

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

KE
0786

KE 30786

~~Le 7. 1780.~~

~~A~~

A. Hurd & Co.

BOSTON.

3-180
3-9

4. 6. 10

Am. carib.

Am. carib.

4

... 4. 6. 10

Luc. 10. 11

Commentarii

*

>

25

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARII

DE
BELLO GALLICO ET CIVILI

ACCEDVNT LIBRI
DE
BELLO ALEXANDRINO AFRICANO
ET HISPANIENSI

ET RECENSIONE
FRANCISCI OVDENDORPII

POST
CELLARIVM ET MORVM
DENO CURAVIT
IER. IAC. OBERLINVS
ARGENTORATENSIS
INSTITVTO LITTER. FRANCICO ADSCRIPTVS

LIPSIAE 1805
IN LIBRARIA WEIDMANNIA
LONDINI, APVD I. PAYNE ET MACKINLAY
ET W. H. LVNN.

KE 30786

~~62.175~~

*

~~A~~

62.175

LECTORI SALVTEM.

Ediderat ante hos centum annos Vir clar, CHRISTOPH. CELLARIUS in vsum studiosae iuventutis C. IVLII CAESARIS commentarios, consueta industria emendatos, notis, tabulis et indicibus illustratos. Eam editionem aliquoties repetitam anno superioris saeculi octogesimo sub incudem reuocavit Vir celeb. SAMUEL FR. NATHAN. MORVS, qui, DAVISII, CLARKII et QVENDORPHII in eum auctorem laboribus vsus, tersiorem emisit in lucem. Contulit et aliorum animaduersiones, tum eorum, quos iam IVNGERMANNVS Caesari suo iunxerat, tum recentiorum, MARKLANDI, GVISCHARDI aliorumque, quos inter autem observata THOMAE BENTLEII et IAC. IVRINII, saepe nimium sedula, edita Londini a. 1742. oculis optimi viri sese subtraxerant. Veteres etiam historiae Romanae scriptores Graecos, PLVTARCHVM, DIONEM CASSIVM, APPIANVM, studiose contulit, parcius IVLIVM CELSVM, qui de vita Caesaris scripsit, nec nisi, vbi extricando sensui vel stabiliendae lectioni videbatur inferuire. Obstetriciam manum Caesari post Morum commodare inuitatus, et

alia quaedam, passim a doctis viris, et in his a cryptonymo in Miscell. Lipsiens. nouis t. 2. sub litteris I. C. H. latente, animaduersa, in vsum trahenda putauī, et lectionis varietatem paullo frēquentius discutiendam, qua re potissimum iis, qui, maiore ista OUDENDORPIANA editione ^{a)}, hodie admodum rara, destituti, ad explicandum iunioribus auctorem accedunt, gratum me fecisse confido. Nec iniucundum hoc accidet aliis, qui proprio Marte in Caesarem legendum incumbunt, quum sic de ratione lectionis acceptae aptius iudicare liceat. Tum cauendum arbitrabar, ne tirones, quod vulgo fieri consuevit, quamcumque lectionem in sua quisque editione inuenerit, eam ipsius scriptoris fuisse putent.

Sicubi, quod parce factum, ab Oudendorpiana, quam et Morus suam fecerat, recensione recessi, quae me ratio mouerit, indicaui. Fragmenta Caesaris et testimonia veterum restitui, a Moro neglecta. Huius diligentiae sedulae indices debet lector, quos pauculis hinc inde adspersis auxi. Recentius quaedam animaduersa in Mantissam conieci.

In iis locis, quae de Gallorum Germanorumque religione et moribus agunt, itemque

a) Prodiit L. B. 1737. 4. 2 Vol. Omissis notis dein repetita paucis mutatis ib. 1740. 8.

de Germaniae animalibus, recte iudicasse Morum censeo, „de his rebus moderandum esse ita iudicium, ne tempora misceantur, ne vel TACITVS vel CAESAR, si quando dissentiant, necessarii erroris arguantur, ne Romanis vocibus expressa propterea ad Romanos mores revocentur, sed vt ipsius nationis domestica sentiendi agendique consuetudo ab illis vocabulis exteris secernatur, ne nimium tribuatur etymologiae verborum obsoletorum.“ Quod ad illa loca adtinet, quibus structurae pontium, machinarum aliarumque rerum, item artis ipsius militaris fit mentio, ad eos auctores recte Morus lectores ablegandos suavit, qui de talibus ex professo et data opera tractarunt, quorum aliquos mox indicabimus.

De ipsis Caesaris commentariis diuersa doctorum virorum iudicia inde a renatis bonis litteris esse lata, notum est satis; neque heic repetenda esse iudico, quae in vtramque partem sunt disputata. Veterum testimoniis, CICERONIS, STRABONIS, SVETONII, APPIANI aliorumque vindicata sunt satis superque scripta sua Romano Duci, vt non audiendi videantur, qui contra sensere. De LVD. CARRIONIS, RICHARDI SIMONIS aliorumque dubiis videri possunt VOSSIVS de Histor. Latinis 1, 13. et FABRICIVS in Bibliotheca Latina L. 1. Recentiori aeuo labefactare Caesaris fidem studuere quidam, de quibus non abs re fuerit quae-

dam heic notasse. Prodierat ^{b)} auctore DAVON *une Analyse critique des faits militaires de César, racontés par lui-même.* Huic respondit DE VAVDRECOVRT, *Major du régiment d'Infanterie de Rouergue, in Commentaires de César, traduction nouvelle, suivie d'un examen de l'analyse critique, que M. Davon a faite de ces guerres.* ^{c)} Fufius longe per omnes Caesaris Commentarios a capite ad calcem crifin exercuit *le Général-Major DE WARNERY in Mélange de remarques surtout sur César et autres militaires* etc. ^{d)} Mirum est videre, quam nihil hic intactum reliquerit. Ita negat, Caesaris esse commentarios, diu post eius fata scriptos. Ridet et exagitat, quae de muro prope Geneuam, de celeritate Caesaris in adducendis legionibus, de bello cum Ariouisto, de obpugnatione Bibractis, de expeditione P. Craffi, de bello cum Germanis, de expeditione in Britanniam, de bello in Neruiis, de expeditione in Aruernos et Ceuennam, de proelio ad Pharſalum, de bello Alexandrino et Hispanico referuntur. Iniquiora esse Warnerii iudicia, vt facile patet, ita ostendere ſategit vir doctus, Centurio Wurtembergicae militiae, 146.

b) à Geneve 1779. 12.

c) à Paris 1787. 8.

d) à Varſovie 1782. 8.

FRID. ROESCH in *Commentar über die Commentarien des Caesar, als eine Beantwortung der Remarques sur César des H. Gen. Major von Warnery.* *)

Quae paullo ante inter duumuiros rei militaris peritos, CAR. GVISCHARDVM, sub nomine Q. ICIU notum, et DE LO-LOOZ intercesserant de Caesare lites, non praetereundas existimo. Scilicet GVISCHARDVS occasione celeberrimi operis CAR. FOLARDI Equitis, quo Polybium sibi sumserat inlustrandum, ediderat *Mémoires militaires des Grecs et des Romains — où l'on releve les erreurs de Folard et autres, avec l'analyse de la campagne de J. César en Afrique.* †) Contra eius adsertiones publicauit le Chev. LO-LOOZ *Recherches d'antiquités militaires avec la défense du Chev. Folard contre les allégations insérées dans les mémoires militaires sur les Grecs et les Romains.* Ad haec respondit iterum GVISCHARD dans ses *Mémoires critiques et historiques sur plusieurs points d'antiquités militaires.* ‡) Sed nec sic controversiae finis fuit. Regessit enim iterum DE LO-LOOZ *Défense du Chev. de Folard contre les nou-*

e) Halle 1783. 8.

f) à la Haye 4. 1758. 2 Vol. et à Lyon 8. 1760. 4 Vol. et ailleurs.

g) à Berlin 4. 1773. 1 Vol. et 8. 4 Vol.

velles opinions sur la méthode des anciens etc. — avec une explication du mécanisme de la tour construite au siege de Marseille par les Romains, du blocus d'Alésie, de la bataille de César contre Labienus etc. opposée aux Mémoires critiques de M. Guischard.^{h)}

In hac horum virorum lite meretur potissimum adtendi quaestio, quo tempore Caesar commentarios suos scripserit. Scilicet cel. FERROT D'ABLANCOURT putarat factum id esse quavis vespere; GISCHARDVS circa finem singulorum bellorum; LO-LOOZ demum post omnia bella finita. Hanc opinionem refutauit GISCHARDVS in fine *des Mém. crit.* p. 539 ex rationibus sequentibus. 1) CICERO in *Bruto*, scripto ante bellum ciuile vel eius initio, iam loquitur de Commentariis Caesaris c. 75, quos inpenſe laudat. 2) Si Caesar scripsisset Commentarios post bellum ciuile finitum, non adesset lacuna inde a L. 7 de bello Gallico, quae fuisset ab HIRTIO subplenda. Is autem loquitur etiam de libris Caesaris superioribus et insequentibus. 3) Nec sat spatii habuisset Caesar, confecto bello ciuili, reuersus quippe mense Octobri anni DCCIX et caesus Idibus Martiis a. DCCX.

Pendet ab ista quaestione altera de epochis rerum a Caesare narratarum, quas LO-LOOZ pu-

h) à Bouillon 8. 1776.

tabat fuisse a Caesare ad fastos a se emendatos adcommodatas. Negat hoc GVISCHARDVS l. c. p. 540. et ex duabus epochis, quarum mentionem CAESAR clare facit, scil. a. d. VIII. Id. Ian. DCCV et pridie Nonas Ian. anni sequentis, dilucide rem demonstrat. Scilicet 1) epocha SC. perscripti VIII. Id. Ian. DCCV, quam Caesar refert C. 1, 5. eadem exhibetur a Cicerone Ep. 1, 16. Nemo autem dixerit, epistolam hanc post fastos emendatos scriptam. 2) Caesar indicat C. 3, 6. diem, qua naues soluit Brundisio, prid. Non. Ian. DCCVI. et postero die peruenit in Graeciam; tum misit Vibullium ad Pompeium, qui (c. 11.). mox iter ex Macedonia in hiberna habebat Apolloniam Dyrrhachiumque. Sed nulla ratio fuerat Pompeio tam sero in hiberna se recipiendi; potius ille dies cum die V Nouembris anni superioris coincidit. 3) Iam tertio mense post, quam in Graeciam transfretauit Caesar, Pompeium prope Dyrrhachium cingere studuit, et quatuor menses hoc statu vterque permansit; tum tribus hebdomadibus post Pharsalica pugna accidit tempore messis. Si autem a V Nou. adnumeres menses VII cum dimidio, incides in finem Iunii, quo messis fieri solet in Thessalia. Est ergo haec epocha pugnae Pharsalicae, quae notatur V Idus Sextiles a. DCCVI.

Hisce stabiliendis GVISCHARDVS totam quatuor annorum, quibus bellum ciuile gestum est, se-

riem ita exponit, vt singulas epochas illorum annorum, qui a vera ratione temporum anni solaris aberrauerant, ad hanc, qualis mox est a Caesare restituta, reducat. Eius chronologiae potiora momenta lectoribus ob oculos ponenda duxi. Sequitur autem aeram Romanae historiae Varronianam, ex qua belli ciuilis initium in A. V. DCCV ante C. 49. incidit, ponitque, vt calculus sibi constet, et probat contra sententiam viri clar. DE LA NAVZE (in *Mémoires de l'Académie des Inscriptions Vol. 23.*) post Consulatum Ciceronis nunquam cessasse Romanos intercalare mensem Merkedonium; dein statuit cum DIONE CASSIO A. V. DCCVIII Iul. Caesarem vltra Merkedonium mensem non sexaginta septem, quod CENSORIVS et MACROBIVS referunt, et VSSERIVS cum aliis recepit, sed quadraginta quinque tantum dies siue omnino sexaginta septem intercalasse. Huic fundamento innituntur tabulae chronologicae, quas Dissertationi Dodwellianae subiecimus.

HENRICI DODWELLI DISSERTATIO DE AVCTORE

LIB. OCT. DE B. GALL. ET ALEX. AFRIC. ATQVE HISP.

*Auctor Prologi ad librum de Bello Gallico VIII.
Hirtius potius fuisse videtur, quam Oppius.*

Si quidem recte habeat locus Suetonii, iam tum existerint oportet libri omnes, quos pollicetur auctor Prologi ad librum belli Gallici VIII: nondum autem, ut videtur, sub nomine Iulii Celsi, sed Oppii duntaxat et Hirtii: erantque sane ambo illi Caesari satis familiares. Cur autem Oppio tribuerentur, eam causam satis verisimilem mihi videre videor, quod auctor ille, quicumque demum is fuerit, Balbo prologum suum inscripserit. Erant enim sane Oppius atque Balbus necessitudine aliqua, quam nescimus, ut videtur, inuicem coniunctissimi: forte officii alicuius causa, utriusque curae a Caesare crediti. Certe utrique inscriptas nonnullas epistolas Caesaris habemus hodieque in libro Ciceronis ad Atticum IX. Et libros fuisse epistolarum ad utrumque, docet Gellius L. XVII. Noct. Attic. cap. 9. qui rationem addit, quod res eius absentis curarent. Literas curasse, docet Cicer. ad Quint. fr. ep. 1. Se autem bello Alexandrino atque Africano abfuisse, lubens agnoscit Prologi auctor. Sed absentia illa Caesaris erat in Gallia, si quidem ex epistolis a Cicerone conseruatis liceat de reliquis augurari. Spectant enim illae ad prima belli civilis initia. Ex his igitur epistolis ad Oppium datis rerum gestarum memorias accipere potuit, siquis iu-

nior Oppii nomine libros edidisset. Ita fiet, vt pari fide dignae sint rerum gestarum narrationes, seu hos libros ipse exararit Oppius, seu iunior Oppio quispiam collegerit e Caesaris epistolis, Oppio inscriptis atque Balbo. Certe Oppio res Caesaris etiam arcanas fuisse exploratissimas, ex eo libro colligitur, quem scripsisse testatur Oppium Suetonius Iul. cap. 52, vt probaret non fuisse Caesaris filium, quem dixerit Cleopatra, nempe Caesarionem. Minus tamen idoneus fuisset Oppius ad scribendum de hoc argumento, si ipse quoque bello Alexandrino non interfuisset. Melius ergo hac de causa Hirtium huius Prologi auctorem existimabimus. Oppii enim testimonio de filio Caesaris pugnabat etiam Antonius, vix ita certe facturus, nisi Alexandriae cum Caesare adfuisset. Nescio etiam, an hic fuerit Oppius legatus, cuius mentio in bello Africano cap. 68. Et certe Hirtio magis fauet ipse Suetonius, dum Hirtii nomine verba ex illo ipso aduocat Prologo, quae hodieque ibi reperiuntur.

Idem auctor librorum sequentium de bello Alexandrino, Afric. Hisp. sed post Caesaris mortem.

Sic ergo res, ni fallor, habuerit. Primus auctor praedicti Prologi, qui Caesaris scripta digessit pariter ac suppleuit, non Oppius fuerit, sed Hirtius, qui proinde ibidem, vbi Balbus, fuerit, quod assiduus illius non literis, sed vocibus, coactus onus illud scribendi suscepit. Scripsit ergo Hirtius Prologum ad amicum Caesaris, Cornelium Balbum Gaditanum ditissimum. Et in prologo commentarios a se scriptos supponit rerum gestarum Galliae, non comparandos superioribus atque insequentibus Caesaris scriptis. Hi commentarii alii esse non poterant ab VIII, qui

Prologum proxime excipiebat, belli Gallici libro, medio nimirum inter libros Gallici belli priores, quos censet superiores, et libros belli civilis, quos pro scriptis eiusdem Caesaris habet insequentibus. Sic nihil habent, quo se tueantur Floridus Sabinus et Ludovicus Carrio. Hunc librum se contexuisse testatur Hirtius: proinde iam antea scriptum, et medio tamen illo, quem dixi, loco dispositum. Haec erat nimirum scriptorum Caesaris digestio illa, de qua loquitur noster, tot seculis recentior, qua sua scriptis ipsius Caesaris media contexuit coaeuus Hirtius. Noster etiam editos in lucem libros Caesaris testatur ab aliis, qui rebus ipsis interfuerant. Vnde hoc? Nempe ex illis Prologi verbis: *qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset.* Sed perperam noster intellexit, si tum primum editos in lucem Caesaris commentarios censuerit, cum Prologum scriberet Hirtius. Nempe post mortem Caesaris. Imo iam antea in clara luce fuisse versatos e Ciceronis constat Bruto: imo ex hoc ipso Prologo. Iam enim probatos omnium iudicio testatur, iam in omnium admiratione fuisse, quasi bene emendateque scriptos. Non ergo de sua, sed Caesaris, editione loquitur Hirtius, cum illud editionis consilium agnoscit, tantum ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset. Exprimunt haec verba Caesaris potius de suis scriptis agentis modestiam, quam Hirtii de iisdem admirationem. Idem Prologi auctor *nouissime imperfecta ab rebus gestis Alexandriae ad finem vitae Caesaris se confecisse* testatur. Proinde iam vna cum Prologo libros suos iam penitus confectos de bello Alexandrino, Africano, auctor emisit. Imo de bello etiam Hispanico, (quamquam illius in Prologo non meminerit) quod praedictam epocham, quae ad Caesaris mortem usque pertigit, hoc quoque bellum antecesserit.

*Librum Hirtii de bello Africano multis post Hirtium seculis interpolauit; Iulius for-
tasse Celsus.*

Et tamen, praeter Hirtium, alium saltem fuisse censet noster, qui Caesaris scripta ad eiusdem caedem suppleuerit. Ita certe loquitur, quasi saltem vno plures hoc idem officium praestiterint. Quonam vero id pacto verum esse potuit, siquidem ad ipsam Caesaris caedem res gestas Caesaris perduxerit Hirtius? Nempe, ut opinor, quod A. Hirtii nonnulla perierint, suppleta a Iulio Celso, alienissimaque ab Hirtii mente sententia interpolata. Bello certe Africano atque Hispanico multa legimus, quae vix aevi, quo vixit Hirtius, esse potuerint, nedum ipsius Hirtii. Et tamen viceuersa nonnulla, quae coaeuum stylum sapiant, non autem illum, qui a iuniore fuerit interpolatore. Ab Hirtii etiam vel aetate in libro de bello Africano abhorret usus vocis *imperator*, quo saepe disceptatum dicit auctor, quis esset pro populi romani imperatore agnoscendus, Caesar an Scipio. Quasi nimirum vnicus esset populi romani, ut postea, imperator, qui rei summae praesset. Hoc autem seculo qui singulis romanae ditionis prouinciis praeerant cum imperio, seu cum iure gladii; ii imperatores habebantur. Vix tamen ita appellabantur, nisi ob res gestas imperatores ab exercitu fuissent acclamati. Sic autem Caesarem imperatorem ne quidem poterant negare Pompeiani, cui dictatura fuerat e sententia Senatus populique romani delata; quippe etiam ab exercitu imperator fuisset appellatus. Sed nec illud coaeui fuisse videtur, quod mense, quo Caesar in Africam appulit Ianuario, scribit auctor per anni tempus in mari classes sine periculo vagari non potuisse. Octobris enim Iuliani die XIII coepit anni confusio 708 ille Ianuarius, exitque ante

Nou. XI, quo haedi oriebantur, quo ortu coepit Epochā maris clausi. Quod porro ait centurionem Caesaris XXXVI annis pro Caesaris dignitate victoriaeque depugnasse, ita manifesto falsum est, ut aegre scribi potuerit a coaeno. Detrahantur a praedicto confusionis anno 708 anni 36, reliquus erit annus V. C. Varronian. 672, quo sub Caesare mereri coeperit. Atqui certum est primam Caesaris provinciam fuisse ex praetura, anno Varr. 692. Doluit praeterea Caesar teste Suetonio, c. 7. quod nihil dum a se memorabile gestum esset in aetate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset. Aetas illa erat aen. 33, ut praeter alios docet etiam Cicero Philipp. V. Natus est Caesar IV. Id. Quintil. ann. Varr. 654. Sic annum 33 absoluerit anno demum Varr. 687 ineunte Quintili, annis post praedict. 672 quindecim. In hoc tamen numero consentiunt editiones exscriptoresque, in quibus et noster, ne dubitemus, ab interpolatore ita scriptum esse. Hic idem liber Q. Ligario vitam in Africa concessam esse narrat, c. 89. Quod tamen certissime falsum esse, constat ex insigni Ciceronis, post reditum Caesaris, Oratione pro Ligario. Coaeni scriptoris tam crassus error esse vix potuit. Et L. Caesari vitam a Iulio, facileque concessam vult auctor belli Africani. Contra Dio L. XLIII, contra Sueton. Caes. c. 75, contra coaenus Cicero. Mitto rem, quam auctor ipse incredibilem fatetur, ab equitibus Caesaris minus XXX Gallis Maurorum equitum duo millia loco esse pulsa. Mitto prouocationem centurionis praedicti, ut cum suis decem cum cohorte Scipionis firmissima concurreret. Haec plane fabulorum genium sapiunt potius, quam prudentissimorum, quibus seculum illud politissimum abundabat, scriptorum. Huc etiam et illud refero c. 70, quod dicit, Caesaris si non amplius tres aut quatuor milites vete-

rani se conuertissent, et pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius II millium numero ad vnum terga vertisse. Sunt etiam in dictione plurima, quae nemo peritus harum rerum censor ad Caesaris aetatem retulerit: cap. 12 *galeati*. Non me fugit illud, sed poëtae: *galeatum sero duelli poenitet*. S. Hieronymi Prologus *galeatus* serior est. Cap. 31 *ignota* peccata legimus, quibus ignoscebatur. Cap. 19 *innumerabilis*. Cap. 46 *cruciabiliter interfecti*. *Paruulam caussutam* cap. 54. *Paruum senatorem* c. 57. *Magnis copiis auxiliisque regis praediti* c. 58. *Suppetias occurrere* c. 66. 68. Cap. 77 *commeatus*. Non a castris tamen, sed ad castra. Cap. 78, *ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundere*. Ibidem *Satagere*, pro proelio laborare. Cap. 88 *mentem in fuga destitutam*. Africanum hunc scriptorem, hisque temporibus iuniorem, arguunt tot immittae voces graecae atque hellenismi. Qui mixto essent genere, *Hibridas* appellat c. 19. *Hippotoxotas* habet ibid. *Epibatas* c. 20, 62, 63. *Cata scopum*, c. 26. *In salo esse* huic auctori c. 46, 62, 63, tantundem valet, quod Graecis *σαλεύειν*, et *διασαλεύειν*, et de naui dicitur, quae liberae fluctuum marinarum agitationi exponitur. Sunt in eodem libro alia, quae coaeuorum peritiam sapiant. Virgiliorum signum confectum memorat post VI Kal. Feb. c. 47. Pro vero scilicet illius anni calendario, quo Febr. I in Nouembr. Iuliani diem XI conueniebat, quo Pleiadum confectionem refert Plinius. Aliter certe sensit hic auctor, quam interpolator, qui etiam Ianuarium ab Octobr. Iuliani die XIII incipientem per anni tempus periculosum esse voluit nauigantibus, et quidem ita periculosum, vt mediis belli calibus magis tamen esset, quam bellum ipsum, metendus. Et manum etiam coaeuam accuratoremque in-

dicant tot voces militares, aliaeque technicae, magis hic vero temporis decoro respondentes, quam pro captu iunioris interpolatoris. Librum ergo Hirtii de bello Africano ad Iulii Celsi aetatem peruenisse puto; sed mutilum fortassis, aut qui Cello mutilus haberi posset. Hoc utique praetextu vel suis, vel nescio cuius alterius fabulatoris figmentis interpolauit.

Idem factum in libro Hirtii de bello Hispanico.

In bello Hispanico adhuc pauciora coaeui scriptoris vestigia sunt, plura autem interpolatoris, et quidem eiusdem, qui bellum Africanum suis commentis auxerat. Eadem in voce *facultas* elegantia, quae supra cap. 12. *Eis ad ignoscendum nulla est data facultas.* Cap. 40. *naues, quae in falo fuerunt:* pro exemplo itidem a nobis supra obseruato. Nec dissimiles alii occurrunt sequiorum seculorum barbarismi. Cap. 7. *reliquae ex fugitiuis auxiliares consistebant.* Cap. 12. *bene magnum tempus.* Cap. 13. *simulque ballista missa a nostris turrem deiecit.* Cap. 16. *existimabant eos posse conatum efficere.* Cap. 29. *aduersarii patrocinari loco iniquo non desinunt.* Cap. 33. *libertum, qui fuisset eius concubinus.* Cap. 39. *gradiebatur Hispalim.* Cap. 42. *prouinciam depopulauit.* Et praeter morem horum scriptorum Ennii poetae fragmenta aduocat, c. 23, 31. Illa vero quam inepta, quibus tamen Caesaris, summi prudentissimique oratoris, personam agit hic sophista: *An, me deleto, non animaduertebatis, X habere legiones populum romanum, quae non solum vobis obsistere, sed etiam coelum diruere possent?* Declamatoris illa, non oratoris, affectatio est. Dixerunt quidem Germani, Sueuis suis ne Deos quidem immortales pares esse potuisse, Bell. Gall. L. IV. cap. 10. sed barbari illi, non romani. Inter Cicero-

nianas multorum coaeuorum legimus epistolas, nullam tamen, quae cothurnum illum sapiat. Nullum erat, aetate Caesaris, otium istiusmodi ingenii lullibus, cum de rebus seriis momentosisque, de vita fortunisque clientum vel fama agerent oratores. Sunt nihilominus primaevi auctoris Hirtii etiam in hoc opere vestigia. Quae habet communia cum aliis bonae fidei auctoribus, non aliunde emanasse censeo: inprimis illud, quod Caesarem dicat dictatorem III, designatum IV, non (vt vult auctor alioquin accuratissimus in historia romana, Sigonius) anno, quo Africam recepit, sed quo bello ciuili in Hispania finem imposuit, Varr. scilicet 709. Sic enim coaeva marmora capitolina atque colotiana. Sic etiam coeui numi. Imo auctor, quem sequebatur, Plutarchus: melius scilicet, quam alii, etiam veteres, nec ab hoc seculo admodum remoti, qui dictaturam Caesaris vnitae faciunt auctiorem. Hirtii etiam personam arguit, quod hoc toto bello hispanico sic loquitur auctor, quasi ipse praesens adfuerit, et Caesaris partes fuerit amplexus. Prima fere persona *Nos* inquit, et Caesarianos *nostros* appellat. Hoc nempe erat, quod in belli Gallici libri VIII. Prologo ipse monuerat Hirtius, sibi ne illud quidem accidisse, vt Alexandrino atque Africano bello interesset: innuens proinde, in reliquis bellis sibi quoque operam fuisse non inutilem. Non ita certe in bello Alexandrino loquitur, aut Africano. Nusquam ibi prima, sed tertia persona, absentis nimirum potius quam illius, qui rebus ipse gerendis interfuerit, narrationem instituit. Nec puto hoc praeuidisse interpolatorem, in reliquis adeo personae, quam sustinuit, incautum atque obliuiosum.

COMPARATIO EPOCHARVM

BELLI CIVILIS POMPEII ET CAESARIS RESPECTV
FASTORVM ROMANORVM ET ANNI SOLARIS IVLIA-
NI PROLEPTICI EX MENTE GVISCHARDI

A. V. DCCV (ante C. 49.)	<i>Anno</i> <i>Fastorum Roman.</i>	<i>Anno</i> <i>Iuliano proli</i>
C. CL. MARGELLO L. CORN. LENTVLO COSS.		48
SC. aduersus Caesarem Caes. 1, 3. Dio 41, 2.	Kal. Ian.	12 Nou.
SC. Videant Consules etc. 1, 5. Cic. ep. 16, 11.	VIII Id. Ian.	17 —
Caesar Rubiconem transit 1, 11. Cic. ad Att. 7, 12.	Id. Ian.	24 —
Pompeius Roma fugit 1, 14. Cic. ep. 16, 12. ad Att. 7, 10 seq.	XV Kal. Febr.	27 —
Labienus ad Pompeium transit Cic. l. c. ad Att. 7, 12. 13.	IX Kal. Febr.	3 Dec.
Caesar ad Corfinium 1, 23.	XIV Kal. Mart.	26 — 49
Feralia. Caesar Corfinium ca- pit 1, 23. Cic. ad Att. 8, 14.	VIII Kal. Mart.	1 Ian.
Pompeius Brundisii 1, 24. Cic. ib. 9, 1 seq.	V Kal. Mart.	4 —
Caesar Brundisium obpugnat 1, 27. Cic. 9, 13.	VII Id. Mart.	16 —
Liberalia. Pompeius mare transit 1, 28. Cic. 9, 15.	XVI Kal. Apr.	24 —
Caesar Brundisium capit 1, 28.	XV Kal. Apr.	25 —

A. V. DCCV (ante C. 49)	<i>Anno Fastorum Roman.</i>	<i>Anno Iuliano prol.</i>
Caesar ad urbem proficiscitur 1, 32. Cic. ad Att. 9, 15, 19.	Kal. April.	1 Febr.
in vltiorem Galliam abit 1, 33.	V Id. Apr.	8 —
Pompeius Vibullium in Hispan. mittit; Domitium ad occupandam Malliliam 1, 34.		
Caesar ad Ciceronem scribit Cic. ad Att. 10, 8.	XV Kal. Maii.	23 —
Mallilia Pompeio adhaeret 1, 34. Cic. ib. 10 et 14.	V Non. Maii seq.	11 Mart. seq.
obpugnatur eius obsessio commissa Trebonio 1, 36. 2, 1. Dio 41, 19.	XVI Kal. Iun. VIII Kal. Quinct.	25 — 1 Maii
Caesar in Hispaniam transit 40 diebus ante victos Afran. et Petreium 2, 32.	VII Kal. Quinct.	2 —
Hispania citerior deuicta 1, 84. Fragm. Fastorum apud Grut. p. 133 sq. et in tab. Antiatina ed. a Rocco Vulpio. Rom. 1726.	IV Non. Sext.	9 Iun.
Caesar Cordubae conuentum agit 2, 19.		circa fin. Iun.
Caesar Dictator primum patet ex aera Syro-Macedonum. v. Vfferii Ann. ad a. m. 3956.	VII Kal. Oct.	30 Iulii.
Mallilia capta 2, 22.		medio Aug.
Caesar Roma Brundisium abit	VI Kal. Ian.	28 Oct.

A. V. DCCVI (ante C. 48.) C. IVLIO CAES. II. P. SERVILIO VATIA IS. COSS.	<i>Anno</i> <i>Fastorum Roman.</i>	<i>Anno</i> <i>Iuliano prol.</i> 705
Caesar in Epirum transit granissima hieme 3, 6.	Prid. Non. Ian.	5 Nou.
Pompeius hibernat Apollo- niae.		
Caesar Oricum expugnat et Apollonia potitur 3, 11 seq.	VII Id. Ian. seq.	8 —
Antonius et Kalenus copias Brundisio transferunt hi- me praecipitante 3, 25. 26.	c. finem Mercedonii	med. Ian. 706
Caesar Antonio iungitur 3, 30. Pompeium Dyrrhachio ex- cludere tentat.	IV Non. Mart.	18 Ian.
Vtrque exercitus male ha- bet ad tempus mellis		
Caesar clade adfectus prope Dyrrhachium 3, 66—71.	IV Non. Quinct.	24 Maii
Apolloniam versus cedit 3, 75.	III Non. Quinct.	25 —
inde in Thessaliam 3, 78.	prid. Non. Quinct.	26 —
Pompeius sequitur		
Caesar Domitio iunctus ad Pharsalum accedit, segete prope matura 3, 81.	XVI Kal. Sext.	6 Iun.

A. V. DCCVI (ante C. 48.)	<i>Anno Fastorum Roman.</i>	<i>Anno. Iuliano prol. 706</i>
Pompeius Scipioni iunctus eo accedit 3, 82.	XII Kal. Sext.	10 Iun.
Pugna ad Pharfalum tempo- re messis 3, 85 seq. <i>Fragm. Fastor. apud Murat. t. 1. p. 150. et tab. Anniatina.</i>	V Id. Sext.	29 —
Pompeius fugit in Aegyptum 3, 102 sq.		
necatur pridie summi nata- lem diem, 48 die (v. 50) post pugnam Pharfal. 3, 104. Vell. 2, 53.	prid. Kal. Oct.	17 Aug.
Caesar in Aegyptum perue- nit 3, 106.	V Non. Oct.	20 Aug.
Ibi retinetur a ventis Etesiis 3, 107. <i>Plin. 2, 47. Co- lum. 2.</i>		ad fin. Aug.
Romae renunciatur Dictator II. Inde	c. finem Oct.	med. Sept.
Sumit sibi lites Ptolemaei et Cleopatrae dirimere 3, 107.		
Cicero e bello redux Brun- disio adpellit	prid. Non. Nou.	21 Sept.
Caesar bello detinetur in Aegypto		

A. V. DCCVII (ante C. 47)	Anno <i>Fastorum Roman.</i>	Anno <i>Iuliano prol.</i>
C. IVLIO CAES. DIET. II. M. AN- TONIO MAG. EQ.		706
Caesar bellat in Aegypto hie- me bell. Alex.		707
Caesar potitur Alexandria c. 32. : <i>Fragm. Fastorum</i> apud Grut. p. 133.	VI Kal. Apriles	6 Febr.
Cleopatrae amore captus tres porro menses in Aegypto moratur		
Cicero Caesaris gratiam au- cupatur Cic. ep. 14, 2. et ad Att. 11, 20.	menſe Aprili, Maio et Iun.	m. Aprili
Caesar in Syriam abit id Romae nunciatum Cic. ad Att. 11, 19	III Non. Quinct.	16 Maii
Pharnacem luperat ad Ze- lam b. Alex. c. 72. <i>Fragm.</i> <i>Fastor. cit.</i>	XII Kal. Sept.	31 —
Cicero a Caesare litteras ac- cipit ex Aegypto Cic. 14 ep. 23.	prid. Id. Sept.	22 Iunii
Caesar Athenas adproperat Cic. ad Att. 11, 21.	Kal. Sept.	10 Iulii
Romam redit b. Alex. c. 78.	m. Oct.	
Lilybaeum venit b. Afric. c. 1.	XIV Kal. Ian.	23 Oct.
in Africam transit ante brumam c. 2. Cic. de diuin. 2, 24. Min. Fel. c. 26.	VI Kal. Ian.	31 —
Adrumetum venit	prid. Kal. Ian.	4 Nou.

A. V. DCCVIII (ante C. 46)	<i>Anno</i>	<i>Anno</i>
C. IVLIO CAES. DICT. IIL. M. AEM. LEPIDO M. EQ.	<i>Fastorum Roman.</i>	<i>Iuliano prol.</i>
<i>vulgo annus confusionis</i>		707
Caesar castra ad Ruspinam locat	Kal. Ian.	5. Nou. (VII. 13 Oct.)
b. Af. c. 6.		
cum Labieni copiis confi- git parum feliciter	IV Non. Ian.	8 Nou.
c. 19.		
iterum pugnat ad Vzitam	VI Kal. Febr. seq.	29 Nou. (VII. 6 Nou.)
c. 37 seq.		708
aciem instruit contra Sci- pionem	XII Kal. Apriles	12 Febr. (VII. 21 Ian.)
c. 75.		
adu. Sarsuram tendit	Kal. April.	23 Febr.
c. 76.		
Thapsum obpugnare pa- rat	VII Id. Apr.	1 Martii
c. 79.		
potitur Vtica, Thapso etc. et lubam pellit		
c. 79. seq.		
Africa pacata nauem con- scendit Vticae	Id. Iunii	6 Maii (VII. 14 Apr.)
c. 98.		
Caralin transit	XIV Kal. Quinct.	10 Maii
Romam abit	III. Kal. Quinct.	21 Maii (VII. 29 Apr.)
ibi aduenit	VI Kal. Sextiles	18 Iunii

A. V. DCCVIII (ante C. 46)

Anno
Fastorum Roman.Anno
Iuliano prol.
708

Caesari reduci Senatus decernit supplicationem 40 dierum, triumphum, dictaturam in decennium, censuram in triennium

Kal. Sept.

22 Iulii

Dio 43, 14.

Caesar quatuor triumphos celebrat

mense Octobri

m. Augusto

Dio 43, 19.

Soligene aliisque mathematicis vsus annum ad cursum solis reformat: additis duobus mensibus intercalaribus

Dio 43, 26.

Cicero defendit Ligarium

prid. mensis intercalaris

Cic. ep. 6, 14.

Kal. intercalares
prioris dierum
23.

19 Oct.

(VII. 25 Sept.)

Kal. intercalares
posteriores dierum
22.

11 Nou.

Kal. Decembris

3 Dec.

Caesar in Hispaniam mouet adu. Pompeii liberos

circa finem anni

Ca. Pompeius iunior vltiore Hispania potitus

A. V. Iulianus DCCIX (ante C. 45)

C. IVLIVS CAESAR CONSVL IIII. solus

Bellum Hispanicum

Sextus Pompeius Cordubam te-
net

Caesar Ategua potitur

b. Hisp. c. 19.

Imperator adpellatur
ib.

Caesar ad Mundam

c. 27 seq.

Proelium, quo pereunt Labienus
et Attius Varus. Caesar victor.

c. 31. Kal. vetus

Cn. Pompeii caput adlatum Caesari
Hispalim

c. 38.

Nuncius de victoria Mundeni Ro-
mam pervenit

Dio 43, 42.

Caesar Hispalim ad Ciceronem litteras
dat consolatorias

Cic. ad Att. 13, 20.

Munda capta

c. 41.

Caesar Romam victor ingreditur,
ignoscit aduersariis

Vell. 2, 56.

fit dictator perpetuus, aliosque
honores recipit

Dio 44, 8. Liu. ep. 116.

XI Kal. Martias

XVI Kal. Apriles Li-
beralibus.

prid. Idus Apriles

prid. Palilium XI Kal.
Maias

prid. Kal. Maias

mensis Octobri

A. V. Iulianus DCCX (ante C. 44)

C. IVLIVS CAESAR V.

Kal. Ian,

Caesar Hyrcano et Iudaeis fauet

Ios. Ant. 14, 14 et 17 (Hauerc. 8
et 10).

In eius honorem Iulius mensis ad-
pelatur

Dio 44, 5. Cic. ad Att. 16, 1.

Caesar Corinthum et Carthaginem
instauration

Strabo l. 8. p. 381 et 17. p. 833.
Dio 43, 50.

bellum parat in Getas f. Dacos,
Parthos, Syriam

Dio 43, 51.

ouans ex monte Albano urbem in- VII Kal. Febr.
greditur

Dio 44, 4. Grut. p. 297.

Rex salutatur specie inuitus

Suet. 79. Liuius ep. 116. Dio
44, 10.

ei M. Antonius Mag. Eq. Luperca-
libus diadema offert

Vell. 2, 56.

vrbe exire parat

in Senatu confossus perit

Dio 44, 19.

Idib. Martiis.

XXVIII COMPARATIO EPOCHARVM

Sed et Gallici belli, a Caesare administrati, temporum ratio paucis indicanda videtur. Scilicet Galliam provinciam A. V. DCXCV (ante C. 59) sibi Consuli decretam obtinuit, iterumque sibi deinceps prorogatam ab A. V. DCXCVI per nouem annos tenuit, testibus Suetonio c. 22 et 25 Dione Cassio L. 38. Itaque

A. V. DCXCVI (ante C. 58).

L. CALPURNIO PISONE A. GABINIO COSS.

Bellum gestum cum Heluetiis et Arionisto. L. 1.

A. V. DCXCVII (ante C. 57).

P. CORNELIO LENTULO SPINTHERE Q. CAECILIO METELLO COSS.

Belgae domiti. P. Crassi in Armeniam expeditio suscepta. L. 2.

A. V. DCXCVIII (ante C. 56).

CN. CORNELIO LENTULO MARCELLINO L. MARCIO PHILIPPO COSS.

Bellum gestum in Alpinis, Venetis, Vnellis, Aquitanis, Morinis et Menapiis. L. 3.

A. V. DCXCIX (ante C. 55).

CN. POMPEIO MAGNO II. M. LICINIO CRASSO II. COSS.

Bellum Vlsipetum et Tenchtherorum. Caesaris transitus in Germaniam, eius traiectus in Britanniam. Bellum rursus in Morinis et Menaptis. L. 4.

A. V. DCC (ante C. 54).

L. DOMITIO AHENOBARBO APPIO CLAUDIO PVLCHRO COSS.

Expeditio secunda in Britanniam. Bellum Ambiorigis. Motus Treuironum compressi. L. 5.

Omnis fere Gallia mota. Victi Neruii, Senones, Menapii, Treuiri. Expeditio in Sueuos. Ambiorix, Eburo-
nes, Acco puniti. L. 6.

A. V. DCCI (ante C. 53).

CN. DOMITIO CALVINO M. VAL. MESSALA COSS.

Bellum Vercingetorigis totius Galliae Imperatoris. L. 7.

A. V. DCCII (ante C. 52).

CN. POMPEIO MAGNO III sine collega —

et ex Kal. Sext. Q. CAECILIO METELLO SCIPIONE COSS.

A. V. DCCIII (ante C. 51).

SER. SVLPICIO RVFO M. CLAVDIO MARCELLO COSS.

et A. V. DCCIV (ante C. 50).

L. AEMILIO PAVLO C. CLAVDIO MARCELLO COSS.

Nona Gallorum coniuratio repressa. Caesaris indulgentia. Iter in Italiam. Labienus Galliae Togatae Praefectus. Initia belli civilis. L. 8.

COMPENDIA SCRIPTVRAE POTIORA EXPOSITA

<i>Louan.</i>	codex	Louaniensis.
<i>Leid.</i>		Leidenfis.
<i>Petau.</i>		Petauii.
<i>Noruic.</i>		Noruicenfis.
<i>Doru.</i>		Doruillii.
<i>Oxon.</i>		Oxonienfis.
<i>Andin.</i>		Andinus.

De his codicibus confulendus Oudendorpius in editione maiore.

<i>Rom.</i>	editio	Romae. Fol. 146g.
<i>Mediol.</i>		Mediolani. Fol. 1478.
<i>Venet.</i>		Venetiis. Fol. 1482. 1513.

<i>Af.</i>	in Bello Africano.
<i>Al.</i>	in Bello Alexandrino.
<i>H.</i>	in Bello Hispanienfi.

<i>Scal.</i>	Scaliger:
<i>Oud.</i>	Oudendorpius.
<i>Dauis.</i>	Dauifius.
<i>Bentl.</i>	Bentleius.
<i>Iurin.</i>	Iurinius.
<i>I. C. H.</i>	forfan I. Chr. Harenberg, cuius alia inferta Miscellaneis Lipfienfibus nouis.
<i>Eckhel D. n. v.</i>	in Doctrina numorum veterum.

**CAII IVLII CAESARIS
COMMENTARII
DE BELLO GALLICO**

A

Constat, commentarios dici eas narrationes, quae, neglecto aduenticio cultu, de rebus ipsis tenuiter exponunt, ut, qui maius et ornatius opus scribere velit, habeat, unde petat. (Cic. de orat. 2, 12. et de clar. orat. 75.) Itaque Hirtius in epistola, libro octauo de bello Gallico praemissa, *Caesaris, inquit, commentarii editi sunt, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset*, cf. Cic. ad Diu. 5, 12, extr. Graeci autem huiusmodi commentarios ὑπομνήματα, ὑπομνηματισμούς et ἀπομνημονεύματα dixerunt (ut Strabo lib. 4. p. 177, ὁ Καίσαρ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι), quoniam hoc genere narrandi vni memoriae rerum gestarum consulitur (*Mémoires*). Potuisse hos commentarios dici ἐφημερίδας, et reuera nomine hoc a Plutarcho (in vita Caes. c. 22) insignitos esse, indubitatum est: utrum vero Caesar nullam, praeter commentarios, historiam suarum rerum scripserit, an et com-

mentarios hos, et ~~ephemerides~~, ab his commentariis diuersas, consignauerit, dubitatur. Posteriorem sententiam defendit Rualdus ad illum Plutarchi locum (p. 858 ed. Reisk.), quia passim ex ephemeridibus Caesaris loci a veteribus recitantur, qui in commentariis eius, hodiernum superstitiis, non occurrunt. Quod argumentum ut est perspicuum, ita multi sententiam Rualdi sequuntur. Fabricius vero in Bibl. Lat. 1, 10, 2 his ita occurrit, ut in Caesaris libris de bello Gallico lacunas esse statuatur.

C. IVLII CAESARIS

COMMENTARIUM

DE BELLO GALLICO

LIBER PRIMVS

ARGVMENTVM

I. Prooemium.

Cap. 1. *Gallia tempore Caesaris.*

II. Bellum Helueticum.

Cap. 2. 3. *Motus Helueticorum auctore Orgetorige.* 4. *Huius more praematurus.* 5 — 9. *Iter Helueticorum per Prouinciam tentatum, sed, via Caesaris munitionibus interclusa, per Sequanos susceptum.* 10. 11. *Consilia Caesaris, ut hoc quoque itinere eos prohibeat.* Gallorum querelae de iniuriis Helueticorum. 12. *Clades Tigurinorum ad Ararim.* 13. *Legati Helueticorum ad Caesarem postulata minae.* 14. *Responsum Caesaris.* indignatio Helueticorum, *petitis obsidibus.* 15. *Galli equites ab Heluetiis pulsi.* iter utriusque exercitus. 16 — 18. *Querela Caesaris aduersus Aeduorum principes.* Liscus excusatio. perfidia Dumnorigis Aedui, cui 19. 20. *venia data, deprecante fratre.* 21. 22. *Obportuna occasio Heluetios obprimendi errore P. Consilii omissa.* 23 — 26. *Clades Helueticorum.* fuga. 27. 28. *Deditio.* poena profugorum. *reditus Helueticorum et sociorum in fines suos.* Boiorum conlocatio in Aeduis. 29. *Numerus Helueticorum ante et post bellum.*

III. Bellum Ariouisti.

Cap. 30 — 32. *Commune Gallorum concilium.* querelae de Ariouisto, Germanorum rege. 33. 34. *Conloquium a Caesare petatum, denegatum a rege.* 35. 36. *Postulata Caesaris per legatos.* responsum Ariouisti. 37. 38. *Iter Caesaris ad Ariouistum.* occupata Vesontio. 39 — 41. *Ingens trepidatio in castris Romanorum.* ora-

elo Caesaris ad milites. iter. 42 — 46. Conloquium Caesaris et Ariouisti inpetu Germanorum direptum. 47. Galli, petito nouo conloquio ad Ariouistum missi. in vincula coniecti. 48. Proelium cum summis copiis ab Ariouisto viciturum equestre certamen. 49. 50. Duo castra ab Romanis facta: minorum obpugnatio. caussa detrectati ab Ariouisto proelii cum omnibus copiis. 51 — 54. Galli legati erepti. hiberna Caesaris. iter ad conuenus habendos in citeriore Gallia.

Gallia est omnis diuisa in partes tris, quarum vnā incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli, adpellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana diuidit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate Prouinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe comeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, inportant: proximique sunt Germani, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt: qua de caussa Heluetii quoque reliquos Gallos

Gallia. Intelligit eam duntaxat Galliae partem, quae nondum a Romanis erat debellata. Allobroges enim, et Galliam prouinciam, ne de Cisalpina dicam, omittit. *Davis.*

Quaedam ex hoc capite excerpit Ammianus Marcell. 15. 11. *Morus.*

uris. Sic codices veteres et editio Mediol. 1477. *Oud.*

Cetae. Nomen hoc, Galliae Narbonensis insulis proprium, etiam ita vitupatum esse, vt ad omnes Gallos transferretur, atque adeo interdum Germanos comprehenderet, ostenderunt Perizonius ad Ael. V. H. 12, 23. et Frickius de Druidis p. 23, qui multos alios scriptores de ampliore nominis Celtae significatione enumerat. *M.* Omnium iustus est Schoepflianus nostras,

qui in Alsatia illustrata t. 1. p. 110. et fusius in Vindiciis Celticis 4. Argent. 1754. docuit, solis Gallis proprie nomen Celtae conuenire.

Prouinciae. Est ea pars Galliae, quae illo tempore iam in Romanae prouinciae formam redacta erat. *M.*

proximique. Ita codd. et edd. vet. Male Scaliger conjunctionem delevit.

qua de caussa — bellum gerunt. I. C. H. in Emendationibus criticis, insertis Miscellaneis Lipsiensibus nouis, 8. Lips. 1743 sq. Vol. 2. p. 304. verba ista pro glossmate habet et reiciit, idque eo magis, quod ibi male Heluetiis tribuantur, quae Belgis sint tribuenda, quodque paullo post cap. 2. de Heluetiis plane contrarium dicatur, neque

virtute praecedunt, quod fere quotidianis proeliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum vna pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano; continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam ab Sequanis et Heluetiis flumen Rhenum; vergit ad septemtriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septemtriones et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet, spectat inter occasum solis et septemtriones.

2. Apud Heluetios longe nobilissimus et ditissimus fuit Orgetorix. Is M. Messala et M. Pilone cons. regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit et ciuitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent; persuaasit esse, quum virtute omnibus praeestarent, totius Galliae imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Heluetii continentur;

vila sit ratio, cur hic de Heluetiis loquatur Caesar, de quibus capite sequenti agitur. Coniectura haec critici satis est vero similes.

Heluetii. Et hi Gallierant, quippe in Rhenum contenti. *Cellar. proelii.* alii bellis proestitue.

Eorum. i. e. Belgarum, Gallorum; Aquitanorum. *Oudend.* Monuerat etiam Ciacconius. *M.*

Oceano, finibus Belg. male ubi *Oceanum*, relatum ad verbum attingit.

orientem solem. Codd. quidam *solem* non habent, teste Vrsino. Sed exstat in aliis et edd. vet.

quae est ad H. Hoc est, valgo omissum, ex codd. et editione Rom. et interprete Graeco bene restituit Clarke.

spectat inter. Videtur in pro inter legendum, ut paulo ante. Legerim etiam, et spectat. *M.*

Apud Heluetios. — Hanc omnem narrationem de Heluetiorum bellis, cum Caesare gestis, persecutus est Dio Cassius 38, 31. T. I. p. 174. ita, ut commentarios Caesaris haud dubie ante oculos habuerit: nam omnia conspirant. *M.*

Mess. et Pif. Coss. Fuit annus ab urbe condita 693. *M.* Ed. Rom. et quidam codd. *P. M. Pifone.* alii *Publco Marco Pifone.* inde Oudend. legendum putat *Pupto M. Pifone.*

imperio. In nonnullis codd. deest. Paulo ante codex unus habet omnes. non male.

Heluetii continentur. Malunt quidam contineantur vel conti.

vna ex parte flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Heluetium a Germanis diuidit; altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos et Heluetios; tertia lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui Prouinciam nostram ab Heluetiis diuidit. His rebus fiebat, vt et minus late vagarentur et minus facile finitum bellum inferre possent: qua de causa homines bellandi cupidi magna dolore adficiebantur. Pro multitudine autem hominum, et pro gloria belli atque fortitudinis, angustos se finis habere arbitrabantur, qui in longitudinem milia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.

3. His rebus adducti, et auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt, ea, quae ad proficiscendum pertinerent, comparare; iumentorum et carrorum

nerentur. sed bene habet vulgatum. Veteres editiones addunt *tuli Heluetii cont.* inuitis codicibus MS. et Graeco interprete. I. C. H. pro *loci natura tuli* dabat *locis natura tuls.* Sed rectius postrema vox exulat et vulgatum retinetur.

Lemanno. Sic. Strabo l. 4. p. 208. *Λιμνην* vocat, duplici littera.

finis. Sic cod. Bongarsii. Ita et in numo Augusti OS CIVIS SERVATOS. cf. Orthographia Norisiana c. 3.

milia — patebant. Nimius vterque numerus Cluverio Germ. ant. 2, 4. videtur, cui in longitudinem satis sunt 170, in latitudinem 80 circiter, abiecto centenario. Adprobat Hadr. Valerius in notit. Gall. p. 243. Caesaris autem, an librarii error sit, incertum est. Metaphrastes Graecus vulgarem lectionem, miliaris in stadia conuersis, sequitur. *Cellar.* D'Anville in Not. de la Gaule longitudini 180, latitudini 80 miliaria adlignat. Lectionem vulgarem defendi posse statuit Hauius, si cogites, in

his regionibus tum magnis circuitibus ad superandos montes et ad vitandos lacus opus fuisse.

lege. Cum omnes ratum habuerint, quod Orgetorigis ciuitati perualerat, res decreta dicitur *lege.* Est ergo *lege* idem, quod alibi, *consilio publico.* M.

Ad eas res conficiendas Org. Malim, *Ad ea Org.* ceteris omnibus omillis, non tam vitandae molestae repetitionis causa, quae est in hoc scriptore frequens, quam quod codd. variant: nam alius habet *confirmandas* pro *conficiendas*; alius *leges* pro *res*; alius omnino omittit verba, *ad eas res conficiendas.* Quae varietas videtur ab interpretibus orta, quorum alius *ad ea* retulit ad *leges* confirmandas, alius ad illas omnes res conficiendas. M.

Orgetorigis. Extat numus argenteus, cuius pars antica offert caput galeatum cum epigrapha *coros*, postica, inscripta *oacitrix*, equum curreptem, quem generosum aiebat Gallia. Bouterouius, qui numum exhibet in *Recherches curieuses des*

quam maximum numerum coemere; sementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti subpeteret; cum proximis ciuitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt, in tertium annum profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur; is, ubi legationem ad ciuitates suscepit, in eo itinere persuadet Castico, Catamantaledis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, et a S. P. R. amicus adpellatus erat, ut regnum in ciuitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Aeduo, fratri Diuitiacy, qui eo tempore principatum in ciuitate obtinebat ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet eique filiam suam in matrimonium dat. Perfacile factu esse,

monnoyes de France p. 51. non debitat, quin ei, cuius hic sit mentio, sit tribuendus, et *Colos* nomen urbis vel pagi esse patet. Contra Bochard in *Mémoires sur la Suisse ancienne* t. 1. p. 584. videtur numus, quippe Latino, non Graeco, inscriptus, non nisi postero tempore cultus. Nomen *Orgetorigis* adpellatum esse censet et notasse Principem pagi; *Colos* ipsi *Catus* est, proprium viri nomen. Displicet hoc Oderico in *Epistola de argenteo Orgetorigis nummo*. 4. Romae 1767. qui nec tuto satis ad Caesaris Orgetorigem referri posse statuit. Cf. Eckhel *Doctr. NN. vet.* vol. 1. p. 78. Veram nominis scribendi formam esse *Orcitirix*, vix mihi dubium. Sic et infra 7, 54. *Eoredirix*.

U, ubi leg. — suscepit, in eo itinere — Ita leg. ex auctoritate codd. non *sibi*: nam *sibi fuscipere* vix est a Caesare. *M.* Car codices non sequamur, nulla est ratio.

a S. P. R. a Senatu Populi Romani. sic antiquissimi codices,

probat Oudendorp. recte. V. Briffon. de form. 2, 135 seq. Lectio vulgata a S. P. Q. R. debetur librariis, frequentem formulam incite praeferebantibus. Sed vide infra 4, 12. 7, 31.

ut regnum — occuparet, ut tyrannidem adfectaret. Mox dicitur *principatum. M.*

Dumnorigi. Leui inflexione in Gallicis numis occurrit *Dubnorex*, *Dubnoreix*, diuerso schemate; nunc miles adest stans utraque manu caput humanum tenens, nunc miles gradiente aprum hasta defixa gestans. Aper, symbolum fortitudinis, frequens apud Gallos et Hispanos in numis, item Germanis in honore, teste Tacito in *Germ.* c. 45. Occurrit et in Romanorum militaribus signis. V. Plin. H. N. 10, 5. Postica numi habet *pyramcos*, sensu dubio. Eckhel l. c. p. 62 et 74.

in ciuitate. Vulgo addunt *sua*. Sed a bonis codd. bene abest.

conaretur. Putet aliquis legendum *conetur*, ut tempus praesens praesentis respondeat.

illis probat, conata perficere, propterea quod ipse suae ciuitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Heluetii possent: se suis copiis suoque exercitu illis regna conciliaturum, confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem et iurandum dant et, regno occupato, per tris potentissimos ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse sperant.

4. Ea res ut est Heluetiis per indicium enunciata; moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coegerunt: damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta causae dictionis, Orgetorix ad indicium omnem suam familiam, ad hominum milia decem, undique coegit et omnes clientes obaeratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, se eripuit. Quum ciuitas, ob eam rem incitata, armis ius suum exsequi conaretur multitudinemque hominum

Sed in narratione post praesentia, quae imperfectorum et perfectorum locum tenent, ponuntur etiam imperfecta. Haec Davilius et Clarkius centies ita corrigere voluerunt, ut esset ubique legitima temporum consecutio; sed centies reprehensi sunt ab Oudendorpio. Iam Cortius ad Sallust. Catil. c. 44 ostenderat, non esse omnia ad unam certam legem renocanda, monuitque nuper idem Ruhnkenius ad Vellei. Pat. 1, 9, 1. p. 32. De hac sententia re semel monuisse sufficiat. *M.* Sic paullo ante *persuadet, ut occuparet*, et c. 9. *mittunt, ut impetrent.* Cf. Oudend. ad c. 8.

quin totius Galliae pl. H. p. I. C. H. inseri vult *prae Inco-*
His tot. Gall. Putat quippe, Helvetios a Caesare non fuisse Galliae adconsitos. Lectio recepta d. 1. ubi *Heluetii reliquis Gallis* obponuntur, contrarium docet, quae verba vero criticus expungit.

firmissimos. al. fortissimos, e glossa.

Ea res ut est etc. Ante hoc caput lacunam agnoscit I. C. H. quia non indicetur, a quo et qua de causa Orgetorix fuerit in vincula coniectus, neque conspiratio illa Orgetorigis cum Cassico et Dumnorige satis clare exponatur. Mihi locus videtur Orgetorix habebat in mandatis cum proximis ciuitatibus pacem et amicitiam confirmare. Is contra earum ciuitatum et ipsius Heluetiae libertatem cum Aeduo et Sequano conspirauit, quae res non poterat non displicere Heluetiis, qui *re enuntiat* hominem in vincula conicere et causam dicere coegerunt. Sic omnia bene cohaerent. Perperam porro monet criticus, scribendum fuisse *regis occupatis*, non *regno occupato*, quasi non de regno a singulis in sua ciuitate obtinendo sermo foret.

ex agris magistratus cogerent; Orgetorix mortuus est: neque abest suspicio, ut Heluetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem conscuerit.

5. Post eius mortem nihilo minus Heluetii id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis ex-eant. Vbi iam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua priuata aedificia incendunt, frumentum omne, praeter quod secum portaturi erant, comburunt, ut, domum reditiōis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent. Persuadent Rauracis et Tulingis et Latobrigis finitimis, uti, eodem vfi consilio, oppidis suis vicisque exultis, una cum iis profiscantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noricamque oppugnant, receptos ad se socios sibi adiscunt.

Ea res ut est — enunciatā.
Variant codd. Videtur fuisse scriptum: *Ea re — enunciatā.*

ex vinculis, vinctum verba facere coegerunt, *M.*

familiam, Holomannus sic describit: *Qui vel in possessionibus suis ac rusticis rebus vel in vectigalibus exercendis operam dabant.* v. ind. *M.* Pro *fam* alii habent *fui*. v. Ouden-dorp.

Orgetorix mortuus est. Cellus addit *in carcere*.

oppida — incendunt. Et haec, et alia de his Heluetiorum rebus, quamquam summum, attingit Platarch. in Caes. c. 18. *M.*

praeter (id) quod. Gell. N. A. 1, 16, praeter quod supra posui. *M.* Alii praeter quam quod.

domum reditiōis. ut apud Plautum Amph. 1, 3, 21. *cu- vultu rem.*

molita cibaria, farinam: In gr. metaphr. est ἀλφι. *M.*

Tulingis et Latobrigis. Istorum memoriam seruāt hodieque nomen oppidi *Stuhlingen* in Sueuia; hos nemo nouit. Codices vero offerunt *Latobribus*, *Latobibis*, *Latouicis*, unde Oudend. exsculpit *et lato vlcis finitims*, quod tamen nec ipsi satis probatur.

Noricam. Sic veteres libri, et metaphrastes, in quo est *Nor- gstry*, et Peutingeriana tabula. *Cellar.* Ergo reliquae lectiones (magna enim est scripturae varietas in h. v.) falsae sunt. *M.* Cellarius quas Noricas agnoscit, alteram in Norico, alteram in Car-nis; Mannert eadem esse putat.

Boios — receptos ad se so- cios sibi adsciscunt. i. e. loc- dere sibi eos iungunt. Reci- piunt eos ad se, et quidem ita ad se recipient, sibi adsciscunt, ut eos habeant socios. *M.*

Q. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent: vnum per Sequanos, angustum et difficile, inter montem Iuram et flumen Rhodanum, vix qua singuli carri ducerentur; mons autem altissimus inpendebat, ut facile perpauci prohibere possent; alterum per Prouinciam nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quod Heluetiorum inter fines et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit, isque nonnullis locis vado transitur. Extremum oppidum Allobrogum est, proximumque Heluetiorum finibus, Geneva. Ex eo oppido pons ad Heluetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in Populum Romanum viderentur, existimabant; vel vi coacturos, ut per suos finis eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant: is dies erat a. d. V. Kal. Apr. L. Pisone, A. Gabinio coss.

7. Caesari quum id nunciatum esset, eos per Pro-

per Sequanos, inter Iuram et Rhodanum. Sed non satis intelligo, litu locorum comparato, quo tandem modo, qui Sequanorum fines transire voluerunt, inter Iuram et Rhodanum, ubi nulli Sequani fuere, iter facere potuerint. Christ. Crusius in Probabilibus Criticis p. 16-20 *Rhenum* voluit legi, pro *Rhodanum*. Iecutus Strabonem et metaphrasin Caesaris Graecam, in qua sane est *Ῥῆνος*: ita fit iter inter Iuram et Rhenum, deinde venit ad Sequanos. Non dubito, Crusio assentiri, praefertim cum et in ed. R. Steph. iam legatur *Rhenum*. Iulius quidem Celsus de vita Caes. p. 19 commodè his verbis expressit: *alterum erat iter sub montem Iuram in Sequanos.* M. Perperam iter inter Iuram et Rhenum tentatum ab Heluetiis sta-

tuunt, quum iste ad hunc non pertingat. Accedit, quod, quum Rauraci in societatem essent adsciti ab Heluetiis, sinistram Rhemi latus incolentibus, planum iter his ad boream dabatur in Sequanos. Itaque res sic capienda. Ad meridiem Heluetias duplex erat iter, alterum ad sinistram per pontem Genevae trans Rhodanum in Allobroges, alterum in Sequanos ad dextram per fauces inter Iuram et Rhodanum. Isto prohibiti (c. 8.) hoc penetrare in Gallias tentarunt (c. 9.) et ad Aeduos mittere legatos. Id ipsum ostendit, non ad boream, ut vulgo putant, et ut nuper etiam Mannerto in opere Geographico L. 2. p. 1. p. 30. vitium, transitum molitos Helvetios; tum enim ad Lingones, non ad Aeduos, legati fuissent mittendi. Itaque, ut aliud obses

vinciam nostram iter facere conari, maturat ab vrbe proficisci; et, quam maximis potest itineribus, in Galliam vltiorem contendit et ad Geneuam peruenit: Prouinciae toti quam maximum potest militum numerum imperat: (erat omnino in Gallia vltiore legio vna) pontem, qui erat ad Geneuam, iubet rescindi. Vbi de eius aduentu Heluetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt, nobilissimos ciuitatis, cuius legationis Nameius et Verudoctius principem locum obtinebant, qui dicerent, *sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per Prouinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut eius voluntate id sibi facere liceat.* Caesar, quod memoria tenebat, L. Cassium Consulem occisum, exercitumque eius ab Heluetiis pulsum et sub iugum missum, concedendum non putabat: neque homines inimico animo, data facultate per Prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria et maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos impera-

ex sequentibus, seruanda est lectio vulgaris; de Rheno enim hic quaestio nullo modo esse potest. D'Anvillius etiam, Geographorum superioris saeculi princeps, intactum Caesaris locum reliquit in Notice de la Gaule pag. 599.

vix qua. i. e. qua parte seu regione vix sing. c. d. — In edd. vulg. est, *quo vix. M.*

Allobrogum. Teste Strabone L. 4. p. 186. multis hominum militibus in alienas terras quondam expeditiones suscepere. Hinc nominis ratio ex lingua Celtica, *all*, alius; *bro*, terra. V. Origines Gauloises, auctore viro militari eximio Latour d'Auvergne, in nupero bello in Germania caelo. 8. Paris. a. V. p. 184. Imo Scholiastes Iuuenalis ad 8. 234. derivat nomen gentis etiam a *bragae*, *agar*, et *alla*, aliud,

quia ex alio loco translata. Rectius forsitan Q. Brien in opere cit. ad c. 16. ducit ex Hiberno-Celtica lingua ab *aill*, rupes, et *brog*, habitatio, rupium incolae dicios.

nuper pacati, a C. Pomptino praetore. Cic. de prou. cons. c. 13. Epit. Liv. lib. 103. Hoc iam omnes interpretes monuerunt. *M.* Male quidam addunt P. R. *Populo Romano*, inuitis codd. *Pis. Gabin. Coss.* Fuit annus V. C. 696. *M.*

quam maximum potest mil. num. Tò potest non legitur in ed. Rom. Mediol. Ven. Commode quoque abfuerit.

rogare. al. *rogarentque.*

Cassium — occisum. Vid. c. 12. Epitome Liv. lib. 65. *Rhellicanus.* Factum id anno V. C. 646. Cf. Pighius.

sub iugum. al. *sub iugo.* v. Liv. 3. 28.

verat, conuenirent, legatis respondit, *diem se ad deliberandum sumturum; si quid vellent, a. d. idus Apr. reuenterentur.*

8. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex Prouincia conuenerant, a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit, milia passuum decem murum, in altitudinem pedum sedecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, praesidia disponit, castralla communit, quo facilius, si se invito transire conarentur, prohibere possit. Vbi ea dies,

a lacu — qui in fl. Rhod. influit. Si vere aestimes, lacus non in flumen, sed flumen in lacum influit. Haec fuit causa, cur monitu Rhenani sensim in vulgg. edd. introduceretur alia lectio, *a lacu L. quem fl. Rhodanum influit.* Sed cum Rhodanum calu primo non dicatur, et infra (7, 57) occurrat, *palus influit in Sequanam flumen*, quem locum iam Glareanus comparauit: non videtur dicendi genus, quamquam raram; mutandum esse, vt iam Calaub. ad Strabon. p. 207, et post hunc Oudendorpius ad h. l. monuerunt. Davisius maluit, *qua pro qui) in fl. Rh. infl.* M. Sane eo sensu sumendum *et qui.*

a lacu Lemanno — ad montem Iuram — murum perducit. Non satis adparet, cur Caesar ea potissimum parte, *a lacu Lemanno ad Iuram*, murum duxerit. Nam si murum duxit a septentrionali seu vltiore litore lacus ad montem Iuram, necesse est, eius milites, qui murum struxerunt, fuisse trans Rhodanum et lacum Lemannum. Sed certum est, eos fuisse cis Rhodanum, ad meridionalem eius ripam, quia Heluetios, Rhodanum transire volen-

tes, repulerunt in vltiorem ripam. Ergo ibi, vbi non fuerunt, non potuerunt murum struere. Accedit, quod Dio Cass. 38, 32. diserte dicit, Heluetios, per Allobrogum fines transeuntes, murum oppositum assendisse. Ergo fuit murus ibi, vbi sunt Allobroges, adeoque cis Rhodanum. Alias difficultates Vollius indicauit, quae tamen corruunt, si supra c. 6. cum metaphrasi graeca *Rhenus* pro *Rhodanus* legatur. Ego eam, quae mihi grauissima videbatur, indicauit. Cum ergo murus non vltra, sed cis Rhodanum ductus sit, vbi montes quidem sunt, sed nullus, qui dicitur Iura: perspicuum est, nomen *Iura* esse vitiosum et delendum. Si hoc deletur, omnia quoque illa verba, *qui fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit*, delenda sunt: nam haec describunt montem Iuram, qui trans Rhodanum est; sed nunc montes cis Rhodanum sunt intelligendi. Idem Vollius viderat, verba, *qui fin. Sequ. ab Helvet. diu.* esse delenda; sed non viderat, etiam verbum *Iuram* esse tollendum: finxerat potius, montes cis Rhodanum etiam dictos esse *Iuram*. Quod si in tam obscura re licet aliquid con-

quam constituerat cum legatis, venit, et legati ad eum reuerterunt, negat, *se more et exemplo Populi Romani posse iter vlli per Prouinciam dare; et, si vim facere conentur, prohibiturum ostendit.* Heluetii, ea spe deiecti, nauibus iunctis ratibusque compluribus factis, alii vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdium, saepius noctu, si perrumpere possent, conati, operis munitione et militum concursu et telis repulsi, hoc conatu desisterunt.

9. Relinquebatur vna per Sequanos via, qua, Se-

lituro, omiſſis iis, quae dixi omittere esse, locum sic legendum puto: *a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum lapsus, ad montes milia passuum — murum — fossamque perducit.* Sed tutius fortasse est, cum Davilio et Claricio lateri, non esse locum perspicuum satis, neque posse omnia expediri. *M.* Mihi cum Haudio ita videtur. In ripa Genesensi ductus fuit murus a lacu Lemanno ad Iuram ita, ut inter murum vel aggerem et montem, ad cuius pedes angusta via erat, Rhodanus deberet. Est illa omnino difficilis via, cuius mentio fit c. 6. *qua vix singuli carri ducebantur*, quod vel vici nomen clausae, la cluse hodie dicti, satis indicat. Itaque non necesse est, ut c. 6. pro *Rhodano* ponatur *Rhenus*, qui ad Iuram usquam pertinet, neque est causae quidquam, ut hoc cap. deleatur vox *Iura*, eo enim nomine cis Rhodanum quoque mons vocari potuit, flumine diuisus. Si cui haec non placent, mea pace consilium Mori sequatur.

decem nouem. Nimia est haec muri longitudo. Ergo recte monuit Vossius, aut *decem*,

aut *nouem* legendum esse, non coniunctim *decem nouem*. Probauit hanc sententiam Cellarius, idemque visum esse Clauerio (Germ. ant. 2, 4) ostendit. Probauit etiam Davilius, quia in Iulio Celso p. 21 est *decem*, sine illo *nouem*. *M.* Hoc ergo delendum. *prohibere possit.* Vulgo contra codd. legitur *prohiberi possent*. *M.*

more et exemplo. Sic Tacit. H. 1, 18. *more D. Augusti et exemplo militari.* Male Hotom. nostro loco addit *iniussu*.

ostendit. significauit. Sic et c. 19 et C. 1, 6. item Terent. Eun. 5, 9, 59.

nauibus ratibusque, alii vadis. Sic Davil. et Oudendorp. e codd. Sed edd. vulgg. post Hotomannum coeperunt exhibere, *nauibus ratibusque alii, alii vadis*, bis posito verbo *alii*. Cum autem et alibi soleat *alius* alterutro loco omitti, vbi bis ponendum erat, et in codd. h. l. emittatur, recte sublatum est. Iam dixerat hoc Gronou. ad Liu. 3, 37. *M.* Cf. notata ad 3, 21. et 25.

si — possent. Terent. Heaut. 1, 1, 118. *visam, si domi est. operis munitione.* Intelligit murum, fossam et castella, de quibus paulo ante dixerat. *M.*

quanis inuitis, propter angustias ire non poterant. His quum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis inpetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat, et Heluetiis erat amicus, quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus studebat, et quam plurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit et a Sequanis inpetrat, ut per fines suos Heluetios ire patiantur, obsolesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetii, ut sine maleficio et iniuria transeant.

10. Caesari renunciatur, Heluetiis esse in animo, per agrum Sequanorum et Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus ab sunt, quae ciuitas est in Prouincia. Id si fieret, intellegebat, magno cum Prouinciae periculo futurum, ut homines bellicosos, Populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum Legatum praefecit: ipse in Italiam magnis itineribus

deprecatore. Praepositio valet ad augendum telus Gellio 6, 16.

inpetrarent. Vulgo *hoc inpetrarent*, contra codices. Cf. c. 35. 5, 36. 6, 2.

Orget. filiam duxerat. Cf. c. 3. M.

renunciatur. Vulgo *nunciatur*, contra codd. (et edd. vet.) Significatio h. l. nihil quidem differt; sed quaeritur, quae vera lectio sit. M.

qui non longe — in Prouincia. Glossatori haec deberi arbitrat I. C. H.

munitioni, quam fecerat. Cf. c. 8. M.

Italiam, Galliam citeriorem. Cf. c. 24, ubi haec legiones di-

cuntur in Gallia citeriore conscriptae. De legionibus, quibus Caesar in hoc bello usus est, de earum nominibus, de genere militum, quibus constabant, de earum fortitudine et rebus gestis, exstat erudite scripta disputatio in libro, qui inscribitur, *Memoires critiques et historiques sur plusieurs points d'antiquités militaires* par Charles Guichard, nommé Quintus Icilius. Tom. 5. p. 1 — 130. inprimis Sect. I et II. M.

Gratocelt. Hoc Davisius pro vulg. *Garocelt* restituit. Nomen habuerunt ab Alpibus Graiis et Ocelo. M.

Complur. his pr. puls. Res huius meminit Polyaeus 8, 23.

contendit, duasque ibi legiones conscribit et tris, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in vltiorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones et Graioceli et Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his proeliis pulsus, ab Ocelo, quod est citioris Prouinciae extremum, in fines Vocontiorum vltioris Prouinciae die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. Hi sunt extra Prouinciam trans Rhodanum primum.

11. Heluetii iam per angustias et fines Sequanorum suas copias transduxerant et in Aeduorum fines peruenierant eorumque agros populabantur. Aedui, quum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: *ita se omni tempore de Populo Romano meritos esse, ut paene in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in seruitutem abduci, oppida expugnari non debuerint.* Eodem tempore Ambarri, necessarii et consanguinei Aeduorum, Caesarem certiores faciunt, sese, depo-

sed perperam tradit, Caesarem ^{duxit}, sine pugna, Alpes transgressum.

Ocelo. Strabo lib. 4. p. 179. Ocelum finem terrae Cottii dixit, quae fuit in Alpibus Cottii. Fuit ergo Ocelum finis Cisalpiniae Galliae in Alpibus; vicus, an oppidum, non liquet. Cell. Ocelum, alias *Vxellum*, nunc *Vzeau*. V. d'Anville in Not. de la Gaule p. 501.

Vocontiorum. Caput Vasio-nem nominat Mela 2, 3. unde ledes manifesta.

Segusianos. Male alii *Sebusianos*.

meritos esse. V. c. 43. et Strabo l. 4. p. 92. Tacitus Ann.

11, 25. Eumenii paneg. Constantini c. 2.

Aedui Ambarri. Edd. vulgg. hunc locum sic exhibent: *Eodem tempore, quo Aedui, Ambarri quoque* — Sed nullus codex habet quo et quoque. Ergo suasisit Clarkius hanc lectionem: *Eodem temp. Aedui Ambarri necess.* — quam Oudendorpius recepit: atque ita sunt Ambarri pars ciuitatis Aeduae, dicunturque Aedui Ambarri, ut Locri Opuntii et Ozolae, ita ut Opuntii sint pars Locrensis ciuitatis. Mihi quidem cum Ciacconio videtur legendum: *Eodem tempore Ambarri, necessarii* — ceteris omnibus omis-sis, quia sic est in metaphrasi

quanis inuitis, propter angustias ire non poterant. His quum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis inpetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat, et Heluetiis erat amicus, quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus studebat et quam plurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit et a Sequanis inpetrat, ut per fines suos Heluetios ire patiantur, obsidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Heluetios prohibeant; Heluetii, ut sine maleficio et iniuria transeant.

10. Caesari renunciatur, Heluetiis esse in animo, per agrum Sequanorum et Aeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus ab sunt, quae ciuitas est in Prouincia. Id si fieret, intellegebat, magno cum Prouinciae periculo futurum, ut homines bellicosos, Populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum Legatum praefecit: ipse in Italiam magnis itineribus

deprecatore. Praepositio valet ad augendum telus Gellio 6, 16.

inpetrarent. Vulgo *hoc inpetrarent*, contra codices. Cf. c. 35. 5, 36. 6, 2.

Orget. filiam duxerat. Cf. c. 3. M.

renunciatur. Vulgo *nunciatur*, contra codd. (et edd. vet.) Significatio h. l. nihil quidem differt; sed quaeritur, quae vera lectio sit. M.

qui non longe — in Prouincia. Glossatori haec debere arbitrat I. C. H.

munitioni, quam fecerat. Cf. c. 8. M.

Italiam, Galliam citeriorem. Cf. c. 24, ubi haec legiones di-

cuntur in Gallia citeriore descriptae. De legionibus, quibus Caesar in hoc bello usus est, de earum nominibus, de genere militum, quibus constabant, de earum fortitudine et rebus gestis, exstat erudite scripta disputatio in libro, qui inscribitur, *Memoires critiques et historiques sur plusieurs points d'antiquités militaires* par Charles Guichard, nommé Quintus Icilius. Tom. 5. p. 1 — 130. imprimis Sect. I et II. M.

Gratocell. Hoc Davisius pro vulg. *Garocell* restituit. Nomen habuerunt ab Alpibus Graiis et Ocelo. M.

Complur. his pr. puls. Res huius meminit Polyaeus 8, 25.

contendit, duasque ibi legiones conscribit et tris, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in vltiorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones et Graioceli et Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his proeliis pulsus, ab Ocelo, quod est citioris Prouinciae extremum, in fines Vocontiorum vltioris Prouinciae die septimo peruenit: inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. Hi sunt extra Prouinciam trans Rhodanum primi.

11. Heluetii iam per angustias et fines Sequanorum suas copias transduxerant et in Aeduorum fines peruenierant eorumque agros populabantur. Aedui, quum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: *ita se omni tempore de Populo Romano meritos esse, vt paene in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in seruitutem abduci, oppida expugnari non debuerint.* Eodem tempore Ambarri, necessarii et consanguinei Aeduorum, Caesarem certiores faciunt, sese, depo-

sed perperam tradit, Caesarem ἐμὴν), sine pugna, Alpes transgressum.

Ocelo. Strabo lib. 4. p. 179. Ocelum finem terrae Cottii dixit, quae fuit in Alpibus Cottii. Fuit ergo Ocelum finis Cisalpinæ Galliae in Alpibus; vicus, an oppidum, non liquet. *Cell. Ocelum*, alias *Vxellum*, nunc *Vzeau*. V. d'Anville in Not. de la Gaule p. 501.

Vocontiorum. Caput Vasio-nem nominat Mela 2, 3. vnde sedes manifesta.

Segusianos. Male alii *Sebusianos*.

meritos esse. V. c. 43. et Strabo l. 4. p. 92. Tacitus Ann.

11, 25. Eumenii paneg. Constantini c. 2.

Aedui Ambarri. Edd. vulgg. hunc locum sic exhibent: *Eodem tempore, quo Aedui, Ambarri quoque* — Sed nullus codex habet *quo et quoque*. Ergo suavit Clarkius hanc lectionem: *Eodem temp. Aedui Ambarri necess.* — quam Oudendorpius recepit: arque ita sunt Ambarri pars ciuitatis Aeduae, dicunturque Aedui Ambarri, vt Locri Opuntii et Ozolae, ita vt Opuntii sint pars Locrensis ciuitatis. Mihi quidem cum Ciacconio videtur legendum: *Eodem tempore Ambarri, necessarii* — ceteris omnibus omis-sis, quia sic est in metaphrasi

B

pulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere: item Allobroges, qui trans Rhodanum vicis possessionesque habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt et demonstrant, sibi praeter agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar, non expectandum sibi statuit, dum, omnibus fortunis sociorum confuentis, in Santonos Heluetii peruenirent.

12. Flumen est Arar, quod per fines Aeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit. Id Heluetii ratibus ac lintribus iunctis transibant. Vbi per exploratores Caesar certior factus est, tris iam copiarum partes Heluetios id flumen transduxisse, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam esse: de tertia vigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem peruenit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos et inopinantes adgressus, magnam eorum partem concidit: reliqui fugae sese mandarunt atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus adpellabatur Tigurinus: nam omnis ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. Hic pagus vnus, quum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium Consullem interfecerat et eius exercitum sub iugum miserat. Ita, siue casu, siue consilio Deorum immortalium, quae pars ciuitatis Heluetiae insignem calamitatem Populo Romano intulerat, ea princeps poenas persoluit. Qua

graeca. Hanc lectionem alius aliter explicare voluit, Ambarros quoque esse Aeduos, Ambarros esse diuerlos ab Aeduis, ambos eodem tempore legatos misisse: e quibus explicationibus varietates plures enatae sunt. Infra c. 14 Ambarri ab Aeduis ita distinguuntur, ut non videantur esse pars ciuitatis Aeduae. Idem intelligitur e loco Lini (5, 34), ubi deinceps enumerantur Bituriges, Aruerni, Senones, Aedui, Ambarri, Carnutes: apertum enim est, Ambarros esse ci-

uitatem, a ceteris diuersam, ut Aruerni, Carnutes, alique peculiare gentes Gallicae fuerunt. *M.* Tò Aedui hic est nihil expungo. de *Ambarris* vide ind. Geograph.

in Santonos. Al. *Santonos*. perinde est.

incred. lenitate. *Stanti simili* Silius dicit 3, 457. alii *lentitate*.

- quartam vero. Al. *fero*. adgressus — concidit. Non ipse Caesar fecit, sed per Labienum legatum, ut diserte tra-

in re Caesar non solum publicas, sed etiam priuatas iniurias ultus est, quod eius loceri L. Pisonis auum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant.

13. Hoc proelio facto, reliquas copias Heluetiorum ut consequi posset, pontem in Arari faciendum curat atque ita exercitum transducit. Heluetii, repentino eius aduentu commoti, quum id, quod ipsi diebus viginti aegerrime confecerant, ut flumen transirent, vno illum die fecisse intellexerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Heluetiorum fuerat. Is ita cum Caesare agit: *Si pacem Populus Romanus cum Heluetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Heluetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset: sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incommodi Populi Romani et pristinae virtutis Heluetiorum. Quod inprouiso vnum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magno opere virtuti tribueret aut ipsos despiceret: se ita a patribus maioribusque suis didicisse, ut magis virtute, quam dolo contenderent aut insidiis niterentur. Quare ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate Populi Romani et internecone exercitus nomen caperet aut memoriam proderet.*

dit Plutarch. in Caes. cap. 18. *M.* Triginta millia caesa Polyseus scribit 8, 23. ceterum pro *Arare* Rhodanum ponit. De Labieno v. Appianus l. mox cit. *pagus*. Paulo ante dixit, *pars Heluetiorum*: paulo post, *pars civitatis Helvetiae*. Facile ergo, quid sit *pagus*, his comparandis intelligitur. cf. c. 37. *M.* *Cassium*. cf. c. 7. Haec ipsis his verbis leguntur in Appiani fragmento de bellis Gallicis p. 755 ed. Steph., ducta ex Claudii Pauli annalibus. *M.* V.

not. ad Taciti Germ. 37. is scilicet Germanos caedis auctores facit, sub iis Gallos complexus. Ea clades ad a. V. C. 646 pertinet. Cf. Pighius.

loceri L. Pisonis. cf. Sueton. lul. c. 21. *M.*

agit. alii *egit*. *ubi eos C. const.* To eos ab aliis abest.

veteris incommodi. Est ipsa illa clades Cassiana. *M.*

adortus esset. *pulsus* pro fugasset.

tribueret sc. quidquam. *M.*

B 2

14. His Caesar ita respondit: *Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Heluetii commemorassent, memoria teneret: atque eo grauius ferre, quo minus merito Populi Romani accidissent: qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cauere; sed eo deceptum, quod neque commissum a se intellexeret, quare timeret; neque sine causa timendum putaret. Quod si veteris contumeliae obliuisci vellet; num etiam recentium iniuriarum, quod eo inuito iter per Provinciam per vim tentassent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobrogas vexassent, memoriam deponere posse? Quod sua victoria tam insolenter gloriarentur, quodque tam diu se impunitulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere: consuesse enim Deos immortales, quo grauius homines ex commutatione rerum dolerant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundo inter dum res et diuturniorem impunitatem concedere. Quum ea ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intellegat; et si Aeduis de iniuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.* Diuico respondit: *Ita Heluetios a maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare, consuerint: eius rei Populum Romanum esse testem.*

15. Hoc responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mouent: idem facit Caesar equitatum-

eo minus dubitationis, utrum pacem cum Heluetiis faceret, an bello eos persequi veller. M.

legati Heluetii. E margine haec verba inrepsisse bene iudicant Ciaccon. et Gruterus.

atque eo grauius ferre. Inscribit I. C. H. calamitatem vel incommodum. Sed nemo est, qui non lubaudiat.

accidissent. al. accidisset.

Ambarros. cf. c. 11. M.

posse. Sic quidem codd. et vet. odd. Sed vnlgo melius, *posset.* M. Clarke restituit *re posse*, probante Oudend.

eodem pertinere, eandem vim habere in animo Caesaris, eum mouere, ne iis pacem concederet. M.

quo grauius, ut eo grauius doleant. M.

que omnem, ad numerum quatuor milium, quem ex omni Prouincia et Aeduis atque eorum sociis coactum habebat, praemittit, qui videant, quas in partes hostes iter faciant. Qui, cupidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco cum equitatu Heluetiorum proelium committunt: et pauci de nostris cadunt. Quo proelio sublatis Heluetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere, nonnumquam ex nouissimo agmine proelio nostros lacessere coeperunt. Caesar suos a proelio continebat ac satis habebat in praesentia, hostem rapinis, pabulationibus populationibusque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, vti inter nouissimum hostium agmen et nostrum primum non amplius quinque aut senis milibus passuum interesset.

16. Interim quotidie Caesar Aeduos frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare: nam propter frigora, quod Gallia sub septemtrionibus, vt ante dictum, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia subpetebat: eo autem frumento, quod flumine Arari navibus subuexerat, propterea minus vti poterat, quod iter ab Arare Heluetii auerterant, a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Aedui; conferri, comportari, adesse dicere. Vbi se diutius duci intellexit et diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret: conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Diuitiaco et

alieno loco. Opponitur suo Sallust. Iug. 61. i. e. opportunum. V. et Liv. 42, 43.

ex nouiss. agmine. Alii et. *pabulationibus.* Hoc verbum ab edd. vulgg. abest, culpa Vossii. M. Restituit Dauil.

dies quindec. Alii *duodecim.* *passuum.* in aliis deest. non male. sic et alibi Caesar, vt c. 41. 2, 30. etc.

vt ante dictum. An respicit verba capitis primi: *vergit ad septemtriones?* M.

conferri et comportari non subtiliter distinxerim; putem tamen conferri a singulis, comportari in vnum locum id, quod singuli contulerant. In metaphr. gr. est ἀσπίζεσθαι et ἀγροῦσαι. M.

se duci. Sic Terent. Phorm.

Lilco, qui summo magistratu praeerat (quem Vergobretum adpellant Aedui, qui creatur annuus et vitae necisque in suos habet potestatem,) grauiter eos accusat, quod, quum neque emi, neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non subleuetur: praesertim quum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit, multo etiam grauius, quod sit destitutus, queritur.

17. Tum demum Liscus, oratione Caesaris adductus, quod antea tacuerat, proponit: *Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat; qui priuati plus possint, quam ipsi magistratus. Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterere, ne frumentum conferant, quod praestare debeant. Si iam principatum Galliae obtinere non possint, Gallorum, quam Romanorum imperia perferre, satius esse, neque dubitare, quin, si Heluetios superauerint Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem sint erepturi. Ab iisdem nostra consilia, quaeque in castris gerantur, hostibus enunciari: hos a se coerceri non posse: quin etiam, quod necessario rem coactus Caesari enunciarit, intellegere sese, quanto id cum periculo fecerit, et ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.*

18. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Diui-

3. 2. 15. *vi phaleratis verbis ducas me.*

magistratu, datiuo casu sine accessione vocalis *i*, quod solumne Caesari fuisse, Gellius N. A. 4, 16 demonstrauit. *Cellar*. Plura exempla Oudendorpius collegit. De summo Aeduorum magistratu quaedam traduntur infra 7, 33. *M.* De illo datiuo v. Berger de natur. pulcrit. orat. p. 411.

praeerat. Al. *praeerant*. male. *Vergobretum*. Lingua Celtica *Fear-go-breith* est vir ad iudicium; *breatam*, iudex; *foar*,

vir; *go*, ad. vid. I. O'Brien in Focaloir Gaoidheilge Sax-bhéarla or an Irish-English dictionary, 4. Paris 1768. in Praef. p. 24. Apud Le Pelletier in Dict. de la langue Bretonne in voce *Breugeon* occurrit *braut*, *brawd*, iudicium.

precibus adductus. Cf. c. 11. *M. priuati*. alii *priuati*.

neque dubitare debeant. Turbatur in verbo *debeant* syntaxis, nam non pendet hoc verbum ab aliquo superiorum. Clarkius in *debero* voluit mutari, Oudendorpius omitti. Sed non

tiaci fratrem, designari sentiebat: sed, quod pluribus praesentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit, Liscum retinet: quaerit ex solo ea, quae in conuentu dixerat. Dicit liberius atque audacius. Eadem secreto ab aliis quaerit; reperit esse vera. *Ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum nouarum: compluris annos portoria reliquaque omnia Aeduorum vectigalia paruo pretio redempta habere, propterea quod illo licente contra liceri audeat nemo. His rebus et suam rem familiarem auxisse, et facultates ad largiendum magnas comparasse: magnum numerum equitatus suo sumtu semper alere et circum se habere: neque solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse: atque huius potentiae causa matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo ac potentissimo conlocasse: ipsum ex Heluetiis uxorem habere: sororem ex matre et propinquas suas nuptum in alias ciuitates conlocasse: fauere et cupere Heluetiis propter eam adfinitatem: odisse etiam suo nomine Caesarem et Romanos, quod eorum adventu potentia eius deminuta et Diuitiacus frater in antiquum locum gratiae atque honoris sit restitutus. Si quid accidat Romanis, summam in spem regni per Heluetios obtinendi venire; imperio Populi Romani*

puto, ex omni ἀναλογίᾳ faciendam esse legitimam confectionem orationis. *M.* Dolendum τὸ debeant putat Oud. subaudito *se*, ni hoc *se* addere malis. Quam lectionem exhibeo, ea est quam e codd. et edd. vet. restituit in editione posteriore Oud. qui in priori dederat sic: quod praestare dicant, si iam —perferre: neque dubitare debeant, quo refertur nota praemissa. *coactus.* Sic codd. et ed. vet. Male Faernus expunxerat, uno codice motus.

ab aliis quaerit. Absit quae-

rit ab edd. vulgg. Sed exstat in omnibus codicibus. *M.* et Graecus interpres habet. Superfluum duxerat Scaliger.

illo licente. alii dicente. male, et mox contradicere.

sed etiam apud. Τὸ etiam deest in cod. Doruillii et edd. vet. Sic et alibi, ut 1, 43. Vide et 6, 43.

Diuitiacus restit. Cf. c. 3. *M.*

Si quid accidat Romanis. Intrudit I. C. H. grauius. inueniunt. Caesar μείων vel εὐφημισμὸν adhibet egregie.

imperio Pop. Rom. i. e. im-

non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam in quaerendo Caesar, quod proelium equestre aduersum paucis ante diebus esset factum, initium eius fugae factum a Dumnorige atque eius equitibus, (nam equitatu, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnorix praeerat) eorum fuga reliquum esse equitatum perterritum.

19. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones certissimae res accederent, quod per fines Sequanorum Heluetios transduxisset, quod obsides inter eos dando curasset, quod ea omnia non modo iniussu suo et ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset, quod a magistratu Aeduorum accusaretur: satis esse causae arbitratur, quare in eum aut ipse animaduerneret, aut ciuitatem animaduertere iuberet. His omnibus rebus vnum repugnabat, quod Diuitiaci fratris summum in Populum Romanum studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat: nam, ne eius subpicio Diuitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque priusquam quidquam conaretur, Diuitiacum ad se vocari iubet et, quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliae prouinciae, familiarem suum, cui summam omnium rerum fidem habebat, cum eo conloquitur: simul commonefacit, quae ipso praesente, in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, quae separatim quisque de eo apud se dixerit: petit at-

perante pop. Rom. Sed 2, 1 est, in imperio, eodem sensu: et modo addunt, modo omittitur illud in. M.

in quaerendo. Sic codices, vulgo inquirendo.

quod proelium equestre etc. Citra necessitatem ἀναλόγου hic agnoscunt interpretes, in relinendo loco male seduli, Pertzoni, ad Sanctii Min. 4, 11.

explicat sic: inquirendo in proelium, quod etc. tunc autem Hauius putat legendum repererat. Si legis in quaerendo, subaudies de proelio. I. C. H. pro quod malebat quum.

proelium equestre. Cf. c. 15. M. quod — — transduxisset. i. e. impetrasset a Sequanis, ut per fines suos Heluetios ne paterentur. Cf. c. 9. M.

que hortatur, vt sine eius obfensione animi vel ipse de eo, cauffa cognita, ftatuat, vel ciuitatem ftatuere inbeat.

20. Diuitiacus multis cum lacrimis, Caefarem complexus, obfecrare coepit, *ne quid grauius in fratrem ftatueret: fcire fe, illa effe vera, nec quemquam ex eo plus, quam fe, doloris capere, propterea quod, quum ipfe gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolefcentiam poffet, per fe creuiffet: quibus opibus ac neruis non folum ad minuendam gratiam, fed paene ad perniciem fuam vteretur: fe fe tamen et amore fraterno et exiftimatione vulgi commoueri. Quod fi quid ei a Caefare grauius accidiffet, quum ipfe eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem exiftimaturum, non fua voluntate factum; qua ex re futurum, vt totius Galliae animi a fe auerterentur.* Haec quum pluribus verbis flens a Caefare peteret, Caefar eius extram prendit: confolatus rogat, finem orandi faciat: tanti eius apud fe gratiam effe oftendit, vt et reipublicae iniuriam et fuum dolorem eius voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad fe vocat; fratrem adhibet; quae in eo reprehendat, oftendit; quae ipfe intellegat, quae ciuitas queratur, proponit; monet, vt in reliquum tempus omnes fufpicionem vitet; praeterita fe Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, vt, quae agat, quibuscum loquatur, fcire poffit.

iniuffu fuo, iniuffu Caefaris. M. infc. ipfis. i. e. ciuibus. M.

His omnibus rebus. Id rebus deleat Scaliger, repoluit Clarkius e bonis codd. et ed. vet. Cf. et 5, 51, 52.

C. Valerium Procillum. Sic et c. 47. et 53. Gr. Προαξιλλον. MS. male Traucillum. Traucillum, in concilio Gall. Cf. c. 16 — 18. M.

et oftendit. Haec verba abfunt ab edd. vulgg. *M.* Omiffa fcil. a Scaligero reftituit Davifius.

per fe creuiffet. Per Diuitiacum. Graecus interpres male δι' εαυτου referendo ad Dumnorigem.

reipubl. iniuriam, factam reipublicae. M.

quae agat. alii quid.

21. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes sub monte confedisse milia passuum ab ipsius castris octo: qualis esset natura montis et qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, misit. Renunciatum est, facilem esse. De tertia vigilia T. Labienum, Legatum pro Praetore, cum duabus legionibus et iis ducibus, qui iter cognouerant, summum iugum montis adscendere iubet; quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit, equitatumque omnem ante se mittit. P. Confidius, qui rei militaris peritissimus habebatur et in exercitu L. Sullae, et postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus praemittitur.

22. Prima luce, quum summus mons a T. Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non longius mile et quingentis passibus abesset, neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius aduentus, aut Labieni, cognitus esset: Confidius equo admissio ad eum adcurrit; dicit, montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri; id se a Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Caesar suas copias in proximum collem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret,

sub monte. Sic codd. et ed. vet. Alii *sub montem.* Vide et c. 48.

Legatum pro Praetore. Augustus, formam civitatis constituens et provinciarum Romanarum rationem describens, esse voluit legatos pro praetore, (*πρεσβυτάς διοικητῶν*). Dio Cass. 43, 13. qui fuere praesides provinciarum. Cum ergo Labienus non potuerit hoc sensu esse legatus pro praetore, placuit non nullis, *propere* potius legere, quam *pro praetore*, sed codd. inuitis. At Carrio antiqu. lect. 3. 8. et Vrsinus ad h. l. et Spanhemius (de usu et praest. NN. p. 560. quorum

scriptorum locos Cellarius iam indicavit) e numis, tempore Augusti antiquioribus, ostenderunt, etiam liberae reipublicae aetate fuisse legatos pro praetore, qui, ut Spanhemii verbis utar, vice praetorum, sub auspiciis proconsulis aut imperatoris, parti exercitus aut provinciae praeerant. Cui descriptioni congruit ea, quae iam ante in Vrsini nota ad h. l. proposita erat, sed auctior una parte: scilicet, legatum *absente proconsule* aliquo missum dictum videri legatum pro praetore. Ac talis fuit Labienus, etiam si, quod iam Oudendorpius animadvertit, Labienus aliis omnibus locis

nisi ipsius copiae prope hostium castra visae essent, ut undique vno tempore in hostes inpetus fieret, monte occupato nostros expectabat proelioque abstinebat. Multo denique die per exploratores Caesar cognouit, et montem a suis teneri, et Heluetios castra mouisse, et Confidium, timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciasse. Eo die, quo consuerat, interuallo hostes sequitur et milia passuum tria ab eorum castris castra ponit.

23. Postridie eius diei, quod omnino biduum supererat, quum exercitu frumentum metiri oporteret, et quod a Bibracte, oppido Aeduorum longe maximo ac copiosissimo, non amplius milibus passuum XVIII aberat, rei frumentariae prospiciendum existimauit, iter ab Heluetiis auertit ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitiuos L. Aemilii, decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Heluetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, proelium non commouissent; siue eo, quod re frumentaria intercludi posse considerent; commutato consilio atque itinere conuerso, nostros a novissimo agmine insequi ac laceessere coeperunt.

simpliciter legatus Caesaris dicitur, ut adeo locus noster plane singularis, res vero ipsa non extra omnem dubitationem posita videatur. In metaphr. Gr. est *ὑποστρατηγός*, sine illo pro praetore. Vrsini sententiam Davilius suam fecit. *M.* Apud Vaillant in NN. famil. CN. MAGVS. IMP. — M. PUBLICI. LEG. PRO PR.

iis ducibus, Al. *iisdem*. perperam.

ante se. Sic Clarke e codd., Scaliger pronomen omiserat.

a Gallicis armis. Al. *ex*.

insignibus. v. ind. *M.*

prope. Cod. Oxon. *propter*. non male. Sic et Liu. 28, 46.

Caesar cognouit. Tò *Caesar* addidit Dauil. e codd.

Heluetios. al. *hostes*.

oppido Aeduorum. Scilicet ab Aeduis potissimum Caesar frumentum expectabat: Cf. c. 16. Hoc oppidum intelligendum est, cum Plutarchus (in Caes. cap. 18), hanc rem attingens, dicit: *Καίτοις τις πόλιν τινά Φιλαν ἄγει τὸν στρατόν*. *M.*

iter. al. *et iter*.

disceder ea se. Tò *a se* omisit Scaliger, suadente Ciacconio, *commouissent*. al. *commisissent*.

eo, quod. Tò *eo* Ciacconii codex non habet. comparat in aliis.

24. Postquam id animum aduertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit, equitatumque, qui sustineret hostium inpetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum, ita, vti supra se in summo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, et omnia auxilia conlocaret: ac totum montem hominibus compleri et interea sarcinas in vnum locum conferri et eum ab his, qui in superiore acie constiterant, muniri iussit. Heluetii, cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in vnum locum contulerunt: ipsi, confertissima acie reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.

25. Caesar, primum suo, deinde omnium ex conspectu remotis equis, vt aequato omnium periculo spem fugae tolleret, cohortatus suos, proelium commisit. Milites, e loco superiore pilis missis, facile

animum aduertit. Ita Daui-
sius e codd. Cf. Gron. ad Liu.
24. 48.

quas — conscripserat. Cf.
c. 10. M.

conlocaret. Sic cod. Leiden-
sis. bene. vugo erat *conlocari*,
sensu non pleno. Alii habent
conlocarit, complerit.

compleri et al. compleret.

phalange facta. Orolins (6,
7), vbi ea tractat, quae Caesar
infra (c. 52) narrauit, perspicue
descripsit phalangem Germano-
rum, quae descriptio, propter
Germanorum cum Gallis similitu-
dinem, etiam in Gallorum pha-
langem, de qua hic sermo est,
conuenit. Dicit ergo, fieri Ger-
manorum phalangem, *coactio*
in vnum agmine, scutisque
supra caput contextis. Itaque
phalanx Germanorum fuit ead-
em, quae refundo Romanorum,
quam Livius 34. 39, et Arrianus
in Tactic. p. 33 descripserunt.
Ipse vero Caesar infra dicit, mi-
lites Romanos in phalangas Ger-

manorum insiluisse, *scuta mani-*
bus reuulsisse et de super vulne-
rasse hostes: quae quidem in-
dicant, contexta fuisse scuta su-
per capita. Orofii locum iam
Rhellicanus et Manutius cum
nostro compararunt. Igitur pha-
lanx h. l. non tam est *συνα-*
σπισμός, vt Gesnero in Thes.
Lingu. Lat. visum est, quam *χι-*
λώνη. vid. omnino Arrianus lo-
co paulo ante indicato. M. Ar-
rianus ipse, qui Graecis *συνα-*
σπισμός est, Romanis *χιλώνη*
dici, adferit.

suo (equo remoto). Plutarch.
in Caes. c. 18. 'Ὅς τῷ Κρίσῳ
ἵππος προσήχθη, τοῦτ' αὖ μὲν
ἔφη, νικῆσαι χρήσθαι πρὸς τὴν
διώξιν, νῦν δ' ἵωμεν (sc. πρὸς)
ἐπὶ τοὺς πολεμίους. καὶ πρὸς
ὁρμήσας ἐνέβαλε. Cf. Sueton.
Iul. c. 60, quem locum omnes
interpretes iam contulerunt. M.

ex conspectu. Non iungenda
sunt haec, *omnium ex con-*
spectu; sed haec, *remotis ex*
conspectu equis. Puderet hoc

hostium phalangem perfregerunt. Ea disiecta, gladiis destructis in eos inpetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et conligatis, quum ferrum se inflexisset, neque euellere, neque, sinistra impedita, satis commode pugnare poterant; multi ut diu iactato brachio praeoptarent scutum manu emittere et nudo corpore pugnare. Tandem vulneribus defessi et pedem referre et, quod mons iuberat circiter mille passuum, eo se recipere coeperunt. Capto monte et succedentibus noliris, Boii et Tulingi, qui hominum milibus circiter XV agmen hostium claudebant et nouissimis praesidio erant, ex itinere nostros latere aperto adgressi, circumuenere: et id conspicati Heluetii, qui in montem sese receperant, rursus instare et proelium redintegrare coeperunt. Romani conuersa signa bipar-

monere, nisi vixissem, quosdam offensos fuisse verbis, ex conspectu, eaque deleta voluisse: quod in non potuisset in mentem venire, nisi inepte coniunxissent cum genituo *omntum*. M. C. *accomus* deletat.

remotis equis. I. C. H. addi posulat *inssu*. Sed is prurius emendandi intempestius est. Interpretum nemo hic haesit unquam.

aequato omntum periculo. Hoc *omntum* delet Scaliger.

pilis missis. alii *emissis*.

gladiis destructis. al. *districis*. V. Gron. ad Liv. 27. 13.

pluribus scutis — conligatis. Nam scuta capitibus sic imponebantur, ut non margo marginem tangeret et veluti fricaret, sed ut scuti vnus pars fere dimidia tegeret scuti alterius superficiem fere dimidiam. Ergo ictu pilorum poterant commode scuta ad minimum duo transfigi atque ita ferro colligari s. adhi alterum alteri. M.

eo se recipere coeperunt. I. C. H. adiecit *Heluetii*. Verum id ex nexu patet.

circumuenere, alii *circumuenire*.

conuersa signa intulerunt, h. e. conuersione facta (*sie machen eine Schwenkung*) intulerunt signa hosti. Nescio, quid difficultatis h. l. quaesierint interpretes: nam statu et *raßis* exercitus hostilis mutata, etiam status et *raßis* exercitus Romani mutata est. Si non omnes mutarunt *raßis*, tamen pars eorum eam mutauit, et de his illud *conuersus* intelligendum est. M. Tò *conuersa* in codd. et edd. antiquis deest. Si retineas, *raß bipartito* referes ad *intulerunt*. Id *bipartito* codd. et edd. vet. habent, recte. Graecus etiam *διχῶ* (quod Dauisius male in *τριχῶ* vertit) nam prima et secunda acies pro una habendae, ut ex seq. patet. non ergo opus *triχῶ tripartito*. V. Dio 38, 33. Conf. Carrio Ant. lect. 3, 11.

tito intulerunt: prima ac secunda acies, ut victis ac submotis resisteret; tertia, ut venientes exciperet.

26. Ita ancipiti proelio diu atque acriter pugnatum est. Diutius quam nostrorum inpetus sustinere non possent, alteri se, ut coeperant, in montem receperunt; alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto proelio, quum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, auersum hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerant, et e loco superiore in nostros venientes tela coniciebant, et nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas subiiciebant nostrosque vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia, atque vnus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter milia hominum CXXX superfuerunt, eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere

Nodum in scirpo hic quaerit L. C. H. qui mutilum locum esse iudicat.

exciperet. Si codd. et vet. edd. sequi velimus, legendum erit *sustineret*, cui Oudendorpius praetulit *exciperet*, quia putat elegantius, quam quod a librariis profectum sit. Quod mihi non videtur: nam *excipere* et *sustinere* tam crebro et constanter in hac re dicuntur, ut neutrum videatur elegantius. *M.* Tò *exciperet* legitur in ed. Rom. Mediol. Ven. etc.

hora septima. Est circiter prima pomeridiana, e ratione notira. Veteres noctium et dierum spatia sub aequinoctium sic diuiserunt, ut nox inciperet ab nostra sexta hora vespertina desineretque in sexta matutina; diei vero initium esset sexta matutina et finis sexta vespertina. Itaque dies constabat duodenis horis, quae a prima ad duo-

decimam deinceps numerabantur: nox quaternis vigiliis, vigiliae ternis horis: quamquam et noctis hora prima, secunda, etc. numeratae sunt, ut 8, 35. B. Af. 70. *Crescente* vero et *decrecente* die, erant horae illae duodenae longiores aut breuiore, ut et vigiliae. Aen. Tact. cap. 22. Semper vero nostra duodecima, ipse medius dies, est veterum hora sexta, ideoque regrediendo et progrediendo reperire circiter (et sic intellexi, quoties monui) potest comparatio nostrarum et veterum horarum. *M.*

mataras. Hoc nomine generis Gallici adpellatum est, cuius mentionem Livius 7, 24, et auctor librorum ad Herennium 4, 32, et alii fecerunt, quos diligenter enumeravit Drakenborchius ad Livium. Strabo 4, pag. 196. dicit esse *παλτροῦ τῆς ἰδός* et Gr. metaphr. Caes.

intermisso, in fines Lingonum die quarto pervenerunt, quum, et propter vulnera militum et propter sepulturam occisorum, nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingonas litteras nunciosque misit, ne eos frumento, neue alia re iuvarent: qui si iuissent, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis eos sequi coepit.

27. Helvetii, omnium rerum inopia adducti, legatos de deditioe ad eum miserunt. Qui quum eum in itinere convenissent seque ad pedes proiecissent subpliciterque locuti flentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum aduentum expectare iussisset, paruerunt. Eo postquam Caesar pervenit, obsides, arma, seruos, qui ad eos persugissent, poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum milia VI eius pagi, qui Verbigenus adpellatur, siue timore

eis παλὰ h. l. posuit. Helychius μαδίγας esse dicit πλατύτερα λογχίδια et verbum Celticum esse dilente monet. Ceterum ut adparet et *madaris* et *mataris* scribi solere: nam barbarorum verborum scriptura variat: sic *mazacas*, quod in edd. Caesaris irriterat, plane vitiosum est. *M* Primus emendavit Rhellicanus ex ingenio, firmavit dein codices. Straboni restituerunt *ματρίδς* Scaliger et Turnebus; prius legabatur *ματρίδς*. *Materes* Nonius dicit e Sileuna 18, 26. Fuit autem *matarata* sagitta capitata crassior, nostris hodieque *matras*. Affine est Hispan. *matar*, occidere. Gallis etiam olim *matras*, interficere. Ex Arabico *matarata*, iaculari, derivat Bochartus Geogr. S. 1. 42.

Orgetorigis filia. Tradit Plutarchus Caes. cap. 18, interfuisse huic proelio mulieres et liberos

Gallorum, (solebant enim exercitum sequi,) et pertinaciter pugnantes cateruatim occubuisse. *M*.

nullam partem — intermisso. Haec puto delenda: voluit aliquis verbum *continenter* explicare, et in margine scripsit, *nullam partem noctis itinere intermisso*. Etiam Gruterus et Oudendorpius ταυτολογίᾳ offensi sunt, et abluunt haec verba a Graeca metaphrasi. *M*.

eodem loco. Contra eodd. post hoc verbum edd. vulgg. addiderant, *illos*. *M*.

atque eos. Huidekoopet iubebat legi *isque eos*. Sed v. Oudendorp.

suum aduentum, suum reditum. *M*.

Verbigenus. Sic quidam eodd. et edd. quamquam in plerisque est *Verbigenus*, aut *Virbigenus*, aut *Verbiginus*. Sed Cellarius in notis. orbis ant. p. 275. post

perterriti, ne armis traditis supplicio adficerentur, siue spe salutis inducti, quod, in tanta multitudine dediticiorum, suam fugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent, prima nocte ex castris Heluetiorum egressi, ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt.

28. Quod ubi Caesar rescit, quorum per fines ierant, his, uti conquererent et reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit: reductos in hostium numero habuit: reliquos omnes, obsidibus, armis, perfugis traditis, in deditiorem accepit. Heluetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reuerti iussit et quod, omnibus fructibus amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus

Cluverium ex Antonini itineraio p. 348 ed. Wesseling. ostendit, *Urbigenus* esse veram lectionem, quia in illo itineraio *Urba*, oppidum Heluetiae, occurrit. Ritterus in hist. vet. Galliae p. 54 existimat, vetus verbum fuisse *Urbigoew* vel *Urbege*, idque significare tractum ad Urbam: nam *Gau*, *Gow*, *Ga*, *Go* esse tractum, neminem fugit. Cf. 1, 12 et 37 de pagis. *M.* Antiquam lectionem vindicauit Schoepflinus nostras anno saeculi superioris sexagesimo nono inspecta Saloduri ara lapidea GENIO VARIOGENO dicata, ostenditque, pagum cognominem non in Vaudensi, quod Geographis visum erat, sed in Salodurano agro Iuram inter et Rhenum fuisse situm. Docuit porro, Tigurinum pagum male apud Turicenses esse quaesitum, quum ara Auentici detecta, altera item DEAE AVENTIAE inscripta, clare demonstrarent, Friburgensem Vchtlandiae pagum cum Auentico Tigurinum pagum prope Moratum lacum constituisse, ad quem pagum *Urba* quoque, quae doctos viros deciperat, spectauit.

V. Acta Acad. Palat. Vol. III. hist. p. 169. Emendanda hinc est Heluetia clar. D'Anvillii, quam is in Gallia vetere repraesentat. Fugit etiam Schoepflini industria diligentem Geographiae inuestigatorem Mannertum. Recte contra Ritterus vir eximius in opere De quelques antiquités de la Suisse. 4. Bernae 1788. *aquas Verbigenas* dixit, quae vulgo *Helueticae* adpellantur.

prima nocte. al. *prima noctis vigilia.* e glossa. Cf. 3, 75. *resciit.* Sic codices. vulgo *resciuit.*

Latobrigos. Cod. Petauii addit *Rauracos*, ut c. 5.

fructibus. Sic codd. optimi. al. *frugibus.*

incenderant. Cf. c. 5. *M.* *Id — fecit.* Repetit et laudat Plutarch. in Caes. c. 18. *M.* *cogniti.* Scaliger omisit. habent codd. et edd. vet. Restituit Dauis.

in parem etc. Codd. vari et edd. vet. *in partem iuris libertatisque conditione* (scilicet) *atque etc.*

tabulae, literis Graecis confectae. Etiam alio horum com-

imperavit, ut iis frumenti copiam facerent: ipsos oppida vicosque, quos incenderant, restituere iussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit, eum locum, unde Heluetii discesserant, vacare; ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Heluetiorum fines transirent et finitimi Galliae provinciae Allobrogibusque essent. Boios, petentibus Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti; ut in finibus suis conlocarent, concessit: quibus illi agros dederunt, quosque postea in parem iuris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

29. In castris Heluetiorum tabulae repertae sunt,

mentariorum loco 6, 14. Caesar tradit, Druidas in rebus, quae non ad ipsorum disciplinam pertineant, h. e. priuatis ac publicis rationibus, literis Graecis uti solere. Literas Graecas hic sermonem Graecum interpretor. Haec ipsa refert Strabo 4. p. 181: nam paulo ante suam aetatem in Gallia dicit inualuisse morem, formulas pactorum, rerum contractarum, mutuique negotii Graece scribendi: τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφουσι. Et h. l. ἑλληνιστὶ interpretor, *lingua Graeca*. Cum ergo hic mos iam Caesaris aetate vigerit in Gallia, constitui potest, illud paulo ante Strabonis aetatem sic capiendum esse, ut iam ante Caesaris in Galliam aduentum statutus huic morem ibi introductum. Haec de tempore, quod nos quidem sciamus. Modus autem, quo literae Graecae in Galliam inportatae sunt, ab eodem Strabone traditur: nam Massilienses, colonia Graeca (Strabo 4. p. 179. Iustin. 43, 4), paulo ante Strabonis aetatem tantum Graecorum amorem iniecerunt Gallis, ὥστε καὶ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν. Si

Galli eo usque imitati sunt Graecos, ut adeo (ὥστε καὶ) formulas istiusmodi Graece scriberent, non in vno hoc genere fuerunt Hellenistae, sed cum in aliis, tum in hoc nominatim: et mirum est, amorem illum usque eo processisse, ut in his adeo aliquid innouarent, in quibus homines vulgo tenacissimi sunt moris patrii. Ergo per Massilienses occasio Graece scribendi Gallis oblata est. Quodli Caesaris tempore Druidae tantum, aut potissimum, usum Graecarum literarum habuerunt; in barbaris enim gentibus tanta non solent celeriter et apud omnes inualescere, neque omnia omnino, sed, quantum nobis constat, formulae rerum contractarum Graece scriptae sunt: non existimandum est, omnes Gallos Caesaris tempore Graecarum literarum intelligentes fuisse; sed hanc fuisse partem doctrinae Gallicae, si quis Graece sciret. Quod ergo Caesar legato suo epistolam, Graecis literis consignatam, misit, ne intercepta legi a Neruiis posset 5, 48, id non potest iis, quae antea dixi, opponi, aut inde concludi, Gallos Graece nesciuisse, quia

litteris Graecis confectae et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent: et item separatim pueri, senes, mulieresque. Quorum omnium rerum summa erat, capitem Heluetiorum milia CCLXIII, Tulingorum milia XXXVI, Latobrigorum XIII, Rauracorum XXIII, Boiorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad milia XCII. Summa omnium fuerunt ad milia CCCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperauerat, repertus est numerus milium C et X.

30. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Galliae legati, principes ciuitatum, ad Caesarem gratu-

Graece scriptam epistolam non potuerint intelligere, ideoque, si quando literae Graecae a Gallis usurpatae dicantur, intelligendas esse formas et figuras literarum Graecarum, per quas vocabula Gallica expressa sint, ut si quis Germanica verba formis literarum Latinarum exprimat. Iam enim monui, non Gallos omnes Graece intellexisse, sed eos, qui docti essent atque haberentur. Accedit, quod Nerui maxime feri et remotissimi a cultioribus Gallis fuisse, vid. 2, 4 et 15. ut ab his ad illos aut non, aut sero demum usus linguae Graecae propagatus videatur. Alterum, quod sententiae supra propositae magis aduersari videtur, est ex eo horum commentariorum loco 1, 19, ubi Caesar cum Diuitiaco, nobilissimo Galliae viro, eodemque Druida, Cic. de Divin. 1, 41, per interpretem locutus dicitur: id quod negant necessarium fuisse, si Diuitiacus Graece intellexisset: ita enim Caesarem cum eo Graece loqui potuisse. Sed et hic habeo, quod respondeam. Concedam, Diuitiacum esse eundem, de quo Cicero loquitur, adeo-

que fuisse Druidam; concedam, eum tabulas formulasque rerum contractarum Graecas conficere potuisse; tamen negem, eum loqui Graece potuisse. Quis nescit, quanto intervallo distet facultas intelligendae alicuius linguae, certarumque formularum concipiendarum, a facultate loquendi? praesertim cum, quae Galli Graece consignarunt, fuerint omnia ex vno genere, tabulae et formulae. Sed potest aliquis usu has cognitatas et ritas habere; sunt enim paucorum et certorum verborum; et tamen carere facultate omnia verbis exprimendi illo sermone, quo sermone formulas solemnes usurpat, aut intelligendi quodlibet colloquium, eo sermone habitum, aut adeo libros legendi. Cum ergo mihi videantur difficultates remoueri posse, quae opponunt ei sententiae, quae Graecas literas his in locis interpretatur *sermonem Graecum*: non possum certam et indubitam dicere eorum sententiam, qui literas Graecas esse maluit formas et figuras literarum Graecarum: quamquam plerique interpretes Caesaris, atque etiam

latum conuenerunt: *intelligere sese, tametsi, pro veteribus Heluetiorum iniuriis Populi Romani, ab iis poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae, quam Populi Romani accidisse: propterea quod eo consilio florentissimis rebus domos suas Heluetii reliquissent, uti toti Galliae bellum inferrent imperioque potirentur, locumque domicilio ex magna copia delegerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque ciuitates stipendiarias haberent.* Petierunt, *uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere, idque Caesaris voluntate facere, liceret: sese habere quasdam res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent.* Ea re per-

Fabricius ad Cassium Dionem 40, 9, rem sic intelligi volunt, atque etiam sic intelligi potest. Illud libenter concedo, in hoc loco, qui de tabulis censualibus exponit, posse et debere tantum formas literarum Graecarum intelligi, cum nihil scribendum fuerit, nisi nomina pagorum, familiarum, hominum, et notae numerorum: quae sane sunt vocabula Gallica, literarum Graecarum figuris expressa. Sed hic locus rem non conficit: quaerendum erat de omnibus locis, ubi fit mentio literarum Graecarum inter Gallos. Ac si hoc vno loco posset sic, ut plerique volunt, accipi, tamen in aliis locis fuerit durum, praesertim cum causae, quare sic putent intelligi debere, non sufficere videantur. *M.*

confectae. Voluit non nemo *conscriptae* frustra. Vid. Oudend. ad Sueton. v. Lucani.

relatae. Sic codd. vulgo *perlatae* al. *delatae.*

Summa omnium — milia CCCLXIII. Sed multum variant scriptores in hoc numero. Plutarchus in Caes. c. 18 *τριά-
zonta μυριάδας* Gallorum fuisse

dicit: Polyaeus in Strategem. 8, 23. *ὄκτω μυριάδας* Heluetiorum: Strabo 4, p. 193. peritilse refert Gallorum *τττράςκαιτα μυριάδας*, reliquos (octo milia fuisse dicit) domum rediisse. Qui omnes scriptores cum numeros non aliunde potuerint certa fide cognoscere, quam e Caesaris commentariis, et tamen tantopere variant: sequitur, ut Casaubonus ad Strabonem monuit et res ipsa declarat, librariorum errorem introduxisse, confusis turbatisque numerorum notis. *M.* Mox pro *fuerant* alii *fuerant, fuerat.*

C et X. Hotomannus *perperam CXX.* reponit. V. Rob. Titium locor. contr. 1, 18.

Heluet. iniuriis Pop. Rom. quas iniurias Heluetii fecerunt Populo R. Sic et c. 20. *Iniuria reipublicae.* *M.* Sic et exponit Graecus interpres. Alii legunt *Populus Romanus.* Sed reguntur interdum duo genitiui ab vno substantiuo significatione diueria. v. Sanctii Min. 2, 3, p. 177. et ibi Perizon. Item apud nostrum 2, 17. 3, 8.

terrae Galliae. ut Hirtius b.

C 2

missa, diem concilio constituerunt et iureiurando, ne quis enunciaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

31. Eo concilio dimisso, iidem principes ciuitatum, qui ante fuerant ad Caesarem, reuerterunt, petieruntque, uti sibi secreto in occulto de sua omnique salute cum eo agere liceret. Ea re inpetrata, sese omnes flentes Caesari ad pedes proiecerunt: *non minus se id contendere et laborare, ne ea, quae dixissent, enunciarentur, quam uti ea, quae vellent, inpetrarent, propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent.* Locutus est pro his Diuitiacus Aeduus: *Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Aruernos. Hi quum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Aruernis Sequanisque Germani mercede arcesserentur. Horum primo circiter milia XV Rhenum transisse: posteaquam agros et cultum et copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad C et XX milium numerum: cum his Aeduos eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus proeliis calamitatibusque fractos, qui et sua virtute et Populi Ro-*

Afr. terrae Africae. Gellius 3, 8. *in terra Italia.*

fuerant ad Caesarem, i. e. apud Caesarem. M. Sic 3, 9. *ad omnes nationes.* Terent. Heaut. 5, 2, 26. *esse ad sororem.*

secreto in occulto. Sic quidem codices; sed vel secreto, vel in occulto tollendum esse, quis non sponte videt? M. To secreto glossam sapit. Editiones vet. habent secreto et occulto. Si tamen virumque re-

tinere velis, cum Oud. prius ad auditum, posterius ad visum referes, ut apud Cic. Mil. c. 5. *tacitas et occultas adfensiones.*

potentatu. Liu. 26, 38. *ae-mulo potentatus.* Lactant. diu. inst. 6, 17. *honores et potentatus et regna.* Vid. Bunemannus ad Lactant. M.

mercede. Cf. 6, 12. M. *arcesserentur.* al. *arcessirentur.* Sic 5, 11. *arcessiri.*

mani hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare, nobilissimos ciuitatis, et iureiurando ciuitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a Populo Romano inploraturos, neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent. Vnum se esse ex omni ciuitate Aeduorum, qui adduci non potuerit, ut iuraret, aut suos liberos obsides daret. Ob eam rem se ex ciuitate profugisse et Romam ad senatum venisse, auxilium postulatam, quod solus neque iureiurando neque obsidibus teneretur. Sed peius victoribus Sequanis, quam Aeduis victis, accidisse: propterea quod Ariouistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupauisset et nunc de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod paucis mensibus ante Harudum milia hominum XXIII ad eum venissent, quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes ex Galliae finibus pellerentur atque omnes Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa comparandam. Ariouistum autem, ut semel Gallorum copias proelio vicerit, quod proelium factum sit ad Magetobriam, superbe et cru-

copias Gallorum. facultates, frumentum etc. Conf. 2, 10. 4.4. Tacit. 1, 68. H. 2, 32. 3, 60. clientes. vid. ind. M.

Romam — venisse. Cic. de Divin. 1, 41. Dauif. Rediit autem re infecta. V. infra 6, 12.

Harudes vicini Marcomannis inter Rhenum et Danubium, a fontibus nouum. Cellar.

milia hominum XXIII. Vocem hominum abundare putat Ciacconius. frustra.

Admagetobria ignotus locus, a nemine praeterea memoratus.

Cellar. Vulgatae edd. et metapbr. gr. Amagetobriae contra codices. M. Vet. edd. habent Admagetobriae. Item Admogetobrigae. Graecus & Ἀμαγετοβρί. Sunt qui locum isti oppido prope Bingen infra Moguntiam adlignent, ductu versu Aufonii in Mosella v: 3. Aequauit Latias ubi quondam Galia Cannas. Sed minus pro-

deliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque liberos poscere et in eos omnia exempla cruciatusque edere, si qua res non ad nutum aut ad voluntatem eius facta sit; hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse eius imperia diutius sustineri. Nisi si quid in Caesare Populoque Romano sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Heluetii fecerint, ut domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant fortunamque, quaecumque accadat, experiantur. Haec si enunciata Ariouisto sunt, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, gravissimum subplicium sumat, Caesarem vel auctoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine Populi Romani detertere posse, ne maior multitudo Germanorum Rhenum transducatur: Galliamque omnem ab Ariouisti iniuria posse defendere.

32. Hac oratione ab Diuitiaco habita, omnes, qui aderant, magno fletu auxilium a Caesare petere coeperunt. Animaduertit Caesar, vnos ex omnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. Eius

cul is abest. Potius cum Chisletio in Vefontione P. 1. c. 35. et D'Anville in Not. de la Gaule p. 60 nominis ipsius memoriam in *la Moigte de Broie* ad Araris et Ognonis confluente prope vicum olim Burgundiae *Pontailier*, non confundendum cum Ponte Elaveris liue *Pontarlier*, lubet adguoscere, Egrege hoc firmatur monumento ibi nuperrime detecto. Scilicet per aestatem a. 1802 eruta ex Araro exsiccatum monumenta sunt varia, in quibus praesertim urnae fragmentum cum epigraphe *MAGETOB*, Equidem duumviri Academici Divionenses Girault d'Auxonne et Lechevin inde pa-

tere putant, *Magetobriam* in ipso vico *Pontailier* esse quaerendam; verum quid impedit, quo minus vasculum ex vicino *Motgte de Broie* eo sit olim translatum? Quicquid sit, mihi nullum nunc dubium est, in loco nostro legendum ad *Magetobriam*. Est haec apta magis et consueta dicendi forma. Praesensisse rem videtur Raym. Marthianus, qui in indice locorum, quorum sit mentio apud Caesarem, *Magriobriam* habet locum in Celtis; Ortelius etiam *Magetobriam*. Nuperrime vir doctus A. B. Minola in *Ueberficht dessen, was sich unter den Römern am Rhein zgetragen*.

rei causa quae esset miratus ex ipsis quaesivit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. Quum ab iis saepius quaereret, neque ullam omnino vocem exprimere posset, idem Divitiacus Aeduus respondit: *Hoc esse miseriorem grauioremque fortunam Sequanorum, prae reliquorum, quod soli ne in occulto quidem queri, nec auxilium implorare auderent, absentisque Ariouisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen fugae facultas daretur; Sequanis vero, qui intra fines suos Ariouistum receperant, quorum oppida omnia in potestate eius essent, omnes cruciatus essent perferendi.*

33. His rebus cognitis, Caesar Gallorum animos verbis confirmavit, pollicitusque est, sibi eam rem curae futuram: magnam se habere spem, et beneficio suo et auctoritate adductum Ariouistum finem iniuriis facturum. Hac oratione habita, concilium dimisit, et secundum ea multae res eum hortabantur, quare sibi eam rem cogitandam et suscipiendam putaret; in primis quod Aeduos, fratres confanguineosque saepenumero ab Senatu adpellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum teneri, eorumque

8. Thal Ehrenbreitstein 1804. *Mogetobitani* mutavit in *Mogontobrigani*, ad Moguntiam scilicet Gallorum cladem ab Ariovisto acceptam referens.

exempla cruciatusque, i. e. *exempla cruciatuum*: exempla vero sunt, *genera*. Vulgo omiserunt *quo*, quia non viderant, esse *in dicitur*. *M.* *Edere exempla* habet Terent. Eun. 5, 7, 22. *edere cruciatus*, ut alibi *cladem, caedes*. Vid. Oudendorp.

Nisi si quid. Sic Clarkius e codd. Vulgo *nisi quid*. Illud firmat Oudendorp. ex Nepote, Terentio, Cicerone, aliis.

transducatur. Edd. vet. tra-

ducatur. Sed v. Schottus ad Aur. Vict. de V. ill. c. 11.

quaesivit. Sic boni codd. vulgo *quaesivit*.

posset. al. *posse*.

prae reliq. Sic cod. Oxon. Vulgo *quam*.

tamen. al. *tantum*, quod perperam non nemo praetulit.

beneficio suo. Cf. c. 35. Plutarch. in Caes. cap. 19. Καὶ τὸν Ἀριόβιστον ἐν ῥώμῃ σύμμαχον ἐποίησα. Cf. Dio Cass. 38, 34. *M.*

fratres confangu. Cic. ad Attic. 1, 19. Tacit. Ann. 11, 25. Eumen. Panegy. cap. 2. *Celtar.*

oblides esse apud Ariouistum ac Sequanos intellegebat: quod in tanto imperio Populi Romani turpissimum ibi et reipublicae esse arbitrabatur. Paullatim autem Germanos consuefcere Rhenum transire; et in Galliam magnam eorum multitudinem venire, Populo Romano periculosum videbat: neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, quum omnem Galliam occupassent, vt ante Cimbri Teutonique fecissent, in Prouinciam exirent atque inde in Italiam contenderent; praesertim quum Sequanos a Prouincia nostra Rhodanus diuideret. Quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariouistus tantos sibi spiritus, tantam adrogantiam sumserat, vt ferendus non videretur.

34. Quamobrem placuit ei, vt ad Ariouistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, vti aliquem locum medium vtriusque conloquio diceret: velle sese de re publica et summis vtriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariouistus respondit: *Si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Praeterea se neque sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Caesar possideret; neque*

temperaturos. al. *obtemperaturos.* minus apte.

Cimbri Teutonique. Vellei. 2, 12. Florus 3, 3. Eutrop. 5, 1. Tacit. H. 4, 73. et Germ. 37. *Cellar.* De causis belli h. l. commemoratis vid. ad c. 35. *M.*

legatos. Al. *legatum.* Alii omittunt hoc verbum: et potest omitti. *M.* ut C. 2, 20, 37.

diceret. Alii *deligeret.* quae est interpretatio. *M.* Cf. Gron. ad Lib. 25, 16.

emolumento, labore, opera. Vt enim *eniti* est, nitendo pervenire aliquo, vel efficere aliquid; *nisis* autem laborem et operam significat: sic est *emoli-*

ri, moliendo conandoque pervenire aliquo, efficere aliquid, et *emolumentum* ipse labor. Quidam legi maluerunt *molimento*, quod non differret ab illo altero, *emolimento*. In codd. autem h. l. constanter legitur *emolumento*. Ac putant plerique interpretes, *emolumentum* et *emolumentum* non magis differre, quam *monumentum* et *monimentum*, et cum *emolumentum* primo significet molitionem et susceptionem, significare deinde etiam effectum molitionis, profectum atque fructum. Et hanc sententiam probat. De his etiam editores Vellei

exercitum sine magno commeatu atque emolimento in unum locum contrahere posse: sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari, aut omnino Populo Romano negotii esset.

35. His responsis ad Caesarem relatis, iterum ad eum Caesar legatos cum his mandatis mittit: *Quoniam tanto suo Populique Romani beneficio adfectus, quum in consulatu suo rex atque amicus a Senatu adpellatus esset, hanc sibi Populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire inuitatus grauarietur, neque de communi re dicendum sibi et cognoscendum putaret; haec esse, quae ab eo postularet: primum, ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam transduceret: deinde obsides, quos haberet ab Aeduis, redderet Sequanisque permetteret, ut, quos illi haberent, voluntate eius reddere illis liceret; neue Aeduos iniuria laceggeret, neue his sociisque eorum bellum inferret: si id ita fecisset, sibi Populoque Romano perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, sese, quoniam M. Messala M. Pifone Coss. Senatus censuisset, uti, qui-*

leii Pat. ad 1, 17, et nuperrime Ruhnkensius ad 2, 78 eiusdem scriptoris, disputarunt. Exemplum verbi, hoc modo usurpatis Gesnerus in Thes. Lat. Lingu. diligenter tractauit, sed ita, ut vellet *emolumentum* scribi, ubi esset molitio, ne cum *emolumento*, h. e. fructu, confunderetur. M. Gr. int. reddit *ἔσχαλιν*, Molimento post Ciaccon. Faern. Holom. praefert Cellarius. Id vsitatum Livi 5, 22. 37. 14. et Silenae apud Nonium 2, 564. In loco nostro ultima vocalis vocis praecedentis atque sequenti adhaesisse videtur Ioh. Mich. Bruto, quem acu rem te-

tigisse credo. Pro *emolumento* pugnat Victorius Var. Lect. 22. 10. *sibi mirum videri*. Cf. Flor. 3, 10, 11.

relatis. Sic Gr. interpretas, Contra codd. et edd. vet. male habent *legatis* vel *legatis red-ountibus*.

si id ita fecisset. Sic MS. et edd. vet.

sese, quoniam. Sic codd. et edd. vet.

Mess. et Pif. Coss. A. V. C. 693. M. M. Pifone restituit Glandorp. hic et supra c. 2. Codd. et edd. vet. mox P. mox L. habent. Gr. int. bene *Μάκρον* adpellat.

cumque Galliam prouinciam obtineret, quod comodo reipublicae facere posset, Aeduos ceterosque amicos Populi Romani defenderet, sese Aeduorum iniurias non neglecturum.

36. Ad haec Ariouistus respondit: *Ius esse belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: item Populum Romanum victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium, imperare consueisse. Si ipse Populo Romano non praescriberet, quemadmodum suo iure uteretur; non oportere sese a Populo Romano in suo iure impediri. Aeduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent et armis congressi ac superati essent, stipendiarios esse factos. Magnam Caesarem iniuriam facere, qui suo aduentu vectigalia sibi deteriora faceret. Aeduis se obsides redditurum non esse, neque iis, neque eorum sociis iniuria bellum implaturum, si in eo manerent, quod conuenisset, stipendiumque quotannis penderent: si id non fecissent, longe iis fraternum nomen Populi Romani afuturum. Quod sibi Caesar denunciaret, se Aeduorum iniurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contendisse. Quum vellet, congregeretur; intellecturum, quid inuicti Germani,*

quod com. reip. fac. posset, ita facere, ne resp. inde detrimentum caperet. M. Cf. 6, 33.

sese Aed. iniur. Est repetitio prioris illius sese, quod alii omiserant, alii in scire sese mutarant. M.

non neglecturum. De hac omni re Dio Cassius 38, 34 monet, Caesarem haec Ariouisto nuntianda curasse, non tam ut terrorem ei incuteret, quam ut eum irritaret, et hac ratione bellum captaret: omnino enim Caesarem quidlois egisse, ut aliud ex alio bellum necceretur in Gallia. Cf. ibid. c. 31. et Sueton. Iul. c. 24. Ergo illae

omnes speciosissimae causae, quae supra c. 33 expositae sunt, a Caesare, scriptore, nimio belligerandi studio praetextae sunt. M.

item, al. itidem. al. malo idem.

fraternum nomen. Cf. c. 35. Vulgo legitur: *longe ab his fratr.* — — vid. ind. in *abesse.* M. Faernus, Vrsinus et Liplius Elect. 2, 19. legunt *longe his f. n. P. R. futurum*, ut Aen. 12, 52. *longe illi Dea mater erit.* Sed vulgata lectio bene habet, nixa membris et eidd. vet. Sic et Statius Theb. 3, 666. *Procul haec tibi mollis*

exercitatissimi in armis, qui inter annos XIII ætatem non subissent, virtute possent.

37. Haec eodem tempore Caesari mandata referebantur, et legati ab Aeduis et a Treuiris veniebant: Aedui questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariouisti redimere potuisse: Treuiri autem, pagos centum Sueuorum ad ripas Rheni confedisse, qui Rhenum transire conarentur; iis praeesse Nasuam et Cimberium fratres. Quibus rebus Caesar vehementer commotus, maturandum sibi existimauit, ne, si noua manus Sueuorum cum veteribus copiis Ariouisti sese coniunxisset, minus facile resisti posset. Itaque re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariouistum contendit.

38. Quum tridui viam processisset, nunciatum est ei, Ariouistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vefontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam a suis finibus profecisse. Id ne accideret, magno opere praecauendum sibi Caesar existimabat: namque omnium rerum, quae ad bellum vsui erant, summa erat in eo oppido facultas; idque natura loci sic muniebatur, vt ma-

insula terrificique aberit demencia Phoebi. I. C. H. malit hic longe ab sese.

asuturum. Sic probi codd. Cf. Drakenb. ad Silium 13, 268. inter annos. Vulg. intra. M. Liu. 1. 10. inter tot annos.

Harudes. Cf. c. 31. M. Treuiri autem sc. nunciatum veniebant. M.

pagos centum Sueu. i. e. milites, ex singulis centum pagorum delectos: nam centum omnino pagi Sueuorum fuerunt, e quibus quotannis singula milia armatorum educebantur. Cf. 4. 1. Cellar. Tralatium est, Latinos pagum ita dixisse, vt ex-

primerent hoc verbo id, quod nostri maiores dixerunt *Gau*, cuius verbi vestigia in pluribus regionum nominibus supersunt. Vid. c. 12, et 27, et praeter alios Dithmarum ad Taciti German. c. 12, vbi scriptores de hac re collegit, et Wachteri Glossarium germanicum in *Gau*. M.

ripas. Sic Clarke e codd. Gr. *ὄχθαις*. al. *ripam*.

profecisse. Sic optimi codd. Vulgo *processisse*, e glossa.

facultas, copia, vt 3, 9. Cic. pro Quinctio 4. *facultas numerorum*. Male codd. paucis exceptis et edd. vet. habent *dis-*

gnam ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quod flumen Dubis, ut circino circumductum, paene totum oppidum cingit: reliquum spatium, quod est non amplius pedum DC, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices eius montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit et cum oppido coniungit. Huc Caesar magnis diurnis nocturnisque itineribus contendit, occupatoque oppido ibi praesidium conlocat.

39. Dum paucos dies ad Vefontionem rei frumentariae commeatusque causa moratur, ex percunctatione nostrorum vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse praedicabant, saepe numero sese cum eis congressos ne vultum quidem atque aciem oculorum ferre potuisse, tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a Tribunis militum, praefectis reliquisque, qui, ex urbe ami-

scultas. Gruterus vocem *facultas* abundare putabat.

Dubis. Certum est e Strabone (lib. 4. p. 186 et 192). Dubis, Galliae fluvium, cum Arari coniunctum, in Rhodanum influere: et fuit ibi, ubi hae res gestae sunt, quae h. l. exponuntur. Cum ergo in codd. varietur vehementer, (nam scribitur *Alduabis*, *Alduadubis*, *Alduadusius*, *Adduadubis*, *Alduasdubis*) maluit Cellarius post Valesium et Vossium aliquid certi ponere, et *Dubis* h. l. legendum esse iudicavit. Hunc reliqui editores Caesaris secuti sunt. Unde fluxerit illa corruptio, et qui factum sit, ut veteres libri constanter ab initio aliquot syllabas adderent, quis inuestiget? Putet aliquis, quia

flumen *Adouas* ter a Strabone commemoratur (p. 192. 204. 209), in hoc fortassis esse aliquid adinivuli; sed ille *Aduas* est ad lacum Larium, procul a Sequanis, in quorum finibus hae res gestae sunt, remotum. *M.* Foran is fluvius dictus fuerat *Addua* vel *Aldua*, cuius recentius nomen, statim per glossam a librariis in margine positum, dein cum isto priore coaluit.

quod est non amplius. Sic codd. et edd. vet. Verum potius MD legendum censet D'Anville in Not. de la Gaule p. 694. Tot enim pedes in circuitu montis radices habent; ni Caesar haec pedes accipiat propallibus communibus, quos conficiunt pedes duo cum dimidio: contingant sc. ripam. *M.*

citiae caussa Caesarem secuti, non magnum in re militari usum habebant: quorum alius, alia caussa inlata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse dicerent, petebant, ut eius voluntate discedere liceret: nonnulli, pudore adducti, ut timoris suspensionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suum factum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. Vulgo totis castris testamenta obsignabantur. Horum vocibus ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites Centurionesque, quique equitatu praeerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris et magnitudinem silvarum, quae intercederent inter ipsos atque Ariouistum, aut rem frumentariam, ut satis commodè subportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam Caesari renunciabant, quum castra moueri ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites, nec propter timorem signa laturos.

Non ita. potius *ripae* in nominatio heic positum videtur. Vulgo legitur *radices eius montis*; in aliis pronomen omittitur.

Hunc murus. I. C. H. potius legi vult *Huic*. Parum refert.

ortus est. Repetunt quidam codd. et edd. *timor*.

praefectis. al. *ac praefectis*. *magnum periculum miserabantur, quod*. Haec verba (post secuti vulgo addita) a codd. pluribus et edd. antt. et metaphrasi Gr. absunt; leguntur tamen in quibusdam codd. Lectio incerta est. *M.* Mihi plane persuasum est, a sciolo quodam esse intrusa; iis omiſſis egregie procedit oratio. Muretus et Virgilius temere ponebant esse reſeruantur, et Oudend. malit *aversabantur*, peius etiam *mur-*

murabantur. In ed. secunda retinuit vulgatum, quod non placet. *caussa inlata*. Sic Phaedr. Fab. 1. Frustra Ciaccon. *allata, dicerent, petebant*. Rectius. sic veteres edd. ut 2, 26. vulgo *diceret, petebat*; nam de pluribus sermo. Scaliger male *duceret*. Graecus etiam ἄλλων.

testamenta. Per se intelligitur, haec de militaribus testamentis esse capienda, quorum ritus et iura a reliquis testamentis diversa fuisse, ex Institutionibus Iustiniani (lib. 2. tit. 11.) notum est. V. Freinshem. ad Flor. 3, 10. *M.*

equitatu. Sic Vossianus. Cf. c. 16. *rem frum.* i. e. *quod ad rem frum.* elliptica locutio. Similia dat Perizonius ad Sanctii Mineruam 2, 5.

40. Haec quum animaduertisset, conuocato consilio, omniumque ordinum ad id consilium adhibitis Centurionibus, vehementer eos inculcavit: *primum, quod, aut quam in partem, aut quo consilio ducerentur, sibi quaerendum aut cogitandum putarent. Ariouistum, se Consule, cupidissime Populi Romani amicitiam adpetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum iudicaret? Sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis atque aequitate conditionum perspecta, eum neque suam, neque Populi Romani gratiam repudiaturum. Quod si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de sua virtute, aut de ipsius diligentia, desperarent? Factum eius hostis periculum patrum nostrorum memoria, quum, Cimbris et Teutonis a C. Mario pulsus, non minorem laudem exercitus, quam ipse Imperator, meritus videbatur: factum etiam nuper in Italia seruili tumultu, quos tamen aliquid usus ac disciplina, quam a nobis acceperant, subleuarent. Ex quo iudicari posset, quantum haberet in se boni constantia; propterea quod, quos aliquamdiu inermes sine caussa timuissent, hos postea armatos ac victo-*

quum animaduertisset. Vulgo addunt Caesar, quod scripti non agnoscunt.

consilio — consilium. Sic edd. vet. et codd. potiores.

omnium ordinum, i. e. centuriarum. Et cum priores cuiusvis legionis centuriae fuerint honestiores (digniore gradu) ceteris, ideoque primores centuriones ceteris honore praelati, potest illud *omnium ordinum* etiam significare, *omnium graduum.* M.

postulatis. Cf. c. 35. M.

de sua (militum) virtute, aut de ipsius (Caesaris) diligentia. M.

non min. laudem etc. Alia tradit Celsus p. 34. et Plut. v. Caes. c. 19.

videbatur. Leg. *videatur.* Etiamnum rem iudicantibus ita videtur. M. Sed in vulgato consentiunt codd. et edd.

factum etiam nuper. Praecipit I. C. H. legendum *factum idem.* Sed id subauditur.

nuper, post Cimbricum bellum, bello seruili, quod in Epitome 97 Liu. historiae memoratur et a seruis Germanis, captis a Mario, gestum est. Itaque Caesar hoc exemplo demonstrat, vinci Germanos posse. Cellar. Idem Glareanus, Glandorpheus et Hotomannus moxuerant. M.

*res superassent. Denique hos esse eosdem, quibus-
cum saepenumero Heluetii congressi, non solum in
suis, sed etiam in illorum finibus, plerumque su-
perarint, qui tamen pares esse nostro exercitu non
potuerint. Si quos aduersum proelium et fuga Gal-
lorum commoueret, hos, si quaerent, reperire
posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Arioui-
stum, quum multos menses castris se ac paludibus
tenuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes
iam de pugna et dispersos subito adortum, magis
ratione et consilio, quam virtute, vicisse. Cui ra-
tioni contra homines barbaros atque inperitos locus
fuiisset, hac ne ipsum quidem sperare, nostros ex-
ercitus capi posse. Qui suum timorem in rei fru-
mentariae simulationem angustiasque itinerum con-
ferrent, facere adroganter, quum aut de officio
Imperatoris desperare, aut praescribere viderentur.
Haec sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos,
Lingonas subministrare; iamque esse in agris fru-
menta matura: de itinere ipsos breui tempore iudi-
caturos. Quod non fore dicto audientes milites,
neque signa laturo dicantur, nihil se ea re commo-
veri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto au-*

quos sc. seruos. M.
aliquid. Sic codd. et edd.
vet. vulgo aliqua.

*subleuarent. Leg. subleua-
runt. Res praeterita est. M.*

*constantia, animus intrep-
idus. ut apud Curt. 3, 12.*

*esse eosdem. Vulgo addunt,
Germanos. M. Etiam edd. vet.*
Germanos hos esse eosdem.

adu. proel. et fuga Gall.
Cf. c. 31 et 15. M.

*se tenuisset. Sic codd. et
edd. quaedam vet. ut apud Li-
uium frequenter. Vulgo se con-
tinuisset.*

*Qui summ — conferrent. Si-
mulatione rei frumentariae est si-
mulatione curae ac timoris, ne*

*frumentum non possit supporta-
ri: cf. c. 39: et timorem con-
ferre in simulationem rei est, si-
mulare, timorem oriri ex re. M.*
*Vrlinus et Ciaccon. temere, qui
sui timoris simulationem.*

*praescribere. Vulgo praemit-
tunt et contra codd. et edd.
veter.*

*Leucos. Belgiam Gallicam in-
habitarunt, vicini Lingonibus.*
M.

*militis. Absent a MSS. Addi-
tur in edd. Sed explicandi cau-
sa additum est a lectoribus aut
librariis. Cf. c. 39 extr. ubi res
narrata est. M. Graecus etiam
habet τῶν στρατιωτῶν.*

*diens non fuerit, aut, male re gesta, fortunam de-
fuisse; aut, aliquo facinore comperto, avaritiam
esse coniunctam. Suam innocentiam perpetua vita,
felicitatem Heluetiorum bello, esse perspectam. Ita-
que se, quod in longiorem diem conlaturus esset,
repraesentaturum et proxima nocte de quarta vigi-
lia castra moturum, ut quam primum intellegere
posset, utrum apud eos pudor atque officium, an
timor valeret. Quod si praeterea nemo sequatur,
tamen se cum sola decima legione iturum, de qua
non dubitaret; sibi quoque eam praetoriam cohortem
futuram. Huic legioni Caesar et indulserat praeci-
pue et propter virtutem confidebat maxime.*

41. Hac oratione habita, mirum in modum con-
versae sunt omnium mentes, summaque alacritas et
cupiditas belli gerendi innata est, princepsque deci-
ma legio per Tribunos militum ei gratias egit, quod
de se optimum iudicium fecisset, seque esse ad bel-
lum gerendum paratissimam confirmavit. Deinde re-
liquae legiones per Tribunos militum et primorum
ordinum Centuriones egerunt, uti Caesari satisfacere-
rent: se neque umquam dubitasse, neque timuisse,
neque de summa belli suum iudicium, sed Imperato-
ris esse, existimavisse. Eorum satisfactione accepta

coniunctam. Sic Oudend. e
codd. Alii *convictam*, quod
prius admiserat.

innoc. perp. vita etc. Egre-
gie sic Ald. Manutius, prius le-
gebatur *innoc. perpetua vitae
felicitate vel perpetuam vitae
felicitatem.*

Heluetiorum bello. Conf. c.
27. M.

conlaturus. dilaturus, ut apud
Cic. ad Div. 11, 13. *in poste-
riorem diem iter suum contulit.*

esset. Immo, *fuisse*; e codd.
et edd. quibusdam: *was er wür-
de verschoben haben!* — —
Ceterum hanc orationem Caesa-

ris attingit Plutarch. in eius vita
c. 19. Aliam, ex suo ingenio
fictam, scripsit Dio Cassius (38.
35 — 47., tamquam a Caesare
habitam. M.

castra moturum. Vetus Bon-
garli *moturum* subaudito *castra*,
ut B. Afr. c. 7. Sic et Flor. 2,
8, 8. Curt. 5, 13.

valeret. Vulgo *plus valeret.*
Comparativum eiecit Oudend,
auctoritate codicum.

tamen se cum etc. Paulo ali-
ter Frontin. 1, 9, 4.

per Trib. — — *Centuriones.*
Hanc lectionem metaphrasis Gr.
expressit. Sed in plerisque codd.

et itinere exquisito per Diuitiācum, quod ex Gallis ei maximam fidem habebat, ut milium amplius quinquaginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, ut dixerat, profectus est. Septimo die, quum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Arduisti copias a nostris milibus passuum quatuor et viginti abesse.

42. Cognito Caesaris aduentu, Ariouistus legatos ad eum mittit: quod antea de conloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset: seque id sine periculo facere posse existimare. Non respuit conditionem Caesar: iamque eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur; magnamque in spem veniebat, pro suis tantis Populique Romani in eum beneficiis, cognitis suis postulatis, fore, uti pertinacia desisteret. Dies conloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim, quum saepe ultro citroque legati inter eos mitterentur, Ariouistus postulauit, ne quem peditem ad conloquium Caesar adduceret: vereri se, ne per insidias ab eo circumueniretur: uterque cum equitatu veniret: alia ratione se non esse venturum. Caesar, quod neque conloquium interposita causa tolli volebat, neque salutem suam Gallo-

legitur: cum Tribunis m. et pr. o. Centurionibus: quae et ipsa lectio commodum sensum habet, nempe milites deliberasse cum ducibus, quo modo Caesari satis facerent. M. Sed tum legendum deinceps uti Caesari per eos satisfacerent, quod codd. nonnulli habent. Caeterum primorum ordinum Centuriones sunt Centurio primipili, primus princeps, primus hastatus. Cf. 5, 28. 37. et Lips. de mil. 2, 8.

quod ex aliis. Vulgo contra codd. additur, Gallis, ut mox quadraginta pro quinquaginta.

ginta. M. Dauisius putat legendum Gallis, deletis aliis bene.

mil. amplius quinquaginta. Maiorem longum numerum habet Graecus. Alii dant quadraginta.

mil. pass. quatuor et viginti. Cluuerius in prooemio Germ. ant. scribi vult quinque et viginti, ut cum Plutarcho c. 19. Caesar conueniat.

existimare. Sic Oud. ex codd. Vulgo existimaret. Paulo ante Oud. etiam licere, bene, non liceret.

D

rum equitatui committere audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, eo legionarios milites legionis decimae, cui quam maxime confidebat, inponere, ut praesidium quam amicissimum, si quid opus facto esset, haberet. Quod quum fieret, non inridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit: *plus, quam pollicitus esset, Caesarem facere; pollicitum, se in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum, nunc ad equum rescribere.*

43. Planicies erat magna et in ea tumultus terrenus satis grandis. Hic locus aequo fere spatio ab castris vtrisque aberat. Eo, ut erat dictum, ad conloquium venerunt. Legionem Caesar, quam equis devexerat, passibus ducentis ab eo tumultu constituit. Item equites Ariovisti pari intervallo constituerunt. Ariovistus, ex equis ut conloquerentur et, praeter se, denos ut ad conloquium adducerent, postulavit. Vbi eo ventum est, Caesar initio orationis sua Senatusque in eum beneficia commemoravit, *quod rex adpellatus esset a Senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa: quam rem et paucis contigisse et pro magnis hominum officiis consuesse tribui docebat: illum, quum neque aditum, neque causam postulandi iustam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac Senatus ea praemia consecutum.* Docebat etiam,

eo—inpon. Vulgo *eis* vel *in eos.* *non inridic.* Graec. ἀπειρίον τι. *rescribere* est, aliter scribere, scriptum mutare. Cum ergo is, cuius nomen in peditum catalogo scriptum erat, deinde in equitum catalogum transcribitur, hoc dici potest *rescribere*, quia scriptum mutatur. Sed h. l. omnino dicitur, peditibus vti loco equitum. *M.* Verum ex sensu militis omnino prior significatio obtinet, quasi in equites essent transscripti. Samuel Peitius Obs. 1, 6.

ita locum explicat: Caesar pollicitus erat, se legionarios milites in Praetoriae cohortis i. e. in clientum loco habiturum; at nunc *ad equum rescribit*, hoc est, non tantum in clientelam, sed in familiam admittit. Tu vide sis Gronov. ad Sen. de benef. 5, 6. *terrenus.* al. *terreus.*

ab castris vtrisque. al. *Ariovisti et Caesars.* glossa. *equis devexerat,* equis vectos ad illum usque locum secum deduxerat. *M.*

quam veteres, quamque iustiae causae necessitudinis ipsis cum Aeduis intercederent, quae Senatus consulta, quoties, quamque honorifica in eos facta essent: ut omni tempore totius Galliae principatum Aedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam adpetissent: Populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores velit esse: quod vero ad amicitiam Populi Romani adtulissent, id iis eripi, quis pati posset? Postulavit deinde eadem, quae legatis in mandatis dederat, ne aut Aeduis, aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet: si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne quos amplius Rhenum transire pateretur.

44. Ariovistus ad postulata Caesaris pauca respondit; de suis virtutibus multa praedicavit: Transisse Rhenum sese, non sua sponte, sed rogatum et accessum a Gallis; non sine magna spe magnisque praemiis domum propinquosque reliquisse; sedes habere in Gallia, ab ipsis concessas; obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere iure belli, quod victores victis inponere consuerint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse; omnes Galliae civitates ad se obpugnandum venisse, ac contra se castra habuisse; eas omnes copias a se uno proelio

denos. Graecus δύο.
amplissima. Multi codd. amplissime. Recte. M. De more v. Liv. 30, 15. Codd. optimi tam amplissima. v. Oud.

et magnis. Vulgo: et a Romanis pro maximis: contra codd. et vet. edd. M. Emendavit Davis.

sui nihil, nihil sui iuris, auctoritatis, opum, ditionis. In metaphr. Gr. οὐδὲν τῆς ἐφ' ᾧ ἐπιβίβασεν. M.

auctiores. al. auctos.

quod — adtulissent, quod possedissent tum, cum ad societatem Pop. Rom. accessissent. M.

Transisse Rhenum. Abest Rhenum a vet. cod. et pollit abesse, quia mox aderat.

a Gallis. ab Aruernis et Sequanis. V, c. 31. spe. ib.

stipendium. Cap. 36: Aedui stipendiarii facti. M.

capere. hoc verbum temere reiecit Clarkius.

D 2

fusas ac superatas esse; si iterum experiri velint, iterum paratum sese decertare; si pace uti velint, iniquum esse, de stipendio recusare, quod sua voluntate ad id tempus dependerint. Amicitiam Populi Romani sibi ornamento et praesidio, non detrimento, esse oportere idque se ea spe petisse. Si per Populum Romanum stipendium remittatur et dedititii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum Populi Romani amicitiam, quam adpetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam transducatur, id se sui muniendi, non Galliae impugnandae causa facere; eius rei testimonium esse, quod, nisi rogatus, non venerit, et quod bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Galliam venisse, quam Populum Romanum. Numquam ante hoc tempus exercitum Populi Romani Galliae provinciae fines egressum. Quid sibi vellet? Cur in suas possessiones veniret? Prouinciam suam hanc esse Galliam, sicut illam nostram. Ut ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines inpetum faceret, sic item nos esse iniquos, qui in suo iure se interpellaremus. Quod fratres a Senatu Aeduos adpellatos diceret, non se tam barbarum, neque tam inperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo Aeduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentionibus, quas Aedui secum et cum Sequanis habuissent, au-

fusas. al. *pulfas*, ut 2, 24. 3, 28.

iterum paratum. hoc iterum male deleuit Scaliger. Graecus quoque habet. In edd. vet. Mediol. Ven. aliis a *velint* ad *velint* linea deest.

si pace uti velint. al. *sin — malint.* vel *si pacem malint* vel *mallent.*

dependerint. al. *pependerunt* vel *pependerint.*

idque se ea spe petisse. Ma-

vult I. C. H. *eamque se.* Non opus. intellige, *idque*, de amicitia P. R. Clarius tamen foret dictio *eamque*.

fines egressum. al. *finibus.*

sic item. Ita Oudend. e codd. et edd. vet. Scaliger mutarat in *iterum*.

fratres. Cf. c. 33. Vulgo legebatur: Quod ex Senatusconsulto Aeduos adpellatos amicos diceret. Sed cum fratres in omnibus fere codd. le-

xilio Populi Romani usos esse. Debere se suspicari, simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Qui nisi decedat atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum: quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus principibusque Populi Romani gratum esse facturum; id se ab ipsis per eorum nuncios comperit habere, quorum omnium gratiam atque amicitiam eius morte redimere possit. Quod si decessisset ac liberam possessionem Galliae sibi tradidisset, magno se illum praemio remuneraturum et, quaecumque bella geri vellet, sine ullo eius labore et periculo confecturum.

45. Multa ab Caesare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, et neque suam, neque Populi Romani consuetudinem pati, ut optime meritos socios defereret: neque se iudicare, Galliam potius esse Ariouisti, quam Populi Romani. Bello superatos esse Aruernos et Rutenos ab Q. Fabio Maximo, quibus Populus Romanus ignouisset, neque in provinciam redegisset, neque stipendium inposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, Populi Romani iustissimum esse in Gallia imperium: si iudicium Senatus observari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti voluisset.

geretur, in nullo autem ex Senatusconsulto, sed a Se: critici tum fratres receperunt; tum a Se monuerunt esse, a Senatu. Verba et amicos alii addunt, alii omittunt. M. Glossam sapit.

bello *All. proximo.* Cf. c. 6. M.

Debere se suspicari. Plane sic Graecus. Faernus *τὸ δεβε- re* debebat.

Qui nisi. Ita codd. et edd. vet. vulgo *Quod nisi.*

decessisset. Alii *discessisset. recessisset.*

meritos. al. *merentes.*

Aruernos. Sic fasti triumphales et alia marmora, non *Auernos*, ut codd. plurimi.

a Fab. Max. vid. Strabo l. 4. p. 191, et epitom. Liu. l. 61. ubi huius victoriae mentio fit. M.

observari. al. *servari.*

46. Dum haec in conloquio geruntur, Caesari nunciatum est, equites Ariouisti propius tumulum accedere et ad nostros adequitare, lapides telaque in nostros coniiicere. Caesar loquendi finem fecit, leque ad suos recepit suisque imperauit, ne quod omnino telum in hostes reiicerent. Nam etsi sine vlio periculo legionis delectae cum equitatu proelium fore videbat: tamen committendum non putabat, vt, pulsus hostibus, dici posset, eos ab se per fidem in conloquio circumuentos. Posteaquam in volgus militum elatum est, qua adrogantia in conloquio Ariouistus vsus omni Gallia Romanis interdixisset, inpetumque in nostros eius equites fecissent eaque res conloquium vt diremisset: multo maior alacritas studiumque pugnandi maius exercitu iniectum est.

47. Biduo post Ariouistus ad Caesarem legatos mittit, velle se de his rebus, quae inter eos agi coeptae, neque perfectae essent, agere cum eo: vti aut iterum conloquio diem constitueret; aut, si id minus vellet, ex suis Legatis aliquem ad se mitteret. Conloquendi Caesari caussa visa non est et eo magis, quod pridie eius diei Germani retineri non poterant, quin in nostros tela coniiicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris obiecturum, existimabat. Commodissimum visum est, C. Valerium Procillum, C. Valerii Caburi

ad nostros. Praepositionem a Scaligero omissam e codd. restituit Clarke. Sic et edd. vet.

finem fecit. al. *facit.* vt sollet noster tempus mutare.

per fidem, propter fidem datam et acceptam: vt in illa formula solemni: *ne propter te fidem tuam captus fraudatusque sim:* apud Cic. de offic. 3, 17. M. Hotom. vult *per fidem colloquit.* non opus. Gemina habent Liu. 1, 9. *per fas*

ac fidem decepti. Sallust. fragm. L. 1. Or. Phil. 15.

elatum est. bene sic codd. et edd. vet. Sic et *facit.* 12, 21. alii *relatum. delatum.*

vt diremisset. Id vt ex edd. vet. addidit Danil. Clarkius putabat, ante *fecissent* ponendum. Quid ex vi ortum vt coniiicit. Celsus quippe habet *inpetu.*

iniectum est. Quia in Graeco est ἐνέθη, Wasse ad Sallust. p. 318. coniiicit scriptum fuisse *innatum est.*

Alium, summa virtute et humanitate adolescentem, (cuius pater a C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat) et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, qua multa iam Ariouistus longinqua consuetudine utebatur, et quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere, et M. Mettium, qui hospitio Ariouisti usus erat. His mandauit, ut, quae diceret Ariouistus, cognoscerent et ad se referrent. Quos quum apud se in castris Ariouistus conspexisset, exercitu suo praesente, exclamauit: Quid ad se venirent? An speculandi causa? Conantibus dicere prohibuit et in catenas coniecit.

48. Eodem die castra promouit et milibus passuum sex a Caesaris castris sub monte confedit. Postridie eius diei praeter castra Caesaris suas copias transduxit et milibus passuum duobus ultra eum castra fecit, eo consilio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis et Aeduis subportaretur, Caesarem intercluderet. Ex eo die dies continuos quinque Caesar pro castris suas copias produxit et aciem instructam habuit, ut, si vellet Ariouistus proelio contendere, ei potestas non deesset. Ariouistus his omnibus diebus exercitum castris continuit; equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum milia erant sex; totidem numero pedites velocissimi ac fortissimi; quos ex omni

Legatis. Dubitat Dauisius, virum hoc verbum praeunte metaphrasie Graeco omittendum, an in *legatum* mutandum sit. *M.*

poterant. Leg. potuerant. M.
C. Valer. Cf. c. 19 et 53. Si ergo ibi habuit praenomen *Cali*, non potest hic cognomen *Marci* habere, ut in metaphr. Gr. et edd. quibusdam legitur: neque diuersos homines fuisse, res ipsa declarat, etsi secus visum est Ciacconio, ita tamen,

ut fluctuaret. Monuerunt Dauis, et Oudendorp. *M.*

longinqua. edd. Mediol. Ven. aliae *longa*. Ciaccon. coniecit *longa iam. longinquam vitam* dicit Plautus Mil. 3, 1, 136. *dolores longinquos* Cic. Fin. 2, 29.

conclamauit. Ita codd. Sed vulgg. *clamauit*, quali non posset vnus dici *conclamare*. *M.* Cf. Seruius ad Aen. 3. 523. V. et Aen. 6, 259. Ouid. Met. 4, 690.

copia singuli singulos, suae salutis causa, delegerant. Cum his in proeliis versabantur, ad hos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, grauiore vulnere accepto, equo deciderat, circumstabant: si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, iubis equorum subleuati, cursum adaequarent.

49. Vbi eum castris se tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani confederant, circiter passus sexcentos ab eis, castris idoneum locum delegit, acieque triplici instructa, ad eum locum venit. Primam et secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, ut dictum est, aberat. Eo circiter hominum numero XVI milia expedita cum omni equitatu Ariovistus misit, quae copiae nostros perterrerent et munitione prohiberent. Nihil fecit Caesar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere, iussit. Munitis castris, duas ibi legiones reliquit et partem auxiliorum; quatuor reliquas in castra maiora reduxit.

Sing. sing. Dicebant etiam: *vir virum legit.* Tacit. Germ. c. 6. Fuit ergo hoc genus pedum, quos Graeci *αὐτῶνους* dixerunt, ut e Xenophontis hist. Gr. 7, 5, 23 adparet, ubi plura dixi. *M.* *Copia* heic pro exercitu, ut apud Cic. ad Att. post 8, 12. Sall. Cat. 56. Tacit. A. 2, 52. Cf. Index.

si qui pro si quis. Sic C. 1, 84. 2, 24. Al. 16.

deciderat. al. *deciderant.*

numero. al. *numerus.* al. omittunt. Cod. plurimi habent. Sic et 5. 2, 4. 5. 5, etc.

a maioribus. Plerique codd. et edd. addunt *castris.* Recte. *M.* *apud Germanos consuetudo.*

Attigerunt hanc consuetudinem Plutarch. in Caes. c. 19. et Dio Cass. 38, 48, ubi hoc ipsum bellum Caesaris cum Ariovisto describitur. De mulieribus his fatidicis, quibus nomen Alrunarum seu Alironiarum (v. Wachteri Glossar. German. in v. *Alraunen*) fuisse perhibent, egit Keyserus peculiari disputatione in antiquitatibus selectis septemtrionalibus et Celticis, et post hunc Schedius, qui de Diis Germanis scripsit, c. 43. pag. 430. etiam Dithmarus ad Taciti German. c. 8. aut interpretes Taciti ad Hist. 4, 61. Sed lectu dignissima est disputatio Ritteri de his Druidicis, (nam et sic adpellantur) inserta

50. Proximo die, instituto suo, Caesar e castris utrisque copias suas eduxit; paullumque a maioribus progressus, aciem instruxit hostibusque pugnandi potestatem fecit. Vbi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quae castra minora obpugnaret, misit: acriter utrimque usque ad vesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus, multis et inlatis et acceptis vulneribus, in castra reduxit. Quum ex captiuis quaereret Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio non decertaret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matres familiae eorum sortibus et vaticinationibus declararent, utrum proelium committi ex usu esset, nec ne: eas ita dicere: Non esse fas, Germanos superare, si ante novam lunam proelio contendissent.

51. Postridie eius diei Caesar praesidio utrisque castris, quod satis esse visum est, reliquit; omnis alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit, quod minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero valebat, ut ad speciem alariis vteretur. Ipse, triplici instructa acie, usque ad

Historiae Gallorum p. 281. *M.* Exempla dant *Veleda* et *Aurinia* apud Tacitum: qui *tantumquam Deas esse factas* adserit. Polyaeus Strat. 8, 23. rei meminuit, sed pro feminis viros ponit, et Clemens Alex. Strom. 1, 15. p. 305.

familiae e codd. recepit Oudendorpius pro vulg. *familias*: nam utrumque dicitur. *M.*

sortibus. Sortes sunt divinationis genus, cum literae, notae, dicta, inscripta foliis, talis, ligno, scidulis, mixta aut conculsa exhibentur iis, qui Deos consulunt, ut, quod primum veluti sortitione exierit, aut protractam sit, id responsi Divini

vim habeat. Patet tamen hoc verbum latius: nam omnino responsa Divina dicuntur sortes. v. Lipsii Electa 2, 12. Hugo de prima scribendi origine c. 26. p. 237. ed. Trotz. et in primis Vandyke de oraculis, pluribus in locis. *M.*

Non esse fas, non licere per religionem. *M.*

praesidio — *reliquit.* bene sic Oud. e codd. ut 2, 29. 5, 11. 7, 40. etc. vulgo *praesidium* vel *relicto.*

alarios. v. Ind. *M.*

quod minus. Codd. et eisd. quaedam vet. *quo minus.* probat Oud. subaudito *eo magis*, vel pro *quoniam.*

castra hostium accessit. Tum demum necessario Germani suas copias castris eduxerunt, generatimque constituerunt paribusque intervallis Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedulos, Sueuos omnemque aciem suam rhedis et carris circumdederunt, ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres inposuerunt, quae in proelium proficiscentes milites pallis crinibus flentes inplorabant, ne se in seruitutem Romanis traderent.

52. Caesar singulis legionibus singulos Legatos et Quaestorem praefecit, uti eos testis suae quisque virtutis haberet. Ipse a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse animum aduerterat, proelium commisit. Ita nostri acriter in hostes, signo dato, inpetum fecerunt itaque hostes repente celeriterque procurrerunt, ut spatium pila in hostes coniiciendi non daretur. Reiectis pilis, comminus gladiis pugnatum est: at Germani, celeriter ex consuetudine sua phalange facta, inpetus gladiatorum exceperunt. Reperi sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent et scuta manibus reuellerent et desuper vulnerarent. Quum hostium acies a sinistro cornu pulsa atque in fugam conuersa esset, a dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premabant. Id quum animaduertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu praerat, quod expeditior erat,

generatim. v. Ind. M.

milites abest a multis libris et potest abesse. Mox plerique et metaplit. Gr. *manibus*, pauci *crinibus*. M. Manus tendebant in rogatione veniae et pacis; crines demittebant passos in obtestatione suorum. Cf. 2, 13. 7, 40. 47. C. 3, 98. utrumque iungitur 7, 48.

minime firmam. Vossius malit *maxime firmam*. Sed id non necessarium.

phalange facta. Cf. c. 24. M.

phalangas. Germani generatim et per intervalla stantes pugnant, ut c. 51 dictum est. Ergo *plures* eorum phalanges fuerunt. M.

quingenta. Hic numerus plane incertus est. Omnes codd. habent *quinque*: vnus Orolius, qui proelium hoc et ipse 6, 7. descripsit, posuit *quingenta*. Variant etiam Graeci, qui spatium per stadia metiuntur: nam

quam hi, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit.

53. Ita proelium restitutum est atque omnes, hostes terga verterunt, neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum milia passuum ex eo loco circiter quinquaginta peruenerint. Ibi perpauci aut viribus confisi transnatare contenderunt, aut lintribus inuentis sibi salutem reppererunt. In his fuit Ariovistus, qui, nauiculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit: reliquos omnes consecuti equites nostri interfecerunt. Duae fuerunt Ariovisti vxores, vna Sueua natione, quam ab domo secum eduxerat; altera Norica, regis Vocionis soror, quam in Gallia duxerat, a fratre missam: vtraeque in ea fuga perierunt. Duae filiae harum, altera occisa, altera capta est. C. Valerius Procillus, quum a custodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipsum Caesarem, hostis equitatu persequentem, incidit. Quae quidem res Caesari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem adtulit, quod hominem honestissimum provinciae Galliae, suum familiarem et hospitum, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum videbat, neque eius calamitate de tanta voluptate et gratulatione quidquam fortuna deminuerat. Is, se praesente, de se ter fortibus consultum dicebat, vtrum igni statim necaretur, an in aliud tempus re-

in Plutarch. Caes. cap. 19. alii codd. *gradious rquaxosious*, alii *terpaxosious* exhibent; in Caesaris metaphrasi Graeca *gradia terrapioxovra* legitur. Ceterum tironum causa liceat monere, stadium constare 125 passibus et octo stadia efficere vnum miliarium Romanum, siue mille passus. M. Mendum suboluit Hotomanus, qui sustulit.

reppererunt. Ita codd. Sed vulgo, *petierunt*. M.

ab domo secum eduxerat.

Incerta lectio est. Alii, *quam domo secum duxerat*: alii, *qu. d. f. edux.*: alii, *quam ab d. f. ed. vel dux.*: alii, *quam d. f. addux.* M.

vtraeque perierunt. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *vtraque periit*. *hostis equitatu persequentem*. Ita probati codices et edd. Vulgo *hostium equitatum persequentem*.

honestissimum. c. 19. princeps Galliae. M.

fortibus. v. ad c. 50. M. Se-

seruaretur: sortium beneficio se esse incolumem. Item M. Mettius repertus et ad eum reductus est.

54. Hoc proelio trans Rhenum nunciato, Sueui, qui ad ripas Rheni venerant, domum reuerti coeperunt: quos Vbii, qui proximi Rhenum incolunt, perterritos infecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Caesar, vna aestate duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit: hibernis Labienum praeposuit: ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos profectus est.

primo a Caesare saeculo adhuc eum morem viguisse, patet ex Beka in vita Willebrordi, transcripta ex Alcuino.

M. Mettius. Eius mentio in numis Caesaris apud Vaillantium et Eckhelium, in eo bigae, insistente Pallade vel Bellona.

quos Vbli etc. Ita restituit

B. Rhenanus R. Germ. l. 3. quem sequitur Fr. Hotomannus. Vulgo legebatur quos vbi, qui proxime Rh. incolunt, senserunt perterritos.

proximi. sic bene codd. et edd. vet.

conuentus. v. Ind. M.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARII
DE BELLO GALLICO

LIBER SECVNDVS

ARGVMENTVM

I. Coniuratio Belgarum et bellum.

Cap. 1. Coniuratio Belgarum. 2. 3. Deditio Remorum, adueniente Caesare. 4. Origo et copiae Belgarum. 5. Iter et castra Caesaris ad flumen Axonam. 6. 7. Obpugnatio oppidi nomine Bibrax soluta, missa a Caesare contra Belgas subsidio. 8. Castra Caesaris idoneo loco contra Belgas. 9—11. Discessus Belgarum ad tuendos fines contra Aeduos, Titurio legato frustra impugnato. clades. 12—14. Deditio Sueffionum et Bellouacorum. 15. Ambianorum. mores Neruiorum. 16—28. Bellum Neruicum. clades. deditio. 29—33. Bellum Aduatucorum. obsessio. perfidia. calamitas.

II. Expeditio P. Crassi in Armoricam.

Cap. 34. Plures ciuitates maritimae a P. Crasso subactae.

III. Res post Belgas pacatos gestae.

Cap. 35. Opinio huius belli apud Germanos. legati Germanorum ad Caesarem. iter Caesaris in Italiam et Illyricum, hiberna. subplicatio Romae.

Quum esset Caesar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstrauius, crebri ad eum rumores adferebantur litterisque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae partem

dixeramus, contra Populum Romanum coniurare obli-
desque inter se dare: coniurandi has esse causas:
primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia,
ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quod
ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim qui, ut
Germanos diutius in Gallia versari noluerant, ita Po-
puli Romani exercitum hiemare atque inueterascere
in Gallia moleste ferebant; partim qui mobilitate et
leuitate animi nouis imperiis studebant: ab nonnullis
etiam, quod in Gallia a potentioribus atque his, qui
ad conducendos homines facultates habebant, vulgo
Regna occupabantur, qui minus facile eam rem in
imperio nostro consequi poterant.

2. Iis nunciis litterisque commotus Caesar duas
legiones in citeriore Gallia nouas conscripsit et inira
aestate, in interiorem Galliam qui deduceret, Q. Pe-
dium Legatum misit. Ipse, quum primum pabuli co-
pia esse inciperet, ad exercitum venit: dat negotium
Seuonibus reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis
erant, uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant
seque de his rebus certiores faciant. Hi constanter
omnes nunciauerunt, manus cogi, exercitum in vnum

dixeramus. Cf. 1, 1. *M.*
pacata Gallia, quae proprie
dicitur, a Belgis distincta. *Cell.*
vid. 1, 1. *M.*

qui, ut Germanos. Sic codd.
et edd. vet. item Gr. interpre-
s. Particulam *ut* male omissam a
Scaligero, obseruauit I. Fr. Gro-
nou. ad Liu. 23, 27. restituit
Dauil.

versari noluerant. Edd. vet.
bene sic. At codd. male *volue-
rant.* Vulgo *nollent.* minus bene.

ab nonnullis etiam. Subaudi
sollicitarentur Belgae.

in imperio nostro, imperante
Populo Rom. Cf. 1, 18. *M.*
Delet praepositionem Vollius, ut
est 1, 18. Sed hic codd. mul-
ti et edd. vet. habent.

in ira aestate. Alii, *ineunte*,
ut *ἀρχόμενον ἔτους* in Gr. me-
taphr. Cum vero utraque lectio
in codd. pluribus reperiatur pro-
miscue, vix potest dici, utra ve-
rior sit. *M.* Etiam 3, 7. *in ira
hieme.* et B. Afr. 26. *aestate
in ira.*

interiorem. Sic omnes fere
codd. et edd. vet. Sed muta-
tum hoc est in *ulteriorem*.
Enimvero *interior* est ipsa illa
ulterior: nam altius s. interius
in Galliam penetrat, qui vlti-
riorem Galliam ex Italia adit:
huic ergo, ex Italia venienti, illa
Gallia est *interior*. Quidquid
autem, ut notum est et Dau-
sius ad h. l. repetiit, a finibus
remotius est, id dicitur *interius*,

locum conduci. Tum vero dubitandum non existimauit, quin ad eos [duodecimo die] proficisceretur. Re frumentaria prouisa, castra mouet diebusque circiter quindecim ad fines Belgarum pertinet.

3. Eo quum de inprouiso celeriusque omni opinione venisset, Remi, qui proximi Galliae ex Belgis sunt, ad eum legatos, Iccium et Antebrogium, primos ciuitatis, miserunt, qui dicerent, se suaque omnia in fidem atque in potestatem Populi Romani permittere: neque se cum reliquis Belgis consensisse, neque contra Populum Romanum omnino coniurasse: paratosque esse et obsides dare et imperata facere et oppidis recipere et frumento ceterisque rebus iuuare: reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui cis Rhenum incolunt, sese cum his coniunxisse, tantumque esse eorum omnium furorem, vt ne Sueffiones quidem, fratres consanguineosque suos, qui eodem iure et eisdem legibus vtantur, vnum imperium vnumque magistratum cum ipsis habeant, deterere potuerint, quin cum his consentirent.

4. Quum ab his quaereret, quae ciuitates, quantaeque in armis essent et quid in bello possent, sic

in Tacit. Germ. c. 5. *interiores Germani. M. Vltiorem praeferebat Vossius.*

duodecimo die. Dubia plane sunt haec verba: absunt a codd. plerisque, recte opinor; leguntur in nonnullis; metaphr. Gr. vero habet *ὡς τὰχιστα. M.* Oud. suspicatur scriptum fuisse *primo vel primo quoque die.*

prouisa. al. comparata. ex glossa.

omni opinione. Sic et 6, 30. 7, 56. alii *omnium.* in aliis deest.

ex Belgis, si quis e Belgis Galliam adeat. M.

ciuitatis. Vulgo addunt *suae,* quod recte reiecit Oud. deest

quippe in codd. multis et edd. vet.

qui dicerent. Haec desunt in optimis membranis teste Gronovio ad Senec. de benef. 7, 30. Caesar interdum solet omittere.

cum reliquis Belgis. Sic codd. sed edd. veter. *reliquisque,* quod probat Dauif. perperam, vt ex seq. *reliquos omnes Belgas* patet.

omnino. in pluribus codd. et edd. priscis deest.

qui cis Rhenum incolunt. Sic codd. omnes, excepto vno, et edd. antt. vt Oudendorp. monuit. Recentiores his substituerunt, *qui ripas Rheni incolunt,* quae totidem verbis in Gr. metaphr. leguntur. *M.*

reperiebat: plerosque Belgas esse ortos ab Germanis; Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse Gallosque, qui ea loca incohererent, expulisse; solosque esse, qui, patrum nostrorum memoria, omni Gallia vexata, Teutonos Cimbroque intra fines suos ingredi prohibuerint. Qua ex re fieri, vti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus in re militari sumerent. De numero eorum omnia se habere explorata, Remi dicebant, propterea quod propinquitatibus adfinitatibusque coniuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus sit, cognouerint. Plurimum inter eos Helouacos et virtute et auctoritate et hominum numero valere: hos posse conficere armata milia centum: pollicitos ex eo numero electa milia LX, totiusque belli imperium sibi postulare. Sueffiones suos esse finitimos, latissimos feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse Regem nostra etiam memoria Diuitiacum, totius Galliae potentissimum, qui quum magnae partis harum regionum, tum etiam Britanniae imperium obtinuerit: nunc esse Regem Galbam: ad hunc, propter iustitiam prudentiamque, summam totius belli omnium voluntate deferri: oppida habere numero XII, polliceri milia armata quinquaginta: totidem Neruios, qui maxime feri inter ipsos habeantur lon-

Teutonos. al. *Teutones.* perinde, vt *Santones* et *Santoni*.

Remi. al. *Rhemi.* nil interest. Sic et *Rhedones* vel *Redones*. Cellarius in Orthogr. p. 56. reiiicit adspirationem, quod vox sit Celtica; verum scribitur et *rheda*.

electa LX. sc. *milla*: idque verbum edd. recentiores addiderunt, etsi multi codd. id non habent, vnde Oudendorp. rursus fustulit. *M.*

latissimos. al. *fines latissimos.*

Galbam. Error scripturae videtur, quod Dio Callius 39, 1. hunc regem adpellauit Ἀδράν. *M. longissimeque absint.* stricte sumtum a vero abest. hinc Vossius vult *long. ab omni cultu absint*, vt 1, 1. sed, longum modo interuallum notari, Dauisius monet.

XV milia Atrebates. Non modo in nominibus ipsarum gentium est scripturae diuersitas in codicibus; sed numeri quoque ita passim variant in iisdem codd.

gillimeque absint: XV milia Atrebates: Ambianos X milia: Morinos XXV milia: Menapios VIII milia: Caletos X milia: Velocasses et Veromandos totidem: Aduatucos XXVIII milia, Condrusos, Eburones, Caeraesos, Paemanos, qui vno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL milia.

5. Caesar, Remos cohortatus liberaliterque oratione profectus, omnem senatum ad se conuenire, principumque liberos obsides ad se adduci iussit. Quae omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse, Diuitiacum Aeduum magno opere cohortatus, docet, quanto opere rei publicae communisque salutis intersit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine vno tempore confligendum sit. Id fieri posse, si suas copias Aedui in fines Bellouacorum introduxerint et eorum agros populari coeperint. His mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in vnum locum coactas ad se venire vidit, neque iam longe abesse ab his, quos miserat, exploratoribus et ab Remis cognouit, flumen Axonam, quod est in extremis Remorum finibus, exercitum transducere maturauit atque ibi castra posuit. Quae res et latus vnum castrorum ripis fluminis muniebat et, post eum quae essent, tuta ab hostibus reddebat et, commeatus ab Remis reliquisque ciuitatibus vt sine periculo ad eum portari

aque edd. tum vero apud Iul. Celsum, metaphrasten Graecum et Orosium 6, 7, vt profecto nulla satis certa lectio vbique constitui possit. *M.* Parum interest.

Caeraesos. Nominis memoria videtur superesse in flumio *Chiers*, vt *Paemanorum* in *Famennes* sine *Famine*. V. D'Anville Not. de la Gaule p. 188.

magno opere — *quanto opere.* Sic Oudend. e codd.

distineri. male alii *detineri.*

vidit. Hoc verbum Oudend. e suis codd. et vet. edd. restituit, omissum fortasse eo, quod mox *cognouit* sequebatur. *M.*

post eum sc. Caesarem. *M.* *monuit* Clarkius. Quae lectio cum esset paulo obscurior, *eum* mutari coeptum est in *ea*, quod vulg. edd. habent contra codd. *M.* *Ea* inreplet ex coniectura Giaccinii. Dauidius *ro eum* referebat ad exercitum. *Essent* quoque codd. habent et edd. vet. pro quo alii *erant*.

E

posset, efficiebat. In eo flumine pons erat. Ibi praesidium ponit et in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum, Legatum, cum sex cohortibus reliquit: castra in altitudinem pedum duodecim vallo, fossaque duodeviginti pedum, munire iubet.

6. Ab his castris oppidum Remorum, nomine Bibrax, aberat milia passuum VIII. Id ex itinere magno inpetu Belgae oppugnare coeperunt. Aegre eo die sustentatum est. Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est haec. Vbi, circumiecta multitudine hominum totis moenibus, vndique lapides in murum iaci coepti sunt murusque defensoribus nudatus est, testudine facta portas succedunt murumque lubruunt. Quod tum facile fiebat. Nam, quum tanta multitudo lapides ac tela coniicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. Quum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praeerat, vnus ex his, qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuncios ad eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

posset. al. possent.

reliquit. al. relinquit.

in altitudinem. Codd. et edd. vet. in *altitudine*. Sed prior forma nostro et aliis frequentior. Cf. 1, 2. 2, 7. 8. 3, 13.

duodeviginti pedum. Steuchius ad Vegetium 3, 8. rescribendum censet XIX. ex praescripto illius de impari numero temere. nec enim huius moris observans Caesar fuit. V. 7, 36. 72. C. 1, 61. Cf. Obs. misc. crit. in auct. t. 3. p. 333.

munire iubet. Bene sic subaudito accusatio personae.

Gallorum — Vbi. Ex multiplici varietate lectionis Oudend. id, quod in textu nunc est, recepit. Edd. vulgg. habent: *Gall. ead. atque Belg. opp. est. Hi, vbi* — — Illud haec aut *Hi* redvndat. *M. Haec habet Flo-*

doardus in hist. eccles. Rom. 1, 2.

portas succedunt. al. portis. Sed accusatiuus recte se habet. Sic Silius 10, 596. *succedere muros.* Liu. 22, 28. *tumulum.* Tacitus 2, 20. *murum*, vbi vide notata nostra. Male olim legabatur *succedunt*.

Nam, quum constiterent. Vterem hanc lectionem restituit Oudend. legebatur *Nam — consticiebant*, omisso *quum*.

Iccius. Cf. c. 3. *M.*

nuncios. al. nuncium. Sed patet ex seq. plures fuisse.

submittatur. Ita codd. et edd. vet. vulgo *mittatur*.

Numidas. Sunt levis armaturae milites. Cf. c. 10. *M.*

Cretas. Οι Κρήτες εισὶ τοῖς εὐραῖς ἀγαστοί. Aelian. V. H. 1, 10. *Cellar.*

7. Eo de media nocte Caesar, iisdem ducibus usus, qui nuntii ab Iccio venerant, Numidas et Cretas sagittarios et funditores Baleares subsidio oppidanis mittit: quorum aduentu et Remis, cum spe defensionis, studium propugnandi accessit et hostibus eadem de causa spes potiundi oppidi discessit. Itaque, paullisper apud oppidum morati agrosque Remorum depopulati, omnibus vicis aedificiisque, quos adire poterant, incensis, ad castra Caesaris omnibus copiis contenderunt et ab milibus passuum minus II castra posuerunt, quae castra, ut fumo atque ignibus significabatur, amplius milibus passuum VIII in latitudinem patebant.

8. Caesar primo, et propter multitudinem hostium, et propter eximiam opinionem virtutis, proelio superfedere statuit; quotidie tamen equestribus proeliis, quid hostis virtute posset et quid nostri audent, sollicitationibus periclitabatur. Vbi nostros non esse inferiores intellexit, loco pro castris, ad aciem instruendam natura obportuno atque idoneo, (quod

Baleares. De incolis insularum Balearidum in Hispanico mari notissima sunt, quae Strabo (geogr. 3, p. 168) scripsit: *οψιθηνήται ἀγροτοὶ λήγυνται, καὶ τοὺτ' ἡσυχάζον, ὡς φασὶ, διακρίνοντες, ἐξ ὅρου Φολίνης καὶ τήρχου τὰς νήσους.* Cf. Liu. 28, 37. Atque hoc scire sufficit: nam hoc vnum est certum: cetera omnia, quae de causa nominis tradi solent, veluti a βάλαν Diod. Sic. 5, 17), aut e sermone phoenicio (Strabo 14, p. 654), aut a quodam Baleo (Luian. epit. lib. 60), haec igitur omnia incerta sunt, efficta nimio studio etymologiae, quod et veterum et recentiorum multos scriptores de gentium originibus tenuit. *M.*

discessit. Sic codd. Sic et Quintil. 11, 1, 16. *aemulatio discessit.* 11, 2, 44. *memoria*

discedit. Dauis. ex coniectura Gronouii mauult *decessit.*

quos adire. Vel legendum, *quae*, vel *quot*, vel *quo*. *M.* Quos per syllepsin adcommo-
datur digniori generi.

omnibus copiis. Sic et alibi noster, ut c. 19. et 33. item 4, 24. 5, 49. C. 1, 63. Nonnunquam tamen et praepositio apud nostrum additur. Vide 1, 26. 38. C. 1, 19. Parum ergo refert.

periclitabatur. Vid. ind. Eodem sensu Plautus Amph. 2, 2, 56. 3, 2, 33. Codd. quidam habent *sollicitationibus exquirebat*. alii *experiebatur*. utrumque ex glossa.

atque idoneo. hic ante parenthelein inserit I. C. H. *consilgere decrenti et.* Verum absque hoc supplemento locus probe est intellectus.

is collis, vbi castra posita erant, paullulum ex planitie editus, tantum aduersus in latitudinem patebat, quantum loci acies instructa occupare poterat, atque ex vtraque parte lateris deiectus habebat et frontem leniter fastigatus paullatim ad planitiem redibat) ab vtroque latere eius collis transuersam fossam obduxit circiter passuum CD et ad extremas fossas castella constituit, ibique tormenta conlocauit, ne, quum aciem instruxisset, hostes, quod tantum multitudine poterant, ab lateribus pugnantibus suos circumuenire possent. Hoc facto, duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, vt, si qua opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant.

9. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum. Hanc si nostri transirent, hostes expectabant: nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, vt inpeditos adgrederentur, parati in armis erant. Interim proelio equestri inter duas acies contendebatur. Vbi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum proelio nostris, Caesar suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post no-

paullulum ex plan. editus, leniter accliuus. *M.*

aduersus. An, ea parte, quae aduersa, e regione erat? *M.* parte anteriore, *von vornen*, *sur le devant*. Sic *aduersi dentes*, anteriores. Cic. N. D. 2, 54.

deiectus habebat, varios vel vt gradus (*Absätze*), per quos, vt per praecipitia, deliliendum potius, quam descendendum erat. Vno verbo, latera non erant sensim aut leniter decliuia. *M.* Cf. c. 22.

frontem, i. e. quoad frontem. Alii, *in frontem*, explicandi causa ediderunt. Frontem dicit

eam partem, quae est e regione hominis, sub monte stantis, et a lateribus distinguitur: nisi quis malit, esse cacumen. *M.* Vulgo *in fronte*. Sed elliptica ista locutione nihil frequentius. Ouid. Fastor. 3, 269. *frontem redimita coronis*. Cf. et 6, 321. Met. 3, 666.

leniter fastigatus. Vulgo *leniter*. Sed *leniter* codd. ap. Clarkium et Dauis. item add. vet. Alia v. in Ind. *fastigatus*, recte, non *fastigiatus*, quod patet ex Silio 5, 50. alii male *castigatus*. Cf. Voss. ad Melam 1, 4.

conscripserat. Cf. c. 2. *M.*

stra castra demonstratum est. Ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt eo consilio, ut, si possent, castellum, cui praeerat Q. Titurius Legatus, expugnarent pontemque interficerent; si minus potuissent, agros Remorum populerentur, qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant, comneatuque nostros prohiberent.

10. Caesar, certior factus ab Titurio, omnem equitatum et levis armaturae Numidas, funditores sagittariosque pontem transducit atque ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes inpeditos nostri in flumine adgressi, magnum eorum numerum occiderunt. Per eorum corpora reliquos, audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt; primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi et de expugnando oppido et de flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi causa viderunt, atque ipsos res frumentaria deficere coepit, concilio convocato constituerunt, optimum esse, domum suam quemque reverti, ut, quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique convenirent et potius in suis, quam in alienis, finibus

si qua opus esset. Sic Grut. e cod. Petavii. vulgo *si quid* vel *si quo*, ut Graecus εἴ τι δέον εἴη.

sec. equitum proelio nostris. Sic Oudend. e probis codd. Vulgo *equitum nostrorum.*

demonstratum est. Cf. cap. 5. M.

si minus potuissent. Sic Oudend. e codd. hic et Flodoardus. Alii *sin minus* vel *sin minus* possent.

comin. n. proli. Vulgo contra codd. *comineatusque nostros* sustinebant. M. Edd. vet. *comineatusque nostros* prohiberent.

Caesar, certior. Nomen Caesaris male passim omittitur in codd. et edit.

levis armat. Numidas. Cf. Liu. 35, 11. et Claudian. b. Gild. 435. seq.

audacissime — repulerunt. Male ergo Plut. cap. 20. dicit αἰετῶς ἀγωνισάμενους.

et, quorum — Leg. ut, quorum. M. Saltem subaudiendum ut iudicat Oudend. qui veterem lectionem restituit, pro qua Manut. et Hotom. posuerant *convenire*. Mihi emendatio Mori lat apta videtur et recipienda.

ut potius — Leg. et pot. M. in alienis. bene praepositio re-

decertarent et domesticis copiis rei frumentariae vterentur. Ad eam sententiam cum reliquis caussis haec quoque ratio eos deduxit, quod Diuitiacum atque Aeduos sinibus Bellouacorum adpropinquare cognoverant. His persuaderi, vt diutius morarentur neque suis auxilium ferrent, non poterat.

11. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu castris egressi, nullo certo ordine, neque imperio, quum sibi quisque primum itineris locum peteret et domum peruenire properaret, fecerunt, vt consimilis fugae profectio videretur. Hac re statim Caesar per speculatores cognita, insidias veritus, quod, qua de causa discederent, nondum perspexerat, exercitum equitatumque castris continuit. Prima luce, confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui nouissimum agmen moraretur, praemisit. His Q. Pedium et L. Aurunculeium Cottam Legatos praefecit. T. Labienum Legatum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi, nouissimos adorti et multa milia passuum profecti, magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt, quum ab extremo agmine, ad quos ventum erat, consisterent fortiterque inpetum nostrorum militum sustinerent; prioresque (quod abesse a periculo viderentur, ne-

petitur. Sic codd. et edd. vet. et vsus is alibi frequens.

copiis rei frum. Respice ad 1, 31.

Diuit. — — *adpropinquare.* Factum erat suasu et hortatu Caesaris, vid. cap. 5. *M.*

neque suis a. f. Sic codd. et ed. vet. Vulgo *ne.* in codice Ortellii *neu.* Wasse volebat *ne qua.*

insidias veritus. ex incertitia loci. Dio 39, 2.

His Q. Pedium. Ita codd. vel *his.* per egregiam lyn. helin. Male recentiores mutarunt in *eique.*

Hi, nouissimos — ponerent. Haec periodus in vulgg. edd. in duas discerpta et varie perturbata est. Oudend. e codd. restituit. *M.* Sed iam ed. Mediol. et seq. vet. ita habent. In iis mox est et *prioresque*, quod Oud. probat et ego recipio. Porro habent quoque *ponerent*, quod pendet a *quum*, pro quo Aldus et alii male *posuerunt*.

ab extr. agm. i. e. ii in extremo agmine. *M.*

praesidium. Pauci codd. *subsidium*, Caesar libentius *praesidium* hoc sensu dicit. Ceterum Dio Cass. 39, 2, et Plutarch. in Caes. c. 20, hanc ex-

que vlla necessitate, neque imperio continerentur,) exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi praesidium ponerent. Ita sine vlllo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium: sub occasumque solis destiterunt seque in castra, vt erat imperatum, receperunt.

12. Postridie eius diei Caesar, prius quam se hostes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Sueffionum, qui proximi Remis erant, exercitum duxit et magno itinere confecto ad oppidum Nouiodunum contendit. Id ex itinere obpugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis, vineas agere, quaeque ad oppugnandum vsui erant, comparare coepit. Interim omnis ex fuga Sueffionum multitudo in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis ad oppidum actis, aggere iacto turribusque constitutis, magnitudine operum, quae neque viderant ante Galli, neque audierant, et celeritate Romanorum permoti, legatos ad Caesarem de deditioe mittunt et, petentibus Remis, vt conseruarentur, impetrant.

peditionem paucissimis attigerant. *M. Subsidiu* recepit Scalliger, secuti sunt alii.

destiterunt, scil. interficere. *Vulgo sequi destiterunt*. Verum id *sequi* abest a bonis codd. et edit. vet.

terrore. alii *pauore*.

vineas agere. Pro *agere* legendum *aggerem* praecipit Horomannus. frustra. Male quippe referretur ad *comparare*. Imo mox repetitur *vineis actis*. L. 7, 17. legitur *aggerem adparare*, *vineas agere*. Folarum si audias, *vineae* hic sunt fossae rectae, quales hodie dicuntur

tranchées couvertes de claies, *Laufgräben*. V. Ion Comment. sur Polybe t. 2. art. 9. p. 167. Negat hoc Guischard in Mém. milit. t. 2. p. 5. et ex Vegetio 4, 15. docet fuisse machinas mobiles, quales vide sis descriptas in Indice, exponiturque per Gallicum *galerie*. Vitramque significationem diuersis obtinere locis statuit Lo-Looz in Défense du Chev. de Folard. 8. Bouillon 1776. p. 28. putatque *vineas agere* et *aggeres agere* esse synonyma, qua in re fallitur omnino. Vide v. *agger* in Indice. *turribus constitutis*. Vet. cod. *constructis*. forsan e glossa.

13. Caesar, obsidibus acceptis, primis ciuitatis atque ipsius Galbae Regis duobus filiis armisque omnibus ex oppido traditis, in deditionem Sueffiones accepit, exercitumque in Bellouacos duxit. Qui quum se suaeque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo oppido Caesar cum exercitu circiter milia passuum quinque abesset, omnes maiores natu, ex oppido egressi, manus ad Caesarem tendere et voce significare coeperunt, sese in eius fidem ac potestatem venire, neque contra Populum Romanum armis contendere. Item, quum ad oppidum accessisset castraque ibi poneret, pueri mulieresque ex muro passis manibus suo more pacem ab Romanis petierunt.

14. Pro his Diuitiacus (nam post discessum Belgarum, dimissis Aeduorum copiis, ad eum reuerterat) facit verba: *Bellouacos omni tempore in fide atque amicitia ciuitatis Aeduae fuisse: impulsos a suis principibus, qui dicerent, Aeduos, a Caesare in seruitutem redactos, omnes indignitates contumeliasque perferre et ab Aeduis defecisse et Populo Romano bellum intulisse. Qui huius consilii principes fuissent, quod intellegerent, quantam calamitatem ciuitati intulissent, in Britanniam profugisse. Petere non solum Bellouacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clementia ac mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit, Aeduorum auctorita-*

Galbae. vid. c. 4. M.

Bratuspantium. Idem esse cum Ptolemaei *Caesaromago Bellovacorum*, postea sic dicto in honorem Caesaris vel Augusti, putant Scaliger, Sanson, Hadr. Valesius, Cellarius. Ast D'Anville ante duo et quod excurrit saecula prope vicum Breteuil in paroecia Vandeuil superfuisse veregia vrbis sub nomine *Bratuspanto* docet. Obtulerat Academiae Parisinae olim cel. Bonaini dissertationem de *Bratu-*

spantio, quae vero lucem nunquam vidit. V. Not. de la Gaulle p. 172.

ad cum reu. ad Caesarem. M. Petere non solum. Edit. vet. *Practerea petere.*

sustentare. Aedui a Belgis auxilium petere solent, ut pares sint bello gerendo. *M.*

sed, quod erat. Alii et.

inter Belgas. Alii et inter.

ad luxur. pertin. Haec verba ab haud paucis libris absunt. Si omittantur, voluit Caesar di-

tem apud omnes Belgas amplificaturum: quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consuerint.

15. Caesar honoris Diuitiaci atque Aeduorum causa sese eos in fidem recepturum et conseruaturum dixit: sed, quod erat ciuitas magna inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine praestabat, DC obsides poposcit. His traditis, omnibusque armis ex oppido conlatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit, qui se suaeque omnia sine mora dederunt. Eorum fines Neruii adtingebant: quorum de natura moribusque Caesar quum quaereret, sic reperiēbat: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri, quod his rebus relanguescere animos et remitti virtutem existimarent: esse homines feros magnaeque virtutis: increpitare atque incusare reliquos Belgas, qui se Populo Romano dedidissent patriamque virtutem proiecissent: confirmare, sese neque legatos missuros, neque ullam conditionem pacis accepturos.*

16. Quum per eorum fines triduum iter fecisset, inueniebat ex captiuis, Sabim flumen ab castris suis non amplius milia passuum decem abesse: trans id flumen omnis Neruios consedissee aduentumque ibi Romanorum exspectare vna cum Atrebatibus et Veromanduis, finitimis suis: (nam his vtrisque persua-

cere, id quod iam Oudend. vidit, Neruios omnino nihil mercium velle extrinsecus inportari. *M.* Plane vt 4, 2. Oudend. vulgatum ex verbis seq. ortum suspicatur et ex 1, 2. Gruterus verbum *pertinentium* abiici volebat. Graecus et Celsus cum vulgato consentiunt.

animos eorum. Delenerim *eorum*, quod fieri posse sensit Oudend. Si ad Neruios referretur, debebat esse *suos*. *M.* Mihi videtur pronomen e glossa

adiectum et tollendum. Apud Celsum et metaphrasten Graecum generale effectum est. Cf. 4, 2.

dedidissent. Alii *dedissent*, *confirmare*, adfirmare, vt apud Cic. ad Diu. 6, 3. ego tibi hoc confirmo.

triduum. Sic boni codd. et add. vet. alii *triduo*, parum interest.

Atrebatibus. Cod. Schotti aliique *Atrebatibus* et mox *Aduatucorum*.

serant, vti eandem belli fortunam experirentur) expectari etiam ab his Aduatucorum copias, atque esse in itinere: mulieres, quique per aetatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum coniecisse, quo propter paludes exercitui aditus non esset.

17. His rebus cognitis, exploratores Centurionesque praemittit, qui locum idoneum castris deligant. Quumque ex dediticiis Belgis reliquisque Gallis complures, Caesarem secuti, vna iter facerent: quidam ex his, vt postea ex captiuis cognitum est, eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Neruios peruenerunt atque iis demonstrarunt, inter singulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere, neque esse quidquam negotii, quum prima legio in castra venisset reliquaeque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri: qua pulsa, impedimentisque direptis, futurum, vt reliquae contra consistere non auderent. Adiuuabat etiam eorum consilium, qui rem deferebant, quod Neruii antiquitus, quum equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quidquid possunt, pedestribus valent copiis,)

His rebus cogn. Alii *Caesar* *his r. c.* Sed codd. multi et edd. vet. vocem eam non agnoscunt, nec opus.

eorum d. cons. — *perspecta*, cognouerant modum, quo exercitus Romanus per illos dies solitus erat iter facere, quale agmen Rom. solebat esse. *M. Davilius* tacite et male edidit *prospecta*. I. C. H. legi praecipit *consuetudine et ratione*.

sub sarcinis. Sic et 3, 24. 8, 27. et C. 1, 66. *sub onere*. v. lud.

atque inflexis crebrisque in lat. ramis enatis. In Vrlini codice *in inflexis* pro glossa habet *curuatis*. Simili modo Oudend. ab aliis glossatoribus adiectum *enatis*, *renatis*, autu-

mat. Non comparet haec vox in Scaligeri, Leidenensi primo et aliis codd. Ita et praecedens *que* ignorat cod. Doruillii cum edd. Rom. Mediol. Ven. Deleta vtrique ista voce, egregie procurrit sensus. Quod suadet Oudend. *enatis* referendum ad *et rubis*, mihi non adridet, otiosum est epitheton. Pro *inflexis* temere *implexis* legendum praecipit Davilius. Ceterum non ab similia tradunt Strabo 4. p. 194. et Curtius 6, 5.

fontibusque interiectis. Leid. I. *intertextis*, quod verum putat Oud. sed *interiectis* repetitur mox c. 22.

non modo intrari. Vulgo, *non modo non intrari*, contra codd. Scilicet Latini solebant pro *non*

quo facilius finitumorum equitatum, si praedandi causa ad eos venisset, impedirent, teneris arboribus incilis atque inflexis, crebris in latitudinem ramis et rubis sentibusque interiectis effecerant, ut instar muri hae sepes munimenta praeberent; quo non modo intrari, sed ne perspici quidem posset. His rebus quum iter agminis nostri impediretur, non omittendum libi consilium Neruii aestimauerunt.

18. Loci natura erat haec, quem locum nostri castris delegerant. Collis, ab summo aequaliter declivis, ad flumen Sabim, quod supra nominauimus, vergebat. Ab eo flumine pari adcliuitate collis nascebatur, aduersus huic et contrarius, passus circiter ducentos, infima apertus, ab superiore parte siluestris, ut non facile introrsus perspici posset. Intra eas silvas hostes in occulto sese continebant: in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo pedum circiter trium.

19. Caesar, equitatu praemisso, subsequebatur omnibus copiis: sed ratio ordoque agminis aliter se habebat, ac Belgae ad Neruios detulerant. Nam, quod ad hostis adpropinquabat, consuetudine sua Caesar

modo non ponere non modo, sequente illo sed ne quidem. Res est tralatitia. Vid. ind. et praeter alios Ernesti Clau. Cic. 10 non. M. Adde Perizonium ad Sancti Mineruam 4, 7. p. 694.

aestimauerunt. Sic Oud. e bonis codd. vulgo *existimauerunt*. Alibi quoque restituit Oudend. Vid. et Burmann. ad Quinct. 5, 10. et Phaedr. 3, 4.

quem locum. Frequenter tali repetitione vitur noster, ut 1, 6. 16. 29. 31. etc. Bene ergo vocem vulgo omissam reposuit Oudend.

aequaliter, ita, ut neque eminentiora neque deprelliora loca haberet. *M.*

infima, quoad infima loca,

quoad radices. Sic c. 8. *frontem fastigatus*. Hoc *infima* Oudend. ex vno (Petauiano) codice recte restituit: ceteri omnes syntaxin rariorem male mutarant in *infimus*, *infimis*, *inferius*. (*in fine*). *M.* Burmannus haec esse vitiosa senserat.

in aperto, nullis arboribus vestito. *M.*

altit. pedum circiter trium. Ciacconius suspicatur legendum *latitudo* pedum CCC vel *altitudo* pedum XXX. quia c. 27. *transire ausi* dicantur *flumen latissimum et altissimum*. Verum ibi *altissima* ripae dicuntur, non *flumen*, quod certe *altum* XXX pedes transire non forent ausi.

quod ad hostis (i. e. hostes)

sex legiones expeditas ducebat: post eas totius exercitus impedimenta conlocarat: inde duae legiones, quae proxime conscriptae erant, totum agmen claudebant, praesidioque impedimentis erant. Equites nostri, cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi, cum hostium equitatu proelium commiserunt. Quum se illi idemtidem in siluas ad suos reciperent ac rursus ex silua in nostros inpetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent: interim legiones sex, quae primae venerant, opere dimenso, castra munire cœperunt. Vbi prima impedimenta nostri exercitus ab his, qui in siluis abditi latebant, visa sunt, (quod tempus inter eos commitendi proelii conuenerat) ita, ut intra siluas aciem ordinesque constituerant atque ipsi sese confirmauerant, subito omnibus copiis prouolauerunt inpetum-

adprop. Haec est vnius codicis, et tamen vnice vera lectio. Vulgo, *quod hostis adpropin.* Sed hostis non adpropinquabat, exspectabat enim trans flumen aduentum Romanorum. v. c. 16. Monuerunt Vrlinus, Dauis. et Oudend. *M.* Codd. quidam habent *quoad.* Faernus, cui vitium suboluerat, legebat *hosti.* *proxime.* Cf. c. 2. *M.*

porrecta ac. Delendum est *ac.* sensus autem hic: *quem ad finem* (quousque) *loca aperta* nullis siluis tecta) *porrecta pertinebant* (extendebantur). Ut dicitur, *porrectus extenditur* seu *procurrit*, pro, *porrectus est*: sic *porrectus pertinet ad aliquem locum*, pro, *porrectus est usque ad illum locum*. Varietas lectionis (*ad pro ac*, et *aperta loca pro loca aperta*) atque disensus interpretum indicat, lectionem vulg. vitio laborare. *M.* Tū *aperta pro glossa* *et* *porrecta* habent Hott. et Gruterus. Verum ea vox

admodum trita est nostro. v. Index. Dauisius secutus edd. Rom. Ven. dedit *conuenerunt porrecta ac aperta loca*. Clarke, quocum faciunt Cellarius alique, *et* *porrecta* absolute positum putat, ut apud Minuc. Fel. c. 17. *porrecta camporum*, adeoque vulgatum retinet. idem iam Giacconio visum. Dubius omnino locus.

opere dimenso, i. e. spatio dimenso, in quo opus (castra) munire volebant. Puto esse id, quod vltimius dicitur *castra motari.* *M.*

tempus — conuenerat. Cf. cap. 17. *M.*

ita, ut. Dauisius hoc *ut* capit de tempore *pro postquam*, quia in variis codicibus *et* *ita* deest. Sed in aliis et edd. vet. legitur estque aduerbium similitudinis *pro eo modo, quo.*

confirmauerant, consilio capiēdo, pollicendo, cohortando. *M.*

proturbatis. Ita Faernus e

que in nostros equites fecerunt. His facile pulsus ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, vt paene vno tempore et ad siluas et in flumine et iam in manibus nostris hostes viderentur. Eadem audem celeritate aduerso colle ad nostra castra atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt.

20. Caesari omnia vno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurrere oporteret: signum tuba dandum: ab opere reuocandi milites: qui paullo longius aggeris petendi causa processerant, arcessendi: acies instruenda, milites cohortandi, signum dandum: quarum rerum magnam partem temporis breuitas, et successus et incurfus hostium inpediebat. His difficultatibus duae res erant subsidio, scientia atque usus militum, quod, superioribus proeliis exercitati, quid fieri oport-

vet. cod. prius legebatur *per-*
turbatis. mox *decucurrerunt* Vri-
sius e suo codice et Charisio,
in edd. vet. erat *decucurrerunt*.

in flumine. Hoc flumen trans-
gressi Nerui volebant Caesaris
exercitum, in altera ripa reli-
ctum, adoriri. Hinc transgressi
flumen erant *in manibus* Ro-
manorum, h. e. propè Roma-
nos, adstantes castris Romanor-
um, *ἐπὶ τοῖς*. M.

in manibus nostris. Adie-
ctum pronomen suspectum est
Gronouio ad Liu. 2, 46. sed no-
ster amat plene loqui.

aduerso colle, i. e. ibi, vbi
erat collis, qui e regione alte-
rius collis erat. v. c. 18. M.

vexillum proponendum. Rus-
si coloris. v. Macrob. Sat. 1,
16. extendebatur supra praeto-
rium teste Plut. in Fabio c. 15.
vbi dicitur *χιτῶν κόκκινος* et in
Marcello c. 26. vbi *φοινικοῦς*
χιτῶν. In nostro loco Graecus
male reddit per *κόκκινον*,

sign. tuba dandum. Hoc erat
signum ipsius conflictus incho-
andi. M. Graecus τὸ πάλαι
μικρόν.

signum dandum, tessera dan-
da. Monuerunt Rhellicanus et
Brantius. M. Bene Graecus
σύστημα. Ciacconius diuersa ea
signa non recte distingui a quibusdam
refert et quaedam his
superuacua tradi.

successus, accessio, adpropin-
quatio. Edd. retentiores male
hoc verbum omiserunt, quod per
codd. satis tutum est. M. Clar-
kianus, post Aldum et alios *ταυτο-*
λογίαν veritus, omisit. Sed no-
ster haud raro idem fere signifi-
cantia iungit. Cf. C. v, 5. et 82.

incurfus, ipse impetus, quem
faciebant. Si quis tamen cum
Dauisio delere velit verba et *in-*
cursus, nihil deerit ad sensus in-
tegritatem. In Gr. metaphr. tan-
tum est, ἡ τοῦ χρόνου βραχύ-
της καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἐπιδρο-
μή. M. Nihil mutationis opus,
vt modo dictum.

teret, non minus commode ipsi sibi praescribere, quam ab aliis doceri poterant; et quod ab opere singulisque legionibus singulos Legatos Caesar discedere, nisi munitis castris, vetuerat. Hi, propter propinquitatem et celeritatem hostium, nihil iam Caesaris imperium spectabant, sed per se, quae videbatur, administrabant.

21. Caesar, necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decurrit et ad legionem decimam deuenit. Milites non longiore oratione cohortatus, quam vti suae pristinae virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumque inpetum fortiter sustinerent, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adiaci posset, proelii committendi signum dedit. Atque in alteram partem item cohortandi causa profectus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, vt non modo ad insignia adcommodanda, sed etiam ad galeas inducendas scutisque tegimenta detrahenda tempus defuerit. Quam quisque in partem ab opere casu deuenit, quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit, ne, in quaerendis suis, pugnandi tempus dimitteret.

22. Instructo exercitu, magis vt loci natura deie-

spectabant. .i. e. reuerabantur, curabant. Sic et alibi. v. Index. vulgo legebatur *expectabant*. vt est in edd. vet. et variis codd.

fors obtulit. Sic multi bonique codd. Vulgo *fors*.

cohortatus — quod. al. est coh. — et, quod.

adiaci. ita mitti, vt ad locum destinatum perueniat. Codd. *adiaci*, more solempni.

galeas inducendas. alii *inducendas*. Etiam Gr. metaphr. τὰς περικεφαλαίας ἐνδύσθαι habet. v. ind. Ergo lectionem, *inducendas*, non probo: nam *induce-*

re galeas mihi videtur significare, eas tegere aliqua re, obducere. *M.* Non raro tamen *inducere* eodem sensu vsurpatur quo *inducere*, verum id fere sit adposito lubiecto aliquo, vt *soleas pedibus: calceum sibi. humeros amictu. laurum capillis*. Sed et in genere *induct* dicitur, quo quid tegitur. Sic Ouid. Art. Am. 2, 495. *sacris inducta capillis laurus erat*. Seruandum ergo *inducendas*.

tegimenta erant e corio facta, ne formae et colores, scutis additi, puluere aut aeris iniuria

ctusque collis et necessitas temporis, quam vt rei militaris ratio atque ordo postulabat, quum diuersis locis legiones, aliae alia in parte, hostibus resisterent, sepibusque densissimis, vt ante demonstrauius, interiectis prospectus impediretur: neque certa subsidia conlocari, neque quid in quaque parte opus esset prouideri, neque ab vno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate fortunae quoque euentus varii sequebantur.

23. Legionis nonae et decimae milites, vt in sinistra parte acie constiterant, pilis emissis, cursu ac lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atrebates (nam his ea pars obuenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt, et transire conantes insecuti gladiis magnam partem eorum inpeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitauerunt et, in locum iniquum progressi, rursus regressos ac resistentes hostes redintegrato proelio in fugam dederunt. Item alia in parte diuersae duae legiones, vndecima et octaua, profligatis Veromanduis, quibuscum erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis ripis proeliabantur. At tum totis fere a fronte et ab sinistra parte nudatis castris, quum in dextro cornu legio duodecima et non magno ab ea intervallo septima constitisset, omnes Neruii confertissimo

corrumperentur. *Dauis.* Hinc apud Cic. Nat. D. 2, 14, *clypeorum inuolucra.* *M.* Alii *heic tegumenta, tegmenta.* Mox alii *detrudenda.*

in quaerendis suis. Scaliger e suo codice *in quaerendo suos.* al. *inquirendo suos.* Ciaccon. *inquirendis suis.*

delectus, decliuitas. In Gr. metaphr. *τὸ τοῦ ὀφους νάραιες.* *M.* Cf. c. 8. Inde patet, male in codd. quibusdam legi *delectus.*

diuersis locis legiones. Sic plane Graecus. al. *diuersis legionibus alit vel aliae.*

demonstrauimus. cap. 17. *M.* *acie.* Hanc antiquam genitiui formam pro *actei* restituit e codd. Oudendorpius, et Gellium N. A. 9, 14 contulit. *M.* Cf. Afr. 51.

in fugam dederunt. Sic boni codd. alii et edd. vet. *coniecerunt.* Sed cf. et 5, 51.

At tum totis. Erat in codd. *attonitis*, in recentioribus edd. *at totis.* Inde fecit Oudendorp. *at tum totis.* *M.* Concinit Graecus, qui *ἐν τοῖς δέ.*

Neruii — duce Boduognato. Celsus hic alia tradit et Boduo-

agmine, duce Boduognato, qui summam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt: quorum pars aperto latere legiones circumuenire, pars summum castrorum locum petere, coepit.

24. Eodem tempore equites nostri leuisque armaturae pedites, qui cum iis una fuerant, quos primo hostium inpetu pulsos dixeram, quum se in castra reciperent, aduersus hostibus occurrebant ac rursus aliam in partem fugam petebant: et calones, qui ab decumana porta ac summo iugo collis nostros victores flumen transisse conspexerant, praedandi causa egressi, quum respexissent et hostes in nostris castris versari vidissent, praecipites fugae sese mandabant. Simul eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremitusque oriebatur alique aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treuiri, quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis, qui auxilii causa ab ciuitate missi ad Caesarem venerant, quum multitudine hostium castra nostra compleri, legiones premi et paene cir-

gnatum Veromanduorum ducem dicit.

summum castr. locum. Intellegit collem, ad quem castra erant: cf. c. 19. et sic metaphr. Gr cepit. πὸς τὰ ἄνω τείνουσι. Mox cap. 24. summum iugum collis eius dicitur, ad quem collem castra erant. *M.* Vulgo contra codd. *f. locum castr. petere coepit.* al. *coeperunt.* per syllaplin.

dixeram. c. 19. *M.*

adu. host. occur. obuiam fiebant hostibus, e regione venientibus per castra, quae hostes iam occupant. *M.*

qui ab dec. porta etc. alii *qui dec. porta a f. i. c.* et deinceps *transire.*

ortebatur. alii *exaudiebatur* inuitis codd.

diuersos. alios alio loco. *M.*

ab dec. leg. cohort. Cf. cap. 21. *M.* Lipl. elect. 2, 7. quod in v. cod. erat *cohorte* pro *cohortatione*, rescribi vult satis audacter cum *decimae legionis cohorte.*

sibi ipsos. Sic boni codd. vulgo *sibi ipsis.* V. et 7, 70. 82. C. 3, 72. Afr. 93.

impedimento. Additur in codd. et edd. vet. *vidit*, ex inscitia librorum, periodi longioris syntaxin non aduertentium.

Primo pilo, i. e. Centurione primi pili: hunc enim Centurionem putant simpliciter dictum esse Primum pilum. Sed cum hoc incertum sit, (v. Gesn. thes. L. L. in *pilus*, et Camerarius ad h. l. Caesaris, qui se dubitare dicit de huius nominis forma,) malim *primi pili*, ut syntaxis sit: *Centurionibus vulne-*

cumuentas teneri, calones, equites, funditores, Numidas, diuersos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperatis nostris rebus, domum contenderunt: Romanos pullos superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos, ciuitati renunciauerunt.

25. Caesar, ab decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, vbi suos vrgueri signisque in vnum locum conlatis duodecimae legionis confertos milites sibi ipsos ad pugnam esse impedimento; quartae cohortis omnibus Centurionibus occisis Signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere Centurionibus aut vulneratis, aut occisis, in his Primo pilo, P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis grauibusque vulneribus confecto, vt iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores; et nonnullos ab nouissimis desertos proelio excedere ac tela vitare; hostis neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, et ab utroque latere instare; et rem esse in angusto vidit, neque vl-

ratis, in his primi pili (scil. Centurione): plane vt apud Liu. 7. 41. qui — *primus Centurio erat, quem nunc primi pili* (sc. Centurionem) *adpellant*. In codd. Caesaris et *primopilo*, et *primi pili* legitur, e quo edd. recentiores *primipilo* fecerunt, quae forma ne latina quidem videtur. Gr. metaphr. plane omittit. Sententiae interpretum de hac re, an *Centurio primi pili* etiam dictus sit *Primus pilus*, *Primipilus*, *Primopilus*, v. Dionys. Halic. 9. p. 567 ed. Sylb., et quae scriptura praefenda sit, cognosci possunt e nota Ouden-dorpii ad h. l. qui iam indicauit notas Glareani atque Drakenborchii ad Liu. 2, 27. et Cornii ad Sallust. Iugurth. c. 38. Liplium de milit. Rom. 2, 8. eadem tractasse, constat. Equi-

dem arbitror, ex eo, quod v. c. Laetorius dicebatur Centurio primi pili, ortam esse hanc ellipsin, *Laetorius primi pili*: quae ellipsis deinde variandae et corrumpendae lectionis occasionem dedit librariis. Sed si quem mouet inscriptio, ab Ursino ad h. l. verbo indicata et a Gesnero in thes. L. L. illata, vt defendat *Primus pilus*, pro, Centurio primi pili, non magnopere repugnabo. Cf. ad 5, 30. M.

Baculo. Sic et 6, 38. Hotom. Brantius, Glandorpheus malunt ex vet. cod. *Bibaculo*.

se sustinere. Codd. quidam pronomen omittunt. Sic et alibi sine casu. vt c. 6.

desertos sc. ducibus, qui non amplius habebant duces, a quibus pugnare iuberentur et cogerentur. In vno cod. est *deserto*, quasi *deserto*

lum esse subsidium, quod submitti posset: scuto ab nouissimis vni militi detracto, quod ipse eo sine scuto venerat, in primam aciem processit, Centurionibusque nominatim adpellatis, reliquos cohortatus milites, signa inferre et manipulos laxare iussit, quo facilius gladiis vti possent. Cuius aduentu spe inlata militibus ac redintegrato animo, quum pro se quisque, in conspectu Imperatoris etiam in extremis suis rebus, operam nauare cuperent, paullum hostium impetus tardatus est.

26. Caesar, quum septimam legionem, quae iuxta constiterat, item vrgueri ab hoste vidisset, Tribunos militum monuit, vt paullatim sese legiones coniungerent et conuersa signa in hostes inferrent. Quo facto, quum alius alii subsidium ferrent, neque timerent, ne auersi ab hoste circumuenirentur, audacius resistere ac fortius pugnare coeperunt. Interim milites legionum duarum, quae in nouissimo agmine praesidio impedimentis fuerant, proelio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciabantur. Et T. Labienus, castris hostium potitus et ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, conspiciatus, decimam legionem subsidio nostris misit. Qui quum ex equitum et calonum fuga, quo in loco

proelio iungendum sit, sensu satis commodo; sed non puto necessariam esse mutationem lectionis, quam omnes alii codd. exhibent. M.

vni militi. fugientem narrat Florus 3, 10. lentius dimicantem anonymus. Sic et Val. Max. 3, 2, 19. timidius pugnantem.

laxare, sic per interualla collocare, ne nimis conferti stent: ita enim steterant, vt paulo ante dictum est. M.

Cuius aduentu. Sic codd. Vulgo huius.

Spe inlata. Wasse ad Sallust.

mauult innata, sed idem nouiter habet 6, 43. Sic et C. 3, 38. inlata suspitione.

pro se quisque. i. e. quantum posset, pro virili parte. Non nemo per se, male.

in extremis s. r. Praepositio deest in codd. plerisque et edd. vet.

alius alii ferrent. Vulgo alitis alii. item alius alii ferret. in vulgato est syllepsis non inueta.

decimam legionem. Plut. c. 20. duodecimam habet.

pugnae se l. m. praef. Vulgo legitur occurrerunt... pugnant, quo se l. m. pr. Emen-

res esset, quantoque in periculo et castra et legiones et Imperator versaretur, cognouissent, nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.

27. Horum aduentu tanta rerum commutatio facta est, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti procubuissent, scutis innixi, proelium redintegrarent; tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerent; equites vero, ut turpitudinem fugae virtute delerent, omnibus in locis pugnae se legionariis militibus praeferrent. At hostes, etiam in extrema spe salutis, tantam virtutem praestiterunt, ut, quum primi eorum cecidissent, proximi iacentibus insisterent atque ex eorum corporibus pugnarent; his deiectis et coaceruatis cadaueribus, qui superessent, ut ex tumulo, tela in nostros conicerent et pila intercepta remitterent: ut non nequidquam tantae virtutis homines iudicari deberet ausos esse transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quae facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat.

28. Hoc proelio facto et prope ad internecionem gente ac nomine Neruiorum redacto, maiores natu, quos vna cum pueris mulieribusque in aestuaria ac paludes conlectos dixeramus, hac pugna nunciata,

danis locum Oud. ex codd. et ed. R. Stephani.

in extrema spe sal. Spem heic pro desperatione poni perperam perhibet Schottus Obl. poet. 2, 36.

iudicari deberet ausos esse. Legebatur *deberent. Ausos esse.* quod Hotom. putabat dictum per admirationem, ut apud Cic. pro Sex. Roscio, c. 23. Faernus coniecit *ausi quod essent.* G. Canterus Nouant, Lect. 2, 28. dedit, quod nunc legitur.

ad internecionem. Plutarchus in Caes. 20. non nisi quingentos euasisse refert. M.

dixeramus. vid. cap. 16. Aestuarius dicitur, cum oceanus, se effundens in ostia fluminis, lacum efficit, qui eodem cum oceano patitur aestus i. e. fluxum et refluxum. Haec sunt verba Casauboni ad Strabon. 4. p. 130. quibuscum Plinianus locus epist. 9, 33. conferri potest, et Taciti Annal. 2, 8. Verbum et infra 3, 9 occurrit. M. Loco *conlectos* Drakenb. ad Sil. 17, 93. legit *conlectos.* idem coniecerat Glandorp. Sic et Dauisius, qui male prouocat ad cod. Louan. Supra c. 16. legitur

quum victoribus nihil inpeditum, victis nihil tutum arbitrarentur, omnium, qui supererant, consensu legatos ad Caesarem miserunt seque ei dediderunt et in commemoranda ciuitatis calamitate ex DC ad III senatores, ex hominum milibus LX vix ad D, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. Quos Caesar, vt in miseros ac supplices vsus misericordia videretur, diligentissime conseruauit suisque finibus atque oppidis vt iussit et finitumis imperauit, vt ab iniuria et maleficio se suosque prohiberent.

29. Aduatuci, de quibus supra scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Neruiis venirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reuerterunt; cunctis oppidis castellisque desertis, sua omnia in vnum oppidum, egregie natura munitum, contulerunt. Quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, vna ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius CC pedum, relinquebatur: quem locum duplici altissimo muro munierant; tum magni ponderis saxa et praeacutas trabes in muro conlocarant. Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque prognati; qui, quum iter in prouinciam nostram atque Italiam facerent, iis inpedimentis, quae secum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis, custodiae ex suis ac praesidio sex

etiam coniecisse. Verum hic codd. et edd. ver. consentiunt in vulgato.

supererant. Cod. Vossii *superant*, et apud Virg. Aen. 3. 339.

ex DC ad III sen. Cellarius CD edidit, quia numerus sexcentorum nimius est, et Plutarch. in Caes. c. 20 tradit, e quadringentis senatoribus tres esse seruatos. Sed illum alterum numerum non modo codd. Caesaris, sed et metaphr. Gr. et Lat. Celsus et epitomator Livi lib. 104. seruant. Non tanti est, his immorari, nec licet aliquid mutare, quia nobis nimium videtur. M.

supra. cap. 16. M.

hac pugna nunc. Pronomen glossam sapit iudice Grutero.

in vnum oppidum. Id Namurci arcem vulgo fuisse volunt cum Sansone; D'Anvillius in Not. de la Gaule p. 34. potius in colle, cui insolum est *Alais*, sitam fuisse suspicatur.

ex Cimbris etc. Neruiis hoc male adscribit Appianus in Gallicis c. 4. Contra Dio 39. 4. bene habet.

custodiae — praesidio. al. *custodiam — praesidium.* Sed

milia hominum [vna] reliquerunt. Hi, post eorum obitum multos annos a finitumis exagitati, quum alias bellum inferrent, alias inlatum defenderent, consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi domicilio locum delegerunt.

30. Ac primo aduentu exercitus nostri crebras ex oppido excursiones faciebant, paruulisque proeliis cum nostris contendebant: postea vallo pedum XII, in circuitu XV milium, crebrisque castellis circummuniti, oppido sese continebant. Vbi, vineis actis, aggere exstructo, turrim procul constitui viderunt, primum inridere ex muro atque increpitare vocibus, quo tanta machinatio ab tanto spatio institueretur? quibusnam manibus, aut quibus viribus, praesertim homines tantulae staturae, (nam plerumque hominibus Gallis prae magnitudine corporum suorum breuitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent?

31. Vbi vero moueri et adpropinquare moenibus viderunt, noua atque inusitata specie commoti, legatos ad Caesarem de pace miserunt, qui, ad hunc modum locuti: *Non se existimare, Romanos sine ope diuina bellum gerere, qui tantae altitudinis machinationes tanta celeritate promouere* [et ex propinquitate pugnare] *possent: se suaque omnia eorum*

pius ex more Caesaris. V. 1, 5 - 7, 49

vna. Quid hoc sibi hoc loco vult? Absit a cod. Vrlini et metaphr. Gr. *M.* Omnino abundat, ex terminatione repetita vocis praecedentis ortum.

post eorum obitum, Cimbris Teutonisque a Mario victis. *M.* *vallo pedum XII* sc. in altitudinem. Addidit hoc metaphr. Gr. Cf. 2, 5. *M.*

quo tanta mach. MS. codd. et edd. vet. *quod.* forsan fuerat *quot* (scil. *usui*, vt 7, 55. Cellarius retinuit *quod.*

institueretur. Sic boni codices. alii et edd. vet. *instrueretur.* V. ind. *institueretur.*

plerumque hominibus. alii *plerisque.* item alii *omnibus.* Graecus *πολλοῖς οἱ Γάλλοι.*

in muros i. e. iuxta muros. Faernus et Vrlinus male *in muro*, quod refutat Lipsius poliore-2, 4.

Non se existimare. Codd. quidam omittunt pronomen, eliphi consueta.

et ex prop. pugn. Haec a multis codd. absunt, teste Oudendorpio. *M.* Graecus habet.

potestati permittere, dixerunt. Vnum petere ac deprecari: si forte, pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audirent, statuisset. Aduatucos esse conseruandos, ne se armis despoliaret: sibi omnes fere finitimos esse inimicos ac suae virtuti inuidere; a quibus se defendere, traditis armis, non possent. Sibi praestare, si in eum casum deducerentur, quamuis fortunam a Populo Romano pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consueissent.

32. Ad haec Caesar respondit: *Se magis consuetudine sua, quam merito eorum, ciuitatem conseruaturum, si prius, quam murum aries adtigisset, se dedidissent: sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Neruiis fecisset, facturum finitumisque imperaturum, ne quam dedititiis Populi Romani iniuriam inferrent. Re nunciata ad suos, quae imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in fossam, quae erat ante oppidum, iacta, sic vt prope summam muri aggerisque altitudinem acerui armorum adaequarent; et tamen circiter parte tertia, vt postea perspectum est, celata atque in oppido retenta, portis patefactis, eo die pace sunt vsi.*

33. Sub vesperum Caesar portas claudi militesque ex oppido exire iussit, ne quam noctu oppidani ab

*audirent. Sic codd. boni. vul-
audissent. forsan audirint. Oud.
in Neruiis. vulgo in Neruios.
quae imperarentur. Vulgo
praemittitur illi se, quod a codd.
et edd. vet. exulat.*

*facere dixerunt. Praefens vim
futuri habet. V. Sanctii Min. 1,
14. ibique Perizonium.*

*deducturos. E plerisque codd.
legendum non inducturos, quod
et Manutio visum est. M. Sic
edidit Beroaldus et R. Stephanus.
Parum interesse credo. Al-
terum alterius glossa fuit.*

*denique, i. e. in summa, vno
verbo. Cf. ind. et Gesneri Thes.
L. L. M. Potius hic saltem
significat, vt apud Senecam de
ira 3. 18.*

*seruatuos, obseruatuos, cu-
stodituos. M.*

*repente. al. repentino. Scil.
tempore. vt Plaut. Pseud. 1, 1,
37. Cic. pro Quinctio c. 4.
quum iam def. nemo. Inse-
ritur in edd. vet. captum oppi-
dum. o glossa.*

*sectionem — vendidit. Con-
stat, sectionem esse ritum bona*

militibus iniuriam acciperent. Illi, ante inito, vt intellectum est, consilio, quod deditioe facta nostros praesidia deducturos, aut denique indiligentius seruatos, crediderant, partim cum his, quae retinuerant et celauerant, armis, partim scutis ex cortice factis aut viminibus intextis, quae subito, vt temporis exiguitas postulabat, pellibus induxerant, tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adscensus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, vt ante Caesar imperarat, ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo eoncursum est pugnatumque ab hostibus ita acriter, vt a viris fortibus, in extrema spe salutis, iniquo loco, contra eos, qui ex vallo turribusque tela iacerent, pugnari debuit, quum in vna virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum milibus quatuor, reliqui in oppidum reiecti sunt. Postridie eius diei, refractis portis, quum iam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris, sectionem eius oppidi vniuersam Caesar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est milium LIII.

34. Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione vna miserat ad Venetos, Vnellos, Olismios, Curiosolitas, Sefuuios, Aulercos, Rhedones, quae sunt maritimae ciuitates Oceanumque adtingunt, certior

publice vendendi, sed ita, vt singulatim distraherentur auctionis ritu: nam *secare bona* est in hac re idem, quod distrahere. Ergo Caesar vniuersam huius oppidi praedam, cuius potissima pars fuerunt ipsi captiui, vendidit aliquot redemptoribus, qui dici possunt *entrepreneurs*, vt hi illam praedam distraherent vendendo s. auctione: hoc enim est, vendere sectionem, scilicet vendere alicui res, vt eas deinde auctione distrahat. Dio Cass. 39, 4 de hac ipsa re, οὐδὲν συγ-

γνώμης ἔτυχεν, ἀλλὰ πάντες ἐπράθθησαν. Vt autem Caesar dixit, *sectionem oppidi vendere*, sic Cic. de Inu. 1, 45, *sectio praedae venit*, vbi vid. Ernest. in Clau. Cic. M. Cf. omnino Ascon. in Verr. 3.

his, qui emerant. Hi sunt, opinor, illi redemptores. M.

Curiosolitas. Gentis situs dubius esse nequit, ex quo a. 1801. in vico *Corseult* prope urbem Dinant magna antiquae urbis rudera sunt detecta.

Sefuuijs. Ciacconius, Vrsi-

factus est, omnes eas ciuitates in ditionem potestatemque Populi Romani esse redactas.

35. His rebus gestis omni Gallia pacata, tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est, vti ab his nationibus, quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Caesarem, quæ se obsides daturas, imperata facturas, pollicerentur: quas legationes Caesar, quod in Italiam Illyricumque properabat, iuita proxima aestate ad se reuerti iussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turonesque, quæ ciuitates propinquæ his locis erant, vbi bellum gesserat, legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est, ob easque res, ex litteris Caesaris, dies XV supplicatio decreta est, quod ante id tempus accidit nulli.

nus et Vossius *Lexuuios* aut *Lexouios* scribendum putant, quia Sefuuii nuspiam, Lexouii vero alibi 3, 9. 17. 29. vna cum his gentibus commemorantur, quibuscum h. l. coniuncti sunt. Idem placuit Rittero in hist. Gall. p. 72. Cf. dicta ad 5, 53. de ciuitatibus Armoricis. Cf. etiam 3, 7. M. Pap. Masson *Saiios* intelligit, quorum, vt putatur, fit mentio 5, 24. sub nomine *Effulorum*. Verum isti in maritimis non fuere. Valesius in Not. Gall. p. 494. *Lexouios* vel *Lexuuios* interpretatur, a quibus in *Sefuuios* facilis fuit librariorum lapsus. Rectius indu-

bio rem relinquit D'Anvillius in Not. de la Gaule p. 566.

in ditionem. alii minus bene *in deditioem.*

quæ — daturas — facturas. Codd. quidam *qui daturos, facturos.*

in hiberna. alii *in hibernacula.*

supplicatio. Plutarch. in Cael. cap. 21. Ἡ σύγκλητος πεντεκαίδεκα ἡμέρας ἐψηφίσατο θύειν τοῖς Θεοῖς. καὶ σχολάζειν ἑυεργάζοντας. Conf. ind. De re et πολιτείᾳ, quæ Caesari hunc honorem exhibuit, omnino consulendus est Cic. de prou. conf. c. 10. 11. 12. vbi hæc res Caesaris magnifice collaudantur. M.

C. I V L I I C A E S A R I S

COMMENTARII

DE B E L ' L O G A L L I C O

L I B E R T E R T I V S

A R G V M E N T V M

I. Bellum Alpinorum.

Cap. 1. *Hiberna Seruii Galbae in Veragris et Nantuatibus.* 2. *Motus Gallorum.* 3 — 6. *Periculum Romanae legionis. victoria. iter in Prouinciam.*

II. Bellum Veneticum.

Cap. 7 — 11. *Nouum bellum in Armorica auctoribus Venetis constatum. adparatus ad id bellum.* 12, 13. *Situs Venetorum et armatura classis.* 14 — 16. *Proelium nauale. clades Venetorum.*

III. Bellum Vnellorum.

Cap. 17. *Iter Q. Titurii in Vnellos. castra.* 18, 19. *Vnelli ratione et consilio superati.*

IV. Expeditio P. Craffi in Aquitaniam.

Cap. 20 — 22. *Soliates a P. Craffo victi. soldurii.* 23 — 27. *Exeditio maximae partis Aquitaniae.*

V. Expeditio Caesaris in Morinos et Menapios.

Cap. 28. *Iter Caesaris ad hostes. receptus Morinorum in siluas. impetus in Romanos.* 29. *Consilia Caesaris tempestatibus impedita. hiberna.*

Quum in Italiam proficisceretur Caesar, Seruium Galbam cum legione duodecima et parte equitatus in Nantuatibus, Veragros Sedunosque misit, qui ab finibus Allobrogum et lacu Lemanno et flumine Rho-

dano ad summas Alpes pertinent. Causa mittendi fuit, quod iter per Alpis, quo magno cum periculo magnisque cum portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat. Huic permisit, si opus esse arbitretur, uti in eis locis legionem hiemandi causa conlocaret. Galba, secundis aliquot proeliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis obsidibusque datis et pace facta, constituit, cohortis duas in Nantuatibus collocare et ipse cum reliquis eius legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui adpellatur Octodurus, hiemare: qui vicus, positus in valle, non magna adiecta planicie, altissimis montibus undique continetur. Quum hic in duas partes flumine diuideretur, alteram partem eius vici Gallis concessit, alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum adtribuit. Eum locum vallo fossaque muniuit.

2. Quum dies hibernorum complures transissent frumentumque eo comportari iussisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque, qui impenderent, a maxima multitudine Sedunorum et Veragrorum teneri. Id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renouandi legionisque opprimendae consilium caperent: primum, quod legionem, neque eam plenissimam, detractis cohortibus duabus et compluribus singillatim, qui commeatus

cum portoriis. Graecus male *Φορτίοις*. Intelliguntur enim vectigalia a mercatoribus pro transitu mercium exigenda. Praepositionem praefigunt codd. et edd. vet.

et ipse. Coniunctionem eiecitam a Scaligero restituit Oud. e codd. et edd. primis.

flumine. Orosius 6, 8. habet *torrente*. Graecus omisit.

ad hiemandum. Verba haec

huc transtulerunt Ciacconius et Hotomannus; nam in MSS. et edd. vet. inepte posita erant ante verbum *concessit*. Quaedam ed. recent. ut et metaphr. Gr. omnino omiserunt. *M. eam pleniss.* Codd. et edd. vet. *tam.* quod nonnumquam additur superlatiuo. V. Oud. *singillatim*, singulorum militum, qui singuli discesserant. *M.*

petendi caussa missi erant, absentibus, propter paucitatem despiciebant: tum etiam, quod propter iniquitatem loci, quum ipsi ex montibus in vallem decurrerent et tela coniicerent, ne primum quidem posse inpetum suum sustineri existimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant: et Romanos non solum itinerum caussa, sed etiam perpetuae possessionis, culmina Alpium occupare conari et ea loca finitumae prouinciae adiungere, sibi persuasum habebant.

3. His nunciis acceptis, Galba, quum neque opus hibernorum munitionesque plene essent perfectae, neque de frumento reliquoque commeatu satis esset prouisum, quod, deditione facta obsidibusque acceptis, nihil de bello timendum existimauerat, consilio celeriter conuocato, sententias exquirere coepit. Quo in consilio, quum tantum repentini periculi praeter opinionem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri, neque commeatus supportari interclusis itineribus possent, prope iam desperata salute, nonnullae huiusmodi sententiae dicebantur, vt, impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus, quibus eo peruenissent, ad salutem contenderent. Maiori tamen parti placuit, hoc reseruato ad extremum consilio, interim rei euentum experiri et castra defendere.

sum. E codd. et edd. pri-
scis restituit Oudend. dein *sus-*
tinert, alii *sustinere*. istud re-
ctius.

Accedebat — *dolebant*. Cau-
sam hanc, eamque haud dubie
grauissimam prae ceteris vr-
get Iul. Cels. p. 54. *M.*

itinerum. Ita boni codd. alii
itinerts, quod praetulit Clarke.
sibi. Hoc ad *ro adiungere*
refert Vossius.

opus hibern. munitionesque.
exaedificatio tabernarum. *M.* 'Εν
διὰ δύοιν, vt Ciu. 1, 20.

existimauerat. Recentiores
existimaret.

consilio. Sic codd. et edd.
vet. alii *concilio*.

rei euentum experiri. Sic et
Curt. 8, 13. Edd. vet. omittunt
rei. Vrsinus malebat *opperiri*.
frustra.

4. Breui spatio interiecto, vix vt his rebus, quas constituissent, conlocandis atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere, lapides gaesaeque in vallum coniiicere: nostri primo integris viribus fortiter repugnare, neque vllum frustra telum ex loco superiore mittere: vt quaeque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurrere et auxilium ferre: sed hoc superari, quod diuturnitate pugnae hostes defessi proelio excedebant, alii integris viribus succedebant: quarum rerum a nostris propter paucitatem fieri nihil poterat ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci, vbi constiterat, relinquendi ac sui recipiendi facultas dabatur.

5. Quum iam amplius horis sex continenter pugnaretur ac non solum vires, sed etiam tela, nostris deficerent atque hostes acrius instarent, languidioribusque nostris vallum scindere et fossas complere coepissent, resque esset iam ad extremum perducta casum, P. Sextius Baculus, primipili Centurio, quem Neruico proelio compluribus confectum vulneribus diximus, et item C. Volusenus, Tribunus militum, vir et consilii magni et virtutis, ad Galbam accurrunt atque vnam esse spem salutis docent, si, eruptione facta, extremum auxilium experirentur. Itaque, conuocatis Centurionibus, celeriter milites certiores facit, paullisper intermitterent proeliuin ac tantum-

conlocandis, instituendis, disponendis. In Graec. metaphr. est *διατάττειν* M. Cf. b. Alex. c. 33. et Cic. ad Diu. 2, 13. Male codd. habent *colloquendis*.

gaesa. Si, quidquid apud veteres scriptores et in glossariis reperitur, coniungamus, efficitur, *gaesa* fuisse iacula, quibus vti sint milites levis armaturae, in primis inter barbaras gentes. Suidas in *Γαῖα* et *Γαῖοι* fuisse

dicit *καρρός*, et *μακρόθεν νεύοντες*, et *οἷον δόματα*. v. Hesych. in *Γαῖος*, vbi interpretes multos scriptores commemorarunt, Add. Drakenborch. ad Sil. Ital. 1, 629. Ceterum vt b. l. *saxa et gaesa*, sic apud Orosium 6, 8, vbi haec ipsa narrat, *saxa et tela* coniunguntur. M. *ex loco superiore*, e vallo. Non potest mons intelligi: nam non Romani, sed Galli veniebant e monte. cf. c. 2. Monuit

modo tela missa exciperent seque ex labore reficerent: post dato signo ex castris erumperent atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

6. Quod iussi sunt, faciunt ac, subito omnibus portis eruptione facta, neque cognoscendi, quid fieret, neque sui conligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna, eos, qui in spem potiundorum castrorum venerant, vndique circumventos interficiunt et ex hominum milibus amplius triginta, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam coniiciunt ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic, omnibus hostium copiis fuis armisque exutis, se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo proelio facto, quod saepius fortunam tentare Galba nolebat atque alio se in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrere rebus viderat, maxime frumenti commeatusque inopia permotus, postero die omnibus eius vici aedificiis incensis, in Prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuatis, inde in Allobrogas, perduxit ibique hiemauit.

7. His rebus gestis, quum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam exstimmaret, superatis Belgis, expulsi Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme Illyricum profectus esset, quod eas quo-

Vossius, probauit Cellarius et Clarkius. *M.* Male Muretus Var. Lect. 10. 15. ex montibus tela missa refert; Hotomannus perperam emendabat ex loco inferiori.

eo occurrere. aduolare. v. Ind. alii concurrere.

non modo defesso, i. e. non modo non defesso, vt 2, 17. et b. Gall. 8, 33.

nostris deficerent. Sic codd. et edd. vet. Ita et Val. Max.

5, 1, ext. 3. Heinkeus reposuit *nostros*, quod et aliis placuit.

perducta. Scaliger ex Ciacconii coniectura *deducta*.

diximus. vid. 2, 25. Rem hoc capite descriptam adigit Dio Cass. 39, 5. *M.*

in spem — venerant. Sic pallin. v. 1, 18. 7, 13. Male Ciaccon. *spe*, non eodem sensu.

occurrisse, in eas casu incidisse. *M.*

Illyricum. Codd. quidam

que nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est. Eius belli haec fuit causa. P. Crassus adolescens cum legione septima proximus mare Oceanum in Andibus hiemarat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, Praefectos Tribunosque militum complures in finitimas ciuitates frumenti commeatusque petendi causa dimisit: quo in numero erat T. Terrasidius, missus in Vnellos, M. Trebius Gallus in Curiosolitas, Q. Velaninus cum T. Silio in Venetos.

8. *Huius ciuitatis est longe amplissima auctoritas omnis orae maritumae regionum earum, quod et naues habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam nauigare consueverunt, et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt et in magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo mari uti consueverunt, habent vectigales.* Ab iis fuit initium retinendi Silii atque Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, (vt

praepositione carent, quod et alibi in nominibus regionum observatur. v. Oud.

P. Crassus. Cf. 2, 34. *M. mare Oceanum.* Sic optimi codd. alii *maris Oceanum.* Cf. 6, 31.

in Andibus. Scaliger omisit praepositionem.

comm. petendi. haec verba in variis codd. et edd. desunt. Sed noster saepe *frumentum* et *commeatum* iungit. v. 1, 48. 3, 6. 4, 30. 7, 38.

dimisit, non vt vi vterentur, sed legatorum nomine, qui sibi hoc tribui rogarent. cf. c. 9 et 16. *M.*

Vnellos. In magna lectionis varietate (*Eusubios, Eusebios, Esusbios, Subios*) Oudendorpius recepit *Esusbios*. Sed cum *Esusbios* nemo commemoret et Gr.

metaphr. h. l. nominet *Vnellos*, probo hos, qui *Vnellos* scribi volunt, praesertim cum etiam 2, 34, et mox c. 11. et 17. item 7, 75 nominentur. De Venetis v. Ritteri hist. Gall. p. 70. *M.* Reposui *Vnellos*, quos *Ουνελλα* vocat Ptolemaeus, qui contra *Esusbios* ignorat.

Trebius Gallus. Reperit *Vrsinus* in codd. *Trebonius*, cui et alibi adhaeret cognomen *Galli*. probat Cellarius; nec dubitarem recipere, ni et *Trebius* gens frequens occurreret.

impetu. Perplacet Lipsii coniectura, *ambitu*, vt adeo intelligatur magnus et apertus ambitus maris. Nam si vel maxime *in magno impetu maris* significet, *in impetuoso mari*, vt Oudendorpius explicauit: tamen non video, cur Veneti vectigales

sunt Gallorum subita et repentina consilia) eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent et, celeriter missis legatis, per suos Principes inter se coniurant, nihil nisi communi consilio acturos, eundemque omnis fortunae exitum esse laturos: reliquasque ciuitates sollicitant, vt in ea libertate, quam a maioribus acceperant, permanere, quam Romanorum seruitutem perferre mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, *si velit suos recipere, obstdes sibi remittat.*

9. Quibus de rebus Caesar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naues interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex Prouincia insitui, nautas gubernatoresque comparari iubet. His rebus celeriter administratis, ipse, quum Primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reliquaeque item ciuitates, cognito Caesaris aduentu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intellegebant, (legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum in-

habuerint alios in impetuoso mari, cum impetus maris et vectigalium exactio mihi quidem nullo nexu coniuncta videantur, aut vilo modo ad se relata. *M.* Lipsius omnino verum vidit. mox al. *portibus.* vtrumque legitur. *aperto,* lato patenti. cf. c. 9, vbi conclusum mare (mediterraneum, quo Romani utebantur) et apertissimus Oceanus, quem Veneti accolebant, opponuntur. *M.*

fuit initium. Sic codd. alii *fit.*

Sisti atque Velant. Codd. addunt *et si quos intercipere poterunt.* Sed haec nec Celsus nec Graecus interpres agnoscit. *existimabant.* Consentit Dio Cass. 39, 40. et assignat hoc bellum anno V. C. 698, Marcellino et Philippo Coll. *M.*

omnis fortunae etc. *Omnis* acculandi casu ponitur.

acceperant. Imo, *acceperint,* vt Ciacconius monuit. *M.*

mallent. Leg. *malint,* o cod. Oxon. *M.*

Ligeri. Alii *Ligere, Ligeris.*

in Oceanum. Alii *Oceanum.*

quum primum. Scaliger et sequaces *quamprimum.*

reliquae — ciuit. Addunt codd. et edit. quaedam *certiores facti,* quod non displicet Oudendorpio, adgnoscenti synthesin, vt apud Sall. Cat. 5. Iug. 14. Iuuen. 14, 240. Liu. 38, 29. vbi v. Gronou.

quantum — admif. quantum sibi nocuissent. *M.*

ad omnes nationes. Sic codd. et edd. vet. Ita et 4, 16. Vulgo *apud.*

violatumque semper fuisset, retentos ab se et in vincula coniectos,) pro magnitudine periculi bellum parare et maxime ea, quae ad vsum nauium pertinent, prouidere instituunt; hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa aestuariis, nauigationem inpeditam propter inscientiam locorum paucitatemque portuum sciebant: neque nostros exercitus propter frumenti inopiam diutius apud se morari posse, confidebant: ac iam, vt omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum nauibus posse: Romanos neque vllam facultatem habere nauium, neque eorum locorum, vbi bellum gesturi essent, vada, portus, insulasque nouisse: ac longe aliam esse nauigationem in concluso mari atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant. His initis consiliis, oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant, naues in Venetiam, vbi Caesarem primum bellum gesturum constabat, quam plurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexouios, Nannetes, Ambiliatos, Morinos, Diablintes, Menapios adiscunt: auxilia ex Britannia, quae contra eas regiones posita est, arcessunt.

10. Erant hae difficultates belli gerundi, quas supra ostendimus; sed multa Caesarem tamen ad id bellum incitabant: *iniuriae retentorum equitum Romanorum; rebellio facta post deditionem; defectio datis obsidibus; tot ciuitatum coniuratio; in primis, ne, hac parte neglecta, reliquae nationes*

aestuariis. cf. 2, 28. *concisa*, hic illic interrupta. *M.*

inscientiam. Vulgo, *inscitiam*. Sed inscitia potius dicitur tum, cum quis ignorat, quae sunt venustatis, humanitatis, solertiae, ingenii, vt *inscitus* et *inscite* usurpantur. *M.*

vastissimo atque. Haec dubia verba desunt in codd. quibusdam et edit. primis.

Ambiliator. Sic codd. plerique, quos Oudendorp. secutus est. Alii, vel *Ambiani*, vel *Ambialites*, *Ambialiates*. Apud Orol. 6, 8. sunt *Ambiariti*. Et sunt plures varietates. Nihil in his certum est. *M.* Sic sentit et D'Anville.

Diablintes Valesius scribendum docuit, non *Diablintres*, vt apud Orolum l. l. legiur. *Cellar.*

idem sibi licere arbitrantur. Itaque quum intellegeret, omnes fere Gallos nouis rebus studere et ad bellum mobiliter celeriterque excitari; omnes autem homines natura libertati studere et conditionem seruitutis odisse, prius quam plures ciuitates conspirarent, partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putauit.

11. Itaque T. Labienum Legatum in Treuiros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos reliquosque Belgas adeat atque in officio contineat, Germanosque, qui auxilio a Belgis arcessiti dicebantur, si per vim nauibus flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis duodecim et magno numero equitatus in Aquitaniam proficisci iubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur ac tantae nationes coniungantur. Q. Titurium Sabinum Legatum cum legionibus tribus in Vnellos, Curiosolitas Lexouiosque mittit, qui eam manum distinendam curet. D. Brutum adolescentem classi Gallicisque nauibus, quas ex Pictonibus et Santonis reliquisque pacatis regionibus conuenire iusserat, praeficit et, quum primum possit, in Venetos proficisci iubet. Ipse eo pedestribus copiis contendit.

12. Erant eiusmodi fere situs oppidorum, vt, posita in extremis lingulis promontoriisque, neque pedibus aditum haberent, quum ex alto se aestus incitauisset, quod bis accidit semper horarum

auxilia. Non puto differre a locis, quos modo dixerat, sed orationem variari. *M.*

multa Caesarem etc. Strabo contra L. 4. p. 194. a Venetis bellum inlatum refert, vt nauigationem Britannicam impedirent. *Voss.*

iniurias, quae factae erant equitibus eo, quod, cum essent legati, tamen retenti erant. *M.*

libertati studere. Codd. quidam *libertatis studio incitari.* in Galliam proprie dictam, siue Celticam. *Rhellican.* et *Cellar.*

lingulis. Alii, *linguis.* Sed idem est: nam pars continentis, porrecta in mare, lingua et lingula dicitur. *M.* Cf. Festus ea voce.

aestus. v. Indicem. *M.*

G

XXIV spatio, neque nauibus, quod, rursus minuen-
te aestu, naues in vadis adflictarentur. Ita vtraque
re oppidorum obpugnatio inpediebatur; ac, si quan-
do magnitudine operis forte superati, extruso mari
aggere ac molibus, atque his ferme oppidi moenibus
adaequatis, suis fortunis desperare coeperant, ma-
gno numero nauium adpulso, cuius rei summam fa-
cultatem habebant, sua deportabant omnia seque in
proxima oppida recipiebant. Ibi se rursus iisdem ob-
portunitatibus loci defendebant. Haec eo facilius
magnam partem aestatis faciebant, quod nostrae na-
ues tempestatibus detinebantur summaque erat vasto
atque aperto mari, magnis aestibus, raris ac prope
nullis portibus, difficultas nauigandi.

13. Namque ipsorum naues ad hunc modum fa-
ctae armataeque erant. *Carinae aliquanto planio-
res, quam nostrarum nauium, quo facilius vada
ac decessum aestus excipere possent: prorae admo-
dum erectae atque item puppes, ad magnitudinem
fluctuum tempestatumque adcommodatae: naues*

XXIV. Sic P. Bertius in diss.
de agger. et pontibus hactenus
in mari structis (ap. Sallengre
in nouo thes. A. R. t. 2. p. 948.)
et recte quidem. Vulgo legitur
XII. Putidum hunc errorem,
oscitantiae librariorum, non Cae-
saris profecto, debitum, male
seruant editores.

operis (aggeris et molium) su-
perati (absoluti, ad finem per-
ducti ab obsidentibus). M.

extruso, submoto, ac veluti
repulso. Sic bene explicauit
Oudendorp. M.

ferme oppidi. Alterutram ha-
rum vocum codd. multi omittunt.

Haec eo fac. Alii Hoc, quod
Clarke recepit.

excipere vada, ferre incom-
moda, a vadis metuenda, iis fe-
rendis parem esse, aduersus ea
durare. Modus loquendi est ex
eo, quod murus vel scutum di-

citur excipere impetum, ictum.
Ergo etiam nauis excipit deces-
sum aestus, cum durat, etiam si
est in sicco et arenis destituta,
cum ferre potest hoc incommo-
dum. Bene expressit metaphr.
Gr. ὑποφάειν. Idem est, quod
hoc capite extremo legitur, in
vadis iutus consistere, et ab
aestu derelictas nihil saxa et
cautes timere. M.

ac decessum. al. discessum.
Petau. ad decessum. vbi vada
nominandi casu accipit Oudend.
In recepta lectione est hypalla-
ge pro vada excipiant carinas.
ferreis catenis. Strabo L. 4.
p. 195. vela catenis tensa re-
fert. quod falsum. cf. cap. seq.

hae. Hoc verbum, etli Ou-
dendorpius ante siue propter in
multis codd. reperit, et sic ex-
plicauit, hoc quidem fiebat,
tamen puto delendum, natum

sotae factae ex robore, ad quamvis vim et contumeliam perferendam: transtra pedalibus in latitudinem trabibus confixa clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine: ancorae, pro funibus, ferreis catenis reuinctae: pelles pro velis, alutaeque tenuiter confectae siue propter lini inopiam atque eius usus inscientiam, siue eo, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani tantosque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera nauium regi velis non satis commode, arbitrabantur. Cum his nauibus nostrae classi eiusmodi congressus erat, vt vna celeritate et pulsu remorum praestaret, reliqua, pro loci natura, pro vi tempestatum, illis essent aptiora et adcommodatiora: neque enim his nostrae rostri nocere poterant; tanta in eis erat firmitudo: neque propter altitudinem facile telum aduiciebatur et eadem de causa minus commode scopulis continebantur. Accedebat, vt, quum saeuire ventus coepisset et se vento dedissent, et tempestatem ferrent facilius, et in vadis consisterent tutius, et, ab aestu

fortasse ex vltima verbi praegressi syllaba. *M.* Omnino male hic intrusum. deleui. Idem Oud. scit in edit. recentiore.

siue eo, quod. Tò eo e codd. recepit Oudend.

satis commode. Clarke addit posse e codd. Abesse potest in p. vna.

vna celeritate. Codd. quidam in vna, quod probat Vassle. Sic et ap. Lucr. 5, 1354. praefiat in arte. Dein apud Dionem 39, 41. de nauibus Venetis legendum *ναυύρητι*, non *ρούρητι*. I. C. H. relcribi iubet vt haec illis celeritate et mox legi neque enim illis nostrae. Crede mihi, vulgatum bene habet.

pulsu remorum. in cod. suo Caiacius additum reperit incitatione. sine dubio glossema. Orutro tò pulsu glossa videbatur.

scopulis. Nihil ad rem faciunt scopuli. Ergo verissima est

sententia Hotomanni, qui *copulis* legi voluit. Copulas autem interpretatur manus ferreas, seu harpagones, h. e. asseres, vincto ferreo praefixos, qui nauibus iniecti eas veluti manu prehensas tenebant. Possunt tirones legere Liu. 30, 10. Flor. 2, 2, 9. Probarunt Dauis. et Oudendorp. hanc coniecturam, etiam si *copula* nullo alio loco hac significatione dicatur. Laboratum esse in sensu loci, etiam inde cognoscitur; quia recentiores *incommode* pro *commode* vulgare coeperant. *M.* Vossius vulgatum tuetur, putatque propter altitudinem et latitudinem *non commode* i. e. non facile, où *équidies, contentas scopulis*. Rectius forsan Hausius ob planiores carinas. Tò *incommode* intrusit Scaliger. et *se vento dedissent.* glossa videtur esse.

derelictæ, nihil laxa et cautes timerent: quarum rerum omnium nostris nauibus casus erant extimescendi.

14. Compluribus expugnatis oppidis, Caesar, ubi intellexit, frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse, statuit expectandam classem. Quæ ubi convenit ac primum ab hostibus visa est, circiter CCXX naues eorum paratissimæ atque omni genere armorum ornatissimæ, profectæ ex portu, nostris aduersæ constitæ sunt: neque satis Bruto, qui classi præerat, vel Tribunis militum Centurionibusque, quibus singulæ naues erant adtributæ, constabat, quid agerent, aut quam rationem pugnae insisterent. Rostro enim noceri non posse cognouerant; turribus autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex barbaris nauibus superabat, ut neque ex inferiore loco satis commode tela adiici possent, et missa ab Gallis gravius acciderent. Una erat magno usus res præparata a nostris, falces præacutæ, insertæ adlixæque longuriis, non absimili forma muralium falcium. His quum funes, qui antemnas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, nauigio remis incitato præerumpebantur. Quibus abscisis, antemnae neces-

erant extimescendi. alii erat extimescendus.

expectandam classem. al. expectandum.

omni genere armorum. Intellige vela, funes et similia armamenta, non tela. cf. Dio 39, 43. Respice et ad c. 13. Sic et ὅπλα Graeci.

vel Tribunis. Ipsi dedit neque. citra necessitatem. Cf. 5, 6. 17. etc.

tamen has. alii tantum tamen. Sed bene prior vox deest. v. not. ad 5, 15. 7, 28.

ut neque — acciderent. Non poenitebit, contulisse Liu. 30, 10. Romanae naues altitu-

dine altquantum superabant Punicas: ex rostratis Poenit vana pleraque, utpote supino iactu, tela in superiorem locum mittebant; grauior ac pondere ipso librator superne e Romanis ictus erat. M.

muralium falcium. vid. Ind.

M. Gr. γεωργικῶν ἀρπάζων.

In cod. MS. inuenerat Robortellus ruralium; quod Caesari restituendum credebat; contra vulgatam lectionem adseruit Sissonius. V. Gruteri thes. crit. r. 2. p. 52 et 157. De usu istarum falcium v. et Liu. 38, 5. Inter arma naualia occurrunt apud Veget. 5, 14.

fario concidebant, vt, quum omnis Gallicis nauibus spes in velis armamentisque confisteret, his ereptis, omnis vsus nauium vno tempore eriperetur. Reliquum erat certamen positum in virtute, qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Caesaris atque omnis exercitus res gerebatur, vt nullum paullo fortius factum latere posset: omnes enim colles ac loca superiora, vnde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

15. Deiectis, vt diximus, antennis, quum singulas binae ac ternae naues circumsteterant, milites summa vi transcendere in hostium naues contendebant. Quod postquam barbari fieri animaduenterunt, expugnatis compluribus nauibus, quum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga salutem petere contendebant: ac iam conuersis in eam partem nauibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, vt se ex loco mouere non possent. Quae quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna: nam singulas nostri confectati expugnaebant, vt perpaucae ex omni numero, noctis interuentu, ad terram peruenerint, quum ab hora fere quarta vsque ad solis occasum pugnaretur.

16. Quo proelio bellum Venetorum totiusque orae

destinabant, adligabant, adfigebant. v. Ind. Vulgo male, *distinebant*. *M.* Vitruu. 5, 12. *ter destinare* pro deligare vsurpat.

praeumpebantur. alii *pro-umpebantur*, *perrumpebantur*.

Deiectis. Res ipsa necessariam facit aliam lectionem, *deiectis*, quam vt ex ingenio proposuit Vrluius, quia Caesar c. 14 antennis concidisse dixerat, ita in quibusdam codd. Oudendorpius reperit, et metaphr. Gr. expressit verbo *παταβάλλειν*. *M.* Quum optimae membranae addicant, non dubito veram lectionem restituere.

circumsteterant. Ita MSS. et edd. vet. testibus Clarkio et Oud. Vulgo *circumfisterent*. *M.*

malacia. Sulp. Seuerus Dial. 1. c. 4. *mollitiem maris* reddit.

opportuna. Aliter Florus 3, 10. In nostro loco codd. quidam habent *maximae fuit opportunitati*.

hora fere quarta. Est nostra decima antemeridiana. Cf. dicta ad I, 26. *M.* Tò fere e codd. et edd. vet. restituit Oud.

bellum — confectum est. Descripsit has res Dio Cass. 39, 40 — 44. Attingit Strabo 4. p. 194. 195. *M.*

maritumnae cōfectum est. Nam, quum omnis iuuentus, omnes etiam grauioris aetatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo conuenerant; tum, nauium quod vbique fuerat, vnum in locum coegerant: quibus amissis, reliqui, neque quo se reciperent, neque quemadmodum oppida defenderent, habebant. Itaque se suaque omnia Caesari dediderunt. In quos eo grauius Caesar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conseruaretur. Itaque, omni senatu necato, reliquos sub corona vendidit.

17. Dum haec in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum iis copiis, quas a Caesare acceperat, in fines Vnellorum peruenit. His praeerat Viridouix ac summam imperii tenebat earum omnium ciuitatum; quae defeceant, ex quibus exercitum magnasque copias coegerat. Atque his paucis diebus Aulerci Eburouices Lexouique, senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt sequē cum Viridouice coniunxerunt; magnaque praeterea multitudo vndique ex Gallia perditorum hominum latronumque conuenerant, quos spes praedandi studiumque bellandi ab agricultura et quotidiano labore reuocabat. Sabinus idoneo omnibus rebus loco castris sese tenebat, quum Viridouix contra eum duum milium spatio confedisset quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret; vt iam non solum hostibus in contemtionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum milium vocibus non nihil carperetur: tan-

sub corona vendidit. V. Gellius 7, 4.

Sabinus — peruenit. Cf. c. 11. M.

Aulerci Eburouices. Erant Aulerci duorum generum, Eburouices et Cenomani, quibus quidam tertium genus addunt, Diablintes. Plin. H. N. 4, 18, 32. *Aulerci, qui co-*

gnominantur Eburouices, et qui Cenomani. Cf. Ritteri hist. Gall. p. 79. M. Regulus eius populi, *Eburouix*, latere sub nomine *IBAVIX* videtur Pellerinio Rec. I. p. 23. Cf. Eckhel D. N. V. vol. 1. p. 78. Nomina ista frequenter exire in *rex* vel *rix*, patet ex *Dubnorex*, *Dumnorix*, *Ambiorix*, *Orgetorix*

tamque opinionem timoris praebuit, ut iam ad vallum castrorum hostes accedere auderent. Id ea de causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, praesertim eo absente, qui summam imperii teneret, nisi aequo loco, aut obportunitate aliqua data, Legato dimicandum non existimabat.

18. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quemdam hominem et callidum delegit, Gallum, ex his, quos auxilii causa secum habebat. Huic magnis praemiis pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat et, quid fieri velit, edocet. Qui, ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit: *quibus angustiis ipse Caesar a Venetis prematur, docet: neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat et ad Caesarem auxilii ferendi causa profisciscatur.* Quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse, ad castra iri oportere. Multae res ad hoc consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab iis erat prouisum, spes Venetici belli, et quod fere libenter homines id, quod volunt, credunt. His rebus adducti, non prius Viridovicem reliquosque duces ex concilio dimittunt, quam ab his sit concessum, arma uti capiant et ad castra contendant. Qua re concessa, laeti, ut explorata victoria, sarmentis virgultisque conlectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

acc. Occurrit et in numis *Togirix*; sed alia terminari syllaba *vix*, ostendit *Viridoux*.

conuenerant. bene sic codd. n. edd. vet. Vulgo *conuenerat*.

idon. omnibus rebus, ratione omnium rerum. *M.*

neque longius abesse, parum abesse. Haec est vis comparationis *longius* h. l. *M.*

Multae res etc. Emendandus hinc Dio 39, 45. qui e contrario dicit *πᾶν γὰρ τοι διαγορῆς καὶ τῆς ἐφοφῆς καὶ τοῦ ποτοῦ ἦσαν.*

spes Venet. belli, sperabant fore, ut Veneti feliciter contra Caesarem bellum gererent: nesciebant enim, bellum illud confectum esse. *M.*

19. Locus erat castrorum editus et paulatim ab imo adcliuis, circiter passus mille. Huc magno cursu contenderunt, ut quam minimum spatii ad se conligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique peruenerunt. Sabinus, suos hortatus, cupientibus signum dat. Inpeditis hostibus propter ea, quae ferebant, onera, subito duabus portis eruptionem fieri iubet. Factum est obportunitate loci, hostium inscientia ac defatigatione, virtute militum, superiorum pugnarum exercitatione, ut ne vnum quidem nostrorum inpetum ferrent ac statim terga verterent. Quos inpeditos integris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt; reliquos equites confectati, paucos, qui ex fuga euaserant, reliquerunt. Sic vno tempore et de nauali pugna Sabinus et de Sabini victoria Caesar certior factus, ciuitatesque omnes se statim Titurio dediderunt. Nam, ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

20. Eodem fere tempore P. Crassus, quum in Aquitaniam peruenisset, quae pars, ut ante dictum est, et regionum latitudine et multitudine hominum ex tertia parte Galliae est aestimanda, quum intellegeret, in his locis sibi bellum gerendum, vbi paucis ante

inscientia. Sic et h. l. plerique codd. Ergo et h. l. critici vulgatum, *inscitta*, reiecerunt. vid. cap. 9. Ceterum et hanc dimicationem Dio Cass. 39, 45. describit. *M.*

ne vnum quidem. Sic et Livius 33, 42. Tacit. An. 1, 51.

quum in Aquit. peruenisset. Cf. c. 11. *M.*

ante. vid. 1, 1. *M.*

ex tert. p. G. est aest. pro tertia p. G. habenda est. *M.* Codd. quidam *Gallia.* non male

paucis ante annis. Multo

studio conantur, tempus hoc et bellum definire; sed tot vtuntur coniecturis, ut ad veritatem historiae nihil proficiatur. Ego nescio, quando et quo bello haec euenerint. Et quid adiunct scire? *M.* Cf. Oud.

quae sunt ciu. G. Prou. finitumae, ex his reg. Hoc est falsum: non sunt ciuitates, in finibus Prouinciae sitae, sed in ipsa Prouincia. Hoc omnes interpretes agnouerunt, et Cellarius de Tolosa contulit 1, 10, *Tolosatum ciuitas est in Prouincia.* *M.* Sed ex deletio et

annis L. Valerius Praeconinus, Legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque vnde L. Manilius, Proconsul, impedimentis amissis profugisset, non mediocre sibi diligentiam adhibendam intellegebat. Itaque re frumentaria prouisa, auxiliis equitatuque comparato, multis praeterea viris fortibus Tolosa, Carcasone et Narbone, quae sunt ciuitates Galliae Prouinciae, finitumae his regionibus, nominatim euocatis, in Sotiatum fines exercitum introduxit. Cuius aduentu cognito, Sotiates, magnis copiis coactis equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre proelium commiserunt: deinde, equitatu suo pulso atque insequentibus nostris, subito pedestris copias, quas in conualle in insidiis conlocauerant, ostenderunt. Hi, nostros disiectos adorti, proelium renouarunt.

21. Pugnatum est diu atque acriter, quum Sotiates, superioribus victoriis freti, in sua virtute totius Aquitaniae salutem positam putarent; nostri autem, quid sine Imperatore et sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, efficere possent, perspicere cuperent: tamen confecti vulneribus hostes terga vertere. Quorum magno numero interfecto, Crassus ex itinere oppidum Sotiatum obpugnare coepit. Quibus fortiter resistentibus, vineas turresque egit. Illi,

commate posito post *Prouinctae*, ut volebat Ciacconius, locus est sanatus.

ex his regionibus. Cur hoc additur? Est inane additamentum. Iam dixerat, *Tolosa, Carcasone et Narbone euocauit*; cur repetit, *ex his regionibus*? Necessario igitur locus est emendandus, ut Ciacconius eum emendari voluit et Clarkius in MS. regio reperit et Cellarius iam edidit: legetur autem hoc modo: *quae sunt ciuitates Galliae Prouinciae, finitumae his regionibus, nom. euoc.*

Cum dicit, *his regionibus*, Aquitaniam intelligit, ubi Crassus cum maxime bellum gerebat. Sic et veritati consulitur, et illa molestior antea adpendix, *ex his regionibus*, non est amplius adpendix. M. Regium codicem sequor. Sic sensus clarus et vniuersae verus. Similis constructio occurrit mox c. 23.

tamen confecti. Scaliger *tandem tamen.* male. scilicet codd. alii habent *tandem*; alii *tamen*. Sotiatum. In pluribus codd. legitur *Sontiatum*. sic et Gr. Σ.ν.τι.α.τ.ω.ν. Alii verior lectio *Sotia-*

alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis, (cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos aerariae secturae sunt,) vbi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt seque in deditionem vt recipiat, petunt. Qua re inpetrata, arma tradere iussi, faciunt.

22. Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis, alia ex parte oppidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum sexcentis deuotis, quos illi sol-

tum. Plinius H. N. 4. 19. (33). habet *Sottlates* post *Elufates*. Nicolao Damasceno apud Athen. 6. 13. dicuntur *Σοτταγολ*. Oppidum gentis remanet hodieque in vrbe Sos, iudice Oihenarto in Not. Vascon. p. 446. et Valesio in Not. Galliarum. Medio aevo dicebatur *Sotia* vel *Sotium*. In Itin. Antonini prope Elusam occurrit *Scittium*, vitio librarium; sic D'Anville in Not. de la Gaule p. 613. Dio 39. 46. pro *Sottatibus* habet *Ανιδρας*.

alias eruptione. prius hoc *alias* deest in codd. quibusdam et edd. primis, vt *alii* 1. 8. 3. 25.

vineasque actis. I. C. H. vocem *nostrorum*, quae post *diligentia* occurrit, perperam eo reiectam putat, locandam post *vineasque*, tum legendum *diligentia sua*.

secturae. Quilibet videt, *fodinas aerarias* intelligi; sed neque adparet, cur hae dicantur *secturae*, et recte desiderat Vossius exempla similium locorum. Ergo, vt in re incerta, varias lectiones adscripsi: est in plerisque codd. *secturaeque*, in aliis passim *stricturae*, *structurae*, *securaeque*, *saturaeque*. Quidni vero aerariae structurae dicantur, vt a nostris *der Berg-*

bau? Quae ad illustrandam lectionem *stricturae* commemorantur e Plin. H. N. 34. 14. 41, aut Virgilii Aen. 8. 420, ea sunt ab hoc loco alienissima. M. Infra 7. 22. simpliciter occurrunt *ferrariae*, omisso substantiuo. I. C. H. substituit *fodinae*, ex qua voce negligenter scripta et male lecta librarius quis fecerit *secturae*.

Adcantuannus. Variat huius vocabuli scriptura tantopere, vt nulla lectio certa dici possit: legitur autem *Adiatannus*, *Adiatonnus*, *Adiatomus*, *Adiaterinus*, *Αδκαντάννος*, et aliis modis. M. Apud Athen. l. c. ex Nicolao Damasc. dicitur *Αδίατρομος*, quod Clarkium bene recepisse credo. Forsan tamen verum nomen reguli seruat nomen, quem protulit Pellerinius Rec. I. p. 32. Legitur ibi *ΑΛΕΤΥΩΝΝΟΣ*. in area caput leonis. in parte auersa sortroga, quod videtur ad *Sottates* referendum. Cf. et Eckhel D. N. V. vol. I. p. 77. I. C. H. legendum putat *Adiantuannus*.

soldurtos. Perspicua quidem est horum descriptio in h. l. Illud tamen quaerendum est, ad quod genus hominum referendi sint hi deuoti: nam deuotos fuisse, est aliquid, quod de iis dici potest; non autem exhaurit

durios adpellant, (*quorum haec est conditio, uti omnibus in vita commodis una cum his fruatur, quorum se amicitiae dediderint; si quid iis per vim accadat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem consciscant: neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cuius se amicitiae deuouissent, mortem recusaret,*) cum iis Adcantuannus, eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, quum ad arma milites concurrissent vehementerque ibi pu-

omnem rem. Wachterus in glossar. German. et Ritterus in historia Gallorum p. 221 existimant, soldurios hos nihil differre ab ambactis, de quibus Caesar infra (6, 15) locutus est, adeoque fuisse, ut Ritteri verbis utar, homines liberos, clientes equitis seu nobilis, a quo vel bonis ipsius administrandis praefecti sint, vel beneficii nomine partem agri colendam fructandamque acceperint ea lege, ut equiti illi in quibusdam rebus ministerium praestarent et obedientiam. Idem Ritterus existimat, hos esse *ἀγανότας ἐλευθέρους*, quos Diod. Sic. 5, 29 dicit e pauperibus deligi, inque proelii fungi munere aurigandi, aut cum equite illo pugnandi, ut milites eius. Monet denique, eosdem fuisse Langobardorum vassallos. In sectanda verbi etymologia eo minus operam posuerim, quò plus Romani et Graeci extera vocabula mutilauerunt, ut raro aliquid certi dici possit: etiamsi non repugnem, si quis comparet nostra verba *Sold*, *Soldat* modo ne augerentur coniecturae, quas collegit praeter Wachterum, in hac re diligentissimum, Bergerus de naturali pulcritudine orationis p. 335, quasi *soldurii* essent *Soldner*, stipendio conducti, aut *Souldurers*, ad vitam usque de-

ponendam persenerantes, aut *Steldteners*, ad extremum spiritum fidi clientes, aut *holdurii*, fidi viri, *die dem Herrn treu, hold und gewärtig sind*. Ceterum cum *deuoti* dicuntur, sic dicuntur, ut clientem patrono deuotum, addictum, deditum adpellamus, ut ipse Caesar paulo post explicat, *amicitiae altorum dediti*. Locus Athenaei (6, 13.) multo examine indiget: nam quod ibi *siloduni* dicuntur, id falsum esse adparet: quod *siloduni* vertitur *εὐχολιμαῖοι*, id non adcuratum est, quia verbum *soldurius* aut *silodunus* non vertitur, *deuotus*, sed hoc est attributum solduriorum: quod regum comites dicuntur, et uti velles et diaeta eadem, qua rex, ea quoque cautionem habent. *M.* Similes fere fuere apud Aegyptios, qui dicebantur *συναποθήσκοντες*. v. Plut. in Antonio c. 72. Eodem pertinet *ισθὸς λόχος* apud eundem in Pelopida c. 16. Alia dat Alex. ab Alex. d. gen. 1, 26. Deuotionis formulam offert Lipsius Ant. Lect. 5, 8. Ceterum Celticam vocem agnoscit *soldure*, Cambro-Britannis *sawldwr* La Tour d'Auvergne in Origines Gauloises p. 67.

dediderint. bene sic. alii *dediderunt*.

gnatum esset, repulsus in oppidum, tamen vti eadem deditionis conditione vteretur, a Crasso inpetrauit.

23. Armis obsidibusque acceptis, Crassus in fines Vocatium et Tarusatum profectus est. Tum vero barbari commoti, quod oppidum, et natura loci et manu munitum, paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognouerant, legatos quoque versus dimittere, coniurare, obsides inter se dare, copias parare coeperunt. Mittuntur etiam ad eas ciuitates legati, quae sunt citerioris Hispaniae, finitimae Aquitaniae: inde auxilia ducesque arcessuntur. Quorum aduentu magna cum auctoritate et magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deliguntur, qui vna cum Q. Sertorio omnis annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Hi consuetudine Populi Romani loca capere, castra munire, commeatibus nostros intercludere instituunt. Quod vbi Crassus animaduertit, suas copias propter exiguitatem non facile diduci; hostem et vagari et vias obsidere et castris satis praesidii relinquere; ob eam causam minus commode frumentum commeatumque sibi subportari;

tamen vti. Sic codd. Vulgo legitur *vti tamen.*

Vocatium. Sic et Graecus Βοκαρίων. Aët. editt. primas habent *Vocantium* et codd. multi et editi vulgo *Vocontiorum*, quod falsum esse situs indicat. hic enim de Aquitania sermo. D'Anville huc refert Plinii 4, 19 (33). *Basabocates* et sub *Vocatium* nomine putat latere *Vafates*. v. Not. de la Gaule p. 633.

Tarusatum. Ignoti huius populi memoria superare creditur in oppido *Tursu* vel *Toursan* indice Mariana hist. Hisp. 3, 18. et D'Anville l. c. Apud Plin. l. c. occurrunt *Latufates*, quos Harduinus vertit in *Tarusates*,

quoque versus. al. *quaqua-versum.*

ad eas ciuitates. Ritterus in historia Gallorum p. 20 existimat, hos fuisse illos Conuenas, s. illam colluuiem hominum, qui, in bello Sertoriano ex montibus Pyrenaeis deiecti, in finitimas Aquitaniae partes venerant, interque Aquitanos vixerant. Multa ibi erudite de his Conuenis disputantur. M.

magna cum auct. cum opinione maioris dignitatis aucturumque virum. M.

Sertorio. Hic in Hispania turbas dederat. Flor. 3, 22. Eutrop. 6. 1. M.

consuet. Pop. Rom. Scil. a Sertorio didicerant. M.

in dies hostium numerum augeri; non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. Hac re ad consilium delata, ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem pugnae constituit.

24. Prima luce, productis omnibus copiis, duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem coniectis, quid hostes consilii caperent, expectabat. Illi, etsi propter multitudinem et veterem belli gloriam paucitatemque nostrorum se tuto dimicatuuros existimabant, tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, comineatu intercluso, sine ullo vulnere victoria potiri: et, si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere coepissent, inpeditos in agmine et sub sarcinis, inferiores animo, adoriri cogitabant. Hoc consilio probato ab Ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris tenebant. Hac re perspecta, Crassus, quum sua cunctatione atque opinione timidiore hos nostros milites alacriores ad pugnandum effecissent, atque omnium voces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur, cohortatus suos, omnibus cupientibus, ad hostium castra contendit.

loca (castris idonea) capere.

M.

instituunt. bene sic. v. Burmann. ad Quintil. 1, 5. al. *insistant.*

facile i. e. tuto. Gr. ἀσφαλῶς.

consilium. Sic edd. vet. bene. Vulgo *concilium.*

instituta. Sic codd. alii *infracta.* V. Ind. et 4, 14. item 2, 30.

coniectis. Ita Scaliger, ut videtur e codice; alii *collectis.* Vulgo erat *conlocatis.*

in agmine. Vulgo *agmine.*

inferiores animo. proba locutio. alii *inferiore,* item *infirmiore.*

hostes erant timidiore, quia

cunctabantur, et opinionem timoris excitabant apud Romanos. Ergo *opinionem suam est, opinione de se excitata.* Sic intellexit etiam auctor metaphr. Gr. ἡ φόβου παρεῖχον δόξην τοῦς Ῥωμαίους προθυμοτέρους ἀπειργάζεσθαι. *M.*

effecissent. Ita plures codd. apud Oudendorpium. Vulgatum *effecisset* aperte vitiosum est, omninoque locus est in codd. et edd. variatus, quia non viderant, quid esset *opinionem suam,* et *hostes timidiore* esse nominativum. *M.* Legerat Vrsinus in cod. vet. *quum sua cunctatio atque opinio — effecisset,* quod firmatur a Dukeriano, et sic expressit Clarke. Vossius

25. Ibi quum alii fossas cõplerent, alii multis telis coniectis defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis et ad aggerem cespitibus comportandis, speciem atque opinionem pugnantium praeberent, quum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur telaeque ex loco superiore missa non frustra acciderent: equites, circumitis hostium castris, Crasso renunciarunt, non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita, facilenique aditum habere.

26. Crassus, equitum praefectos cohortatus, vt magnis praemiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri velit, ostendit. Illi, vt erat imperatum, eductis quatuor cohortibus, quae, praesidio castris relictæ, intritæ ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt, atque, his prorutis, prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab iis videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. Tum vero, clamore ab ea parte audito, nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriae accidere consuevit, acius impugnare coeperunt. Hostes undique circumuenti,

coniectabat, *quum sua cunctatione atque opinione timoris hostes nostros milites al. ad p. effecissent.* Ita iam dederat R. Stephanus.

alit fossas. prius hoc *alit* deest in cod. Leidenf. Cf. not. ad 1, 8 et 3. 21.

constanter. Graecus male *ὀρῶντες*.

decum. porta. Bene Cellarius monuit, haec Gallorum castra ideo habuisse decumanam portam, quae Romanis propria Gallis inusitata fuit, quia ca-

stra more Romano munierant. Conf. cap. 23. M.

quatuor cohortibus. Cod. et ed. vet. *his cohortibus.* vbi *his* forsan ortum ex numero III.

intritæ. Sic quatuor codd. teste Oud. Inde alii deprauatas lectiones fecerunt *interitæ*, *interritæ.* Recentior lectio, *integræ*, est interpretamentum. M. Cf. Gronou. ad Liu. 22, 39.

prorutis. Ita viri docti ediderunt (duce Faerno), cum in codd. esset *proruptis.* M. Hoc malebant Vossius et Dauisius. Sed v. Gro-

desperatis omnibus rebus, se per munitiones deicere et fuga salutem petere intenderunt. Quos equitatus apertissimis campis confectatus, ex milium quinquaginta numero, quae ex Aquitania Cantabrisque conuenisse constabat, vix quarta parte relictâ, multa nocte se in castra recepit.

27. Hac audita pugna, magna pars Aquitaniae sese Crasso dedit obfidesque ultro misit: quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, Elusates, Garites, Ausci, Garumni, Sibuzates, Cocofates. Paucae vltimae nationes, anni tempore confusae, quod hiems suberat, hoc facere neglexerunt.

28. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta iam aestas erat, tamen, quod omni Gallia pacata Morini Menapiique supererant, qui in armis essent neque ad eum vnumquam legatos de pace misissent, arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit: qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum agere instituerunt. Nam quod intellegebant, maximas nationes, quae proelio contendissent, pulsas superatasque esse, continentesque siluas ac paludes habebant, eo se suaeque omnia contulerunt. Ad quarum initium siluarum quum Caesar peruenisset castraque munire instituisset, neque hostis in-

nou. ad Tacit. A. 1, 68. et ad Liu. 4, 29. item Drakenb. ad h. l. et ad Silium 1, 373. Vulgo legebatur etiam *perruptis*.

intenderunt. Sic codd. et edd. vet. vulgo *contenderunt*. V. Tacit. A. 11, 32. H. 2, 12.

Hac audita pugna. Eam Dio Cassius 39, 46 descripsit. *M.*

Tarbelli etc. Plurimi horum populorum, et aliunde sunt noti. *Precianos*, diuersimode scriptos in codd. nemo nouit. *Garites* in Com. *Gaure* quaerit Sanfon, ad stipulante Valesio.

Sibuzates cum Plinii *Sibyllattibus* esse eosdem, negat D'Anville. Valesius in *Sobusse*, sito inter Dax et Bayonne, nomen *Sibuzatium* superesse putat.

bellum agere. Ex obseruat. Gronou. 2, 3, quas Cellarius et Dauisius iam indicauerunt, duo exempla huius phraeos huc transtuli, e Curt. 4, 10. et Pompon. Mela 1, 16. Cellarius addidit Cornel. Hannib. cap. 8. Ergo alteram h. l. ectionem, *bellum gerere coeperunt*, quis non videt esse interpretamentum? *M.* Adde Liu. 10, 31. Quinil. 10, 1.

terim visus esset, dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silvae euolauerunt et in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt eosque in silvas repulerunt et, compluribus interfectis, longius inpeditionibus locis secuti, paucos ex suis perdiderunt.

29. Reliquis deinceps diebus Caesar silvas caedere instituit et, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conuersam ad hostem conlocabat et pro vallo ad vtrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum iam pecus atque extrema inpedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, eiusmodi tempestates sunt consecutae, vti opus necessario intermitteretur et, continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque vastatis omnibus eorum agris, vicis aedificiisque incensis, Caesar exercitum reduxit et in Aulercis Lexouisque, reliquis item ciuitatibus, quae proxime bellum fecerant, in hibernis conlocauit.

deperdiderunt. alii *disperdiderunt.* Oxonienlis *desiderauerunt.* cuius lectio vulgata forsitan glossa est.

sub pellibus. v. Ind. Summam cap. 28 et 29 tradidit Dio Cass. 39, 44. M.

proxime. In plerisque codd. et edd. vet. est, *maxime:* non male. De re cf. c. 9. M. Graecus *ueneri*, vt vulgatum.

bellum fecerant. Non hoc est soloecum, nec insolens, vt Senecae visum ep. 114. V. Celarii curas poster. p. 91.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARII
DE BELLO GALLICO

LIBER QVARTVS

ARGVMENTVM

I. Bellum Vlipetum et Tenchtherorum.

Cap. 1 — 3. *Transitus Vlipetum et Tenchtherorum in Galliam. mores Sueuorum.* 4. *Menapii obpressi.* 5. 6. *Bellum contra Germanos a Caesare susceptum.* 7. — 9. *Legatio Germanorum ad Caesarem.* 10. *Mosae et Rheni descriptio.* 11 — 15. *Perfidia Germanorum. clades. fuga.*

II. Transitus Caesaris in Germaniam.

Cap. 16. 17. *Pons in Rheno stratus.* 18. 19. *Aduentus Caesaris in Sigambriis. receptus in Galliam.*

III. Traiectus Caesaris in Britanniam.

Cap. 20. 21. *Consilium Caesaris proficiscendi in Britanniam. C. Volusenus ad cognoscendum praemissus.* 22 — 27. *Morini pacati. traiectus in insulam. fuga Britannorum. deditio.* 28. 29. *Classis Romana tempestate adstricta.* 30 — 36. *Defectio Britannorum. pugna ex effedis. ultio de Britannis. reditus Caesaris in Galliam.*

IV. Bellum in Morinis et Menapiis.

Cap. 37. *Perfidia Morinorum.* 38. *Menapii depopulationibus vexati. supplicatio Romae.*

Haec, quae secuta est, hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio, M. Crasso coss. Vlipetes Germani et item Tenchtheri magna cum multitudine hominum flumen

Cn. Pomp. M. Cr. Coss. Est annus P. V. C. 699. M.

H

Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. Caussa transeundi fuit, quod ab Sueuis complures annos exagitati bello premebantur et agricultura prohibebantur. Sueuorum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi caussa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserint, se atque illos alunt. Hi rursus in vicem anno post in armis sunt; illi domi remanent. Sic neque agricultura, nec ratio atque usus belli, intermittitur. Sed priuati ac separati agri apud eos nihil est; neque longius anno remanere vno in loco incolendi caussa licet. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore viuunt multumque sunt in venationibus: quae res et cibi genere et quotidiana exercitatione et libertate vitae (quod, a pueris nullo officio aut disciplina adsueta, nihil omnino contra voluntatem faciant) et vires alit et inmani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis, neque vestitus, praeter pellis, habeant quidquam, (quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta) et lauentur in fluminibus.

centum pagos. Cf. 1, 37. Tacit. German. c. 39. M.

ex quibus — singula millia, ex his pagis collecta, educunt e finibus (extra patriam). M.

bellandi caussa. Codd. quidam omittunt caussa, ut c. 17. et 5, 8. Cf. Sanctii Min. 4, 4. et ibi Perizonius.

Reliqui — alunt. Ita codd. et metaphr. Gr. Sed vulgo sic in edd. recentioribus (inde a Scaligero) legebatur locus: reliqui domi manent, pro se atque illis colunt. M.

atque usus belli. Sic codd. et edd. vet. vbi Scalig. neque. male.

incolendi caussa. Sic saepe noster. v. Index. alii colendi.

homines efficit. Tò homines expunxit Scaliger contra codd. I. C. H. in Miscell. Lipsf. nouis Vol. 3. p. 332. volebat eos, nefcius codices et edd. vet. exhibere homines.

pars aperta. nuda. v. 6, 21.

lauentur. alii lauantur.

ad eos. deest in variis codd. quo vllam rem. alii quod.

Gallia delectatur — parant. Haec numeri variatio occurrit et 2, 11. 7, 72. Alia exempla dat Cortius ad Sall. Cat. c. 23. Cf. et Tacit. A. 2, 24.

2. *Mercatoribus est ad eos aditus magis eo, ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ullam rem ad se inportari desiderent: quin etiam iumentis, quibus maxime Gallia delectatur, quaeque inpenso parant pretio, Germani inportatitiis non utuntur: sed quae sunt apud eos nata, praua atque deformia, haec quotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis desiliunt ac pedibus proeliantur; equosque eodem remanere vestigio adsu faciunt; ad quos se celeriter, quum usus est, recipiunt: neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quam ephippiis uti. Itaque ad quemuis numerum ephippiatorum equitum, quamuis pauci, adire audent. Vinum ad se omnino inportari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effeminari arbitrantur.*

3. *Publice maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus vacare agros: hac re significari, magnum numerum ciuitatum suam vim sustinere non posse. Itaque una ex parte a Sueuis circiter milia passuum DC agri vacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Vbii, (quorum fuit*

Germani inportatis his. Deleuerim Germani et his: nam his, etsi plerique codd. habent, redundat, nec de Germanis omnibus omnino b. l. sermo est, nec legitur Germani in metaphr. Gr. M. Oud. suspicatur, Caesarem scripsisse inportatitiis bene. praua. alii parua. Sic et Gr. μᾶλιστα et Tacit. Germ. c. 5. inprocera, nec fuisse inepta ad viam sequentia docent.

adsu faciunt. alii adsu fecerunt.

quum usus est. alii poscit. gloss. Cf. 6, 15.

audent. alii audeant. male.

Vinum etc. Cf. 2, 15.

Publice, ratione reipublicae. M.

ciuitatum. Sic et 7, 36. Cf. Voss. de analog. 2, 14.

non posse. Scaliger non potuisse, inuitis codicibus.

milia passuum DC. Multos offendit tantum vasterum agrorum spatium; et tres codd. habent centum. Sed quis talia definiat? M. Lipsius Elect. 2, 7. et Hotom. rescribunt LX. quod a librariis mutatum putant. Graeci ratio numerica cum vulgata concordat. Vollius e cod. dedit centum.

H 2

- ciuitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum) et paullo, quam sunt eiusdem generis, ceteris humaniores, propterea quod Rhenum adtingunt multumque ad eos mercatores ventitant et ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus adfuefacti. Hos quum Sueui, multis saepe bellis experti, propter amplitudinem grauitatemque ciuitatis, finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.

4. In eadem caussa fuerunt Vsiptes et Tenchtheri, quos supra diximus, qui complures annos Sueuorum vim sustinuerunt; ad extremum tamen, agris expulsi et multis Germaniae locis triennium vagati ad Rhenum peruenerunt: quas regiones Menapii incolabant et ad vtramque ripam fluminis agros, aedificia vicosque habebant; sed tantae multitudinis aditu perterriti, ex his aedificiis, quae trans flumen habuerant, demigrauerant et, cis Rhenum dispositis praefidiis, Germanos transire prohibebant. Illi, omnia experti, quum neque vi contendere propter inopiam nauium, neque clam transire propter custodias Menapiorum possent, reuerti se in suas sedes regionesque simulauerunt; et tridui viam progressi, rursus reuerterunt atque, omni hoc itinere vna nocte equitatu confecto, inscios inopinantesque Menapios obpresserunt, qui, de Germanorum discessu per ex-

et paullo — humaniores. Obscuritas horum verborum et multiplex codd. varietas, arguunt hunc locum corruptionis. Legimus: paullo, quam qui sunt eiusdem generis (i. e. gentis), humaniores. Ita plane metaphr. Gr. καὶ ἡμερώτεροι τε τῶν ἄλλων ὁμοειδῶν εἶναι οἱ Οὐβριοι. Voluit aliquis interpretari haec, humaniores, quam qui sunt eiusdem generis: scripsit ergo in margine, humaniores ceteris

(sc. Germanis). M. Quae in textu leguntur, Oudend. dedit e codd. Editio Ven. habet non ita male, qui paullo sunt eiusdem generis etiam ceteris hum. Sunt qui gentis malint, frustra. nam sensus idem.

multumque. Vulgo multique. redegerunt. Scaligeri reddiderunt e cod. Faerni glossam. sapit. In eod. causs. f. eadem sorte vli sunt, eodem modo vexati sunt. Cf. c. 1. M.

ploratores certiores facti, sine metu trans Rhenum in suos vicos remigrauerant. His interfectis nauibusque eorum occupatis, prius quam ea pars Menapiorum, quae citra Rhenum quiescebat in suis sedibus erat, certior fieret, flumen transierunt atque, omnibus eorum aedificiis occupatis, reliquam partem hie mis se eorum copiis aluerunt.

5. His de rebus Caesar certior factus et infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles et nouis plerumque rebus student, nihil his committendum existimauit. *Est autem hoc Gallicae consuetudinis, uti et viatores, etiam inuitos, consistere cogant et, quod quisque eorum de quaque re audierit aut cognouerit, quaerant et mercatores in oppidis volgus circumstet, quibusque ex regionibus veniant, quasque ibi res cognouerint, pronuntiare cogant. His rumoribus atque auditionibus permoti, de summis saepe rebus consilia ineunt, quorum eos e vestigio poenitere necesse est, quum incertis rumoribus seruiant et plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.*

6. Qua consuetudine cognita, Caesar, ne grauiori bello occurreret, maturius, quam consueuerat, ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, ea, quae fore suspicatus erat, facta cognouit, missas legationes a nonnullis ciuitatibus ad Germanos, inuitatosque eos, uti ab Rheno discederent; omniaque quae po-

aditu. alii aduentu.

habuerant, demigrauerunt. Leg. erant, demigrauerant. Vt locus nunc in edd. habet, plane nullus est temporum nexus, et velle hanc negligentiam gratam adpellare, merum effugium est. M. Recte monitum, emendandi posterius verbum.

quiescebat in suis sedibus. Haec e codd. inseruit Oudend. Sic et Graecus.

committendum. Nulla sua

consilia suis aperienda, eorum fidei committenda existimauit. Cf. c. 6. extr. M.

rumoribus. alii rebus.

ne — occurreret, ne in id incideret, eo implicaretur. Cf. 3, 6. M.

Germanos, h. e. Vlipates et Tenchtheros. Cf. c. 4, M.

inuitatosque. Celsus c. 65. inuitantes hortantesque. Gr. ἰνερύοντες.

omniaque. Delendum quae. M

stulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius iam vagabantur et in finis Eburonum et Condrusorum, qui sunt Treuirorum clientes, perue-
nerant. Principibus Galliae euocatis, Caesar ea, quae cognouerat, dissimulanda sibi existimauit, eorumque animis permulsis et confirmatis equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit.

7. Re frumentaria comparata equitibusque delectis, iter in ea loca facere coepit, quibus in locis esse Germanos audiebat. A quibus quum paucorum dierum iter abesset, legati ab his venerunt, quorum haec fuit oratio: *Germanos neque priores Populo Romano bellum inferre, neque tamen recusare, si laceffantur, quin armis contendant; quod Germanorum consuetudo haec sit a maioribus tradita, quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: haec tamen dicere, venisse inuitos, eiectos domo. Si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros adtribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint. Sese*

Condrusorum. Hodieque restat nomen in *Condros* in tractu Leodiensi. *D'Anville.*

clientes. Hoc ad Condrusos tantum pertinere, non item ad Eburones, qui liberi fuerunt, e Cluuerio German. ant. 2, 15. repetiit Cellarius. Cf. ind. in *clientes.* *M.*

ab his. alii *ad eum.* et sic Graecus.

verum esse, aequum. Monuit Brantius et Dauis. In Gr. metaphr. bene est, *ἰσχυρόν.* *M.* Cf. Horat. Sat. 2, 3, 312. et Ep. 1, 7, 98. Cic. de Leg. 2, 5. Liu. 3, 40.

de Sueuorum iniuriis. Hae supra c. 3. extr. descriptae sunt. *M.*

ab iis inpetraturum. vulgo *Vbiis imperaturum.* Sed durius est, imperare his, qui, iniuriis

adfecti, auxilium implorant. Neque vero haec duorum codicum lectio, tam incommodum sensum efficiens, certa est: omninoque dubitari potest, quid Caesar h. l. scripserit. Ergo varietatem notauit. Plerique codd. habent, *hoc Sueuis imperaturum:* inopte: Caesar enim Sueuis imperare non poterat. Alii, *hoc Sueuis inpetraturum,* quod est absurdum. Alii, *ab Vbiis inpetraturum,* a quo non multum recedit metaphr. Gr. *ταῦτα παρ' αὐτῶν* (*Οὐβίων νομίμῳ ἀπονομισέσθαι*, quae si latine vertantur, *hoc se ab iis inpetraturum,* veram lectionem fortasse tenebimus. Illi iis cum vellent explicare, vtrum ad propius, an remotius subiectum referretur, et si nulla explicatione in tanta perspicuitate rei opus erat, alii

vnis Sueuis concedere, quibus ne Dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint.

8. Ad haec Caesar, quae visum est, respondit; sed exitus fuit orationis: *Sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent: neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari, tantae praesertim multitudini, sine iniuria possint. Sed licere, si velint, in Vbiorum finibus considerare, quorum sint legati apud se et de Sueuorum iniuriis querantur et a se auxilium petant: hoc se ab iis inpetraturum.*

9. Legati haec se ad suos relatueros dixerunt et, re deliberata, post diem tertium ad Caesarem reuersuros: interea ne propius se castra moueret, petierunt. *Ne id quidem Caesar ab se inpetrari posse* dixit: cognouerat enim, magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante praedandi frumentandique causa ad Ambiuaritos trans Mosam missam. Hos expectari

margini adscripserunt recte *Vbils*, alii perperam *Sueuis*. *M.* Dubium non est, quin ea sit vera lectio, quam Morus acute peruidit, eamque restituit.

Ambiuaritos. Ignoti plane sunt, diuersi tamen ab *Ambivaretis*, Aeduorum clientibus, qui infra 7, 75 nominantur. *Cellar.* I. C. H. legit *Ambitauinos*, ad quos putat pertinere incolas vici *Amblatini*, quem memorat Suetonius Calig. 8. ubi codex Vindobon. habet *Ambitavino*. Baowerus autem in Annal. Treuer. p. 136 et 378. in diplomate quodam *Pipini* inuenit *Ambitiuo*. Graecus in nostro loco dat *Ἀμφισαγίτων*. Cluuerius Germ. ant. 2, 14 et 16. pro *ad Ambiuaritos* legit *ad Aduaticos*, trans Mosam. I. C. H. iubet rescribi *trans Mosellam*. Statim

enim, ait, *Ambitaulnum* vicum, siue *Ambiatinum* in Treueris ponit Suetonius l. c. Dein Caesar iter in ea loca facere coeperat, in quibus erant Germani (c. 7.). Sed hi in fines Eburonum et Codrusorum, qui erant Treuerorum clientes, peruenerant et incolebant inter Treueros et Eburones (c. 6.). Caesar Germanos Rhenum transgressos vicit eo in loco, prope quem cis Rhenum Vbii habitabant (c. 16.) Rhenumque superauit ipse inter Vbios ac inde in fines Sigambrorum contendit. Pars illa equitatus, quae trans Mosam ducta fuit, missa praedandi ac frumentandi causa, Germanis a Caesare victis dicitur post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum recepisse et se coniunxisse cum iis, ad quos Caes-

stulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius iam vagabantur et in finis Eburonum et Condrusorum, qui sunt Treuirorum clientes, perue-
nerant. Principibus Galliae euocatis, Caesar ea, quae cognouerat, dissimulanda sibi existimauit, eorumque animis permulsis et confirmatis equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit.

7. Re frumentaria comparata equitibusque delectis, iter in ea loca facere coepit, quibus in locis esse Germanos audiebat. A quibus quum paucorum dierum iter abesset, legati ab his venerunt, quorum haec fuit oratio: *Germanos neque priores Populo Romano bellum inferre, neque tamen recusare, si laceffantur, quin armis contendant; quod Germanorum consuetudo haec sit a maioribus tradita, quicumque bellum inferant, resistere, neque deprecari: haec tamen dicere, venisse inuitos, eiectos domo. Si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros adtribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint. Sese*

Condrusorum. Hodieque restat nomen in *Condros* in tractu Leodiensi. *D'Anville.*

clientes. Hoc ad Condrulos tantum pertinere, non item ad Eburones, qui liberi fuerunt, e Cluuerio German. ant. 2, 15. repetiit Cellarius. Cf. ind. in *clientes.* *M.*

ab his, alii ad eum. et sic Graecus.

verum esse, aequum. Monuit Brantius et Dauis. In Gr. metaphr. bene est, *ἰσχυρόν.* *M.* Cf. Horat. Sat. 2, 3, 312. et Ep. 1, 7, 98. Cic. de Leg. 2, 5. Liu. 3, 40.

de Sueuorum iniuriis. Haec supra c. 3. extr. descriptae sunt. *M.*

ab his Inpetraturum. vulgo *Vbiis imperaturum.* Sed durius est, imperare his, qui, iniuriis

adfecti, auxilium implorant. Neque vero haec duorum codicum lectio, tam incommodum sensum efficiens, certa est: omninoque dubitari potest, quid Caesar h. l. scripserit. Ergo varietatem notauimus. Plerique codd. habent, *hoc Sueuis imperaturum:* inepte: Caesar enim Sueuis imperare non poterat, Alii, *hoc Sueuis inpetraturum,* quod est absurdum. Alii, *ab Vbiis inpetraturum,* a quo non multum recedit metaphr. Gr. *ταῦτα παρ' αὐτῶν (Οὐβίων νομίσαν ἀπονομίσασθαι,* quae si latine vertantur, *hoc se ab his inpetraturum,* veram lectionem forsasse tenebimus. Illi: *his* cum vellent explicare, vtrum ad propius, an remotius subiectum referretur, et si nulla explicatione in tanta perspicuitate rei opus erat, alii

vnis Sueuis concedere, quibus ne Dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint.

8. Ad haec Caesar, quae visum est, respondit; sed exitus fuit orationis: *Sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent: neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare: neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari, tantae praesertim multitudini, sine iniuria possint. Sed licere, si velint, in Vbiorum finibus considerare, quorum sint legati apud se et de Sueuorum iniuriis querantur et a se auxilium petant: hoc se ab iis inpetraturum.*

9. Legati haec se ad suos relatueros dixerunt et, re deliberata, post diem tertium ad Caesarem reuersuros: interea ne propius se castra moueret, petierunt. *Ne id quidem Caesar ab se inpetrari posse* dixit: cognouerat enim, magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante praedandi frumentandique caussa ad Ambiuaritos trans Mosam missam. Hos expectari

margini adscripserunt recte *Vbils*, alii perperam *Sueuis*. M. Dubium non est, quin ea sit vera lectio, quam Morus acute peruidit, eamque restituit.

Ambiuaritos. Ignoti plane sunt, diuersi tamen ab *Ambivaretis*, Aeduorum clientibus, qui infra 7. 75 nominantur. Cellar. I. C. H. legit *Ambitauinos*, ad quos putat pertinere incolas vici *Ambiatini*, quem memorat Suetonius Calig. 8. vbi codex Vindobon. habet *Ambitavino*. Baowerus autem in Annal. Treuer. p. 136 et 378. in diplomate quodam *Pipini* inuenit *Ambitiuo*. Graecus in nostro loco dat *Ἀμφισαγίτων*. Cluuerius Germ. ant. 2, 14 et 16. pro *ad Ambiuaritos* legit *ad Aduaticos*.

trans Mosam. I. C. H. iubet scribi *trans Mosellam*. Statim

enim, ait, *Ambitaulnum* vicum, siue *Ambiatinum* in Treueris ponit Suetonius l. c. Dein Caesar iter in ea loca facere coeperat, in quibus erant Germani (c. 7.). Sed hi in fines Eburonum et Codrusorum, qui erant Treuerorum clientes, peruenerant et incolebant inter Treueros et Eburones (c. 6.). Caesar Germanos Rhenum transgressos vicit eo in loco, prope quem cis Rhenum Vbii habitabant (c. 16.) Rhenumque superauit ipse inter Vbios ac inde in fines Sigambrorum contendit. Pars illa equitatus, quae trans Mosam ducta fuit, missa praedandi ac frumentandi caussa, Germanis a Caesare victis dicitur post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum recepisse et se coniunxisse cum iis, ad quos Caes-

equites atque eius rei causa moram interponi, arbitrabatur.

10. *Mosa profluit ex monte Vosgo, qui est in finibus Lingonum, et, parte quadam ex Rheno recepta, quae adpellatur Vahalis, insulam efficit Batavorum, neque longius ab eo milibus passuum LXXX in Oceanum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, et longo spatio per fines Sarunetium, Heluetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribucorum, Treuironum citatus fertur et, ubi Oceano adpropinquat, in plures*

far, ut se dederent, post haec misit nuntios (c. 16.). Sigambri a Mosa pinium distabant, proximi Rheno (c. 35.) et Vbiis confines. Ad eos ponte constructo Caesar transduxit exercitum.

Mosa etc. Totum hoc caput a glossatore esse intrusum arbitraturs I. C. II. quia turbat solum orationis et mendis scatet, neque quidquam ad rem facit. Quod ad mendas attinet, puto me iustulisse primariam de *Nantuatibus*, de quibus videri debet D'Anville p. 472. Dein Mediomatricos et Sequanos ad Rhenum tempore Caesaris pertinuisse, verosimile videtur et D'Anvillio et Mannerto; erant tamen Mediomatrici in loco nostro post Tribucos ponendi. De Sequanis conferri potest Schoepflii *Alsatia illustrata* t. I. p. 40. Cardio rei versatur in eo, *Mosa* an *Mosella* recte memoretur capite praecedente; si *Mosella*, manifestum totum hoc caput de *Mosa* et Rheno cuidam sciole debetur. Id non obstat, quod *Mosam* e *Vosgo* monte profluere Caesar dicit; utique enim eius montis radices in Lingonum finibus ibi sunt, ubi *Mosa* oritur. Cf. D'Anville p. 467.

Vosgo. Sic e codd. inscriptione quadam et medii aevi scriptoribus ediderunt Dauis. et Oudendorp.

In Gr. metaphr. est Βοσῆνος, qua forma *Vosagus* exprimitur. M. Cf. Schoepflii *All. ill.* t. I. p. 4. Dicitur *Vogesus, Vosagus, Vosagus*.

ex Rheno. Sic constantissime MSS. Sed *Rhent* in recentioribus. Oudend.

Vahalis. Idem nomen in Tacit. Ann. 2, 6 occurrit, ubi fere haec ipsa de Rheno tradit. Varietas scripturae (*Walis, Vals, Valus, Vacalus, Βίβαλος, Vaculus*) rursus ex eo est, quia Romani extera nomina immutarunt. Litera *W* facile arguit originem Germanicam, *M*.

et, parte quadam — transit. Oudend. in codd. bene multis reperit lectionem sequentem, quam et recepit in textum. *Mosa — et parte quadam ex Rheno recepta; quae adpellatur Vahalis, insulamque efficit Batavorum, in Oceanum insult, neque longius ab Oceano milibus passuum LXXX in Rhenum transit.* Eius lectionis partem priorem, et parte — insult, recte se habere puto; posterior vero pars, neque longius — transit, haud dubie vitiosa est. Mihi placet altera lectio, quae in edd. vulgo reperitur, et, si quis naturam cursumque fluminis, quam codices, se-

diffluit partes, multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur, ex quibus sunt, qui piscibus atque ouis auium viuere existimantur, multisque capitibus in Oceanum influit.

11. Caesar quum ab hoste non amplius passuum XII milibus abesset, vt erat constitutum, ad eum legati reuertuntur: qui, in itinere congressi, magnopere, ne longius progrediretur, orabant. Quum id non inpetrassent, petebant, vti ad eos equites, qui agmen antecessissent, praemitteret, eosque pugna

qui malit, in vnuerfum praeferenda est. Quae cum ab ipso situ naturae commendationem veri habeat, accipit etiam ex eo auctoritatem, quia Graeca metaphrasis eam verbum de verbo expressit. *M.* Hanc lectionem Moro probatam recepi. Similia fere tradit Tacitus A. 2, 6. Cf. Menfonis Altingii Not. Germ. inf. T. I. p. 16.

per fines Sarunetium. Vulgo legitur *Nantuatum*, turpi errore, Caesari non imputando. *Nantuates*, *Valesiae* gentem, *Rhenus* nullo modo attingit. Neque vulneri medentur interpretes, dum *Vandiam* (*le pays de Vaud*) intelligunt, a qua magis etiam *Rhenus* distat. Codices variant; exhibent *Vatuatum*, *Mantuatum*, vnde *Glareanus Actuatium*, vt vulgo apud *Strabonem* p. 102. Mihi persuasum est, legendum *Sarunetium*. Librarios decepit, quod horum non alibi mentio apud *Caesarem* exstat; et quod supra 3, 1. sermo de *Nantuatibus* factus. Aptissime *Plinius* 3, 20 (24) *Sarunetes ortus Rheni accolunt*, vbi *Harduinus* perperam misit *Suanetes*. Cf. *D'Anville* Not. de la Gaule p. 583. Gentis memoriam hodieque seruat *Sargans*. Vid. *D'Anville* p. 472. Nil obstat de cetero, quod apud *Strabonem* l.

c. primi omnium ad Rhenum habitare dicuntur Nantuates, apud quos etiam eius fluvii fontes sint in Adula monte. Ibi enim legebatur *Αἰρουάριοι*, ex quibus docti fecerunt *Nantuates*, *Caesaris*, vt volunt, auctoritate et ipsius *Strabonis* p. 204. qui tamen hoc loco *Nantuates* cum *Veragris* ad *Lemannum lacum* ablegat, vt *Caesar* 3, 1.

Tribucorum. alias *Triboccorum.* de quibus v. *Schoepflinus* l. c. p. 136.

capitibus. Docuit *Oudendorpius* ad *Lucanum* 3, 201, cum ex aliis, tum e *Liuiano* loco 33, 41, *caput fluminis etiam ostium* significare, etsi plerumque est *mons*. Ergo in huiusmodi locis, quod et *Gesnero* in *Thes. L. L.* visum est, *caput* indicat partem summam, extremam. In *Gr. metaphr.* est, πολλοῖς στόμασιν εἰσβάλλει εἰς Ὠκεανόν. Ceterum de multitudine ostiorum *Rheni* et dissenso scriptorum super hac re et, fide *Caesaris* et modo eius explicandi, ad eundem est diligentissimus *Cellarius* in *Notit. Orbis* 2, 3, 5. init. qui existimat, *Caesarem*, cum multa ostia dixerit, intellexisse etiam riuos et elices, per quos sub illas regiones *Rhenus* diffusus fuerit. *M.*

prohiberet; sibi que vti potestatem faceret, in Vbios legatos mittendi: *quorum si Principes ac senatus sibi iureiurando fidem fecissent, ea conditione, quae a Caesare ferretur, se vsuros ostendebant*: ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. Haec omnia Caesar eodem illo pertinere arbitrabatur, vt, tridui mora interposita, equites eorum, qui abessent, reuerterentur: tamen sese non longius milibus passuum quatuor aequationis causa processurum eo die dixit: huc postero die quam frequentissimi conuenirent, vt de eorum postulatis cognosceret. Interim ad Praefectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, qui nunciarent, ne hostes proelio laceggerent et, si ipsi laceggerentur, sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset.

12. At hostes, vbi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat quinque milium numerus, quum ipsi non amplius DCCC equites haberent, quod ii, qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum paullo ante a Caesare discesserant, atque is dies induciis erat ab eis petitus, inpetu facto, celeriter nostros perturbauerunt. Rursus resistentibus nostris, consuetudine sua ad pedes desiluerunt, subfossisque equis compluribusque nostris deiectis, reliquos in fugam coniecerunt atque ita perterritos egerunt, vt non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri venissent. In eo proelio ex equitibus nostris interficiuntur quatuor et septuaginta, in his vir fortissimus, Piso, Aquitanus, amplissimo gene-

fecissent. alii fecisset. Sic et alibi. v. C. 1, 2. Alex. 2. quae a Caes. ferretur. Cf. c. 8. M.

Rursus significat porro, aut, vicillim. *M.* Male hoc aduerbium virgula a seq. voce seiungunt. *subfossis equis.* non suis, sed Romanorum.

in conspectum. Codd. quidam *in conspectu.* quod placet Clarkio.

quatuor et septuaginta. Celsus p. 76. CCCCLXX.

ex periculo. Solet sic Caesar. Vulgo omittitur praepositio. *infirmittate, mobilitate.* Cf. c. 5. *M.*

re natus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat, amicus ab Senatu nostro adpellatus. Hic quum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit: ipse equo vulnerato deiectus, quoad potuit, fortissime resistit. Quum circumuentus, multis vulneribus acceptis, cecidisset, atque id frater, qui iam proelio excesserat, procul animum aduertisset, incitato equo se hostibus obtulit atque interfectus est.

13. Hoc facto proelio, Caesar neque iam sibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab his, qui per dolum atque insidias, petita pace, ultro bellum intulissent: expectare vero, dum hostium copiae augerentur equitatusque reuerteretur, summae dementiae esse iudicabat et, cognita Gallorum infirmitate, quantum iam apud eos hostes vno proelio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat. His constitutis rebus et consilio cum Legatis et Quaestore communicato, ne quem diem pugnae praetermitteret, opportunissima res accidit, quod postridie eius diei mane eadem et perfidia et simulatione vsi Germani, frequentes, omnibus principibus maioribusque natu adhibitis, ad eum in castra venerunt; simul, vt dicebatur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dictum et ipsi petissent, proelium pridie commisissent; simul vt, si quid possent, de induciis fallendo inpetrarent. Quos sibi Caesar oblatos gauisus, illos retineri iussit; ipse omnes copias castris eduxit equitatumque, quod recenti proe-

apud eos (Gallos) hostes (Caesaris, i. e. Germani). M.

praetermitteret. alii intermitteret.

gauisus. Satis certa est haec lectio propter metaphr. Gr. in qua est ἡγάρεν, etsi, quod mirum est, omnes fere MSS. *grauius* exhibent. *M.*

retineri iussit. Plutarch. in Caes. c. 22 repetit quidem ex hoc loco, quae Caesar c. 12 et 13 de perfidia Germanorum narravit, ὃ καὶ τὰς ἐν ταῖς ἐφημερίαις γέγραπται — sed addit, Canutium tradidisse, has res Catonem adeo fuisse inprobatas, vt Caesarem, reum παρασπονδῆμα-

lio perterritum esse existimabat, agmen subsequi iussit.

14. Acie triplici instituta et celeriter VIII milium itinere confecto, prius ad hostium castra peruenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. Qui, omnibus rebus subito perterriti et celeritate aduentus nostri et discessu suorum, neque consilii habendi, neque arma capiendi spatio dato, perturbantur, copiasne aduersus hostem educere, an castra defendere, an fuga salutem petere, praestaret. Quorum timor quum fremitu et concursu significaretur, milites nostri, pristini diei perfidia incitati, in castra iruperunt. Quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris resisterunt atque inter carros impedimentaue proelium commiserunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesserant Rhenumque transierant) passim fugere coepit; ad quos confectandos Caesar equitatum misit.

15. Germani, post tergum clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abiectis signisque militaribus relictis, se ex castris eiecerunt: et, quum ad confluentem Mosae et Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, magno numero interfecto, reliqui se in

ros, hostibus dedendum censeret. Cf. Sueton. Iul. c. 24. Hoc παρασπόνδημα in eo videtur fuisse, quod interea, dum legati apud eum fuerunt, hostes adgressus est: praesertim si Dio Cassius 39, 47, 48. conferatur, qui proelium, c. 12 descriptum, petulantiae iuniorum tribuit, quam seniores vsque eo improbarint, ut legationem ad Caesarem deprecandi causa susciperent. Hos igitur seniores, legatos, deprecatores, retinuit et interea vicit eos, pro quibus deprecaturi venerant. Quaedam horum Brantius iam adtulerat. M.

Acie instituta. alii instruxa. cf. 3, 24.

consilii. Mauult Oudend. *consilii.* Mox, et si eodd. inuitis, legendum *perturbabantur.* M. *pristini diei.* i. e. pridiani. v. Cic. de Orat. 1, 8. Curt. 8, 4. Suet. Aug. 94. A. Gell. 10, 24. Macrobi. Sat. 1, 4.

Quorum qui. Alii *Quo in loco.*

Mosae et Rheni. Cluver. Germ. Ant. 2, 14. vult *Mosellae.* Scilicet ad confluentem Mosae et Rheni (in Bataviis ad oppidum *Geeroliet*) confugere non poterant Germani, quia

flumen praecipitauerunt atque ibi timore, lassitudine, vi fluminis oppressi perierunt. Nostri ad vnum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, quum hostium numerus capitum CDXXX milium fuisset, se in castra receperunt. Caesar his, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit: illi supplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexauerant, remanere se apud eum velle dixerunt. His Caesar libertatem concessit.

16. Germanico bello confecto, multis de caussis Caesar statuit, sibi Rhenum esse transeundum: quarum illa fuit iustissima, quod, quum videret, Germanos tam facile inPELLI, vt in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit, quum intellexerent, et posse. et audere Populi Romani exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Vbipetum et Tenchtherorum, quam supra commemoravi praedandi frumentandique caussa Mosam transisse, neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum receperat seque cum iis coniunxerat. Ad quos quum Caesar nuncios misisset, qui postularent, eos, qui sibi Galliaeque bellum intulissent, sibi dederent, responderunt: *Populi Romani imperium Rhenum finire: si, se inui-*

Condrusorum fines inde 125,000 passus aberant. Dio etiam 39, 47. Germanos Rhenum transgressos in Treuerorum fines peruenisse scribit ibique a Caesare caesos. Si Caesar in Batauis fudisset Germanos, non in Vbios nec in Sigambros transisset. Ad Vbiorum fines ac eodem ponte in Galliam se recepit Caesar, ergo ad confluens Mosellae et Rheni. Cum Cluuerio consentit I. C. H. Contra sentiebat II. Pontanus in disceptationibus chorographicis. Porro I. C. H. putat a librariis lineas fuisse transpositas in loco nostro, qui ita

sit restituendus: *et, magno num. interf. reliqui se in fugam praecipitauerunt, atque, cum ad confl. Mosellae et Rheni peruenissent, reliqua fuga desperata, ibi tim. lassit. et vi fl. oppr. perierunt.* Nescio, an necessaria sit mutatio. Sensus vulgatae lectionis sat clarus videtur.

vi fluminis. sic optimi codd. alii *et vi fluminis.*

supra commemoravi. Locus est c. 12. M.

sibi dederent. sic codd. vetustissimi. in aliis est *vi sibi ded.* v. *vti* in Ind.

to Germanos in Galliam transire, non aequum existimaret, cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postulare? Vbi autem, qui vni ex transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, ut sibi auxilium ferret, quod grauiter ab Sueuis premerentur; vel, si id facere occupationibus reipublicae prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliqui temporis satis futurum: tantum esse nomen atque opinionem eius exercitus, Ariouisto pulso et hoc nouissimo proelio facto, etiam ad vltimas Germanorum nationes, uti opinione et amicitia Populi Romani tuti esse possint. Nauium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.

17. Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreuerat; sed nauibus transire, neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae neque Populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem altitudinemque flu-

legatos miserant. Cf. c. 8. Omnes autem causas, hoc capite commemoratas, Dio Cassius 39, 48. vanitatis arguit tribuitque transeundi Rheni conatum vni cupiditati inclarescendi, quae Caesarem inpulerit, ut aliis intentata ipse tentaret. De posteriore consentit Plutarch. in Caes. c. 22. M. Quidam codd. non habent *legatos*.

occupat. reipublicae. al. *Populi Romani*.

tantum esse nomen. Scaliger et recent. addunt *apud eos*.

eius exercitus. al. *Romani exercitus*.

ad vlt. G. nationes. Vulgo *apud.* respice ad 3, 9.

Rationem pontis. Recentiores inferunt igitur.

sesquipedalia. i. e. crassitudine sesquipedali.

inmissa in flumen. Scaliger *demissa*.

fistulae. Est fistuca, si uinum causa monere licet, machina, qua palos tundunt ita, ut altius infigantur solo (*einrammeln, hier*), aut lapides, in via stratos, complanant, aut pavimenta solidant. Sed non modo ea machina, quae manu opificis leuata tundit, fistuca dicitur: sed et haec, quae trochleis leuata et rursus delapsa subiectos palos pondere et ictu infigit. vid. Gesneri Thes. L. L. et imprimis Hotomannus ad hunc Caesaris locum. M. Apud Vitruu. 3, 3. et 10, 3. est *fistucatione solidare*.

minis, tamen id sibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum, existimabat. Rationem pontis hanc instituit. *Tigna bina sesquipedalia, paullum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter se iungebat. Haec quum machinationibus inmissa in flumen defixerat fistucisque adegerat, non sublicae modo directae ad perpendicularum, sed prona ac fastigata, ut secundum naturam fluminis procumberent: iis item contraria bina, ad eundem modum iuncta, interuallo pedum quadragenum, ab inferiore parte, contra vim atque impetum fluminis conuersa statuebat. Haec utraque insuper bipedalibus trabibus inmissis, quantum eorum tignorum iunctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte, distinebantur: quibus disclusis atque in contrariam partem reuinctis, tanta erat operis firmitudo atque ea rerum natura, ut, quo maior vis aquae se incitauisset, hoc artius inligata tenerentur. Haec directae materiae iniectae contexebantur et longuriis cratibusque consternebantur: ac nihilo secius publi-*

directae. v. Ind. *M.* al. male *directa.*

prona ac fastigata, ita prona, ut fastigio similia essent. Fastigium autem est tectum templorum, figura plani inclinati decurrens: unde prona et fastigatum est inclinatum. *M.* al. male *fastigiata.*

secundum naturam fluminis, dem *Strome nach.* *M.* selon *le fil de l'eau.*

item est initium apodoseos periondi. *M.*

bina. sic Clarke. vulgo *duo.* *ab inferiore parte* (fluminis), *weiter unten.* *M.* Perperam illa exponit Lipsius poliorc. 2, 5.

Haec utraque, tigna illa prona in superiore et inferiore fluminis parte defixa. *M.* Quod sequitur *insuper* restituit Oud.

o codd. dein *bipedalibus* intellige crassitudine, ut supra.

iunctura, spatium ab una serie tignorum ad alteram, quod spatium nunc tegendum erat, ut transiri posset: nam hoc est iungere res distantes, efficere, ut ab una ad aliam una serie venire possit, quasi cohaererent. *M.* *bins fibulis,* ita ut essent binarum fibulae s. copulae, (*Klammern, de fortes chevilles*) clavi trabales. *M.*

distinebantur, interposito trabium. Eodem modo mox *disclusis,* interposito trabium. *M.* *reuinctis,* additis utrimque copulis s. fibulis. *M.*

Haec, hoc totum opus. *M.* *directae* (an potius, *directa?* v. Ind.) *materie iniectae.* *materiae* (ligna, crates, et quidquid

cae et ad inferiorem partem fluminis oblique agebantur, quae, pro pariete subiectae et cum omni opere coniunctae, vim fluminis exciperent: et aliae item supra pontem mediocri spatio, ut, si arborum trunci siue naues deiiciendi operis essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

18. Diebus decem, quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Caesar, ad utramque partem pontis firmo praesidio relicto, in fines Sigambrorum contendit. Interim a compluribus ciuitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus liberaliter respondit obsidesque ad se adduci iubet. At Sigambri ex eo tempore, quo pons institui coeptus est, fuga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excellerant, suaeque omnia exportauerant, seque in solitudinem ac siluas abdiderant.

19. Caesar, paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis aedificiisque incensis frumentisque

inseruit veluti solo pontis, per quod inceditur) inicitur eadem directione qua longitudinem. *M.* Omnino *directa* et *materie* dedit. Oud. e codd. alii malunt *directa*.

ad inf. partem fluminis. Ioh. Clericus Art. Crit. P. 3. S. 1. c. 6, 21. legit *flumini*. intelligit quippe *inf. partem pontis*. Verum publicae hae ad inf. partem fluminis opponuntur alteris illis mox supra pontem (i. e. in superiore parte fluminis) adactis. Hoc et Lipsius sic agnoscit. Noli ergo cum Hotomanno mutare in *superiorem*.

oblique agebantur, inclinabantur. *M.*

pro pariete subiectae. Paulo post tales trabes adpellat *defensores*. Sunt veluti murus aut agger. Tanto magis probo, quod

Oud. e quibusdam codd. recepit *pariete*, cum vulgo *ariete* legeretur. Plutarch. in Caes. c. 22 dicit *προβόλους ξύλων μεγάλων*. *M.* Contra Graecus metaphr. habet *διὰ πριου*, more *arietis*, et Turnebus Adu. 24, 30. *pro ariete* exponit pro defensione aut munimento. Lipsius hic, nec *aries* nec *paries* quid sibi velit, se capere profitetur, nec negari potest, *parietem* improprie dici. Cellarius praetulit *pro ariete*.

et aliae item. Recentiores male *alia*.

deiiciendi operis sc. causa. Verbum hoc, omissum in codd. multis, (est enim ellipsis non rara: v. Oudendorp. ad 4, 1.) alii interpretandi causa addiderunt. — De structura huius pontis scripsisse Iucundum Veronem

succis, se in fines Vbiorum recepit; atque iis auxilium suum pollicitus, si ab Sueuis premerentur, haec ab iis cognouit: Sueuos, posteaquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuncios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores suaeque omnia in filias deponerent atque omnes, qui arma ferre possent, vnum in locum conuenirent: hunc esse electum medium fere regionum earum, quas Sueui obtinerent: hic Romanorum aduentum expectare atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Caesar comperit, omnibus his rebus confectis, quarum rerum causa transducere exercitum constituerat, ut Germania metum iniiceret, ut Sigambros vlcisceretur, ut Vbios obsidione liberaret, diebus omnino X et VIII trans Rhenum consumtis, satis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit pontemque rescidit.

20. Exigua parte aestatis reliqua, Caesar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septemtriones vergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam pro-

sem, monuit ad h. l. Camerarius. Hotomannus addit Budaeum, Cardanum, Io. Buteonem, (cuius singularis liber de hoc ponte existat) Turnebum l. c. *M. Ad- do et Magium* in Gruteri lamp. t. 2. p. 2438. ubi contra Buteonem et alios disputat.

edrum rerum vis. Tò rerum dæst in quibusdam. male.

in fines Sigambrorum. In hos enim se receperant nuper equites Germani. vid. cap. 16. *M.* Sigambri inter Sigum et Luppium fluuios quaerendi. v. D'Anville et Mannert.

in fines S. contendit. alii *intendit*, ut Terent. Andr. 2, 2, 6. V. tamen c. 20.

At Sigambri. Hoc *At* dedit e suo codice Vrsinus, ubi scilicet inuenerat ut.

frum. succis. Hotomannus sic ex ingenio, ut c. 38. firmatur autem e codd. Vulgo erat *succensis.*

se in fin. Vbtorum recepit. Causa ex c. 16. discenda est. *M. dimisisse.* alias *misisse.* sed v. c. 34, 5, 49. 53. 6, 43.

in filuas. i. e. intra filuas. al. *n filuts.*

hic Rom. adu. Sic codd. et edd. vet. Ast Scaliger *tbi.*

profectum. nonnulli *perfectum.* male. Cf. 7, 66. C. 3, 15. 58. Al. 3.

se in Galliam recepit. Res ipla loquitur, timore percussum Caesarem non ausum esse cum Sueuis congredi. *Glandorpius.*

in Britann. profic. contendit. Dio Cassius 39, 53. monuit, nihil utilitatis ex hac ex-

liciscæ contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata auxilia intellegebat: et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret, tamen magno sibi vsui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognouisset: quæ omnia fere Gallis erant incognita. Neque enim temere præter mercatores illo adit quisquam, neque iis ipsis quidquam, præter oram maritumam atque eas regiones, quæ sunt contra Gallias, notum est. Itaque, euocatis ad se vndique mercatoribus, neque quanta esset insulae magnitudo, neque quæ aut quantæ nationes incoherent, neque quem vsum belli haberent, aut quibus institutis vterentur, neque qui essent ad maiorum nauium multitudinem idonei portus, reperire poterat.

21. Ad hæc cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus C. Volusenum, cum naui longa præmittit. Huic mandat, vti, exploratis omnibus rebus, ad se quam primum reuertatur: ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod inde erat breuissimus in Britanniam transiectus. Huc naues vndique ex finitimis regionibus et, quam superiore aestate ad Veneticum bellum fecerat, classem

peditione Britannica neque ad Caesarem, neque ad ciuitatem redundasse, præter samam patefactæ Romanis insulae. Consequitur Plutarch. in Caes. c. 23. Miram causam Suetonius in Caes. c. 47 addidit, Ipe margaritarum Caesarem Britanniam petiisse; credibile tamen sit, opinionem magnarum Britanniae opum fuisse, si Ciceronianus locus ad Diu. 7, 7. conferatur. M. Veneri genitrici thoracem e Britannicis margaritis factum dedicasse refert Plin. 9, 35 (57). Subiecto id titulo testatur Solinus addit c. 53.

illo adit. Sic bene Scaliger e cod. Vrsini.

contra Gallias. Sic boni codd. alii Galliam.

euocatis ad se. Ita probi codd. al. vocatis. conuocatis.

ad maiorum nautum. al. maiorem.

prius quam. Hotomann. malit prius qui.

C. Volus. præmittit. Hæc, vt interpretes monuerunt, repugnant loco Suetonii Caes. c. 58. vbi Caesar per se, h. e. ipse explorasse dicitur regiones. Atque vt aliis visus est Suetonius obliuione quadam errasse, quod et ego arbitror, sic fuerunt, qui vellent emendationibus iuuare Suetonii locum, de quibus Ernesti ad Suetonium dixit. M.

iubet conuenire. Interim, consilio eius cognito et per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus eius insulae ciuitatibus ad eum legati veniant, qui polliceantur obsides dare atque imperio Populi Romani obtemperare. Quibus auditis liberaliter pollicitus hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remittit et cum his vna Commium, quem ipse, Atrebatibus superatis, regem ibi constituerat, cuius et virtutem et consilium probabat et quem sibi fidelem arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat ciuitates horteturque, ut Populi Romani fidem sequantur; seque celeriter eo venturum nunciet. Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui naui egredi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem reuertitur; quaeque ibi perspexisset, renunciat.

22. Dum in his locis Caesar nauium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis inperiti bellum Populo Romano fecissent, seque ea, quae imperasset, facturos pollicerentur.

Celsus etiam p. 72. per se ipsam explorasse Caesarem testatur, Suetonii loco motus. Notum, Imperatori tribui, quae per Legatos patrat.

breuissimus in Br. v. not. ad b. 23.

ad Ven. hell. fecerat. Cf. 3. 9. M. al. effecerat.

obsides dare, praelens pro futuro, ut 2. 32. 7. 14. Sic et Plautus Men. 3. 1. 103.

eos domum remittit. al. remisi. Pronomen eos induci heic abet Oud. ad Suet. Iul. c. 7.

Commium. In thesauro Brandenburg. Vol. 1. p. 305 exstat numus, in cuius vna facie circa equam Commios, in altera ca-

piti galæato Garman adscriptum est: quem Begerus ad hunc Commium Atrebatem refert. Cell. De altero verbo Garman Begerus dubitanter scripsit, an fortasse sit idem, quod Germanus; sed hoc foret vberioris disputationis, quam pro meo consilio. Mascouius in historia Germanorum T. 1. p. 37 non inprobat hanc numi huius explicationem de Commio. M. Dio habet Κομμιος. De numo v. Eckhel D. N. V. t. 1. p. 77.

magni hab. Vulg. magna. M.

ut Pop. Rom. hoc ut in quibusdam codd. desit.

perspectis regionibus. addunt

Hoc sibi satis obportune Caesar accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat, neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat, neque has tantularum rerum occupationes sibi Britanniae anteponendas iudicabat, magnum his obsidum numerum imperat. Quibus adductis, eos in fidem recepit. Nauibus circiter LXXX onerariis coactis contractisque, quot satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quidquid praeterea nauium longarum habebat, Quæstori, Legatis Praefectisque distribuit. Huc accedebant XVIII onerariae naues, quae ex eo loco ab milibus passuum VIII vento tenebantur, quo minus in eundem portum pervenire possent. Has equitibus distribuit; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino et L. Aurunculeio Cottae, Legatis, in Menapios atque in eos pagos Mori-

quidam *omnibus*. Rectius abest, nec habet Graecus.

sibi Brit. antep. Id *sibi* in aliis deest.

LXXX oner. alii *DCCCLXXX*. manifesto librariorum vitio. Orolius 6, 8. cum vulgato consentit.

coactis. Hoc pertinet ad vniuersam summam nauium, quas collegerat. Gr. metaphr. συναλίστην. *M.*

contractis. Hoc pertinet ad eas, quas ex vniuersa summa delectas congregarat, vna proficisci iusserat, ut duas legiones transportarent. Gr. metaphr. ἐκλέγειν. *M.*

ab mil. pass. VIII. Sic boni codd. In aliis deest praepositio.

deducendum. al. *ducendum.*

P. Sulp. Rufum. Huc trahit Vossius numum Caesaris, qui in auersa habet nauem cum epigraphe ΠΟΤΒ. ΣΟΤΑΠΙΚΙΟΣ ΠΟΤΦ.

tertia f. vig. soluit, ex portu Itio f. Iccio, cf. 5, 2, ut Strabo

adnotauit 4, p. 199. quem de priore Caesaris traiectu in Britanniam loqui, (nam non ita multo post rursus eo contendit vid. 5, 2) ex tempore et hora in notitia orbis ant. T. 1. p. 301. probauimus. *Cellar.* Exstat disertatio Io. Georg. Eccardi de portu Iccio, inserta Miscellaneis Lipliens. T. 8. p. 255, unde idem ille vir doctus in libro de origine Germanorum sect. 95. p. 209. edit. Götting. quaedam repetiit. Sententias autem virorum doctorum varias collegit, praeter Cellarium, Fabricius in bibl. lat. lib. 1. cap. 10. sect. 2. vbi de Caesare agitur. Collegit etiam Ritterus in historia Gallorum p. 97. Attingit Wesselingius ad Antonini itineraria p. 363. *M. Soluit.* Sic et 5, 23. alibi plene *naues soluit.* v. mox c. 36. C. 1, 28. 3. 6. 14. 26. De portu Iccio v. D'Anville in Not. de la Gaule p. 389. et in Mém. de l'Acad. d. Inscr. t. 28. a. 1757. vbi post alios demonstrat, intelligendum

norum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit. P. Sulpitium Rufum, Legatum, cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit.

23. His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertia fere vigilia soluit equitesque in ulteriorem portum progredi et naues conscendere et se sequi iussit: a quibus quum id paullo tardius esset administratum, ipse hora diei circiter quarta cum primis nauibus Britanniam adtigat atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cuius loci haec erat natura: adeo montibus angustis mare continebatur, vti ex locis superioribus in litus telum adiici posset. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquae naues eo conuenirent, ad horam nonam in

Wufand. Chisletius Mardicum, Giblon Bononiam, olim Gessoriacum, Valesius et Eccardus Stapulas, olim Vicum vel Quentouicum, intelligebant, Ortelius et Clarinus Caesum, Malbranq S. Audomari sanum.

in ulteriorem portum. Hic paulo post c. 28 *superior* vocatur, in ortum et ad dextram ab Itio recedens: cui opponitur *inferior*, ab Itio recedens in occasum, c. 36. Cf. c. 28. vbi *superior portus* memoratur, et *inferior pars insulae, quae est propius solis occasum*. Sic ergo plagae discernuntur in hoc luore. *Cellarius.*

quam id paullo tardius. Hoc id reuocauit Clarke vulgo omisium.

hora quarta. Est circiter decima antemeridiana. Cf. 1, 26. *M.*

coptas armatas. al. turmas. glossa.

adeo — continebatur. His verbis explicat, quae fuerit na-

tura loci, et potest ante *adeo* intelligi *scilicet*. Hanc explicationem, abrupte positam, voluerunt acutius nectere cum superioribus, et addiderunt *atque*. Inde *adeo* oblitteratum et ex eo factum est vel *atque ita*, vel *atque ibi*, quae singula in codd. et edd. reperiuntur. Ergo recte Oudendorp. reuocauit id, quod in textu est. *M.*

montibus angustis. Quia sint h. l. montes angusti, iis explicandum relinquo; qui loca, quae Caesar hic describit, viderunt. Idem definiunt, quid h. l. sit *continere*. Iulius Celsus eandem rem his verbis expressit: *praeruptae rupes, pelago impendentes*: quibuscum Ciceronis locus ad Attic. 4, 16, iam a Glandorpio comparatus, conuenit: *constat, aditus Britanniae esse munitos mirtifidis molibus.* *M.*

telum adiicit. al. adicit, antiquae. vnde quidam adtgit.

ad horam nonam. Est tertia pomeridiana. *M.*

ancoris expectauit. Interim Legatis Tribunisque militum conuocatis, et quae ex Volufeno cognosset, et quae fieri vellet, ostendit monuitque, (vt rei militaris ratio, maxime vt maritumae res postularent, vt quae celerem atque instabilem motum haberent), ad nutum et ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis et ventum et aestum vno tempore nactus secundum, dato signo et sublatis ancoris, circiter milia passuum VII ab eo loco progressus, aperto ac plano litore naues constituit.

24. At barbari, consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis vti consueverunt, reliquis copiis subsecuti, nostros nauibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naues propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant; militibus autem ignotis locis, inpeditis manibus, magno et graui armorum onere oppressis, simul et de nauibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum: quum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis audacter tela conicerent et equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atque huius omnino generis pugnae inperiti, non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus vti proeliis consueuerant, nitebantur.

25. Quod vbi Caesar animum aduertit, naues lon-

monuit, (vt) omnes res administrarentur, vt (vti) ratio rei militaris et res marit. postularent, vt (quippe) quae — haberent. M. Sic non opus est emendatione Hotomanni et Ciacconii.

celerem atque instab. mot. habere, facillime mutari, valde mutabilem esse. *M.* Pro *vt quae* alii *vt quam.*

milia pass. VII. In metaphrasi est *εράδιον*, vbi Dauisius

egregie legendum monet *εράδια* v' siue 50, qui numerus prope ad alterum accedit. In edd. priscis legitur *centum*. alii habent VIII.

aperto ac plano litore. D' Anville ostendit p. c. esse portum *Lemanis*, hodie *Hyth*.

essedarits, qui ex essedis (curribus bellicis) pugnant. Vid. omnino c. 33. *M.*

onere oppressis. al. pressis.

gas, quarum et species erat barbaris inusitatio et motus ad usum expeditior, paulum remoueri ab onerariis nauibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui, atque inde fundis, sagittis, tormentis, hostes propelli ac submoueri iussit: quae res magno usui nostris fuit. Nam et nauium figura et remorum motu et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt, ac paulum modo pedem retulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, contestatus Deos, ut ea res legioni feliciter eueniret: *Desilite, inquit, commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum reipublicae atque imperatori officium praestitero.* Hoc quum magna voce dixisset, ex naui se proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri, cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, vniuersi ex naui desiluerunt: hos item alii ex proximis nauibus quum conspexissent, subsecuti hostibus adpropinquarunt.

26. Pugnatum est ab utrisque acriter; nostri tamen, quod neque ordines seruare, neque firmiter insistere, neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex naui, quibuscumque signis occurrerat, se adgregabat, magno opere perturbabantur. Hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex naui egredientes conspexerant, incitatis equis in-

de nauibus — in fluctibus.
Praepositiones restituit Oud. e
codd.

insuefactos, aduertos: ut *insueuisse* dicitur, qui est aduofactus rei. In Gr. metaphr. est, *αἰσθητός*. M.

non — nitabantur. Tò omnes, quod vulgo additur, in plurimis codd. et edd. vet. desit.

nitabantur. Sic cod. Oxon. elegantior. Vulgo *viebantur*.

Atque nostris mil. al. At.

commilitones. vulgo *milites.*
ex proximis nauibus. al. *ex proximis primis nau* quod Oud. codices loquens inuitus recepit, vel *ex primis proximis.* pleonasmus mihi videtur.

Pugnatum est etc. Praeclarum se gessit M. Caesius Scaeva, laudatus eo nomine Val. Maximo 3, 2, 23. et Celfo p. 75.

peditos adoriebantur: plures paucos circumfistebant: alii ab latere aperto in vniuersos tela coniiciebant. Quod quum animum aduertisset Caesar, scaphas longarum nauium, item speculatoria nauigia militibus compleri iussit et, quos laborantes conspexerat, iis subsidia submittebat. Nostri, simul in arido constiterunt, suis omnibus consecutis, in hostes inpetum fecerunt atque eos in fugam dederunt neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant. Hoc vnum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

27. Hostes proelio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt: obsides daturus, quaeque imperasset se facturos, polliciti sunt. Vna cum his legatis Commius Atrebas venit, quem supra demonstraui a Caesare in Britanniam praemissum. Hunc illi e naui egressum, quum ad eos oratoris modo imperatoris mandata perferret, comprehenderant atque in vincula coniecerant: tum, proelio facto, remiserunt et in petenda pace eius rei culpam in multitudinem contulerunt et, propter imprudentiam vt ignosceretur, petiuerunt. Caesar questus, quod, quum vltro in continentem legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine caussa intulissent, ignoscere imprudentiae dixit obsidesque imperauit: quorum illi partem statim dederunt, partem, ex longinquitibus locis arcelli-

in vniuersos. male Ciaccon. in auersos. quod turpe fuisse.

Gr. eis σύμναρτας.

simul in arido. Sic codd. et edd. vet. alii simul atque, vt mox.

equites cursum tenere non pot. i. e. equites, quos Caesar iusserat se sequi c. 23, tempestate fuerant deieci, alio delati, vt sequi non possent c. 28. Nam nauigantes cursum tenent, cum secundo vento prouehuntur, et,

quo tendunt, veniunt. In Gr. metaphr. est εὐθρόμεται. M.

legatos de pace. Ex Morinis. v. Dio 39, 51.

se se facturos. Pronomen deest in codd.

supra. Cf. c. 21. Vulgo demonstrauimus. M.

quum ad eos — perferret. Haud dubie reuocanda est lectio metaphrasis Graecae et codicum omnino omnium, praeter vnum: est autem haec:

tam, paucis diebus sese daturos dixerunt. Interea suos remigrare in agros iusserunt principesque vndique conuenire et se ciuitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

28. His rebus pace confirmata, post diem III, quam est in Britanniam ventum, naues XVIII, de quibus supra demonstratum est, quae equites sustulerant, ex superiore portu leni vento soluerunt. Quae quum adpropinquarent Britanniae et ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, vnde erant profectae, referrentur; aliae ad inferiorem partem insulae, quae est propius solis occasum, magno sui cum periculo deiicerentur: quae tamen, ancoris iactis quum fluctibus complerentur, necessario aduersa nocte in altum pronectae continentem petierunt.

29. Eadem nocte accidit, ut esset luna plena, qui dies maritimos aestus maximos in Oceano efficere consuevit: nostrisque id erat incognitum. Ita vno tempore et longas naues, quibus Caesar exercitum transportandum curauerat, quasque in aridum subduxerat, aestus complebat; et onerarias, quae ad ancoras erant deligatae, tempestas afflictabat; neque villa nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi, dabatur. Compluribus nauibus fractis, reliquae quum essent, funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis, ad nanigandum inutiles, magna, id quod necesse erat

quum ad eos oratoris modo (nomine et iure legati, quasi legatus esset) Caesaris mandata perferret. In hoc enim est iniuria, quod legatum comprehenderunt. Iudicauit etiam Oudend. non temere videri damnandam hanc lectionem. *M.* Imo vero restituendam iudico. Alii deferret.

contulerunt. alii contecerunt. vltro legatis missis. Cf. c.

21. Continens est Gallia. *M.*

conuenere. Potius, conuenire. *M.*

pace confirmata. alii firmata. supra. vid. c. 23. De sustulerant v. Ind. in tollere. *M.*

deiicerentur. frustra Ciacconius reiticerentur.

qui dies. Recentiores quos dies. Tum quidam omittunt dies, ut quae referatur ad lunam.

complebat. alii compleuerat.

accidere, totius exercitus perturbatio facta est: neque enim naues erant aliae, quibus reportari possent; et omnia deerant, quae ad reficiendas eas vltui sunt et, quod omnibus constabat, hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem prouisum non erat.

30. Quibus rebus cognitis, principes Britanniae, qui post proelium factum ad ea, quae iusserat Caesar, facienda conuenerant, inter se conlocuti, quum equites et naues et frumentum Romanis deesse intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportauerat, optimum factu esse duxerunt, rebellionem facta, frumento commeatuque nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod, iis superatis, aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant.

31. Itaque, rursus coniuratione facta, paulatim ex castris discedere ac suos clam ex agris deducere coeperunt. At Caesar, etsi nondum eorum consilia cognouerat, tamen et ex euentu nauium suarum et ex eo, quod obfides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat: nam et frumentum ex agris quotidie in castra conferebat et, quae grauissime afflictas erant naues, earum materia atque aere ad reliquas reficiendas utebatur et, quae ad eas res erant vltui, ex

hiemare. Rectius, *hiemari*.
M. Probat et Oud. ex codd.
Celsus, *hibernari*. Simili modo
noster c. 31. *nauigari*. 6,
85. *contendi*.

post proelium factum. Sic
boni codd.

ad ea, quae iuss. C., facienda.
Haec adiecit Oud. e codd.
Legebatur prius *ad Caesarem*

conuenerant. Iam Manutius re-
ctiora dederat. Habet et
Graecus.

optimum factu. al. *factum.*
aut reditu. Hotom. *aditu.*
male.

ex euentu n. f. Sic C. 2, 5.
fortunarum euentum.

aere. v. Ind. in *aes*, ubi na-
ues aerae describuntur. M.

continenti comportari iubebat. Itaque, quum id summo studio a militibus administraretur, duodecim navibus amissis, reliquis vt nauigari commode posset, effecit.

32. Dum ea geruntur, legione ex consuetudine vna frumentatum missa, quae adpellabatur septima, neque vlla ad id tempus belli suspicione interposita, quum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ii, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari renunciarunt, puluerem maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Caesar id, quod erat, suspicatus, aliquid noui a barbaris initum consilii, cohortes, quae in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, duas ex reliquis in stationem succedere, reliquas armari et confestim sese subsequi iussit. Quum paullo longius a castris processisset, suos ab hostibus premi atque aegre sustinere et conferta legione ex omnibus partibus tela coniici, animum aduertit. Nam quod, omni ex reliquis partibus demesso frumento, pars vna erat reliqua, suspicati hostes, huc nostros esse venturos, noctu in siluis delituerant: tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos, subito adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbauerant: simul equitatu atque effedis circumdederant.

33. *Genus hoc est ex effedis pugnae: primo per omnes partes perequitant et tela coniiciunt atque*

pars hominum. Britannorum scil. vt Graecus disert.

in agris. Principes Britannorum iusserant suos in agros remigrare c. 27, et clam ex agris deducere coeperant c. 30. Hinc intelligetur, quid hoc sit, Britannorum partem in agris remansisse. M.

duas ex reliquis. Scaliger sustulit ex reliquis, inuitis codd.

et conferta legione. I. C. H. emendat et illos in confertam legionem.

paucis interfectis. Contra v. Dionem 39, 52.

ex effedis. Effeda in Belgio inuenta tradit Seruius ad Virg. G. 3, 204. Iornandes de rebus Geticis c. 2. Britannicam vecem dicit.

ipso terrore equorum et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant et, quum se inter equitum turmas insinuauerint, ex essedis desiliunt et pedibus proeliantur. Aurigae interim paullatim ex proelio excédunt atque ita currus conlocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum, in proeliis praestant ac tantum usu quotidiano et exercitatione efficiunt, uti in decliui ac praecipiti loco incitatos equos sustinere et breui moderari ac flectere et per temonem percurrere et in iugo insistere et inde se in currus citissime recipere consuerint.

34. Quibus rebus, perturbatis nostris nouitate pugnae, tempore obportunissimo Caesar auxilium tulit: namque eius aduentu hostes constiterunt, nostri se ex timore receperunt. Quo facto, ad laceffendum et ad committendum proelium alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit et, breui tempore intermisso, in castra legiones reduxit. Dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt. Secutae sunt continuos complures dies tempestates, quae et nostros in castris continerent et hostem a pugna prohiberent. Interim barbari nuncios in omnes partes dimiserunt paucitatemque nostrorum militum suis praedicauerunt et, quanta praedae faciendae atque in perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulsi-

paullatim. Sic codd. et edit. ver. Vulgo *paullum*.

curru se. Pro his leg. *currus* e codd. et metaphr. Gr. Ipla res, etiam sine codicibus, declarat. *M.* Restitui. Oud. malebat *curru se conlocant.* Vulgo *ita se conlocant.*

praestant et efficiunt, ut sint mobiles (variis in locis pugnent,

vagentur) et stabiles (uno in loco pugnent). *M.*

ad laceffendum. Recentiores addidere *hostem* contra codd. optimos et edd. vet. Sed eo non opus. Cf. Liu. 33. 7. Virg. 5. 429. Lucan. 4. 720. 3. 553. ubi vid. Oud.

qui erant in agris reliqui. Sunt ii Britanni, de quibus c. 32. dixerat. *M.*

sent, demonstraerunt. His rebus celeriter magna multitudo peditatus equitatusque coacta, ad castra venerunt.

35. Caesar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum effugerent; tamen nactus equites circiter triginta, quos Commius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportauerat, legiones in acie pro castris constituit. Commisso proelio, diutius nostrorum militum inpetum hostes ferre non potuerunt ac terga verterunt. Quos tanto spatio secuti, quantum cursu et viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt; deinde, omnibus longe lateque adflictis incensisque, se in castra receperunt.

36. Eodem die legati, ab hostibus missi ad Caesarem de pace, venerunt. His Caesar numerum obsidum, quem antea imperauerat, duplicauit eosque in continentem adduci iussit, quod, propinqua die aequinoctii, infirmis nauib, hiemi navigationem subiiciendam non existimabat. Ipse, idoneam tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naues soluit, quae omnes incolumes ad continentem peruenerunt; sed ex his onerariae duae eisdem, quos reliquae, portus capere non potuerunt et paullo infra delatae sunt.

37. Quibus ex nauib quum essent expositi milites circiter CCC, atque in castra contenderent, Morini, quos Caesar, in Britanniam proficiscens, paca-

circ. triginta. Mirum hoc, nec sine exemplo. Cf. b. Afr. c. 6. Hotomannus ergo non audiendus, qui ex ingenio CCC ponebat. Graecus habet *ῥαίονα*. dictum est. vid. cap. 21 et 27. M.

adfl. inc. Pro his vulgo logebatur *aedificiis incensis*, ut et plures MSS. atque Gr. metaphr. exhibent: sed iam Cellarius mo-

nuit, Grononium Obseru. 4, 8. e cod. Andino restituisse, *adfl. ctis incensisque*, quod ipsum Oudend. in Oxon. MS. occurrere dixit. M. Rectiora dant. C. H. qui sic legit: *hominibus longe lateque adflictis incensisque aedificiis*. sero ut 3, 19. *hitem nau. subiticiendam*. alii *hitemis nau. subeundam*. sed ex his etc. Particulam

tos reliquerat, Ipe praedae adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt. Quum illi orbe facto sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter milia VI conuenerunt. Qua re nunciata, Caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim nostri milites inpetum hostium sustinuerunt atque amplius horis quatuor fortissime pugnaverunt et, paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit, hostes abiectis armis terga verterunt magnusque eorum numerus est occisus.

38. Caesar postero die T. Labienum Legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reducerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui quum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent, quo perfugio superiore anno fuerant vsi, omnes fere in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius et L. Cotta, Legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, aedificiis incensis, quod Menapii se omnes in densissimas silvas abdiderant, se ad Caesarem receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duae omnino ciuitates ex Britannia obsides miserunt, reliquae neglexerunt. His rebus gestis, ex literis Caesaris dierum XX sub-
publicatio a Senatu decreta est.

aduersatiuam Aldus et sequaces post potuerunt locauere.

orbe facto. Cf. 5, 33. et Sallust. lug. 97.

amplius horis. alii horas, sub-
audito quam. vt 5, 53.

quo perf. — venerunt. Adeo multiplex est in codd. lectio huius loci, vt Oudendorpius fateatur, sibi de ea non liquere. Quae hic in textu sunt, ea ha-

bet metaphrasis Graeca. M.

Vox perfugio, item verba omnes fere in codd. et edd. vet. desunt.

duxerant. vid. c. 22. M.

Eo (in Belgas) obsides miserunt. Cum ergo Caesar c. 36.

obsides in continentem mitti iusserit, ex nostro loco discimus, continentem indicare Galliam. Cf. c. 27. M.

subpublicat. decret. cf. Suet. c. 24.

C. I V L I I C A E S A R I S

COMMENTARII

DE BELLO GALLICO

LIBER Q V I N T V S

ARGVMENTVM

I. Expeditio secunda Caesaris in Britanniam.

Cap. 1. Adparatus navium. iter Caesaris in Illyricum. Pacatio Pirustarum. 2 — 8. Adventus Caesaris in Gallia. contentiones Treuironum compositae. Dumnorix interfectus. iter in Britanniam. 9. Britanni fugati. 10. 11. Classis Caesaris tempestate adflicta et reparata. 12 — 14. Britannniae et incolarum descriptio. 15 — 22. Cassiuellannus Britannorum dux post varios casus subiectus. transitus Caesaris per Tamesin. Trinobantium et compturium ciuitatum deditio. 23. Reditus Caesaris in Galliam.

II. Bellum Ambionigis.

Cap. 24. 25. Exeroltus Romanus propter frumenti inopiam latus distributus. Tasgetius interfectus. 26 — 37. Ambionigis et Cativolci defectio. castra Q. Titurii Sabini Legati obpugnata. Romanorum calamitas, relicta castris. 38 — 43. Hiberna Q. Ciceronis ab Eburonibus, adiunctis Neruiis, obpugnata. constantia Q. Ciceronis. 44. Egregia virtus T. Pulsionis et L. Varenii. 45 — 52. Obsidio aduentu Caesaris soluta. Belgae victi. 53. 54. Receptus Indutiomari in Treuiros, omissa obpugnatione T. Labieni. hiberna Caesaris. motus in omni fere Gallia, in primis in Senonibus.

III. Motus Treuironum compressi.

Cap. 55. 56. Motus in Treuiris. Germanorum sollicitatio. Cingetorix hostis indicatus. 57. Munita castra Labieni. 58. Interfectus Indutiomarus. Gallia quiescit.

Lucio Domitio, Appio Claudio, coss. discedens ab hibernis Caesar in Italiam, vt quotannis facere

L. Dom. Ap. Cl. Coss. Est Italiam, i. e. Galliam prouinciam s. citiorem. M.
annus P. V. C. 700: M.

confuerat, Legatis imperat, quos legionibus praefecerat, uti, quamplurimas possent, hieme naues aedificandas veteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi subductionesque paullo facit humiliores, quam quibus in nostro mari uti consueuimus; atque id eo magis, quod propter crebras computationes aestuum minus magnos ibi fluctus fieri cognouerat: ad onera et ad multitudinem iumentorum transportandam paullo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. Has omnes acturias imperat fieri, quam ad rem multum humilitas adiuvat. Ea, quae sunt vsui ad armandas naues, ex Hispania adportari iubet. Ipse, conuentibus Galliae citerioris peractis, in Illyricum profiscitur, quod a Pirustis finitumam partem Prouinciae incursionibus vastari audiebat. Eo quum venisset, ciuitatibus milites imperat certumque in locum venire iubet. Qua re nunciata, Pirustiae legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de iniuriis satisfacere. Accepta oratione eorum, Caesar obsides imperat eosque ad certam diem adduci iubet: nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum demonstrat. His ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter ci-

consecrat. al. instituerat, ut
6, 44.

subductiones. Non spreuerim lectionem aliam, *subductionis-que*, a Ciacconio indicatam. *M. Subductiones* sunt tractiones e mari in terram. Cf. c. 11.

in nostro mari, i. e. mediterraneo. Vid. Mela 1, 1. *M.* et 2, 1. Praepositionem *in* addunt codd. et edd. vet.

in rel. utimur maribus. alii *in alio mari uti adfueuerant.* sed alteram lectionem dant boni codd. et edd. vet. et firmat Priscianus 1. 7. p. 770.

acturias. Quae velis simul et remis agebantur. Isid. Hisp. 19, 1. et Scheffer de mil. nau. 2, 2. p. 81.

ex Hispania. Mirificum prouentum ipsi in Hispania esse, docebunt Strabo 3. p. 160. Plin. H. N. 19, 2 (7). *Dauis.*

in Illyricum. Nempe Caesar acceperat prouinciam Galliam Cisalpinam, Illyrico adiecto: v. Sueton. Iul. c. 22. Pirustas esse Illyribi gentem, versus Macedoniam habitantem, docet Ptolemaeus 2, 17. *M.* et *Illyricus*

vitates dat, qui litem aestiment poenamque constituent.

2. His confectis rebus conuentibusque peractis, in citeriorem Galliam reuertitur atque inde ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa omnium rerum inopia, circiter DC eius generis, cuius supra demonstrauius, naues et longas XXVIII inuenit instructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. Conlaudatis militibus atque iis, qui negotio praefuerant, quid fieri velit, ostendit atque omnis ad portum Itium conuenire iubet, quo ex portu commodissimum in Britanniam transmissum esse cognouerat, circiter milium passuum XXX a continenti. Huic rei quod satis esse visum est militum, reliquit: ipse cum legionibus expeditis III et equitibus DCCC in finis Treuironum proficiscitur, quod hi neque ad concilia veniebant, neque impetio parebant, Germanosque transrhenanos sollicitare dicebantur.

3. Haec ciuitas longe plurimum totius Galliae equitatu valet magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut supra demonstrauius, tangit. In ea ciuitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus et Cingetorix: ex quibus alter, simul at-

vocat. Strabo l. 7. p. 314. *Neopioras* et ad Pannoniam refert.

doceant — demonstrant. Conlucta nostro modi, ut temporis, variatio, ut mox c. 2. *reliquit — proficiscitur.* c. 11. *delegit — iubet.*

accepta oratione. Al. *percepta.* Vrsinus e vet. cod. *ratione*, quod placet Hadr. Valelio in Vales. p. 178.

instructas. Proprium in hac re nomen. Cf. c. 5. et C. 3, 100.

abesse ab eo. Sic Cic. Tusc. I, 31.

portum Itium. Cf. 4, 23. *M. transiectum esse cognouerat.*

Hoc verbum *transiectum* esse glossa verbi *transmissum*, quod mox sequitur, post Faernum Hotomannus monuit. *M. Bene. deleui.* Si seruare velis, legendum esset cum Oud. *transmissuris.* Vossii codex habet *transmissurus.* Vox *transmissus* occurrit et c. 13.

c. m. passuum XXX. Al. *XL.* Cf. Cannegister de Brittenburgo p. 70.

Indutiomarus. Numum eius ipse pollicetur. Antica offert ca-

K

que de Caesaris legionumque aduentu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros neque ab amicitia Populi Romani defecturos confirmavit; quaeque in Treuiris gererentur, ostendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere, iisque, qui per aetatem in armis esse non poterant, in siluam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Treuironum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum parare instituit. Sed postea quam nonnulli Principes ex ea ciuitate, et familiaritate Cingetorigis adducti et aduentu nostri exercitus perterriti, ad Caesarem venerunt et de suis priuatim rebus ab eo petere coeperunt, quoniam ciuitati consulere non possent: Indutiomarus veritus, ne ab omnibus desereretur, legatos ad Caesarem mittit; sese idcirco ab suis discedere atque ad eum venire noluisse, quo facilius ciuitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu plebs propter imprudentiam laberetur. Itaque esse ciuitatem in sua potestate, seque, si Caesar permitteret, ad eum in castra venturum et suas ciuitatisque fortunas eius fidei permissurum.

4. Caesar, etsi intellegebat, qua de causa ea dicerentur, quaeque eam res ab instituto consilio deterreret, tamen, ne aetatem in Treuiris consumere cogeretur, omnibus ad Britannicum bellum rebus

put iuuenile, postica GERMANVS INDVTI III, bos gradiens. Patet hinc, nomen per scribendum, Graecus male per x, vt et add. vet. Germanica et hic gloriatur origine, vt Commios 4, 21. Quid sibi velint lineolae quatuor adiectae nomini, incertum. V. Begeri thes. Brandenb. t. 1. p. 309. Eckhel. D. N. V. t. 1. p. 78.

Cingetorigis. Egrege ex prisca lingua Celtica hoc nomen dignitatis exponitur ab O-Brien in opere cit. ad 1, 16. Cingetorigis.

toir, caput ad expeditionem, le chef de l'expédition. Infra 7, 4. praefigitur Ver, i. e. Fear siue vir, qui caput est expeditionis.

siluam Arduennam. vid. 6, 29. M. Et ibi notata.

familiaritate. al. auctoritate. Indutiomarus. Huc hoc nomen transtulit Oudend. positum vulgo post desereretur.

permissurum. Al. commissurum. Discrimen inter haec duo verba patet ex Cic. Verr. 1, 32. filio. Al. filiis.

comparatis, Indutiomarum ad se cum ducentis obsidibus venire iussit. His adductis, in iis filio propinquisque eius omnibus, quos nominatim euocauerat, consolatus Indutiomarum hortatusque est, vti in officio permaneret: nihilo tamen secius, principibus Trevirorum ad se conuocatis, hos singillatim Cingetorigi conciliauit: quod quum merito eius ab se fieri intellegebat, tum magni interesse arbitrabatur, eius auctoritatem inter suos quamplurimum valere, cuius tam egregiam in se voluntatem perspexisset. Id factum grauitus tulit Indutiomarus, suam gratiam inter suos minui, et, qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit.

5. His rebus constitutis, Caesar ad portum Itium cum legionibus peruenit. Ibi cognoscit, XL naues, quae in Belgis factae erant, tempestate reiectas, cursum tenere non potuisse atque eodem, vnde erant profectae, reuertisse: reliquas paratas ad nauigandum atque omnibus rebus instructas inuenit. Eodem totius Galliae equitatus conuenit, numero milium quatuor Principesque omnibus ex ciuitatibus: ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere, decreuerat; quod, quum ipse abesset, motum Galliae verebatur.

6. Erat vna cum ceteris Dumnorix Aeduus, de

Id factum. Vox *factum* in aliis deest.

XL naues. Al. *LX naues.*

in Belgis. Vulgo *in Meldis*. Iam antiquiores offensi sunt hac lectione, quoniam Meldae mediterranei fuerunt, apud quos classem aedificatam esse non credibile sit. Ergo vel *Belgis* cum codd. et odd. quibusdam legetur: vel duo populi fuerunt, qui eodem nomine Meldarum vti sunt, alii ad Oceanum, (quamquam hoc e Strabonis loco 4. p. 194. non videtur certo sequi, vt Ca-

saubonus monuit) alii in mediterraneis locis: vel omnino corruptum est hoc verbum. *M.* Male prouocatur ad Strabonem, vbi Lexouii dicuntur maritimi, non item Meldi. Rectius ergo e codd. restituendum *in Belgis*. Hauius tamen arbitrat, naues in Meldis constructas per Matronam in Sequanam, inde in Oceanum, deuectas. I. C. H. legendum suspicatur *in Mordis*, parum feliciter.

reuertisse. Sic codd. et odd. vet. Alii *relatas*.

quo ab nobis antea dictum est. Hunc secum habere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum nouarum, cupidum imperii, magni animi, magnae inter Gallos auctoritatis, cognouerat. Accedebat huc, quod iam in concilio Aeduorum Dumnorix dixerat, sibi a Caesare Regnum ciuitatis deferri: quod dictum Aedui grauiter ferebant, neque recusandi aut deprecandi causa legatos ad Caesarem mittere audebant. Id factum ex suis hospitibus Caesar cognouerat. Ille omnibus primo precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur; partim, quod insuetus nauigandi mare timeret; partim, quod religionibus sese diceret impediri. Postea quam id obstinate sibi negari vidit, omni spe inpetrandi ademta, Principes Galliae sollicitare, seuocare singulos hortarique coepit, uti in continenti remanerent; metu territare, non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Caesaris, ut, quos in conspectu Galliae interficere vereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret: fidem reliquis interponere, iusiurandum poscere, ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. Haec a compluribus ad Caesarem deferrebantur.

7. Qua re cognita, Caesar, quod tantum ciuitati Aeduae dignitatis tribuerat, coercendum atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius eius amentiam progredi videbat, prospiciendum, ne quid sibi ac rei publicae nocere posset. Itaque dies circiter XXV in eo loco

dictum est. Cf. 1, 3. M. secum habere. Alii ducere. aut deprecandi. Al. neque. Cf. not. ad 3, 14. religionibus. v. Ind. M. Aut votis soluendis et sacrificiis parandis, aut omnibus et auspiciis, quod forsan rectius. tribuerat. Cf. 1, 33. M. in his locis. Alii partibus.

conscendere in naues. Al. naues.

At omn. imped. Al. Atque. impeditis, ita distractis apparando itinere, ut ne sentirent molitiones et fraudes Dumnorigis. M.

pro sano, ut sanum et sapientem. M. Sic Plaut. Men. 2, 2, 24. pro sano. ib. 5, 5, 28.

commoratus, quod corus ventus nauigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit, dabat operam, vt in officio Dumnorigem contineret, nihilo tamen secius omnia eius consilia cognosceret: tandem, idoneam nactus tempestatem, milites equitesque conscendere in naues iubet. At, omnium impeditis animis, Dumnorix cum equitibus Aeduorum a castris, insciente Caesare, domum discedere coepit. Qua re nunciata, Caesar, intermissa profectione atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit retrahique imperat: si vim faciat neque pareat, interfici iubet: nihil hunc se absente pro sano facturum arbitratus, qui praesentis imperium neglexisset. Ille enim reuocatus resistere ac se manu defendere suorumque fidem implorare coepit, saepe clamitans, *liberum se liberaeque ciuitatis esse*. Illi, vt erat imperatum, circumfistunt atque hominem interficiunt; at Aedui equites ad Caesarem omnes reuertuntur.

8. His rebus gestis, Labieno in continente cum tribus legionibus et equitum milibus duobus relicto, vt portus tueretur et rem frumentariam prouideret, quaeque in Gallia gererentur, cognosceret consiliumque pro tempore et pro re caperet, ipse cum quinque legionibus et pari numero equitum, quem in continenti relinquebat, solis occasu naues soluit et, leni Africo prouectus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit et, longius delatus aestu, orta luce, sub sinistra Britanniam relictam conspexit.

pro infano. Liu. 39, 49. non pro vano modo, sed vix pro sano. Sic et infra C. 3, 109. pro communis amico atque arbitro.

entm, enim vero. v. Gronou. ad Liu. 34, 32. M. Cf. C. 1, 81. rem frumentariam. Al. rel frumentariae.

relinquebat, solis occasu.

Hanc lectionem Gron. (Obs. 4, 4) et Oud. in codic. reperiunt: altera est, *reliquerat, ad solis occasum*: vtraque bene habet, nec villo modo definiri hic potest, quae verba Caesar scripserit. M. Tò solis occasu habes et apud Liu. 9, 32. et passim.

prouectus. Alii *profectus*. minus bene.

Tum rursus, aestus commutationem secutus, remis contendit, vt eam partem insulae caperet, qua optimum esse egressum superiore aestate cognouerat. Quâ in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis grauibque nauigiis, non intermisso remigandi labore, longarum nauium cursum adaequarunt. Accessum est ad Britanniam omnibus nauibus meridiano fere tempore: neque in eo loco hostis est visus, sed, vt postea Caesar ex captiuis comperit, quum magnae manus eo conuenissent, multitudine nauium perterritae, (quae cum annotinis priuatisque, quas sui quisque commodi fecerat, amplius DCCC vno erant visae tempore,) a litore discesserant ac se in superiora loca abdiderant.

9. Caesar, exposito exercitu et loco castris idoneo capto, vbi ex captiuis cognouit, quo in loco hostium copiae consedissent, cohortibus X ad mare relictis et equitibus CCC, qui praesidio nauibus essent, de tertia vigilia ad hostes contendit, eo minus veritus nauibus, quod in litore molli atque aperto deligatas ad ancoram relinquebat; et praesidio nauibus Q. Atrium praefecit. Ipse, noctu progressus milia passuum circiter XII, hostium copias conspiciatus est. Illi, equitatu atque essedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere et proelium committere coeperunt. Repulsi ab equitatu, se in siluas abdiderunt, locum nacti, egregie et natura et opere munitum, quem domestici belli, vt videbatur, causa iam ante praeparauerant: nam crebris arboribus succis omnes introitus erant praecclusi. Ipsi ex siluis rari propugnabant, nostrosque intra munitiones in-

annotinis. Male quidam *annonarias* reddidere.

sui — commodi sc. causa. vid. Ind. in *caussa.* M.

tempore. Bene sic codd. et

edd. vet. Alii *timore a lit. disc.* *veritus nauibus.* Sic Cic.

Acad. Q. 4, 45. *Vos mihi veremini.*

molli, nullis scopulis periculoso; *aperto,* nullis rupibus aut prominentiis iupedito. M.

prosequi vetuit Vulgo *persequi.* *militēs. i. e. peditēs.* Prima

gredi prohibebant. At milites legionis VII, testudine facta et aggere ad munitiones adiecto, locum ceperunt eosque ex siluis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. Sed eos fugientes longius Caesar prosequi vetuit, et quod loci naturam ignorabat, et quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui volebat.

10. Postridie eius diei mane tripartito milites equitescque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. His aliquantum itineris progressis, quum iam extremi essent in prospectu, equites a Q. Atrio ad Caesarem venerunt, qui nunciarent, superiore nocte, maxima coorta tempestate, prope omnes naues adflictas atque in litore eiectas esse; quod neque ancorae funesque subsisterent, neque nautae gubernatoresque vim pati tempestatis possent: itaque ex eo concursu navium magnum esse incommodum acceptum.

11. His rebus cognitis, Caesar legiones equitatumque reuocari atque itinere desistere iubet; ipse ad naues reuertitur: eadem fere, quae ex nunciis literisque cognouerat, coram perspicit, sic ut, amissis circiter XL nauibus, reliquae tamen resciri posse magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus fabros delegit et ex continenti alios arcessiri iubet; Labieno scribit, ut, quam plurimas posset, iis legionibus, quae sint apud eum, naues instituat. Ipse, etsi res erat multae operae ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naues subduci et cum castris una munitione coniungi. In his rebus circiter dies decem consumit, ne nocturnis quidem temporibus ad

inter homines proelia fuere pedestria. Sic et *exercitus* pro pediatu. v. 7, 61.

in prospectu. Sic cod. Oxon. et edd. variae. Vulgo *conspectu*.

in litore eiectas. Sic Virg. Aen. 4, 373. *eiectum litore.*

delegit — iubet. Respice ad c. 1.

munitione. Naues et tentoria uno eodemque vallo ac fossa cingebantur. cf. c. 22. *M.*

ad laborem mil. Sic et c. 40.

laborem militum intermissis. Subductis nauibus castrisque egregie munitis, easdem copias, quas ante, praesidio nauibus reliquit: ipse eodem, vnde redierat, proficiscitur. Eo quum venisset, maiores iam vndique in eum locum copiae Britannorum conue-nerant, summa imperii bellicque administrandi com-muni consilio permessa Cassiuellauno, cuius fines a maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod adpella-tur Tamesis, a mari circiter milia passuum LXXX. Huic superiore tempore cum reliquis ciuitatibus con-tinentia bella intercesserant: sed nostro aduentu per-moti Britanni hunc toti bello imperioque praefere-rant.

12. *Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos natos in insula ipsa memoria proditum dicunt: maritima pars ab iis, qui praedae ac belli inferendi causa ex Belgis transierant; qui omnes fere iis nominibus ciuitatum adpellantur, quibus orti ex ciui-tatibus eo perucenerunt et bello inlato ibi remanse-runt atque agros colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaeque aedificia, fere Gallicis consimilia: pecorum magnus numerus. Utuntur aut aere, aut annulis ferreis, ad certum*

vnde (paulo ante ad hitus et classem) redierat. M.

natos in insula, αὐτόχθονας, aborigines, terrigenas. cf. 6, 18. Sic et Diod. Sic. 5, 21, vbi quaedam de Britannia, similia narrationi Caesaris, occurrunt. M.

memoria proditum. Ita Val. Max. 2, 6, 10. Cf. Drakenb. ad Liu. 3, 54. 9. 27. Non ergo mutatione opus. Contra 6, 25. est memoriae prodenda.

ex Belgis. Sic rectius quam vulgo ex Belgio. Est enim sermo de pluribus ciuitatibus. Cf. dicta ad c. 24. et Wesseling ad Anton. itin. p. 478.

Utuntur — nummo. Huius loci lectio plane incerta est. Ergo varietatem omnem notavi. Alii, utuntur aut (vel; autem) aere, aut nummo aereo, aut aliis ferrets. Alii, utuntur aut aereo, aut —. Alii aureo pro aereo. Alii, aut annulis (pro aliis) ferrets. Alii, aut lancets ferrets. Alii, aut taleis ferrets. Faernus laminis legi voluit. A duobus codd. absunt verba, pro nummo. Ergo fuerit temerarium, aliquid definire velle. Quid alibi sit talea, vid. in Ind. et constat e lexicis. Si ergo h. l. idem verbum legatur, quid tandem erit talea ferrea,

pondus examinatis, pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum; sed eius exigua est copia: aere utuntur inportato. Materia cuiusque generis, ut in Gallia, est, praeter fagum atque abietem. Leporem et gallinam et anserem gustare, fas non putant; haec tamen alunt animi voluptatisque causa. Loca sunt temperatiora, quam in Gallia, remissionibus frigoribus.

13. *Insula natura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam. Huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves adpelluntur, ad orientem solem; inferior ad meridiem spectat. Hoc latus tenet circiter milia passuum D. Alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut aestimatur, quam Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia, est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quae adpellatur Mona; complures praeterea minores obiectae insulae existimantur; de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos XXX sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus re-*

qua quis pro nummo utatur? Non sufficit dicere, esse particulam ferri praefectam: nam non quidquid praefectum est, sed furculus praefectus, aut quod formam furculi praefecti, vel bacilli s. stimuli refert, id neminem dici potest talea. Multo minus taleae esse possunt laminae, ut cuidam placuit: haec enim nihil simile habent cum taleis. Perplacet Vossii coniectura, talis, quae videtur cuius in mentem venire debere: et facile potuissent tali ferrei pro nummis esse. Sed, ut dixi, lectio plane incerta est. M. In re tam dubia sequor Graecum, qui habet δα-

πυλλοῖς. Morus dederat ταλῶς.

plumbum album, stannum. V. Plin. 4, 16 (30).

Materia, arbores, frutices. M.

Hibernia. Addunt nonnulli *insula.*

aestimatur. Sic Oud. e codd. al. *existimatur.*

obiectae. Alii *subiectae.* Sed Gr. ἀντιπρῆτοι.

percontationibus. Ita edd. vet. et varii codd. quod Stewechius ad Veget. 3, 8. restituisse se narrat, usus scil. editione corrupta.

periebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse, quam in continente, noctes videbamus. Huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, DCC milium. Tertium est contra septemtriones, cui parti nulla est obiecta terra; sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat: huic milia passuum DCCC in longitudinem esse, existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vices centum milium passuum.

14. *Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non ferunt, sed lacte et carne viuunt pellibusque sunt vestiti. Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem, atque hoc horridiore sunt in pugna adspectu: capilloque sunt promisso atque omni parte corporis raso, praeter caput et labrum superius. Vxores habent deni duodenique inter se commu-*

certis ex aqua mensuris, clepsydris. M.

videbamus. Recte puto abesse hoc verbum a cod. Oxon. Si quis seruet, paulo ante *nisi* erit pro *sed tantummodo*, ut Dauif. et Oudendorp. monuerunt. Vulgata lectio, *nisi quod certis* — *videbamus*, est ab his, qui explicare locum voluerunt. *M. Nisi* pro *sed*. Cic. fam. 13, 73. et pro Rab. Post. *nescio, nisi hoc video.*

DCC milium. Addunt alii *passuum.*

huc mil. pass. alii *hoc, haec.* in aliis deest.

a Gall. diff. conf. Sic solet noster. V. 6, 21. 25 etc.

vitro. Breuiter excerpam, quae ab aliis prolixè disputata sunt. Primo idem tradit Mela (3, 6): *vitro corpora infecit Britanni:*

Secundo Plinius (H. N. 22, 1) eos *glasto* oblinere corpora perhibet. Sunt ergo vitrum et glastum diuersa nomina vnius eiusdemque plantae, cuius succis expressis Britanni ad inficienda corpora vsi sunt. Tertio glastum a Graecis *isatida* dici, et Vitruuius (de archit. 7, 14) dixit; si lectionem quorundam codicum sequamur; et inter artis botanicae peritos constat. Quarto Marcellus Empiricus (c. 23), *Herba*, inquit, *quam nos vitrum, Graeci isatida vocant.* Conf. Plin. H. N. 20, 24. Ergo vitrum, glastum, isatis, est vna eademque planta. Conferri meretur Dodonaëus in Stirpium historia (p. 79. Antwerp. 1616. fol.) Io. Bauhini historia plantarum T. 2. p. 909. 1691. fol. Ex his iudicari potest de lectionis varietate in hoc Caesaris loco,

nes et maxime fratres cum fratribus parentesque cum liberis; sed, si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quaeque deducta est.

15. Equites hostium essedariiue acriter proelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, tamen ut nostri omnibus partibus superiores fuerint atque eos in silvas collesque compulerint: sed compluribus interfectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis amiserunt. At illi, intermisso spatio, imprudentibus nostris atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex silvis eiecerunt inpetuque in eos facto, qui erant in statione pro castris conlocati, acriter pugnauerunt: duabusque missis subsidio cohortibus a Caesare, atque his primis legionum duarum, quum hae, perexiguo intermisso loci spatio inter se, constitissent, nouo genere pugnae perterritis nostris, per medios audacissime perruperunt, seque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus, Tribunus mili-

vitro, glasto, nitro, vltro. Verum est *vitro*; ex interpretatione est *glasto*; *nitro* et *vltro* sunt lectiones vitiosae. Ceterum nostri isatidem dicunt *Wald*. M. Salm. ad Solin. c. 23. p. 180. legi vult apud Plin. *guadum*, alias *quesdum* vel *passellum*. Mihi sic videtur. Britannis *glas* significabat viride, item caeruleum, ut Celtis, Armorici, Hibernis, teste Le Pelletier in Dict. de la langue Bretonne et La Tour D'Auvergne in op. cit. ad 1, 6. Inde Latini fecere *glastum*, quumque audissent *glas* Germanis esse vitrum, vim vtramque vocis confudere et pro colore acceperat. P. Faber sem. 1, 20. volebat *nitro* et prouocabat ad Vitruvium 7, 11. P. Victorius V. L. 19, 3. rō *vltro*, quod in codd. legitur, vertendum putabat in

luteo et pro *glasto* legendum *glauco*.

caeruleum, sublaeum et palidum. M.

horridiore. Al. *horridiores*, *horribiliore*, *horribiliores*.

quo, quorum, ad quos, in quorum domum. Monuit Oud. qui lectionem huius loci e codd. eruit. Vulgata lectio est: *liberi, a quibus pr. virgines queductae sunt.* M. al. *a quo.* item *adducta est*.

tamen ut. Sic codd. omisso *ita*, quod alii praemittunt. Ita et 3, 14. 7, 28.

inter se, constit. Vulgo male interpungunt ante *inter se*.

perruperunt. Alii *proruperunt*.

Q. Laberius. Sic Graecus. Contra Cellus, Orosius, Frontinus *Labienus*. Variant codd. et edd. vet.

tum, interficitur. Illi, pluribus inmissis cohortibus, repelluntur.

16. Toto hoc in genere pugnae, quum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est, nostros propter grauitatem armaturae, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem; equites autem magno cum periculo proelio dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent et, quum paulum ab legionibus nostros remouissent, ex essedis desilirent et pedibus dispari proelio contenderent. Equestris autem proelii ratio et eedentibus et insequentibus par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut, numquam conferti, sed rari magnisque interuallis proeliarentur stationesque dispositas haberent atque alios alii deinceps acciperent integrique et recentes defatigatis succederent.

17. Postero die procul a castris hostes in collibus constiterunt rarique se ostendere et lenius, quam pridie, nostros equites proelio laceessere coeperunt. Sed meridie, quum Caesar pabulandi causa tres legiones atque omnem equitatum cum C. Trebonio Legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt, sic, uti ab signis legionibusque non abisterent. Nostri, acriter in eos inpetu facto, repulerunt, neque finem sequendi fecerunt, quoad sub-

inmissis coh. Alii *submissis.*
ac pro castris. Oud. *hac*
scil. pugna, quod minus placet.
In aliis ea particula desit.

armaturae. Sic boni codd.
et edit. Rob. Steph. Graecus
etiam *ὀπλίστες*. Vulgo *armorum.*
proelio dimicare. Restituit
Oud. ex codd. et edd. vet. Sic
et 6, 17. 31.

Equestris proelis. quo equites
cum equitibus certabant. Op-

ponitur *proelio dispari*, cum
pedes configit cum equite. *M.*
lentius, minore studio. *Al.*
lentius, quod interpretamentum
est. *M.* Sic *lentius tre* Afr. c. 6.
quoad. i. e. donec. Codd. et
edd. vet. quo nullo sensu.

summis (an legendum *omni-*
bus?) *copiis*. Quod si quis no-
lit, *summae copiae* erunt ma-
ximae, numerosissimae, ut c. 18,
magnae copiae. Metaphr. Graec.

sidio confisi equites, quum post se legiones viderent, praecipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui conligendi, neque consistendi, aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus, quae vndique conuenerant, auxilia discesserunt: neque post id tempus vmquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

18. Caesar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesin in fines Cassiuellauni exercitum duxit; quod flumen vno omnino loco pedibus, atque hoc aegre, transiri potest. Eo quum venisset, animum aduertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas: ripa autem erat acutis sudibus praefixa munita; eiusdemque generis sub aqua defixae fudes flumine tegebantur. His rebus cognitis a captivis perfugisque, Caesar, praemisso equitatu, confestim legiones subsequi iussit. Sed ea celeritate atque eo inpetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua exstarent, vt hostes inpetum legionum atque equitum sustinere non possent ripasque dimitterent ac se fugae mandarent.

19. Cassiuellaunus, vt supra demonstrauius, omni deposita spe contentionis, dimissis amplioribus copiis, milibus circiter quatuor essedariorum relictis, itinera nostra seruabat, paullulumque ex via excedebat, locisque inpeditis ac siluestribus sese occultabat atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cogno-

οὐκ εἶπε πολλῇ δυνάμει τοὺς 'Ρωμαίους συνέμικταν. *M.*
animum aduertit. Vulgo aduertit.

flumine tegeb. Lipsius pol. 5. 3. coniicit *plumbo* et prouocat ad Bedam hist. Angl. 1, 2. Sed cui bono fudes plumbo tegi? tum quaeritur, de hac occasione an alia loquatur Beda.

eo inpetu. Sic codd. et amat iia plene loqui Caesar.

vt supra demonstrauius. Nihil tale supra dixerat Caesar de Cassiuellauno. Ergo Clarkius locum sic intelligit, quasi Caesar scripssisset: *omni, vt supra demonstrauius, spe deposita*: nam c. 17 extr. dixerat Caesar, Britannos spem deposuisse. *M.*
relictis. Alii minus bene *re-*
tentis.

seruabat. Sic Terent. Andr. 1, 3, 7. pro *obseruabat*,

verat, pecora atque homines ex agris in silvas compellebat: et, quum equitatus noster liberius praedandi vastandique causa se in agros effunderet, omnibus viis notis semitisque effedarios ex silvis emittebat et magno cum periculo nostrorum equitum cum iis configebat, atque hoc metu latius vagari prohibebat. Relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Caesar pateretur et tantum in agris vastandis incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

20. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum ciuitas, ex qua Mandubratius adolescens, Caesaris fidem secutus, ad eum in continentem Galliam venerat, (cuius pater Imanuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat interfectusque erat a Cassiellauno; ipse fuga mortem vitauerat) legatos ad Caesarem mittunt pollicenturque, sese ei dedituros atque imperata facturos: petunt, ut Mandubratium ab iniuria Cassiellauni defendat atque in ciuitatem mittat, qui praesit imperiumque obtineat. His Caesar imperat obsides XL frumentumque exercitui Mandubratiumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt, obsides ad numerum frumentaue miserunt.

21. Trinobantibus defensis atque ab omni militum

effunderet. Leg. *eliceret* seu *elecerat*, e codd. plerisque: nam *effundere* est interpretamentum. *M.* Potius *eliceret* videtur e glossa ortum.

notis semitisque. To *notis* deest in multis codd. et edd. nec tamen est superflua.

Mandubratius. Orosius 6, 8. id de Androgorio refert, quem Cambdenus Androgeum vocat in Britannia p. 298. eundemque cum Mandubratio putat. Dubium id Vollio videtur.

in continentem Galliam. Hinc explicandum, quid in hac nar-

ratione sit alibi (cap. 22. 23) *continens.* Etiam supra c. 8. 11. et 4, 38. Galliam simpliciter dixit *continentem.* Et fortasse h. l. *Galliam* explicandi causa intrusum est, ut plures interpretes monuerunt. *M.* Sed amat Caesar plene loqui.

Imanuentius. Nomen hoc e codd. exulat, sed Graecus habet.

Cenimagni — — Opiniones quorundam de nominibus et sedibus horum populorum collegit, post Cambdenum in Britannia, Cellarius in opere geograph. p. 328. Sed sunt merae con-

iniuria prohibitis, Cenimagi, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi, legationibus millis sese Caesari dedunt. Ab his cognoscit, non longe ex eo loco oppidum Cassiellauni abesse, silvis paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus conueniret. (Oppidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa conuenire consue- runt.) Eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura atque opere munitum; tamen hunc duabus ex partibus obpugnare contendit. Hostes, paullisper morati, militum nostrorum inpetum non tulerunt seseque alia ex parte oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus, multique in fuga sunt comprehensi atque interfecti.

22. Dum haec in his locis geruntur, Cassiellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstrauimus, quibus regionibus quatuor reges praeerant, Cingetorix, Caruilius, Taximagulus, Segonax, nuncios mittit atque his imperat, uti, coactis omnibus copiis, castra naualia de inproviso adoriantur atque obpugnent. Ii cum ad castra venissent, nostri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Lugotorige, suos incolumes reduxerunt. Cassiellaunus, hoc proelio nunciato, tot detrimen-

iectionis. *M.* Quum Graecus habeat Κενιμανοί, Vollins non male legendum putat *Cenomanti*, e Gallia scilicet in Britanniam translatus. Liplius ad Tacit. 12, 32. legit *Icent*, *Cangi*. Cambdenus *Icent*, *Regni*.

dedant. Alii *dedderunt*. oppidum *Cassiellaunt*, Beda id *Cassibellaum* vocat.

Oppidum vocant — — Strabo

4. p. 200. Πόλεις Βρεττανῶν εἰσὶ οἱ θρυμνοὶ περιφράξαντες γὰρ ἑαυτοὺς καταβεβλημένοις εὐρυχωρῇ πύκλον, καὶ αὐτοὶ ἐνταῦθα καλυβοποιούνται, καὶ τὰ

βοσκήματα κατασταθμεύουσιν, οὐ πρὸς πολλὸν χρόνον. Locum iam Hotomennus indicarat. *M.*

locum reperit. Cod. Doruillii *locum*.

supra. vid. c. 13. *M.*

imperat. Nam summa rerum Cassiellauno tradita erat. vid. cap. 11. Ibidem de castris naualibus dicitur. *M.*

Lugotorige. Alii, *Ctingetorige*. *M.* Sic et Graecus. Sed Cellus *Legotorix*. Videtur saltem Caesar ducem a rege distinguere.

tis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione ciuitatum, legatos per Atrebatem Commium de deditioe ad Caesarem mittit. Caesar, quum statuisset, hiemem in continenti propter repentinis Galliae motus agere, neque multum aestatis superesset atque id facile extrahi posse intellexeret, obsides imperat et, quid in annos singulos vectigalis Populo Romano Britannia penderet, constituit: interdicit atque imperat Cassiuellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus bellum faciat.

23. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit resectas. His deductis, quod et captiuorum magnum numerum habebat, et nonnullae tempestate deperierant naues, duobus commeatibus exercitum reportare instituit. Ac sic accidit, ut ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc, neque superiore anno, vlla omnino naus, quae milites portaret, desideraretur: at ex iis, quae inanes ex continenti ad eum remitterentur, prioris commeatus expositis militibus, et quas postea Labienus faciendas curauerat numero LX, perpaucae locum caperent; reliquae fere omnes reiicerentur. Quas quum

Atrebat. Comm. v. 4, 21. M. hiemem — agere. Alii htemare. in continenti, in Gallia. cf. cap. 20. M.

bellum faciat. Sic boni codd. et edd. vet. et saepe noster. Vulgo noceat.

commeatibus. v. Ind. M.

reportare. Alii deportare: quod et ipsum dici potest, sed non est necesse: nam exercitum, quem nuper in Britanniam transportarat, nunc reportat. M. Pro instituit, quod bene ex more Caesaris, alii constituit.

vlla om. nantis. alii nulla more Graeco, ut apud Propert. 2, 15, 5.

ex continenti, i. e. e Gallia. Mox et ante prioris tollendum est, ut Manutius monuit. De Labieno vid. cap. 11. M. Illud et sustuli.

summa tranq. consecuta. Alii summam tranquillitatem consecutus.

inita — vigilia. ut inita aestate 2, 2.

Samarobrituae. Hinc intelligendum Cic. ad Diu. 7, 11. 12. 16. ut Cellarius vidit. De diuersitate scripturae in hoc nomine vide viros doctos ad Anton. itinerar. p. 380. De coniecturis etymologicis, Samarobrituam s. Samarobrigam significare pontem, in flumine Samara factum,

aliquamdiu Caesar frustra expectasset, ne anni tempore a navigatione excluderetur, quod aequinoctium suberat, necessario angustius milites conlocavit, ac, summa tranquillitate consecuta, secunda inita quum soluisset vigilia, prima luce terram adtigit omnesque incolumes naues perduxit.

24. Subductis nauibus, concilioque Gallorum Samarobriuae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis conlocare legionesque in plures ciuitates distribuere: ex quibus vnā in Morinos ducendam C. Fabio Legato dedit; alteram in Neruios Q. Ciceroni; tertiam in Efluos L. Roscio; quartam in Remis cum T. Labieno in confinio Treuironum hiemare iussit; tris in Belgio conlocavit: his M. Crassum, Quaesitorem, et L. Munatium Plancum, et C. Trebonium, Legatos, praefecit. Vnam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, et cohortes quinque in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam ac Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis et Cativolci erant, misit. His militibus Q. Titurium Sabinum et

Samarbrueck, vid. Cellar. p. 216 et 308. et Ritteri hist. Gall. p. 92. *M. Briga, briva*, pons, Celt.

Efluos. Quia nemo vntquam Efluorum meminuit, Vossius et Valelius censent, *Aeduos* legendum esse. Cellar. Haec probant etiam Dauisius ad h. l. et Clarkius. *M.* Verum de gentibus hic sermo, inferiori Rheno propinquis, vt bene monet Mannerus, a quo Rheno nimum distant Aedui. Idem dicendum de Plinii 4, 18 (32) *Atefuis*, quos h. l. substituendos putat Ciacconius. Vulgatum ergo seruandum, donec quid certius detur. I. C. H. *Aeduos* ideo praefert, quod eis potissimum con-

venit laus *pacatissimae et quietissimae partis*, de qua mox.

Belgto. Est pars Galliae Belgicae, non tota: complectitur Bellouacos (vid. c. 46), Atrebatas, Ambianos. vid. Notitia orb. ant. 2, 3. p. 307. seq. Cellar. Bene *Belgto* codd. quidam et add. *primae*. Alii *Belgis*, male. Respice ad c. 12. et cf. 8, 46. Vide et, Cluver. Germ. ant. 2, 2.

Ambiorigis. Numus eius exstat cum addito *εναρο*. V. Eckhel D. N. V. t. 1. p. 76. vbi de terminatione *rix* disputat.

Cativolci. L. 6, 31. codd. habent *Cativolci*. Gr. *Κατιβόλκιοι*.

L

L. Aurunculeium Cottam, Legatos, praeesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillime inopiae frumentariae sese mederi posse existimavit: atque harum tamen omnium legionum hiberna (praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam et quietissimam partem ducendam dederat) milibus passuum centum continebantur. Ipse interea, quoad legiones conlocasset munitaque hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

25. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cuius maiores in sua ciuitate regnum obtinebant. Huic Caesar, pro eius virtute atque in se beniuolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. Tertium iam hunc annum regnantem inimici, palam multis etiam ex ciuitate auctoribus, eum interfecerunt. Desertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod ad plures pertinebat, ne ciuitas eorum inpulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet ibique hiemare; quorumque opera cognouerit Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus Legatis Quaestoribusque, quibus legiones transdiderat, certior factus est, in hiberna peruentum locumque hibernis esse munitum.

26. Diebus circiter XV, quibus in hiberna ven-

milibus pass. centum. Peccatur hic defectu. intersunt CLXXX milia passuum. Graecus interpretes peccat excessu, habet enim ἐν ὀγδοήκοντα σταδίων μυριάσι. *conlocasset.* alii *conlocatas.*

in Gallia morari. alii *in Galliam*, quod foret intra Galliam. Cf. Oud. ad Afr. c. 47.

Tertium — interfecerunt. Adeo magna est in his verbis lectionis varietas, ut nullo modo constare possit de lectione vera. Millis ceteris, iam ante multis

offendit lectorem. Ergo cum aliis poni malim *etiam*. Deinde cum plerique libri exhibeant, *ex ciuitate ex his* vel *ex his* auctoribus, credibile est, pro *ex his* legi posse cum Dauisio *caedis*, aut cum Oudendorpio *necks*. M. Ita edd. ver. *palam multis etiam*. bene. recepti. Hunc refer ad annum; sic eum non abundat, ut quibusdam visum. Pro isto hunc alii *nunc*. Dein Graecus πολλῶν τῆς πόλεως ἀρχόντων, quod ἀρχόντων a Dauisio intrusum. perhibet Oud.

tum est, initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab Ambiorige et Gatiulco: qui quum ad fines regni sui Sabino Cottaque praesto fuissent, frumentumque in hiberna comportauissent, Indutiomari Treuiri nunciis impulsu, suos concitauerunt, subitoque oppressis lignatoribus, magna manu castra obpugnatum venerunt. Quum celegiter nostri arma cepissent vallumque adscendissent atque, una ex parte Hispanis equitibus emissis, equestri proelio superiores fuissent, desperata re, hostes suos ab obpugnatione reduxerunt. Tum suo more conclamauerunt, uti aliqui ex nostris ad conloquium prodirent; habere sese, quae de re communi dicere vellent, quibus rebus controuersias minui posse sperarent.

27. Mittitur ad eos conloquendi causa C. Aspinus, eques Romanus, familiaris Q. Titurii, et Q. Iunius ex Hispania quidam, qui iam ante missu Caesaris ad Ambiorigem ventitare consueuerat: apud quos Ambiorix ad hunc modum locutus est: *Sese pro Caesaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduatucis finitumis suis pendere consuesset: quodque ei et filius et fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatuci, obsidum numero missos, apud se in seruitute et catenis tenuissent: neque id, quod fecerit de obpugnatione castrorum,*

perperam; nam Iongermannus iam habet.

Quaestoribus. Unus quidem fuit Quaestor, M. Crassus, ut e cap. 24 adparet; sed Caesar in uersum eum infans de ductibus loquitur, *Legati et Quaestores*, in quo non summa diligentia, ad numerum exacta, quaerenda est. M. Gr. habet *xxix*.

Sabino Cottaque. uidi c. 24. Huc tumultum Galliae Plutarchus (Caes. c. 24) paucis, Dio Cassius (40, 4-11) penitus pluri-

bus descripsit: sed in exitu Cottae et Titurii describendo discedit ab his, quae Caesar cap. 36 et 37 tradidit. M.

obpugnatum. Alii *pugnatam, obpugnanda.*

quibus rebus. Male ab aliis *rebus* omittitur.

C. Aspinus. Al. *Aspinus*, *Aspinus*. Sed Gr. *Kagninos*.

missu Caesaris. Al. *lusu*, imo edd. vet. *peius inlusu*. Graecus cum vulgato facit. Cf. et 6, 7.

fecerit. Sic boni codd. Vulgo *fecerat*.

aut iudicio aut voluntate sua fecisse, sed coacti civitatis; suaque esse eiusmodi imperia, ut non minus haberet iuris in se multitudo, quam ipse in multitudinem. Civitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentina Gallorum coniurationi resistere non potuerit, id se facile ex humilitate sua probare posse, quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copis Populum Romanum se superare posse confidat: sed esse Galliae commune consilium; omnibus hibernis Caesaris obpugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alterae legioni subsidio venire posset: non facile Gallos Gallis negare potuisse, praesertim quum de recuperanda communi libertate consilium initum videretur. Quibus quoniam pro pietate satisfeceris, habere se nunc rationem officii pro beneficiis Caesaris; monere, orare Titurium pro hospitio, ut suae ac militum salutem consulat; magnam manum Germanorum conducatam Rhenum transisse; hanc adfore biduo. Ipsorum esse consilium, velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad Labienum deducere, quorum alter milia passuum circiter I., alter paullo amplius ab his absit. Illud se polliceri et iureiurando confirmare, tutum iter per fines suos daturum; quod quum faciat, et civitati sese consulere, quod hibernis levetur, et Caesari pro eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita, discedit Ambiorix.

haberet. Alii habent, ut 3, 17. convenerant.

alterae. Hanc obsoletam dativi formam e codd. renocavit Oud. et exemplis defendit. M. ex Nep. Eum. 1. ubi vid. van Staveren. Cf. et Priscianus l. 6. p. 678. et l. 13. p. 959.

pro benef. Caesaris. Restituit hoc Oud. e codd. et edd. vet. Scaliger mala interpretatio-

ne deceptus dederat Caesarem, quod alii secuti. Bene rem exprimunt Graecus et Cellus.

ab his absit. Codd. quidam simpliciter absit.

iter per fines suos d. Codd. quidam praemittunt se.

Arpinotus. al. C. Arpinus. Eburonum. Hi erant sub Ambiorigis imperio (c. 24), et in hos culpam contulerat Ambiorix. M.

28. Arpinelus et Iunius, quae audierint, ad Legatos deferunt. Illi, repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant: maximeque hac re permouebantur, quod, ciuitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte Populo Romano bellum facere ausam, vix erat credendum. Itaque ad consilium rem deferunt magnaue inter eos existit controuersia. L. Aurunculeius compluresque Tribuni militum et primorum ordinum Centuriones *nihil temere agendum, neque ex hibernis iniussu Caesaris discedendum*, existimabant: quantasuis magnas etiam copias Germanorum sustineri posse munitis hibernis, docebant: rem esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ulro vulneribus inlatis, fortissime sustinuerint: reframentaria non premi: interea et ex proximis hibernis et a Caesare conuentura subsidia: postremo, quid esse deuinus aut turpius, quam auctore hoste, de summis rebus capere consilium?

29. Contra ea Titurius, sero facturos, clamitabat, quum maiores hostium manus, adiunctis Germanis, conuenissent: aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum, breuem consulendi esse occasionem: Caesarem arbitrari profectum in Italiam: neque aliter Carnates interficiundi Tasgeti consilium fuisse capturas, neque Eburones, si ille adesset, tanta cum contemtionem nostri ad castra venturos esse: non hostem auctorem, sed rem spe-

bellum facere. Sic iam 3, 29. Item Cicero pro Mil. c. 28.

ad consilium rem def. bene sic Oud. Vulgo *concilium*. Gr. interpres Boulay.

existit. al. *existit*. perinde est.

magnas etiam. Haec verba deleuimus. Voluit aliquis expli-

care *quantasuis copias*, et explicauit sic, *magnas etiam copias*. M. Exempla huius pleonasmii protulit Oud., post Dauiisium. Rationem exponit Perizonius ad Sanctii Mineruam 3, 14. p. 493.

interficiundi. sic codd. ut 2, 7. potiundi etc.

Tasgeti. Cf. c. 25. M. *spectare.* al. *exspectare.*

ctare; subesse Rhenum; magno esse Germanis dolori Ariouisti mortem et superiores nostras victorias: ardere Galliam, tot contumeliis acceptis sub Populi Romani imperium redactam, superiore gloria rei militaris extincta. Postremo, quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse? Suam sententiam in utramque partem esse tutam; si nil sit durius, nullo periculo ad proximam legionem peruenturos; si Gallia omnis cum Germanis consentiat, unam esse in celeritate positam salutem. Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem haberet exitum? In quo si non praesens periculum, at certe longinqua obsidione fames esset pertimescenda.

30. Hac in utramque partem disputatione habita, quum a Cotta primisque ordinibus acriter resistetur, Vincite, inquit, si ita vultis, Sabinus, et id clariore voce, ut magna pars militum exaudiret: neque is sum, inquit, qui grauissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient, et si grauius quid acciderit, abs te rationem reposcent: qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis coniuncti, communem cum reliquis belli casum susti-

subesse, propinquum esse. *M.* Gr. *πασιον*.

Arlou. mortem. Cluuerius (German. 1, 55) mauult *sortem* legi, quia victus Ariouistus effugerit. vid. supra 1, 53. At potuit e vulnere, in Gallia accepto, aut moerore mori. Libri consentiunt omnes in lectione *mortem*, etiam lul. Celsus p. 65, et Graeca metaphrasis. *Cellar.* Ante Cellarium iam Hotomannus monuerat. *M.*

sine certa re - descendisse, consilium dedisse s. suasse Romanis id, quod paulo ante suassit (c. 27 extr.), nisi rem certo cognitam habuisset. *M.* Al. *sine*

certa spe. Sic et Gr. int. sed vulgatum praestat.

unam esse in cel. p. f. Sic et Virg. Aen. 2, 354. Male Hotom. vult *vna*.

longinqua. al. *longa.* Sed v. not. ad 1, 47.

primis ordinibus, i. e. Centurionibus primorum ordinum. Sic 6, 7. *Tribuni militum et primi ordines*, h. e. Centuriones pr. ord. vbi vid. Dauisius. In utroque loco metaphr. Gr. *primos ordines* vertit, *πρωτους τάξις*. Cf. Int. ad Vellei. Pat. 2, 92. et Gronou. ad Liu. 30, 4. Et fortasse hoc exemplo defendat aliquis, Centurionem primi pilii potuisse simpliciter di-

neant, nec reiecti et relegati longe ab ceteris aut ferro aut fame intereant.

31. *Confurgitur ex consilio; comprehendunt vtrumque et orant, ne sua disensione et pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, si modo vnum omnes sentiant ac probent; contra in disensione nullam se salutem perspicere.* Res disputatione ad mediam noctem perducitur. Tandem dat Cotta permotus manus; superat sententia Sabini. Pronunciatur, prima luce iuros: consumitur vigiliis reliqua pars noctis, quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur et languore militum et vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine maximisque impedimentis.

32. At hostes, posteaquam ex nocturno fremitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, conlocatis insidiis bipartito in silvis opportuno atque occulto

primum pilum, de quo ad 2, 25 dictum est. *M.*

belli casum. Tū belli proscriptum ab Hottomanno deleuit Scaliger, reuocauit Oud. Habet et Graecus.

nec reiecti. et. non.

comprehendunt vtrumque. Numum Tituriae gentis, quo Tarpeia virgo a Sabinis obruta scus exhibetur (v. Vaillant. NN. iam. ea gente). Vollius perperam ad locum nostrum spectare putat, reprehensus iure ab Oud.

Omnia excogitantur, quilibet militum, ut sit in disensu et perturbatione, excogitat et committitur speciosas causas, cur hoc

aut alio modo agat, agendumque putet. Alius ergo putat festinandum esse iter, et totam noctem adparandum; nam, si cunctentur et maneant, non sine periculo maneri: alius contra negat festinandum iter; nam adparatu eius vigiliisque in languorem coniici posse milites et hoc languore periculum augeri. *M.* Male hunc locum reddidit Graecus.

maximis (permultis) impedimentis. M.

opportuno atque occulto loco. codd. quidam *obp. consilio a. o. loco.* Sic et edd. Rom. Med. Ven. egregie; sed Gr. cum vulgato consentit.

to loco, a milibus passuum circiter duobus, Romanorum aduentum expectabant: et, quum se maior pars agminis in magnam conuallem demisisset, ex utraque parte eius vallis subito se ostenderunt, novissimosque premere et primos prohibere adscensu atque iniquissimo nostris loco proelium committere coeperunt.

33. Tum demum Titurius, ut qui nihil ante providisset, trepidare, contursare, cohortesque disponere; haec tamen ipsa timide atque ut eum omnia deficere viderentur: quod plerumque his accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, qui cogitasset, haec posse in itinere accidere, atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat, et in adpellandis cohortandisque militibus imperatoris et in pugna militis officia praestabat. Quumque propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire et, quid quoque loco faciendum esset, providere possent, iusserunt pronuciare, ut impedimenta relinquerent atque in orbem consisterent. Quod consilium etsi in eiusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit: nam et nostris militibus spem minuit et hostes ad pugnam alacriores effecit, quod non sine summo timore et desperatione id factum videbatur. Praeterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis

providisset. Alii praevидisset. ut eum omnia def. v. Alii et. Respice ad 3, 5.

quid quoque loco fac. esset. Alii quoquo.

pronuciare. Sic antiquissimi codd. subaudito acculativo, al. pronuciari.

in orbem consisterent. Cf. 4, 37.

ad pugnam. Alii ad pugnandum.

quae quisque. Vulgo quaeque quisque, sed edd. vet. et codd. boni quae quisque. abripere. al. arripere. clamore ac fleu. alii et clamore etc.

Erant — ponebant. Locum sic intelligo: Erant quidem nostri, etsi a fortuna et duco destituti, nihilo minus ab his duabus de causis, et virtute et numero, pares pugnando, h. e. satis validi ad pugnandum (nam

discederent, quæ quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere atque abripere properaret, clamore ac fletu omnia complerentur.

34. At barbaris consilium non defuit: nam duces eorum tota acie pronunciare iusserunt, *ne quis ab loco discederet: illorum esse prædæ, atque illis referuari, quæcumque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent.* Erant et virtute et numero pugnando pares, nostri tamen etsi ab duce et a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in virtute ponebant et, quoties quæque cohors procurreret, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. Qua re animaduersa, Ambiorix pronunciari iubet, ut procul tela coniciant, neu propius accedant et, quam in partem Romani inpetum fecerint, cedant: leuitate armorum et quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur.

35. Quo præcepto ab iis diligentissime obseruato, quum quæpiam cohors ex orbe excesserat atque inpetum fecerat, hostes velocissime fugiebant. Interim eam partem nudari necesse erat et ab latere aperto tela recipi. Rursus, quum in eum locum, unde erant progressi, reuerti coeperant, et ab iis, qui cesserant, et ab iis, qui proximi steterant, circumuenebantur; sin autem locum tenere vellent, nec virtuti locus relinquebatur, neque ab tanta multitudine con-

hoc est, pugnando par); tamen spem salutis in virtute, *in una tantum re*, non simul in numero, ponebant. Sic locum intellexi, ut primum legi: sic vidi cepisse metaphrasin Graecum. Aliorum interpretum emendationes, explicationes mutatasque distinctiones vide apud Oudend. *Tamen etsi pro etsi*. vid. Ind. M. Sin malis *et nostri* refertur ad membrum sequens, planus quoque sensus erit et magis cum

præcedentibus cohaerebit. Erant hostes numero, non dicitur aequales, sed *pares pugnando*, eo ipso scil. quod essent numero superiores; *nostri tamen* etc. In loco sic distinguendo consentiunt boni codd. quos sequor.

procurreret. al. *procurrebat.*

eam partem. sic codd. et edd. vet. alii *ea parte*.

progressi. al. *egressi*.

iecta tela conferti vitare poterant. Tamen tot incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, resistebant et, magna parte diei consumpta, quum a prima luce ad horam octauam pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum T. Baluentio, qui superiore anno primum pilum duxerat, viro forti et magnae auctoritatis, vtrumque femur tragula transiicitur: Q. Lucanius, eiusdem ordinis, fortissime pugnans, dum circumuento filio subuenit, interficitur: L. Cotta, Legatus, omnes cohortes ordinesque adhortans, in aduersum os funda vulneratur.

36. His rebus permotus Q. Titurius, quum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum, Cn. Pompeium, ad eum mittit, rogatum, vt sibi militibusque parcat. Ille adpellatus respondit: *si velit secum conloqui, licere; sperare, a multitudine inpetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil cogitum iri, inque eam rem se suam fidem interponere.* Ille cum Cotta saucio communicat, si videatur, pugna vt excedant et cum Ambiorige vna conloquantur: sperare, ab eo de sua ac militum salute inpetrare posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat atque in eo constitit.

37. Sabinus, quos in praesentia Tribunos militum circum se habebat et primorum sordium Centuriones, se sequi iubet et, quum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abiicere, imperatum facit, suisque, vt idem faciant, imperat. Interim, dum de

horam octauam. Est circiter secunda pomeridiana. Cf. 1, 26. *M. in adu. os.* Sic et C. 3, 99. Sed Oudend. malit *rd* in expunctum.

Cn. Pompeium. Vrſini codd. *C. Arpinium.* vel *Carpinium.* cum *Cotta saucio comm.* Male in his narrandis versatur Dio 40, 6.

sperare, ab eo. Vulgo addi-

tur se, inuitis codd. bonis et edd. primis. Id iam paullo ante bene omisſum est, vt saepe alias. cf. et c. 41. Dein *inpetrare.* alii *inpetrari.*

constitit, perſtitit in sententia. Vulgo contra codices, *perseuerat*, quas est explicatio. *M. Vid. lud.*

vlulatum tollunt. More suo. Cf. Liu. 5, 37 et 39.

conditionibus inter se agunt, longiorque consulto ab Ambiorige instituitur, sermo, paullatim circumuentus interficitur. Tum vero suo more victoriam conclamant atque ululatum tollunt, inpetuque in nostros facto, ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans interficitur, cum maxima parte militum, reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi: ex quibus L. Petrosidius aquilifer, quem magna multitudo hostium premeretur, aquilam intra vallum proiecit, ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. Illi aegre ad noctem obpugnationem sustinent: noctu ad vnum omnes, desperata salute, se ipsi interficiunt. Pauci ex proelio elapsi, incertis itineribus per silvas ad T. Labienum Legatum in hiberna perueniunt atque eum de rebus gestis certiorum faciunt.

38. Hac victoria sublati Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius regno finitimi, proficiscitur; neque noctem neque diem intermittit peditatumque se subsequi iubet. Re demonstrata, Aduaticisque concitatis, postero die in Nervios peruenit hortaturque, *ne sui in perpetuum liberandi atque ulciscendi Romanos, pro iis, quas acceperint, iniuriis, occasionem dimittant: interfectos esse Legatos duo magnamque partem exercitus interxisse demonstrat; nihil esse negotii, subito oppressam legionem, quae cum Cicerone hiemet, interfici; se ad eam rem profitetur adiutorem.* Facile hac oratione Nervii persuadet.

39. Itaque, confestim dimissis nunciis ad Ceutro-

Cotta interficitur. Suet. Iul. c. 4. in finibus Germanorum accidisse cladem scribit. Scil. supra 2, 3 et 4. Belgae, in quibus Eburones, adconsentur Germanis.

Illi (qui in castra se receperant) *aegro — sustinent.* In edd. quibusdam *alii* pro *illi* legitur, quod est idem. De dolore Caesaris ex hac clade v. Sueton. Iul. c. 67. *M.* Eo li-

gnificatu vix *eo alii* est Latinum. Bene ergo Clarkius restituit *illi*.

Re demonstrata, postquam suam victoriam narrauerat et, quid in animo haberet, exposuerat. *M.*

duo. V. not. ad 7, 33.

Ceutrones — Hi omnes sunt ignoti populi. *M.* Oud. ex codd. dedit *Ceutrones* et *Plemoxios*; aſt D'Anville, p.

nes, Grudios, Leuiacos, Pleumoxios, Geidanos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt et de improviso ad Ciceronis hiberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui lignationis munitionisque causa in siluas discessissent, repentino equitum aduentu interciperentur. His circumuentis, magna manu Eburones, Neruii, Aduatuci atque horum omnium socii et clientes, legionem obpugnare incipiunt: nostri celeriter ad arma concurrunt, vallum conscendunt. Aegre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant atque, hanc adepti victoriam, in perpetuum se fore victores confidebant.

40. Mittuntur ad Caesarem confestim ab Cicerone litterae, magnis propositis praemiis, si pertulissent. Obsessis omnibus viis, missi intercipiuntur. Nocturne ex ea materia, quam munitionis causa comportauerant, turres admodum CXX excitantur incredibili celeritate: quae deesse operi videbantur, perficiuntur.

357. seruat *Centrones*, ipse tamen ignarus loci, quem occuparint. *Geidunos* (sive *Gordunos*, ut inuitis codd. vulgo legitur) in ora maritima locat, quod nomen indicare videtur. *Grudios* inuenit idem in *'t land van Groede*, ubi *Cat-sand*. *Leuacorum* sedem prodit fl. *Lieva*, qui *Gandavi* suas vndas cum *Scaldi* miscet.

Huic quoque accidit sc. id, quod nuper (c. 26) *Sabino* et *Cottae*. *M.* Alii minus recte huc. vnde *Dauis*. hic, ut *Gr. ἐραῦσα*.

munitionis causa, ut conligerent materiam muniendi, h. e. vallos s. palos. Cf. cap. 40. *M.*

turres CXX. Et metaphrasis habet ἐκατὸν καὶ εἴκοσι, ne de numero dubites. *Cellar*. Du-

bauerat autem *Hetomannus*, quia ipsi incredibile visum erat. *M.* Vocem admodum delouere recentiores. Ita tamen etiam *Curt.* 4, 9. 12, 6. *Iulianus* 11, 14. *Florus* 2; 6.

murale pilum, quod de muro deiicitur, ut adscendentes hostes deturbentur. Cf. 7, 82, *transiecti muralibus pilis*. Quomodo differant a pilis, in acie vstitis, (v. *Ind.* in *pilum*) nescio. *M.* Forlan *crassius*, pondere. Cf. *Raderus* ad *Curt.* 8, 10.

turres contabulantur, struuntur tabulata (*Boden von Brettern*) in summa turri, ex quibus tabulatis milites pugnant. Cf. *Ind.* *M.*

pinnae (dic *Zinnen*) sunt quadrata lapidea aut lignea, eaque directae, i. e. posita ad perpen-

Hofles poftero die, multo maioribus copiis coactis, castra obpugnant, foffam complent. Ab noftris eadem ratione, qua pridie, refiftitur: hoc idem deinceps reliquis fit diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non aegris, non vulneratis, facultas quietis datur: quaecumque ad proximi diei obpugnationem opus funt, noctu comparantur; multae praeftae fudes, magnus muralium pilorum numerus inftruitur; turres contabulantur; pinnae loricaeque ex cratibus adtexuntur. Ipfe Cicero, quum tenuiffima valetudine effet, ne nocturnum quidem fibi tempus ad quietem relinquebat, vt vltro militum concurfu ac vocibus fibi parocire cogeretur.

41. Tunc duces principesque Neruiorum, qui aliquem sermonis aditum cauffamque amicitiae cum Cicerone habebant, conloqui fele velle dicunt. Facta potestate, eadem, quae Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant, *omnem effe in armis Galliam, Germanos Rhenum transiffe, Caefaris reliquorumque hiberna obpugnari. Addunt etiam de Sabini morte. Amborigem oftendant fidei faciundae cauffa: erra-*

diculum, in fummo ambitu murorum aut turrium ita difpofita, vt inter pinnae fingulas relicta fint interuella fingula (*Schiefscharten*). Poft pianam itat miles, tectus pinnae altitudine, et ita tutus mittit lapides aut alia tela per illa interuella relicta. Exempla funt caftella praefica Gothicae ftruturae, paffim obuia, aut corona muralis, qualem Cybele geftat. *M.*

loricae ex cratibus, crates (ilve opus plexile e viminibus,) quibus fummus turrium ambitus praefepitur circumcirca, *ein geflochtenes Geländer um den Thurm*. Adieci tironum caufa locum Curtii (9, 4, 30), qui rem ob oculos ponere videtur: *Alexander muro admoventi interbet fcalas, exaditque in mu-*

rum. Angufta muri corona erat (i. e. fummus ambitus muri non erat latus), *non pinnae, ficut alibi, faftigium eius diftinguerant* (i. e. non erant in illius muri fummo ambitu per interualla difpofitae pinnae, vt alibi fit); *fed perpetua* (vna ferie procurrrens circumcirca) *lorica obducta tranfitum fepererat* (impediebat, quo minus poffet transire, vti aliquis vulgo inter pinnae transire poterat et in vrbem defilire). *M.*

sermonis aditum, veniam et conluetudinem adeundi, et cum eo conloquendi. *M.*

Amb. cum Tit. Cf. c. 29. M. Amb. oftendant, eum adelle iactabundi dicunt. (venerat enim, vt eft cap. 38), vt Ciceronem eo magis pariterrefciant. *M.*

re eos dicunt, si quidquam ab his praesidiis sperent, qui suis rebus diffidant; sese tamen hoc esse in Ciceronem Populumque Romanum animo, ut nihil nisi hiberna recusent atque hanc inueterascere consuetudinem nolint: licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere, et, quascumque in partes velint, sine metu proficisci. Cicero ad haec vnum modo respondit: Non esse consuetudinem Populi Romani, ullam accipere ab hoste armato conditionem: si ab armis discedere velint, se adiutore utantur legatosque ad Caesarem mittant: sperare, pro eius iustitia, quae petierint, impetraturos.

42. Ab hac spe repulsi Neruii, vallo pedum XI

ullam accipere. Vox *ullam* in aliis deest.

sperare. Cf. c. 36.

et super. ann. consuet. Sic boni codd. Alii et edd. vet. ex. Scaliger omisit.

nulla — copia. Est casus sextus; absolute positus, propter nullam copiam, quia nullam copiam habebant. Hoc non animaduerso, contra codd. fere omnes proculsa est haec edd. vulgg. lectio: *sed nulla his ferr. copia* (scil. erat), *quae esset ad —. M.*

manibus singulisque. Si haec lectio vera est, sensus erit, eos terram, manibus comprehensam, seu manipulos terrae, in sagulis s. vestimentis deposuisse, et sic deportasse, destitutos corbis aut aliis vasis. Ita quidem cepit hoc Orosius, cuius verba (6, 10) haec sunt: *gladiis concidendo terram et sagulis exportando.* Repetit haec Glandorpheus. Sed modus loquendi habet aliquid duri: unde, quamquam et metaphr. Gr. *χρῶνας* habet, voluerunt tamen alii pro *sagulis* legi *furculis*, alii *furculis*: quod vgl inde refellitur, quia hi Galli nulla sarta

habuerunt. Marklandus editioni Supplicum Mulierum Euripidis adiecit (p. 244) explicationes veterum aliquot Graecorum et Latinorum, in quibus (p. 262) et hunc locum tractat et legi vult: *manibus tragulisque* (siue iaculi quodam genere, v. Ind.) *exhaurire*, i. ad effodere, confectaque ex Horat. Epod. 5, 30. *terram tigonibus exhaurire*, et Lucan. 4, 294, *gladiis fodere solum*. Coniectura est valde speciosa. *M.* Scil. inter varia telorum et iaculorum genera Gellius 10, 25. recenset et *tragulas*, et noster pallim, v. Ind. Vix mihi tempero, quin nostro hoc loco reponam *tragulisque*.

milium decem sc. passuum: quod verbum vulgo additur. Sed omnino non est certa huius loci lectio in definienda mensura: adeo dissentiunt codices, Orosius, et metaphrastes Graecus: quia vero nihil constitui potest, nolui istas varietates enumerare. *M.* Scilicet, vulgo est *milium pedum XV*. Plinius et forsan verius interpres Graecus: in circuitu LXXX stadta, altitudine vero XV pedes. Orosius ita: *vix tribus hortis vallum pedum X, fossam pedum XV*

et fossa pedum XV hiberna cingunt. Haec et superiorum annorum consuetudine a nostris cognouerant et, quosdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur: sed, nulla ferramentorum copia, quae sunt ad hunc usum idonea, gladiis cespitem circumcidere, manibus sagulisque terram exhaurire cogebantur. Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit: nam minus horis tribus milium decem in circuitu munitionem perfecerunt: reliquisque diebus turres ad altitudinem valli, falces testudinesque, quasi idem captiui docuerant, parare ac facere coeperunt.

43. Septimo obpagnationis die, maximo coorto vento; feruentes fusili ex argilla glandes fundis et

per milia passuum XV in circuitu perfecerunt.

ad altitud. congruas altitudini, sequentes altitudinem. De falcibus v. Ind. M.

feru. fusili ex arg. glandes. Quia nihil reperire potui, quo adquiescerem, et quod cum linguae consuetudini, tum naturae rei congrueret, quamquam multos artis peritos interrogari: adscripti, quidquid collegi, ut lectoribus ipsis esset optio. Orosius ergo (8, 10) dicit: *Nervios fundis intorxisse testas feruentes*, adeoque locum sic intellexit, ut glans ex argilla fusili esset testa. In quo primo fauentem sibi habet usum loquendi; nam quidquid funda mittitur, id glans adpescitur, etsi non est globulus aut lapis: deinde natura rei fert; nam vas argillaceum potest candescere, vi solent vasa chemicorum concipere tantam ignearum particularum copiam, ut candeant ferri more: tertio argilla, in vasis formam facta, necessario est fusilis. In hac tamen explicatione Orosiana illud mihi quidem semper offensionem fuit, Caesarem, vnicuique perspicuum scriptorem, hoc loco rei perspicuae descriptione satis ob-

scura usum esse: Lipsius (Po-lior. 5, 2), probante ad h. l. Brantio, intelligit vasa argillacea, feruenti materia repleta, eaque abusione quadam glandes dici censet. Ex hac ergo ratione videntur Nervii vasa argillaceum, plenum materia feruenti, impoluisse fundae et ope fundae iecisse materiam feruentem (glandem feruentem) ex argillaceo vase (ex argilla fusili, fusa in vasis formam). Atque haec sententia tollit aliquam difficultatem; nam si ipsa vasa candentia imposuissent ipsi fundae coriaceae, corium necessario ignis vi combustum fuisset; quod secus est, si materia feruens, in vase aliquo abscondita, fundae demum imposita est. Vossius ad h. l. dicit, id quod propemodum cuius lectori primum offertur, intelligendum sibi videri argillae genus, unde hodiernum statuae funduntur. Putat ergo, globulos argillacos, ex argilla fusos, candentes fundis missos esse, consentitque cum metaphraste Graeco, qui *σφαίρας διαπύρους, ἐξ ἀργίλλης τετηγμένης κατασκευασμένας*, fuisse dicit: vix enim potest argilla *τετηγμένη* aliter intelligi, quam quae quadam arte ita tractabilis

feruefacta iacula in calas, quae more Gallico stramentis erant tectae, iacere coeperunt. Hae celeriter ignem comprehenderunt et venti magnitudine in omnem castrorum locum distulerunt. Hostes, maximo clamore infecuti, quasi parta iam atque explorata victoria, turres testudinesque agere et icalis vallum ascendere coeperunt. At tanta militum virtus atque ea praesentia animi fuit, ut, quum undique flamma torrerentur maximaque telorum multitudine premerentur suaeque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intellegerent, non modo demigrandi causa de vallo decederet nemo, sed paene ne respiceret quidem quisquam; ac tum omnes acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nostris longe gravissimus fuit; sed tamen hunc habuit euentum, ut eo die maximus hostium numerus vulneraretur atque interficeretur, ut se sub ipso vallo constipauerant recessumque primis ultimi non dabant. Paullum quidem intermissa flamma, et quodam loco turri adacta et contingente vallum, tertiae cohortis Centuriones

(fusilis) reddita est, ut in omnes formasungi possit. Ceterum nulla est harum sententiarum, quin etiam alicui eorum, quos interrogavi, sponte in mentem venerit. Illud extra dubitationem positum videtur, *feruens* esse h. l. *candens*. Liceat quoque coniecturas de emendando verbo *fusilis* proponere, ne quid videar praetermisisse. Ergo mauerunt legi vel *ficiilis*, vel *fosilis*, vel *fissilis*, vel *missilis*. Hotomannus etiam *arutina* pro *argilla* legi posse suspicatus est. *M.* Quod Morus de funda monet, necessario combusta, si vasa eicandentia inponerentur, parum stringit, poterat quippe laminis ferreis muniri eius fundus. Cf. not. ad 7. 25. Glandes e plumbo fuit Caylus in Recueil d'Antiq. t. 2. pl. 93. In eardem una

prominentibus literis legitur *PERI*. Meminit et Virgil. Aen. 7. 686. Plura dabit Lips. pol. 4. 3.

feruefacta iacula. An sunt ignita tela? In Gr. metaphr. *διάνυγα βέλη* dicuntur. Tales fuere malleoli, quos ad c. 14. de bello Alex. descripsi. Idem Vossio et Davilio placuit. *M.*

calas. Sunt tabernacula in hibernis Romanorum. *M.* Calas tales et apud Germanos structas offert columna Antonina.

infecuti. Potius e codd. et edd. vet. legendum erit: *Hostes maximo clamore, sicuti parta iam* — i. e. ut sit, ubi iam parta est victoria. *M.* Vulgatum Graecus habet.

ne respiceret quidem. Contra Cic. Catil. 2. 1. *retorquet oculos ad hanc urbem*. Cf. Clericus A. crit. 1, 2, 2.

ex eo, quo stabant, loco recesserunt suosque omnes remouerunt; nutu vocibusque hostes, si introire vel-
lent, vocare coeperunt, quorum progredi ausus est
nemo. Tum ex omni parte lapidibus coniectis de-
turbati turrisque succensa est.

44. Erant in ea légione fortissimi viri Centurio-
nes, qui iam primis ordinibus adpropinquarent, T.
Pulio et L. Varenus. Hi perpetuas controuersias in-
ter se habebant, quinam anteferretur, omnibusque
annis de loco summis simultatibus contendebant. Ex
iis Pulio, quum acerrime ad munitiones pugnaretur,
*Quid dubitas, inquit, Varene? aut quem locum
probandae virtutis tuae spectas? hic, hic dies de
nostris controuersis iudicabit.* Haec quum dixisset,
procedit extra munitiones, quaque pars hostium con-
fertiflima visa esset, in eam inrumpit. Ne Varenus
quidem vallo sese continet, sed omnium veritus ex-
isimationem sublequitur. Tum, mediocri spatio re-
lictio, Pulio pilum in hostes mittit atque vnum ex
multitudine procurrentem transiicit, quo percusso et

ut se. Frustra Hotom. vult
ita se.

primis ordinib. Respice ad
c. 31.

Pulio. Al. Pullo, Pullus. M.
Gr. vulgarum habet.

quinam. Vulgo, vter alteri,
quae est explicatio. M. Phaedr.
1. 24. quis maior esset?

de loco, honestiore, priore.
M. Male alii locum cepere de
gradu militari.

probandae. In codd. et edd.
aut. plerisque est pro hoc ver-
bo, pro laude, nullo fortasse
sensu. Probandae e Graec.
metaphr. defenditur a Dauisio et
Clarkio, vbi est, καὶ τὸ τοῦ
ἐκείνου ἀρετῆν. M.

spectas, circumspicis, quae-
ris. Vulgo, expectas. M.

hic, hic dies. Vulgo hic.

dies, hic dies. Languida ni-
mis repetitio. Cf. Curt. ad Sal-
lust. Cat. c. 20. En illa, illa
libertas.

procedit — inrumpit. Haec
particula adeo variatur in libris
scriptis et editis, ut nullo modo
certa manus Caesaris reperiri
possit, etsi omnino de sensu con-
stat. Lectio Oudendorpiana
cum metaphrasi Graeca exacte
conspirat. M. Et cum bonis
codd. et edd. Non ergo est ex
ingenio Scaligeri. Vulgo legitur
in aliis codd. et edd. primis:
procedit ex castris munitione-
que — erumpit. alii irrumpit
etc. Tò ex castris glossam sapit.

Tum, mediocri etc. Hoc tum
rectius heic loci locari puto cum
Oud. quam paullo supra inter
quidem et vallo. Mox pro
mittit. alii inmittit.

M

exanimato, hunc scutis protegunt hostes, in illum vniuersi tela coniciunt neque dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pullioni et verutum in balteo deligitur. Auertit hic casus vaginam et gladium educere conanti dextram moratur manum; impeditum hostes circumstant. Succurrit inimicus illi Varenus et laboranti subuenit. Ad hunc se confestim a Pullione omnis multitudo conuertit; illum veruto transfixum arbitrantur. Occursat ocus gladio communusque rem gerit Varenus atque, vno interfecto, reliquos paullum propellit, dum cupidius instat, in locum deiectus inferiorem concidit. Huic rursus circumuento fert subsidium Pullio atque ambo incolumes, compluribus interfectis, summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic fortuna in contentione et certamine vtrumque versauit, vt alter alteri inimicus auxilio salutique esset, neque diiudicari posset, vter vtri virtute anteferendus videretur.

45. Quanto erat in dies grauior atque asperior obpugnatio, et maxime quod, magna parte militum confecta vulneribus, res ad paucitatem defensorum peruenerat, tanto crebriores litterae nunciique ad Caesarem mittebantur: quorum pars deprehensa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat vnus intus Neruius, nomine Verticó, loco natus honesto, qui a prima obsidione ad Ciceronem perfugerat suamque ei fidem praestiterat. Hic seruo

in illum—tela etc. Male alii: *in hostem vniuersi tela coni.* Alii *et in illum.*

regrediendi. Alii *progrediendi.*

conanti. alii *conantis, conati.*

illum veruto — Varenus.

Et in hac particula certus quidem est sensus; sed incerta manus Caesaris, praesertim in verbis *illic vero occursat ocus.* Gruterus ex vestigiis librorum legi

voluit: *illum veruto arbitrantur transfixum: gladio communus rem gerit Var.* Ouden-dorpius vero: *illum veruto ventur transf.* Ocius gladio Varenus comm. r. g. M.

certamine. Bene sic edd. vet. et codd. Male Scaliger *certamen.*

versauit, modo hac, modo illa sorte per vices vti voluit. M.

necabatur. alii *necabantur.* Paulo ante *et militem contra*

spe libertatis magnisque persuadet praemiis, ut litteras ad Caesarem deferat. Has ille in iaculo inligatas effert et, Gallus inter Gallos sine ulla suspitione versatus, ad Caesarem peruenit. Ab eo de periculis Ciceronis legionisque cognoscitur.

46. Caesar, acceptis litteris hora circiter undecima diei, statim nuncium in Bellouacos ad M. Crassum Quaestorem mittit, cuius hiberna aberant ab eo milia passuum XXV. Iubet media nocte legionem proficisci celeriterque ad se venire. Exiit cum nuncio Crassus. Alterum ad C. Fabium Legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno, si reipublicae commodo facere posset, cum legione ad fines Neruiorum veniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat expectandam; equites circiter quadringentos ex proximis hibernis cogit.

47. Hora circiter tertia ab antecursoribus de Crassi aduentu certior factus, eo die milia passuum viginti progreditur. Crassum Samarobriuae praeficit legionemque ei adtribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides ciuitatum, litteras publicas frumentumque omne, quod eo tolerandae hiemis causa deuerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus, interitu Sabini et caede cohortium cognita, quum omnes ad eum Treuirorum copiae venis-

Caesaris morem deleri iubet Scaliger. Cf. 2, 33. 4, 34 etc.

Erat unus. pro quidam. Sic et 2, 25. C. 2, 27.

perfugerat. Sic boni codd. vulgo profugerat.

Hic seruo. alii huius. alii male huic.

effert. Ita codd. et edd. vet. alii affert. aufert.

hora undec. Est circiter quinta pomeridiana. M.

ad M. Crassum. vid. c. 24. Ibidem est de Fabio. M.

qua sibi iter fac. sciebat. alii qua sibi sit iter faciendum.

expectandam. Cod. Cuiac. exercendam, unde ipse coniecit accersendam vel potius arcessendam.

Hora tertia. Est fere octava matutina. M.

progreditur. alii procedit. M 2

lent, veritus, ne, si ex hibernis fugae similem profectionem fecisset, hostium inpetum sustinere non posset, praesertim quos recenti victoria efferrī sciret, litteras Caesari remittit, quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus esset: rem gestam in Eburonibus perscribit: docet, omnes peditatus equitatusque copias Treuironum tria milia passuum longe ab suis castris confedissee.

48. Caesar, consilio eius probato, etsi, opinione trium legionum deiectus, ad duas redierat, tamen vnum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Neruiorum fines. Ibi ex captiuis cognoscit, quae apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus Gallis magnis praemiis persuadet, ut ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc Graecis conscriptam litteris mittit, ne, intercepta epistola, nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Si adire non possit, monet, ut tragulam cum epistola, ad amentum deligata, intra munitiones castrorum abiiciat. In litteris scribit, se cum legionibus profectum celeriter adfore: hortatur, ut pristinam virtutem retineat. Gallus, periculum veritus, ut erat praeceptum, tragulam mittit. Haec casu ad turrē adhaesit, neque ab nostris bi-duo animaduersa, tertio die a quodam milite conspicitur; demta ad Ciceronem defertur. Ille perle-

veritus, ne — — non posset. Ita Oudendorpius, codices lecutus, edidit. Vulgata lectio nec Latina est, nec digna, quae amplius repetatur: est autem haec: *veritus, si — fecisset, ut host. imp. sust. non posset.* M. Eam defenderat Sanctius in Min. 4. 15. p. 817. reprehensus iure a Perizonio.

remittit. Sic bene Bosius Anim. ad Caes. p. 20. ex Graeco ἀντιστοιχει. firmatur codd. ab Oud. Vulgo erat dimittit.

rem gest. in Eburon. Est clades Sabini et Cottae, qui in Eburonibus hiemabant. Cf. cap. 24. M. et seq.

pedit. equit. copias. Sic plene nolter et 6. 7. 75. 76.

Treuironum. Hi enim concitabant Eburones. Cf. c. 26. M.

Graecis litteris. v. ad 1, 29. Narrauit etiam Polyaeus de Strategemat. 8, 23, 6. M.

abicitat. Clarke adiicitat.

Haec casu ad t. adh. Dio

ctam in conuentu militum recitat, maximaque omnes laetitia adhaeret. Tum fumi incendiurum procul videbantur, quae res omnem dubitationem aduentus legionum expulit.

49. Galli, re cognita per exploratores, obsidionem relinquunt, ad Caesarem omnibus copiis contendunt; eae erant armatorum circiter milia LX. Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstrauius, repetit, qui litteras ad Caesarem referat: hunc admonet, iter caute diligenterque faciat: perscribit in litteris, hostes ab se discessisse omnemque ad eum multitudinem conuertisse. Quibus litteris circiter media nocte Caesar adlatis suos facit certiores, eosque ad dimicandum animo confirmat: postero die luce prima mouet castra, et circiter milia passuum quatuor progressus, trans vallem magnam et riuum multitudinem hostium conspiciatur. Erat magni periculi res, cum tantis copiis iniquo loco dimicare. Tum, quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat, confedit et, quam aequissimo potest loco, castra communit. Atque haec, etsi erant exigua per se, vix hominum milium VII, praesertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, vt in summam contemtionem hostibus veniat. Inte-

40. 9. de industria id factum narrat, sed maior Caesari fides debetur.

data facultate, quia erat facultas nanciscendi hominem, quem commodè mittere posset, quem Galli non agnoscerent. *M. demonstrauius. v. c. 45. M. referat. alii deferat.*

vallem magnam. riuum magnam deest in edd. primis et codd. multis.

cum tantis copiis. Alii bene multi codices, *tantulis*: hoc in-

telligendum erit de exiguo Caesaris exercitu, et *cum tantulis copiis dimicare* significabit, habentem tantulas copias dimicare cum hoste. *M.*

Tum. Nexus non est perspicuus, et habent alii *tamen*, pro, *tum*. Debebat esse: *Ergo tum quidem*: certe sic explicandum est. *M.*

eoque omnino. Ante Scaligerum legebatur *aequo animo*.

quam aeq. potest loco. Sic Oud. e codd. Vulgo *loco potest*.

rim, speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat, quo commodissimo itinere vallem transire possit.

50. Eo die, paruulis equestribus proeliis ad aquam factis, vtrique sese suo loco continent; Galli, quod ampliores copias, quae nondum conuenerant, expectabant; Caesar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, ut citra vallem pro castris proelio contenderet; si id efficere non posset, ut, exploratis itineribus, minore cum periculo vallem riuumque transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit proeliumque cum nostris equitibus committit. Caesar consulto equites cedere seque in castra recipere iubet; simul ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri portasque obstrui atque in his administrandis rebus quam maxime concurrari et cum simulatione timoris agi iubet.

51. Quibus omnibus rebus hostes inuitati copias transducunt aciemque iniquo loco constituunt; nostris vero etiam de vallo deductis, propius accedunt et tela intra munitionem ex omnibus partibus coniiciunt; praeconibusque circummissis pronunciari iubent, *seu quis Gallus, seu Romanus velit ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere; post id tempus non fore potestatem*: ac sic nostros contemserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordi-

quo commodissimo itinere. al. *commodissime.* male.

ordinibus cespitum. In singulis portis castrorum positi erant ordines (strata plura) cespitum alii super aliis. *M.*

ea. alii *cas.* Mox *omn. portis* er. *f.* Alii Polyaeus 8, 23.

scindere. Hoc vel sine codicibus ponendum erat; sed codd. plerique teste Oudendorpio (et edd. vet.) habent *scindere*. Tamen ineptissima lectio, *manu scandere*, per editiones est propagata — Exstat narratio de

hac Neruiorum molitione apud Plutarch. in Cael. cap. 24. et Dion. Cass. 40, 7-11. *M.* Graecus interpretes τοῦ ἔγρουα τῶ χερσὶ περιέμνε. *v.*

prosequi veritus. Alii *prosequi* noluit. Sic et Graecus.

neque etiam — videbat. Nescimus in insigni codd. varietate, quid Caesar h. l. scripserit; et interpretes magnopere dissentiunt. Licebitne, *enim* pro *etiam* e tribus codicibus recipere, et hoc totum comma, *neque — videbat*, parenthesi includere? Ita sensus erit: *videbat*, relinqui

nibus cespitum, quod ea non posse introrumpere videbantur, alii vallum manu scindere, alij fossas complere inciperent. Tum Caesar, omnibus portis eruptione facta equitatuque emisso, celeriter hostes dat in fugam, sic, vti omnino pugnandi causa resisteret nemo; magnumque ex eis numerum occidit atque omnes armis exuit.

52. Longius prosequi veritus, quod silvae, paludesque intercedebant, neque etiam paruulo detrimento illorum locum relinqui videbat, omnibus suis incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem peruenit. Institutas turres, testudines munitionesque hostium admiratur: producta legione cognoscit, non decimum quemque esse relictum militem sine vulnere. Ex his omnibus iudicat rebus, quanto cum periculo et quanta cum virtute res sint administratae: Ciceronem pro eius merito legionemque conlaudat: Centuriones singillatim Tribunosque militum adpellat, quorum egregiam fuisse virtutem testimonio Ciceronis cognouerat. De casu Sabini et Cottae certius ex captiuis cognoscit. Postero die concione habita rem gestam proponit, milites consolatur et confirmat: quod detrimentum culpa et temeritate Legati sit acceptum, hoc aequiore animo ferundum docet, quod, beneficio Deorum immortalium et virtute eorum ex-

locum (ab hostibus fugientibus) non paruo cum detrimento illorum (hostium), i. e. hostes fugere ex loco, in quo hactenus fuerant, magno cum detrimento suo, vt multi eorum in siluis et paludibus perirent. Admonitus ergo hoc exemplo, noluit eos prosequi, ne idem detrimentum acciperet, quod hostes, ex hoc loco discedentes, accipere videbat. Sed illud deminutium parvulus ita non satis aptum est. Lambini coniecturam ingeniosam, neque etiam paruulo detrimento (suorum) vllum locum

relinqui volebat, probarunt Vossius et Clarkius: fateor tamen, Caesarem, si hoc voluisset, scripturum fuisse, ac ne paruulo quidem detr. vl. l. r. vol. Manet lectio incerta. M. Coniiciebat Wallaeus p. d. (suorum) illum locum relinquit vid. scil. ab hoste. Oud. vero sic: p. d. (suorum vel suo) illorum loca a se intrumpli vid. nimis audacter sine necessitate.

quanta cum virtute. Sic solet noster praepositione repetita vii.

singillatim. al. singulatim.

piato incommodo, neque hostibus diutina laetatio, neque ipsis longior dolor relinquatur.

53. Interim ad Labienum per Remos incredibili celeritate de victoria Caesaris fama perfertur, ut, quum ab hibernis Ciceronis abesset milia passuum circiter LX, eoque post horam nonam diei Caesar peruenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur, quo clamore significatio victoriae gratulatioque ab Remis Labieno fieret. Hac fama ad Treuiros perlata, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni obpugnare decreuerat, noctu profugit copiasque omnes in Treuiros reducit. Caesar Fabium cum legione in sua remittit hiberna, ipse cum tribus legionibus circum Samarobriam trinis hibernis hiemare constituit et, quod tanti motus Galliae exlitterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decreuit. Nam illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliae ciuitates de bello consultabant, nuncios legationesque in omnes partes dimittebant et, quid reliqui consilii caperent atque

laetatio. Recepit Oudendorpius hoc verbum, pro vulg. *laetitia*, e codd. pluribus; negat tamen, se exemplum eius apud alium auctorem bonum reperisse. Sed cum forma verbi analogiae grammaticae respondeat, non repudiem. *M.* Iam alii, in his et Scaliger, eam vocem admiserant.

neque ipsis long. dol. rel. Audita clade Tituriana barbam capillosque submisisse Caesarem nec ante demisisse Suetonius refert cap. 67. quam vindicasset. Sed hoc cito factum.

milia pass. circiter LX. Sic codd. boni et edd. vet. Graecus habet CDLXXX stadia, quod eodem redit. Male Oud. inde efficit *M. pass. L.*

horam nonam. Est circiter tertia pomeridiana. *M.*

ad Treuiros. Cf. cap. 24 et 47. *M.*

cum leg. in sua rem. hib. al. cum leg. sua rem. in hib.

Neque ullum fere. Id fere addit Oud. e codd. et edd. pr.

de conciliis. al. consilis. forte rectius. Gr. ἐμμελίσματα.

ab L. Roscio Legato. alii *Quaestore.* sed is erat M. Crassus. v. cap. 24. forsan de honore hominis Caesar nihil addiderat.

Armoricae. Ex aliis horum commentariorum locis (7, 75 et 8, 31) constat, has ciuitates maritimas fuisse. Cf. 2, 34 et 3, 7. 9. 17. 29. et 7, 4. vbi ciuitates singulae enumerantur. Et si vero non pauci, quos in opere geographico secutus est Cellarius, existimauerunt, verbum *Armoricae*

vade initium belli fieret, explorabant nocturnaue in locis desertis concilia habebant. Neque vllum fere totius hiemis tempus sine sollicitudine Caesaris intercessit, quin aliquem de conciliis ac motu Gallorum nuncium acciperet. In his ab L. Roscio Legato, quem legioni XIII praefecerat, certior est factus, magnas Gallorum copias earum ciuitatum, quae Armoricae adpellantur, obpugnandi sui causa conuenisse: neque longius milia passuum VIII ab hibernis suis afuisse; sed nuncio adlato de victoria Caesaris, discessisse, adeo, vt fugae similis discessus videretur.

54. At Caesar, principibus cuiusque ciuitatis ad se euocatis, alias territando, quum se scire, quae fierent, denunciaret,; alias cohortando, magnam partem Galliae in officio tenuit. Tamen Senones, quae est ciuitas in primis firma et magnae inter Gallos auctoritatis, Cauarinum, quem Caesar apud eos Regem constituerat, (cuius frater Moritasgus, aduentu in Galliam Caesaris, cuiusque maiores Regnum obtinuerant,) interficere publico consilio conati, quum ille

factum esse e Celticis, *ar moer* (um Meer), ad mare, vel supra mare, de quo in glossario Wachterus monuit in *v. Mer*: tamen alii, in his Ritterus in hist. Gall. p. 76, maluerunt originem verbi huius repetere e Celtico *Ar*, quod significet solum pingue, pratis et palcuis laetissimum, aut omnino arnum, atque adeo annonam, omnemque terrae proventum (vid. Wachter. gloss. in *v. Ar*), et *Armoricos* interpretari incolas eiusmodi foecundae regionis, ad oram maritimam sitae, vel in vniuersum possessores agrorum ad oram maris. Idem ille Ritterus ostendit, non eodem vbiuis sensu Armoricas ciuitates apud veteres dici; modo enim plures, modo pauciores hoc nomine comprehendendi; apud Caesarem autem eas in-

telligi, quae inter Sequanam et Ligerim in peninsula illa vniuersa ad Oceanum Britannicum sedes habuerint. Noli ergo colligere omnes locos, vbi hoc verbum occurrit alia significatione, quam apud Caesarem. Qui vult, adea Cellarii opus geographicum. Tom. I. l. 2. cap. 2. sect. 2. *M.* In opere ad 1, 6. citato p. 223. La 'Pour d'Auvergne tradit ex Celtico *oar armoric*, quod significet *ad mare paruum*, vocem *Armoricae* esse contractam et de freto Caletano accipientem, cuius illae gentes sint adcolae.

afuisse. Respice ad 1, 36.

euocatis. alii *vocatis*, *con-vocatis*.

Moritasgus. Fuit et Deus aliquis Gallorum hoc nomine. V. Reinesii ep. 67. p. 597.

praefensisset ac profugisset, vsque ad fines infecui, Regno domoque expulerunt: et, missis ad Caesarem satisfaciendi causa legatis, quum is omnem ad se lenatum venire iussisset, dicto audientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros valuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi, tantamque omnibus voluntatum commutationem adtulit, vt, praeter Aeduos et Remos, quos praecipuo semper honore Caesar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga Populum Romanum fide, alteros pro recentibus Gallici belli officiis, nulla fere ciuitas fuerit non suspecta nobis. Idque adeo haud scio mirandumne sit, quum compluribus aliis de causis, tum maxime, quod, qui virtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum se eius opinionis deperdidisse, vt a Populo Romano imperia perferrent, grauissime dolebant.

55. Treuiri vero atque Indutiomarus totius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent, ciuitates sollicitarent; pecunias pollicerentur, magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. Neque tamen vlli ciuitati Germanorum persuaderi potuit, vt Rhenum transiret, quum *se bis expertos* dicerent, *Ariouisti bello et Tenclitherorum transitu, non esse amplius fortunam tentandam.* Hac spe lapsus Indutiomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, a

Tantum ap. hom. Clarke e cod. regio ponit *tantumque*. Male. nam alii codd. et edd. vet. habent *tantum*. Adde quod mox sequitur *tantamque*.

omnibus voluntatum. Sic Davisius et Clarkius bene e codd. et edd. vet. pro quo male Scalliger et recentiores *omnium voluntatis*. Oudend. suspicatur legendum *omnium voluntatum*.

quod, qui virt. Alii intrudunt *hi* vel *ei*.

a Populo Romano. Vulgo

Populi Romani; sed codd. egregie a P. R. vt C. 3, 36. *litterae a M. Fauonio.* et Alex. cap. 34. *legiones ab Deiotaro.* et Liu. 2, 3. *litteras ab Tarquintis.*

tentandam. Sic codd. et edd. vet. vulgo minus recte *tentaturos*.

exercere. Sic metaphr. Gr. ἐκείν et omnes Oud. codices. Vulgo, mutata quoque distinctione: *exigere a finitumis, equos parare. M.* Hanc lectionem Clar-

finitimis equos parare, exsules damnatosque tota Gallia magnis praemiis ad se adlicere coepit. Ac tantam sibi iam iis rebus in Gallia auctoritatem comparauerat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gratiam atque amicitiam publice priuatimque peterent.

56. Vbi intellexit ultro ad se veniri, altera ex parte Senones Carnutesque conscientia facinoris instigari, altera Nervios Aduatucosque bellum Romanis parare, neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi coepisset: armatum concilium indicit, (hoc more Gallorum est initium belli,) quo lege communi omnes puberes armati conuenire consueverunt; qui ex iis nouissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus adfectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, (quem supra demonstrauius, Caesaris secutum fidem, ab eo non discessisse,) hostem iudicat bonaque eius publicat. His rebus confectis, in concilio pronunciat, arcessitum se a Senonibus et Carnutibus aliisque compluribus Galliae ciuitatibus, huc iter facturum per fines Remorum, eorumque agros populaturum ac prius, quam id faciat, Labieni castra obpugnaturum: quae fieri velit, praecipit.

57. Labienus, quum et loci natura et manu munitissimis castris sese teneret, de suo ac legionis peri-

kus tuetur; alteram manifesto corruptam iudicat.

tota Gallia. Ita codd. et edd. vet. Graecus etiam ἐν πάσης τῇ Γαλατίας. E Plantiniana Lipsii editione illud *tota* excidit, quod Scaliger et alii secuti. Alii *e Gallia.* Tota totus frequenter adhibet noster. v. Ind.

conscientia facinoris. Hoc facinus c. 25 et 54 descriptum est. M. Loco τοῦ instigari Clarke e cod. regio habet *instigatos.*

armatum concilium. Cf. Liu. 21, 20. M.

hoc more Gall. etc. Glossema hoc videtur.

consueverunt. Vulgo e paucioribus libris, *coguntur.* M. Sed Gr. *εἰσδρασι.*

supra demonstr. Conf. cap. 3. M.

iudicat. Alii *iudicandum curat*, quae est explicatio. M. *ac prius.* Dauid. malit *at. quae fieri velit.* alii *quaeque manu munitissimis.* Vrhans

culo nihil timebat; ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige atque eius propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas ciuitates equitesque vndique euocat: iis certum diem conueniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris eius vagabatur, alias vt situm castrorum cognosceret, alias colloquendi aut territandi causa: equites plerumque omnes tela intra vallum coniiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat.

58. Quum maiore in dies contemtionem Indutiomarus ad castra accederet, nocte vna, intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum, quos arcessendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, vt nulla ratione ea res enunciari aut ad Treuiros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana Indutiomarus ad castra accedit atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela coniiciunt et magna cum contumelia verborum nostros ad pugnam euocant. Nullo ab nostris dato responso, vbi visum est, sub vesperum dispersi ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit; praecipit atque interdicat, proterritis hostibus atque in fugam coniectis,

perperam expungit rō manu, quasi e glossa; opponitur quippe rō natura manitis. Cf. Iustin. 24, 6.

euocat. alii conuocat.

intromissis, receptis in castra Labieni. M.

magna cum contumelia. Sic codd. hic et alibi. V. 7, 55. C. 2, 14. Al. 60.

praecipit atque interdicat. Potest praecipit referri eo, quod omnes vnum petere iubet; et

interdicat eo, quod prohibet, ne quem prius Indutiomaro vulnerent. Fortasse tamen interdiceret omnino est edicere, pronunciare, interponere suam sententiam iubendi prohibendique causa: saltem interdictum in iure nonnumquam est idem, quod edictum simpliciter. M.

proterritis. Alii porterritis. Sed porterrere est terrore incusso in fugam coniicere. Vid. Virg. Aen. 12, 291. Stat. Theb. 2, 645. Apul. Met. 3, 46. et ibi

(quod fore, sicut accidit, videbat,) vnum omnes petant Indutiomarum; neu quis quem prius vulneret, quam illum interfectum viderit, quod mora reliquorum spatium nactum illum effugere nolebat: magna proponit iis, qui occiderint, praemia: submittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna et, quum vnum omnes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur caputque eius refertur in castra: redeuntes equites, quos possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum et Neruiorum, quae conuenerant, copiae discedunt; paulloque habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam.

Oud. item Lact. de mort. perfec. c. 44.

neu quis quem. alii neu quis quemquam. vel quisquam quemquam.

in ipso fluminis vado. Mosae, quae Remos a Treuiris dividebat. v. Cluver. 2, 14.

caputque eius. Conf. Florus 3, 10.

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARII
DE BELLO GALLICO

LIBER SEXTVS

ARGVMENTVM

I. Motus in omni fere Gallia, Titurio caeso.

Cap. 1. *Romanorum copiae in Gallia auctae.* 2. 3. *Motus Treuitorum. Netuii obpressi. concilium Lutetiae Parisiorum.* 4. *Senones et Carnutes pacati.* 5. 6. *Menapii subacti.* 7. 8. *Treuiri ab Labieno dolo et ratione victi.*

II. Expeditio Caesaris in Sueuos.

Cap. 9. *Iter Caesaris in Germaniam. Vthiorum legatio sui purgandi causa.* 10. *Receptus Sueuorum in ultimos fines suos.* 11—20. *Mores Gallorum.* 21—24. *Germanorum.* 25. *Hercynia silua.* 26—28. *Genera ferarum in Hercynia silua memoranda.*

III. Poena Ambiorigis et Eburonum.

Cap. 29—31. *Reditus Caesaris in Galliam. Ambiorix obpressus. Catiuolci regis mors.* 32—34. *Partito exercitu Eburonum fines deuastati.* 35—42. *Castra Romana a Sigambriis obpugnata. periculum Romanorum, qui frumentandi causa castris egressi. Romanorum terror aduentu Caesaris sublatus.* 43. *Eburones denuo vexati.* 44. *Quaestio de coniuratione Senonum instituta. Acconis supplicium. hiberna Caesaris. iter in Italiam.*

Multis de causis Caesar, maiorem Galliae motum exspectans, per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium, Legatos, dilectum habere instituit: simul ab Cn. Pompeio Proconsule petit, quoniam ipse ad

dilectum. Sic codd. vet. alii *conditae* 699 Pompeio Consuli *delectum.* decreta est in proximum quinquennium

Cn. Pompeio. Anno vrbis Hispania prouincia,

urbem cum imperio reipublicae causa remaneret, quos ex Cisalpina Gallia Consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire et ad se proficisci iuberet: magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliae existimans, tantas videri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam maioribus adaugeri copiis posset. Quod quum Pompeius et reipublicae et amicitiae tribuisset, celeriter confecto per suos dilectu, tribus ante exactam hiemem et constitutis et adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate et copiis docuit, quid Populi Romani disciplina atque opes possent.

2. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad eius

quam pro Consule administraret, permittumque, ut quos, quot numero, et undecumque vellet, milites conscriberet (v. Dio Cass. 39, 33). Conscripsit ergo, ut Caesar h. l. tradit, etiam in Cisalpina Gallia legiones. Dum vero abitum in provinciam parat, resistunt ei quidam tribuni plebis et perficiunt, ut, missis in Hispaniam Petreio et Afranio, Legatis, ipse Pompeius in Italia restaret. Cui morae, ne coactus restare videretur, hanc causam praetexuit, se rei frumentariae causa (hoc est ergo h. l. apud Caesarem: *reipublicae causa remanere*) restare (Dio Cass. 39, 39), cuius cura ei duobus abhinc annis Cicerone auctore cum proconsulari imperio in quinquennium demandata erat. (v. Cic. pro Dom. c. 4 sqq. et Dio Cass. 39, 9. ubi Fabricius plura collegit.) Dum ergo ad urbem est, Caesar ab eo petiit, ut legionem ad se proficisci in Galliam pateretur. Adnuvit Pompeius; sed sub initia belli civilis hanc legionem satis callide a Caesare abduxit, quo Caesar

non parum offensus est, quasi Pompeius ipsum militibus et opibus exspoliare vellet (vid. infra de bell. Gall. 8, 54. et Appian. de B. C. p. 446. ed. Steph.), fuitque haec res, ut prudentissimus Plutarchus (in Caes. cap. 25) monuit, haud leve momentum ad exordia belli civilis. *M.*

remaneret. Sic Oud. e codd. vulgo *maneret.*

consulis sacramento, si vera lectio est, significabit sacramentum, quo Consul adigit milites, quo eos obstringit. Sed libenter accedo iis, qui *Consul* legi volunt. Pompeius Consul dilectum habuerat et milites rogat sacramento interposito, an vellent nomina dare militiae. Ceterum cf. Ind. in *sacramentum*. *M.* Ph. Rubenius volebat *Consul is* divisiim Elect. 1, 15. sed Tacitus etiam habet *adigi sacramento Caesarum, Vitellii, Vespasiani.* vid. Hist. 1, 76. *advocare sacramento.* ib. c. 55.

sarciri. Plerique codd. *re-sarciri.* *M.*

adaugeri. alias *augeri.*

ut docuimus. vid. 5, 58. *M.*

propinquos a Treuiris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare et pecuniam polliceri non desistunt: quum ab proximis impetrare non possent, vltiores tentant. Inuentis nonnullis ciuitatibus, iurciurando inter se confirmant obsidibusque de pecunia cauent: Amborigem sibi societate et foedere adiungunt. Quibus rebus cognitis, Caesar, quum vndique bellum parari videret, Neruios, Aduatuos, Menapios, adiunctis cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis, Senones ad imperatum non venire et cum Carnutibus finitumisque ciuitatibus consilia communicare, a Treuiris Germanos crebris legationibus sollicitari; maturius sibi de bello cogitandum putauit.

3. Itaque nondum hieme confecta, proximis quatuor coactis legionibus, de inproviso in fines Neruiorum contendit et prius, quam illi aut conuenire aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto atque ea praeda militibus concessa vastatisque agris, in deditionem venire atque obsides sibi dare coegit. Eo celeriter confecto negotio, rursus in hiberna legiones reduxit. Concilio Galliae primo vere, vt instituerat, indicto, quum reliqui, praeter Senones, Carnutes Treuirosque, venissent, initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus, vt omnia postponere videretur, concilium Lutetiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senonibus ciuitatemque patrum memoria coniunxerant; sed ab hoc consilio afuisse existimabantur. Hac re pro sug-

non desistunt. vid. 5, 55. *M. ciuitatibus.* Sic Oud. e codd. *Mii ciuitates.*

de pecunia cauent. i. e. se pecuniam daturós. Frustra Vrlinus et Ciaccon. *et pecunia.*

omnibus Germanis. Qui sint, v. 2, 4. Male Goduinus intelligit Triboccos, Nemetes, Van-

giones; hi enim nondum videntur tum Rhenum transisse.

Senones — venire. Cf. 5, 54. *M. ad imperatum.* Sallust. Iug. c. 62. habet *ad imperandum vocare*, quod est ambiguum, vnde perperam et hic placet id gerundium Vrlino et Ciacconio.

vt instituerat, vt quotan-

gestu pronunciata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur magnisque itineribus eo peruenit.

4. Cognito eius aduentu, Acco, qui princeps eius consilii fuerat, inbet in oppida multitudinem conuenire; conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nunciatur; necessario sententia desistunt legatosque deprecandi causa ad Caesarem mittunt; adeunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide ciuitas. Libenter Caesar petentibus Aeduis dat veniam excusationemque accipit; quod aestiuum tempus instantis belli, non quaestionis, esse arbitrabatur. Obsidibus imperatis centum, hos Aeduis custodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, vñ deprecatoribus Remis, quorum erant in clientela: eadem ferunt responsa. Peragit concilium Caesar equitesque imperat ciuitatibus.

5. Hac parte Galliae pacata, totus et mente et animo in bellum Treuironum et Ambiorigis insitit. Cauatinum cum equitatu Senonum secum proficisci inbet, ne quis aut ex huius iracundia, aut ex eo, quod meruerat, odio ciuitatis, motus exsistat. His rebus constitutis, quod pro explorato habebat, Ambiorigem proelio non esse concertaturum, reliqua eius consilia animo circumspeciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti, qui vni ex Gallia de pace ad Caesarem legatos numquam miserant. Cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat: item per Treuiros venisse

nis solebat. Conf. cap. 44. M.

Latetiam. alii in *Latetiam*, non sine exemplo.

quorum — erat in fide ciuitas. Senones erant clientes et socii Aeduorum. M.

Cauatinum. Cf. 5, 54. M. meruerat. al. *meruerat*.

odio ciuitatis. Quia Caesar eum regem constituerat, incurrit Cauatinus odium suorum. M.

motus exsistat. Clarke e codd. *oriretur*, quod est e glossa.

concertaturum. Scaliger *certaturum*. Sed receptum ab Oud. habent et codd. probi et edd. vet.

N

Germanis in amicitiam; cognouerat. Haec prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello laceraret; ne, desperata salute, aut se in Menapios abderet, aut cum transrhenanis congredi cogeretur. Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treuiros mittit, duasque legiones ad eum proficisci iubet: ipse cum legionibus expeditis quinque in Menapios proficiscitur. Illi, nulla coacta manu, loci praesidio freti, in siluas paludesque confugiunt suaeque eodem conferunt.

6. Caesar, partitis copiis cum C. Fabio Legato et M. Crasso Quaestore, ceteriterque effectis pontibus, adit tripartito, aedificia vicosque incendit, magno pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii, legatos ad eum pacis petendae causa mittunt. Ille, obsidibus acceptis, hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem, aut eius legatos; finibus suis recepissent. His confirmatis rebus, Commium Atrebatem cum equitatu custodis loco in Menapiis relinquit; ipse in Treuiros proficiscitur.

7. Dum haec a Caesare geruntur, Treuiri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum una legione, quae in eorum sinibus hiemabat, adoriri parabant: iamque ab eo non longius bidui via aberant, quum duas venisse legiones missu Caesaris cognoscunt. Positis castris a milibus passuum XV auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans, temeritate

laceraret. Scaliger et recentiores *lacerandum*.

in Menapios. alii *in Menapiis*.

cum transrhen. congredi, eorum fines adire, seque cum iis coniungere: erat enim Trevis amicus. Metaphr. Gr. *συμμάχων ποιεῖσαι*. M. Pro cogeretur Gudius malebat *conare-*

tur, sed cogi hic eo sensu ponitur, quo 5, 42.

adit tripart. benefic, 'al. *adiit.* *hostium numero.* alii *in numero*, ut mox cap. 32. et C. 3, 57. Vtrumque dicitur.

confirmatis rebus, constitutis, ut omnia recte haberent. M. *Commius Atrebatem.* Cf. 4, 21. M.

eorum fore aliquam dimicandi facultatem, praesidio cohortium quinque impedimentis relicto, cum XXV cohortibus magnoque equitatu contra hostem proficiscitur et, M passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen ripisque praeruptis: hoc neque ipse transire in animo habebat, neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in consilio palam, *quoniam Germani adpropinquare dicantur, sese suas exercitusque fortunas in dubium non deuocaturum et postero die prima luce castra moturum*. Celeriter haec ad hostes deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero non nullos Gallicis rebus fauere natura cogeat. Labienus noctu, Tribunis militum primisque ordinibus coactis, quid sui sit consilii, proponit et, quo facilius hostibus timoris det suspicionem, maiore strepitu et tumultu, quam Populi Romani fert consuetudo, castra moueri iubet. His rebus fugae similem profectionem efficit. Haec quoque per exploratores ante lucem, in tanta propinquitate castrorum, ad hostes deferuntur.

8. Vix agmen nouissimum extra munitiones processerat, quum Galli, cohortati inter se, *ne speratam praedam ex manibus dimitterent; longum esse, perterritis Romanis, Germanorum auxilium expectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguum manum, praesertim fugientem atque impeditam, adoriri non audeant; flumen transire et*

hiemabat. Sic rectius e codd. quam vulgo *hiemauerat*.

e militibus p. Sic et 4, 22.

in consilio. Vulgo *in consilio*. Male.

dicantur. alii *dicuntur*.

non deuocaturum. Sic b. Hisp. 24. Conf. Phaedr. fab. 1, 20.

equitatus. al. *equitum*.

Trib. mil. prim. ordinibus. v. ad 5, 30. *M.*

coactis. Sic e cod. Gron. ad Liu. 30, 4 et Clarke. Vulgo *conuocatis* e glossa.

suspicionem. Cod. Bengarf. *suspectionem*. Cf. Oud.

auxillum. al. *auxilia*.

iniquo loco proelium committere non dubitant. Quae fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur. Tum, praemissis paullum impedimentis atque in tumultu quodam conlocatis, *Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: hostem inpedito atque iniquo loco tenetis: praestate eandem nobis ducibus virtutem, quam saepe numero Imperatori praestitistis: adesse eum et haec coram cernere, existimate.* Simul signa ad hostem conuer- ti aciemque dirigi iubet et, paucis turmis praesidio ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri clamore sublato pila in hostes inmittunt. Illi, ubi praeter spem, quos fugere credebant, infestis signis ad se ire viderunt, inpetum modo ferre non potuerunt ac, primo concursu in fugam coniecti, proximas silvas petiuerunt: quos Labienus equitatu conlectatus, magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus ciuitatem recepit: nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trepiurorum fuga, sese domum contulerunt. Cum iis propinqui Indutiomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos, ex ciuitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permanisse in officio demonstrauius, Principatus atque imperium est traditum.

g. Caesar, postquam ex Menapiis in Treuiros ve-

eadem usus simul. Memorat hoc strategema Frontinus 2, 5, 20.

ad impedimenta dimissis. Cod. reg. *relictis*, ut c. 7.

in hostes inmittunt. al. *mittunt. iaciunt.*

recepit. alii recipit.

sese d. contulerunt. alii *re-seperunt.*

propinqui Indut. cf. cap. 2. De Cingetorige v. 5, 3. 56. *M.*

in Treuiros venit. Radit narratio ad c. 6. extr. *M.*

erat altera. al. *vna*, sed codd. multi habent vulgatum.

contra se Treuiris. Hotom. et Voss. inferi iubent *Germani*, ut Gr. habet, sed sufficit intelligi.

Ambiorix. Cf. c. 5. *M.* *supra eum locum.* De numero ponte vid. 4, 17. et si non constat, quo potissimum loco factus sit. Quoniam autem pons,

nit, duabus de caussis Rhenum transire constituit: quarum erat altera, quod auxilia contra se Treuiris miserant; altera, ne Ambiorix ad eos receptum haberet. His constitutis rebus, paulum supra eum locum, quo ante exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Nota atque instituta ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treuiris praesidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur, reliquas copias equitatumque transducit. Vbi, qui ante obsides dederant atque in deditionem venerant, purgandi sui causa ad eum legatos mittunt, qui doceant, *neque ex sua civitate auxilia in Treuiros missa, neque ab se fidem laesam*: petunt atque orant, *ut sibi parcat, ne communi odio Germanorum innocentes pro nocentibus poenas pendant: si amplius obsidum velit, dare pollicentur*. Cognita Caesar causa reperit, ab Suevis auxilia missa esse, Vbiorum satisfactionem accepit, aditus viasque in Suevos perquiri.

10. Interim paucis post diebus sit ab Vbiis certior, Suevos omnes unum in locum copias cogere atque iis nationibus, quae sub eorum sint imperio, denunciare, uti auxilia peditatus equitatusque mittant. His cognitis rebus, rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit, Vbiis imperat, ut pecora deducant suaeque omnia ex agris in oppida conferant, sperans, barbaros atque inperitos homines, inopia

qui nunc sit, in Treuirorum partibus factus est: nam in Trevis praesidium ad pontem relicto, esse mox dicitur: videtur colligi posse, nuperum pontem paulo supra Treuirorum agrum structum esse. Cellarius (v. eum ad 4, 19) existimavit, eum in Vbiorum sinibus fuisse. *M.*

Vbi. Cf. 4, 16. Ibidem est de Suevis. *M.*

in deditionem venerant. Sic

et c. 3. et Hirt. 3, 31. Contra ed. Rom. *in ditionem*, ut apud Liv. 29, 38. Cf. Burm. ad Suet. Vespas. 4.

ne comm. odio. Davif. volebat *nec*, sed *ne* pendet a *parcat*.

dare pollic. al. dari.

Vbiorum. Ita bene codd. quidam. Vulgo *ubi horum*. Simile quid v. 1, 54.

sub eorum sint imp. alii sunt.

cibariorum adflictos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci: mandat, ut crebros exploratores in Sueuos mittant, quaeque apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt et paucis diebus intermissis referunt, *Sueuos omnes, posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum venerint, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse: siluam esse ibi infinita magnitudine, quae adpellatur Bacenis, hanc longe introrsus pertinere et, pro natiuo muro obiectam, Cheruscis ab Sueuis, Sueuosque ab Cheruscis, iniuriis incursionibusque prohibere: ad eius initium siluae Sueuos aduentum Romanorum expectare constituisse.*

11. Quoniam ad hunc locum peruentum est, non alienum esse videtur, de Galliae Germaniaeque moribus, et quo differant eae nationes inter sese, proponere. *In Gallia non solum in omnibus ciuitatibus atque in omnibus pagis partibusque, sed paene etiam in singulis domibus factiones sunt: earumque factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad*

adflictos. Sic Leid. Cod. ut 8, 21. Alii *adductos*, ut 4, 6, 7, 20. C. 3, 38.

ad iniquam. alii *ad aliquam.*

infinita magnitudinis. alii *infinitae magnitudinis* vel *infinitam magnitudine.*

Bacenis. Omnes propemodum consentiunt, hanc fuisse partem Hercyniae siluae, de qua infra cap. 25. Cellarius ad h. l. accuratius definiturus sic disputat: quia Bacenis in extremis Cattorum fuerit, (nam Catti sederunt ibi, ubi Caesaris Sueui sunt. cf. 1, 54. 4, 3. Sed de his praeter alios egit Ill. Buenauius in historia imperii Germanici P. I. p. 28 et 32) et ab

his seiuixerit Cheruscis, Visurgim inter et Albim habitantes, videri Bacenin non longe auisso ab illis Hercyniae siluae reliquiis, quae hodie dicuntur *der Harz*. Eodem inclinat Buenauius l. c. p. 24. Eccardus de Germanorum origine §. 96. p. 216. eam quaerit inter Fuldam et Weram, amnes. *M.*

ab Sueuis, ab ea parte, qua Snei sunt, ad fines Sueuorum. *M.*

quo differant. alii *quo modo.* *in pagis partibusque.* Partes est commune nomen, quo regiones alicuius terrae insigniuntur, ut cum partes Italiae, Macedoniae, Aethiopiae dicuntur: *Pagi* est nomen proprium, quo re-

arbitrium iudiciumque summa omnium rerum confiliorumque redeat. Idque eius rei caussa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiores auxilii egeret: suos enim quisque obprimi et circumueniri non patitur, neque, aliter si faciant, ullam inter suos habent auctoritatem. Haec eadem ratio est in summa totius Galliae: namque omnes ciuitates in partes diuisae sunt duas.

12. Quum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Aedui, alterius Sequani. Hi quum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnaeque eorum erant clientelae, Germanos atque Ariouistum sibi adiunxerant eosque ad se magnis iacturis pollicitationibusque perduxerant. Proeliis vero compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aedunorum interfecta, tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad se transducerent obsidesque ab iis principum filios acciperent et publice iurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; et partem finitimi agri, per vim occupatam, possiderent Galliaeque totius principatum obtinerent. Qua

giones siue partes Gallicarum ciuitatum insigniuntur. cf. 1, 37. Ergo re ipsa non differunt, ut c. 23 et 43 *regiones* et *pagi* non differunt, nisi quod *regiones* communi nomine, *pagi* proprio dicuntur. M. Forlan sub *partibus* intelligendum *pagorum*, ut vult Clarkius. Dauius abundare credebat. Est et suspecta vox Oudendorpio. Praemissum *omnibus* heic sunt qui omittant; sed amat repetere Caesar.

quorum ad arbitrium — redent, h. e. ut ad horum arbitrium — redire iure possit ac debeat. M.

Idque alii Id. Itaque.

si faciant — habent. sylle-

plis, de qua Sanctius in Min. 4, 10. et ibi Perizonius.

in summa totius Galliae, h. e. in summa rerum publicarum, siue in administratione et forma vniuersae ciuitatis Gallicae. M.

Aedui — Sequani. Cf. 1, 31. M. *iacturis* (largitionibus, v. Ind.)

pollicitat. Idem est, quod 1, 31. *mercede arcessierant Germanos.* M. Lips. Elect. 2, 7. volebat *capturis*; Salmatius ad ius Att. et Rom. *pacturis*. Sed *iactura* plane, ut hic, dicitur apud Cic. pro Coelio 16. *nulli sumtus, nulla iactura, nulla versura.* Alia dabit Ernesti in ind. Cic. item Voss. ad Melam 2, 7, 60. et Gronou. de pec. vet. 4, 4. p. 285. V. et infra C. 3, 112.

necessitate adductus Diuitiacus, auxilii petendi causa Romam ad Senatum profectus, infecta re, redierat. Aduentu Caesaris facta commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis, (quod hi, qui se ad eorum amicitiam adgregauerant, meliore conditione atque aequiore imperio se uti videbant) reliquis rebus eorum, gratia, dignitate amplificata, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Remi successerant; quos quod adaequare apud Caesarem gratia intellegebatur, ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se Remis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita et nouam et repente conlectam auctoritatem tenebant. Eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent.

13. *In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: nam*

infecta re. al. imperfecta re. facta commutatione rerum, per victoriam, ab Ariouisto deportatam, quae libro primo descripta est. Conf. nominatum 1, 35. *M.* Et seq.

adaequare. Intelligebatur, Remos adaequare Aeduos gratia, Remos aequae ac Aeduos in gratia esse. *M.* al. *adaequari.*

in client. dicabant. al. *de-derant,* quod Clarkius probat. Vrsino e cod. suo placet *dica-rant.*

aliquo sunt num. al. *in aliquo.*

plebes. Sic bene codd. ut Al. 5. nullo (vulg. nulli) *adhib. consil.* Obsoleta forma est, *nullo*, multis exemplis ad h. l. illustrata ab Oudendorpio. — De natura et moribus Galliae conferendus est Diod. Sic. 5, 24--33. et Strabo lib. 4. p. 195 seqq. *M.* De archaismo vid. Lips. aut.

Lect. 1, 4. Brouckh. ad Propert. 1, 20, 35. Conf. et Priscianus l. 6. et 13.

audet — adhibetur. al. *audent — adhibentur.* *εὐλαμπέων.*

Druidum. Scriptores veteres ac recentiores, qui Druidum mentionem fecerunt, aut vberius de iis exposuerunt, commemoravit magno numero Elias Schedius de Diis Germanis, addiditque plures Iarkius, Schediani libri editor. Copiosissimum vero catalogum omnium de hac re scriptorum confecit Io. Georg. Frick in peculiari libro de Druidis, qui Vlmæ 1744 prodiiit. Sed et iure nominandus est Ritterus in historia Gallorum (p. 267), qui de Druidibus breuiter quidem, sed tam accurate et vtiliter exposuit, ut dubitem, an in illa breuitate maior possit diligentia intelligi. — Nomen

plebes paene seruorum habetur loco, quae per se nihil audet et nullo adhibetur consilio. Plerique, quum aut aere alieno, aut magnitudine tributorum, aut iniuria potentiorum premuntur, sese in seruitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in seruos. Sed de his duobus generibus alterum est Druidum, alterum equitum. Illi rebus Diuinis intersunt, sacrificia publica ac priuata procurant, religiones interpretantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrit, magnoque ii sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controuersiis publicis priuatisque constituunt; et, si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de haereditate, si de finibus controuersia est, iidem decernunt; praemia poenasque constituunt: si qui aut priuatus aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est grauissima, Quibus ita est interdictum, ii numero inpiorum ac

Druidum, siue ortum fuerit e verbo *Derwyddon*, 'dominus quercus; siue e verbo *Druthin*, *Drouin*, 'dominus; illud tamen constat et est hodie consecutum, nomen hoc neque ex Hebraico *derafsch*, quasi Druidae sint scrutatores (vid. Schedium 2, 3. p. 377), neque ex Graeco *deûs*, neque ex vlla peregrina lingua derivandum esse: est enim domesticum verbum; vt Celtica lingua omnino non ex aliis linguis repetenda est. M. Coniecturis addo opinionem amicissimi olim La Tour d'Auvergne in op. aliquoties cit. p. 157. vbi derivat a Celt. *derwyd-dyn*, quod notat virum visci quercus. Scil. *der*, quercus, *wydd*, viscus, *dyn*, *den*, vir.

intersunt rebus Diuinis, non vt ceteri Galli, sed ita, (id enim sequitur) vt et publica et priuata sacrificia ipsi Druidae ad-

ministrant. Sunt ergo sacerdotes Gallorum. M.

religiones interpretantur, de Deo eiusque colendi modo, de causis et vi rituum, de omnibus, deque omnibus religionis partibus exponunt, suntque adeo Gallorum theologi. M.

Nam fere de omni. controu. — Interdicunt. Ex his iure concludit Ritterus (hist. Gall. p. 273), si Druidum tanta potestas fuerit, exiguas opes fuisse summorum Galliae magistratum, hosque non nisi in bellis auctoritate polluisse. M.

si de finibus. hoc si vulgo omittitur.

Iidem decernunt. alii discernunt. minus bene.

si qui. bene sic. al. si quis. publicus. Si haec lectio vera est, (non pauci vero libri, fortasse ex emendatione, habent *populus*) significat, vt omnes vi-

sceleratorum habentur; iis omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus ius redditur, neque honos ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus praeest vnus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit: at, si sunt plures pares, suffragio Druidum deligitur, nonnumquam etiam de principatu armis contendunt. Hi certo anni tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, confidunt in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controuersias habent, conueniunt eorumque decretis iudiciisque parent. Disciplina in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur: et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa profiscuntur.

dent, eum, qui munere publico fungitur; sed haec est rarissima, et vix alibi obuia significatio, quae h. l. non nisi ex opposito verbo cognosci potest. *M. I. C. H. legit: si qui aut priuatim aut publice.*

iis omnes decedunt. al. ab iis omnes discedunt.

si qui. al. si quis.

at, si. al. aut si. vbi Oud. putat forte legendum aut succedit, aut si.

*adlegitur. Cum adlegere proprie sit, aliquem per suffragia addere collegio ei, in quo nondum fuerat, vt legitimus collegiarum numerus fiat integer (v. Ernesti Clau. Cicer.); hoc loco autem is, qui iam interest collegio, vnus e Druidibus, in demortui locum sufficiatur; Oud. putauit, scribendum esse eligitur, vel deligitur, vel delegitur. *M. Vt 1, 3, 7, 85.**

regio — media. Hoc non nimis vrgendum esse, sed laxius

*dici mediam regionem, monuit Cellarius. *M.* Sicut vmbilicus terrae in Delphis, quem Graeci credidere.*

loco consecrato. Voss. mallet luco. Obstant vet. codd. et add. Oud. tamen in edit. posteriore recepit luco.

a parentibus propinquisque. Vulgo a prop. par. — que.

*vicenos annos. Repetit haec Pompon. Mela 3, 2, vbi alia quaedam de Druidis adduntur. *M.**

Graecis litteris. vide dicta ad 1, 29, quibus addere tuum oblitus sum disputationem Rittersi super hac re, historiae Gallorum insertam (p. 319-330), quamquam non tam illustrauit Caesarem, quam contra recentiores disputauit. Rationes autem publicae priuataeque quae nam sunt? An tabulae rationum conficiendarum intelliguntur, vt pecuniariae, catalogorum tabulae, quales supra (1, 29) di-

14. *Druides a bello abesse confuerunt; neque tributa una cum reliquis pendunt; militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis, et sua sponte multi in disciplinam conueniunt, et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur: itaque annos nonnulli vicens in disciplina permanent. Neque fas esse existimant, ea litteris mandare, quum in reliquis fere rebus, publicis priuatisque rationibus, Graecis utantur litteris. Id mihi duabus de causis instituisse videntur; quod neque in vulgum disciplinam efferri velint, neque eos, qui discant, litteris confisos, minus memoriae studere; quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios: atque hoc maxime ad vir-*

cuntur, et similes aliae? Fortasse quis illa *συμβολαία* intelligat, de quibus a Strabone ibidem dixi. In Graeca metaphrasi est, *ἐν ἄλλοις ἀπασι δημοσίως τε καὶ ἰδίως πράγματα*, omni-
lo verbo *rationibus*. Et fuit, cum superuacuum hoc verbum putauit; aut cum distinctionem mutandam in hunc modum suspicatus sum, *in rel. fere rebus publicis priuatisque rationibus*: sed sic quoque priuatae rationes egebunt explicatione. Cuius ergo ab aliis edoceri. *M.* Addo Ios. Scaligerum ep. 1, 16. Hotomannum et Vossium *τὸ Graecis h. l. delendum censuisse*; Rob. Titium loc. controu. l. 4. reposuisse *coeets*; Sam. Petium Obs. 1, 7. *crassis*. omnia haec inuitis membranis.

non interire animas. Idem tradunt Lucan. Pharsal. I, 450. Strabo 4. p. 197. Mela 3, 2. Ammian. Marcell. 15, 9. multi-
que alii. *M.*

transire ad alios. Haec sententia Druidum occasione praebuit Guil. Irhouio, qui de palin-
genesia veterum s. metempsychosi Pythagorica scripsit (Amstelod. 1733), de Druidis multa disserendi (lib. 2. c. 6 et 7). Negat Irhouius, Druidis tribui posse *μετεμψύχωσιν* Pythagoricam sensu pinguiore, siue transitum animarum humanarum in bruta; vult potius intelligi transitum ex alio orbe in alium. Sed verba Caesaris nihil continent de orbe. Nec necesse est, ut transitus animae humanae in *brutum* intelligatur; sed ab aliis *hominibus* ad alios migrare animas videntur docuisse. Et sic dilerte explicat Diod. Sic. 5, 28. Illud incertum est, utrum Druidae a Pythagora, an hic ab illis acceperit hanc sententiam. Ac ne opus quidem est, ut, si quis quid statuerit, quod et Pythagorae visum est, illico credamus, hunc hominem cum Pythagora

tutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de Deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti transdunt.

15. *Alterum genus est Equitum. Hi, quum est usus atque aliquod bellum incidit, (quod ante Caesaris aduentum fere quotannis accidere solebat, vi aut ipsi iniurias inferrent, aut inlatas propulserent,) omnes in bello versantur: atque eorum ut quisque est genere copiusque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque ha-*

aliquid consuetudinis habuisse, aut ad alterum ab altero fluxisse opinionem. Nonne potuit eadem sententia pluribus in mentem venire? Qui enim, cetera indocui, credunt, animas non interire, hi, quippe sensibus et adspectabili mundo adsueta, quam proclives erunt ad comminiscendum aliquod superstitis animae habitaculum, quam corpore seiunctam vivere vix videntur intelligere posse. *M.*

amplissimus. alii *amplissimis.*

ambactos. Hi quinam fuerint, supra (3. 22) dixi: sunt enim ambacti iidem, qui soldurii. Nunc de verbi origine addere liceat, *Ambacht* esse domesticum verbum et significare eum, qui alterum affectatur adiduusque minister et comes eius est: etsi alii alio modo etymologiam describunt, quasi ex *amt* (munus) et *achten* (curare) verbum sit compositum: de quo equidem vehementer dubito. Si quid addendum est iis, quae alii dixerunt, reperi verbum *Andbachts*, minister, in versione Gothica epistolae Pauli ad Romanos, vbi Rom. 13. 3. 4 bis legitur, *waldusni ist andbachts goths*, h. e. potestas est minister Dei. Rursus Rom. 15,

8 *diāxovos* vertitur *andbacht*. Edidit huius versionis fragmenta e codice rescripto. Knittelius, vbi p. 25 et 45 hi loci occurrunt. Cf. p. 325, vbi hoc verbum denuo, sed paucis, attigit, lectoresque ad Schilteri glossarium amandavit. Frustra igitur a lingua latina explicare nonnulli conati sunt, ut Dacerius ad Festum in *ambactus*. vid. Ritteri historia Gallorum p. 221. 222, qui et alios scriptores laudavit. *M.* Plura dabit Glossarium Scherzii. Pellerin in Recueil de Médailles t. 1. tab. 3. 2. exhibet numum Gallicum, qui parte antica caput bouis, addito *ambactus*, postica avem volantem offert. Incertum, *ambactus* sitne nomen hominis, an dignitatis, an districtus? Hac posteriore significatione vox hodieque gaudet in Flandria.

clientes. Optime ergo Caesar verbum *ambacht*, Romanis barbarum, interpretatus est latino clientis vocabulo. *M.*

gratiam, benevolentiam, non, quam quis aliis ipse gratificando exhibet, sed in qua ipse est apud alios, quam init ab aliis, et per quam conciliat sibi potentiam.

bent. Hanc unam gratiam potentiamque novērunt.

16. Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus; atque ob eam causam, qui sunt adfecti gravioribus morbis, quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vouent administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse aliter Deorum immortalium numen placari arbitrantur: publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii inmani magnitudine simulacra habent,

Sic dicitur gratia a scriptoribus illius aetatis. *M.*

omnibus Gallorum. Cum plerique codd. omnium habeant, nescio, cur hoc non servatum sit ab Oudendorpio. *M.* Coniicit, scriptum fuisse hominum, quod vix credo. Cellarius reposuit omnium, sequor. Parum tamen refert.

religionibus, ritibus sacris, iisque superstitiosis. — Omnino de religione Gallorum scripserunt Marin, monachus Benedictinus, et Pelloutier. Ille edidit (4. Paris 1759) La religion des Gaulois, hic scripsit Histoire des Celtes et particulièrement des Gaulois. (4. Par. 4. Vol. 1770) Viriisque scriptoris studium, omnia Celtica e religione patriarcharum repetendi, et notam est, et erroris conuictum a Rittero in Hist. Gallorum p. 198 loqq. *M.*

homines immolant. Ex homine immolato deinde auguria et omnia capiebant, si verum tradiderunt Diod. Sic. 5, 31, et Strabo 4. p. 198. Nam, ut ait apud Strabonem, gladio percutebant vel tergum recens immolati, vel locum super diaphragmate. Cum ergo in aetuis et

fibris recens mortui reliquum esset aliquid, vitale dicam, an irritabile, atque adeo cadaver palpitaret, hoc iis erat omni. Diodorus autem (quem obscurius de hac re scripsisse puto) tradit, mortuum, quo percussus humani procubuerit, et palpitationem membrorum, et fluxum sanguinis fuisse Gallis loco divinationis. Hic ergo non videtur de homine iam immolato loqui, sed de eo, qui cum maxime immolatur, et de ipso actu immolationis, quid inter immolandum obseruarent. — Scriptores de ritu divinationis, a variis gentibus recepto, collegit Fabricius in bibliogr. antiqu. p. 349. *M.* Similia humana sacrificia citat Vossius e Lactantio in Statii Theb. 10. ex Erycio Olao hist. Suec. 1, 1. et Surio in vita Caesaris, non posse aliter. Tō aliter adiecit Scaliger e codd.

simulacra. Non intellexerim cum Rittero (hist. Gall. p. 218) Deorum simulacra, (ille enim vertit Götzenbilder) cum Caesar non addiderit Deorum: videntur fuisse portentosae et monstrosae machinae vimineae, utrumque referentes formam corporis humani, ut rusticulae

quorum contexta viminibus viuis membra hominibus complent, quibus succensis, circumuenti flamma exanimantur homines. Subplicita eorum, qui in furto, aut in latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora Diis immortalibus esse arbitrantur: sed, quum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium subplicita descendunt.

stramine plectunt simulacra hominum ad feras et aues abigendas (*Strohbilder, Stroh männer*). Strabo, de hac re loquens (4. p. 198), colossum foeni extructum incensumque dicit. Hic ergo aut illud tradit, quod apud quasdam gentes nationis Gallicae usitatum fuit, aut, quae fando inaudierat, non ita plane intellexit, vt Caesar, qui ipse oculis haec vsurparat, fecitque e simulacro, viminibus contexto, colossum foeni. Diodorus Sic. (5, 32) rumores acceptos in vniuersum exprimit, Gallosque huius subpliciti causa rogos magnos struxisse refert: cuius verba e Caesare et Strabone demum accuratius definiri possunt. *M.*

Subplicita. Maleficos in quintum quemque annum adseruant, vt ab omnibus eodem tempore subplicitum sumeretur. Tradidit hoc Diod. Sic. 5, 32. *M.* Victimae et inmolationes haec sunt *subplicita*, vt bene Ciacconius. Sic et apud Sallust. Catilin. 9. in *subplicitis* Deorum *magnifici*.

noxa. alii *noxia* scil. res. de quo Periz. ad Sanctii Min. p. 568.

gratiora Diis immortalibus. Ergo Galli poenam civilem, subplicitum, esse voluerunt partem religionis, et locum sacrificii tenere. *M.*

ad innocent. subpl. Ergo vtique necessarium fuit per reli-

gionem Gallorum, vt interdum homines Diis immolarentur. Et dixit Caesar paulo ante, *publice* eos humana sacrificia instituta habuisse. E qua quidem crudelitate tamen aliqua humanitatis scintilla emicat, quoniam capitis reos potissimum immolant, quos sic quoque publicae securitatis causa subplicitis adficere necesse fuisset. *M.*

Deum. Sunt qui *Deum* legant, quod improbat Vollius; solenne est in lapidibus legere *Deo Mercurio*. Tacitus tamen etiam c. 9. *Deorum maxime Mercurium colunt.*

Mercurium. Vix admonendi sunt tirones, Caesarem Numinibus Gallicis, propter aliquam cum Graecis Latinisque Diis similitudinem, nomina Graeca et Latina imposuisse, omisissis vocabulis Gallicis. Allaborarunt ergo viri docti in eo, vt reperirent ipsa nomina Gallica. In quo studio adiuti sunt partim monumentis priscis, partim locis Lucani, Lactantii, Herodiani, plurimumque veterum scriptorum, qui nomina domestica numinum Gallicorum seruarunt. Quae quidem nomina etiam deinceps indicabo, quia dubitari nequit, illos scriptores vere Gallica nomina cognita habuisse: tamen omnis res mihi hactenus videtur lubrica, quia definiri vbiq; nequit, nec quod potissimum. Numen Gallicum dictum sit *Taramis*, *Mefus*; nec quae forma

17. *Deum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inuentorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc, Apollinem et Martem et Iouem et Mineruam: de his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem; Apollinem morbos depellere, Mineruam operum atque*

vocabuli Gallici fuerit, quam scriptores Latini in aliam latinorem formam mutarunt. Hoc val exemplo Mercurii disci potest. Alius eum putat dictum esse *Wodan* (vid. Vossius ad h. l.): alius *Theut* et *Teutatem* (v. intt. ad Lucan. Pharsal. 1, 445, et ad Liu. 26, 44, vbi falsa lectio est quarundam editionum, quem *Mercurium Teutaten* adpellant). Conferri etiam potest Schedius de Diis Germanis p. (107) 155, et Ritteri historia Gallorum p. 261, vbi multo plures scriptores laudati sunt. Sed ex omnibus adparet, nos nescire, neque utrum peculiare Numen fuerit, an aliqua *ἐνέργεια* Diuina et modus aut pars providentiae Diuinæ, mente tantum concepta a Gallis; neque, si Numen fuerit, quo nomine insignitum fuerit a Gallis Numen illud, quod Caesari placuit cum Mercurio comparare. *M.*

Apollinem. Hunc opinantur dictum esse *Belenum*, freti loco Herodiani (8, 3), de Aquileiensibus obsidione pressis haec narrantis: *Θεὸς ἐπιχώριος νίκην ὑπεσχέτο· Βέλιν δὲ καλοῦσι τοῦτον, αἰβουὰ τε ὑπερφυῆς, Ἀπόλλωνο εἶναι ἐθέλοντες.* Inscriptiones, Apollinis Beleni mentionem facientes, repertas in Gallia, collegit Ritterus in hist. Gall. p. 257. Sed nihilo minus dubium manet, qualis forma et sonus vocabuli Gallici fuerit, quod ceteri in *Βέλιν*, *Belenus*, *Beli-*

nus, mutarunt: nec tuto colligitur, quia aliquando aliquo in loco istiusmodi monumentum repertum est, nomen, in eo obvium, omnibus temporibus atque in omnibus Galliae ciuitatibus vñtatum fuisse: multo minus aulim adlentiri his, qui, auctore Ecardo in de orig. German. §. 56. p. 122, ex vocabulo *balain*, quod ferrum et chalybem indicat, exsculpunt, Apollinem metallorum praesidem fuisse. Plures de hac re scriptores v. apud Schedium de Diis Germanis p. (112) 163, qui, post alios plures, tandem eo delabitur; vt Belum et Baalem, orientis Numen, hic reperire sibi videatur. *M.* Sic et Vossius sentit ad h. l. Beleni sacerdotes Apollinaribus iungit mysticis Auson. Profess. 4.

Mineruam. Schedius, vbi de hac Dea loquitur (p. (137) 200. 201), ita omnia turbat, vt Minerva, Venus, Vesta ex eitis opinione tandem pro vna eademque Dea habendae sint. Equidem ne cum specie quidem veri reperi aliquod nomen Gallicum, quo illa Minerva sit adpellata. Tanto libentius eo inclino, vt existimem, Gallos cogitasse animo et credidisse plures providentiae *ἐνέργειας* (operationes) et beneficia; sed non illa beneficia singula singulis nominibus nuncupasse; aut pro singulis Numinibus habuisse. *M.*

quorum contexta viminibus viuis membra hominibus complent, quibus succensis, circumuentu flamma exanimantur homines. Subplicita eorum, qui in furto, aut in latrocinio, aut aliqua noxa sunt comprehensi, gratiora Diis immortalibus esse arbitrantur: sed, quum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium subplicita descendunt.

stramine plectunt simulacra hominum ad feras et aues abigendas (*Strohbilder, Strohmänner*). Strabo, de hac re loquens (4. p. 198), colossum foeni extructum incensumque dicit. Hic ergo aut illud tradit, quod apud quasdam gentes nationis Gallicae vsitatum fuit, aut, quae fando inaudierat, non ita plane intellexit, vt Caesar, qui ipse oculis haec vsurparat, fecitque e simulacro, viminibus contexto, colossum foeni. Diodorus Sic. (5, 32) rumores acceptos in vniuersum exprimit, Gallosque huius subpliciti causa rogos magnos struxisse refert: cuius verba e Caesare et Strabone demum accuratius definiri possunt. *M.*

Subplicita. Maleficos in quintum quemque annum adseruant, vt ab omnibus eodem tempore subplicitum lumeretur. Tradidit hoc Diod. Sic. 5, 32. *M.* Victimae et immolationes haec sunt *subplicita*, vt bene Ciacconius. Sic et apud Sallust. Catilin. 9. *in subplicitis Deorum magnifici.*

noxa. alii *noxia* scil. res. de quo Periz. ad Sanctii Min. p. 568.

gratiora Diis immortalibus. Ergo Galli poenam civilem, subplicitum, esse voluerunt partem religionis, et locum sacrificii tenere. *M.*

ad innocent. subpl. Ergo vtique necessarium fuit per reli-

gionem Gallorum, vt interdum homines Diis immolarentur. Et dixit Caesar paulo ante, *publice* eos humana sacrificia iniuncta habuisse. E qua quidem crudelitate tamen aliqua humanitatis scintilla emicat, quoniam capitis reos potissimum immolant, quos sic quoque publicae securitatis caula subplicitis addicere necesse fuisset. *M.*

Deum. Sunt qui *Deum* legant, quod inprobat Vollius; totumne est in lapidibus legere *Deo Mercurio*. Tacitus tamen etiam c. 9. *Deorum maxime Mercurium colunt.*

Mercurium. Vix admonendi sunt tirones, Caesarem Numinibus Gallicis, propter aliquam cum Graecis Latinisque Diis similitudinem, nomina Graeca et Latina imposuisse, omittis vocabulis Gallicis. Allaborarunt ergo viri docti in eo, vt reperirent ipsa nomina Gallica. In quo studio adiuti sunt partim monumentis priscis, partim locis Lucani, Lactantii, Herodianii, plurimumque veterum scriptorum, qui nomina domestica numinum Gallicorum seruarunt. Quae quidem nomina etiam deinceps indicabo, quia dubitari nequit, illos scriptores vere Gallica nomina cognita habuisse: tamen omnis res mihi hactenus videtur lubrica, quia definiri vbique nequit, nec quod potissimum. Nomen Gallicum dictum sit *Taramis, Hesus*; nec quae forma

17. *Deum maxime Mercurium colunt: huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inuentorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc, Apollinem et Martem et Iouem et Mineruam: de his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem; Apollinem morbos depellere, Mineruam operum atque*

vocabuli Gallici fuerit, quam scriptores Latini in aliam latinorem formam mutarunt. Hoc vel exemplo Mercurii disci potest. Alius eum putat dictum esse *Wodan* (vid. Vossius ad h. l.): alius *Theut* et *Teutatem* (v. intt. ad Lucan. Pharsal. 1, 445, et ad Liu. 26, 44, ubi falsa lectio est quarundam editionum, quem *Mercurium Teutamem* adpellant). Conferri etiam potest Schedius de Diis Germanis p. (107) 155, et Ritteri historia Gallorum p. 261, ubi multo plures scriptores laudati sunt. Sed et omnibus adparet, nos nescire, neque utrum peculiare Numen fuerit, an aliqua *εὐεργεσία* Diuina et modus aut pars providentiae Diuinæ, mente tantum concepta a Gallis; neque, si Numen fuerit, quo nomine insignitum fuerit a Gallis Numen illud, quod Caesari placuit cum Mercurio comparare. *M.*

Apollinem. Hunc opinantur dictum esse *Belenum*, frēti loco Herodianī (8, 3), de Aquileiensibus obsidione pressis haec narrans: *Θεὸς ἐπιχώριος νίκην ὑπέσχετο· Βέλιν δὲ καλοῦσι τοῦτον, εἰσβολὰς τε ὑπερφυῶς, Ἀπόλλωνος εἶναι ἐθέλοντες.* Inscriptiones, Apollinis Beleni mentionem facientes, repertas in Gallia, collegit Ritterus in hist. Gall. p. 257. Sed nihilo minus dubium manet, qualis forma et sonus vocabuli Gallici fuerit, quod ueteri in *Βέλιν*, *Belenus*, *Beli-*

nus, mutarunt: nec tuto colligitur, quia aliquando aliquo in loco istiusmodi monumentum repertum est, nomen, in eo obuium, omnibus temporibus atque in omnibus Galliae ciuitatibus usitatum fuisse: multo minus aulim adlentiri his, qui, auctore Eccardo in de orig. German. §. 56. p. 122, ex vocabulo *balain*, quod ferrum et chalybem indicat, exsculpunt, Apollinem metallorum praesidem fuisse. Plures de hac re scriptores v. apud Schedium de Diis Germanis p. (112) 163, qui, post alios plures, tandem eo delabitur, ut Belum et Baslem, orientis Numen, hic reperire sibi videatur. *M.* Sic et Vossius sentit ad h. l. Beleni sacerdotes Apollinaribus iungit mysticis Auson. Profess. 4.

Mineruam. Schedius, ubi de hac Dea loquitur (p. (137) 200. 201), ita omnia turbat, ut Minerva, Venus, Vesta ex eitis opinione tandem pro una eademque Dea habendae sint. Equidem ne cum specie quidem veri reperi aliquod nomen Gallicum, quo illa Minerva sit adpellata. Tanto libentius eo inclino, ut existimem, Gallos cogitasse animo et credidisse plures providentiae *εὐεργεσίας* (operationes) et beneficia; sed non illa beneficia singula singulis nominibus nuncupasse; aut pro singulis Numinibus habuisse. *M.*

artificiorum initia transdere; Iouem imperium caelestium tenere; Martem bella regere. Huic, quum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperint, plerumque deuouent. Quae superauerint, animalia capta inmolant; reliquas res in vnum locum conferunt. Multis in ciuitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspici licet:

Iouem. Hunc volunt dictum esse *Taranin*, vel *Taramin*, vel *Taranum*. v. Risteri hist. Gall. pag. 241 et 250. Confugiunt etiam ad Lucan. Pharsal. 1, 446, ubi *Taranis*, nomen Gallici Numinis, occurrit: sed vnde constabit certo, hunc esse Iouem? *M.*

Martem. Hunc esse *Hesum*, siue *Esum*, autumant, quod nomen apud Lucan. l. c. et Lactant. diuin. institut. 1, 21 dicitur esse nomen Numinis Gallici: quamquam aliis placuit, *Hesum* esse Iouem. De *Heso* tribus locis Ritterus in hist. Gall. dixit, p. 226. 241. 252. Idem profert e Gruteri inscriptt. (XL, 9. adde LVI, 11. 12.) cognomen Gallicum Martis, quod est *Camulus*. Aliud monumentum, Parisiis repertum, exhibuit aeri incisum Eccardus de orig. Germ. ad p. 123, in quo vir, vegetae aetatis, i inguina linteo cinctus, cetera nudus, praeterquam quod e sinistro humero per pectus ad umbilicum vaeque desluit quaedam quasi fascia laxior et rugosa, (quem esse puto pannum conuolutum, palliolo similem, qui potuerit explicari, et corpori circumuolui, si a tempestatis iniuriis muniendum esset corpus,) vir ergo ille caput ramis redimitus in formam coronae oleaginae, qualem Apollo gestare solet, adstat arbori, sinistra ramum prehensens, dextra securim attollens, quippe ramum succisurus, genu sinistro nixus trunco arboris. Inscriptum est

nomen *Efus*. Scimus ergo, *Esum* fuisse εἰδωλον Gallicum; an *Efus* fuerit Mars, quis definiat? Addatur Schedius pag. (111) 161, cuius editor Iarkius de monumento Parisino plures scriptores commemorauit. Omnino de Numinibus, hactenus enumeratis, sic statuendum videtur, Gallos existimasse, corpora humana, opes, negotia, itinera, bella, contineri atque gubernari ab vna natura, aut pluribus fortasse naturis, ultra humanam conditionem vita, vi, dignitate, longe euectis; illos vero homines, in Deorum numerum receptos, rerumque omnium moderatores, quales Iupiter et Apollo Graecorum Latinorumque fuerunt, Gallis plane fuisse ignotos. An singulis mundi rerumque humanarum partibus singulas eiusmodi naturas celsiores praefecerint; an eadem vi, qua Graeci Iouem et Apollinem, praeditas existimariunt; an eo modo, quo Graeci, distinxerint, vt adeo Gallicus mercaturae praeses a Gallica opificiorum magistra eodem plane modo, vti Mercurius Romanus a Minerue Romana, differret; de his omnibus magnopere dubitari potest. Romani et Graeci quidquid religionis exterae repererunt, id plane ex sua religione aestimarunt, atque, si quando Gallos pro mercaturae opificique successu vota facere, ab iisque has res Deo commendari viderunt, illico iis obtruserunt Mercurium et Mineruam, incuri de reliquo, an ille Deus esset

neque saepe accidit, ut, neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet; grauissimumque ei rei subplicium cum cruciatu constitutum est.

18. Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant, idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam causam spatia omnis temporis non numero die-

homo ἀνθρώπος, an vnus esset, an plures. *M.*

bella regere. Codd. et edd. vet. male *gerere*. Vulgatum habent meliores.

quae bello ceperint. Vid. Athenaeus 4. pag. 160. cap. 51. edit. Schweigh. Tacit. Ann. 13. 56.

Quae superauerint. Verum vidit Clarkius, cum legendum esse dixit, *Quum superauerunt*, i. e. quum victoriam deportarunt. Ergo ante proelium deuotum Mari praedam futuram; post proelium, parta victoria, iminolant partem praedae, animalia; partem reliquam reponunt in perpetuam memoriam. *M.* Intelligence, *quae superauerint* ex clade, proelio facto. Itaque emendatione non opus. Habent tamen *superauerunt* edd. Rom. Ven. Med. ut ante ceperunt.

harum rerum exstructos tumulos. Hinc ausim interpretari Diodorum Sic. 5, 27, qui de coaceruato in locis sacris a Gallis auro, quod nemo tangere audeat, loquitur. Praedam dicere debebat, non aurum tantummodo: auxit enim rem ultra fidem. Idem mihi videtur de loco Strabonis (4. p. 188), qui e Posidonio sua hausit: sed Posidonius de Gallica praeda Marti sacra, ut de thesauris templi Delphici locutus est. *M.* *Tumulos* codd. constanter. Aft edd. multae antiquae *cumulos*. Gr. etiam *σώφους*. Et ita fere Liu. 5. 39. quod praefert Duker. ad Flor. 2, 4, 5.

ab Dite patre prognatos. Vel exigua cum Graecis Latinisque scriptoribus et veterum opinionibus familiaritas declarat, si qua natio vel e terra, vel ab inferno aut subterraneo Deo (nam terra et subterraneus Deus sunt idem; vid. Cic. N. D. 2, 26. de Plutone) prognata dicatur, intelligendos esse aborigines, hoc est, non constare de huius nationis origine ex alia natione. cf. 5, 12. Et sic diserte loquitur is, quem et Dauisius contulit, Ammianus Marcellinus (15, 9), ubi de Gallorum origine agit: *Aborigines primos in his regionibus (Gallicis) visos esse, quidam firmarunt.* Paulo post addit, *Druidas tamen falsos esse, altos quoque* (praeter illos aborigines) *ab insulis extimis constituisse et tractibus transrhenanis.* Frustra ergo quaerat aliquis nomen Gallicum, quo illud Numen subterraneum, simile Plutonis, insigniuerint: nam Galli videntur nihil aliud Caesari narrasse, quam se ex terra esse ortos. Quis ausit definire, quomodo Druidae narrationem exornarint: nam et his suas fabulas fuisse opinor: aut quomodo Caesar eam veste mythologica induerit. *M.* Ridet eam Caesaris narrationem Gebauerus in dissert. de Comitibus veter. German.

Ob eam causam. Vtrum Caesar ex sua opinione dixit, hanc fuisse causam, an a Gallis diserte hanc causam accepit? Hoc

rum, sed noctium finiunt; dies natales et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi quum adoleuerint, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiuntur; filiumque puerili aetate in publico, in conspectu patris, adfislere turpe ducunt.

19. *Viri, quantas pecunias ab vxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, aestimatione facta, cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur, fructusque seruantur: vter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum peruenit. Viri in vxores, sicut in liberos, vitae necisque habent potestatem: et, quum pater fami-*

auto omnia constituere debebant ii, qui Caesarem in hac re inepituisse dicunt, in quibus sunt Dawisius ad h. l. et Gebauerus in comment. cit. de com. vet. German. ad Taciti German. c. 11. p. 21. (Gottingae 1754). Si Caesar ex opinione sua dixit, non probos; potuit enim falli; sin a Druidis sic edocti Galli fuerint, (et quis hoc utique neget?) nullus erit reprehensioni locus. Nam si fuit opinio, e sinu terrae ortam esse nationem: quam verisimile est, eos, qui e tenebris in lucem prodierint, initium temporis numerandi a nocte facere, qua merli primo lauerant, et ad diem progredi, in cuius lucem emerferant! Non poenitet decerpere quaedam ex Hachenbergii Germania media (diff. 8. sect. 16), etsi ille de Germanis loquitur: Non fallar, inquit, si Bohemorum Plutonem sub tellure comprehendam: quo pertinent cuncti infernales Dii, quos ex ipsa terrarum caligine leptemtrionales maxime templis

(videtur loca sacra dicere voluisse) suis admouerunt: ipsa quoque nox, cuius honori datum est, ut numero noctium spatia omnis temporis Germani, Saxones, Dani, Sueci, Angli definiunt, ad tellurem referenda est, quum et Graeci furuam illam ac nigram Deam in terrae matris veneratione complexi fuerint. *M.*

*fiunt, definiunt. Ergo non dicunt, ut exemplo vtar, post octo dies; sed, post octo noctes. Idem fuit praeiorum Germanorum mos, Tacito auctore in German. c. 11, qui mos diutissime tenuit, ut permulti viri docti ex monumentis publicis docuerunt, quorum scriptae partim Dithmarus ad Taciti locum, partim Gebauerus in commentatione modo dicta (p. 22-24) indicauit, in qua multos de hoc more locos, ab aliis non observatos, protulit, unde eum ad annum usque 1566 obtinuisse intelligitur. *M.* Exemplum ritus istius apud nos Argentorati olim*

liae, inlustriore loco natus, decessit, eius propinqui conueniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de vxoribus in seruilem modum quaestionem habent et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumptuosa; omniaque, quae viuis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia: ac paullo supra hanc memoriam serui et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis, una cremabantur.

20. Quae ciuitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de re publica a finitumis rumore ac fama acceperit; uti ad magistratum deferat, neuē cum quo alio communicet: quod saepe homines temerarios atque inperitos falsis rumoribus ter-

seruati dabit Glossarium Scher-
sui voce *Nacht*.

noctem dies subsequitur, initium metiendi spatii viginti quatuor horarum, quem *αὐτὸς ἡμέρας* dicimus, faciunt a nocte, ut Iudaei ab una vespere ad alteram vespere dierum spatia numerant, et ut olim *νοκτὴμος* (nox prior, dies posteriore loco) dictum est. *M.*

patiantur. al. patiantur.

filiumque — ducunt. Haec verba pro glossmate habet I. C. H. et pro otiosa repetitione.

puerili aetate. Vulgo in puerili aetate, minus concinne ob praepositionem sequentem.

pater familiae. Sic codd. Cf. 1, 50. *M.*

pro cultu Gallorum. Sic et Dimonius. alii pro captiu, ut supra 4, 3. ut est captus Gallorum.

iustis funeribus. Aut tollendum est funeribus, aut mutandum in funebribus, ut monuit

Oudend.: nam ea solemnia, quae in funere de morte ciuitatis obtinent, *αὐτὸς ἡμέρας* dicuntur iusta, (id, quod mortuus debemus) aut iusta funebria; unde vel facere iusta, vel facere iusta funebria. *M.* Scaliger ex Liplii et Vrsini lententia recepit funebribus. Horum. *τὸ funebribus* pro glossa habet; contra dandi casu id positum vult Hauius, ut ap. Plin. 16, 2. iusta funeri reddere. sed ibi codd. iusta funera. quo et vulgatum in nostro loco defendi possit. Contra apud Cic. pro S. Roscio c. 8. paternum funeri iusta soluere. Non verisimile videtur I. C. H. Caesarem funera dira et barbara dixisse iusta, putatque ista verba: etiam animalia — cremabantur esse glossariorum et potissimum dictionem supra hanc memoriam pingue quiddam et minus tritum spirare.

inperitos. al. inpeditos. i. e. ob negotia non aditendentes ad rumorem; sed bene habet vulgatum.

rerum et ad facinus impelli et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae visa sunt, occultant; quaeque esse ex visu iudicauerint, multitudini produnt. De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.

per concilium. ut per tempus, per hiemem.

neque Druides habent. Vnicum tenendum est, Caesarem Druides finita plane significatione dicere, h. e. homines ordinis certi, auctoritatis certae, ut nobilibus pares, iisque adeo superiores sint, iuris certi, occupationum certarum, disciplinae et professionis certae, nominis certi, (quippe Druidae dicebantur) vno verbo, homines tales, quales paulo ante c. 13 et 14 descriplerat. Si ergo Caesar h. l. scripisset: *Germani Druides habent*: praebuisset occasionem errori; nam quilibet lector cogitasset de Druidibus illis, de quibus antea narratum erat. Atqui Germani profecto non habuerunt Druides, quales Caesar antea descriplerat. Necessesse igitur est, nisi plano velimus esse iniqui, ut verba Caesaris sic intelligamus: non esse in Germania genus hominum, qui dicti sint Druides, qui simpliciter possint dici Druides, et omni ex parte Druidibus, descriptis supra, comparari. Sed permulti velut ex composito dicunt, Caesarem errasse, quia Tacitus (German. c. 7. 10. 11) sacerdotes Germanorum commemorat. Commemoratur sane; an vero sacerdotes, quales Tacitus descripsit, illico sunt iidem, qui Druidae, quales Caesar descriplerat? Sacerdotes Germanorum, ut vno exemplo utar, bellis interfuerunt (Tac. German. cap. 7); Druidae Gallorum a bello absuerunt (Caes. supra cap. 14): et hoc abesse a bello differt a militiae vacatione, si quis locum

Caesaris inspexerit. Sacerdotes Germanorum in comitiis (tum, inquit Tacitus c. 11, loquens de comitiis) coercendi ius habuerunt; Druidae Gallorum iudices privatarum publicarumque causarum fuerunt (Caesar c. 13), quod apud Germanos Principum ius fuit (Caes. c. 23.). An ergo sacerdotes illi sunt plane similes Druidarum? Libentissime ergo subscribo sententiae Masco-vii (in histor. German. lib. 2. §. 36. p. 50.), qui Germanis fuisse quidem sacerdotes concedit; sed eos nec habuisse nomen, nec doctrinam, nec instituta Druidarum, agnoscit. Ut e Dithmari notis ad Tacitum (Germ. c. 7. didici, idem visum est Elisiae Pufendorffio et Schurz-fleischio. Scriptores in utramque partem collegit Frickius de Druidis Part. I. c. 1. §. 7. In Caesare refutando copiosus fuit Ir-houius de palingenesia lib. 2. c. 7. Sed in eodem defendendo felicem operam nuper conlocavit Fulda, rerum patriarum scientissimus, in dissertatione de Numinibus veterum Germanorum, quae inserta est collectaneis historicis (Geschichtsforscher T. I. p. 98), quae cura Meuselii an. 1775 prodire coeperunt. *M.* Druidas non habebant Germani, sed habebant sacerdotes, item *Velledas, Aurintas.* teste Tacito H. 4, 61. 65. et G. c. 8.

rebus Divinis praesse. Sit ergo ita, uti Tacitus (German. c. 10) dixit, sacerdotes civitatis publicis auspiciis praesse; tamen hi sacerdotes non fuerunt Druidae. Et hoc Caesar voluit. Videntur etiam res Divinae h.

21. *Germani multum ab hac consuetudine differunt: nam neque Druides habent, qui rebus Divinis praesint, neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur, Solem et Vulcanum et Lu-*

1. nominatim esse sacrificia, ob ea, quae sequuntur. *M.*

neque sacrificiis student. His verbis Caesaris non dicitur, Germanos plane nullis sacrificiis vti solere; sed, eos non magnopere sacrificiis vti, non multum ac saepe sacrificare. Cf. dicta ad c. 22, vbi *agriculturae non studere*, per ipsam rei naturam et historiam, simili modo capiendum est, eos non magnopere deditos esse agriculturae. Quae sacrificia et quibus ritibus fecerint prisca Germani, nescio: fortasse eucharistica potius fuerunt, et oblata Deo munera, ut arma, praedae, et huiusmodi donaria, quam victimae, Romano ritu caelae. Quas cum Caesar caedi non vidisset, neque lac, vinum, liba, oleum offerri Diis, (norat autem ipse et patria religione haec praecipua sacrificiorum genera) pronunciauit, religionem Germanorum non versari magnopere in sacrificiis, earumque aestimavit e Romana religione. Illud et Tacito (Germ. c. 9 et 39) sci- mus, Germanos Mercurio certis diebus homines immolasse, ab iisque caesas esse victimas (ibid. cap. 9). Sed fortasse hoc inu- aluit post ea tempora, quibus Caesar ibi fuit: fortasse e Gal- lorum moribus (cf. c. 16) transiit in Germaniam: fortasse non apud omnes Germanos hic mos va- luit: fortasse haec caedes ho- minum non fuit sacrificium, sed, ut visum est Fuldae, (in Meuse- lio collectaneis historicis T. I. p. 96) genus aliquod consultan- di mortuorum animas per occa- sionem huius caedis: fortasse, id quod veri simillimum est et An-

tonio placuit, (de quo paulo post dixi) fuit caedes captiuorum post victoriam, in loco sacro sole- mni ritu administrata, ut esset gratiarum actio, solemnium trium- phi professio, et gaudii ultionis, victoriaeque complementum. Res densis tenebris offusa latet: no- lim ergo Caesarem simpliciter mendacii et erroris arguere. *M.*

Deorum numero — Lunam.

Haec descriptio satis declarat, pri- scos Germanos maxime memo- rables mundi partes earumque beneficia adtendisse, admiratos esse et veneratione quadam co- luisse: illas vero notiones, quas Graeci Romanique cum his par- tibus naturae fabulose coniunxe- runt, ignorasse. Quod si cum hac descriptione comparemus, eos templa nulla struxisse, et re- gnatoris omnium, Dei, notitiam habuisse (Tac. German. 39), et- iam terram matrem veneratos esse (ibid. c. 40): recte videtur col- ligi, prisca Germanos ab idolo- latria, quae proprie dicitur, alie- nos fuisse et religione multo pu- riori, quam Graecos et Roma- nos, usos esse. Vnde etiam Vul- canus, quem Caesar latino vo- cabulo dixit, est *ignis*, siue so- lis ignem intelligas, siue sacrum ignem in conuentibus illorum accensum putes, effigiem solis. Estne igitur mirum et incredibi- le, quod Caesar negavit Germa- nos habuisse Druidas sacrificiis- que studuisse? Nonne videtur immolatio hominum fuisse cae- des, alio consilio facta, quam ut mercaturae itinerumque prae- ses Deus propitius redderetur? Sed nihil in his tenebris reper- tulum me esse confido, et ex

nam: reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit: ab paruulis labori ac duritiae student. Qui diutissime inpuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali hoc vires nervosque confirmari, putant. Intra annum vero vicesimum feminae notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: cuius rei nulla est occultatio, quod et promiscue in fluminibus perluuntur et pelli- bus aut paruis rhenonum tegimentis vtuntur, magna corporis parte nuda.

animi sententia probo modestam disputationem Mich. Ign. (Schmiedii, in historia Germanorum T. 1. p. 43, qui, missis omnibus coniecturis, fatetur, nec posse religionem Germanorum explicari, nec magnopere vile videri. — De Luna apud Germanos culta si quis collectanea, non bene digesta, legere velit, reperiet apud Schedium de Diis Germ. cap. 9: sed vix reperiet, quo possit niti. *M.*

reliquos ne fama quidem acceperunt. Et tamen Tacitus (German. cap. 9) Mercurium et Ilium a Germanis coli perhibet, addit etiam Herculem et Martem. Non audeo haec repudiare, sed nec sustineo explicare; etsi possunt non sine specie veri explicari. Illud mihi semper obuersatur, quod paulo ante dixi, multa post Caesaris aetatem Germaniae importata videri, multa item non nullis Germaniae gentibus, quas Caesar non adierit, propria fuisse, ut Iliis cultus Sueuorum parti: vnde puto, nec Caesarem e Tacito, nec Tacitum e Caesare vbiuis explicari, nec alterum propter alterum dignum indignumque fide dici haberi que posse. Singuli sunt audiendi, agnoscendumque, multa nos latere, omnia vero a Romanis Romana interpretatione trahi. Non poenitebit cum dispu-

tatione Fuldae, supra laudata, conferre, quae Antonius, de antiquitate patria meritissimus, mihi que amicissimus, super religione Germanorum scripsit. Inter ta est eius disertatio Museo Germanico (menl. Ianuar. 1779 p. 25), et locum de sacrificiis Germanorum bene illustrat. Ceterum et Fulda et Antonius illud inprimis monuerunt, Germanos non modo a Gallis, sed et ab se invicem origine, aetatibus, gentibus, ritibus denique discernendos esse, nec Caesarem, si quid ab aliis disenserit, reiciendum et e recentioribus castigandum esse, quoniam de antiquiore et origini propiore, Germanisque veris et priscis propria religione scripserit. Nec male quis tres Germanorum antiquiorum aetates constituat, vnam ante Caesarem; alteram, quae Caesaris memoria fuit; tertiam Tacito aequalem. *M.*

inpuberes permanserunt, cum mulieribus non conlauerunt, se gesserunt inpuberes, nondum maturos matrimonio: ab hominis enim arbitrio non pendet, ut serius aut ocius pubes fiat. Hinc Pompon. Mela 3, 3. de Germanis: *Longissima apud eos pueritia est*: quod eodem modo est capiendum, diutissime eos a concubitu abstinere, in

22. *Agriculturae non student; maiorque pars victus eorum in lacte, caseo, carne consistit: neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac Principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierint, quantum, et quo loco visum est, agri adtribuunt atque anno post alio transire cogunt. Eius rei multas adferunt causas; ne, adfida consuetudine capti, studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne ad-*

Gr. metaphr. est, τοὺς ἐξ αὐτῶν ὅτι πλεῖστον χρόνον ἀγάμους διαμένοντας μάλιστα ἱπαινοῦσι. Haec omnia iam Dauisius monuerat. Addi his debet locus Taciti (Germ. c. 20): *Sera inueniunt Venus, eoque inexhausta pubertas* (vigor corporis). *M. ali hoc vires.* Repetit bene pronomen Oud. e codd.

Intra annum vicefimum. Plane hoc suis praecipiebat Pythagoras, teste Iamblichio c. 31.

caius rei n. est oaculatio. non occultant sexum. *M.*

rhenonum tegumentis. Sequor sententiam Beckmanni, qui de Germaniae veteris animalibus scripsit (p. 63. 64. cf. dicta ad cap. 26), et rhenonum tegumenta monuit esse pelles rhenonum (*der Renntiere*), quia priscum Germaniae vocabulum, *Rhen*, quod in lingua Suecica supersit, eam belluam significet. De re confer Tac. German. c. 17. Reliquos locos, a Cellario collectos, (Varronis L. L. 4. 35. Iliadi orig. 19. 23. Siderii epist. 4. 20. Seruii ad Virgil. Georg. 3. 183) si quis contulerit, non multum lucri inde capiet. *M.* Aimoinus *rhenones* adserit esse animalis genus; idem Graecus adiecit. Quodnam sit intelligendum, iam Vollius ostendit. In ipsa Germania olim indigenae

fuisse videntur *rhenones*, ut non sit necessarium heic ad Tacitum prouocare. Vitiosam lectionem *rhenorum* reuocat Wailly et de vestibus indefinite interpretatur. Nec *rhenones* animal intelligit D'Anville, forsitan quod Germanis fuisse ignotum putaret. frustra. Cf. dicta ad c. 26.

Agriculturae non student. Non omnino quidem negligunt agriculturam; cur enim agros partiiri et possidere opus fuisset? sed non magnopere student ei, non ultra, quam necesse est, non omnes, cf. cap. 29. Supra (4. 1) de Suevis: *agricultura non intermittitur ab iis, non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore viuunt.* Haec attigerat Glandorpius: et quis non sponte videat, illud *non studere rei* sic capiendum esse, *non magnopere operam dare rei*? Cf. Tac. Germ. c. 26. *M.*

in lacte alii sine praepositione. *gentibus.* An gentes h. l. sunt familiae, ut Romani gentem Semproniam, Corneliam, aliasque dicebant? Poterit tamen gens, ut alibi, esse pars populi seu nationis, ut Sueui gens Germanici populi sunt. *M.*

quantum, et quo. Vulgo inferunt *eis.* Reiecit Oud.

belli gerendi. Sic Aimoinus. *ne adcuratius — aedificent.*

curatius ad frigora atque aestus vitandos aedificent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones disensionesque nascuntur; ut animi aequitate plebem contineant, quum suas quisque opes cum potentissimis aequari videat.

23. *Ciuitatibus maxima laus est, quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope audere consistere: simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis timore sublato. Quum bellum ciuitas aut inlatum defendit, aut infert: magistratus, qui ei bello praesint, ut vitae necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus est communis magistratus, sed Principes regionum atque pagorum inter suos ius dicunt, controuersiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque ciuitatis fiunt; atque ea iuuentutis exercendae ac desidia minuendae caus-*

De rudibus Germanorum aedificiis v. Tac. German. cap. 16. *M. Miseras Germanorum mansiunculas siue casas exhibet columna Antonina Romae. Virgeas habitare casas Britannos, refert Iornandes de reb. Get. c. 2. latissimas solitudines habere. Cf. 4, 3. M. Alii latissime.*

neque quemquam prope. alii addunt se, inuitis codd. et edd. vet.

magistratus — deliguntur. Subplicia vero, a magistratu decreta, sacerdotes manu sua a condemnatis sumserunt (Tacit. German. c. 7), id quod tum nullam contumeliae opinionem habuit. M.

qui sequi. Ante, qui recentiores ut inferuerant contra codd. M. Sustulit Oud.

causam (rem) probant. Sic dicitur causa Caesaris et Pompeii, sic, causam Populi Ro-

mant defendere, sic, bonam et malam causam suscipere, defendere. Sane causa non significat rem; sed sensus in versione et interpretatione eo redit, ut intelligi possit ipsa res. M. fides derogatur. Bene sic Oud. e codd. plerisque et edd. vet. Vulgo abrogatur.

Hospites violare. Maior imo fides erga hospites quam ciues. Sic Mela 3, 3. hospitibus tantum bonos dicit. Cf. et Nic. Damascenus de mor. gent. p. 8. apud Stobaeum 1, 42. p. 292. ubi simile quid de Celtis.

ultra bella inf. Vulgo et ultra et dein ac propter. Asyndeton codd. habent.

trans Rhenum colonias mitterent. Haud dubie Caesar ea tempora in animo habuit, de quibus Livius (5, 34) in nobili loco de migrationibus Gallorum agit. Narrat autem, Prisco Tarquimo

sa fieri praedicant. Atque, ubi quis ex Principibus in concilio dixit, se ducem fore; qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui et causam et hominem probant suumque auxilium pollicentur atque ab multitudine conlaudantur: qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur omniumque iis rerum postea fides derogatur. Hospites violare, fas non putant; qui quaque de causa ad eos venerint, ab iniuria prohibent sanctosque habent; iis omnium domus patent, victusque communicatur.

24. Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, ultro bella inferrent, propter hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quae fertilissima sunt, Germaniae loca circum Hercyniam siluam, (quam Eratostheni et quibusdam Graecis fama notam esse video, quam illi Orcyniam adpellant,) Volcae Tectosages occupauerunt atque ibi confederunt. Quae

regnante coloniam Gallorum Sigouelo duce versus Hercyniam siluam migrasse. Putabat etiam Masconius (Hистor. German. p. 4), hunc Caesaris locum de illa colonia intelligi posse. Egit autem de migrationibus Gallorum tribus, et de hoc Caesaris loco, Georg. Gottlieb Plato, alio nomine Wild, in disputatione, Ratisbonae 1777 edita, in qua Boioarios non a Boiis, sed Langobardis, ortos esse docet. M. Boioarios a Marcomannis ortos Baruit Mannert in Germania p. 451. partis 3. Geogr.

et quibusdam. Cluver. G. A. 1, 17. quem sequitur Cellarius, inserit *aliis*. Sic et Graecus interpres; sed veteres saepe eodem modo: *Iupiter et Dil, Pindarus et lyrici. Oud.*

Orcyniam. Sic Graecus et Ptolem. Verosimile, nomen or-

tum ab Harz, Harzwald. V. omnino Glareanum ad h. l.

Volcae Tectosages, id est, Tectosages, gens l. pars nationis Volcarum. Strabo (4. pag. 187) dicit: τῶν Ουόλκων οἱ Τεκτοσάγες καλούμενοι. Tacitus (German. cap. 28), ubi hunc locum Caesaris commemorat, addit, etiam Heluetios et Boios olim in Germaniam commigrasse. Hinc supra (1, 5) Caesar scripserat: *Boii, qui trans Rhenum incoluerant.* Frustra ergo Schedius (de Diis Germ. p. 13. 14.) negat, vera Caesarem locutum esse, cum Gallos trans Rhenum migrasse scripserit. Nempe putat, Germanos hoc non passuros fuisse. Sed historia non refutatur ratiocinando. M. Codd. varios et edd. vet. obsederat vitium. Legebatur quippe vulgo *Tectosages*; sed alii recte *Volcae*, quod et Graecus habet, apud

gens ad hoc tempus iis sedibus sese continet summamque habet iustitiae et bellicae laudis opinionem: nunc quoque in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanent, eodem victu et cultu corporis vtuntur; Gallis autem Prouinciæ propinquitas, et transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque vsus largitur. Paullatim adluefacti superari, multisque victi proeliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

25. Huius Hercyniæ siluæ, quæ supra demonstrata est, latitudo nouem dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, neque mensuras itinerum nouerunt. Oritur ab Heluetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus, rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium:

quem Vossius bene copulam non deler. Vrsinus locum restituit. De re ipsa dubitat Ciacconius. Sed, quum per Europam Tectosages in Phrygiam vsque excurrerint, teste Strabone l. c. quidni partem eorum in Hercynia haelisse vero simile?

nunc quoque, cod. Petavian. nunc quidem, cod. Dukerian. solum verbum nunc, cod. Oxon. nunc quoniam, cod. Leid. pr. et Scalig. nunc quod, codd. reliqui omnes. nuncque, edd. vulgg. Quis ergo definiat, quid Cæsar scripserit? Videtur scripserisse, ac nunc quoque. M.

Gallis autem, iis, qui in Gallia remanserunt, non migrarunt. M.

Prouinciæ, eius partis Galliae, quæ est prouincia Romana. Edd. plures omiserunt hoc verbum; sed abesse nequit; codex vovs (Dukerianus) prouinciæ; reliqui, prouinciarum. Sed vnice verum est, per ipsam rem, lectio media, Prouinciæ, M. Conspirat Gr. int. τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας.

Paullatim. Clarke malit paulatimque.

Hercyniæ siluæ latitudo. De hac re post Cluuerium (in German. ant.) abunde egit Cellarius in nouit. orb. ant. T. I. 2. 5. 31. De parte huius siluæ, quæ est Bacenis, vid. ad 6, 10. M.

finiri, definiri. M.

rectaque sum. Id est perpetuo et in longum porrecto tractu. Sic et Curt. 7, 7, 4. vbi vid. Pitiscus.

Anartium. Designante Ptolemaeo (2, 8), cui Ἀναγρος dicuntur, sunt Anartes seu Anarti Dacis a septentrione continui. Cellar.

huius Germaniæ, partis huius Germaniæ, de qua Cæsar proxime locutus erat. Davis.

qui se. Post hæc verba codd. et edd. magno numero addunt aut audisse. Sed, vt res loquitur et Oudend. monuit, plane redundant hæc verba; quia sequitur, aut acceperit. Foret ergo mera tautologia, qui se

hinc se flectit sinistrorsus, diuersis ab flumine regionibus, multarumque gentium fines propter magnitudinem adtingit: neque quisquam est huius Germaniae, qui se aut adisse ad initium eius siluae dicat, quum dierum iter LX processerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis visa non sint: ex quibus, quae maxime differant ab ceteris et memoriae prodenda videantur, haec sunt.

26. *Est bos cerui figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu existit, excelsius magisque directum his, quae nobis nota sunt, cornibus. Ab eius summo, sicut palmae, rami quam late diffunduntur. Eadem est feminae marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.*

audisse dicat, et, qui acceperit. Ergo deleuit ille vir doctus hoc additamentum. *M.*

memoriae prodenda. Respice ad 5, 12. ubi est *memoria proditum.* Sic et h. l. quidam eodd.

Est bos cerui figura — magnitudoque cornuum. Scriptus est singularis libellus a Ioan. Beckmanno, *de historia naturali veterum*, qui Petropoli et Gottingae a. 1766 prodiiit. Exstat eiusdem viri doctissimi alia disertatio *de praecipuis Germaniae antiquae animalibus*, in Bueschingii commentariis Russicis (*Büschings Abhandlungen und Nachrichten von und aus Russland*. Regiomont. 1765). In his libellis Beckmannus hos ipsos Caesaris locos tractauit doctique, bouem hoc loco descriptum esse haud dubie rhenonem (cf. c. 21), seu tarandum Linnaei, *das Rennthier*, et ad platycerotas Plinii (H. N. 11, 37) referendum videri. Monuit item, has bestias hodie in Germania

ideo non reperiri, quoniam, excisis siluis et agris cultis, longe clementius coelum sit, quam illa fuerit aetate. Loci sunt in de pr. Germ. ant. an. p. 60. et de hist. nat. vet. p. 193. Idem multis aliis visum est, Buffono nominatim, diligentissimo naturae interpreti, qui descriptionem hanc tarandi, a Caesare subpeditatam, accuratissimam iudicat. v. Histoire naturelle T. 12. p. 82. Quae cum ita sint, Caesar rhenonem abusione quadam dixit bouem; omninoque veteres solebant maiora animalia quadrupeda, ipsis antea non visa bobusque similia communi nomine boues adpellare et ita ad aliquod genus referre. *M.* Notum id de elephantis, quos *Lucas boues* dixere Romani, teste Varrone de L. L. 6, 3. Plinio 8, 6. Hotomannus pro *bos* dabit *bifons*.

sicut palmae. Intelligitur vulgo de foliis palmae arboris; Beckmannus contra explicat de palma, quae latior remi pars, cuius impulsu nauis protruditur.

27. *Sunt item, quae adpellantur Alces. Harum est consimilis capreis figura et varietas pellium; sed magnitudine paullo antecedunt mutilaeque sunt cornibus et crura sine nodis articulisque habent; neque quietis causa procumbunt, neque, si quo adflictae casu conciderint, erigere sese aut subleuare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se adplicant, atque ita, paululum modo reclinatae, quietem capiunt: quarum ex vestigiis quum est animaduersum a venatoribus, quo se recipere con-*

Alces. Haec bellua Buffon. (T. 12. p. 83) et Beckmanno (de Germ. an. p. 39. de hist. nat. vet. pag. 199) videtur ea, quam nostra lingua adpellat *das Elendhter*, siue ceruus alces Linnaei. Nomen alcis repetunt ab antiquo belluae huius nomine Celtico *Elch* siue *Elg*, cui simile, *Elk*, *Aelg* et *Oelg*, etiamnum in septemtrionalium Europaeorum sermone restat. Atque ut non negant, interdum alci ea tribui a veteribus, quae ceruo alci non conueniant: sic errasse putant Plinium (H. N. 8, 15), quia alcen et achlin diuersas belluas esse dixit. vid. Buffon. p. 86. 87. Schloeszerus (in commercio epistolari P. 1. sect. 2. p. 79) partim repetit, quae de prisco vocabulo *Elg* alii dixerant, partim e monumentis saeculi decimi et vndecimi suspicatur, in regione Trentana (Drenthe) tum quidem fuisse adhuc illam belluam: nam *elo*, quod nomen est in illis monumentis, putat esse detortum ex *Elg*. Ceterum ut magis cultae sunt regiones, ita alces vltius concesserunt e cultis et clementioribus locis in frigidissima, quae alcibus natura adsignauit. Cui opera maiora non sunt ad manus, is in Ritteri hist. Gallorum p. 336-342 quaedam reperiet.

M. Conf. Ioh. Ihre Gloss. Suio-Goth. v. *Elg*. qui deriuat ex Gr. ἀλῆ, robur, vnde et apud Paulaniam L. 9, 21. id est huius animalis nomen, quod medium esse scribit inter ceruum et camelum. Saecularibus ludis Gordianus III. dedit alcēs decem, teste Capitolino c. 33. et in pompa triumphali Aureliani Imp. alces ductos Vopiscus refert c. 33.

capris. Audiendus erat Salmasius, qui, quamquam veram causam non vidit, recte tamen (in Exercitt. Plin. p. 164) monuit, legendum esse *caprets*: et sic est in cod. Oxon. Caesaris. Caprea est capreolus Linnaei, *das Reh*. Ita censuit Buffonus p. 83, censuit etiam Beckmannus de Germ. anim. p. 40. et de hist. nat. vet. p. 195. Quae autem a viris, harum rerum peritis, re bene examinata dicuntur, ea sunt omnibus codicibus et collectaneis philologicis praefenda. *M.*

varietas pellium. Pro vario anni tempore varius est color pellium. Haec autem varietas non est pars similitudinis cum capreis; sed est *neglecta* per se, a scriptore addita illi alteri, siue similitudini cum capreis. Conf. Beckmann. de German. animal. p. 41. *M.*

fuerint, omnes eo loco aut a radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. Huc quum se consuetudine reclinauerint, infirmas arbores pondere adfigunt atque una ipsae concidunt.

28. *Tertium est genus eorum, qui vri adpellantur. Hi sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie et colore et figura tauri. Magna vis eorum et magna velocitas: neque homini, neque ferae, quam conspexerint, parcent. Hos studiose foueis*

mutilae sunt cornibus. Ex his verbis et Buffonus (p. 83) et Beckmannus (de Germ. an. p. 41) concluderunt, Caesarem non nisi alces feminas vidisse, quoniam hae nullis cornibus praeditae sunt, etsi natura alces mares cornibus armavit. Conf. Pausan. in Graec. descript. 5, 12. Sed dubito, an verba, *mutilae sunt cornibus*, significare possint, *nulla cornua habent*. Contemplatus ergo effigies cornuum alcis maris, quas exhibuerunt Buffonus (pag. 122) et Pennantus (Synopsis of quadrupeds p. 40), vidi, ea multum inuicem differre, nec nisi vnum in summa parte mutilum esse; etsi hoc vitium temporis iniuria illatum videtur (v. Buffon. p. 122). Restabat ergo, quod facile in oculos incurrit, alcis cornua similia esse latissimis foliis, vnde partes renuissae sint: *le bois* (haec sunt Buffoni verba p. 94.) *de l'élan est, pour ainsi dire, decoupé et chevillé sur la tranche.* Fortassis ergo Caesar hanc similitudinem, quam alius, ut sit, aliter concipere solet, utcumque expressit verbo *mutilus*. Sed multo facilius res expediri potest. Nam alces femina, in opere Buffoniano delineata, habet cornuum initia, e fronte protuberantia, seu truncum aliquem,

e quo rami nasci possint, sed veluti serra aut cultro praefectus est ille inchoatus truncus. Verissime igitur dici poterunt alces feminae mutilae cornibus. *M.*

et crura sine nodis — possunt. In his necesse est Caesarem secutum esse iamam incertam: naturae quidem et veritati haec repugnant. Buffonus p. 83 sic iudicauit: *L'élan a les jambes fort roides, c'est-à-dire, les articulations très-fermes: et comme les anciens étoient persuadés qu'il y avoit des animaux, tels que l'éléphant, qui ne pouvoient ni plier les jambes, ni se coucher; il n'est pas étonnant qu'ils aient attribué à l'élan cette partie de la fable de l'éléphant.* Conf. p. 111. *M.* Fabulam istam Plinius l. c. non de alce, sed de achli narrat.

reclinatae. alii *acclinatae*, quod temere praefert cum Brantio Turnebus adv. 3, 19.

quum se consuetudine. Scaliger *ex consuet.* contra codd.

vri, Auerochsen. Etiam Linnaeus numeravit bouis tauri varietatem alteram hunc vrum. *M.* De vris Plin. l. c. et Seneca in Hippol. 65. *latisque feri cornibus vri.*

captos interficiunt. Hoc se labore durant homines adolescentes atque hoc genere venationis exercent; et, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem. Sed adflescere ad homines et mansuescieri, ne paruuli quidem excepti, possunt. Amplitudo cornuum et figura et species multum a nostrorum bouum cornibus differt. Haec studiose conquisita ab labris argento circumcludunt atque in amplissimis epulis pro poculis vtuntur.

29. Caesar, postquam per Vbios exploratores comperit, Sueuos sese in siluas recepisse, inopiam frumenti veritus, quod, vt supra demonstrauius, minime omnes Germani agriculturae student, constituit, non progredi longius: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque vt eorum auxilia tardaret, reducto exercitu, partem vltimam pontis, quae ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum CC rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum quatuor constituit, praesidiumque cohortium XII pontis tuendi caussa ponit magnisque eum locum

durant homines. Tò homines in aliis deest.

pro poculis vtuntur. Frequens is vsus apud veteres. Nota sunt cornua ex auto et argento repta in Danis; de quibus Iacobaeus, Wormius, alii. In fastis Runicis festi dies epulis celebrati notantur cornibus. De aliis v. Arhenaeus 11, p. 447, (c. 51 ed. Schweigh.)

comperit. Redit narratio ad ea, quae cap. 10. coepta erant. *M.*

inopiam frumenti veritus. Dio l. 40, 32. Sueuos veritum Caesarem tradit, quod minus probabile.

supra. Cf. c. 22. *M.*

minime omnes. Lipsius reponit *omnium*. Oudend. mallet

homines. Graecus vocem omittit.

ripas. alii *ripam.*
bellum Ambiorigis. Cf. cap. 5. *M.*

per Arduennam siluam —
— *patet.* Haec verba fortasse non sunt a Caesare: nam absunt a metaphrasi Graeca, vt multi interpretes monuerunt, et pugnare videntur cum iis, quae supra (5, 3) tradita sunt. Ac de pugna quidem vtriusque loci Cellarius (Notit. orb. ant. T. 1. l. 2, 3, 32) existimat, Arduennam siluam a Rheno Treuorum ad Scaldim et Nervios, inferius vero ad Rhemos vsque pertinuisse, aliasque multas gentes complexam esse, et hactenus componi duos locos posse;

munitionibus firmat. Ei loco praesidioque C. Volcatium Tullum adolescentem praefecit: ipse, quum maturefcere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, (per *Arduennam siluam, quae est totius Galliae maxima atque ab ripis Rheni finibusque Treuironum ad Neruios pertinet, milibusque amplius D in longitudinem patet.*) L. Minucium Basilum cum omni equitatu praemittit, si quid celeritate itineris atque obportunitate temporis proficere possit; monet, ut ignes fieri in castris prohibeat, ne quae eius aduentus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit.

30. Basilus, ut imperatum est, facit; celeriter contraque omnium opinionem confecto itinere, multos in agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum quum in omnibus rebus, tum in re militari potest fortuna. Nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum atque etiam inparatum incideret, priusque eius aduentus ab hominibus videretur, quam fama ac nuncius

sed idem agnuit, in numero milibus amplius D haereri, quoniam nimis sit; sin suasu Vossii ex Orolio, (6, 10 in edd. ant.) milibus amplius L ponatur, (et sic edidit Cellarius,) non esse hanc magnitudinem plane ingentem. Non male igitur aliquis dixerit, haec omnia verba in marginem relata esse ab aliquo ex Orolio, et e margine in textum irrepsisse. M. Inde a fontibus Sabis per tractum Luxemburgicum et Treuironum et Leodensium limites ultra centum sexaginta millia passuum protenditur silua; inde D'Anvillius coniicit legendum h. l. *amplius* CL. unde facilis erat lapsus librariorum in D. Ceterum totum id glossema sentire, lubens

concedo. Nomen *Arden, Ardenna, Arduenna* olim commune plurium silvarum fuisse videtur. V. Camdeni. Britannia pag. 426. Saltem et in Angliae comitatu Warwicensi regio Coventriensis silvas habet vastas, in quibus Hampton dicitur esse in *Arden*. Cf. D'Anville Not. de la Gaule p. 89.

in omnibus rebus. To rebus deest in aliis.

— priusque — adferretur. Haec omnia absunt a metaph. Gr. In codd. pluribus modis variantur: pro *hominibus* est *omnibus*, pro *nuncius* est *nunctis*, et *adventus* vel ponitur bis, vel post *nunctis* tantum legitur. Est ergo in hac etiam particula manus Caesaris incerta. M.

aduentus adferretur: sic magnae fuit fortunae, omni militari instrumento, quod circum se habebat erepto, rhedis equisque comprehensis, ipsum effugere mortem. Sed hoc eo factum est, quod, aedificio circumdato silua, (*ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi aestus causa, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates,*) comites familiaresque eius angusto in loco paullisper equitum nostrorum vim sustinuerunt. His pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem silvae texerunt. Sic et ad lubeundum periculum, et ad vitandum, multum fortuna valuit.

31. Ambiorix copias suas iudicione non conduxerit, quod proelio dimicandum non existimarit, an tempore exclusus et repentino equitum aduentu prohibitus, quum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est: sed certe, dimissis per agros nunciis, sibi quemque consulere iussit: quorum pars in Arduennam siluam, pars in continentes paludes profugit; qui proximi Oceanum fuerunt, hi insulis sese occultauerunt, quas aestus efficere consueverunt: multi, ex suis finibus egressi, se suaque omnia alienissimis crediderunt. Catiuolcus, rex dimidiae partis Eburonum, qui vna cum Ambiorige consilium inierat, aetate iam

effugere mortem. Ciacconius expungit *mortem*; sed codd. constanter seruant; Graecus quoque habet.

et ad lubeundum. Hoc et adiecit Oud. & codd.

an temp. exclusus. Vulgo addunt *fuerit*, inuitis codd.

dimissis. Praemittitur vulgo *clam*. sed id nec Graecus, nec Celsus, nec codd. complures habent, nec edd. vet. Bene ergo expunxit Oud. nec ea res clam fieri potuit. In edit. tamen posteriore seruauit.

proximi Oceanum. Sic boni codd. Vulgo *Oceano*. Vtrumque valet. Cf. Gronou. ad Liur.

8, 32. Mox *hi insulis*. alii *hi in insulis*. Oud. & codd. emendauit in edit. poster.

Catiuolcus — *exanimant.* Haec periodus pulcètrime structa est. *M. Gr. Καταβολος.* *precibus*, imprecationibus: nam et hae sunt preces, quibus petitur a Deo, ut aliquem male perdat. *M. Tales preces diras* vocat Tacitus Ann. 14, 30. *iras* Horatius Sat. 2, 6, 30. Graecus vertit *καταβολος*.

taxo. V. Plin. 16, 10 (20).

Segni Condruſique. Condruſorum nomen hodieque in Leodiensi regione obtinet. Est et in vicinia oppidum Cincy vel Chi-

confectus, quum laborem aut belli aut fugae ferre non posset, omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui eius consilii auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germanique copia est, se exanimavit.

32. Segni Condrusique, ex gente et numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Treuirosque, legatos ad Caesarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neue omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, vnam esse causam iudicaret: nihil se de bello cogitauisse, nulla Ambiorigi auxilia misisse. Caesar, explorata re quaestione captiuorum, si qui ad eos Eburones ex fuga conuenissent, ad se vt reducerentur, imperauit: si ita fecissent, fines eorum se violaturum negauit. Tum copius in tris partes distributis, impedimenta omnium legionum Aduatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, vbi Titurius atque Aurunculeius hiemandi causa confederant. Hunc quum reliquis rebus locum probabat, tum quod superioris anni munitiones integrae manebant, vt militum laborem subleuaret. Praesidio impedimentis legionem XIII reliquit, vnam ex iis tribus, quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. Ei legio-

ney, quo Segni veteres dinoscuntur.

Aduatucam. Nomen id castelli diuissim ad *Vatucam* scribitur in codd. et edd. vet. Iunctim id legit Valesius in Not. Gall. p. 566. quod inde alii vulgo secuti. Displicet hoc viro docto I. C. H. qui in Miscell. Lips. nouis vol. 3. p. 658 restitui iubet ad *Vatucam*. Sequitur, autem Fullonium in Hist. Leodiensi t. 1. p. 1. cap. 8. p. 17. vbi castellum, de quo agitur, in *Cassella* prope Wittesium, Traiectum inter Mosae et Aquisgranum figit. Conuenit statim nomen *Cassellae*, dein situs

in mediis Eburonum finibus, quorum ciuitas propior Rheno Mosam inter et Rhenum habitabat. Cf. 5, 29. 6, 35. Sic *Aduntuca*, de qua mentio 2, 29. cis Mosam sita fuit; castellum, quod lius *Aduatucam* liue ad *Vatucam* dicas, perinde esse puto, trans Mosam inter hunc et Rhenum. Baxter in Gloss. antiq. Britann. p. 122. nomen explicare satagit at *utâc av*, ad fauces undae.

Titur. atque Aurunc. Cf. 5, 24 — 38. *M.*

munitiones, hiberna muniq. v. ibid. Infra cap. 37 castrum dicitur. *M.*

P

ni castrisque Q. Tullium Ciceronem praeficit ducentosque equites attribuit.

33. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum versus in eas partes, quae Menapios adtingunt, proficisci iubet: C. Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quae Aduatucis adiacet, depopulandam mittit: ipse cum reliquis tribus ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennae partis ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens, post diem septimum sese reuersurum, confirmat: quam ad diem ei legioni, quae in praesidio relinquebatur, frumentum deberi sciebat. Labienum Treboniumque hortatur, si reipublicae commodo facere possint, ad eam diem reuertantur; ut, rursus communicato consilio, exploratisque hostium rationibus, aliud belli initium capere possent.

34. Erat, ut supra demonstrauius, manus certa nulla, non oppidum, non praesidium, quod se armis defenderet; sed omnis in partis dispersa multitudo.

Aduatucis. al. ad Aduatucos, item Aduatucos.

Scaldem. Interpres Gr. Σάβη, nunc Sambre: atque ita expeditae rationes sunt. Qui Scaldim vel Scaldem tuentur, hi vel errasse Caesarem dicunt, vel aliam nunc faciem horum fluminum, merita forte terrae parte, per quam Scaldis ad Mosam decurrerit. *Cellarius.* Cf. 2, 16. 18. E contra. Dauisius et Oudend. alios auctores recentiores secuti, et Ritterus in hist. Gall. p. 86, defendunt alteram lectionem, *Scaldem*. *M.* Ante submersam Scaldiae antiquae partem Scaldim brachium dextrorsum Tolenum versus emisisse probabile videtur D'Anvillio.

post diem septimum. Scil. inchoatum, siue, ut Celsus, *ad d. f.*, quod valet *ante diem sept.* scil. finitum, ut Romani

dicebant. vide c. 35. Cf. Clericus de arte crit. 2, 1. c. 10, 5. *Dauis.*

in praesidio. alii *praesidio* sine praepositione.

supra demonstr. v. cap. 31. *M.*

manus certa nulla, quia, ut ibidem est, Ambiorix copias non conduxerat, sed passim latere iusserat. *M.*

non opp. non praesid. Vulgo *non praes.* *non opp.* Dein distinguunt post *defenderet*; emendauit Oud. ex codd. Deorum pro *Vbi* cuique alii male *Vbicunque.* hoc enim dispersae multitudini non conuenit.

aut locus — impedita. Cod. Vrsini et Andinae membranae: *aut locis siluestribus palus impedita.* Beno. Caesar non videtur in genere masculino *silue-*

do. Vbi cuique aut vallis abdita, aut locus siluestris, aut palus inpedita, spem praesidii aut salutis aliquam obferebat, confederat. Haec loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat, non in summa exercitus tuenda, (nullum enim poterat vniuersis ab perterritis ac dispersis periculum accidere) sed in singulis militibus conseruandis; quae tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. Nam et praedae cupiditas multos longius euocabat et silvae incertis occultisque itineribus confertos adire prohibebant. Si negotium confici stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendae plures manus diducendique erant, milites: si continere ad signa manipulos vellet, vt instituta ratio et consuetudo exercitus Romani postulabat, locus ipse erat praesidio barbaris, neque ex occulto insidiandi et dispersos circumueniendi singulis deerat audacia. At in eiusmodi difficultatibus, quantum diligentia provideri poterat, prouidebatur; vt potius in nocendo aliquid omitteretur, etsi omnium animi ad vlciscen-

ftris, pro *siluester*, dixisse. *M.* Sed et Liuius 27, 26. dixit *tumulus siluestris*.

Haec loca — nota. Hiulca oratio est, quae nec cum superioribus vinculo aliquo cohaeret, nec cum iis, quae sequuntur, per illud *que* satis apte coniungitur. Ergo primo pro *haec* scripserim *quae*, et verba, *quae loca vicin. erant nota*, posuerim post *palus inpedita*. Deinde *loca vicinitatibus nota* puto esse vel nota propter vicinitates, vel nota vicinis accolis. *M.* Non video, quale remedium ista mutatio huic loco adferat. Sensus erit idem viroque modo. Quia ea loca vicinitatibus erant nota, in quae se recipere possent, vbi Romani confertim accederent, contra singuli ab hostibus facile occidi poterant, hinc magnam diligen-

tiam res requirebat. Metonymia *vicinitatis* et aliis trita. V. Nepos Alcib. 10. Sallust. b. Catil. 35. Suet. Aug. 24. Cic. Offic. 2, 18.

diligentiam (Caesaris) *requirebat.* *M.*

summa exercitus, vniuersus exercitus. *M.*

ab perterritis. Praepositionem e cod. Vrlini et metaphrasse Graeco supplēuit Dauis.

Nam et praedae — prohibebant. Haec omnia verba fortasse ponenda sunt post verbum *conseruandis.* *M.*

et siluae. alii *ac.*

At in eiusmodi. Alii *Vt. Et.*

in nocendo aliquid omittitur, non nocetur tantum et toties, quantum et quoties noceri potest. *M.*

omitteretur. Alii *praetermitteretur.* perinde est.

dum ardebant, quam cum aliquo militum detrimento noceretur. Caesar ad finitimas ciuitates nuncios dimittit, omnes ad se euocat ipse praedae, ad diripiendos Eburones, ut potius in siluis Gallorum vita, quam legionarius miles, periclitetur; simul ut, magna multitudine circumfusa, pro tali facinore, stirps ac nomen ciuitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter conuenit.

35. Haec in omnibus Eburonum partibus gerebantur, diesque adpetebat septimus, quem ad diem Caesar ad impedimenta legionemque reuerti constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit et quantos adferat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, ut demonstrauius, manus erat nulla, quae paruam modo causam timoris adferret. Trans Rhenum ad Germanos peruenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad praedam euocari. Cogunt equitum duo milia Sigambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Vlipetes supra docuimus: transeunt Rhenum nauibus ratibusque, XXX milibus passuum infra eum locum, ubi pons erat perfectus praesidiumque ab Caesare relictum: primos Eburonum fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidissimi barbari, potiuntur. Inuitati

ad se euocat. Sic codd. et edd. vet. Male recentiores omisere *ad se*.

legionarius miles. alii *legionariorum.* et pro *periclitetur* vulgo *periclitaretur*.

nomen ciuitatis tollatur. Qui Eburonum superstites fuerunt, hi in Tungrorum nomen concesserunt. *Glandorp.* et *Cellar.* Cf. Ritteri hist. Gall. p. 197. *reueriti constituerat.* Cf. cap.

33. *M.*

supra docuimus. Cf. 4. 16. *M.* *transeunt.* al. *transeuntes.*

imperfectus. v. c. 29. Est ergo pons, qui non amplius perfectus erat, qui nunc imperfectus erat, parte aliqua relicta. *M.* alii *perfectus.* quod pro *factus*, iudice Oud. cui *imperfectum* pro *reciso* durum videtur. Reposui *perfectus*, ut Oud. in ed. posteriore.

fortunatissimis. alii *fortunatissimos.* Sed istud boni codd.

Aduatucam ventre potestis. alii *Aduatucam ventri potest.* quod probat Gronou. ad Liu. 8, 34.

praeda, longius procedunt: non hos palus, in bello latrociniisque natos, non silvae morantur: quibus in locis sit Caesar, ex captiuis quaerunt; profectum longius reperiunt omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque vnus ex captiuis, *Quid vos, inquit, hanc miseram ac tenuem sectamini praedam, quibus licet iam esse fortunatissimis? Tribus horis Aduatucam venire potestis: huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit: praesidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat.* Oblata spe, Germani, quam nacti orant praedam, in occulto relinquunt; ipsi Aduatucam contendunt, vbi eodem duce, cuius haec indicio cognouerant.

36. Cicero, qui per omnes superiores dies praeceptis Caesaris summa diligentia milites in castris continuisset ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, septimo die diffidens, de numero dierum Caesarem fidem seruaturum, quod longius eum progressum audiebat, neque vlla de reditu eius fama adferebatur; simul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam paene obsessionem adpellabant, si quidem ex castris egredi non liceret; nullum eiusmodi casum exspectans, quo, nouem oppositis legionibus maximoque equitatu, di-

fortunas contulit. vid. cap. 32. *M.*

tantum est. i. e. tam parum. Sic et C. 3, 2. *tantum nauium.* *ut ne murus.* al. *ut murus.* male.

Oblata spe. alii *Obiecta.* *in occulto rel.* in siluis. v. cap. 41. De temeritate et casu huius molitionis Germanorum c. 42 dicit: *eo consilio Rhenum transierant — obuulerant —* De hac cum Germanis concertatione paucis egit Dio Cass. 40, 32. *M.*

per omnes sup. dies. Alii *ad omnes.* in aliis praepositio deest. *summa dilig.* alii *cum f. d.* *eum progressum.* Pronomen in codd. quibusdam et edd. vet. deest. non male.

qui illius patientiam — adpellabant, dicebant, eum ita patienter intra castra se continere, ut hoc nihil differret ab obsidione. *M.*

nouem legionibus. vid. cap. 33. Nouem legiones variis in locis oppositae erant hostibus. *M.*

spersis ac paene deletis hostibus, in milibus passuum III obfendi posset; quinque cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter et castra vnus omnino collis intererat. Complures erant in castris ex legionibus aegri relictī; ex quibus qui hoc spatio dierum conualuerant, circiter CCC sub vexillo vna mittuntur: magna praeterea multitudo calorum, magna vis iumentorum, quae in castris subsederat, facta potestate, sequitur.

37. Hoc ipso tempore et casu Germani equites interueniunt, protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab decumana porta in castra inrumpere conantur: nec prius sunt visi, obiectis ab ea parte siluis, quam castris adpropinquarent, vsque eo, vt, qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui facultatem non haberent. Inopinantes nostri re noua perturbantur, ac vix primum inpetum cohors in statione sustinet. Circumfunduntur ex reliquis hostes partibus, si quem aditum reperire possent. Aegre portas nostri tuentur, reliquos aditus locus ipse per se munitione defendit. Totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus quaerit; neque quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conueniat, prouident. Alius capta iam castra pronunciat; alius, deleto exercitu atque imperatore, victores barbaros venisse contendit: plerique notas sibi ex loco religiones fingunt, Cottaque et Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello, ante ocu-

in mil. pass. tr. intra tria milia passuum. *M.*

misit. Alii mittit.

in castris. deest hoc in codd. variis et edd. priscis. Graecus habet *ἐν Βαγούρῃ* pro *Ἀδουαρούς*.

circ. CCC. Graecus *διακόσιαι*.

sub vexillo. Praefertur vexillum. *M.*

tempore et casu. Redundat et, vt Clark. et Oudendorp. monuerunt. *M.*

religiones fingunt, putant, religioni sibi esse debere, contra religionem se egisse, quod in loco male ominato confederint. Dicit *notas*, quia nunc demum cogitabant hoc, quod antea non cogitabant: nunc erat illa opinio noua. *M.*

los ponunt. Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captiuo audierant, nullum esse intus praesidium. Perrumpere nituntur seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

38. Erat aeger in praesidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum ad Caesarem duxerat, cuius mentionem superioribus proeliis fecimus, ac diem iam quintum cibo caruerat. Hic, diffusus suae atque omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes atque in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis atque in porta consistit. Consequuntur hunc Centuriones eius cohortis, quae in statione erat: paullisper una proelium sustinent. Relinquit animus Sextium, grauius acceptis vulneribus: aegre per manus tractus seruatur. Hoc spatio interposito, reliqui sese confirmant tantum, ut in munitionibus consistere audeant speciemque defensorum praebeant.

39. Interim confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt; praecurrunt equites, quanto sit res in periculo, cognoscunt. Hic vero nulla munitionis est, quae perterritos recipiat: modo conscripti, atque usus militaris inperiti, ad Tribunum militum Centurionesque ora conuertunt: quid ab his praecipiat, expectant. Nemo est tam fortis, quin rei nouitate perturbetur. Barbari, signa procul conspicati, obpugnatione desistunt: redisse primo legiones

Coitae et Tit. Cf. c. 3a. et 5, 28 lqq. *M.*

nullum praesidium, perexiguum: nam hoc e captiuo audierant. Cf. c. 35. *M.*

ad Caesarem, apud Caesarem. Et hoc apud habent quidam libri; sed interpretationum est. *M.*

mentionem fecimus. Cf. 2, 25. 3, 5. *M.*

Relinquit animus Sextium, animi deliquium passus est, ut medici loquuntur. *Deficiens* additum ante *aegre* in uno cod. Oxon. existat; sed videtur reddendum. *M.* Mortuus non dicitur, ut Danilius putasse videtur. Mox enim seruatus narratur.

obpugnatione. al. *ab obpugnatione.*

credunt, quas longius discessisse ex captivis cognoverant: postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus inpetum faciunt.

40. Calones in proximum tumultum procurrunt: hinc celeriter deiecti se in ligna manipulosque coniciunt: eo magis timidos perterrent milites. Alii, cuneo facto ut celeriter percurrant, censent, quoniam tam propinqua sunt castra; et, si pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos servari posse confidunt; alii, ut in iugo consistant atque eundem omnes ferant casum. Hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus. Itaque inter se cohortati, duce C. Trebonio, Equite Romano, qui eis erat praepositus, per medios hostes percurrunt incolumesque ad unum omnes in castra perveniunt. Hos subsecuti calones equitesque eodem inpetu militum virtute servantur. At ii, qui in iugo consisterant, nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probauerant, consilio permanere, ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam profuisse aliis vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt; sed, se in castra recipere conati, iniquum in locum demiserant. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum virtutis causa in superiores erant ordines huius legionis transducti, ne ante partem rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt.

at reliquos. i. e. tum saltem, usu percepto. vid. Ind. in usus. M. Cf. C. 3. 84.

Ac tantus fuit. alii At, quod Danf. repom iubet.

fidem non faceret. Canterus 2, 18. fidem non haberet. ex codd. nonnullis, male, Dicendum enim foret, haberent. Tò eodem faceret hic est persuaderet, adesse Caesarem. Hotoman-

nus huc refert locum e Sueton. lul. c. 58. Caesar, obsessione castrorum in Germania nuntiata, per stationes hostium Gallico habitu penetravit ad suos. Et videntur verba huc referenda. Sed Suetonius erravit, cum in Germania dixit: nam a Germanis, qui in Galliam transierant, castra sunt obsessa, non autem in Germania. M.

Militum pars, horum virtute submotis hostibus, praeter spem incolumis in castra peruenit; pars a barbaris circumuenta periit.

41. Germani, desperata expugnatione castrorum, quod nostros iam constitisse in munitionibus videbant, cum ea praeda, quam in siluis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. Ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, quum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Caesarem exercitu. Sic omnium animos timor praeoccupauerat, ut, paene alienata mente, deletis omnibus copiis equitatum tantum se ex fuga recepisse, dicerent, neque, incolumi exercitu, Germanos castra obpugnatos fuisse contenderent. Quem timorem Caesaris aduentus fustulit.

42. Reuersus ille, euentus belli non ignorans, unum, quod cohortes ex statione et praesidio essent emissae, questus, ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse, multum fortunam in repentino hostium aduentu potuisse indicauit; multo etiam amplius, quod paene ab ipso vallo portisque castrorum barbaros auertisset. Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerint.

equitatum tantum. hoc tantum e suo codice et Vrsini adiecit Scaliger. Possset abesse.

euentus belli non ignorans. norat, quam varii essent et incerti euentus belli, eosque non esse in ducis militumque potestate, non cauere praeuiderique posse, nec semper culpam contrahere alicui, si aduersi fuerint. Noluit ergo milites suos magno-

pere reprehendere. *M. Pro ignorans alii ignarus.*

casu, casui. Cf. i, 16. *M.*

indicauit. hoc praefert Oud. alii *iudicauit.*

auertisset. alii auertissent.

Rhenum transierant. vid. c. 35. M.

obtulerint. vulgo obtulerant.

43. Caesar, rursus ad vexandos hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis ciuitatibus, in omnes partes dimittit. Omnes vici atque omnia aedificia, quae quisque conspexerat, incendebantur: praeda ex omnibus locis agebatur: frumenta non solum a tanta multitudine iumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant; vt, si qui etiam in praesentia se occultassent, tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac saepe in eum locum ventum est, tanto in omnis partis diuiso equitatu, vt modo visum ab se Amborigem in fuga captiui, nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent, vt, spe consequendi inlata atque infinito labore suscepto, qui se summam ab Caesare gratiam inituros putarent, paene naturam studio vincerent, semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur, atque ille latebris aut saltibus se eriperet et noctu occultatus alias regiones partesque peteret, non maiore equitum praesidio, quam quatuor, quibus solis vitam suam committere audebat.

44. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Caesar duarum cohortium damno Durocortorum Remorum reducit, concilioque in eum locum Galliae indicto, de coniuratione Senonum et Carnutum quaestionem habere instituit; et de Accone, qui princeps eius consilii fuerat, grauiore sententia pronunciata,

sed etiam. In Oxon. deest *etiam*, vt sit et alibi. V. 1, 18 et 43. Conf. Drakenb. ad Liu. 2, 6.

vt modo (paulo ante) *visum* — Vulgo legebatur: *vt non modo* — *captiui, sed nec* —. E codd. Oudendorpius restituit veriorein lectionem, *eiectis verbis non et sed.* M.

vt (adeo) spe consequendi inlat. M.

latebris ac siluis. Posteriora absunt a plerisque codd. In paucioribus *aut siluis* legitur. Sunt ergo verba adluta. M. et glossa sequentium verborum. Deleui.

4
de Accone. Cf. c. 4. M.

more maiorum subplicium sumfit. Nonnulli iudicium veriti profugerunt; quibus quum aqua atque igni interdixisset, duas legiones ad fines Treuirorum, in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis conlocavit; frumentoque exercitu prouiso, vt instituerat, in Italiam ad conuentus agendos profectus est.

Agendici. Alii *Agedinci.* ad conuentus. Cf. 5, 1.
Agedici.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARII DE BELLO GALLICO

LIBER SEPTIMVS

ARGVMENTVM

Bellum Vercingetorigis.

Cap. 1. *Nova consilia Gallorum de bello.* 2. 3. *Bellum a Carnutibus susceptum.* 4. 5. *ab Aruernis, auctore Vercingetorige.* 6. *Periculofum iter Caesaris ad exercitum.* 7. 8. *Aruerni obpreffi.* 9. *Gergouia ab Vercingetorige obpugnata.* 10. *Iter Caesaris ad ferendum auxilium.* 11 — 13. *Vellaunodunum, Genabum, Nouiodunum a Caesare capta. iter ad Auaricum.* 14. 15. *Biturigum oppida praeter Auaricum a Gallis incensa.* 16. 17. *Inopia Romanorum ad Auaricum.* 18 — 21. *Vercingetorigis prodicionis instigulatus, absolutus.* 22. *Gallorum in defendendo oppido studium.* 23. *Muri Gallici.* 24. 25. *Ager Romanus incensus. eruptio Gallorum repressa.* 26. *Consilium Gallorum clam profugiendi ex oppida clamore muliebri inpeditum.* 27. 28. *Auaricum expugnatum.* 29 — 31. *Bellum ab Vercingetorige continuatum.* 32. 33. *Motus in Aeduis a Caesare compositi.* 34. 35. *Exercitus Romanus trans Elauerem expositus. pars copiarum in Senones et Parisios missa.* 36. *Castra Caesaris ad Gergouiam.* 37 — 40. *Novae turbae in Aeduis, auctoribus Conuictolitano et Litauico. Litauicus, qui subsidium, ab Aeduis Caesari missum, sollicitauerat, obpressus.* 41. *Romanorum castra interim obpugnata. aegre defensa.* 42. 43. *Aeduorum defectio.* 44 — 51. *Inpetus Romanorum in Gergouiam. clades.* 52. 53. *Oratio Caesaris ad milites. obfessio Gergouiae soluta.* 54 — 56. *Bellum ab Aeduis susceptum. exercitus Caesaris per Ligerim transductus.* 57 — 62. *Labienus feliciter in Parisiis gestae.* 63. 64. *Vercingetorigis totius Galliae imperator.* 65. *Caesaris cura ad omnes casus.* 66. 67. *Vercingetorigis equestri proelio superatus.* 68. 69. *Alesiae, in quam Vercingetorigis, facto proelio, se contulerat, descriptio.* 70. *Nova*

clades Gallorum equitatus virtute Germanorum inlata. 71. Equitatus a Vercingetorige dimissus. omnis Gallia ad bellum euocata. 72—74. Caesaris munitiones contra oppidanos et hostes exteriores. 75. 76. Subsidium Gallorum comparatum. 77. 78. Inopia Gallorum Alesiae. Critognati oratio. Mandubii ex oppido expulsi. 79. 80. Subsidium a Romanis repulsum. 81. 82. Castra Romana utraque ex parte obpugnata. Galli magno detrimento victi. 83—88. Noua consilia Gallorum, inpetus in castra Romana ex colle, qui est ad septem triones. eruptio ex oppido. Romanorum labor. victoria. 89. 90. Deditio oppidi. Aeduorum, Arvernorum. hiberna.

Quieta Gallia, Caesar, vt constituerat, in Italiam ad conuentus agendos proficiscitur. Ibi cognoscit de Clodii caede: de senatusque consulto certior factus, vt omnes Italiae iuniores coniurarent, dilectum tota prouincia habere instituit. Eae res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi et adtingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, retineri urbano motu Caesarem, neque in tantis disensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsu occasione, qui iam ante se Populi Romani imperio subiectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliae conciliis siluestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte; hunc casum ad ipsos recidere posse demonstrant; miserrantur communem Galliae fortunam; omnibus pollicitationibus ac praemiis deposcunt, qui belli initium faciant et sui

de Clodii caede. Cic. pro Milon. cap. 9. 10. Appian. de Bell. Ciu. 2, 14. Dio Cass. 40, 48. *M.* Recentiores adiecere praenomen, quod non est necessarium.

de sen. consulto. Cic. ibid. cap. 26. et Ascenius in argumento Miloniana orationis. *M.* Praepositio *de* est omissa in codd. variis et edd. primis, a praecedente voce hausta.

coniurarent. Cum propter periculi vicinitatem non liceret, singulos sacramento rogare: omnes, edicto in vnum locum conuocati, *simul iurabant*, quae dicta est *conturbatio*. v. Seruius ad Virg. Aen. 8, 5. *Cellar.*

rumoribus. Male Ciacconius reponendum suadet *rumores*.

subiectos. alii *subditos*.

de Acconis morte. Conf. 6, 44. *M.*

capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Eius in primis rationem habendam dicunt, priusquam eorum clandestina consilia efferantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur. Id esse facile, quod neque legiones, absente imperatore, audeant ex hibernis egredi; neque imperator sine praesidio ad legiones peruenire possit: postremo in acie praestare interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a maioribus acceperint, recipere.

2. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, se nullum periculum communis salutis causa recusare, principesque ex omnibus bellum facturos pollicentur, et, quoniam in praesentia obsidibus inter se cauere non possint, ne res efferatur, ut iureiurando ac fide sanciat, petunt, conlatis militaribus signis, (quo more eorum grauissimae caerimoniae continentur,) ne, facto initio belli, ab reliquis deserantur. Tum, conlaudatis Carnutibus, dato iureiurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto, ab concilio disceditur.

3. Vbi ea dies venit, Carnutes, Cotuato et Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum

Id esse facile. Aliter haec narrat Florus 3, 10, 22. ubi etiam pro *Ceuenna* c. 8. infra ponit *Alpes*.

profitentur Carnutes. Cum hac narratione conferendi sunt Plutarch. in Caes. cap. 25 sqq. Dio Cass. 40, 33 sqq. Orosius 6, 11. Adtigat Strabo 4. p. 191. *M.*

principesque. Addunt se, quod in codd. multis et ed. Ven. recte deest.

obsidibus. alii *de obsidibus*, quod Mörus etiam admiserat, sed Oud. veram lectionem dedit. *Obsidibus cauere* est dare obsides in pignus fidei. Idem bene restituit possint.

quo more, alii male *quod.*

grauiss. cerim. ritus, qui magnam auctoritatem et vim ad obstringendos religioneque implendos animos habent, ritus sacrosancti et inuiolabiles, constant hac re, signorum compositione, more Gallis usitato. Ergo, si quid volunt inuiolabili caerimonia sancire et ratum facere, more maiorum utuntur hac compositione signorum, per quae iurant, seque obstringunt. *M.* Perperam haec reddidit Graecus.

Citam. Sic codd. Vulgo, *Cotam.* Non legit hoc cognomen metaphr. Gr. *M.* Sed habet Γάτον Φύσιον κέλων κἀγχαδόν, quasi legisset *satum honestumque.*

dato ligno concurrunt ciuesque Romanos, qui negotiandi causa ibi constiterant, in his C. Fusium Citam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae iussu Caesaris praeerat, interficiunt bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliae ciuitates fama perfertur: *nam, ubi maior atque inlustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt et proximis tradunt; ut tum accidit*: nam, quae Genabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Aruernorum audita sunt; quod spatium est milium circiter CLX.

4. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Aruernus, summae potentiae adolescens, (cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat, et ob eam causam, quod Regnum adpetebat, ab ciuitate erat interfectus,) conuocatis suis clientibus, facile incendit. Cognito eius consilio, ad arma concurritur: ab Gobanitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergouia: non destitit tamen atque in agris habet dilectum egentium ac perditorum.

honestum equitem R. Solet Cicero *honestissimos equites* vocare.

spatium milium CLX. scil. passuum. Quod verbum *passuum* est abest a codd. quibusdam, more consuetudo Romanis, tamen, ut solet, vulgo additum est in codd. et edd. *M.*

Vercingetorix. De hoc nomine vide notata ad 5. 3. Caesar nomen dignitatis pro nomine proprio accipit.

Galliae totius. scil. Celticae.

incendit. Vulgo praemittitur eos. Sed hoc deleuit Oudend. quippe quod a codd. variis deest: et ita solet noster. V. 6, 43. et mox c. 29. 60. etc.

concurritur. Lectio quorundam codd. et edd. est: *concurrunt. Prohibetur ab Goban.* — *M.* Probat hanc lectionem Dauis. Sed verbum *prohibetur* a multis codicibus exulat.

Gergouia. Rudera oppidi in monte *Gorgois* inter Clarum montem (*Clermont*) et Elauerem hodieque supersunt. Vid. Cellar. Geogr. Ant. 2, 2, 1. D'Anville in Not. de la Gaule p. 349. Alius *Gergouiae* in Boiis meminit noster c. 9.

destitit atque habet. alii *desistit.* Sed id ἀνασίουσθαι temporis familiare nostro.

Hac coacta manu, quoscumque adit ex ciuitate, ad suam sententiam perducit: hortatur, vt communis libertatis causa arma capiant: magnisque coactis copiis, aduersarios suos, a quibus paullo ante erat eiectus, expellit ex ciuitate. Rex ab suis adpellatur; dimittit quoquouerfus legationes; obtestatur, vt in fide maneant. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemouices, Andes reliquosque omnes, qui Oceanum adtingunt, adiungit: omnium consensu ad eum deferitur imperium. Qua oblata potestate, omnibus his ciuitatibus obsides imperat, certum numerum militum ad se celeriter adduci iubet, armorum quantum quaeque ciuitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit: in primis equitatus studet. Summae diligentiae summam imperii seueritatem addit; magnitudine subplicii dubitantes cogit: nam, maiore commisso delicto, igni atque omnibus tormentis necat: leuiore de causa, auribus defectis, aut lingulis effossis oculis, domum remittit, vt sint reliquis documento et magnitudine poenae perterreant alios.

5. His subpliciis celeriter coacto exercitu, Lucterium Cadurcum, summae hominem audaciae, cum parte copiarum in Rutenos mittit: ipse in Bituriges proficiscitur. Eius aduentu Bituriges ad Aeduos, quorum erant in fide, legatos mittunt subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Aedui de consilio Legatorum, quos Caesar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subli-

ad suam sent. alii in.
ex ciuitate. i. e. tota regione. Ita et Graeci nonnunquam πόλιν usurpant.

Turones — Andes. Alii *Turonos — Andos.*

qui Oceanum adtingunt. Sunt illae Aremoricae ciuitates, de quibus supra (2, 34. et 5, 53) dixi. *M.*

certum numerum mil. Strabo L. 4. p. 191. 400,000 milites Aruernos tum coegisse scribit; scil. Aruernis solis tribuit, quod de omnibus Galliae populis valet.

Rutenos. Sic et Ptolemaeus. Vulgo *Ruthenos.*

reuertuntur. Sic codd. Alii Scal. et recentiores *reuertunt.*

dio Biturigibus mittunt. Qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Aeduis diuidit, paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum reuertuntur legatisque nostris renunciant, se Biturigum perfidiam veritos reuertisse, quibus id consilii fuisse cognouerint, vt, si flumen transissent, vna ex parte ipsi, altera Aruerni se circumstiterent. Id eane de caussa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu statim se cum Aruernis coniungunt.

6. His rebus in Italiam Caesari nunciatis, quum iam ille vrbanas res virtute Cn. Pompeii commodiorum in statum peruenisse intellexeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo quum venisset, magna difficultate adiciebatur, qua ratione ad exercitum peruenire posset. Nam, si legiones in Prouinciam arcesseret, se absente in itinere proelio dimicaturas intellegebat: si ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, suam salutem recte committi videbat.

7. Interim Lucterius Cadurcus, in Rutenos missus, eam ciuitatem Aruernis conciliat. Progressus in Nitiobriges et Gabalos, ab vtrisque obsides accipit et, magna coacta manu, in Prouinciam Narbonem versus eruptionem facere contendit. Qua re nunciata, Caesar omnibus consiliis anteuertendum existimauit, et Narbonem proficisceretur. Eo quum venisset, timentes confirmat, praesidia in Rutenis prouinciali-

eane de caussa. Edd. primae et cod. Dorvillii *ea de caussa.*

ponendum. alii *proponendum.* minus bene.

virtute Pompeii. v. scriptores rerum Romanarum, ad cap. 1. commemoratos. *M.*

pacati. Alii codd. *quieti.* Sed hoc est glossema. *M.*

Rutens prouinc. Ruteni in limite Prouvinciae Romanae ad occalum: pars illorum in Prouincia, pars extra illam. *Cellar.* Male ergo vulgo commate interpolito seiunguntur istae voces, quod et de sequentibus *Volcis Arecomitici* notandum. V. Plin. 3, 4 (5). et 4, 19 (33). Cf. D Anville in Not. de la Gaule.

Q

bus, Volcis Arecomicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, quae loca erant hostibus finitima, constituit: partem copiarum ex Prouincia subplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Heluios, qui fines Aruernorum contingunt, conuenire iubet.

8. His rebus comparatis, represso iam Lucterio et remoto, quod intrare intra praesidia periculolum putabat, in Heluios proficiscitur: etli mons Ceuenna, qui Aruernos ab Heluiis discludit, durissimo tempore anni, altissima niue iter inpediebat: tamen discifae nix in altitudinem pedum atque ita viis patefactis, summo militum labore ad fines Aruernorum peruenit. Quibus obpressis inopinantibus, quod se Ceuenna, vt muro, munitos existimabant, ac ne singulari quidem vmquam homini eo tempore anni semitae patuerant, equitibus imperat, vt, quam latissime possint, vagentur et quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fama ac nunciis ad Vercingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Aruerni circumstant atque obsecrant, vt suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur; praesertim quum videat, omne ad se bellum translatum. Quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus mouet in Aruernos versus.

9. At Caesar, biduum in iis locis moratus, quod haec de Vercingetorige vsu ventura opinione prae-

Volcis Arecomicis, Volcarum parte ea, qui dicebantur Arecomici. Conf. 6, 24 Volcas Tectosages. *M.*

quod intrare etc. Hoc de Lucterio capiendum.

Ceuenna. Ita constanter vetustissimi libri.

discifae nix. Sic cod. Cuiacii. quo notetur, niuem secubus ac dolabris diffractam fuisse. Vulgo *discissa*.

militum labore. Plerique codd.

sudore, quae est verior lectio. *M.* Poeticum nimis hoc videtur Oud. Ita tamen Velleium, Val. Maximum, Plinium in epp. dixisse, idem ostendit. Forsan Caesarem scripsisse iunctim *sudore ac labore* suspicatur.

possint. alii *possent*.

quam maximis p. itin. Sic codd. et edd. ante Lipsium, quocum recentiores male *qua*.

Gergouiam, *Bot. opp.* Suspecta multis Gergouia Boiorum; nota et probata Aruernorum (c.

ceperat, per caussam subplementi equitatusque cogendi ab exercitu discedit; Brutum adolescentem iis copiis praeficit; hunc monet, ut in omnis partes equites quam latissime peruagentur: daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus, suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus, Viennam peruenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno neque nocturno itinere intermisso, per fines Aeduorum in Lingones contendit, ubi duae legiones hiemabant, ut, si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilii, celeritate praecurreret. Equum peruenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque omnes in vnum locum cogit, quam de eius adventu Aruernis nunciari posset. Hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit atque, inde profectus Gergouiam, Boiorum oppidum, quos ibi Heluetico proelio victos Caesar conlocauerat Aeduisque adtribuerat, obpugnare instituit.

10. Magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum adferebat: si reliquam partem hiemis vno in loco legiones contineret, ne, stipendiariis Aeduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum amicis in eo praesidium videret positum esse: sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subuectionibus laboraret. Praestare visum

4 et 34). *Cellar.* Inmerito suspectum habent hoc nomen Scalliger aliique, cum Gergouia haec dicta sit Boiorum, altera Arvernorum. *Clarkius.* Idem, quod Clarkio placuit, visum erat Ciacconio; sed cum varietur scriptura huius verbi (*Gergonta, Gortona, Γεργούθρυα, Gorgobia, Gorbollia*), ideoque incerta sit, quis tandem definiat, vnam aut duas fuisse eiusdem nominis vrbes, nec potius fateatur, nobis de hoc nomine

h. l. non constare? *M.* Conf. D'Anville l. c. ad c. 4.

quos tibi — conlocauerat. Vid. omnino 1, 28. *M.* Alii male *quod.* Contra eleganter alii *victor*; quidam etiam *Helvetto*, sed *Heluetico* omnino praestat.

Aeduis adtribuerat, ut iis stipendia et tributa soluerent. Cf. c. 10. *M.*

videret positum esse. alii *videretur.*

Q 2

est tamen, omnes difficultates perpeti, 'quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Aeduos de subportando com-
 meatu, praemittit ad Boios, qui de suo aduentu doceant hortenturque, ut in fide maneant atque hosti-
 um inpetum magno animo lustineant. Duabus Agen-
 dici legionibus atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Boios proficiscitur.

11. Altero die quum ad oppidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria vteretur, obpugnare instituit idque biduo circumvallavit: tertio die missis ex oppido legatis de deditioe, arma proferri, iumenta produci, DC obsides dari iubet. Ea qui conficeret, C. Trebonium Legatum relinquit: ipse, ut quam primum iter conficeret Genabum Carnutum, proficiscitur, qui, tum primum adlato nuncio de obpugnatione Vellaunoduni, quum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo pervenit; castris ante oppidum positis, diei

Vellaunodunum. Vulgo putatur esse *Château-Landon en Gatinois*; alii Le Beuf in *recueil de divers écrits servant à l'hist. de France* t. 2. p. 179. ex eo, quod amnis ex monte profluens, cui inpositum erat Vellaunodunum, dicitur hodieque *Vallaon* s. *Vallan* prope Autisiodorum (*Auxerre*), insert hic positum fuisse *Vellaunodunum*; D'Anvillius contra e distantia locorum inter Agedineum et ex nomine *Villa Belna* in pago *Vastinenfi*, quod memoratur in Actis concilii Aurelianensis a. 862, docet potius fuisse *Beaune en Gatinois*. Eadem illa disertatione Le Beuf oppidum Genabum assignare studebat loco, cui hodie nomen *Gien le viel*. Verum, re adcuratius

penlitata et detectis Aureliani veterum murorum rudibus, palinodiam sibi cecinisse et Aureliano tribuisse Genabum, testis est Schoepfius, qui hoc exemplo suo operis clar. Le Beuf adscriptum reliquit.

proferri. alii conferri.

ut quam pr. iter fac. Genabum, ut primo quoque tempore, sine mora, contendere posset Genabum. *Proficiscitur*, inchoat iter, *et bricht auf*: nam hoc est proficisci. Quid ergo est in his absurdi aut obscuri? *Er bricht auf, um ohne Verzug auf Genabum los zu gehen*. Tamen multa sunt super h. l. disputata. Mutavi vulgarem distinctionem, et *iter facere Genabum* coniunxi. *M.* Sequentia huic expositioni fa-

tempore exclusus, in posterum obpugnationem differt, quaeque ad eam rem vsui sint, militibus imperat; et, quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat, veritus, ne noctu ex oppido pro-
fugerent, duas legiones in armis excubare iubet. Genabenses, paullo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi, flumen transire coeperunt. Qua re per exploratores nunciata, Caesar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit atque oppido potitur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti viui caperentur, quod pontis atque itinerum angustiae multitudini fugam intercluserant. Oppidum diripit atque incendit, praedam militibus donat, exercitum Ligerim transducit atque in Biturigum fines peruenit.

12. Vercingetorix, vbi de Caesaris aduentu cognouit, obpugnatione destitit atque obuiam Caesari profiscitur. Ille oppidum (Biturigum, positum in via,) Nouiodunum obpugnare instituerat. Quo ex oppido quum legati ad eum venissent, oratum, vt sibi ignosceret suaeque vitae consuleret; vt celeritate

venit. Ad Genabum enim mox moratur Caesar. Clarkius contra et Oudend. ita rem capiunt: *ipse, vt quam primum iter institutum conficeret*, scil. Gergouiam aduersus Vercingetorigem, *Genabum profiscitur*. Tò conficeret est e cod. Leid. Vulgo *faceret*.

quod eo mitterent. Haec verba sunt superuacua. Si Carnutes Genabum praesidio tueri voluerunt, sponte intelligitur, praesidium eos mittere eo voluisse et debuisse. *M.*

Huc biduo peruenit. Vulgo inserunt *Caesar*.

continebat. v. Ind. *M.* Negant *continere* eo sensu dici, quo *contingere*, vnde hic Oud. *mauult contingebat*. vt mox c. 23. *inter se contingant trabes*.

Videbis tamen, annon apud Plautum Stich. 3, 1, 44. *Vtroque commeatus continet*, ista significatione dicatur.

cuncti viui. Bene sic iunxit Oudend. e codd. diuersis, quorum alii habent *cuncti*, alii *viui*. *multitudinis*. alii *multitudinis*. *obpugnatione* (Gergouiae, vid. c. 9) *destitit*. *M.* Vide notata ad c. 4.

Bitur. pos. in via. Haec, quia absunt a plerisque codd. et edd. antiquis, Oudendorpius resecari vult. Addit vir ille doctus et hanc causam, non Biturigum fuisse oppidum, sed Aeduorum (cap. 55), in finibus Biturigum, quo occupato demum in fines Biturigum Caesar profectus sit. *M.* Videntur omnino delenda.

reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari iubet. Parte iam obsidum transdita, quum reliqua administrarentur, Centurionibus et paucis militibus intromissis, qui arma iumentaue conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat. Quem simulatque oppidani conspexerunt atque in spem auxilii venerunt; clamore sublato arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido quum ex significatione Gallorum noui aliquid ab his iniri consilii intellexissent, gladiis dstrictis portas occupauerunt, suosque omnes incolumes receperunt.

13. Caesar ex castris equitatum educi iubet proeliumque equestre committit: laborantibus iam suis Germanos equites circiter CD submittit, quos ab initio secum habere instituerat. Eorum inpetum Galli sustinere non potuerunt atque in fugam coniecti, multis amissis, se ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Caesarem perduxerunt seseque ei dederunt. Quibus rebus confectis, Caesar ad oppidum Auaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum atque agri fertilissima regione, profectus est;

committit. alii committit.

perduxerunt. scil. protractos e latebris. al. produxerunt.

quod equitatu. Scripserat forsan et quod iudice Oud.

deleri posse. al. diripi. Aliud quid latere suspicatur Oud.

incendi oportere. Post haec verba lacunam adgnoscat I. C. H. quia hoc spatium spectet ad locorum ante designatorum distantiam, quorum commemoratio desit; tum harum rerum

copiam nihil habere, quo referatur; demum Boiam putat esse Gergobinam vel Gergouinam Boiam i. e. Gergouiam Boiorum, de qua c. 9. Vulgo tamen omnia bene cohaerere putant, hoc spatium spectare ad loca incendenda et harum rerum copiam ad pabulationem et commeatum.

a Boia. Aut fatendum erit, esse hoc nomen oppidi, nobis incogniti; et quidni hoc fate-

quod, eo oppido recepto, ciuitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

14. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellauoduni, Genabi, Nouioduni acceptis, suos ad concilium conuocat. Docet, *longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione et commeatu Romani prohibeantur: id esse facile, quod equitatu ipsi abundant, et quod anni tempore subleuentur: pabulum secari non posse: necessario dispersos hostes ex aedificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse. Praeterea salutis causa rei familiaris commoda negligenda; vias atque aedificia incendi oportere hoc spatio, a Boia quoquo versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam subpetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleuentur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius ab castris progressuros: neque interesse, ipsosne interficiant impedimentisne exuant, quibus amissis bellum geri non possit. Praeterea oppida incendi oportere, quae non munitione et loci natura ab omni sine periculo tuta; neu suis sint ad detractandam militiam receptacula, neu Romanis proposita ad co-*

mur? aut, Vossii et Cellarii suum, a Boiis legetur: nam haec res gesta est in finibus Boiorum. vid. cap. 9. 10. M. Vrsinus et Ciacconius gratis reponebant ab hoste. Dauisius Boiam pro regione Boiorum poni autumat, vt 3, 9. *Venetia* Venetorum terra dicitur. Idem tamen ista verba *hoc est spatio a B. q. versus* (vt leguntur in edit. Iungermannii) e margine in textum irreplisse putat. Alii saltem verba a *Boia* vncis, includunt tan-

quam intrusa; habet tamen et Graecus ἀνὸ τῆς Βοίας.

progressuros. alii *processuros.*
ipsosne — impedimentisne.
Ergo duplex ne est pro *utrum* et *an.* M.

impedimentisne. alii *impedimentisne*, minus bene; istud boni codd. et edd. vet.

proposita, parata, et veluti ad manum, ad deportandam inde copiam. M.

piam commeatus praedamque tollendam. Haec si graua aut acerba videantur, multo illa grauius aestimare debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse accidere victis.

15. Omnium consensu hac sententia probata, vno die amplius XX vrbes Biturigum incenduntur. Hoc idem sit in reliquis ciuitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur; quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, [quod se, prope] explorata victoria, celeriter amissa reciperant [confidebant]. Deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt omnibus Gallis ad pedes Bituriges, *ne pulcherrimam prope totius Galliae urbem, quae et praesidio et ornamento sit ciuitati, suis manibus succendere cogerentur; facile se loci natura defensores dicunt, quod, prope ex omnibus partibus flumine et palude circumdata, vnum habeat et perangustum aditum.* Datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente et precibus ipsorum et misericordia volgi. Defensores oppido idonei deliguntur.

16. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus subsequitur et locum castris deligit, paludibus silisque munitum, ab Auarico longe milia passuum XVI. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Auaricum agerentur, cognoscebat et, quid fieri vellet, imperabat: omnes nostras pabulationes frumentationesque obseruabat, dispersosque, quum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo adiciebat: etsi, quantum ratione

aestimare. alii aestimari. Illud rectius.

quod se, prope, et paulo post *confidebant,* certo delenda sunt; Oudendorpius dubitanter significat, ea delenda videri. Alii

libri non habent, *quod se prope:* ab aliis abest, *se prope:* alii pro *confidebant* ponunt *sperabant.* Haec sunt certa indicia verborum adutorum. M. pars intermissa a flum. et a

provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus diuersisque itineribus iretur.

17. Castris ad eam partem oppidi positis, Caesar, quae intermissa a flumine et a palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem adparare, vineas agere, turres duas constituere coepit: nam circumuallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Boios atque Aeduos adhortari non desistit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua et infirma, celeriter, quod habuerunt, consumserunt. Summa difficultate rei frumentariae adfecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendiis aedificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint et, pecore e longinquiore vicis adacto, extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab iis audita, Populi Romani maiestate et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Caesar quum in opere singulas legiones adpellaret et, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum obpugnationem diceret; vniuersi ab eo, *ne id faceret, petebant: sic se compluris annos illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, numquam infecta re discederent: hoc se ignominiae laturos loco, si inceptam obpugnationem reliquissent: praestare, omnes perferre acerbitates, quam non ciuibus Romanis, qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent.* Haec eadem Centurionibus Tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur.

18. Quum iam muro turres adpropinquassent, ex captiuis Caesar cognouit, Vercingetorigem consumto

pal. non obducta flum. et pal. fo. Frustra Ciacc. et Vrsinus volebant *abacto*.
ubi non erat flumen et palus. *quam non ciu. subaudi ut.*
Cf. c. 15. M. Sic emendatione non opus.

caruerint. Leg. carerent. *qui Genabi — interissent.*
adacto. i. e. coacto, compul- Cf. c. 3. M.

piam commeatus praedamque tollendam. Haec si graua aut acerba videantur, multo illa grauius aestimare debere, liberos, coniuges in seruitutem abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse accidere victis.

15. Omnium consensu hac sententia probata, vno die amplius XX vrbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis ciuitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur; quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, [quod se, prope] explorata victoria, celeriter amissa reciperant [confidebant]. Deliberatur de Auarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt omnibus Gallis ad pedes Bituriges, *ne pulcherrimam prope totius Galliae urbem, quae et praesidio et ornamento sit ciuitati, suis manibus succendere cogerebantur; facile se loci natura defensores dicunt, quod, prope ex omnibus partibus flumine et palude circumdata, vnum habeat et perangustum aditum.* Datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente et precibus ipsorum et misericordia volgi. Defensores oppido idonei deliguntur.

16. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus subsequitur et locum castris deligit, paludibus silisque munitum, ab Auarico longe milia passuum XVI. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Auaricum agerentur, cognoscebat et, quid fieri vellet, imperabat: omnes nostras pabulationes frumentationesque obseruabat, dispersosque, quum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo adiciebat: etsi, quantum ratione

aestimare. alii *aestimari.* Illud rectius.

quod se, prope, et paulo post *confidebant,* certo delenda sunt; Oudendorpius dubitanter significauit, ea delenda videri. Alii

libri non habent, *quod se prope*; ab aliis abest, *se prope*; alii pro *confidebant* ponunt *sperabant.* Haec sunt certa indicia verborum adutorum. *M. pars intermissa a flum. et a*

provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus diuersisque itineribus iretur.

17. Castris ad eam partem oppidi positis, Caesar, quae intermissa a flumine et a palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem adparare, vineas agere, turres duas constituere coepit: nam circumuallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Boios atque Aeduos adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiuuabant; alteri non magnis facultatibus, quod ciuitas erat exigua et infirma, celeriter, quod habuerunt, consumserunt. Summa difficultate rei frumentariae adfecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduum, incendiis aedificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint et, pecore e longinquiore vicis adacto, extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab iis audita, Populi Romani maiestate et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Caesar quum in opere singulas legiones adpellaret et, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum obpugnationem diceret; vniuersi ab eo, *ne id faceret, petebant: sic se compluris annos illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, numquam infecta re discederent: hoc se ignominiae laturos loco, si inceptam obpugnationem reliquissent: praestare, omnes perferre acerbitates, quam non ciuibz Romanis, qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent.* Haec eadem Centurionibus Tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur.

18. Quum iam muro turres adpropinquassent, ex captiuis Caesar cognouit, Vercingetorigem consumto

pal. non obducta flum. et pal.
ubi non erat flumen et palus.
Cf. c. 15. M.

caruerint. Leg. carerent.

adacto, i. e. coacto, compul-

so. Frustra Ciacc. et Vrsinus volebant *abacto*.

quam non ciu. subaudi ut.

Sic emendatione non opus.

qui Genabi — interissent.

Cf. c. 3. M.

pabulo castra mouisse propius Auaricum, atque ipsum cum equitatu expeditisque, qui inter equites proelari consueissent, insidiarum causa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitraretur. Quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane peruenit. Illi, celeriter per exploratores aduentu Caesaris cognito, carros impedimenta que sua in artiores silvas abdiderunt, copias omnis in loco aperto atque edito instruxerunt. Qua re nunciata, Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit.

19. Collis erat, leniter ab infimo adclivis: hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. Hoc se colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque distributi in ciuitates, omnia vada ac saltus eius paludis certis custodiis obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani percurrere conarentur, haesitantes premerent ex loco superiore: ut, qui propinquitatem loci videret, paratos prope aequo Marte ad dimicandum existimaret; qui iniquitatem conditionis perspiceret, inani simulatione sese ostentare cognosceret. Indignantibus militibus Caesar, quod conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interiecto, et signum proelii exposcentes, edocet, *quanto detrimento et quot virorum fortium morte necesse sit constare victoriam: quos quum sic animo paratos videat, ut nullum pro sua laude periculum recusent, summae se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam sua salute habeat cariorem.* Sic milites consolatus, eodem die reducit

qui — proel. consueissent. generatim est h. l. per genera
Describuntur supra 1, 48. M. l. ciuitates. M.

arbitraretur. Sic Oud. e codd.
Vulgo arbitrabatur.

generatim. v. Ind. Et in ciuitates videtur delendum: nam

videret — cognosceret. Sic
e codd. Clarkius et Oudendorpius: vulgo, viderent, existimarent etc. M.

in castra; reliquaque, quae ad obpugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit.

20. Vercingetorix, quum ad suos redisset, proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu Romani tanta obportunitate et celeritate venissent; non haec omnia fortuito aut sine consilio accidere potuisse; Regnum illum Galliae malle Caesaris concessu, quam ipsorum habere beneficio: tali modo adculatus ad haec respondit: *Quod castra movisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: quod propius Romanos accessisset, persuasum loci obportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, et illic fuisse utilem, quo sint profecti: summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur; cui rei propter animi molitiem studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent. Romani si casu interuenerint, fortunae; si alicuius indicio vocati, huic habendam gratiam, quod et paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, et virtutem despicere, potuerint; qui, dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint. Imperium se ab Caesare per proditionem nullum desiderare, quod habere victoria posset, quae iam esset sibi atque omnibus Gallis explorata: quin etiam ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videantur. Haec ut intellegatis, inquit, a me sincere pronunciari, au-*

fu, videas, recusent. Sic e
codd. Oudendorpius: vulgo, *es-*
set, videret, recusarent. M.

sua salute, sua vita. M.

insimulatus. alii non male
insimulatur.

fortuito. alii fortuito. Conf.
Oud. ad Suet. Tib. 39.

ipsis remittere, se non vrge-
re et instare, ut hoc vel illud
credant, se pati eos uti sua opi-
nione. M. Gr. συγγνώμην.

Haec ut. alii Quod ut.

dite Romanos milites. Producit seruos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat et fame vinctisque excruciauera. Hi, iam ante edocti, quae interrogati pronunciarent, milites se esse legionarios dicunt: fame et inopia adductos clam ex castris exisse, si quid frumenti aut pecoris in agris reperire possent: simili omnem exercitum inopia premi, nec iam vires sufficere cuiquam, nec ferre operis laborem posse: itaque statuiffe Imperatorem, si nihil in obpugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum deducere. Haec, inquit, a me, Vercingetorix, beneficia habetis, quem prodicionis insimulatis, cuius opera sine vestro sanguine tantum exercitum victorem fame paene consumptum videtis; quem, turpiter se ex hac fuga recipientem, ne qua ciuitas suis finibus recipiat, a me prouisum est.

21. Conclamat omnis multitudo et suo more armis concrepat; quod facere in eo consueverunt, cuius orationem adprobant; summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum; nec maiore ratione bellum administrari posse. Statuunt,

operis laborem, eundi, munendi, obpugnandi molestiam. Cf. c. 28. *M.*

ex hac fuga. In aliis *hac deest.*

delecta. Vossii codex *dilecti.* vt b. Hisp. 34. *interfecti sunt hominum milia XXII.* Alia exempla dat Oudend.

quod penes eos. Clarke ex codd. *quod paene in eo.* Sic et Graecus.

si id oppidum. Tò id restituit Oudend. ex codd. et edd. Ita et Graecus.

Singulari — virtuti, quam in obpugnando Auarico demonstrabant: hanc enim urbem obpugnabant. vid. cap. 17 et 19 fin. *M.* Caeterum ante hoc caput lacunam esse arbitrantur vulgo; Vossius negat et omnia bene cohaerere ostendit.

laqueis falces auertebant, falces murales (v. Ind. in *falz*) laqueis capiunt (Veget. de re mil. 4, 23), et sic auertunt a muro, ne ei infigantur. *M.*

destinauerant, laqueo prehensas figebant, immotas tenebant, ne possent muro inmitteri. v. Ind. *M.* Sic bene Turnebus Adv. 14, 11. et Vossius ad h. l. *Eo facit Vitruuius 10, 12. arcae — destinandae firmiter.* Liplius contra volebat *distinuerant,* inuitis membranis audacter, quod placet et Hotomanno pro *auertant.*

tormentis, an contortis funibus? Cf. omnino de B. Ciu. 3, 9. *praefecit mulierum crinibus tormenta fecerunt.* Florus 2, 15, 10. *mulieres crines suos in tormentorum vincula contulerunt.* *M.* Adde Petron.

ut decem milia hominum delecta ex omnibus copiis in oppidum submittantur, nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent; quod penes eos, si id oppidum retinuissent, summam victoriae constare intellegebant.

22. Singulari militum nostrorum virtuti consilia cuiusque modi Gallorum occurrebant, *ut est summae genus solertiae atque ad omnia imitanda atque efficienda, quae ab quoque tradantur, aptissimum.* Nam et laqueis falces auertebant, quas quum destinauerant, tormentis introrsus reducebant; et aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod apud eos magnae sunt ferrariae, atque omne genus cuniculorum notum atque vlitatum est. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulauerant atque has coriis intexerant. Tum crebris diurnis nocturnisque eruptionibus aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur; et nostrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger exprefferat, commissis suarum turrium malis, adaequabant; et apertos cuniculos praeusta

cap. 102. *sine tormentorum in-*
iuria. Quintil. declam. 19. *tor-*
menta laxant. Gratius cyneg.
v. 26. *tormento adstringere.*
Plaut. Curcul. 3, 1, 12. *tormen-*
to non potuit retineri ferro.

aggerem cuniculis subtraheretur. M.

ferrariae (Fodinae). Idem
narravit supra 3. 21. *M.*

terribus contabulauerant. Quid sit *contabulare turres*, vid. in Ind. Sed *muram contabulare* *terribus* fortasse significat, aliam pone aliam turrim ponere circa murum, vt ex vnus tabulato transiri possit in alterius tabulatum, sique circa murum totum propemodum continuum tabulatum; vno verbo, eingere

murum contabulatis turribus.
Metaphr. graec. πύργοις ἐπύ-
γυσαν πᾶν τὸ τεῖχος. M.

aggeri. An vallo, quo cinge-
batur 'vrbs? Metaphr. Gr. *στρά-
τευμα*. *M.*

agger quotidianus, tantum
aggeris, quantum quotidie ege-
rebatur s. iaciebatur. *M.*

aggr exprimit turres, aggr.
balsa turrium, surgens (dum al-
tior in dies sit egesta maiore
copia terrae) facit, vt et turres
surgant (altiores fiant). *M.* Sic
exprimere est contrarium *rou*
deprimere.

malis turrim committuntur, traves longiores, quibus constare solent turres, superimponuntur altera alteri et conligantur, ut quam longillimae fiant. M.

apertos cuniculos — morabantur, aperturam seu exitum

et praeacuta materia et pice seruefacta et maximi ponderis saxis morabantur, moenibusque adpropinquare prohibebant.

23. *Muris autem omnibus Gallicis haec fere forma est. Trabes directae, perpetuae in longitudinem, paribus intervallis distantes inter se binos pedes, in solo collocantur; hae reuinciuntur introrsus et multo aggere vestiuntur. Ea autem, quae diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur. His conlocatis et coagmentatis alius insuper ordo adiicitur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissae spatiis, singulae singulis saxis interiectis, arte contineantur. Sic deinceps omne opus contexitur, dum iusta muri altitudo expleatur. Hoc quum in speciem varietatemque opus deformae non est, alternis trabibus ac saxis, quae rectis lineis suos ordines servant; tum ad utilitatem et defensionem urbium summam habet obportunitatem; quod et ab incendio lapis et ab ariete materia defendit, quae, perpetuis trabibus pedes*

cuniculi replebant et obstruebant multis rebus, et sic morabantur hostes, ne possent adire. Vt si dicam, *hiatum antri moror*, in hiatu antri pono aliquid, quod ingredi aut egredi volentes moratur et impedit. *M.* Ceterum totum hunc locum mutilum statuit I. C. H. eumque sic refingit: *nostrarum turr. altit. et, quantum inter has quotid. labor aggerem euexerat* (Graecus habet ἀνψόν) *cuniculis suarumque turrium malis* (i. e. damnis) *diuexabant et apertis cuniculis, vineasque nostras praefusa etc.*

Trabes directae, gerade Balken v. Ind. Mox dicit, rectis lineis. M.

perpetuae in long. continua-

ta serie nexae (h. e. sic, ut extrema extremis coeant, vel extremitas vnius extremitati alterius inligata infixaque sit), et quidem in longitudinem. Sic, monente Oudendorpio, hoc intellexit Lambertus Bos in animadu. ad Caes. p. 21, firmavitque sententiam conferendo Iosephi loco (Bell. Iud. 7, 33), qui in ed. Havercampiana exstat lib. 7, c. 8. §. 5. Locus ipse nostro est ita similis, ut necessario cum eo sit conferendus. *M.*

distantes, quoad altitudinem. M.

in solo collocantur, humi ponuntur, in solo porriguntur; non autem solo inliguntur sic, ut erectae stent. Monuerunt Davil. et Clark. M.

quadragenos plerumque introrsus reuincta, neque perumpi, neque distrahi potest.

24. *lis tot rebus impedita obpugnatione, milites, quum toto tempore luto, frigore et assiduâ imbribus tardarentur, tamen continenti labore omnia haec superauerunt et diebus XXV aggerem, latum pedes CCCXXX, altum pedes LXXX, exstruxerunt. Quum is murum hostium paene contingeret, et Caesar ad opus consuetudine excubaret militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur: paulo ante tertiam vigiliam est animaduersum, fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant: eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces atque aridam materiem de muro in aggerem eminus iaciebant, picem reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant; ut, quo primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Caesaris duae semper legiones pro castris excubabant, pluresque partitis temporibus erant in opere, celeriter*

hae reuinciuntur, copulantur per trabes alias, oblique impositas illis directis et humi porrectis. Monuerunt Rheticianus et Hotomannus. M. Codd. quipiam aere vinciuntur, quod ortum ex hae, scripto sine aspiratione.

introrsus, ergo in latitudinem. M.

aggere, terra egesta. M. adicitur. Gr. ἐπισπάλλουσι. intermissae spatia. Frustra Hotom. intermissis. Sic enim et cap. 70. plantitas intermissa collibus.

singulis saxis, singulis saxorum stratis s. ordinibus. M.

ac saxis. Male Scaliger et recentiores aut, vitio operarum, ut videtur.

materia, quidquid praeter lapides in eo muro est. M.

pedes quadragenos. An hoc longitudinem singularum trabium indicat? M.

reuincta. An, reuinctis? Sed ut omnino quamlibet admonitionem libenter feram, ita in huiusmodi praesertim loco si erroris fuero accusatus, non mirabor me errasse. Tractauit locum Lipsius Poliorcet. 2, 3 et 3, 5. M.

picem reliquasque. Intrusit hic Hotom. alii, quem Scaliger secutus, perperam.

occurreretur. Sic Scal. bene e codice suo. Vulgo curreretur. Respice ad 3, 4.

pluresque. Al. duasque. M.

expeditas cohortatur, vt aliquando pro tantis laboribus fructum victoriae perciperent: his, qui primi murum adscendissent, praemia proposuit militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus euolauerunt murumque celeriter compleuerunt.

28. Hostes, re noua perterriti, muro turribusque deiecti, in foro ac locis patentioribus cuneatim constiterunt, hoc animo, vt, si qua ex parte obuiam contra veniretur, acie instructa depugnarent. Vbi neminem in aequum locum sese demittere, sed toto vadique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugae tolleretur, abiectis armis, vltimas oppidi partes continenti inpetu petiuerunt: parsque ibi, quum angusto portarum exitu se ipsi premerent, a militibus; pars, iam egressa portis, ab equitibus est interfecta: nec fuit quisquam, qui praedae stude-
ret. Sic et Genabensi caede et labore operis incitati, non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni eo numero, qui fuit circiter XXXX milium, vix DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido eiecerant, incolu-

sunt falsae, vt *extra vineas*: aut sunt interpretamenta, vt *extra castra*, vel, *iuxta vineas*: aut sunt a librariis e pluribus conlatae, vt *extra castra vineas*, seu *extra castra vineasque*: legitur etiam in codd. pluribus, *legionibus expeditis*, recte. Ergo, quo et Oudendorpius inclinatur, legendum erit: *Legionibus intra vineas expeditis, cohortatur*, (malim cum aliis, *cohortatus*) vt aliquando — Hanc constructionem imperiti non potuerunt concoquere, etsi recta est; sed putarunt *legiones cohortatur* esse coniungendum. *M.*

expeditas, ad pugnam remque gerendam paratas. *M.*

adscendissent. Cod. Andin. *escendissent*. conf. Gronou. ad Liu. 2, 28.

obuiam delenerim: est interpretamentum verbi: *contra*. Idem Hotomanno visum est. *M.* Vrsinus cum Faerno expungit *contra*. Si vulg. verum, pleonasmus est, qualis C. 3, 61. *vulgo vniuersi*.

spes. Cod. reg. *spes omnis*.

Genabensi caede. Cf. cap. 3. *M.*

labore operis, quia in munitione tantum laboris et molestiae exhausti fuerat. Conf. c. 20. *M.*

ex omni eo numero. Id eo addunt boni codd. et amat ita struere noster. Vid. c. 79. *om-*

mes ad Vercingetorigem peruenerunt. Quos ille, multa iam nocte, silentio ex fuga excepit, (veritus, ne qua in castris ex eorum concursu et misericordia vulgi seditio oriretur,) vt, procul in via dispositis familiaribus suis principibusque ciuitatum, disparandos deducendosque ad suos curaret, quae cuique ciuitati pars castrorum ab initio obuenerat.

29. Postero die concilio conuocato consolatus cohortatusque est, *ne se admodum animo demitterent, neque perturbarentur incommodo: non virtute, neque in acie vicisse Romanos, sed artificio quodam et scientia obpugnationis, cuius rei fuerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnis secundos rerum prouentus expectent: sibi numquam placuisse, Auaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum et nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur: id tamen se celeriter maioribus commodis futurum. Nam, quae ab reliquis Gallis ciuitates dissentirent, has sua diligentia adiuncturum atque vnum consilium totius Galliae effecturum, cuius*

nam eam plantilem. Al. 9. omni illa regione.

ex fuga excepit. Alii contra omnes fere codices, *sic ex fuga excepit.* Voluerit locum explicare: nam *sic* intelligendum est. M. Cf. not. ad 3, 14. 5, 15. i. e. intercepti in via.

disparandos, seiungendos, separandos. Vid. Plautus in prologo Rud. v. 6. Duo codd. habent, *disperitendos.* Sic Oudendorpius b. l. explicat, defendit et illustrat. Addatur Cic. de Inuent. 1, 28. vbi *disparare* explicatur verbo separare. M.

ad suos, in eam partem castrorum, vbi sui erant. Ergo cum exercitus Gallicus constitueret multarum ciuitatum homi-

nibus, homines singularum ciuitatum tenebant singulas castrorum partes. Qui igitur nunc ex fuga excipiuntur, hi deducuntur in eam partem castrorum, in qua populares eorum seorsim erant. Cf. *generatim* in Ind. et cap. 36. M.

in acie. Sic noster passim. alii *acie.*

prouentus. Vulgo *eventus*; sed illud Dauis. et Oudendorp. bene defenderunt. Exemplum v. in Ind. M. Conf. et Suet. Aug. 94. et Val. Max. 3, 2, 5. ext. *obsequentia.* De re v. cap.

15. M. De verbo v. Berger de pulcrit. orationis p. 427. Refertur ad misericordiam vulgi cap. praeced.

R-2

consensu ne orbis quidem terrarum possit obsistere; idque se prope iam effectum habere. Interea aequum esse, ab iis communis salutis causa inpetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius repentinos hostium inpetus sustinere possent.

30. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat et conspectum multitudinis fugerat: plusque animo providere et praesentire existimabatur, quod, re integra, primo incendendum Auaricum, post deferendum censerat. Itaque, ut reliquorum imperatorum res adversae auctoritatem minuunt, sic huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur: simul in spem veniebant eius adfirmatione de reliquis adiungendis ciuitatibus, primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt, et sic sunt animo consternati, homines insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda et perferenda existimarent.

31. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas ciuitates adiungeret, atque earum principes donis pollicitationibusque adlicebat. Huic rei idoneos homines deligebat, quorum quisque aut oratione subdola aut amicitia facillime capi posset. Qui Auarico expugnato refugerant, armandos vestiendosque curat. Simul ut deminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, quem, et quam ante diem in ca-

consensu. Vulgo *consensus*. Cf. 1, 16. *M.*

et consp. multitud. Sic boni codd. et edd. vet. Vulgo *recen- tiores neque*.

Auar. — *consuerat.* Conf. c. 14. *M.*

pattenda et perferenda. Sic Oud. ex codd. restituit. Ita et Horat. Ep. 1, 15, 17.

donis pollic. Alii inepte *bonis pollicitationibus*.

quorum oratione aut amic. capi quisque posset. Hunc esse ordinem verborum, Clarkius et Oudend. monuerunt: et sic metaphrastes Graecus interpretatus est. *M.* Pro aut *orat. subd.* Scaliger vitio operarum et *or. subd.* quod dein ad alias

sira adduci velit; sagittariosque omnes, quorum erat permagnus in Gallia numerus, conquiri et ad se mitti iubet. His rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. Interim Teutomatus, Ollouiconis filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu nostro amicus erat adpellatus, cum magno equitum suorum numero, et quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit.

32. Caesar, Auarici complures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti et reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore atque inopia refecit. Iam prope hieme confecta, quum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur et ad hostem proficisci constituisset, siue eum ex paludibus siluisque elicere, siue obsidione premere posset; legati ad eum principes Aeduorum veniunt, oratum, *ut maxime necessario tempore ciuitati subueniat: summo esse in periculo rem; quod, quum singuli magistratus antiquitus creari atque regiam potestatem annum obtinere consueissent, duo magistratum gerant et se uterque eorum legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Conuictolitanem, florentem et inlustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognationis; cuius frater Valetiacus proximo anno eundem magistratum gesserit: ciuitatem omnem esse in armis, diuisum senatum, diuisum populum; suas cuiusque eorum clientelas. Quod si diutius alatur controuersia, fore,*

editiones fluxit. Capti in aliis deest.

rex Nitiobrigum. De his Vercingetorigi, conciliatis vid. c. 7. M. Nomen viri c. 46. mire variatur in codd. Graecus habet Τευτομάχους. Mihi non dubium est, legendum Teutomatus; haec terminatio a mar, ceclebris, frequens fuit in nomini-

bus antiquis Celticis. Sic Viridumarus et similia.

annum obtinere. Conf. 1, 16. M. Alii annum.

Valetiacus. Alii Vedeliacus sed et Graecus Βαλετιανός.

populum in suas. Deleuerim in, quia a codd. plerisque et edd. vett. abest, et ipse Oud. agnouit, Scaligerum primum il-

ut pars cum parte ciuitatis configat; id ne accidat, positum in eius diligentia atque auctoritate.

33. Caesar, etsi a bello atque hoste discedere detrimentosum esse existimabat, tamen, non ignorans, quanta ex disensionibus incommoda oriri consueissent, ne tanta et tam coniuncta Populo Romano ciuitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet, atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige arcefferet, huic rei praeuertendum existimauit; et quod legibus Aeduorum iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut de legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Aeduos proficisci statuit, senatumque omnem, et quos inter controuersia esset, ad se Decetiam euocauit. Quum prope omnis ciuitas eo conuenisset, docereturque, paucis clam convocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renunciatum, quum leges duo ex vna familia, viuo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent:

lud in exhibuisse. Ergo sic procurrit oratio: *diu. senatum, diu. populum; suis cui. e. clientelas* (esse). Frangit vim orationis illud *in. M.* Omnino delendum. deleui.

detrimentosum. vid. Ind. *M.* Codd. quidam *detrimento suo. de legibus.* Bene sic repetitur praepositio more Caesaris, auctoritate codd.

Decetiam. Hoc nomen Vrsinus in suo codice, et Oudend. in septem MSS. optimis reperit. Alii habent *etiam*, aut omnino omittunt hoc verbum. Vrsinum Scaliger et Cellarius iam secuti erant. Wesselingius in nota ad Antonini itinerar. p. 367. Vrsinum probauit. *M.* Hodie *Decize.* Cf. D'Anville Not. de la Gaule.

duo. Sic et 5, 38. Cf. Gron. ad Liu. 35, 21. Vulgo *duos. imperium.* Vulgo *magistratum* contra codd. teste Oudendorpio. *M.* Glossa erat.

intermissis magistratibus. Adsentior Dauisio, *introumissis* mag. legenti, e vestigiis metaphrasis Graecae, quae *παρόντων τῶν ἀρχόντων* habet. Accedere mihi videtur haec causa, quod Caesar singula singulis opponit, et *Cotum a fratre*, Conuictolitaneum *a sacerdotibus*; illum *paucis clam convocatis*, hunc *introumissis magistratibus* creatum dicit. Clarkius etiam probauit emendationem Dauisii; sin cui vulgata placeat, putat sensum esse posse, *quo tempore vacabat magistratus.* Sed nonne haec esset *neglectio* plane su-

Cotum imperium deponere coegit; Conuictolitanem, qui per sacerdotes more ciuitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit.

34. Hoc decreto interposito, cohortatus Aeduos, ut controuersiarum ac disensionum obliuiscerentur, atque, omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, eaque, quae meruissent, praemia ab se, deuicta Gallia, expectarent equitatumque omnem et peditum milia X sibi celeriter mitterent, quae in praesidiis rei frumentariae causa disponderet, exercitum in duas partes diuisit; III legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit; VI ipse in Aruernos, ad oppidum Gergouiam secundum flumen, Elauver duxit: equitatus partem illi adtribuit, partem sibi reliquit. Qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab altera Elauveris parte iter facere coepit.

35. Quum vterque vtrique esset exercitus in conspectu fereque e regione castra poneret, dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent, erat in magnis Caesari difficultatibus

peruacua? Lamberti Bosii coniectura, ex eius animadu. ad Caes. p. 22. ab Oudendorpio iam prolata, *intermixtis magistratibus*, rem eandem, quam Davisii emendatio, exprimit. M. Dubitat Oud. an non *intromittere* valere possit admittere.

his rebus. Oud. restituit *his* e codd. et edd. vet.

Elauveris. Hoc est additamentum recentius. Caesar scripserat, *ab altera parte*: alius deinde explicauit sic, *ab altera fluminis parte*; alius, *ab altera Elauveris parte*; nam haec est varietas scripturae in h. l. Videtur Oudendorpio idem placuisse, ubi fluctuat. M.

Quum vterque — poneret. Tam multiplex est h. l. varietas, diligenter enarrata, ab Ouden-

dorpio, ut vulgata lectio non possit certo dici a Caesare profecta, et locum additamenti obrutum esse adpareat, quibus relectis fortasse prima lectio reperiri poterit, quam fuisse puto hanc: *Quum vtrinque essent in conspectu, fere castris castra opponebant.* Dispositis — Sic vtrinque explicatum est adscriptis verbis, *utrumque exercitus*; et *e regione* quale sit glossema, facile intelligitur. Opponere est a Lipsio: codd. enim verbum simplex ponere habent. Ceterum quae post *fere* abest a quibusdam, et *ponebant* in pluribus legitur. M. In multis codd. et edd. vet. legitur, *Quum vterque vtrinque exissent.* Morus dederat *e reg. castris castra p.* Sic et Oud. in ed. prioro cum

uti pars cum parte ciuitatis confligat; id ne accidat, positum in eius diligentia atque auctoritate.

33. Caesar, etsi a bello atque hoste discedere detrimentosum esse existimabat, tamen, non ignorans, quanta ex disensionibus incommoda oriri consueverent, ne tanta et tam coniuncta Populo Romano civitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet, atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige arcefferet, huic rei praeuertendum existimavit; et quod legibus Aeduorum iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non ceret, ne quid de iure aut de legibus eorum denuisse videretur, ipse in Aeduos proficisci statim senatumque omnem, et quos inter controuersia eius ad se Decetiam euocauit. Quum prope omnis civitas eo conuenisset, docereturque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuno fratrem a fratre renunciatum, quum leges duae una familia, viuo utroque, non solum magistri creati vetarent, sed etiam in senatu esse prohibere

lud in exhibuisse. Ergo sic procurrit oratio: *diu. senatum, diu. populum; suis cui. e. clientelas* (esse). Frangit vim orationis illud in. *M.* Omnino delendum. deleni.

detrimentosum. vid. Ind. *M.* Codd. quidam *detrimento suo.*

de legibus. Bene sic repetitur praepositio more Caesariis, auctoritate codd.

Decetiam. Hoc nomen Vrsinus in suo codice, et Oudend. in septem MSS. optimis reperit. Alii habent *etiam*, aut omnino omittunt hoc verbum. Vrsinum Scaliger et Cellarius iam secuti erant. Wesselingius in nota ad Antonini itinerar. p. 367. Vrsinum probavit. *M.* Hodie *Decetiae.* Cf. D'Anville Not. de la Gaule.

duo. Sic et 5, 38. Cf.

ad Liu. 35, 21. Vulgo *a.*

imperium. Vulgo *magistratum* contra codd. teste dorpio. *M.* Glossa erat.

intermissis magistratibus.

senior Dauidio, *intramissis*

legenti, e vestigiis metaph.

Graecae, quae *παρόντων*

χόντων habet. Accedere

videtur haec causa, quod

Caesar singula singulis opponit

Cotum *a fratre.* Conuen-

nem *a sacerdotibus;* illis

cis clam conuen-

intramissis magist-

dicat. Clarkius

emendat in

vulga

esse

haec

habet

habet

habet

habet

habet

habet

habet

LIB. VII. cap. 100
Cotum imperium
qui per
Sed et

res, ne maiorem aetatis partem flumine inpediretur; quod non fere ante autumnum Elauer vado transiri solet. Itaque, ne id accideret, siluestri loco castris positis, e regione vnus eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curauerat, postero die cum duabus legionibus in occulto restitit; reliquas copias cum omnibus inpedimentis, vt consueuerat, misit, captis (quartis) quibusque cohortibus, vt numerus legionum constare videretur. His, quam longissime possent, progredi iussis, quum iam ex diei tempore coniecturam caperet, in castra peruentum, iisdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere coepit. Celeriter effecto opere legionibusque transductis, et loco castris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix, re cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit.

36. Caesar ex eo loco quintis castris Gergouiam peruenit, equestrique proelio eo die leui facto, perspecto vrbis situ, quae, posita in altissimo monte, omnis aditus difficiles habebat, de expugnatione de-

Scaligero et aliis, sed in ed. posteriore recte *ro castris* omisit. *non fere ante.* Cod. Leid. *non fere nisi ante.* Sensu eodem. In caussa niues in montibus liquefactae.

captis — cohortibus. Et haec est incerta lectio. Pro *captis* pauci codd. recentes habent *demtis*: verbum numeri *quartis* abest a plerisque: *quibusque* non nisi in vno cod. videtur exstare, pro quo codd. omnes *quibusdam* habent, praetervnum, in quo est *quidem*. Sic per codd. verior lectio erit: *captis quibusdam cohortibus*. Easi autem res certa est, Caesarem efficere voluisse, ne hostes sentirent, duas legiones restitisse in occulto; sed vt putarent, omnes sex legiones (vid. c. 34) esse integras:

tamen quaeri potest, quid hoc sibi velit, eum hoc effecisse, *captis quibusdam cohortibus*. Haud dubie ex his *cohortibus quibusdam* confecit aliquam milium manum, quae videretur esse instar duarum legionum relictarum. Vitium est in verbo *captis*. Ceterum rem, hoc capite narratam, repetiit Polyaeus in Strateg. 8, 23, 9. Conf. Dio. Cass. 40, 35. M. Cellarius probat lectionem *demtis quartis quibusque cohortibus* et admittit expositionem D. Vossii: Caesar sex legiones in Aruernos duxit (cap. 34.) secundum flumen Elauer ad Gergouiam, dein, cum id flumen astu transire non posset, cum duabus legionibus restitit, quas demta quaque quarta cohorte confecit; reliquas co-

speravit; de obsessiōe non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris prope oppidum in monte positus, mediocribus circum se interuallis separatim singularum ciuitatum copias conlocauerat; atque omnibus eius iugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem praebebat: principesque earum ciuitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, prima luce quotidie ad se iubebat conuenire, seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur: neque vllum fere diem intermittebat, quin equestri proelio, interiectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis, egregie munitus, atque ex omni parte circumciscus: (quem si tenerent nostri, et aquae magna parte et pabulatione libera prohibitori hostes videbantur; sed is locus praesidio ab iis non nimis firmo tenebatur:) tamen silentio noctis Caesar, ex castris egressus, prius quam subsidio ex oppido veniri posset, deiecto praesidio potitus loco, duas ibi legiones

pias misit. Sic ex LX cohortibus captae XV speciem duarum legionum et XLV reliquae sex legionum speciem praebebant. *transductis.* Cod. Carrar, *transmissis.*

de expugnatione — constituit. Sensus est perspicuus: vidit, non posse urbem capi, etsi obsideretur; voluit tamen eam obsidione aliquamdiu premere, sed commeatu antea prouiso. Et hic sensus in metaphr. Graec. expressus est. Cum autem codd. aliquot non habeant verba, *desperavit, de obsessiōe*, quae et Iulius Cellus omisit: cumque alii rursus *obpugnatione* pro *expugnatione* exhibeant: non male suspicatur Oudendorpius, Caesarem simpliciter scripsisse: *de obpugnatione non prius agen-*

dum constituit. M. Si proba est lectio vulgata, intelligenda est *expugnatio subita.*

prope oppidum. al. *pro oppido*, qua despici poterat in castra Romana: Cf. c. 45. M.

periclitaretur. Plane sic 2, 8. et Al. c. 13. nil ergo correctione opus.

prohibitori. Cod. Reg. *prohiberi.*

non nimis firmo. Canterus Var. Lect. 2, 28. *non minus firmo.* et sic exhibet cod. Norvic. sed praestat vulg. Verum quod mox sequitur *tamen mutandum est in tum*, ut est in edit. Rob. Stephani. Hotom. satis acute dabat: *non nimis firmo tamen tenebatur.* Omissum a librario aduerbium loco motum videri potest.

conlocavit, fossamque duplicem duodenum pedum et maioribus castris ad minora perduxit, ut tuto ab repentino hostium incurfu etiam singuli commeari possent.

37. Dum haec ad Gergoniam geruntur, Conuictolitanis Aeduus, cui magistratum adiudicatum a Caesare demonstrauius, sollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus conloquitur, quorum erat princeps Litaicus atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum iis praemium communicat hortaturque, *ut se liberos et imperio natos meminerint: unam esse Aeduorum civitatem, quae certissimam Galliae victoriam distineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua transducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse nonnullo se Caesaris beneficio adfectum, sic tamen, ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere: cur enim potius Aedui de suo iure et de legibus ad Caesarem disceptatorem, quam Romani ad Aeduos, veniant?* Celeriter adolescentibus et oratione magistratus et praemio deductis, quum se vel principes eius consilii fore profiterentur, ratio perficiendi

adiudicatum. alii adsignatum.

demonstrauius. cap. 33. De his Aeduorum molitionibus cf. Dio Cass. 40, 37. *M.*

Litaicus. Numos eius duo ex auro profert Bouteroue des Monnoyes de France p. 48. Exhibet eos et Havercamp ad Orosium 6, 11. additque tertium ex suo museo. Epigraphae ibi occurrunt LITA, vel LITAVI. Quod pone caput conspicitur c notat *Calhillonum*. Priores duo numos offert etiam Pellerin Rec. 1. tab. 5, 5. et Rec. 3. tab. 124, 6. In posteriore autem epigraphen LITAV perperam in LITAN conuertendam statuit et

de Litanobriga explicat, cuius mentio in itin. Antonini.

praemium communicat, pecuniam, qua sollicitatus fuerat. *Hottomannus.* Altera lectio *primum*, quae etiam in metaphr. Graec. occurrit, nihili est. *M.*

distineat. al. *detineat.* i. e. moretur. sed v. Ind.

disceptatorem. Aliae lectiones, *disceptaturi, disceptatum,* sunt corruptiones verae lectionis. *M.*

oratione. al. *ratione.*

praemio deductis, a societate Romana ad Gallos, ut antea Aedui *transducti* a Romanis ad Gallos. Ergo non opus est, cum Vossio *praemii spe ductis* lege-

quaerebatur, quod ciuitatem temere ad luscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, uti Litaicus decem illis milibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praeficeretur atque ea ducenda curaret, fratresque eius ad Caesarem praecurrerent. Reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt.

38. Litaicus, accepto exercitu, quum milia passuum circiter XXX ab Gergouia abesset, conuocatis subito militibus, lacrimans, *Quo proficiscimur, inquit, milites? Omnis noster equitatus, omnis nobilitas interiit: principes ciuitatis, Eporedirix et Virдумarus, insimulati prodicionis, ab Romanis indicta causa interfecti sunt. Haec ab iis cognoscite, qui ex ipsa caede fugerunt: nam ego, fratribus atque omnibus meis propinquis interfectis, dolore prohibeor, quae gesta sunt, pronunciare. Producentur ii, quos ille edocuerat, quae dici vellet, atque eadem, quae Litaicus pronunciauerat, multitudini exponunt: omnes equites Aeduorum interfectos, quod conlocuti cum Aruernis dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse atque ex media caede profugisse. Conclamant Aedui et Litaicum, ut sibi consulat, obsecrant. Quasi ve-*

re, aut cum aliis dubitare, an deduci possit poni pro adduci. Manet verbo sua vis, deduci ab locis. *M.* Graecus *χημέτων* *ἐλαίσ.*

decem illis milibus. Vid. cap. 34. *M.*

equitatus, nobilitas. Extremo hoc capite, *equites et principes.* *M.*

Epor. et Vird. Hi cum equitatu ad Caesarem praecurrerant. Cf. c. 39. *M.*

Eporedirix, vulgo *Eporedorix*. Verum clar. Millinus in Mon. ant. ined. t. 1. p. 146. o lapide detecto a. 1792 in fundamentis arcis Bourbonis (*Bourbon Lancy*) docet, ducis nomen esse

quale dedimus, eiusque filium Magnum clientem fuisse Caesaris adsumto nomine *C. Iulii*. En monumentum:

C. IVLIVS EPOREDITRIGIS F. MAGNVS
PRO L. IVLIO CALENQ FILIO
BORMONIE DAMONAE
VOT. SOI

vbi l. penult. legendum, BORMONI ET ET VLTIMA VOTVM SOLVIT.

Virдумarus, vulgo *Viridomarus*. Ast in codd. variis et in fastis Romanis triumphalibus legitur *Virдумarus*, quod nomen Schottus restituit apud Victorem de Viris ill. c. 45. Ita etiam Propertius 4, 10, 41. vbi videndus Broukhusius.

omnes equites. alii multos.

ro, inquit ille, *consilii sit res ac non necesse sit nobis Gergouiam contendere et cum Aruernis nosmet coniungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admissio, Romani iam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid est in nobis animi, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt atque hos latrones interficiamus.* Ostendit ciues Romanos, qui eius praesidii fiducia vna erant. Continuo magnum numerum frumenti commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate Aeduorum dimittit, eodem mendacio de caede equitum et principum permouet: hortatur, vt simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur.

39. Eporedirix Aeduus, summo loco natus adolescens et summae domi potentiae et vna Virdumarus, pari aetate et gratia, sed genere dispari, quem Caesar, sibi ab Diuitiaco transditum, ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati. His erat inter se de principatu contentio, et in illa magistratum controuersia alter pro Conuictolitane, alter pro Coto, summis opibus pugnaverant. Ex iis Eporedirix, cognito Litauici consilio, media fere nocte rem ad Caesarem defert; orat, *ne patiatur, ciuitatem prauis adolescentium consiliis ab amicitia Populi Romani deficere, quod futurum prouideat, si se tot hominum milia cum hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui neglegere, neque ciuitas leui momento aestimare possit.*

permonet. alii permonet. male. iniurias. passiuo sumitur. V. Gellius 9, 12.

perduxerat. Mallet Oudend. produxerat.

pugnaverant. Bene sic codd. et edd. vet. Alii pugnauerat.

quorum salutem — possit. Ergo Aedui non deserent illa tot millia suorum, nec contra eos cum Caesare consentient. M. ad contrahenda castra. Hoc quid sit, ex alio loco (5. 49) disci potest. Conf. mox c. 41,

40. Magna adfectus sollicitudine hoc nuncio Caesar, quod semper Aeduorum ciuitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione legiones expeditas quatuor equitatumque omnem ex castris educit: nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra, quod res posita in celeritate videbatur. C. Fabium Legatum cum legionibus II castris praesidio relinquit. Fratres Litauci quum comprehendi iussisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse. Adhortatus milites, *ne necessario tempore itineris labore permoueantur*, cupidissimis omnibus, progressus milia passuum XXV, agmen Aeduorum conspicatus, inmisso equitatu, iter eorum moratur atque inpediit interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedigem et Viridumarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari suosque adpellare iubet. his cognitis et Litauci fraude perspecta, Aedui manus tendere, deditionem significare et proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Litaucus cum suis clientibus, *quibus more Gallorum nefas est, etiam in extrema fortuna deferere patronos*, Gergouiam profugit.

41. Caesar, nunciis ad ciuitatem Aeduorum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent, quos iure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitur ad quietem datis, castra ad Gergouiam mouit. Medio fere itinere equites, ab Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt; summis copiis castra obpugnata demonstrant; quum crebro integri defessis succederent nostrosque assiduo labore

ubi haec castra dicuntur fuisse magna, magno ambitu. Add. Iul. Celsus p. 138. M.

posita in cel. vid. Vulgo in celer. pos. esse vid. Correx. Oud. e codd.

ne quemquam interfic. Cod.

Oxon. ne quis quem interficiat, ut 5, 58. Probant Walle et Oudendorp.

in periculo fuerit. Clarke praefert esset e cod. Regio, sed non necesse. Intellige fuerit tum, quum equites dimissi.

consensu ne orbis quidem terrarum possit obsistere; idque se prope iam effectum habere. Interea aequum esse, ab iis communis salutis causa inpetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius repentinos hostium inpetus sustinere possent.

30. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, maxime, quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat et conspectum multitudinis fugerat: plusque animo providere et praesentire existimabatur, quod, re integra, primo incendendum Auaricum, post deferendum censuerat. Itaque, ut reliquorum imperatorum res adversae auctoritatem minuunt, sic huius ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur: simul in spem veniebant eius adfirmatione de reliquis adiungendis ciuitatibus, primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt, et sic sunt animo consternati, homines insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda et perferenda existimarent.

31. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas ciuitates adiungeret, atque earum principes donis pollicitationibusque adliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat, quorum quisque aut oratione subdola aut amicitia facillime capi posset. Qui Auarico expugnato refugerant, armandos vestiendosque curat. Simul ut deminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum ciuitatibus, quem, et quam ante diem in ca-

consensu. Vulgo *consensui*. Cf. 1, 16. *M.*

et consp. multitud. Sic boni codd. et edd. vet. Vulgo *recen- tiores neque*.

Auar. — *censuerat.* Conf. c. 14. *M.*

patienda et perferenda. Sic Oud. ex codd. restituit. Ita et Horat. Ep. 1, 15, 17.

donis pollic. Alii inepto *bonis pollicitationibus*.

quorum oratione aut amicitia capi quisque posset. Hunc esse ordinem verborum, Clarkius et Oudend. monuerunt: et sic metaphrastes Graecus interpretatus est. *M.* Pro aut *orat. subd.* Scaliger vitio operarum et *or. subd.* quod dein ad alias

sira adduci velit; sagittariosque omnes, quorum erat permagnus in Gallia numerus, conqueri, et ad se mitti iubet. His rebus celeriter id, quod Auarici deperierat, expletur. Interim Teutomatus, Ollouiconis filius, rex Nitiobrigum, cuius pater ab Senatu nostro amicus erat adpellatus, cum magno equitum suorum numero, et quos ex Aquitania conduxerat, ad eum peruenit.

32. Caesar, Auarici complures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti et reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore atque inopia refecit. Iam prope hieme confecta, quum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur et ad hostem proficisci constituisset, siue eum ex paludibus siluisque elicere, siue obsidione premere posset; legati ad eum principes Aeduorum veniunt, oratum, *ut maxime necessario tempore ciuitati subueniat: summo esse in periculo rem; quod, quum singuli magistratus antiquitus creari atque regiam potestatem annum obtinere consueissent, duo magistratum gerant et se uterque eorum legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Conuictolitanem, florentem et inlustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognationis; cuius frater Valetiacus proximo anno eundem magistratum gesserit: ciuitatem omnem esse in armis, diuisum senatum, diuisum populum; suas cuiusque eorum clientelas. Quod si diutius alatur controuersia, fore,*

editiones fluxit. *Capti* in aliis deest.

rex Nitiobrigum. De his Vercingetorigi, conciliatis vid. c. 7. M. Nomen viri c. 46. mire variatur in codd. Graecus habet *Τουρομάδος*. Mibi non dubium est, legendum *Teutomatus*; haec terminatio a *mar*, celebris, frequens fuit in nomini-

bus antiquis Celticis. Sic *Virdumarus* et similia.

annum obtinere. Conf. 1, 16. M. Alii *annuam*.

Valetiacus. Alii *Vedeliacus*; sed et Graecus *Βαλετιανός*.

populum in suas. Deleuerim *in*, quia a codd. plerisque et edd. vet. abest, et ipse Oud. agnouit, Scaligerum primum il-

uti pars cum parte ciuitatis confligat; id ne accidat, positum in eius diligentia atque auctoritate.

33. Caesar, etsi a bello atque hoste discedere detrimentosum esse existimabat, tamen, non ignorans, quanta ex disensionibus incommoda oriri consueissent, ne tanta et tam coniuncta Populo Romano ciuitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet, atque ea pars, quae minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige arcefferet, huic rei praeuertendum existimauit; et quod legibus Aeduorum iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut de legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Aeduos proficisci statuit, senatumque omnem, et quos inter controuersia esset, ad se Decetiam euocauit. Quum prope omnis ciuitas eo conuenisset, docereturque, paucis clam conuocatis, alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renunciatum, quum leges duo ex vna familia, viuo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent:

lud in exhibuisse. Ergo sic procurrat oratio: *diu. senatum, diu. populum; sunt aut. e. clientelas* (esse). Franxit vim orationis illud in. *M.* Omnino delendum. deleui.

detrimentosum. vid. Ind. *M.* Codd. quidam *detrimento suo.*

de legibus. Bene sic repetitur praepositio more Caesaris, auctoritate codd.

Decetiam. Hoc nomen Vrsinus in suo codice, et Oudend. in septem MSS. optimis reperit. Alii habent *etiam*, aut omnino omittunt hoc verbum. Vrsinum Scaliger et Cellarius iam secuti erant. Wesselingius in nota ad Antonini itinerar. p. 367. Vrsinum probauit. *M.* Hodie *Decetiae.* Cf. D'Anville Not. de la Gaule.

duo. Sic et 5, 38. Cf. Gron. ad Liu. 35, 21. Vulgo *duos.*

imperium. Vulgo *magistratum* contra codd. teste Oudendorpio. *M.* Glossa erat.

intermissis magistratibus. Adsentior Dauisio, in *intermissis magistratibus*, e vestigiis metaphrasticis Graecae, quae *παρόντων τῶν ἀρχόντων* habet. Accedere mihi videtur haec causa, quod Caesar singula singulis opponit, et *Cotum a fratre*, *Conuictoliratem a sacerdotibus*; illum *paucis clam conuocatis*, hunc *intermissis magistratibus* creatum dicit. Clarkius etiam probauit emendationem Dauisii; sin cui vulgata placeat, putat sensum esse posse, *quo tempore vacabat magistratus.* Sed nonne haec esset *περίτρεξις* plane su-

Cotum imperium deponere coegit; Conuictolitānem, qui per sacerdotes more ciuitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit.

34. Hoc decreto interposito, cohortatus Aeduos, ut controuersiarum ac disensionum obliuiscerentur atque, omnibus omissis his rebus, huic bello seruirent, eaque, quae meruissent, praemia ab se, deuicta Gallia, exspectarent equitatumque omnem et perditum milia X sibi celeriter mitterent, quae in praesidiis rei frumentariae causa disponderet, exercitum in duas partes diuisit; III legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit; VI ipse in Aruernos, ad oppidum Gergouiam secundum flumen, Elauver duxit: equitatus partem illi adtribuit, partem sibi reliquit. Qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis eius fluminis pontibus, ab altera Elauveris parte iter facere coepit.

35. Quum uterque utrique esset exercitus in conspectu fereque e regione castra poneret, dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent, erat in magnis Caesari difficultatibus

peruicacia? Lamberti Bosii coniectura, ex eius animadu. ad Caes. p. 22. ab Oudendorpio iam prolata, *intermissis magistratibus*, rem eandem, quam Doussii emendatio, exprimit. *M.* Dubitat Oud. an non *intromittere* valere possit admittere.

his rebus. Oud. restituit *his* e codd. et edd. vet.

Elauveris. Hoc est additamentum recentius. Caesar scripserat, *ab altera parte*: alius deinde explicauit sic, *ab altera fluminis parte*: alius, *ab altera Elauveris parte*; nam haec est varietas scripturae in h. l. Videtur Oudendorpio idem placuisse, ubi fluctuat. *M.*

Quum uterque — poneret. Tom multiplex est h. l. varietas, diligenter enarrata, ab Ouden-

dorpio, ut vulgata lectio non possit certo dici a Caesare prolata, ut locum additamenti obrutum esse adpareat, quibus relectis fortasse prima lectio reperiri poterit, quam fuisse puto hanc: *Quum utrinque essent in conspectu, fere castris castra opponebant.* Dispositis — Sic *utrinque* explicatum est adscriptis verbis, *uterque exercitus*; et *e regione* quale sit glossema, facile intelligitur. *Opponere* est a Lipsio: codd. enim verbum simplex *ponere* habent. Ceterum *que* post *fere* abest a quibusdam, et *ponebant* in pluribus legitur. *M.* In multis codd. et edd. vet. legitur, *Quum uterque utrinque essent.* Morus dederat *e reg. castris castra p.* Sic et Oud. in ed. priore cum

res, ne maiorem aestatis partem flumine inpediretur; quod non fere ante autumnum Elauer vado transiri solet. Itaque, ne id accideret, siluestri loco castris positis, e regione vnus eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curauerat, postero die cum duabus legionibus in occulto restitit; reliquas copias cum omnibus inpedimentis, vt consueuerat, misit, captis (quartis) quibusque cohortibus, vti numerus legionum constare videretur. His, quam longissime possent, progredi iussis, quum iam ex diei tempore coniecturam caperet, in castra peruentum, iisdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere coepit. Celeriter effecto opere legionibusque transductis, et loco castris idoneo delecto, reliquas copias reuocauit. Vercingetorix, re cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit.

36. Caesar ex eo loco quintis castris Gergouiam peruenit, equestrique proelio eo die leui facto, perspecto vrbis situ, quae, posita in altissimo monte, omnis aditus difficiles habebat, de expugnatione de-

Scaligero et aliis, sed in ed. posteriore recte *in castris* omisit. *non fere ante.* Cod. Leid. *non fere nisi ante.* Sensu eodem. In caussa niues in montibus liquefactae:

captis — cohortibus. Et haec est incerta lectio. Pro *captis* pauci codd. recentes habent *demtis*: verbum numeri *quartis* abest a plerisque: *quibusque* non nisi in vno cod. videtur existare, pro quo codd. omnes *quibusdam* habent, praeternum, in quo est *quidem*. Sic per codd. verior lectio erit: *captis quibusdam cohortibus*. Etsi autem res certa est, Caesarem efficere voluisse, ne hostes sentirent, duas legiones restitisse in occulto; sed vt putarent, omnes sex legiones (vid. c. 34) esse integras:

tamen quaeri potest, quid hoc sibi velit, eum hoc effecisse, *captis quibusdam cohortibus*. Haud dubie ex his *cohortibus quibusdam* confecit aliquam militum manum, quae videretur esse instar duarum legionum relictarum. Vitium est in verbo *captis*. Ceterum rem, hoc capite narratam, repetiit Polyaeus in Strateg. 8, 23, 9. Conf. Dio. Cass. 40, 35. *M.* Cellarius probat lectionem *demtis quartis quibusque cohortibus* et admittit expositionem D. Vossii: Caesar sex legiones in Aruernos duxit (cap. 34.) secundum flumen Elauer ad Gergouiam, dein, cum id flumen astu transire non posset, cum duabus legionibus restitit, quas demta quaque quarta cohorte confecit; reliquas co-

speravit; de obsessiōe non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris prope oppidum in monte positis, mediocribus circum se intervallis separatim singularum civitatum copias conlocauerat; atque omnibus eius iugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem praebebat: principesque earum ciuitatum, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, prima luce quotidie ad se iubebat conuenire, seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur: neque vllum fere diem intermittebat, quin equestri proelio, interiectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis, egregie munitus, atque ex omni parte circumciscus: (quem si tenerent nostri, et aquae magna parte et pabulatione libera prohibitori hostes videbantur; sed is locus praesidio ab iis non nimis firmo tenebatur:) tamen silentio noctis Caesar, ex castris egressus, prius quam subsidio ex oppido veniri posset, deiecto praesidio potitus loco, duas ibi legiones

pias misit. Sic ex LX cohortibus captae XV speciem duarum legionum et XLV reliquae sex legionum speciem praebebant. *transductis.* Cod. Carrar, *transmissis.*

de expugnatione — *constituit.* Sensus est perspicuus: vidit, non posse urbem capi, etsi obsideretur; voluit tamen eam obsidione aliquamdiu premere, sed comaeatu antea prouiso. Et hic sensus in metaphr. Graec. expressus est. Cum autem codd. aliquot non habeant verba, *desperavit, de obsessiōe*, quae et Iulius Cellus omisit: cumque alii rursus *obpugnatione* pro *expugnatione* exhibeant: non male suspicatur Oudendorpius, Caesarem simpliciter scripsisse: *de obpugnatione non prius agen-*

dum constituit. M. Si proba est lectio vulgata, intelligenda est *expugnatio subita.*

prope oppidum. al. *pro oppido.* *qua despici poterat* in castra Romana: Cl. c. 45. M.

periclitaretur. Plano sic 2, 8. et Al. c. 13. nil ergo correctione opus.

prohibitori. Cod. Reg. *prohiberi.*

non nimis firmo. Canterus Var. Lect. 2, 28. *non minus firmo.* et sic exhibet cod. Norvic. sed praestat vulg. Verum quod mox sequitur *tamen mutandum est in tum*, ut est in edit. Rob. Stephani. Hotom. satis acute dabat: *non nimis firmo tamen tenebatur.* Omissum a librario aduerbium loco motum videri potest.

conlocavit, fossamque duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit, ut tuto ab repentino hostium incurſu etiam ſinguli commeari poſſent.

37. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Conuictolitanis Aeduus, cui magiſtratum adiudicatum a Caefare demonſtrauimus, ſollicitatus ab Aruernis pecunia, cum quibusdam adoleſcentibus conloquitur, quorum erat princeps Litauius atque eius fratres, ampliffima familia nati adoleſcentes. Cum iis praemium communicat hortaturque, *ut ſe liberos et imperio natos meminerint: vnā eſſe Aeduorum ciuitatem, quae certiffimam Galliae victoriam diſtineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua transducta, locum conſiſtendi Romanis in Gallia non fore: eſſe nonnullo ſe Caefaris beneficio adfectum, ſic tamen, ut iuſtiſſimam apud eum cauſam obtinuerit; ſed plus communi libertati tribuere: cur enim potius Aedui de ſuo iure et de legibus ad Caefarem diſceptatorem, quam Romani ad Aeduos, veniant?* Celeriter adoleſcentibus et oratione magiſtratus et praemio deductis, quum ſe vel principes eius conſilii fore profiterentur, ratio perficiendi

adiudicatum. alii adſignatum.

demonſtrauimus. cap. 33. De his Aeduorum molitionibus cf. Dio Caſſ. 40, 37. M.

Litauius. Numos eius duo ex auro proſert Bouteroue des Monnoyes de France p. 48. Exhibet eos et Havercamp ad Oroſium 6, 11. additque tertium ex ſuo muſeo. Epigraphe ibi occurrat LITA, vel LITAVI. Quod pone caput conſpicitur c notat *Cabillonum*. Priores duo numos offert etiam Pellerin Rec. 1. tab. 5, 5. et Rec. 3. tab. 124, 6. In poſteriore autem epigraphen LITAV perperam in LITAN conuertendam ſtatuit et

de *Litanobriga* explicat, cuius mentio in itin. Antonini.

praemium communicat, pecuniam, qua ſollicitatus fuerat. *Hottomannus*. Altera lectio *primum*, quae etiam in metaphr. Graec. occurrit, nihili eſt. M.

diſtineat. al. *detineat.* i. e. moretur. ſed v. Ind.

diſceptatorem. Aliae lectiones, *diſceptaturi*, *diſceptatum*, ſunt corruptiones verae lectionis. M.

oratione. al. *ratione.*

praemio deductis, a ſocietate Romana ad Gallos, ut antea Aedui *transducti* a Romanis ad Gallos. Ergo non opus eſt, cum Voſſio *praemii ſpe ductis* lege-

quaerebatur, quod ciuitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, uti Litaicus decem illis milibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praeficeretur atque ea ducenda curaret, fratresque eius ad Caesarem praecurrerent. Reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt.

38. Litaicus, accepto exercitu, quum milia passuum circiter XXX ab Gergouia abesset, conuocatis subito militibus, lacrimans, *Quo proficiscimur, inquit, milites? Omnis noster equitatus, omnis nobilitas interiit: principes ciuitatis, Eporedirix et Virдумarus, insimulati prodicionis, ab Romanis indicta caussa interfecti sunt. Haec ab iis cognoscite, qui ex ipsa caede fugerunt: nam ego, fratribus atque omnibus meis propinquis interfectis, dolore prohibeor, quae gesta sunt, pronunciare. Producentur ii, quos ille edocuerat, quae dici vellet, atque eadem, quae Litaicus pronunciauerat, multitudini exponunt: omnes equites Aeduorum interfectos, quod conlocuti cum Aruernis dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse atque ex media caede profugisse. Conclamant Aedui et Litaicum, ut sibi consulat, obsecrant. Quasi ve-*

re, aut cum aliis dubitare, an deduci possit poni pro adduci. Manet verbo sua vis, deduci ab locis. *M.* Graecus χρημάτων ἰλπίδι.

decem illis milibus. Vid. cap. 34. *M.*

equitatus, nobilitas. Extremo hoc capite, equites et principes. *M.*

Epor. et Virđ. Hi cum equitatu ad Caesarem praecurrerant. Cf. c. 39. *M.*

Eporedirtz, vulgo *Eporedoriz*. Verum clar. Millinus in Mon. ant. ined. t. 1. p. 146. o lapide detecto a. 1792 in fundamentis arcis Boruonis (*Bourbon Lancy*) docet, ducis nomen esse

quale dedimus, eiusque filium Magnum clientem fuisse Caesaris adsumto nomine *C. Iulii*. En monumentum:

C. IVLIVS EPOREDYRIGIS F. MAGNVS
PRO L. IVLIO CALENO NIILO
BORMONIE DAMONAE
VOT. SOI

vbi l. penult. legendum, BORVONI ET et vltima VOTVM SOLVIT.

Virдумarus, vulgo *Virđomarus*. Ast in codd. variis et in fastis Romanis triumphalibus legitur *Virđumarus*, quod nomen Schottius reliquit apud Victorem de Viris ill. c. 45. Ita etiam Propertius 4. 10, 41. vbi videndus Broukhufius.

omnes equites. alii multos.

ro, inquit ille, *consilii sit res ac non necesse sit nobis Gergouiam contendere et cum Aruernis nosmet coniungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admissio, Romani iam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid est in nobis animi, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt atque hos latrones interficiamus.* Ostendit ciues Romanos, qui eius praesidii fiducia vna erant. Continuo magnum numerum frumenti commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuncios tota ciuitate Aeduorum dimittit, eodem mendacio de caede equitum et principum permouet: hortatur, vt simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur.

39. Eporedirix Aeduus, summo loco natus adulescens et summae domi potentiae et vna Virдумarus, pari aetate et gratia, sed genere dispari, quem Caesar, sibi ab Diuitiaco transditum, ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero conuenerant, nominatim ab eo euocati. His erat inter se de principatu contentio, et in illa magistratum controuerfia alter pro Conuictolitane, alter pro Coto, summis opibus pugnauerant. Ex iis Eporedirix, cognito Litauici consilio, media fere nocte rem ad Caesarem defert; orat, *ne patiatur, ciuitatem prauis adolescentium consiliis ab amicitia Populi Romani deficere, quod futurum prouideat, si se tot hominum milia cum hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propinqui neglegere, neque ciuitas leui momento aestimare possit.*

permonet. alii permonet. male.

inturias. passiuè sumitur. V. Gellius 9, 12.

perduxerat. Mallet Oudend. produxerat.

pugnauerant. Bene sic codd. et edd. vet. Alii pugnauerat.

quorum salutem — possit.

Ergo Aedui non deferent illa tot millia suorum, nec contra eos cum Caesare consentient. M.

ad contrahenda castra. Hoc quid sit, ex alio loco (5. 49) disci potest. Conf. mox c. 41,

40. Magna adfectus sollicitudine hoc nuncio Caesar, quod semper Aeduorum ciuitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione legiones expeditas quatuor equitatumque omnem ex castris educit: nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra, quod res posita in celeritate videbatur. C. Fabium Legatum cum legionibus II castris praesidio relinquit. Fratres Litauci quum comprehendi iussisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse. Adhortatus milites, *ne necessario tempore itineris labore permoueantur*, cupidissimis omnibus, progressus milia passuum XXV, agmen Aeduorum conspicatus, inmisso equitatu, iter eorum moratur atque inpedit interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedigem et Viridunorum, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari suosque adpellare iubet. His cognitis et Litauci fraude perspecta, Aedui manus tendere, deditionem significare et proiectis armis mortem deprecari incipiunt. Litaucus cum suis clientibus, *quibus more Gallorum nefas est, etiam in extrema fortuna deferere patronos*, Gergouiam profugit.

41. Caesar, nunciis ad ciuitatem Aeduorum missis, qui suo beneficio conseruatos docerent, quos iure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitur ad quietem datis, castra ad Gergouiam mouit. Medio fere itinere equites, ab Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt; summis copiis castra obpugnata demonstrant; quum crebro integri defessis succederent nostrosque assiduo labore

ubi haec castra dicuntur fuisse magna, magno ambitu. Add. Lal. Celsus p. 138. M.

posita in cel. vid. Vulgo in celer. pos. esse vid. Correx. Oud. e codd.

ne quemquam interfic. Cod.

Oxon. *ne quis quem interficiat*, ut 5, 58. Probat Wasse et Oudendorp.

in periculo fuerit. Clarke praefert *esset* e cod. Regio, sed non necesse. Intelligi *fuerit* tum, quum equites dimissi.

defatigarent, quibus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset eisdem in vallo permanendum; multitudine sagittarum atque omni genere telorum multos vulneratos: ad haec sustinenda magno usus fuisse tormenta: Fabium discessu eorum, duabus relictis portis, obstruere ceteras pluteosque vallo, addere et se in posterum diem similem ad casum parare. His rebus cognitis, Caesar summo studio militum ante ortum solis in castra peruenit.

42. Dum haec ad Gergoniam geruntur, Aedui, primis nunciis ab Litaico acceptis, nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Inpellit alios avaritia, alios iracundia et temeritas, quae maxime illi hominum generi est innata, ut leuem auditionem habeant pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, caedes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adiuuat rem proclinatam Conuictolitanis plebemque ad furorem inpellit, ut, facinore admissio, ad sanitatem pudeat reuerti. M. Aristium Tribunum militum, iter ad legionem facientem, data fide ex oppido Cabillono educunt: idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi consisterant. Hos continuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt; repugnantes diem noctemque obident; multis utrimque interfectis, maiorem multitudinem ad arma concitant.

43. Interim nuncio adlato, omnes eorum milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad Aristium; nihil publico factum consilio demonstrant; quaestio-

eisdem, militibus. Ergo non legendum *eodem*.

omni genere tel. Sic codd. bene. alii *omnis generis*.

tormenta. Si non necessaria, ingeniosa tamen est emendatio Hotomanni, qui *tomenta* legi maluit. Confirmat loco valde simili, e libris de B. Ciu. 3, 44. extr. M. Nihil hic sani.

pluteos. vid. Ind. M. Schutzbreter, *mantelets*.

nunciis acceptis. Hos miserat Litaicus. v. c. 38 extr. M. habeant. Alii *habent*. Sic *ut* erit aduerbium similitudinis. Vulgo *habent*.

Cabillono. Male Surita vult *Cabellione*. vid. Wessel, ad Anton. itiner. p. 343.

nem de bonis direptis decernunt; Litauii fratrumque bona publicant; legatos ad Caesarem sui purgandi gratia mittunt. Haec faciunt recuperandorum suorum causa: sed, contaminati facinore et capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, et timore poenae exterriti, consilia clam de bello inire incipiunt ciuitatesque reliquas legationibus sollicitant. Quae tametsi Caesar intellegebat, tamen, quam mitissime potest, legatos adpellat: *nihil se propter inscientiam leuitatemque vulgi grauius de ciuitate iudicare, neque de sua in Aeduos beneuolentia deminuere.* Ipse, maiorem Gallicae motum expectans, ne ab omnibus ciuitatibus circumfisteretur, consilia inibat, quemadmodum ab Gergouia discederet ac rursus omnem exercitum contraheret; ne profectio, nata ab timore defectionis, similis fugae videretur.

44. Haec cogitanti accidere visa est facultas bene gerendae rei. Nam, quum minora in castra operis perspiciendi causa venisset, animaduertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus vix prae multitudine cerni poterat. Admiratus quaerit ex perfugis causam, quorum magnus ad eam quotidie numerus confluebat. Constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per exploratores cognouerat, dorsum esse eius iugi prope aequum; sed hinc siluestre et angustum, qua esset aditus ad alteram oppidi partem: huic loco vehementer

omnem exercitum (suas et Labieni copias. vid. c. 34) contraheret. Vidit sensum Rhellicanus. M.

minora in castra. vid. cap. 36 exur. Ibidem est de colle. Opus est munitio. M.

sed silu. et ang. Omnes fere codd. habent, sed hunc silu. et ang. In vno est, sed hoc

silu. et ang. Inde si quid exsculpi potest, Dauisius audiendus erit, qui voluit legi, *sed hac (parte) siluestre et angustum, qua* — An aliquid lucie capiet locus e Polyaeo? Descripsit collem in Strateg. 8, 23, 10, et descriptio fauet sententiae Dauisii. M. Quid. conicit leg. *sed hinc.* quod placet.

illos timere, nec iam aliter sentire, vno colle ab Romanis occupato, si alterum amisissent, quin paene circumuallati atque omni exitu et pabulatione interclusi viderentur: ad hunc muniendum locum omnes a Vercingetorige euocatos.

45. Hac re cognita, Caesar mittit complures equitum turmas eo de media nocte: iis imperat, ut paulo tumultuosius omnibus in locis peruagarentur. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci, eque iis stramenta detrahi mulionesque cum cassidibus, equitum specie ac simulatione, collibus circumuehi iubet. His paucos addit equites, qui latius ostentationis causa vagarentur. Longo circuitu easdem omnes iubet petere regiones. Haec procul ex oppido videbantur, ut erat a Gergouia despeetus in castra; neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. Legionem vnam eodem iugo mittit et paullo progressam inferiore constituit loco siluisque occultat. Augetur Gallis suspicio atque omnes illo ad munitionem copiae transducuntur. Vacua castra hostium Caesar conspiciens, tectis insignibus suorum occultatisque signis militari- bus, raros milites, ne ex oppido animaduenterentur, ex maioribus castris in minora transducit Legatisque,

vno colle ab R. osc. Cf. c. 36 extr. M.

magnum numerum — detrahi. Lectio est valde perturbata. Resectis additamentis, veram scripturam hanc restare puto: *magnum numerum impedimentorum ex castris producti, mulionesque* —. Voluit aliquis monere, impedimenta esse h. l. mulos, impedimenta gestantes; (de qua significatione vid. Hotomannus ad h. l. Oudendorp, ad Frontin. 2, 1, 11.) ergo addidit *mulorum* in margine, quod et Hotomannus tolli voluit. Ex hoc ortum porro est, *eque iis stramenta detrahi*, quae verba

in metaphr. Gr. plane non leguntur, et singula per codices, ubi exstant, dubitationem habent: ut rursus omnia illa, *mulorumque producti eque iis stramenta*, a libris quibusdam penitus ablunt. Certe locus est additamentis onustus. vid. Ind. in *stramenta*. M. Scaliger dedit *eque iis*. Legebatur prius *neque in*. Ciacconius volebat *atque iis*. Dauisius *deque iis*. Morus verum vidit. *Inpedimenta* h. l. iumenta sunt, ut apud Suet. Calig. 51. ubi vid. Graevius et Oudend. Graecus habet *ἐκ τῶν ὀπλῶν*. vid. et Polyaeus l. c.

quos singulis legionibus praefecerat, quid fieri vellet, ostendit: in primis monet, vt contineant milites, ne studio pugnandi aut spe praedae longius progrediantur: quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc vna celeritate posse vitari: occasionis esse rem, non proelii. His rebus expositis, signum dat et ab dextera parte alio adscensu eodem tempore Aeduos mittit.

46. Oppidi murus ab planitie atque initio adscensus, recta regione, si nullus amfractus intercederet, MCC passus aberat: quidquid huic circuitus ad molliendum clium accesserat, id spatium itineris augebat. At medio fere colle in longitudinem, vt natura montis ferebat, ex grandibus saxis sex pedum murum, qui nostrorum inpetum tardaret, praeduxerant Galli atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem partem collis vsque ad murum oppidi densissimis castris compleuerant. Milites, dato signo, celeriter ad munitionem perueniunt, eamque transgressi, trinis castris potiuntur. Ac tanta fuit in castris capiendis celeritas, vt Teutomatus, rex Nitobrigum, subito in tabernaculo obpressus, vt meridie conquieuerat, superiore corporis parte nudata, vul-

eodem iugo, versus eundem collem. *M.*

insignibus. vid. Ind. *M.*

adscensus. Cod. Andinus *escensus*, vt c. 27.

recta regione. Hoc est superfluum interpretamentum, quo aliquis explicare voluit verba, si nullus amfr. interc. *M.*

quidquid huic sc. adscensui, qui sit recta regione. *M.*

circum molit clium, efficit, vt per minus ardua cliui loca adscendatur. Metaphr. Gr. ἡ σκολιότης φέρει ἀπεργάζεσθαι τὴν ὁδὸν ἀναβατίν. *M.*

At medio f. c. Alii *A.*

in longitudinem. alii *in longitudine.*

praeduxerant. Sic primus Scaliger et firman codd. Vulg. *produxerant.*

trinis castris. Supra cap. 36 dilerte traditum est, singularum civitatum copias separatim conlocatas fuisse. Ergo fuerunt singularum singula castra, quae numerantur vt plura et diuersa, et si vnus exercitus est. Ex his Caesar nunc tria occupat. *M.* Dixerat paullo ante *densissima castra*, quia plura exiguo spatio posita. Non ergo opus hic cum Dauidio legere *tribus densissimis castris.*

Teutomatus. vid. c. 31. *M.* *super. corp. part. nudata,* thorace depolito. Hotomann.

nerato equo, vix se ex manibus praedantium militum eriperet.

47. Consecutus id, quod animo proposuerat, Caesar receptui cani iussit legionisque decimae, qua tum erat comitatus, signa consistere. At reliquarum milites legionum, non exaudito tubae sono, quod satis magna valles intercedebat, tamen ab Tribunis militum Legatisque, ut erat a Caesare praeceptum, retinebantur: sed, elati spe celeris victoriae et hostium fuga superiorumque temporum secundis proeliis, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non virtute consequi possent; neque prius sinem sequendi fecerunt, quam muro oppidi portisque adpropinquarent. Tum vero ex omnibus vrbis partibus orto clamore, qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, quum hostem intra portas esse existimarent, sese ex oppido eiecerunt. Matres familiae de muro vestem argentumque iactabant et, pectoris line prominentes, pallis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent, neu, sicut Auarici fecissent, ne mulieribus quidem atque infantibus abstinerent. Nonnullae, de muris per manus demissae, sese militibus transdebant. L. Fabius, Centurio legionis VIII, quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se Auaricensibus praemiis, neque commissurum, ut prius quisquam murum adscenderet, tres suos nactus manipulares atque ab iis subleuatus murum adscendit. Eos ipse rursus singulos exceptans, in murum extulit.

quacum erat concionatus. Lectio haec est perabsurda. Sensus eius Gr. metaphrasis sic expressit: *ad quam concionem habuerat.* Sed, ut monuit Vossius et res declarat, tum non fuit tempus concionandi, nec dicitur Latine, *cum populo concionari*, pro, concionem habere ad populum. Igitur probò Vossium, Cellarium, alios, qui, quoniam nihil melius reperiri

potuit, Gryphianam editionem secuti sunt, in qua legitur, *quatum erat comitatus*, vndecumque demum haec lectio fluxerit. Sic legio, Caesarem comitans, distinguitur a ceteris, magno spatio remotis. Et sic diserte lul. Cellus pag. 142 describit: *substitit legio, quae propinqua erat; altera vero remotior* — —. M. Sanatam lectionem recepi.

46. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi, vt supra demonstrauius, munitionis caussa conueniant, primò exaudito clamore, inde etiam crebris nunciis incitati, oppidum ab Romanis teneri, praemissis equitibus, magno concursu eo contenderunt. Eorum vt quisque primus venerat, sub muro consistebat suorumque pugnantium numerum augebat. Quorum quum magna multitudo conuenisset, matres familiae, quae paullo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari et more Gallico passum capillum ostentare liberosque in conspectum proferre coeperunt. Erat Romanis nec loco, nec numero, aequa contentio: simul, et cursu et spatio pugnae defatigati, non facile recentes atque integros sustinebant.

49. Caesar, quum iniquo loco pugnari hostiumque augeri copias videret, praemetuens suis, ad T. Sextium Legatum, quem minoribus castris praesidio reliquerat, mittit, vt cohortes ex castris celeriter educeret et sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret: vt, si nostros loco depulso vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. Ipse paululum ex eo loco cum legione progressus, vbi constiterat, euentum pugnae expectabat.

50. Quum acerime comminus pugnaretur, hostes loco et numero, nostri virtute confiderent, subito sunt Aedui visi, ab latere nostris aperto, quos Caesar ab dextra parte alio adscensu, manus destinandae

At reliq. Alii Ac.

vallēs. Alii vallīs. virumque dicitur.

adpropinquarent. alii adpropinquarunt.

Matres familiae. Sic codd. Alii familias.

pectoris sine, pectore tenus. Recepit hoc e duobus MSS. et exemplis illustravit Oud. Vulgo, pectore nudo. M. Afr. c. 85.

umbilici sine. Sall. H. fragm.

l. 3. sine inguinum.

ne mul. quidem. alii ne a mul. q.

L. Fabius. Celsus heic et c.

50. L. Sabinus.

in conspectum. alii in conspectu. vt laepe alias.

praemetuens. Sic Phaedrus

1, 16.

mittit, vt. alii misit, vt.

ab latere nostris aperto, vbi

S 2

caussa, miserat. Hi similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt: ac, tametsi dextris humeris exsertis animaduvertebantur, quod insigne pacatis esse consuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius Centurio, quique una murum adscenderant, circumuenti atque interfecti de muro praecipitantur. M. Petreius, eiusdem legionis Centurio, quum portas excidere conatus esset, a multitudine obpressus ac sibi desperans, multis iam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, *Quoniam, inquit, me una vobiscum seruare non possum, vestrae quidem certe vitae prospiciam, quos cupiditate gloriae adductus in periculum deduxi. Vos, data facultate, vobis consulite.* Simul in medios hostis inrupit, duobusque interfectis, reliquos a porta paullum submouit. Conantibus auxiliari suis, *Frustra, inquit, meae vitae subuenire conamini, quem iam sanguis viresque deficiunt: proinde hinc abite, dum est facultas, vosque ad legionem recipite.* Ita pugnans post paullulum concidit ac suis saluti fuit.

51. Nostri, quum undique premerentur, XLVI Centurionibus amissis, deiecti sunt loco: sed intolerantius Gallos insequentes legio X tardauit, quae pro subsidio paullo aequiore loco constiterat. Hanc rursus XIII legionis cohortes exceperunt, quae, ex caltris minoribus eductae, cum T. Sextio Legato ce-

ad nostros adiri poterat. De Aeduis vid. c. 45. extr. M.

simil. armorum. Arma Gallicis armis similia habebant, ideoque hostes esse videbantur. M.

humeri exserti, vestibus nudati. *Dauisius.* Vt C. 2, 35.

humerum apertum. Gr. ἀνὰ πλάτος τοῦ ἀμους. Statius Theb. 4,

235. *Exerti ingentes humeros.*

Ouid. Met. 2, 270. *brachia exserere.* Virg. Aen. 1, 492. *exserta mamma.*

pacatis. Libri scripti multi, *insigne pacatum*, h. e. insigne pacis et amicitiae: quam lectionem in poeta praeferrem. M.

de muro praec. alii *muro.*

M. Petreius. alii et *Celsus Petronius.*

perant locum superiorem. Legiones, vbi primum planitiem adtigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo die milites sunt paullo minus DCC desiderati.

52. Postero die Cæsar, concione aduocata, *temeritatem cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi ipsi iudicauissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur, neque signo recipiendi dato constitissent, neque a Tribunis militum Legatisque retineri potuissent: exposito, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Auaricum sensisset, quum, sine duce et sine equitatu deprehensis hostibus, exploratam victoriam dimisisset, ne paruum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci accideret. Quanto opere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset; tanto opere licentiam adrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent: nec minus se in milite modestiam et continentiam, quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare.*

53. Hac habita concione et ad extremum oratione confirmatis militibus, *ne ob hanc causam animo permouerentur, neu, quod iniquitas loci adtulisset, id virtuti hostium tribuerent; eadem de profectione*

sibi desperans. alii sui. Prius pro excidere alii excindere. vestrae vitae. alii salutis. intolerantius. alii cupidius. ab radicibus — intra munitiones. vid. c. 46. M. milites sunt — desiderati. Hanc cladem memorat Sueton. in lul. c. 25. Dauisius. exposito, i. e. exposito simul

illo. Sic quidam codd. iique meliores. Vulgo, exposuit. M. Etiam cod. Andinus exposito. Cf. Gron. ad Liu. 1, 41. ad Auaricum. Conf. cap. 18. 19. M. accideret. Sic Oud. e codd. et edd. vet. Vulgo acciperet. tanto opere. alii tantopere. nec minus. alii non minus.

cogitans, quae ante senserat, legiones ex castris eduxit aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix nihilo magis in aequum locum descenderet, leui facto equestri proelio atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Quum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam militumque animos confirmandos factum existimans, in Aeduos castra mouit. Ne tum quidem insecutis hostibus, tertio die ad flumen Elauer pontem refecit atque exercitum transduxit.

54. Ibi a Virдумaro atque Eporedirige Aeduus appellatus, discit, cum omni equitatu Litauicum ad sollicitandos Aeduos profectum esse: opus esse, et ipsos antecedere ad confirmandam ciuitatem. Etsi multis iam rebus perfidiam Aeduorum perspectam habebat, atque horum discessu adinaturari defectionem ciuitatis existimabat: tamen eos retinendos non censuit, ne aut inferre iniuriam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his breuiter sua in Aeduos merita exponit: *quos et quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, inposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis; et quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem et gratiam anteceperisse viderentur.* His datis mandatis, eos ab se dimisit.

quae ante senserat. Cf. cap. 43 extr. Nolebat ita discedere, ut fugere videretur. *M.*

nihilo magis, non magis tunc descendeat, quam antea descenderat: haerebant enim Galli in montis superiore parte: vid. c. 46: et quamquam Romanos insecuti descenderant, cap. 51, tamen in munitiones fuerant reducti. ibid. Altera lectio, *nihilo minus*, etsi est plerorumque codicum, tamen per ipsam rem,

falsa est: nam palam est, Gallos detrectasse pugnam acie instructa. Verum sensum metaphr. Gr. exprellit. *M.* Quantum video, vitiosum id *minus* omnes codices oblidet.

reduxit scil. Caesar. *M.*

Eporedirige. Respice ad c. 38. *antecedere.* al. *praecedere.*

quam humiles accepisset. Cf. 6, 12. *M.*

et quam in fort. Coniunctio-

55. Nouiodunum erat oppidum Aeduorum, ad ripas Ligeris obportuno loco positum. Huc Caesar omnes obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat: huc magnum numerum equorum, huius belli causa in Italia atque Hispania coemptum, miserat. Eo quum Eporedix Viridomarusque venissent et de statu ciuitatis cognouissent, Litauicum Bibracte ab Aeduis receptum, quod est oppidum apud eos maximae auctoritatis, Conuictolitanem magistratum magnamque partem senatus ad eum conuenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace et amicitia concilianda publice missos: non praetermittendum tantum commodum existimauerunt. Itaque, interfectis Nouioduni custodibus, quique eo negotiandi aut itineris causa conuenerant, pecuniam atque equos inter se partiti sunt; obsides ciuitatum Bibracte ad magistratum deducendos curauerunt; oppidum, quod ab se teneri non posse iudicabant, ne cui esset usus Romanis, incenderunt; frumenti quod subito potuerunt nauibus auexerunt, reliquum flumine atque incendio conruperunt; ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere equitatumque omnibus locis, iniiciendi timoris causa, ostentare coeperunt, si ab re frumentaria Romanos excludere [aut adductos inopia ex Prouincia excludere] possent. Quam ad spem

nam praemisit Oud. e codd. et edd. vet.

Bibracte ab Aeduis. alii *Bibracti* vel *a Bibracte*.

aut itineris. Haec verba a multis codd. et edd. absunt, nec Graecus habet.

si ab re fr. — Prou. excl. possent. Et hic locus laborat additamentis. Veram scripturam, reliquis omissis, esse puto hanc: *si re frumentaria Romanos excludere possent*, h. e. si litori-

bus obequitando possent impedire, quo minus Romani frumentum irent. Ergo non modo comestum, Nouioduni paratum, vastarunt; sed nunc quoque occasionem frumentandi iis eripiunt. Iam videamus de varietate lectionis, et vestigiis additamentorum. Primo in Iul. Celso p. 147 nihil est de hoc, Gallos e Prouincia excludere Caesarem conatos esse. Secundo, non potest intelligi, quomodo volue-

multum eos adiuuabat, quod Liger ex niuib. cre-
verat, vt omnino vado non posse transiri videretur.

56. Quibus rebus cognitis, Caesar maturandum
sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus pericli-
tandum, vt prius, quam essent maiores eo coactae
copiae, dimicaret. Nam, vt commutato consilio iter
in Prouinciam conuerteret, id nemo tunc quidem
necessario faciundum existimabat, quum quod infamia
atque indignitas rei et oppositus mons Cenenna via-
rumque difficultas inpediebat, tum maxime, quod
abiuncto Labieno atque iis legionibus, quas vna mi-
serat, vehementer timebat. Itaque, admodum ma-
gnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis,
contra omnium opinionem ad Ligerim peruenit; va-
doque per equites inuento, pro rei necessitate ob-
portuno, vt brachia modo atque humeri ad sustinen-
da arma liberi ab aqua esse possent, disposito equi-
tatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus
primo adspectu perturbatis, incolumem exercitum
transdixit: frumentumque in agris et pecoris copiam

rint Caesarem excludere Prouin-
cia, h. e. ea parte Galliae, quae
dicitur Prouincia, (nam haec
semper est in his libris Prouin-
cia) cum Caesar tunc non fue-
rit prope Prouinciam, nec eo
contenderit: Aeduos enim tunc
aggressus est. Tertio, *excludere*
bis positum h. l. ferri non pot-
est: quod ii senserunt, qui pro
excludere posteriore loco scri-
pserunt *expellere*, vt in codd.
quibusdam legitur. Quarto, in-
opia frumenti Caesarem non ex-
clusissent Prouincia; sed eo se
recipere coegissent. cf. cap. 59.
Igitur cum aliquis lector, non
satis adtentus, explicare vellet
verba Caesaris, *re frumentaria*:
adscriptis margini, *inopia co-*
actos, quasi sensus esset, per rem
frumentariam, per eius inopiam.
Cum deinde vellet ostendere,

vnde excludere voluerint, addi-
dit, *e Prouincia*. His inmissis
in contextum verborum, dupli-
catum est *excludere*, additum-
que est *aut*. Ceterum vt pleri-
que codd. *ab re frum.* habent,
sic alii omittunt *ab*, vnus *aut*
pro eo posuit, quae omnia sunt
adsuta. Sed vtatur per me quis-
que suo sensu. *M.* Plane mihi
videtur rem acu tetigisse Morus;
itaque verba intra vncias inclu-
si. Dauisius contra volebat: *si*
ab re frumentaria Romanos
excludere et adductos inopia
in Prouinciam repellere possent.
id nemo tunc. In codd. le-
gitur vel, *vt nemo tunc qui-*
dem; vel, *vt ne metu quidem*;
vel, *id ne metu quidem.* Lo-
vissima mutatione legerim, *id*
nemo tunc qu. fac. exist. *M.*
Sic sensus sanus procedit. Oud.

nactus, repleto iis rebus exercitu, iter in Senonas facere instituit.

57. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labienus eo subplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis praehindio, cum quatuor legionibus Dutetiam proficiscitur. Id est oppidum Parisiorum, positum in insula fluminis Sequanae. Cuius aduentu ab hostibus cognito, magnae ex finitimis ciuitatibus copiae conuenerunt. Summa imperii transditur Camulogeno Aulerco, qui, prope confectus aetate, tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem euocatus. Is quum animum aduertisset, perpetuam esse paludem, quae influeret in Sequanam atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit nostrosque transitu prohibere instituit.

58. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere atque iter munire conabatur. Postquam id difficilius consieri animaduertit, silentio e castris tertia vigilia egressus, eodem, quo venerat,

e coniectura Ciacconii dederat, ut nemo non tum quidem.

quam infamia. Legendum vel inuitis MSS. cum R. Stephano: quum quod infamia —. M.

abiuncto, Oud. Agendico. Secutus scilicet coniecturam non necessariam Ciacconii, quae vno codice nititur, in quo Agendicum Labieno existat. Sed vid. ad cap. 57. Legendum est, ut et Dauius vidit, e codd. plerisque et edd. ant.: quod abiuncto (ἀποχωρισθέντι, ab se remoto) Labieno — timebat. Et sic metaphr. Gr. ἀπὸ τῆς Λαβιηνίου. Si qui codd. habent adiuncto, id quis non videt detortum esse ex abiuncto? Reliquae varietates; aduicto L. aut a Labieno, aut ad Labienum ne annotari quidem merentur.

Vulgo adiungi in edd. receptum est. M. Morus lectionem Oud. ip. textu seruauit; reicienda erat, reieci. Vide notata ad cap. seq.

atque iis legionibus. Cf. c. 34. ubi quatuor legiones in Senones Parisiosque ducendae Labieno datae dicuntur. M.

timebat Sic omnes codd. Ergo vulgatum, cupiebat, est ex emendatione recentiorum, ut paulo ante adiungi. M.

subplemento relicto Agendici. Ergo Caesar, ad Ligerim versans, nesciebat, Labienum, ab eo remotum, reliquisse Agendici copiarum partem; neque adeo potuit Agendico timere, ut Ciacconius c. 56 legi voluit. M.

animum aduertisset. alii aduertisset.

itinere Melodunum peruenit. Id est oppidum Senonum, in insula Sequanae positum, ut paullo ante Lutetiam diximus. Deprehensis nauibus circiter L celeriterque coniunctis, atque eo militibus inpositis, et rei nouitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum euocata, sine contentione oppido potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit et secundo flumine ad Lutetiam iter facere coepit. Hostes, re cognita ab iis, qui a Meloduno profugerant, Lutetiam incendunt pontesque eius oppidi rescindi iubent: ipsi protecti a palude, in ripis Sequanae, e regione Lutetiae, contra Labieni castra confidunt.

59. Iam Caesar a Gergouia discessisse audiebatur: iam de Aeduorum defectione et secundo Galliae motu rumores adferebantur, Gallicque in conloquiis, interclusum itinere et Ligeri Caesarem, inopia frumenti coactum, in Prouinciam contendisse confirmabant. Bellouaci autem, defectione Aeduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere atque aperte bellum parare coeperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intellegebat: neque iam, ut aliquid acquireret, proelioque hostes lacesseret; sed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. Namque altera ex parte Bellouaci, quae ciuitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant; alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat: tum legiones, a praesidio

Melodunum. Sic codd. omnes. Scaligerum, qui *Metiosedum* legi voluit, improbauit Cellarius ad h. l. et in opere geographico T. 1. L. 2, 2. M. Scil. *Melodunum* erat supra Lutetiam in Senonibus; *Metiosedum* infra in Parisiis. Vide not. ad c. 61. *inpositis*, alii *iniectis*.

incendunt. alii *incendi.* *protecti a palude.* Ciacconius ingeniose dabit *protecti.* *motu secundo*, qui prospere successerat. Monuit Hotomanus. M. *itinere et Ligeri,* transitu Ligeris M. *qui ante erant.* alii *quia an-*

atque impedimentis interclusas, maximum flumen distinebat. Tantis subito difficultatibus obiectis, ab animi virtute auxilium petendum videbat.

60. Itaque sub vesperum consilio conuocato, cohortatus, ut ea, quae imperasset, diligenter industrieque administrarent, naues, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis adtribuit et, prima confecta vigilia, quatuor milia passuum secundo flumine progredi silentio ibique se exspectari iubet. Quinque cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit: quinque eiusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis aduerso flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirat etiam lintres: has, magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. Ipse post paulo, silentio egressus, cum tribus legionibus eum locum petit, quo naues adpelli iusserat.

61. Eo quum esset ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris obprimuntur: exercitus equitatusque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. Vno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari et magnum ire agmen aduerso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri et paullo infra milites nauibus transportari. Quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis

te, unde Heinſius coniecit *qui iam ante.*

consilio. male alii concilio.

se exspectari. Clarke vult *exspectare.* Non opus.

exercitus (pedites) equitatusque. M. Sic *exercitus* pro *pediatu* etiam C. 3, 38. Sic se-

re et Silius 13, 308. Simili modo *milites* obponuntur equitibus 5, 10. C. 2, 41. itemque *homines* C. 2, 39.

tumultuari. passiue, ut alia deponentia. V Perizon. ad Sanct. 3, 11. p. 318.

in eadem parte. alii *in eandem partem.*

transire legiones atque omnes, perturbatos defectione Aeduorum, fugam parare, suas quoque copias in tris partes distribuerunt. Nam, et praesidio e regione castrorum relicto, et parua manu Metiosedum versus missa, quae tantum progredieretur, quantum naues processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt.

62. Prima luce et nostri omnes erant transportati et hostium acies cernebatur. Labienus, milites cohortatus, *ut suae pristinae virtutis et tot secundissimorum proeliorum memoriam retinerent, atque ipsum Caesarem, cuius ductu saepenumero hostes superassent, praesentem adesse existimarent*, dat signum proelii. Primo concursu ab dextro cornu, ubi septima legio constiterat, hostes pelluntur atque in fugam coniciuntur: ab sinistro, quem locum duodecima legio tenebat, quum primi ordines hostium transfixi pilis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugae quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriae, quum septimae legionis tribunis esset nuntiatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumuenti omnes interfectique sunt. Eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui praesidio contra castra Labieni erant relictii, quum proelium com-

Metiosedum. Videtur esse Meudon infra Lutetiam. Male alii pro oppido *Corbeil* habent. Discedit hic a Valesio et sequacibus D'Anville in Not. de la Gaule p. 456. ubi *Metiosedum* non a *Meloduno* diuersum arbitrat, nec de loco infra Lutetiam sito hic agi. Cardo rei vertitur in quaestione, de iisne nauibus hic sit sermo, quae se-

cundo, an quae aduerso flumine erant progressae; prius mihi videtur potius, quia parua manus iis obponitur. Cf. Cellarius G. A. 2, 2. §. 74. Le Beuf (in opere citat. ad cap. 11.) T. I. p. 159. quaerit *Metiosedum* in loco dicto *Iosay* paullo supra Lutetiam, qui nomen cepit ex *Iosedum* per diminutionem nominis antiqui. Id ipsum iam

missum audissent, subsidio suis ierunt collemque ceperunt, neque nostrorum militum victorum inpetum sustinere potuerunt. Sic, cum suis fugientibus permixti, quos non silvae montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confecto, Labienus reuertitur Agendicum, vbi impedimenta totius exercitus relictæ erant: inde cum omnibus copiis ad Caesarem peruenit.

63. Defectione Aeduorum cognita, bellum augeatur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas ciuitates nituntur. Nacti obsides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum subplicio dubitantes territant. Petunt a Vercingetorige Aedui, ad se veniat rationesque belli gerendi communicet. Re inpetrata contendunt, vt ipsis summa imperii transdatur; et, re in controuersiam deducta, totius Galliae concilium Bibracte indicitur. Eodem conueniunt vndique frequentes. Multitudinis suffragiis res permittitur: ad vnum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. Ab hoc concilio Remi, Lingones, Treuiri afuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treuiri, quod aberant longius et ab Germanis premebantur: quae fuit causa, quare toto abessent bello et neutris auxilia mitterent. Magno dolore Aedui ferunt, se deiectos principatu; queruntur fortunæ commutationem et Caesaris in se indulgentiam requirunt; neque tamen, suscepto bello,

Clareano placuerat in notis ad h. l.

cernebatur. alii cernebantur.

retinerent. alii tenerent.

praesentem. in aliis hoc deest.

*contra castra Lab. e regio-
ne castrorum. vid. cap. 61 extr.*

*M. Sic C. 1, 56. contra Mas-
siliam. H. 27. contra Pompe-*

*um, vt heic alii contra La-
bienum.*

*nostrorum militum-victorum.
Cod. Voss. nostrorum vultum
victorumque inpetum.*

*Nacti obsides. v. c. 55. M.
ad se veniat. alii vt ad se.*

*afuerunt. Respice ad 1, 36.
requirunt, desiderant, amis-
sam sentiunt. Clarkius. Sic et
Cic. pro Mil. 1.*

suum consilium ab reliquis separare audent. Inuiti, summae spei adolescentes, Eporedirix et Virдумarus, Vercingetorigi parent.

64. Ille imperat reliquis ciuitatibus obsides: denique ei rei constituit diem: huc omnes equites, XV milia numero; celeriter conuenire iubet: peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum dicit, neque fortunam tentaturum, aut in acie dimicaturum; sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus pabulationibusque Romanos prohibere: aequo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant aedificiaque incendant, qua rei familiaris iactura perpetuum imperium libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus, Aeduis Segustanisque, qui sunt finitimi Prouinciae, X. milia peditum imperat: huc addit equites DCCC. His praeficit fratrem Eporedirigis bellumque inferre Allobrogibus iubet. Altera ex parte Gabalos proximosque pagos Aruernorum in Heluios, item Rutenos Cadurcosque ad fines Volcarum Arecomicorum depopulandos mittit. Nihilo minus clandestinis nunciis legationibusque Allobrogas sollicitat, quorum mentes nondum ab superiore bello resedisse sperabat. Horum Principibus pecunias, ciuitati autem imperium totius prouinciae pollicetur.

65. Ad hos omnes casus prouisa erant praesidia cohortium duarum et viginti, quae ex ipsa coacta prouincia ab L. Caesare Legato ad omnes partes obponebantur. Heluii, sua sponte cum finitimis pro-

dentque. v. Ind. M.

XV mil. Epexegetis. al. milium.

Sed v. 1, 49. ubi similis constructio.

aut in acie. alii neque acie

contra codd. et edd. vet.

se consequi. In aliis se abest.

finit. Prouinc. Romanae. Male

ergo intruditur heic ei vel eius.

Volcarum Arecom. vid. ad

6, 24. M. In ed. Amst. male legitur ac Rhemorum.

Nihilo minus. Praemittitur

vulgo Hic. perperam.

Allobrogas. alii Allobroges.

ab superiore bello. Cf. 1,

6. Hotomannus.

resedisse. al. residisse. Sic et

ed. Mediol. 1478. Metaphora ab

extincta flamma.

suos tuentur. In edd. qui-

busdam reperi, suos fines t. Sic

lio congressi, pelluntur et, C. Valerio Donotauro, Caburi filio, Principe ciuitatis compluribusque aliis interfectis, intra oppida murosque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum dispositis praesidiis, magna cum cura et diligentia suos tuentur. Caesar, quod hostes equitatu superiores esse intellegebat et, interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Prouincia atque Italia subleuari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas ciuitates, quas superioribus annis pacauerat, equitesque ab his arcessit et leuis armaturae pedites, qui inter eos proeliari consueuerant. Eorum aduentu, quod minus idoneis equis utebantur, a Tribunis militum reliquisque, sed et Equitibus Romanis atque euocatis, equos sumit Germanisque distribuit.

66. Interea, dum haec geruntur, hostium copiae ex Aruernis equitesque, qui toti Galliae erant imperati, conueniunt. Magno horum coacto numero, quum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium Prouinciae ferri posset, circiter milia passuum X ab Romanis trinis castris Vercingetorix confedit: conuocatisque ad concilium praefectis equitum, *venisse tempus victoriae demonstrat: fugere in Prouinciam Romanos Galliaque excedere: id sibi ad praesentem obtinendam libertatem satis esse; ad reliqui temporis pacem atque otium parum profici: maioribus enim coactis copiis reuersuros, neque finem belli facturos. Proinde in agmine inpeditos adoriantur. Si pe-*

et metaphr. Graec. τὴν σφῶν χίρα διὰ φυλάττουσι. M.

pedites, qui — consueuerant.

Cf. i, 48. M.

a Trib. mil. — Romanis.

Equites h. l. non sunt ii milites, qui peditibus opponi solent; sed ciues ordinis equestris, quales c. 60 init. intelliguntur. Verba *sed et* dubia sunt: nam vel *sed* deest; vel *federet* pro *sed et* le-

gitur; vel *sed et equ. Rom.* penitus deest. Si ablint verba, *sed et*, nemo desideret. De euocatis v. Ind. M.

toti Galliae. alii *totam Galliam*, i. e. per totam Galliam.

ad concilium. Recte sic, non *consilium*.

in agmine. Sic Andin. et Oxon. Vulgo *agmine*.

si pedites suis. alii rebus suis. inpedimentis suis.

dites suis auxilium ferant atque in eo morentur, iter confici non posse; si, id quod magis futurum confidat, relictis impedimentis, suae salutis consulant, et usu rerum necessariorum et dignitate spoliatum iri. Nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare. Id quo maiore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum et terrori hostibus futurum. Conclamant equites, sanctissimo iureiurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per agmen hostium perequitarit.

67. Probata re atque omnibus ad iusiurandum adactis, postero die in tris partes distributo equitatu, duae se acies ab duobus lateribus ostendunt: una a primo agmine iter impedire coepit. Qua re nunciata, Caesar suum quoque equitatum, tripartito divisum, contra hostem ire iubet. Pugnatur una tunc omnibus in partibus: consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur. Si qua in parte nostri laborare aut grauius premi videbantur, eo signa inferri Caesar aciemque conuerti iubebat: quae res et hostes ad insequendum tardabat et nostros spe auxilii confirmabat. Tandem Germani ab dextro la-

iter confici. alii facere.

bis per agmen. Tò bis in quibusdam deest. Graecus habet.

ad iusiurandum adactis. In aliis praepositio deest, ut C. 1, 76. et 2, 18.

aciemque conuerti. alii constituit.

Cotus. Cf. c. 33. M.

Eporedrix. Eius, de quo sermo c. 54. pater vel avus.

ut pro castris. i. e. eo ordine, quo.

Alesiam. Sic codd. vet. bene. Dicta quippe ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν στρατίαν (τοῦ Ἑρα-

κλέους) ἄλης, teste Diod. Sic. 4. 19. Polyaeus 8, 23, 11. Ἀλασίαν vocat. Vulgo Alexia dicta. Restituit verum nomen Casaubonus in Strabone L. 4. p. 291. et Vossius in Velleio 2, 47. Ceterum medio aevo librariis literas s et x permutare solemne fuit.

circiter tribus milibus. Celus decem milibus.

quod equitatu etc. alii quod equitatus, quia maxima parte — erat pulsus vel quod equitatu, quo maxima parte exconfidebant, erant pulsi.

tere, summum iugum nacti, hostes loco depellunt; fugientes vsque ad flumen, vbi Vercingetorix cum pedestribus copiis confederat, persequuntur compluresque interficiunt. Qua re animaduersa, reliqui, ne circumuenirentur, veriti, se fugae mandant. Omnibus locis fit caedes: tres nobilissimi Aedui capti ad Caesarem perducuntur: Cotus, praefectus equitum, qui controuersiam cum Conuictolitane proximis comitiis habuerat; et Cauarillus, qui post defectionem Litaici pedestribus copiis praefuerat; et Eporedirix, quo duce ante aduentum Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant.

68. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, vt pro castris conlocauerat, reduxit; protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere coepit; celeriterque impedimenta ex castris educi et se subsequi iussit. Caesar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus praesidio relictis, secutus, quantum diei tempus est passum, circiter tribus milibus hostium ex nouissimo agmine interfectis, altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi, adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumuallare instituit.

Alesiam circumu. instit. De hoc loco, quem equidem propter rei militaris ignorationem non satis intelligo, neque explicare audeo, exstant duae disputationes doctissimi militis, Guichardi seu Quinti Icili (Mémoires militaires sur les Grecs et les Romains. T. 1. p. 282, vbi suis verbis suoque modo hanc omnem Caesaris narrationem repetiit. Item Mémoires sur plusieurs points d'antiquités militaires. T. 4. p. 131. vbi plura subtilius et vberius explicat). In altero libro etiam tabula est, ob-

scuritatis adumbrationem exhibens: unde vel periti, vel diligentius rem cognoscere et cum Folardi disquisitionibus comparare volentes, plura haurire poterunt. Etiam Lipsius (Poliorc. 2, 2) locum hunc perscutus est. Rem omnem Plutarchus (in Caes. c. 27) breuiter narravit. Orosum (6, 11) conferre, vix operae pretium est: nec prodest multum Iulius Cellus (p. 153. Nec locus Dionis Cassii (40, 39, 40) ad rem intelligendam sufficit, nisi Caesaris narratio fuerit ad manus. M.

T

69. *Ipsum erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut, nisi obsidione, expugnari posse non videretur. Cuius collis radices duo duabus ex partibus flumina subleuebant. Ante id oppidum planities circiter milia passuum III in longitudinem patebat: reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio, oppidum cingebant. Sub muro, quae pars collis ad orientem solem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleuerant fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum praeduxerant. Eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus XI milium passuum tenebat. Castra obportunis locis erant posita ibique castella XXIII facta; quibus in castellis interdum stationes disponebantur, ne qua subito eruptio fieret: haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenebantur.*

70. *Opere instituto, fit equestre proelium in ea planitie, quam intermissam collibus III milia passuum in longitudinem patere, supra demonstrauimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Caesar Germanos submittit legionesque pro castris constituit, ne qua subito inrupti ab hostium pediatu fiat. Praesidio legionum addito, nostris animus augetur: hostes, in fugam coniecti, se ipsi multitudine inpediunt atque angustioribus portis relictis coartantur. Tum Germani acrius usque ad munitiones*

duo flumina, Lutosa et Olera. M.

ad orientem solem. Ex codd. et edd. Dauisius restituit solem, quod vulgo omissum.

castella XXIII. César établit vingt et trois redoutes placées de distance en distance autour de la montagne que les troupes de Vercingétorix avoient occupée. Guichardus (T. 4. p. 137. et Dé-

sense des Mém. milit. p. 495). Conf. de B. Civ. 3, 43. M.

ne qua sub. eruptio f. Vulgo inruptio. Restituit locum Davisius e codd. et edd. vet.

intermissam collibus, mediam inter colles, vacuum colle, non tectam colle aliquo. Cf. c. 17. M.

III milia pass. alii milium scil. spatium.

in longitudinem. Desunt haec in codd. nonnullis.

angust. portis relictis, quia

sequuntur. Fit magna caedes: nonnulli, relictis equis, fossam transire et maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Caesar, quas pro vallo constituerat, promoueri iubet. Non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur; veniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant; nonnulli perterriti in oppidum inrumpunt. Vercingetorix portas iubet claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani sese recipiunt.

71. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit, omnem ab se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, *ut suam quisque eorum ciuitatem odeat, omnesque, qui per aetatem arma ferre possint, ad bellum cogant; sua in illos merita proponit, obtestaturque, ut suae salutis rationem habeant, neu se, de communi libertate optime meritum, hostibus in cruciatum dedant: quod si indiligentiores fuerint, milia hominum delecta LXXX vna secum interitura demonstrat; ratione inita, frumentum se exigue dierum XXX habere, sed paullo etiam longius tolerare posse parcendo.* His datis mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia silentio equitatum dimittit; frumentum omne ad se referri iubet; capitis poenam iis, qui non paruerint, constituit: pecus, cuius magna erat ab Mandubiis com-

non nisi portae angustae reliquae erant, per quas intrarent. Sic exposuit Oudendorpius. Qui relictum putarunt esse desertum, hi tollere voluerunt relictis, etsi codd. omnes habent. *M.* Maiores portae fossa et maceria obstructae fuisse videntur.

coartantur. Al. *coacervantur*, quae est interpretatio. *M.*

veniri ad se. Sic Phaedrus

1, 21.

consilium — dimittere. Sic

Nepos Hannib. 13. *tempus facere finem.* Vide et infra 8, 44.

quod si indiligentiores. Vulgo *qui si.* Vet. edd. *intelligentiores.* pessime.

ratione inita, frumentum. Malit Oud. *frumenti ratione inita.* Parum interest.

qua erat n. op. intermissum, ubi nondum erat aliqua munitio nostra: nondum enim eam perfecerat Romani. *M.* *referri.* alii *ferri.*

pulsa copia, viritim distribuit; frumentum parce et paullatim metiri instituit; copias omnes, quas pro oppido conlocauerat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Galliae expectare et bellum administrare parat.

72. Quibus rebus ex perfugis et captiuis cognitis, Caesar haec genera munitionis instituit. *Fossam pedum XX directis lateribus duxit, ut eius fossae solum tantumdem pateret, quantum summâ labra distabant. Reliquas omnes munitiones ab ea fossa passus CD reduxit: id hoc consilio, (quoniam tantum esset necessario spatium complexus; nec facile totum corpus corona militum cingeretur,) ne de improviso aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret; aut interdum tela in nostros, operi destinatos, conicere possent. Hoc intermisso spatio, duas fossas, XV pedes latas, eadem altitudine perduxit; quarum anteriorem, campestribus ac de-*

Fossam pedum XX. Vide notata ad 2, 5.

ut eius fossae solum. Sic codd. Vulgo fossae deest.

summa labra. alii summa fossae labra. Victorius Var. L. 24, 17. utroque loco repeti iubet fossae, idque ex more Caesaris.

reduxit, remotas esse, distare voluit, ita instituit, ut distarent. De difficultate numeri, pedes CD, disputat Guischar- dus p. 143 sqq. vultque legi, passus CD. M. Recte omnino. nam et Graecus ponit τρία στάδια, quae faciunt passus 375. et quae sequuntur, huic lectioni fauent. Nullus ergo dubito reponere passus. Opera haec Caesaris inpenso laudat Velleius 2, 47.

hoc consilio. Rem optime illustravit Guischar- dus T. 4. p. 144. Ce fossé perdu ne pou- voit avoir pour objet que de former autour du poste de l'

ennemi une enceinte moins grande et moins difficile à garder que celle de la ligne (munition XI milium passuum), et de procurer aux soldats la liberté de travailler derrière cette enceinte, sans avoir à tout moment à craindre les traits et les sorties des Gaulois. M.

quoniam — corona cingeretur, quoniam necesse fuisset, tanti ambitus munitionem instituere, scilicet XI milium passuum (v. c. 69), nec posset tamen hoc totum opus, haec tota munitione, militum praesidiis ubique, circumcirca, obtineri. M. Pro corona cingere dicitur alias coronare. Vide Statium Theb. 2, 526.

corpus. Munitione nullo modo dici potest corpus, etsi codd. quidam hoc verbum habent. Ergo ex aliis codd. recte receperunt alii editores opus. M. Sed inuitis codd. et edd. ver. Itaque Oud. restituit corpus, quod

missis locis, aqua ex flumine deriuata compleuit. Post eas aggerem ac vallum XII pedum extruxit; huic loricam pinnasque adiecit, grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent; et turrea toto opere circumdedit, quae pedes LXXX inter se distarent.

73. Erat eodem tempore et materiari et frumentari et tantas munitiones fieri necesse, deminutis nostris copiis, quae longius ab castris progrediebantur: ac nonnumquam opera nostra Galli tentare atque eruptionem ex oppido pluribus portis summa vi facere conabantur. Quare ad haec rursus opera addendum Caesar putauit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. *Itaque trunci arborum aut admodum firmis ramis abscisis, atque horum delibratis ac praeacutis cacuminibus, perpetuae fossae, quinos pedes altae, ducebantur. Huc*

saepe denotat omne id, quod ex plurimis membris in vnum coalluit; sic de re publica, de exercitu, de libris dicitur. Cf. Victorius l. c.

duas fossas. Ces deux fossés bordoient les remparts de l'une et de l'autre ligne. Guischardus (T. 4. p. 153). Sed fortasse nondum latis confectum est, ubi potissimum ut quales fuerint hae duae fossae. M. Ea de re maxime certarunt Guischard et Lo-Loox. huius vltimum scriptum prodit 8. Bouillon 1776.

lorica et plutei h. l. eandem rem expriment, ut Vollius ad h. l. et Guischardus p. 160 monuerunt. Cf. Ind. in *pluteus*. M.

pinnae. vid. ad 5, 40. M. *cerui*, stipites l. trunci furcati, quos Gesnerus in Thes. L. non male confert cum eo impedimento, quod hostium impetum retardat, et a nostris dicitur *spanische Reuter*. vid. ad

Liu. 44, 11. Scriptores laudauit Broukhuf. ad Tibull. 4, 1, 84, quem et ipsum Gesnerus iam contulit. Explicatio Guischardi (T. 4. pag. 160) haec est: *Une fraise de palissades avec leurs branches taillées en pointes semblables aux bois de cerf.* M.

eodem tempore. alii .no. erat — *fieri necesse*. Tò necesse desit in quibusdam codd. sic et alibi. Vid. Gronouii Obseru. 4, 8.

deminutis n. cop. ut adeo deminuerentur copiae. M.

aut adm. firmis. Editiones quaedam *haud*. sic et Graecus *δοδονορτίους κλάδους*.

abscisis. Sic codd. vet. non *abscissis*. Cf. Voss. analog. 3, 26. p. 97.

dolabratis. Codd. optimi habent *delibratis*, i. e. cortice nudatis: et sic in Gr. metaphr. *ἀποξέτας*. Veteres non tam dixerunt *dolabrare*, quam *dola-*

illi stipites demissi et ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines, coniuncti inter se atque implicati; quo qui intrauerant, se ipsi acutissimis vallis induebant. Hos cippos adpellabant. Ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositos, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad infimum fastigio. Huc teretes stipites, feminis crassitudine, ab summo praeacuti et praeuisti, demittebantur ita, ut non amplius digitis quatuor ex terra emerent: simul, confirmandi et stabiliendi causa, singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac virgultis integebatur. Huius generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant. Id ex similitudine floris lilium adpellabant. Ante haec taleae, pedem longae, ferreis hamis infixis, totae in terram infodiebantur, me-

re, cum voluerunt exprimere, aliquid dolabra aptare. Sic Oudendorp. de h. l. iudicauit. *M.* Et in editione posteriore edidit. bene. sequor.

ab ramis eminebant, ea parte tenus, qua rami enati erant, tegebantur, ab ea inde parte eminebant. *M.*

se ipsi — induebant. Sic et cap. 82. Graecismus. Graec. etiam *ἐαυτοὺς — ἐνέδουον*.

vallis. Hi valli sunt ipsi illi trunci et rami praeacuti. De cippo et quincunxe vid. Ind. *M.*

paullatim — fastigio, extremitas scrobis infima erat angustior, quam summitas s. summus margo. Erge fastigium est extremitas infima. Oudendorpius iam contulit Virg. Georg. 3. 288, *forfitan et scrobibus quae sint fastigia, quaevas*. et monuit, lectionem alteram, *ad summum pro ad infimum*, esse a correctione eorum, qui fasti-

gium putariat non nisi de extremitate summa dici. *M.*

feminis crass. Sic bene. Alii *femoris. femis. semissis*.

singuli — exculcabantur, in singulis scrobibus singuli pedes, s. spatium vnius pedis, terra calcata replebatur. Ergo una pars scrobis terra plena erat; reliqua, ut sequitur, virgultis integebatur. Sic intellexerunt Glareanus ad h. l. qui breuiter et perspicue exposuit, item Lipsius (Poliorc. 3, 2), et Oudendorpius. Quodsi non totus scrobes terra plenus fuit, falsa est codd. quorundam lectio, *singuli* (sc. stipites) *ab infimo solo pedes tres* (altitudine trium pedum) *terra exculcabantur*: nam totus scrobes fuit tres pedes altus; sed non totus fuit plenus terra. Ceterum sunt et aliae varietates, quae locum interpolatum esse arguant. An *exculcare* alibi sit calcando replere, dubito. Locus est incertae lectionis. *M.*

diocribusque intermissis spatiis, omnibus locis diserebantur, quos stimulos nominabant.

74. His rebus perfectis, regiones secutus quam potuit aequissimas pro loci natura, XIII milia passuum complexus, pares eiusdem generis munitiones, diuersas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, si ita accadat eius discessu, munitionum praesidia circumfundi possent: neu cum periculo ex castris egredi cogantur, dierum XXX pabulum frumentumque habere omnes conuectum iubet.

75. Dum haec ad Alesiam geruntur, Galli, concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, conuocandos statuunt, sed certum numerum cuique ciuitati imperandum; ne, tanta multitudinis confusa, nec moderari, nec discernere suos, nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Aeduis atque eorum clientibus

stimulos. Cf. B. Afr. 31, *stimuli coeci.* M.

XIII — complexus, in circuitu XIII milium passuum. M. *pares munitiones perfecit.* Guilchardus T. 4. p. 162 intelligit aliam circumuallationem quatuordecim milium passuum, quae (relate ad eam, quam Caesar c. 69 descripsit, et vndeiam milium passuum circuitu fuisse dixit,) est exterior. Quae idem ille, accommodata ad rem militarem contra aduersarium suum disputat, ea non sunt harum notarum. Illud vnum quaeso, ut aliquis ad haec verba attendat: *munitiones pares,* et *eiusdem generis,* (sed fortasse hic est pleonasmus,) et *diuersae,* (quatenus?), et *diuersae ab his* (a quibus?). Hoc quid sit, quia non satis possum adsequi, nec probare nec improbare audeo. Adieci versionem Guilchardi: *Ce travail fini, il fit faire des ouvrages de la même espece*

du côté opposé contre l'ennemi du dehors. Etiam Graec. metaphr. sic exprimit: *ὁμοίας τοῦ αὐτοῦ εἶδους ὀχυρώσεις, κατ' ἐναντία* (ergo loco diuersae) *ταῖς προτέροις* (ergo ab his, quas ante descripsit), *κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ πολεμίου ἐποίησαντο.* M.

exteriorem hostem. Intelligit eum equitatum, quem Vercingetorix castello dimiserat (c. 71), et copias, ab illo equitatu collectas, qui omnes ne mox aduentarent, verendum erat. M.

eius discessu, quia ille (hostis, s. equitatus) discesserat (a castello). Sic cepit Guilchardus T. 4. p. 167, et in Mémoires militaires T. 1. p. 299. M.

egredi cogantur. Male vulgo *cogerentur.*

ut censuit Vercing. vid. cap. 71. M.

nec frumentandi rationem. Sic bene Vilius o codd. Erat antea frumenti rationem, item frumentationem.

bus, Segusianis, Ambiuaretis, Aulercis Brannouicibus, [Brannouiis,] milia XXXV; parem numerum Aruernis, adiunctis Eleutheris Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Aruernorum esse consue-
runt: Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Santonis, Rutenis, Carnutibus duodena milia; Bellouacis X; totidem Lemouicibus; octona Pictomibus et Turonis et Parisiis et Heluiis; Sueffionibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Neruiis, Morinis, Nitio-
brigibus quina milia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebaribus IV; Bellocassis, Lexouiis, Aulercis Ebu-
ronibus terna; Rauracis et Boiis XXX; vniuersis ci-
uitatibus, quae Oceanum adtingunt, quaeque eorum
consuetudine Armoricae adpellantur, (quo sunt in
numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Caletes,
Olismii, Lemouices, Veneti, Vnelli) sex. Ex his

Ambiuaretis. Diuersi sunt ab Ambiuaritis, supra 4, 9 commem-
moratis: variant etiam libri h. l. vt nec de lectione certi sumus.
Cellarius.

Aul. Brann. Brann. Haec omnia sunt incerta: nec constat, qui sint, nec vbi sint, nec, utrum tres, an duo populi sint. *M. D'Anville* Not. de la Gau-
le p. 129. suspicatur esse popu-
lum situm in hod. *Briennois*
ad Ligerim. Forlan *et Branno-*
villis e varietate lectionis inre-
psit. Vncis inclusi.

Eleutherts Cadurcis. Cadur-
cos populum Galliae fuisse, cer-
tum est. vid. *Strabo* 4. p. 191.
Si ergo horum pars fuerunt
Eleutheri, iure quaerit *Ritterus*
in hist. Gall. p. 30, vnde co-
gnomen Graecum *ἐλευθερος* ha-
buerint, et in quo eorum li-
bertas fuerit. Existimat ergo,
aut Eleutheros esse populum pe-
culiare, nobis ignotum, vitia-
ta fortasse verbi scriptura (et
variant codices): aut Eleutheros

mutari posse in *Eleutheros*, h.
e. peregrinos, qui aliunde ve-
nerint in ista loca: nititurque
eo, quod in Celtica lingua *el*
sit peregrinus, *ellend* (*frand*
Land), cetera terra, *ellenther*,
extraneus. *M. Δῆρος!*

Volaunis. Nec huius verbi
scriptura satis certa est. Cf. *Rit-*
ter l. l. p. 27. De Gabalis di-
xit p. 28 (cf. supra c. 7). De
Rutenis p. 33. *M.* *Strabo* di-
cit *Οὐελλαῖος*. *Ptolem.* *Οὐελα-*
ῖος. In symbolica manu apud
Montesalconium in *Antiq.* expliq.
t. 3. pl. 197. legitur ΣΤΜΒΟ-
ΛΟΝ ΠΡΟΣ ΟΤΕΛΑΤΝΙΟΤΣ.
duadena. Sic MSS. plerique,
non *duodecim Ondendorp.*

Heluiis. MSS. omnes corru-
ptae *Heluettis*, *Eluettis*. Rursus
proferitur lectio *Heluictis*, *He-*
leutheris, *Eleutheris*. *Vossius*
reposuit *Heluiis*, idque *Ondend.*
in schedis *Pulmanni* reperit. *M.*
Sueffionibus. Al. *Senonibus*,
aperto vitio. Alii *Eleutheris*
Sueffionibus, innita historia. Alii

Bellouaci suum numerum non contulerunt, quod se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cuiusquam imperio obtemperaturos: rogati tamen ab Commio, pro eius hospitio bina milia miserunt.

76. Huius opera Commii, ita ut antea demonstravimus, fideli atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Caesar: quibus ille pro meritis civitatem eius immunem esse iusserat, iura legesque reddiderat atque ipsi Morinos adtribuerat. Tanta tamen universae Galliae consensus fuit libertatis vindicandae, et pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficiis, neque amicitiae memoria, moverentur; omnesque et animo et opibus in id bellum incumbere, coactis equitum VIII milibus et peditum circiter CCXL. Haec in Aeduorum finibus recensabantur.

Senonas hos seu Sueffionas referunt ad superiorem periodum. *M.*

Petrocorii incoluerunt eas terras, quae hodie dicuntur *Perigord*. Monuit Cellarius. Cetera vid. apud Rittersum in hist. Gall. p. 34. *M.*

Auleris Cenomanis. vid. ad 3. 17. *M.*

Bellocastris. Plerique hoc putant depravatam esse *Velocastris*, qui 2, 4 et 8, 7 commemorantur. *M.*

Aul. Eburon. Cf. 3. 17. *M.*

Bois XXX. Glareanus ad h. l. pro XXX legendum putat *bi-na*, ut summa, c. 76 indicata, constet. *M.*

Armoricas. v. ad 5. 53. *M.*

Caletes. Sic cod. Ortelii. Vossii *Caletos*. ut non sit dubium nomen. nec tamen D'Anville p. 192. audet reicere nomen *Cadum*, quod est in aliis, etsi, qui, quales fuerint, ignorare se profiteatur.

Lemouices cum iam ante sint nominati, delent quidam hoc nomen: Valesius in notit. Galliae p. 269 putat, duos fuisse populos s. partes gentis Lemovicum. Haec Cellarius ad h. l. scripsit. Verbum *Venetii* a plerisque codd. abest h. l. *M.* Valesius in Not. Galliae dat *Leonenses*. D'Anville malit *Leonices* vel *Leonnices* (de S. Paul de Leon.) p. 409.

sex. Sic legendum esse, non autem *sexa*, scilicet ut summa constet, vidit Glareanus, repetiitque Clarkius. *M.*

contulerunt. alii *compleverunt*, ut C. 1. 25. sed haec non est eadem ratio, nondum enim numerus quis aderat.

id ut antea dem. Tò ita in aliis deest.

demonstravimus. Conf. 4. 21. *M.*

quibus ille pro meritis. Vulgo *pro quibus meritis*.

coactis — CCXL. Hoc numero Glareanus nitebatur, cum

tur numerusque inibatur: praefecti constituebantur: Commio Atrebat, Virдумaro et Eporedirigi, Aeduis, Vergasillauno Aruernis, consobrino Vercingetorigis, summa imperii transdatur. His delecti ex ciuitatibus adtribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Omnes alacres et fiduciae pleni ad Alesiam proficiscuntur: neque erat omnium quisquam, qui adspectum modo tantae multitudinis sustineri posse arbitraretur; praesertim ancipiti proelio, quum ex oppido eruptione pugnaretur, foris tantae copiae equitatus peditatusque cernerentur.

77. At ii, qui Alesiae obsidebantur, praeterita die, qua suorum auxilia exspectauerant, consumto omni frumento, inscii, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum suarum consultabant. Apud quos variis dictis sententiis, quarum pars deditioem, pars, dum vires subpeterent, eruptionem censebant, non praetereunda videtur oratio Critognati, propter eius singularem ac nefariam crudelitatem: Hic, summo in Aruernis ortus loco et magnae habitus auctoritatis, *Nihil, inquit, de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam seruitutem deditiois nomine adpellant; neque hos*

locum capitis superioris diligentissime tractaret, et disensum in illis numeris sic moderaretur, ut tandem singuli numeri summam h. l. traditam efficerent. Certe, ut vidi, omnes reliqui Glareanum secuti sunt. *M.* Summa a Glareano effecta facit CCXLIX milia. Codd. variant.

numerus inibatur. His verbis explicatur *et* recensere. *M.*

praefecti. c. 83. duces. *M.*
constituebantur: *Commio.*
Bene sic distinguitur. Male alii *constituebantur Commius Atrebat* etc.

Vergasillauno. O-Brian citatus ad s. 16. nomen dignitatis fuisse ostendit e lingua Celtica: *fear-go-satghlean*, vir ad vexillum, vexillarius, *banneret.*

ancipiti proello, undique, a fronte et a tergo. Sic et Curt. 3. 9. 7. Cf. et C. 3. 72.

Apud quos variis dictis. Sic boni codd. Vulgo *Ac variis dictis sententiis.*

ortus loco. Alii *natus.*

ad concilium. Gr. ἐκκλησίαν. Male alii *consilium.*

mollites. alii *mollitia.*

habendos civium loco, neque ad concilium adhibendos, censeo. Cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio, omnium vestrum consensu, pristinae residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paullisper ferre non posse. Qui se ultro morti obferant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc sententiam probarem, (nam apud me tantum dignitas potest,) si nullam, praeterquam vitae nostrae, iacturam fieri viderem; sed in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus. Quid, hominum milibus LXXX vno loco interfectis, propinquis consanguineisque nostris animi fore existimatis, si paene in ipsis cadaueribus proelio decertare cogentur? Nolite hos vestro auxilio exspoliare, qui vestrae salutis causa suum periculum neglexerint; nec stultitia ac temeritate vestra, aut inbecillitate animi, omnem Galliam prosternere et perpetuae servituti addicere. An, quod ad diem non venerunt, de eorum fide constantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus animine causa quotidie exerceri

tantum dign. pot. E codd. receptum est *tantum*, pro vulg. *multum*. M.

concitavimus. Codd. Petau. *concluimus*.

milibus LXXX. Tot milia lectum habuit Vercingetorix. Cf. c. 71. M.

exspoliare. Sic Oud. e codd. Vulgo *spoliare*.

nec stultitia. Duplex negatio more Graecorum, ni subaudiatur, *velitis*.

Quid ergo? — *putatis?* Cum cogito varias lectiones, puto sic

legendum: Quid (pro, cur) ergo Romanos in ill. ult. mun. quotidie exerceri putatis? ut omnia sine distinctione cohaereant, et istud *animine causa*, ut interpretamentum, tollatur. Nam in aliis codd. est: *Romanorum animos*, omisso deinde verbo *causa*. In aliis est *animi causa*, omisso *ne*. In aliis est lectio vulgata. Ergo est mera explicatio in his additamentis. M. Mihi vulgatum praeplacet, quod et exprimit Graecus interpres.

ulterioribus munitionibus. v. cap. 74. M.

putatis? Si illorum nunciis confirmari non potestis, omni aditu praesepto; iis utimini testibus, adpropinquare eorum aduentum; cuius rei timore exterriti diem noctemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? Facere, quod nostri maiores, nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque, fecerunt; qui in oppida compulsi, ac simili inopia subacti, eorum corporibus, qui aetate inutiles ad bellum videbantur, vitam tolerauerunt neque se hostibus transdiderunt. Cuius rei si exemplum non haberemus, tamen libertatis causa institui et posteris prodi pulcherrimum iudicarem. Nam quid illi simile bello fuit? Depopulata Gallia, Cimbri, magnaque inlata calamitate, finibus quidem nostris aliquando excesserunt atque alias terras petierunt; iura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt: Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi inuidia adducti, quos fame nobiles potentesque bello cognouerunt, horum in agris ciuitatibusque considerare, atque his aeternam iniungere seruitutem? Neque enim umquam alia conditione bella gesserunt. Quod si ea, quae in longinquis nationibus geruntur, ignoratis: respicite finitumam Galliam, quae in prouinciam redacta, iure et legibus commutatis, securibus subiecta, perpetua premitur seruitute.

78. Sententiis dictis, constituunt, ut, qui valitu-

itis utimini. Leg. his, nam ad Romanos refertur. M.

cutus rei. Alii qui huius rei.

Facere, quod. Male olim distinguiebant post facere.

corporibus vitam tolerauerunt, mactarunt infantes, et inuitiles ad bellum, et sic famem depulerunt. M.

Nam quid illi bello (a Cimbris inlato) simile fuit (cum his

rebus, quibus nunc utimur, cum his miseriis, quibus nunc vexamur)? Hunc verborum sensum, paulo obscuriorem, qui non animaduuerant, pro illi bello, quod in omnibus codd. legitur, posuerunt huic bello, faciliore sensu: inter quos est metaphrastes Graecus. M.

finibus quidem. Notat quidem profecto. Restituit particulam omissam vulgo Oud.

dine aut aetate inutiles sint bello, oppido excedant atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendant: illo tamen potius vtendum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam aut deditionis aut pacis subeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque vxoribus exire coguntur. Hi, quum ad munitiones Romanorum accessissent, flentes omnibus precibus orabant, vt se, in seruitutem receptos, cibo iuuarent. At Caesar, dispositis in vallo custodiis, recipi prohibebat.

79. Interea Commius et reliqui duces, quibus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis ad Alefiam perueniunt et, colle exteriori occupato, non longius M passibus ab nostris munitionibus confidunt. Postero die equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem III milia passuum patere demonstrauimus, complent pedestresque copias paullum ab eo loco abditas in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Alefia despectus in campum. Concurritur, his auxiliis visis: fit gratulatio inter eos atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Itaque productis copiis ante oppidum confidunt et proximam fossam cratibus integunt atque aggere explent seque ad eruptionem atque omnes casus comparant.

80. Caesar, omni exercitu ad vtramque partem

experiantur. Quidam codd. *expediantur.*

ad Crit. sent. desc. Etli codd. omnes, praeter Oxon. et metaphr. Graecam, legunt, *a Crit. sententia discedant*: tamen falsa est haec lectio. Perturbata semel sententia, perturbata sunt porro verba, quae sequuntur: nam in multis codd. est: *illo tamen tempore vt.* — *M.*

Mandubii. Alefia Mandubio-

rum oppidum est. Conf. cap. 68. *M.*

dispositis custodiis. Abstractum pro concreto. Sic et 2; 29. *non longius M passibus.* Sic plurimi codd. et edd. vet. quod probat Guischard. Vulgo legitur *D passibus.*

planitiem. Cf. c. 69. *M.* *abditas* i. e. seiunctas, abstractas. nil ergo mutatione opus.

munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat et nouerit, equitatum ex castris educi et proelium committi iubet. Erat ex omnibus castris, quae summum vndique iugum tenebant, despectus; atque omnium militum intenti animi pugnae prouentum expectabant. Galli inter equites raros sagittarios expeditosque lenis armaturae interiecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent et nostrorum equitum inpetus sustinerent. Ab his complures de inproviso vulnerati proelio excedebant. Quum suos pugnae superiores esse Galli confiderent et nostros multitudine premi viderent, ex omnibus partibus et ii, qui munitionibus continebantur, et ii, qui ad auxilium conuenerant, clamore et ululatu suorum animos confirmabant. Quod in conspectu omnium res gerebatur, neque recte, ac turpiter factum celari poterat: utrosque et laudis cupiditas et timor ignominiae ad virtutem excitabant. Quum a meridie prope ad solis occasum dubia victoria pugnaretur, Germani vna in parte confertis turmis in hostes inpetum fecerunt, eosque propulerunt: quibus in fugam coniectis, sagittarii circumuenti interfectique sunt. Item ex reliquis partibus nostri, cedentes usque ad castra insecuti, sui conligendi facultatem non dederunt. At ii, qui ab Alesia processerant, moesti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt.

81. Vno die intermisso, Galli, atque hoc spatio

omnium militum intenti animi. alii omnes milites intenti pugnae.

prouentum. Ita codd. Vid. Ind. M. Vulgo *euentum*. Cf. notata ad c. 29.

pugnae superiores. Sic boni codd. ut *acer animi, disciplinae clarus, animi victus*. Cf. Oud. Vulgo *pugna*.

campestres munitiones sunt

eos, quas c. 74. descripsit. In aequiore loco factae erant. M. *vallo deturbare*. Scioppius susp. lect. 2, 14. cum aliis *ma-*
vult perturbare, proturbare.

administrare. Codd. quidam et edd. vet. addunt *parant*, ut Caesar solet. Sed heic sermo est de praesenti, non de futuro. Et alibi sic noster, ut 1, 16. C. 2, 20. 3, 12 etc.

definitus. Sic cod. Andinus

magno cratium scalarum harpagonum numero effecto, media nocte silentio ex castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. Subito clamore sublato, qua significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo aduentu cognoscere possent, crates proiicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare, reliquaque, quae ad obpugnationem pertinent, administrare. Eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba signum suis Vercingetorix atque ex oppido educit. Nostri, ut superioribus diebus suis cuique locus erat definitus, ad munitiones accedunt: fundis, librilibus sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa vtrimque vulnera accipiuntur; complura tormentis tela coniiciuntur. At M. Antonius et C. Trebonius, Legati, quibus eae partes ad defendendum obuenerant, qua ex parte nostros premi intellexerant, iis auxilio ex vltioribus castellis deductos submittebant.

82. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: posteaquam propius successerunt, aut se ipsi stimulis inopinantes induebant, aut in scrobes delapsi transfodiebantur, aut ex vallo ac turribus transiecti pilis muralibus interibant. Multis vndique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, quum lux adpeteret, veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione cir-

et Oxon. Vulgo *adtribatus*, e glossa. Conf. Gronou. ad Liu. 35, 7.

librilibus. Librilia adpellantur instrumenta bellica, saxa scilicet ad brachii crassitudinem, in modum flagellorum loris reuincta. *Festus*. Graec. metaphr. *λβους μεγάλους* vertit. *M.* Et coniungit *σφενδόνας*. Edd. quasdam *libralibus*, inuitis codd. et edd. vet. Habet tamen *libralia*

saxa Vegetius 2, 23. Cellarius refert ad *fundis*, quibus *lapides libriles* iaciebantur.

perterrent. alii *protorrent*, quod huc non facit, non enim fugati hostes, ut 5, 58.

delapsi. Alii codd. *delati*, non male. *M.* Sed et Graec. *καταπεσόντες*.

adpeteret. Quidam codd. *adpareret*, ex interpretatione. *M.*

cum uenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quae a Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant, proferunt, priores fossas explent; diutius in iis rebus administrandis morati, prius suos discessisse cognouerunt, quam munitionibus adpropinquarent. Ita, re infecta, in oppidum reuerterunt.

83. Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt: locorum peritos adhibent: ab his superiorum castrorum situs, munitionesque cognoscunt. Erat a septemtrionibus collis, quem propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant nostri, necessarioque paene iniquo loco et leniter decliui castra fecerant. Haec C. Antistius Reginus et C. Caninius Rebilus, Legati, cum duabus legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus, Duces hostium LX milia ex omni numero delegunt earum ciuitatum, quae maximam virtutis opinionem habebant; quid quoque pacto agi placeat, occulte inter se constituunt; adeundi tempus defini-

interiores, oppido inclusi. M. praeparata erant. Codd. multi et edd. vet. praeparauerant. tum a Vercingetorige significaret a parte Vercingetorigis, ut 5, 54. a P. R. imperia, et apud Lucan. 1, 58. obstant a Caesare nubes.

priores fossas expl. Leg. et pr. f. repl. Clarkius. Sed et ἀσύνδρον bene habet.

ab his. Sic et 5, 45. Alii ex his.

superiorum castrorum, quae in superiore s. edito loco erant, ut mox ipse Caesar describit. Extremo capite his opponuntur munitiones campestris, de quibus c. 74 dixit. M.

quem propter — fecerant. Inconsultis codd. editores vulgo posuerunt: quem quia propter — necessario paene — fece-

runt. Veram ergo lectionem Oudendorpius restituit. M.

C. Caninius Rebilus. De hoc nomine v. Vrsinum in fam. Rom.

quoque pacto, quisquis modus administrandae rei necessarius fuerit, quicumque casus se obtulerit, auf jeden Fall, M.

meridies. alii meridie, quod placet Oud. pro meridiel scilicet tempus. mihi non item.

a castris. Fuerunt castra Vercingetorigis, ut cap. 70 extr. diserte dicuntur. Haec castra ibidem munitiones adpellantur, etiam dicuntur maceria et fossa. Atqui de hac maceria et fossa, sub muro Alesiae ducta, dictum est c. 69. Sunt igitur Vercingetorigis castra ipsa illa maceria et fossa. Hoc ergo est, a castris profert. Nec video, cur non potuerint longius et muscu-

unt, quum meridies esse videatur. Iis copiis Verga-
sillaunum Aruernum, vnum ex quatuor Ducibus, pro-
pinquum Vercingetorigis, praeficiunt. Ille ex castris
prima vigilia egressus, prope confecto sub lucem iti-
nere, post montem se occultauit militesque ex no-
cturno labore sese reficere iussit. Quum iam meri-
dies adpropinquare videretur, ad ea castra, quae su-
pra demonstrauius, contendit: eodemque tempore
equitatus ad campestres munitiones accedere et reli-
quae copiae pro castris sese ostendere coeperunt.

84. Vercingetorix ex arce Alesiae suos conspicia-
tus, ex oppido egreditur; a castris longurios, muscu-
los, falces reliquaque, quae eruptionis causa para-
uerat, profert. Pugnatur vno tempore omnibus lo-
cis acriter atque omnia tentantur: qua minime visa
pars firma est, huc concurritur. Romanorum manus
tantis munitionibus distinctetur, nec facile pluribus lo-
cis occurrit. Multum ad terrendos nostros valuit
clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod

li et reliqua in illa munitione s. castris esse fabricata et reposita: nec credo, etsi Vercingetorix cum suis in oppidum reuersus est (c. 82 extr.), plane nullum praesidium horum castrorum relictum esse: immo reuera relictum fuit (cap. 70 extr.). Quod si relictum est, potuerunt ibi istae res et confici et adseruari. Vidit hoc Clarkius, tamen non probauit; sed Oudendorpius tenet hanc lectionem. Equidem puto, si quis superiora attente legerit, eum ne dubitaturum quidem esse hoc loco: nec tam multa dixissem, nisi tot dubitationes et emendationes prolatas reperissem, omnes illas inde natas, quia, castra Vercingetorigis quae essent, non potuerant adsequi. Alii ergo interpretes corrigendum putant locum: nam Clareanus dicit, a castris nihil

ad sensum facere, esse ergo *ra-
stros* legendum. Hotomanno placuit, *concos* legere. Liplius (Poliore. 1, 9) voluit scribi, *ac crates*, quod et Ciacconio visum est, quia Vercingetorix non castris, sed oppido se continuerit. Ceterum metaphr. Graec. sic exprellit Βερκινγτοριξ — ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε τὸ εὖς αὐτῷ στρατόμα, non discrete vertit illud a castris. Siue autem castris, siue a castris, siue e castris legatur, (ita enim variatur lectio,) id nihil differt, nec est in hac varietate causa mutandi loci. M.

musculos. vid. Ind. M.
qua minime visa etc. alii
quae.

firma est. Addunt vulgo *esse*.
Sed bene abest.

quod suum per. — consistere, quia non possunt ipsi omni-

suum periculum in aliena vident virtute constare: omnia enim plerumque, quae absunt, vehementius hominum mentes perturbant.

85. Caesar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur, cognoscit, laborantibus auxilium submittit. Vtrisque ad animum occurrit, vnum illud esse tempus, quo maxime contendere conueniat. Galli, nisi perfregerint munitiones, de omni salute desperant: Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium expectant. Maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergasillaunum missum demonstrauimus. Exiguum loci ad decliuitatem fastigium magnum habet momentum. Alii tela coniiciunt; alii testudine facta subeunt; defatigatis in vicem integri succedunt. Agger, ab vniuersis in munitionem coniectus, et adscensum dat Gallis, et ea, quae in terram occultaauerant Romani, contegit: nec iam arma nostris, nec vires subpetunt.

86. His rebus cognitis, Caesar Labienum cum cohortibus sex subsidio laborantibus mittit: imperat, si sustinere non possit, deductis cohortibus eruptione pugnet; id, nisi necessario, ne faciat. Ipse adit reliquos; cohortatur, ne labori succumbant; omnium

bus in locis adesse, non ipsi semet ipsos defendere, intelligunt, ab aliorum virtute pendere, virum euasuri sint periculum, nec ne. Non pauci pro *virtute* habent *salute*, quod eodem reddit, si res omnino spectetur; sed non opus est hac lectione. *M.* Pro *constare* alii *consistere*. Tò *virtute* Graecus reddit per ἀλκῇ τῶν ἄλλων.

auxilium. Hoc verbum, quod exciderat, e metaphr. Graec. et quibusdam codd. Dauil. et Oudend. recte restituerunt. *M.* Cf. Drakenb. ad Liu. 6, 6.

tempus. Post hoc verbum

frustra additur vulgo *praedicat. M.*

contendi, sic amat noster, vt *hiemari, pugnari, veniri*.

Exiguum — momentum. Haec verba non intelligo, et li video, describi locum, de quo c. 83 dixerat: *erat collis — castra fecerant*. Legerim, *Iniquum loci fastigium m. hab. mom.* Exstat enim *intiquum* in codd. *tere* omnibus et metaphr. Gr. Sic *fastigium* est collis decliuitas, et haec decliuitas dicitur *intiqua*, vt cap. 83. Quia ergo Romani in decliui ideoque iniquo et difficili loco erant.

superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. Interiores, desperatis campetribus locis propter magnitudinem munitionum, loca praerupta ex adscensu tentant: huc ea, quae parauerant, conferunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere et cratibus fossas explent, aditus expediunt: falcibus vallum ac loricam rescindunt.

87. Caesar mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus sex, post cum aliis septem C. Fabium Legatum: postremo ipse, quum vehementius pugnarent, integros subsidio adducit. Restituto proelio ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit; cohortes quatuor ex proximo castello deducit; equitum se partem sequi, partem circumire exteriores munitiones et ab tergo hostes adoriri iubet. Labienus, postquam neque aggeres, neque fossae vim hostium sustinere poterant; coactis vndequadraginta cohortibus, quas ex proximis praesidiis deductas fors obtulit, Caesarem per nuncios facit certiore, quid faciendum existimet. Adcelerat Caesar, ut proelio interfuit.

88. Eius aduentu ex colore vestitus cognito, [quo

magnum haec res habebat momentum, ut ibi valde laborarent. Verba *ad decliuitatem* puto orta ex interpretatione, cum quis vellet fastigium explicare, et *decliuitas* adscriberet: id deinde mutatum, aptatumque constructioni vicumque, irreplevit. Sed viatur quisque suo sensu. M. Oudend. praefert *exiguum*. Viraque lectio bonum sensum oblerit. Vira sit auctoris, dubium.

Agger, terra congesta, accumulata. Sic et cap. 57 et 86. *aggere fossas explent*. M. *quae in terram* — sunt lilia et stimuli. vid. cap. 73. M.

pugnet. Alii *pugnaret*.

Interiores. vid. c. 82. M.

fossas explent. Haec verba, ab aliis omitta, Oud. e plerisque codd. recte restituit. M.

loricam. vid. c. 72. M.

Brutum. Metaphr. Graecus praemittit praenomen Δένωρ.

deducit. Alii *educit*.

vndequadraginta. Sic bene codd. Alii *vna de quadraginta*. Et in Graec. metaphr. est, *εἰς ἑκατὸν καὶ ἑνὴν*. M.

fors obtulit. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *fors*.

ex colore vestitus. Haud

V 2

insigni in proeliis vti consueuerat,] turmisque equitum et cohortibus visis, quas se sequi iusserat, vt de locis superioribus haec decliuiā et deuexa cernebantur, hostes proelium committunt. Vtrimque clamore sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri, emissis pilis, gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur: cohortes aliae adpropinquant: hostes terga vertunt: fugientibus equitēs occurrunt: fit magna caedes. Sedulius, dux et princeps Lemouicum, occiditur: Vergasillaunus Aruernus viuus in fuga comprehenditur: signa militaria LXXIII ad Caesarem referuntur: pauci ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido caedem et fugam suorum, desperata salute, copias a munitionibus reducant. Fit protinus, hac re audita, ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites essent defessi, omnes hostium copiae deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur: magnus numerus capitur atque interficitur, reliqui ex fuga in ciuitates discedunt.

89. Postero die Vercingetorix, concilio conuocato,

dubie intelligitur paludamentum, quod fuisse rubicundi vt plurimum coloris, neminem fugit. Dio Cass. 42, 40, de Caesare, in summo discrimine versante, et enatando salutem petente, ὁ Καῖσαρ τὸ ἰμάτιον ὑλοεργῇ ἀντίδραψι, scilicet ne ab hostibus agnosceretur: et Florus 4, 2, 59 paludamentum adpellat. Cf. Sueton. Iul. 64. etsi hic in re ipsa dissentit a ceteris. Liu. 7, 34. *Imperator, sagulo gregali*, (quo gregarii milites vtuntur,) *amictus, ne ducem circumire*

hostes notarent, omnia perlestrauit. Cum autem non proprium Caesari fuerit, gestare paludamentum, sed omnibus imperatoribus commune: dudum existimaram, verba, quae sequuntur, quo *insigni in proeliis vti consueuerat*, ab aliquo in margine notata esse, et in textum inrepsisse, cum e notis Brantii et Dauisii ad h. l. intellexi, iam Lipsium (in analectis ad libros de milit. Rom. 2, 12. pag. XII) idem censuisse. Nam quod Dauisius suspicatur, Ca-

id se bellum suscepisse non suarum necessitatum, sed communis libertatis causa, demonstrat; et quoniam sit fortunae cedendum, ad utramque rem se illis obferre, seu morte sua Romanis satisfacere, seu viuum transdere velint. Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. Iubet arma transdi, principes produci. Ipse in munitione pro castris confedit: eo duces producuntur. Vercingetorix deditur, arma proiciuntur. Reservatis Aeduis atque Aruernis, si per eos ciuitates recuperare posset, ex reliquis captiuis toto exercitu capita singula praedae nomine distribuit.

90. His rebus confectis, in Aeduos proficiscitur; ciuitatem recipit. Eo legati ab Aruernis missi, quae imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit: captiuorum circiter XX milia Aeduis Aruernisque reddit: T. Labienum duabus cum legionibus et equitatu in Sequanos proficisci iubet: huic M. Sempronium Rutilum adtribuit: C. Fabium et L. Minucium Basilum cum duabus legionibus in Remis conlocat, ne quam ab finitumis Bellouacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum in Ambiuaretos, T.

larem vestitu singularis coloris vsum esse, id nullo nititur fundamento. *M.*

decluta. alii *declua.*

excipit. alii male *excipitur.*

missis piliis. Codd. et edd. vet. bene sic. Graecus *ἀποθύρες*. Vulgo *omissis*. Conf. Sallust. Catil. 60.

Lemonicum. Male alii *Germanorum*, *Remorum*, *Sequanorum* et quid non? Interpretes Graecus bene habet.

essent defessi. Sic rectius codd. et edd. vet. Alii *fuisse*.

Vercingetorix deditur. Narrat Dio Cassius (40, 41), Vercingetorigem, fretum pristina Caesaris amicitia, improviso ad Caesarem, in tribunali sedentem, accessisse, supplicemque veniam rogasse; sed hanc ipsam ob causam, quoniam amicitiae iura violauerit, in vincula coniectum, in triumpho ductum et tandem interfectum esse. Conf. 43, 19. *M.*

Rutilum adtribuit, adiutorem, non conlegam, ut Celsus habet pag. 159.

Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium Cicéronem et P. Sulpicium Gabilloni et Matifcone in Aeduis ad Ararim, rei frumentariae causa, conlocat. Ipse Bibracte hiemare constituit. His rebus litteris Caesaris cognitis, Romae dierum XX subpublicatio indicitur.

litteris Caesaris. haec verba siue obsecratio, gratulatio siue
in aliis desunt. subpublicatio et alii actus tales
sacri differant, docet Valer.
subpublicatio. Quid precatio Max. I, I.

I N C E R T I A V C T O R I S
A V L I H I R T I I , V T V I D E T V R
C O M M E N T A R I O R V M C A E S A R I S
D E B E L L O G A L L I C O
L I B E R O C T A V V S

Auctore Suetonio (Iul. 56) constat, hunc librum non esse a Caesare scriptum; sed Hirtio auctori tributum, quamquam cum aliqua dubitatione. Et est Hirtii nomen in quibusdam codicibus praescriptum. Sed qui librarii praescripserunt nomen Auli Hirtii Panfae, (praescripserunt autem plerique, teste Oudendorpio) hi manifeste errarunt, quoniam Hirtius et Panfa duo diuersi viri fuerunt, qui A. V. 711 consulatu functi sunt. Cf. Sueton. Aug. 10. Nonnulli Oppium nominarunt. Igitur cum alius alium auctorem ediderit, est res incerta quidem, verisimillimatamen de Hirtio auctore sententia. Suetonius quidem aliquot verba epistolae, huic libro praemissae, repetit et Hirtii verba esse simpliciter dicit. Haec est summa eorum, quae interpretes de hac re disputarunt. Dodwelli disertatio de auctore huius libri, quem Hirtio potius quam Oppio adtribuit, exstat etiam in editione Caesaris Oudendorpiana T. 2. p. 1007. Plutarchum in vita Caesaris res libri huius octaui plane praeteriisse, miror. Nec metaphrastes Graecus cum vertit.

Seruatus Lupus, Ferrar. continuatoris, mentionem Abbas, ubi epist. 37. Hirtii, facit, huius istum temere Caesaris commentariorum notarium dicit.

COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO

LIBER OCTAVVS

ARGVMENTVM

I. Praefatio A. Hirtii.

II. Res gestae C. Iulii Caesaris a. VIII. Proconsulatus.

Cap. 1. *Nova coniuratio Gallorum.* 2. 3. *Receptio Biturigum.* 4. 5. *Carnutes debellati.* 6—22. *Bellouaci.* 23. *Commius Atrebas insidiis petitus.* 24. 25. *Exercitus Romanus in plures partes diuisus. fines Ambiorigis iterum vexati. T. Labienus in Treuiros missus.* 26—29. *Lemonum a Dumnaco, Andium duce, obpugnatum. Dumnacus victus.* 30. *C. Caninius Drappetem et Lucetrium persequitur.* 31. *Carnutes et finitimas ciuitates in fidem receptae.* 32. 35. *Drappetis et Lucetrii fuga in oppidum Vxellodunum, quod obsidetur.* 34. 35. *Drappes et Lucetrius, frumentum et commeatum adducturi, ex oppido egressi, a C. Caninio Legato repulsi.* 36. *Drappes captus.* 37. 38. *Vxellodunum operibus inclusum. de Gutruato subplicium sumtum.* 39—43. *Aduentus Caesaris ad Vxellodunum. oppidani ab aqua prohibiti. opera Romanorum incensa. fons oppidi cuniculis intercisus.* 44. *Vxelloduni deditio. poena oppidanorum. Drappetis mors. Lucetrius prehensus.* 45. *Treuiro a Labieno victi.* 46. *Aquitania in fidem recepta. hiberna.* 47. 48. *Commius victus.*

III. Annus IX. Proconsulatus.

Cap. 49. *Praefatiuncula auctoris. Caesaris indulgentia in Gallos.* 50. *Eius iter in Italiam, Antonium vs in petitione sacerdotii adiuuet.* 51. *Caesar magnifice exceptus.* 52. 53. *Iter in ulteriore Galliam. Labienus Galliae togatae praefectus. initia belli ciuilis.* 54. 55. *Legiones a Caesare per causam belli Parthici deductae, Pompeio traditae.*

Coactus adsiduīs tuis vocibus, Balbe, quum quotidiana mēa recusatio non difficultatis excusationem; sed inertiae videretur deprecationem habere, difficillimam rem suscepi. Caesaris nostri commentarios rerum gestarum Galliae, non comparandos superioribus atque insequentibus eius scriptis, contexui nouissimumque ac imperfectum ab rebus gestis Alexandriae confeci usque ad exitum non quidem ciuilis disensionis, cuius finem nullum videmus, sed vitae Caesaris. Quos utinam qui legent, scire possint, quam inuitus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiae atque adrogantiae crimine, qui me mediis interposuerim Caesaris scriptis. Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab

deprecatio inertiae, quae oritur ab inertia, cum quis rem declinat, quia ipse iners est. M.

rerum gestarum Galliae. Haec verba absunt ab vno codice. Vossius. Liceat singulas huius corrupti loci varietates enotare, ut cuius lectori liberum iudicium sit. M. Galliae. id est in Gallia. Sic et c. 48. item Sallust. lug. 33. Numidiae pro in Numidia. Florus 1, 18. Lucaniae.

comparandos: sic codd. recentissimi. comparantibus: sic codices duodecim antiqui et editiones, Beroaldina priores. comparentibus: sic codex vnus, isque antiquissimus. comparandis: cod. Oxon. qui et ipse bonus est. M. Forlian legendum commentariis et post comparandos subaudiendum commentarios, tum contexui significaret adtexui, addidi. Sic Oud. Haulius mauult non comparandis scil. cum meis his; sensu eodem, sed constructione minus commoda.

nouissimumque imperfectum:

sic plerique MSS. et edd. vett. nouissimeque imperfectum: sic tres codd. satis boni. nouissimum ac imperfectum: sic duo codd. recentes. nouissimeque imperfecta: haec est lectio vulgaris. M. Lego ac imperfectum et plane sic Sueton. in Caes. c. 56. de Hirtio.

Caesaris nostri — confeci. Quis ergo facile dixerit, quanam huius loci vera lectio sit? Si non temerarium videtur, proponam, quomodo locus meus qualicumque sententia legi possit: Caesaris nostri commentariis comparentibus (qui comparent, adfunt, non interciderunt), superioribus (qui hunc librum octauum antecedunt) atque insequentibus (qui hunc librum octauum sequuntur, contexui nouissimum vltimum adieci librum libris septem de bello Gallico, vltimum item libris tribus de bello ciuili), atque imperfectum (eum librum, qui non absolutus erat: is est tertius de bello ciuili, vere abruptus, v. eius caput vlt.), ab re-

aliis esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur: qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset; adeoque probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita, facultas scriptoribus videatur. Cuius tamen rei maior nostra, quam reliquorum, est admiratio: ceteri enim, quam bene atque emendate; nos etiam, quam facile atque celeriter eos perfecerrit, scimus. Erat autem in Caesare quum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima scientia suorum consiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interesssem: quae bella quamquam ex parte nobis Caesaris sermone sint nota;

bus gestis Alexandriae confeci (feci, ut esset integer, perfeci,) usque ad exitum — —. Cui placuerit varias lectiones examinare, is nihil a me sine codicibus receptum, quaedam e coniectura esse omissa reperiet. Singula vindicare, vix opus est. Nam id, quod adest, quod in omnium oculis et manibus versatur, dici comparere, neminem fugit. Et fortasse Caesar scripserat plura de his bellis, quam quae seruata sunt; fortasse noluit schedas omnes seruari, quia non redegerat in ordinem; ut adeo Hirtius loqueretur de his, quae comparerent adhuc. Quod nouissimum commentarium dicit nouissimum librum, et vnum librum adpellat commentarium, id est e consuetudine huius scriptoris: nam singulos libros adpellat singulos commentarios. v. c. 4. 48. et passim. De significatione verbi conficere non dubitabunt, qui, quid sit conficere negotium, numerum, et alia, cogitauerint; etsi librum conficere alibi plerumque simpliciter est scribere, consignare. Sed,

ut dixi, tantum suspicor, sic legi posse. M.

sed vitae Caesaris. Hodie tamen non exstant ea omnia, quae hic scriptor addidit. v. libr. de B. Afr. extr. aut adeo de B. Hispan. extr. etsi non constat, an liber de B. Hispan. sit ab eodem auctore, qui lib. 8. de B. G. et libros de B. Alex. et Afr. scripserat. M.

Quos qui legent. Quoniam dicit quos numero plurali, necesse est, ut superiora verba sic intelligantur, ut duobus diuersis libris agnoscamus ab hoc auctore continuatos esse commentarios Caesaris. M.

me medits interp. alii *medium.* item *medius.*

tantarum rerum. Alii addunt *gestarum.*

deesset. alii *desit.*

praebita, facultas. vid. admonitionem, libris de B. Gall. a me praemissam. M.

perfecerit. Edd. vulgares, *confecerit*, contra codd. M. Suet. l. c. *perscripserit.*

sunt nota. alii *sunt.*

tamen aliter audimus ea, quae rerum nouitate aut admiratione nos capiunt, aliter, quae pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas conligo, ne cum Caesare conferar, hoc ipso crimen adrogantiae subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Caesare comparari. Vale.

aliter audimus. alii audimus. Male. Sermo est de eo, quod vulgo fit.

ipſi teſtes et ſpectatores fuimus. M.

hœc ipſo. Sic cod. Oxon. et edd. quædam. Vulgo ipſum, inueniſte.

pro teſtimonio, quorum

Omni Gallia deuicta, Caesar quum a superiore aestate nullum bellandi tempus intermisisset, militesque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus vellet; complures eodem tempore ciuitates renouare belli consilia nunciabantur coniurationesque facere. Cuius rei verisimilis causa adferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque vlla multitudine, in vnum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diuersa bella complures eodem tempore inissent ciuitates, satis auxilii, aut spatii, aut copiarum habiturum exercitum Populi Romani ad omnia persequenda: non esse autem alicui ciuitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquae possent se vindicare in libertatem.

2. Quae ne opinio Gallorum confirmaretur, Caesar M. Antonium Quaestorem suis praefecit hibernis: ipse cum equitatus praesidio pridie kal. Ianuarias ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionem XIII, quam non longe a finibus Aeduorum conlocauerat in finibus Biturigum, eique adiungit legionem XI, quae proxima fuerat. Binis cohortibus ad inpedimenta

a super. aestate. Aut non nimis vrgendum est hoc: bellum enim renouatum est ipsa hieme (cf. 7, 8-10): aut, idque potius, cum Clarkio e cod. regio istud a tollendum. *M.* Non id necesse, si de superiore aestate non eius anni, sed praecedentis capias, imo, si malis, ipsa aestas anni praecedentis intelligi potest.

resisti posse Romanis. Male alii a Romanis.

inissent, coepissent. Sic duo codd. optimi. Alii *intulissent.* *M.*

tali mora, expectando, do-

nec complures exercitus, diuersis locis aduersus Romanos bellantes, eos sensim debilitassent. *M.*

praefecit, alii praeficit, quod praefert Clarke, sed saepe variatur tempus in historicis.

legionem XIII. Hunc numerum editores propter ea, quae cap. 11 narrantur, receperunt. Vulgo XII. *M.* Sed haec cum Labieno erat in hibernis. Vid. cap. 24.

ad inpedimenta. Vulgo addunt *tuenda.* Verum hoc glossam sapit. in cod. Andino deest. bene.

relictis, reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit: qui, quum latos fines et complura oppida haberent, vnius legionis hibernis non potuerant contineri, quin bellum pararent coniurationesque facerent.

3. Repentino aduentu Caesaris accidit, quod inparatis disiectisque accidere fuit necesse, vt sine timore vlllo rura colentes prius ab equitatu obprimerentur, quam confugere in oppida possent: namque etiam illud, vulgare incursionibus, signum hostium, quod incendiis aedificiorum intellegi consuevit, Caesaris id erat interdicto sublatum: ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, deficere-tur; aut hostes incendiis terrentur. Multis hominum milibus captis, perterriti Bituriges, qui primum aduentum effugere potuerant Romanorum, in finitimas ciuitates, aut priuatis hospitiiis confisi, aut societate consiliorum, confugerant. Frustra: nam Caesar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat vlli ciuitati spatium de aliena potius, quam de domestica salute cogitandi: qua celeritate et fideles amicos retinebat et dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita, Bituriges, quum sibi viderent clementia Caesaris reditum patere in eius amicitiam, finitimasque ciuitates sine

disiectisque. Alii male *delectisque.* Vid. Ind. Mox *accidere*, plene, vt Caesar solet.

incursionis puto delendum: voluit aliquis explicare *signum hostium*, quod esse potest vel signum, quod hostes dant, (et sic cepetim hoc loco,) vel, e quo intelligitur hostium *incursio*: adscripsitque ideo *incursionis*, vt adeo sit *sign. incurf. host.* Seruauit quidem codd. hoc verbum; sed vnus codex antiquus et bonus habet *incursionibus*, in quo est causa suspicio-

nis. *M.* Oud. inde malit *incursionem*, sed praestat sequi codicem.

signum incenditis intellegi. Vt dicimus, signum dare re aliqua: sic et dici potest, signum intelligere (datum) re aliqua, *σημαίνεσθαι τι.* *M.*

Caesaris id. Oudendorpius e libris bonis addidit *id.* *M.* quod deleuerant Vossius et Clarkius.

deficeretur. E probis codd. bene sic. Inde *defectus* C. 3.

vlla poena dedisse obsides atque in fidem receptas esse, idem fecerunt.

4. Caesar militibus pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus intolerandis, studiosissime permanſerant in labore, ducenos ſeſtertios, Centurionibus II milia nummum praedae nomine condonanda pollicetur; legionibusque in hiberna remiſſis, ipſe ſe recipit die XXXX Bibracte. Ibi quum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes, quos intuliſſe bellum ſibi querebantur. Qua re cognita, quum non amplius X et VIII dies in hibernis eſſet commoratus, legiones XIII et VI ex hibernis ab Arare educit; quas ibi conlocatas, explicandae rei frumentariae cauſſa, ſuperiore commentario demonſtratum eſt. Ita cum duabus legionibus ad perſequentes Carnutes proficiſcitur.

5. Quum fama exercitus ad hoſtes eſſet perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, deſertis vicis oppidisque, quae tolerandae hiemis cauſſa, conſtitutis repente exiguis ad neceſſitatem aedificiis, incolebant, (nuper enim deuicti complura oppida diſmiſerant,) diſperſi profugiunt. Caesar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempeſtates quum ſubire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo caſtra ponit atque

40 et 64. item apud Phaedrum 1, 21. Vulgo *deſiceret*.

fideles amicos. alii *facile amicos*.

Tali cond. prop. Bit. Clarke transponit *Tali cond. Bit. prop.*

II milia num. Oud. ſuſpicatur legendum *ad II m. n. vt* 1, 5. C. 1, 39. 3, 53.

condonanda. In omnibus codd. praeter vnum recentem eſt *condonata*, ſenſu nullo: ergo vulgata lectio videtur hactenus e correctione fluxiſſe. Ciac-

conius voluit tolli: non male. *M.*

educit. Alii *duct*, quod probat Voſſius. Oud. mauult *reducit*, i. e. reuocat.

ſuper. comment. Cf. 7, 90. De *explicare* vid. Ind. *M.*

deſertis vicis etc. Oud. legendum ſuadet *vicis deſertis quaeque tol. h. cauſſa conſtituerant aedificia*, vbi delendum *oppidisque* et mox *incolebant*.

diſmiſerant. vid. Ind. *M.*

in tecta partim Gallorum, partim quae, coniectis celeriter stramentis tentoriorum integendorum gratia, erant inaedificata, milites contegit: equites tamen et auxiliosos pedites in omnes partes mittit, quas cumque petisse dicebantur, hostes: nec frustra: nam plerumque magna praeda potiti nostri reuertuntur. Obpressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, quum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent, nec siluarum praesidio tempestatibus durissimis tegi possent, dispersi, magna parte amissa suorum, dissipantur in finitimas ciuitates.

6. Caesar tempore anni difficillimo quum satis haberet conuenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumque in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus aestiuorum nullum summum bellum posse consilari: C. Trebonium cum II legionibus, quas secum habebat, in hibernis Genabi conlocauit; ipse, quum crebris legationibus Remorum certior fieret, Bellouacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgasque praestabant, finitimasque his ciuitates, duce Correo Bellouaco et Commio Atrebate, exercitus comparare atque in vnum locum cogere, vt omni multitudine in fines Sueffionum, qui Remis erant adtributi, facerent inpressionem; pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad

coniectis stram. An *congestis*? Omnia vero verba: *partim Gall.* — *conteggit*: sunt incertae lectionis, nec vnum fere est, quin alicubi aliter scribatur. *M.*

inaedificata, non stramentis; foret enim absurdum; sed *inaedificata* est ibi, illo loco aedificata, et stramenta sunt materia, a qua aedificantur. In vno cod. est simplex, *aedificata*. *M.*

milites contegit. Omnino leg. *conectit*. Sic. 2, 16. *homines in locum (tutum) conicere.*

v. Ind. *M.* Voss. volebat *conlegit*, quod non probat Clarke. Mihi *coniecit* multum adridet. *mittit.* Cod. Leid. *dimittit.*

quantum in ratione (cogitatione, coniectura) *esset* (positum), quantum posset cogitando coniectandoque intelligi. *M.*

sub tempus aestiuorum. Sic et c. 46.

sumum, grauissimum. Sed Gronouius ad Liu. (26, 10), vt Oudend. monuit, intelligit bellum, in quo summa rei vertitur. *M.*

finitimasque his. Edd. ver.

salutem suam iudicaret, nullam calamitatem socios optime de republica meritos accipere; legionem ex hibernis euocat rursus XI, litteras autem ad C. Fabium mittit, ut in fines Sueffionum legiones II, quas habebat, adduceret, alteramque ex duabus ab T. Labieno arcessit. Ita, quantum hibernorum obportunitas bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore, in vicem legionibus expeditionum onus iniungebat.

7. His copiis coactis, ad Bellouacos proficiscitur, castrisque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites officio functi renunciant, paucos in aedificiis esse inuentos atque hos, non qui agrorum colendorum causa remanissent, (namque esse vndique diligenter demigratum,) sed qui speculandi gratia essent remissi. A quibus quum quaereret Caesar, quo loco multitudo esset Bellouacorum, quodue esset consilium eorum, inueniebat, *Bellouacos omnes, qui arma ferre possent, in vnum locum conuenisse; itemque Ambianos, Aulercos, Caletos, Velliocasses, Atrebatas locum castris excelsum, in silua, impedita circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in vteriores siluas contulisse; complures esse Principes belli auctores, sed multitudinem maxime Correo*

ita. Oud. restituit *his* e codd. Vulgo male *in*. Vossius omitti volebat particulam, Clarke delet.

Correo. alii Corbeo. exercitus comparare, alii exercitum.

colendorum. Si vel maxime e duobus libris vetustis et optimis praeferatur *incolendorum*: tamen et vulgatae sensus est, non remanisse ideo, ut agros illos s. regionem illam incolerent; quia sequitur: nam omnes fere demigrarant, s. nemo ibi incolebat. Cf. c. 3 et 5. M.

Velliocasses. Fortasse Velo-

casses, ut 2, 4. et apud Orosium de hac ipsa re (6, 11). Monuit Ciacconius. M.

in silua — palude. Leg. in silua, impedita (quae silua impedita erat, difficiles aditus habebat) *palude* (propter paludem). Voluerunt explicare illud *impedita silua*, ideoque adscripserunt *circumdata*, (sic enim codd. fere omnes,) quod deinde edd. mutarunt in *circumdatum*. Sed et plures sunt varietates, neque satis certa scriptura demonstrari potest. Orosius (6, 11) sic expressit: *locum oin-*

obtemperare, quod ei summo esse odio nomen Populi Romani intellexissent; paucis ante diebus ex his castris Atrebatem Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda, quorum et vicinitas propinqua, et multitudo esset infinita: constituisse autem Bellouacos, omnium Principum consensu, summa plebis cupiditate, si (ut dicebatur) Caesar cum tribus legionibus veniret, obferre se ad dimicandum, ne miseriore ac duriore postea conditione cum toto exercitu decertare cogerentur: si maiores copias adduceret, in eo loco permanere, quem delegissent; pabulationem autem, quae propter anni tempus quum exigua tum disiecta esset, et frumentatione et reliquo commeatu ex insidiis prohibere Romanos.

8. Quae Caesar consentientibus pluribus quum cognouisset, atque ea, quae proponerentur, consilia plena prudentiae longeque a temeritate barbarorum remota esse iudicaret, omnibus rebus inseruiendum

cum atque impeditum undique paludibus capiunt. M.

ut dicebatur. Sic Dauif. e codd. Vulgo diceretur.

coptas adduceret. Duo codd. ant. et boni, ageret. Bene: nam adducere est interpretamentum, v. Ind. M. Sed paulo ante idem adfuit ad aux. G. adducenda. Hirtius tamen eo sensu dicit agere Afr. 26.

pabulatio disiecta, cum disiecti, dispersi, alii aliis locis, passim pabula colligunt. Cf. c. 10. Raris disiectisque ex aedificiis pabulum conquiruntur. M.

hostis — prodiret. Sic Oud. e codd. Vulgo hostes — prodirent.

veterrimas. Vulgo veteranas contra codd. M. Et edd. vet.

functa abest a plerisque libris: exstat tamen in bonis. M. Eadem locutione vsus Seneoa

ep. 93. functum omnibus vitae humanae stipenditis.

consilio. Dauif. mauult concilio.

ante omnia trent. Vulgo iret. Emendauit Clarkius post alios.

*accidere hostibus, eorum oculis offerri. Notum est, rem dici accidere ad aures, animum, oculos, quae afficit oculos (agit in oculos). Est Graecum *προσπίπτειν*. M.*

depoposcissent. Dixerant hostes (v. c. 7), se velle dimicare, si Caesar, cum tribus legionibus veniret. Haec igitur promissio certaminis cum hostium numero certo est nunc illud, depoposcere numerum certum. M.

quadrato agmine. Non omnes eodem modo describunt hoc agmen. Adieci ergo verba Salmasii (de re militari Rom. c. 10 p. 103 edit. Lugd. a. 1657). qui, Quadratum agmen, inquit,

statuit, quo celerius hostis, contempta suorum paucitate, prodiret in aciem: singularis enim virtutis veterrimas legiones VII, VIII et VIII habebat; summae spei delectaeque iuuentutis XI, quae, octauo iam stipendio functa, tamen conlatione reliquarum nondum eandem vetustatis ac virtutis ceperat opinionem. Itaque consilio aduocato, rebus iis, quae ad se essent delatae, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat. Si forte hostes trium legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit, ut legio VII, VIII, VIII ante omnia irent impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esse consuevit) cogeret undecima, ne maioris multitudinis species accidere hostibus posset, quam ipsi depoposcissent. Hac ratione paene quadrato agmine instructo, in conspectum hostium, celerius opinione eorum, exercitum adducit.

9. Quum repente instructas velut in acie certo gradu legiones accedere Galli viderent, quorum

non dicitur, cuius latitudo aequalis sit in omnes ad aspectus longitudini; sed quod frontem habet recta linea exaequata et ad extremitates angulos rectos. Hanc sententiam Salmasii repetit Guischardus (Mémoires crit. et histor. sur les antiquités militaires T. I. p. 195), et his verbis expressit: *La figure ressembloit à un parallélogramme quelconque à angles droits*. Probat deinde rem, illustratque multis exemplis, quibus efficit, quadratum agmen esse idem illud, quod Polybius (6, 38) descripsit, a verbis, *Ἐστὶν αὖτε καὶ ἰσὺς γένηι ποταμίας*, usque ad verba, *Ὅτις δὲ εὐταξίαντες*. Nostrium hunc locum Guischardus p. 227 tractat, et de illo paene quadrato agmine haec addit: *Comme la quatrième légion marchoit sépa-*

rée des autres et sur une seule colonne, la figure d'un carré, que la marche parallèle des trois colonnes représente ordinairement, n'est pas parfaite. Euincit quoque, quadrato agmine et triplici acie venire (vid. Ind. in acies) eandem rem exprimere, et utilitatem agminis quadrati fuisse hanc, ut, si exercitus in itinere improvise ab hostibus opprimeretur, agmen consistens illico esset acies instructa, quae et ipsa dicta est quadrata. Ceterum cum his omnibus non confundendum est in orbem pugnare. vid. Ind. in orbis. De quadrato agmine add. Schwebelius ad Veget. de re milit. 3, 20. M.

in conspectum. Codd. quidam et edd. vet. *in conspectu*. Id probat Davisius, recepit Clarke. Et omnino sic alias, ut apud

erant ad Caesarem plena fiduciae consilia perlata, siue certaminis periculo, siue subito aduentu, seu expectatione nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optauerat, tamen, admiratus tantam multitudinem hostium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa, quam late patente, castra castris hostium confert. Haec imperat vallo pedum XII muni coronisque lorikulam pro ratione eius altitudinis inaedificari; fossam duplicem pedum quinum denum lateribus directis deprimi; turris crebras excitari in altitudinem III tabulatorum, pontibus transiectis constratisque coniungi, quorum frontes viminea loracula munirentur, ut hostis a duplici fossa duplici propugnatorum ordine defenderetur: quorum alter ex pontibus,

Phaedrum 5, 1. Sed plurimi codd. vulgatum tenent.

certaminis periculo, vel, ut periclitarentur aleam certaminis; vel, quia periculum subeundi certaminis instabat. Malim postea *M.*

in altit. depressa; vno verbo, profunda. Sic *in altitudinem erectus* foret simpliciter altus. *M.* *castra castris confert*, i. sua castra castris hostium propinqua, et e regione ponit. v. Ind. *M.* *in conferre*.

coronisque — inaedificari. Haud cunctanter fateor, me haec non intelligere, praesertim cum ne lectio quidem certa sit. Nempe vel deest *loriculam*; vel deest *coronis*; vel desunt verba, *pro ratione etus altitudinis*; vel, ubi leguntur, variant rursus pluribus modis. Quid sit *lorica vallis*, potest ex 7, 72 intelligi; et rogo lectores, ut illum locum conferant: sed quid sit, *loriculam vallis coronis inaedificare*, id quaero. Oudendorpius sic explicat: *in summo rotundi vallis fastigio aedificare lorikulam*. Sed cur

dixit *coronis*, plurali numero, si est fastigium seu margo summus? Rursus Gesuerus in Thel. L. L. non agnoscit verbum *loriculam*, et coronis inaedificare explicat sic, *lorica intermissa plenis inaedificare castra*: dubitat tamen de lectione. Si quid in lectione incerta dici potest, legerim: *coronisque hoc* (scil. vallum) *pro r. a. inaedificari*. Coronae sunt ipsa illa loracula: quod verbum, ut fortasse notius, cum aliquis interpretandi causa margini adscripsisset, venit in textum, et e collo sexto, *loracula*, factus est quartus. Iam vallum inaedificatur coronis s. loracula, cum circa marginem valli sit corona s. loracula. Quodli ex architectura addatur, coronas esse projectiones s. prominentias parietum, quae hodie dicantur *corniche* (*Kranz*), de quo Laeti Lexicon Vitruvianum adiri potest: tanto minus mirum fuerit, coronis istiusmodi, circa vallum procurrentibus, dici inaedificatum vallum, et has esse illam loricam, quae alibi dicitur, Dubio, an

quo tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permetteret; alter, qui propior hostem in ipso vallo conlocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores altioresque turres inposuit.

10. Huius munitionis duplex erat consilium. Namque et operum magnitudinem et timorem suum sperabat fiduciam barbaris adlaturum: et, quum pabulatum frumentatumque longius esset proficiscendum, paruis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interiecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnumquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant, acriusque hostes insequiebantur; aut vicissim hostes, eamdem transgressi, nostros longius submoueabant. Acci-

e loco Vegetii (de re mil. 4. 28) exsculpi aliquid possit, ubi lorikulam esse dicit fossam, vallo ludibusque et turriculis instructam. Sed nihil definitio. *M.* Puto in explicatione Oud. acquiescendum. Locus Vegetii huc non facit. Addit Oud. et aliam coniecturam, quae minus adridet. Foran *loriculam* huc inreplet per errorem e sequentibus; abesse enim potest, ut Morus ostendit. Foran et legendum *coronisque siue loracula*.

deprimere fossam, fodere, (tacere, ut fiat profunda.) *M.*

rat. directis. v. 7, 72. et Ind. M.

pontes constrati, tabulae, quae sic sternuntur s. ponuntur, ab una turri ad aliam porrectae, ut veluti in ponte transiri possit ex alia in aliam. Sic coniunguntur turres. *Transiecti constratique*, i. e. transuersim strati s. politi. *M.* Vitruuius 1, 5. usum horum pontium transietorum docet hunc, ut, si hostis quam partem muri occupasset, contignata illa, qui repugnabant, possent rescindere. Sic hostis pergere haud poterit. Deprehendit hunc usum in vetero

munitione urbis nostrae a. 1730 vir eximio dignus elogio, b. m. Andr. Silbermann, remque in tabula aeri incisa exhibuit in *Local-Geschichte der Stadt Strassburg* fol. 1775. p. 12.

frontes, pars anterior pontis, *M.*

viminea loracula turris. vid. dicta ad 5. 40. *M.*

defenderetur, arceretur. Lectio vulg. *depelleretur* est interpretamentum. Verba *dupl. ci fossa*, quae vulgo ab sunt, Dauisius et Oudendorpius e codd. restituerunt. *M.*

permitteret. Notat talem iactum, quo tela pertingant ad hostes. Sic et apud Lucanum 1, 4. 651.

et operum magnitudinem. Dauis. emendabat ex op. magnitudine. Non opus.

auxilia Gallorum, quae constabant Gallicis militibus. *M.*

Gall. Germanorumque. Ante haec verba male insertum erat aut. quod bene expunxit Scaliger e coniectura Ciacconii; firmavit dein et cod. Oxon.

eandem. Ita pauci. Plerique *eadem*, quidam *cadem*. Res

debat autem quotidianis pabulationibus, id quod accidere erat necesse, quum raris disiectisque ex aedificiis pabulum conquireretur, vt in peditis locis dispersi pabulatores circumuenirentur: quae res etsi mediocre detrimentum iumentorum ac feruorum nostris adferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum; atque eo magis, quod Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum arcessenda docui, cum equitibus venerat: qui tamen etsi numero non amplius erant quingenti, tamen Germanorum aduentu barbari inflabantur,

11. Caesar, quum animum aduerteret, hostem complures dies castris, palude et loci natura munitis, se tenere; neque obpugnari castra eorum sine dimicatione perniciofa, nec locum munitionibus claudi, nisi a maiore exercitu, posse: litteras ad Trebonium mittit, vt, quam celerrime posset, legionem XIII, quae cum T. Sextio Legato in Biturigibus hiemabat, arcesseret, atque ita cum III legionibus quam magnis itineribus ad se veniret: ipse equites in vicem Remorum ac Lingonum reliquarumque ciuitatum, quorum magnum numerum euocauerat, praesidio pabulationibus mittit, qui subitas hostium incursiones sustinerent.

12. Quod quum quotidie fieret, ac iam consuetudine diligentia minueretur, quod plerumque accidit diurnitate, Bellouaci, delecta manu peditum, co-

ipsa necessarium facit eandem. M. Dedit iam Vrlinus e codd. docui. Cf. c. 7. Vulgo dixeram. M.

qui — inflabantur. Haec in edd. vet. desiderantur. Pro inflabantur alii habent nitabantur. Deinde amplius quingenti per elipsum eodum quam, vt 4, 12. C. 3, 99. Afr. 1. et 38. Vulgo legitur quingentis. Emendauit Clarke e codd.

quam magnis itin. Sic leg. e Leid. pr. vid. lud. in quam. M. Vulgo magnis.

pabulationibus. Sic codd. et edd. vet. Scaliger cum Faerno malit pabulatoribus. Sed bene positum abstractum pro concreto. elic. nostros insidits, i. e. ad insidias, ad locum, vbi insidiae positae erant. Sic explicauit Oud. Locus non intellectus variatus est scribendo, infi-

gnitis stationibus quotidianis equitum nostrorum, silveltribus locis insidias disponunt; eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros insidiis, deinde circumuentos adgrederentur. Cuius mali fors incidit Remis, quibus ille dies fungendi muneris obuenerat. Namque ii, quum repente hostium equites animum aduertissent ac numero superiores paucitatem contemnerent, cupidius insecuti, a peditibus vndique sunt circumdati: quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris proelii, se receperunt, amisso Vertisco, Principe ciuitatis, Praefecto equitum: qui quum vix equo propter aetatem posset uti, tamen, consuetudine Gallorum, neque aetatis excusatione in suscipienda Praefectura usus erat, neque dimicari sine se voluerat. Instantur atque incitantur hostium animi secundo proelio, Principe et Praefecto Remorum interfecto, nostrique detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere ac moderatius cedentem insequi hostem.

13. Non intermittuntur interim quotidiana proelia in conspectu vtrorumque castrorum, quae ad vada transitusque fiebant paludis. Qua contentione Germani, quos propterea Caesar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi proeliarentur, quum constanter vniuersi paludem transissent, paucisque resistentibus interfectis pertinacius reliquam multitudinem

dae, in insidiis, et vulgo in insidiis. M. Similia sunt C. 2, 19. deducere praesidio. Afr. 16. oppido represserunt. et apud Lucanum 2, 685. discussere salo.

obuenerat. Alii venerat.

Vertisco. Sic edd. vet. Celsus Vertiso. Alii Verutio. Supra 5, 45. 49. occurrit Vertico.

Instantur. Sic duo codd. ant. et boni. Ergo alia lectio,

inflammantur, ab his est, qui voluerunt emendare. M. Ast inflammantur est in reliquis codd. habent et edd. vet. Sic et Afr. 19. Dubia lectio. Instatus legitur C. 3, 108.

Non intermittuntur. Al. inmittunt scil. Caesar. equitibus interpositi. Cf. 1, 48. 7, 18. et passim. M. resistentibus interfectis. Alia in resistendo.

essent infecuti: perterriti non solum ii, qui aut cominus obprimebantur, aut eminus vulnerabantur, sed etiam, qui longius subsidiari consueuerant, turpiter refugerunt; nec prius finem fugae fecerunt, saepe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent, aut nonnullo pudore coacti, longius profugerent. Quorum periculo sic omnes copiae sunt perturbatae, ut vix iudicari posset, vtrum secundis paruulis rebus insolentiores, an aduersis mediocribus timidiore, essent.

14. Compluribus diebus iisdem in castris consumptis, quum propius accessisse legiones et C. Trebonium Legatum cognouissent: Duces Bellouacorum, veriti similem obsessiorem Alethae, noctu dimittunt eos, quos aut aetate aut viribus inferiores, aut inermes habebant, vnaque reliqua impedimenta. Quorum perturbatum et confusum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit) obpressi luce, copiis armatorum vias pro suis instruunt castris, ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Caesar neque resistentes adgrediundos, neque cedentes tanto collis adscensu laceffendos iudicabat; neque non vsque eo legiones

pudore. Sic MSS: fere omnes. Bene, ut et Oudendorpius vidit. *M.* Vulgo *pauore*.

paruulis. Sic tres codd. antt. Sed alii, et ipsi satis boni, *minimis*. Mox *aduersis mediocribus* iidem tres codices; reliqui, *aduerso mediocri casu*. Non puto, in talibus certo desiniri posse, vera lectio verior sit. *M.*

expeditos, sine impedimentis. Ergo nunc tanto maior carrorum copia erat, quia impedimenta in agmine erant. *M.*

copias — castris. Sic in vno codice haec verba legi, Manu-

tius et Ciacconius monuerunt; plerique tamen apud Oudend. consentiunt, nisi quod *in* habent loco *pro*. Perantiqua rursus in duobus bonis libris lectio est: *copiis armatorum castrorum vias instruunt*: quam adscripsi, si quis inde aliquid eruere possit. Equidem eam multis modis, sed frustra tentavi. *M.* Recepi lectionem, quam exhibet Oud. in posteriore editione. *Vias instruunt copiis*, ne has occupent Romani.

laceffendos. Aut hoc delendum est, aut antea *adgrediundos*. Nullus codex habet *virum-*

admouendas, vt discedere ex eo loco sine periculo barbari, militibus instantibus, non possent. Ita, quum palude inpedita a castris castra diuiderentur, quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset; atque id iugum, quod trans paludem paene ad hostium castra pertineret, mediocri valle a castris eorum intercisum animum aduerteret: pontibus palude constrata, legiones transducit celeriterque in summam planitiem iugi peruenit, quae decliui fastigio duobus ab lateribus munebatur. Ibi legionibus instructis, ad vltimum iugum peruenit, aciemque eo loco constituit, vnde tormento missa tela in hostium cuneos coniici possent.

15. Barbari, consili loci naturam, quum dimicare non reculerent, si forte Romani subire collem conarentur, paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt. Quorum pertinaciam, Caesar, cognita, viginti cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri iubet castra. Absolutis operibus, legiones pro vallo instructas conlocat: equites frenatis equis in stationibus disponit. Bellouaci, quum Romanos ad insequendum paratos viderent, neque pernoctare sine periculo, aut diutius permanere sine ci-

que, plerique *adgrediundos*. Verba *neque cedentes* ex antt. et bonis codd. recepit Oudend. M.

militibus instant. Praemittunt alii *nostris*; sed in codd. deest.

Ita, quum — diuider. Nulum horum verborum est in codd. sine varietate. Fortasse e vestigiis varr. lect. legi poterit: *Itaque quum palude inpedita* (sic codd. omnes) *castra castris diuiderentur* (sic tres codd.). Causa corruptionis fuit in eo, quia subiectum prioris commatis est *castra*, in posteriore intelligi debet *Caesar*. M. Emendatio-

nem recepi cum Oud. seruante rō *Ita* et praepositionem *a*.

munebatur, ipso situ ab aditu repentino tuta erat. M.

Quor. pert. Caesar cognita. alii *cognita Caesar*. quod minus elegans.

muniri iubet. alii *Mcnaplos munire iubet*.

Absolutis operibus. alii *Ac solutis*. item *Ac solitis*. parum probe.

sine citbaris. Sic libri boni duo; ceteri, *sine periculo*. M. Vtrumque admittendum vidit Oudendorp.

bariis eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi inierunt. *Fasces, ubi confederant, stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos, ante aciem collocauerunt, extremoque tempore diei, signo pronuntiato, vno tempore incenderunt.* Ita continens flamma copias omnes repente a conspectu texit Romanorum. Quod ubi accidit, barbari vehementissimo cursu refugerunt.

16. Caesar, etsi discessum hostium animum advertere non poterat, incendiis obpositis; tamen id consilium quum fugae causa initum suspicaretur, legiones promouet, turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte in eodem loco subsisteret hostis atque elicere nostros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites quum intrare tumum et flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intrauerant, vix suorum ipsi priores partes aduerterent equorum; insidias veriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellouacis dederunt. Ita fuga, timoris simul calliditatisque plena, sine vlllo detrimento milia non amplius X progressi hostes, loco munitissimo castra posuerunt. Inde, quum saepe in

interunt. alii coeperunt.

confederant, locum occupant, in quo commorabantur. Alii ubi pro vi: non bene: nam ubi confederant est, quod alibi dicitur ut erant, ut si xov. M.

namque in acie sedere Gallos consueisse, superioribus commentariis declaratum est. Hoc, intrusum post confederant, nusquam dicitur est in commentariis Caesaris: nam, qui loci in hanc rem laudantur (de B. Gall. 3, 18, quem locum Hotomannus protulit, aut ibid. 3, 17, quo Fabricius ad Dion. Cass. 39, 45 usus est), hi ergo

perfecto nihil tale continent, quale continere debent, quoniam in priore nihil nisi sarmenta et virgulta legitur; sed quid hoc ad rem? in posteriore vero hostis consedit significat, hostis castra posuit. Praeterea est absurdum, milites in acie sedere. Quare credo Walsio, ad Sallust. Iugurth. (cap. 24) statuenti, hanc totam parenthesin esse ab inepto homine, qui non intellexerit rō confederant, et adscripserit aliquid de stulto hoc ritu et commenticio, ideoque omnia haec verba, inclusa parenthesi, esse penitus tollenda. Haec est summa eo-

insidiis equites peditesque disponderent, magna detrimenta Romanis in pabulationibus inferebant.

17. Quod quum crebrius accideret, ex captiuo quodam comperit Caesar, Corream, Bellouacorum Ducem, fortissimorum milia VI peditum delegisse, equitesque ex omni numero M, quos in insidiis eo loco conlocarat, quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. Quo cognito consilio, Caesar legiones plures, quam solebat, educit; equitatumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere praesidia consue- rat, praemittit. Huic interponit auxilia levis arma- turae: ipse cum legionibus, quam potest maxime, adpropinquat.

18. Hostes in insidiis dispositi, quum sibi delegis- set campum ad rem gerendam, non amplius paten- tem in omnes partes passibus M, siluis undique in- peditissimis, aut altissimo flumine munitum, velut in- dagine hunc insidiis circumdederunt. Explorato ho- stium consilio, nostri, ad proeliandum animo atque armis parati, quum subsequenter legionibus nul- lam dimicationem recusarent, turmatim in eum lo- cum deueniunt. Quorum aduentu quum sibi Cor-

rum, quae interpretes de h. l. dixerunt. *M.* luro meritoque me expunxisse credo; seruauit Oud. et Morus.

turmas mittit. Vulgo et *tur- mas m.*

subsisteret hostis. Praefero haec lectionem; vulgo *subsiste- re*, quod male refertur ad *con- uenit*. Bene hoc e codd. mo- nit Davil.

Equites — Haec et breuius et indigentius narrauit Dio Cass. 40, 42. *M.*

sumum. Codd. quidam *sum- mum iugum*; inde Oud. conie- cit *sumum iugem*.

aduerterent. Vulgo *animad- verterent*, minus recte.

in pabulationibus. In aliis codd. praepositio deest,

conlocarat. Leg. *conlocarit.* *M.*

equitatumque — Leg. *equi- tatum, quem sua consu. p. m. praesidio conf.* Sic Davil. et Clarkius. *M.*

auxilia lev. arm. alii *prae- sidia.*

munitum, velut indagine. alii male *velut ind. munitum.*

nosrt. Perperam vulgo refer- tur ad *circumdederunt*. Id ne fieri possit, locavi post *consilio*.

reus oblatam occasionem rei gerendae existimaret, primum cum paucis se ostendit atque in proximas turmas inpetum fecit. Nostri constanter incursum sustinent insidiatorum; neque plures in vnum locum conueniunt, quod plerumque equestribus proeliis quum propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipsorum detrimentum accipitur.

19. Quum dispositis turmis in vicem rari proeliantur, neque ab lateribus circumueniri suos patebantur, erumpunt ceteri, Correo proeliante ex silvis. Fit magna contentione diuersum proelium. Quod quum diutius pari Marte iniretur, paullatim ex siluis instructa multitudo procedit peditum, quae nostros cogit cedere equites: quibus celeriter subueniunt leuis armaturae pedites, quos ante legiones missos docui, turmisque nostrorum interpositi constanter proeliantur. Pugnatur aliquamdiu pari contentione: deinde, vt ratio postulabat proelii, qui sustinuerant primos inpetus insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum. Accedunt propius interim legiones, crebrique eodem tempore et nostris et hostibus nuntii adferuntur, imperatorem instructis copiis adesse. Qua re cognita, praesidio cohortium consilii nostri, acerrime proeliantur, ne, si tardius rem gessissent, victoriae gloriam communicasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis

fecit. al. facit.

incursum sustinent. alii inpetum. Sed istud codd. et edd. vet.

quod quum accidit propter timorem, si quando fiat hoc, vt plures in vnum locum conueniant, timore adacti, —. Sic recte explicauit et defendit locum Oudendorpius. M.

Correo proeliante. Male hic interpungunt vulgo. Nam ceteri, scil. equites nostri, erumpunt, dum primae, quae accesserant,

turmae inpetum Correi sustinent, proeliantis ex siluis.

diuersum proelium, in diuersis campi locis, passim. M.

victi tamen. Ciaccon. malit tandem, sed tamen eodem sensu dicitur, teste Nonio.

perculsique. alii percussique, proculsique, propulsique.

fors. alii fors.

quam interim — concilcere. Sic scripsisse auctorem, non possum mihi persuadere: nam haec

atque itineribus diuersis fugam quaerunt. Nequidquam: nam quibus difficultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur: victi tamen percussique, maiore parte amissa, quo fors tulerat, consternati profugiunt, partim siluis petitis, partim flumine; qui tamen in fuga a nostris acriter insequentibus conficiuntur: quum interim nulla calamitate victus Correuus excedere proelio siluasque petere, aut, inuitantibus nostris ad deditionem, potuit adduci, quin, fortissime proeliando compluresque vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in se tela conicere.

20. Tali modo re gesta, recentibus proelii vestigiis ingressus Caesar, quum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quae non longius ab ea caede abesse plus minus octo milibus dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat, tamen exercitu transducto progreditur. At Bellouaci reliquaeque ciuitates, repente ex fuga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui siluarum beneficio casum euitauerant, omnibus aduersis, cognita calamitate, interfecto Correo, amisso equitatu et fortissimis peditibus, quum aduentare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum conuocato, conclamant, legati obsidesque ad Caesarem mittantur.

21. Hoc omnibus probato consilio, Commius

oratio non est intricata, sed perturbata. Quid scripserit, nescio: suspicor, sic legi posse: *Quum interim nulla calamitate victus Correuus, ut* (hanc particulam absorpsit superius verbum) *excederet proelio siluasque peteret, inuitantibus nostris ad deditionem, haud* (sic quidam codd. et edd. vet. pro *aut*) *potuerit* (ita necessario legendum) *adduci, quin fortissime* — —. *M. Nulla calamitate valet non vlla*

cal. Sic alia negatione non est opus. *petere adduct.* i. e. *ad petendum.*

recentibus — ingressus, ibat per eum campum, vbi recens proelium commissum erat. *M.*

octo milibus sc. passuum. Et hoc verbum addunt edd. *M.* Inuius codd. Pro *plus minus* edd. quaedam dant *quam*. Alii habent *nouem milibus*.

legati. Vulgo praemittunt ut. Sed codd. non agnoscunt.

Atrebas ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Ceteri e vestigio mittunt ad Caesarem legatos, petuntque, *ut ea poena sit contentus hostium, quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate numquam profecto esset inlaturus: afflictas opes equestri proelio Bellouacorum esse; delectorum peditum multa milia interisse; vix refugisse nuncios caedis: tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellouacos eo proelio commodum esse consecutos, quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, esset interfectus; numquam enim senatum tantum in ciuitate, illo viuo, quantum in peritam plebem, potuisse.*

22. Haec orantibus legatis, commemorat Caesar, eodem tempore superiore anno Bellouacos ceterasque Galliae ciuitates suscepisse bellum; pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad sanitatem reliquorum deditioe esse perductos: scire atque intellegere se, causam peccati facillime mortuis delegari; neminem vero tantum polere, ut, inuitis Principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, infirma manu plebis bellum concitare et gerere posset: sed tamen se contentum fore ea poena, quam sibi ipsi contraxissent.

23. Nocte insequenti legati responsa ad suos referunt, obsides conficiunt. Concurrunt reliquarum ciuitatum legati, quae Bellouacorum speculabantur

integris, non victis et afflictis. M.

afflictas. Duo boni codd. *adfectas*: recte. Vulgatum est interpretatio. *M.* Dubium.

concitator multus. Alii *consiliator*. Oud. coniicit scribendum *concitor*. sed v. c. 38.

delegari. vid. Ind. *M.*

omnibus bonis rep. Tò bo-

nis habent edd. vet. Oud. omittit perperam.

euentum. alii *euentus*.

prohibebat. alii *cohibebat*.

superiore anno. Et tamen Dio Cassius (40, 43) haec ita narrat, ut si nunc accidissent. *M.*

idoneos ei. Haec vulgo absunt; e plerisque restituit Dauius. Sed puto, *idoneos* esse superfluum, nec existat in due-

uentum. Obsides dant, imperata faciunt, excepto Commio, quem timor prohibebat, cuiusquam fidei suam committere salutem. Nam superiore anno T. Labienus, Caesare in Gallia citeriore ius dicente, quum Commium comperisset sollicitare ciuitates et coniurationem contra Caesarem facere, infidelitatem eius sine vlla perfidia iudicauit comprimi posse. Quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne tentando cautiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum per simulationem conloquii curaret interficiendum. Ad eam rem delectos idoneos ei tradit Centuriones. Quum in conloquium ventum esset et, vt conuenerat, manum Commii Volusenus adripuisset; Centurio, vel vt insueta re permotus, vel celeriter a familiaribus prohibitus Commii, conficere hominem non potuit: grauius tamen primo ictu gladio caput percussit. Quum vtriusque gladii distracti essent; non tam pugnandi, quam diffugiendi fuit vtrorumque consilium: nostrorum, quod mortifero vulnere Commium credebant adfectum; Gallorum, quod, insidiis cognitis, plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisset Commius dicebatur, numquam in conspectum cuiusquam Romani venire.

24. Bellicosissimis gentibus deuictis, Caesar, quum videret, nullam iam esse cinitatem, quae bellum pararet, quo sibi resisteret; sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris diffugere, ad praesens imperium

bus libris optimis. *M.* Tum pro *tradit* alii *tradidit*, *transdidit*.

vel vt insu. r. permotus, simulabat, se permoueri re insueta; quasi Commius arripuisset Volusenum, vim ei inlaturus. *M.* Clarkium sequor, probatum ab Oud. Hic prius dederat ita: et Centurio, *velut insu. re perm.* *vellet Commium interficere;*

cel. a fam. etc. vbi otiosa repetitio *interficere, conficere.*

caput percussit. *Caput* deest in codd. et edd. vet. Oud. putat potius *gladio* delendum.

distracti. Vulgo male *distracti.*

quam videbant. alii *viderant.* in conspectum. alii in conspectu.

Respice ad c. 8.

diffugere. vulgo *effugere.*

euitandum: plures in partes exercitum dimittere constituit; M. Antonium Quaestorem cum legione XI sibi coniungit; C. Fabium Legatum cum cohortibus XXV mittit in diuersissimam Galliae partem; quod ibi quasdam ciuitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum, Legatum, qui in illis regionibus praeerat, satis firmas II legiones habere existimabat. T. Labienum ad se euocat, legionemque XII, quae cum eo fuerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias ciuium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis accidisset, qui repentino latrocinio atque inpetu eorum erant obpressi. Ipse ad vastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur, quem perterritum ac fugientem quum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitatis esse ducebat, adeo fines eius vastare ciuibus, aedificiis, pecore, vt odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in ciuitatem.

25. Quum in omnis partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimisisset, atque omnia caedibus, incendiis, rapinis vastasset, magno numero hominum interfecto aut capto: Labienum cum duabus legionibus in Treuiros mittit, quorum ciuitas, propter Germaniae vicinitatem quotidianis exercitata bellis, cultu

legione XI. Vulgo XII. sed haec cum Labieno erat, vt mox dicitur.

qui — praeerat scil. legionibus: er hatte das Commando daselbst. De Rebili hibernis conf. 7, 90. M. In aliis est erat.

Tog. Gall. quae c. 23 citior dicta est, et propter ciuitatem datam a togae vsu nomen togatae habuit. Cellarius. Ne-

que tamen ea huius nominis causa praetereunda est, quae ex hoc ipso loco intelligi potest, colonias ciuium Romanorum ibi fuisse. M.

decursione barb. Sic et Al. 42. Alii de incurfione.

Tergestinis. Nullus veterum, quod sciam, huius cladis meminit. Possius. Tergeste, Carnicorum oppidum, ad Hadriaticum mare. Cellarius.

et feritate non multum a Germanis differebat, neque imperata umquam, nisi exercitu coacta, faciebat.

26. Interim C. Caninius, Legatus, quum magnam multitudinem conuenisse hostium in fines Pictonum litteris nunciisque Duratii cognosceret, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanferat, quum pars quaedam ciuitatis eius defecisset; ad oppidum Lemonum contendit. Quo quum aduentaret, atque ex captiuis certius cognosceret, multis hominum milibus a Dumnaco, Duce Andium, Duratium clausum Lemoni obpugnari; neque infirmas legiones hostibus committere auderet; castra munito loco posuit. Dumnacus, quum adpropinquare Caninium cognouisset, copiis omnibus ad legiones conuersis, castra Romanorum obpugnare instituit. Quum complures dies in obpugnatione consumisset et, magno suorum detrimento, nullam partem munitionum conuellere potuisset, rursus ad obsidendum Lemonum redit.

27. Eodem tempore C. Fabius, Legatus, complures ciuitates in fidem recipit, obsidibus firmat, litterisque C. Caninii Rebili fit certior, quae in Pictonibus gerantur. Quibus rebus cognitis, proficiscitur ad auxilium Duratio ferendum. At Dumnacus, aduentu Fabii cognito, desperata salute, si eodem tempore coactus esset et Romanum externum sustinere hostem et respicere ac timere oppidanos, repente eo ex loco cum copiis recedit: nec se satis tutum fore

redigi posse. In aliis *to posse* deest. nec ita male.

vastare, vacuofacere. vid. Ind. M.

omnis partes finium. Enallage pro *omnes fines partium* et sic codd. quidam exhibent.

exercitata bellis. Alii *exercita.*

defecisset; hic interpungon-

dum, non post verbum permanferat.

Lemonum. Alii, *Limonum.* M. Hoc praefert D'Anville.

in obpugnatione. alii *in obpugnationem.*

firmat, vt in fide maneat efficit. M.

ad auxillum. alii *ad auxilia.*

externum. Alii *et externum, et exercitum.*

Y

arbitratur, nisi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem transeundum, copias transduxisset. Fabius, etsi nondum in conspectum venerat hostibus, neque se cum Caninio coniunxerat, tamen doctus ab iis, qui locorum nouerant naturam, potissimum credidit, hostes perterritos eum locum, quem petebat, petituros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit, equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum processisset, sine defatigatione equorum in eadem se reciperet castra. Consequuntur equites nostri, ut erat praeceptum, inuaduntque Dumnaci agmen et, fugientes perterritosque sub sarcinis in itinere adgressi, magna praeda, multis interfectis, potiuntur. Ita, re bene gesta, se recipiunt in castra.

28. Insequenti nocte Fabius equites praemittit, sic paratos, ut confligerent atque omne agmen morarentur, dum consequeretur ipse. Cuius praeceptis ut res gereretur, Q. Atius Varus, Praefectus equitum, singularis et animi et prudentiae vir, suos hortatur, agmenque hostium consecutus, turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum proelium committit. Consistit audacius equitatus hostium, succedentibus sibi peditibus, qui, toto agmine subsistentes, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. Fit proelium acri certamine: namque nostri, contemptis pridie superatis hostibus, quum subsequi legiones meminissent, et pudore cedendi, et cupiditate per se conficiendi proelii, fortissime contra pedites proelia-

in conspectum. alii *in conspectu.* vide not. ad c. 8. tum pro hostibus alii *hostis*, *hostium*.

Ita. alii *Itaque*.

Q. Atius Varus. Sic Scaliger et coniectura Fuluii Ursini. Alii Q. Tullius etc.

subsistentes. alii male *subsistentibus*.

per se confic. proelii. Alii praemittunt *celerius* inuitis codd.

in conspectum. quidam *in conspectu*.

turmac equitum, actes peditum. M.

bantur; hostesque, nihil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie cognouerant, delendi equitatus nostri nacti occasionem videbantur.

29. Quum aliquamdiu summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quae suis esset equitibus in vicem praesidio. Tum repente conseruae legiones in conspectum hostium veniunt. Quibus visus percussae barbarorum turmae, perterritae acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim fugae se mandant. At nostri equites, qui paullo ante cum resistentibus fortissime conflixerant, laetitia victoriae elati, magno undique clamore sublato, cedentibus circumfusi, quantum equorum vires ad persequendum dextraeque ad caedendum valent, tantum eo proelio interficiunt. Itaque amplius milibus XII aut armatorum, aut eorum, qui timore arma proiecerant, interfectis, omnis multitudo capitur impedimentorum.

30. Qua ex fuga, quum constaret, Drappeten Senonem, (qui, ut primum defecerat Gallia, conlectis undique perditis hominibus, seruis ad libertatem vocatis, exsulibus omnium ciuitatum adscitis, receptis latronibus, impedimenta et commeatus Romanorum interceperat) non amplius hominum II milibus ex fuga conlectis, Prouinciam petere, vnaque consilium cum eo Lucterium Cadurcum cepisse, (quem superiore commentario, prima defectione Galliae, facere in Prouinciam inpetum voluisse, cognitum est) Caninius Legatus cum legionibus II ad eos per-

Drappeten. alii Drapten.

commeatus Rom. alii comitatus. ut 1, 34. 5, 23. Al. 25. Af. 8.

ut primum def. Gall. Conf.

7, 1. M.

II milibus. alii V,

exf. omnium civ. adscitis, receptis latronibus. alii exf. omnibus omnium civ. accitis (hoc in aliis deest) rec. latrocinis.

super. comment. Conf. 7, 7. prima defectione, initio defectionis. M. Alii habent in sup. comm. alii e sup. comm.

Y 2

rk
or:
kil.
ho
do
fin
p
p
a
c
c
v

For a full

Lacterius, quum
... nec de ...
... putarent ...
... vagantibus ...
... haberent. ...
... quum Lacterius
... rebus. ...
... troustram ...
... haberet, ...
... fuerat eius, ...

Digitized by Google

ura loci egregie munitum, occupat suis et Drappetis copiis oppidanosque sibi coniungit.

33. Quo quum confestim C. Caninius venisset animaduverteretque, omnes oppidi partes praeruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret, quae si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent, tripartito cohortibus diuisis, trina excelssimo loco castra fecit, a quibus paulatim, quantum copiae patiebantur, vallum in oppidi circuitum ducere instituit.

34. Quod quum animum aduerterent oppidani, miserrimaeque Alesiae memoria solliciti similem casum obsessionis vererentur; maximeque ex omnibus Lucerius, qui fortunae illius periculum fecerat, moneret, frumenti rationem esse habendam: constituunt omnium consensu, parte ibi relictâ copiarum, ipsi cum expeditis ad inportandum frumentum proficisci. Hoc consilio probato, proxima nocte, duobus milibus amatorum relictis, reliquos ex oppido Drappes et Lucerius educunt: ii, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuantes eos cupiebant, partim prohibere, quo minus succurrerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant: nonnumquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. Quam ob causam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare contatur, ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis locis infirma disponat praelidia.

non modo. equitatum. Subiungitur non eq. ut 2, 17. 3, 4.

in circuitum duc. inst. alii *in circuitu*, scilicet omnia lineola, ut in illo *in conspectu pro in conspectum*.

ex his. Cad. alii *in*. omisso praecedente commate.

contatur, vulgo moratur. Cf. cap. 37. *prohibitus est timore, munitione circumdare oppidanos.* Ergo *conatur*, quod codd. habent, recte mutantur interpretes; sed non tam in *moratur*, quam in *cunctatur*, leu *contatur*, mutari debuit, ut acute vidit Oud. M. et in edit.

quendos contendit, ne de detrimento aut timore Prouinciae magna infamia, perditorum hominum latrocinii, caperetur.

31. C. Fabius cum reliquo exercitu in Carnutes ceterasque proficiscitur ciuitates, quarum eo proelio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accitas sciebat: non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent futurae; dato vero spatio ac tempore, eodem instante Dumnaco, possent concitari. Qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis ciuitatibus Fabium consequitur. Nam Carnutes, qui saepe vexati numquam pacis fecerant mentionem, datis obsidibus; veniunt in deditionem; ceteraeque ciuitates, positae in ultimis Galliae finibus, Oceano coniunctae, quae Armoricae adpellantur, auctoritate adductae Carnutum, aduentu Fabii legionumque imperata sine mora faciunt. Dumnacus, suis finibus expulsus, errans latitansque solus extremas Galliae regiones petere est coactus.

32. At Drappes vnaque Lucterius, quum legiones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent Prouinciae fines intrare posse; nec iam liberam vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem haberent, conflunt in agris Cadurcorum. Ibi, quum Lucterius apud suos ciues, quondam integris rebus, multum potuisset, semperque auctor nouorum consiliorum magnam apud barbaros auctoritatem haberet, oppidum Vxellodunum, quod in clientela fuerat eius, na-

de detrimento. Delendum est de, quod nulli fere codd. agnoscunt. *M.* Seruant Andin. et Oxon.

copias esse accitas. Sic e codd. Vollius; alii *accitas*, *auctas*, *occitas*.

instante. Al. *instigante*, quod interpretamentum est. *M.*

Carnutes numquam pacis fecerant. Sed vid. 6, 4. Monui. Vollius. *M.* Fallum omnino, nisi intelligas, a nouissima coniuratione.

Armoricae. vid. 5, 53. *M.* *liberam vag.* alii *libere*. tum pro haberent alii *habere*. in agris Cad. alii in finibus.

tura loci egregie munitum, occupat suis et Drappetis copiis oppidanosque sibi coniungit.

33. Quo quum confestim C. Caninius venisset animaduverteretque, omnes oppidi partes praeruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis ascendere esset difficile; magna autem impedimenta oppidanorum videret, quae si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent, tripartito cohortibus diuisis, trina excelssissimo loco castra fecit, a quibus paullatim, quantum copiae patiebantur, vallum in oppidi circuitum ducere instituit.

34. Quod quum animum aduerterent oppidani, miserrimaeque Alesiae memoria solliciti similem casum obsessionis vererentur; maximeque ex omnibus Lucterius, qui fortunae illius periculum fecerat, moneret, frumenti rationem esse habendam: constituunt omnium consensu, parte ibi relictis copiarum, ipsi cum expeditis ad inportandum frumentum proficisci. Eo consilio probato, proxima nocte, duobus milibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drappes et Lucterius educunt: ii, paucos dies morati, ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria subleuare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus lumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant: nonnumquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. Quam ob causam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare contatur, ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis locis infirma disponat praelidia.

non modo equitatum. Subiunxit non eq. ut 2, 17. 3, 4.

in circuitum duc. inst. alii in circuitu, scilicet omnia lineola, ut in illo in conspectu pro in conspectum.

ex fia. Cad. alii in. omisso praecedente commate.

contatur, vulgo moratur. Cf. cap. 37. *prohibitus est timore, munitione circumdare oppidanos.* Ergo conatur, quod codd. habent, recte mutarunt interpretes; sed non tam in moratur, quam in cunctatur, seu contatur, mutati debuit, ut acute vidit Oud. M. et in edit.

35. Magna copia frumenti comparata, confidunt Drappes et Lucterius non longius ab oppido X milibus, unde paulatim frumentum in oppidum subportarent. Ipse inter se prouincias partiuntur: Drappes castris praesidio cum parte copiarum restitit; Lucterius, agmen iumentorum ad oppidum adducit. Dispositis ibi praesidiis, hora noctis circiter X, siluestribus angustisque itineribus frumentum importare in oppidum instituit. Quorum strepitum vigiles castrorum quum sensissent, exploratoresque missi, quae agerentur, renunciaissent, Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis in frumentarios sub ipsam lucem inpetum fecit. Ille, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua praesidia: quae nostri ut viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero viuum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis Lucterius, nec se recipit in castra.

36. Re bene gesta, Caninius ex captiuis comperit, partem copiarum cum Drappete esse in castris a milibus non amplius XII. Qua re ex compluribus cognita, quum intellexeret, fugato Duce altero, perterritos reliquos facile obprimi posse: magnae felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex caede refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuntium Drappeti perferret. Sed in experiundo quum periculum nullum videret, equitatum omnem Germanosque pedites, summae velocitatis homines, ad castra hostium praemittit: ipse legionem unam in trina castra distri-

posteriore recepit. sequor. To
moratur debetur glossae.

X milibus. Vulgo addunt
passuum, inuius codd. et edd.
vet.

Effugit inde. alii Profugit.
non amplius. quidam non
longe amplius.

magnae felicitatis. Davil.
male volebat infelicitatis.

summae vel. homines. vulgo
omnes.

in trina castra. Vulgo intra
castra. Emendauit Ciaccon. e
cod. Vrsini.

propius hostis access. Vulgo
hostem

ut barb. fert. Pro fert alii
fere est.

Germani equitesque. To
que omisit Scaliger.

buit, alteram secum expeditam ducit. Quum propius hostis accessisset, ab exploratoribus, quos praemiserat, cognoscit, castra eorum, vt barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa: at Germanos equitesque imprudentibus omnibus de inproviso aduolasse et proelium commisisse. Qua re cognita, legionem armatam instructamque adducit. Ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod vbi accidit, Germani equitesque, signis legionis visis, vehementissime proeliantur: confestim cohortes vndique inpetum faciunt, omnibusque aut interfectis, aut captis, magna praeda potiuntur: capitur ipse eo proelio Drappes.

37. Caninius, felicissime re gesta, sine vilo paene militis vulnere, ad obsidendos oppidanos reuertitur; externoque hoste deleta, cuius timore antea augere praesidia et munitione oppidanos circumdare prohibitum erat, opera vndique imperat administrari. Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius partemque oppidi sumit ad obsidendum.

38. Caesar interim M. Antonium Quaestorem cum cohortibus XV in Bellouacis reliquit, ne qua rursus nouorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur: ipse reliquas ciuitates adit, obsides plures imperat, timentes omnium animos consolatione sanat. Quum in Carnutes venisset, quorum consilio

conf. cohortes. alii addunt *omnes.*

augere praesidia, multiplicare, multis in locis ponere, singulis in locis singula ponere. cf. c. 34 extr. Sic libri boni; sed plures libri, et in his etiam boni, habent *diuidere* (*vertheilen*), quod eodem redit. *M.* Voculam *antea* praemisit Oud. e codd.

captendorum Belgis. Pro his rursus duo libri optimi habent, *ad capiendum bellum.* *M.* Recepi cum Oud.

quorum consilio. Deest *consilio* in codd. non modo antiquis et bonis, sed et plerisque: et turbat sensum. Ergo Daviss. et Clark. recte sustulerunt. *M.* Sed vide 7, 2.

in ciuitate superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum, quod praecipue eos propter conscientiam facti timere animum aduertebat, quo celerius ciuitatem metu liberaret, principem sceleris illius et concitatore belli, Gutruatum, ad subplicium deposcit: qui, etsi ne ciuibus quidem suis se committebat, tamen celeriter, omnium cura quaesitus, in castra perducitur. Cogitur in eius subplicium Caesar contra naturam suam, maximo militum concursu, qui ei omnia pericula et detrimenta belli, a Gutruato accepta, referebant, adeo vt verberibus exanimatum corpus securi feriretur.

39. Ibi crebris litteris Caninii sit certior, quae de Drappete et Lucterio gesta essent, quoque in consilio permanerent oppidani. Quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna poena esse adficiendam iudicabat; ne vniuersa Gallia, non defuisse vires sibi ad resistendum Romanis, sed constantiam, putaret; ne hoc exemplo ceterae ciuitates, locorum obportunitate fretae, se vindicarent in libertatem: quum omnibus Gallis notum sciret, reliquam esse vnam aestatem suae prouinciae; quam si sustinere potuissent, nullum vltra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum Legatum cum legionibus duabus relinquit, qui iustis itineribus se subsequeretur; ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium contendit.

Gutruatum. Conf. 7, 3, vbi duo auctores belli nominantur, sed nullus Gutruatus, cuius nomen h. l. tantopere variatur, vt aut nesciamus, quale Hirtius scripserit, aut in *Cotruatus* mutandum sit. *M.*

perducitur. alii *productur.*
a Gutruato accepta, ref. Sic codd. Ast Dauil. deleri iubet *et a* et praecedens *et*. Secutus est Clarke.

quae de — gesta essent, quae

iis accidissent. Vltatius dici, *quid de iis factum esset*, monuit Clarkius. *M.*

neque ab obp. — posse, intelligebat, vti obpugnandum esse oppidum, vti Caninius coeperat: nam volebat Caesar, vt est cap. 39, frangere pertinaciam hominum. *M.*

quae (leg. cum Vollio, *quod*) totum p. m. cing. *M.* Sed valis etiam paene montem totum

40. Quum contra expectationem omnium Caesar Vxellodunum venisset oppidumque operibus clausum animum aduerteret; neque ab obpugnatione recedi videret vlla conditione posse; magna autem copia frumenti abundare oppidanos, ex perfugis cognosset; aqua prohibere hostem tentare coepit. Flumen infimam vallem diuidebat, quae totum paene montem, cingebat, in quo positum erat praeruptum vndique oppidum Vxellodunum. Hoc flumen auerti loci natura prohibebat; sic enim in imis radicibus montis ferebatur, vt nullam in partem depressis fossis deriuari posset. Erat autem oppidanis difficilis et praeruptus eo descensus, vt, prohibentibus nostris, sine vulneribus ac periculo vitae neque adire flumen, neque arduo se recipere possent adscensu. Qua difficultate eorum cognita, Caesar, sagittariis funditoribusque dispositis, tormentis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus conlocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos, quorum omnis postea multitudo aquatum vnum in locum conueniebat.

41. Sub ipsum enim oppidi murum magnus fons aquae prorumpebat, ab ea parte, quae fere pedum CCC interuallo fluminis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos quum optarent reliqui, Caesar vnus videret; e regione eius vineas agere aduersus montem, et aggeres instruere coepit, magno cum labore et continua dimicatione. Oppidani enim,

potuit cingere, depressior, per quam flumen labitur.

Hoc — auerti. Sic boni codd. Vulgo male *auertere*.

aquatam. alii *aquatorum*.

Sub ipsum etc. Hoc ad praecedentia refert Daus. et post murum ponit ubi.

quae fluminis circuitu vacabat, pars vallis vacua, s. non tecta, non obducta erat flumine, circueunte totum fere oppidum.

M. alii *a flum. circ.*

non sine magno periculo post vnus videret. Omittunt haec verba libri scripti antiquissimi et optimi, tum ceteri etiam complures. Recte, vt Vollius vidit: nam foret propemodum tautologia, si hic *non sine magno periculo*, mox *magno cum lab. et cont. dimic.* diceretur. *M.* Ea verba e seq. huc inersere, delevit *aduersus montem.* alii *contra montem.* Vide not. ad 7, 62.

aggeres instruere. alii *struere*.

loco superiore decurrentes, eminus sine periculo proeliabantur, multosque pertinaciter succedentes vulnerabant; vt tamen non deterrerentur milites nostri vineas proferre, atque operibus locorum vincere difficultates. Eodem tempore tectos cuniculos ab vineis agunt ad caput fontis, quod genus operis sine ullo periculo et sine suspitione hostium facere licebat. Exstruitur agger in altitudinem pedum VIII, collocatur in eo turris X tabulatorum, non quidem quae moenibus adaequaretur, (id enim nullis operibus effici poterat) sed quae superaret fontis fastigium. Ex ea quum tela tormentis iacerentur ad fontis aditus, nec sine periculo possent adaquari oppidani; non tantum pecora atque iumenta, sed etiam magna hominum multitudo siti consumebatur.

42. Quo malo perterriti oppidani *cupas feno, pice, scindulis complent: eas ardentes in opera provoluunt. Eodem tempore acerrime proeliantur, vt ab incendio restinguendo dimicatione et periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operibus flamma exstitit. Quaecumque enim per lo-*

decurrentes etc. alii decurrunt — proeliantur — vulnerant — deterrentur.

succedentes, accedentes Romanos. vid. Ind. M.

et labore atque operibus. non existat in antt. et bonis codd. M. Expunxi; superflua plane.

cuniculos — fontis. Haec lectio est ab ingenio Dauisii, ducta tamen e perspicuis codd. vestigiis, vbi sere *cuniculos agunt ad vineas ad caput fontis* legitur; nam ceterae varietates sunt leuiiores. Vulgata vero lectio: *cuniculos, crates ac vineas agunt ad caput fontis*: absorta est, vt interpretes in: a Vossio monuerunt. Cellarius sic ediderat: *cuniculos ad agge-*

res ac vineas agunt et ad caput fontis: sed Dauisius verum vidit. M.

sine suspitione hostium, vt hostes ne suspicarentur quidem, tale quid fieri: cuniculi enim sub terra agebantur. Ergo Romani non admouerunt crates et vineas, vt in vulgata lectione erat: nam hoc hostes potuissent ipsi suis oculis videre. M.

pedum VIII. in aliis VI. Giaeconius ex Orofio 6, 11. dabit LX. quod receperit Scalig. Clarke, Cellarius; sed Orofius LX dat non aggeri soli, sed aggeri et turri. Ergo recte Oud. IX e codd.

adaequaretur. alii *aequaret, adaequaret.*

fontis fastigium, locum altioris montis, e quo fons profi-

cum praecipitem missa erant, ea, vineis et aggere subpressa; comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere proelii locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo: res enim gerebatur et excello loco et in conspectu exercitus nostri; magnusque vtrimque clamor oriebatur. Ita quam quisque poterat maxime insignis, quo notior testatiorque virtus eius esset, telis hostium flammaeque se obferebant.

43. Caesar quum complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adscendere et, simulatione moenium occupandorum, clamorem undique iubet tollere. Quo facto perterriti oppidani, quum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, suspensi reuocant ab impugnandis operibus armatos murisque disponunt. Ita nostri sine proelii facto celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt, partim interscindunt. Quum pertinaciter resisterent oppidani et, iam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent, ad postre-

libat. Fons prorumpbat sub murum oppidi (c. 41. in.): opidum erat in summo monte: ergo fons ibi; in altiore montis loco prorumpbat: hinc fastigium fontis est locus altior montis, vnde fons scaturit. M.

ad fontis aditus. alii aditum. aduari. Sic C. 1, 66. alii aquari.

scindulis complent. vulgo scandulis.

dimicatione et periculo. i. e. dimicationis periculo. Et haec explicatio, dimicationis periculo, inuasit in multis libris locum verae lectionis. M.

existit. alii existit. subpressa, impedita, quo minus procurrent ulterius. Conf. Ind. M.

id ipsum, quod mor. vineas et aggerem. M.

Ita quam quisque. alii Ita ut q.

ex omni. oppidi partibus. Idem est, ut si dixisset, versus omnes oppidi partes. M.

suspensi, dubii, haesitantes. Non est synonymum verbi ignarus, quod omiserunt ii. qui aetologiam opinatam effugere voluerunt. Rursus alii omisere verbum suspensi. M.

sine proelii facto. Hoc ne Latinum quidem est: altera lectio, sine proelio facto, facilius ferri potest. M. Lego cum Quid. sine pr. facto.

resisterent delendum est, quia abest a plerisque codd. M.

et, iam magna parte. Leg.

num cuniculis venae fontis intercisae sunt atque auersae. Quo facto exhaustus repente perennis exaruit fons tantamque adtulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate factum putarent. Itaque, necessitate coacti, se transdiderunt.

44. Caesar, quum suam lenitatem cognitam omnibus sciret, neque vereretur, ne quid crudelitate naturae videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animum aduerteret, si tali ratione diuersis in locis plures rebellare consilia inissent; exemplo subpicii deterrendos reliquos existimauit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus praecidit; vitam concessit, quo testatior esset poena improborum. Drappes, quem captum esse a Caninio docui, siue indignatione et dolore vinculorum, siue timore grauioris subpicii, paucis diebus se cibo abstinuit atque ita interiit. Eodem tempore Lucterius, quem profugisse ex proelio scripsi, quum in potestatem venisset Epasnacti Aruerni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur, quum sibi conficius esset, quam inimicum deberet Caesarem habere,) hunc Epasnactus Aruernus, amicissimus Populi Romani, sine dubitatione vlla victum ad Caesarem deduxit.

45. Labienus interim in Treuiris equestre proelium secundum fecit; compluribusque Treuiris interfectis, et Germanis, qui nulli aduersus Romanos auxilia denegabant, Principes eorum viuos in

magna etiam parte. Sic plerique codd. *M.*

exaruit fons. - *Td exaruit,* quod vulgo deest, e codd. et edd. vet. restituit Oud.

reb. consilia inissent. Vulgo, *reb. coepissent.* *M.* Constructio recepta familiaris est Hirtio. Cf. c. 49. Af. c. 78.

indignatione. al. *indignitate.* redegit. alii *redigit.*

virtutis. alii *virtutem.*

vo ibi. alii *vhi.*

in Belgio. codd. recentiores *in Belgis.*

in Aeduos misit. alii *deduxit.* alii *in Aeduis constituit.*

in Turonis. alii *in Turonens.*

suam redegit potestatem; atque in iis Surum Aeduum, qui et virtutis et generis summam nobilitatem habebat solusque ex Aeduis ad id tempus permanserat in armis.

46. Ea re cognita, Caesar, quum in omnibus Galliae partibus bene res gestas videret iudicaretque, superioribus aestiuis Galliam deuictam et subactam esse; Aquitaniam numquam ipse adisset, sed per P. Crassum quamdam ex parte deuicisset; cum II legionibus in eam partem est profectus, ut ibi extremum tempus consumeret aestiuorum: quam rem, sicut cetera, celeriter feliciterque confecit: namque omnes Aquitaniae ciuitates legatos ad eum miserunt obsidesque ei dederunt. Quibus rebus gestis, ipse cum equitum praesidio Narbonem profectus est, exercitum per Legatos in hiberna deduxit: quatuor legiones in Belgio conlocauit cum M. Antonio et C. Trebonio et P. Vatinio et Q. Tullio, Legatis: duas in Aeduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat: duas in Turonis ad fines Carnutum posuit, quae omnem regionem coniunctam Oceano continerent: duas reliquas in Lemouicum finis, non longe ab Aruernis, ne qua pars Galliae vacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in Prouincia moratus, quum celeriter omnes conuentus percucurrisset, publicas controuersias cognouisset, bene meritis praemia tribuisset, (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in rempublicam fuisset totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate atque auxiliis Prouinciae illius) his rebus con-

Sic interdum struitur verbum *ponere*.

region. al. praemittunt illam.

in Lem. finis. alii *finibus*.

conuentus. vid. Ind. M. Vr-

bes, in quibus agebantur. Sic

Cic. Verr. 2, 20. pro Lig. 8.

Plin. 3, 1.

quam (defectionem) *sustinuerat*

(Caesar non succubuerat illi, vires ad eam obprimendam habuerat) *fidel.* atque *aux.* *Prouinctae* (eius partis Galliae, quae Prouincia Romana erat). In fine *illius* delendum esse vidit Clarkius, quia Prouincia *sag' dēox* in his libris dicitur. M. *his rebus conf.* Hinc male

fectis, ad legiones in Belgium se recipit hibernaque Nemetocennae.

47. Ibi cognoscit, Commium Atrebatem proelio cum equitatu suo contendisse. Nam, quum Antonius in hiberna venisset ciuitasque Atrebatum in officio maneret, Commius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemorauimus, semper ad omnes motus paratus suis ciuibus esse consueisset, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum duxque deesset, parente Romanis ciuitate, cum suis equitibus se suosque latrocinii alebat, infestisque itineribus comitatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat.

48. Erat adtributus Antonio Praefectus equitum, C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hiemaret. Hunc Antonius ad persequendum hostium equitatum mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quae singularis in eo erat, magnum odium Commii adiungebat; quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque dispositis insidiis, saepius eius equites adgressus, secunda proelia faciebat. Nouissime, quum vehementius contenderetur ac Volusenus, ipsius intercipiendi Commii cupiditate, pertinacius eum cum paucis infecutus esset, ille autem fuga vehementi Volusenum longius produxisset; repente omnium suorum inuocat fidem atque auxilium, ne sua vulnera, perfidia in-

caput nouum inchoant. Respice ad 5, 24.

hibernaque. alii *hibernauitque.*

supra commem. Conf. cap. 23. M.

parente Romanis. alii *parente sibi omni.*

ad eam virtutem. alii *ad eam partem virtutis, ad eam partis virtutem, ad eam partem virtutem.*

magnum odium. Conf. cap. 23. M.

quo libentius, vt adeo tanto libentius —. M.

produxisset. Vide Ind.

perfidia interp. Ita vt Romani perfidia vterentur, vt essent perfidi. Sic Latine dici posse, non dubito: sed e quibusdam libris bonis praetulerim cum Vollio, *perfidia* (aut *perfidie*) *inposita*, i. e. vulnera ei inposita; inlata erant, fraude et per-

terposita, paterentur inulta; conuersoque equo, se a ceteris incautus permittit in Praefectum. Faciunt idem omnes eius equites paucosque nostros conuertunt atque insequuntur. Commius incensum calcaribus equum iungit equo Quadrati, lanceaque infesta, medium femur eius magnis viribus transiicit. Praefecto vulnerato, non dubitant nostri resistere et conuersi hostem pellere. Quod ubi accidit, complures hostium, magno nostrorum inpetu perculsi, vulnerantur et partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. Quod ubi malum Dux equi velocitate euitauit, grauitur vulneratus Praefectus, ut vitae periculum aditurus videretur, refertur in castra. Commius autem, siue expiato suo dolore, siue magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit, seque et ibi futurum, ubi praescripserit, et ea facturum, quae imperauerit, obsidibus datis firmat. Vnum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cuiusquam Romani. Quam postulationem Antonius quum iudicaret ab iusto nasci timore, veniam petenti dedit, obliides accepit.

Scio, Caesarem singulorum annorum singulos commentarios confecisse: quod ego non existimaui mihi esse faciendum, propterea quod insequens

sidia Voluseni. vid. c. 23. *Vulnus inponere alicui* quia non frequenter dicitur, etsi bene (v. Ernestii Clau. Cic.), videntur mutasse locum librarii. *M.* Alii per fidem scil. simulatam.

perculsi. Leg. *pussi*. si vel in nullo codd. esset. Sed est in optimis. *M.*

intercip. — *euitauit.* Leg. *intercipiuntur: quod malum dux* (i. e. Commius) equi veloc. eui-

tauit. Atque hic desinit periodus. Haec Dauisius, codicis vnus ductus auctoritate, monuit. Iam sequitur in omnibus fere codicibus: *ac sic* (vel *si*: male) *proelio secundo grauitur ab eo* (Dauisius malit *adeo*: bene) *vulneratus* — *M.* Vox *malum* ab aliis omittitur.

orat. Restituit Dauis. Legatur prius erat.

in conspectum. alii *in conspectu.* Respice ad c. 8.

annus, L. Paullo C. Marcello Coss. nullas res Galliae habet magno opere gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Caesar exercitusque eo tempore fuissent, pauca scribenda coniungendaque huic commentario statui.

49. Caesar, in Belgio quum hiemaret, vnum illud propositum habebat, continere in amicitia ciuitates, nulli spem aut causam dare armorum: nihil enim minus volebat, quam sub decessu suo necessitatem sibi aliquam inponi belli gerendi, ne, quum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo susceperet. Itaque, honorifice ciuitates adpellando, Principes maximis praemiis adficiendo, nulla onera noua inponendo, defessam tot aduersis proeliis Galliam, conditione parendi meliore, facile in pace continuit.

50. Ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus, vt municipia et colonias adpellaret, quibus M. Antonii, Quaestoris sui, commendaret sacerdotii petitionem. Contendebat enim gratia quum liben-

L. Paullo C. Marc. Coss.
Fuit annus 704 P. V. C. M. L.
Paullo. alii *Lentulo.* sed is in
sequentem annum cadit.

magno opere. Vulgo *magno-
pere.*

nulli spem. Dauid. malebat
speciem i. e. praetextum.

sub decessu suo. sic Clarke
emendauit et consentiunt codd.
Vulgo *sub discessu suo* vel *sub
discessum suum.*

omnis Gallia. tres Gallias in-
telligit. alii *Galliae* susceperint.
inponendo. alii *inlungendo.*
elegant. Cf. C. 1, 4.

conditioe parendi meliore.
cum viderent, se ita fore in im-

perio Pop. Romani, vt pace vie-
rentur. *M.*

sacerdotii, Auguratus, quem
etiam Plin. Epp. 4, 8 sacerdo-
tium dixit. *Cellarius.* Mox di-
serte dicitur creatus Augur. Quod
autem Auguratus petitio h. l.
suffragiis Populi commendatur,
cum olim cooptarentur Augures,
id eo factum est, quia lex Do-
mitia sanxerat, vt sacerdotes,
in his Augures, comitiis Populi
crearentur: quam legem et si
Cornelia lex fustulerat, restituit
tamen A. V. 691 Labienus, Tri-
bunus plebis. Cf. Fabric. ad
Dion. Cass. 37, 37. et Ernesti
Clau. Cic. in *Lex Domitia.* *M.*
Contendebat gratia, qua va-

ter pro homine sibi coniunctissimo, quem paullo ante praemiserat ad petitionem, tum acriter contra factionem et potentiam paucorum, qui M. Antonii repulsa Caesaris decedentis conuellere gratiam cupiebant. Hunc etsi Augurem prius factum, quam Italiam adtingeret, in itinere audierat: tamen non minus iustam sibi causam municipia et colonias ad-eundi existimauit, vt iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium suum Antonio praestitissent; simulque se et honorem suum in sequentis anni commendaret petitione, propterea quod insolenter aduersarii sui gloriarentur, L. Lentulum et C. Marcellum coss. creatos, qui omnem honorem et dignitatem Caesaris exspoliarent; ereptum Sergio Galbae Consulatum, quum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod sibi coniunctus et familiaritate et necessitudine legationis esset.

51. Exceptus est Caesaris aduentus ab omnibus municipiis et coloniis incredibili honore atque amore: tum primum enim veniebat ab illo vniuersae Galliae bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorum omnium, qua Caesar iturus erat, excogitari posset. Cum li-

lebat apud colonias et municipia. Male Ciaccon. et Scaliger abundare vocem *gratia* putabant.

decedentis de provincia. Cellarius. Quia vero e repulsa Antonii potnit intelligi, Caesarem parum valere sua commendatione; inminuta et conuulsa est opinio de Caesaris gratia et potentia apud omnes. *M.*

commendaret. minus recte alii *commendauerat.*

Lent. et Marc. Fuerunt Coss. a. 705 P. V. C. M.

qui — exspol. Vulgo, qui omni honore et dignitate Caesarem *exsp.* sed inuiuis codd. *M.* alii *spoliarent.*

Sergio Galbae. Hic Legatus

Caesaris in Gallia fuerat (lib. 3. in.). Cum Consulatum deinde peteret, repulsam tulit propter Caesaris amicitiam: ex quo Caesari insensus cum Cassio et Bruto conspirauit. Sueton. Galb. 3. *Cellarius.* Rubenius in Electis 1, 27. Caesarem cum Suetonio conciliat; duplicem tulisse repulsam statuit Galbam, pr mem, de qua hic, quum Caesar adhuc esset in Gallia, alteram, cuius meminit Suetonius, Caesare iam dictatore.

sibi coniunctus. Sibi primum reciprocum, quod male hic pro demonstratone poni autumat Dauisius.

Cum libertis etc. Similia de 7.

beris omnis multitudo obuiam procedebat: hostiae omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel expectatissimi triumphii laetitia praecipi posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud humiliores.

52. Quum omnes regiones Galliae Togatae Caesar percucurrisset, summa cum celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit: legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Treuirorum euocatis, eo profectus est ibique exercitum lustravit. T. Labienum Galliae Togatae praefecit, quo maiore commendatione conciliaretur ad Consulatus petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum, propter salubritatem, existimabat. Ibi quamquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis sollicitari; certiorque fiebat, id agi

Curione Plutarch. in Pompeio cap. 58. et in Caesare cap. 30. et Appianus Ciu. 2, 27. p. 446.

humiliores: alii meliores.

cum celeritate. bene sic. alii praepositionem omittunt.

Nemetocenn. Conf. cap. 46. extr. *M.*

conciliaretur ciuibus Romanis in Gallia, suffragii ius habentibus. Monuit Dauisius. *M.* Conf. Cic. epist. ad Attic. 1, 1.

Labien. sollicitari. Et Retit postea a Pompeii partibus. *Cellarius.*

spoliaretur. Conf. cap. 54. ubi hoc narratur. In paucis iis, de quibus h. l. sermo est, praecipue Marcellus Consul fuit. *M.*

obtinere. subaudi posse.

Curio. Ille est, ad quem Ciceronis epistolae (lib. 2) exstant. Conf. Sueton. Caesar. 29. 36. *Cellarius.* Add. Appian. Ciu. 2, 26. pag. 444. edit. Steph. Dio Cass. 40, 62. Vellei. Patercul. 2, 48, qui mores Curionis adumbrat. Attingit etiam Plutarchus in Caesar. cap. 30. *M.*

quum — suscepisset. Magnis Caesaris largitionibus Curio in eius partes traductus est. *M.*

eo facto. al. eo pacto.

per se (ipse) disc. f. coep. Rogauit Senatum, num placeret, ut et Caesar et Pompeius exercitus dimitterent: multi enim eo rem trahebant, ut solus Caesar ab armis discederet. Appian. Ciu. 2, 27 seq. pag. 446. Ceterum ingeniosa est emenda-

paucorum consiliis, vt, interposita Senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque, contra Senatus auctoritatem vt aliquid faceret, potuit adduci; iudicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum causam suam facile obtineri. Nam C. Curio, Tribunus plebis, quum Caesaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, saepe erat Senatui pollicitus, si quem timor armorum Caesaris laederet, et, quoniam Pompeii dominatio atque arma non minimum terrorem foro inferrent, discederet vterque ab armis exercitusque dimitteret, fore eo facto liberam et sui iuris ciuitatem. Neque hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se discessionem facere coepit: (quod ne fieret, Consules amicique Pompeii iusserunt,) atque ita rem moderando discesserunt.

tio Faerni, ab Ursino indicata: *sed etiam S. C. per discessionem facere coepit. M. Scalliger ita: sed etiam per se Senatus discessionem facere coepit.*

quod ne fieret — iusserunt. i. e. hoc prohibuerunt. Sed partim non poterat Tribunus plebis simpliciter prohibendo impediri, partim dubitauit Oudendorpius, an Latinum satis sit, *tubeo, ne quid fiat*, etsi plerorumque codd. haec lectio est. Quod autem in aliis codd. *iuaserunt pro iusserunt* legitur, id est lenius verbum, quam pro summa contentione, qua tum ea res in Senatu agitata est. Lectio rursus vulg. *intercesserunt* est a manu emendatrice. Ergo scimus quidem, Consules amicosque Pompeii *obstitisse* Curioni, hoc est, efficere voluisse, ne in Cu-

rionis sententiam iretur, neue Pompeius quoque exercitum dimittere iuberetur (Appian. Ciu. 2, 27. pag. 444. *ἐπισταμένων πολλῶν*); quae vero verba Hirtius h. l. scripserit, nescimus. *M.*

discesserunt plerique in hanc sententiam, vt vtrique imperium abrogaretur, neque adeo Pompeius Caesari praeferretur. vid. Appian. C. 2, 30. p. 446 extr. Fortasse ergo legendum: *atque ita rem eo moderante discesserunt*; nam nec moderando, nec *discesserunt* ad Consules referri potest; hi enim non exhibuissent testimonium fauoris erga Caesarem; sed quia c. 53 sequitur, magnum hoc fauoris testimonium fuisse, necesse est, vt in hoc *discesserunt* sit honorifica Senatus de Caesare suffragatio. Conf. Plutarch. in Pompeio c. 58. *M.*

53. Magnum hoc testimonium Senatus erat universi conueniensque superiori facto. Nam Marcellus proximo anno, quum impugnaret Caesaris dignitatem, contra legem Pompeii et Crassi retulerat ante tempus ad Senatum de Caesaris prouinciis, sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris inuidia quaerebat, Senatus frequens in alia omnia transiit. Quibus non frangebantur animi inimicorum Caesaris, sed admovebantur, quo maiores pararent necessitudines, quibus cogi posset Senatus id probare, quod ipsi constituisent.

54. Fit deinde S. C. ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Caesare mitterentur: neque obscure hae duae legiones vni Caesari detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Caesarem miserat, confectam ex dilectu prouinciae Caesaris, eam tamquam ex suo numero dedit.

Marcellus. vid. Sueton. Iul. c. 28. *Retulit Marcellus ad Senatum, ut Caesari ante tempus succederetur, et ne absens ratio comitibus haberetur.* M.

contra leg. Pomp. et Crassi, qua Caesari Gallia in alterum quinquennium decreta erat. Appian. B. C. 2, 17. p. 437. Sueton. Iul. cap. 24. Plutarch. in Pompeio c. 51. M.

ante tempus. Nondum effluerat quinquennium. cf. B. C. 1, 9. M.

de prouinciis. Acceperat Caesar Galliam Cisalpinam, Illyrico adiecto, mox etiam Comata. Sueton. Iul. 22. M.

necessitudines. Vid. Gellius 13, 3. ubi de discrimine inter *necessitudines* et *necessitates*.

Fit S. C. Appian. pag. 446. C. 2, 29. Dio Cass. 40, 65. 66. M.

bellum Parth. Hoc tam Bibulo Imperatore gerebatur. Dio Cass. 40, 29, ubi Fabricius Ciceronis locos collegit. M.

mitterentur. alii mitteretur.

quam ad Caesarem miserat. vid. dicta ad 6, 1. M.

prouinciae Caesaris, eam — Vulgo alia distinctione et lectione, *prouinciae, Caesari eam —* quod contra historiam

Caesar tamen, quum de voluntate aduersariorum suorum se exspoliari nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit, et suo nomine XV, quam in Gallia citeriore habuerat, ex S. C. iubet transdi. In eius locum XIII legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueatur, ex quibus praesidiis XV deducebatur. Ipse exercitui distribuit hiberna: C. Trebonium cum legionibus quatuor in Belgio conlocat; C. Fabium cum totidem in Aeduos deducit. Sic enim existimabat, tutissimam fore Galliam, si Belgae, quorum maxima virtus, et Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est.

55. Quo quum venisset, cognoscit, per C. Marcelum Consulem, legiones duas, ab se remissas, quae ex S. C. deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio transditas atque in Italia retentas esse. Hoc facto, quamquam nulli erat dubium, quidnam con-

est. *Caesaris* in codd. duobus, et vno quidem bono, reperit Oudendorpius; distinctionem mutarunt iam multi interpretes. *M.* To *eam* per pleonasmum additum videtur.

dedit Bibulo ad bellum Parthicum. *M.*

suorum se exspoliari. Haec verba puto esse tollenda: certe, qui varias lectt. consuluerit, intelliget ea dubia esse: atque verbum *suorum* profecto non est ab Hirtio. *M.*

et suo nomine. Vulgo, et ex suo numero, quae est mera interpretatio. *M.*

exercitui distrib. hiberna. *Atii, exercitum distrib. per hib.* Sed hi voluerunt vltiorem syntaxin substituere rariori. *M.*

si Belgae. i. e. si Belgium.

transditas — esse. Dio Cass. 40, 66. *M.*

nullus erat dubium. alii nullo deperit.

quidnam pararetur. Sic codd. Oudend. magno numero: vulgata, *quin arma. c. C. pararentur*, rursus est explicatio. *M.*

tra Caesarem pararetur, tamen Caesar omnia pati-
enda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinque-
retur, iure potius disceptandi, quam belli gerundi.
Contendit

Contendit. Hoc verbum in pluribus et quibusdam bonae notae codd. addi, in vno vero etiam *Contendit* quadam utraque die futurum legi, testatur Oud. et deesse hic nonnulla existimat. Ac profecto videtur Hirtius ad illa vsque tempora progredi voluisse, quibus euenit id, quod ineunte libro primo de ciuili bello narratur. Certe, ut nunc legitur libri illius initium, non cohaeret plane cum huius libri verbis et rebus ultimis. Res, quae desunt, ex Appiano 2, 32. facile possunt addi. Scilicet Cae-

sar, qui iam in Italia erat, per litteras contendit ab Senatu, ut etiam Pompeius se imperio abdicaret, seque idem faciarum promisit; sin minus sit neque sibi, neque patriae futurum. Iam cohaeret initium libri primi de bello, ciuili: *Litteris Caesaris consulibus red- ditis* —. Haec ergo est rerum series, neque opus erit, cum Vossio et Glandorpio existimare, initium libri primi de bello ciuili deesse. M. Bene id supplementum concordat cum initio L. I. de bello ciuili.

CAII IVLII CAESARIS
COMMENTARII
DE BELLO CIVILI

C. I V L I I C A E S A R I S

COMMENTARII

D E B E L L O C I V I L I

LIBER PRIMVS

ARGVMENTVM

- Cap. 1. Causa et origo belli ciuilis. De litteris Caesaris ad Senatum non refertur, obstantibus Lentulo Cos. et Scipione. 2. Caesar exercitum iubetur dimittere. 3. Senatus Pompeio aperte fauet coactus, refragantibus Tribunis plebis. 4. Pompeius se Caesari infensum ostendit. 5. S. C. Videant Coss. Praetores, Tribuni plebis, ne quid R. P. detrimenti capiat. 6. Prouinciae Pompeianis commissae. Tota Italia delectus habentur. 7. Caesar, de militum voluntate certus. 8. — 10. Ariminum tendit. Tribunos plebis conuenit. pacem seruare tentat. 11. Iniqua conditione Pompeii reiecta occupat Arretium, Pisaurum, Fanum, Anconam. 12. Iguuium. toto Piceno dilectus habet. 13. Auxilio potitur.*
- Cap. 14. Roma trepidat. Pompeius ex urbe excedit. Lentulus aperto aerario fugit, gladiatores Caesaris Capuae armat. 15. Caesar Asculum recipit. ex dilectibus Pompeianis suas cohortes augeat. 16. Corfinii obsidet Domitium, qui 17. frustra a Pompeio auxilium petit. 18. Sulmonenses Caesari portas aperiant. 19. Corfinii trepidatur. 20. Domitius fugam moliens inpeditur. 21. 22. De tradendo oppido agitur. 23. Eo tradito Pompeii Duxes Caesar dimittit. milites sacramento adigit. in Apuliam transit. 24. Pompeius ipse Brundisium fugit, copias contrahit, seruos, pastores armat. Pompeianorum cohortes ad Caesarem transunt, qui rursus de pace cum Pompeio coram agere cupit. 25. Hunc Caesar Brundisii obsidet, 26. colloquium recusantem.*
- Cap. 27. Pompeius Dyrrhachium transiit. 28. Brundisii se Caesari reddunt. 29. Hic Hispaniam confirmare statuit. 30.*

31. *E Sardinia Cottam Velleiam, & Stellia Catonem Curis elicit. Tuberoni in Africa resistit Varus.*
 Cap. 32. *Caesar Romae in Senatu de pace agit. legatos ad Pompeium mitti suadet.* 33. *Legationem nemo suscipit. Caesar in Galliam vltiorem abit.* 34. *Domitii suasu Massilia portas Caesari claudit, qui* 35. *frustra eam a bello dehortatur.* 36. *Domitius Massiliam peruenit. hanc Caesar obpugnare perat.* 37. *Pyrænaeos saltus occupat.* 38. *Afranius et Petreius Pompeii Legati, Hispaniam obtinent.* 39 — 42. *Cum iis certatur pluribus proeliis.* 43 — 52. *potissimum ad Herdam bellum geritur.* 53. *Res Afranii et Petreii prosperae gestae, Romae nuntiatæ, Pompeianorum partes firmant.* 54. 55. *Caesar strenue resistit.* 56. 57. *Pugna ad Massiliam.* 58. *Prospero Bruti proelio,* 59. *nunciato Caesari ad Herdam, fortuna mutatur.* 60. *Hispaniae populi, Oscenses, Calagurritani, alii, desciunt ab Afranio.* 61 — 63. *Caesar, Sicaris parte auersa, Afranium et Petreium terret.* 64 — 70. *cum his prospere pugnat.* 71 — 73. *Afranianis parcat, misericordia motus, sine proelio iis se potiturum sperans.* 74. *Agitur cum Caesare de Afranii et Petreii vita. pax videtur coitura.* 75. 76. *Petreius Caesarianos per inducias receptos perfide trucidari curat.* 77. *Caesar contra Pompeianos saluos dimittit.* 78. *Afraniani, omnis generis inopia pressi, castra relinquunt.* 79 — 83. *in itinere impediuntur a Caesare.* 84. *omnibus rebus obfessi conloquium petunt.* 85. *Afranium reprehendit Caesar.* 86. 87. *Dimittitur exercitus. Duces libere abeunt.*

Litteris a C. Caesare Consulibus redditis, aegre ab iis inpetratum est, summa Tribunorum plebis con-

Litteris — redditis. De his litteris ad 8. 55 paulo ante dictum est. Cf. Sueton. Iul. 29. 30. Dio Cass. 41, 1. M. Non opus est longo Vossii supplemento, quo nexus constat cum praecedentibus.

a Fabio. Hoc est falsum: nam Dio Cass. d. 1. et Appian. Ciu. 2, 32. eas a Curione redditas Consulibus dicunt, nec fuit tum aliquis Fabius, in hac controuersia insignis. Ergo aut a Curione legendum, aut, ut mihi videtur, verba a Fabio plane tollenda sunt, aut cum Quidendorpio *Litteris a Cato*

Caesare legetur, quia in ant. et bono cod. reperitur, a *Fabio Caesare*. M. Legebatur *Litteris a Fabio C. Caesaris Conf. redd.* Mendum adesse manifestum, omnes consentiunt. Quidni tollatur? Quidendorpii emendatio malo medetur. *Litteras a C. Caesare* sunt litterae Caesaris, ut infra 3, 36. *litteras a M. Fauonio.* Respice ad not. ad G. 5, 54.

Tribunorum plebis, Cassii et Antonii. Cf. c. 2 extr. Appian. 2, 33. Dio Cass. d. 1. M. *ex litteris*, ea de re, quae in litteris scripta erat. M.

tentione, vt in Senatu recitarentur: vt vero ex literis ad Senatum referretur, inpetrari non potuit. Referunt Consules de Republica (in ciuitate). L. Lentulus Consul Senatu Reique publicae se non defuturum pollicetur, si audacter ac fortiter sententias dicere velint: sin Caesarem respiciant atque eius gratiam sequantur, vt superioribus fecerint temporibus, se sibi consilium capturum neque Senatus auctoritati obtemperaturum; habere se quoque ad Caesaris gratiam atque amicitiam receptum. In eandem sententiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, Reipublicae non deesse, si Senatus sequatur; sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, si postea velit, Senatum imploraturum.

2. Haec Scipionis oratio, quod Senatus in vrbe habebatur Pompeiusque aderat, ex ipsius ore Pompeii mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam, vt primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem, non oportere ante de ea re ad Senatum referri, quam dilectus tota Italia habiti et exercitus conscripti essent; quo praesidio tuto et libere Senatus, quae vellet, decernere auderet: vt M. Calidius, qui censebat, vt Pompeius in suas prouincias proficisceretur, ne qua esset armorum causa; timere Caesarem, abreptis ab eo duabus legionibus, ne ad

in ciuitate. Multis haec verba suspecta sunt, quasi a librario inserta, quia Caesar potius in vrbe dixisset, vt c. 2, quod Senatu extra urbem habito (cap. 3 et 6) obponitur. Cellarius. Ciacconius sine necessitate substitui volebat *indefinitis vel infinitis*, quod placebat Hotomanno. Petrus Faber ad Cic. Acad. 2, §. *inclitajo*. Iurinius legi iubet *ad Senatum*.

Lentulus collegam habuit C. Marcellum, an. 705 P. V. C. M. agat lenius. Sic et Liu. 3, §. 1. Sall. Ing. 60.

Senatum inplor. Tò Sena-

tum male expunxere editores. Reuocauit Oud.

Pompeius aderat, in suburbio erat. Dio Cass. 41, 2. Cellarius. Manutius, Victorius V. L. 3, 1. et alii male abet. In codd. Ciacconij et Mureti (V. L. 10, 20.) legitur *auerat*, quod ortum putant ex *a. u. erat*, ad urbem erat. Sane sic rō aderat est capiendum.

de ea re. Sic codd. Sed vulgo, *de Republica. M.*

abreptis. Gifan. in Obs. L. L. p. 53. minus bene *corruptis*. duabus legionibus. vid. supra 8, 54. M.

eius periculum reservare et retinere eas ad urbem Pompeius videretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidii paucis fere mutatis rebus sequebatur: hi omnes, convicto L. Lentuli Consulis conrepti, exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit. Marcellus, perterritus consuecibus, a sua sententia discessit. Sic vocibus Consulis, terrore praesentis exercitus, minis amicorum Pompeii, plerique compulsi, inuiti et coacti Scipionis sententiam sequuntur: *vti ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat, eum aduersus Rempublicam facturum videri*. Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, Tribuni plebis. Refertur confectum de intercessione Tribunorum: dicuntur sententiae graues: ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Caesaris conlaudatur.

mutatis rebus. al. verbis. a glossa. Giaecon. expungebat.

pronunciaturum. Pronunciat Consul sententias, cum eas, quae dictae sunt, breuiter repetit et enumerat, ut Senatus in suffragia discedere possit. *M.*

terrore praesentis exercitus. qui cum Pompeio erat. *M.* *Tò praesentis* in Louan. deest, quod probat Dauid. non ego.

aduersus Remp. fact. Mollior formula, quam, hostem iudicari; re autem huic fere consentiens. *Cellarius.*

Intercedit. Sic codd. Alii *intercedunt*, contra codd. Vid. b. Alex. c. 2. Cf. Virg. Georg. 2, 495. Lucan. 1, 422.

a Pompeio euocantur, extra urbem euocantur Senatores, ut Senatus habeatur. Conf. c. 6. *Cellarius.* Οι ἀρχοντες ἐγκατατίθεν (ac talis erat Pompeius) τὴν πόλιν οὐκ εἰσέρει. Plutarch. in Pompeio c. 58. Praeterea Marciandus (in Explicationibus vetit, aliquot aucto-

rum, ad calceum Suppl. Eurip. p. 264) legi vult: *Omnes sui — a Pomp. euocantur*: ut sui sint fautores et amici paruum Pompeii: esse enim incredibile, totum Senatum euocatum esse a Pompeio, et Caesarem nullo ibi amicos habuisse. Sed nonne sponte intelligitur, illud omnes in tantam, in quantum res patitur, capiendum esse? Talia non puto corrigi debere. Eodem modo arguantur interpretes in sequentibus verbis: *Laudat Pomp. atque in p. confrimat*: in quibus nemo haerere potest. Tamen edd. quaedam habent: *Laudat promptos atque —*. Alius maluit: *Laudat acres atque —*. Rursus Marciandus voluit legi: *Laudat alteros atque —*. Quasi vero non sponte adpareat, si *segitores* sint castigati, eos, qui laudati sunt, fuisse a seignioribus diuersos. *M.* *Loco τοῦ omnes* Iulius vellet *primores, qui sunt eius ordinis*. *Tò promptos* vnice verum putat Bentleius et apte citat Ta-

3. Misso ad vesperum Senatu, omnes, qui sunt eius ordinis, a Pompeio euocantur. Laudat Pompeius atque in posterum confirmat; segniores castigat atque incitat. Multi undique ex veteribus Pompeii exercitibus spe praemiorum atque ordinum euocantur: multi ex duabus legionibus, quae sunt transditae a Caesare, arcessuntur: completur vrbs et eius comitium Tribunis, Centurionibus, euocatis. Omnes amici Consulum, necessarii Pompeii atque eorum, qui veteres inimicitias cum Caesare gerebant, in Senatum coguntur, quorum vocibus et concursu terrentur infirmiores, dubii confirmantur, plerisque vero libere decernendi potestas eripitur. Pollicetur L. Piso Censor, sese iturum ad Caesarem; item L. Roscius Praetor, qui de his rebus eum doceant: sex dies ad eam rem conficiendam spatii postulant. Di-

citem in Agric. c. 21. Ita iam iudicaret Ciaccon.

ordinum euocantur. vid. Ind. in his duobus verbis. *M.*

duabus legionibus. Conf. 8, 53. *M.*

completur vrbs. Virum hoc vult, omnes in urbem confugisse metu aduentantis Caesaris? An, militibus Pompeii urbem completam fuisse? Appian. 2, 35. Etiam, quae sequuntur, incerta et obscura sunt: nam vulgata lectio (*Ad ius comitiorum Tribunos plebis C. Curio euocat*) est ex emendatione interpretum, et potest e c. 9 quodammodo defendi, ubi, ut libera comitia populo permittantur, Caesar postulat. Sed plerique codd. habent *completur vrbs et ius comitium*, et pro Curio in plerisque est *Centurio*. Nolo coniecturas interpretum, ab Oud. coniectas, repetere: vnam addam, quam ille vir doctus non potuit indicare, e Christiani Crusii Probabilibus criticis (p. 20), qui legi

vult: *completur vrbs et in comitium Tribunos pl. C. Curio euocat*, sc. vt Tribuni in comitio ante deliberarent, quam Senatus haberetur. Sed puto, locum hunc non posse nostris coniecturis plane sanari: nam enarrantur singulae res, quae tum euenerunt, quae non possunt aliae ex aliis intelligi ita, vt coniectura vnam ex altera eruat; et oratio, per incisa procurrens, hoc ipsum declarat, singulas *negotia* singulis membris expressas esse. Quis ergo aulit dicere, quatenam potissimum *negotia* in verbis corruptis lateat? *M.* E variis lectionibus Oud. confecit lectionem, quam recepi. Similis fere locus est apud Cic. pro Sextio c. 35. *forum, comitum, curiam armatis hominibus implevissent, occupassent*. Comitium erat locus in foro, comitiis curiatis et aliis agendis destinatus. *libera*. Alii *libera*.

L. Piso, Censor cum Appio Claudio, idemque seors Caesa-

cuntur etiam a nonnullis sententiae, ut legati ad Caesarem mittantur, qui voluntatem Senatus ei proponant.

4. Omnibus his resistitur, omnibusque oratio Consulibus, Scipionis, Catonis obponitur. Catonem veteres inimicitiae Caesaris incitant et dolor repulsae. Lentulus aeris alieni magnitudine et spe exercitus ac prouinciarum et Regum adpellandorum largitionibus mouetur, seque alterum fore Sullam inter suos gloriatur, ad quem summa imperii redeat. Scipionem eadem spes prouinciae atque exercituum inpellit, quos se pro necessitudine partituum cum Pompeio arbitratur; simul iudiciorum metus, adulatio atque ostentatio sui et potentium, qui in Republica iudiciisque tum plurimum pollebant. Ipse Pompeius, ab inimicis Caesaris incitatus et, quod neminem secum dignitate exaequari volebat, totum se ab eius amicitia auerterat et eum communibus inimicis in gra-

ria. *Cellarius*. Conf. Dio Cass. 40, 63. *M.*

dolor repulsae. Consulatum cum M. Marcello et Ser. Sulpicio, ut inualecenti Caesaris et Pompeii potentiae resisteret, petierat; sed impeditus ab utriusque amicis fuit. v. Dio Cass. 40, 58. *Cellarius*. Rectiora dat Plut. in Pomp. c. 54.

quos se — part. c. P. Ciaccon. mauult *quae secum pro nec. partituum Pompeium*. Benil. *quos se pro neb. partitipaturum c. P.*

iudiciorum metus: quia Scipio, Pompeii fover, lege Pompeia fuerat a Memmio ambitus accusatus. *Cellarius*. Cf. Plut. in Caes. c. 62. Pro *simul* Iulinius coniicit *multos* ac post *sui* delet copulam.

ostentatio sui et potentium, ostentabat se et amicitiam potentium. *Manutius*.

intunxerat. tanquam onus

suscipiendum necessitudinis gratia. Cf. Gron. ad Liu. 8, 32.

infamia duarum legionum, quam sibi contraxerat retenuit duabus legionibus. Conf. supra 8, 54. *M.*

iter Asiae, in Asiam, ad bellum Parthicum. vid. ibid. et Plutarch. Anton. c. 5. *M.*

raptim, Immo, *raptim*. *M.* Hoc probat et Oud. Cellarius recepit. Sequor. *Tō raptim* alibi non occurrit. *Raptim* codd. habent.

Tribunis plebis. Adeo acris contentio fuit inter Consulem, Antonium Cassiumque Tribunos, et Curionem, ut ad extremum Consul iis suaderet, e curis discedere, ne fortasse violarentur. Appian. 2, 33. p. 448. Dio Cass. 41, 2. 3. Plutarch. in Caes. c. 31. in Anton. c. 5. Hinc paulo post: *Profugiant ex urbe Tribuni*. *M.*

tiam redierat, quorum ipse maximam partem illo ad-
finitatis tempore iniunxerat Caesari. Simul infamia
duarum legionum permotus, quas ab itinere Asiae Sy-
riaeque ad suam potentiam dominatumque conuerte-
rat, rem ad arma deduci studebat.

5. His de causis aguntur omnia raptim atque tur-
bate; nec docendū Caesaris propinquis eius spatium
datur; nec Tribunis plebis sui periculi deprecandi,
neque etiam extremi iuris intercessione retinendi,
quod L. Sulla reliquerat, facultas tribuitur; sed de
sua salute septimo die cogitare coguntur; quod illi
turbulentissimi superioribus temporibus Tribuni ple-
bis octavo denique mense suarum actionum respicere
ac timere consueverant. Decurritur ad illud extremum
atque ultimum S. C. quo, nisi paene in ipso urbis
incendio atque in desperatione omnium salutis, la-
torum audacia numquam ante discessum est; *dent*
operam Consules, Praetores, Tribuni plebis, qui-

intercession. alii intercessionem.

Sulla reliquerat. Cf. c. 7.
vid. Ernesti Clau. Cic. in Lege
Cornelia Tribunitia, ubi et no-
ster locus explicatur. *M.*

septimo die post, quam lite-
ras Caesaris (vid. cap. 1) Con-
sulibus reddiderant. *M.*

*octavo mense suarum actio-
nam* (sui muneris), h. e. men-
se eo, quo noui Consules crea-
bantur, ex quo tempore Tribu-
ni hos designatos Consules ti-
mere coeperunt, quibus ratio-
nem actorum deberent reddere.
Sic Cellarius ex Hotomanni no-
tis explicauit locum. *M.* Non
ex quo magistratum iniere Tri-
buni, ut Vrsino et Ciacconio vi-
sum erat. Vossius malebat XII
loco τοῦ ΙΙΧ. Pro *suarum alii va-
riarum.* Oud. coniicit *vanarum.*
Recte vulgatum explicat Mörus.

Decurritur — S. C. vid. Liu.
3. 4. Sallust. Cat. 29. Cic. Cat.
1, 2. *Cellarius.* Comparari

debet et de hoc, et de omni-
bus, quas hic narrantur, Cic.
ad Diuerf. 16, 11. *M.*

S. C. Vide Briffon. de form.
L. 2. §. 101.

lаторum audacia. Vtique le-
gendum, *lаторumque audacia,*
ut Manutius monuit. Latrones
sunt pessimi ciues: et ipse Cae-
sar hoc ipso tempore latro di-
ctus et habitus est ab inimicis.
Plutarch. in Pompéi. cap. 58.
Μάρκελλος ληστὴν ἀπεκάλεσε τὸν
Καίσαρα. Id. in Caes. cap. 30.
Λέντλος ἐβόα, ὅπλων δεινὸς πρὸς
ἄνδρα ληστὴν, οὐ ψήφον. *M.*
Oud. explicat *audacia eorum*
qui tulerunt et id, scil. ut fie-
ret, perpulerunt Senatores. Gro-
nouius diatr. in Stat. c. 3. p.
20. verba haec *lаторum auda-
cia* vncis includit tanquam pa-
renthesin et puncto exclamandi
insignit. Dauis. expungi volebat;
recte, credo.

discessum est. Leg. *descen-*

que Consulares sunt ad urbem, ne quid Respublica detrimenti capiat. Haec SC. perscribuntur a. d. VIII. Idus Ianuarias. Itaque quinque primis diebus, quibus haberi Senatus potuit, qua ex die consulum iniiit Lentulus, biduo excepto comitali, et de imperio Caesaris et de amplissimis viris, Tribunis plebis, gravissime acerbissimeque decernitur. Profugiunt statim ex vrbe Tribuni plebis seseque ad Caesarem conferunt. Is eo tempore erat Ravennae expectabatque suis lenissimis postulatis responsa, si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset.

6. Proximis diebus habetur Senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quae per Scipionem ostendebat, agit; Senatus virtutem constantiamque conlaudat; copias suas exponit; legiones habere sese para-

sum est, quam viri docti coniecturam etiam probavit Oud. Et videtur cuius in mentem venire debere. M. Vid. Oud. ad G. 7. 78. Non tamen ausus est inuitis codd. mutare.

Consulares. Probo hos, qui *Proconsules* legere volunt, partim quia sic in Cic. ad Diuers. 16, 11 legitur, partim quia adduntur verba *ad urbem*, quae indicant, eos non in prouinciis fuisse. Atqui esse in prouinciis, fuit *Proconsulum*. M. Sed codd. et edd. vet. habent *Consules* vel *Consulares* et *Proconsules* sunt *Consulares*. Nil ergo mutandum.

a. d. VIII. Idus Ian. Vulgo VII. sed is comitalis erat, et hoc de sua salute cogitare coeperunt. Errorrem detexit Vrsinus, emendauit Oud.

biduo comitali. Dies comitalis erat, quo comitia populi habebantur, ideoque Senatus haberi non poterat. vid. Ernesti Clau. Cic. in Lege Pupia. M. Vide Maerob. Sat. 1, 16. Pro

exceptis Gronou. ad Sen. N. Q. l. 3. praef. vult exempto. Sic et Liplius; sed codd. vulgatum habent.

Profugunt vestitu serui in rheda meritoria: quae res Caesaris milites vehementer contra Pompeianos irritauit. Plutarch. in Caes. c. 31. Appian. 2, 33. p. 448. M.

lenissimis postulatis. Sunt literae, cap. 1. commemoratae, quas tamen, vt Hotomannus monuit, Cicero ad Diuers. 16, 11 minaces et acerbis adpellat. M.

extra urbem, vt Pompeius interesse deliberationi posset. Cf. c. 2 et 3. M.

per Scipionem. v. c. 2. M. *cognitum comp. sibi.* Consulto fuerant eiusmodi rumores de Caesaris exercitu sparsi, vt Pompeius falleretur. Plutarch. Pomp. c. 57. M.

Saltem addidit Oud. e codd. et sic interpretatus est: *quid quid sit, saltem de rel.* Edd.

tas decem; praeterea cognitum compertumque sibi, alieno esse animo in Caesarem milites, neque iis posse persuaderi, uti eum defendant aut sequantur saltem. De reliquis rebus ad Senatum refertur: tota Italia dilectus habeantur; Faustus Sulla Propraetor in Mauritaniam mittatur; pecunia uti ex aerario Pompeio detur. Refertur etiam de Rege Iuba, ut socius sit atque amicus: Marcellus vero passurum se in praesentia negat. De Fausto impedit Philippus, Tribunus plebis. De reliquis rebus S. C. perscribuntur, provinciae priuatis decernuntur, duae Consulares, reliquae Praetoriae: Scipioni obuenit Syria, L. Domitio Gallia. Philippus et Marcellus priuato consilio praetereuntur, neque eorum sortes deiiciuntur. In reliquas provincias Praetores mittuntur, neque expectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad Popu-

multae habent *statim*. Quid vero, si hoc verbum *saltem* referatur ad superiorem periodum, aut *sequantur saltem*, h. e. saltem ab eius partibus stent, non contra eum arma capiant, nisi defendere nolint eum armis. *M.* Coniectabat Oud. legendum *saltem*. i. e. saluatim, raptim. De quo Vorst. de Latin. merito suspecta cap. 18. Bene Mortus post alios, qui sic iam ediderant, id *saltem* iungendum iudicat *re sequantur*. Nec dubito hoc ita dare. Probat et Bentl.

Propraetor est emendatio Aldi Manutii: in MSS. omnibus et edd. primis *propere* legitur. *Oud.* Apud Cic. Ep. ad Att. 9, 1. *Proquaestor* dicitur, sed et ibi fortan *Propraetor* legendum hariolatur Vossius, si Senatus consulto, non, ut videtur, perscripto, *pro Quaestore* sit missus. Vide quae mox sequuntur.

In Mauritaniam. propriam, ut videtur, ut Reges Bocchum et Bogudem a Caesaris partibus

abstraheret. Vid. Noris. Cenot. Pis. p. 236.

priuatis, non Consularibus, non Praetoriis. vid. c. 84. Monuit Cellarius. *M.*

Philippus, quia Caesaris adfinis, vitricus Octauiani fuit. Sueton. Aug. cap. 8. *Cellar.* Pro *Marcellus* habent plerique codd. et edd. *Cotta*. Ergo in hoc nomine incerta est lectio. *M.* Vossius legi suadet *Marcellinus*. Hic scilicet Lentulus Marcellinus Philippi collega fuit a. v. 698. Isti autem Consules in provincias anno sequenti non sunt profecti, quia eas Gabinus et Caesar obtinebant; nunc autem eorum ratio erat habenda, quod non placebat Pompeianis.

priuato consilio. Paucorum voluntate.

Praetores mittuntur. Pighius mauult *Praetorili*.

ad Pop. feratur. Sic in codd. bonis. Vulgo *referatur*, ut in epp. Coelii ad Cic. ad fam. 8, 8. Sed bene monet Manutius dici *ferre ad pop.*,
A a

lum feratur, paludatique, votis nuncupatis, ex-
eant, quod ante id tempus acciderat numquam.
Consules ex vrbe proficiscuntur, lictoresque ha-
bent in vrbe et Capitolio priuati, contra omnia
vetustatis exempla. Tota Italia dilectus habentur,
arma imperantur, pecuniae a municipiis exiguntur,
e fanis tollantur, omnia Diuina humanaque iura
permiscentur.

7. Quibus rebus cognitis, Caesar apud milites con-
cionatur. *Omniū temporū iniurias inimicorū
in se commemorat, a quibus seductum ac depre-
vatum Pompeium queritur, inuidia atque obtre-
ctatione laudis suae, cuius ipse honori et dignitati
semper fauerit adiutorque fuerit. Nouum in Re-
publica introductum exemplum queritur, ut Tri-
bunitia intercessio armis notaretur atque obprimere-
tur, quae superioribus annis armis esset restituta.
Sullam, nudata omnibus rebus Tribunitia potestate,
tamen intercessionem liberam reliquisse: Pompeium,
qui amissa restituisse videatur, dona etiam, quae*

referre ad Senatum. Cf. Du-
ker. ad Flor. 3, 21, 9.

paludati, votis nunc. Cic.
ep. 15, 17. ad Att. 4, 13. Plin.
paneg. c. 5.

Consules, quod ante id t.
acc. n. ex v. proficiscuntur.
Haec, sic posita, non videntur
a Caesare esse. Dudum existi-
maram, excidisse verbum, quod
indicaret modum inlegitimum,
quo ex vrbe profecti sint, cum
Glandorpiū vidi legere volu-
isse: *Similiter* (i. e. nondum
votis nuncupatis) *Consules* —.
Ac tale quid paulo post acci-
disse, Plutarch. in Pompeio c.
61 refert, et in Caes. c. 34.
Eodem tendit coniectura Oud.
quae haec est: *paludatique,*
votis non nuncupatis, Consu-
les — — *proficiscuntur.* M.
Vossius verba, quod — *nun-*
quam, e margine inreplisse pu-

tat. Petauius ea remouet post
lictōresque. Dauius locanda
ante Consules censet. Haec
vera loci medicina, quam reci-
pio. Tō exeant e cod. Vrsini
dedit Gland. Vulgo erat *exenit.*
priuati, quibus priuatis de-
cretae erant prouinciae. M.

habentur. bene. alii *habetur.*
e fanis toll. Vulgo et *e fa-*
nis. Coniunctionem sustulit
Oud. auctoritate codd.

seductum. Sic Oud. ex in-
genio. In omnibus codd. est
diductum vel *deductum*, i. e.
a Caesaris amicis et veteri con-
suetudine deductum. Conf. 7.
37. Poterat ergo vetus lectio
seruari, etsi Oudendorp. eum-
dem sentum habet. M. Oud.
e membranīs dedit *seductum.*
Habent quidam *inductum*, quod
placebat Hotomanno.

in Republica. Cod. Petauii

ante habuerit, ademisse. Quotiescumque sit decretum, darent Magistratus operam, ne quid Respublica detrimenti caperet, (qua voce et quo S. C. Populus Romanus ad arma sit vocatus,) factum in perniciosis legibus, in vi Tribunitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occupatis. Atque haec superioris aetatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum casibus docet. Quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promulgata, non cum populo agi coeptum, nulla secessio facta. Hortatur, cuius Imperatoris ductu nouem annis Rempublicam felicissime gesserint plurimaeque proelia secunda fecerint, omnem Galliam Germaniamque pacauerint, ut eius existimationem dignitatemque ab inimicis defendant. Conclamant legionis XIII, quae aderat, milites, (hanc enim initio tumultus euocauerat; reliquae nondum conuenerant) sese paratos esse, Imperatoris sui Tribunorumque plebis iniurias defendere.

in Rempublicam. quod probat Oud. Conf. Drakenb. ad Liu. 43, 2.

armis notaretur, aduentante exercitu Pompeii, curiam cincturo, ignominia adficiuntur tribuni, quia nihil valet eorum intercessio. Appian. 2, 38. p. 448. M. Adpolite Cic. ad Att. 7, 9. Tribunus pl. notatus.

restituta. Sallust. Cat. 38. Alcon. in Cic. Diuinat. p. 19. Cellarius. Atqui eam Pompeius non restituit armis, sed lege. Cic. Varr. 1, 15. Ergo verbum armis delendum est. M. Sed armis habent codd. et add. ante Scaligerum. Et armis quasi subiectam tum habebant Crassus et Pompeius, quare Caesar sic ad inuidiam huic conslandam. Oud. Forlan armis priori loco est delendam.

Sullam. vid. cap. 5. M. dona. Multi voluerunt legi bona; Marciandus in explanationibus vet. auctor. maluit, omnia. Certe dona dici h. l. non possunt. M. Dona Oud. heic intelligit praerogatiuas Tribunitiae potestati concessas. Pro praecedenti amissa scil. dona vel omnia edd. vet. dant amissam scil. liberam intercessionem. Recepit Scaliger.

templis — occupatis, ut Gracchus Capitolium occupauit. Rhellicanus.

Sat. atque Gracch. vid. Florus 3, 14. 15. 16. Cellarius. Adde Liuii epit. 58, 59, 69.

Remp. gerunt milites, qui eam defendunt. M.

omnem tantummodo ad Galliam referri potest. M.

euocauerat hibernis. Sic c. 8. M.

A a 2

8. Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione proficiscitur, ibique Tribunos plebis, qui ad eum confugerant, conuenit; reliquas legiones ex hibernis euocat et subsequi iubet. Eo L. Caesar adolescens venit, cuius pater Caesaris erat Legatus. Is, reliquo sermone confecto, cuius rei causa venerat, habere se a Pompeio ad eum priuati officii mandata, demonstrat: *velle Pompeium se Caesari purgatum, ne ea, quae Reipublicae causa egerit, in suam contumeliam vertat; semper se Reipublicae commoda priuatis necessitatibus habuisse potiora: Caesarem quoque pro sua dignitate debere et studium et iracundiam suam Reipublicae dimittere, neque adeo grauius irasci inimicis, ne, quam illis nocere se speret, Reipublicae noceat.* Pauca eiusdem generis addit, cum excusatione Pompeii coniuncta. Eadem fere atque eisdem rebus Praetor Roscius agit cum Caesare sibi quoque Pompeium commemorasse demonstrat.

9. Quae res etsi nihil ad leuandas iniurias pertinere videbantur: tamen, idoneos nactus homines, per quos ea, quae vellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, *quoniam Pompeii mandata ad se detulerint, ne grauentur sua quoque ad eum postulata deferre; si paruo labore magnas controuersias tollere atque omnem Italiam metu liberare possint; sibi semper Reipublicae primam fuisse dignitatem, vitaeque potiozem; doluisse se, quod Populi Roma-*

Ariminum proficiscitur. Multi sunt veteres in hac re narranda. Sueton. Iul. 31. 32. Plutarch. Caes. 3a. Nunc ergo armorum ciuiliu initium factum est. M.

Tribunos pl. Cf. c. 5. M. a Pompeio mandata. Perpulit Pompeium ad hoc consilium mittere, quod de Caesaris molitionibus multa inaudierat, ipse vero exercitum nondum coniectum habebat, denique,

qui ei fauebant, maluerant conditionibus ferendis, quam armis committendis controuersias componi. Dio Cass. 41, 5. M.

necessitatibus. Libri antiquiores habent, *necessitudinibus*: utrumque significat idem; sed poterat antiquior lectio seruari. M. Respice ad 8, 58.

eisdem rebus. Leg. *eisdem de reb.* Nec magis hoc reuocari potest, quam apud Ciceronem:

ni beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur, creptoque semestri imperio, in urbem retraheretur, cuius absentis rationem haberi proximis comitiis Populus iussisset; tamen hanc iacturam honoris sui Reipublicae causa aequo animo tulisse: quum litteras ad Senatum miserit, ut omnes ab exercitibus discederent, ne id quidem inpetravisse: tota Italia dilectus haberi, retineri legiones duas, quae ab se simulatione Parthici belli sint abductae: ciuitatem esse in armis. Quoniam haec omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? Sed tamen ad omnia se descendere paratum atque omnia pati Reipublicae causa. Proficiscatur Pompeius in suas prouincias; ipsi exercitus dimittant; discedant in Italia omnes ab armis; metus e ciuitate tollatur; libera comitia atque omnis Respublica Senatui Populoque Romano permittatur. Haec quo facilius certisque conditionibus fiant et iureiurando sanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiat accedere: fore, uti per conloquia omnes controuersiae componantur.

10. Acceptis mandatis, Roscius cum L. Caesare Capuam peruenit ibique Consules Pompeiumque inuenit. Postulata Caesaris renunciat. Illi deliberata re respondent scriptaque ad eum mandata per eos remittunt, quorum haec erat summa: *Caesar in Galliam reuerteretur, Arimino excederet, exercitus*

haec atque talia narrat. Alia lectio, eisdem diebus, ex emendatione Rubenii est. *M.* In Electis 1, 8. Eisdem rebus dicit Oud. e codd. et rebus accipit pro *argumentis*, ut c. 2. Clarke volebat *verbis*. Sic et Iulinius.

Reip. primam f. d. Codd. quidam, *Reipublicam primam fuisse dignitate.*

crepto sem. imp. Vid. ad 8, 58. *M.*

prox. comitiis Consularibus. Appian. 2, 28. p. 442. *M.*

Parthici bell. Vid. 8, 54. *M.*

ipsi (Caesar et Pompeius) *exercitus dimittant.* Monuit Clarkius post Hotomannum. Vulgo, *dimittantur.* *M.* Male.

deliberata re. *Re* omissum in codd. et edd. vet. Gruterus factum id monet ob seq. *respondent.*

1. *dimitteret: quae si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. Interea, quod fides esset data, Caesarem facturum, quae polliceretur, non intermissuros Consules Pompeiumque dilectus.*

X 11. Erat iniqua conditio, postulare, ut Caesar Arimino excederet atque in provinciam reuerteretur; ipsum et provincias et legiones alienas tenere: exercitum Caesaris velle dimitti; dilectus habere: polliceri, se in provinciam iturum; neque, ante quem diem iturus sit, definire: ut, si peracto Caesaris Consulatu Pompeius profectus non esset, nulla tamen mendacii religione obstrictus videretur: tempus vero conloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem adferebat. Itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus V Arretium mittit: ipse Arimini cum duabus subsistit ibique dilectum habere instituit: Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat.

12. Interea certior factus, Iguuium Thermum Praetorem cohortibus quinque tenere, oppidum munire omniumque esse Iguuinorum optimam erga se voluntatem, Curionem cum tribus cohortibus, quas Pisauri et Arimini habebat, mittit. Cuius aduentu

legiones alienas, ereptas Caesari. Cf. 8, 54. M.

Pompeius prof. non esset. Vocem Pompeius intrusam Oud. cum Grutero putat.

ab Arimino. Solet Caesar praepositione sic uti. Conf. c. 15. 18. 25. 78. V. et not. ad G. 6, 3. et Cic. ep. 4, 12.

cum duabus legionibus. Immo, cohortibus: vid. c. 12: nam vnam tantum legionem Arimini habuit. vid. cap. 8. Ergo bene monuit Davisius, legionibus delendum, et cohortibus e superioribus repetendum esse. M. Vide et c. 15. ubi, legione duodecima consecuta,

duas se habuisse Caesar scribit. Manifestus error, quovis modo tollendus. Deleo cum Clarkio legionibus; si cui magis adidet opinio Oudendorpii, substituet cohortibus. Legionis XIII tribus cohortibus Caesar Pisaurum, Fanum, Anconam occupavit, quinque Arretium misit, duas secum reliquas habuit.

Praetorem. Freinshemius in ind. ad Florum mavult Praetorem, sed Praetor saepe dicitur, qui cum imperio praest. V. van Staureren ad Corn. Hannib. 4. et Duker. ad Flor. 2, 20, 5. Simile quid c. 5.

diffusus municipii voluntate. Quidam pro municipii habent

cognito, diffusus municipii voluntate Thermus, cohortes ex vrbe educit et profugit: milites in itinere ab eo discédunt ac domum reuertuntur. Curio omnium summa voluntate Iguuium recipit. Quibus rebus cognitis, confusus municipiorum voluntatibus Caesar, cohortes legionis XIII ex praesidiis deducit Auximumque proficiscitur: quod oppidum Attius cohortibus introductis tenebat, dilectumque toto Piceno circummissis Senatoribus habebat.

13. Aduentu Caesaris cognito, Decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conueniunt: docent, *sui iudicii rem non esse; neque se, neque reliquos municipales pati posse, C. Caesarem, Imperatorem bene de Republica meritum, tantis rebus gestis, oppido moenibusque prohiberi: proinde habeat rationem posteritatis et periculi sui.* Quorum oratione permotus Attius Varus, praesidium, quod introduxerat, ex oppido educit ac profugit. Hunc ex primo ordine pauci Caesaris consecuti milites consilium cogunt: commisso proelio, deseritur a suis Varus; nonnulla pars militum domum discedit; reliqui ad Caesarem perueniunt: atque una cum iis deprehensus L. Pupius, primipili Centurio, adducitur, qui

ciuitum, glossa. alii voluntati inuitis bonis codd. Th. Bentleius male ablatium respuit. Eodem modo confusus struitur. Vid. 3. 24. et Vitruuius 2. 9. naturali munitione confusus.

Decuriones. Vid. Ind. M. posteritatis, famae apud posteros. Vossius. Rubenius in Electis 1. 8. emendare volebat potestatis, perperam. Eo sensu, quo hic, vox posteritatis legitur et apud Tacitum Annal. 3. 19. et H. 2. 53. item Cic. Tusc. 1. 15. Oud. in notis ad Sueton. Caes. c. 30. coniicit, locum nostrum ita emendandum, pr. h. rat. dum potest, ciuitatis vel necessitatis et periculi sui,

quia Celsus ita habet p. 183. orant, ut famae, ut suo suorumque discrimini, dum tempus est, consulat. Iurinius ita velit legi: proin, dum potestas sit, hab. rat. p. f. profugit. in Africam. vid. c. 31. M.

ex primo ordine. Vossius maluit, ex primo agmine: Marclandus vero in Explic. vet. auct. p. 265 ex primis ordinibus: scilicet ne nimis exigua manus fuisse videatur. Est autem ordo ex vltata ratione centuria. M.

L. Pupius. Marclandus ibidem e codd. lectione SL Pupius eruit Spurius Pupius. M.

hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeii antea duxerat. At Caesar milites Attianos conlaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias seque eorum facti memorem fore pollicetur.

14. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror inuasit, ut, quum Lentulus Consul ad aperiendum aerarium venisset, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendam, protinus, aperto sanctiore aerario, ex vrbe profugeret: Caesar enim aduentare, iam iamque et adesse eius equites falso nunciabantur. Hunc Marcellus conlega et plerique Magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius, pridie eius diei ex vrbe profectus, iter ad legiones habebat, quas a Caesare acceptas in Apulia hibernorum causa disposuerat. Dilectus intra urbem intermittuntur: nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuae primum sese confirmant et conligunt, dilectumque colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere instituunt; gladiatoresque, quos ibi Caesar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat

At Caesar. Hoc *At* deleri vult Iurinius, ortum e repetito sine vocis praecedentis.

ex S. C. Cf. c. 6. *M.*

aperto sanct. aer. Aliter scribere Caesari non permittebat posteritatis verecundia, ut aerarium, quod ab eo effractum omnes auctores testantur (Dio Cass. 41, 17. Appian. 2, 41. p. 453. Plut. Caes. 35. Florus 4, 2, 21, diceret se apertum a Lentulo inuenisse. *Vossius.* De terroribus, quibus ipsa Roma tum exagitata est, vid. Dio Cass. 41, 6. 10. Appian. 2, 36. p. 450. *M.* Rubenius in Electis 1, 24. volebat, non aperto, male.

et adesse. Coniunctionem adiecit Oud. e codd. Iurinius malit et iam iamque.

pridie eius diei. Vrsinus et Ciacc. volunt *pridie eius*, idque e Cicerone probare tentant. Oud. potius data opera haec non satis aperte tradi arbitratur.

ex vrbe profectus, e suburbio. Cf. c. 2. 3. 6. *M.*

libertati confirmat. Al. *libertatis*: al. *in libertatem*. Malim cum Lipsio (Saturn. 1, 14): *libertate* (donanda) *confirmat* (reddit firmos, liberat dubitatione, ne dubitent accedere ad partes Pompeii). Cf. c. 15. 21. *M.* Sub *libertatis* Vossius intelligit munere. Oud. reddit *libertatis firmos* siue certos esse iubet. Seruat tamen *libertati* i. e. in libertatem. Et recte quidem, is enim genitiuus plane hic insolens nec admittendus.

circum fam. conu. Camp.

atque iis equos adtribuit et se sequi iussit: quos postea, monitus ab suis, quod ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familias conuentus Campani custodiae causa distribuit.

15. Auximo Caesar progressus, omnem agrum Picenum percurrit. Cunctae earum regionum Praefecturae libentissimis animis eum recipiunt, exercitumque eius omnibus rebus iuuant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaeque pecunia exaedificauerat, ad eum legati veniunt, quaeque imperauerit, se cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat: mittunt. Interea legio XII Caesarem consequitur. Cum his duabus Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther decem cohortibus tenebat: qui, Caesaris aduentu cognito, profugit ex oppido, cohortesque secum abducere conatus, a magna parte militum deseritur. Relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum causa: a quo factus Vibullius certior, quae

Rubenius Elect. 1, 8 restituit, circum familias conu. Campani, quod et Dion. Vossio placebat, et Gronouio Obs. 3, 25. Cellarius. Idem Dauidio placuit. Nititur emendatio loco Ciceronis (ad Att. 7, 14), eo-que valde perspicuo. Conuentus Campanus, ut constat, sunt ciues Romani, Capuae viuentes: (vid. Ind. in *conuentus*) ideoque familiae conuentus sunt familiae illorum ciuium Romanorum. M. Legebatur vulgo circum familiares conu. Campaniae et sic dedit Morus. Ego Rubenium sequor cum Cellario. Probat et Bentl.

Auximo. Codices quidam habent Maximo C. progressu, quod perperam probat Victor. V. L. 4, 15.

Praefecturae. Vid. Ind. M.

Cingulo. alii ex Cingulo.

Vibullium. De hoc et Hirro et Domitio cf. mutuas Ciceronis et Pompeii epistolas, in Epp. ad Att. 8, 11. sqq. *Vlcilles* est corruptum nomen. *Domitius* est is, de quo supra cap. 6, qui iussus erat Caesari in Gallia succedere. Epistolae Pompeii, ad Domitium scriptae, exstant in Epp. Cic. ad Att. 8, 12. M. *Hirrum* dedit Oud. e codd. Faernus et Manutius pro *Vlcille* malunt *Luccetum*, notum gentis nomen, in qua *Hirri* occurrunt. Vrsinus C. *Hirrium* legendum putat. Sed *Hirrius* est nomen gentis; hic autem cognomini locus est. Mihi adridet sententia Glandorpilii, emendantis *Lucillum Hirrum*, ex quo in *Vlcillem* facilis lapsus fuit.

res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit. Item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex dilectibus Pompeianis: in iis Camerino fugientem Vlcillem Hirrum, cum sex cohortibus, quas ibi in praesidio habuerat, excipit: quibus coactis XIII efficit. Cum iis ad Domitium Ahenobarbum Corfinium magnis itineribus peruenit Caesaremque adesse cum legionibus duabus nunciat. Domitius per se circiter XX cohortes Alba, ex Mar-
 sis et Pelignis et finitimis ab regionibus coegerat.

16. Recepto Asculo expulsoque Lentulo, Caesar conquiri milites, qui ab eo discesserant, dilectumque institui iubet: ipse, vnum diem ibi rei frumentariae causa moratus, Corfinium contendit. Eo quum venisset, cohortes quinque, praemissae a Domitio ex oppido, pontem fluminis interrompebant, qui erat ab oppido milia passuum circiter III. Ibi cum antecursoribus Caesaris proelio commisso, celeriter Domitiani, a ponte repulsi, se in oppidum receperunt. Caesar, legionibus transductis, ad oppidum constitit iuxtaque murum castra posuit.

17. Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno proposito praemio, cum litteris mittit, qui petant atque orent, ut sibi subueniat: *Caesarem duobus exercitibus et locorum angustiis facile intercludi posse frumentoque prohiberi. Quod nisi fecerit, se cohortesque amplius XXX, magnumque numerum Senatorum atque Equitum Romanorum, in periculum esse venturum. Interim suos cohortatus, tormenta in muris disponit*

Alba, ex Marfis. Alii ex Alba et Marfis.

Asculo. Quidam codd. *Firmo*; vnus *oppido*. Ergo Oud. coniecit, vel legi posse, *Recepto Firmo, Asculoque exp. Lent.* vel, *Recepto oppido*; sic enim alium e cap. 15 adscripsisse *Asculo* (ibi Lentulus erat);

alium *Firmo* e Cic. ad Att. 8. 12. Posterior ratio iam Vossii placuit, et est sine dubio vera. *M.* Vossius modo notat, in Vrlini codice sic legi. Apud Cicer. l. c. in Pompeii epistola ista *Firmi* fit mentio.

pontem fluminis, Aterni.

certasque cuique partes ad custodiam vrbis adtribuit: militibus in concione agros ex suis possessionibus pollicetur, quaterna in singulos iugera et pro rata parte Centurionibus euocatisque.

18. Interim Caesari nunciatur, Sulmonenses, quod oppidum a Corfinio VII milium interuallo abest, cupere ea facere, quae vellet; sed a Q. Lucretio, Senatore, et Attio Peligno prohiberi, qui id oppidum VII cohortium praesidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis octavae cohortibus quinque. Sulmonenses, simul atque nostra signa viderunt, portas aperuerunt, vniuersique et oppidani et milites obviam gratulantes Antonio exierunt: Lucretius et Attius de muro se deiecerunt. Attius, ad Antonium deductus, petit, ut ad Caesarem mitteretur. Antonius cum cohortibus et Attio eodem die, quo profectus erat, reuertitur. Caesar eas cohortes cum exercitu suo coniunxit, Attiumque incolumem dimisit. Caesar tribus primis diebus castra magnis operibus munire et ex finitumis municipiis frumentum comportare reliquasque copias exspectare instituit. Eo triduo legio VIII ad eum venit, cohortesque ex novis Galliae dilectibus XXII equitesque ab rege Norico circiter CCC. Quorum aduentu altera castra ad alteram oppidi partem ponit. His castris Curionem praefecit: reliquis diebus oppidum vallo castellisque circumuenire instituit. Cuius operis maxima parte effecta, eodem fere tempore missi ad Pompeium reuertuntur.

19. Litteris perlectis, Domitius dissimulans in con-

certasque. Iurinius malit sine copula.

legionis octavae. Aut hic, aut paulo post, ubi triduo post demum legio VIII venisse dicitur, numerus VIII vitiosus est. M. Monuerat Vrsinus.

deductus, petit. Gruterus vult *petiit*, sed frequens nostro tem-

porum variatio modorumque. V. G. 5, 2.

circumuenire. Sic codd. Alii *circummunire.* Similis variatio lectionis infra cap. 81. itemque 2, 16. 36. 3, 97.

dissimulans. Alii *simulans.* Male.

in consilio. Alii *in consilio.*

cilio pronunciat, Pompeium celeriter subsidio venturum; hortaturque eos, ne animo deficiant, quaeque vñ ad defendendum oppidum sint, parent: ipse arcano cum paucis familiaribus suis conloquitur consiliumque fugae capere constituit. Quum vultus Domitii cum oratione non consentiret atque omnia trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus consueffet, multumque cum suis consiliandi causa secreto praeter consuetudinem conloqueretur, consilia conuentusque hominum fugeret: res diutius regi dissimularique non potuit. Pompeius enim rescripserat, *se se rem in summum periculum deducturum non esse, neque suo consilio aut voluntate Domitium se in oppidum Corfinium contulisse: proinde, si qua facultas fuisset, ad se cum omnibus copiis veniret.* Id ne fieri posset, obsidione atque oppidi circummunitione fiebat.

20. Diulgato Domitii consilio, milites, qui erant Corfinii, prima vesperi secessionem faciunt: atque ita inter se per Tribunos militum Centurionesque atque honestissimos sui generis conloquuntur: *obsideri se a Caesare; opera munitionesque prope esse perfectas; ducem suum Domitium, cuius spe atque fiducia permanserint, proiectis omnibus, fugae consilium capere: debere se suae salutis rationem habere.* Ab his primo Marſi dissentire incipiunt, eamque oppidi partem, quae munitissima videretur, occupant: tantaque inter eos dissensio existit, ut

arcano. Alii *arcana*.
constituit. Alii *instituit*. Sic
Clarke e cod. Reg.

consiliandi causa. sic codd.
ita et c. 73. haec consiliantibus. Cf. Cellarii curas postea.
p. 56. Plinius etiam ep. 4. 17.
consiliator. Sic et Horat. A.
poet. 196. Alii *consultandi*.

Pompeius enim rescr. Exstat epistola in Cic. epp. ad Atticum l. 8 post 12.

facultas fuisset. Sic codd. et edd. vet. Alii *mallent* esset.

prima vesperi hora. Vulgo *vespera* contra codd. Oud.

honest. sui generis, eos militum gregariorum, qui aetate rebusque fortiter gestis essent ceteris honestiores s. nobiliores. M.

proiectis omnibus, proditis, neglecta omnium salute. M.

manum conferere atque armis dimicare conentur: post paullo tamen, internunciis vltro citroque missis, quae ignorabant, de L. Domitii fuga cognoscunt. Itaque omnes vno consilio Domitium, productum in publicum, circumstunt et custodiant legatosque ex suo numero ad Caesarem mittunt; *se se paratos esse portas aperire, quaeque imperauerit, facere et L. Domitium viuum in eius potestatem transdere.* X

21. Quibus rebus cognitis, Caesar, etsi magni interesse arbitrabatur, quam primum oppido potiri, cohortesque ad se in castra transducere, ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut fallis nunciis commutatio fieret voluntatis, quod saepe in bello paruis momentis magni casus intercederent; tamen veritus, ne militum introitu et nocturni temporis licentia oppidum diriperetur, eos, qui venerant, conlaudat atque in oppidum dimittit; portas murosque adseruari iubet. Ipse iis operibus, quae facere instituerat, milites disponit, non certis spatiis intermissis, vt erat superiorum dierum consuetudo; sed perpetuis vigiliis stationibusque, vt contingant inter se atque omnem munitionem expleant: Tribunos militum et Praefectos circummittit atque hortatur, non solum ab eruptionibus caueant, sed etiam singulorum hominum occultos exitus adseruent. Neque vero tam remisso ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieuerit: tanta erat summa rerum expectatio, vt alius in aliam par-

disensio existit. Alii existit, vt comarentur.

quae ignorabant. Iurinius, qui vt ad Marlos refertur.

animi confirmatio vel est oratio, qua moesti eriguntur ad spem, dubitantesque dubitatione liberantur; vel erit contumacia eorum, qui sibi proponunt vti-que pugnare aut perire. Malim prius; nam de posteriore potius dixisset *obfirmatio*. M.

intercederent, immiscerent se, acciderent. M.

et nocturni t. lic. Sic codd. et edd. vet. Ciaccon. malit in; Dauil. ex. Omitti iubet Clarkius. *adseruari.* P. Faber e codd. dat *obseruari*. Semestr. 1, 26. *adseruent.* Alii *obseruent*, quod Oud. mallet.

Neque vero. Sic Faernus e vet. cod. Vulgo *Neque eo.*

summa rerum. Leg. *summar*

tem mente atque animo traheretur, quid ipsis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque euentus exciperent.

23. Quarta circiter vigilia Lentulus Spinther de muro cum vigiliis custodibusque nostris conloquitur, velle, si sibi fiat potestas, Caesarem conuenire. Facta potestate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Caesaris deducatur. Cum eo de salute sua orat atque obsecrat, sibi ut parcat, veteremque amicitiam commemorat Caesarisque in se beneficia exponit, quae erant maxima: quod per eum in collegium Pontificum venerat, quod provinciam Hispaniam ex Praetura habuerat, quod in petitione Consulatus ab eo erat subleuatus. Cuius orationem Caesar interpellat: se non malefactorum causa ex provincia egressum, sed uti se a contumeliis inimicorum defenderet; ut Tribunos plebis ea re ex ciuitate expulsos in suam dignitatem restitueret; ut se et Populum Romanum, paucorum factione oppressum, in libertatem vindicaret. Cuius oratione confirmatus Lentulus, uti in oppidum reuerti liceat, petit; quod de sua salute inpetrauerit, fore etiam re-

rerum. Monuit Lipsius, probauit Ond. Tanta summa coniungi non possunt. M. Possestruere sicut summa rerum exspectatio erat tanta. Summae malit et Iurinius.

exciperent. Alii exciperet. minus recte.

Cum eo — orat, cum eo per preces agit. Formulam loquendi Dauidius e Plauti Asin. 3, 3, 72, et Curcul. 3, 62 (vbi vid. Gronou.) defendit. Ergo vulgatum agit pro orat est ex emendatione. Et fortasse reum illud, de salute sua agit, est interpretamentum, et Caesar simpliciter scripsit cum eo orat

atque obsecrat: sic simile erit hoc exemplis aliis. M. Adde Terent. Hec. 4, 4, 64. Bentlei. seruandum putat agit, orat atq. obs.

ab eo erat subleuatus. Voculae ab eo in aliis desunt.

ea re ex ciu. exp. ea de causa, scil. quod Caesarem defenderet. Forlan ea re delebis rectius, Iudice Iuliano. Celsus habet sui odio.

in libertatem vindicare. Codd. quidam libertati, ut c. 14. libertati confirmat.

ad suam spem solatio. Sic codd. unde male Scalliger suam pso. Ciacconius coniecit ad suam spei et solatio. Non opus.

hiquis ad suam spem solatio: adeo esse perterritos nonnullos, ut suae viae durius consulere cogantur. Facta potestate discedit.

23. Caesar, ubi inluxit, omnes Senatores Senatorumque liberos, Tribunos militum Equitesque Romanos ad se produci iubet. Erant Senatorii ordinis L. Domitius, P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus, Quaesitor, L. Rubrius: praeterea filius Domitii alique complures adolescentes et magnus numerus Equitum Romanorum et Decurionum, quos ex municipiis Domitius euocauerat. Hos omnes productos a contumeliis militum conui- ciisque prohibet: pauca apud eos loquitur, quod sibi a parte eorum gratia relata non sit pro suis in eos maximis beneficiis. Dimittit omnes incolumes. Sestertium sexagies, quod aduexerat Domitius atque in publicum deposuerat, adlatum ad se ab duumviris Corfiniensibus, Domitio reddit, ne continentior in vita hominum, quam in pecunia, fuisse videatur; etsi eam pecuniam publicam esse constabat datamque a Pompeio in stipendium. Milites Domitianos sacramentum apud se dicere iubet atque eo die castra mouet, instumque iter conficit, septem omnino dies

intelligo, quo ipsi sperent de salute.

consulere cogantur. Sic et G. 6, 5. congregati cogeretur.

Erant Senatorii ordines. Omnes codd. Oudend. habent: erant quinquaginta ordines: sed Vir- lini libri, erant primi ordinis. Inde coniicit Oud. erant quin- que primi ordinis. Dubito, an Caesar sic scripserit; quid scripse- rit, exputare non possum. — De rebus ad Corfinium gestis v. Dio Cass. 41, 11. App. 2, 38. p. 451. Plutarch. Caes. c. 34. Sed hi omnes e pleniore Caesaris nar- ratione explicandi sunt. M. Da- villus bene ostendit, unde error ortus. Scriptum erat in codice

I ordinis. Id I matrum ab aliis in L. unde quinquaginta.

P. Lentulus Spinther etc.

Alii L. Caecilius Spinther Rufus.

Dimittit omnes incolumes.

Huc pertinet epistola Caesaris in Cic. Epp. ad Att. 9, 6 et 16. M.

Sestertium sexagies. Conf. Gronou. de Sestertiis 2, 3.

quod aduexerat. Vulgo in- terponitur aurum, in multis codd. Glossam sapit. Conf. Gron. de Pec. Vet. 2, 3. Mox alii in publico.

ab duumviris Corfin. Male alii ab his virtis, ab his, abis, quae monstra nata ex signo nu- merali a II virtis.

ad Corfinium commoratus, et per fines Marrucinorum, Frentanorum, Larinatum, in Apuliam peruenit.

24. Pompeius, iis rebus cognitis, quae erant ad Corfinium gestae, Luceria proficiscitur Canusium atque inde Brundisium. Copias vndique omnes ex novis dilectibus ad se cogi iubet; seruos, pastores armat atque his equos adtribuit: ex iis circiter CCC equites conficit. L. Manlius Praetor Alba cum cohortibus sex profugit, Rutilius Lupus Praetor Tarracina cum tribus: quae procul equitatum Caesaris conspicatae, cui praeerat Biuius Curius, relicto Praetore, signa ad Curium transferunt atque ad eum transeunt. Item reliquis itineribus nonnullae cohortes in agmen Caesaris, aliae in equites incidunt. Reducitur ad eum deprehensus ex itinere Cn. Magius, Cremona Praefectus fabrum Cn. Pompeii, quem Caesar ad eum remittit eum mandatis: *quoniam ad id tempus facultas conloquendi non fuerit, atque ad se Brundisium sit venturus, interesse reipublicae et communis salutis, se cum Pompeio conloqui; neque*

Frentanorum. bene. Ortelius et alii *Ferentanorum*. Cf. Gronou. ad Liu. 9, 45.

Luceria. Inde literas dedit ad Ciceronem, insertas epp. ad Att. 8, 11. *M.*

Inde Brund. Quo die, e Cic. epp. ad Att. 9, 1. disci potest. *M.*

seruos, pastores. Dauius sublatō commate *seruos pastores* iungit. Displicet Oud. qui confert infra 3, 4. *ex servis suis pastorumque suorum.*

Biulus corruptum praenomen. De re est aliquid in Cic. Epp. ad Att. 9, 6. *M.* Vbi male quidam *Curium* habent. In loco nostro videtur legendum *Vibius Curius*, ut apud Quinctil. l. Or. 6, 3, 73.

Cn. Magius. Mentio eius in

ep. Caesaris ad Oppium et Cornelium apud Cicer. in epp. ad Atticum 9, 8. Eam repetit Celsus p. 187. vbi male legitur *N. Magni*. Apud Cic. l. cit. 9, 13. dicitur *N. Magius*. Plutarchus in Pompeio c. 63. *Numerium* vocat, praenomine scilicet. *Cremona*, oriundus. *M.* Similia vide 3, 71. Alibi additur praepositiō. Gell. 2, 29. *Aesopus e Phrygia.*

atque ad se — venturus. Caesar ad Pompeium venturus est. Sed hoc nullo modo his verbis exprimi potest: *Caesar nuntari Pompeio iubet, quantam — atque ad se* (Pompeium) *sit venturus.* Ergo pro *atque ad se* legendum putat: *antequam ipse Br. sit vent.*

vero idem profici longo itineris spatio, quum per alios conditiones ferantur, ac si coram de omnibus conditionibus disceptetur.

25. His datis mandatis, Brundisium cum legionibus sex peruenit, veteranis tribus, reliquis, quas ex nouo dilectu confecerat atque in itinere compleuerat: Domitianas enim cohortes protinus a Corsinio in Siciliam miserat. Reperit, Consules Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus, Pompeium remanere Brundisii cum cohortibus viginti: (neque certum inueniri poterat, obtinendine Brundisii causa ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiae partibus regionibusque Graeciae, in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset; an inopia nauium ibi resistisset:) veritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret, exitus administrationesque Brundisini portus impedire instituit: quorum operum haec erat ratio. *Qua fauces erant angustissimae portus, moles atque aggerem ab utraque parte litoris iaciebat,*

Si quis malit, cum Ciacconio legat, atque ipse Br. f. v. M. Marclandus l. c. p. 265. ita legendum suadet: quon. — fuerit, atque (i. e. statim, v. not. ad C. 2, 42.) ad te Brund. sis venturus, (dicit) interesse reipublicae — se (Caesarem) cum P. conloquit etc. Hariolatur portu, posse scribi, se venturum. perfici. Leg. profici, e duobus codd. bonis, probante Oud. M. Recte, restituo.

Brund. — peruenit. vid. litteras Caesaris, ad Oppium datas illo tempore, in Cic. Epp. ad Attic. 9, 13. 14. M.

veteranis tribus. Vulgo vet. IV. Male, nam optimi codd. III. et Vossius docet, eas esse XII. XIII. et VIII.

extremis Ital. Leg. cum extr. It. Marclandus in Explicat. vet. auct. p. 266. putabat, legi posse: extremis — Graeciae opportunum. M. Alii ex ultimis. Crado, verum vidisse Morum.

in potestatem haberet. Sic Sallust. lug. c. 112. Liu. 2, 14. Cic. Manil. c. 12. Gell. 1, 7. Liu. etiam 22, 25. in custodiam habitum. Conf. Berger de nat. pulcrit. orat. p. 407. In omnibus istis Clarkius ad Af. 47. subaudiri aestumat redactum, traditum, susceptum vel tale quid, quod mihi prorsus placet. Vide et C. 3, 109.

administratio portus, cum quis vitur portu, vt vult. M. moles atque aggerem. bene. sic et c. 28. et Caesar apud Cic.

Bb

quod his locis erat vadosum mare. Longius progressus, quum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices, quoquouersus pedum triginta, e regione molis conlocabat. Has quaternis ancoris ex quatuor angulis destinabat, ne fluctibus mouerentur. His perfectis conlocatisque alias deinceps pari magnitudine rates iungebat; has terra atque aggere integebat, ne aditus atque incurfus ad defendendum inpediretur: a fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat: in quarta quoque earum turres binorum tabulatorum excitabat, quo commodius ab inpetu nauium incendiisque defenderet.

26. Contra haec Pompeius naues magnas onerarias, quas in portu Brundisino deprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat easque, multis tormentis et omni genere telorum completas, ad opera Caesaris adpellebat, ut rates perumperet atque opera disturbareret. Sic quotidie utrimque eminus fundis, sagittis reliquisque telis pugnebatur. Atque haec ita Caesar administrabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret. Ac tamen magnopere admirabatur, Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res saepe tentata etsi inpetus eius consiliaque tardabat: tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat. Itaque Caninium Rebilum Legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloqui causa: mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, ut ipse cum Pompeio conloqueretur, postulat: magnopere sese con-

ad Attic. 9, 14. Nec obstat, quod agger in singulari iungatur. Ita et G. 3, 12. et Lucan. 2, 660 et 678.

contineri. An, continuari? ut hoc sit, ulterius produci. M. Nil mutandum. Sensus plenus.

destinabat. vid. Ind. M. integebat. alii contegebat. Prius Bentl. malit colligatisque citra necessitatem.

omnibus rebus perseverandum. omnino perseverare. M. auctore atque agente. Sic

fidere demonstrat, si eius rei sit potestas facta, fore, ut aequis conditionibus ab armis discedatur: cuius rei magnam partem laudis atque exultationis ad Libonem peruenturam, si, illo auctore atque agente, ab armis sit discessum. Libo, a colloquio Caninii digressus, ad Pompeium proficiscitur: paullo post renunciat, *quod Consules absint, sine illis de compositione agi non posse*. Ita saepius rem frustra tentatam Caesar aliquando dimittendam sibi iudicat et de bello agendum.

27. Prope dimidia parte operis a Caesare effecta, diebusque in ea re consumtis nouem, naues, a Consulibus Dyrrhachio remissae, quae priorem partem exercitus eo deportauerant, Brundisium reuertuntur. Pompeius, siue operibus Caesaris permotus, siue etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, aduentu nauium profectionem parare incipit: et, quo facilius inpetum Caesaris tardaret, ne sub ipsa profectione milites oppidum inrumperent, portas obstruit, vicos plateasque inaedificat, fossas transversas viis praeducit atque ibi sudes stipitesque praeacutos deligit. Haec leuibus cratibus terraque inaequat; aditus autem atque itinera duo, quae extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis praeacutis, praesepit. His paratis rebus, milites silentio naues conscendere iubet; expeditos autem ex euocatis, sagittariis funditoribusque raros in muro turribusque disponit. Hos certo signo reuocare constituit, quum omnes milites naues conscendissent; atque iis expedito loco actuaria nauigia relinquit.

28. Brundisini, Pompeianorum militum iniuriis

Cornel. Art. 3, 2. *hunc actorem auctoremque habebat*. Cf. et Cicero de Orat. 2, 46.

quod Cons. absint. Quod pro quia, vel eo quod. Sic sensus bene tibi constat, nec opus est Perizonii obseruatione

ad Sanctii Min. 3, 14. nec Apuleii loco citato ab Oud.

inaedificat. vid. Ind: *M.*

ex euocatis. Respice ad cap. 3 et 17.

expedito loco, e quo facile,
Bb 2

apta ac parata, confirmauisset. Haec in condone questus ex provincia fugit.

31. Nacti vacuas ab imperiis Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perueniunt, Tubero, quum in Africam venisset, inuenit in provincia eum imperio Attium Varum, qui ad Auxmum, ut supra demonstrauimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam peruenerat atque eam sua sponte vacuam occupauerat, dilectuque habito duas legiones effecerat, hominum et locorum notitia et usu eius provinciae nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex Praetura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Uticam nauibus Tuberonem portu atque oppido prohibet, neque adfectum valitudine filium exponere in terram patitur; sed sublatis ancoris excedere eo loco cogit.

32. His rebus confectis, Caesar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit: ipse ad urbem proficiscitur. Coacto Senatu, iniurias inimicorum commemorat, docet, *se nullum extraordinarium honorem adpetisse, sed expectato legitimo tempore Consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus ciuibus pateret: latum ab decem Tribunis plebis, contra dicentibus inimicis. Carone vero acerrime repugnante, et, pristina consuetudine, dicendi mora dies extrahente, ut sui*

Tubero. vid. Cic. pro Ligar, c. 1. 2. M.

supra demonstrauimus. Cf. cap. 13. M.

sua sponte vacua imperio: nolebat habere Praesidem, nisi Tubero ei destinatus erat Praes. vid. Cic. d. h. M.

in terram, alii in terra, ut Vell. 2, 79.

Coactus Senatu ab Antonio et Callio, Tribunis plebis, Dio Call. 41, 15. M.

exp. legitimo tempore, h. e. decennio post primum Consulatum. M.

ab decem Tribunis plebis. Cic. ad Att. 7, 3. Hotomannus.

pristina consuetudine. Cf. Gellium N. A. 4, 10. M. Pro dies Scal. diem, male. nam plures dies exemit. Cf. Gronou. ad Liu. 22, 18.

Consula Pompeio. Sueton. Jul. 28. App. 2, 25. p. 442. M.

ratio absentis haberetur, ipso Consule Pompeio: qui si inprobasset, cur ferri passus esset? Sin probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? Patientiam proponit suam, quum de exercitibus dimittendis ultro postulauisset; in quo iacturam dignitatis atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum docet, qui, quod ab altero postularent, in se recusarent atque omnia permisceri mallent, quam imperium exercitusque dimittere. Iniuriam in eripiendis legionibus praedicat: crudelitatem et insolentiam in circumscribendis Tribunis plebis, conditiones a se latas et expetita conloquia et denegata, commemorat. Pro quibus rebus orat ac postulat, Rempublicam suscipiant atque una secum administrent; sin timore defugiant, illis se oneri non futurum et per se Rempublicam administraturum. Legatos ad Pompeium de compositione mitti oportere: neque se reformidare, quod in Senatu paullo ante Pompeius dixisset, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem adtribui, timoremque eorum, qui mitterent, significari: tenuis atque infirmi haec animi videri: se vero, ut operibus antea studuerit, sic iustitia et aequitate velle superare.

33. Probat rem Senatus de mittendis legatis; sed, qui mitterentur, non reperiiebantur, maximeque ti-

ultro postulauisset in literis, de quibus c. 1. et de B. G. 8, ult. M.

permisceri mallent. Mauult Danil. permiscere. non opus. Cf. 7, 60.

erip. legionibus. Cf. 8, 54. Praedicare est narrare, ut B. G. 4, 34. M.

circumscr. Tribanis plebis. v. c. 5. M.

illis se oneri non futurum. Non negligenda est aliorum

codd. lectio: Illi se oneri non defuturum: etsi, vera sit a Caesaris manu, nemo certo dixerit. M. Respice ad cap. 1. et ad 3, 93.

operibus, rebus gestis, vt Liu. 1, 16 opera immortalia dixit. Altera lectio, optibus, et in paucis codicibus, nata e compendio scribendi, vt Oud. vidit, reperitur et parum comoda est. M. Adde Iustinum 2, 6. Vellei. 2, 106. Scaliger male optibus.

moris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab urbe in Senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romae remansissent et qui in castris Caesaris fuissent. Sic tri-duum disputationibus excusationibusque extrahitur. Subiicitur etiam L. Metellus Tribunus plebis ab inimicis Caesaris, qui hanc rem distrahat reliquasque res, quaeumque agere instituerit, impediat. Cuius cognito consilio, Caesar, frustra diebus aliquot consumtis, ne reliquum tempus omittat, infectis iis, quae agere destinaverat, ab urbe proficiscitur atque in ulteriorem Galliam pervenit.

34. Quo quum venisset, cognoscit, missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante Corfinio captum ipse dimiserat: pro-
fectum item Domitium ad occupandum Massiliam
navibus actuariis septem, quas Igili et in Cosano
a priuatis coactas servis, libertis, colonis suis com-
plenerat: praemissos etiam legatos Massilienses do-
mum, nobiles adolescentes, quos ab urbe discedens
Pompeius erat adhortatus, ne nova Caesaris officia
veterum suorum beneficiorum in eos memoriam ex-
pellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses

legationis. hoc e glossa acces-
sisse Dauisio videtur.

Metellus. vid. Plutarch. Caes.
cap. 35. Appian. 2, 41. p. 453.
Dio Cass. 41, 17. *M.*

reliquasque res, h. e. Cae-
sari, aerarium sanctius (vid. ad
e. 14) spoliaturus, Metellus resti-
tit. *M.*

infectis iis. Sed reuera sus-
tulit pecuniam ex aerario. *M.*

dimiserat. vid. cap. 23. *M.*
Praecedens ipso, quod adgno-
scunt codd. et edd. vet. male
Scaliger omisit.

Igili et in Cosano. Inepte
legebatur olim in Sicilia et Sar-
dinta. De Igilio Rutilius v.
325.

leg. Massil. Fortasse Massi-
lienses adolescentes tum Romae
erant, cum Pompeius urbe dis-
cessit, quibus haec mandata ad
ciuitatem dedit. *Cellarius.*

domum, nobiles. Sic codd.
et edd. vet. Male Scal. ex Ciac-
conii coniectura *domi nobiles.*

veterum suorum ben. Scal.
male *veterem*, inuitis codd.

Albicos. Cf. c. 57. *M. V.*
Strabo L. 4. p. 203.

reficiebant. Sic e codd. et
edd. vet. Oud. Contra Scaliger
e cod. Carrar. dederat *refeca-
rant*, quod secutus Morus. Ve-
rum in opere tum adhuc occu-
pati fuisse videntur.

portas Caesari clausuerant: Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocauerant: frumentum ex finitimis regionibus atque ex omnibus castellis in urbem conuexerant: armorum officinas in urbe instituerant: muros, classem, portas reficiebant.

35. Euocat ad se Caesar Massiliensium quindecim primos: cum his agit, ne initium inferendi belli ab Massiliensibus oriatur: *debere eos Italiae totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare.* Reliqua, quae ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cuius orationem legati domum referunt; atque ex auctoritate haec Caesari renunciant: *intelligere se, diuisum esse Populum Romanum in partes duas; neque sui iudicii, neque suarum esse virium, decernere, utra pars iustiores habeat causas: principes vero esse earum partium En. Pompeium et C. Caesarem, patronos ciuitatis; quorum alter agros Volcarum Arocomicorum et Heluiorum publice iis concesserit: alter bello victas Gallias adtribuerit vel cigaliaque auxerit. Quare paribus eorum beneficiis parem se quoque voluntatem tribuere debere et neu-*

quindecim primos. Senatus Massiliensium constabat sexcentis: his praesidere quindecim: his rursus tres. Strabo 4. pag. 179. *Vossius.* Simile quid est in Cic. pro Rosc. Am. 9, ubi decem primi occurrunt. *Claudianus.* Adde Lucian. in Toxarion c. 24 et 26.

ex auctoritate. Senatus. De re vid. Dio Cass. 41, 19. *M.*

decernere. Vulgo *discernere.* Emendauit Gronou. Obs. 3, 13. p. 547.

Volc. Arocom. Conf. 6, 24. *M.*

iis concesserit. Marclandus l. c. p. 266. legit *sibi*.

victas Gallias. Non adparet, quomodo Galliae fuerint adtributae Massiliensibus. Quamdiu vero non constat, nec de re, ad quam respicitur, nec de lectione, (est autem in vno cod. *attriuerit* pro *adtribuerit*): vix locum habebit emendatio. Probant tamen Clarkius et Oudendorpius coniecturam Glandorpium, *victis Salyas*, qui vicini Massiliensibus fuerunt. *M.* Forlan *Sallyes* scripserat Caesar. Saltem duplici elemento expressum olim nomen. V. Holsten. ad Steph. de urb. p. 278. Salmast. Exercit. Plin. p. 66. Hotomannus coniiciebat *victa Galha* vel *adtribuerit*.

trum eorum contra alterum iuvare aut vrbo aut portibus recipere.

36. Haec dum inter eos aguntur, Domitius navibus Massiliam peruenit atque, ab iis receptus, vrbi praeficitur. Summa ei belli administrandi permittitur. Eius imperio classem quoquouersus dimittunt: onerarias naues, quas vbique possunt,prehendunt atque in portum deducunt: parum clavis aut materia atque armamentis instructis ad reliquas armandas reficiendasque vtuntur: trumenti quod inuentum est, in publicum conferunt: reliquas merces commeatusque ad obsidionem vrbis, si accadat, reseruant. Quibus iniuriis permotus Caesar, legiones tres Massiliam adducit; turres vineasque ad obpugnationem vrbis agere, naues longas Arelate numero duodecim facere instituit. Quibus effectis armatisque diebus triginta, a qua die materia caesa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum praeficit: C. Trebonium Legatum ad obpugnationem Massiliae relinquit.

37. Dum haec parat atque administrat, C. Fabium Legatum cum legionibus tribus, quas Narbone circumque ea loca hiemandi causa disposuerat, in Hispaniam praemittit, celeriterque Pyrenaeos saltus occupari iubet, qui eo tempore ab L. Afranio Legato praesidiis tenebantur: reliquas legiones, quae longius hiemabant, subsequi iubet. Fabius, vt erat imperatum, adhibita celeritate, praesidium ex saltu deiecit magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit.

parum clavis. Vitiosa emendatio est earum pro parum. Omnino describuntur naues, vestustate conlapsae, quarum instrumenta adrita erant. Sic naues parum instructae erant. *M. Davil.* malit harum clavis et materia a. a. instructi. Inde Oud. legi suadet parum — instructi iis ad rel. Pro instructis Iurinius legi vult detractis

vel extractis; dein ad reliquas longas armandas.

cum leg. tribus. Videtur quatuor habuisse. Cf. c. 40. Iurinius notauit.

demonstratum est. Conf. c. 34. *M.*

scutatae et cetratae refertur ad cohortes. Monuit Glandorp. Cf. c. 55. *M.* Scal. ma-

38. Aduentu L. Vibullii Rufi, quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius et Petreius et Marro, Legati Pompeii, quorum vnus tribus legionibus Hispaniam citeriorem; alter a saltu Castalonensi ad Anam duabus legionibus; tertius ab Ana Vettonum agrum Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur, ut Petreius ex Lusitania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur; Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem vltiorem Hispaniam taceatur. His rebus constitutis, equites auxiliaque toti Lusitaniae a Petreio; Celtiberis, Cantabris barbarisque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. Quibus coactis, celeriter Petreius per Vettōnes ad Afranium peruenit. Constituant communis consilio, bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere.

39. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii tres, Petreii duae, praeterea scutatae citioris provinciae et cetratae vltioris Hispaniae cohortes circiter octoginta, equitum vtriusque provinciae circiter quinque milia. Caesar legiones in Hispaniam praefecerat, ad sex milia auxilia pedum, equitum tria milia; quae omnibus superioribus bellis habuerat, et parem ex Gallia numerum, quem ipse parauerat, nominatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo et fortissimo quoque euocato. Hinc optimi generis hominum ex Aquitanis montanisque, qui

le *scutatis* inultis codd. et edd. vet.

Caesar legiones. Iurinius addit IV. ut c. 37.

quae omnibus. Hoc Quao deesse in codd. et edd. vet. testatur Oud. Verum in Mediol. 1478. Ven. 1482. et seq. legitur.

quem ipse parauerat. Alii quam ipse pacauerat. Quasi

vero Caesar necesse habeat dicere, se Galliam pacasse.

Hinc. Verba h. l. mutilata esse, adparet; et monuerunt multi. M. Daviss. suspicatur legendum *Adhuc opt. gen. homines*, ut habet editio Valcos. Inde recepit Clarke *Hinc opt. gen. homines*, quod probat Oud. cui cum Clarkio adridebat et altera Davissii coniectura

Galliam provinciam adtingunt. Audierat, Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere confestimque esse venturum: simul a Tribunis militum Centurionibusque mutuas pecunias sumit: has exercitui distribuit. Quo facto, duas res consecutus est, quod pignore animos Centurionum devinxit et largitione redemit militum voluntates.

40. Fabius finitimarum civitatum animos litteris nunciisque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes milia passuum quatuor. His pontibus pabulum mittebat; quod ea, quae citra flumen fuerant, superioribus diebus consumerat. Hoc idem fere, atque eadem de causa, Pompeiani exercitus Duces faciebant, crebroque inter se equestribus proeliis contendebant. Hinc quum quotidiana consuetudine congressae pabulatoribus praesidio proprio legiones Fabianae duae flumen transissent, impedimenta quoque et omnis equitatus sequeretur: subito vi ventorum et aquae magnitudine pons est interruptus et reliqua multitudo equitum interclusa. Quo cognito, a Petreio et Afranio ex aggere atque cratibus, quae flumine ferebantur, celeriter suo ponte Afranius, quem oppido castrisque coniunctum habebat, legiones quatuor equitatumque

optimi gen. hominum M. Nil tamen in textu mutare est ausus, quia *ἀνὸ νομῶν* subaudiri possit: *fortissimo quoque optimi gen. hominum evocato.*

Audierat. Duo codd. recentes: *postquam audierat.* Ita saltem intelligendum est, ne h. l. rursus aliquid desit. *M.* Habent et edd. Florent. et Beroaldi. Gruterus putat olim adfuisse *audito.* Probat hoc Bentleius.

pignore. alii pignere. Vtrumque valet.

Huc → congressae, quae huc iuerant. *Vt commeari aliquo est, adiri aliquem locum:* sic

congradi aliqua eodem modo dici potuit. M. Male Scalig. vocem *congressae* deletam cepit. Lipsius malebat *hac.* non est necesse. Iurinius malit *egressae.*

praesidio proprio, quod semper et certo comitabatur pabulateres. *M.* Scal. perperam *re proprio* vncis incluserat. Vossius legi vult *propere.* quo non est opus. Iurinius volebat *primum,* frustra.

subito vi ventorum. Ita scribendum coniecero viri docti *pro tumentorum,* quod habent codd. et edd. vet. Ipse Caesar c. seq. tempestate interruptum dicit.

omnem transiecit duabusque Fabianis occurrit legionibus. Cuius aduentu nunciato, L. Plancus, qui legionibus praeerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem, *diuersamque* aciem in duas partes constituit, ne ab equitatu circumueniri posset. Ita, congressus impari numero, magnos inpetus legionum equitatusque sustinet. Commisso ab equitibus proelio, signa duarum legionum procul ab utriusque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat, suspicatus fore id, quod accidit, ut Duces aduersariorum occasione et beneficio fortunae ad nostros obprimendos vterentur: quarum aduentu proelium dirimitur ac suas uterque legiones reducit in castra.

41. Eo biduo Caesar cum equitibus nongentis, quos sibi praesidio reliquerat, in castra peruenit. Pons, qui fuerat tempestate interruptus, paene erat resecutus; hunc noctu perfici iussit. Ipse, cognita locorum natura, ponti castrisque praesidio sex cohortis relinquit atque omnia impedimenta, et postero die omnibus copiis, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur et sub castris Afranii constitit: et, ibi paullisper sub armis moratus, facit aequo loco pugnandi potestatem. Potestate facta, Afranius copias

a *Petrello et Afranio*. Haec falso suspecta sunt Ciacconio et Scaligero.

ex *aggere*, materia congesta, qua pons instratus fuerat. vid. Ind. M.

suo ponte. Tò suo omisit Scal. inuitis codd. et add. vet.

diuersamque — *constituit*. Idem est, ut si dixisset: *diuersam aciem in diuersis locis constituit*, seu, *duas acies in duobus locis constituit*. M.

Commisso ab equitibus proelio. Quid hoc? iam legiones quoque pugnabant. Itaque lumen vel delendum statuit ab

equitibus, vel substituendum ab *utrisque*. Mihi videtur *commisso ab equit. proelio* significare dum equites proeliantur leiunctim.

ulteriore (superiore) ponte. M.

sibi praesidio, alii *tibi*, minus bene.

paene. Vulg. *neque*, contra codd. M.

instructa acie. al. *structa*. V. Oud. ad 3, 37.

constitit. sic codd. Contra add. vet. *consistit*. Sed frequens est variatio temporis.

sub armis. Mox, *in armis*. M.

educit et in medio colle sub castris constituit. Caesar, ubi cognovit, per Afranium stare, quo minus proelio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus quadringentis, castra facere constituit: et, ne in opere faciundo milites repentino hostium incurfu exterrerentur atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminere et procul videri necesse erat; sed a fronte contra hostem pedum quindecim fossam fieri iussit. Prima et secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat: post hos opus in occulto a tertia acie fiebat. Sic omne prius est perfectum, quam intellexeretur ab Afranio, castra muniri.

42. Sub vesperum Caesar intra hanc fossam legiones reducit atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam continet et, quod longius erat agger petendus, in praesentia similem rationem operis instituit, singulaque latera castrorum singulis adtribuit legionibus munienda fossasque ad eandem magnitudinem perfici iubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius Petreiusque, terrendi causa atque operis inpediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt et proelio lacessunt. Neque idcirco Caesar opus intermittit, confusus praesidio legionum trium et munitione fossae. Illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducunt. Tercio die Caesar vallo castra communit: reliquas cohortes, quas in

constituit. bene sic codd. et edd. vet. Alii *consistit.* item *constitit.*

a tertia acie fiebat. Alii *acies tertia faciebat.*

legiones reducts. Al. *deducts.*

similem rat. operis, qua usus erat superiore die. Al.,

in superioribus castris. vid. cap. 41. M.

planities. sic codd. boni. in *aliis planities,* quod recepit Scal. aliique. ita et apud Gruterum in thes. Inscr. p. 151.

acieque — instructa. Plerique codd. *constructa,* duo *struata.* Est saepe dicitur, *struere aciem.*

superioribus castris reliquerat, impedimentaue ad se transduci iubet.

43. Erat inter oppidum Ilerdam et proximum collem, vbi castra Petreius atque Afranius habebant, planities circiter passuum trecentorum: atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Caesar et communisset, ab oppido et ponte et commeatu omni, quem in oppidum contulerant, se interclusurum aduersarios confidebat. Hoc sperans, legiones tres ex castris educit, acieque in locis idoneis instructa, vnius legionis antesignanos procurrere atque occupare eum tumulum iubet. Quare cognita, celeriter, quae in statione pro castris erant Afranii cohortes, breuiore itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur proelio et, quod prius in tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur, atque, aliis submissis subsidiis, terga vertere seque ad signa legionum recipere coguntur.

44. Genus erat pugnae militum illorum, vt magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere seruarent, rari disperfisque pugnarent: si premerentur, pedem referre et loco excedere non turpe existimarent, cum Lusitanis reliquisque barbaris genere quodam pugnae adfuefacti: quod fere sit, quibus quisque in locis miles inueterauit, vti multum earum regionum consuetudine moueatur. Haec tamen ratio nostros perturbauit; insuetos huius generis pugnae: circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis, ar-

M. Sed et *instruere*. V. G. 1, 22. et Cic. pro Murena c. 9.

procurrere. Proprium huic rei verbum: Sic et c. 44. et 2, 34. Alii *praecurrere*, minus bene.

submissis subsidiis. Sic G. 2, 6. Alii *praefidis*.

loco excedere. Ed. vet. *locum*, vt Liu. 2, 37. *urbem*. sed codd. *loco*.

genere quodam. An, *genere eodem*? *M.*

moueatur ad imitandum. *M.*

perturbauit. Clarke *perturbabat*.

bitrabantur; ipsi autem suos ordines servare, neque ab signis discedere, neque sine gravi causa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. Itaque, perturbatis antesignanis, legio, quae in eo cornu constiterat, locum non tenuit atque in proximum collem sese recepit.

45. Caesar, paene omni acie perterrita, quod praeter opinionem consuetudinemque acciderat, cohortatus suos, legionem nonam subsidio ducit: hostem, insolenter atque acriter nostros insequentem, subprimit, rursusque terga vertere seque ad oppidum Ilerdam recipere et sub muro consistere cogit. Sed nonae legionis milites, elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum volunt, temere insecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur et sub montem, in quo erat oppidum positum Ilerda, succedunt. Hinc se recipere quum vellent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant. Praeruptus locus erat, vique ex parte directus; ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructae cohortes eum locum explerent et, neque subsidia a lateribus submitti, neque equites laborantibus usui esse possent. Ab oppido autem declivis locus tenui fastigio vergebat in longitudinem passuum circiter CD. Hac nostris erat receptus; quod eo, incitati studio, inconsultius processerant. Hoc pugnabatur loco, et propter angustias iniquo, et quod sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur:

subprimit. vid. Ind. *M.*

directus. vid. Ind. *M.*

tenui fastigio. arto, non extenso in latitudinem. sic *tenuis tellus* Ouid. Her. 4, 106. *limes* id. Trist. 1, 9, 16. *trames* Vell. 2, 3. In aliis codd. legitur: *Ab opp: autem declivi fastigio vergebat*, quod praeplacet Iurinio.

Augebatur — copta. Sic boni codd. Alii *augebantur copiae* vid. Ind. in *copia*.

paucisque delectis. Haustus mallet *interfectis*, sed is sensus est *rovi delectis*, ut G. 2, 27.

delectis locis, ad radices tumuli. *M.* Boni codd. *atque infer.* Vulgo *aut.*

ex primo hastato. Oud. intelligit *qui primus hastatus*

tamen virtute et patientia nitebantur, atque omnia vulnera sustinebant. Augebatur illis copia, atque ex castris cohortes per oppidum crebro submittebantur, ut integri defessis succederent. Hoc idem Caesar facere cogeatur, ut, submissis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet.

46. Hoc quum esset modo pugnatum continenter horis quinque nostrique grauius a multitudine premerentur, consumtis omnibus telis, gladiis destitutis, inpetum aduersus montem in cohortis faciunt, paucisque deiectis, reliquos sese conuertere cogunt. Submotis sub murum cohortibus ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi deiectis atque inferioribus locis confiterat, tamen summum in iugum virtute connititur atque, inter duas acies perequians, commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum est. Nostri in primo congressu circiter LXX ceciderunt, in his Q. Fulginius ex primo hastato legionis XIII, qui propter eximiam virtutem ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat. Vulnerantur amplius DC. Ex Afraniania interficiuntur T. Caecilius, primi pili Centurio, et praeter eum Centuriones quatuor, milites amplius ducenti.

47. Sed haec eius diei praefertur opinio, ut se utrique superiores discessisse existimarent; Afraniani,

fuert, ut alibi saepe ex *Praetura* i. e. post Praeturam. Manut. in Quael. per epist. 2, 3. explicat etiam per *primum hastatum*, in quem locum a decimo pervenerit. Lipl. de milit. Rom. 2, 8. scriptum esse autumat 7 *primi hastati*, i. e. Centurio pr. h. sed ea nota Centurionis, lapidibus trita, in eodd. non occurrit. Interpre

Germanicus Viennensis a. 1794. suspicatur subaudiendum esse *ex primo hastato primus princeps in eum locum*. in quem, an *primi hastati? primi principis? primi pili?* Nam obscura haec sunt. nec Oud. coniectura sufficit.

praefertur. An sensus, virique prae se ferebant hanc opinionem? M.

C c

quod, quum esse omnium iudicio inferiores viderentur, comminus tam diu stetissent et nostrorum impetum sustinuissent et initio locum tumultumque tenuissent, quae causa pugnandi fuerat, et nostros primo congressu terga vertere coegissent: nostri autem, quod, iniquo loco atque inpari congressi numero, quinque horis proelium sustinuissent, quod montem gladiis destitutis adscendissent, quod ex loco superiore terga vertere aduersarios coegissent atque in oppidum compulissent. Illi eum tumultum, pro quo pugnatum est, magnis operibus munierunt praesidiumque ibi posuerunt.

48. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo haec gesta sunt. Tanta enim tempestas coortur, ut, numquam illis locis maiores aquas fuisse, constaret: tum autem ex omnibus montibus niuis proluit ac summas ripas fluminis superauit, pontisque ambo, quos C. Fabius fecerat, vno die interruptit. Quae res magnas difficultates exercitui Caesaris attulit. Castra enim, ut supra demonstratum est, quum essent inter flumina duo, Sicorim et Cingam, spatio milium XXX, neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur. Neque ciuitates, quae ad Caesaris amicitiam accesserant, frumentum subportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus, reuerti;

tam diu. Sic codd. boni, bono sensu. Vulgo tamen.

niues proluit scil. tempestas.

Ergo tempestas fecit, ut niues diffuerent. Vulgo, *nix proluit.* M. Alii *nix proluit.*

Cod. Voss. *niues proluit.* bene.

pontisque ambo. Sic cod.

Leid. Vulgo *pontesque ambos.*

ut supra demonstratum est.

Videatur respicere c. 40 et 41,

vbi hoc fere dixit; sed his iplis

verbis, et hoc plane, non dixit.

M.

maximi comitatus. Vulgo hodie Carawanen. M. V. Ind.

in hibernis, in iis locis, vbi fuerant nuper hiberna, et in quos erant per hiemem comportata frumenta. Vulgo contra codd. *in herbis.* M. Hoc Scal. receperat ex Nic. Hallebodii conjectura, probantibus Manutio et Ciacconio. Sed bene se habet vulgata lectio.

cestrati ctt. Hisp. Vulgo *milites ctt. Hisp.* Scutati fuerant.

neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra peruenire poterant. Tempus erat anni difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant: ac civitates exinanitae, quod Afranius paene omne frumentum ante Caesaris aduentum Ilerdam conuexerat; reliqui si quid fuerat, Caesar superioribus diebus consumserat: pecora, quod secundum poterat esse inopiae subsidium, propter bellum finitumae ciuitates longius remouerant: qui erant pabulandi aut frumentandi causa progressi, hos leuis armaturae Lusitani peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniae, conlectabantur, quibus erat procliuē transnare flumen, quod consuetudo eorum omnium est, ut sine vtribus ad exercitum non eant.

49. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. Multum erat frumentum prouisum et conuectum superioribus temporibus: multum ex omni Prouincia comportabatur: magna copia pabuli subpetebat. Harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdae praebebat et loca trans flumen integra, quo omnino Caesar adire non poterat.

50. Hae permanferunt aquae dies complures. Conatus est Caesar reficere pontes: sed neque magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositae cohortes aduersariorum perfici patiebantur: quod illis

v. c. 39. Ex h. l. patet, quodam et *cetratos* fuisse. Nec opus est hic *ulterioris* legi, nec cum Lipsio Anal. ad Mil. 3, 1. alium adspectum subponere.

vtribus, quibus incubantes flumina transnarent. Sueton. Jul. 57. *Dauisius*. Conf. Liu. 21, 27. *M.* De usu hoc *virtibus transnandi flumina* confecti meretur docta diss. Caluetti sur un monument singulier des utriculaire de Cavaillon. 8. Avignon 1766. Exponit ibi vir egre-

gius monumentum ex aere, Cabellione detectum, nummi forma, quod altera parte vtris fissit anaglyphum, parti alteri insculpta sunt verba sequentia: COLLEGIUM VTRICULARIORUM CABELLICENSIVM L. VALERIUS SVOCASIVS. Frequens vtriculariorum fit mentio in lapidibus. Conf. Gruter. p. 413. 448. 547. seq. Vide et Casaub. ad Suet. l. c.

loca integra, nondum vacuefacta pabulationibus. *M.*

Haec perm. Alii *Eae*.

C c 2

prohibere erat facile, tum ipsius fluminis natura atque aquae magnitudine, tum quod ex totis ripis in vnum atque angustum locum tela iaciebantur; atque erat difficile, eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere et tela vitare.

51. Nunciatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Caesarem, ad flumen constitisse. Venerant eo sagittarii ex Rutenis, equites ex Gallia cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. Erant praeterea cuiusque generis hominum milia circiter sex cum servis liberisque: sed nullus ordo, nullum imperium certum, quum suo quisque consilio vteretur atque omnes sine timore iter facerent, usu superiorum temporum atque itinerum licentia. Erant complures honesti adolescentes, Senatorum filii et ordinis Equestris; erant legationes ciuitatum; erant Legati Caesaris. Hos omnes flumina continebant. Ad hos obprimendos cum omni equitatu tribusque legionibus Afranius de nocte proficiscitur imprudentesque ante missis equitibus adgreditur. Celeriter tamen sese Galli equites expediunt proeliumque committunt. Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinuerunt; sed, ubi signa legionum adpropinquare coeperunt, paucis amissis, sese in montes proximos conferunt. Hoc pugnae tempus magnum adtulit nostris ad salutem momentum: nacti enim spatium se

fluminis natura. Erat enim, ut sequitur, rapidissimum. *M. servis liberisque.* Sic codd. et edd. vet. Alii *libertisque.*

super. temp. atque it. licentia, i. e. licentia s. securitas, qua iter fecerant superiore tempore, antequam ad hoc flumen impeditum venerant. Est *etv* *diu* *duo*, iter et superius tempus, pro, iter superior temporis. *M.* Reposui cum Oud. *usu,*

quod optimi codd. habent. Vulgo legitur. *usu.* Leue discrimen est.

His tamen. Intellege, quamvis hoc pugnae tempus magnum adtulit momentum ad salutem. Ergo non opus legere *His tum.*

non solum inopia praesentis. Legebatur in aliis *inopia non solum praes.* eodem sensu. nec operae pretium erat mutare in *praesentis* aut expungere *inopia.*

in loca superiora receperunt. Desiderati sunt eo die sagittarii circiter CC, equites pauci, calorum atque impedimentorum non magnus numerus.

52. His tamen omnibus annona creuit: quae fere res non solum inopia praesentis, sed etiam futuri temporis timore ingrauescere consuevit. Iamque ad denarios L in singulos modios annona peruenerat et militum vires inopia frumenti deminuerat; atque incommoda in dies augebantur; et tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio ac se fortuna inclinauerat, ut nostri magna inopia necessariorum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus superioresque haberentur. Caesar iis ciuitatibus, quae ad eius amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores ciuitates dimittebat; ipse praesentem inopiam, quibus poterat subsidiis, tutabatur.

53. Haec Afranius Petreiusque et eorum amici pleniora etiam atque vberiora Romam ad suos perscribebant. Multa rumor fingeat, ut paene bellum confectum videretur. Quibus litteris nunciisque Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnae gratulationes fiebant: multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur: alii, ut princeps talem nuncium adtulisse; alii, ne euentum belli expectasse, aut ex omnibus nouissimi venisse viderentur.

ad denarios L. Cum codd. habeant, *ad XL*, Oudendorpius hoc iudicat esse compendium scribendi, ut X sit nota denarii, L nota numeri, probatque adeo hos, qui *ad denarios L* ediderunt. *M.*

Multa rumor fingeat. Credit Oud. legendum *Multa rumor adfingeat.* quia in codd. est *Multorum ora fingeant.*

concurfus ad Afran. Do-

mum Afranii Romae adierunt, eiusque propinquis gratulati sunt. *Domum concursus* dicitur, ut *domum reditio*, 1, 5. *Ad Afranium* est, ad domum Afranii. Haec fere monuerat Dauisius. *M.* Sic Terent. *Ad. 4, 4, 19. ad me adducta est domum*, ubi Donatus: i. e. ad domum meam. Sic non opus erat coniecturis et emendationibus criticorum, de quibus Oud.

54. Quum in his angustiis res esset atque omnes viae ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur, nec pontes perfici possent, imperat militibus Caesar, ut naues faciant, cuius generis eum superioribus annis usus Britanniae docuerat. Carinae primum ac statumina ex leui materia fiebant: reliquum corpus nauium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris iunctis deuehit nocte milia passuum a castris XXII, militesque his nauibus flumen transportat continentemque ripae collem in prouiso occupat. Hunc celeriter, prius quam ab aduersariis sentiat, communit. Huc legionem postea transiicit; atque ex utraque parte pontem institutum biduo perficit. Ita comitatus, et qui frumenti causa processerant, tuto ad se recipit et rem frumentariam expedire incipit.

55. Eodem die equitum magnam partem flumen transiecit, qui, inopinantis pabulatores et sine ullo dissipatos timore adgressi, quam magnum numerum iumentorum atque hominum intercipiunt; cohortibusque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alii, ut praedae praesidio sint; alii, ut venientibus resistent atque eos propellant: unamque cohortem, quae temere ante ceteras extra aciem procurrerat, seclusam ab reliquis circumueeniunt atque interficiunt, incolumesque cum magna praeda eodem ponte in castra reuertuntur.

56. Dum haec ad Ilerdam gerantur, Massilienses,

ut naues faciant etc. Posterior aetas dixit *carabos*. Vid. Isidori orig. 19, 1.

primum statumina etc. Sic boni codd. pro quo alii *primum stramine et* sine sentiu.

transiicit. Sic codd. vel *transiecit*. Vulgo *transducit*.

pontem institutum perficit. Tres optimi codd. habent *instituit*; reliqui seruant *institu-*

tum. Forte legendum: *pontem instituit, institutum bid. perf.* Haec sunt verba Marlandi in Explicat. vet. auct. p. 266. *M. qui — processerant*. Cf. c. 48. *M.*

expedire, difficultates illius rei minuere. *M.*

quam magnum. vid. Ind. in *quam*. Vulgo, *quam maximum*. *M.* Contra codd.

¶ *si* L. Domitii consilio, naus longas expediunt, numero XVII, quarum erant XI tectae. Multa huc minora nauigia addunt, vt ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, inponunt atque hos praemiis pollicitationibusque incitant. Certas sibi deposcit naues Domitius atque has colonis pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. Sic, omnibus rebus instructa classe, magna fiducia ad nostras naues procedunt, quibus praeerat D. Brutus. Hae ad insulam, quae est contra Massiliam, stationes obtinebant.

57. Erat multo inferior nauium numero Brutus; sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros antesignanos Centuriones Caesar ei classi adtribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant. Ii manus ferreas atque harpagones parauerant; magnoque numero pilorum, tragularum reliquorumque telorum se instruxerant. Ita, cognito hostium aduentu, suas naues ex portu educunt, cum Massiliensibus configunt. Pugnatum vtrumque est fortissime atque acerrime; neque multum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi et montani, exercitati in armis: atque ii, modo digressi a Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant; pastoresque indomit, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam probare operam studebant.

58. Ipsi Massilienses, et celeritate nauium, et scien-

cetratis. Bene sic Aldus et Scal. Male codd. et sedd. vet. *centurjatis.*

praesidio. Scalig. cum aliis *subsidio*, inuitis codd.

Massilienses. Redit narratio ad c. 36. *M.*

¶ si L. Dom. conf. Vocem *¶ si* abiicit Gruterus. male. Cf. C. 1, 5.

tectae. vid. Ind. *M.* Conf. Scheffer de re nau. 2, 5.

supra demonstratum est. a 34. *M.*

Certas naues, certum numerum nauium. *M.*

Centuriones. ideo, vt essent Centuriones, fungentur munere Centurionum. *M.*

pastoresque indomit. Sermo de iis, quos Domitius secum ad-

tia gubernatorum confisi, nostros eludebant inpetusque eorum excipiebant; et, quoad licebat latiore spatio, producta longius acie, circumuenire nostros, aut pluribus nauibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes detergere, si possent, contendebant; quum propius erat necessario ventum, ab scientia gubernatorum atque artificiiis ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri, quod minus exercitatis remigibus minusque peritis gubernatoribus utebantur, (qui repente ex onerariis nauibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis,) tum etiam grauitate et tarditate nauium inpediebantur: factae enim subito ex humida materia non eundem usum celeritatis habebant. Itaque, dum locus comminus pugnandi daretur, aequo animo singulas binis nauibus obiciebant atque iniecta manu ferrea, et retenta vtraque naue, diuersi pugnabant atque in hostium naues transcendebant; et, magno numero Albicorum et pastorum interfecto, partem nauium deprimunt; non nullas cum hominibus capiunt; reliquas in portum compellunt. Eo die naues Massiliensium cum iis, quae sunt captae, intereunt nouem.

59. Hoc primum Caesari ad Ilerdam nunciatur; simul, perfecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi, perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter vagabantur: alias, non longo ab ca-

duxerat. Vnde Iurinius legi iubet vel *Domitiant* vel postea pro *domini* poni *Domitii*.

latiore spatio, quippe extra portum. *M.*

producta longius, in longitudinem extensa. *M.*

transcurrentes, transcurrente.

Nauis, per medias hostiles vecta, vi et impetu vecturae remos earum refringit, (hoc enim et *detergere remos*) iisque refractis conuersa ad suos redit. Sexcenties hoc in narrationibus veterum scriptorum occurrit.

Graece dicitur *διέκπλους*. *M.*

Vid. Liu. 28, 30 et 36, 44. 38.

5. Cf. Scheffer de re nau. 3.

6. Notat distortere, infringere.

artificiis. Codd. et edd. vet.

artificis. Inde Scal. bene *artificiis*.

Alii perperam *artificell* vel *artificum*.

subito ex humida materia.

Cf. omnino c. 36. *M.*

diuersi pugnabant, pars cum hac, pars cum illa naue nam singulae naues Caesaris cum binis hostilibus pugnabant. *M.*

stris progreſſi ſpatio, vt celerem receptum haberent, anguſtius pabulabantur, alias longiore circuitu: cuſtodias ſtationeſque equitum vitabant, aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viſo, ex medio itinere proiectis ſarciniſ fugiebant. Poſtremo et plures intermittere dieſ et, praeter conſuetudinem omnium, noctu conſtituerant pabulari.

60. Interim Oſcenſeſ et Calagurritani, qui erant cum Oſcenſibuſ contributi, mittunt ad eum legatoſ ſeſeque imperata facturoſ pollicentur. Hoſ Tarraconenſeſ et Iacetani et Auſetani et pauciſ poſt diebuſ Illurgauonenſeſ, qui flumen Iberum adtingunt, inſequuntur. Petit ab hiſ omnibuſ, vt ſe frumento iuuent: pollicentur atque, omnibuſ vndique conquiſitiſ iumentis, in caſtra deportant. Transit etiam cohors Illurgauonenſiſ ad eum, cognito ciuitatiſ conſilio, et ſigna ex ſtatione transfert. Magna celeriter commutatio rerum. Perfecto ponte, magniſ quinque ciuitatibuſ ad amicitiam adiunctiſ, expedita re frumentaria, exſtinctiſ rumoribuſ de auxiliis legionum, quae cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebantur, multae longinquiores ciuitateſ ab Afranio deſciſcunt et Caſariſ amicitiam ſequuntur.

61. Quibuſ rebuſ perterritiſ animiſ aduerſariorum, Caſar, ne ſemper magno circuitu per pontem equitatuſ eſſet mittendus, nactus idoneum locum, foſſaſ

Hoc primum Caef. Aut legetur, Hoc proelium, quam lectionem Ciacconius codicum eſſe dicit; ſed codiceſ non nominauit: aut, quiſ exſtat etiam in codd. Hoc primum cum Caefari — —, inde erui poterit, Hoc quum primum Caefari — nunciatur —. M. Vt G. 3, 9. Scalig. dederat Hoc Caefari ad Il. nunciato. Ciaccon. coniciebat egregie: Hoc ſimul C. ad Il. nunciato et id ſimul Iuriniuſ in duabuſ edd. vetuſtiſ reperit.

perterriti virt. equitum. Reddit ad c. 55. M.

minus libere. Haec verba in vtraque editione ſua omiſit Oud. ſed codd. et edd omneſ habent.

Iacetani. Alii Lacetani. M.

Illurgauonenſeſ. Liu. 22, 21. Ilercaonenſeſ dicit.

celeriter (ſit) commutatio. Sic edd. vulgg. M. Verbum abeſt a codd. et edd. vet.

per Mauritaniam. Conf. c. 39. M.

pedum triginta in latitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicoris auerteret vadumque in eo flumine efficeret. His paene effectis, magnum in timorem Afranius Petreiusque perueniunt, ne omnino frumento pabuloque intercluderentur; quod multum Caesar equitatu valebat. Itaque constituunt ipsi iis locis excedere et in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex duobus contrariis generibus, quae superiore bello cum L. Sertorio steterant ciuitates, victae nomen atque imperium absentis timebant; quae in amicitia manserant, Pompeii magnis adfectae beneficiis eum diligebant: Caesaris autem in barbaris erat nomen obscurius. Hinc magnos equitatus magnaue auxilia expectabant et suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naus conquirere et Octogesam adduci iubent. Id erat oppidum positum ad Iberum, miliaque passuum a castris aberat viginti. Ad eum locum fluminis, nauibus iunctis, pontem imperant fieri, legionesque duas flumen Sicorim transducant castraque muniunt vallo pedum duodecim.

62. Qua re per exploratores cognita, summo labore militum Caesar, continuato diem noctemque opere in flumine auertendo, huc iam deduxerat rem, ut equites, etsi difficulter atque aegre fiebat, possent te-

in latitudinem. Discordant codd. Eorum multi et edd. vet. *latitudinem* habent; vulgo recentiores receperant *altitudinem*, sed nimis is labor futurus fuisset videtur.

partem aliquam Sicoris. Alii *parte aliqua Sicorim*.

ipsi iis locis. al. *ipsis*. Emen-
dauit Oud.

contrariis gen. quorum alii Romanis adhaeserant, alii cum Sertorio steterant.

nomen absentis. Pompeii Flor. 3, 2. *Dausius.* Suadebat hic nomen *Pompeii* e linea sequi transferre post *absentis*.

magnos equitatus. Raro in plurali occurrit. V. tamen Sall. Jug. 46. Flor. 3, 11.

naus conquirere. Subaudi milites. Alibi quoque cum infinitiuo actiuo et passiuo simul struitur *tubere*, ut apud Lucanum 1, 589 et 10, 347.

deduxerat. Vulgo *duxerat*. alii *reduxerat*. Manutius recte

men atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris ac summo pectore exstare, et quum altitudine aquae, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum inpedirentur. Sed tamen eodem fere tempore pons in Ibero prope effectus nunciabatur et in Sicori vadum reperiabatur.

63. Iam verò eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque, duabus auxiliaribus cohortibus Ilerdae praesidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt et cum duabus legionibus, quas superioribus diebus transduxerant, castra coniungunt. Relinquebatur Caesari nihil, nisi vti equitatu agmen aduersariorum male haberet et carperet; pons enim ipsius magnum circuitum habebat, vt multo breuiore itinere illi ad Iberum peruenire possent. Equites ab eo missi flumen transeunt et, quum de tertia vigilia Petreius atque Afranius castra mouissent, repente sese ad novissimum agmen ostendunt et, magna multitudine circumfusa, morari atque iter inpedire incipiunt.

64. Prima luce ex superioribus locis, quae Caesaris castris erant coniuncta, cernebatur, equitatus nostri proelio novissimos illorum premi vehementer, ac nonnunquam sustinere extremum agmen atque interrumpi: alias inferri signa et vniuersarum cohortium inpetu nostros propelli; deinde rursus conuersos insequi. Totis vero castris milites circulari et do-

emendauit a more nostri. Vid. cap. 70.

exstare. Leg. *exstarent*, e quibusdam codd. Mox non tollendum esse, plures monuerunt; et est perspicuum e cap. 63, vbi soli equites transmittuntur. *M.* Tò *exstare* refertur ad possent. Non ante *inpedirentur* sustuli; nec stare potest cum iis, quae cap. seq. 63 et 64 parrantur. Intruserat librarius quis male sedulus. Consentit Iurinius.

pons effectus. ab Afranio. *M.*

pons — habebat, transire pontem velle postulabat magnum circuitum. Cf. c. 61. *M.*

sustinere. Imo, *subsistere*, vt edd. ant. habent. *M.* Tò *sustinere*, melius puto. V. G. 4, 32. C. 3, 94.

circulari. Restituit Scaliz. e cod. Vrsini. conspirant et alii. Vulgo legebatur *conturbant*. De voce rariore v. Sen. ep. 40. Cf. P. Victorius V. L. 8, 13.

lære, hostem ex manibus dimitti, bellum non necessario longius duci: Centuriones Tribunosque militum adire atque obsecrare, vt per eos Caesar certior fieret, *ne labori suo neu periculo parceret: paratos esse sese, posse et audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus.* Quorum studio et vocibus excitatus Caesar, etsi timebat tantae magnitudinis flumini exercitum obuiere, conandum tamen atque experiendum iudicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi iubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse: hos cum legione vna praesidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit magnoque numero iumentorum in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. Pauci ex his militibus, vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac subleuantur: interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit triplicemque aciem ducere incipit. At tantum fuit in militibus studii, vt, milium VI ad iter addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita, eos, qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei nonam consequerentur.

65. Quos vbi Afranius procul visos cum Petreio conspexit, noua re perterritus locis superioribus consistit aciemque instruit. Caesar in campis exercitum

non necessario long. duci. Particulam negatiuam e Palatino cod. addidit Cellarius. Habent et alii. probat Oud. Sequor, recipio. Vbi negatio deest, *non necessario* ablatiuo casu accipitur. *paratos esse.* Vel haec verba, vel *posse et audere* delenda sunt. *M.* Distinguit Oud. post *sese*; sic nihil abundat. Sequitur Bentleius.

ea transire. Tò *ea* abest a codd. et edd. vet. tum et quo legitur pro *qua*.

expeditas, nihil nisi arma gestantes. *M.*

supra atque infra const. Cf. B. G. 7, 56. M.

vt fluminis. alii in flumine. vitiose.

triplicem aciem. vid. Ind. in *actes. M.*

studit. sic codd. boni. Vulgo *studium.*

ad iter. Haec verba edd. vulgg. omiserant, contra codd. *M.* Male subpressit Scal.

ad vadum. Haec verba Ios. Scaliger huc transtulit, cum in codd. sine sensu legerentur ante *circuitu. M.*

reficit, ne defessum proelio obiiciat. Rursus conantibus progredi insequitur et moratur. Illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt: suberant enim montes atque a milibus passuum quinque itinera difficilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Caesaris, praesidiisque in angustiis conlocatis, exercitum itinere prohiberent, ipsi sine periculo ac timore Iberum copias transducerent: quod fuit illis conandum atque omni ratione efficiendum. Sed totius diei pugna atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. Caesar quoque in proximo colle castra ponit.

66. Media circiter nocte iis, qui adaquandi causa longius a castris processerant, ab equitibus conreptis, fit ab his certior Caesar, Duces aduersariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari iubet et vasa militari more conclamari. Illi, exaudito clamore, veriti, ne noctu inpediti sub onere configere cogerentur, aut ne ab equitatu Caesaris in angustiis tenerentur, iter subprimunt copiasque in castris continent. Postero die Petreius cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. Hoc idem fit ex Caesaris castris. Mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspi-

eos, qui — existent. Conf. cap. 36. *M.*

hora nona. Est circiter quarta pomeridiana. *M.*

procul viſos. An delendum viſos, ut Ciaconius monuit? Clarkius putat esse idem, quod adparentes (*φανέρως*): non putem plane idem esse. *M.* Abundare videtur.

consistit. alii *constitit.*

iis — conreptis. Quidam codd. *ii* — *correpti*; unde Marlandus in Explicat. vet. auct. p. 266 *ii* putat ortum e nota numeri *II*, et esse legen-

dum *duo*. Sed nihil mutandum videtur. — Locum Frontini (*Strateg. 1, 8, 8*) iam Vossius indicauit. *M.* Vbi res adcuratius narratur.

sub onere. Vilitatus, sub sarcinis. *M.*

tenerentur. Freinsb. in indice Curtii v. *obterere* conlicit leg. *tererentur*, ut in Curt. 4, 14. *ungulis equorum obteri.* Id h. l. frustra.

subprimunt. v. Ind. *M.*

Decidius Saxa. vid. Cie. Philipp. 11, 5. et 13, 13. et passim. *M.*

lere, hostem ex manibus dimitti, bellum non necessario longius duci: Centuriones Tribunosque militum adire atque obsecrare, ut per eos Caesar certior fieret, *ne labori suo neu periculo parceret: paratos esse sese, posse et audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus.* Quorum studia et vocibus excitatus Caesar, etsi timebat tantae magnitudinis flumini exercitum obicere, conandum tamen atque experiendum iudicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi iubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse: hos cum legione vna praesidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit magnoque numero iumentorum in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. Pauci ex his militibus, vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac subleuantur: interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit triplicemque aciem ducere incipit. At tantum fuit in militibus studii, ut, milium VI ad iter addito circuitu, magnaeque ad vadum fluminis mora interposita, eos, qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei nonam consequerentur.

65. Quos ubi Afranius procul visos cum Petreio conspexit, noua re perterritus locis superioribus consistit aciemque instruit. Caesar in campis exercitum

non necessario long. duci. Particulam negatiuam e Palatino cod. addidit Cellarius. Habent et alii. probat Oud. Sequor, recipio. Vbi negatio deest, rō necessario ablatiuo casu accipitur. *paratos esse.* Vel haec verba, vel *posse et audere* delenda sunt. M. Distinguit Oud. post *sese*; sic nihil abundat. Sequitur Bentleius.

ea transire. Tō ea abest a codd. et edd. vet. tum et quo legitur pro qua.

expeditas, nihil nisi arma gestantes. M.

supra atque infra const. Cf. B. G. 7, 56. M.

ut fluminis. alii in flumine. vitiose.

triplicem aciem. vid. Ind. in actes. M.

studii. sic codd. boni. Vulgo *studium.*

ad iter. Haec verba edd. vulgg. omiserant, contra codd. M. Male subpressit Scal.

ad vadum. Haec verba Ios. Scaliger huc transtulit, cum in codd. sine sensu legerentur ante circuitu. M.

reficit, ne defessum proelio obiiciat. Rursus conantibus progredi insequitur et moratur. Illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt: suberant enim montes atque a milibus passuum quinque itinera difficilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Caesaris, praesidiisque in angustiis conlocatis, exercitum itinere prohiberent, ipsi sine periculo ac timore Iberum copias transducerent: quod fuit illis conandum atque omni ratione efficiendum. Sed totius diei pugna atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerunt. Caesar quoque in proximo colle castra ponit.

66. Media circiter nocte iis, qui adaquandi causa longius a castris processerant, ab equitibus conreptis, fit ab his certior Caesar, Duces aduersariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari iubet et vasa militari more conclamari. Illi, exaudito clamore, veriti, ne noctu inpediti sub onere configere cogerentur, aut ne ab equitatu Caesaris in angustiis tenerentur, iter subprimunt copiasque in castris continent. Postero die Petreius cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. Hoc idem fit ex Caesaris castris. Mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspi-

eos, qui — essent. Conf. cap. 36. *M.*

hora nona. Est circiter quarta pomeridiana. *M.*

procul visos. An delendum *visos*, ut Ciacconius monuit? Clarkius putat esse idem, quod adparentes (*φανέρως*): non putem plane idem esse. *M.* Abundare videtur.

cnosistit. alii *constitit*.

illis — conreptis. Quidam codd. *il* — *correpti*; unde Marclandus in Explicat. vet. auct. p. 266 *il* putat ortum e nota numeri *II*, et esse legen-

dum *duo*. Sed nihil mutandum videtur. — Locum Frontini (Strateg. 1, 8. 85) iam Vossius indicauit. *M.* Vbi res adcuratius narratur.

sub onere. Vilitatus, sub sarcinis. *M.*

tenerentur. Freinsb. in indice Curtii v. *obterere* conicit leg. *tererentur*, ut in Curt. 4, 14. *ungulis equorum obtert.* Id h. l. frustra.

subprimunt. v. Ind. *M.*

Decidius Saxa. vid. Cie. Philipp. 11, 5. et 13, 13. et passim. *M.*

ciat. Vterque idem suis renunciat, quinq̃ue milia passuum proxima intercedere itineris campestris; inde excipere loca aspera et montuosa: qui prior has angustias occupauerit, ab hoc hostem prohiberi, nihil esse negotii.

67. Disputatur in consilio a Petreio et Afranio et tempus profectionis quaeritur. Plerique censebant, *ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias venire, quam sentirentur.* Alii, *quod pridie noctu conclamatum esset in castris Caesaris, argumenti sumebant loca, non posse clam exiri; circumfundi noctu equitatum Caesaris atque omnia loca atque itinera obsideri: nocturnaque proelia esse vitanda, quod perterritus miles in ciuili disensione timori magis, quam religioni, consulere consuerit: at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam Tribunorum militum et Centurionum praesentiam adferre: quibus rebus coerceri milites et in officio contineri soleant. Quare omni ratione esse interdum perurpendum: etsi aliquo accepto detrimento; tamen summa exercitus salua, locum, quem petant, capi posse.* Haec euicit in consilio sententia et prima luce postridie constituunt proficisci.

68. Caesar, exploratis regionibus, albente coelo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu nullo certo itinere exercitum ducit: nam, quae itinera ad Iberum atque Octogelam pertinebant, castris hostium

in consilio. Sic bene restituit Oud. e codd. et edd. pr.

religioni, consulit, qui diligentissime facit, quod iusiurandum et officium postulant. *Timor*, ne ciues et consanguineos caedant. c. 74. *M.*

omnium oculis. An, *in omnium oculis?* *M.* Marcl. l. c. p. 267. probat coniecturam Ciacconii *luce*. (i. e. inter-

diu) — *oculos* et conserit C. 2. 31. Sed vulg. codicibus nixum bonum sensum offert.

aliquo aoc. detr. Cod. Leid. *aliquanto.* Sic Afr. 21. *quantus numerus.*

summa exerc. salua. Gron. ad Ljū. malit *summo exercitu saluo.*

in consilio. Rursus sic Oud.

obpositis tenebantur. Ipsi erant transcendendae valles maximae ac difficillimae; saxa multis locis praerupta iter inpediebant; vt arma per manus necessario transderentur militesque inermi subleuatique alii ab aliis magnam partem itineris conficerent. Sed hunc laborem recusabat nemo, quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem libero intercludere et frumento prohibere potuissent.

69. Ac primo Afranian milites visendi causa laeti ex castris procurrebant contumeliosisque vocibus prosequiebantur, nec non *necessarii victus inopia coactos fugere atque ad Ilerdam reuerti*: erat enim iter a proposito diuersum contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent; nultumque eorum opinionem adiuuabat, quod sine iumentis inpedimentisque ad iter profectos videbant, vt, non posse diutius inopiam sustinere, confiderent. Sed, vbi paullatim retorqueri agmen ad dextram conplexerunt, iamque primos superare regionem castrorum animum aduerterunt, nemo erat adeo tardus aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum atque occurrendum putarent. Conclamatur ad arma atque omnes copiae, paucis praesidio relictis cohortibus, exeunt rectoque ad Iberum itinere contendunt.

70. Erat in celeritate omne positum certamen, vtri prius angustias montesque occuparent: sed exer-

Idem *enitit* e codd. pro vulg. *vicit*.

nam, quae itinera. Sic codd. boni. Vulgo *namque itinera, quae*.

difficillimae; saxa. Alii male *difficillima saxa*.

inermi. alii *inermes*.

nec non e codd. paucis additum est. Omiserant codd. vulg. Sed cum alii codd. *per illo nos*

non habeant nos aut hos: putem legendum: *prosequiebantur nostros, necessarii* — —. *M.* Hoc admodum mihi probandum videtur. Quid, putat subaudiri *nec non dicebant*.

animum aduerterunt. alii *animaduenterunt*.

nemo — *putarent*. Haec constructio bona et vlitata. Vid. Quid, ad Suet. lul. c. 75. Vul-

citum Caesaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Caesaris insequens morabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores montis, quos petebant, adtigissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus cohortesque, in castris relictas, seruare non possent, quibus, interclusis exercitu Caesaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. Consecit prior iter Caesar atque, ex magnis rupibus nactus planitiem, in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, quum ab equitatu nouissimum agmen premeretur et ante se hostem videret, collem quemdam nactus, ibi constitit. Ex eo loco quatuor cetratorum cohortis in montem, qui erat in conspectu omnium excelissimus, mittit. Hunc magno cursu concitatos iubet occupare, eo consilio, uti ipse eodem omnibus copiis contenderet et, mutato itinere, iugis Octogelam perueniret. Hunc quum obliquo itinere cetrati peterent, conspicius equitatus Caesaris, in cohortis inpetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt, omnesque ab eis circumuenti in conspectu vtriusque exercitus interficiuntur.

71. Erat occasio bene gerendae rei. Neque vero id Caesarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse, praesertim circumdatum vndique equitatu, quum in loco aequo atque aperto confligeretur: idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrabant Legati, Centuriones, Tribunique militum, *ne dubitaret proelium committere; omnium esse militum*

go putaret, quod Benleius delendit.

ipsi (quidem) per. vitarent, (sed) inped. seruare non possent. M.

ex magnis rupibus. i. e. su-

peratis m. rup. Gronou. obs. 4, 10. Cellarius.

iugis, per iuga. Hotomann. idque — flagitabatur. Desunt haec in edd. vet. quod probat Benleius.

paratissimos animos: Afranianos contra multis rebus sui timoris signa misisse, quod suis non subuenissent, quod de colle non decederent, quod vix equitum incurfus sustinerent, conlatisque in vnum locum signis, conferti, neque ordines, neque signa seruarent. Quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset.

72. Caesar in eam spem venerat, se sine pugna et sine vulnere suorum rem conficere posse, quod re frumentaria aduersarios interclusisset: cur etiam secundo proelio aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime de se meritos milites? cur denique fortunam periclitaretur? praesertim quum non minus esset Imperatoris, consilio superare, quam gladio. Mouebatur etiam misericordia ciuium, quos interficiendos videbat: quibus saluis atque incolumibus, rem obtinere malebat. Hoc consilium Caesaris a plerisque non probabatur; milites vero palam inter se loquebantur, quoniam talis occasio victoriae dimitteretur, etiam quum vellet Caesar, sese non esse pugnaturas. Ille in sua sententia perseverat et paullulum ex eo loco digreditur, vt timorem aduersariis minuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Caesar, praesidiis in montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris castra communit.

73. Postero die Duces aduersariorum perturbati, quod omnem rei frumentariae fluminisque Iberi spem

conlatisque signis. Oud. in ed. recent. *conlocatisque*, forsitan errore typothetae. Bentlei. bene monet, ista minus cohaerere cum seq. *neque signa seruarent.* aliquo loco. alii alio loco. consilio sup. Cf. c. 81.

interficiendos. De hoc vsu huius participii v. Perizon. ad Sanctii Min. 1, 15. p. 145.

a plerisque. Alii *plerisque*, dandi casu.

in montibus. Sunt qui praepositionem omittant.

D d

dimiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat vnum iter, Ilerdam si reuerti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. Haec consiliantibus eis, nunciatur, aquatores ab equitatu premi nostro. Qua re cognita, crebras stationes disponunt equitum et cohortium alariarum, legionariasque interiiciunt cohortis, vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt, vt intra munitionem, et sine timore et sine stationibus, aquari possent. Id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur, ipsique perficiendi operis causa longius progrediuntur.

74. Quorum discessu liberam nacti milites conloquiorum facultatem, vulgo procedunt et, quem quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirunt atque euocat. Primum agunt gratias omnes omnibus, quod sibi perterritis pridie pepercissent: eorum se beneficio viuere: deinde Imperatoris fidem quaerunt, rectene se illi sint commissuri; et, quod non ab initio fecerint armaque cum hominibus necessariis et consanguineis contulerint, queruntur. His prouocati sermonibus, fidem ab Imperatore de Petreii et Afranii vita petunt, ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse, videantur. Quibus confirmatis rebus, se statim signa translaturus confirmant legatosque de pace primorum ordinum Centuriones ad Caesarem mittunt. Interim alii suos in castra inuitandi causa adducunt; alii ab

dimiserant. Sic codd. et add. vet. Vulgo amiserant.

nunciatur. Alii nunciantur.

alariarum. vid. Ind. in alarii. M.

quisque in castris. Sic Oud. cum Dauilio e codd. Vulgo plerisque.

deinde Imp. fidem. Scal. e coniectura Ciacconii deinde de

Imp. fide q. inuitis codd. et edd. vet.

rectene, an sine periculo fallaciae et damni. M.

armaque cum hom. Leg. e codd. armaque quod cum hom. vt Oud. vidit. M.

queruntur. alii conqueruntur. contra codd.

in se scelus concipere, scelere (proditione suorum) efficere

luis adducuntur, adeo ut vna castra iam facta ex binis viderentur: compluresque Tribuni militum et Centuriones ad Caesarem veniunt seque ei commendant. Idem hoc fit a Principibus Hispaniae, quos illi euocauerant et secum in castris habebant obsidum loco. Illos suos notos hospitesque quaerebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Caesarem. Afranii etiam filius adolescens de sua ac parentis sui salute cum Caesare per Sulpicium Legatum agebat. Erant plena laetitia et gratulatione omnia; eorum, qui tanta pericula vitasse, et eorum, qui sine vulnere tantas res confecisse videbantur: magnumque fructum suae pristinae lenitatis omnium iudicio Caesar ferebat consiliumque eius a cunctis probabatur.

75. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit seque in castra recipit; sic paratus, ut videbatur, ut, quicumque accidisset casus, hunc quieto et aequo animo ferret. Petreius vero non deserit sese; armat familiam; cum hac et praetoria cohorte cetratorum barbarisque equitibus paucis, beneficiariis suis, quos suae custodiae causa habere conluerat, inprouiso ad vallum aduolat, conloquia militum interrumpit, nostros repellit ab castris: quos deprehendit, interficit. Reliqui coeunt inter se et, repentino periculo exterriti, sinistras sagis inuoluunt gladiosque desringunt atque ita se a cetratis equiti-

re, ut in se haereat culpa, ut obnoxii sint culpa. Alibi dicitur, maculam sceleris in se concipere. *M.*

Inuitandi causa, ut eos coe-nae adhibeant humaniterque excipiant. Sic Dauilius cum Graevio (ad Iust. 1, 6) intellexit. *M.*

alii (Caesariani) *ab suis* (Afranianis) *adducuntur* (in castra Afranii). *M.*

pristinae. pridianae, ut initio capitis dictum.

non deserit se, non discedit ab indole sua. *M.*

familia, famuli, liberti, coloni. Sic Vossius et Glandorpheus explicant ex cap. 34 et Lucan. Pharsal. 4, 205. *M.* Quaerit Voss. an et gladiatores? ut seq. aevo. Tacit. Ann. 1, 23.

beneficiariis. vid. Ind. *M.*

D d 2

busque defendunt, castrorum propinquitate confisi; seque in castra recipiunt et ab iis cohortibus, quae erant in statione ad portas, defenduntur.

76. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit, militesque adpellat; *neu se, neu Pompeium absentem, Imperatorem suum, aduersarius ad subplicium transdant*, obsecrat. Fit celeriter concursus in Praetorium. Postulat, ut iurent omnes, se exercitum Ducesque non deserturos, neque prodituros, neque sibi separatim a reliquis consilium capturos. Princeps in haec verba iurat ipse; idem iusiurandum adigit Afranium; subsequuntur Tribuni militum Centurionesque; centuriatim producti milites idem iurant. Edicunt, penes quem quisque sit Caesaris miles, ut producat: productos palam in Praetorio interficiunt. Sed plerosque hi, qui receperant, celant noctuque per vallum emittunt. Sic terror oblatus a Ducibus, crudelitas in subplicio, nova religio iurisiurandi, spem praesentis deditiois sustulit, mentesque militum conuertit et rem ad pristinam belli rationem redegit.

77. Caesar, qui milites aduersariorum in castra per tempus conloqui venerant, summa diligentia conquiri et remitti iubet: sed ex numero Tribunorum militum Centurionumque nonnulli sua voluntate

Postulat. Alii male postulant. refertur ad solum Petreium.

ipse; idem. Sic bene distinxit Dauis. Sic et edd. vet.

iuratur. adigit. Alii praemittunt praepositionem *ad*. Non necesse.

ut producat. in aliis *ut abest*, non male.

hi, qui. Scal. male *ti*, quos. Emendarat Vrsinus e vet. cod. huic consentit Noruic.

a Ducibus. Praepositionem alii omittunt. ut et mox, ubi *magno in honore*.

in Tribun. restit. non. Tribunos militem fecit. *Cellaris.* Pro Equites Romanos Vossius e codice vno et Tribunos legi vult, quia paulo ante Tribuni militum venisse dicuntur, et non omnes Tribuni militum fuerunt Equites, sed et plebei. Eadem lectio est in vno codice Oud. M.

dierum XXII ab Ilerda etc. Contrarium narrat Dio 41, 20.

ad parandum. Sine dubio hoc rectum est. Nihilominus in

apud eum remanserunt, quos ille postea magno in honore habuit: Centuriones in ampliores ordines, Equites Romanos in Tribunitium restituit honorem.

78. Premebantur Afraniani pabulatione, aquabantur aegre, frumenti copiam legionarii nonnullam habebant; quod dierum XXII ab Herda frumentum iussu erant efferre; cetrati auxiliaresque nullam, quorum erant et facultates ad parandum exiguae, et corpora insueta ad onera portanda: itaque magnus eorum quotidie numerus ad Caesarem perfugiebat. In his erat angustia res; sed ex propositis consiliis duobus explicitius videbatur, Herdam reuerti, quod ibi paululum frumenti reliquerant: ibi se reliquum consilium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius: quo spatio plures rem posse casus recipere intellegebant. Hoc probato consilio, ex castris proficiscuntur. Caesar, equitatu praemisso, qui nouissimum agmen carperet atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus proeliarentur.

79. Genus erat hoc pugnae. Expeditae cohortes nouissimum agmen claudebant; pluriesque in locis campetribus subsistebant: si mons erat adscendendus, facile ipsa loci natura periculum repellebat, quod ex locis superioribus, qui antecesserant, desuper suos

omnibus MSS. meis, numero decem, (et edd. vet.) scribitur *ad prandium*. Debuisset saltem *parandum* addi. Oud.

explicaturos. alii *expleturos*.

pluriesque. Sic Ciacconius e coniectura, sensu commodo: in codd. est *pluresque*, sensu nullo: dubitatur tamen, an illius aetatis scriptores *pluries* dixerint; sed Ciacconius amandat lectores ad Gell. N. A. 5. vlt. Equidem probo edd. primarum lectionem: *pluresque* — *sustinebant*, h. e. pluribus pa-

res erant. M. Vrsinus et Hotom. verum iam viderant. Oud. — recepit. *Compluribus* dixit Cato apud Gell. L. c. et Plaut. in Pers. 4, 3, 65. Quidni ergo et simplex probum sit? Bentl. coniiicit leg. *pluresque inpetus sustinebant*.

desuper habent quidem codices; sed est tautologia: *desuper* pro *protegere*, et *ex locis superioribus* pro. est idem. Ergo *desuper* est interpretamentum. M. Restituit Oudend. vocem e codd. et suadet *suos* eiici.

adscendentes protegebant. Quum vallis aut locus declivis suberat, neque ii, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant, equites vero ex loco superiore in aversos tela coniciebant: tum magno erat in periculo res. Relinquebatur, ut, quum eiusmodi locis esset adpropinquatum, legionum signa consiliter iuberent magnoque inpetu equitatum repellerent; eo submoto, repente incitati cursu sese in valles universi demitterent atque, ita transgressi, rursus in locis superioribus consisterent. Nam tantum ab equitum suorum auxiliis aberant, quorum numerum habebant magnum, ut eos, superioribus perterritos proelia, in medium reciperent agmen ultroque eos tuerentur: quorum nulli ex itinere excedere licebat, quin ab equitatu Caesaris exciperentur.

80. Tali dum pugnatur modo, lente atque paulatim proceditur crebroque, ut sint auxilio suis, subsistunt: ut tum accidit. Milia enim progressi quatuor, vehementiusque peragitati ab equitatu, montem excelsum capiunt ibique una fronte contra hostem castra muniunt, neque iumentis onera deponunt. Vbi Caesaris castra posita tabernaculaque con-

equites (Caesariani) vero ex loco superiore (descendentes, insecuturi hostem, qui ante descenderat) *in aversos* (fugientes Afranianos) *tela coniciebant.* In codd. *adversos* falsa lectio est, ut fere omnes interpretes monuerunt. *M.*

Relinquebatur. Felix est haec coniectura Oudendorpii; exstat tamen haec lectio iam in ed. Cellariana. Edd. vulg. habent, *tum inquirebant.* Codd. exhibent lectiones sine sensu, praeter unam, *requirebatur*, quae in duobus exstat, et ferri quodammodo potest. *M.* Eruit Oudend. e corrupto cod. Leid. *Relinquirebantur* suum *Retinquebatur*, quod nostro vitium.

Vid. G. 1, 19. C. 1, 29. 3. 44. 109.

incitati. Sic codd. et edd. vet. ita et 3, 46. 78. 93. Al. 20. Vulgo *incitato.*

demitterent — consisterent. Scal. male *demittere — consisterere* contra codd. et edd. vet. *tantum — aberant*, tantum aberat, ut possent equitum auxiliis vii. *M.*

Tali dum (leg. *quum*) — *subsistunt.* Est iudicium narrantis, quo indicat, quid vulgo tali tempore fieri soleat. *M.*

una fronte. Intelligit Caesar, castra non, ut alias, a quatuor partibus munita esse, sed tantum ab una, quae ad hostem vergebat. Oud. Ergo in verbis *contra hostem*, h. e.

stituta, et dimissos equites pabulandi causa animum aduerterunt, sese subito proripiunt hora circiter sexta eiusdem diei et, spem nacti morae, discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. Qua re animaduersa, Caesar relictis legionibus subsequitur, praesidio impedimentis paucas cohortis relinquit: hora decima subsequi pabulatores, equitesque reuocari iubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium reuertitur: pugnatur acriter ad nouissimum agmen, adeo, ut paene terga conuertant: compluresque milites, etiam nonnulli Centuriones interficiuntur. Instabat agmen Caesaris atque vniuersum imminebat.

81. Tum vero neque ad explorandum idoneum locum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistunt necessario et procul ab aqua, et natura iniquo loco, castra ponunt. Sed iisdem de causis Caesar, quae supra sunt demonstratae, proelio amplius non lacessit et eo die tabernacula statui passus non est, quo paratiores essent ad insequendum omnes, siue noctu, siue interdiu erumperent. Illi enim, aduerso vitio castrorum, tota nocte munitiones pro-

e regione hostis, explicatio est. Sed videtur, ut c. 41, legendum, *ibique a fronte c. h.* — Tum c. 42 de reliquis lateribus castrorum munitis sermo est. M. B. Ciacconii coniectura est *ibique a fronte*. Vnde Scal. *ibique una a fronte*, ubi rō una pro aduerbio sumit. Benth. *ab una fronte*.

hora sexta. Est ipsum tempus meridianum. M.

relictis legionibus. Immo cum vulg. edd. legendum, *eductis*: quamquam Oud. *relictas legiones* intelligit eas, quae reliquae apud Caesarem erant. Et fortasse vir doctus has oppositas putauit equitatus, dimisso ad pabulandum. M. Oud. intelligit *cum relictis legionibus*

et respuit *eductis*, quia castra non fuerint munita vallo nec habuerint portas. Verum haec ratio nulla est. Sed *eductis* non est nisi e coniectura Faerni, contra codd. et edd. vet. dant *relictis*, quod conferri potest cum c. 41. minus recte vero cum G. 5, 19. ubi obponuntur *dimissis et relictis*, ut bene notat Benteius, qui porro obseruat, durius esse in loco nostro *relictis* — *relinquit*.

quae supra s. dem. vid. c. 72. *Cellarius*.

amplius. Hoc addidit Oud. e codd. et edd. vet. omissum a Scaligero.

Illi enim, enimvero. vid. Ind. in *enim*. Aduertunt castrorum vitium, qui animaduertunt, se

ferunt, castraque castris conuertunt. Hoc idem postero die a prima luce faciunt totumque in ea re diem consumunt. Sed, quantum opere processerant et castra protulerant, tanto aberant ab aqua longius et praesenti malo aliis malis remedia dabantur. Prima nocte aquandi causa nemo egreditur ex castris: proximo die, praesidio in castris relicto, vniuersas ad aquam copias educunt; pabulatum editur nemo. His eos subplices malis haberi Caesar et necessariam subire deditionem, quam proelio decertare, malebat: conatur tamen eos vallo fossaque circummunire, vt quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur; quo necessario descensuros existimabat. Illi, et inopia pabuli adducti, et, quo essent ad id expeditiores, omnia sarcinaria iumenta interfici iubent.

82. In his operibus consiliisque biduum consumitur: tertio die magna iam pars operis Caesaris processerat. Illi inpediendae rei, hora circiter octaua

procul ab aqua et iniquo loco castra posuisset. *M.*

castra c. conuertunt, commutant; prioribus relictis, alia rursus alibi faciunt. Sic Vossius explicat, probantque Cellarius et Oud. Sensem puto esse hunc; ap. *conuertunt* sit vera scriptura, subdubito. *M.* Sic saltem codd. et edd. vet. Alii quidam *conuenerunt*, nullo sensu, vnde Ciaccon. coniecit *conferunt*. Vossius paullo remotius a Caesare castra noua posuisse autumat, et recte quidem, aquam quippe quaerebant; contra propius putabat Clarke. Bentl. vult *continuant*.

proximo die. Haec quoque volebat postero Dauidius contra codd. et edd. vet.

His eos subpl. — His malis voluit efficere, vt eos subplices

sibi haberet. Sic legendum putat Oud. Vulgo legebatur: *His eos subplices male haberi* — et est multiplex diuersitas. Legendum, vt Ciacconius suspicatus est, et plane exstat in codice omnium optimo: *His eos subplicitis* (i. e. miseris, quae sunt poenae loco) *male haberi*. — Est autem *subplicitum* verbum Caesari vtitatum in hac re. vid. c. 84 et Ind. *M.* In lectione in textum recepta ab Oud. cum Dauidio Clarke bene monet *habere* minus conuenire cum seq. *subire*. Vult ergo *haberi*. Atque sic Leid. i. exhibet. Ita ergo restituendum locum sentio. Nam male etiam edd. vet. omisso *vt* *habere* offerunt *his eos subplices malis C. n. sub. ded.*

circummunire. Sic codd. h. l. et edd. vet. Alii *circum-*

signo dato, legiones educunt aciemque sub castris instruunt. Caesar ab opere legiones reuocat, equitatum omnem conuenire iubet, aciem instruit: contra opinionem enim militum famamque omnium videri proelium defugisse, magnum detrimentum adferebat. Sed eisdem de causis, quae sunt cognitae, quo minus dimicare vellet, mouebatur; atque hoc etiam magis, quod spatii breuitas, etiam in fugam coniectis aduersariis, non multum ad summam victoriae iuuare poterat: non enim amplius pedum milibus duobus ab castris castra distabant. Hinc duas partes acies occupabant; tertia vacabat, ad incursum atque inpetum militum relictæ. Si proelium committeretur, propinquitæ castrorum celerem superatis ex fuga receptum dabat. Hac de causa constituerat, signa inferentibus resistere, prior proelio non lacessere.

83. Acies erat Afraniana duplex legionum quinque; tertium in subsidiis locum alariae cohortes ob-

stra, vt supra c. 18. quod et hic Morus receperat.

Illi, et inopia etc. Sic codd. et edd. vet. Alii *Ibi*.

ad id, ad repentinas eruptiones. Sic Oud. Malo cum aliis legere, *ad iter*, etsi codd. seruant *ad id*. *M.* Minus expedit ad iter videri debent carentes iumentis istis. Ceterum illud *ad iter* e solo Faerni libro est a Manutio dasum.

inped. rei causa. Sic editores veteres vtrumque constituerunt lectionem. In libris vet. plerisque extat: *inpediendae rei, quae munitionis causa fiebat*. Sed in his est interpretamentum. Caesar scripserat: *inpediendae rei* (scil. causa), *quae fiebat*: nam hoc *causa* passim omittitur. v. Ind. in h. v. Ergo aliquis, explicaturus locum, addidit in margine: *munitionis*

causa. Idem fere iam alii monuerunt; et videtur cuius in mentem venire posse. *M.* Non video, cur Oud. et Morus seruarint *rei causa*, quod ad glossæ pertinebat. Sustuli.

defugisse. Male Scal. dedit vulg. *diffugisse*. *Defugere* est vitare. Conf. Drakenb. ad Liu. 5, 38. Conf. et G. 6, 13. C. 1, 32.

quae sunt cognitae, Am aliquoties indicatae. Conf. c. 72 et 81. *M.*

acies occupabant. Codd. quidam addunt *duae*.

Acies erat — obtinebant. Hanc lectionem exhibuit coniectura Ciacconius, probauitque Clarkio et Oudendorpio. Codd. et edd. mire variant. *M.* Lips. in Anal. ad de milit. 4, 8. suspicatur legendum *legionum II* (sc. Petreii) et *III* (sc. Afranii).

abhorruisse, eos neque conloquii neque induciarum iura seruasse, et homines inperitos et per conloquium deceptos crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominum nimia pertinacia atque adrogantia accidere soleat, uti eo recurrant, et id cupidissime petant, quod paullo ante contemserint. Neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis obportunitate postulare, quibus rebus augeantur opus suae; sed eos exercitus, quos contra se multos iam annos aluerint, velle dimitti. Neque enim sex legiones alia de causa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam, neque tot tantasque classis paratas, neque submissos Duces, rei militaris peritos: nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum prouinciae prouisum, quae propter diuturnitatem pacis nullum auxilium desiderarit; omnia haec iam pridem contra se parari, in se noui generis imperia constitui, ut idem ad portas urbanis praesidia rebus, et duas bellicosissimas prouincias absens tot annos obtineat: in se iura magistratuum commutari, ne ex Praetura et Consulatu, ut semper, sed per paucos probati et electi in prouincias mittantur: in se aetatis excusationem nihil valere, quod superioribus bellis probati ad obtinendos exercitus euocentur: in se vno non seruari, quod sit omnibus

induciarum. Cf. c. 75. In multis edd. est, eos neque conloquit, neque induciarum iura — et fortasse per errorem verba haec exciderant o Dauis. et Oudend. editione. M. Omnino locus erat restituendus. restitui. Morus omiserat verba neque conloquit.

inperitas. i. e. imprudentes. Liptius aliique volunt inparatos vel inmeritos.

hominum. Refer ad pertinacia. Sic codd. Alii hominibus, parum interest.

horum. alii quorum.

ut idem — obtineat. Pompeius describitur, ut ex initio huius libri satis constat. M.

praesidia. An, praesidio su? Vulgo praesideat. M. Urbans praesidia rebus. ut Hisp. 39. saluti suae praesidium, ubi alii salutis. Sic G. 5. 48. Oudend. mallet communi saluti auxilium. Bentl. mauult praesideat; sed codd. habent praesidia. duas bellic. prou. Hispaniam et Africam. Dauisius.

ne ex Praet. et Cons. ne hi,

datum semper Imperatoribus, ut, rebus feliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia domum reuertantur exercitumque dimittant. Quae tamen omnia et se talisse patienter et esse latitum; neque nunc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, quod tamen sibi difficile non sit; sed ne illi habeant, quo contra se uti possint. Proinde, ut esset dictum, prouinciis excederent exercitumque dimitterent: si id sit factum, nociturum se nemini: hanc unam atque extremam pacis esse conditionem.

86. Id vero militibus fuit pergratum et iucundum, ut ex ipsa significatione potuit cognosci; ut, qui aliquid victi incommodi expectauissent, ultro praemium millionis ferrent. Nam, quum de loco, et tempore eius rei controuersia inferretur: et voce et manibus vniuersi ex vallo, vbi constiterant, significare coeperunt, *ut statim dimitterentur, neque omni interposita fide firmum esse posse, si in aliud tempus differretur.* Paucis quum esset in vtramque partem verbis disputatum; res huc deducitur, ut ii, qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania, statim; reliqui ad Varum flumen dimittantur: ne quid eis noceatur, neu quis inuitus sacramentum dicere cogatur a Caesare, cauetur.

87. Caesar ex eo tempore, dum ad flumen Varum

qui Praetores et Consules fuissent — Conf. c. 6. *M.*

per paucos prob. et electi. Conf. ibid. *M.*

in se actatis — Non licebat veterano militi, per aetatem militiae vacationem habere; sed euocabantur, modo Caesari ea re damnum daretur. Vide cap. 3. *Multi undique* — euocantur. Ergo ad obtinendos exercitus est, ideo ut Pompeius habere pollit exercitus integros, neque careat iis, vnde pollint exercitus confici. *M.*

victi. Codd. quidam *iusti* vel *iussi*.

ultro. Hic inseritur in edd. vet. inde. sed id in codd. desideratur. Oud. coniectat, scriptum fuisse *ultroneae*.

neque omni. Alii *neque enim.* minus bene.

Varum flumen, quod Italiam Galliamque sub Alpibus disteminat. *Cellar.*

sacramentum. Sic optimi codd. habent. Alii *sacramento.* quod receperat Morus. Vid. Ind.

veniat, se frumentum daturum pollicetur: addit etiam, *vt, quid quisque eorum in bello amiserit, quae sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituantur*: militibus, aequa facta aestimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit. Quas cumque postea controuersias inter se milites habuerint, sua sponte ad Caesarem in ius adierunt. Petreius atque Afranius, quum stipendium ab legionibus paene seditione facta flagitaretur, cuius illi diem nondum venisse dicerent, Caesar vt cognosceret, postulant; eoque vtrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus eo biduo dimissa, duas legiones suas antecedere, reliquas subsequi iussit, vt non longo inter se spatio castra facerent; eique negotio Q. Fufium Calenum Legatum praeficit. Hoc eius praescripto ex Hispania ad Varum flumen est iter factum atque ibi reliqua pars exercitus dimissa.

dissolvit. Ita Scal. e bonis codd. Vulgo *solvit*.

habuerint. Leg. *habuerunt*. M. Dauis. *habuerant*.

in ius adierunt. Sic Vossius, e coniectura Iani Guilielmi (cap. 2. Quaestionum in Aululariam in Gruter. lamp. t. 3. p. 344.) restituit, cum in MSS. bonis legeretur *intus adierunt*; in aliis paulo minoris pretii, *introduxerunt*; in vno, eoque optimo, *iustius adierunt*, M. Cic. Verr. 4, 65. Cum ad Praetorem in ius adissemus.

flagitaretur. Clarke dedit *fla-*

gitarentur, vt sit *stipendium* accus. casu, quod, elegantius, sed contra codd. et edd. vet.

Q. Fufium Cal. Cic. Philip. 8, 4. 10, 2. 11, 6. 12, 2. Cellarius. De rebus, hactenus in Hispania gestis, paucissima leguntur in Plutarch. Caes. cap. 36: paulo plura in Appian. Civ. 2. p. 453. 454. Diligenter narravit Dio Cass. 41, 20 — 24. Addi potest Lucani Pharsal. 4, 1 — 401. M.

praeficit. Vulgo *praefecit*. Sed istud boni codd.

dimissa. Vulgo addunt *est*.

C. I V L I I C A E S A R I S

COMMENTARII

DE BELLO CIVILI

LIBER SECVNDVS

ARGVMENTVM

Cap. 1. 2. *C. Trebonius Massiliam obpugnat.* 3. 4. *Nasidius cum classe aduentans animum incolis addit, sed* 5 — 7. *hi nauali proelio superati et* 8 — 11. *machinas magnae molis, a Trebonio exstructas, diruere frustra adorti* 12. 13. *inducias petunt et impetrant.* 14. *obtentas violant, erumpunt, opera Trebonii disiciunt.* 15. *His cito reparatis* 16. *territi ad easdem deditionis condiciones recurrunt.*

Cap. 17. *Interim M. Varro in ulteriore Hispania, cognitis rebus, quae in Italia gestae sunt, in amicitiam Caesaris inclinat; mox hunc ad Massiliam detineri audit et* 18. *defensionem parat, sed* 19. 20. *desertus ab omnibus ad Caesarem transit, qui* 21. *omni modo Hispanos sibi deuincit.*

Cap. 22. *Massilienses quoque sese dedunt.* 23 — 37. *Curio, Caesaris Legatus, ad Uticam bene rem gerit contra Varum, mox,* 38 — 42. *proelio temere commisso ad Bagradam, a Varo et Sabura, Iubae Praefecto, superatus interficitur.* 43. 44. *Exercitus reliquiae partim in Siciliam se recipiunt, partim Varo se dedunt; multos Iuba necat.*

Dum haec in Hispania geruntur, C. Trebonius Legatus, qui ad obpugnationem Massiliae relictus erat,

Liber hic secundus plus dimidia parte periisse videtur. Ciacconius ostendit deesse varia, ad quae proximo libro Caesar se se refert: qualia Dolabellae e Dalmatia fuga; Anionii de- ditto ad Coronam, seditto legionis nonae apud Placentiam et ipsius Caesaris aduentus ad urbem. obpugnatio Massillae. Conf. 1, 34—37, et 56—59. M.

duabus ex partibus aggerem, vineas, turresque ad oppidum agere instituit. Vna erat proxima portui naualibusque; altera ad partem, qua est aditus ex Gallia atque Hispania ad id mare, quod adigit ad ostium Rhodani. Massilia enim fere ex tribus oppidi partibus mari adluitur; reliqua quarta est, quae aditum habet a terra. Huius quoque spatii pars ea, quae ad arcem pertinet, loci natura et valle altissima munita, longam et difficilem habet obpugnationem. Ad ea perficienda opera C. Trebonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouincia vocat: vimina materiamque comportari iubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum octoginta exstruit.

2. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerum ad bellum adparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullae contextae viminibus vineae sustinere possent. Asseres enim pedum duodecim, cuspidibus praefixi atque hi maximis ba-

ad partem. Iurinius ad portam. scita emendatio.

qua est aditus — Rhodani. Ex magna varietate huius loci vix certa lectio proferri potest; saltem cum Il. Vossio ad Pompon. Melam (2, 5), ut Dauisius monuit, pro *adigit* legeatur *adtingit*. Phrasin, *adtingere ad aliquid*, defenderunt interpretes ad h. l. *M.* Verba ex Gallia — *adigit* vncis inclusit Scalig. tanquam suspecta vel glossam sapientia. *Adtingit* bene iam dedere Steph. Valcos. Gryphius. Forſan ἀγγαῖος legendum *adtingit*, ut apud Plautum et alios. Conf. Parei lex. Plautinum hac voce.

quae aditum. alii *qua*.

in altitudinem. Lipsi. poliore.

2. dial. 3. malit *latitudinem*. male. id prodigiosum foret, nec maximum momentum hic in latitudine consistebat.

Asseres. v. Ind. — Hanc expeditionem, contra Massilienses susceptam, diligenter tractauit explicauitque Guischardus: vid. Mémoires militaires sur les Grecs et les Romains, T. 2. p. 53. *M. cratium.* Crates sunt opusplexile vimineum, quo vineae integuntur. vid. Ind. in *vineae*. Quia ergo h. l. quatuor ordines (*vier Schichten*: cf. 5, 51. *ordines cepitum*) cratium impositi erant vineae, dicuntur hostes tela s. asseses tanta vi mississe, ut per quatuor illos ordines s. quadruplex tectum vi summa penetrarent, et in terra desigerentur. *M.*

in terra desigebantur. Sic Liu. 44, 5. Male Scal. *in terra* vncis includit.

porticus (vineae, sic dictae a similitudine porticus *integebantur* (a militibus Trebonii), quia crates non sustinebant vim te-

listis missi, per quatuor ordines cratium in terra defigebantur. Itaque, pedalibus lignis coniunctis inter se, porticus integebantur; atque hac agger inter manus proferebatur. Antecedebat testudo pedum LX, aequandi loci causa, facta item ex fortissimis lignis, conuoluta omnibus rebus, quibus ignis iactus et lapides defendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri atque turrium, multitudo tormentorum omnem administrationem tardabat. Tum crebrae per Albicos eruptiones fiebant ex oppido, ignesque aggeri et turribus inferebantur, quae facile nostri repellabant milites magnisque vltro inlatis detrimentis, eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum reiciebant.

3. Interim L. Nasidius, ab Cn. Pompeio cum classe nauium sedecim, in quibus paucae erant aeratae, L. Domitio Massiliensibusque subsidio missus, freto Siciliae, imprudente atque inopinante Curione, peruehitur: adpulsisque Messanam nauibus, atque inde propter repentinum terrorem principum ac senatus

lorum hostilium. *M. Scal. integebatur, male.*

hac ratione: vt in Graecis τῶν τε. *M. Aduerbialiter positum hac, sub porticu.*

inter manus, manibus, manuum administratione. Cic. Verr. 5, 11. Liu. 3, 13. vbi vid. Drakenb. *M.*

aequandi loci causa, h. e. vt milites, testudine tecti, explerent fossam, qua Massilienses urbem cinxerant et munierant. Guischardus p. 55. de hac testudine sic loquitur: *Trebonius l'employa ici pour préparer et niveller le terrain, que la jetée devoit couvrir.* Tractat eundem locum in Mémoires critiques et historiques T. 4. p. 128, vbi de hac testudine dicit: *elle dévança les travailleurs pour leur faciliter les moyens d'aplanir le terrain. — Il n'y a presque pas*

de doute, que par cet aequandi loci causa les historiens n'entendent le comblement du fossé. Rem omnem vero huc refert, Caesarianos sub testudine expleisse fossam, quae Massiliam cinxerit. Et sic explicat etiam Vitruvianum locum (10, 20), *testudo ad congestionem fossarum, i. e. dont la destination étoit de protéger le comblement du fossé.* *M.* Sic iam Dauius locum explicabat.

facta item. haec verba perperam suspecta sunt Scaligero.

conuoluta. Sic Oud., e cod. Scal. et ed. Rob. Steph. Vulgo male euoluta. Ciacc. ex ingenio dederat inuoluta, nec male. hoc receperat Morus.

Albicos. Cf. 1, 34. 57. *M.* aeratae. vid. Ind. in aor. *M.* Curione. Cf. 1, 31. *M.* peruehitur. Alii prouehitur. *Ee*

fugafacta, ex naualibus eorum nauem vnā deducit. Hac adiuncta ad reliquas naues, cursum Massiliam versus perficit; praemissaque clam naucula, Domitium Massiliensesque de suo aduentu certiores facit eosque magnopere hortatur, vt rursus cum Bruti classe, additis suis auxiliis, confligant.

4. Massilienses, post superius incommodum, veteres ad eundem numerum ex naualibus productas naues refecerant summaque industria armauerant, (remigum gubernatorumque magna copia subpetebat) piscatoriasque adiecerant atque contexerant, vt essent ab ictu telorum remiges tuti: has sagittariis tormentisque compleuerunt. Tali modo instructa classe, omnium seniorum, matrum familiae, virginum precibus et fletu excitati, vt extremo tempore ciuitati subuenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicauerant, naues conscendunt. Communi enim sit vitio naturae, vt inuisis, latitantibus atque incognitis rebus magis confidamus vehementiusque exterreamur: vt tum accidit. Aduentus enim L. Nasidii summa spe et voluntate ciuitatem compleuerat. Nacti idoneum ventum, ex portu exeunt et Tauroenta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perueniunt, ibique naues expediunt, rursusque se ad confligendum animo confirmant et consilia com-

ex naualibus eorum vnā. Hoc debetur Scaligero. Vulgo erat *nauibus*. Dauid. e cod. Noruic. volebat *ex naualibus eorum deducit nauem*. Sic et mox cap. 4. Hic quoque addo *nauem*.

superius incomm. Conf. 1, 58. *M.*

remigum. Hic addendum erit, *enim.* *M.*

subpetebat. Hoc verbum expunctum cupit Scal. inuisis codd.

vt extremo — Tō vt in quibusdam codd. deest, non male.

latitantibus. Quia codd. aliquot habent *latitatis*, verbum sine sensu, Marciandus in *Explicit. vet. auct. p. 267* legi vult *intentatis*. Vulgata lectio melior est. Tribus verbis Caesar describit res *futuras*, de quarum exitu nunc non constat. *M.* Forſan tō *latitantibus* ortum e glossa vocis *inuisis*. Mecum facit Bentleius.

exterreamur. Nullum hic esse terrori locum monet Bentleius. Et certum est, male cohaerere cum sequentibus. Proinde legi iubet iste *efferramur*.

municant. Dextra pars Massiliensibus adtribuitur, sinistra Nasidio.

5. Eodem Brutus contendit, aucto nauium numero. Nam ad eas, quae factae erant Arelate per Caesarem, captivae Massiliensium accesserant sex. Has superioribus refecerat diebus atque omnibus rebus instruxerat. Itaque suos cohortatus, quos integros superauissent, ut victos contemnerent, plenus spei bonae atque animi aduersus eos proficiscitur. Facile erat, ex castris C. Trebonii atque omnibus superioribus locis prospicere in urbem, ut omnis iuuentus, quae in oppido remanserat, omnesque superioris aetatis, cum liberis atque vxoribus publicisque custodiis, aut ex muro ad coelum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent et, ante simulacra proiecti, victoriam ab Diis exposcerent: neque erat quisquam omnium, quin in eius diei casu suarum omnium fortunarum euentum consistere existimaret. Nam et honesti ex iuuentute, et cuiusque aetatis amplissimi, nominatim euocati atque obsecrati, naues conscenderant; ut, si quid aduersi accidisset, ne ad conandum quidem sibi quidquam reliqui fore viderent; si superauissent, vel domesticis opibus, vel externis auxiliis, de salute urbis confiderent.

Tauroenta. Stephanus Byzantius scripsit Ταυρόεις, quod nomen II. Vossius Melae (2, 5) reddidit. Ptolemaeus Ταυρόεντιον proxime post Massiliam ab ortu posuit: e quo Strabonem (4. p. 180 ubi Ταυρόεντιον est) Calaubonus emendat. *Cellar.* Videtur fuisse ad sinum Telonensem, ubi nunc bini portus *le bras de S. George* et *l'Evescat.* *Wesselingius* (ad Antonin. itinera. p. 506). *M.*

factae erant. sic codd. Alii fuerant.

Arelate. Cf. 1, 36. *M.*

superior aetas, senectus. M. Apul. Metam. 1. *altiore*, Terull. Apol. c. 9. *matorem aetatem* dixere.

dici casu. Sic et c. 14.

honesti, nobili familia orti. M.

si superauissent. Dauis. malebat *sin*, sed noster et alibi *ro* si licet usurpat. Ita et Cic. ad Diu. 1, 75. *si exploratum, si dubium.* Cf. Horat. Ep. 1, 5, 6. ed. Bentleii. Curtius ad Plin. ep. 1, 3. et ad Sallust. Cat. 52 et 58. Iug. 10. Drakenb. ad Liv. 4, 5.

E e 2

6. Commisso proelio, Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum praeceptorum, quae paullo ante ab suis acceperant, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur, et, quibus in pugna vitae periculum accideret, non ita multo se reliquorum civium fatum antecedere existimarent, quibus, urbe capta, eadem esset belli fortuna patienda. Diductisque nostris paullatim nauibus, et artificio gubernatorum mobilitati nauium locus dabatur et, si quando nostri facultatem nacti ferreis manibus iniectis navem religauerant, undique suis laborantibus succurrebant. Neque vero coniuncti Albicis comminus pugnando deliciebant; neque multum cedebant virtute nostris: simul ex minoribus nauibus magna vis eminus missa telorum multa nostris [de improviso] imprudentibus atque inpeditis vulnera inferebant: conspicataeque naues triremes duae nauem D. Bruti, quae ex insigni facile agnosci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitauerant: sed tantum, re prouisa, Brutus celeritate nauis enisus est, ut paruo momento antecederet. Illae adeo grauiter inter se incitatae conflixerunt, ut vehementissime vtraeque ex concursu laborarent; altera vero prae fracto rostro tota conlaberetur. Qua re animum aduersa, quae proximae ei loco ex Bruti classe naues erant, in

Commisso proelio, interea dum committitur proelium. *M.*

praeceptorum. Sunt adhortationes, de quibus cap. 4. *M.*

Diductisque. Sic Oudend. & codd. et edd. vet. Vulgo *deductisque.*

ferreis manibus. v. Ind. in *harpago* et *manus.* *M.*

inferebant. Bene sic, ut G.

3. 17. *multitudo* — *conuen-*

Vid. et H. 6. et Liu. 2,

5. item Gron. ad Liu. 36, 16. Non ergo opus, cum Hotomanno legere *magna vi.*

insigne Praetoriae nauis fuit vexillum purpureum, interdum et aliud quid. Conf. Scheffer. de milit. nau. p. 175. *M.* Male hic alii *exigui* vel *ex signo.* Locum emendauit Faernus.

tantum, re prouisa. Alii *tanta re prouisa.*

prae fracto rostro. Sic codd.

ees impeditas inpetum faciunt celeriterque ambas deprimunt.

7. Sed Nasidianae naues nullo vsui fuerunt celeriterque pugna excefferunt: non enim has aut conspectus patriae aut propinquorum praecepta ad extremum vitae periculum adire cogeabant. Itaque ex eo numero nauium nulla desiderata est, ex Massiliensium classe quinque sunt depressae, quatuor captae, vna cum Nasidianis profugit: quae omnes citeriorem Hispaniam petiuerunt: at ex reliquis vna praemissa Massiliam, huius nuncii perferendi gratia, quum iam adpropinquaret vrbi, omnis sese multitudo ad cognoscendum effudit ac, re cognita, tantus luctus excepit, vt vrbs ab hostibus capta eodem vestigio videretur. Massilienses tamen nihilo sequius ad defensionem vrbs reliqua adparare coeperunt.

8. Est animaduersum ab legionariis, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus, magno sibi esse praesidio posse, si pro castello ac receptaculo turrini ex latere sub muro fecissent, quam primo ad repentinos incursus humilem paruaque fecerant. Huc se referebant: hinc, si qua maior obpresserat vis, propugnabant: hinc ad repellendum et prosequendum hostem procurrebant. Patebat haec quoquouersus pedes triginta, sed parietum crassitudo pedum quinque: postea

Vulgo *perfracto*. Volbl. cod. *praerupto*.

animam aduersa. Ond. e. cod. Vulgo *animaduersa*.

conspetus. Alii *respectus*. *ad cognoscendum*. Haec verba perperam suspecta sunt Davilio.

sequius. Al. *sectus*, quod est idem. Al. *segnius*, non male.

M.

Est animaduersum —. Hoc caput cum nono in Franto-

gallicum sermonem transtulit et illustravit Guischartus in *Mémoires critiques et historiques* T. 4. p. 104, cum iam antea in *Mémoires militaires* T. 2. p. 58. eundem locum tractasset, et tabula aeri incisa illustrasset. M. Eo nomine illum reprehendit Lo-Looz in *Défense du Chevalier Folard*. p. 37.

turrin ex latere, turrin lateritiam. M. Bendl. addit *clatorem*.

vero, ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita solertia, inuentum est, magno esse usui posse, si haec esset in altitudinem turris elata. Id hac ratione perfectum est.

9. *Vbi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur, ne quid emineret, vbi ignis hostium adhaeresceret. Hanc insuper contignationem, quantum tectum plutei ac vinearum passum est, laterculo adstruxerunt, supraque eum locum duo tigna transversa iniecerunt non longe ab extremis parietibus, quibus suspenderent eam contignationem, quae turri tegimento esset futura; supraque ea tigna directo transversas trabes iniecerunt easque axibus religauerunt. Has trabes paullo longiores atque eminentiores, quam extremae parietes erant, effecerunt, ut esset, vbi tegimenta praependere possent*

ad contabulationem. In eodd. et edd. vet. legitur *id contabulationis causa.*

capita tignorum. Sic apud Curt. 4, 2. caput molis.

adhaeresceret. Sic Oud. e eodd. et edd. pr. Vulgo *inhaeresceret*, quod Scal. dedit.

contignationem laterculis adstruxerunt. Quid hoc sit, non intelligo: suspicor, sensum esse, eos inde ab eo loco, vbi contignatio fuit, rursus imposuisse quoquoque, et veluti adstruxisse opus lateritium, ut turris fieret altior. Sed, si hic esset sensus, scribere debuisset Caesar: *ad hanc contignationem* (ibi, vbi est contignatio) — *lateritium adstruxerunt.* Guichardus sic vertit: *On continuera à murer, au dessus de ce plancher tant que la protection des mantelets et des galeries le permet.* Eundem sensum exprellit Wagnerus in versione

Germanica. Ergo hi eodem modo, quo ego, ceperunt. Addam lectiones varias. MSS. omnes habent *latericulo*, quod Marclandus in Explicat. vet. auct. p. 268 mutat in *lateritio* (sic. *opera*): quod probat. Optimus codex habet *adstrinxerunt*, non *batis*: alius *construxerunt*, non *male*. M. Mox sequitur, *ne saxa — lateritium discuterent*, quod probat Marclandus hic verum vidisse. Planior etiam sensus procederet ex *Mori lateritium*. Opus *lateritium* Columella dixit 9, 6.

quantum — passum est. Sub pluteo et vineis stantes struebant turrim, ut paulo post dicitur. Ergo, in tantum potuerunt turrim altiore struendo facere, in quantum altus erat pluteus et vineae, quibus struentes tegebantur; sin altius voluissent aedificare, non fuissent tecti pluteo et vineis. M.

ad defendendos ictus ac repellendos, quum inter eam contignationem parietes exstruerentur: eamque contabulationem summam lateribus lutoque constraverunt, ne quid ignis hostium nocere posset: centonesque insuper iniecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent, Storias autem ex funibus ancorariis tres, in longitudinem parietum turris, batas quatuor pedes fecerunt, easque ex tribus partibus, quae ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrin præpendentes reli-gauerunt: quod unum genus tegimenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transire posse. Vbi vero ea pars turris, quae erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium, pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per se ipsam prehensionibus ex contignatione prima sus-pendere ac tollere coeperunt: ubi, quantum sta-

suspendere. Infra synonymum est tollere, hinauffschrauben. M. Gall. pour être les supports de la plateforme:

directo, recta linea. M.

axibus (mit Bohlen oder Bretern) religauerunt. Ergo

tabulis ligneis trabes illas copu-lant inuicem et figunt. vid.

Ulpiano Ind. in remittendo. M.

Pro easque alii habent eaque, ut referatur ad tigna. Loco tō

axibus alii legunt assertibus.

Asses sunt tabulae; assertes tra-bes fissae, quales transversae in

tectis sustinent regulas. V. c. 2.

eminentior, quam extremus

paries, procurrens. I. prominens

ultra superficiem parietis. Nam

extremus paries est ibi, ubi su-perficies est. M.

tegimenta, v. c. cilicia, coria.

M.

quum inter —. Melius vulgo,

dum. M.

Storia, opus textile vilius,

quo humus infertitur. Matra-izen. Decken. M. Gall. nat-tes. V. Ind.

quae erat perfecta. Oad.

malit qua, ut Louan. et Heinlii.

per se ipsum. Par ces mots

César marque sans équivoque,

que les ressorts qu'on em-ployoit pour l'élevation de la

plateforme étoit dans la plate-forme même et dans son équi-

libre. Guischartus T. 4. pag.

113.

prehensio, genus machinae,

quo per modum cochleae tectum vel tignationes subleuantur

et adtolluntur. Cellar. Codic-es variant: nam et pressioni-

bis habent, quas et ipsas e

Vitruvio 10, 8. docent machi-

nationes fuisse ad tollenda et

elevanda onera, siue, ut Vos-sio ad h. l. et Laeto in Lex.

Vitruviano videtur, hypomo-chlium. M.

quantum stor. dem. patish.

riarum demissio patiebatur, tantum eleuabant. Intra haec tegimenta abditi atque muniti parietes lateribus exstruebant, rursusque alia prehensione ad aedificandum sibi locum expediebant. Vbi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item, ut primo, tecta extremis lateribus instruebant, exque ea contignatione rursus summam contabulationem storiasque eleuabant. Ita tuto ac sine ullo vulnere ac periculo sex tabulata exstruxerunt, fenestrasque, quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda in struendo reliquerunt.

10. Vbi ex ea turri, quae circum essent, opera tueri se posse confisi sunt; musculum pedum LX longum, ex materia bipedali, quem a turri lateritia ad hostium turrim murumque perducerent, facere instituerunt: cuius musculi haec erat forma. *Duae primum trabes in solo aequae longae, distantes inter se pedes quatuor, conlocantur inque eis columellae pedum in altitudinem quinque defiguntur. Has inter se capreolis molli fastigio coniungunt, ubi tigna, quae musculi tegendi causa ponant, conlocentur. Eo super tigna bipedalia iniiciunt*

quanta erat storiarum praependentium longitudo ad homines inter operandum protegendos. *Clarkius.*

prehensione. Hic consentiunt codices, nisi quod *prehensione* habent, unus etiam corrupte *prehensione*. *M.*

tormenta mittenda. vid. Ind. in *tortementum*. De omni hoc loco conf. Turnebi Aduers. 11, 24. *M.* Intellige grandia missilia e tormentis mittenda.

pedum. Leg. cum aliis *pedes*. *M.* Lipsius emendat *pedum* IX. Pol. 1, 9. Rectius sic omnino.

materia bip. tigna bipedalia. *M.*

capreolis. Omnes fere con-

sentiant, capreolos esse tigna, sic utrimque preclinata versus columnam, ut utrimque nisu ac renisu firment columnam, ne vacillet. Conlegit sententias Latius in Lexico Vitruu. pag. 19, 20, et Graece dici *συννωτας*, post alios monuit. *Molle festigium* est, leniter proclinatum. *M.*

regulas, ligna directa, qualia normae loco fabri admovent parietibus, ut, an linea recta seruetur, examinent. Interdum regulae sunt *die Leisten an der Wand*. *M.* Gall. *des lattes, des listels*. Edd. vet. corrupte hic habent *regulas*.

tectum vineis. Aedificantes musculum stant sub vineis. *M.* Oud. potius credit significari,

eaque laminis clavisque religant. Ad extremum muscoli tectum trabesque extremas quadratas regulas, quatuor patentis digitos, defigunt, quarum lateres, qui super musculo struantur, contineant. Ita fastigato atque ordinatim structo, ut trabes erant in ocreolis conlocatae, lateribus lutoque musculus, ut ab igni, qui ex muro iaceretur, tutus esset, contegitur. Super lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua inmissa lateres diluere posset. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus conrumpantur, centonibus conteguntur. Hoc opus omne, tectum vineis, ad ipsam turrin perficiunt subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione navali, phalangis subiectis, ad turrin hostium admouent, ut aedificio iungatur.

11. Quo malo perterriti subito oppidani saxa, quam maxima possunt, vectibus promouent praecipitataque muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materiae sustinet; et, quidquid incidit, fastigio musculi elabitur. Id ubi vident, mutant consilium: cupas, tæda ac pice refertas, incendunt easque de muro in musculum deuoluunt. Inuolutae labuntur, delapsae

latens post vineas. Et sic quoque capiendum locum G. 7, 27. censet, ubi *legiones* dicuntur *intra vineas in occulto expeditae*. Liplius putabat, posse legi *tecti*.

phalangae, i. palangae, i. *φάλαγγες*, sunt cylindri lignei, subpositi oneri, ut super iis facilius prouoluatur (*Walzen*). Plerumque iis vsi sunt veteres in navibus e litore deducendis, aut in litus subducendis: unde Hesychio sunt τῶν ὑπερσελαμα, et, ut iam alii monuerunt, Iulio Polluci in onomast. 7, 190, τὰ τῶν ναυλίων ξύλα, οἷς ὑποβλάθισιν ἐφέλκονται αἱ νῆες. Conf. Apollon. Rhod. Argon. 1, 375. 388. et 2, 845. Conf. 3, 40, *subiectis scutulis*. Hinc

intelligitur, cur Caesar dixerit *machinatione navali*, h. e. machinatione, qua vulgo in re nautica uti solent. — Ceterum et hoc et superius caput illustravit Liplius Poliorc. 1, 4, 9. Musculi figuram Guischartus exhibuit (*Mémoires militaires* T. 2. p. 58), longe diuerfam ab ea, quae in editionibus quibusdam Caesaris exhibetur, sed haud dubie multo verior, Caesarinaeque descriptioni magis congruam. *M. Phalanges, rouleaux, cylindres*. Hesychio et Polluci dicuntur etiam *φάλαγγες*. Nonio Marcello 2, 725. *palangae*, qui eas bene describit. Plura dabit Turnebus Adu. 27, 24.

labuntur, de fastigio. M.

ab lateribus longuriis furcisque ab opere remouentur. Interim sub musculo milites vectibus infima saxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, conuellunt. Musculus ex turri lateritia a nostris telis tormentisque defenditur: hostes ex muro ac turribus submouentur: non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus iam lapidibus ex ea, quae suberat, turri subductis, repentina ruina pars eius turris concidit, pars reliqua consequens procumbebat.

12. Tum hostes, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati; Deorum ira percussi, urbis direptione perterriti, inermes cum infulis sese porta foras vniuersi proripiunt; ad Legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Qua noua re oblata, omnis administratio belli consistit, militesque, auersi a proelio, ad studium audiendi et cognoscendi feruntur. Vbi hostes ad Legatos exercitumque peruenerunt, vniuersi se ad pedes praeciunt: orant, *ut aduentus Caesaris expectetur: ca, tam suam urbem videri, opera perfecta, turrem subrutam; itaque a defensione desistere: nullam exoriri moram posse, quo minus, quum venisset, si imperata non facerent, ad nutum e vestigio diriperentur. Docent, si omnino turris concidisset, non posse milites contineri, quin spe praedae in urbem intrumperent urbemque delerent.* Haec atque eiusdem generis complura, ut ab hominibus doctis, magna cum misericordia sletuque pronunciantur.

turris rep. — percussi. Haec omnia ablunt a cod. Cuiac. Petau. Noruic. Leid. primo, qui est codex optimus, Voss. Lovan, neque temere fieri potuit, ut tam multa a pluribus omitterentur. Et est aliquid tautologiae in his, *ruina repentina commoti, et inopinato malo turbati.* Etiam *direptione perterritus* necessario h. l. erit, me-

tu direptionis imminantis perterritus. Est igitur incertum, an verba haec, et quidem omnia ac singula, Caesaris sint. *M. cum infulis.* Cf. Tacit. Hist. 1, 66. Liu. 30, 36. *captam — videri.* Sic rectius edd. vet. Bentleio iudice. Vulg. *videre.*

opera (machinas et munitiones Caesariani exercitus) *perfecta.* *M.*

13. Quibus rebus commoti Legati milites ex opere deducunt, obpugnatione desistunt, operibus custodias relinquunt. Induciarum quodam genere misericordia facto, aduentus Caesaris expectatur: nullum ex muro, nullum a nostris mittitur telum: ut re confecta, omnes curam et diligentiam remittunt. Caesar enim per litteras Trebonio magnopere mandauerat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne grauius permoti milites et defectionis odio et contentione sui et diutino labore omnes puberes interficerent: quod se facturos minabantur: aegreque tunc sunt retenti, quin oppidum irumperent, grauiusque eam rem tulerunt, quod stotisse per Trebonium, quo minus oppido potirentur, videbatur.

14. At hostes, sine fide, tempus atque occasionem fraudis ac doli quaerunt; interiectisque aliquot diebus, nostris languentibus atque animo remissis, subito, meridiano tempore, quum alius discessisset, alius ex diutino labore in ipsis operibus quieti se dedisset, arma vero omnia reposita contactaque essent, portis se foras erumpunt, secundo magnoque vento ignem operibus inferunt. Hunc sic distulit ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormenta flammam conciperent et prius haec omnia consumerentur, quam, quemadmodum accidisset, animum aduerti posset. Nostris, repentina fortuna permoti, arma, quae possunt, adripiunt: alii ex castris sese incitant: sit in hostis inpetus; sed muro sagittis tor-

spe praedae. Codd. quidam *se praedae*, unde Heinl. ad Sil. Ital. 12, 438. et Oud. arbi-
trantur leg. *se spe praedae*.

hominibus doctis, facundis. *Possius.* Et quidni aliqua Graecarum litterarum adfuetudo (v. ad 1, 29) eos hactenus quoque expoliuerit? Cic. pro Flacco 26. *M.*

arma contacta. vid. ad B. G. 2, 21. *M.*

se foras erumpunt. Sic et Virg. G. 4, 368. Cf. et Berger. de nat. pulcr. orat. p. 408. et Drakenb. ad Silium 12, 438.

tormenta flammam conciperent. Vulgo *tormenta*que. Edd. vet. *acciperent*.

muro sagittis prohibentur, sagittis, e muro missis. *M.*

mentisque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt ibique musculum turrimque lateritiam libere incendunt. Ita multorum mensium labor hostium perfidia, et vi tempestatis, puncto temporis interiit. Tentauerunt hoc idem Massilienses postero die: eandem nacti tempestatem, maiori cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnaverunt multumque ignem intulerunt. Sed, ut superioris temporis contentionem nostri omnem remiserant, ita, proximi diei casu admoniti, omnia ad defensionem parauerant. Itaque, multis interfectis, reliquos infecta re in oppidum repulerunt.

15. Trebonius ea, quae sunt amissa, multo maiore studio militum administrare et reficere instituit. Nam, ubi tantos suos labores et adparatus male cecidisse viderunt, inducisque per scelus violatis suam virtutem inrisui fore perdoluerunt, quod, vnde agger omnino conportari posset, nihil erat reliquum: omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis et conuectis, *aggerem noui generis atque inauditum ex lateritiis duobus muris, seu pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, aequa fere latitudine, atque ille congestitius ex materia fuerat agger. Vbi aut spatium inter muros, aut inbecillitas materiae postulare videretur, pilae interpo-*

maiori. Alii maiorique. superioris temporis contentionem (antiquam fortitudinem) remiserant (per aliquot dies). M. Ciacc. et Dauisius mallent superiori tempore. non opus. Sic c. 40. ad superiorem spem addita praesentis temporis optione.

latitudine. Plures malunt altitudine. M.

congestitius. Sic Oud. bene et codd. Vulgo congestus.

aut spatium. Legebatur au-

tem; sed e codd. et edd. vet. emendandum suauit Clarkius. Conrexit Oud.

muro tectus. Tò tectus abvndare statuit Marclaud. p. 268. Verum consentientibus codd. abundantia non nocet. Pro sub tecto alii sub tecto, quod placet Grutero.

aduersus, a fronte. M.

reconcinnatur. Recte hoc, quisquis fuerit, reposuit pro vitiola codicum omnium lectione,

nuntur, transuersaria tigna iniiciuntur, quae firmamento esse possint: et, quidquid est contignatum, cratibus consternitur cratesque luto integuntur. Sub tecto miles, dextera ac sinistra muro tectus, aduersus plutei obiectu, operi quaecumque vsui sunt, sine periculo subportat. Celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum solertia et virtute militum breui reconcinnatur: portae, quibus locis videtur, eruptionis causa in muro relinquuntur.

16. Quod vbi hostes viderunt, ea, quae diu longoque spatio refici non posse sperassent, paucorum dierum opera et labore ita resecta, vt nullus perfidiae neque eruptioni locus esset, neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus noceri posset; eodemque exemplo sentiunt, totam urbem, qua sit aditus ab terra, muro turribusque circumiri posse, sic, vt ipsis consistendi in suis munitionibus locus non esset, quum paene inaedificata in muris ab exercitu nostro moenia viderentur ac tela manu coniicerentur, suorumque tormentorum vsum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio propinquitatis interire; parique conditione ex muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adaequare non posse intellegunt: ad easdem deditionis condiciones recurrunt.

quae est reconciliatur. Nam reconcinnare in aedificando poni pro relarcire, reficere conlapla, ex Cic. ad Qu. Fr. 2, 6. iam docuerat Cellarius. Si ergo ruuosa reconcinnare dicitur, dici etiam potest detrimentum reconcinnari, quia detrimentum h. l. est detrimentum, ruina acceptum (*den Schaden ausbessern*). M. Scal. iam habet reconcinnatur. Id reconciliatur metaphoram habet ab amicitia.

Quod vbi. Leid. 2. Sed vbi. Verum quod nonnunquam eandem vim habet, vt notat Manut. ad h. l.

aditus ab terra. Male post aditus virgula locatur.

circumiri. Sic codd. Ast edd. vet. circumuentiri, quod recipit Clarke.

paene inaedific. — moenia. Moenia hostium lateritia (c. 15) ita prope muros urbis Malliliensis structa erant, vt eos fere tangerent. M.

17. M. Varro in vltiore Hispania initio, cognitis iis rebus, quae sunt in Italia gestae, diffidens Pompeianis rebus, amicissime de Caesare loquebatur: *praeoccupatum sese Legatione ab Cn. Pompeio, teneri obstrictum fide: necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Caesare intercedere; neque se ignorare, quod esset officium Legati, qui fiduciarium operam obtineret, quae vires suae, quae voluntas erga Caesarem totius prouinciae.* Haec omnibus ferebat sermonibus, neque se in vllam partem mouebat. Postea vero, quum Caesarem ad Massiliam detineri cognouit, copias Petreii cum exercitu Afranii esse coniunctes, magna auxilia conuenisse, magna esse in spe atque expectari et consentire omnem citeriorem prouinciam; quaeque postea acciderant, de angustiis ad Ilerdam rei frumentariae, accepit; atque haec ad eum latius atque inflatus Afranius perscribebat: se quoque ad motum fortunae mouere coepit.

18. Dilectum habuit tota prouincia; legionibus completis duabus, cohortes circiter triginta alarias

M. Varro. Cf. 1, 38. M. Legatione, munere Legati. M.

fiduciarium operam, administrationem belli, sibi creditam ea lege, vt ea rursus cederet, si Imperator eum cedere voluisset. Ita fere Gesnerus in Thes. L. L. Conferri potest Ernesti Clau. Cic. in *fiducia*. Sed res est italica. M. Hotomann. et Ciaccon. mallent *fiduc. prouinciam*.

ferebat sermon. Bene sic cod. Vrsini. trito sensu, dictitabat, prae se ferebat. Freinsb. in Ind. Curtii vult *ferebat*. Codd. alii *referebat*. Doruillii *inferebat*.

Postea vero, quum. Marcl. p. 268. legit *quam*, vt G. 4. 37. 5, 32 etc.

detineri. Vascos. editio male dedit *distineri*, quod fluxit in *aliae*.

magna (auxilia) esse in spe atque expectari. Vulgo *expectatione* contra codices. M.

inflatus. Exempla vid. in Ind. M.

perscribebat. P. Faber Sem. 1, 21. malit *praescribebat* i. e. ante scribebat. Sic et codd. quidam et edd. vet.

cohortes alarias. Respice ad 1, 73.

vi facerent. Glossema videtur Benteio. Et prius *Pompeioque* codex quis pro *Petreioque*.

in Hispani. Sic codd. et sic alibi noster in nominibus vr-

addidit; frumenti magnum numerum coegit, quod Massiliensibus, item quod Afranio Petreioque mitteret; naues longas decem Gaditanis, vt facerent, imperauit; complures praeterea in Hispali faciendas curauit; pecuniam omnem omniaque ornamenta ex fano Herculis in oppidum Gades contulit; eo sex cohortes praesidii causa ex Prouincia misit; Caiumque Gallonium, Equitem Romanum, familiarem Domitii, qui eo procurandae hereditatis causa venerat, missus a Domitio, oppido Gadibus praefecit; arma omnia priuata ac publica in domum Gallonii contulit; ipse habuit graues in Caesarem conciones. Saepe ex tribunali praedicauit, *aduersa Caesarem proelia secisse, magnum numerum ab eo militum ad Afranium perfugisse, haec se certis nunciis, certis quattoribus, comperisse.* Quibus rebus perterritos ciuis Romanos eius prouinciae sibi ad Rempublicam administrandam HS. CXC et argenti pondo XX milia, tritici modios CXX milia polliceri coegit. Quas Caesari esse amicas ciuitates arbitrabatur, iis grauiora onera iniungebat praesidiaque eo deducebat;

bium. V. not. ad G. 6, 3. et Voss. de construct. c. 46.

ex fano Herculis. Sacra Herculi, tamquam semper peregrinabundo, extra muros fiebant. Curtius 4, 2, 4. *Cellar.* Cf. c. 21. M.

se certis nunciis. Codd. quidam *secretis.*

perterritos ciuis Romanos. Alii *perterritis ciuibz Romanis* subaudito *eos.*

HS. CXC. Lege aduerbialiter: centies et nonagies sestertium. *Cellar.* Sestertium continet milia sestertios (*Kaisergroschen*). M. 200 francs.

argenti — milia, i. e. viginti milia librarum argenti pondo, zwanzig tausend Pfund an

Gewicht. Iam Cellarius laudavit Gronouium de Sestert. 1, 6. et admonuit, libram argenti esse centum drachmas (sic Graeci) seu denarios (sic Romani). Denarius s. drachma sunt tres circiter grossi nostri. Add. Perizon. ad Sanctii Mineru. p. 598. M. Noltra moneta fere 16 solidos valet vel 78 centimes.

tritici modios. per adpositionem, vel subaudito *ad.* Conf. Afr. 36.

coegit. Alii *cogit.*

praesidiaque — reddebat. Haec verba vulgo post *addicebat* legebantur inepte. Verum ordinem Hotomannus restituit, consentientibus quinque codd. Oudendorpii, in quibus est optimus, Leidensis primus. M.

et iudicia in priuatos reddebat; qui verba atque orationem aduersus Rempublicam habuissent, eorum bona in publicum addicebat; prouinciam omnem in sua et Pompeii verba iusiurandum adigebat. Cognitis iis rebus, quae sunt gestae in citeriore Hispania, parabat bellum. Ratio autem haec erat belli, vt se cum duabus legionibus Gades conferret, naues frumentumque omne ibi contineret: prouinciam enim omnem Caesaris rebus fauere cognouerat. In insula, frumento nauibusque comparatis, bellum duci non difficile existimabat. Caesar, etsi multis necessariisque rebus in Italiam reuocabatur, tamen constituerat, nullam partem belli in Hispaniis relinquere; quod magna esse Pompeii beneficia et magnas clientelas in citeriore prouincia sciebat.

19. Itaque, duabus legionibus missis in vltiorem Hispaniam cum Q. Cassio, Tribuno plebis, ipse cum sexcentis equitibus magnis itineribus progreditur editumque praemittit, ad quam diem Magistratus principesque omnium ciuitatum sibi esse praesto Cordubae

aduersus Rempublicam. Manutius ex Nicasii coniectura ponebat *adu. Pompeium*, male. Qui enim Pompeio fuere contrarii, Reipublicae contrarii censentur.

eorum. Leg. *eorumque.* M. Ea coniunctione hic non est opus, nec boni codd. habent.

insula. Et haec dicta est *Gades*, ad ostia Baetis fluminis. v. Cellarii notit. orbis ant. M.

necessariis rebus. In his videtur fuisse seditio militum, Placentiae orta et feliciter composita, de qua vid. Sueton. Iul. c. 69 et Dio Cass. 41, 26, qui longam orationem, tum a Caesare dictam, suo operi intulit. Etsi vero tempus ipsum definire non possum, tamen res in ea tempora incidit, de quibus infra cap. 22 extri dicitur. Volui

saltem de ea monere, quia Caesar plane silentio praeteriit. M. *Pompeii beneficia.* Conf. 1, 29. M.

Cordubam mitteret. Codd. quidam *Cordubae*. Sic et cod. quidam C. 3, 100. *Brundisio venit.* et 103. *Romae adlatas.* V. Oud. Recte tamen ista vitiosa videntur Bentleio.

ad diem. Alii codd. et edd. *ad statum diem.* In talibus non definiri potest, quid quouis loco scriptor posuerit. Huiusmodi varietates passim enoto, vt tirones agnoscant, non semper posse sententiam praecidi. M. Cellarius bene recepit *statum*. Sequor. Amat noster plene loqui.

conuentus. vid. Ind. M. *colonicae.* Cellarius interpretatur, *quae in colonis conscriptae erant*: Vossius vero

vellet. Quo edicto tota prouincia peruulgato, nulla fuit ciuitas, quin ad id tempus partem Senatus Cordubam mitteret; nullusue ciuis Romanus paullo notior, quin ad statutum diem conueniret. Simul ipse Cordubae conuentus per se portas Varroni clausit, custodias vigilasque in turribus muroque disposuit. Cohortes duas, quae colonicae adpellabantur, quum eo calu venissent, tuendi oppidi causa apud se retinuit. Iisdem diebus Carmonenses, quae est longe firmissima totius prouinciae ciuitas, deductis tribus in arcem oppidi cohortibus a Varrone praesidio, per se cohortes eiecit portasque praeclusit.

20. Hoc vero magis properare Varro, vt cum legionibus quam primum Gadis contenderet, ne itinere aut transiectu intercluderetur: tanta ac tam secunda in Caesarem voluntas prouinciae reperiabatur. Progresso ei paullo longius litterae a Gadibus reduntur, simul atque sit cognitum de edicto Caesaris, consensisse Gaditanos principes cum Tribunis cohortium, quae essent ibi in praesidio, vt Gallo-

(ad B. C. 1, 75), *quae colons* (vid. Ind.) *et seruis constabant*, et eodem sensu dictam putat c. 20 vernaculam cohortem. Malim Cellarium sequi. M. Varro R. 1, 2. *leges colonicas* dicit et Suet. Aug. 46. *Decuriones colonicos*.

adpellabantur. alii *adpellantur*.

Carmonenses. Carmonem Strabo L. 1. pag. 141. iungit Obulconi, Antonini itin. Astigi.

deductis tribus — praesidio. Edd. vet. legunt *deductis tribus coh. positis in arce oppidi a Varrone praesidio*. vbi *deductis* est detractis, exceptis. Oud. et sic in vulgato vocem *deductis* intelligit; contra Ciacconius accipit pro introductis, inpositis. Locus parum sanus esse videtur. Ego sic locum in-

telligo. Quum prius tres cohortes essent introductae, eas cohortes eiecit. Eo sensu sumitur *deducere* et c. 18.

eiecit — praecclusit. Dicendum erat *elecerunt — praeccluserunt*. Sed referuntur verba ad ciuitas. Seruius ad Aen. 1, 21. *Quotiescunque nomina singularis et pluralis numeri connectuntur, viciniore respondemus*. Contraria constructio est C. 3, 81.

reperiabatur. Sic codd. et edd. vet. bene distinguunt, puncto posito, quod reuocauit Clarkius. Ciaccon. et Faernus legebant *voluntate*, sublato verbo *reperiabatur*. Eos male secutus est Scaliger.

Tribuni cohortium minores videntur, quam illi lex in quavis legione, qui eam alternis vi-

nium ex oppido expellerent, urbem insulamque Caesari seruant. Hoc inito consilio, denunciauit Gallonio, ut sua sponte, dum sine periculoliceret, excederet Gadibus; si id non fecisset, sibi consilium capturos: hoc timore adductum Gallonium Gadibus excessisse. His cognitis rebus, altera ex duabus legionibus, quae vernacula adpellabatur, ex castris Varronis, adstante et inspectante ipso, signa sustulit Iseque Hispalin recepit atque in foro et porticibus sine maleficio confedit. Quod factum adeo eius conuentus ciues Romani comprobauerunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro, quum, itinere conuerso, sese Italicam venturum promississet, certior ab suis factus est, praeculas esse portas. Tum vero, omni interclusus itinere, ad Caesarem mittit, paratum se esse, legionem, cui iusserit, transdere. Ille ad eum Sex. Caesarem mittit atque huic transdi iubet. Transdita legione, Varro Cordubam ad Caesarem venit: relatis ad eum publicis cum fide rationibus, quod penes eum est pecuniae, transdit et, quod ubique habeat frumenti ac nauium, ostendit.

21. Caesar, concione habita Cordubae, omnibus generatim gratias agit: ciuibus Romanis, quod oppidum in sua potestate studuissent habere; Hispanis,

cibus regebant. Plinius Epp. 3, 9, 18 de Prisco dicit: *qui Tribunus cohortum sub Classico fuerat*. Conf. Liplius de milit. Rom. 2, 9. *Cellar.* Addi potest Vegetius de re milit. 2, 12, ubi legionem dicit decem cohortes habere: primae Tribunum praesse; reliquas a Tribunis, vel a Praepositis regi. *M. Vegetius* 2, 7. clare distinguit *Tribunos maiores a minoribus*. *Tribuni cohortum* frequenter comparent in lapidibus. V. Gruteri Indicem.

sibi consilium capturos. Ciac-

con. et Faernus *se sibi*. Sed v. not. ad G. 2, 30.,

vernacula. An, quae constat indigenis? ut adeo distinguatur a colonica legione, de qua c. 19. *M. Paullo aliter vernacula multitudo* apud Tacitum Ann. 1, 31. constans e vernis, libertinis et similibus. Mox alii adpellatur.

Hispalin. Alii *in Hispalin. conuentus*. vid. Ind. *M.*

Italicam. De hac v. Wessel. ad Antonini itiner. p. 413. *generatim*. vid. Ind. *M.*

quod praesidia expulissent; Gaditanis, quod conatus aduersariorum infregissent seseque in libertatem vindicassent; Tribunis militum Centurionibusque, qui eo praesidii caussa venerant, quod eorum consilia sua virtute confirmassent: pecunias, quas erant in publicum Varroni ciues Romani polliciti, remittit; bona restituit iis, quos liberius locutos ac poenam tulisse cognouerat: tributis quibusdam publicis priuatisque praemiis, reliquos in posterum bona spe complet, bidaumque Cordubae commoratus Gadis profiscitur: pecunias monumentaque, quae ex fano Herculis conlata erant in priuatam domum, referri in templum iubet: prouinciae Q. Cassium praeficit, huic quatuor legiones adtribuit: ipse iis nauibus, quas M. Varro, quasque Gaditani iussu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus peruenit. Ibi totius fere citerioris prouinciae legationes Caesaris aduentum expectabant. Eadem ratione priuatim ac publice quibusdam ciuitatibus habitis honoribus, Tarracone discedit pedibusque Narbonem atque inde Massiliam peruenit: ibi, legem de Dictatore latam seseque Dictatorem dictum a M. Lepido Praetore, cognoscit.

22. Massilienses, omnibus defessi malis, rei frumentariae ad summam inopiam adducti, bis proe-

Hispanis. Carmonensibus. c. 19. quas erant — polliciti. Codd. quidam passim: quae erant in p. V. a ciuibus R. pollicitae. polliciti. vid. c. 18. Ibidem est de his, qui liberius locuti erant. M.

ac poenam tul. Sic bene codd. quidam. Vulgo hanc. parum clare. De poena v. c. 18. cognouerat: tributis. Sic bene distinxit Clarke. prius distinctio maior posita post praemii.

monumentaque. Supra cap. 18. dixit ornamenta.

Cassium. Appian. Ciu. 2, 43. p. 454. Dio Cass. 41, 24. M. quibusdam ciuit. Alii quibusque.

habitis honoribus. In his fuit ius ciuitatis, quod Caesar omnibus Gaditanis concessit. Dio Cass. d. l. M.

a Lepido Praetore. Hoc ergo, quod Praetor Dictatorem dixit, a more maiorum abhorrens fuit. Dio Cass. 41, 36. Appian. Ciu. 2, 48. p. 457. M.

Massilienses. Redit ad cap. 15. M.

ff 2

lio nauali superati, crebris eruptionibus fusi, graui etiam pestilentia conflictati ex diutina conclusionē et mutatione victus, (panico enim vetere atque hordeo corrupto omnes alebantur, quod, ad huiusmodi casus antiquitus paratum, in publicum contulerant) deiecta turri, labefacta magna parte muri, auxiliis prouinciarum et exercituum desperatis, quos in Caesaris potestatem venisse cognouerant, sese dedere sine fraude constituunt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, nauibus tribus comparatis, ex quibus duas familiaribus suis adtribuerat, vnam ipse conscenderat, nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatae naues, quae iussu Bruti consuetudine quotidiana ad portum excubabant, sublatis ancoris, sequi coeperunt. Ex iis vnum ipsius nauigium contendit et fugere perseuerauit auxilioque tempestatis ex conspectu abiit; duo, perterrita concursu nostrarum nauium, sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaue ex oppido, vt est imperatum, proferunt; nauis ex portu naualibusque educunt; pecuniam ex publico transdunt. Quibus rebus confectis, Caesar magis eos pro nomine et vetustate, quam pro meritis in se ciuitatis, conseruans, duas ibi legiones prae-

panico. Describitur a Plinio 18, 7 (10). Cf. et Salmas. in Solin. p. 89 et 516. *vilius frumenti genus et minuti grani.* V. Ind.

sine fraude. Cf. c. 14. *M. iussu Bruti.* Alii *missu.* *contendit et f. perf.* contento cursu fugere perf. *M.*

pro nomine et vetustate, propter antiquam gloriam et famam. Dio Cass. 41, 25 narrat, Caesarem Massiliensibus, omnibus aliis ademptis, vnam libertatem reliquisse, quia Pompeius Phocaeam, e qua ciuitate Massiliam colonia deducta erat, li-

bertate donauerat. Ibi Fabricius Cic. Philipp. 8, 6 contulit. *M.* Edd. vet. *pro nomine vetustatis.* *ad urbem proficiscitur.* Ibi Dittaturam suscepit, nuper ei decretam. c. 21. Quae autem eo tempore egit, ea infra 3, 1 tradentur. *M.*

Curio. De hoc et Varo cf. 1, 31, *M.* *duas legiones.* Cf. dicta ad 1, 30.

biduo et noctibus tribus. Sic et Plin. 14, 22 (28), ne quis cum Ciacconio arguetur.

Aquilaria. Huius nulla alibi mentio. *Cellar.* Aliis *Anguil-*

fidio relinquit, caeteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur.

23. Iisdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, et iam ab initio copias P. Attii Vari despiciens, duas legiones ex quatuor, quas a Caesare acceperat, et quingentos equites transportabat; biduoque et noctibus tribus nauigatione consumtis, adpulit ad eum locum, qui adpellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupeis passuum XXII milia, habetque non incommodam aestate stationem et duobus eminentibus promontoriis continetur. Huius aduentum L. Caesar filius cum decem longis nauibus ad Clupeam praestolans, quas naues Vticae, ex praedonum bello subductas, P. Attius reliciendas huius belli causa curauerat, veritusque nauium multitudinem ex alto refugerat, adpulsaque ad proximum littus trireme constrata et in littore relictæ, pedibus Adrumetum profugerat: (id oppidum C. Confidius Longus vnius legionis praesidio tuebatur:) reliquæ Caesaris naues eius fuga Adrumetum se receperunt. Hanc secutus M. Rufus Quaestor nauibus duodecim, quas praesidio onerariis nauibus Curio ex Sicilia eduxerat, postquam in littore relictam nauem conspexit, hanc remulco abstraxit: ipse ad Curionem cum classe redit.

laria. forsitan rectius sic, et videtur a lucrosa anguillarum captura sic dicta. Cf. Schol. ad Lucan. 4, 585. et ibi Burmannum.

a Clupeis. litis ad Mercurii promontorium, a Carthagine in ortum aestiuum. Liu. 27, 29. 29, 32. *Cellar*. Ciacc. volebat *a Clupea*, ut est apud Liu. sed v. Gronou. ad Liu. 9, 19. Graecis dicitur *Ἀέντις*.

aestate. hoc omittendum putat Scalig. cum aliis, inuitis codd. Incommoda statio potest esse hieme.

duobus promontoriis, Apollinis et Mercurii, quorum hoc nunc *Cap Bon* ab oriente, illud

Cap Zibeeb (Zebib) ab occidente sinum claudit. *Heynius* (ad Virg. Aen. 1. Excurs. 6. p. 113). *M.*

L. Caesar filius. De hoc, et eius patre vid. 1, 8. *M.*

profugerat. Alii *perfugerat. eius fuga*. Intelligitur vulgo de Caesaris fuga. Negat Iurinius et delet *eius*, ut de fuga nauium intelligatur. Tum pro *Hanc* legit *Hunc* scil. Caesarem. Sic et Dauif. aliique.

remulco. v. Ind. Cf. Ilidor. 19, 4. Originem Graeci seruant in ῥυμουλκῆν. Cf. Polyb. 1, 27. Hinc et ap. Ammian. Marc. 18, 5. scribitur *rymulcus*.

24. Curio Marcum Vticam nauibus praemittit: ipse eodem cum exercitu proficiscitur, biduique iter progressus, ad flumen Bagradam peruenit: ibi C. Caninium Rebilum Legatum cum legionibus relinquit; ipse cum equitatu antecedit ad castra exploranda Corneliana, quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est iugum directum, eminens in mare, vtraque ex parte praeruptum atque asperum, sed tamen paullo leniore fastigio ab ea parte, quae ad Vticam vergit. Abest directo itinere ab Vtica paullo amplius passuum mile. Sed hoc itinere est fons, quo mare succedit longius, lateque is locus restagnat: quem si qui vitare voluerit, sex milium circuitu in oppidum perueniet.

25. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspiciat, muro oppidoque coniuncta, ad portam, quae adpellatur Bellica, admodum munita natura loci: vna ex parte ipso oppido Vtica, altera a theatro, quod est ante oppidum, substructionibus eius operis maximis aditu ad castra difficili et angusto. Simul animaduertit, multa vndique portari atque agi plenissimis viis, quae repentini tumultus timore ex agris in urbem conferantur. Huc equitatum mittit, ut

Vticam. Haec tum caput regionis, deleta Carthagine.

nauibus. Sic et 1, 31. et mox c. 23. Excidisse cum post *Vticam* putat Iurinius, itemque *longis.* Cf. c. 25.

castra Corneliana. Non sunt castra, quae aliquis Cornelius illo tempore iis in locis posuit; sed est locus, qui in memoriam castrorum, a Scipione in bellis Punicis ibi positorum, nomen castrorum Cornelianorum habuit. vid. Cestarii notit. orbis 4, 4, 54. Conf. infra cap. 30 et 37. Appiano Ciu. 2. p. 455 est ὁ χάραξ ὁ Σκιπίωνος. *M.* Alias *Cornella*, ut apud Plinium 5. 4. Melam 1, 7. Ptolem. 4, 3. Κο-

νήλιον παραμβολὴν vocat. Orolius 4, 22. *maioris Africani castra.*

fons. Hunc Afri veneno infecerunt, Curionisque exercitui haud leue damnum attulerunt. Appianus d. 1. *M.* Rubenius in Electis 1, 35. vult *pons, quod m. f. perperam.*

succedit. exuberans expanditur. vid. Ind. *M.* Additur *longius, lateque.* Sic codd. et edd. vet. Male Scal. *longe lateque.* Tò late legitur sic etiam C. 3, 111. late tueri. Nostro loco non nemo reponit *alte frustra.*

porta — Bellica. Freinsheim.

diriperet atque haberet loco praedae. Eodemque tempore his rebus subsidio sexcenti equites Numidae ex oppido peditesque quadringenti mittuntur a Varo, quos auxilii causa Rex Iuba paucis diebus ante Vticam miserat. Huic et paternum hospitium cum Pompeio et simulas cum Curione intercedebat; quod Tribunus plebis legem promulgauerat, qua lege Regnum Iubae publicauerat. Concurrunt equites inter se, neque vero primum inpetum nostrorum Numidae ferre potuerunt; sed, interfectis circiter CXX, reliqui se in castra ad oppidum receperunt. Interim, aduentu longarum nauium, Curio pronunciare onerariis nauibus iubet, quae stabant ad Vticam numero circiter ducentae, *se in hostium habiturum loco, qui non ex vestigio ad castra Corneliana vela direxisset*. Qua pronuntiatione facta, temporis puncto, sublatis ancoris, omnes Vticam relinquunt et, quo imperatum est, transeunt: quae res omnium rerum copia compleuit exercitum.

26. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit atque vniuersi exercitus conclamatione Imperator adpellatur: posteroque die Vticam exercitum ducit et prope oppidum castra ponit. Non-

ad Curt. 3, 3, 16. *Belī portam* fuisse credit. ut apud Herod. 3, 155 et 158 *portae Belides* Babylonae.

theatro. In MSS. meis omnibus est *a teatro*. Recte, ut sit *adius a teatro*. Haec Oud. M. Recepi.

conferantur. Immo, *conferantur*: et sic edd. vulg. M. Oud. e codd. praetulit *conferantur*.

publicauerat. Dio Cass. 41, 41. M.

pronunciare. Sic codd. et noster etiam G. 2, 5.

recepit. Sic codd. Al. *recipit*.

Imperator. Solet Dux, victo-

ria parata, ab exercitu Imperator salutari, hoc est, nomen Imperator additur nunc nomini Ducis, estque titulus, quem vulgo dicimus, honorificus, neque tali tempore significat simpliciter eum, qui exercitui cum imperio praeest. Appianus Ciu. 2, 44. p. 455, de hac ipsa re haec scripsit: *Ἔστι τιμὴ τοῖς στρατηγοῖς τότε τὸ προσαγόρευμα (Ἀυτοκράτωρ) παρὰ τῶν στρατῶν, κατὰπερ αὐτοῖς ἐπιμαρτυρούντων, ἀξιὸς σφῶν αὐτοκράτορας εἶναι. Καὶ τήνδε τὴν τιμὴν οἱ στρατηγοὶ πάσαι μὲν ἐπὶ πᾶσι τοῖς μεγίστοις ἔργοις προσέεντο· νῦν δὲ ὄρον εἶναι τῇδε τῇ εὐφημίᾳ πυνθάνομαι, τὸ μυρίους πεσείν.*

dum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna auxilia equitum peditumque, ab Rege missa, Uticam venire: eodemque tempore vis magna pulueris cernebatur, et vestigio temporis primum agmen erat in conspectu. Nouitate rei Curio per-motus, praemittit equites, qui primum inpetum sustineant ac morentur: ipse, celeriter ab opere deductis legionibus, aciem instruit: equites committunt proelium: et prius, quam plane legiones explicari et consistere possent, tota auxilia Regis, in-pedita ac perturbata, quod nullo ordine et sine timore iter fecerant, in fugam se coniiciunt: equitatuque omni fere incolumi, quod se per littora celeriter in oppidum recepit, magnum peditum numerum interficiunt.

27. Proxima nocte Centuriones Marci duo ex castris Curionis cum manipularibus suis duobus et viginti ad Attium Varum perfugiunt. Hi seu vere, quam habuerant, opinionem ad eum perferunt, siue etiam auribus Vari seruiunt, (nam quae volumus, et credimus libenter; et, quae sentimus ipsi, reliquos sentire speramus) confirmant quidem certe, totius exercitus animos alienos esse a Curione: maxime opus esse, in conspectum exercitum venire et conloquendi dari facultatem. Qua opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit:

Vanissimus ergo fuit Curio, qui, paucis interfectis, tanto honore se ornari passus est. Cf. 3, 31. M.

vestigio temporis. Consensu plurimum codd. *et ex* praemissum sustulit Oud. V. huius notata ad G. 4, 5. Cicero etiam in Pisonem c. 9. *eodem et loci vestigi- et temporis.*

ad eum ferunt. Sic codd. et edd. *ene.* Vulgo deest *ad eum.*

in conspectum. Oud. in ed. poster. dedit *in conspectu*, quod in codd. multis et edd. vet. legitur. Mihi persuasum est, in istis negligentia librariorum lineolam literae inponendam desiderari. Cf. et G. 4, 12. et C. 3, 109. Soloecismus is mire placet Burmanno ad Phaedrum fab. 5, 1, 15. ubi tamen admittendus, ut et apud Manil. 5, 390. *supra demonstratum est.* Cf. 1, 23. M.

facit idem Curio atque, vna valle non magna interiecta, suas vterque copias instruit.

28. Erat in exercitu Vari Sex. Quinctilius Varus, quem fuisse Corfinii, supra demonstratum est. Hic, dimissus a Caesare, in Africam venerat; legionesque eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Caesar; adeo ut, paucis mutatis Centurionibus, iidem ordines manipuli-que constarent. Hanc nactus adpellationis causam Quinctilius, circumire aciem Curionis atque obsecrare milites coepit, *ne primi sacramenti, quod apud Domitium atque apud se QuaeSTOREM dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent vti fortuna eademque in obsidione perpeSSI; neu pro iis pugnarent, a quibus contumelia perfugae adpellarentur.* His pauca ad spem largitionis addidit, *quae ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti essent, expectare deberent.* Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis sit significatio, atque ita suas vterque copias reducit.

29. Atque in castris Curionis magnus omnium incessit timor: nam is variis hominum sermonibus celeriter augetur: vnusquisque enim opiniones fingeat et ad id, quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. Hoc vbi vno auctore ad plures permanuerat,

Curio. Nomen hoc male in codd. quibusdam deest. in aliis male legitur *quas Curio.*

adpellationis causa. Paulo ante, *conloquendi facultas.*

apud se Q. dix. scil. in verba Pompeii. Respice ad c. 18.

contumelia. Alii in *contumeliam* +. *M.*

addidit. Ita codd. *Al. addit.*

Atque in castris. Hinc capituli initium, non ab *Hac hab.*

orat. Nostro atque nonnun-

quam est *at.* vt G. 4, 25. Ita

hic codd. et edd. *ve.* Pro

at codd. etiam dant *atque* G.

5, 23. Conf. et Ernesti in Ind.

Cic. et Misc. Obs. Vol. 4. p.

116. Male ergo h. l. M. Bru-

tus posuit *atque*. Scal. et vulg.

at.

incessit. Post hoc verbum vel

addendum, vel intelligendum

saltem est *animos.* *M.* Noster

absolute sic et alibi. V. C. 3,

44 et 101. et Hist. Al. 7.

atque alius alii transdiderat, plures auctores eius rei videbantur. [*Ciuile bellum; genus hominum, quod liceret libere facere, et sequi, quod vellet; legiones eae, quae paullo ante apud aduersarios fuerant; nam etiam Caesaris beneficium mutauerat consuetudo, qua offerrentur municipia etiam diuersis partibus coniuncta: neque enim ex Maris Pelignisque veniebant, vt qui superiore nocte in contuberniis; commilitonesque nonnulli grauiores sermones militum vulgo durius accipiebant: nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur.*]

30. Quibus de caussis consilio conuocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiae, quae conandum omnibus modis, castraque Vari obpugnanda censerent; quod huiusmodi consiliis militum otium maxime contrarium esse arbitrantur: po-

alius alii transdiderat. Alii illis alii tradiderant. forsan alius alii tradiderant, vt alibi, alius alii ferrent auxilium.

Ciuile bellum — Haec usque ad finem capitis multis modis corrupta sunt, nec videntur restitui posse. Coniecturas bene multas, de hoc loco propositas, enumerare nolui: nam vix possunt omnes probari. *M.* Reddit rationes Caesar confusionis, quae erat in castris Curionis. *Ciuile bellum*, dein quod sit *genus hominum*, cui (sic leg. ortum ex quot, non quod) *liceret libere facere* etc. Denum quod sint illae legiones etc. Sic, etsi sit abrupta oratio, hac tenus sat clara erit, iudice Oud. Reliqua non ita facile sanari poterunt.

Caesaris beneficium, quo captos Corfinii seruarat. Cf. 1, 23. *Cellar.* Ergo consuetudo mutat beneficium significabit,

facit, vt vilescat. Ciacconius maluit, *minuerat. M.*

neque enim etc. Malunt Critici namque enim ex *M. P. ventebant ii, qui* etc. De frequentibus et omni hoc loco v. Oud. qui coniecturas variorum refert. Istitis adiungere lubet ingeniosam satis Iurinii, quae sic habet: *Ciuile bellum; ingenium hominum, quum liceret libere facere et sequi quod vellent; legiones eae, quae paullo ante apud aduersarios fuerant; (nam etiam Caesaris beneficium minuerat consuetudo conferendi); municipia etiam aduersis partibus coniuncta; (plerique enim ex Maris Pelignisque veniebant): fuga superiore nocte II Centurionum cum militibus: quin nonnulli grauiores militum sermones vulgo durius accipiebantur: nonnulla etiam ab iis, qui diligentiores videri volebant, fingebantur.* Ab initio mallet

extremo praestare dicebant, per virtutem in pugna belli fortunam experiri, quam, desertos et circumuentos ab suis, grauissimum subplicium pati. Porro erant, qui censerent, de tertia vigilia in castra Corneliāna recedendum, ut, maiore spatio temporis interiecto, militum mentes sanarentur; simul, si quid grauius accidisset, magna multitudine nauium et tutius et facilius in Siciliam receptus daretur.

31. Curio, vtrumque improbens consilium, quantum alteri sententiae deesset animi, tantum alteri superesse dicebat; hos turpissimae fugae rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim, inquit, fiducia et opere et natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus? aut vero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab obpugnatione castrorum discedimus?

idem Belli genus, quo liceret etc.

consilio. Vulgo concilio. Sed v. c. 32.

quod huiusmodi militum consiliis — arbitrantur. Otium non est contrarium istiusmodi seditionis et timidis consiliis; imo vero iis fauet eaque alit. Ergo legerim: quod (quam obpugnationem castrorum) huiusmodi conciliis (conciliabulis) otiosis max. contr. arbitr. Poterit etiam consiliis seruari. Et ut concilia otiosa sunt otiosorum concilia; sic labor et occupatio sunt iis contraria, h. e. eorum remedium. Aliis aliter visum est de loco; sed liceat mihi hic meo sensu uti. Ingeniosa tamen est Clarkii coniectura, qui locum eodem modo, quo ego, intellexit, et vnum illud verbum otium in omnium mutari posse putat, ut adeo omnium maxime contrarium consiliis illis dicatur, si castra Vari obpu-

gnentur. M. Putat Oud. sufficere, si consiliis auferendi casu accipias pro in huiusmodi consiliis. Mihi secus videtur. Cum Vossio malim otium vertere in negotium vel legere transpositione leui, quod h. consiliis militum otium etc. vel h. consilium mil. otio etc. Prius horum recepi, sic res bene habet. Alteram istarum vocum, omissam statim, librarius quis margini adleuerat, quae dein alieno loco in contextum recepta. Pro huiusmodi edd. ver. Rom. Ven. habent hi, male. Mod. his, bene, sed ex Glossa. Militum pertinet ad otium, non ad consiliis. Iurinius pro contrarium esse legi iubet conducere vel obportunum esse.

per virtutem. Sic Sall. Cat. 20. emori per virtutem.

castra Cornel. v. ad c. 24. M. posse conf. Tò posse omisit Scal. reuocauit Oud. e codd. et edd. pr.

quasi non et felicitas rerum gestarum exercitus benevolentiam Imperatoribus, et res aduersae odia, concilient. Castrorum autem mutatio quid habet, nisi turpem fugam et desperationem omnium et alienationem exercitus? Nam neque prudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat noster; his studia deminuat. Quod si iam, inquit, haec explorata habemus, quae de exercitus alienatione dicuntur, quae quidem ego aut omnino falsa, aut certe minora opinione esse confido: quanto, haec dissimulare et occultare, quam per nos confirmari, praestat? An non, uti corporis vulnera, ita exercitus incommoda sunt tegenda, ne spem aduersariis augeamus? At etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt: quo maiorem, credo, licentiam habeant, qui peccare conentur: namque huiusmodi res aut pudore, aut metu tenentur, quibus rebus nox maxime aduersaria est. Quare neque tanti sum animi, ut sine spe castra obpugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse deficiam: atque omnia prius experienda arbitror, magnaque ex parte iam me una vobiscum de re iudicium facturum confido.

32. Dimisso consilio, concionem aduocat militum:

pudentes, qui videntur male agere, σωφρονες, αἰδήμονες. Haec, etsi paucorum codicum, lectio certe praeferenda est alteri, prudentes. Ergo improbi sunt, in quibus est, ut ipse scriptor dicit, licentia. M. Boni quidam codd. habent prudentes. Sunt, quibus honor cordi est, qui ont du point d'honneur.

illis, improbis: his, prudentibus. Clarkius.

noster; his. Sic restituere e codd. Vossius et Davif. Scalig. cum aliis dederat nostris.

dissimulare et occultare. Al. dissimulari et occultari.

An non. Davif. mallet At vero, quia edit. vet. An vero. Nolim ego, ob subsequens At etiam.

huiusmodi res, i. e. conatus improbi. Tenentur, impediuntur. M.

quibus rebus, pudori et metui. M.

ipse deficiam. Manut. et Ciacc. malunt spe. Non opus. consilio: Vulg. concilio. male. Nam obponitur concioni militum.

commemorat, quo sit eorum usus studio ad Corfinium Caesar: ut magnam partem Italiae, beneficio atque auctoritate eorum, suam fecerit. Vos enim vestrumque factum, inquit, omnia deinceps municipia sunt secuta, neque sine caussa et Caesar amicissime de vobis, et illi grauissime, iudicauerunt. Pompeius enim, nullo proelio pulsus, vestri facti praeiudicio demotus Italia excessit: Caesar me, quem sibi carissimum habuit, prouinciamque Siciliam atque Africam, sine quibus urbem atque Italiam tueri non potest, vestrae fidei commisit. Adfunt, qui vos hortentur, ut a nobis desciscatis. Quid enim est illis optatius, quam vno tempore et nos circumuenire et vos nefario scelere obstringere? Aut quid irati grauius de vobis sentire possunt, quam ut eos prodatis, qui se vobis omnia debere iudicant; in eorum potestatem veniatis, qui se per vos periisse existimant? An vero in Hispania res gestas Caesaris non audistis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces? duas receptas prouincias? haec acta diebus quadraginta, quibus in conspectum aduersariorum venerit Caesar? An, qui incolumes resistere non potuerunt, perditii resistent? vos autem, incerta victoria Caesarem secuti, diuidicata iam belli fortuna, victum sequamini, quum

auctoritate, exemplo, quod magnam vim habet. *M.*

grauissime, honorificentissime: nempe vos non parui faciendos esse. *M.* Vulgo explicant per pessime, hostiliter, male.

facit praeiudicium, i. e. factum, quod est praeiudicium. Praeiudicium vero est, quid quid rem antecedit ita, ut ex hoc et propter hoc iudicetur, quid postea in hac similibusque rebus agendum sit, aut euenturum videatur. Ergo, cum Corfinienses defecissent, poterat ex

hoc et propter hoc iudicari, ceteros quoque deficere posse atque etiam defecturos esse. Quomodo Pompeius post Corfiniensium deditionem timere sibi et effugere coeperit, v. 1, 24. 27. *M.*

hortentur. Alii hortantur.

grauius (vestrae famae turpius) sentire. *M.*

in conspectum. Alii in conspectu. V. not. ad c. 27.

victum (Pompeium) sequamini. *M.*

vestri officii praemia percipere debeatis? Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt et prioris sacramenti mentionem faciunt. Vosne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? Nonne extremam pati fortunam paratos proiecit ille? non sibi, clam vobis, salutem fuga petiuit? non, proditi per illum, Caesaris beneficio estis conseruati? Sacramento quidem vos tenere qui potuit, quum, proiectis fascibus et deposito imperio, priuatus et captus ipse in alienam venisset potestatem? Relinquitur noua religio, ut, eo neglecto sacramento, quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditioe Ducis et capitis deminutione sublatum est. At, credo, si Caesarem probatis, in me obfenditis, qui de meis in vos meritis praedicaturus non sum, quae sunt adhuc et mea voluntate et vestra expectatione leuiores; sed tamen sui laboris milites semper euentu belli praemia petiuerunt: qui qualis sit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamque cur praeteream? An poenitet vos, quod saluum atque incolumem exercitum, nulla

Desertos enim, enimvero. v. Ind. M.

Vosne. Alii *Vos.* In dubitatione saepe prius *ne* vel *an* omittitur. Cf. G. 7, 5.

noua religio, per ironiam dicitur. *Rhellicanus.*

capitis deminutio est, eaque maxima, (nam fuit triplex) cum quis ius ciuitatis et libertatem et familiam amittit. Iam capti bello, his omnibus amissis, in seruilem transibant more Romano conditionem. Liu. 22, 16, 15. Ergo et hi, qui Corfinii venerant in potestatem victoris, eo sensu *capite deminuti* videntur dici. Sed vidit Hotomanus, rem hoc loco praeter mo-

dum augeri. Esi enim in bellis cum externis hostibus talis deminutio capitis erat: tamen in ciuili bello capti non iure et lege detrusi sunt in illam seruilem conditionem, amisso iure ciuitatis, libertate, familia. Erit ergo h. l. simpliciter intelligendum, eos in alterius potestatem venisse. *M.*

in me obfenditis. Bene sic Ald. Manut. quod firmatur cod. Petau. Vulgo erat *tam me obfenditis.*

processit. Clarke volebat *procefferit.* Sed frequens est id ἀνακόλουτον apud nostrum. Cf. Wopkenlii Lect. Tullianas 2, 5. et Obs. Miscell. Vol. 3, p. 257. *ducentas names.* Conf. cap.

omnino naue desiderata, transduxerim? quod classem hostium primo inpetu adueniens prosligauerim? quod bis per biduum equestri proelio superauerim? quod ex portu sinuque aduersariorum ducentas naues onerarias abduxerim, eoque illos compulerim, ut neque pedestri itinere, neque nauibus com metu iuuari possint? Hac vos fortuna atque his Ducibus repudiatis, Corfiniensem ignominiam, an Italiae fugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli praeiudicia sequimini? Equidem me Caesaris militem dici volui; vos me Imperatoris nomine appellauistis. Cuius si vos poenitet, vestrum vobis beneficium remitto; mihi meum restituite nomen; ne ad contumeliam honorem dedisse videamini.

33. Qua oratione permoti milites, crebro etiam dicentem interpellabant, ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere viderentur: discedentem vero ex concione vniuersi cohortantur, magno sit animo, neu dubitet proelium committere, et suam fidem virtutemque experiri. Quo facto commutata omnium voluntate et opinione, consensu suo constituit Curio, quum primum sit data potestas, proelio

25 extr. *adduxerim*, ad nostras partes, ut nos copiis earum viteremur. *M.* Pro *onerarias* Codd. quidam et edd. vet. *oneratas*. Recepi hic *abduxerim* loco vulg. *adduxerim*. Dedit istud e cod. Viterb. Ciacconius. Probat Oud. Sic et mox 3, 23.

Corfiniensem. Vulgo *Corfinensium*.

Africi belli praeiudicia, id, quod sub initium belli in Africa accidit, et cui simile quid rursus accidere potest, videturque euenturum. *Sequi ignominiam, fugam, deditionem*, est loqui eos, qui ignominia adfecti sunt, suggerunt, se dederunt. Ergo et *sequi praeiudicia belli*, se-

qui hos, qui sub initia belli, in Africa gestis, victi sunt et post hac haud dubie rursus vincuntur, qui infausta belli initia habuerunt. — Ceterum, qui illud *an* repetitum aliquoties praetulerunt, pro quo in MSS. passim est *in*, ii sine dubio verum viderunt. *M.* Particulas *an* omnes suasu Ciacconii Scal. omitendas inclusit vncis.

consensu suo Oud. sic explicat, Curionem, qui noluerit antea proelium committere, nunc consensisse, ut fieret proelium, ideoque suo consensu nunc constituisse. Tamen multo melius erit, vel *suorum*, vel potius *summo* legere, ut edd. vulg. iam ediderunt. *M.*

rem committere. Postero die productos, eodem loco, quo superioribus diebus constiterat, in acie conlocat: ne Varus quidem Attius dubitat copias producere, siue sollicitandi milites, siue aequo loco dimicandi detur occasio, ne facultatem praetermittat.

34. Erat vallis inter duas acies, vt supra demonstratum est, non ita magna, at difficili et arduo adscensu. Hanc vterque si aduersariorum copiae transire conarentur, exspectabat, quo aequiore loco proelium committeret. Simul ab sinistro cornu P. Attii equitatus omnis, et vna levis armaturae interiecti complures, quum se in vallem demitterent, cernebantur. Ad eos Curio equitatum et duas Marrucinorum cohortis mittit: quorum primum inpetum equites hostium non tulerunt, sed, admissis equis, ad suos refugerunt: relictis ab his, qui vna procurrebant, levis armaturae circumueniebantur atque interficiebantur ab nostris. Huc tota Vari conuersa acies suos fugere et concidi videbat. Tum Rebilus, Legatus Caesaris, quem Curio secum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere vsum in re militari sciebat, *Perterritum*, inquit, *hostem vides, Curio: quid dubitas uti temporis obportunitate?* Ille vnum elocutus, vt memoria tenerent milites ea, quae pridie sibi confirmassent, sequi sese iubet et praecurrit ante omnes: adeoque erat inpedita vallis, vt in adscensu, nisi subleuati a suis, primi non facile eniterentur. Sed praeoccupatus animus Attianorum militum timo-

supra demonstratum est. v. cap. 27. M.

magno. Lege o cap. 27 magna, vt multi monuerunt. M. Clarkius bene recepit, sequor.

at difficult. Male vulgo ac vel aut.

levis armaturae scil. milites. praecurrit ante omnes. Lucan. Pharsal. 4, 702. M. praeoccupatus animus. Sic

codd. Alii praeoccupatis animis — cogitant. vel praeoccupati animi.

et fuga. Marci. p. 268. malit ex fuga. non male, si codd. addicerent. Ita Davif. infra 3, 49. o codd. repoluit odore lepro ex multis cadau. lic et 3, 18. pro morbo ex frigore male codd. quidam habent et frigore. dicere videretur. Iulinius malit docere.

re et fuga et caede suorum, nihil de resistendo cogitabat, omnesque iam se ab equitatu circumueniri arbitrabantur. Itaque prius, quam telum adiici posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga vertit seque in castra recepit.

35. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus de exercitu Curionis, primum agmen fugientium consecutus, magna voce Varum nomine adpellans requirebat: uti unus esse ex eius militibus et monere aliquid velle ac dicere videretur. Vbi ille, saepius adpellatus, adspexit ac resistit et, quis esset, aut quid vellet, quaesivit; humerum apertum gladio adpetit paullumque abfuit, quin Varum interficeret: quod ille periculum, sublato ad eius conatum scuto, vitauit. Fabius, a proximis militibus circumuentus, interficitur. Hac fugientium multitudine ac turba portae castrorum occupantur atque iter impeditur; pluresque in eo loco sine vulnere, quam in proelio aut fuga, intereunt, neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur: ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. Sed, quum loci natura et munitio castrorum aditum prohibebat; tum quod ad proelium egressi Curionis milites iis rebus indigebant, quae ad obpugnationem castrorum erant vsui. Itaque Curio exercitum in castra reducit, suis omnibus praeter Fabium incolumibus, ex numero aduersariorum circiter sexcentis interfectis ac mille vulneratis: qui omnes, discessu Curionis, multique

humerum apertum, hoc est, dextrum, qui scuto non tegebatur. *Vossius.*

Hac fug. Sic codd. quidam. Alii *Ac*, item *A*.

aditum prohibebat. Bentl. vel *aditu prohibebant.*

tum quod. Id *tum*, male ante *et* munitio positum, huc e codd. transtulit Oud.

quae ad obp. Clarkius e cod.

Regio addit *res*, ut solet noster. Sic repetitur locis cap. 41.

ac mille vulneratis. Verbum *mille* Vrsinus e codice restituit: in aliis codd. vel deest, vel in vno *ac eo vuln.* legitur, vel in aliis rursus *atque vuln.* Ciacconius, et post hunc Davilius, iam monuit, Appianum Ciu. 2, 44. p. 455. tradere, sexcentos e Vari exercitu periisse, multoque plures vulneratos esse. *M.*

Gg

praeterea, per simulationem vulnerum, ex castris in oppidum propter timorem sese recipiunt. Qua re animum aduersa, Varus, et terrore exercitus cognito, buccinatores in castris et paucis ad speciem tabernaculis relictis, de tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reducit.

36. Postero die Curio Vticam obsidere et vallo circummunire instituit. Erat in oppido multitudo insolens belli, diurnitate otii: Vticensis pro quibusdam Caesaris in se beneficiis illi amicissimi: conventus is, qui ex variis generibus constaret: terror ex superioribus proeliis magnus. Itaque de deditione omnes palam loquebantur et cum P. Attio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Haec quum agerentur, nuntii praemissi ab Rege Iuba venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent et de custodia ac defensione urbis hortarentur: quae res eorum perterritos animos confirmavit.

37. Nunciabantur haec eadem Curioni, sed aliquamdiu fides fieri non poterat: tantam habebat suarum rerum fiduciam: iamque Caesaris in Hispania res secundae in Africam nuntiis ac litteris perferebantur. Quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem nifurum existimabat. Sed, ubi certis auctoribus comperit, minus quinque et viginti mi-

circummunire. Alii *circumvenire.* vt 1, 18.

amicissimi. Codd. quidam et edd. vet. addunt *erant.*

conuentus. Cf. Ind. M.

palam. Mirum est, in multis codd. non pellimis in *palam* legi, quod Dauius exemplis, sed vltimae latinitatis, et analogia verbi *insuper* defendit, cui Oudendorpius *inibi*, *incoram*, *insimul* addidit. Vossius *multam palam* maluit. M.

Regem nifurum. alii *ausurum.*

longe ab Vtica. Id longe codd. habent. Male deleri volunt Scal. et Ciaccon. Cf. Wasse ad Sall. lug. c. 7.

castra Corneliana. vid. ad c. 24. M.

mitterentur. Conf. 1, 30. 2, 23. Alii *mitteretur.*

natura et loci munitione. Leg. *natura loci et mun.* Monuit etiam Marclandus in Explicat. vet. auct. p. 268. Et quis non sponte videat? M. Restitui iure meritoque cum Oud. Cf. c. 31 et 35.

libus longe ab Vtica eius copias abesse, relictis munitionibus, sese in castra Corneliana recepit. Huc frumentum comportare, castra munire, materiam conferre coepit statimque in Siciliam misit, uti duae legiones reliquusque equitatus ad se mitterentur. Castra erant ad bellum ducendum aptissima, natura loci et munitione et maris propinquitate et aquae et salis copia, cuius magna vis iam ex proximis erat salinis eo congesta. Non materia multitudine arborum, non frumentum, cuius erant plenissimi agri, deficere poterat. Itaque omnium suorum consensu Curio reliquas copias expectare et bellum ducere parabat.

38. His constitutis rebus, probatisque consiliis, ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Iubam, reuocatum finitimo bello et controuersis Leptitanorum, restitisse in Regno; Saburam, eius Praefectum, cum mediocribus copiis missum, Vticae adpropinquare. His auctoribus temere credens, consilium commutat et proelio rem committere constituit. Multum ad hanc rem probandam adiuuat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis prouentus, fiducia rei bene gerendae. His rebus impulsus, equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, ad flumen Bagram, quibus praeerat Sabura, de quo ante erat auditum. Sed Rex omnibus copiis insequabatur et sex milium passuum interuallo a Sabura confederat.

ex perfugis — audit. Narrat rem Appian. 2, 45. p. 455. Dio Cass. 41, 42. Fraudem paucis adigit Frontinus Strateg. 2, 5, 40. *M.*

controuersis Leptit. De his vid. B. Afr. c. 97. Cf. ibid. c. 7. et Cellarium in notit. orb. 4, 4. 8. ubi ostendit, hanc Leptiu esse minorem, in ea regione sitam, quae Byzacium dicta est, haud procul Adrumeto, et diuersam a Lepti maiore, quae longe remota fuit a minore. Vtraque cum alibi, tum in itinerar. An-

ton. p. 57. 58. edit. Wesseling, commemoratur. Atque sic correxit Cellarius ea, quae in notis ad nostrum hunc locum suspicatus fuerat, corruptum sibi videri nomen *Leptitanorum*, deceptus fortasse a Glareano, qui et ipse hic haeserat. *M.*

Saburam. Appiano est *Σαβούρα*; Frontino *Sabora*.

prouentus. v. Ind. *M.*

omnibus copiis. Vid. not. ad G. 2, 7. Alii addunt *cum*.

Gg 2

Equites missi nocte iter conficiunt, imprudentis atque inopinantis hostes adgrediuntur: Numidae enim, quadam barbâra consuetudine, nullis ordinibus passim confederant. Hos obpressos somno et dispersos adorti, magnum eorum numerum interliciunt; multi perterriti profugiant. Quo facto, ad Curionem equites reuertuntur captiuosque ad eum reducunt.

39. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus quinque castris praesidio relictis. Progressus milia passuum sex, equites conuenit, rem gestam cognouit; ex captiuis quaerit, quis castris ad Bagramdam praesit? respondent, Saburam. Reliqua studio itineris conficiendi quaerere praetermittit, proximaeque respiciens signa, *Videtisne*, inquit, *milites, captiuorum orationem cum perfugis conuenire? abesse Regem, exiguas esse copias missas, quae paucis equitibus pares esse non potuerunt?* Proinde ad praedam, ad gloriam properate, ut iam de praemiis vestris, et de referenda gratia cogitare incipiamus. Erant per se magna, quae gesserant equites, praesertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur; haec tamen ab ipsis inflatius commemorabantur, ut de suis homines laudibus libenter praedicant. Multa praeterea spolia praeferebantur, capti homines equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. Ita spei Curionis militum studia non deerant. Equites sequi iubet sese iterque accelerat, ut quam maxime

praeferebantur. Horum mal-
let proferebantur.

homines equitesque. Leg.
equique, ut multi monuerunt:
nam illud cum quibusdam per-
suadere mihi non possum, ho-
mines esse h. l. pedites. *M.*
Ita tamen et Liuius 9, 19. *tri-*
ginta milibus hominum et qua-

tuor milibus equitum. Ita et
milites obponuntur equitibus
mox c. 41. Cf. not. ad G. 5,
10. et Grönou. ad Liu. 28, 1.
Item *viri* apud Liuium 21, 27.
vbi v. Gronou. et apud Silium
9, 559. Demum eo sensu et
exercitus. V. 9, 5, 10. Iulinius
leg. vult homines, equi, torques.

ex fuga perterritos adoriri posset. At illi, itinere totius noctis confecti, subsequi non poterant atque alii alio loco resistebant. Ne haec quidem res Curionem ad spem morabatur.

40. Iuba, certior factus a Sabura de nocturno proelio, duo milia Hispanorum et Gallorum equitum, quos suae custodiae causa circum se habere consueverat, et peditum eam partem, cui maxime confidebat, Saburae submittit: ipse cum reliquis copiis elephantisque sexaginta lentius subsequitur, suspicatus, praemissis equitibus, ipsum adfore Curionem. Sabura copias equitum peditumque instruit atque his imperat, ut simulatione timoris paullatim cedant, ac pedem referant: sese, quum opus esset, signum proelii daturum et, quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio, ad superiorem spem addita praesentis temporis opinione, hostes fugere arbitratus, copias ex locis superioribus in campum deducit.

41. Quibus ex locis quum longius esset progressus, confecto iam labore exercitu, sedecim milium spatio constitit. Dat suis signum Sabura, aciem constituit et circumire ordines atque hortari incipit; sed peditatu duntaxat procul ad speciem vitur, equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio suosque hortatur, ut spem omnem in virtute reponant: ne militibus quidem, ut defessis, neque equitibus, ut paucis et labore confectis, studium ad pugnandum virtusque deerat: sed ii erant numero ducenti, reliqui in itinere substiterant. Hi quamcumque in partem in-

ad spem morabatur. quod adinebat ad eius spem. Vulgo, *ab spe.* — Temeritatem Curionis Appianus d. l. etiam eo arguit, quod tempestate seruida, per arenosas aridasque regiones, torrentibus exsiccatas, Bagrada vero flumine ab hostibus occupato, ad hostem contenderit.

M. Sic C. 3, 70. *ad insequendum tardabantur.*

sexaginta. Alii XL contra codd. *Lentius* in quibusdam omittitur, male.

imperat, ut simulatione. Hoc Regi Iubae tribuit Frontinus 2, 5.

Hi quamc. Alii *Qui.*

petum fecerant, hostes loco cedere cogebant; sed neque longius fugientes prosequi, nec vehementius equos incitare, poterant. At equitatus hostium ab utroque cornu circumire aciem nostram et auersos proterere incipit. Quum cohortes ex acie procucurrissent, Numidae integri celeritate inpetum nostrorum effugiebant, rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant et ab acie excludebant. Sic neque in loco manere ordinesque seruare, neque procurrere et casum subire, tutum videbatur. Hostium copiae, submissis ab rege auxiliis, crebro augebantur: nostros vires lassitudine deficiebant: simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant, quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur. Hi, de sua salute desperantes, ut extremo vitae tempore homines facere consueverunt, aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna seruare potuisset. Plena erant omnia timoris et luctus.

42. Curio ubi, perterritis omnibus, neque cohor-

auersos, a tergo. M.

procucurrissent. vid. Ind. *M.*

nostros. Alii nostris, ut G.
3. 5.

suam mortem. Similia apud Lucret. 3. 883 et 965, ut non opus sit legere *sortem*, quod in mentem venerat Bentleio.

parentes. Marland. p. 268. vult *absentes*, quia nulla coniugum et liberorum aliarumque necessitudinum sit mentio.

atque eo signa. Marlandus p. 269. heic *atque* significare vult statim. De hoc sensu vocis v. Gellium 10, 29. Gron. ad Liu. 26, 39. Ernesti clauem Cic. et Parci lexicon Plautinum ea

voce. Quaeri tamen poterit, an nostro loco ea significatio sit admittenda?

integri, qui ne tentarunt quidem fugere. sed, ut sunt, procumbunt. Sunt ergo integri ad caedem. Nam is est integer ad commodum aut incommodum aliquod, qui nihil dum fecit aut passus est, quo illud commodum aut incommodum impeditur vel adiuuaretur, tardaretur aut acceleraretur. Qui ergo nondum effugere coepit caedem, is est integer ad caedem. *M.*

fidei suae. Id *suae* in codd. et edd. pr. deest.

proelians interficitur. Eius

tationes suas, neque preces audiri intellegit, vnam, vt miseris in rebus, spem reliquam salutis esse arbitratus, proximos colles capere vniuersos atque eo signa inferri iubet. Hos quoque praeoccupat missus a Sabura equitatus. Tum vero ad summam desperationem nostri perueniunt et partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius, Praefectus equitum, cum paucis equitibus circumstans, vt fuga salutem petat atque in castra contendat; et se ab eo non discessurum pollicetur. At Curio, numquam, amisso exercitu, quem a Caesare fidei suae commissum acceperit, se in eius conspectum reuersurum confirmat atque ita proelians interficitur. Equites perpauci ex proelio se recipiunt: sed ii, quos ad nouissimum agmen equorum reficiendorum caussa substituisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animadversa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad vnum omnes interficiuntur.

43. His rebus cognitis, M. Rufus Quaestor, in castris relictus a Curione, cohortatur suos, ne animo

caput ad Iubam perlatum est. Appian. 2, 45. p. 456. M.

substituisse demonstr. est. cap. 39 extr. Hoc loco comparato, quilibet intelliget, *ad nouissimum agmen* esse omnino, a tergo exercitus, in hostes contendens. Ergo fortasse sine caussa Marclandus in Explic. vet. auct. p. 269 difficultatem in eo quaerit, quod ibi nihil de agmine nouissimo dictum est. M.

fuga totius exercitus procul animadu. Idem ille Marclandus dicit, falsum esse hoc de fuga totius exercitus, quia non omnes fugerunt, vt Caesar ipse dixit: vultque adeo sic legi: *sed ii — — fugâ, totius exercitus*

periculo animaduerso, sese — conserunt. Non repugno; neque tamen necessarium puto, verba tantopere vrgere. Cum enim cogito, exercitum Curionis, vndique cinctum et desperantem, nullos ordines seruasse, atque adeo victores perequantes et victos, partim fugientes, partim procumbentes, mixtos fuisse inuicem: nonne hoc procul animaduertentibus praeberit speciem totius exercitus fugientis, neque resistentis? nonne, vbi nemo resistit, totus exercitus fusus fugatusque dici poterit? Non quaeritur ad ἀντίβειον, an omnes omnino fugerint? sed, quid procul stantium oculis oblatum sit. M.

deficiant. Illi orant atque obsecrant, vt in Siciliam nauibus reportentur. Pollicetur, magistrisque imperat nauium, vt primo vespere omnes scaphas ad litus adpulsas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, vt alii adesse copias Iubae dicerent, alii cum legionibus instare Varum, iamque se puluerem venientium cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat; alii classem hostium celeriter aduolaturam suspicarentur. Itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant, proficisci properabant: horum fuga nauium onerariarum magistros incitabat: pauci lenunculi ad officium imperiumque conueniebant: sed tanta erat, completis litoribus, contentio, qui potissimum ex magno numero conscenderent, vt multitudine atque onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur.

44. Quibus rebus accidit, vt pauci milites patresque familiae, qui aut gratia, aut misericordia valerent, aut naues adnare possent, recepti, in Siciliam incolumes peruenirent: reliquae copiae, missis ad Varum noctu legatorum numero Centurionibus, sese ei dediderunt: quorum cohortes militum postero die ante oppidum Iuba conspicatus, suam esse praedicans

reportentur. Alii deportentur. Appianus bene. Venerant quippe e Sicilia.

venientium. Sic Oud. e codd. Vulgo *uentientem* vel *uentientum*.

lenunculi. Nonius Marcellus 13, 8: *lenunculus, nauigium piscatorium*: qui ex Sallustii Hist. 2 adfert: *per noctem in lenunculo piscant.* In glossis scribitur *lemunculus*, quod putes a *lembunculus* ortum, quo Tacitus 14, 5 vsus est. Sed etiam inscriptiones veteres *corporis lenunculariorum* mentionem fecerunt, quod vulgarem scripturam confirmat. Cellarius.

De re omnino consentit Appianus; in paucis quaedam diuersitas est. Qui hic nauium magistri dicuntur, ii sunt apud Appianum 2, 46. ἑμποροί, et cura seruandarum reliquiarum exercitus tribuitur etiam Alinio Pollioni, qui cum paucis e proelio effugerat. M.

legatorum numero. In codd. quibusdam legitur *legatis cum Cent.* sed et G. 5, 27. noster habet *obsidum numero*, quod non intellexere librarii.

quorum cohortes militum. Leid. 1. *quarum cohortium milites*, non male.

praedam, magnam partem eorum interfici iussit; paucos electos in Regnum remisit. Quum Varus suam fidem ab eo laedi quereretur, neque resistere auderet: ipse equo in oppidum vectus, prosequentibus compluribus Senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius et Licinius Damasippus, paucis diebus, quae fieri vellet Vticae, constituit atque imperavit, diebus aequae post paucis se in Regnum cum omnibus copiis recepit.

interfici iussit. In moenibus eos disposuit, et ita expositos spectaculo telis configi iussit. Appian. 2, 46. p. 456. — Propter operam, a Iuba strenue navatam, Pompeiana factio Iubam Regem adpellandum esse decrevit; Caesariana vero factio Boc-

chum et Bogndem, hostes Pompeii, simili honore ornauit. Dio Cass. 41, 42. M.

diebus aequae p. p. Sic restituit e codd. et edd. vet. Oud. Sic non opus erit cum Iurinio delere prius *paucis diebus*.

C. IVLII CAESARIS COMMENTARII DE BELLO CIVILI

LIBER TERTIVS

ARGVMENTVM

- Cap. 1. *Caesar Dictator res urbanas ordinat; 2. Consul Brundisium abit. 3 — 5. Pompeius ex oriente magnam vim conligit. 6 — 8. Caesar in Graeciam, parte classis amissa, traiecit, Bibulo incassum obstante. 9. M. Octavius, Pompeii Legatus, frustra Salonas obpugnat. 10. Caesar pacem tentat. 11 — 13. Captis Oricò et Apollonia ad Apsum castra ponit. Dyrrhachium Pompeius occupat. 14. 15. Bibulus mari portibusque Caesarem; hic illum terra prohibet. 16 — 19. Bibulus in classe moritur. Labienus, ad Pompeium transfuga, nisi Caesaris capite relato, componi pacem posse negat.*
- Cap. 20 — 22. *In Italia Coelii et Milonis motus horum caede sedantur.*
- Cap. 23. 24. *Libo, Pompeii Legatus, Brundisium portum frustra obsidet. 25 — 30. Reliquae Caesaris legiones aegre ab Antonio transuehuntur. 31 — 33. Scipio, detrimentis circa Animum acceptis, ad Pompeium adducit exercitum, quem largitionibus et rapinis et vexatione Graecorum in officio tenet. Ephesus pecunias aegre seruat Caesar. 34. 35. Cassium in Thesaliam, Calvisium in Aetoliam, Domitium in Macedoniam mittit. 36 — 38. Huic obpositus Scipio male rem gerit. 39. 40. Pompeii filius Oricum et Lissum tentat. 41 — 51. Caesar Pompeium ad Dyrrhachium obsidet; uterque magnam bellandi scientiam prodit.*
- Cap. 52 — 56. *Pluribus proeliis Pompeio deuicto, Caesar per Fufium Aetoliam, Acarnaniam, Boeotiam occupat, Achaiae inhiat, quam Rutilius Lupus tuetur. 57. 58. Caesar denuo cum Scipione de pace agit, frustra. Pabuli inopia Pompeium*

premit. 59 — 71. Ad hunc Allobroges duo fratres, relicto Caesare, transeunt, eius consilia Pompeio produnt, qui duplici clade Caesarem ad Dyrrhachium adficit. Labienus captiuos trucidari iubet.
 Cap. 72. *Fiducia magna Pompeianis accedit. 73 — 81. Fugiens Caesar cum Domitio coniunctus Thessaliam occupat. 82. 83. Sequitur Pompeius. Victoriae quasi certi Pompeiani de praemiis et honoribus et de persequendis inimicitiis agunt. 84 — 89. Proelium utrimque paratur. 90 — 100. Pugna ad Pharsalum, Pompeio fatalis. castra eius, luxu plena, a Caesare capta. Domitius caesus. Pompeius fuga elabitur. 101. Cassius in Sicilia Caesaris classem incendit. 102. Fugientem Pompeium persequitur Caesar. 103. 104. Iste in Aegyptum se recipit, ubi ab Achilla, Regio praefecto, et Septimio Tribuno militum interficitur. 105. Caesar Ephesiae pecuniae, a T. Ampio spoliandae, iterum auxilium adfert. Portenta victoriae nuncia.*
 Cap. 106 — 108. *Caesar Alexandriam venit, de Pompeii nece cognoscit, controuersias Ptolemaei et Cleopatrae dirimere parat. 109. Excitatur ab Achilla tumultus. Is Dioscoridem et Serapionem Regis legatos interfici iubet. Rege potitur Caesar. 110 — 112. Achilles Caesarem adoritur. fit pugna ad portum. Caesar naues incendit, ad Pharum milites exponit; pugnatur in vrbe. Filia minor Ptolemaei ad Achillam transit e Regia, oritur inter eos de principatu controuersia. Pothinus, Regni procurator, in parte Caesaris, clam cum Achilla agit et a Caesare interficitur. Haec initia belli Alexandrini.*

Dictatore habente comitia Caesare, Consules creantur Iulius Caesar et P. Seruilius: is enim erat annus, quo per leges ei Consulem fieri liceret. His rébus confectis, quum fides tota Italia esset angustior, neque creditae pecuniae soluerentur, constituit, vt

Dictatore Caesare. Redit narratio ad 2, 21. 32. M.

Caesar et Seruilius. Consulatu hoc functi sunt anno P. V. C. 706. Sed Pompeiana factio, Thessalonicae congregata, cum hos Consules non agnosceret, Lentulum et Marcellum, superioris anni Consules, habuit loco et numero Consulum, sed eos Proconsules adpellauit. Dio Cass. 41, 43. M.

P. Seruilius. Isauricus, Isaurii filius.

annus, quo — liceret. Annus decimus a primo Consulatu. Liu. 7, 42. Cellarius. Veterem hanc legem repetiit, et de nouo sanxit Sylla, auctore Apiano Ciuil. 1, 100. p. 413. M. Heinsius volebat Consul, inuitis codd. Vtrumque dicitur.

constituit — aptissimum existimauit. Sueton. Iul. c. 42.

arbitri darentur; per eos fierent aestimationes possessionum et rerum, quanti quaeque illarum ante bellum fuissent, atque eae creditoribus transderentur. Hoc et ad timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella et civiles dissensiones sequi consuevit, et ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimauit. Item, Praetoribus Tribunisque plebis rogationes ad populum ferentibus, nonnullos, ambitus Pompeia lege damnatos illis temporibus, quibus in vrbe praesidia legionum Pompeius habuerat, (quae iudicia, aliis audientibus iudicibus, aliis sententiam ferentibus, singulis diebus erant perfecta,) in integrum restituit; qui se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti vellet, proinde aestimans, ac si usus esset, quoniam sui fecissent potestatem: statuerat enim, hos

Plutarch. Caes. c. 37. Dio Cass. 41, 37. 38. Appian. 2, 48. pag. 458. Conf. Ind. in *tabulae novae*. De turbis inde enatis cf. infra c. 20. *M.* De lege Caesaris v. et Tacit. Ann. 6, 16. Aliam legem tulisse, refert Dio l. 12. p. 159. ne quis in auro vel argento plus quam LX HS. possideret. *Tabulae novae* Graece dicuntur *ἡγεῖν ἀπονομῆ* et *ἐπιστάσεις*.

fuisse. alii *fuisse*.

Pompeia lege. Dio Cass. 40, 52. *Cellarius*.

praesidia legion. in vrbe. Cicero pro Mil. c. 1. et Asconius in argumento Miloniana. *M.*

quae iudicia — perfecta. Et haec lucem capiunt ex Asconiano illo argumento. Testes per triduum auditi sunt; quarto die omnes iussi sunt adesse in diem posterum. Tum accusator et reus verba fecerunt, eodemque die sententia pronunciata est. Erit ergo *audire* hoc loco, testes audire, omnemque causam cognoscere. Fieri enim potuit,

ut, qui non interfuissent superioribus diebus, aut semel saltem afuissent, hi deinde cum ceteris suffragarentur. vid. Ciacconius ad h. l. qui post *audientibus* addi voluit *testes*. *M.*

in integrum restituit, excepto Milone. Appianus l. c. *M.*

proinde — ac. Et *proinde ac*, et *perinde ac*, eodem sensu dicitur. *M.* Codd. virumque habent. Nepos Lyf. 2. et Alcib. 6. habet etiam *proinde ac*. item Cic. Tusc. 5, 2. Plaut. Trin. 3, 2, 33.

ingratus erga populum, a quo Consul creatus fuerat. *M.* Sed *ingratus* in referenda gratia est modus loquendi insolens, pro quo Bentleius legi iubet *cessator in ref. gratia*. Ea voce vitur Cic. ad Q. Fr. 3, 6. Iunius dabit *indiligens*.

in praeripiendo. Sic codd. vetustissimi. alii et edd. *vet. praecipiendo* si. e. *praecoccupando*. Sic et c. 31. et supra 8, 51. h. l. nimia cupiditas expiari debuit.

prius iudicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos, ne aut ingratus in referenda gratia, aut adrogans in praeripiendo populi beneficio videretur.

2. His rebus, et feriis Latinis comitiisque omnibus perficiendis, undecim dies tribuit, Dictaturaque se abdicat et ab vrbe proficiscitur Brundisiumque peruenit. Eo legiones duodecim et equitatum omnem venire iusserat; sed tantum nauium reperit, ut anguste quindecim milia legionariorum militum, quingentos equites transportare possent. Hoc vnum, [inopia nauium] Caesari ad conficiendi belli celeritatem defuit. Atque eae ipsae copiae hoc infrequentiores inponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum deminuerat, et grauis autumnus in Apulia circumque

feriis Latinis. De his Dio 46, 4.

comitiis omnibus, quibus cum Magistratus urbanos (Dio Cass. 41, 36), tum Proconsules et Praetores (Appian. p. 457) creauit. *M.* Suo arbitratu.

undecim dies, ex quo Dictaturam susceperat. *M.*

ab vrbe proficiscitur, mense Decembri anni P. V. C. 705, non expectatis calendis Ianuariis, quibus Consulatum rite auspicaretur. Sic Appian. l. c. Infra vero c. 6. Caesar dicitur pridie nonas Ianuarias iam Brundisii fuisse et inde soluisse. De his tamen recte intelligendis monuit Vllerus in Annal. ad an. Mundi 3956, Ianuarium illum respondere Octobri Iuliano, et victiosa tum ratione anni Romani: inde non esse mirum, cur infra demum c. 9 hiems adpropinquasse dicatur. *M.*

tantum nauium. i. e. tam parum. Sic et 6, 35. Mox rectius *transportari* Iurinius.

quindecim milia leg. mil.

Sic codd. omnes et edd. vet. Contra Scal. dedit *XX milia*, quod vulgo receptum, quia magis conueniat cum VII legionibus, de quibus c. 6. Sed Caesar ipse copias eas infrequentiores fuisse docet.

quingentos equites. Hic contra codd. vulg. inseritur et. Scalliger, secutus Ciacconium, dedit *DC.* inuiis codd. ex relatione Appiani 2, 54 et Plutarchi c. 37.

inopia nauium. Verba haec videntur ab aliena manu assuta, ut plures iam monuerunt. *M.* Delenda videntur. vncinis inclusi.

Atque eae ipsae copiae —. Hae copiae, etli vix capi poterant a nauibus, tamen erant multo infrequentiores, s. pauciores, quam numerus earum fuisset, nisi morbis aliisque incommodis deminutus esset. — Plutarch. in Caes. c. 37 refert, milites, confectos labore vulneribusque, aegerrime tulisse, quod nondum quies ipsis indulgeretur a Caesare, ideoque lente con-

Brundisium, ex saluberrimis Galliae et Hispaniae regionibus, omnem exercitum valetudine tentauerat.

3. Pompeius, annum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice et Aegypto classem coegerat; magnam omnibus locis aedificandam curauerat; magnam imperatam Asiae, Syriae, Regibusque omnibus et Dynastis et Tetrarchis et liberis Achaiae populis pecuniam exegerat; magnam societates earum prouinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare coegerat.

4. Legiones effecerat ciuium Romanorum nouem; quinque ex Italia quas transduxerat; vnam ex Sicilia veteranam, quam, factam ex duabus, gemellam appellabat; vnam ex Creta et Macedonia, ex veteranis militibus, qui, dimissi a superioribus Imperatoribus, in iis prouinciis confederant; duas ex Asia, quas Lentulus Consul conscribendas curauerat. Praeterea

venisse Brundisium: sed vbi intellexissent, Caesarem iam soluisse, verecundia plenos vnum illud optasse, vt eum mox sequi possent. *M.*

ex salub. — regionibus, post commorationem in saluberrimis regionibus. *M.*

annuum spatium ab eo inde tempore, quo Caesar e Gallia in Italiam cum exercitu venerat. vid. Init. libri primi. *M.*

societates publicanorum. Hostomannus.

Sicilia. Ciaccon. legendum putat *Cilicia*, collato cum c. 38. Sed ibi sermo de Ciliciensi legione adducta a Scipione. V. Lucan. 7, 222. hic de legione, quam Cato duxerat e Sicilia.

Lentulus Consul, h. e. superiore anno, quo Consul fuerat. vid. ad c. 1. Verbum *Consul* fortasse in quibusdam edd. omis-

sum est, quia putarunt, de hoc anno agi, quo Caesar et Seruius Consules fuerunt. Sed de superiore anno sermo est. *M.*

Antonianos milites. Cf. cap. 10 et 67. Sueton. in Iul. cap. 36 inter clades, quas legati Caesaris acceperunt, testet, C. Antonium in Illyrico (ad Corcyram, cf. c. 10) in aduersariorum devenisse potestatem. Narravit Dio Cass. 41, 40. vbi vid. Fabricius. Orosius 6, 15: *Antonius, quem se Octavio cum quindecim cohortibus dedidisset, omnes ad Pompeium deducti sunt.* Conf. Ciacconius ad libr. secundum extr. *M.*

sagittarios. Alii *sagittariorum.* Sed et Livius 35, 20. *pedites XV milia.* vbi tamen Gronou. mauult *peditum.* Cf. et Perizon. ad Sanct. Min. 4, 8. *cohortes sexcen. duas.* Co-

magnum numerum ex Thessalia, Boeotia, Achaia Epiroque, subplementi nomine, in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiscuerat. Praeter has exspectabat cum Scipione ex Syria legiones duas; sagittarios ex Creta, Lacedaemone, Ponto atque Syria reliquisque ciuitatibus, tria milia numero habebat; funditorum cohortes sexcenarias duas; equitum septem milia, ex quibus sexcentos Gallos Deiotarus adduxerat, quingentos Ariobarzanes ex Capadocia, ad eundem numerum Cotys ex Thracia dederat et Sadalam filium miserat. Ex Macedonia ducenti erant, quibus Rhalcypolis praeerat, excellenti virtute: quingentos ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque, quos ibi A. Gabinius praesidii causa apud Regem Ptolemaeum reliquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat; octingentos, quos ex seruis suis pastorumque suorum coegerat: trecentos Tarcondarius Castor et Donilaus ex Gallograecia dederant. Horum alter vna venerat, alter filium

hirs sexcenaria est, quae constat sexcentis. Sic explicauit et restituit locum ope codicum bonorum Oud. cum vulgo ederetur: *funditorum cohortes sex, mercenarias duas*. Idem contulit *cohortes quadragenarias, quinquagenarias*, quae eodem sensu dicuntur. M. In codd. legebatur *VI cenarias*, quod non intelligebant librarii. Conf. Drakenb. ad Liu. 7. 7.

equitum. Addebatur hic *delectorum* ab iis, qui praecedentia non capiebant.

quingentos Ariob. Cf. Apian. 2, 71.

Cotys. Sic codd. et NN. Alii *Cotus*. Cf. c. 36.

Sadalam. Legebatur *Sasalem* vel *Sasalam*. Restituit Ciacon. e Lucano 5, 54. *Sadalem*. Oud. cum Heinlio e codd. *Sadalam*.

Rhalcypolis. Sic codd. hic

et apud Lucan. l. c. In NN. dicitur *Ῥαλκύνσις*.

Gabinus Ptolemaeum in regnum Aegypti reduxerat; eiecto Archelao, quem sibi Regem adscuerant. Liu. epit. 105. Dio Cass. 39, 55. sqq. *Daulf.*

quos ex seruis — Fortasse cum Lipsio in analect. ad dialogos de milit. Rom. ad L. 1. Dial. 2. legi poterit: *quos ex seruitiis pastorebusque suorum coegerat*. Conf. 1, 24: *Pompeius seruos pastoresque armat, atque his equos adtribuit*. M. Forſan *pastores* hic sunt pecoris magistri, quibus ministrabant *serui* viliores.

Tarcondarius Castor. Male haec nomina seiunguntur commate. Apud Strab. L. 12. p. 568. est *Castor Sacondarius* Deiotari gener. *Tarcondimotum* dedit Florus 2, 5, V. et Cic. ad Diu. 15, 1.

miserat. Ducenti ex Syria a Comageno Antiocho, cui magna praemia Pompeius tribuit, missi erant; in his plerique hippotoxotae. Huc Dardanos, Bessos, partim mercenarios, partim imperio aut gratia comparatos, item Macedonas, Thessalos ac reliquarum gentium et ciuitatum adiecerat, atque eum, quem supra demonstrauius, numerum expleuerat.

5. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, Aegypto, Creta, Cyrenis reliquisque regionibus comparauerat: hiemare Dyrrhachii, Apolloniae omnibusque oppidis maritimis constituerat, ut mare Caesarem transire prohiberet: eiusque rei causa omni ora maritima classem disposuerat. Praeerat Aegyptiis nauibus Pompeius filius; Asiaticis D. Laelius et C. Triarius; Syriacis C. Cassius; Rhodiis C. Marcellus cum C. Coponio; Liburnicae atque Achaicae classi Scribonius Libo et M. Octavius: toti tamen officio maritimo M. Bibulus praepositus cuncta administrabat: ad hunc summa imperii respiciebat.

Comageno Ant. quem Pompeius extremae sub Tauro Syriae, quae Comagene dicitur, praeposuerat. Cic. ad Diu. 15, 1. *Cellarius.*

hippotoxotae. Curt. 5, 4. *sagittarios equites* vocat.

Dardani, populus Moesia superioris, Illyricum et Macedoniam versus: *Bessi,* Thraciae, in Haemo monte. *Cellar.*

quem supra demonstr. An septem milia? M. V. Plutarch. Pomp. c. 64.

eiusque rei. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *eius.*

cum C. Coponio. Cic. de Diu. 1, 32. et epistola Pompeii in Ciceronianis ad Atticum 8, 12. Haec Ciacconius indicarat, et vulgo in Caesaris loco male legi *cum Pomponio* monuerat. M. Cf. c. 26.

Liburnica classis. Liburnia, Dalmatiae vicina. — Hic Libo et

Octavius Antonium, de quo c. 4, vicerunt. — Copias Pompeii recensuit etiam Appianus Civ. 2, 49. p. 458. Plutarch. Pompei. c. 64. M.

ut supra demonstr. c. 2. la bonis codd. *impositae legiones* pro *impositis legionibus* legitur, quod ferri potest, si post *solut* punctum ponatur, et comma hoc, *impositae* — *septem*, ut per se positum accipiat. M. *septem.* Mallet Oud. *quinque.* Sic enim Appian. 2, 54. et Plut. c. 37. Sed contra codd. nil mutat.

Cerauniorum. Sic Victorius Var. lect. 13, et legendum esse vidit, pro *Graecorum, Germaniorum, Germiniorum*, quae in codd. et edd. ant. existant. Probauit Cellarius, Nauisius, qui diligenter rem illustrauit, et Oudendorpius: et loquitur ipsa res, quia in litore Epiri, ubi Caesar adpulit, montes Cerauni s. Acro-

6. Caesar, ut Brundisium venit, concionatus apud milites: *quoniam prope ad finem laborum ac periculorum esset peruentum, aequo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent; ipsi exnediti naues conscenderent, quo maior numerus militum posset inponi; omniaque ex victoria et ex sua liberalitate sperarent*: conclamantibus omnibus, imperaret quod vellet; quodcumque imperavisset, se aequo animo esse facturos; pridie Nonas Ianuarias naues soluit, inpositis, ut supra demonstratum est, legionibus septem. Postridie terram adtigat. Cerauniorum saxa inter et alia loca periculosa quietam nactus stationem et portus omnes timens, quos teneri ab aduersariis arbitrabatur, ad eum locum, qui adpellatur Palaeste, omnibus nauibus ad vnam incolumibus, milites exposuit.

7. Erat Orici Lucretius Vespillo et Minucius Rufus cum Asiaticis nauibus duodeuiginti, quibus iussu D. Laelii praeerant; M. Bibulus cum nauibus CX

ceraunia fuerunt: et Appian. 2, 54. p. 461. cum Dione Cass. 41, 44. et Lucano 5, 457 diserte Ceraunios montes nominant, ad quos ventorum vi Caesar sit illo tempore delatus. Probo deinde Dauisianam distinctionem: *Postridie ter. aditgit. Cerauniorum saxa inter* — M. Bene. sic restitui. Cf. Appian. l. e. Vulgo punctum ponebatur post *Cerauniorum*. Verba *et alia loca periculosa* deleri vult Rutgers. V. L. 4, 5.

quietam nactus stat. Inepte latine. Legere malim *inquietam. quos teneri.* Alii quod.

Pharsalia. Sic codd. omnes. Post Aldum *Pharsalus* editum est, monente Oud. Sed cum *Pharsalus* fuerit mediterranea vrbs Thessaliae, ut constat, non potuit Caesar ad *Pharsalum* milites exponere. Est ergo haec lectio falsa. Iam multi interpretes

proferunt. annotationem Pauli Marli ad Ouid. Fast. 4, 236, ubi dicit, se in antiquo Caesaris codice reperisse *Palaeste* pro *Pharsalia*. Ergo, etsi nullo alio loco *Palaeste*, vrbs Epiri, commemoratur, tamen sumuat, fuisse in Epiro urbem *Palaeste*. Firmant hanc opinionem loco Lucani (4, 460), ubi, de hac ipsa nauigatione loquens, classem Caesaris dicit *Palestinus uncis confixisse harenas*. Fit ergo haec sententia si non certa, at verisimilis, *Palaeste* siue *Paleste* hic legendum esse. Multa in hanc sententiam conlegisse Palmerium (Graec. ant. 2, 2. p. 239), iam Cellarius monuerat. Ceterum cf. Intt. ad Lucan. d. l. M. Sequor Cellarium. Vel ex solo Lucano res est manifesta.

Erat. Sic codd. Ita et C. 1, 2. *Intercedit Antonius et Cassius. Lucretius Vespillo.* Inter

Hh

Corcyrae. Sed neque illi, sibi confisi, ex portu prodire sunt ausi, quum Caesar omnino duodecim naues longas praesidio duxisset, in quibus erant constratae quatuor: neque Bibulus, inpeditis nauibus dispersisque remigibus, satis mature occurrit, quod prius ad continentem visus est Caesar, quam de eius aduentu fama omnino in eas regiones perferretur.

8. Expositis militibus, naues eadem nocte Brundisium a Caesare remittuntur, vt reliquae legiones equitatusque transportari possent. Huic officio praepositus erat Fufius Kalenus, Legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. Sed serius a terra prouectae naues, neque vltimae nocturna aura, in redeundo obfenderunt. Bibulus enim, Corcyrae certior factus de aduentu Caesaris, sperans, alicui se parti onustarum nauium occurrere posse, inanibus occurrit et, nactus circiter triginta, in eas indiligentiae suae ac doloris iracundia erupit omnesque

maiores huius Q. Lucretius Vespillo in NN. famil. Vaillantii.

Sed neque. Alii *Sed nequam.*

sibi confisi. Oud. censet, non ἀπὸ τοῦ τοῦ repetendum. Id mihi non videtur necesse. Sensus: *Neque sunt sibi satis confisi, ut prodirent.*

constratae quatuor. Alii *construatae.* Ex IIII, quatuor, factum est a librariis illi, quod legitur in edd. vet. Sic paullo ante pro illi legebatur quatuor, ortum ex eodem errore.

neque Bibulus. Hoc neque vulgo ommissum in codd. reuocauit Koblus.

Fufius. Cf. C. 1, 87. Vulgo *Fufius.*

indiligentiae. Sic Vrsini codex: et est necessario sic legendum: nam Bibulus fuit indili-

gens, quia, vt est c. 7, non satis mature occurrit Caesari, et Dio Cass. 41, 44 dicit, Καὶ τὰ λαθὼν τὸν Βίβουλον, ἐντροπύθη. Ceteri codd. habent *diligentiae.* Cf. Ind. M. In resingendo hoc loco quidam ineptiunt. V. Oud.

iracundia. Leg. *iracundiam.* vt Faerno et Danisio placuit. M. *Iracundia* auferendi calu ponitur.

custodisque. Tollendum est *que*, et comma hoc cum *occubans* iungendum: deinde legendum *occubans*, quod omnes codd. praeter vnum habent. M.

occubabat. Vulgata haec lectio est. Ast codd. habent *occubans.* Id Marcl. p. 270. restituendum putat legendumque in praeced. *custodiasque diligens disposuit.* Parum interest.

incendit; eodemque igne nautas dominosque nauium interfecit, magnitudine poenae reliquos deterrere sperans. Hoc confectio negotio, a Salonis ad Orici-portum stationes litoraue omnia longe lateque classibus occupauit: custodiisque diligentius dispositis, ipse grauissima hieme in nauibus excubabat, neque vllum laborem aut munus despiciens, neque subsidium exspectans, si in Caesaris complexum venire posset.

9. Discessu Liburnarum ex Illyrico, M. Octavius cum iis, quas habebat, nauibus Salonas peruenit. Ibi concitatis Dalmatis reliquisque barbaris, Issam a Caesaris amicitia auertit: conuentum Salonis quum neque pollicitationibus, neque denunciatione periculi, permouere posset, oppidum obpugnare instituit: est autem oppidum et loci natura et colle munitum: sed celeriter ciues Romani, ligneis effectis turribus, iis sese munierunt et, quum essent infirmi ad resistendum propter paucitatem hominum, crebris confecti

neque vllum — posset. Sensus est perspicuus, Bibulum durissima quauis conditione uti velle, si modo colligere cum Caesare possit. Si Caesar scripsit, ut libri antiqui exhibent, *incomplexum Caesaris ventre*, pro, praelio colligere: dixit ad imitationem sermonis Graeci, *συμπλάσσει τινι*. Sed mirum fuerit, Caesarem hoc nouo Romanis Graecismo vsum esse. In duobus codd. est *conspicuum*; non male. Mox legitur in codd. vilioribus: *ventret*. Sed post *discessum*; in melioribus: *venire posset*. *Discessu.* M. Marland. *Caesaris* positum esse vult pro *Caesarianorum*, ut c. 92. Ex sq. *posset* orum est id *Sed post*. Quod adinet ad *subsidium*, Bibulus id omnino exspectasse videtur, saltem ei mox Libo se coniunxit. V. c. 15. Con-

iecturas doctorum de h. l. emendando dat Oud.

Discessu Liburn. De classe Liburnica vid. c. 5. Sed quando et quorum discesserunt? Existimant quidam interpretes, Antonianos captos (vid. ad c. 4) his nauibus ad Pompeium deductos esse per Libonem: itaque Octavius cum reliquis nauibus nunc Salonas venisse. M.

Salonis. Scal. male *Salonas*; quod et alii temere secuti.

et colle. quali *et in primis colle*. Sic 2, 1. *loci natura et valle*. vel est *ἐν διὰ δύοιν*. Iurinius haec parum cohaerere iudicat et pro *munitum* legi iubet *infirmum*. forsan addendum *parum vel non satis munitum*.

sed celeriter — et, quum. Clarke rectius fore indicat, si legatur, *et celeriter — sed, quum*.

Hh 2

vulneribus, ad extremum auxilium descenderunt, servosque omnes puberes liberauerunt et, praefectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia, Octavius quinque castris oppidum circumdedit atque vno tempore obsidione et obpugnationibus eos premere coepit. Illi omnia perpeti parati, maxime a re frumentaria laborabant. Quare missis ad Caesarem legatis, auxilium ab eo petebant: reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant: et longo interposito spatio, quum diurnitas obpugnationis negligentiores Octavianos effecisset, nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianae consuetudinis desideraretur, ipsi, manu facta, cum iis, quos nuper manumissos liberauerant, in proxima Octavii castra intruperunt. His expugnatis, eodem impetu altera sunt adorti, inde tertia et quarta et deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt et, magno numero interfecto, reliquos atque ipsum Octaviu[m] in naues confugere coegerunt. Hic fuit obpugnationis exitus. Iamque hiems adpropinquabat, et, tantis detrimentis acceptis, Octavius, desperata obpugnatione oppidi, Dyrrhachium sese ad Pompeium recepit.

servosque etc. Exemplum simile apud Florum 2, 6. et Plut. in Cat. min. c. 65. et Appian: Pun. 93.

praefectis — crinibus. Et hoc in obsidione Capitolii factum teste Vegetio 4, 9. Alia exempla dant Florus 2, 15. Appian. l. c. Capitolin. in Maximo et Balbo c. 16.

tormenta, funes. vid. ad B. G. 7, 22. M.

Quare missis. In codd. et edd. vet. male legitur *qui remissis*.

merid. temporis. Media nocte habet Dio 42, 11.

manumissos, codd. recentiores: *maximi*, codd. optimi: *maxime*, codex unus. Oud. ergo *nuper maxime* coniungit, ut sit, nuperrime. Sed quidni etiam codd. recentiores veram lectionem habeant? M.

reliqua i. e. quinta. Nec opus cum Rubenio in Electis 2, 7. supra pro *quinta* legere *quindenis*.

hiems adpropinquabat. vid. ad c. 2. ex Vllserii annalibus prolata, quae h. l. etiam Dauidius probavit. M. Scil. fastos decimum biennio post reformavit Caesar. v. Suet. lul. 40. Censorin. de Die nat. c. 20.

10. Demonstravimus, L. Vibullium Rufum, Pompeii Praefectum, bis in potestatem peruenisse Caesaris atque ab eo esse dimissum, semel ad Corfinium, iterum in Hispania. Hunc pro suis beneficiis Caesar idoneum iudicauerat, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret; eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intellegebat. Erat autem haec summa mandatorum, *debere utrumque pertinacia finem facere et ab armis discedere neque amplius fortunam periclitari: satis esse magna utrumque incommoda accepta, quae pro disciplina et praeceptis habere possent, ut reliquos casus timerent. Illum Italia expulsum, amissa Sicilia et Sardinia duabusque Hispaniis, et cohortibus in Italia atque Hispania civium Romanorum centum atque triginta; se morte Curionis et detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditioe ad Corcyram. Proinde sibi ac Reipublicae parcerent; quantum in bello fortuna posset, iam ipsi incommodis suis satis essent documento. Hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque consideret et pares ambo viderentur: si vero alteri paullum modo tribuisset fortuna, non esse usurum conditionibus pacis eum, qui superior videretur, neque*

acceptis. Sic Scalig. e cod. Vrsini. alii receptis.

Vibullium Rufum. Conf. 1, 34. M.

ad Pompeium mitteret. Adignit Plutarch. in Pomp. c. 65, ubi Vibullius corrupte scribitur Ὀββίος. Fortasse Ποῦφος. M. Xylander ibi reposuit Οὐββίλ-λιος.

Italia. Alii ab Italla.

se morte Curionis — documentum. Male Iurinius habet illud tanto, quum ad summum id detrimentum fuerit viginti cohortium. Tum pronomen se non habere ait, quo referatur. Transpositione moderi loco parat ita:

se morte C. et detr. Af. ex. illato et dedit. milit. ad C. quantum in bello fort. posset, iam ipsum incomm. suis satis esse doc. Proinde sibi ac RP. parcerent; hoc unum.

deditioe ad Corcyram. Vid. ad c. 4 de militibus Antonianis. Corcyram esse h. l. Corcyram nigram ad Illyricum, diuersam ab altera nobiliore, e regione Epiri sita, de qua c. 16 sermo est, existimat ad h. l. Vossius. Dio Cass. 41, 40 μεῖδον τι dixerat, ne nomine quidem addito. M. De Corcyra nigra v. Strabo L. 7. p. 315. Mela 2, 7. quantum. Alii quantumqua.

fore aequa parte contentum, qui se omnia habiturum confideret: conditiones pacis, quoniam antea conuenire non potuissent, Romae ab Senatu et a Populo peti debere: interea et Reipublicae et ipsi placere oportere, si uterque in concione statim iurauisset, se triduo proximo exercitum dimissurum: depositis armis auxiliisque, quibus nunc confiderent, necessario Populi Senatusque iudicio fore utrumque contentum. Haec quo facilius Pompeio probari possent, omnes suas terrestres urbiumque copias dimissurum.

11. Vibullius, his expositis a Caesare, non minus necessarium esse existimauit, de repente aduentu Caesaris Pompeium fieri certiores, uti ad id consilium capere posset, antequam de mandatis agi inciperet: atque ideo, continuato et nocte et die itinere atque mutatis ad celeritatem iumentis, ad Pompeium contendit, ut adesse Caesarem omnibus copiis nuntiaret. Pompeius erat eo tempore in Candavia iterque ex Macedonia in hiberna Apolloniam Dyrrhachiumque habebat. Sed re noua perturbatus, maioribus itineribus Apolloniam petere coepit, ne Caesar orae maritimae ciuitates occuparet. At ille, expositis militibus, eodem die Oricum proficiscitur. Quo

ab Senatu et a Populo. Sic et G. 5, 34. ab Duce et a fortuna.

et Reipublicae. Iurinius addi vult expedire. Nimum, sedulus.

placere. Hoc verbum puto corruptum esse h. l. M. Non video, quid hic desiderari possit. urbium copiae, quae. war. iſoxh, praesidia urbana dicuntur; terrestres, reliquae omnes terrestres in castris. Cf. Vossius ad c. 15. M. Iurinio non videtur verisimile Caesarem offerre, se omnem exercitum dimissurum. Proinde legit auda-

cter: omnes suas litorum urbiumque custodias deduciturum.

his expositis a Caesare. Pro a. Caesare in omnibus MSS, est Corcyrae, quae lectio ut est falsa, (neque enim Corcyrae Caesar fuit, ut ibi exponeret haec Vibullio; neque Pompeius Corcyrae, ut ibi haec ei Vibullius exponeret; sed in Candavia fuit) sic altera illa non est certa. Nemo desideret, si totum hoc absit. M. Codd. et edd. vet. hic habent. Bibulus his expositis Corcyrae. Tò a Caesare videtur esse ex Aldi coniectura. Ciaccon. hariolatur leg. Is expo-

quum venisset, L. Torquatus, qui iussu Pompeii oppido praeerat praesidiumque ibi Parthinorum habebat, conatus portis clausis oppidum defendere; quum Graecos murum adscendere atque arma capere iuberet; illi autem se contra imperium Populi Romani pugnaturos esse negarent; oppidani autem etiam sua sponte Caesarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit et se atque oppidum Caesari dedit incolumisque ab eo conseruatus est.

12. Recepto Caesar Orico, nulla interposita mora, Apolloniam proficiscitur. Eius aduentu audito, L. Staberius, qui ibi praeerat, aquam comportare in arcem atque eam munire obsidesque ab Apolloniatis exigere coepit. Illi vero *daturos se negare, neque portas Consuli praeclusuros; neque sibi iudicium sumturos contra, atque omnis Italia Populusque Romanus iudicasset.* Quorum cognita voluntate, clam profugit Apollonia Staberius. Illi ad Caesarem legatos mittunt oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidentenses, Amantiani et reliquae finitimae ciuitates, totaque Epiros et, legatis ad Caesarem missis, quae imperaret, facturos pollicentur.

13. At Pompeius, cognitis iis rebus, quae erant Orici atque Apolloniae gestae, Dyrrhachio timens,

fius Corcyrae (vt eo naui perueniret); Probat hoc Oud. si praepopatur *Vibullius* et mox pro *ideo* legatur *inde*.

atque ideo. Omnes codd. *atque eidem.* An, *atque idem?* M. *vt adesse Caes.* Otiosa haec repetitio videtur.

Candania, regio aspera, per quam a Dyrrhachio et Apollonia in interiorem et propriam Macedoniam iter erat. *Cellarius.* *Kardania*, ὄρος Ἰλλυρικών. Strabo L. 7. p. 323.

Parthini. gens Illyrica. *Cellarius.*

quum Graecos — iuberet.

Ita Oud. e codd. restituit locum. Vulgo legebatur *Graecos — iuberet; illi autem, quum se*

contra imperium Populi Romani, contra Caesarem, Consulem, qui cum imperio erat. Cf. c. 12. M.

etiam sua sponte. Oud. hic addidit *etiam* e codd.

dedit. Alii *dedit.*

Apollonia Staberius. Sic Oud. e codd. et edd. vet.

go erat *Apollontatos ad Caes.* Nomen *Staberius* verum est, pro quo male *Straberius* legebatur.

facturos poll. Alii praemittunt *se.*

diurnis eo nocturnisque itineribus contendit. Quo simul ac Caesar adpropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat, ut paene omnes in Epiro finitumisque regionibus signa relinquere, complures arma proiicerent ac fugae simile iter videretur. Sed, quum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset castraque metari iussisset, perterriti etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit iuratque, se eum non deserturum eundemque casum subiturum, quemcumque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui iurant Legati: hos Tribuni militum Centurionesque sequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. Caesar, praecipuo itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit, castraque ad flumen Apsum ponit in finibus Apolloniatis, ut castellis vigiliisque bene merita civitates tutae essent praesidio; ibique reliquarum ex Italia legionum adventum expectare et sub pellibus hiemare constituit. Hoc idem Pompeius fecit et, trans flumen Apsum positis castris, eo copias omnes auxiliaque conduxit.

14. Kalenus, legionibus equitibusque Brundisii in naues inpositis, ut erat praeceptum a Caesare, quantum navium facultatem habebat, naues soluit, paul-

Quo simul. Sic codd. quidam, bene.

incidit. Sic tra *incidit* Ouid. Met. 7. 523.

ut paene omnes — relinq. Nimum hoc videtur Iurinio, qui de iis intelligendum putat, qui *supplementi loco in legiones distribuit* dicuntur c. 4. Itaque legi vult *ex Epiro* vel addi *scripti milites*, ut c. 61.

Labienus, Caesaris in bello Gallico Legatus, qui nuper ad Pompeium transierat. Conf. B. G. 8. 52. *M.*

praecipuo itinere ad Dyrr.

Sensus est verus; Pompeius enim prior venit Dyrrhachium (cf. Appian. s. p. 462): sed nullus codex habet *praecipuo*, sed vel *perfecto occ.* vel *profecto occ.* Ciceron. existimat, *praecipuo itinere* Caesarem scripsisse, et huius interpretamentum esse *occupato*. Fortasse; saltem *praecipere* est interdum, priorem facere aliquid, ante frui et potiri re, quam potuit alter. *M.*

praesidio redundat, ut iam Cellarius vidit. *M.* Lectio recepta bene se habet, in qua refingenda nimium laborant interpretes.

lumque progressus a portu, litteras a Caesare accipit, quibus est certior factus, portus litoraue omnia classibus aduersariorum teneri. Quo cognito, se in portum recipit nauesque omnes reuocat. Vna ex iis, quae perseuerauit, neque imperio Kaleni obtemperauit, quod erat sine militibus, priuatoque consilio administrabatur, delata Oricum' atque a Bibulo expugnata est: qui de seruis liberisque omnibus ad inpuberes subplicium sumat et ad vnum interficit. Ita exiguo tempore magnoque casu totius exercitus salus constitit.

15. Bibulus, vt supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: et, sicuti mari portibusque Caesarem prohibebat, ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur: praesidiis enim dispositis omnia litora a Caesare tenebantur, neque lignandi atque aquandi, neque naues ad terram religandi potestas fiebat. Erat res in magna difficultate summisque angustis rerum necessariarum premebantur, adeo vt cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna atque aquam Corcyra nauibus onerariis subportare: atque vno etiam tempore accidit, vt, difficilioribus vt tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tectae naues, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas

Kalenus. Vid. c. 8. *M.*
impositis. Sic codd. Vulgo
positis.

quantum nauium. Dauis. *quantum.* Clarkius *quantam.* Beatl.
hanc parenthesin abundare existimat.

atque a Bibulo. In aliis con-
iunctio desit.

ha ex. a. Alii Itaque.

praesidiis — tenebantur. Mi-
ratur Marciandus in Explicat.
vet. auct. pag. 271, quomodo
Caesar potuerit omnia litora te-
nere, cum cap. 14 aduersarii
dicantur omnia litora tenere.

Enimvero Caesar *praesidiis* ter-
restribus *dispositis* tenebat lito-
ra, ne aduersarii exscendere in
litus possent; aduersarii *clas-*
se tenebant litora, ne Cae-
sar nauigare posset. Hostes in
mari prohibent Caesarem a na-
uigatione; Caesar in continenti
prohibet hostes ab exscensione.
Ergo nulla emendatione opus
erit, et diuersa ratione cum Cae-
sar, tum hostes, tenent litora.
Cf. c. 17. *M.*

atque aquandi. Sic Oud.
e codd. et sunt hic duo, quae
distincte narrantur.

tectae naues. Sub iis miles

diurnis eo nocturnisque itineribus contendit. Quo simul ac Caesar adpropinquare dicebatur, tantus terror incidit eius exercitui, quod properans noctem diei coniunxerat, neque iter intermiserat, ut paene omnes in Epiro finitumisque regionibus signa relinquerent, complures arma proiicerent ac fugae simile iter videretur. Sed, quum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset castraque metari iussisset, perterrito etiam tum exercitu, princeps Labienus procedit iuratque, se eum non deserturum eundemque casum subiturum, quemeumque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui iurant Legati: hos Tribuni militum Centurionesque sequuntur, atque idem omnis exercitus iurat. Caesar, praeoccupato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit, castraque ad flumen Apsum ponit in finibus Apolloniaticum, ut castris vigiliisque bene merita civitates tutae essent praesidio; ibique reliquarum ex Italia legionum adventum expectare et sub pellibus hiemare constituit. Hoc idem Pompeius fecit et, trans flumen Apsum positis castris, eo copias omnes auxiliaque conduxit.

14. Kalenus, legionibus equitibusque Brundisii in naues inpositis, ut erat praeceptum a Caesare, quantum navium facultatem habebat, naues soluit, paul-

Quo simul. Sic codd. quidam, bene.

incidit. Sic *ita incidit* Ouid. Met. 7, 523.

ut paene omnes — relinq. Nimirum hoc videtur Iurinio, qui de iis intelligendum putat, qui *supplementi loco in legiones distributi* dicuntur c. 4. Itaque legi vult *ex Epiro* vel addi *constituti milites*, ut c. 61.

Labienus, Caesaris in bello Gallico Legatus, qui nuper ad Pompeium transierat. Conf. B. G. 8, 52. M.

praeocc. itinere ad Dyrr.

Sensus est verus; Pompeius enim prior venit Dyrrhachium (cf. Appian. a. p. 462): sed nullus codex habet *praeoccupato*, sed vel *perfecto occ.* vel *perfecto occ.* Ciaccon. existimat, *praecepto itinere* Caesarem scripsisse, et huius interpretationem esse *occupato*. Fortasse; saltem *praecipere* est interdum, priorem facere aliquid, ante frui et potiri re, quam potuit alter. M.

praesidio redundat, ut iam Cellarius vidit. M. Lectio recepta bene se habet, in qua refingenda nimirum laborant interpretes.

lumque progressus a portu, litteras a Caesare accipit, quibus est certior factus, portus litoraue omnia classibus aduersariorum teneri. Quo cognito, se in portum recipit nauesque omnes reuocat. Vna ex iis, quae perseuerauit, neque imperio Kaleni obtemperauit, quod erat sine militibus, priuatoque consilio administrabatur, delata Oricum' atque a Bibulo expugnata est: qui de seruis liberisque omnibus ad inpu-beres subplicitium sumit et ad vnum interficit. Ita exiguo tempore magnoque casu totius exercitus salus constitit.

15. Bibulus, vt supra demonstratum est, erat cum classe ad Oricum: et, sicuti mari portibusque Caesarem prohibebat, ita ipse omni terra earum regionum prohibebatur: praesidiis enim dispositis omnia litora a Caesare tenebantur, neque lignandi atque aquandi, neque naues ad terram religandi potestas fiebat. Erat res in magna difficultate summisque angustis rerum necessariorum premebantur, adeo vt cogerentur, sicuti reliquum commeatum, ita ligna atque aquam Corcyra nauibus onerariis subportare: atque vno etiam tempore accidit, vt, difficilioribus vsu tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tectae naues, nocturnum excipere rorem cogerentur: quas

Kalenus. Vid. c. 8. *M.*
inpositis. Sic codd. Vulgo
positis.

quantum nauium. Dauis. *qua-*
rum. Clarkius *quantam.* Bentl.
hanc parenthesin abundare exi-
stimat.

atque a Bibulo. In aliis con-
iunctio desit.

Ita ex. a. Alii Itaque.

praesidiis — tenebantur. Mi-
ratur Marciandus in Explicat.
vet. auct. pag. 271, quomodo
Caesar potuerit omnia litora te-
nere, cum cap. 14 aduersarii
dicantur omnia litora tenere.

Enimvero Caesar *praesidiis* ter-
restribus *dispositis* tenebat lito-
ra, ne aduersarii exscendere in
litus possent; aduersarii *clas-*
se tenebant litora, ne Cae-
sar nauigare posset. Hostes in
mari prohibent Caesarem a na-
uigatione; Caesar in continenti
prohibet hostes ab exscensione.
Ergo nulla emendatione opus
erit, et diuersa ratione cum Cae-
sar, tum hostes, tenent litora.
Cf. c. 17. *M.*

atque aquandi. Sic Oud.
et codd. et sunt hic duo, quae
distincte narrantur.

tectae naues. Sub iis miles

tamen difficultates patienter atque aequo animo ferebant, neque sibi nudanda litora et relinquendos portus existimabant. Sed quum essent, in quibus demonstrari, angustiis ac se Libo cum Bibulo coniunxisset, loquuntur ambo ex nauibus cum M^o Acilio et Statio Murco, Legatis, quorum alter oppidi muris, alter praesidiis terrestribus praeerat; *velle se maximis de rebus cum Caesare loqui, si sibi eius facultas datur.* Huc addunt pauca rei confirmandae causa, ut de compositione acturi viderentur. Interim *postulant, ut sint induciae*, atque ab iis inpetrant: magnum enim, quod adferebant, videbatur, et Caesarem id summe sciebant cupere, et profectum aliquid Vibullii mandatis existimabatur.

16. Caesar, eo tempore cum legione vna profectus ad recipiendas ulteriores ciuitates et rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur, erat ad Buthrotum, obpositum Corcyrae. Ibi certior ab Acilio et Murco per litteras factus de postulatis Libonis et Bibuli, legionem relinquit; ipse Oricum reuertitur. Eo quum venisset, euocantur illi ad colloquium. Prodit Libo atque excusat Bibulum, quod *is iracundia summa erat inimicitiasque habebat etiam priuatas cum Caesare, ex Aedilitate et Prae-*

cen, sub tentoriis agebat. Adhuc cap. 100.

in quibus dem. ang. Cf. not. ad Af. 96.

Libo. vid. c. 5. *M.*

Statio Murco. Numus eius in NN. fam. occurrit. Habet in parte postica tropaeum, adposito MYNVS IMP. in parte antica caput Neptuni. Cf. Eckhel D. NN. vet. in gente *Statia*.

muris — praef. terr. Respice ad c. 10.

adferebant. Boni codd. sic recte. Quidam *adferebant.*

Istud prius proprium est nunciorum.

Vibullii mandatis. Conf. c. 10. Vulgo, *Bibuli*, quod iam Vollius et Cellarius correxerunt. *Profectum* habent codd. boni; alii, *profecturum*. *M.* Emendationem *Vibullii* (pro *Vibullio* datis) iam Cantabrigiae N. L. 3. 24. et Hotom. dedebant.

obpositum Corcyrae. In cod. Leid. primo, eoque optimo, legitur *obpositum*: et hoc situs locorum confirmat; in ceteris *oppidum*, quod geographiae repugnat. *M.* Hotom. iam ex ingenio emendauerat.

ura conceptas; ob eam rem colloquium vitasse, ne res maximae spei maximaeque utilitatis eius iracundia impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, ut componerentur: atque ab armis discederetur: sed potestatem eius rei se nullam habere, propterea quod de concilii sententia summa belli rerumque omnium Pompeio permiserint: sed, postulatibus Caesaris cognitis, missuros ad Pompeium atque illum reliqua per se acturum: hortantibus ipsis, interea manerent induciae, dum ab illo rediri posset; neque ulper alteri noceret. Huc addit pauca de causa et de copiis auxiliisque suis.

17. Quibus rebus neque tum respondendum Caesar existimavit, neque nunc, ut memoriae prodantur, latis causae putamus. Postulabat Caesar, ut legatos sibi ad Pompeium sine periculo mittere liceret; idque ipsi fore reciperent aut acceptos per se ad eum perducerent. Quod ad inducias pertineret, sic belli rationem esse diuisam, ut illi classe naues auxiliaque sua impedirent, ipse ut aqua terraque eos prohiberet: si hoc sibi remitti vellent, remitterent ipsi de maritimis custodiis; si illud tencerent, se quoque id retenturum; nihilo minus tamen agi posse de compositione, ut haec non remitteren-

atque excusaret. Sic Leid. 1. reliqui et edd. vet. nequa.

ex Aedilitate. Sueton. Iul. 10. ex Praetura. De hac silent scriptores. Inimicitias e Consulatu idem Sueton. c. 20. enarravit. Haec Daviscus post Glanqorpiam et Manutium notarat. M. Cf. Dio 38, 4 — 8.

impedirentur. Iunius impeditur. Sic mox idem praefert componeretur, impersonaliter positum.

ut componerentur res illae. Vulgo componeretur. quod verum puto. M. Verbum referri potest ad res.

concilii. Vollius Senatum intelligit. Malim cum quibusdam edd. consili; nam Senatus deliberans et decernens intelligitur, et hic consilium dicitur. M. Senatum hic a Caesare per contemtum dici concilium autumat Vollius.

prodantur. Vulgo prodatur. si hoc. Vulgo et si hoc in viis codd.

si illud. Sic codd. et edd. vet. Contra vulgo sin. V. not. ad C. 2, 5. Cf. et G. 7, 68.

tamen. desideratur in edd. primis.

tur; neque hanc rem esse inpedimenti loco. Illi neque legatos Caesaris recipere, neque periculum praestare eorum, sed totam rem ad Pompeium reuocare: vnum instare, de induciis, vehementissimeque contendere. Quos ubi Caesar intellexit praesentis periculi atque inopiae vitandae causa omnem orationem instituisse, neque ullam spem aut conditionem pacis adferre; ad reliquam cogitationem belli sese recepit.

18. Bibulus, multos dies terra prohibitus et graviore morbo ex frigore ac labore implicatus, quum neque curari posset, neque susceptum officium deserere vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo, ad neminem vnum summa imperii redit; sed separatim suam quisque classem ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus aduentus Caesaris concitauerat, ubi primum, rursus adhibito Libone et L. Luceio et Theophane, quibuscum communicare de maximis rebus Pompeius consueuerat, de mandatis Caesaris agere instituit, eum ingressum in sermonem Pompeius interpellauit et loqui plura prohibuit. *Quid mihi, inquit, aut vita, aut ciuitate opus est, quam beneficio Caesa-*

neque hanc rem — Caes. recipere. Quidquid variarum lectionum hic sedulo conligitur, id omne est ab errante librario- rum oculo et manu, qui verba traiecerunt. Ordinem verborum add. vulgatae bene restituerunt. *M.* Scriptum erat, *neque hanc rem illis esse inp. l. neque legatos.* Transposito pronomine et paululum mutato locus dudum sanatus.

Quos ubi Caes. Alii *quem*, ut ad solum Bibulum referatur. Ciaccon. malit *quod*.

rursus adhibito Libone. Non videtur hoc admittendum Iurinio, qui *et* *rursus* substituit *licet*.

quibus communicare. Sic libri omnes. Quod vero scripto-

res Latini (optimae aetatis) semper dicunt, *communicare cum aliquo*, non, *alicui*: dubitavi in curis posterioribus c. 5 de integritate huius loci. Post me Gronovius obl. 2, 6 confirmavit, qui eandem ob rationem *quibuscum* scribi iussit. *Cellarius.* Ac tanto magis hoc recipiendum erat, cum etiam Vrsini codex *quibuscum* habeat. Errores non debebant, verecundia codicum nescio qua, seruari. *M.* Id cum absorptum est a seq. *com.*

eum ingressum. Refer ad sermonem, non ad Vibullium. Alii *cum*.

Bello perfecto. Alii hoc adnectunt praecedenti periodo.

dicta. Alii *facta*.

Inter bina c. In codd. qui-

ris habere videbor? cuius rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus sum, reductus existimabor. Bello perfecto, ab iis Caesar haec dicta cognouit, qui sermoni interfuerunt: conatus tamen nihilo minus est, aliis rationibus per conloquia de pace agere.

19. Inter bina castra Pompeii atque Caesaris vnum flumen tantum intererat, Apsus, crebraque inter se conloquia milites habebant: neque vllum interim telum per pactiones conloquentium transiiciebatur. Mittit P. Vatinius Legatum ad ripam ipsam fluminis, qui ea, quae maxime ad pacem pertinere videntur, ageret et crebro magna voce pronunciarer, *liceretne ciuibus ad ciues de pace legatos mittere, quod etiam fugitiuis ab saltu Pyrenaeo praedonibusque licuisset: praesertim, ut id agerent, ne ciues cum ciuibus armis decertarent?* Multa subpliciter locutus, ut de sua atque omnium salute debebat, silentioque ab vtrisque militibus auditus. Responsum est ab altera parte, *A. Varronem profiteri, se altera die ad conloquium venturum,* atque vna etiam vbi vtrimque admodum tuto legati ve-

bosdam praemittitur *Vt.* tum minor distinctio ponenda post transiiciebatur.

Apsus. Cf. c. 13. *M.*

Mittit (Caesar) P. Vatinium. *M.*

de pace legatos mittere. Constante codd. exhibent: *duos legatos mittere.* Fortasse Caesar scripserat: *liceretne ciuibus ad suos* (hoc aliquis interpretatus est, addito verbo *ciues*) *legatos mittere.* *M.*

fugitiui ab saltu Pyren. De his ad B. G. 3, 23 dixi. Cellarius ad nostrum locum de his ipsis conuenis post Valesium (notit. Gall. p. 157) monuit. *M.* Hieron. contra Vigilant.: *De latronum et conuenarum natus semine.*

praedonibusque. Intelliguntur Cilices. Id bellum praedonum dicitur c. 104. In aliis deest *qua.* sic ad ipsos fugitiuos spectat. Seruatae *que* posset et hendiadys admitti.

ut id agerent. Meliores libri, *cum id agerent.* *M.*

locutus. Addendum h. l. est e cod. Norwic. quo *Danissius* vsus est. Deinde post *auditus* punctum ponendum erit. *M.* Bene de hoc puncto. Illud est subauditur. Sic tollitur ἀναπόλουτος, cui simile Af. 19. Sed τὸ subpliciter indignum Legato Caesaris iudicat Iurinius, qui legi vult *Multa similiter locutus, ut qui — agebat.*

atque vna — possent. Haec corrupta sunt. In pluribus MSS.

nire et, quae vellent, exponere possent, certumque ei rei tempus constituitur. Quo quum esset postero die ventum, magna utrimque multitudo conuenit, magnaue erat eius rei expectatio atque omnium intenti animi: ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodit, submissa oratione loqui de pace atque altercari cum Vatinio incipit. Quorum mediam orationem interrumpunt, undique subito tela inmissa, quae ille obtectus armis militum vitauit. Vulnerantur tamen complures, in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius, Centuriones militesque nonnulli. Tum Labienus, *Desinite ergo de compositione loqui: nam nobis, nisi Caesaris capite relato, pax esse nulla potest.*

20. Iisdem temporibus Romae M. Coelius Rufus Praetor, causa debitorum suscepta, initio Magistratus tribunal suum iuxta C. Trebonii Praetoris urbanei sellam conlocauit et, si quis adpellasset de aelimatione et de solutionibus, quae per arbitrum fie-

est *vis* pro *etiam*; in duobus non spernendis *ubi* vel *ibi* pro eodem illo *etiam*. Et variatur scriptura aliis modis. In his tenebris si quid videre licet, Oudendorpius vidit, qui sic intelligit: *atque una* (scil. locus), *ubi utrimque* — *certumque* — *constituitur*. Ergo et locus et tempus conueniendi constituitur. His interea adfentior. M. Vossius volebat *atque una etiam* etc. Quum codd. Petau. et Norwic. habeant *ubi utrimque*, credo verum vidisse Oud. nec dubito id in textum recipere. tum *ventre* pro *conuenire* accipiendum. Cui hoc non placet, legat mea pace *legatos* — *posse*.

Quo quum. Id quo refertur manifestum ad locum, de quo monitum.

prodit. bene sic codd. Alii *prodit.*

submissa — *incipit.* In his verbis plures haeserunt, quoniam Labienus altercans, inque durissima oratione desinens, non videatur vltus esse submissa oratione: neque hoc sensu, ut animi submissi oratio esset; neque illo, ut vox moderatio, quae non exaudiri posset. Sunt etiam varietates quaedam, ut *summa*: omittuntur item verba *loqui* et *atque*. Vnde Oud. ingeniose coniicit, legi posse: *sed omissa oratione de pace, altercari c. f. inc.* Quid vero, si Labienum dixerim primo leniore atque moderata oratione usum; deinde progressum ad disputationem alternam; tandem in iracundiam erupisse? Nonne hoc naturae rei animique humani

rent, vt Caesar praefens constituerat, fore auxilio pollicebatur. Sed fiebat aequitate decreti et humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer et moderate ius dicendum existimabat, vt reperiri non possent, a quibus initium adpellandi nasceretur. Nam fortasse inopiam excusare et calamitatem aut propriam suam aut temporum queri et difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris est animi; integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cuius animi, aut cuius impudentiae est? Itaque, hoc qui postulare, reperiebatur nemo. Atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inventus est Coelius et, ab hoc profectus initio; ne frustra ingressus turpem causam videretur, legem promulgavit, vt sexies seni dies sine usuris creditae pecuniae soluantur.

21. Quum resisteret Seruilius Consul reliquique Magistratus, et minus opinione sua efficeret: ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas

accommodatum fuerit? *M.* Sic subaudiendum atque *moz.* Probat Bentleius.

ille — utauit. Vatinius intelligit Iul. Celsus p. 197. *Dauis.*

obiectus armis. Alias *intectus.* V. Apulei. Met. 2. p. 33. *an-
rets vestibis intecti.* vbi male
vulgo *intexti.* Cf. et ib. p. 39.

Romae non legitur in decem
codd. Oud. nec in edd. primis.
Et potest abesse. *M.*

Coelius R. Praetor, olim
Caesari amicus (cf. 1. 2. 2, 43),
sed ab eo offensus, quia non
ipse, sed Trebonius Praetor ur-
banus a Caesare constitutus erat.
v. Dio Cass. 42, 22. vbi hae
turbae copiosius describuntur.
De re cf. Cic. Epp. ad Diuers.
& 17. Vellei. Paterc. 2, 68. *M.*

per arbitrium. In bonis codd.

est *per arbitrium*, sensu eodem,
M.

Caesar — constituerat. Cf.
c. 1. huius libri. *M.*

propriam suam. Alterutrum
redundat. Ergo cum cod. Leid.
primo *propriam* omittendum
est. *M.*

hoc qui. Sic codd. Vulgo
qui hoc.

profectus. Grut. *proiectus*,
inuitis codd.

sexies seni dies. Iam osten-
dit Dauisius, Gronouium in de
sestertiis 4, 5, p. 636. sic legen-
dum iudicasse: *vt semisse in
dies sine* — — h. e. vt dimi-
dium crediti restituerent debito-
res, et quidam praefinitis diebus
s. pensionibus. Idem placuisse
Lipsio, monuit Oud. — Saltem
non incommodus, vt in incertis
lectione, sensus est, etsi nihil

promulgavit; vnam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; alteram tabularum novarum; inpetuque multitudinis in C. Trebonium facto, et nonnullis vulneratis, eum de tribunali deturbavit. De quibus rebus Servilius Consul ad Senatum retulit, Senatusque Coelium ab Republica remouendum censuit. Hoc decreto eum Consul Senatu prohibuit et concionari conantem de rostris deduxit. Ille, ignominia et dolore permotus, palam se proficisci ad Caesarem simulavit; clam, nunciis ad Milonem missis, (qui, Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus,) atque eo in Italiam euocato, quod, magnis muneribus datis, gladiatoriae familiae reliquias habebat, sibi coniunxit atque eum in Thurinum ad sollicitandos pastores praemisit. Ipse quum

certi dici potest. *M.* Verba *seni dies* a multis codd. absumt. Varior. coniecturas in h. l. diiudicant Gronovius et Oud. alteram. Alii *altam*. Sic nonnunquam et alibi. V. Curt. 9, 8. Suet. Tit. 7.

tabularum nov. vid. Ind. *M.* *deturbavit*. Bene sic. Quidam *proturbavit*, *perturbavit*.

ad Milonem, qui Massiliae exsul vixit. Ceteris ergo exsulis nuper (cf. c. 1.) a Caesare reuocatis, vnus Milo reuocatus non erat. Hinc odium in Caesarem. Dio Cass. 40, 54. 42, 24. *M.*

muneribus (gladiatoriiis) *datis*. Cic. pro Mil. c. 35. *Cellar.*

reliquus. Male hic erat reliquas quas.

in Thurinum scil. agrum.

signatus (Milonis) *mil.* atque arma. Dio Cass. 42, 25. *Milōn* ἔπαισεν πρὸς τῷ Κανόνι. *M.*

visa, atque *proditio*. E multiplici varietate codd. et edd. vet. in verbis his (*visa de prod.* *visa quae prod.* *visaque prod.* *visa et prod.* *vis* atque *proditio*) eruit alius aliam lectio-

nem; fortasse vero nulla mutatione lectionis vulgatae opus est. Eodem tempore tria sunt: Capuae comprehenduntur Milonis arma; Neapoli gladiatores eius iam conspiciuntur; sic adparet proditio Capuae imminens. *M. exclusus Capua*. Nec poterat, nec audebat Coelius Capuam contendere. v. Dio Cass. d. l. *M.*

eum Milonem) *hostis loco* — Addit Dio, Senatum Romae censuisse, vi et armis coercendum esse Milonem. *Conuenit*. vid. Ind. *M.*

per Bibulum. tum, quum per Italiam copias cogeret. Male Vossius aliique et Iurinius malunt *per Vibullum*; hic enim a Caesare ad Pompeium, non ab hoc ad illum fuerat missus. v. cap. 10.

Cosa Etrusiae oppidum fuit, de quo multa Cellarius in notit. orbis 2, 9, 175. Cum ergo h. l. *Cosa* in agro Thurino sita dicatur aut duae fuerunt *Cosae*, vna Etrusiae, vulgo nota; altera in agro Thurino, ad sinum Tarentinum, hoc loco obuia:

Caesilinum venisset, vnoque tempore signa eius militaria atque arma Capuae essent comprehensa et familia Neapoli visa, atque proditio oppidi adpareret, patefactis consiliis, exclusus Capua et periculum veritus, quod conuentus arma ceperat atque eum hostis loco habendum existimabat, consilio destitit atque eo itinere sese auertit.

22. Interim Milo, dimissis circum municipia litteris, ea, quae faceret, iussu atque imperio facere Pompeii, quae mandata ad se per Bibulum delata essent, quos ex aere alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. Apud quos quum proficere nihil posset, quibusdam solutis ergastulis, Cosam in agro Thurino obpugnare coepit. Eo quum a Q. Pedio Praetore cum legione ** lapide ictus ex muro, periit: et Coelius,

aut scriptura huius nominis vitiosa est h. l. Cluuerius quidem (Ital. 4, 8), rionente Cellario, vitur Pliniano loco (H. N. 2, 56. al. 57), vbi Milo iuxta *castellum Carissanum* occisus dicitur, pro quo legi vult *Cassanum*, quia hodiernum in Thurino agro sit *Cassano* oppidum episcopale. Ita *Cos* erit in *Cassa* mutandum. Sed malim prius, duas Cosas fuisse. Alia difficultas est in eo, quod Vellei. Pat. 2, 68 Milonem ad *Compsam* in Hirpinis cecidisse refert. Nam, si vel maxime cum Rubkenio ad Vellei. 1, 14 dicamus, duas fuisse *Cosas*, *Cosam* vero et *Compsam* nihil differre: tamen, vt Cellarius vidit, non potest idem locus in Hirpinis et agro Thurino situs dici. Fueruntne ergo tres *Cosae*? Sed hoc esset abuti coniecturis. Potius *Cosa* videtur vera scriptura, eaque restituenda Plinio (quia etiam Liniana epitome 14, et Vellei. 1, 14 *Cosam*, ab illa Etrusca *Cosa* diuersam, sed situ non definito, nominant, et plures cognomines fuisse vrbes hoc

modo indicant): illud vero constitui non poterit, vtrum *Cosa*, ad quam Milo caesus est, fuerit Thurinorum in Lucania iuxta Caesarem, an Hirpinorum iuxta Velleium, an adeo Apulorum iuxta Dionem Cass. 42, 25, qui in Apulia periisse Milonem refert: nisi fines Lucanorum, Hirpinorum et Apulorum diuersis temporibus diuersos, et inde disensionis aliquid natum dicamus. Sed cum facillimum sit, in talibus errare, iudicent alii. *M.* Eas gentes certis terminis vix posse distingui tradit Strabo L. 6. p. 253. Contra Cluuerium pugnat Vollius ad Vell. 2, 68. et *Cosam* Caesaris cum *Compsa* Velleii eandem statuit hodieque dici *Cossum* in antiquo Thurinorum tractu. *Carissanum* Plinii fuisse castellum iuxta *Compsam*, censet Harduinus. Conf. et viros doctos ad Obseq. c. 76.

Eo quum — perit. Haec non sunt integra; nec variae lectiones ducunt in viam. Verum ergo viderunt, qui lacunam esse iudicarunt. *Effect*, vulgo additum post *ictus*, non

profectus, vt dictitabat, ad Caesarem, peruenit Thurios: vbi, quum quosdam eius municipii sollicitaret, equitibusque Caesaris Gallis atque Hispanis, qui eo praesidii causa missi erant, pecuniam polliceretur, ab iis est interfectus. Ita magnarum initia rerum, quae occupatione Magistratuum et temporum sollicitam Italiam habebant, celerem et facilem exitum habuerunt.

23. Libo, profectus ab Orico cum classe, cui praeerat, nauium quinquaginta, Brundisium venit insulamque, quae contra Brundisium portum est, occupauit; quod praestare arbitrabatur, vnum locum, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium litora ac portus custodia clausos tueri. Hic repentino aduentu naues onerarias quasdam nactus incendit et vnam frumento onustam abduxit, magnumque nostris terrorem iniecit et noctu, militibus et sagittariis in terram expositis, praesidium equitum deiecit et adeo loci obportunitate profecit, vti ad Pompeium litteras mitteret, naues reliquas, si vellet, subduci et refici iuberet: sua classe auxilia sese Caesaris prohibitorium.

habent codices. *M.* Oud. ita vlcus sanare tentat. *Is tum a Q. P. Praetore, cum legione misso, lapide* — — Valeat, quantum quisque velit. Clarkius in vulgato sententiae anodoem periisse statuit prioris.

profectus. Marcl. p. 271. vult *profecturus*. Non opus mutatione.

quosdam eius municipii. Mirre variantur haec verba. Codex Louan. habet, *cum Cosam eius sollicitaret.* Edd. primae habent *quosque* pro *quosdam*. A tribus codd. non optimis verba *eius municipii* abluunt; et in duobus horum codd. legitur: *cum constantius sollicitaret.* Hinc Marclandus p. 271 legi vult: *cum Consentinus solli-*

citaret: esse enim Consentinam metropolin Bruttiorum, conterminam Thuriis. *M.* Beul. vult *quum inconsultius quosque sollicitaret.*

praesidit. Hoc e Manutii et Faerni coniectura venisse in editiones, in codd. et edd. ant. vero *praedandi* exstare, deicit Oud. *M.*

polliceretur. Al. *pollicitaretur.* Ita. Vulgo *Itaque* contra auctoritatem bonorum codd.

occupatione Mag. quia Magistratus prohibiti erant occupatione, quo minus occurrerent malo, quantum necesse esset. Sic de B. Al. c. 34 dicitur aliquis tentare iura populi, occupatione belli, h. e. quia popu-

24. Erat eo tempore Antonius Brundisii, qui, virtuti militum confusus, scaphas nauium magnarum circiter sexaginta cratibus pluteisque contexit, eoque milites delectos inposuit, atque eas in litore pluribus locis separatim disposuit, nauesque triremes duas, quas Brundisii faciendas curauerat, per causam exercendorum remigum ad fauces portus prodire iussit. Has cum audacius progressas Libo vidisset, sperans intercipi posse, quadriremes quinque ad eas misit. Quae cum nauibus nostris adpropinquassent, nostri veterani in portum refugiebant: illi, studio incitati, incautius sequebantur. Iam ex omnibus partibus subito Antonianae scaphae, signo dato, se in hostes incitauerunt, primoque inpetu vnā ex his quadriremem cum remigibus defensoribusque suis ceperunt, reliquas turpiter refugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut, equitibus per oram maritumā ab Antonio dispositis, aquari prohiberentur. Qua necessitate et ignominia permotus Libo, discessit a Brundisio, obseſſionemque nostrorum omisit.

25. Multi iam menses transierant et hiems iam praecipitauerat, neque Brundisio naues legionesque

lus, prohibitus occupatione et administratione belli, non satis vigilare atque tueri iura sua potest. Quod autem dicit, *occ. Mag. et temporum*, id eodem pertinet; est enim occupatio Magistratuum, quam effecerunt tempora ista. Cf. B. G. 4, 16. *prohibitus occupatione Reipublicae id facere. M.* Marcellus l. c. verba et temporum potius post rerum autumat ponenda. Puto, intelligendum, et ratione temporum.

omnium litora. Immo, *omnia*, ut iam alii monuerunt. *M. teneri.* Optimi codd. *tueri.* Bene. *M.* Recepi cum Oud. *in terram.* Alii *in terra.* Respice ad 1, 31.

Antonius. vid. Plutarch. in huius vita c. 7. Dio Cass. 41, 48. Sed tantum adtulerunt rem. *M.*

virtuti. Sic vetustissimi et plurimi codd. Alii *virtute.* Nec ita male. Cf. C. 1, 12.

adpropinquassent. Alii *propinquassent.*

veterant. Marcell. legi praecipit *veriti.* p. 272. Iurinius *velut teriti.*

Iam ex omn. Alii Nam.

Multi menses transierant, ex quo Caesar Brundisium venerat. Conf. cap. 2, ubi etiam de vero mense illius itineris ex Vllerio admonitum est. *M. V. et c. 6.*

hiems praecipitauerat. Sic Ouid. Trist. 1, 3, 47. *nox pra-*

ad Caesarem veniebant: ac nonnullae eius rei praetermissae occasiones Caesari videbantur, quod certe saepe flauerant venti, quibus necessario committendum existimabat: quantoque eius amplius processerat temporis, tanto erant alacriores ad custodias, qui classibus praeerant; maioremque fiduciam prohibendi habebant et crebris Pompeii litteris castigabantur, quoniam primo venientem Caesarem non prohibuissent, ut reliquos eius exercitus impedirent: duriusque quotidie tempus ad transportandum lenioribus ventis expectabant. Quibus rebus permotus Caesar Brundisium ad suos seuerius scripsit, nacti idoneum ventum ne occasionem nauigandi dimitterent, siue ad litora Apolloniatum cursum dirigere atque eo naves eiicere possent. Haec a custodibus classium loca maxime vacabant, quod se longius portibus committere non auderent.

pictata. Alibi aestas, autumnus praeceps.

quod certe. Gronovius coniecit certi. non male.

committendum (se, aut naves) existimabat. M.

qui classibus (Pompeii) praeerant. Cl. c. 18. M.

duriusque — expectabant.

Haec verba sunt obscura. Quinam expectabant? Caesariani an Pompeiani? Si syntaxin sequaris, Pompeiani: si rem, Caesariani. Praeferamus ergo id, quod res postulat. Iam dum hi, qui Brundisii sunt, morantur, quid nanciscuntur morando? quid expectant? Nempe durius quotidie tempus ad nauigandum fiet. Hactenus bene. Illud vero *lenioribus ventis* quid est? An, quia lenius flare venti incipiebant? Sed hoc fuisset iis valde commodum post hiemis inclementiam. Oud. sensum loci putabat esse hunc: dum expectant leniores ventos ad transportandum, expectando acci-

piunt quotidie durius tempus. Sed hoc non est in verbis, nisi sic legatur: *duriusque quod tempus, expectandis* (vel, optandis) *ad transportandum lenioribus ventis, expectabant. M.* Ciacc. dat *expectabatur*, quod placet Iurinio.

Caesar — ad suos. — scripsit. Reticuit h. l. Caesar suum quoddam facinus, illustre quidem magnitudinis animi documentum, sed quo patrandum mihiis potius, quam Imperatoris officio functus est. Scilicet dum accubat, repente surgit e convivio simulatione mandatorum, quae cuiuspiam dare velit. Sumit servilem vestitum, vehitur curru ad litus, conscendit nauigium, et, nescio gubernatore, quem velat, ipse traicere Brundisium audet. Virgato procella et fluctibus, et gubernatore desperante, se Caesarem esse profitetur. Excitatus gubernator mittitur; sed frustra. Ergo redeundum fuit ad litus. Atque ita

26. Illi, adhibita audacia et virtute, administrantibus M. Antonio et Fulio Kaleno, multum ipsis militibus hortantibus, neque vllum periculum pro salute Caesaris reculantibus, nacti austrum, naues solvunt atque altera die Apolloniam Dyrrhachiumque praeteruehuntur. Qui quum essent ex continenti visi, C. Coponius, qui Dyrrhachii classi Rhodiae praeerat, naues ex portu educit et, quum iam nostris remissione vento adpropinquassent, idem auster increbuit nostrisque praesidio fuit. Neque vero ille ob eam causam conatu desistebat, sed labore et perseverantia nautarum se vim tempestatis superare posse sperabat, praeteruectosque Dyrrhachium magna vi venti nihilo fecius lequebatur. Nostri, vli fortunae beneficio, tamen inpetum classis timebant, si forte ventus remississet. Nacti portum, qui adpellatur Nymphaeum, vltra Lissum milia passuum tria, eo naues introduce-

demum Brundisium litteras misit: Appian. Ciu. 2, 57. p. 463. sq. Plutarch. Caes. c. 38. Dio Cass. 41, 46. Sueton. Iul. cap. 58. Florus 4, 2, 37. et alii. *M.*

dimitterent. Post hoc verbum edd. quaedam, contra codd. auctoritatem, adfuerunt, et ad *Oricum*. In iisdem edd. mox est *dirigerent*, quod eo. *M.* Illud et ad *Oricum* intrusere, qui putabant ante *sive* aliquid contrarii deficere. *Oricum* lemper fere aduersariorum classe oblidebatur. Non tamen tacendum est, apud Florum legi 4, 2. *castra* tum ad *Oricum* habuisse Caesarem.

sive ad litor. Legendum esse si vel ad *lit.* hoc sensu: si saltem ad litora, Hotomannus, Dausil. et Clarkius iudicarunt. *M.*

naues elicere. Iterum sic c. 28. Cf. Burm. ad Ouid. Her. 7, 87. *fluctibus ciectum.* Alii *elicere*, *eligerere*.

quod se longius — h. e. quod non auderent mari se com-

mittere longius a portibus. Et fortasse Vollius recte censuit, a inferendum esse ante *portibus*. *M.* Sic Afr. 59. *longius a castris.* Statius tamen etiam Achill. 1, 176. *robore longe.*

Kaleno. vid. c. 8. *M.* *ipsis militibus hortantibus*, quos nunc poenitentia nuperae tarditatis (v. ad c. 2) ceperat. *M.* *praeteruehuntur.* Edd: vet. *peruehuntur.* vnde Rutgers. Ven. Lect. c. 14. *praeuehuntur*, vt apud Florum 3, 8. *praeuauigantes.* Cf. Dukerus ad h. l.

Coponius. vid. c. 5. Contra Dio Cass. 41, 48 a Libone haec gesta esse narrat. Sed Caesar potius audiendus est. *M.* *nostris.* Alii *nostris.* male.

adpropinquassent. Scil. naues Rhodiae.

Nymphaeum. Ibi et rupes igniuoma et bituminosum solum et oraculum. vid. Fabricius ad Dion. Cass. 41, 45. *M.*

Lissus; vrbs vltima Illyrici ad Macedoniam. *Cellar.*

runt; (qui portus ab africo tegebatur, ab austro non erat tutus,) leuiusque tempestatis, quam classis, periculum aestimauerunt. Quo simul atque intus est itum, incredibili felicitate auster, qui per biduum flauerat, in africanum se vertit.

27. Hic subitam commutationem fortunae videre licuit. Qui modo sibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat: qui nostris nauibus periculum intulerant, de suo timere cogeantur. Itaque, tempore commutato, tempestas et nostros texit, et naues Rhodias adflixit, ita vt ad vnam omnes constrictae, numero sedecim, eliderentur et naufragio interirent et ex magno remigum propugnatorumque numero pars ad scopulos adlisa interficeretur, pars ab nostris detraheretur: quos omnes conseruatos Caesar domum remisit.

28. Nostrae naues duae, tardius cursu confecto, in noctem coniectae, quum ignorarent, quem locum reliquae cepissent, contra Lissum in ancoris constiterunt. Has, scaphis minoribusque nauigiis compluribus submissis, Otacilius Crassus, qui Lissi praeerat, expugnare parabat: simul de deditione eorum agebat et incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera nauis ducentos viginti ex legione tironum sustulerat:

portus ab africo teg. Perperam Lucanum contradicere Caesari 5, 720. censet Dauis. V. Burmannus ad eum locum.

intus est itum. Dicendum erat *intro*. Sed et Plautus Cal. 5, 2, 7 habet *intus deduxi*. Celsus 7, 4. *si recta intus tendunt*. Multi codd. in nostro loco habent *intro*.

eliderentur. inter scopulos.

distraderetur. Clarkius explicat, *dispersi capiuntur*. Vix ita dici hoc potest. Quid. *detraderetur* e duobus codd. legi

vult, et explicat, a scopulis detractos esse. Bene. Dauisius corrigit, *extraheretur*, et ex aqua extractos intelligit. *M.* Reposui *detraderetur*, scil. a scopulis, quibus inlidebantur.

paulo minus ducentis. Post haec verba in edd. additur, *se compleuerat*, in iis codicibus. *M.* Sic G. 1, 15. *amplius quinque millibus*. Cf. et 8. 10. C. 1, 82 etc. Alias accusatiuus obtinet, vt G. 5, 53. 8, 16 etc.

His (leg. *Hic*, etsi nullus codex habet) *cognosci* —. *M.* Bene sic vulgo receptum. Sequor.

altera ex veterana paullo minus ducentis. Hic cognosci licuit, quantum esset hominibus praesidii in animi firmitudine. Tirones enim, multitudine navium perterriti et salo nausaeque confecti, iureiurando accepto, nihil iis nocituros hostes, se Otacilio dediderunt: qui omnes, ad eum producti, contra religionem iurisiurandi in eius conspectu crudelissime interficiuntur. At veteranae legionis milites, item conflictati et tempestatibus et sentinae vitiis, neque ex pristina virtute remittendum aliquid putauerunt; sed, tractandis conditionibus et simulatione deditionis extracto primo noctis tempore, gubernatorem in terram nauem eiicere cogunt; ipsi, idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt et luce prima, missis ad eos ab Otacilio equitibus, qui eam partem orae maritumae adseruabant, circiter quadringentis, quique eos armati ex praesidio secuti sunt, se defenderunt et, nonnullis eorum interfectis, incolumes sese ad nostros receperunt.

29. Quo facto, conuentus ciuium Romanorum, qui Lissum obtinebat, quod oppidum iis antea Caesar adtribuerat muniendumque curauerat, Antonium recepit omnibusque rebus iuuit. Otacilius, sibi timens, oppido fugit et ad Pompeium peruenit. Ex-

firmitudine. Alii fortitudine. Cf. G. 1, 3.

producti. Alii perducti.

item. Sic et G. 1, 36, et mox cap. 31. Heinsius malebat *itidem*.

sentinae vitiis. Hoc proprie dictum; de *tempestate* minus propria. Similia apud Nepotem Alcib. 3. *Non solum spem in eo habebant, sed etiam timorem.* et apud Florum 3, 21. *oculis, manibus cruribusque defossis.*

neque ex prist. Vulgo non

pro neque. M. Hoc habent codd. *pro ne quidem.*

sed, tractandis cond. Leg. et pro *sed.* Saepe enim *neque* sequenti et ita ponitur, ut alterum alteri respondeat, cum vnum membrum negat, alterum ait. Exempla vid. in Ind. in *neque.* M.

adseruabant, custodiebant. v. Ind. In quibusdam codd. est *observabant* eodem sensu; sed illud exquisitius est. M.

Ex omnibus copiis. Verum viderunt, qui *expositis copiis* legendum esse monuerunt. Talia

positis omnibus copiis Antonius, quarum erat summa veteranarum trium legionum vnusque tironum et equitum octingentorum, plerasque naues in Italiam remittit ad reliquos milites equitesque transportandos: pontones, quod est genus nauium Gallicarum, Lissi relinquit, hoc consilio, vt si forte Pompeius, vacuum existimans Italiam, eo transiecisset exercitum, quae opinio erat edita in vulgus, aliquam Caesar ad insequendum facultatem haberet: nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposuisset et quid militum transuexisset.

30. Haec eodem fere tempore Caesar atque Pompeius cognoscunt: nam praeteruertas Apolloniam Dyrrhachiumque naues viderant; ipsi iter secundum eas terra direxerant; sed, quo essent eae delatae, primis diebus ignorabant: cognitaque re, diuersa sibi ambo consilia capiunt: Caesar, vt quam primum se cum Antonio coniungeret; Pompeius, vt venientibus in itinere se obponeret, si imprudentes ex insidiis adoriri posset: eodemque die vterque eorum ex castris statuis a flumine Apso exercitum educunt; Pompeius clam et noctu, Caesar palam atque interdum. Sed Caesari circuitu maiore iter erat longius, aduerso flumine, vt vado transire posset: Pompeius, quia expedito itinere flumen ei transeundum non

viue debebant recipi, etsi in nullo codice reperiuntur. *M.* Post praepositionem *ex* aliquid excidisse huiusmodi Oud. Interim repono *expositis*, vt sensus sibi constet et nexus.

veteranarum. Alii *veteranor.* *pontones.* Cf. Gell. 10, 25. et Isidor. 19, 1. hodieque nomen in Gallia obtinet.

relinquit. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *relinquit.*

eae delatae. Interponunt edd. Ven. et Mediol. *quadringentae* vel *quatuorcentae*. vnde Dauid. ingeniose ex *LVgentae*,

vt alius quis expresserat, efficit *vi venti*, vt c. 26.

et si imprud. Delendum et, vt alii monuerunt. Sic (quod codd. habent) pro *si* est error, natus ex altero illo errore, quo et inreperat. *M.* Istud et, ex repetita praecedenti syllaba ortum, deleui.

castris statuis. V. not. ad cap. 37.

a flumine Apso. Conf. cap. 19. *M.*

expedito itinere, propter expeditum iter, h. e. iter breuius, nullo circuitu, opportunum. *M.*

erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, eum ubi adpropinquare cognovit, idoneum locum nactus, ibi copias conlocavit, suosque omnes castris continuit ignesque fieri prohibuit, quo occultior esset eius aduentus. Haec ad Antonium statim per Graecos deferuntur. Ille, missis ad Caesarem nunciis, vnum diem sese castris tenuit: altero die ad eum peruenit Caesar. Cuius aduentu cognito, Pompeius, ne duobus circumcladeretur exercitibus, ex eo loco discedit, omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachinorum peruenit atque ibi idoneo loco castra ponit.

31. His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circa montem Amanum acceptis, sese Imperatorem adpellauerat. Quo facto, ciuitatibus tyrannisque magnas imperauerat pecunias: item a publicanis suae prouinciae debitam biennii pecuniam exegerat et ab eisdem insequentis anni mutuam praeceperat equitesque toti prouinciae imperauerat. Quibus coactis, finitumis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum Imperatorem interfecerant et M. Bibulum in obsidione habuerant, legiones equitesque ex Syria deduxerat: summaque in sollicitudine ac timore Parthici belli in prouinciam quum venisset, ac nonnullae militum voces tum audirentur,

Asparagium. De hoc et c. 76. Scipio, Syriae Proconsul. Cf. 1, 6. M.

detrimentis — acceptis. A barbaris clade adfectus tamen sibi victoriam et nomen Imperatoris tribuerat. *Cellar.* Ergo ridetur a Caesare. De Imperatoris adpellatione vid. ad 2, 26. M. Huc nummi, in quibus q. *INTELLYS SCIPIO IMP.* ubi ob conlatam summam gerendi aduersus Caesarem belli potestatem Imperatoris titulum gerit. V. Eckhel. D. NN. vet. Vol. 5. p. 132. Perperam locum intellexit Bent-

leius, qui pro *detrimentis* dat *subplementis*. Senius est, accepta clade gloriatum esse de victoria, ut sit non raro.

praeceperat. i. e. ante ceperat.

M. Bibulum. vid. ad B. G. 8, 54. M.

in prouinciam quum venisset. E Syria venit in Asiae minoris partem eam, quae *παρὰ τὴν* prouincia Populi Romani dicta est, per quam Scipioni ad Pompeium in Macedoniam transeundum erat. M. *tum, alii quum.*

sefe, contra hostem si ducerentur, ituros, contra ciuem et Consulem arma non laturos; deductis Pergamum atque in locupletissimas vrbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit et confirmandorum militum causa diripiundas iis ciuitates dedit.

32. Interim acerbissime imperatae pecuniae tota prouincia exigebantur: multa praeterea generatim ad auaritiam excogitabantur. In capita singula seruorum ac liberorum tributum inponebatur: columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturae imperabantur: cuius modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur. Non solum vrbibus, sed paene vicis castellisque singuli cum imperio praeficiebantur. Qui horum quid acerbissime crudelissimeque fecerat, is et vir et ciuis optimus habebatur. Erat plena lictorum et imperiorum prouincia; differta praece-

generatim, per singula generum hominum et pro singulis generibus rerum tributa imposita sunt. v. Ind. *M.*

columnarium, tributum, quod pro singulis columnis pendebatur. *Ostiarius*, pro aedium ostiis. De illo Cic ad Attic. 13, 6: de hoc ad D. 3, 8. *Cellar*. Cicero sic: *De aquaeductu probe fecisti. columnarium vide ne vllum debeamus.* Barth. Barrientus in Adnot. sylua (in Gruteri lamp. t. 3. p. 416) haec notat. Aquaeductus per alienos fundos ducebantur. l. r. ff. de seru. praed. rust. Ideo fundi domino tributum pendebatur siue pretium pro columnarum numero. Nec Coelio assentior 21, 21. *colonarium* legenti, quod sit vectigal ex re rustica. Haec ad Ciceronis locum; in nostro intelligendum tributum, pro columnis inpositum, quae aedificiis vel fulcimento fuere vel ornamento.

cuius modo. Quidam codd.

cuiusmodi: non male. *M.* Scil. pro *cuiuscemodi* vel *cuiusque modi*. V. Duker. ad Flor. 3, 4. et Dauil. ad Afr. cap. 19. Gruterus coniecerat *cuiuscuius singuli praef.* Sic codd. quidam citati Oud. Vulgo *singulis*.

imperatorum. i. e. *imperatorum*.

differta recto receptum est e codicibus; vulgo, *conferta*; quamquam sensus idem est. Sed quod *praeceptis* e MSS. receptum est, id non probio; praetero potius cum vulg. edd. *Præfectis*, est codd. hoc non habent. *M.* Sed de *Præfectis* iam praecesserat. Hic eorum edicta vel mandata intelliguntur. Bentleius multum sibi placet in *praedibus*, quos legi hic iubet, i. e. satiasistoribus.

pruato compendio. Quidam codd. (et edd. vet.) *pru. imperio compendioque*. Sed isti exactores nullum habuerunt imperium. *Compendium* vero est

ptis atque exactoribus, qui, praeter imperatas pecunias, suo etiam priuato compendio seruiebant: dictitabant enim, se, domo patriaque expullos, omnibus necessariis egere rebus, ut honesta praescriptione rem turpissimam tegerent. Accedebant ad haec grauissimae usurae, quod in bello plerumque accidere confluuit, vniuersis imperatis pecuniis: quibus in rebus prolationem diei donationem esse dicebant. Itaque aes alienum prouinciae eo biennio multiplicatum est. Neque minus ob eam causam ciuibus Romanis eius prouinciae, in singulos conuentus singulasque ciuitates, certae pecuniae imperabantur, mutuasque illas ex SC. exigi dictitabant: publicanis, uti in sorte fecerant, insequentis anni vectigal promutuum.

33. Praeterea Ephesi a fano Dianae depositas antiquitus pecunias Scipio tolli iubebat, certaue eius rei die constituta, quum in fanum ventum esset, ad-

accessio, lucrum superadditum, proprie id, quod vna adpenditur emtori, quod iusto ponderi additur (*Zugabe*). Iam omnino, lucrum. *M.* Gall. *le surplus*. Gruterus legi iubebat *inpendio*, quod est alias usurae superpondium. Sic Cic. ad Att. 6, 1. *foenus et inpendium recusare*. Cf. Gronou. de pec. vet. Mantissae p. 416. Simili modo iunguntur *quarstus et compendium* apud Cic. Verr. 2, 3. et 3, 46. *honestae praescriptio*. honesto nomine. *M.*

in sing. conuentus. praemittitur vulgo *sed*. male. abest a cod. Petauiano.

illas ex SC. exigi. Male codd. et edd. vet. *ex illo se consulto*. Ex SC. saepe ortum se vitio librariorum.

ut in sorte fecerant. Egregia est Faerni, Ciacconii, Glandorpü coniectura, *ut in Syria fecerant*: nam hoc ipsum Scipio in Syria fecerat, ut est c. 31: nunc in Asia prouincia item

auaritiae rapinisque indulgetur. Probauit Cellarius. *M.* Item Clarke. Alit Oud. alium forsitan sensum vocem *sortis* hic habere suspicatur, ut apud Liu. 6, 36. vbi vid. interpretes. Putabat Dauius, *Syriam* ipsam hic dici *sortem*, quia Scipioni sortito obuenerat. Durum hoc.

promutuum, si est vera lectio, (habent autem codd. optimi) nihil aliud est, quam *mutuum*: nullo enim modo, ut quidam volunt, significare potest id, quod in antecessum soluitur. Fortasse vero verbum hoc non est ex aetate Caesaris. Vnde cum MSS. duobus et edd. ant. malim, *pro mutuo*, quod et Cellario et Gesnero in Thes. L. L. placuit, etli sensus idem est. *M.* Mihi videtur idem esse, quod capite sup. dixerat *insequentis anni mutuum praecipere*. Conf. de isto *promutuo* Cuiac. Obl. 8, 34.

certaue eius rei die constituta. Felicissima est haec Vrsi-

hibitis compluribus Senatorii ordinis, quos aduocaverat Scipio, litterae ei redduntur a Pompeio, mare transisse cum legionibus Caesarem: properaret ad se cum exercitu venire omniaque posthaberet. His literis acceptis, quos aduocauerat, dimittit, ipse iter in Macedoniam parare incipit paucisque post diebus est profectus. Haec res Ephesiae pecuniae salutem adtulit.

34. Caesar, Antonii exercitu coniuncto, deducta Orico legione, quam tuendae orae maritimae causa posuerat, tentandas sibi provincias longinsque procedendum existimabat; et, quum ad eum ex Thessalia Aetoliaque legati venissent, qui praesidio missi pollicerentur, earum gentium ciuitates imperata facturas, L. Cassium Longinum cum legione tironum, quae adpellabatur septima vigesima, atque equitibus ducentis in Thessaliam; C. Caluissium Sabinum cum cohortibus quinque paucisque equitibus in Aetoliam misit, maximeque eos, quod erant propinquae regiones, de re frumentaria ut prouiderent, hortatus est. Cn. Domitium Caluinum cum legionibus duabus, undecima et duodecima, et equitibus quingentis in Macedoniam proficisci iubet: cuius provinciae ab ea parte, quae Libera adpellatur, Menedemus,

ni emendatio. Alia lectio, quae edd. vulgg. adhaesit, *ceterasque eius Deae statuas*, nibili est: quid enim erit *ceteras*? Sufficit, codices plures habere, *ceteraque eius dici constituta*, unde Vrsini coniectura facillimam mutationem eruit. M. Hotomann. legit *certasque* (scil. aureas et argenteas) *eius Deae statuas*. Dauil. *aureasque*.

in Thessaliam. Codd. quidam addunt *ire*. edd. Rom. et Med. *ire mandat*.

maxime eos. Leg. *maximeque* e quibusdam codd. et edd. ant. Quaedam cum his nexa

vid. c. 55. M. Malit Oudend. cum Grutero delere *est* post *hortatus*, quam hic inserere *que*. Sed codd. et edd. vet. seruant verbum. Leg. *maximeque*.

Libera. Libertas illa ex Aemilii Pauli constitutione, de qua Liu. 45. 29, videtur reliqua fuisse, et si partis huius liberae situs atque limites definiri non possunt. *Cellar*. Glandorpianus et Strabone (7, p. 326.) colligit, quartam Macedoniae partem, (et distributione Aemilii Pauli Liu. 45. 29) in qua Lyncestae et Pelagones fuerunt (Liu. 45. 30. Diod. Sic. T. 2. p. 643 ed. Wesse-

princeps earum regionum, missus legatus, omnium suorum excellens studium profitebatur.

35. Ex his Caluissius, primo aduentu summa omnium Aetolorum receptus voluntate, praesidiis aduersariorum Calydone et Naupacto reiectis, omni Aetolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legione peruenit. Hic quum essent factiones duae, varia voluntate ciuitatum utebatur. Hegesaretos, veteris homo potentiae, Pompeianis rebus studebat: Pretens, summae nobilitatis adolescens, suis ac suorum opibus Caesarem enixe iuauat.

36. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit et, quum ad eum frequentes ciuitatum legationes conuenire coepissent, nunciatum est, adesse Scipionem cum legionibus, magna et opinione et fama omnium: nam plerumque in nouitate fama antecedit. Hic, nullo in loco Macedoniae moratus, magno impetu tetendit ad Domitium et, quum ab eo milia passuum viginti abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam conuertit. Hoc adeo celeriter fecit, ut simul adesse et venire nunciaretur. Et, quo iter expeditius faceret, M. Fauonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Thessalia diuidit, cum cohortibus octo praesidio impedimentis le-

ling.) esse hanc Liberam, quia Strabo hanc partem recentiori tempore Liberam dictam esse refert. Hoc probat Oudendorpius, et o Plin. H. N. 4, 10 (17) addit, *Liberti* Amantini et Orestae, qui sunt Macedoniae populi: et quia cognomen Liberae horum scriptorum tempore adhuc usitatum fuerit, in nostro loco vult legi *adpellatur*, pro *adpellabatur*. *M.* Res sat manifesta videtur et fulcitur codd. Louan. et Doru. restitui igitur *adpellatur*.

relectis. Recte hoc in edd. recentioribus substitutum est le-

crioni vitiosae codicum, *relectis*. *M.* Ciaccon. e coniectura dederat *deiectis*. Scal. *relectis*, ut c. 46. et G. 1, 24. 2, 33.

Petreius. Obsendit hoc Romanum nomen hominis Thessali quosdam interpretes. Oud. in codd. Louan. et Doruilli reperit *Preteus*, quod ei non negligendum videtur. *M.* Imo in edit. secunda recepit. sequor.

fama (magna) *antecedit*. De re ipsa verbo monuit Dio Cass. 41, 51. *M.*

tetendit. Alii *contendit*, *tendit*.

gionum reliquit castellumque ibi muniri iussit. Eodem tempore equitatus Regis Cotys ad castra Cassii aduolauit, qui circum Thessaliam esse consueuerat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis aduentu, visisque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se conuertit, qui Thessaliam cingunt, atque ex his locis Ambraciam versus iter facere coepit. At Scipionem, properantem sequi, litterae sunt consecutae a M. Fauonio, Domitium cum legionibus adesse, neque se praesidium, ubi constitutus esset, sine auxilio Scipionis tenere posse. Quibus litteris acceptis, consilium Scipio iterque commutat; Cassium sequi desistit, Fauonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere ad eum peruenit, tam obportuno tempore, ut simul Domitiani exercitus puluis cerneretur et primi antecursores Scipionis viderentur. Ita Cassio industria Domitii, Fauonio Scipionis celeritas, salutem adtulit.

37. Scipio, biduum castris statiuus moratus ad flumen, quod inter eum et Domitii castra fluebat, Haliacmonem tertio die prima luce exercitum vado transducit et, castris positis, postero die mane copias ante frontem castrorum struit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putauit, quin, productis legionibus, proelio decertaret. Sed, quum esset inter binam castra campus circiter milium passuum sex, Domitius castris Scipionis aciem suam subiecit: ille a vallo non discedere perseuerauit: attamen, aegre retentis Domitianis militibus, est factum, ne proelio

Cotys. In vulg. *Cotti*, *Cotti*. ut apud Cic. in Pis. 34. Nepot. in Iphicr. 3. Sed in loco nostro boni codd. dant *Cottys* vel *Cottis*. V. c. 4.

cerneretur — viderentur. Synonymia, qualis et G. 7, 30. *animo prouidere et praesentire.* Sall. Cat. 12. *haberi, duci.* Lucan. 5, 274. *respice, cerno.*

castris statiuus. De his vid. Liplius de mil. Rom. 5. v. *Talia fuere*, quorum rudera haud ita pridem detecta a viro egregio Hoffmanno, architecturae militaris perito, prope Neuwied, de quibus v. Minola in Uebersicht dessen, was sich unter den Römern am Rhein ereignet. et Matthiae in Mém. de la Soc

contenderetur; et maxime, quod riuus difficilibus ripis, castris Scipionis subiectus, progressus nostrorum inpediebat. Quorum studium alacritatemque pugnandi quum cognouisset Scipio, suspicatus fore, ut postero die aut inuitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna expectatione venisset, temere progressus turpem habuit exitum et noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit atque in eandem partem, ex qua venerat, redit ibique prope flumen edito natura loco castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum conlocauit, quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueuerant. Et, quum quotidiana consuetudine Q. Varus, Praefectus equitum Domitii, venisset, subito illi ex insidiis confluxerunt; sed nostri fortiter eorum inpetum tulerunt celeriterque ad suos quisque ordines rediit atque vltro vniuersi in hostes inpetum fecerunt. Ex his circiter octoginta interfectis, reliquis in fugam coniectis, nostri, duobus amillis, in castra se receperunt.

38. His rebus gestis, Domitius, sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulauit, sese angustiis rei frumentariae adductum castra mouere; vasisque militari more conclamatis, progressus milia passuum tria, loco idoneo et occulto omnem exercitum equitatumque conlocauit. Scipio, ad sequendum paratus, equitatum magnamque partem leuis armaturae ad explorandum iter Domitii et cognoscendum praemisit.

des Sciences du Mont-Tonnerre.
t. 1. Alii *in castris statuis*.

castra. Sic vulgo bene. Cellarius dedit *agmen*; secutus Morus.

coptas — struit. Vulgo, *instruit*, contra codd. M. bonos et edd. vet.

Domitius. Hoc nomen bene

adiicit e codd. et edd. vet. Oud. viderat iam Dauisius.

castris — subiecit, propius castra duxit. Cf. Ind. M.

transit — redit. Alii *transiit, rediit*. Pro atque alii neque.

Et, quum. Iurinius velit *Eo quum*.

leuis armaturae. In aliis haec voces desunt; in Louan. est

Qui quum essent progressi primaeque turmae insidias intrauissent, ex fremitu equorum inlata suspicione, ad suos se recipere coeperunt: quique hos sequebantur, celerem eorum receptum conspicati, restiterunt. Nostri, cognitis insidiis, ne frustra reliquos expectarent, duas nacti hostium turmas exceperunt: (in his fuit M. Opimius, Praefectus equitum) reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium perduxerunt.

39. Deductis orae maritimae praesidiis, Caesar, ut supra demonstratum est, tres cohortes Orici oppidi tuendi causa reliquit iisdemque custodiam navium longarum transdidit, quas ex Italia transduxerat. Huic officio oppidoque praeerat C. Acilius Legatus. Is naues nostras interiorem in partem post oppidum reduxit et ad terram deligavit, faucibusque portus nauem onerariam submersam obiecit et huic alteram coniunxit, super qua turrin effectam ad

exercitus. i. e. peditum. Vid. not. ad 7, 61.

inlata susp. Sic G. 2, 25. Alii *incussa*.

cognitis insidiis. Omnes codd. habent, *cognitis hostium insidiis*, quod Vollius recte mutavit in *cog. hosti insidiis*. Ergo non video, cur alii, relicta Vossii sententia, pro arbitrio verbum *hostium* paulo post intruserint post verbum *nacti*, quasi a librariis traiectionem. M. Cognitis scil. ab hoste insidiis. Tò *hostium* alieno loco posuerant librarii.

earum turmarum. Non intelligit duas turmas exceptas; sed omnes illas turmas equestres, quas Scipio ad explorandum praemiseraat, quarum duae erant exceptae, reliquarum milites nunc aut caesi aut capti sunt. Sic intellectus locus non habet lacunam, ut Marciando visum est. M. p. 272.

ut supra demonstratum est.

c. 34, ubi dixit, legionem Orici deductam esse, quae orae tuendae causa ibi posita fuerat. M.

Acilius Legatus. Dio 42, 12. *Aquilium* vocat. Conrupte codd. et edd. vet. *Caninius*, *Caninianus*, sed cap. seq. vbius dicitur *Acilius*. Sub litera C. lost praenomen. Restitui.

inter. in partem. Ciacconius portum legi maluit, et hic et c. 40. Non male; saltem pars interior portus intelligenda est, cui fauces, aditus portus, obponuntur. M. Probat et Iurinius.

ad Oricum venit. i. e. ad littora prope Oricum. Male ergo praepositionem deleri iubet Ciaccon. Cf. et c. 100.

adduxit, ad se adtraxit. Ond. Vulgo, abduxit. —. Rem paucis narravit Dio Cass. 42, 12, sed Caesarianus locus nihil lucis inde capit. M.

ad libram fecerat turres. Dicuntur turres ad libram factae, quia binae erant in naui,

ipsum introitum portus obposuit et militibus com-
pleuit, tuendamque ad omnes repentinos casus trans-
didit.

40. Quibus cognitis rebus, Cn. Pompeius filius,
qui classi Aegyptiae praeerat, ad Oricum venit sub-
mersamque nauim, remulco multisque contendens
funibus, adduxit; atque alteram nauem, quae erat
ad custodiam ab Acilio posita, pluribus adgressus na-
vibus, in quibus ad libram fecerat turres, ut ex su-
periori pugnans loco, integrosque semper defatiga-
tis submittens, et reliquis partibus simul ex terra sca-
lis et classe moenia oppidi tentans, uti aduersariorum
manus diduceret, labore et multitudine telorum no-
stros vicit: defectisque defensoribus, qui omnes sca-
phis excepti refugerant, eam nauem expugnauit; eo-
demque tempore ex altera parte molem tenuit natu-
ralem obiectam, quae paene insulam contra op-
pidum effecerat, qua quatuor biremes, subiectis

vel in prora et puppi, vel ad
utrumque latus, ut altera alte-
rius aequaret pondus, ne turris
inclinaret. De his turribus Schet-
fer. de mil. nau. 2, 5. *Cellar.*
Iam etsi verum est de duabus
vnius navis turribus: tamen fri-
gere videtur hoc additamentum,
ad libram. Quis enim non
sponte intelligat hoc, artifices
spectasse aequilibrium? Estne ne-
cesse, ut hoc moneatur? Nam
ideo non solitae sunt *duae* tur-
res *strui*, ut sic aequilibrium ser-
varetur: quoniam interdum, ut
paulo ante, navis *unam* tantum
turrin habuit, sine periculo in-
clinandi. Audiamus ergo et
alios. Ac Rhellicanus quidem,
quocum Vossius videtur facere,
hic interpretatur: *ad perpendi-
culam factae*. Sed nonne et
hoc sponte intelligitur, artifices
sic *struxisse* turres? Rursus Ho-
tomannus intelligit *turres eius-
dem altitudinis*, quasi libra di-
mensas et examinatas, qualia

sunt corpora duo, *σταθῶν ἴ-
σα*, apud Homer. Iliad. 2, 765,
h. e. corpora duo paris altitudinis.
Ac Polenus ad Front. de aquae-
duct. p. 61. docte ostendit, *ad
libram facta* significare ea, quae
sint eiusdem altitudinis. Qui,
si est usus loquendi, videtur et
in hoc Caesaris loco tenendus.
Sed libenter alios audiam. *M.* De
turribus navium vid. Liu. 24, 34.
Tac. A. 15. Appian. Mithr. c. 73.
Dion. 50, 18. et nostrum G. 3, 14.
ut ex. i. e. utpote ex.
ex superiori loco, e suis tur-
ribus. *M.*

pugnans. An, *pugnaret*? *M.*
defectis codices: *detectis*
edd. vulg. *M.* *Defectis* ani-
mo et viribus. Cf. Gudius ad
Phaedri fab. 1, 21.

eam nauem. Sic Oud. cum
Faerno et Vrsino ex codd. pro-
bis. vulgo *etiam*.

molem, prominentiam in su-
perficie aquarum. *M.*

quatuor biremes. Leg. e
Kk

scutulis, impulsas vectibus in interiorē partē transduxit. Ita ex vtrāque parte naues longas adgressus, quae erant deligatae ad terram atque inanes, quatuor ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Laelium ab Asiatica classe abductum reliquit, qui commeatus Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat: ipse, Lissum profectus, naues onerarias triginta, a M. Antonio relictas, intra portum adgressus omnes incendit: Lissum expugnare conatus, defendentibus ciuibus Romanis, qui eius conuentus erant, militibusque, quos praesidii causa miserat Caesar, triduum moratus, paucis in obpugnatione amissis, re infecta, inde discessit.

41. Caesar, postquam Pompeium ad Asparagium esse cognouit, eodem cum exercitu profectus, expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius praesidium habebat, tertio die in Macedoniam ad Pompeium peruenit, iuxtaque eum castra posuit et postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, decernendi potestatem Pompeio fecit. Vbi illum suis locis se tenere animum aduertit, reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimauit. Itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompeium aut Dyrrhachium compelli,

codd. duobus monitu Clarkii et Oud. *qua quatuor bir. ut qua sit, qua parte. M.* Quum codd. hoc obserant; nolui negligere. Iurinius hunc locum ita resingit: *Eod. t. ex a. p. qua moles tenuis naturalis obiecta p. i. op. eff. IV. b. f. sc. i. v. in int. portum transduxit.* De interiore portu mox c. 39. Duo fuisse putat Iurinius.

scutulas interpretes plerique putant esse palangas, de quibus ad 2, 10 dictum est. Et haec est verisimilior sententia. Turnebus Adu. 27, 24 legi vo-

luit *rutulis* s. *rotulis*; Schaefferus de mil. nau. 3, 3 *scutinis*, quae putat coria, oleo inuncta, fuisse, super quibus lubrico lapsu promotae naues sint. Illum Vossius et Laetus in Lex. Vitruuiano, hunc Dauius refutauit. Ciacconius maluit *scutulis*, quae et ipsae sunt cylindri, lignis manubrii loco decussatim traiectis, quibus opifices ita vtuntur, ut, dum voluuntur, circumuoluatur funis tractorius: ut Laetus d. 1. et Geaenus in Thes. L. L. post Budaeum ostenderunt. Equidem talia dirimere

aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum totiusque belli adparatum is eo contulisset: ut accidit. Pompeius enim, primo ignorans eius consilium, quod diuerso ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariae compulsus discessisse existimabat: postea, per exploratores certior factus, postero die castra mouit, breuiore itinere se occurrere ei posse sperans. Quod fore suspicatus Caesar militesque adhortatus, ut aequo animo laborem ferrent, parua parte noctis itinere intermisso, mane Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeii procul cerneretur, atque ibi castra posuit.

42. Pompeius, interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, secundo usus consilio, edito loco, qui adpellatur Petra, aditumque habet nauibus mediocrem. atque eas a quibusdam protegit ventis, castra communit. Eo partem nauium longarum conuenire, frumentum commeatumque ab Asia atque omnibus regionibus, quas tenebat, comportari imperat. Caesar, longius bellum ductum iri existimans et de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia litora a Pompeianis tenebantur, classesque ipsius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur, in Epirum rei frumentariae causa Q. Tullium et L. Canuleium Legatos mi-

non sustineo, praesertim cum huiusmodi machinationes ne finire quidem possint, nisi etiam de situ locorum satis constet, qui eas vel necessarias reddit, vel adiuuat et, oculis demum conspectus, indicat, quae machinationum esse potuerit, aut fuisse videatur ratio. *M. Scheferus* prouocat ad *Dionem* 50, 12. sed id peculiare quid videtur, nec mouenda lectio vulgaris.

inanes. Alii nauces.

ad Asparagium. Redit ad c. 30. *M.*

profectus, expugnato. Hic

male interpositum et deleuit Oud. auctoritate codd.

decernendi. Alii decertandi. Conf. *Burm.* ad *Suet. Ner.* 27.

Dyrrhachium venit. *Clarke* ad *D.* ex *MS. Noruic.*

Q. Tullium. Hoc nomen edd. vulg. omiserant. Exstat in *Leid.* primo, qui est optimus, ut in ceteris codd. aperta sunt vestigia duorum nominum, ut *Q. Titium, Quintilium, Q. Tullium.* Sed ita etiam *Legatos* scribendum erit. *M.* Omnino. ceterum ut hic *Tullium* praetulit Oud.

Kk 2

fit: quodque hae regiones aberant longius, locis certis horrea constituit, vecturasque frumenti finitum civitatibus descripsit; item Lisso Parthinisque et omnibus castellis, quod esset frumenti, conqueri iussit. Id erat perexiguum, quum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera et montuosa ac plerumque frumento vtuntur inportato; tum quod Pompeius haec providerat et superioribus diebus praedae loco Parthinos habuerat, frumentumque omne conquissilum, spoliatis effossisque eorum domibus, per equites comportarat.

43. Quibus rebus cognitis, Caesar consilium capit ex loci natura. Erant enim circum castra Pompeii permulti editi atque asperi colles: hos primum praesidiis tenuit castellaque ibi communiit. Inde, ut loci cuiusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumvallare Pompeium instituit: haec spectans, quod angusta re frumentaria utebatur, quodque Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum commeatumque exercitui subportare posset; simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet equitatumque eius ad rem gerendam inutilem efficeret; tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exterarum nationes niti videbatur, minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisse, illum a Caesare obsideri neque audere proelio dimicare.

44. Pompeius neque a mari Dyrrhachioque discedere volebat, quod omnem adparatum belli, tela,

sic contra ad Suet. Caes. c. 82. tau. id quod. sic saepe noster. mauult *Tillium* vel *Tilium*. V. et H. 8. Codd. variant.

inportato. Malit Oudend. et heic *inportatito*. ut Af. 20. Cf. et G. 4, 2.

castella ibi communiit. De castellis v. de B. G. 7, 69. M.

niti videbatur. Alii *uti*. male. *id quod accidit*. Vulgo *idque*. Sed codd. Noruic. et Pe-

circuitu. Alii *in circuitu*. *intra eum locum*. Sic codd. Scal. et recentiores *inter*. *qui perpet. munit.* Pronomen *qui* contra omnes codd. intrusum est ab editoribus quibusdam. M. *habebant*. Et hoc est ab editoribus: in codd. et add. ant. omnibus legitur *videbant*. Tota

arma, tormenta, ibi conlocauerat, frumentumque exercitui nauibus subportabat; neque munitiones Caesaris prohibere poterat, nisi proelio decertare vellet, quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur, ut, extremam rationem belli sequens, quam plurimos colles occuparet et quam latissimas regiones praesidiis teneret, Caesarisque copias, quam maxime posset, distineret: id quod accidit. Castellis enim quatuor et viginti effectis, quindecim milia passuum circuitu amplexus, hoc spatio pabulabatur; multaque erant intra eum locum manu lata, quibus interim iumenta pasceret. Atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella, ne quo loco erumperent Pompeiani et nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant, ne quo loco nostri intrare atque ipsos a tergo circumuenire possent. Sed illi operibus vincebant, quod et numero militum praestabant et interiore spatio minorem circuitum habebant. Quae quum erant loca Caesari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copiis et dimicare non constituerat; tamen suis locis sagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum, multique ex nostris vulnerabantur, magnusque incessebat timor sagittarum atque omnes fere milites aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas aut tegimenta fecerant, quibus tela vitarent.

haec particula est corrupta: si quid tentare licet, legerim: *Atque ut nostri perpetuas munitiones habebant, perd. — castella, quia, ne quo — — timebant.* Marcellandus in Explic. vet. auct. p. 272 hanc lectionem proponit: *Atque ut nostris perpetuae munitiones fiebant, perductas — —.* Deinde delet verbum *timebant.* M. Tò *videbant* codd. Scaliger e cod. Hotomanni mutauit in *habebant.* Oud. cum Faerno suspicatur leg. *iungebant* vel *agebant*, omissis *qui* et in fine *timebant.* Marcell. id *videbant* putabat ortum ex *fiabant.* Inde eius coniectura emendationis.

Quae quum (an, dum?) erant loca —. M. Bentleius *Quodcumque.*

totis copiis. Sic et Al. 76. *coactis.* Vulgo, *subcoactis;*

45. In occupandis praesidiis magna vi vterque nitabatur, Caesar, ut quam angustissime Pompeium contineret; Pompeius, ut quam plurimos colles quam maximo circuitu occuparet: crebraque ob eam causam proelia fiebant. In his quum legio Caesaris nona praesidium quoddam occupauisset et munire coepisset; huic loco propinquum et contrarium collem Pompeius occupauit nostrosque opere prohibere coepit: et, quum vna ex parte prope aequum aditum haberet, primum sagittariis funditoribusque circumiectis, postea levis armaturae magna multitudine missa, tormentisque prolatis, munitiones impediebat: neque erat facile nostris, vno tempore propugnare et munire. Caesar, quum suos ex omnibus partibus vulnerari videret, recipere se iussit et loco excedere. Erat per decliue receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur, quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud suos Pompeius dixisse, *non recusare se, quin nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Caesaris sese receperint inde, quo temere essent progressae.*

46. Caesar, receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri et aduersas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci iussit locumque in omnes par-

quidam *subactis*. Sic ergo error natus est: non intellexerunt *conactum*, inde fecerunt *subactum*, ex hoc rursus *subcoactum*. vid. Ind. M. Bene Cellarius adfert ex Vlpiano ff. L. 25. de auro, argento etc. *coactilia*, Germ. *gewalt*, Gall. *foulté*. Grut. thes. Inscr. p. 648, 3, et 4. *lanarium coactorem* et *coactiliarium* exhibet.

praesidiis, locis, ubi praesidia conlocarentur. M. Sic et G. 6, 33, 34. Liu. 21, 57.

nitabatur. Sic Voss. e codd. Vulgo *nitatur*. ut G. 4, 24. et paullo ante c. 43.

recipere se iussit. In optimis MSS. est *iussit*; vulgo *statuit*. Sed Caesar non statuit, se recipere. M. Primus hoc vidit Dauisius.

tectis (pluteo et vinea) *militibus*, qui fossam ducebant. M.

His rebus completis. Marc-landus in Explic. vet. auct. p. 273 malit *confectis*, quem sequor. M.

tes quam maxime impediri; ipse idoneis locis funditores instruxit, ut praesidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis, legiones reduci iussit. Pompeiani hoc insolentius atque audacius nostros premere et inflare coeperunt cratesque, pro munitione obiectas, propulerunt, ut fossas transcenderent. Quod quum animaduertisset Caesar, veritus, ne non reducti, sed reiecti viderentur, maiusque detrimentum caperetur, a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni praeerat, cohortatus, tuba signum dari atque in hostes inpetum fieri iussit. Milites legionis nonae subito conspirati pila coniecerunt et, ex inferiore loco aduersus clium incitati cursu, praecipites Pompeianos egerunt et terga vertere coegerunt: quibus ad recipiendum crates directae longuriique obiecti et institutae fossae magno impedimento fuerunt. Nostri vero, qui satis habebant sine detrimento discedere, compluribus interfectis, quinque omnino suorum amissis, quietissime se receperunt, paulloque citra eum locum morati, aliis comprehensis collibus, munitiones perfecerunt.

47. Erat noua et inusitata belli ratio, quum tot castellorum numero, tantoque spatio et tantis munitionibus et toto obsidionis genere, tum etiam reliquis rebus. Nam, quicumque alterum obsidere conati sunt, perculsos atque infirmos hostes adorti,

legiones reduci. Iurinius mavult *legionem* scil. nonam, de qua c. 45.

relecti. alii *detecti.*

conspirati. (sic boni quidam codd.) in arctius spatium conlecti, ut cum serpens conligitur in spiram. Ergo omnino significat coartatos, condensatos. Reliquae lectiones aut sunt fallae, ut *conspicati*; aut interpretamenta, ut *complicati* et *conspicati*. M. Proprie de serpente usurpat Victor de viris ill. cap.

22. Etymo vitur de re militari Ennius apud Festum: *spiras legionibus nexunt.* Probat vulg. *constipati* Bentl. et indignatur, Caesari e coeno Victoris lectionem putidam obtrudi. Contra sentit Gudius ad Phaedri fab. 1, 2. *clium.* Hoc a Manutio est. Faernus legebat *tumulum*, cum in MSS. omnibus et edd. primis sit *pilum*, sub quo aliud latere videtur. Oud.

citra eum locum. alii *circa.* *morati.* Adiecit Oud. e codd.

aut proelio superatos, aut aliqua obfensione permotos continuerunt, quum ipsi numero militum equitumque praestarent: caussa autem obsidionis haec fere esse consuevit, vt frumento hostes prohibeantur. At contra integras atque incolumes copias Caesar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copia abundarent: quotidie enim magnus undique nauium numerus conueniebat, quae commeatum subportarent; neque vllus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberent. Ipse autem, consumptis omnibus longe lateque frumentis, summis erat in angustiis: sed tamen haec singulari patientia milites ferebant. Recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpeffos, labore et patientia maximum bellum conficisse: meminérant, ad Alefiam magnam se inopiam perpeffos, multo etiam maiorem ad Auaricum, maximarum se gentium victores discessisse. Non, illis

neque vllus flare etc. Repertunt hoc Plut. in Pomp. c. 65. et in Caes. c. 39. item Appian. C. 2, 66.

haberent. Ipse. Marcellus p. 273. distinctionem hic tollit et mox legit *esset*. Ceterum vulgo legebatur *haberet*, vbi prius legi debebat *subportaret*.

in Hispania. Cf. 1, 48. *M. meminérant — discessisse.*

Haec manum interpolatoris prodere iudicat Bentleius.

ad Alefiam. B. G. 7, 68 sqq. *M.*

ad Auaricum. ibid. cap. 18. sqq. *M.*

se g. v. discessisse. Hoc se deletum cupit Dauid. Sed similis repetitio occurrit et G. 1, 35. *illis. alii illi.*

pecus vero. in ed. R. Stephanus legitur *panicum*. vt C. 2, 22.

qui fuerant cum Valerio.

Qualisnam est haec descriptio? Quis inde intelligat, quidam hi homines fuerint? In bonis codd. legitur: *qui fuerant Valeribus*: vnde adparet, verba corrupta esse. Qui vult, legat Vossium, operose docentem, quis ille Valerius fuerit. *M.* Putat: fuisse *L. Valerium Flaccum*, Asiae Mithridatico bello Praetorem, v. c. 53. a quo milites legionis XX victricis, quae cum ipso erat, *Valeriani* dicti. Cf. Dio 35, 14. et 36, 29. Is *Valerius* a Legato suo Fimbria a. v. 668. interfectus. v. Vell. 2, 24. Vnde iidem milites a Plut. in vita Luculli c. 7. *Fimbriani* salutantur.

chara. Si de scriptura huius verbi satis constaret, (scribitur enim in codd. et ant. edd. *chara*, *chata*, *catha*, voluntque rursus alii legi *carus*, alii *chera*) fortasse posset aliquid reperiri;

hordeum quum daretur, non legumina recusabant: pecus vero, cuius rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant.

48. Est etiam genus radice inuentum ab iis, qui fuerant cum Valerio, quod adpellatur chara, quod admixtum lacte multum inopiam leuabat. Id ad similitudinem panis efficiebant. Eius erat magna copia. Ex hoc effectos panes, quum in conloquiis Pompeiani famem nostris obiectarent, vulgo in eos iaciebant, vt spem eorum minuerent.

49. Iamque frumenta maturefcere incipiebant atque ipsa spes inopiam sustentabat, quod celeriter se habituros copiam confidebant: crebraeque voces militum in vigiliis conloquiisque audiebantur, *prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompeium e manibus dimissuros*. Libenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos eorum vix tolerari, reliqua vero iumenta interisse; vti autem ipsos valetudine non bo-

eti nihil difficilius definitu est illis plantarum nominibus, quae in veterum scriptis occurrunt. Nunc, cum ne de nomine quidem constet, quis ausit rem definire? Plerique petunt aliquid adiumenti e loco Pliniano (H. N. 19, 8, 41 extr.), vbi Caesaris milites apud Dyrrhachium *lapsana* vixisse dicuntur, quam plantam hodiernum botanici describunt, eorumque nonnulli vertunt *wilder Kohl*. Sed movent etiam, caules quidem eius et folia victui inferuire, non autem (quae est Harduini ad Plinium sententia) eam inde parari posse massam, quae in panes formetur. Ac fortasse quidem dicat aliquis, vicumque inde formatos esse quosdam panes ab his, qui summa inopia premerentur; sed et Harduinus nihil a vero abhorrens consuit, cum dixit, milites Caesaris, praeter

lapsanam, illo tempore etiam alia radice ad panificium vsos esse, quae radix in Caesaris libris scribatur *chara*. Si ergo *chara* est aliud quid, quam *lapsana*; aut saltem esse potest: non licet e loco Plinii locum Caesaris secure interpretari, eritque agnoscendum, non constare nobis de hac radice. *M.* Rei meminere Sueton. c. 68. et Appian. C. 2, 61. vbi loco radicis ponunt herbam. Plut. in Caes. c. 39. radicem vocat. Plura de hac *chara* dabit Mantissa nostra obseruationum.

adm. lacte. alii *lactt.* consuetum magis.

Libenter. Vulgo frequenter contra codd. *M.*

tolerari. v. Ind. — Inopiam hanc Lucanus (6, 80 sqq.) bene descripsit. *M.* Praemissum *vix* deficit in codd. et edd. vet.

na, quum angustis loci, et odore tetro ex multitudine cadauerum, et quotidianis laboribus, infuetos operum, tum aquae summa inopia adfectos: omnia enim flumina atque omnes riuos, qui ad mare pertinebant, Caesar aut auertèrat, aut magnis operibus obstruxerat. Atque, ut erant loca montuosa et ad specus angustiae vallium, has sublicis in terram demissis praeseperat terramque adgesserat, ut aquam continerent. Itaque illi necessario loca sequi demissa ac palustria et puteos fodere cogebantur: atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: qui tamen fontes a quibusdam praefidiis aberant longius et celeriter aestibus exarescebant. At Caesaris exercitus optima valetudine summaque aquae copia utebatur; tum commeatus omni genere praeter frumentum abvndabat: quibus quotidie melius succedere tempus maioremque spem maturitate frumentorum proponi videbant.

50. In nouo genere belli nouae ab utrisque bel-
landi rationes reperiebantur. Illi, quum animum ad-
vertissent ex ignibus, nocte cohortes nostras ad mu-

ex multitud. Vulgo et inepte. Emendauit Dauil. e codd. Cf. Gronou. Obs. 4, 17.

adfectos. Hoc habent codd. plurimi; quidam *adficeret*. Male deleri vocem iubent Ciacc. et Scaliger.

angustiae vallium ad specus, i. e. *ang. vall.* quae poterant esse loco *specuum*, habere usum et vim *specuum*. Specus autem in de B. Alex. cap. 5 et 6 sunt meatus subterranei, canales. Cf. Liu. 10, 10. Fortasse ergo hoc dicit, angustam vallem fuisse veluti meatum s. canalem, per quem aut sponte proflueret aqua, e montibus in vallem delata; aut, arte adiuta fossisque ductis, deriuari posset. Et ut in altero loco specus intersepuntur, ita h. l. praeficiuntur, obstruun-

tur, ne aqua profluat. Putabam etiam, specum fortasse cisternam s. lacum significare posse, ideoque aquas in vallibus, uti in cisternis, collectas et praeceptas esse. Sed neque exempla alterius significatus habeo, neque sustineo rem definire. *M.*

praefidiis, locis, ubi praefidia erant, ut c. 45. *M.*

quibus quot. mel. temp. succedere (an, *accedere?*) — *videbant* (Caesariani). Nempe accedebat tempus messis. *M.* In codd. *subterere*. Vnde Oud. suspicatur leg. *succurrere*. Benil. *subire*.

In nouo genere belli. Conf. cap. 47. *M.*

nocte — excubare. Hoc e consuetudine perpetua notum

munitiones excubare, silentio adgressi vniuersas, intra multitudinem sagittas coniciebant et se confestim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, vsu docti, haec reperiiebant remedia, vt alio loco ignes facerent, [alio excubarent]. ***

51. Interim certior factus P. Sulla, quem discedens castris praefecerat Caesar, auxilio cohorti venit cum legionibus duabus, cuius aduentu facile sunt repulsi Pompeiani. Neque vero conspectum aut inpetum nostrorum tulerunt; primisque deiectis, reliqui se verterunt et loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sulla reuocauit. At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finiri. Cuius consilium reprehendendum non videtur; aliae enim sunt Legati partes, aliae Imperatoris: alter omnia agere ad praescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet. Sulla, a Caesare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque proelio decertare voluit, (quae res tamen fortasse aliquem reciperet casum) ne Imperatorias sibi partes sumxisse videretur. Pompeia-

fuisse monet Iurinius et legi vult *ubi nocte — excubarent.*

adgressi vniuersas. Sic codd. boni et edd. vet. vnde Dauis. coniecit *egressi*. Alii habent *aduersi*, quod recepit Scaliger. In aliis est *vniuersam*.

intra multitud. alii *inter*. Hotom. in. Iurinius ita: *silent. egressi aduersus ignes intra munitionem sag. conti.*

alio excubarent. Haec verba absunt ab omnibus codd. et edd. ant. Et adparet, cum e serie rerum, tum ex aliis scriptoribus, vt Appiano Ciu. 2, 60. p. 465. Dione Cass. 41, 50. Plutarcho Caes. cap. 39. quaedam hic deesse. M. Delideratur *sane*, quo abierit Caesar et initium inruptionis Pompeianorum.

Vncis inclusa addidisse Aldus videtur.

aux. cohorti venit. De hac cohorte vid. Sueton. Iul. 68. Denique, *una sextae legionis cohors.* M.

At plerique — finiri. Hanc totam particulam, puto esse additamentum, e margine receptum. Nam partim qua syntaxin non cohaeret cum his illud *cuius consilium*, partim aliquis hoc in margine monuit, et si Caesar consilium hoc prober, plerosque tamen illud reprehendere. M.

aliae Imp. Sic e cod. Norvic. Dauisius. Vulgo *atque.*

omnia. Abest a variis codd. *consulere* (accommodate) *ad summam rerum.* M. consulere rebus secundum *περιστάσεις.*

quae res tamen. Non inutile

nis magnam res ad receptum difficultatem adferebat. Nam, ex iniquo progressi loco, in summo constiterant: si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco verebantur: neque multum ad solis occasum supererat temporis: spe enim conficiendi negotii prope in noctem rem duxerant. Ita, necessario atque ex tempore capto consilio, Pompeius tumultum quemdam occupavit, qui tantum aberat a nostro castello, ut telum tormentumue missum adigi non posset. Hoc confedit loco atque eum communiit omnesque ibi copias continuit.

52. Eodem tempore duobus praeterea locis pugnatum est: nam plura castella Pompeius pariter, distinendae manus causa, tentauerat, ne ex proximis praefidiis succurri posset. Vno loco Volcatius Tullus inpetum legionis sustinuit cohortibus tribus atque eam loco depulit; altero Germani, munitiones nostras egressi, compluribus interfectis, sese ad suos incolumes receperunt.

est tamen, ut quidam monuerunt: nostri vertunt h. l. *gleichwohl*. Habent autem codd. fere omnes: *Res recipit casum* (adversum), i. e. potest infelicitate cedere, habet exitum ambiguum. M. Clarke credit leg. *tum*, quod compendio scriptum fuerit *tñ*. Placet et Oud.

duxerant. Sic Codd. Alii *deduxerant*.

tormentum missum. vid. Ind. M. Idem esse volunt, quod 8, 14. *tormento missa tela*. Quidam nostro loco legunt *telum tormento missum*, quod librorum manu prodit. Ceterum *tormentum* pro telo graviore accipitur. V. G. 4, 25. C. 2, 14. Al. 19. Stat. Theb. 9, 146. Curt. 4, 2, 9. Eodem sensu et *balista* legitur apud Plaut. Trin. 3, 2, 43. et de b. Hisp. 15. Conf. et Nonius 18, 22.

communiit. alii *communit*.

ad Dyrrhachium — *ad munitiones*. Caesar a castellis (munitionibus) progressus ipsam urbem Dyrrhachium obpugnavit, ubi propemodum periit: Pompeius interea in castellis eius magnam stragem edidit. Sic eodem tempore ac die et ad muros Dyrrhachii et ad castra Caesaris pugnatum est. vid. Appian. et Dio Cass. d. l. M.

ad duorum mil. (multitudinem s. summam) *numero*. Sed plerique MSS. habent, *ad duo milia numero*. M. Sic et Hirtius b. Al. 78. *ad quatuor milia numero*. sed Sisenna apud Nonium de honeste dictis: *ad binum millium numero*.

evocatos. Post hoc verbum edd. addunt *et manipulares*. Sed Caesar vult monere, qui in omni illo numero fuerint memorabiles. Ergo non manipulares,

53. Ita vno die sex proeliis factis, tribus ad Dyrhachium, tribus ad munitiones, quum horum omnium ratio haberetur, ad duorum milium numero ex Pompeianis cecidisse reperiēbamus, euocatos Centurionesque complures. In eo fuit numero Valerius Flaccus, L. filius, eius, qui Praetor Asiam obtinuerat: signaque sunt sex militaria relata. Nostri non amplius viginti omnibus sunt proeliis desiderati. Sed in castello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex vna cohorte Centuriones oculos amiserunt. Et, quum laboris sui periculique testimonium adferre vellent, milia sagittarum circiter triginta, in castellum coniecta, Caesari renumerauerunt: scutoque ad eum relato Scaeuae Centurionis, inuenta sunt in eo foramina CXX. Quem Caesar, vt erat de se meritis et de Republica, donatum milibus ducentis aeris, ab octauis ordinibus ad primum pilum se transducere pronunciauit: eius enim opera castellum magna ex parte conseruatum esse constabat: cohort-

h. e. gregarios quosuis milites, addere potuit. *M.*

Val. Flaccus. Vossio est ille, de quo cap. 48. quem Appian. *Mithr. c. 51.* et *C. 1, 75.* Coniulis Cinnæ collegam dicit. Glau-dorp. et Hotom. eum esse putant, quem Cicero defendit.

milia circiter XXX. Ita absque dubio quoque legendum apud Sueton. c. 68, vbi vulgo legitur *CXXX milia.* Contra ex Suetonio emendandum esse Caesarem iudicabat Vrsinus.

renumerauerunt. Alii *remunerauerunt, renunciauerunt.* Cf. *N. Heinf. Aduers. 1, 11.*

Scaeuae. Huius fortitudinem Lucanus 6, 144 lqq. non sine vi postica descripsit. Conf. Sueton. *Jul. 68.* Numerus *CCXXX* (qui vulgo hic legitur) fidem excedit, et habent quidam libri *CXX*, vt Cellarius quoque edidit ex Sueton. d. 1. et Valer.

Max. 3, 2. Nihil ergo certi dici potest. *M.* Sed sana ratio suadet, praefendam lectionem eodd. *Pal. Bong. et Leid.* qui minorem numerum habent. Quid quod et *Plur. Caes. c. 16.* habeat *CXXX*, non *ducenta.* Sequor ergo *Cellarium.* Cf. et *Duker. ad Flor. 4, 2, 41.*

aeris in vno cod. Bongars. est; in ceteris pro eo legitur *atque*, in *Vrsiniano* ne hoc quidem. In illo igitur *atque* vitium est, et post *ducentis milibus* intelligitur *sestertium.* *M. Marclandus p. c. expungit aeris et rd atque accipit pro statim.* Respice ad *C. 1, 42.*

primipilum. Sic quidem codices; sed malunt *Manutius, Cellarius, Clarkius, primum pilum*, quia *primus pilus* est primus ordo, ad quem Scaeva ab octauo promotus est; *primipilus* vero (si modo verbum hoc

temque postea duplici stipendio frumentoue et speciaris militaribusque donis amplissime donauit.

54. Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turrex extruxit et, in altitudinem pedum quindecim effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit; et, quinque intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, obstructis omnibus castrorum portis et ad inpediendum obiectis, tertia inita vigilia, silentio exercitum eduxit et se in antiquas munitiones recepit.

55. Aetolia, Acarnania, Amphilochis per Cassium Longinum et Calvisium Sabinum, vt demonstraui-
mus, receptis, tentandam sibi Achaia ac paullo longius progrediendum existimabat Caesar. Itaque eo Fulvium Kalenum misit et Q. Sabinum et Cassium cum cohortibus adiungit. Quorum cognito aduentu, Rutilius Lupus, qui Achaia, missus a Pompeio, obtinebat, Isthmum praemunire instituit, vt Achaia

probum est: vid. Ind. in *pilus*) est Centurio ipse primi pili. *M.* Absque codice, quem Manutius inspexit, si foret, non auderem sequi Cellarium; sed ista auctoritate salua res est. Conf. Lips. Milit. Rom. 2, 8. et Manut. Quael. per epist. 2, 3.

speciaris. Cum in iure vinum, oleum, triticum et alia, species dicantur: putarunt, esse *spectaria dona*, quae constant huiusmodi speciebus. Addi poterat Vegetius de re mil. 3, 8, vbi dicitur *subuectio frumenti ceterarumque specterum*. Sed non videtur Caesaris aetate haec significatio usitata fuisse, multo minus forma adiectiui *spectarius*. Ac legitur quidem in MSS. Oudendorpii *frumentoue spectariis militaribusque d.* Quia vero in quibusdam *frumento veste ciariis* repertum est, rursus que post *militaribus* omittitur, item et ante *speciaris* additur: audiendus videtur Vollius, qui

emendauit, *frumento, veste, et aliis militaribus donis*: quae quidem emendatio, vt simplicissima, Clarkio, Cellario, Oudendorpio aliisque se probauit, etiam et aliae quaedam coniecturae propositae sunt, in his Victorii (Var. lect. 1, 23), cui placebat: *frumento, veste, diariis, milit.* — cum Cic. ad Attic. 8, 14 dixerit, *Caesarem milites diariis incitasse*. Sunt autem *diaria*, vel victus, vel praemium, in dies singulos datum aut promissum. *M.* Cuiacius dabat *veste, cibariis* etc. Ant. Augustinus *veste, pecunia aliisque*. Optima est Vossii emendatio. De *veste* et alibi. vid. Valer. Max. 5, 1. Primae opinioni de *spectariis donis* favet Casellius Var. 2, 15. in Gruter. Lamp. t. 3. Cum Vollio facit Iurinius.

extruxit et. Sana haec non videntur. Iurinius istud et tollit. tum legit *His effectis op.*

Fufium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum, voluntate ipfarum ciuitatum recepit, nonnullas vrbes per vim expugnauit, reliquas ciuitates, circummillis legationibus, amicitia Caefari conciliare ftudebat. In his rebus fere erat Fufius occupatus.

56. Omnibus deinceps diebus Caefar exercitum in aciem aequum in locum produxit, fi Pompeius proelio decertare vellet, vt paene castris Pompei legiones subiiceret: tantumque a vallo eius prima acies aberat, vti ne in eam telum tormentumue adigi poffet. Pompeius autem, vt famam et opinionem hominum teneret, fic pro castris exercitum conftituebat, vt tertia acies vallum contingeret; omnis quidem inftitutus exercitus telis ex vallo abiectis protegi poffet.

57. Haec quum in Achaia atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam ve-

et pro eam dat etiam. Tandem delet alteram.

exstructis — *portis*. Leg. *obstructis*, vt cod. Leid. primus, qui eft bonus, et quaedam edd. habent, et multi monuerunt. *M.* Reftitui, quod *Morus* optabat.

et ad inped. obiectis. Deeft aliquid. Ergo cum Clarkio legerim, *et cratibus ad inped. obi.* Marclandus in Explicat. vet. auct. p. 273 hanc particulam fic legi vult: *erictis omnibus c. p. ad inp. obiectis*. De ericio vid. c. 67. Sed verbum *obstructis* per cod. Leid. fatis certum eft. *M.* Ingeniofam coniecturam Marclandi fecutus eft

Hausius in versione Germ. Coniunctio *et* a codd. Bongarfii et Voffii, item ab edd. vet. abeft. *Obstructis* non placet Ouden-dorpio, quia mox dicitur Pompeius *eduxiffe exercitum*. Sed, fi obftituit, ad tempus id fecit, forfan et vt confilium exeundi celaret hoftem. Oud.

volebat *destructis*, fenfu, vt putat, clariffimo.

vt demonftrauimus. c. 34. Adtigit Dio Caff. 41, 51. *M.*

et Q. Sabinum. Pro *et Gland.* et Lipf. ftatuunt leg. *eique*.

cum cohortibus. Videtur Gla-reano numerus cohortium excidiffe.

Achaia. Peloponnefo.

vrbes. Male omifit Scalig. in vitis codd.

amicitia. Sic codd. et edd. vet. pro *per amicitiam*. Scalig. dedit *amicitiae*, quia fequatur *Caefaris*; rectius *Caefari* legitur, iudice Hotomanno.

tormentumue. Refpice ad c. 51. alii legunt *tormentous*.

omnis quidem. Sic Oud. et codd. i. e. *at vero omnis*. Vulgo *omnisque*.

abiectis. alii *adiectis*. minus bene. Nec *adactis* probo, quod placebat Iurinio. Conf. Oud. ad Suet. Ner. c. 34.

Scipionem. vid. c. 36. *M.*

nisse constaret, non oblitus pristini instituti Caesar, mittit ad eum A. Clodium, suum atque illius familiarem, quem, ab illo transditum initio et commendatum, in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat litteras mandataque ad eum, quorum haec erat summa: *se se omnia de pace expectum: nihil adhuc arbitrari factum vitio eorum, quos esse auctores eius rei voluisset, quod sua mandata perferre non obportuno tempore ad Pompeium vererentur. Scipionem ea esse auctoritate, ut non solum libere, quae probasset, exponere, sed etiam magna ex parte compellere atque errantem regere posset: praeesse autem suo nomine exercitui, ut, praeter auctoritatem, vires quoque ad coercendum haberet: quod si fecisset, quietem Italiae, pacem prouinciarum, salutem imperii uni omnes acceptam relatueros.* Haec ad eum mandata Clodius refert. Ac primis diebus, ut videbatur, libenter auditus, reliquis ad conloquium non admittitur; castigato Scipione a Fauonio, ut postea confecto bello reperiebamus: infectaque re sese ad Caesarem recepit.

58. Caesar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret et pabulatione prohiberet, aditus duos, quos esse angustos demonstrauimus, magnis operibus praemuniuit, castellaque his locis posuit. Pompeius, ubi nihil profici equitatu cognouit, paucis intermissis diebus, rursus eum navibus ad se intra munitiones recipit. Erat summa

A. Clodium. Sic Marcland. p. 274. Cf. c. 90.

vererentur. Bentleius id vitio verti non potuisse monet et legi iubet *viderentur*. Mihi nil mutandum videtur:

praeesse suo nomine exercitui, qui ipse est Imperator, nec sub Imperatore bellum gerit. Erat autem Scipio Proconsul Syriae. Cf. c. 31. *M.*

admittitur; haec distinctio minor bene se habet.

Fauonius. Conf. c. 36. *M. angustos demonstrauimus.* Vbi? Haesit etiam Ciacconius et Marclandus in Explicat. vet. auct. p. 274. *M.* De vno saltem sermo est c. 41.

Acarnania. Marclandus l. c. legit *Candaui*, quia *Acarnania* erat in Caesaris potestate; *Candaui* contra sub Pompeio.

inopia pabuli, adeo ut foliis ex arboribus strictis et teneris arundinum radicibus contulis, equos alerent: frumenta enim, quae fuerant intra munitiones lata, consumserant et cogeantur, Corcyra atque Acarnania, longo interiecto nauigationis spatio, pabulum subportare: quoque erat eius rei minor copia, hordeo adaugere atque his rationibus equitatum tolerare. Sed, postquam non modo hordeum pabulumque omnibus locis herbaeque defectae, sed etiam frondes ex arboribus deficiebant, corruptis equis macie, conandum sibi aliquid Pompeius de eruptione existimauit.

59. Erant apud Caesarem ex equitum numero Allobroges duo fratres, Roscillus et Aegus, Adbucilli filii, qui Principatum in ciuitate multis annis obtinuerat, singulari virtute homines, quorum opera Caesar omnibus Gallicis bellis optima fortissimaque erat usus. His domi ob has causas amplissimos Magistratus mandauerat atque eos extra ordinem in Senatum legendos curauerat, agrosque in Gallia, ex hostibus captos praemiaque rei pecuniariae magna tribuerat locupletesque ex egentibus fecerat. Hi propter virtutem non solum apud Caesarem in honore erant, sed etiam apud exercitum cari habebantur: sed freti amicitia Caesaris, et stulta ac barbara adrogantia elati, despiciebant suos stipendiumque equitum fraudabant et praedam omnem domum auertebant. Quibus illi rebus permoti vniuersi Caesarem

V. c. 11 et 79. Conf. Cic. ad Att. 5, 7. et Wessel. ad Iun. Hieros. p. 607.

fructus — deficiebant. Quaedam edd. *frons deficiebat* o coniectura. M. Hoc recepit Dauius. Clarke cum Faerno *frondes — deficiebant.* recte, puto, et si codd. et edd. vet. obstitent. Quid enim *fructus* ad equos? quos mox foliis arborum alii dixerat. Istud *frons*

forlan ex antiquo *frans* dictum suspicatur Oud. quod idem etiam visum Vossio de analog. 1, 33.

in ciuitate. alii *in ciuitatem.*

fraudabant. Sic apud Liuium 4, 12. codd. quidam *fraudando partem diuturni cibi.* Alii forlan rectius *stipendio equites fraudabant.*

Quibus illi rebus —. Deleuerim illi. M.

adierunt palamque de eorum iniuriis sunt questi; et ad cetera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deferri, quorum stipendium auerterent.

60. Caesar neque tempus illud animadversionis esse existimans, et multa virtuti eorum concedens, rem totam distulit; illos secreto castigauit, quod quaestui equites haberent; monuitque, ut ex sua amicitia omnia expectarent et ex praeteritis suis officiis reliqua sperarent. Magnam tamen haec res illis obfensionem et contemtionem ad omnes adtulit: idque ita esse quum ex aliorum obiectationibus, tum etiam ex domestico iudicio atque animi conscientia intellegebant. Quo pudore adducti et fortasse non se liberari, sed in aliud tempus referuari arbitrati, discedere a nobis et nouam tentare fortunam nouaque experiri amicitias constituerunt: et cum paucis conlocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audebant, primum conati sunt, Praefectum equitum; C. Volusenum, interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur. Postquam id difficile visum est, neque facultas perficiendi dabatur, quam maximas potuerunt pecunias mutuati, proinde ac suis satisfacere et fraudata restituere vellent, multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt cum iis, quos sui consilii participes habebant.

ut ex sua (Caesaris) amicitia omn. exsp. ut a Caesare amicissimo omnia expectarent, neque ipsi fraudibus et artibus malis crescere studerent. Sic ex praeteritis Caesaris officiis reliqua sperant, cum sperant, et in posterum talia officia ipsi Caesarem praestitutum, qualia praestiterit superiori tempore. Haec quomodo nonnullis videri potuerint corrupta, non assequor. M. Scal. perperam reliqua sperarent viciis inclusit.

Male etiam hic Dauif. et Clarius sese torquent.

proinde ac suis. Sic boei codd. Alii perinde. V. not. ad c. 1. To suis Scal. omisit initis codd. et edd. vet.

omnia sua — circumdaxit. Intrusere hic quidam per iniuitis codd. et edd. vet. Frontin. 3. 15, 5. horrea circumduxerant captiuos.

vulgo (sine discrimine) reuersi. Non debebat illud vulgo

61. Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati et instructi liberaliter magnoque comitatu et multis iumentis venerant, virique fortes habebantur et in honore apud Caesarem fuerant, quodque nouum et praeter consuetudinem acciderat, omnia sua praesidia circumduxit atque ostentauit: nam ante id tempus nemo aut miles aut eques a Caesare ad Pompeium transierat, quum paene quotidie a Pompeio ad Caesarem perfugerent, vulgo vero vniuersi in Epiro atque Aetolia conscripti milites earumque regionum omnium, quae a Caesare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus; seu quid in munitionibus perfectum non erat, seu quid a peritioribus rei militaris desiderari videbatur; temporibusque rerum et spatiis locorum et custodiarum viribus ac diligentia animaduersa, prout cuiusque eorum, qui negotiis praerant, aut natura aut studium ferebat, haec ad Pompeium omnia detulerant.

62. Quibus ille cognitis, eruptionisque iam ante capto consilio, vt demonstratum est, tegimenta galeis milites ex viminibus facere atque aggerem comportare iubet. His paratis rebus, magnum numerum levis armaturae et sagittariorum aggeremque omnem noctu in scaphas et naues actuarias inponit et de media nocte cohortes sexaginta, ex maximis castris praesidiisque deductas, ad eam partem munitionum ducit,

a quibusdam deleri, aut alterum *vniuersi*. vid. Ernest. Clau. Cic. *M.* Ita Plaut. Trin. 4, 3, 39. *omnibus vniuersis*. pleonasticus. Sic et ib. 1, 2, 134. *gregem vniuersum totum*. et Terent. And. 2, 2, 10. *hercle certe*.

cognitis omnibus rebus, cum scirent, quidquid in Caesaris castris fieret. *M.*

temporibus rerum animadu- versis, quo tempore quidque

fieri in castris Caesaris soleret. *M.* Obportunitatibus.

varia diligentia. Haec lectio in quibusdam codd. existat, et e ceterorum vestigiis eruta est, vbi *viria, vera, viribus ac dil.* occurrit. *M.* Recepit hoc posterus Cellarius. itemque Clarius et Wailly. mihi quoque praeplacet, quod manifesto in cod. Petauiano exstabat.

detulerant. Sic codd. Vulgo *detulerunt*.

Ll 2

quae pertinebant ad mare longissimeque a maximis castris Caesaris aberant. Eodem naues, quas demonstrauimus aggere et leuis armaturae militibus completas, quasque ad Dyrrhachium naues longas habebat, mittit et, quid a quoque fieri velit, praecipit. Ad eas munitiones Caesar Lentulum Marcellinum Quae-storem cum legione nona positum habebat. Huic, quod valetudine minus commoda utebatur, Fulvium Postumum adiutorem submiserat.

63. Erat eo loco fossa pedum quindecim et vallus contra hostem in altitudinem pedum decem, tantumdemque eius valli agger in latitudinem patebat. Ab eo, intermisso spatio pedum sexcentorum, alter conversus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione: hoc enim superioribus diebus timens Caesar, ne nauibus nostri circumuenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum, vt, si ancipiti proelio dimicaretur, posset resisti. Sed operum magnitudo et continens omnium dierum labor, quod milia passuum in circuitu septemdecim munitiones erat complexus, perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transuersum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. Quae res nota erat Pompeio, delata per Allobrogas perfugas, magnumque nostris adtulit incommodum. Nam, vt ad mare nostrae cohortes nonae legionis excubauerant, accessere subito prima luce Pompeiani exerci-

pertinebant — aberant. Iuri-nius malit *pertinebat — aberat.*

vallus h. l. idem quod *val-lum*. vid. Ind. *M.* Sic et Ti-bullus Eleg. 1, 11, 9. *non ar-ces, non vallus erat.* et Hir-tius Al. 2. *triplicem vallum ob-duxerat. Erat exstructus saxo.*

septemdecim. alii *octodecim.*

munitiones erat complex. Leg. *munitione*, vt Clarkius monuit.

M. Si retineas vulg. subaudies *per milia passuum.* Ouden-

dorpio suspecta est vox *muni-tiones*. Clarkium sequitur Iu-rinius.

excubauerant. Sic boni codd.

exercitus. Hanc vocem vncis inclusit Scalig. sequentia verba nouusque eorum absunt a va-riis codd. nec adparet, quid si-bi heic velit *novus*. Oud. in-spicatur leg. *exercitusque ino-pinus adu. exstitit.* Bentleius *Pompeiani atque ex inopinato eorum adu.*

tus, nouusque eorum aduentus exstitit; simul ex navibus circumuecti milites in exteriorem vallum tela iaciebant, fossaeque aggere complebantur: et legionarii, interioris munitionis defensores, scalis admotis, tormentis cuiusque generis telisque terrebant; magnaue multitudo sagittariorum ab vtraque parte circumfunde-
batur. Multum autem ab ictu lapidum, quod vnum nostris erat telum, viminea tegimenta galeis inposita defendebant. Itaque, quum omnibus rebus nostri premerentur atque aegre resisterent, animaduersum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est, atque inter duos vallos, qua perfectum opus non erat, per mare navibus expositi in aduersos nostros inpetum fecerunt atque ex vtraque munitione deiectos terga vertere coegerunt.

64. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus submittit: quae ex castris fugientes conspicatae, neque illos suo aduentu confirmare potuerunt, neque ipsae hostium inpetum tulerunt. Itaque, quodcumque addebatur subsidio, id, corruptum timore fugientium, terrorem et periculum augebat: hominum enim multitudine receptus inpediebatur. In eo proelio, quum graui vulnere esset adfectus aquilifer et a viribus deficeretur, conspicatus equites nostros, *hanc ego*, inquit, *et viuus multos per annos magna diligentia defendi, et nunc moriens eadem fide Caesari restituo. Nolite, obse-*

simul. Alii simulque nauibus. in exteriorem. Codd. quidam et edd. vet. *in interiorem.* vnde Faernus fecit *in anteriorem*, quod vulgo receptum. Id reuocat Cellarius in curis post. p. 175. et e cod. Ciacc. dat *exteriorem.* firmant id codd. alii. V. Oud. et cf. Gronou. Obseru. 3, 18.

legionarii (Pompeii) *terrebant defensores* (Caesarianos). Sic cepit Clarkius. *M.* Et sana ra-

tio docet. opponuntur *legionarii* leuis armaturae militibus. V. c. 62.

in aduersos. alii in auersos, quod recepit Oud.

cohortes. Iurinius addi iubet tres. non video vnde desumat.

a viribus deficeretur. Vulgo *viribus deficeret.* Scal. *viribus deficeretur.* Praepositionem addunt boni codd. recepit iam Cellarius, quem sequutus Oud.

cro, committere, quod ante in exercitu Caesaris non accidit, ut rei militaris dedecus admittatur; incolumemque ad eum referte. Hoc casu aquila conseruatur, omnibus primae cohortis Centurionibus interfectis, praeter Principem priorem.

65. Iamque Pompeiani, magna caede nostrorum, castris Marcellini adpropinquabant, non mediocri terrore iulato reliquis cohortibus: et M. Antonius, qui proximum locum praesidiorum tenebat, ea renuntiata, cum cohortibus duodecim descendens ex loco superiore cernebatur. Cuius aduentus Pompeianos compressit nostrosque firmavit, ut se ex maximo timore conligerent. Neque multo post Caesar, significatione per castella fumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo, deductis quibusdam cohortibus ex praesidiis, eodem venit. Qui, cognito detrimento, quum animaduertisset, Pompeium extra munitiones egressum, castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec minus aditum nauibus haberet, commutata ratione belli, quoniam propositum non tenuerat, iuxta Pompeium munire iussit.

66. Qua perfecta munitione, animaduersum est ab speculatoribus Caesaris, cohortes quasdam, quod instar legionis videretur, esse post siluam et in vetera castra duci. Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, nona Caesaris legio quum se obiecisset Pompeianis copiis atque opera, ut demonstrauius, circummuniret, castra eo loco posuit. Haec siluam quamdam contingebant, neque longius a mari passi-

dedecus admittatur. Vossius
fulpicatur leg. *decus amittatur.*
Id habet cod. Noruic. sed vul-
gatum reliqui codd. et edd. vet.
De eo dedecore et delicto vid.
Lipsi. de mil. Rom.

Princeps prior o sententia
Lipsii de mil. Rom. 2, 8. est
Centurio prioris centuriae s. or-

dinis principum. Cellarius amon-
dauit lectores ad Liu. 43, 34.
Veget. 2, 8. De principibus in
legione v. Polyb. 6, 19 sqq. Liu.
8, 8. *M.*

castra sec. mare. Deesse hic
verbum patet. Iurinius supplet
posuisse, forsan elapsum ob se-
quens *posset*.

bus quadringentis aberant. Post, mutato consilio quibusdam de caussis, Caesar paullo ultra enim locum castra transtulit: paucisque intermissis diebus eadem haec Pompeius occupauerat et, quod eo loco plures erat legiones habiturus, relicto interiore vallo, maiorem adiecerat munitionem. Ita minora castra, inclusa maioribus, castelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad flumen perduxerat, circiter passus quadringentos, quo liberius ac sine periculo milites aquarentur: sed is quoque, mutato consilio quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est, eo loco excefferat. Ita complures dies manserant castra: munitiones quidem integrae omnes erant.

67. Eo signo legionis inlato, speculatores Caesari renunciarunt. Hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmauerant. Is locus aberat a nouis Pompeii castris circiter passus quingentos. Hanc legionem sperans Caesar se obprimere posse, et cupiens eius diei detrimentum sarcire, reliquit in opere cohortes duas, quae speciem munitionis praeberent: ipse diuerso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, numero tres et triginta, in quibus erat legio nona, multis amissis Centurionibus, deminutoque militum numero, ad legionem Pompeii castraque minora duplici acie duxit. Neque eum prima opinio fefellit. Nam et peruenit prius, quam Pompeius sentire posset: et, tametsi erant munitiones castrorum magnae, tamen sinistro cornu, vbi

cohortes — videretur, i. e. quasdam cohortes, et quidem id cohortium, quod — — siue, tantum cohortium, quantum videretur instar legionis. M.

ut demonstrauimus. cap. 45. 46. Opera e codd. Oudendorpius recepit, cum antea opera legeretur, et propterea locus

quibusdam interpretibus mutilus visus esset. M. Consentiant edd. vet. Iurinius vult easque opere — circummuniret.

Eo (in vetera castra: c. 66) signo leg. inl. Sic iam Rhellicanus interpretatus est. M. Similis constructio G. 7, 4. vbi vid. Oud.

erat ipse, celeriter adgressus Pompeianos ex vallo deturbavit. Erat obiectus portis ericius. Hic paullisper est pugnatum, quum inrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent, fortissime T. Pulcione, cuius opera proditum exercitum C. Antonii demonstrauimus, e loco propugnante. Sed tamen nostri virtute vicerunt: excisoque ericio, primo in maiora castra, post etiam in castellum, quod erat inclusum maioribus castris, inruperunt et, quod eo pulsa legio sese receperat, nonnullos ibi repugnantes interfecerunt.

68. Sed fortuna, quae plurimum potest, quum in reliquis rebus, tum praecipue in bello, paruis momentis magnas rerum commutationes efficit: ut tum accidit. Munitionem, quam pertinere a castris ad flumen supra demonstrauimus, dextri Caesaris cornu cohortes, ignorantia loci, sunt secutae, quum portam quaerere castrorumque eam munitionem esse arbitrarentur. Quod quum esset animaduersum, coniunctam esse flumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus.

69. Interim Pompeius, hac satis longa interiecta mora, et re nunciata, quintam legionem, ab opere deductam, subsidio suis duxit: eodemque tempore equitatus eius nostris equitibus adpropinquabat, et

ericius, transuersariae ad portas trabes, aculeis confixae, eaeque versatiles. *Lipsius* (Poliorc. 5, 4). Conf. Sallustii ed. Haverc. T. 2. p. 83. et ed. Cort. p. 979. *M.* Ita vocatus a *bestiolae* ita dictae aculeis. Nonius 18, 16. e Sallustio: *axibus eminebant in modum ericii militaria veruta binum pedum*, ubi *veruta* sunt tela breuia, a veru similitudine. Cf. Turneb. Adu. 4, 8.

demonstrauimus. Non hanc ipsam rem narravit; sed aliquid, quod ad hanc rem pertinet, c.

4 adspersit. Cf. dicta ad c. 4 de Antonianis militibus. Ergo plerique interpretes existimant, aliquam libri secundi partem intercidisse. *M.* V. not. ad initium libri secundi.

e loco. Sic boni codd. Alii *eo loco*.

castellum. Cf. c. 66. *M.* et, quod *eo pulsa*. alii *et quo pulsa*. vnde Vossius *quo pulsa pertinere*. Vulgo *pertingere*. Post *munitionem* edd. vet. addunt *enim*.

sunt secutae, venerunt eo, delatae sunt eo. *M.*

acies instructa a nostris, qui castra occupauerant, cernebatur omniaque sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeris spe subsidii confirmata, ab decumana porta resistere conabatur atque vltro in nostros inpetum faciebat. Equitatus Caesaris, quod angusto itinere per aggeres ascendebat, receptui suo timens, initium fugae faciebat. Dextrum cornu, quod erat a sinistro seculum, terrore equitum animaduerso, ne intra munitionem obprimeretur, ex parte, qua proruebat, sese recipiebat, ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, decem pedum munitionis se in fossas praecipitabant: primisque obpressis, reliqui per horum corpora salutem sibi atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, quum ex vallo Pompeium adesse et suos fugere cernerent, veriti, ne angustis intercluderentur, quum extra et intus hostem haberent, eodem, quo venerant, receptui sibi consulebant, omniaque erant tumultus, timoris, fugae plena, adeo vt, quum Caesar signa fugientium manu prehenderet et consistere iuberet, alii dimissis equis eundem cursum conficerent, alii ex metu etiam signa dimitterent, neque quisquam omnino consisteret.

70. His tantis malis haec subsidia succurrebant, quo minus omnis deleteretur exercitus, quod Pompe-

Quod quum esset. Redundat quod, aut potius nectit cum superioribus sequentia, vt quod si, quod nisi, quod vbi: etsi quod verti non necesse est. Cf. Ind. M.

protinus. Leg. *prorutis*, iudice Ciacconio, probantibus Oud. et Clarkio. In codd. est *protinus*, vel *positis*, vel *prout iis*, sine sensu. M.

ascendebat. Iurinius *ascenderat*. V. cap. praeced. Sed vulgatum probum videtur.

ex parte, qua pror. Leg.

cum Faerno: *ea parte, qua perruperat* sc. munitionem. Sed et *proruera* eodem sensu dictum seruari poterit. M. Sic Dauis. Sed Iurinius *qua proruera* munitio, cohortibus equitibusque eam transcenduntibus.

receptui sibi. Leg. *receptu*, monente Vossio. M. Sic in antiquo cod. reperit Manutius; alius et edd. vet. *recessu*.

dimissis equis. Leg. *admissis*, vt Faernus, Ciacconius, Hotomannus viderunt. M.

omnino. Manutius coniicit *omnium*.

ius insidias timens, (credo, quod haec praeter spem acciderant eius, qui paullo ante ex castris fugientes suos conspexerat,) munitionibus adpropinquare aliquamdiu non audebat, equitesque eius, angustis portis atque his a Caesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parvae res magnum in vtramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim, a castris ad flumen perductae, expugnatis iam castris Pompeii, prope iam expeditam Caesaris victoriam, interpellauerunt: eadem res, celeritate insequentium tardata, nostris salutem adtulit.

71. Duobus his vnius diei proeliis Caesar desideravit milites DCCCCLX et notos Equites Rom. Felginatem Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem Placentia; A. Granium Puteolis; M. Sacratuirum Capua; Tribunos militum et Centuriones XXXII. Sed horum omnium pars magna, in fossis munitionibusque et fluminis ripis obpressa suorum terrore ac fuga, sine vlllo vulnere interiit, signaque sunt militaria XXXII amissa. Pompeius eo proelio Imperator est adpellatus. Hoc nomen obtinuit atque ita se postea salutari passus est; sed neque in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureae praetulit. At Labienus, quum ab eo inpetrauisset, vt sibi captiuos transdi iuberet, omnes productos ostentationis, vt videbatur, caussa, quo maior

elus, qui. Hic male antehac interpungebatur.

angustis portisque a C. m. occupatis. In plerisque codd. est: *angustis portis atque his a C. m. occ.* quam esse puto lectionem veram. M. Restitui merebatur. Dedi.

propriam et expeditam. Omnino rescribendum, *prope iam expeditam*, vt MS. Noruic. exhibet. *Daulsius.* Recepti cum Oud. simile v. c. 73.

Duobus his — — Centurio-

nes XXXII. Haec in codd. ita sunt turbata, diuersitate constructionis, discrepantia nominum, additis aut mutatis numeris, vt de vera lectione omnino desperandum sit. M.

milites DCCCCLX. Plut. in Pomp. 65. ponit MM. Orosius 6, 15. MMMM. Alii *Caesaris recepti sunt milites — et noti.*

Equites Rom. Additur valgo CCCC, item CCC.

Granium. alii *Granium.*

Centuriones XXXII. Orosius XXII.

perfugae fides haberetur, commilitones adpellans et magna verborum contumelia interrogans, solerentne veterani milites fugere, in omnium conspectu interficit.

72. His rebus tantum fiducia ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed vicisse iam sibi viderentur. Non illi paucitatem nostrorum militum, non iniquitatem loci atque angustias, praeoccupatis castris, et ancipitem terrorem intra extraque munitiones, non abscissum in duas partis exercitum, quum altera alteri auxilium ferre non posset, causae fuisse cogitabant. Non ad haec addebant, non ex concursu acri facto, non proelio dimicatum, sibi quae ipsos multitudine atque angustis maius adtulisse detrimentum, quam ab hoste accepissent. Non denique communes belli casus recordabantur, quam paruulae saepe causae vel falsae suspicionis, vel terroris repentini, vel obiectae religionis, magna detrimenta intulissent; quoties vel culpa Ducis, vel Tribuni vitio, in exercitu esset obfensum: sed, proinde ac si virtute vicissent, neque vlla commutatio rerum posset accidere, per orbem terrarum fama ac litteris victoriam eius diei concelebrabant.

73. Caesar, ab superioribus consiliis depulsus, omnem sibi commutandam belli rationem existimauit. Itaque vno tempore praesidiis omnibus deductis et

terrore. alii in terrore.

Imperator. Cf. ad 2, 26. *M.*
Et Gronou. ad Liu. 3, 36.

sed neque in litteris. Alii
sed in litt. neque. Cf. Voss.
et Burn. ad Vell. 2, 45. Non
probat Bentl.

laureae. In bello ciuili no-
lebat vii lauro, signo victoriae.
Dio Cass. 41, 52. Litteras etiam
victoris, praesertim quibus Se-
natui victoria nunciabatur, vul-
go lauro ornatas fuisse, et hac
de causa laureatas dictas, satis
notum est. *M. Fasces laurea-*

tos videlicet in Museo Veronensi
Scip. Maffei p. CXVII.

perfugae. Labienus, deserto
Caesare, transierat ad Pompe-
ium. *M.* Rubenius El. 1, 35.
perperam volebat *perfugio*; alii
perfugis.

abscissum. alii *abscisum.*
altera alteri. Al. *alter altert,*
ut referatur ad exercitum.

non ex concursu acri facto.
Nonne ex delendum? De effu-
sa Pompeii gloriatione pauca
apud Appian. 2, 63. p. 467.
Plutarch. Pomp. c. 66. *M.*

obpugnatione dimissa, coactoque in vnum locum exercitu, concionem apud milites habuit hortatusque est, *ne ea, quae accidissent, grauiter ferrent, neue his rebus terrerentur, multisque secundis proeliis vnum aduersum, et id mediocre, obponerent: habendam Fortunae gratiam, quod Italiam sine aliquo vulnere cepissent; quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque exercitatissimis Ducibus, pacauissent; quod finitimas frumentariasque prouincias in potestatem redegissent: denique recordari debere, qua felicitate inter medias hostium classes, obpletis non solum portibus, sed etiam litoribus, omnes incolumes essent transportati: si non omnia caderent secunda, Fortunam esse industria subleuandam: quod esset acceptum detrimenti, eius iuri potius, quam suae cul-pae, debere tribui: locum se aequum ad dimicandum dedisse, potitum esse hostium castris, expulisse ac superasse pugnantes: sed, siue ipsorum perturbatio, siue error aliquis, siue etiam Fortuna par-*

Hispanias — Ducibus, tum, cum Hispaniae habebant Duces peritos, nominatim Afranium et Petreium. vid. l. i. *M.*

frumentarias prou. Siciliam et Africam. *M.*

felicitate. Sic codd. boni. In paucis et edd. vulg. *facilitate.* *M.*

eius (Fortunae) *iuri*, quod Fortuna in omnes habet: est enim omnium domina. Mirae sunt h. l. varietates, vt *exercitus potius*, vel *culuis potius*, vel *cuiusuis potius*. Sed *eius iuri potius* in duobus codd. reperitur: et quis non praeferat, si vel in vno exstet? *M.*

locum — aequum. Sic cod. Noruic. apud Dauisium. Ceterae omnes lectiones, quantumvis antiquae, sunt falsae, vt *locum secum*, *locum securum*,

locum secundum, vnde Vossius et Ciacconius *locum se iunum*, Scaliger *locum se iun* coniecturis effecerant. Caesar hoc dicere vult, se non metuisse hostes, quoniam iis *in loco adeo aequo*, in quo fortasse vincere possent, nec Caesar a montibus aut fluminibus haberet aliquid praecipui adiumenti, decertandi facultatem dedisset, aut se iis ad proelium obtulisset. *M.* *Se aequum* ex ingenio iam dederant P. Victorius 30, 22. et Manutius. Contra Freinsh. ad Curt. 4, 14. malit *aptum*.

partam. alii male *paratam*. Sic c. 70. *expeditam*.

interpellauisset. Scal. minus recte *interpellassent*.

verteret, verlorum se esse, *μεταβάλοιτο ὄν*. Ceterum nullus quidem codex verba quod si —

tam iam praesentemque victoriam interpellauisset, dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute sarciretur: quod si esset factum, detrimentum in bonum verteret, uti ad Gergouiam accidisset, atque ii, qui ante dimicare timuissent, ultro se proelio offerrent.

74. Hac habita concione, nonnullos signiferos ignominia notauit ac loco mouit. Exercitui quidem omni tantus incessit ex incommodo dolor tantumque studium infamiae sarcientiae, ut nemo aut Tribuni aut Centurionis imperium desideraret, et sibi quisque etiam poenae loco grauiore inponeret labores simulque omnes arderent cupiditate pugnandi: quum superioris etiam ordinis nonnulli, oratione permoti, manendum eo loco et rem proelio committendam existimarent. Contra ea Caesar neque satis militibus perterritis confidebat, spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat, relictisque munitionibus magnopere rei frumentariae timebat.

75. Itaque, nulla interposita mora, fauciorum mo-

verteret sic exhibet, ut in textu leguntur: nam vel si abest, vel ut additur ante detrimentum, unde alius aliter correxit; recte tamen monuit Clarkius, lectionem hanc textus proxime ad codd. scripturam accedere viderique interea probandam. M. Leid. verteretur eodem sensu. Edd. vet. verterent — atque is, qui — timuisset — offerret.

ad Gergouiam. de B. G. 7, 51 sqq. M.

ignominia notauit. Clementiae exemplum. Alias morte multabantur.

tantus incessit — dolor. Milites postularunt adeo a Caesare, ut decimas quisque ab eo puniretur. Appian. 2, 63. p. 467. Cf. Sueton. Iul. 68. M.

super. ord. nonnulli, quidam Legati, Tribuni militum, Cen-

turiones; omnino, qui erant loco honestiore. Apud Appianum est, quosdam amicos eum cohortatos esse ad proelium. M.

relictisque — timebat. Haec absona esse, quis non videat? Si Caesar relinquit sua castra, non vexabitur inopia; adibit enim loca, in quibus est copia frumenti; et hoc deinde ita facit. Sin remanet in castris, in quibus vexatus est dudum inopia, vexabitur et porro. Ergo cum Vollio lenissima mutatione legetur: spatiumque — putabat, relictis munitionibus; et magnopere —. M. Vollium sequendum puto, idque eo magis, quod codd. boni istud que non habent. Ciacconius conuiciebat retentisque. Et hoc sensu accipiendum rō relictis cepit Oud. quod mihi duriusculum videtur.

do et aegrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Apolloniam praemisit ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His vna legio missa praesidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit, reliquas de quarta vigilia, pluribus portis eductas, eodem itinere praemisit; parvoque spatio intermisso, vt et militare institutum seruaretur, et quam serissime eius profectio cognosceretur, conclamari iussit; statimque egressus et nouissimum agmen consecutus celeriter ex conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompeius, cognito consilio eius, moram vllam ad insequendum intulit: sed eadem spectans, si itinere impedito perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit equitatumque praemisit ad nouissimum agmen demorandum; neque consequi potuit, quod multum expedito itinere antecesserat Caesar. Sed, quum ventum esset ad flumen

quam serissime. Et haec lectio, recte, opinor, est ab editoribus effecta e scriptura codd. septem, in his bonorum, qui habent *quam suetissime*: in ceteris MSS. est *ne citissima eius pr.* quod interpretamento simile videtur, aut alii recensione textus. Exemplum aduerbii *serissime* e Plin. H. N. 15, 17 Cellarius protulit. *M.* Leid. sec. *ne citissime.* Ex glossa forsan.

conclamari vasa. vid. Ind. Et hoc est illud militare institutum. *M.*

eadem (nunc quoque) *spectans*, quae semper solebat spectare. Conf. c. 85 init. Quod autem Caesar dicit, Pompeium sine mora secutum esse; contra ea Sueton. (Iul. cap. 36) et Dio Callius (41, 52) narrant, Pompeium non secutum esse, ideoque ab ipso Caesare reprehensum: id e Plutarcho (Caes. cap. 39) diiudicari potest. Nemp̄e Suetonius et Dio volunt, Pompeium, finito proelio, se in

castra recepisse, nec *fugientibus ex acie* statim iussisse; sed Caesar loquitur de his, quae die vno aut duobus post euerunt, h. e. Pompeium Caesari alio *proficiscenti et castra mouenti* iussisse: quamquam non gnauiter instituit. vid. c. 77. *M.* Alii *expectans*. Cf. c. 85. et Hirtius b. Al. 1.

itinere impedito. Sic Oud. e codd. Louan. Vulgo *itinere impeditos et.*

Genusum. Distinxi olim cum pluribus Genusum a Panyaso: iam, Caesaris itineribus ac castris accuratius inspectis, minus dubito, Panyasum et Genusum eundem annem esse, altero vocabulo fortassis corrupto. Idem Ciacconio et in schedis ad Livium (44, 30) Fuluius Vrsinus visum est. Prima castra fuerunt ad Apsum (cap. 13): altera ad Asparagium (c. 30. 41): tertia ad Dyrrhachium: vnde pulsus Caesar, transducto Genusum exercitu, in veteribus suis castris

Genusum, quod ripis erat inpeditis, consecutus equitatus nouissimos proelio detinebat. Huic suos Caesar equites obposuit expeditosque antesignanos admiscuit quadringentos, qui tantum profecerunt, ut, equestri proelio commisso, pellerent omnes compluresque interficerent, ipsi incolumes se ad agmen reciperent.

76. Confecto iusto itinere eius diei, quod proposuerat Caesar, transductoque exercitu flumen Genusum, veteribus suis in castris contra Asparagium confedit militesque omnes intra vallum castrorum continuit equitatumque, per caussam pabulandi emissam, confectum decumana porta in castra se recipere iussit. Simili ratione Pompeius, confecto eiusdem diei itinere, in suis veteribus castris ad Asparagium confedit, eiusque milites, quod ab opere, integris munitionibus, vacabant, alii lignandi pabulandique causa longius progrediebantur; alii, quod subito consilium

contra Asparagium confedit; at Pompeius in luis ad Asparagium, tam propinquis Dyrrhachio, ut milites in priora castra recurrerent, sarcinas relictas repetituri. Vides sic, Genusum inter Dyrrhachium et Apsum esse, ubi et Panyasum Ptolemaeus posuit. *Cellar.* Sed in opere geographico T. I. 2, 13, 6. rursus distinguit Genusum a Panyaso: distinguit etiam Palmerius in Graec. ant. 1, 22. p. 133, et hoc videtur verum. Situs ergo fluminum deinceps est hic: Dyrrhachio venit ad Panyasum, ab hoc ad Apsum, inde ad Genusum. *M.* D'Anvillius nil desinit.

iustum iter diei. Guischartus (*Mémoires critiques et historiques* T. 1. p. 102. (vel p. 40 ed. formae maioris) sqq.) refutat eos, qui e Vegetio (1, 9) concludunt, viginti millibus passuum, aut viginti quatuor millibus absolutum esse iustum diei iter. Ostendit igitur, iustum diei

iter esse satis magnum viae spatium pro spatio diei, siue, ut verbis eius utar: *L'expression iustum iter nous dit simplement, que César fit une bonne journée, une bonne marche, sans y attacher l'idée de quelque distance.* Argumentis vitatur cum aliis, tum hoc, quod ab eo loco, ubi Caesar confecto itinere iusto confedit, Pompeiani, in eodem loco versantes, tamen in vetera castra, *ut in victina*, redierunt. Unde hic locus, ubi confederunt, a veteribus castris non viginti aut quatuor et viginti milia passuum abesse potuit. Mihi quidem etiam inde, quia additur, *quod iter proposuerat Caesar*, intelligi videtur, non fuisse finitum et certum viae spatium; sed in arbitrio Caesaris et temporum necessitate positum, quousque vellet deberetque Caesar illo die progredi. Omnem rem conficit numerus passuum, qui capite hoc extremo traditur. *M.*

profectionis ceperant, magna parte impedimentorum et sarcinarum relicta, ad haec repetenda inuitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad sequendum inpeditis, Caesar, quod fore prouiderat, meridiano fere tempore, signo profectionis dato, exercitum educit, duplicatoque eius diei itinere, octo milia passuum ex eo loco procedit: quod facere Pompeius discessu militum non potuit.

77. Postero die Caesar, similiter praemissis prima nocte impedimentis, de quarta vigilia ipse egreditur, ut, si qua esset inposita dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis fecit diebus. Quibus rebus perfectum est, ut altissimis fluminibus atque inpeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim, primi diei mora inlata, et reliquorum dierum frustra labore suscepto, quum se magnis itineribus extenderet et praegressos consequi cuperet, quarto die finem sequendi fecit atque aliud sibi consilium capiendum exultimauit.

78. Caesari, ad faucios deponendos, stipendium exercitui dandum, socios confirmandos, praelidum urbibus relinquendum, necesse erat adire Apolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse: timensque Domitio, ne aduentu Pompeii praeoccuparetur, ad eum omni

in contubernio, in tentorio suo et contubernaliū. *M.*

octo milia pass. alii octo milibus.

procedit. Alii, in quibus Celarius et Morus, *discedit.*

praegressos. Sic cod. Louan. Vulgo *progressos.*

Domitio, qui in Macedonia erat. c. 36. *M.*

obpugnare et se. alii *obpu-*

gnaret et se. et paullo ante *comm. distractum.*

Scipione. vid. c. 36. *M.*

et, quid fieri vellet. Scalig. et recentiores *ecquid contra* codd. et vsum Caesarij.

si ab ora. Dauis. et hic requirit *fin.* Sed v. 2, 5.

Corcyraque. Obfusus est Marclandus in Explic. vet. auct. p. 274 hoc nomine, partim quia

celeritate, et studio incitatus ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat, vt, si Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari atque ab iis copiis, quas Dyrrhachii comparauerat, frumento ac commeatu abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret: si in Italiam transiret; coniuncto exercitu cum Domitio per Illyricum Italiae subsidio proficisceretur; sin Apolloniam Oricumque obpugnare et se omni maritima ora excludere conaretur; oblesso tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. Itaque, praemissis nunciis ad Cn. Domitium, Caesar scripsit et, quid fieri vellet, ostendit: praesidioque Apolloniae cohortibus quatuor, Lissi vna, tribus Orici relictis, quique erant ex vulneribus aegri, depositis, per Epirum atque Acarnaniam iter facere coepit. Pompeius quoque, de Caesaris consilio coniectura iudicans, ad Scipionem properandum sibi existimabat, si Caesar iter illo haberet, vt subsidium Scipioni ferret; si ab ora maritima Oriciaque discedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia expectaret, ipse vt omnibus copiis Domitium adgrederetur.

79. Iis de causis vterque eorum celeritati studebat, et suis vt esset auxilio, et, ad obprimendos aduersarios, ne occasione temporis deesset. Sed Caesarem Apollonia a directo itinere auerterat: Pompeius per Candauiam iter in Macedoniam expeditum

in codd. mire variatur; partim quia non Caesar, sed Pompeius Corcyram tenuerit. (v. c. 7 et 8.) Ergo legi vult *Orictaque*, vt Oricia sit regio circa Oricum. Confer Stephanum Byzant. in *Oricta*, et iure dicit, Caesarem illo tempore Oricum tenuisse. M. Conf. c. 34. Vossii codex habet *Orictaque*; Petauii *Orictaque*. *Orictas* alias meminit et Dionysius perieg. v,

399. Nullus ergo dubito emendationem ingeniosam recipere. Sensus est *praesertim ab Oricta*.

et suis vt esset. Sic Oud. & codd. Vulgo *vt suis esset*.

Apollonia, voluntas et necessitas aduendi Apolloniam. De *Candaula* vid. c. 11. M.

a directo. alii *directo*.

Mm

habebat. Accessit etiam ex inproviso aliud incommodum, quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra conlata habuisset, rei frumentariae causa ab eo discesserat et Heracleam, quae est subiecta Candauiae, iter fecerat, ut ipsa fortuna illum oblicere Pompeio videretur. Haec ad id tempus Caesar ignorabat. Simul, a Pompeio litteris per omnes prouincias ciuitatesque dimissis de proelio ad Dyrrhachium facto, latius inflatusque multo, quam res erat gesta, fama percrebuerat, *pulsus fugere Caesarem, paene omnibus copiis amissis*: haec itinera infesta reddiderat, haec ciuitates nonnullas ab eius amicitia auerterat. Quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus, a Caesare ad Domitium, et ab Domitio ad Caesarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscelli atque Aegi familiars, quos perfugisse ad Pompeium demonstrauimus, conspicati in itinere exploratores Domitii, seu pristina sua consuetudine, quod vna in Gallia bella gesserant, seu gloria elati, cuncta, ut erant acta, exposuerunt et Caesaris profectionem et aduentum Pompeii docuerunt. A quibus Domitius certior factus, vix quatuor horarum spatio antecedens, hostium beneficio periculum vitauit et ad Aeginium, [quod est obiectum obpositumque Thessaliae, Caesari venienti occurrit.

Heracleam. Additur vulgo *Senticam*. Liuius (45, 29) et Plinius 4. 10 (17). *Senticam* scripserunt. In Caesare a manu scoli hoc verbum additum videtur. Nam *Heraclea Senticam* nimum a *Candauia* remota. Quantum spatium est ab Illyrico monte, Candauia, ad Bisaltas in Thraciae confinio. Propior Candauiae aut contigua *Heraclea Lyncestidis*, quam non dubito Caesarem vel scripsisse, vel in animo habuisse. Nec vacabat

Pompeio, ad Sintos, Bisaltas et Strymonem excurrere; sed belli rationes in citioribus detinebant. *Cellarius*. Probat haec Oud. et Wesselingius ad Antonini itinerar. p. 607. *M.* Adiectum id *Senticam* librarii ignorantiae debetur. deleri debet. deleui. Non sufficit, talia vacis includere. V. et Wess. l. c. p. 319.

de proelio ad D. facit. Sic nullus codex: nam abest *de*, vel scribitur pro eo *ac*, vel qui-

80. Coniuncto exercitu, Caesar Gomphos peruenit, quod est oppidum primum Thessaliae venientibus ab Epiro, quae gens paucis ante mensibus ultro ad Caesarem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur, praesidiumque ab eo militum petierat. Sed eo fama iam praecurrerat, quam supra docuimus, de proelio Dyrrhachino, quod multis auxerat partibus. Itaque Androsthenes, Praetor Thessaliae, quum se victoriae Pompeii comitem esse mallet, quam socium Caesaris in rebus aduersis, omnem ex agris multitudinem seniorum ac liberorum in oppidum cogit portasque praecludit et ad Scipionem Pompeiumque nuncios mittit, ut sibi subsidio veniant; se confidere munitionibus oppidi, si celeriter succurratur: longinquam obpugnationem sustinere non posse. Scipio, discessu exercituum ab Dyrrhachio cognito, Larissam legiones adduxerat: Pompeius nondum Thessaliae adpropinquabat. Caesar, castris munitis, scalas mulculosque ad repentinam obpugnationem fieri et crates parari iussit. Quibus rebus effectis, cohortatus milites docuit, quantum vltimum haberet ad subleuandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno atque opulento; simul reliquis ciuitatibus huius urbis exemplo inferre terrorem; et id fieri celeriter, priusquam auxilia concurrerent. Ita-

bus, vel legitur in cod. optimo, *proelium factum*. Sed puto ex his veram lectionem erutam esse per hos, qui id, quod in textu est, ediderunt: nam c. 80 plane eadem verba leguntur de hac ipsa re. *M.* Marlandus p. 275. expungit praepositionem. putat Scaligerum sumfisse e cap. seq. Verum sic sensus planior est omnino.

latus. Ciacc. dederat *elatus*, quod inuitis codd. est vulgo restitutum.

reddiderat. — *auerterat*.

alii *reddiderant* — *auerterant*, ut non ad famam referantur. Bentlei.

demonstrauimus. vid. c. 59. *M.*

paucis ante mensibus. Edd. quaedam *diebus*, quod ipsa res non patitur. *M.*

Praetor, summus Magistratus. — De Gomphis expugnatis pauca habent Appian. *Ciu.* 2, 64. p. 468. Dio Cass. 41, 51. Plutarchi. Caes. c. 41. *M.*

concurrerent. edd. vet. *occurrerent*.

M m 2

que, vltus singulari militum studio, eodem, quo venerat, die post horam noniam oppidum altissimis moenibus obpugnare adgressus, ante solis occasum expugnauit et ad diripiendum militibus concessit; statimque ab oppido castra mouit et Metropolitum venit, sic, vt nuncios expugnati oppidi famamque antecederet.

81. Metropolitae, primum eodem vlti consilio, indem permoti rumoribus, portas clausuerunt murosque armatis compleuerunt: sed postea, casu ciuitatis Gomphenensis cognito ex captiuis, quos Caesar ad murum producendos curauerat, portas aperuerunt. Quibus diligentissime conseruatis, conlata fortuna Metropolitum cum casu Gomphenensium, nulla Thessaliae fuit ciuitas, praeter Larissaeos; qui magnis exercitiis Scipionis tenebantur, quin Caesari parerent atque imperata facerent. Ille, segetis idoneum locum in agris nactus, quae prope iam matura erat, ibi aduentum exspectare Pompeii eoque omnem rationem belli conferre constituit.

82. Pompeius paucis post diebus in Thessaliam peruenit concionatusque apud cunctum exercitum suis agit gratias; Scipionis milites cohortatur, vt, parti

Gomphenensis. Id. omnibus codd. est *comprehenfis*, in Leidenf. primo *compressae*. Ciacconius vere reposuit *Gomphenfis*: si quis enim Diopem Cass. conferat, videbit, his ipsis fere verbis, quibus Caesar vltus erat, rem narrari. *M.* Hotom. idem hariolatus erat.

Metropolitum. Graeca forma, Μητροπολιτῶν, pro *Metropolitianorum*. De re v. Dio l. c.

parerent — facerent. Sic o codd. restituit Dauisius. vt et alibi. Cf. not. ad 2, 6. Vulgo dant *pareret — faceret*. Cellarius praefert *pateret — faceret*.

segetis idoneum locum. Er-

gone hoc significat locum Caesari obportunum, propter segetem, quae ibi erat? Sed quis facile frumenti locum idoneum hoc sensu dicat? Atqui verbum *segetis* abest ab optimis codicibus. Tamen propter sequentia, quae prope iam matura erant (siue erant, vt boni codd. habent) tale verbum praecedere debuit. Fortasse ergo, vt et Quid. vltum est, in verbis aliquid mendii latet, etsi sensum omnino videmus. *M.* Bene Bentl. deleri iubet *segetis* et dein leg. quia prope iam matura erant frumenta.

classicum — cani, aequae apud Scipionem cani atque apud Pom-

iam victoria, praedae ac praemiorum velint esse participes: receptisque omnibus in vna castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur, classicumque apud eum cani et alterum illi iubet praetorium tendi. Auctis copiis Pompeii, duobusque magnis exercitibus coniunctis, pristina omnium confirmatur opinio et spes victoriae augetur adeo, vt, quidquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; et, si quando quid Pompeius tardius aut consideratius faceret, vnus esse negotium diei, sed illum delectari imperio et Consulares Praetoriosque seruorum habere numero, dicerent. Iamque inter se palam de praemiis ac Sacerdotiis contendebant, in annosque Consulatum definiebant; alii domos bonaeque eorum, qui in castris erant Caesaris, petebant: magnaue inter eos in consilio fuit controuersia, oporteretne L. Hirri, quod is a Pompeio ad Parthos missus esset, proximis comitiis Praetoriis absentis rationem haberi: quum eius necessarii fidem implorarent Pompeii, praestaret, quod proficiscenti recepisset, ne per eius auctoritatem deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne vnus omnes antecederet, recusarent.

peium. Cum enim duo summi Duces aut Consules in vnis castris erant, apud vtrumque classicum canebatur: ideoque Asdrubal, suspicatus alterum Consulē in castra venisse, obseruari iubet, semel bisne signum canat in castris. Liu. 27, 47. *Cellar.* Cf. Veget. 2, 22 et Ind. M.

si quando quid — — dice-
rent. Non haec modo dicebant; sed Pompeium iocabundi Regem et Agamemnonem adpellabant. Appian. 2, p. 470. Plutarch. Pomp. 66. M.

Iamque inter se — Ab hac temeritate alienissimum fuisse Pompeium, iidem scriptores reserunt; sed eum metu, aut tor-

pore, aut fato celsisse libidini nobilium, qui in eius castris erant. M.

de praemiis. Marciandus in Explicat. vet. auct. p. 275 legendum putat de Praeturiis, partim ob cap. 83, (vbi equidem nihil de Praeturiis nominatim video; immo vero de praemiis pecuniae ibi dicitur) partim ob locum Plutarchi in Pomp. cap. 67, vbi de his viris est, ὁμοῦ καὶ στρατηγὸς ἐμὴντο. Et propter hunc locum, si non necessaria, verisimilis tamen est viri doctissimi coniectura. M.

praestaret. Praemittunt alii vt, inuitis codd. V. not. ad 8, 20.

83. Iam de Sacerdotio Caesaris Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus, quotidianis contentionibus ad grauissimas verborum contumelias palam descendunt: quum Lentulus aetatis honorem ostentaret, Domitius vrbanam gratiam dignitatemque iactaret, Scipio adfinitate Pompeii confideret. Postulauit etiam L. Afranium prodicionis exercitus Attius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret. Et L. Domitius in consilio dixit, placere sibi, bello confecto, ternas tabellas dari ad iudicandum iis, qui ordinis essent Senatorii belloque vna cum ipsis interfuissent, sententiasque de singulis ferrent, qui Romae remansissent, quique intra praesidia Pompeii fuissent, neque operam in re militari praestitissent: vnam tore tabellam, qui liberandos omni periculo censerent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecunia multarent. Postremo omnes aut de honoribus suis, aut de praemiis pecuniae, aut de persequendis inimicitiiis agebant; nec, quibus rationibus superare possent, sed, quemadmodum vti victoria deberent, cogitabant.

84. Re frumentaria praeparata, confirmatisque militibus, et satis longo spatio temporis a Dyrrhachi-

de Sacerdotio, Pontificatu maximo. Plutarch. d. l. πρὸ τῆς Καίσαρος ἀρχιεπισκοπῆς. *Cellar.*

Domitius. Est L. Dom. Ahenobarbus, qui ad Pharalum periiit (c. 99), isque Pompeianus: at Cn. Domitius Calvinus, Caesarianus (c. 78). *Cellar.*

quod gestum in Hispania diceret. Haec omnia puto delenda esse, vt Grutero quoque visum est. Ne plena quidem et perfecta sententia est. Voluit aliquis monere, respici ad res in Hispania ab Afranio gestas, de quibus lib. I. extr. Monuit ergo in margine his verbis: *quod gestum in Hispania, dicere videtur* (nam in cod. Voss. est

videretur). Id inde in textum inrepsit. *M.* Bentl. spuria putat etiam verba *apud Pompeium*.

interfuissent. Male alii praemittunt *non*. Sermo est de iudiciis futuris, non de iudicandis. *sententiasque ... ferrent*, h. e. qui (vt) sent. de sing. ferrent. Monuit Clarkius. *M.*

intra praesidia, in castris, vt ibi tui laterent. *M.*

qui liberandos etc. Iurinius *qua*. nec ita male.

inimicitiiis. Ita Dauid. e codd. Vulgo *inimicis*.

praeparata. Leid. 1. *comparata*, quod nostro familiare. Laborasse inopia frumenti refert Appianus 2, 66. vbi bene Dauid.

ais proeliis intermisso, quo satis perspectum habere militum animum videretur, tentandum Caesar existimavit, quidnam Pompeius propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exercitum eduxit aciemque instruxit, primum suis locis, paulloque a castris Pompeii longius; continentibus vero diebus, ut progredere a castris suis collibusque Pompeianis aciem subiiceret. Quae res in dies confirmationem eius exercitum efficiebat. Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat, ut, quoniam numero multis partibus esset inferior, adolescentes atque expeditos, ex antesignanis electos milites ad perniciem, armis inter equites proeliari iuberet, qui quotidiana consuetudine usum quoque eius generis proeliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites mille apertioribus etiam locis septem milium Pompeianorum inpetum, quum adesset usus, sustinere auderent neque magnopere eorum multitudine terrentur. Namque etiam per eos dies proelium secundum equestre fecit, atque Aegum Allobrogem ex duobus, quos perfugisse ad Pompeium supra docuimus, cum quibusdam interfecit.

85. Pompeius, quia castra in colle habebat, ad

praecipit leg. *ἔς λαμὸν ἐκ λαμοῦ τοὺς πολεμίους περιφέρειν.* — *quo satis* etc. scil. tempore. Vulgo *quum* contra codd.

militum animum. Haec duo verba adiecit Scal. e codd. Notarat et Glandorp.

quod demonstravimus. Vbi? In Gallicis bellis hoc saepius factum est, ut B. G. 1. 48, quod Caesar videtur imitatus hoc tempore. *M.*

armis. Hiulca oratio. omisum videtur adiectivum, quod armorum genus designet, *infossis, insuetis*, vel simile. *lurinius leuibus.* Freinsh. ad Curt. 7. 7. 32. *armatos* heic legi suadet, quod non placet Oud.

equites mille. Boni codd. *equitum.* Sic Plaut. Trin. 2, 4. 28. et Terent. Heaut. 3, 3. 40. *mille drachmarum.* Liu. 23. 44. *mille fere passuum erant.* Cf. Gronov. de pec. vet. 2, 4. p. 77. et Perizon. ad Sanctii Min. 4, 4. p. 611.

quum adesset usus, quum usus venisset, quum opus esset. *M.*

unum Allobrogem. Tres codd. boni, *Aegum Allobrog.* Recte: nam cap. 59. exstat hoc nomen unius horum Allobrogum. Idem Davissio et Oud. visum est. *M.* E codice restitui nomen debet, quod ita feci.

quia castra in colle habebat.

infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Caesar se subiceret. Caesar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem iudicavit, uti castra ex eo loco moueret semperque esset in itineribus: hoc sperans, ut, movendis castris pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re vteretur: simulque in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, et insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus defatigaret. His constitutis rebus, signo iam profectionis dato, tabernaculisque detentis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a vallo esse aciem Pompeii progressam, ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Caesar apud suos, quum iam esset agmen in portis, *Differendum est, inquit, iter in praesentia nobis et de proelio cogitandum, sicut semper depoposcimus: animo sumus ad dimicandum parati; non facile occasionem postea reperimus*: confestimque expeditas copias educit.

86. Pompeius quoque, ut postea cognitum est, suorum omnium hortatu statuerat proelio decertare. Namque etiam in consilio superioribus diebus dixerat, *priusquam concurrerent acies, fore, uti exercitus Caesaris pelleretur*. Id cum essent plerique ad-

bat. alii castris in colle habitis.

spectans. alii *expectans*. Cf. cap. 75.

detentis. alii male *incentis*. Liu. 41, 3. *tabernacula detentunt*.

ante, extra quotid. consuet. Haec quatuor verba absunt a cod. optimo, Leidensi primo. Ergo Marciandus in Explicat. vet. auct. p. 275 ea tolli vult; non enim adparere, quid sit paulo ante. Sed dubito, an vnius codicis auctoritate haec

omnia statim tollenda sint, praesertim cum paulo ante possit commode intelligi. M.

cogitandum — parati. E vestigiis codd. potius legetur: *cogitandum, sit, ut semper depoposcimus, animo sumus parati*. Non —. M. Placet hoc Bentleio.

in consilio. Vulgo *in concilio*. Emendavit Oud. et sic edd. vet.

idque mthi. alii id quod. se facturos. Se per ehipsis omissem in aliis. non male. Lo-

mirati, Scio me, inquit, paene incredibilem rem polliceri; sed rationem consilii mei accipite, quo firmiore animo in proelium prodeatis. Persuasi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmaverunt, ut, quum propius sit accessum, dextrum Caesaris cornu ab latere aperto adgrederentur, ut, circumuenta ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem iaceretur. Ita sine periculo legionum, et paene sine vulnere, bellum conficiemus. Id autem difficile non est, quum tantum equitatu valeamus. Simul denunciauit, ut essent animo parati in posterum; et, quoniam fieret dimicandi potestas, ut saepe cogitauissent, ne usu manuque reliquorum opinionem fallerent.

87. Hunc Labienus excepit, et, quum Caesaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus efferret, Noli, inquit, existimare, Pompei, hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque deuicerit. Omnibus interfui proeliis, neque temere incognitam rem pronuncio. Perexigua pars illius exercitus superest, magna pars deperit: quod accidere tot proeliis fuit necesse: multos autumnus pestilentia in Italia consumpsit, multi domum discesserunt, multi sunt relictii in continenti. An non exaudistis, ex iis, qui per causam valetudinis re-

van. tum habet facturi, per Graecismum.

cogitauissent. An, rogitaui-
sent? cf. c. 82. Gruterus ma-
lit, agitauiissent. Dauisius, opta-
uissent. M. Marcland. p. 275.
flagitauiissent. Credo, rem acu
teigisse Morum.

usu manuque nihil aliud est,
quam, quod habent codd. qui-
dam, usu manuum, seu usu
manus. Dubium est, utrum Cae-
sar scripserit. Significat autem
usu manuque, tum, cum ven-
tum est ad rem, cum manibus

utendum est, facto opus est.
Cicero dicit, administratione
manuum opus esse, hoc est, usu
manuque. Si quis malit; usum
dicat tractationem ipsam rei, et
manum, facta, operam. M.
Marclandus teste Iurinio dabat
ne suam Ducumque rel. vel ne
suam atque rel.

et, quum C. sic codd. e qui-
bus Oud. restituit. Vulgo ut.
exaudistis. Vulgo audistis.
Nempe sensus est: annon fama
ad vos usque penetravit? Dici-
tur vero is exaudire, ad quem

manferunt, cohortes esse Brundisii factas? Haec copiae, quas videtis, ex dilectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt resectae, et plerique sunt ex coloniis Transpadanis: attamen, quod fuit roboris, duobus proeliis Dyrrhachinis interiit. Haec quum dixisset, iurauit, se, nisi victorem, in castra non reuersurum: reliquosque, vt idem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompeius, idem iurauit. Nec vero ex reliquis fuit quisquam, qui iurare dubitaret. Haec quum facta essent in consilio, magna spe et laetitia omnium discessum est: ac iam animo victoriam praecipiebant, quod de re tanta et a tam perito Imperatore nihil frustra confirmari videbatur.

88. Caesar, quum Pompeii castris adpropinquasset, ad hunc modum aciem eius instructam animum aduertit. Erant in sinistro cornu legiones duae, transditae a Caesare initio disensionis ex S. C. quarum vna prima, altera tertia adpellabatur. In eo loco ipse erat Pompeius. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat. Ciliciensis legio, coniuncta cum cohortibus Hispanis, quas transductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant conlocatae. Has firmissimas se habere Pompeius existimabat. Re-

vsque clamor, strepitus, vox procul veniens penetrat. *M.* Emendauit Oud. e codd.

factas, conscriptas, conlectas. *M.*

plerique. Sic Clarke e codd. vulgo *pteraeque.*

coloniis. Ita Oud. e codd. Vulgo *colonis.*

et a tam perito. Copulam delendam putabat Dauisius.

transditae a Caesare. vid. de B. G. 8, 54. *M.*

tertia adpellabatur. Lucano est quarta 7, 219. In ordinanda acie vtrique discrepant Lucanus, Appianus, Plutarchus. Audiendus vnice Caesar. Lipsius de mil. Rom. 4, 8. vult *adpel-*

latur, refragante Oud. Conf. not. ad c. 34. vbi rationem et numerum legionum fuisse inmatum docet ex 3, 4.

Ciliciensis. Iurinius *Siciliensis.* Sed v. not. ad c. 4.

docuimus. v. 1, 86. 87. *M.* cohortes CX. Orosius 6, 15.

LXXXVIII. Ciacconius malit XC, quia tantum habet IX legiones. Non cogitat, adfuisse et cohortes sociales et auxilia. Aliter Florus, 4, 2.

millia XLV. Miror, de huius loci numeris tam multa quaeri. Non possunt haec nostris coniecturis et computationibus definiri; nec in illorum temporum turbis et tumultibus existiman-

liquas inter aciem mediam cornuaque interiecerat, numeroque cohortes CX expleuerat. Haec erant milia XLV, euocatorum circiter duo, quae ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum conuenerant; quae tota acie disperferat. Reliquas cohortes septem castris propinquisque castellis praesidio disposuerat. Dextrum cornu eius riuus quidam inpeditis ripis muniebat: quam ob causam cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes, in sinistro cornu obiecerat.

89. Caesar, superius institutum seruans, decimam legionem in dextro cornu, nonam in sinistro conlocauerat, tametsi erat Dyrrhachinis proelii vehementer adtenuata. Huic sic adiunxit octauam, ut paene unam ex duabus efficeret, atque alteram alteri praesidio esse iusserat. Cohortes in acie octoginta constitutas habebat, quae summa erat milium XXII. Cohortes duas castris praesidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium praeposuerat: ipse contra Pompeium constitit. Simul, his rebus animaduersis, quas demonstrauimus, timens, ne a multitudine equitum dextrum cornu circumueniretur, celeriter ex tertia acie lin-

dum est, certam rationem cohortum legionumque obseruatam esse. — De hac acie Pompeiana cf. Plutarch. in Pomp. cap. 69. Appian. 2, 70. p. 471. seq. *M. circiter duo. Scil. millia.* Restituit Oud. e codd. et edd. vet. Vulgo *duae*. Sed quo modo duae cohortes tota acie dispergi potuissent? Iurinius malit *qui conuenerant atque — dispersi erant.*

riuus quidam, Enipeus. vid. Lucanus 7, 116. 224. *Cellar.* Add. Appian. 2, 75. p. 474. ὁ Πλουήσιος παρέρταξε τὸν στρατὸν μεταξὺ Φαρσάλων τε πόλεως, καὶ Ἐνιπέως ποταμοῦ. Frontin. Strateg. 2, 3, 22. *M.* Ibi dicit,

Pompeium sinistrum latus, ne circui possit, admouisse paludibus.

equitatum. Frontinus l. c. sexcentos equites in dextro latere locatos refert.

aditenuata. Huic. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *et huic.*

summa erat milium XXII. Sic plane Plut. et Appian. d. l. Cur ergo alius XXXII, alius XL, alius XLIII legi mauult? *M. Cellario, qui malit XXXII, fa-* vet Oros. 6, 15.

Antonium, ὡς πολεμικώτατον τῶν ὑπὸ τῷ Καίσαρι. Plutarch. Anton. c. 8. *M.*

ex tertia acie singulas cohortes. Quomodo singulas?

gulas cohortes detraxit atque ex his quartam intulit equitatuque obposuit et, quid fieri vellet, ostendit monuitque, eius diei victoriam in earum cohortium virtute consistere. Simul tertiae aciei totique exercitui imperavit, ne iniussu suo concurreret: se, quum id fieri vellet, vexillo signum daturum.

90. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur, suaeque in eum perpetui temporis officii praedicaret, in primis commemoravit, *testibus se militibus uti posse, quanto studio pacem petisset, quae per Vatinium in colloquiis, quae per A. Clodium cum Scipione egisset, quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset: neque se umquam abuti militum sanguine, neque Rempublicam alterutro exercitu priuare voluisse.* Hac habita oratione, exposcentibus militibus et studio pugnae ardentibus, tuba signum dedit.

91. Erat Crassinus euocatus in exercitu Caesaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione decima duxerat, vir singulari virtute. Hic, signo dato, *Sequimini me*, inquit, *manipulares mei qui fuistis, et vestro Imperatori, quam constituistis,*

Nempe e singulis legionibus tertiae aciei singulas cohortes. Aliiter hoc intelligi non potest, et sic constanter loquuntur veteres: sic et Vossius explicuit, probantibus Cellario et Clarkio. Cum autem Plutarchus in Pomp. c. 69 narret, Caesarem *sex cohortes ex ultima acie detraxisse* (cf. Frontin. Strateg. 2, 3, 22): possumus quidem hoc loco uti ad explicandam explendamque Caesaris narrationem; non autem ad verba eius emendanda. Et tamen fecerunt hoc, qui *senas* (vt Canterus V. L. 3, 24.) aut *sex* pro *singulas* legi voluerunt, aut vt Marciandus in Explicat. vet. auct. p. 276: *celeriter sex tertiae aciei singulas cohortes*

detraxit: qui *singulas* explicat, singulatum, vnam post alteram, non omnes simul et eodem tempore, ne hostes sentirent, plures vna detractas esse. M. Vossius post Ciacconium ita: ex quaque legione tertiae aciei cohortes detractae sex fuerunt et totidem legiones in eadem acie. Dauisio haec demum visa, volebat *senas*. Vossius apud Frontinum l. c. pro *sed dextro latere* ponit et *dextro latere*. Latinus Latinus coniecit: *extrema acie sex cohortes*. In Vossii expositione acquiescit Oud. Conferri hic meretur et Freinsh. ad Flor. 4, 2, 48.

vexillo. Cf. G. 2, 20.

Vatinium. cap. 19. M.

operam date: unum hoc proelium superest, quo confecto, et ille suam dignitatem, et nos nostram libertatem recuperabimus. Simul respiciens Caesarem, *Faciam, inquit, hodie, Imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas.* Haec quum dixisset, primus ex dextro cornu procucurrit, atque eum electi milites circiter centum et viginti voluntarii eiusdem centuriae sunt prosecuti.

92. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut satis esset ad concursum utriusque exercitus: sed Pompeius suis praedixerat, ut Caesaris inpetum exciperent, neue se loco mouerent aciemque eius distrahi paterentur: idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus visque militum infringeretur aciesque distenderetur, atque in suis ordinibus dispositi dispersos adorirentur: leniusque calura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam si ipsi inmissis telis occurrissent: simul fore, ut, duplicato cursu, Caesaris milites exanimarentur et lassitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur, propterea quod est quaedam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata

Clodium. cap. 57. M.

cum Libone. c. 16. M.

Craetinus. Lucan. 7, 471.

Cellar. Omnes scriptores huius belli et hanc rem narrarunt. *M. V. Plut. Pomp. c. 71. et Caes. c. 44. Cellus p. 206.*

manipulares mel qui f. Scilicet antehac iis praefuerat, qui iam erant veterani. *Conf. Lips. de mil. Rom. 1, 8.*

operam date. Bentl. velit *nanate*. quasi *date* hic dubii sensus esse posset.

ut Caes. in p. exclp. Alii *neu, male.*

C. Triarii. Is videtur, qui bello Mithridatico infelix Luculli Legatus fuerat, cuius plena lit-

teratae senectutis oratio laudatur a Cic. in Bruto c. 76. *Cellar, exanimarentur.* Sic ed. Ald. Sed in codd. est vel *exinarentur*, vel *existimarentur*, vel in Petauiano, quem Oud. optimum dicit, *arstuerent*, quod eidem viro docto placet. *M.*

Quod nobis quidem etc. Cf. de h. l. Palmerii spicileg. in Grut. lamp. t. 4. p. 637.

innata. vid. omnino Ind. *M.* Magnas hic Bentleius tragoedias excitat, ratus adverb. *naturaliter* castis Latinis auribus inauditum. Eo tamen vli Hirtius Al. 8. Cicero de Divin. 1, 50. Vell. 2, 60. Plin. 11, 47 et 24, 25. Pleonasmum autem in *naturaliter innata* iure reprehendit. Frustra

omnibus, quae studio pugnae incenditur. Hanc non reprimere, sed augere Imperatores debent, neque frustra antiquitus institutum est, ut signa vadique concinerent clamoremque vniuersi tollerent: quibus rebus et hostes terreri et suos incitari existimauerunt.

93. Sed nostri milites, dato signo, quum infestis pilis procucurrissent atque animaduertissent, non concurrere a Pompeianis: vltu periti ac superioribus pugnis exercitati sua sponte cursum represserunt et ad medium fere spatium constiterunt, ne consumtis viribus adpropinquarent; paruoque intermisso temporis spatio, ac rursus renouato cursu, pila miserunt celeriterque, ut erat praeceptum a Caesare, gladios strinxerunt. Neque vero Pompeiani huic rei defuerunt. Nam et tela missa exceperunt, et inpetum legionum tulerunt et ordines conseruauerunt, pilisque missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites ab sinistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, vniuersi procucurrerunt omnisque multitudo sagittariorum se profudit: quorum inpetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit: equitesque Pompeiani hoc acrius instare et se turmatim explicare aciemque nostram a latere aperto circuire coeperunt. Quod ubi Caesar animum aduertit, quartae aciei, quam instituerat sex cohortium numero, signum dedit. Illi celeriter procucurrerunt, infestisque signis tanta vi in Pompeii equites inpetum fecerunt, ut eorum

Wasse ad Sall. in addendis ad fragm. VI, 16. obponi statuit aliunda inlatis.

concurrere alii occurrere.

ut superiti. Sic et Phaedrus 3, 3, *ne consumtis* — alii *ut non*, alii *ut ne*. forsitan recte. Sic et alibi Caesar.

sex cohort. numero. Est hoc verum; vid. ad c. 89; sed in nullo cod. sic legitur: hi enim

ex cohort. numero habent. Ergo *sex* est a correctoribus. M. Emendauit primus Faernus et coniectura. Consentit Mardianus p. 277.

destitit ab equitibus; *inermes*, telis profusis; *sine praesidio*, a nullis equitibus defensi.

M.

Ab his enim — *initium fugae factum.* Haec tota perio-

nemo confisteret omnesque conuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga montes altissimos peterent. Quibus submotis, omnes sagittarii funditoresque destituti, inermes, sine praesidio, interfecti sunt. Eodem impetu cohortes sinistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac resistentibus in acie Pompeianis, circumierunt eosque a tergo sunt adorti.

94. Eodem tempore tertiam aciem Caesar, quae quiescente fuerat et se ad id tempus loco tenuerat, procurrere iussit. Ita, quum recentes atque integri defessis successissent, alii autem a tergo adorirentur, sustinere Pompeiani non potuerunt atque vniuersi terga verterunt. Neque vero Caesarem fessellit, quin ab iis cohortibus, quae contra equitatum in quarta acie conlocatae essent, initium victoriae oriretur, ut ipse in cohortandis militibus pronunciauerat. Ab his enim primum equitatus est pulsus, ab iisdem factae caedes sagittariorum atque funditorum, ab iisdem acies Pompeiana a sinistra parte erat circumita atque initium fugae factum. Sed Pompeius, ut equitatum suum pulsus vidit atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animum aduertit, aliis diffusis acie excessit protinusque se in castra equo contulit et iis Centurionibus, quos in statione ad praetoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, *Tuemini, inquit, castra et defendite diligenter, si quid durius acciderit: ego reliquas portas circumeo et castrorum praesidia confirmo.* Haec quum dixisset, se in

das glossatori debere videtur Bentleio. Spatium enim adrogans nimium et gloriolus adparet Caesar, ipso iudice. Dein verba *ab iisdem initium fugae factum* ambigue dici autumat, quasi iisdem suggerint, non fugarint.

factae caedes. Sic codd. et add. vet. Alii *facta.*

circumita. Vulgo, *circumnenta.* Ante hoc verbum *et* erat

tollendum est, ut quidam monuerunt. *M.* In his Gruter., Clarke, Oud. Marcland. qui, ut solet, accipit atque pro statim. *Circumiri* etiam Nepos dicit Them. 3. et Caesar G. 3, 25. Cf. et Af. 14. et 83.

altis. alii *altisque* quam maxime diffusus.

Tuemini. Sic codd. Alii *Tueamini.*

praetorium contulit, summae rei diffidens et tamen euentum expectans.

95. Caesar, Pompeianis ex fuga intra vallum compulsi, nullum spatium perterritis dare oportere existimans, milites cohortatus est, ut beneficio fortunae vterentur castraque obpugnarent: qui, etsi magno aestu fatigati, (nam ad meridiem res erat perducta) tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra a cohortibus, quae ibi praesidio erant relictæ, industrie defendebantur, multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. Nam, qui acie refugerant milites et animo perterriti et lassitudine confecti, missis plerique armis signisque militaribus, magis de reliqua fuga, quam de castrorum defensione cogitabant. Neque vero diutius, qui in vallo confiterant, multitudinem telorum sustinere poterunt; sed confecti vulneribus locum reliquerant,

existimans. Sic codd. Vulgo *aestimans*, ut c. 96.

missis. Iurinius malit *amissis*. *in altiss. montes* — *pertinebant*. Iurinius emendat *in altissimum montem* — *pertinebat*. quia c. 97. de vno monte sermo. Verum statim in montes vicinos fuga facta videtur, dein in illorum vno conlectus fugiens exercitus.

trichilas sunt, ut Ovidii (Fast. 3, 528) verbis dicam, caesæ frondeae, e ramo factae, quas et *umbras* (vid. Festus in h. v.) et *umbracula* nominare veteres solebant. Accurate descripsit Heynius (ad Virgil. Copam v. 8), ubi, *trichila* et *trichilum*, inquit, est pergula, ex vitibus aliave arbore, pedamentis et iugis firmata, impliciis frondibus concamerata et arcuata; notiore voce *hypampelos* dicta. Laudat vir doctus intt. ad Colum. 10, 378. Iam lectio hæc, *trichilas*, ab omnibus codicibus Caesariis (et edd. vet.) firmatur con-

stanter; illa vero altera, *trichinia*, ex ed. Aldina, et a correctore sine dubio originem habet. M. Vossius *trichinia* defendit e Spartiano in Hadr. 10. Sed et hic Salmasius legi iubet *trichilla*, et in nostro loco codd. obstant. Nec audiendus Baroedus, qui in Gruteri lamp. t. i. p. 310. reponit *thericlea*, pecula pretiosa, memorata Cicero in Verr. 4, 18. ubi alii *Heraclea*. Cellarius recepit *trichinia*. Mallet et Bentleius.

stratas. Hoc in nullo cod. legitur; sed est ex emendatione Salmasii, probata Vossio aliisque. Vera codd. lectio est *stratas*. Si enim dici potest *comaculum stratum*, i. e. mensis trichiniaribus stratum, in quo posita parataque sunt trichinia: poterit etiam dici *trichila strata*, h. e. mensis strata, in qua posita parataque sunt mensae. Atqui apud Macrobius Saturnal. 2, 9 e veteri scriptore proferuntur hæc verba: *trichinia lectis*

protinusque omnes, ducibus vñ Centurionibus Tribunisque militum, in altillimos montes, qui ad castra pertinebant, confugerunt.

96. In castris Pompeii videre licuit trichilas stratas, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata, L. etiam Lentuli et nonnullorum tabernacula protecta edera; multa-que praeterea, quae nimiam luxuriam et victoriae fiduciam designarent: vt facile aestimari posset, nihil eos de euentu eius diei timuisse, qui non necessarias conquirerent voluptates. At hi milerrimo ac patientissimo exercitui Caesaris luxuriam obiciebant, cui semper omnia ad necessarium vsum defuissent. Pompeius, iam quum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus Imperatoriis, decumana porta se ex castris eiecit protinusque equo citato Larissam contendit. Neque ibi constitit, sed

eburneis strata. Eodem modo in libris sacris (Marc. 14, 15. Lucae 22, 11) dicitur ἀνώγειον ἱστρυμένον, quod Scaliger (de emendat. temp. p. 571) bene venit, coenaculum lectis stratum. Ergo non debebant viri docti dubitare, an *trichila* dici posset sterni, multoque minus phralin hanc corrigere. Si quis tamen malit emendare, non contendam de eo. Lipsius (de mil. Rom. 5, 16. p. 326) *trichilas stratas* eodem modo, quo ante interpretatus sum, descripsit, *umbracula ad coenationem instrata fuisse, lectosque dispositos.* M. Bene *stratas* defendit Morus. restitui.

tabernacula militum. Differunt ergo haec ab illis luxuriosis umbraculis, neque eadem res, vt Vossius putabat, bis dicitur. — De luxuria hac intempestiua conf. Plutarch. in Pomp. c. 72. M.

patientissimo. In MSS. cunctis, ne vno quidem excepto, et

edd. ant. legi *potentissimo*, monuit Oud. Neque tamen locum habere potest. M.

exercitui. alii *exercitu*, vt alibi Caesar. V. G. 1, 16.

semper. Marti. p. 278. *saepo.* cf. c. 49. Sic et cap. 86. Cod. Leid. 1. pro *saepo* habet *semper*.

vsum. Al. *victum.* minus bene.

insignibus Imperat. paludamento. Nam Plutarchus de Pompeio (in eius vita c. 72), qui in castra ex acie effugerat: λαβὼν ἱσθῆτα, τῇ παραύσῃ τύχῃ πρέπουσαν, ὑπέβηλε, et in vita Caesaris cap. 45 disertis verbis: ἀπεδύσατο τῆς ἐναγώνιον καὶ στρατηγικῇ ἱσθῆτα. Appian. 2, 81. p. 479. τὴν στολὴν ἐβήλαξε — De fuga Pompeii in Aegyptum vsque exstat apud Plutarchum (in Pomp. cap. 73 seqq.) pulcherrima, ad miserandum facta, multorumque moribus expressis variata narratio. M. *Imperatoris.* Sic codd. quidam. Vulgo *Imperatoris*.

N n

eadem celeritate, paucos suos ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum triginta ad mare peruenit nauemque frumentariam conscendit; saepe, ut dicebatur, querens, tantum se opinionem fefellisse, ut, a quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo, initio fugae facto, paene proditus videretur.

97. Caesar, castris potitus, a militibus contendit, ne, in praeda occupati, reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re inpetrata, montem opere circumuenire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diffisi ei loco, relicto monte, vniuersi iuris eius Larissam versus se recipere coeperunt. Qua re animaduersa, Caesar copias suas diuisit, partemque legionum in castris Pompeii remanere iussit, partem in sua castra remisit; quatuor secum legiones duxit commodioreque itinere Pompeianis occurrere coepit et, progressus milia passuum sex, aciem instruxit. Qua re animaduersa, Pompeiani in quodam monte constiterunt. Hunc montem flumen sublebat. Caesar, milites cohortatus, etsi totius diei continenti labore erant confecti, noxque iam suberat, tamen munitione flumen a monte seclussit, ne noctu aquari Pompeiani possent. Quo iam perfecto opere, illi de deditioe, missis legatis, agere

paucos suos. Sic codd. et add. vet. Manutius dedit *suorum.*
circumuenire. Alii *circum-*
muntre, ut C. 1, 18.

iuris eius. Verba haec sensu carent. Cum vero abint a cod. Palatino, Scaliger et Dauius ea omittenda esse censent. (Adde Robertellum Adn. 2, 48. et Sigon. Em. 1, 43.) Clarkius (post Wallium ad Sall. Cat. c. 44) *iugis eis* legi maluit, h. e. per iuga ea (s. ex iugis eis). Ex aliis lectionibus, *vires eius*, *virtus eius*, et *vnuerfi simul Larissam*,

nihil potest erui, etsi quidam *virtus equis* legi voluerunt. Nondum puto repertam esse veram lectionem. M. Dauius suspicatur legendum *vnuerfi exercitus*. Ea vocabula confundi solent; cuius rei exemplum c. 73. In subsidium vocat c. 63. ubi sic *Pompeiant exercitus*. Victor. V. L. 9, 24. *eius iuris* explicat per eius fortunae vel conditionis. Manutii vel Puteani potius *virtus*, *equis*, cui simile habet Cicero de Off. 3, 33. Cum hi *virtus*, *equisque*, ut dicitur, de-

coeperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis coniunxerant, nocte fuga salutem petierunt.

98. Caesar prima luce omnes eos, qui in monte confederant, ex superioribus locis in planitiem descendere atque arma proiicere iussit. Quod ubi sine reculatione fecerunt, passisque palmis, proiecti ad terram, flentes ab eo salutem petierunt; consolatus consurgere iussit et, pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore, omnes conseruavit; militibusque suis commendauit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere et eas, quas secum duxerat, inuicem requiescere atque in castra reuerti iussit: eodemque die Larissam peruenit.

99. In eo proelio non amplius ducentos milites desiderauit; sed Centuriones, fortes viros, circiter triginta amisit. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cuius mentionem supra fecimus, gladio in os aduersum coniecto. Neque id fuit falsum, quod ille, in pugnam proficiscens, dixerat: sic enim Caesar existimabat, eo proelio excellentissimam virtutem Crastini fuisse, optimeque eum de se meritum iudicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter milia quindecim cecidisse videbantur: sed in dedi-

certandum est. itemque Phil. 8, 7. *armis, equis, viris D. Bruto subueniremus*, iure praeplacet Benteio, nec video quid obstat, quod mox sequitur *commodiore itinere Pompeianis occurrere coeplit*. Cuiacio quoque addebatur *uiris, equis*. Tum autem Oud. *malit viri, equi*.

Qua re (MSS. fere omnes, *spe*) *animaduersa, Caesar* —. Potest codd. lectio explicari; sed non sine duritie. M. Oud. *putat spe* compendio scriptum pro *specto* Victorio l. c. *spe*

auertit eos *diffusi* esse videtur. Nimis argutum videtur id Oudend.

milit. commendauit. Sic codd. magno numero (et edd. vet.), nec adparet, unde inrepperit lectio vulgata, *militibus iussit*, satis illa indigna Caesare. M.

ne qui. Alii *ne quis* violaretur.

neu quid sui. Marlandus p. 278. dat *vsui*, vt G. 4, 29. Q. 2, 35.

Crastinus. Cf. c. 91. M.

N n 2

tionem venerunt amplius milia quatuor et viginti: (namque etiam cohortes, quae praefidio in castellis fuerant, sese Sullae dederunt:) multi praeterea in finitimas ciuitates refugerunt, signaque militaria ex proelio ad Caesarem sunt relata CLXXX, et aquilae nouem. L. Domitius, ex castris in montem refugiens, quum vires eum lassitudine defecissent, ab equitibus est interfectus.

100. Eodem tempore D. Laelius cum classe ad Brundisium venit; eademque ratione, qua factum a Libone antea demonstrauius, insulam obiectam portui Brundisino tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundisio praeerat, tectis instructisque scaphis elicit naues Laelianas; atque ex his longius productam vnam quinqueremem et minores, duas in angustiis portus cepit; itemque per equites dispositos aqua prohibere classarios instituit. Sed Laelius, tempore anni commodiore vsus ad nauigandum, onerariis nauibus Corcyra Dyrrhachioque aquam suis subportabat, neque a proposito deterrebatur, neque, ante proelium in Thessalia factum cognitum, aut ignominia amissarum nauium, aut necessariorum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit.

in castellis. Cod. Petau. *castellis.* Mox codd. quidam *similiter dederunt.*

Sullae. Hic add. vulg. addunt *similiter*, male. Praecesserat iam *etiam*. Ceterum de hac pugna Pharsalica conferendi sunt Appianus (2, 75 — 82. p. 475 — 479), et Plutarchus (in Caesaris et Pompeii vita), ideo, quia nonnulla addiderunt, a Caesare omissa, vt de Pompeio fugiente; item de lacrymis Caesari et Pompeio et militibus obortis; de Caesare, qui suos iusserat hostium os et faciem potissimum vulnerare. Dio Cassius (41, 58

sq.), etsi proelium non accurate descripsit, tamen non sine sensu et iudicio de eo locus est. Lucanum cum omnes norint, nominare non opus est: pertinet autem huc carminis liber septimus. Caesaris in conseruandis ciuibus humanitatem, et in condonando indulgentiam, omnes huius belli scriptores, tum et Cicero saepe, magnificis verbis conlaudant. *M.*

in finit. ciuitates. Marland. p. 278. inserit *qui.*

Laelius, classi Pompeianae praefuit. c. 5. *M.*

ad Brundisium. vt c. 40. *ad*

101. Iisdem fere temporibus Cassius cum classe Syrorum et Phoenicum et Cilicum in Siciliam venit. Et, quum esset Caesaris classis diuisa in duas partes, et dimidia parti praeesset P. Sulpicius Praetor Vibone ad fretum, dimidia M. Pomponius ad Messanam: prius Cassius ad Messanam nauibus aduolauit, quam Pomponius de eius aduentu cognosceret; perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis, magno vento et secundo completas onerarias naues taeda et pice et stupa reliquisque rebus, quae sunt ad incendia, in Pomponianam classem inmisit atque omnes naues incendit, quinque et triginta: e quibus erant viginti constratae: tantusque eo facto timor incessit, vt, quum esset legio praesidio Messanae, vix oppidum defenderetur: et, nisi eo ipso tempore quidam nuncii de Caesaris victoria per dispositos equites essent adlati, existimabant plerique, futurum fuisse, vti amitteretur. Sed obportunissime nunciis adlatis, oppidum fuit defensum, Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est Vibonem, adplicatisque nostri ad terram nauibus, propter eundem timorem pari, atque antea, ratione egerunt. Cassius secundum nactus ventum, onerarias naues cir-

Oricum et cap. 101. ad Messanam.

a Libone. Et hic nauibus Pompeii praefuit. c. 23. *M. tectae scaphae.* vid. cap. 15. *M.* Dein instructisque codd. et edd. ver. Vulgo *instratisque cognitum.* in aliis deest.

Cassius. Marclandus praemitit C. vt c. 5. Excidisse putat ob seq. initialem.

Vibone. Sic codd. quidam recte: nam altera lectio *Liboque* inepta est, quia Libo, vt modo vidimus, classis Pompeianae parti praefuit. *M.* Relinquit

Dauif. ex ed. Beroaldi. *Vibo* oppidum fuit ad fretum Siculum. v. Cellarius.

quae sunt ad incendia. Inserunt alii *aptae.*

constratae. vid. Ind. Alii *rostratae.* Non dici potest, vtra verior lectio sit. *M.* Cellarius praefert *rostratae.* Similis consilio Af. c. 11.

Vibonem. Sic dedit Beroaldus. Consentunt probati codd. Vulgo male *Libonem*, quod seruasse Cellarium miror.

adplicatisque nostris (Leg. nostri) ad terram nauibus, pro-

citer quadraginta, praeparatas ad incendium, inmisit et, flamma ab utroque cornu comprehensa, naues sunt combustae quinque. Quumque ignis magnitudine venti latius serperet, milites, qui ex veteribus legionibus erant relictis praesidio nauibus, ex numero aegrorum, ignominiam non tulerunt; sed sua sponte naues conscenderunt et a terra soluerunt, inpetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes duas, in quarum altera erat Cassius, ceperunt: sed Cassius, exceptus scapha, refugit. Praeterea duae sunt deprehensae triremes. Neque multo post de proelio facto in Thessalia cognitum est, ut ipsis Pompeianis fides fieret: nam ante id tempus fingi a Legatis amicisque Caesaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe discessit.

102. Caesar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimauit, quascumque in partes ex fuga se recepisset, ne rursus copias comparare alias et bellum renouare posset: et, quantumcumque itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur; legionemque vnam minoribus itineribus subsequi iussit. Erat edictum Pompeii nomine Amphipoli propositum, uti omnes eius provinciae iuniores, Graeci ciuesque Romani, iurandi causa conuenirent; sed utrum auertendae suspitionis causa Pompeius proposuisset, ut quam diutissime longioris fugae consilium occultaret, an nouis dilectibus, si nemo premeret,

plor — ratione egit (Leg. egerunt), *Cassius fecundum* —. Sic haec legenda esse praesuntibus codd. vidit Oud. Illud quidem nostri pro nostris vir doctus ex ingenio mutauit; sed egerunt et Cassius in codd. antiquissimis est, M. Ex his satis patet legendum esse nostri. Sequor Oud. Sic et Bentl.

deprehensae. Clarke dedit

depressae, quod et Oud. maluit, si liceret per codd.

ante id t. fingi. Alii ante hoc t. fingi id.

quantumcumque. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *quantum*.

existimari. Voss. malebat *estimari*. Sed proinde est. Cf. Terent. Heaut. 3, 3, 41. Phormio 1, 1, 11.

Macedoniam tenere conaretur, existimari non poterat. Ipse ad ancoram una nocte constitit et, vocatis ad se Amphipoli hospitibus, et pecunia ad necessarios sumtus conrogata, cognito Caesaris aduentu, ex eo loco discessit et Mytilenas paucis diebus venit. Biduum tempestate retentus, nauibusque aliis additis actuariis, in Ciliciam atque inde Cyprum peruenit. Ibi cognoscit, consensu omnium Antiochenium civiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, arcem captam esse, excludendi sui causa, nunciosque dimissos ad eos, qui se ex fuga in finitimas ciuitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo futurum. Idem hoc L. Lentulo, qui superiore anno Consul fuerat, et P. Lentulo Consulari, ac nonnullis aliis acciderat Rhodi: qui, quum ex fuga Pompeium sequerentur atque in insulam venissent, oppido ac portu recepti non erant: missisque ad eos nunciis, ut ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naues soluerunt. Iamque de Caesaris aduentu fama ad ciuitates perferebatur.

103. Quibus cognitis rebus, Pompeius, deposito adeundae Syriae consilio, pecunia societatis sublata et a quibusdam priuatis sumpta, et aeris magno pondere ad militarem usum in naues inposito, duobusque milibus hominum armatis, partim quos ex familiis societatum delegerat, partim a negotiatoribus

Mytilenas. Sic numi et Stephan. Byzant. Vulgo *Mitylenas*. *Cyprum peruenit.* Edd. vet. in *Cyprum*.

arcem captam esse. Post arcem quidam inseruerant *Antiochiae*, unde vitiosa lectio antea est. *M.* Vox *Antiochiam*, ex qua Glareanus fecit *Antiochiae*, in quibusdam codd. scripta erat per compendium *Ant*.

qui, quum. Sic Scal. e cod. Vrsini. Vulgo nam *quicumque*. Unde Ciaccon. coniecit *namque, quum*.

soluerunt. Alii *soluere iubebantur*.

societatis publicanorum: ut mox *familias* (serui) *societatum* illarum. cf. c. 31. — De consilio iuneris mutato alia quae-

coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat, Pelusium peruenit. Ibi casu Rex erat Ptolemaeus, puer aetate, magnis copiis, cum sorore Cleopatra gerens bellum; quam paucis ante mensibus per suos propinquos atque amicos Regno expulerat: castraque Cleopatrae non longo spatio ab eius castris distabant. Ad eum Pompeius milit, vt pro hospitio atque amicitia patris Alexandria reciperetur atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed, qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus Regis conloqui coeperunt eosque hortari, vt suum officium Pompeio praestarent neue eius fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeii milites; quos, ex eius exercitu acceptos in Syria, Gabinus Alexandriam transduxerat, belloque confecto, apud Ptolemaeum, patrem pueri, reliquerat.

104. His tunc cognitis rebus, amici Regis, qui propter aetatem eius in procuratione erant Regni, siue timore adducti, vt postea praedicabant, ne, sollicitato exercitu Regio, Pompeius Alexandriam Aegyptumque occuparet; siue despecta, eius fortuna, vt

dam Plutarchus in Pomp. c. 76 addidit. *M.*

Gabinus, Syriae Proconsul, exsulem Regem Ptolemaeum Auletem cum exercitu reduxerat. *Cellar.* Cf. *Liu. epit.* 105. *Dio Cassius* 39, 55 sqq. vbi *Fabricius* multa conlegit. *M.*

amici Regis, quorum principes fuerunt Pothinus, Theodotus rhetor; idemque Ptolemaei praeceptor (*Liu. epit.* 112), et Achilles. Cf. c. 108. et *Plutarch.* *Pomp.* c. 77. *M.*

consilio inito. De Pompeii capite pupillus et spado tulere sententiam. Sic *Seneca ep.* 4.

L. Septimium. Apud *Appianum* C. 2, 84. perperam dico-

batur *Sempronius*. Emendauit nuperus eruditus editor. Consentiant in vero nomine *Plat. Pomp.* c. 79. *Dio* 42, 3. *Lucan.* 8, 597.

productus. *Palmerius* in *spicil.* in *Grut. lamp.* t. 4. p. 825. *inductus.*

bello praedonum. Respice ad not. ad c. 19. *Cic.* et *Flor.* 3. 6.

ibi — interficitur. Aliter *Cic. de Diuin.* 2, 9 qui in *solitudine Aegyptiorum trucidatum* refert. Hic *Tanaq. Faber* legendum suadet a *satellite Aegyptio*. *Dauis.* vel in *celoce Aegyptia* (scil. celoz est nauigium breue apud *Nonium* c. 13. a velocitate sic dictum. ita et *Fab-*

plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt; iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt eumque ad Regem venire iusserunt: ipsi, clam consilio inito, Achillan, Praefectum Regium, singulari hominem audacia, et L. Septimium, Tribuntum militum, ad interficiendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse adpellatus et quadam notitia Septimii productus, quod bello praedonum apud eum ordinem duxerat, nauiculam paruulam conscendit cum paucis suis; et ibi ab Achilla et Septimio interficitur. Item L. Lentulus comprehenditur ab Rege et in custodia necatur.

105. Caesar, quum in Asiam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex fano Dianae, eiusque rei causa Senatores omnes ex provincia evocasse, ut iis testibus in summa pecuniae vteretur; sed interpellatum aduentu Caesaris profugisse. Ita duobus temporibus Ephesiae pecuniae Caesar auxilium tulit. Item constabat, Elide in templo Mineruae, repetitis atque enumeratis diebus, quo die proelium secundum fecisset Caesar, simulacrum Victoriae, quod ante ipsam Mineruam conlocatum

gentius Planciades n. 44.) vel a spadone Aegypto, quippe Lactantius 6, 6. a spadonibus Aegyptiis detruncatum scribit, et Amm. Marcellinus 14, 11. ad spadonum libidinem trucidatum. Buberius dabit in servitutine, quia teste Dione 42, 4. et Plut. in Pomp. c. 78. seruo se adsimilatum pronuntiabat Pompeius. Anonymus in Oliueti notis ad eum locum Cic. coniiciebat in sorditudine. Idem tamen, ut et Wopkenius in Lect. Tullianis, nil mutandum censet et ἀνεργασίας agnoscit. Solitudo signat locum a solita hominum frequentia vacuum.

interficitur Pompeius. De hac

caede cf. Dio Cass. 42, 3. sqq. Appian. l. c. Legendus etiam de fuga eius et caede Lucanus lib. 8. toto. M.

in summa pecunias. Hoc in habet Leid. 1. et alii. Significat scopum, cur testes adbibiti. In aliis vulgo et in edd. vet. deest. Codex Vrsini habet in summam, quod malit Oud. ut apud Ouid. Met. 13, 38. in causam. Ciacconius temere suspicatur leg. in sumenda.

duobus temporibus. vid. cap. 33. M.

repetunt et enumerant dies, enumerant eos ita, ut repetant s. initium faciant ab eo die, quo proelium commissum est. M.

erat et ante ad simulacrum Mineruae spectabat, ad valvas se templi limenque conuertisse. Eodemque die Antiochiae in Syria bis tantus exercitus clamor et signorum sonus exauditus est, ut in muris armata civitas discurreret. Hoc item Ptolemaide accidit. Pergami in occultis ac reconditis templi, quò praeter sacerdotes adire fas non est, quae Graeci *ἀδύρα* adpellant, tympana sonuerunt. Item Tralibus in templo Victoriae, ubi Caesaris statuam consecrauerant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pauimento exstitisse ostendebatur.

106. Caesar, paucos dies in Asia moratus, cum audisset, Pompeium Cypri visum, coniectans, eum Aegyptum iter habere, propter necessitudines Regni reliquasque eius loci obportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi iusserat, et altera, quam ex Achaia a Q. Fusio Legato euocauerat, equi-

ad valvas se templi — conuertisse. Sic bene Lambinus ad Horatii Od. 4, 4, 76. Codd. quippe et edd. vet. habent *templis*. Simili modo apud Valer. Max. 1, 6, 12. pro *abditis delubris* D. Vossius legi iubet *adytis delubri*. Iul. Obsequens c. 125. *plerisque locis signa* (Deorum) *sua sponte conuersa* narrat. Idem cum Valerio Max. fabulam de clamore audito repetit.

remotis templi. Leg. *reconditis*, et codd. bonis. Ex eo in aliis *conditis*, in aliis *recognitis*, et in edd. vulg. *remotis* factum est. M. Restituo *reconditis*. Sic et Cellarius. In fano Baechi id accidisse refert Dio 41, 61.

quae Graec. ἀδύρα. ndp. Hoc est haud dubie additamentum recentioris manus. Caesaris aetate omnibus notum erat, illam templi partem dici adytum. M.

Valerio Max. restituit vocem Vossius, ut mox notatum.

in tecto. Leg. *integra*. Hanc emendationem Oudendorpius ad Iulium Obseq. l. c. proposuit, quia hic dicit, *Enata palma matura magnitudine*; et Valerius Max. l. c. *Enata palma iustae magnitudinis*. Atque hanc coniecturam denuo in notis ad Caesarem dicit sibi probari. Causa emendationis est, quia palma, in tecto enata, non eadem potuit ex pauimento consistere: et quia Plutarchus in Caes. c. 47, accurata descriptione usus, dicit, palmam *ante basin statuae* Caesaris e solo consolidato, atque insuper lapidibus constrato, enatam esse: quod ipsum, *ad basin statuae*, etiam Valerius et Iulius Obsequens tradiderunt, etsi verbis aliis. Est ergo pauimentum h. l. solum marmoreum, vel, ut Plutarchus dicit, *καπλόν λαβὴν ἐκ λίθου ἁνωθεν κατεσκευασμένον*, quod

tibusque octingentis et naibus longis Rhodiis decem et Asiaticis paucis Alexandriam peruenit. In his erant legionibus hominum tria milia CC; reliqui, vulneribus ex proeliis et labore ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Caesar, confusus fama rerum gestarum, infirmis auxiliis proficisci non dubitauerat atque omnem sibi locum tutum fore existimabat. Alexandriae de Pompeii morte cognoscit: atque ibi primum e naui egrediens clamorem militum audit, quos Rex in oppido praesidii causa reliquerat, et concursum ad se fieri videt, quod fasces anteferrentur. In hoc omnis multitudo maiestatem Regiam minui praedicabat. Hoc sedato tumultu, crebrae continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant, compluresque milites huius urbis omnibus partibus interficiebantur.

107. Quibus rebus animaduersis, legiones sibi alias

etiam dicitur *ἀποσφραγισμένον*. vid. Wetken. ad euang. Ioann. 19. 13. Atque sic illud, *inter coagmenta lapidum*, facile intelligi potest: sunt enim tessellae marmoreae coagmentatae, inter quas media palma emicuit. Davilius quidem componere conatus est haec duo, *in tecto et ex pavimento*, et ostendit, etiam tecta e pavimento s. opere pavito (de quo ad B. Alex. c. 1 dicitur) facta esse. Quod etsi verum est: tamen, si Caesar hoc voluisset, scripisset *enata e tecti pavimento*, non autem *enata in tecto ex pavimento*, interiectis etiam quibusdam verbis inter ea, quae divelli cogitando non possunt. M. Temere Virgilius una voce *intecto* legere suadebat. Quod sequitur *existisse* significat *adparuisse*. v. Ind.

in Asia. Per hanc commemorationem Caidis libertatem concessit, qua paulo ante Thessa-

los in Europa donauerat. Plutarch. in Caes. c. 48. M.

Aegyptium iter habere. Sic codd. subpressa praepositione. Vulgo additur.

necessitudines Regni. Cum patre Regis ius hospitii Pompeius habuerat. Cf. c. 103. M. a Q. Fusio. Praenomen e codd. adiecit Oud.

legionibus. Al. *legionariorum*, quod placet Vossio, temere.

de Pompeii morte. Cuius caput et annulus, leone ense tenente insignitus, Caesari ab aulicis Ptolemaei oblata sunt, quorum adspectu lacrimasse dicitur: Plutarch. Pompei. cap. 80. Caes. c. 48. Praeterea Dio Cass. 42. 18 refert, Romae non ante creditum esse de nece Pompeii, quam eius annulus eo fuerit adlatus, quem annulum dicit tria tropaea insculpta habuisse: de quo Dionis et Plutarchi disensu laborare velle, foret temporis inutilis iactura. M.

ex Asia adduci iussit, quas ex Pompeianis militibus confecerat: ipse enim necessario etesius tenebatur, qui Alexandria nauigantibus sunt aduersissimi venti. Interim controuersias Regum ad Populum Romanum et ad se, quod esset Consul, pertinere existimans, atque eo magis officio suo conuenire, quod superiore Consulatu cum patre Ptolemaeo et lege et S. C. societas erat facta, ostendit, sibi placere, Regem Ptolemaeum atque sororem eius Cleopatram exercitus, quos haberent, dimittere et de controuersis iure apud se potius, quam inter se armis, disceptare.

108. Erat in procuratione Regni propter aetatem pueri nutricius eius, eunuchus, nomine Pothinus. Is primum inter suos queri atque indignari coepit, Regem ad dicendam causam euocari: deinde adiutores quosdam, conscios sui, nactus ex Regis amicis, exercitum a Peluso clam Alexandriam euocauit atque eundem Achillan, cuius supra meminimus, omnibus copiis praefecit. Hunc, incitatum suis, et Regis instatum pollicitationibus, quae fieri vellet, litteris nunciisque edocuit. In testamento Ptolemaei patris heredes erant scripti ex duobus filiis maior, et ex duabus ea, quae aetate antecedebat. Haec uti fierent, per omnes Deos, perque foedera, quae Romae fecisset, eodem testamento Ptolemaeus Populum Roma-

controu. Regum, Regis et Cleopatrae, sororis. vid. c. 103. Sic B. Alex. 33. Liu. 1, 39. ex-citi Reges, i. e. Rex et Regina: ubi v. Gronou. et Drakenborch. Cf. Bentlei. ad Horat. Serm. 1, 1, 100. M.

pertinere existimans. Alii iudicarunt, Caesarem non necessarium hoc bellum suscepisse; sed Cleopatrae amore adductum. Plutarch. Caes. c. 48. M.

indignari coepit. Fuit tamen alia quoque causa, qua Caesar indignationem Aegyptiorum com-

mouit. Nam, cum Ptolemaeus Auletes ingentem pecuniae summam Caesari debuisset, Caesar vero residua debiti nunc paulo seuerius exigeret, ac ne facis quidem parceret: multorum animos ab se alienauit. Plutarch. Caes. c. 48. Dio Cass. 43, 9. 34. M.

conscios sui. Aicardus in Var. Lect. et Lipsi. adscribere consilii. Id codd. et edd. ut ignorant.

Regis amicti. alii Regis. Achillan. cap. 104. M.

num obtestabatur. Tabulae testamenti vnae per legatos eius Romam erant adlatae, vt in agrario ponerentur, (hae quum propter publicas occupationes poni non potuissent, apud Pompeium sunt depositae) alterae, eodem exemplo, relictæ atque obsignatae Alexandriae proferebantur.

109. De his rebus quum ageretur apud Caesarem, isque maxime vellet pro communi amico atque arbitro controuersias Regum componere: subito exercitus Regius equitatusque omnis venire Alexandriam nunciatur. Caesaris copiae nequaquam erant tantæ, vt eis, extra oppidum si esset dimicandum, confideret. Relinquebatur, vt se suis locis oppido teneret consiliumque Achillae cognosceret. Milites tamen omnes in armis esse iussit, Regemque hortatus est, vt ex suis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillan mitteret et, quid esset suae voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides et Serapion, qui ambo legati Romae fuerant magnamque apud patrem Ptolemaeum auctoritatem habuerant, ad Achillan perueniunt. Quos ille, quum in conspectum eius venissent, prius, quam audiret, aut, cuius rei causa missi essent, cognosceret, conripi ac interfici iussit: quorum alter accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus, alter interfectus est. Quo facto,

Romam erant adlatae. Quidam codd. *Romae*. V. ad 2, 19. conf. not. Lipsii ad Taciti Ann. 1, 8.

pro amico. vid. Ind. in *pro*. — Hoc tempore Plutarchus in Caes. c. 49 refert, Cleopatram primum in Caesaris conspectum venisse, eumque sic cepisse, vt, placato sorori fratre, efficeret Caesar, vt confociato imperio Ptolemaeus et Cleopatra vti velent. Cf. Dio Cass. 42, 34. 35. Lucan. Pharsal. 10. init. Ibi dum aliquis detegit, Caesari ab

amicis Ptolemaei insidias strui, Pothinus paulo post interficitur (c. 112. extr.), Achilles ad exercitum aufugit. Sic ergo adparet, cur h. l. dicatur subito exercitus Regius Alexandriam venisse. *M.*

in conspectum. Codd. et hic *in conspectu*. V. not. ad 2, 27.

alter accepto vulnere occupatus, perque (sic leg. puto pro per) suos — sublatus est. Ergo occupatus et sublatus est, vel significat, citius sublatus est,

Regem vt in sua potestate haberet, Caesar effecit, magnamque Regium nomen apud suos auctoritatem habere existimans, et vt potius priuato paucorum et latronum, quam Regio consilio, susceptum bellum videretur.

110. Erant cum Achilla copiae, vt neque numero, neque genere hominum, neque vsu rei militaris contemnendae viderentur: milia enim viginti in armis habebat. Hae constabant ex Gabinianis militibus, qui iam in consuetudinem Alexandrinae vitae ac licentiae venerant, et nomen disciplinamque Populi Romani dedidicerant vxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant. Huc accedebant conlecti ex praedonibus latronibusque Syriae Ciliciaeque prouinciae finitimarumque regionum. Multi praeterea capitis damnati exsulesque conuenerant: fugitiuisque omnibus nostris certus erat Alexandriae receptus certaue vitae conditio, vt, dato nomine, militum essent numero: quorum si quis a domino prehenderetur, concursu militum eripiebatur, qui vim suorum, quod in simili culpa versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi Regum amicos ad mortem deposcere;

quam posset interfici; vel adreptus et c. est. Alii *vulnere occupatus* coniunxerunt et, quia hoc nihil esse videbant, correxerunt, vt Gronouius Obsl. 4, 8, qui *sopitus* pro *occupatus* legi voluit. De re cf. Dio Cass. 42, 37 sqq. *M.* Dauis. volebat *ob-sopitus*. Gronouii coniecturae plauidit Cellarius. Iurinius legi iubet *occipitis* et pro *sublatus* dat *supinatus* vel *resupinatus*, dein *sublatus*.

in sua potestate haberet. Palmerius in spicil. in Grut. lamp. t. 4. p. 866. notat in libris quibusdam legi *in suam potestatem* et hanc dicendi formam propugnat. Videlicet not. ad C. 1, 25.

magnamque. Delendum *que*, quod iam alii omiserunt. *M. Iurinius et magnam.*

et vt pot. Delendum *et. M.* Oud. pugnat pro coniunctione *utraque*, quia sic duae rationes exprimuntur, cur Rege potiusdum putarit Caesar.

Haec. Alii Hi per synthesin nonnulli *Haec.*

Gabiniant milites. Conf. cap. 103. *M.*

vxoresque duxerant. Contra militiae Romanae morem. vid. Lips. de mil. Rom. 5, 18.

prehenderetur. Leid. 1. *premeretur.* inde Bentl. *plecteretur.* frustra, bene se habet vulg.

vim suorum, vim suis illa-

hi bona locupletum diripere stipendii augendi causa, Regis domum obsidere, Regno expellere alios, alios arcessere, vetere quodam Alexandrini exercitus instituto, consueverant. Erant praeterea equitum milia duo. Inueterauerant hi omnes compluribus Alexandriae bellis, Ptolemaeum patrem in Regnum reducerant, Bibuli filios duos interfecerant, bella cum Aegyptiis gesserant. Hunc usum rei militaris habebant.

111. His copiis fidens Achilles, paucitatemque militum Caesaris despiciens, occupabat Alexandriam, praeter eam oppidi partem, quam Caesar cum militibus tenebat; primo inpetu domum eius inrumpere conatus: sed Caesar, dispositis per vias cohortibus, inpetum eius sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad portum; ac longe maximam ea res adtulit dimicationem. Simul enim, diductis copiis, pluribus viis pugnabatur et magna multitudine naues longas occupare hostes conabantur, quarum erant quinquaginta auxilio missae ad Pompeium, proelioque in Thessalia facto domum redierant. Illae triremes omnes et quinqueremes, aptae instructaeque omnibus rebus ad nauigandum. Praeter has duae et

tam. *M. Passiue.* Sic et G. 1, 20. *inturia Reipublicae.* et c. 30. *inturia P. R.* 7, 38. *suas inturias.* Ita et Liu. 2, 55.

pro suo periculo, ut suum periculum. *M.*

alios, alios arcessere. In quibusdam prius *alios* deest. V. not. ad G. 1, 8. 3, 21. 25.

Inueterauerant h. *Vulgo qui inueterauerant* c. A. 6. *Hi Ptol.* etc. Emendauit Oud. e codd.

Bibuli filios. Locum Valerii Max. (4, 1, 15) huc pertinentem Manutius et Ciacconius indicarunt. *M.*

occupabat. Scalig. male *occupat.*

praeter eam opp. partem.

Sic cod. Vossianus. Ceterae lectiones, vulgo expressae, non videntur verae, v. c. *praeterea opp. partem.* *M. Davif.* volebat *praeterea in oppidi parte.*

primo inpetu. Bentlei. malit ita: *tenebat. Primo inpetu — conatus est vel primoque domum omisso inpetu.*

conatus, etli conatus erat. Domus Caesaris fuit Regia. cap. 112. *M.* Pars eius exigua.

quinquaginta. Conf. Appian. C. 2, 71. habet *sexaginta*. Hinc Marclandus l. c. hic quoque *sexaginta* reponendum suspicatur.

viginti, quae praesidii causa Alexandriae esse consueverant, constrictae omnes: quas si occupauissent, classe Caesari erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent, commeatu auxiliisque Caesarem prohiberent. Itaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit, quum ille celerem in ea re victoriam, hi salutem suam consilire viderent. Sed rem obtinuit Caesar; omnesque eas naues et reliquas, quae erant in nauatibus, incendit, quod tam late tueri tam parua manu non poterat, confestimque ad Pharum nauibus milites exposuit.

112. Pharos est in insula turris, magna altitudine, mirificis operibus exstructa, quae nomen ab insula accepit. Haec insula, obiecta Alexandriae, portum efficit: sed a superioribus Regibus in longitudinem passuum nongentorum in mare iactis molibus, angusto itinere et ponte cum oppido coniungitur. In hac sunt insula domicilia Aegyptiorum et vicus, oppidi magnitudine: quaeque vbique naues imprudentia aut tempestate paullulum suo cursu decesserint, has more praedonum diripere consueuerunt. Iis autem inuitis, a quibus Pharos tenetur, non potest esse

quum ille — hi salutem. Ma-
vult Iurinius, *quum illi, Ale-*
xandrini — *hi, Romani —*.

naues incendit. Hoc incendio conflagrasse nobilissimam bibliothecam Alexandrinam, auctores sunt Plutarchus in Caes. c. 49. Dio Cass. 42, 38. (vbi vid. Fabricius) Ammianus Marcell. 22, 16, et alii bene multi. Nuperrime de hac quoque re diligentissime exposuit Christ. Dan. Beckius in Specimine historiae bibliothecarum Alexandrinarum sect. 10. M.

turris. Herodian. 4, 2. Ammian. Marcell. 22, 16. M. Adde Homer. Odyss. 4, 354.

a superioribus regionibus. Alexandria in duas partes diuisa fuit, superiorem et inferiorem (B. Alex. c. 1.): illa fuit maris propior, haec ab eo remotior. (cf. ibid. 2, 6. *die Oberstadt und die Niederstadt.*) Ergo a parte inde superiore, seu a superioribus regionibus, moles iactae sunt. Pluralis *regiones* neminem offendet, cum B. Alex. c. 2. partes inferiores, et c. 6. loca superiora dicantur. Cellarius monet, Brodaeum (Miscell. 3, 5), Scaligerum (ad Euseb. p. 132), Valesium (ad Ammian. Marc. p. 342), Hodium (de interpret. septuaginta p. 294), legi voluisse, *a superioribus Re-*

propter angustias nauibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæsar, hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharon adprehendit atque ibi praesidium poluit. Quibus est rebus effectum, vt tuto frumentum auxiliaque nauibus ad eum subportari possent. Dimisit enim circum omnes propinquas regiones atque inde auxilia euocauit. Reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, vt aequo proelio discederetur et neutri pellerentur, (id efficiebant angustiae loci) paucisque vtrimque interfectis, Cæsar, loca maxime necessaria complexus, noctu praemunit. Hoc tractu oppidi pars erat Regiae exigua, in quam ipse habitandi causa initio erat inductus, et theatrum, coniunctum domui, quod arcis tenebat locum aditusque habebat ad portum et ad reliqua naualia. Has munitiões insequentibus auxit diebus, vt pro muro obiectas haberet, neu dimicare inuitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemaei Regis, vacuum possessionem Regni sperans, ad Achillan sese ex Regia transiecit vnaque bellum administrare coepit. Sed celeriter est inter eos de principatu controuersia orta; quae res apud milites largitiones auxit:

gibus, id quod et Marclando in Explicat. vet. auct. p. 279 visum est. Sed nulla mutatione videtur opus esse. *M.* In codice Vossiano Oud. clare inuenit *Regibus*. Hoc vnice verum, repositui.

Dimisit. Haec lectio, nunc recepta, videtur necessaria propter ipsam rem, eisi codd. plerique habent *deduxit*. *M.* Vulgo *demisit*. Emendauit Scal.

reliqua naualia. Cur autem *reliqua*? Legerim, *ad Regia naualia*, vbi Regiae naues itabant. Cf. de B. Alex. cap. 13, vbi Regiae naualia commemorantur, quae, vt ex nostro loco

adparet, vicina Regiae fuerunt, quoniam e theatro, Regiae coniuncto, aditus ad naualia fuit. *M.* Credo, verum vidisse Morum. Doleo, nullum codicem addicere.

filia minor, Arsinoe. de B. Alex. c. 4. *Cellar.* Add. Dio Cass. 42, 39. *M.*

sperans, contra testamentum patris. c. 108. *M.*

est inter eos — orta. Conf. B. Al. c. 4. Cum Arsinoe fuit Ganymedes, qui eam abduxerat in castra, et Achillan contra se et Arsinoen irritauit ita, vt ipse potiore esset auctoritate. Dio Cass. 42, 40. *M.*

magnis enim iacturis sibi quisque eorum animos conciliabat. Haec dum apud hostes geruntur, Pothinus, nutricius pueri et procurator Regni, in parte Caesaris, cum ad Achillan nuncios mitteret hortareturque, ne negotio desisteret neque animo deficeret, indicatis deprehensisque internunciis, a Caesare est interfectus. Haec initia belli Alexandrini fuerunt.

iacturis. Donis, muneribus. Cf. G. 6, 12. Sic Plin. paneg. c. 12. largitiones *damna* dixit. Hoc loco iterum *pacturis* legi iubet Salmasius. Sed v. not. ad G. 6, 12 et ibi citatum Gronovium. Cf. et Ind.

in parte Caesaris, h. e. in ea parte urbis, in qua Caesar erat. v. B. Al. c. 6 et 32, ubi *pars Caesaris* eodem sensu di-

citur. Iam Caesar erat ibi, ubi Rex erat (c. 109 extr.): Pothinus, nutricius Regis, erat cum Rege. Erat ergo Pothinus ibi, ubi Caesar erat, in ea parte urbis, in qua Caesar versabatur. Qui *in parte Caesaris esse* cum Ciacconio interpretantur, a partibus Caesaris stare, hi errant: nam Pothinus Caesari inimicissimus fuit. M.

A H I R T I I

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER SINGVLARIS

Si Suetonii aetate incertus fuit auctor huius libri, ut ipse in vita Iulii Caesaris c. 56 dixit: non videtur posse hodie nomen auctoris libro praescribi. In codicibus praescribitur vel *Oppii* vel *Hirtii* nomen; e Suetonio haud dubie: qui vero librarii *Caesaris*, *Celsi*, *Suetonii* nomen praescripserunt, hi non minus errarunt, quam qui eum esse ab *Hirtio Panfa* scriptum putarunt, de quo errore ad initia libri octavi de bello Gallico admonitum est. Cf. etiam dicta ad epistolam, Balbo scriptam, eodem libro octavo praemissam, e qua verisimile sit, eundem esse illius libri et huius de bello Alexandrino auctorem. *M.*

Oudendorpius tamen et quidem vulgo sub eius nomine in editione posteriore an. nunc citari solet. Scripto 1740 edita, secutus morem rem. nobilem et oris consuetum, *A. Hirtii* nomine Romani *Hirtium* vocat men huic libro praescripsit. Brouckhusius ad Propertium Nec, puto, male; quando 5, 20, 24.

A. H I R T I I

D E

BELLO ALEXANDRINO
LIBER SINGVLARIS

A R G V M E N T V M

- Cap. 1. *Caesar Alexandriam obpugnare pergit. 2. 3. Alexandrini strenue sese defendunt. 4—6. Regem Ptolemaeum Caesar in potestate habet. Arsinoe imperium occupat, Achilla interfecto, Ganymedes aqua intercludere Caesarianos parat. 7—9. Trepidantibus his Caesar puteis fossis aquam subpeditat. 10—18. Nauali proelio victor Pharo potitur. 19—21. In ponte et mole cladem accipit. 22—25. Firmato Caesarianorum animo, Alexandrinis petentibus Regem dimittit Caesar, is perse de bellum instaurat; proelio perit Euphranor.*
- Cap. 26—31. *Mithridates Pergamenus auxilia adducit Caesari, Pelusio potitur, Regios caedit. Rex a Caesare proelio victus perit in Nilo. 32. 33. Alexandria potitus Caesar Ptolemaeum minorem et Cleopatram Reges constituit; Arsinoen e Regno deducit. in Syriam abit.*
- Cap. 34—41. *Interim Deiotarus, Armeniae Rex, contra Pharnacem auxilium petit a Domitio Caluino, qui male rem gerit. Pharnaces Pontum occupat, in ciues Romanos saeuit. 42—47. In Illyrico Gabinius subpetias Cornificio adferens inprospere pugnat. Rem resituit Vatinius superato Octauio.*
- Cap. 48—64. *In Hispania Cassius Longinus, auaritia exosus, orta coniuratione vix euadit. Mox seditione facta ad Cordubam, rebus mire turbatis, ne Marcello Lepidoque et Trebonio se committat, aufugit et in Ibero perit.*
- Cap. 65—68. *Syriam, Ciliciam, Asiam, Cappadociam constituit Caesar, in hac Bellonae templum Lycomedi Bithynio adiudicat; Deiotaro, Gallograeciae tetrarchae, Pompeium secuto, ignoscit.*

69 — 78. *Pharnacem, dolose agentem, celeri victoria superat, Pontum recipit, Mithridatem Pergamenum Regem Bospori et Gallograecorum Tetrarcham constituit. In Italiam subito abit.*

Bello Alexandrino conflatō, Caesar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem arcessit; Creta sagittarios, equites ab Rege Nabataeorum Malcho euocat; tormenta vndique conquiri et frumentum mitti auxiliaque adduci iubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur atque omnes oppidi partes, quae minus firmae esse viderentur, testudinibus atque musculis aptantur: ex aedificiis autem per foramina in proxima aedificia arietes inmittuntur, quantumque aut ruinis deiicitur, aut per vim recipitur loci, in tantum munitiones proferuntur. Nam incendio fere tuta est Alexandria, quod sine contignatione ac materia sunt aedificia et structuris atque fornicibus continentur tectaque sunt rudere aut pavimentis. Caesar maxime studebat, ut, quam angustissimam partem oppidi palus a meridie interiecta efficiebat, hanc operibus vineisque agendis ab reliqua parte urbis excluderet: illud spectans, primum, ut, quum esset in duas partes urbs diuisa, acies vno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus suc-

ex Syr. Cilic. Conf. cap. 25. 26. M.

Creta. Sic codd. Vulgo ex Creta.

Malcho. Hunc partis Arabiae Regem permonit Antipater, qui tum Iudaeam administrabat et a Caesaris partibus stabat, ut auxiliares copias Caesari mitteret. Iosephus Archaeol. 14, 8. *M.* Nomen *Malchi* Regem signat, sed consuetum etiam proprium virorum fuit. Sic vel in historia passim Seruatoris optimi occurrit seruus dictus *Malchus*.

munitiones augentur, ut nuper coeptum erat. vid. B. C. 3, 112. *M.*

aptantur, ut ibi esse possint machinae, utque firmiores esse possint. *M.* Non ergo opus cum Liplio Pol. 1, 9. emendare *quatiuntur* vel quid simile.

incendio. i. e. in incendio vel ab incendio.

contignatio ac materia, contignatae trabes. *M.*

structurae et fornices, structi fornices. *M.*

rudere aut (an, et?) pavimentis, rudere, quod est pavimentum, e quo fit pavimentum. *Rudus* significat testas, lapillos, aliamque arenosam et glareosam materiam concisam, contusam, comminutam, quae

curri atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus large praebere poterat.

2. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio vlla aut mora inferebatur: nam in omnes partes, per quas fines Aegyptii Regnumque pertinet, legatos conquisitoresque dilectus habendi causa miserant, magnumque numerum in oppidum telorum atque tormentorum conuexerant et innumerabilem multitudinem adduxerant. Nec minus in vrbe maximae armorum erant institutae officinae. Seruos praeterea puberes armauerant, quibus domini locupletiores victum quotidianum stipendiumque praebebant. Hac multitudine disposita, munitiones semotarum partium tuebantur; veteranas cohortes vacuas in celeberrimis vrbis locis habebant, ut, quacunque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum obportuni essent. Omnibus viis atque angiportis triplicem vallum obduxerant: erat autem quadrato exstructus saxo, neque minus quadraginta pedes altitudinis habebat: quaeque partes vrbis inferiores erant,

calce et aqua adfusa miscetur in massam. Hanc massam pavendo consolidant; ita fit e rudere pavimentum. Ex hac ergo massa consolidata fuerunt aedium tecta. Cf. de B. H. 8. Vitruv. 7. 1. Ceteros locos Gesnerus in Thes. L. L. diligentissime collegit. M. Cf. Pallad. 1. 9.

spectans. Vulgo *sperans*. Sed codd. et edd. vet. *expectans*, unde Vrsinus bene *spectans*, ut C. 3. 85.

fines Aegyptii Regnumque fines Regni Aegyptii. M. Alii *Aegypti*.

pertinet. Bene sic. Ita et G.

4. 11. codd. quidam *fecisset*, ubi vulgo *fecissent*. Cf. not. ad C. 1. 2.

innumerabilem multitudinem hominum, seu militum. Monuerunt Ciacconius et Dauisius. M.

Hac multitudine recens collecta: obponuntur veteranis cohortibus. M.

obportuni. Sic leg. e quibusdam codd. sc. Alexandrini: hinc fluxit plerorumque codd. lectio, *obponi possent* scil. cohortes, id quod interpretamentum est. M. Per synthesin *obportuni* refertur ad milites. Vulgo receptum *obportunae* scil. cohortes.

nas altissimis turribus denorum tabulorum munierant. Praeterea alias ambulatorias totidem tabularum confixerant; subiectisque eas rotis, fimbriis mentisque obiectis, directis plateis in quamcumque erat visum partem mouebant.

5. Vrbis fertilissima et copiosissima omnium rerum adparatus suggererat. Ipsi homines, ingeniosissimi atque acutissimi, quae a nobis fieri viderant, ea solertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitati viderentur; et sua sponte multa reperiebant, vnoque tempore et nostras munitiones infestabant et suas defendebant: atque haec principes in conciliis concionibusque agitabant, Populum Romanum paullatim in consuetudinem eius Regni occupandi venire: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Aegypto; Pompeium se ex fuga eodem recepisse; Caesarem venisse cum copiis; neque morte Pompeii quidquam profectum, quo minus apud se Caesar commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex Regno provinciam: idque agendum mature: namque eum, interclusum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse.

4. Interim disensione orta inter Achillan, qui veterano exercitui praeerat, et Arsinoen, Regis Pto-

ambulatorias. De his Virg. Georg. 10, 19. Veget. 4, 17. confixerant. Sic codd. et alid. vet. Ita et Varro R. R. 2, 21. Sublaminas inter se confixerant. Glossae configitur ovum. Apul. Met. 4. machina confixerant. Male vulgo in loco non confecerant. Non ne-

plateis. Codd. recentiores plateis. Sic et edd. vet. Nec displicet Oud. quia videntur contrariae directae plateae et in quamcumque partem.

imitati. Sic codd. Vulgo imitari.

concionibusque. alii contentionibus. quod Bentleyus ortum iudicat e coitionibus.

Gabinium. vid. de B. C. 3, 103. De Pompeio ibid. M. Eiecto Archelao Gabinus Prolemaeum reduxerat. V. Appian. Syr. 51. Ciu. 2, 24. Dio 39, 55.

lemaei minorem filiam, vt supra demonstratum est, quum vterque vtrique insidiaretur et summam imperii ipse obtinere vellet, praeoccupat Arsinoe per Ganymeden eunuchum, nutricium suum, atque Achillan interficit. Hoc occiso, ipsa sine vlllo socio et custode omne imperium obtinebat; exercitus Ganymedi transdatur: is, suscepto officio, largitionem in milites auget, reliqua pari diligentia administrat.

5. Alexandria est fere tota subfossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quae paullatim spatio temporis liquescit ac subsidit. Hac vti domini aedificiorum atque eorum familiae consueuerunt: nam, quae flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, vt multos variosque morbos efficiat: sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons vrbe tota nullus est. Hoc tamen flumen in ea parte vrbs erat, quae ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui, distributi munitionum tuendarum causa, vicatim ex priuatis aedificiis, specubus ac puteis extracta aqua utebantur.

6. Hoc probato consilio, magnum ac difficile opus adgreditur. Interseptis enim specubus atque omnibus vrbs partibus exclusis, quae ab ipso tenebantur,

interclusum. temp. V. Ind. Heinſius absque necessitate coniectabat *intercluso tempeſtati- bus mari.*

supra demonstratum est. de B. C. 3. 112. M.

ipse obt. vellet. a Leid. 1. abest *ipse.* Bentl. velit *quisque.* in *milites.* Codd. quidam in *militem.* nec ita male.

Alexandria. Situm locorum, de quibus hic et in seq. sermo, et totum hoc bellum Alexandrinum egregie inlustrat Bonamy in Mém. de l'Acad. des Inscri. t. 9. p. 416. et p. 432.

specus, canales subterraneos. Conf. B. C. 3. 49. Plutarchus, de hac re in vita Caes. cap. 49 loquens, *τὰς διαρροὰς* dixit. M.

plebes. Sic codd. vt G. 6. 13.

puteis, cisternis, in quas e specubus defluxit aqua limo purgata, vt in iis seruaretur. M.

exclusis. Eas partes vrbs, quas ipse tenet, obductis operibus subterraneis excludit et se- parat ab illa parte, in qua Caesar est, ne e parte Ganymedis aqua per specus fluat in partem Caesaris. Si ante c. 1,

has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant. Praeterea alias ambulatorias totidem tabulatorum confixerant; subiectisque eas rotis, funibus iumentisque obiectis, directis plateis in quamcumque erat visum partem mouebant.

3. Vrbs fertilissima et copiosissima omnium rerum adparatus suggerebat. Ipsi homines, ingeniosissimi atque acutissimi, quae a nobis fieri viderant, ea solertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitati viderentur; et sua sponte multa reperiabant, vnoque tempore et nostras munitiones infestabant et suas defendebant: atque haec principes in conciliis concionibusque agitabant, *Populum Romanum paullatim in consuetudinem eius Regni occupandi venire: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Aegypto; Pompeium se ex fuga eodem recepisse; Caesarem venisse cum copiis; neque morte Pompeii quidquam profectum, quo minus apud se Caesar commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex Regno prouinciam: idque agendum mature: namque eum, interclusum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse.*

4. Interim disensione orta inter Achillan, qui veterano exercitui praeerat, et Arsinoen, Regis Pto-

ambulatorias. De his Vitruvius 10. 19. Veget. 4. 17.

confixerant. Sic codd. et edd. vet. Ita et Varro R. R. c. 21. *Sublaminas inter se configito.* Glossae *configit* *construuntur.* Apul. Met. 4. *machina confixilis.* Male vulgo in loco nostro *confixerant.* Non nemo *confecerant.*

obiectis, iunctis. Scal. delebat. Lipsius Pol. 2, 4. coniiciebat *obtectis.* Oudend. *obiectas* scil. plateis. Bentleii aureis offendit *subiectis, obiectis, directis.*

plateis. Codd. recentiores *plateis.* Sic et edd. vet. Nec displicet Oud. quia videntur contraria *directae plateae* et *in quamcumque partem.*

imitati. Sic codd. Vulgo *imitari.*

conclonibusque. alii *contentionibus.* quod Bentleius ortum iudicat e *coitionibus.*

Gabinium. vid. de B. C. 3. 103. De Pompeio ibid. *M.* Eiecto Archelao Gabinus Prolemaeum reduxerat. V. Appian. Syr. 51. Ciu. 2, 24. Dio 39. 55.

lemaei minorem filiam, ut supra demonstratum est, quum vterque vtrique insidiaretur et summam imperii ipse obtinere vellet, praeoccupat Arsinoe per Ganymeden eunuchum, nutricium suum, atque Achillan interficit. Hoc occiso, ipsa sine ullo socio et custode omne imperium obtinebat; exercitus Ganymedi transditur: is, suscepto officio, largitionem in milites auget, reliqua pari diligentia administrat.

5. Alexandria est fere tota subfossa, specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in priuatas domos inducitur, quae paullatim spatio temporis liquefcit ac subsidit. Hac vti domini aedificiorum atque eorum familiae consueuerunt: nam, quae flumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, ut multos variosque morbos efficiat: sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons vrbe tota nullus est. Hoc tamen flumen in ea parte vrbs erat, quae ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui, distributi munitionum tuendarum causa, vicatim ex priuatis aedificiis, specubus ac puteis extracta aqua utebantur.

6. Hoc probato consilio, magnum ac difficile opus adgreditur. Interseptis enim specubus atque omnibus vrbs partibus exclusis, quae ab ipso tenebantur,

interclusum. temp. V. Ind. Heinſius absque necessitate coniectabat *intercluso tempeſtibus mari.*

ſupra demonstratum eſt. de B. C. 3, 112. M.

ipſe obt. vellet. a Leid. 1. abest *ipſe.* Bentl. velit *quisque.* in *milites.* Codd. quidam in *militem.* nec ita male.

Alexandria. Situm locorum, de quibus hic et in seq. sermo, et totum hoc bellum Alexandrinum egregie inluſtrat Bonamy in Mém. de l'Acad. des Inſcr. t. 9. p. 416. et p. 432.

ſpecus, canales ſubterraneos. Conf. B. C. 3, 49. Plutarchus, de hac re in vita Caef. cap. 49 loquens, τὰς διώρυγας dixit. M.

plebes. Sic codd. ut G. 6, 13.

puteis, cisternis, in quas e specubus deſluxit aqua limo purgata, ut in iis ſeruaretur. M.

exclusis. Eas partes vrbs, quas ipſe tenet, obductis operibus ſubterraneis excludit et ſeparat ab illa parte, in qua Caefar eſt, ne e parte Ganymedis aqua per ſpecus fluat in partem Caefaris. Sic paulo ante c. 1,

aquae magnam vim ex mari rotis ac machinationibus exprithere contendit. Hanc locis superioribus fundere in partem Caesaris non intermittebat; quambrem salior paullo praeter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis aedificiis, magnamque hominibus admirationem praebibat, quam ob causam id accidisset: nec satis sibi ipsi credebant, quum se inferiores eiusdem generis ac saporis aqua dicerent uti, atque ante consueissent: vulgoque inter se conferebant et degustando, quantum inter se differrent aquae, cognoscebant. Paruo vero temporis spatio, haec propior bibi omnino non poterat; illa inferior corruptior iam saliorque reperiebatur.

7. Quo facto dubitatione sublata, tantus incescit timor, ut ad extremum casum periculi omnes deducti viderentur, atque alii morari Caesarem dicerent, quin naues conscendere iuberet, alii multo grauius extimescerent casum; quod neque celari Alexandrinis possent in adparanda fuga, quum tam paruo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentibus atque insequentibus, ullus in naues receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Caesaris, quam domiciliis ipsorum non mouerat, quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat et descivisse a suis videbatur; ut, si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temera-

partem unam operibus excludere ab alia. M.

aquam exprimit, scil. inde ab eo loco, ubi opera obduxerat in specubus. Sic prior pars specus aquam depuratam habet, posterior nunc repletur marina impura. *M.*

locis superioribus vrbis, quae propiora mari erant. *M.*

inferiores, incolae inferioris partis vrbis. *M.*

propter Caesari, in superioribus locis. *M.*

casum periculi. Sic codd. Vulgo omittitur *periculi*.

quin (qui non, quia non, quod non) *naues. consc. iub.* Ergo ii dicunt eum morari, qui accusant eius cunctationem. *M.*

gravius. Sic codd. et edd. vet. bene: et huius explicatio est vulgata, *graviorem casum*. *M.* Intelligitur casus ille, *aquam falsam factam*.

Alexandrinis. Sic codd. et edd. vet. pro quo vulgo *Alexandrinis*. Cf. et Nepos Alcib. 5. Quidam *Alexandrini*.

rii, multa oratio frustra absumeretur. Quum vero vno tempore et natio eorum et natura cognoscatur; aptissimum esse hoc genus ad prodicionem, nemo dubitare potest.

8. Caesar suorum timorem consolatione et ratione minuebat. Nam *puteis fossis aquam dulcem posse reperiri adfirmabat: omnia enim litora naturaliter aquae dulcis venas habere. Quod si alia esset litoris Aegyptii natura, atque omnium reliquorum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hostes classem haberent, prohiberi sese non posse, quo minus quotidie aquam nauibus peterent, vel a sinistra parte a Paraetonio, vel a dextra ab insula; quae diuersae nauigationes numquam vno tempore aduersis ventis praeccluderentur. Fugae vero nullum esse consilium non solum iis, qui primam dignitatem haberent, sed ne iis quidem, qui nihil, praeterquam de vita, cogitarent: magno negotio inpetus hostium aduersos ex munitionibus sustineri, quibus relictis, nec loco nec numero pares esse posse: magnam autem moram et difficultatem adscensum in naues habere, praesertim ex scaphis: summam esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorumque et aedificiorum notitiam: hos, praecipue in victoria insolentes, praecursuros et loca excelsiora atque aedificia occupaturos; ita fuga na-*

quum tam paruo. Alii quum hi t. p.

ut, si mihi — absumeretur.

Fortasse in his non habemus manum scriptoris genuinam: sunt enim plures variae lectiones, quae semper in hoc loco laboratum esse arguant. M. Dauis. pro *temerarij* volebat *veteratorii*. Wallio videntur esse falsarii, qui fidem *temerant* et violant. Eo sensu legitur *temerator* Dig. 48. 10, 29.

Quum vero — cognoscatur.

Cum vero fieri soleat, ut, si quis

Alexandriam venerit, eodem tempore, quo primum nationem cognoscit, naturam quoque eorum cognoscat —. De eorum perfidia vid. c. 24. M.

ab insula, Pharos. Cellar.

qui primam dignit. haberent, qui dignitatem, id quod dignum est viro et laudabile, primo loco ponerent, omnibus aliis rebus apteponerent. Monuit etiam Clarkius, hunc sensum esse. M.

aduersos. i. e. in aduersos et repugnantes.

vibusque nostros prohibitueros: proinde eius consilii obliuiscerentur atque omni ratione esse vincendum cogitarent.

9. Hac oratione apud suos habita atque omnium mentibus excitatis, dat Centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant, neue quam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis, magna vna nocte vis aquae dulcis inuenta est. Ita operosis Alexandrinorum machinationibus maximisque conatibus non longi temporis labore occursum est. Eo biduo legio XXXVII ex dedititiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, inposita in naues a Domitio Caluino, ad litora Africae, paullo supra Alexandriam, delata est. Hae naues Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur: sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas ancoras. Hi quum diu retinerentur atque aquae inopia premerentur, nauigio actuario Caesarem faciunt certiores.

10. Caesar, ut per se consilium caperet, quid faciendum videretur, nauim conscendit atque omnem classem se sequi iussit, nullis nostris militibus inpositis; quod, quum longius paullo discederet, munitiones nudare nolebat. Quumque ad eum locum accessisset, qui adpellatur Chersonesus, aquandique caussa remiges in terram exposuisset, nonnulli ex eo numero, quum longius a nauibus praedatum processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex iis co-

intermissis. Edd. vet. omis-
quod factum ob sequens inter-
mittant.

dedititiis Pomp. Conf. B.
C. 3, 99. Cellarius.

in naues. Iurinius credit ex-
cidisse onerarias.

ut per se (ipse praesens) conf-
cap. M.

nudare nolebat. alii nudare
eo numero. Dauis. addidit eo
e codd. et edd. vet.

processissent. Edd. vet. con-
cessissent.

gnouerunt, Caesarem ipsum in classe venisse nec viros milites in nauibus habere. Qua re comperta, magnam sibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendae rei crediderunt. Itaque naues omnes, quas paratas habuerant ad nauigandum, propugnatoribus instruxerunt, Caesarique redeunti cum classe occurrerunt: qui duabus de causis eo die dimicare volebat, quod et nullos milites in nauibus habebat, et post horam decimam diei res agebatur, nox autem adlatura videbatur maiorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant: sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio, quae neque virtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de causis naues, quas potuit, Caesar ad terram detrahit, quem in locum illos successuros non existimabat.

11. Erat una nauis Rhodia in dextro Caesaris cornu, longe ab reliquis conlocata. Hanc conspicati hostes non tenuerunt sese, magnoque impetu quatuor ad eam constrictae naues et complures apertae contenderunt. Cui coactus est Caesar ferre subsidium, ne turpem in conspectu contumeliam acciperet; quamquam si quid grauius illis accidisset, merito calurum iudicabat. Proelium commissum est magna contentione Rhodiorum: qui, quum in omnibus dimicationibus et scientia et virtute praestitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant, ne quod suorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita proelium secundissimum est factum. Capta est vna hostium quadriremis, depressa est alte-

quae neque. sic codd. et edd. ver. Vulgo *qua.* Iurinius mallet *quam.*

turpem. Ita codd. Vulgo *turpiter.*

in conspectu. Codd. recent. addunt *hostium.* Gruter. mallet *omnium.*

illis. Rhodius scilicet licet *nauis* praecedat, per synthesin.

depressa est altera. Post haec verba codd. recentiores addunt, *alteraque perturbata*; antiquiores non addunt. Gronovius (Obs. 4, 19) pro *perturbata* legi vel-

ra: deinde (duae) omnibus epibatis nudatae: magna praeterea multitudo in reliquis nauibus propugnatorum est interfecta. Quod nisi nox proelium diremisset, tota classe hostium Caesar potitus esset. Hac calamitate perterritis hostibus, aduerso vento leniter flante, naues onerarias Caesar remulco victricibus suis nauibus Alexandriam deducit.

12. Eo detrimento adeo sunt fracti Alexandrini, quum iam non virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum, se victos viderent, ** quibus et superioribus locis subleuabantur, vt ex aedificiis defendi possent: et materiam cunctam obiicerent, quod nostrae classis obpugnationem etiam ad terram verebatur. Iidem, postea quam Ganymedes in concilio confirmavit, sese et eas, quae essent amissae, restitutum et numerum adaucturum, magna spe et fiducia veteres reficere naues, adcuratiusque huic rei studere atque inservire instituērunt: ac, tamen amplius CX nauibus longis in portu naualibusque amiserant, non tamen reparandae classis cogitationem deposuerunt: videbant enim, non auxilia Caesari, non commeatus subportari posse, si classe ipsi valerent. Praeterea nautici homines, vrbis et regionis maritumae, quotidianoque vsu a pueris exercitati, ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant et, quantum paruulis nauigiis profecissent, sentiebant. Itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt.

let perforata. M. Iurinius dat depressa est altera perforata.

deinde omnibus (vulgo, omnes) epib. nudatae. Facile credo Davilio, dein duae legendum esse; aut Turnebo, duae pro deinde legenti. De epibatis vid. Ind. M.

remulco — h. e. captas naues, remulco (v. Ind.) religatas e suis nauibus, deducit. M. Quidam codd. remigio, vitio librariorum.

nauibus. Addidit Oudend. e codd. Idem mallet cum vict. suis nauibus. Bene.

ex aedificiis. Ciacconius vs aed. correxerat, quod alii receperunt, quia non animaduertant lacunam, quae paulo ante est. M. Lacunam Rhellicanus non agnoscit, et sic coniungit dicta: a quibus (Caesarianis classiaris) Alexandrini eminentioribus locis subleuaban-

13. Erant omnibus ostiis Nili custodiae exigendi portorii causa dispositae. Naues veteres erant in occultis Regiae naualibus, quibus multis annis ad navigandum non erant vsi. Has reficiebant; illas Alexandriam reuocabant. Deerant remi; porticus, gymnasia, aedificia publica detegebant; asseres remorum vsam obtinebant: aliud naturalis sollertia, aliud vrbis copia subministrabat. Postremo non longam navigationem parabant, sed praesentis temporis necessitati seruebant et in ipso portu confligendum videbant. Itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes duas et viginti, quinqueremes quinque confecerunt. Ad has minores apertasque complures adiecerunt et, in portu periclitati remigio, quid quaeque earum efficere posset, idoneos milites inposuerunt, seque ad confligendum omnibus rebus parauerunt. Caesar Rhodias naues nouem habebat, (nam, decem missis, vna in cursu litore Aegyptio defecerat) Ponticas octo, Lycias quinque, ex Asia duodecim. Ex his erant quinqueremes quinque et quadriremes decem: reliquae infra hanc magnitudinem et pleraeque apertae. Tamen virtute militum confusus, cognitis hostium copiis, se ad dimicandum parabat.

14. Postquam eo ventum est, vt sibi vterque eorum confideret; Caesar Pharon classe circumuehitur, aduersasque naues hostibus constituit; in dextro cornu Rhodias conlocat, in sinistro Ponticas: inter has

tur. Cellarius legi vult *qui et sup. locis subl. vt vix* etc.

nautici. Hoc puto delendum: nam homines vrbis et reg. maritumae sunt vno verbo *maritimi*, et a pueris exercitati sunt vno verbo *nautici*, quod verbum aliquis in margine explicandi causa addiderat. Sic c. 16 *maritimi nauticique* dicuntur coniunctim et sine explicatione; hoc loco periphrasis horum verborum est. *M.*

bonum. Hoc e codd. dedit Victor. V. L. 10, 24. notatque significare *dotem*.

omnibus ostiis Nili. Codd. quidam et edd. vet. *in omnibus ostiis portuum Nili.* Sic Liuius 35, 39. *ad ostium portus.* vbi vid. Gronou.

Regiae naualibus. vid. de B. C. 3, 112. *M.* Non opus est legere, vt in edd. vet. *regionis naualibus*, vel, vt velit Dauis. *Regis nau.*

spatium quadringentorum passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues videbatur. Post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quae quamque earum sequatur et, cui subueniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt atque instruunt: in fronte conlocant duas et viginti, reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. Magnum praeterea numerum minorum nauigiorum et scapharum producunt cum malleolis ignibusque, si quid ipsa multitudo et clamor et flamma nostris terroris adferre possent. Erant inter duas classes vada transitu angusto, quae pertinent ad regionem Africae: (sic enim praedicant, partem esse Alexandriae dimidiam Africae:) satisque diu inter ipsos est expectatum, ab vtris transeundi fieret initium; propterea quod, eis qui intrassent, et ad explicandam classem, et ad receptum, si durior accidisset casus, inpeditiones fore videbantur.

15. Rhodiis nauibus praeerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Graecis, comparandus. Hic ob notissimam scientiam atque animi magnitudinem delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. Qui, ubi Caesaris animum aduertit, *Videris mihi*, inquit, *Caesar, vereri, si haec vada primis nauibus intra-*

malleoli ignesque sunt malleoli igniti, genus telorum ignitorum. Erat autem omnino ignitum telum lignum teres (hastile, sagitta, iaculum), circumdatum repletumque pice, stipula, aliisque ignem concipiente materia, quod antequam mittebatur, incendi solebat: ignis ergo inter volandum augetur et, cuiusque telum adhaeserit, id incendit. Vnum genus, salaricam, Linus (21, 8) descripsit; aliud, malleolum, Ammianus Marcellinus (23, 4). *M.* Cf. et Veget. 4, 18.

ad regionem Africae, h. e. usque ad eam regionem vbi Alexandriae, vbi Africa incipit, vbi confinia Africae et Asiae sunt ex opinione illorum hominum. Inde sequitur, partem Alexandriae dimidiam esse Africae, et intelligitur, alteram partem dimidiam esse Asiae. *M.* De diuerso termino Asiae Africaeque olim statuto v. Cellarius Not. O. A. 1, 14, 5.

propterea quod, eis (in ea vada) qui intrassent — (hi) imped. f. videb. Sic Oud. restituit lectionem et explicauit lo-

veris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem possis explicare. Nobis rem committe, nos proelium sustinebimus, (neque tuum iudicium fallemus) dum reliqui subsequantur: hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis et dedecori et dolori est. Caesar illum adhortatus, atque omnibus laudibus profecutus, dat signum pugnae. Progressas ultra vadum quatuor Rhodias naues circumstunt Alexandrini atque in eas inpetum faciunt. Sustinent illi atque arte sollertiaque se explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transuersa hosti obiceretur, nullius remi detergerentur, sed semper venientibus aduersae occurrerent. Interim sunt reliquae subsecutae. Tum necessario discessum ab arte est, propter angustias loci, atque omne certamen in virtute constitit. Neque vero Alexandriae fuit quisquam aut nostrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in obpugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecta peteret atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet precibusque et votis victoriam suis ab Diis immortalibus exposceret.

16. Minime autem par erat proelii certamen: nostris enim prorsus neque terra neque mari effugium dabatur victis, omniaque victoribus erant futura in incerto: illi, si superassent nauibus, omnia tenerent;

cum: *els* e codd. pro vulg. *eo*, aut pro *et* vel *ii*, quod quidam codd. habent, recepit. Mihi quidem videtur vulgata verior: *propterea quod, eo qui intrassent* —. Dixerat, esse vada transitu angusto: qui ergo eo (in ea vada) intrant, hi erunt inpeditiones ad pugnam. *Intrare vada* etiam cap. 15 occurrit. *M.* Pro *intrassent* alii *transirent* vel *transissent*.

Euphranor. De huius meritis et exitu tristi vid. c. 25. *M.* *primis nauibus.* bene sic, nam sequitur *reliquam classem*. Cf.

Gronou. Obs. 1, 7. Alii, nec male, *primus nauibus*.

nullius remi. Codd. quidam *nullaeque*, antiquae.

ex omni prospectu, quocumque demum loco stare et prospicere posset. *M.*

nostris enim prorsus. Fere omnes libri pro *prorsus* habent *pulsis*: bene. Sed ita mox delebitur *victis*, quod interpretamentum est eius, qui monere voluit, pulsos et victores obponi, ut victos et victores. *M.*

illi, si super. Minus haec

Pp

si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. Simul illud graue ac miserum videbatur, perpaucos de summa rerum ac de salute omnium decertare: quorum si qui aut animo aut virtute cecidisset, reliquis etiam esset cauendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Haec superioribus diebus saepenumero Caesar suis exposuerat, ut hoc maiori animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam viderent. Eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus, ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaque hoc animo est decertatum, ut neque maritumis nauticisque sollertia atque ars praesidium ferret; neque numero nauium praestantibus multitudo prodesset, neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adaequari. Capitur hoc proelio quinqueregis una et biremis cum defensoribus remigibusque et deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus: reliquae propinquam fugam ad oppidum capiunt, quas protexerunt ex molibus atque aedificiis imminentibus, et nostros adire propius prohibuerunt.

17. Hoc ne sibi saepius accidere posset, omni re-

cohaerent cum praecedentibus, ni subaudias *quum*.

rel. et. esset cauendum. sibi de salute. Edd. quaedam *cauendum*, quod Dauisio placet. Rossetus et Clarkius voluere *cedendum*. non opus. Multo minus admittes Iurinii *luendum*.

maritumis nauticisque. Conf. cap. 12. *M.*

flexi ad virtutem. Dauisius ingeniose coniecit, legendum esse, *electi ad virtutem*, i. e. propter virtutem, ratione virtutis, *eis ageretur*. Probauit coniecturam Clarkius et e B. C. 3, 84. comparauit, *electi ad perniciem*.

M. Tò *electi* iam volebat Ciaccon. Codd. varii *flecti*, unde coniectura ista egregie firmatur. Ceterum *flecti* bonum sensum dat, i. e. inducti contra fluxum morem.

multitudinis. E codd. post hoc verbum addendum est *hostium*. *M.* Id visum Dauisio et Clarkio. Contra natum e glossa statuit Oud.

vir. Non certum est hoc verbum, si codd. spectentur, et potest commodè abesse. *M.*

molemque, ad insulam pertinentem. Descripta est *mole* B. C. 3, 112. *M.*

nione Caesar contendendum existimauit, ut insulam molemque, ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem: perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, et illam et urbem vno tempore tentari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes decem et leuis armaturae electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora scaphasque inponit: inde alteram insulae partem distinquendae manus caussa constratis nauibus adgreditur, praemiis magnis propositis, qui primus insulam cepisset. Ac primo inpetum nostrorum pariter sustinuerant: vno enim tempore et ex tectis aedificiorum propugnabant et litora armati defendebant; quo propter asperitatem loci non facilis nostris aditus dabatur; et scaphis nauibusque longis quinque mobiliter et scilicet angustias loci tuebantur. Sed ubi, primum locis cognitis vadisque pertentatis, pauci nostri in litore consisterunt atque hos sunt alii subsecuti, constanterque in eos, qui in litore aequo insisterant, inpetum fecerunt; omnes Pharitae terga verterunt. His pulsae custodia portus relictæ, ad litora et vicum applicauerunt, seque ex nauibus ad tuenda aedificia eiecerunt.

18. Neque vero diutius ipsi ea munitione se con-

in oppido, et illam et urbem. Haec tantopere variantur in libris scriptis, ut de vera lectione constare nequeat: neque vlla vllius codicis lectio sensum commodum habet. Nolo igitur explicationes et emendationes lectionis incertae tentare. *M.* Iurinius pro *illam* legi iubet *insulam* et pro *tentari* vult *tutari*, ubi subaudiendum *se*. Quid si legas *illam* scilicet insulam et molem?

inde alteram. An, *ipso alteram*? Illud *inde* est in vno codice; ceteri omnes habent vel *in*, vel *neque*, vel *inque*. *M.*

constratis nauibus. alii cum *c. n.* Mox quidam *At primo*, minus bene.

pertentatis. Edd. quaedam *praetentatis*. recte, si codd. adicerent.

custodia p. relictæ. Iurinius mallet *custodias p. relictæ*.

ad litora et v. ad. Plerique codd. habent, *naues ad litora et v. adp.* De vico cf. B. C. 3, 112. *M.* Subaudire *naues* sufficit.

ipsi ex munitione. Et *ipsi* et *ex* a bonis codd. abest; nec quisquam desiderabit, si omittatur. *M.* Lego *ea munitione*,

P p 2

tinere potuerunt: et si erat non dissimile, atque Alexandriae, genus aedificiorum, ut minora maioribus conferantur, turresque editae et coniunctae muri locum obtinebant: neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad obpugnandum. Sed terror hominibus mentem confusumque eripit et membra debilitat: ut tunc accidit. Qui se in aequo loco ac plano pares esse confidebant, iidem, perterriti fuga suorum et caede paucorum, triginta pedum altitudinem in aedificiis consistere ausi non sunt, sedque per molem in mare praecipitauerunt et octingentorum passuum intervallo ad oppidum enatauerunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt, sed numerus captiuorum omnino fuit DC.

19. Caesar, praeda militibus concessa, aedificia diripi iussit, castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit atque ibi praesidium posuit. Hunc fuga Pharitae reliquerant; fortiozem illum propiorumque oppido Alexandrini tuebantur. Sed eum postero die simili ratione adgreditur, quod, his obtentis duobus, omnem nauigiorum excursus et repentina latrocinia sublatum iri videbatur. Iamque eos, qui praesidio eum locum tenebant, tormentis ex nauibus sagittisque depulerat atque in oppidum redegerat; et cohortium trium instar in terram exposuerat: non enim plures consistere angustiae loci patiebantur; reliquae copiae in nauibus stationem obtinebant. Quo facto imperat, pontem aduersus hostem praeuallari et, qua exitus nauibus erat fornice

quod bene dedit Dauis. Sequitur eum Clarke. Vulgo legitur *ex*, ubi praepositionem deletam cupit Scaliger. Virgilius reponerat *in mun.* Oud. pro *ipsi ex* coniciebat *Pharitae*, nimis audacter.

genus aedificiorum. Cf. cap. c. M.

octingentorum. Cod. Valli habet *nongentorum*, ut C. §. 112.

intervallo. Alii *intervalum* fuit DC. In codd. vero *sex millia* legitur, quem numerum, ut nimium, videntur editores mutasse. M.

ad pontem, qui propter. Schl.

exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus obpleri atque obstrui: quorum altero opere effecto, ut nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex oppido se eiecerunt et contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemque tempore, quae consueuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem constituerunt. Pugnabatur a nobis ex ponte, ex mole; ab illis ex arca, quae erat aduersus pontem, et ex nauibus contra molem.

20. In his rebus occupato Caesare militesque hortante, remigum magnus numerus et classiariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur, pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapidibus ac fundis a mole repellebant ac multum proficere multitudine telorum videbantur. Sed, postquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci; ut sine signis certisque ordinibus, sine ratione prodierant, sic temere in naues refugere coeperunt. Quorum fuga incitati Alexandrini plures ex nauibus egrediebantur nostrosque acrius perturbatos insequiebantur. Simul, qui in nauibus longis remanserant, scalas rapere nauesque a terra repellere properabant, ne hostes nauibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri cohortium trium, quae in ponte ac prima mole constiterant, quum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum aduersi

duo pontes fuisse, alter, qui molem cum Pharo, alter, qui cum oppido iungeret.

videbatur. Bentleius velit *videbas.*

coh. trium instar. Sic Cic. ad Att. 16, 5. *instar septuaginta epistolarum.*

fornice exstructo. i. e. per

fornicem. Vulgo male distinguunt ante *fornice.*

ut nulla etc. Oud. hoc *ut* et *max eiecerunt* dedit e codd.

plures. Hoc addunt e codd. Grut. Davil. Oud.

qui in nauibus. scil. Caesariani.

sustinerent, veriti, ne ab tergo circumuenirentur et discessu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem in ponte institutam reliquerunt et magni cursu incitati ad naues contenderunt: quorum pars, proximas nacta naues, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens et dubitans, quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est; nonnulli feliciore exitu, expeditas ad ancoram naues consecuti, incolumes discesserunt; pauci, adleuati scutis et animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

21. Caesar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem et munitiones contendere, eodem in periculo versatus est. Postquam vniuersos cedere animadvertit, in suum nauigium se recepit. Quo multitudo hominum infecuta quum inrumperet, neque administrandi neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit atque ad eas, quae longius constiterant, naues adnatauit. Hinc suis laborantibus subsidio scaphas mit-

ponte. Sic cod. vetus. Vulgo *pontem*.

ad ancoram. Sic et G. 5.
9. Vulgo *ancoras*.

adleuati scutis, portantur a scutis per mare, super scutis nantant. Quidam codd. *adleuatis scutis*, ita ut inter natandum scuta adtollerent, seque iis tegerent. Sed sequor priorem lectionem. *M.* Minus recte. Natantes scuta supra caput tenuisse milites Romanos, satis notum est, quo se contra telorum ictus protegerent.

neque admn. Iurinius praemitti optat et vel ut.

administrandi. vid. Ind. *M.*

naues adnatauit. Eo tempore, ut Plutarchus in Caes. c. 49, Appian. C. 2, 90. p. 484, Suetonius in Iul. c. 64, Dio Cas-

sus 42, 40 narrant, hac anni praesentia Caesar fuit, ut neque lacuam inter natandum leuaret, ne libelli, quos tenebat, maderent. Verbo haec monuerat Brantius. Etsi vero Suetonius negat, eum paludamentum abiectum: tamen Appianus et Dio hoc confirmant, adduntque adeo, Alexandrinos illud sublatum tropaeo adfixisse. Testasse Suetonius, quippe Romanus, cui talia certo cognita esse poterant, disertis verbis addidit, non dimissum esse a Caesare paludamentum, ut numerum, et de re inter exteros sparsam, haec narratione obposita vanitatis argueret. Vltimus tamen (Annal. p. 471) ceterorum narrationem Suetonianae praefert. *M.*

paulo ultra a. num. Vera est duorum codd. lectio, *prope eum nuntium*. Si cui aliter vi-

tens, nonnullos conseruauit; nauigium quidem eius, multitudine depressum militum, vna cum hominibus interiit. Hoc proelio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter quadringenti et paullo ultra eum numerum classiarii et remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmauerunt atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt vsi postea ad mittenda nauigia.

22. Hoc detrimento milites nostri tantum abfuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis, in proeliis quotidianis, quodcumque fors obtulerat, procurentibus et erumpentibus Alexandrinis. ** manum comprehendi multum operibus, et ardentibus studiis militum: nec diuulgata Caesaris hortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi et continendi a periculosis simis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

23. Alexandrini, quum Romanos et secundis re-

detur, is e variis lectionibus paulo post eum numerum, vel, paulo eum numerum, vel e vulgata, paulo ultra e. num.) metrem eligit. M.

tantum abfuerunt—fecerint. Credo, hanc esse probabilem lectionem, quia res ipsa talem sensum postulat: codices tamen valde discrepant, et miras lectiones exhibent, ex quibus erui poterit tale quid: *Hoc detr. acc. mil. nostri minime sunt perturbati, sed incensi, atque magnas accessiones fecerunt—*, M. Hactenus sensus clarus, tantum abfuerunt a perturbatione, ut —.

** manum — Locus corruptus, cui a nemine adhuc medicina inuenta est. Cellar. Tollendae lacunae legi vult Iurin.: *Hoc — perturbarentur, incensi — ac-*

cessiones fecerunt in op. h. expug. in proeliisque quotid. quand. proc. et erump. Alex. fors obtulerat manum conferendi facultatem ardentibus studiis militum. Mihi videtur hic bene constitui locus, neque vero necesse esse, ut istud ut subprimatur et verbum fecerint mutetur.

Subsequi. Hoc non intelligo; fastusque est Oudendorpius, se non allequi sensum. Multis modis tentavi; sed nihil, quod reppereram, erat in his verbis: illud vnum videbatur ferri posse, si subsequi esset assequi, quasi labor et cupiditas ita festinassent, ut hortatio (ne sibi nocerent labore et cupiditate) non posset eos assequi, satis mature ad eos peruenire. Sed foret hic sensus valde contortus. M.

et continendi. hoc ex edit. Dauisii et aliis exciderat.

spatium quadringentorum passuum relinquit, quod satis esse ad explicandas naues videbatur. Post hunc ordinem reliquas naues subsidio distribuit: quae quamque earum sequatur et, cui subueniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt atque instruunt: in fronte conlocant duas et viginti, reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt. Magnum praeterea numerum minorum nauigiorum et scapharum producunt cum malleolis ignibusque, si quid ipsa multitudo et clamor et flamma nostris terroris adferre possent. Erant inter duas classes vada transitu angusto, quae pertinent ad regionem Africae: (sic enim praedicant, partem esse Alexandriae dimidiam Africae:) satisque diu inter ipsos est expectatum, ab vtris transeundi fieret initium; propterea quod, eis qui intrassent, et ad explicandam classem, et ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore videbantur.

15. Rhodiis nauibus praeerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Graecis, comparandus. Hic ob notissimam scientiam atque animi magnitudinem delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. Qui, ubi Caesaris animum aduertit, *Videris mihi, inquit, Caesar, vereri, si haec vada primis nauibus intra-*

malleoli ignesque sunt malleoli igniti, genus telorum ignitorum. Erat autem omnino ignitum telum lignum teres (hastile, sagitta, iaculum), circumdatum repletumque pice, stipula, aliisque ignem concipiente materia, quod antequam mittebatur, incendi solebat: ignis ergo inter volandum augetur et, cuiusque telum adhaeserit, id incendit. Vnum genus, falaricam, Linius (21, 8) descripsit; aliud, malleolum, Ammianus Marcellinus (23, 4). *M.* Cf. et Veget. 4, 18.

ad regionem Africae, h. e. vsque ad eam regionem vrbis Alexandriae, ubi Africa incipit, ubi cohincia Africae et Asiae sunt ex opinione illorum hominum. Inde sequitur, partem Alexandriae dimidiam esse Africae, et intelligitur, alteram partem dimidiam esse Asiae. *M.* De diuerso termino Asiae Africaeque olim statuto v. Cellarius Not. O. A. 1, 17, 5.

propterea quod, eis (in ea vada) qui intrassent — (bi) impedi. f. videb. Sic Oud. restituit lectionem et explicauit lo-

veris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem possis explicare. Nobis rem committe, nos proelium sustinebimus, (neque tuum iudicium fallamus) dum reliqui subsequantur: hos quidem diutius in nostro conspectu gloriari, magno nobis et dedecori et dolori est. Caesar illum adhortatus, atque omnibus laudibus profecutus, dat signum pugnae. Progressas ultra vadum quatuor Rhodias naues circumfistunt Alexandrini atque in eas inpetum faciunt. Sustinent illi atque arte sollertiaque se explicant: ac tantum doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transuersa hosti obiceretur, nullius remi detergerentur, sed semper venientibus aduersae occurrerent. Interim sunt reliquae subsecutae. Tum necessario discessum ab arte est, propter angustias loci, atque omne certamen in virtute consistit. Neque vero Alexandriae fuit quisquam aut nostrorum, aut oppidanorum, qui aut in opere, aut in obpugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecta peteret atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet precibusque et votis victoriam suis ab Diis immortalibus exprecaret.

16. Minime autem par erat proelii certamen: nostris enim prorsus neque terra neque mari effugium dabatur victis, omniaque victoribus erant futura in incerto: illi, si superassent nauibus, omnia tenerent;

cum: *eis* e codd. pro vulg. *eo*, aut pro *et* vel *ii*, quod quidam codd. habent, recepit. Mihi quidem videtur vulgata verior: *propterea quod, eo qui intrassent* —. Dixerat, esse vada transitu angusto: qui ergo eo (in ea vada) intrant, hi erunt impeditiores ad pugnam. *Intrare vada* etiam cap. 15 occurrit. *M.* Pro *intrassent* alii *transirent* vel *transissent*.

Euphranor. De huius meritis et exitu tristi vid. c. 25. *M.* *primis nauibus.* bene sic, nam sequitur *reliquam classem.* Cf.

Gronou. Obs. 1, 7. Alii, nec male, *primus nauibus.*

nullius remi. Codd. quidam *nullaeque*, antiquae.

ex omni prospectu, quocumque demum loco stare et propicere posset. *M.*

nostris enim prorsus. Fere omnes libri pro *prorsus* habent *pulsis*: bene. Sed ita mox delebitur *victis*, quod interpretamentum est eius, qui monere voluit, pulsos et victores obponi, ut victos et victores. *M.*

illi, si super. Minus haec

Pp

si inferiores fuissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. Simul illud graue ac miserum videbatur, perpaucos de summa rerum ac de salute omnium decertare: quorum si qui aut animo aut virtute cessisset, reliquis etiam esset cauendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Haec superioribus diebus saepenumero Caesar suis exposuerat, vt hoc maiori animo contenderent, quod omnium salutem sibi commendatam viderent. Eadem suum quisque contubernalem, amicum, notum prosequens erat obtestatus, ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum iudicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaque hoc animo est decertatum, vt neque maritumis nauticisque sollertia atque ars praesidium ferret; neque numero narium praestantibus multitudo prodesset, neque flexi ad virtutem ex tanta multitudine viri virtuti nostrorum possent adaequari. Capitur hoc proelio quinqueregis vna et biremis cum defensoribus remigibusque et deprimuntur tres, nostris incolumibus omnibus: reliquae propinquam fugam ad oppidum capiunt, quas protexerunt ex molibus atque aedificiis imminentibus, et nostros adire propius prohibuerunt.

17. Hoc ne sibi saepius accidere posset, omni ra-

cohaerent cum praecedentibus, ni subaudias *quum*.

rel. et. esset cauendum. sibi de salute. Edd. quaedam *cadendum*, quod Dauisio placet. Rossetus et Clarkius voluere *cedendum*. non opus. Multo minus admittes Iurinii *luendum*.

maritumis nauticisque. Conf. cap. 12. *M.*

flexi ad virtutem. Dauisius ingeniose coniecit, legendum esse, *electi ad virtutem*, i. e. propter virtutem, ratione virtutis, *eis ἀρετῆν*. Probauit coniecturam Clarkius et o B. C. 3, 84. comparauit, *electi ad pernecitatem*.

M. *Tō electi* iam volebat Ciaccon. Codd. varii *flecti*, vnde coniectura ista egregie firmatur. Ceterum *flexi* bonum sensum dat, i. e. inducti contra suorum morem.

multitudinis. E codd. post hoc verbum addendum est *hostium*. *M.* Id visum Dauisio et Clarkio. Contra natum o glossa statuit Oud.

vir. Non certum est hoc verbum, si codd. spectentur, et potest commodè abesse. *M.*

molemque, ad insulam pertinentem. Descripta est moles B. C. 3, 112. *M.*

nione Caesar contendendum existimauit, ut insulam molemque, ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem: perfectis enim magna ex parte munitio- nibus in oppido, et illam et urbem vno tempore ten- tari posse confidebat. Quo capto consilio, cohortes decem et leuis armaturae electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in nauigia minora sca- phasque inponit: inde alteram insulae partem disti- nendae manus causa constrictis nauibus adgreditur, praemiis magnis propositis, qui primus insulam cepis- set. Ac primo inpetum nostrorum pariter sustinue- rant: vno enim tempore et ex tectis aedificiorum pro- pugnabant et litora armati defendebant; quo propter asperitatem loci non facilis nostris aditus dabatur; et scaphis nauibusque longis quinque mobiliter et scienter angustias loci tuebantur. Sed ubi, primum locis cognitis vadisque pertentatis, pauci nostri in litore consisterunt atque hos sunt alii subsecuti, con- stanterque in eos, qui in litore aequo insiterant, in- petum fecerunt; omnes Pharitae terga verterunt. His pulsas custodia portus relicta, ad litora et vicum ad- plicauerunt, seque ex nauibus ad tuenda aedificia eiecerunt.

18. Neque vero diutius ipsi ea munitione se con-

in oppido, et illam et ur- bem. Haec tantopere variantur in libris scriptis, ut de vera le- ctione constare nequeat: neque vlla vllius codicis lectio sensum commodum habet. Nolo igitur explicationes et emendationes le- ctionis incertae tentare. *M.* Iu- rinus pro *illam* legi iubet *in- sulam* et pro *tentari* vult *tuta- ri*, ubi subaudiendum *se*. Quid si legas *illam* scil. insulam et *molem*?

inde alteram. An, *ipso alte- ram*? Illud *inde* est in vno codice; ceteri omnes habent vel *in*, vel *neque*, vel *inque*. *M.*

constrictis nauibus. alii cum *c. n.* Mox quidam *At primo*, minus bene.

pertentatis. Edd. quaedam *praetentatis*. recte, si codd. ad- dicerent.

custodia p. relicta. Iurinius mallet *custodias p. relictas*.

ad litora et v. ad. Plerique codd. habent, *naues ad litora et v. adp.* De vico cf. B. C. 3, 112. *M.* Subaudire *naues* sufficit.

ipsi ex munitione. Et *ipsi* et *ex* a bonis codd. abest; nec quisquam desiderabit, si omitta- tur. *M.* Lego *ea munitione*,

Pp 2

tinere potuerunt: etsi erat non dissimile, atque Alexandriae, genus aedificiorum, ut minora maioribus conferantur, turresque editae et coniunctae muri locum obtinebant: neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad obpugnandum. Sed terror hominibus mentem confusumque eripit et membra debilitat: ut tunc accidit. Qui se in aequo loco ac plano pares esse confidebant, iidem, perterriti fuga suorum et caede paucorum, triginta pedum altitudinis in aedificiis consistere ausi non sunt, sedque per molem in mare praecipitauerunt et octingentorum passuum intervallo ad oppidum enatauerunt. Multi tamen ex iis capti interfectique sunt, sed numerus captiuorum omnino fuit DC.

19. Caesar, praeda militibus concessa, aedificia diripi iussit, castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communiuit atque ibi praesidium posuit. Hunc fuga Pharitae reliquerant; fortiorem illum propioremque oppido Alexandrini tuebantur. Sed eum postero die simili ratione adgreditur, quod, his obtentis duobus, omnem nauigiorum excursus et repentina latrocinia sublatum iri videbatur. Iamque eos, qui praesidio eum locum tenebant, tormentis ex nauibus sagittisque depulerat atque in oppidum redegerat; et cohortium trium instar in terram exposuerat: non enim plures consistere angustiae loci patiebantur; reliquae copiae in nauibus stationem obtinebant. Quo facto imperat, pontem aduersus hostem praeuallari et, qua exitus nauibus erat fornice

quod bene dedit Dauis. Sequitur eum Clarke. Vulgo legitur *ex*, ubi praepositionem deletam cupit Scaliger. Vrlinus reponerat *in mun.* Oud. pro *ipsi ex* coniciebat *Pharitae*, nimis audacter.

genus aedificiorum. Cf. cap. 4. *M.*

octingentorum. Cod. Vossii habet *nongentorum*, ut C. 3. 112.

intervallo. Alii *intervallum.* fuit DC. In codd. vero *sex millia* legitur, quem numerum, ut nimium, videntur editores mutasse. *M.*

ad pontem, qui proptor. Scil.

exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus obpleri atque obstrui: quorum altero opere effecto, ut nulla omnino scapha egredi posset, altero instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex oppido se eiecerunt et contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemque tempore, quae confluuerant nauigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem constituerunt. Pugnabatur a nobis ex ponte, ex mole; ab illis ex arca, quae erat aduersus pontem, et ex nauibus contra molem.

20. In his rebus occupato Caesare militesque hortante, remigum magnus numerus et classiariorum ex longis nauibus nostris in molem se eiecit. Pars eorum studio spectandi ferebatur, pars etiam cupiditate pugnandi. Hi primum nauigia hostium lapidibus ac fundis a mole repellebant ac multum proficere multitudine telorum videbantur. Sed, postquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex nauibus Alexandrini pauci; ut sine signis certisque ordinibus, sine ratione prodierant, sic temere in naues refugere coeperunt. Quorum fuga incitati Alexandrini plures ex nauibus egrediebantur nostrosque acrius perturbatos insequiebantur. Simul, qui in nauibus longis remanserant, scalas rapere nauesque a terra repellere properabant, ne hostes nauibus potinentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri cohortium trium, quae in ponte ac prima mole constiterant, quum post se clamorem exaudirent, fugam suorum viderent, magnam vim telorum aduersi

duo pontes fuere, alter, qui molem cum Pharo, alter, qui cum oppido iungeret.

videbatur. Bentleius velit videbat.

coh. trium instar. Sic Cic. ad Att. 16, 5. instar septuaginta epistolarum.

fornice exstructo. i. e. per

fornicem. Vulgo male distinguunt anteq. fornice.

ut nulla etc. Oud. hoc ut et mox eiecerant dedit e codd.

plures. Hoc addunt e codd. Grut. Dauil. Oud.

qui in nauibus. scil. Caesariani.

fustinerent, veriti, ne ab tergo circumuenirentur et discessu nauium omnino reditu intercluderentur, munitionem in ponte institutam reliquerunt et magno cursu incitati ad naues contenderunt: quorum pars, proximas nacta naues, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens et dubitans, quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis interfecta est; nonnulli feliciore exitu, expeditas ad ancoram naues consecuti, incolumes discesserunt; pauci, adleuati scutis et animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

21. Caesar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem et munitiones contendere, eodem in periculo versatus est. Postquam vniuersos cedere animad-vertit, in suum nauigium se recepit. Quo multitudo hominum insecuta quum inrumperet, neque administrandi neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex nauigio eiecit atque ad eas, quae longius constiterant, naues adnatauit. Hinc suis laborantibus subsidio scaphas mit-

ponte. sic cod. vetus. Vulgo *pontem.*

ad ancoram. Sic et G. 5.
9. Vulgo *ancoras.*

adleuati scutis, portantur a scutis per mare, super scutis nant. Quidam codd. *adleuatis scutis,* ita vt inter natandum scuta adtollerent, seque iis tegerent. Sed sequor priorem lectionem. *M.* Minus recte. Natantes scuta supra caput tenuisse milites Romanos, satis notum est, quo se contra telorum ictus protegerent.

neque admn. Iurinius praemitti optat et vel *vt.*

administrandi. vid. Ind. *M.*

naues adnatauit. Eo tempore, vt Plutarchus in Caes. c. 49, Appian. C. 2, 90. p. 484, Suetonius in Iul. c. 64, Dio Cas-

sius 42, 40 narrant, hac animi praesentia Caesar fuit, vt manum laeuam inter natandum levaret, ne libelli, quos tenebat, maderent. Verbo haec monuerat Brantius. Etsi vero Suetonius negat, eum paludamentum abiectisse: tamen Appianus et Dio hoc confirmant, adduntque adeo, Alexandrinos illud sublatum tropaeo adfixisse. Festasse Suetonius, quippe Romanus, cui talia certo cognita esse poterant, disertis verbis addidit, non dimissum esse a Caesare paludamentum, vt rumorem, ex de re inter exteros sparsam, sua narratione obposita vanitatis argueret. Vllerius tamen (Annal. p. 471) ceterorum narrationem Suetonianae praefert. *M.*

paulo ultra e. num. Vera est duorum codd. lectio, *prope eum numerum.* Si cui aliter vi-

tens, nonnullos conseruauit; nauigium quidem eius, multitudine depressum militum, vna cum hominibus interiit. Hoc proelio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter quadringenti et paulo ultra eum numerum classiarii et remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmauerunt atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt vsi postea ad mittenda nauigia.

22. Hoc detrimento milites nostri tantum abstinebant ut perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis, in proeliis quotidianis, quodcumque fors obtulerat, procurrentibus et erumpentibus Alexandrinis. ** manum comprehendi multum operibus, et ardentibus studiis militum: nec diuulgata Caesaris hortatio subsequi legionum aut laborem, aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi et continendi a periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

23. Alexandrini, quum Romanos et secundis redetur, is e variis lectionibus (paulo post eum numerum, vel paulo eum numerum, vel e vulgata, paulo ultra e. num.) meliorem eligit. M.

tantum abstinerunt — fecerint. Credo, hanc esse probabilem lectionem, quia res ipsa talem sensum postulat: codices tamen valde discrepant, et miras lectiones exhibent, ex quibus erui poterit tale quid: *Hoc detr. acc. mil. nostri minime sunt perturbati, sed incensi, atque magnas accessiones fecerunt* — M. Hactenus sensus clarus, tantum abstinerunt a perturbatione, ut —

** manum — Locus corruptus, cui a nomine adhuc medicina inuenta est. Collar. Tollendae locum legi vult Iuria: Hoc — perturbarentur, incensi — ac-

cessiones fecerunt in op. h. expug. in proelisque quotid. quand. proc. et erump. Alex. fors obtulerat manum conferendi facultatem ardentibus studiis militum. Mihi videtur hic bene constitui locus, neque vero necesse esse, ut istud ut subprimatur et verbum fecerint mutetur.

subsequi. Hoc non intelligo; falsusque est Ondendorpius, se non allequi sensum. Multis modis tentavi; sed nihil, quod repereram, erat in his verbis: illud vnum videbatur ferri posse, si *subsequi* esset *assequi*, quasi labor et cupiditas ita festinassent, ut hortatio (ne sibi nocerent labore et cupiditate) non posset eos allequi, satis mature ad eos peruenire. Sed foret hic sensus valde contortus. M.

et continendi. hoc ex edit. Dauii et aliis exciderat.

gitur Aegyptus Syriae, Pelusium adducit: idque oppidum, firmo praesidio occupatum Achillae propter obportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici praesidio pertinaciter propugnantibus, et copiarum magnitudine, quas integras vulueratis defessisque subiiciebat, et perseverantia constantiaque obpugnandi, quo die est adgressus, in suam redegit potestatem praesidiumque ibi suum conlocavit. Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Caesarem contendit, omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quae plerumque adest victori, pacarat atque in amicitiam Caesaris redegerat.

27. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen a similitudine litterae cepit: nam pars quaedam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus itineribus paullatim medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad laeus intervallo mari coniungitur. Cui loco quum adpropinquare Mithridaten Rex cognovisset et transeundum ei flumen sciret, magnas aduersus eum copias misit, quibus vel superari dederique Mithridaten, vel sine dubio retineri posse, cre-

quam seruentur, et vix mihi temperavi, quin h. l. a recensione Oudendorpiana recederem.

M. Emendavi. Ast Clarke volabat adduxit ob sequens rededit; sed sueta nostro temporum variatio. Dabif. coniiciebat cum advenit. Iurin. accessit.

Achillae. Sic boni codd. Penlet scil. a praesidio. Vulgo ab Achilla.

pedestri. Infra c. 33. terrestri. propugnantibus oppidanis. hoc verbum nunc non bene missum est a scriptore. M.

victoria. Codd. quidam victoriae.

pacarat. Ita cod. Vossii. Vulgo placarat.

deriuata, in varios veluti rivus diuisa, discurrens. Verbum mire per codices incertum est; habent alii, alii omittunt; sed videtur ob similitudinem verbi praecedentis negligenter omissum. M. Mirum videri poterat ita deriuari, ut forma litterae V inde prodiret. Ceterum notari meretur coniectura Wassii ad Sall. Iug. c. 88. a Myride seu Moeride lacu. de quo Plin. H. N. 5, 9. Herod. 2, 13.

mari coniung. Vulgo, a mari: male. M.

bus confirmari et aduersis incitari viderent; neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, ut coniectura consequi possumus, aut admoniti a Regis amicis, qui in Caesaris erant praefidiis, aut suo priore consilio, per occultos nuncios Regi probato, legatos ad Caesarem miserunt, *ut dimitteret Regem, transireque ad suos pateretur: paratam enim omnem multitudinem esse, confectam taedio puellae, fiduciario Regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod Rex imperasset: quo si auctore in Caesaris fidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudinifore impedimento, quo minus se dederent.*

24. Caesar, etsi fallacem gentem semperque alia-cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat; tamen petentibus dare veniam, utile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quae postularent, mansurum in fide dimissum Regem credebatur; sin, id quod magis illorum naturae conueniebat, ducem ad bellum gerendum Regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra Regem, quam contra conuenarum ac fugitiuorum manum, bellum esse gesturum. Itaque Regem cohortatus, *ut consuleret Regno paterno, parceret praeclarissimae patriae, quae turpissimis incendiis et ruinis esset deformata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem Populo Romano sibi praeferret; quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes arma-*

admoniti. codd. quidam *in-*
statu.

suo priore consilio. Sic quidem codices; sed Alexandrini hoc consilium nondum ceperant. Clarkius explicat sic, illos prius dedisse consilium, quam ab aliis acceperant, et sic dici h. l. *prius*, quali esset, priores consilio suo miserunt. Ego vero probo eas editiones, in quibus *suo*pte con-

silio, h. e. suo ipsorum consilio, legitur. — Pertinet haec Dio Cass. 42, 42. M.

Regi probato. Melior est haec lectio altera, quae habet *Regis*. In ista plurimi codd. consentiunt:

puellae, Arsinooe. Conf. a. 4, M.

fiduciario Regno. Ipse Rex, puer, in potestate Caesaris erat,

sos eum mitteret; dextra dextram tenens, dimittere coepit adulta iam aetate puerum. At Regius animus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suae moribus degeneraret, flens orare contra Caesarem coepit, *ne se dimitteret: non enim Regnum ipsum sibi conspectu Caesaris esse iucundius.* Compressis pueri lacrimis, Caesar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum adfirmans, ad suos dimisit. Ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Caesarem acriter bellum gerere coepit, ut lacrimas, quas in conloquio proiecerat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Caesaris Legati, amici, Centuriones, militesque laetabantur, quod nimia bonitas eius fallaciis pueri elusa esset: quasi vero id Caesar bonitate tantum adductus, ac non prudentissimo consilio, fecisset.

25. Quum, duce assumpto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos, animadverterent; eludentibusque militibus Regis aetatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque se quidquam proficere viderent; rumoresque existerent, magna Caesari praesidia terrestri itinere Syria Ciliciaque adduci (quod nondum Caesari auditum erat): commeatum, qui nostris mari subportabatur, intercipere statuerunt. Itaque, expeditis nauigiis, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis navibus, insidiabantur nostris commeatibus. Quod ubi Caesari nuntiatum est, classem iubet expediri atque instrui.

a quo diligentissime custodiebatur (de B. C. 3. 109). Arfinoe, Regis soror, erat apud exercitum, ut interea exercitui esset nomine et loco Regis (v. ibid. et huius libri c. 4). Haec igitur habebat Regnum fiduciarium, h. e. ad tempus ei creditum, donec legitimo domino, puero, restitueretur. Exemplum verbi *fiduciarus*, vid. B. C. 2. 17. *M.*

postularent. Iurinius malit pollicerentur.

Regius animus. Alii *Regis.* *laetabantur.* Sic et Celsus *paene laeti.* Bentleius mallet *indignabantur.* sed sequentia firmani vulgatum.

Syria Ciliciaque. Conf. cap. 1. *M.*

commeatum. Anteverbum hoc in edd. inreplebat *interea.* *M.*

Praeficit huic Tib. Neronem. Proliciscuntur in ea classe Rhodiae naues atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna, quae plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornauit, ad duriores casum referuat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem prosequebatur. Nam, quum ad Canopum ventum esset, instructaque vtrimque classis conflisset, et sua consuetudine Euphranor primus proelium commisisset et illic triremem hostium pectorasset ac demersisset: proximam longius infectus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est. Cui subsidium nemo tulit, siue quod in ipso satis praesidii pro virtute ac felicitate eius putarent esse, siue quod ipsi sibi timebant. Itaque vnus ex omnibus eo proelio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi victrice perijt.

26. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus, magnae nobilitatis domi, scientiaeque in bello et virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Caesaris, missus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia arcessenda, magnas copias, quas celeriter, et propensissima ciuitatum voluntate, et sua diligentia, confecerat, itinere pedestri, quo coniun-

Tib. Neronem. Cf. Sueton. *domit.* Sic et Sallust. *Cat.* 17: *Tiber.* c. 4. *Cellar.* Aldus contra codd. dederat *Praeficitur* *Iussit.* 5, 9.

huic Tib. Nero. *in Syr. Cilic.* Cap. 1. *M.*

Euphranor. vid. c. 15. *M.* *adducit.* Nihil est lectio *prosequebatur.* Melior altera haec: *Mithridates cum copis adducti:* quem enim adducit? lectio, *persequebatur.* *M.* Sed Cum ergo cod. regius Clarkii et G. 5, 9. *prosequi* idem notat supra habeat, *magnas copias,* ac *persequi.* Ita et Petron. c. 90. *prosequi lapidibus* et Cic. pro *cum magnis copis;* cum Verr. 2, 29. *verbis vehementioribus.* Conf. Ind. *Ciacconius* in suo libro *magnas copias* existere dixerit; cum quaedam odd. idem iam receperint, et sic omnia recta sint, si legatur, *Mithridates magnas copias adducti:* plane non video, cur falsas istas lectiones non num-

et illic. Al. et illi, eodem sensu. *V. Parei* lex. *Plant.* Iurim. conicit *illico,* vt apud Tacit. H. 4, 34.

Mithridat. Pergam. Cf. cap. 78. *Dio Cass.* 42, 41. *M.*

adducti: plane non video, cur falsas istas lectiones non num-

gitur Aegyptus Syriae, Pelusium adducit: idque oppidum, firmo praesidio occupatum Achillae propter obportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici praesidio pertinaciter propugnantis, et copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subiiciebat, et perseverantia constantiaque obpugnandi, quo die est adgressus, in suam redegit potestatem praesidiumque ibi suum conlocavit. Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Caesarem contendit, omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quae plerumque adest victori, pacarat atque in amicitiam Caesaris redegerat.

27. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen a similitudine litterae cepit: nam pars quaedam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus itineribus paullatim medium inter se spatium relinquens, diuersissimo ad litus intervallo mari coniungitur. Cui loco quum adpropinquare Mithridaten Rex cognouisset et transeundum ei flumen sciret, magnas aduersus eum copias misit, quibus vel superari dederique Mithridaten, vel sine dubio retineri posse, cre-

quam seruentur, et vix mihi temperavi, quin h. l. a recensione Oudendorpiana recederem. *M.* Emendaui. Ast Clarke volebat adduxit ob sequens redegit; sed sueta nostro temporum variatio. Datil. coniiciebat cum — aduenit. Iurin. accessit.

Achillae. Sic boni codd. Pendet scil. a praesidio. Vulgo ab Achilla.

pedestri. Infra c. 33. *terrestri.* *propugnantis* oppidanis. Hoc verbum nunc non bene omissum est a scriptore. *M.*

victoriae. Codd. quidam *victoriae.*

pacarat. Ita cod. Vossii. Vulgo *placarat.*

deriuata, in varios veluti rivos diuisa, discurrens. Verbum *mitre* per codices incertum est; habent alii, alii omittunt: sed videtur ob similitudinem verbi praecedentis negligenter omis- sum. *M.* Mirum videri poterat ita deriuari, ut forma litterae *q* inde prodiret. Ceterum notari meretur coniectura Wassii ad Sall. Iug. c. 88. a *Myride* seu *Moeride* lacu. de quo Plin. H. N. 5, 9. Herod. 2, 13.

mari coniung. Vulgo, a mari: male. *M.*

debat. : Quemadmodum autem optabat eum vinci, si-
latis habebat, interclusum a Caesare a se retineri.
Quae primae copiae flumen a Delta transire et Mi-
thridati occurrere potuerunt, proelium commiserunt,
festinantes praeripere subsequenter victoriae socie-
tatem; quorum inpetum Mithridates magna cum
prudencia, consuetudine nostra castris vallatis, susti-
nuit. Quam vero incaute atque insolenter succedere
eos munitionibus videret, eruptione undique facta,
magnum numerum eorum interfecit. Quod nisi lo-
corum notitia reliqui se texissent, partimque in naues,
quibus flumen transierant, recepissent, funditus dele-
ti essent. Qui ut paullulum ab illo timore se recrea-
runt, adiunctis iis, qui subsequabantur, rursus obpa-
gnare Mithridaten coeperunt.

28. Mittitur a Mithridate nuncius Caesari, qui
rem gestam perferret. Cognoscit ex suis, eadem haec
accidisse, Rex. Ita paene sub idem tempus et Rex
ad obprimendum Mithridaten proficiscitur, et Caesar
ad recipiendum. Celerrime fluminis Nisi navigatione
Rex est usus, in quo magnam et paratam classem ha-
bebat. Caesar eodem itinere uti noluit; ne nauibus
in flumine dimicaret: sed circumuectus eo mari, quod

magna cum prudentia. Hic
codex. Ciacconii addit, *constan-*
tiaque militum: bene. Alii, *con-*
stantiaque virtutum (male) et
Alexandrinorum imprudentia.
Sed illud, et *Alex. impr.*, est
alienum additamentum. *M.*

succedere. vid. Ind. *M.*
interfecit. Sic codd. Vulgo
interfecit.

qui rem gestam perferret.
Socius victoriae Mithridatis fuit
Antipater, Herodis *M.* pater,
cum Iudaeis. Ioseph. Archaeol.
14, 8. Hinc amicitia Caesaris
cum Antipatro, e qua initium
fortunae Herodis fuit, *Cellarius.*

Monuerant Glandorpius et Rhet-
licanus. — Ac Mithridates iis
ipsis literis, quibus victoriam
Caesari nuntiavit, magnopere ei
laudavit et commendavit Anti-
patrum. Cf. Villerii Annales p.
471. 472. *M.* Ad. E. 3957.

in qua magnam. Habent codd.
in quo: et quis non sine codd.
sic corrigat? Tamen et hoc vi-
tium est servatum atque adeo
defensum. *M.* Bene monet Mo-
rus. Et varii codd. dant istud
quo. Reposui.

supra demonstr. c. 14. M.
plantis. Scalig. e cod. Vri-
ni *plantia.*

Africae partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus, prius tamen Regis copiis occurrit, quam is Mithridaten adgredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. Confederat cum copiis Rex loco natura munito, quod erat ipse excellior, planitie ex omnibus partibus subiecta, tribus autem ex lateribus variis genere munitionibus tegebatur. Vnum latus erat adiectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret; tertium palude cingebatur.

29. Inter castra Regis et Caesaris iter flumen intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influebat; aberat autem ab Regis castris milia passuum circiter septem. Rex quum hoc itinere venire Caesarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Caesarem prohiberent et eminus ex ripis proelium inparirent: nullum enim processum virtus habebat, aut periculum ignavia subibat. Quae res incendit dolore milites equitesque nostros, quod tam diu pari proelio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore equites Germani, dispersi vada fluminis quae-
rentes, partim demillioribus ripis flumen transarunt; et legionarii, magnis arboribus excisis, quae longi-

alteram — obtineret. Castra Regis erant in loco excelliore, cuius latus aliquod ductum erat (procurrebat, extendebatur) editissimo loco (in summo cacumine, per summum cacumen illius excellioris loci), ut adeo caperet partem castrorum, ut ibi esse posset pars castrorum. Et cap. 30. 31 castrorum pars aliquoties dicitur in summo loco fuisse. Fortasse hic est sensus; sed nolo defendere. Adscribam alteram lectionem, si quis ea moneatur ad quaesendum: alt. ed. loco ductum in parte castr. obtinebat. Fortasse auctor potuisset

scribere: alterum editissimo loco tutam partem castrorum obtinebat. M.

proelium inpar, in quo qui virtute et fortitudine uti vult, nullos hac sua virtute progressus insignes facere, aut virtute multum efficere potest; qui vero timidus et ignavus est, nullum propterea damnum metuit aut accipit. M.

part proelio, pari fortuna et euentu, ut neutro inclinaret victoria. M.

partim. Non raro semel peritura nec repetitum. Cf. Cic.

tudine vtramque ripam contingerent, proiectis, repentinoque aggere iniecto, flumen transierunt. Quorum inpetum adeo pertimuerunt hostes, vt in fuga spem salutis conlocarent: sed id frustra; namque ex ea fugi pauci ad Regem refugerunt, paene omni reliqua multitudine interfecta.

30. Caesar, re praeclarissime gesta, quum subitum aduentum suum iudicaret magnum terrorem Alexandrinis iniecturum, protinus victor ad castra Regis pertendit. Haec quum et opere magno vallata, et loci natura munita aduerteret, confertamque armatorum multitudinem conlocatam in vallo videret, lassos itinere, ac proeliando milites ad obpugnanda castra succedere noluit. Itaque, non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod Rex in proximo vico non longe a suis castris muni-
verat brachiisque cum opere castrorum coniunxerat, vici obtinendi causa, Caesar adgressus omnibus copiis expugnat, non quo id minori numero militum consequi difficile factu putaret; sed vt ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra Regis obpugnaret. Itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus successerunt acerrimeque eminens proeliari coeperunt. Duabus ex partibus aditus obpugnationis nostris dabatur; vna, quam liberum accessum habere demonstraui; altera, quae mediocre interuallum inter castra et flumen Nilum habebat. Maxima et electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam par-

Verr. 2, 65. de Leg. 2, 17. Sall. Cat. 50. Vide et infra Af. 63. H. 34. 37.

proiectis. Leg. et *protectis* e quibusdam codd. *M.* Non opus, si *excis* adiectiue sumatur.

aggere. vid. Ind. *M.*

brachis. vid. Ind. *M.* Cf. Lau. 4, 9. Virg. Aen. 3, 336.

Frontin. 3, 17, 5. Lucan. 3, 387.

non quo. Ita cod. Petauii, qui instar omnium. Alii *quod*, quod Clarke recepit.

demonstrauit. Dixerat c. 28, castra Regis tribus lateribus fuisse tecta. Ergo quantum latus liberum accessum habuit. *M.*

proficiebant. Valgo additur

tem, quæ facillimum aditum habebat. Plurimum autem proficiebant in repellendis vulnerandisque nostris, qui regione fluminis Nili propugnabant: diuersis enim telis nostri figebantur, aduersi ex vallo castrorum, auersi ex flumine, in quo multae naues, instructae funditoribus et sagittariis, nostros impugnabant.

31. Caesar, quum videret, milites acrius proeliari non posse, nec tamen multum proficere propter locorum difficultatem; quumque animum aduerteret, excelissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis, quod et per se munitus esset, et studio partim pugnandi, partim spectandi, decucurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circumire castra et summum locum adgredi iussit; iisque Carfulenum praefecit, et animi magnitudine et rei militaris scientia virum praestantem. Quo ut ventum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerso clamore et proelio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes castrorum discurrere coeperunt. Quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati, ut paene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent: ex quo decurrentes magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acruatim se de vallo praecipitauerunt in eam partem, quæ flumini erat adiuncta. Horum primis in ipsa fossa munitionis magna ruina obpressis, ceteri faciliorem fugam

hostes; quod tamen etiam quidam codd. habent. *M.* Frequens nostro est *synthesis*, ut *G. 6, 11. patitur — faciunt.* *Alf. 6. multitudo erupit — occupant.* Ita et *Ouid. Met. 5, 307. turba venit — committunt. regione flum.* Alii *in regione.* *Iurin. volebat e regione, male.* *Cf. Oud. ad Suet. Caes. c. 39.*

cohortes. *Paetnus addit tres.* *Iurin. forsitan aliquot.*

Carfulenum. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *Carfulenum.* *Cf. Glandorp.*

ruina. Vulgo *vi.* *M. Optimi codd. ruina.* de qua voce v. *Donatus ad Terent. Ad. 3, 2, 21. Cf. et Liu. 4, 46.*

habuerunt. Constat fugisse ex castris Regem ipsum, receptumque in nauem, multitudine eorum, qui ad proximas naues adnatabant, demerso nauigio, periisse.

32. Re felicissime celerrimeque gesta, Caesar magnae victoriae fiducia proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte oppidi victor introiit, quae praesidio hostium tenebatur. Neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo proelio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi. Dignum adueniens fructum virtutis et animi magnitudinis tulit: omnis enim multitudo oppidanorum, armis proiectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumta, qua subplices dominantes deprecari consueuerunt, lacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari obfensos iratosque animos Regum erant soliti, aduenienti Caesari occurrerunt seque ei dederunt. Caesar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum: qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem aduentum eius felicem fuisse laetabantur.

33. Caesar, Aegypto atque Alexandria potitus,

Regem ipsum — periisse. Flor. 4. 2. 60: Regis corpus obrutum limo repertum est in aureae loricae honore. — De proelio hoc cf. Dio Cass. 42, 43. *M.*

multitudine. — Perperam alii praemittunt et.

veste ea sumta. Simpliciter viliores et detritam puto intelligi. *M.* Sordida vestis intelligitur. V. Ferrarius de re vest. 1. 21 sq. Conuenit h. l. eo magis, quod Aegyptii candida veste videntur. Cf. Herod. 2, 81.

prolatis sacris ex add. ant. cum Oudendorpio meliorem lectionem esse puto. *M.* Sic et C. 2, 39. Ceterum pro in com-

positis saepe aequiualeat *et praecari.* Cf. Sciopp. susp. lect. 4. ep. 14. *praecari.* Iurinius cum Manutio mallet *placare.* sed codd. non addicunt.

felicem fuisse laetabantur. Deleuerim *felicem*, et pro eo e superioribus huc posuerim *talem.* Laetabantur, non tantum bellum et dimicationem talem (talem, qualis fuerat, h. e. felicem) fuisse; sed et aduentum fuisse talem (h. e. felicem). Voluit ergo aliquis illud *talem* explicare, ideoque addidit *felicem.* *M.* Rem acu tetigit Morus. *testamento.* De B. C. 3, 108. *M.*

Cleopatrae. Dio Cassius (42,

Reges constituit, quos Ptolemaeus testamento scripserat atque obtestatus erat Populum Romanum, ne mutarentur. Nam, maiore ex duobus pueris Rege amisso, minori transdidit Regnum, maiori ex duobus filiis, Cleopatrae, quae manserat in fide praesidiisque eius: minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse inpotenter Ganymeden docuimus, deducere ex Regno statuit; ne qua rursus noua dissensio, priusquam diurnitate confirmarentur Regum imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legione veterana sexta secum reducta, ceteras ibi reliquit, quo firmitus esset eorum Regum imperium, qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permanserant in Caesaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus Reges constituti: simul ad imperii nostri dignitatem vtilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide Reges, praesidiis eos nostris esset tutos; et hos, si essent ingrati, posse iisdem praesidiis coerceri. Sic rebus omnibus confectis et conlocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam.

34. Dum haec in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Caesar Asiam finitimasque prouincias administrandas transdiderat, venit.

44) cum hac societate regni coniunctum fuisse dicit matrimonium Cleopatrae cum hoc suo fratre: nempe, ut vxor fratris et pueri omnia sola posset et teneret. *M.*

regnasse inpotenter. Supra cap. 23 dicitur crudelissima Ganymedis dominatio: et dicitur homo *inpotens*, quisquis se non habet in potestate, sed suae libidini et temeritati omnia indulget; aut ira *inpotens*, quae impedit, quo minus quis se habeat in potestate; aut agere aliquid *inpotenter*, qui agit ita, ut se numquam refrenet. *M.*

deducere ex Regno statuit. Finito bello, Caesar Arsinoen,

non sine inuidia, in triumpho duxit. Dio Cass. 43, 19. *M.*

Regis imperia. Leg. cum Lipsio, *Regia imperia*, i. e. Cleopatrae et fratris: vel cum Dauilio, *Regum imperia*, eodem sensu. vid. ad B. C. 3, 107. *M.* Palat. codex habet *Regum*. recipio. Oud. coniecit *Reges imperio*.

reducta. Melior vulgata, *deducta*. *M.* Sed mox praecessit. *paucis diebus.* forsan *paucis ante d.* vel *a. p. d.* ut coniecit Iurinius.

terrestri. c. 26. *pedestri.*

Deiotarus. Cf. c. 67. Ciceronis orationem, pro eo habitam, norunt omnes. *M.*

bus confirmari et aduersis incitari viderent; neque vllum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, vt coniectura consequi possumus, aut admoniti a Regis amicis, qui in Caesaris erant praesidiis, aut suo priore consilio, per occultos nuncios Regi probato, legatos ad Caesarem miserunt, *vt dimitteret Regem, transireque ad suos pateretur; paratam enim omnem multitudinem esse, confectam taedio puellae, fiduciario Regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id, quod Rex imperasset: quo si auctore in Caesaris fidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudinifore impedimento, quo minus se dederent.*

24. Caesar, etsi fallacem gentem semperque aliacogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat; tamen petentibus dare veniam, vtile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quae postularent, mansurum in fide dimissum Regem credebatur; sin, id quod magis illorum naturae conueniebat, ducem ad bellum gerendum Regem habere vellent, splendidius atque honestius sese contra Regem, quam contra conuenarum ac fugitiuorum manum, bellum esse gesturum. Itaque Regem cohortatus, *vt consuleret Regno paterno, parceret praeclarissimae patriae, quae turpissimis incendiis et ruinis esset deformata, ciues suos primum ad sanitatem reuocaret, deinde conseruaret, fidem Populo Romano sibi praeferret; quum ipse tantum ei crederet, vt ad hostes arma-*

admoniti. codd. quidam *in-*
stati.

suo priore consilio. Sic quidem codices; sed Alexandrini hoc consilium nondum ceperant. Clarkius explicat sic, illos prius dedisse consilium, quam ab aliis accepissent, et sic dici h. l. *prius*, quali esset, priores consilio suo miserunt. Ego vero probo eas editiones, in quibus *suapte con-*

silio, h. e. suo ipsorum consilio, legitur. — Pertinet haec Dio Call. 42, 42. *M.*

Regi probato. Melior est haec lectio altera, quae habet *Regis*. In ista plurimi codd. consentiunt.

puellae, Arsinoes. Conf. c. 4. *M.*

fiduciario Regno. Ipse Rex, puer, in potestate Caesaris erat,

sos eum mitteret; dextra dextram tenens, dimittere coepit adulta iam aetate puerum. At Regius animus, disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suae moribus degeneraret, flens orare contra Caesarem coepit, ne se dimitteret: non enim Regnum ipsum sibi conspectu Caesaris esse iucundius. Compressis pueri lacrimis, Caesar ipse commotus, celeriter, si illa sentiret, fore eum secum adfirmans; ad suos dimisit. Ille, ut ex carceribus in liberum cursum emissus, adeo contra Caesarem acriter bellum gerere coepit, ut lacrimas, quas in conloquio proiecerat, gaudio videretur profudisse. Accidisse hoc complures Caesaris Legati, amici, Centuriones, militesque laetabantur, quod nimia bonitas eius fallaciis pueri elusa esset: quasi vero id Caesar bonitate tantum adductus, ac non prudentissimo consilio, fecisset.

25. Quum, duce adsumto, Alexandrini nihilo se firmiores factos, aut languidiores Romanos, animadverterent; eludentibusque militibus Regis aetatem atque infirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque se quidquam proficere viderent; rumoresque existerent, magna Caesari praesidia terrestri itinere Syria Ciliciaque adduci (quod nondum Caesari auditum erat): commeatum, qui nostris mari subportabatur, intercipere statuerunt. Itaque, expeditis nauigiis, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis navibus, insidiabantur nostris commeatibus. Quod ubi Caesari nuntiatum est, classem iubet expediri atque instrui.

a quo diligentissime custodiebatur (de B. C. 3, 109). Arfinoe, Regis soror, erat apud exercitum, ut interea exercitui esset nomine et loco Regis (v. ibid. et huius libri c. 4). Haec igitur habebat Regnum fiduciarium, h. e. ad tempus ei creditum, donec legitimo domino, puero, restitueretur. Exemplum verbi *fiduciarus* vid. B. C. 2, 17. *M.*

postularent. Iurinius malit pollicerentur.

Regius animus. Alii *Regis*. *laetabantur.* Sic et Celsus *paene laeti.* Bentleius mallet *indignabantur.* sed sequentia firmanit vulgatum.

Syria Ciliciaque. Conf. cap. 1. *M.*

commeatum. Anteverbum hoc in edd. inreplebat *interea.* *M.*

Praeficit huic Tib. Neronem. Proliciscuntur in ea classe Rhodiae naues atque in his Euphranor, sine quo nulla umquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna, quae plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornauit, ad durio rem casum referuat, superiorum temporum dissimilis, Euphranorem prosequabatur. Nam, quum ad Canopum ventum esset, instructaque vtrunque classis conflixisset, et sua consuetudine Euphranor primus proelium commisisset et illic triremem hostium perforasset ac demersisset: proximam longius insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est. Cui subsidium nemo tulit, siue quod in ipso satis praesidii pro virtute ac felicitate eius putarent esse, siue quod ipsi sibi timebant. Itaque vnus ex omnibus ex proelio bene rem gessit, solus cum sua quadriga victrice perijt.

26. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus, magnae nobilitatis domi, scientiaeque in bello et virtutis, fidei dignitatisque in amicitia Caesaris, missus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia arcessenda, magnas copias, quas celeriter, et propensissima ciuitatum voluntate, et sua diligentia, consecerat, itinere pedestri, quo coniun-

Tib. Neronem. Cf. Sueton. Tiber. c. 4. Cellan. Aldus contra codd. dederat *Praeficitur huic Tib. Nero.*

Euphranor. vid. c. 15. *M. prosequabatur.* Melior altera lectio, *persequabatur.* *M.* Sed et G. 5, 9. *prosequi* idem notat ac *persequi.* Ita et Petron. c. 90. *prosequi lapidibus* et Cic. Verr. 2, 29. *verbis vehementioribus.* Conf. Ind.

et *illic.* Al. et *illi.* eodem sensu. V. Parei lex. Plaut. Iurin. coniicit *illico*, vt apud Tacit. H. 4, 34.

Mithridat. Pergam. Cf. cap. 78. Dio Cass. 42, 41. *M.*

admt. Sic et Sallust. Cat. 17. Iustin. 5, 9.

in Syr. Cilic. Cap. 1. *M.*

adducit. Nibili est lectio haec: *Mithridates cum copijs adducit:* quem enim adducit? Cum ergo cod. regius Clarkii supra habeat, *magnas copias, pro cum magnis copijs;* cum Cicconius in suo libro *magnas copias* existare dixerit; cum quaedam edd. idem iam receperint, et sic omnia recta sint, si legatur, *Mithridates magnas copias adducit:* plane non video, cur falsas istae lectiones non num-

gitur Aegyptus Syriae, Pelusium adducit: idque oppidum, firmo praesidio occupatum Achillae propter obportunitatem loci, (namque tota Aegyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur) repente magnis circumdatum copiis, multiplici praesidio pertinaciter propugnans, et copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessisque subiiciebat, et perseverantia constantiaque obpugnandi, quo die est adgressus, in suam redegit potestatem praesidiumque ibi suum conlocavit. Inde, re bene gesta, Alexandriam ad Caesarem contendit, omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quae plerumque adest victori, pacarat atque in amicitiam Caesaris redegerat.

27. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta, quod nomen a similitudine litterae cepit: nam pars quaedam fluminis Nili, mire deriuata inter se, duobus itineribus paulatim medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad litus intervallo mari coniungitur. Cui loco quum adpropinquare Mithridaten Rex cognovisset et transeundum ei flumen sciret, magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari dederique Mithridaten, vel sine dubio retineri posse, cre-

quam seruerant, et vix mihi temperavi, quin h. l. a recensione Oudendorpiana recederem. *M.* Emendavi. Ast Clarke volebat *adduxit* ob sequens *redigit*; sed sueta nostro temporum variatio. Datil. coniiciebat *cam* — *advenit*. Iurin. *accessit*.

Achillae. Sic boni codd. Pendet scil. a *praesidio*. Vulgo ab *Achilla*.

pedestri. Infra c. 33. *terrestri*. *propugnans* oppidanis. Hoc verbum nunc non bene omisum est a scriptore. *M.* *victoria*. Codd. quidam *victoriae*.

pacarat. Ita cod. Vossii. Vulgo *placarat*.

deriuata, in varios veluti rivus diuisa, discurrens. Verbum *intro* per codices incertum est; habent alii, alii omittunt; sed videtur ob similitudinem verbi praecedentis negligenter omisum. *M.* Mirum videri poterat ita deriuari, ut forma litterae *q* inde prodiret. Ceterum notari meretur coniectura Vallii ad Sall. Iug. c. 88. a *Myride* seu *Moeride* lacu. de quo Plin. H. N. 5, 9. Herod. 2, 13.

mari coniung. Vulgo, a *mari*; male. *M.*

debat. : Quemadmodum autem optabat eum vinci, si satis habebat, interclusum a Caesare a se retineri. Quae primae copiae flumen a Delta transire et Mithridati occurrere potuerunt, proelium commiserunt, festinantes praeripere subsequenter victoriae societatem; quorum inpetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit. Quam vero incaute atque insolenter succedere eos munitionibus videret, eruptione undique facta, magnum numerum eorum interfecit. Quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naues, quibus flumen transierant, recepissent, funditus deliti essent. Qui ut paullulum ab illo timore se recrearent, adiunctis iis, qui subsequabantur, rursus obpugnare Mithridaten coeperunt.

28. Mittitur a Mithridate nuntius Caesari, quae rem gestam perferret. Cognoscit ex suis, eadem haec accidisse, Rex. Ita paene sub idem tempus et Rex ad obprimendum Mithridaten proficiscitur, et Caesar ad recipiendum. Celerrime fluminis Nili navigatione Rex est usus, in quo magnam et paratam classem habebat. Caesar eodem itinere uti noluit, ne nauibus in flumine dimicaret: sed circumuectus eo mari, quod

magna cum prudentia. Hic codex. Ciacconii addit, *constantiaque militum*: bene. Alii, *constantiaque virtutem* (male) et *Alexandrinorum imprudentia.* Sed illud, et *Alex. impr.*, est alienum additamentum. *M.*

succedere. vid. Ind. *M.*
interfecit. Sic codd. Vulgo *interfecit.*

qui rem gestam perferret. Socius victoriae Mithridatis fuit Antipater, Herodis *M.* pater, cum Iudaeis. Ioseph. Archaeol. 14. 8. Hinc amicitia Caesaris cum Antipatro, e qua initium fortunae Herodis fuit, *Cellartus.*

Monuerant Glandorpius et Rhelicanus. — Ac Mithridates in ipsa literis, quibus victoriam Caesari nuntiavit, magnopere ei laudavit et commendavit Antipatrum. Cf. Villerii Annales p. 471. 472. *M.* Ad. E. 3957.

in qua magnam. Habent codd. *in quo*: et quis non sine codd. sic corrigat? Tamen et hec vitium est servatum atque adeo defensum. *M.* Bene monet Morus. Et varii codd. dant illud quo. Reposui.

supra demonstr. c. 14. M.
plantia. Scalig. e cod. Vrsini *plantia.*

Africae partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus, prius tamen Regis copiis occurrit, quam is Mithridaten adgredi posset, eumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. Confederat cum copiis Rex loco natura munito, quod erat ipse excellior, planitie ex omnibus partibus subiecta, tribus autem ex lateribus variis genere munitionibus tegebatur. Vnum latus erat adiectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut partem castrorum obtineret; tertium palude cingebatur.

29. Inter castra Regis et Caesaris iter flumen intercedebat angustum, altissimis ripis, quod in Nilum influebat; aberat autem ab Regis castris milia passuum circiter septem. Rex quum hoc itinere venire Caesarem comperisset, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen misit, qui transitu Caesarem prohiberent et eminus ex ripis proelium inpar inirent: nullum enim processum virtus habebat, aut periculum ignavia subibat. Quae res incendit dolore milites equitesque nostros, quod tam diu pari proelio cum Alexandrinis certaretur. Itaque eodem tempore equites Germani, dispersi vada fluminis quaerentes, partim demissioribus ripis flumen transarunt; et legionarii, magnis arboribus excisis, quae longi-

alteram — obtineret. Castra Regis erant in loco excelliore, cuius latus aliquod ductum erat (procurrebat, extendebatur) editissimo loco (in summo cacumine, per summum cacumen illius excellioris loci), ut adeo caperet partem castrorum, ut ibi esse posset pars castrorum. Et cap. 30. 31 castrorum pars aliquoties dicitur in summo loco fuisse. Fortasse hic est sensus; sed nolo defendere. Adscribam alteram lectionem, si quis ea moneatur ad quaerendum: alt. ed. loco ductum in parte castr. obtinebat. Fortasse auctor potuisset

scribere: alterum editissimo loco tutam partem castrorum obtinebat. M.

proelium inpar, in quo qui virtute et fortitudine uti vult, nullos hac sua virtute progressus insignes facere, aut virtute multum efficere potest; qui vero timidus et ignavus est, nullum propterea damnum metuit aut accipit. M.

pari proelio, pari fortuna et euentu, ut neutro inclinaret victoria. M.

partim. Non raro semel possumus nec repetitum. Cf. Cic.

tudine vtramque ripam contingerent, proiectis, repentinoque aggere iniecto, flumen transierunt. Quorum inpetum adeo pertimuerunt hostes, vt in fuga spem salutis conlocarent: sed id frustra; namque ex ea fugi pauci ad Regem refugerunt, paene omni reliqua multitudine interfecta.

30. Caesar, re praeclarissime gesta, quum subitum aduentum suum iudicaret magnum terrorem Alexandrinis iniecturum, protinus victor ad castra Regis pertendit. Haec quum et opere magno vallata, et loci natura munita aduerteret, confertamque armatorum multitudinem conlocatam in vallo videret, lassos itinere, ac proeliando milites ad obpugnanda castra succedere noluit. Itaque, non magno interuallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod Rex in proximo vico non longe a suis castris muni-
verat brachiisque cum opere castrorum coniunxerat, vici obtinendi causa, Caesar adgressus omnibus copiis expugnat, non quo id minori numero militum consequi difficile factu putaret; sed vt ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra Regis obpugnaret. Itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra sunt milites insecuti, munitionibus successerunt acerrimeque eminus proeliari coeperunt. Duabus ex partibus aditus obpugnationis nostris dabatur; vna, quam liberum accessum habere demonstraui; altera, quae mediocre interuallum inter castra et flumen Nilum habebat. Maxima et electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam par-

Verr. 2, 65. de Leg. 2, 17. Sall. Cat. 50. Vide et infra Af. 63. H. 34. 37.

proiectis. Leg. et *proiectis* e quibusdam codd. *M.* Non opus, si *excis* adiectiue sumatur.

aggere. vid. Ind. *M.*

brachils. vid. Ind. *M.* Cf. Liu. 4, 9. Virg. Aen. 3, 536.

Frontin. 3, 17, 5. Lucan. 3, 387.

non quo. Ita cod. Petauii, qui instar omnium. Alii *quod*, quod Clarke recepit.

demonstrauit. Dixerat c. 28, castra Regis tribus lateribus fuisse tecta. Ergo quantum latus liberum accessum habuit. *M.*

prosciebant. Vulgo additur

tem, quae facillimum aditum habebat. Plurimum autem proficiebant in repellendis vulnerandisque nostris, qui regione fluminis Nili propugnabant: diuersis enim telis nostri figebantur, aduersi ex vallo castrorum, auersi ex flumine, in quo multae naues, instructae funditoribus et sagittariis, nostros impugnabant.

31. Caesar, quum videret, milites acrius proeliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem; quumque animum aduerteret, excelssimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis, quod et per se munitus esset, et studio partim pugnandi, partim spectandi, decurrissent in eum locum, in quo pugnabatur; cohortes illo circuire castra et summum locum adgredi iussit; iisque Carfulenum praefecit, et animi magnitudine et rei militaris scientia virum praestantem. Quo ut ventum est, paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus, diuerso clamore et proelio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes castrorum discurrere coeperunt. Quorum perturbatione nostrorum animi adeo sunt incitati, ut paene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent: ex quo decurrentes magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acruatim se de vallo praecipitauerunt in eam partem, quae flumini erat adiuncta. Horum primis in ipsa fossa munitionis magna ruina obpressis, ceteri faciliorem fugam

hostes; quod tamen etiam quidam codd. habent. *M.* Frequens nostro est synthesis, ut G. 6, 11. *patitur — faciunt.* *Al.* 6. *multitudo erupit — occupant.* Ita et Ouid. *Met.* 5, 307. *turba venit — committunt.* *regione flum.* Alii *in regione.* *Iurin.* volebat *e regione*, male. *Cf.* Oud. ad Suet. *Caes.* c. 39.

cohortes. Paetus addit *tres.* *Iurin.* forsan *aliquot.*

Carfulenum. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *Carfulenum.* *Cf.* Glandorp.

ruina. Vulgo *vi.* *M.* Optimi codd. *ruina.* de qua voce v. Donatus ad Terent. *Ad.* 3, 2, 21. *Cf.* et *Liu.* 4, 46.

habuerunt. Constat fugisse ex castris Regem ipsum, receptumque in nauem, multitudine eorum, qui ad proximas naues adnabant, demerso nauigio, periisse.

32. Re felicissime celerrimeque gesta, Caesar magnae victoriae fiducia proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte oppidi victor introiit, quae praesidio hostium tenebatur. Neque eum consilium suum fefellit, quin hostes, eo proelio audito, nihil iam de bello essent cogitaturi. Dignum adueniens fructum virtutis et animi magnitudinis tulit: omnis enim multitudo oppidanorum, armis proiectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumta, qua subplices dominantes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari obfensos iratosque animos Regum erant soliti, aduenienti Caesari occurrerunt seque ei dederunt. Caesar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum: qui non tantum bellum ipsum ac dimicationem, sed etiam talem aduentum eius felicem fuisse laetabantur.

33. Caesar, Aegypto atque Alexandria potitus,

Regem ipsum — periisse. Flor. 4, 2, 60: Regis corpus obrutum limo repertum est in aureae loricae honore. — De proelio hoc cf. Dio Cass. 42, 43. *M.*

multitudine. — Perperam alii praemittunt et.

veste ea sumta. Simpliciter viliores et detritas puto intelligi. *M.* Sordida vestis intelligitur. V. Ferrarius de re vest. 1, 21 sq. Conuenit h. l. eo magis, quod Aegyptii candida veste videntur. Cf. Herod. 2, 81.

prolatis sacris ex edd. ant. cum Oudendorpio meliorem lectionem esse puto. *M.* Sic et C. 2, 39. Ceterum *pro* in com-

positis saepe aequiualeat *et praecari.* Iurinius cum Manutio mallet *placare.* sed codd. non addicunt.

felicem fuisse laetabantur. Deleuerim *felicem*, et pro eo e superioribus huc posuerim *talem.* Laetabantur, non tantum bellum et dimicationem talem (talem, qualis fuerat, h. e. felicem) fuisse; sed et aduentum fuisse talem (h. e. felicem). Voluit ergo aliquis illud *talem* explicare, ideoque addidit *felicem.* *M.* Rem acu tetigit Morus. *testamento.* De B. C. 3, 108. *M.*

Cleopatrae. Dio Cassius (42,

Reges constituit, quos Ptolemaeus testamento scripserat atque obtestatus erat Populum Romanum, ne mutarentur. Nam, maiore ex duobus pueris Rege amisso, minori transdidit Regnum, maiori que ex duobus filiis, Cleopatrae, quae manserat in fide praesidiisque eius: minorem Arsinoen, cuius nomine diu regnasse inpotenter Ganymeden docuimus, deducere ex Regno statuit; ne qua rursus noua dissensio, priusquam diurnitate confirmarentur Regum imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legione veterana sexta secum reducta, ceteras ibi reliquit, quo firmitus esset eorum Regum imperium, qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permanferant in Caesaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus Reges constituti: simul ad imperii nostri dignitatem vtilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in fide Reges, praesidiis eos nostris esse tutos; et hos, si essent ingrati, posse iisdem praesidiis coerceri. Sic rebus omnibus confectis et conlocatis, ipse itinere terrestri profectus est in Syriam.

34. Dum haec in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Caluinum, cui Caesar Asiam finitimasque prouincias administrandas transdiderat, venit.

44) cum hac societate regni coniunctum fuisse dicit matrimonium Cleopatrae cum hoc suo fratre: nempe, ut vxor fratris et pueri omnia sola posset et teneret. *M.*

regnasse inpotenter. Supra cap. 23 dicitur crudelissima Ganymedis dominatio: et dicitur homo *inpotens*, quisquis se non habet in potestate, sed suae libidini et temeritati omnia indulget; aut ira *inpotens*, quae impedit, quo minus quis se habeat in potestate; aut agere aliquid *inpotenter*, qui agit ita, ut se numquam refrenet. *M.*

deducere ex Regno statuit. Finito bello, Caesar Arsinoen,

non sine inuidia, in triumpho duxit. Dio Cass. 43, 19. *M.*

Regis imperia. Leg. cum Lipsio, *Regia imperia*, i. e. Cleopatrae et fratris: vel cum Dauilio, *Regum imperia*, eodem sensu. vid. ad B. C. 3, 107. *M.* Palat. codex habet *Regum*. recipio. Oud. coniecit *Reges imperio*.

reducta. Melior vulgata, *deducta*. *M.* Sed mox praecessit. *paucis diebus.* forsan *paucis ante d.* vel *a p. d.* ut coniecit Iurinius.

terrestri. c. 26. *pedestri.*

Deiotarus. Cf. c. 67. Ciceronis orationem, pro eo habitam, norunt omnes. *M.*

oratum, ne Armeniam minorem, Regnum suum, neue Cappadociam, Regnum Ariobarzanis, possideri vastarique pateretur a Pharnace: quo malo nisi liberarentur, imperata se facere pecuniamque promissam Caesari non posse persolvere. Domitius, non tantum ad explicandos sumtus rei militaris quin pecuniam necessariam esse iudicaret, sed etiam turpe Populo Romano et Caesari victori, sibi que infame, esse statueret, Regna lociorum atque amicorum ab externo Rege occupari: nuncios confestim ad Pharnacen misit, Armenia Cappadociaque decederet, neue, occupatione belli ciuili, Populi Romani ius maiestatemque tentaret. Hanc denunciationem quum maiorem vim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset: ad legiones profectus, vnam ex tribus tricesimam sextam secum ducit, duas in Aegyptum ad Caesarem mittit, litteris eius euocatas: quarum altera in bello Alexandrino non occurrit, quod itinere terrestri per Syriam erat missa. Adiungit Cn. Domitius legioni tricesimae sextae duas ab Deiotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum: totidemque ab Ariobarzane sumit. Mittit P. Sextium ad C. Plaetorium, Quaestorem, vt legionem adduceret, quae ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat: Quinctumque Patium in Ciliciam ad auxilia arcessen-

Pharnaces, Mithridatis filius, tantummodo partem Regni paterni, Bosporum Cimmerium, a Pompeio acceperat a. v. 691. Dio Cass. 37, 14. Hic Appianus B. Mithr. p. 251 addit, diuiso Mithridatis Regno, eodem illo tempore Ariobarzani Cappadociam adtributam esse. Volebat ergo Pharnaces recuperare omne paternum Regnum (cap. 35), et, Caesare ac Pompeio occupatis bello ciuili, Deiotarum et Ario-

barzanem adgressus erat. Dio Cass. 42, 45. *M.*

imperata se facere. sic codd. Vulgo *sibi*.

non posse. Additur *se* citra necessitatem.

occupat. belli ciu. quia populus, occupatus hoc bello, provincias et externa defendere ac curare non posset. *M.*

tumultuariis. Quinam hi sint docet Liuius 1, 37. 5, 37. 35, 2.

da. Quae copiae celeriter omnes iussu Domitii Comana conuenerunt.

35. Interim legāti a Pharnace responsa referunt, *Cappadocia se decessisse, Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine iure obtinere deberet; denique eius Regni causa integra Caesari servaretur: paratum enim se facere, quod is statuisset.* Cn. Domitius, quum animaduerneret, eum Cappadocia decessisse, non voluntate adductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam defendere posset, subiectam suo Regno, quam Cappadociam, longius remotam; quodque omnes tres legiones adducturum Domitium putasset; (ex quibus quum duas ad Caesarem missas audisset, audacius in Armenia substitisset;) perseuerare coeuit, ut eo quoque Regno decederet: *neque enim aliud ius esse Cappadociae, atque Armeniae: nec iusto eum postulare, ut in Caesaris aduentum res integra differretur: id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuisset.* His responsis datis, cum iis copiis, quas supra scripsi, profectus est in Armeniam, locisque superioribus iter facere instituit: nam ex Ponto a Comanis iugum editum siluestre est; pertineñs in Armeniam minorem, quo Cappadocia finitur ab Armenia. Cuius itineris has esse certas obportunitates, quod in locis superioribus nullus inpetus repentinus accidere hostium poterat, et

Patiscum. Ita codd. Contra Appian. C. 2, 119. *Petiscum* et ex emendatione doctissimi Schweighaeuseri *Patiscum*, ut et hic quaedam edd. vet. habent; sed is Pompeianus erat. V. Cic. ad fam. 12, 15. Aliae edd. *Patiscium*.

Comana (τὰ Κόμανα) esse h. l. Ponti urbem, a Strabone (lib. 12. p. 547 et 557) commemoratam, et a Comanis Cappadociae (vid. infra cap. 66) diuersam,

conclufit Cellarius e verbis cap. 35, *ex Ponto a Comanis iugum est*, et res ipsa loquitur. *M.* Alii nostro loco legunt *Comanae*. sed frequentius est neutrum plurale.

responsa referunt. Prior vox in aliis deest.

audacius. Vulgo male, *audaciusque.* *M.* Mox Bentlei. malit *substituisse.*

has esse cert. obport. videbat, putabat. *M.* De hac ellipsi

Q q 2.

quod Cappadocia, his iugis subiecta, magnam com-
meatus copiam erat subministratura.

36. Complures interim legationes Pharnaces ad
Domitium mittit, quae de pace agerent, Regiaque
munera Domitio ferrent. Ea constanter omnia ad-
spernabatur, *nec sibi quidquam fore antiquius, quam
dignitatem Populi Romani et Regna sociorum re-
cuperare*, legatis respondebat. Magnis et continuis
itineribus confectis, quum aduenteret ad Nicopolim,
(quod oppidum positum in Armenia minore est, pla-
no ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus la-
teribus obiectis, satis magno intervallo ab oppido re-
motis,) castra posuit longe a Nicopoli circiter milia
passuum septem. Quibus ex castris quum locus an-
gustus atque inpeditus esset transeundus, Pharnaces
in insidiis delectos pedites omnesque paene disposuit
equites: magnam autem multitudinem pecoris intra
eas fauces dissipari iussit; paganosque et oppidanos
in iis locis obuersari: vt, si amicus Domitius eas
angustias transiret, nihil de insidiis suspicaretur, quum
in agris et pecora et homines animum aduerteret ver-
sari, tamquam amicorum aduentu; sin vero vt in ho-
stium fines veniret, praeda diripienda milites dissipar-
entur, disperisque caederentur.

37. Haec quum administraret, numquam tamen
intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere
ad Domitium, quum hoc ipso crederet facilius eum
decipi posse. At contra spes pacis Domitio in iisdem

v. Sanctius in Min. 4, 5. ibique
Perizonius. item Gronou. Ob-
seru. 2, 14.

Nicopolim hanc Armeniae
minoris a Pompeio conditam
esse, victo Mithridate, e Stra-
bonis lib. 12, p. 555, monuit
Cellarius. Add. Appianus de B.
Mithr. c. 115. p. 251. M. Prae-
positionem ad restituit Oud. e
codd. Similia v. G. 1, 7. C. 3, 40.

dissipari. Edit. Ven. 1471.
disparari. Inde Benl. conii-
cit *disparari*. Mox sequitur *dis-
siparentur*.

si amicus. Constanter, vt
Oud. testatur, habent omnes
MSS. et primae edd.: *sive
amicus, sive inimicus Domit.*
Beue: nam prima Pharnacis
cura erat, ne esset suspicio

castris morandi adtulit causam. Ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus, ne cognoscerentur insidiae, suos in castra reuocauit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque oppido contulit. Quae dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more atque instituto: in fronte enim simplici directa acie, cornua trinis firmabantur subsidiis. Eadem ratione haec media conlocabantur acie, duobus dextra sinistraque interuallis, simplicibus ordinibus instructis. Perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instituta.

38. Proxima nocte Pharnaces, interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus literas ad Domitium ferebant, cognoscit, Caesarem magno in periculo versari, flagitarique a Domitio, ut quam primum sibi subsidia mitteret propiusque ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriae loco ducebat, si trahere tempus posset, quum discedendum Domitio celeriter putaret. Itaque ab oppido, qua facillimum accessum et aequissimum ad dimicandum nostris videbat, fossas duas directas, non ita magno interuallo medio relicto, quatuor pedum altitudinis in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. Inter has fossas aciem semper instruebat. Equitatum autem omnem ab lateribus extra fossam conlocabat: qui neque aliter utilis esse poterat et multum numero anteibat nostrum equitatum.

insidiarum, quocumque demum animo Domitius venisset: altera, ut, si hostili animo venisset, eius copiae dissiparentur. Qui hunc nexum non viderunt, hi mutant id, quod codd. habent. *M. tamquam am. adu. Leg. e codd. vestigiis: tam. am. aduentus expectaretur: nam aduentus habent libri boni, expectaretur vnus. M.*

instituta. vid. Ind. M. Alii instructa.

flagitarique. Ita codd. plurimi. Clarke ex aliis et edd. vet. flagitareque.

propiusque. Dauis. malit protinusque. sed bene vulgata habet.

quo longius, ultra quem locum. M.

39. Domitius autem, quum Caesaris magis periculo, quam suo, commoueretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas reiecerat, rursus adpeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. Tricesimam sextam legionem in dextro cornu conlocavit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit, quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum, reliquis cohortibus in subsidiis conlocatis. Sic, utrimque acie instructa, processum est ad dimicandum.

40. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurrunt: acriter varieque pugnatur: nam tricesima sexta legio quum extra fossam in equitatum Regis inpetum fecisset, adeo secundum proelium fecit, ut moenibus oppidi succederet fossamque transiret auersosque hostes adgrederetur. At Pontica ex altera parte legio, quum paullulum auersa hostibus cessisset, fossam autem circumire (acies), secundo conata esset, ut aperto latere adgrederetur hostem, in ipso transitu fossae confixa et obpressa est: Deiotari vero legiones vix inpetum sustinuerunt. Ita victrices Regis copiae cornu suo dextro mediaque acie conuerterunt se ad tricesimam sextam legionem: quae tamen fortiter vincuntium inpetum sustinuit: magnis copiis hostium circumdata, praesentissimo animo pugnans in orbem, se recepit ad radices montium: quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit. Ita, Pontica

in subsidiis. Omnes codices, excepto Davisiano, *in insidiis*: male. *M.* E coniectura Glandorpium dederat Vrsinus *subsidiis*; secutus Davis. e cod. Noruic.

auersosque. Bene sic ex ingenio Ciacconius. Conspirat ed. Noruic. Ast edd. vet. *aduersusque*, vnde Scal. *aduersosque*. inepte.

(acies) secundo. Verba con-

rupta: ideoque locus obscuritate laborare, atque aliquo Guischardeo interprete indigere videtur. In museo non aulim equidem talia explicare. *M.* Davis. suspicatur, verba *acias secundo* expungenda et pro *transitu leg. circuitu*. Lipsius legebat *acies secunda*. Adripit hoc Iurinius et legi suadet: *quum p. aduersis hostibus cess. f. a. transire acies secunda conata esset*.

legione paene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta, tricesima sexta legio in loca se superiora contulit, non amplius ducentis et quinquaginta desideratis. Ceciderunt eo proelio splendidi atque inlustres viri nonnulli Equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus dissipati conlegit, itineribusque tutis per Cappadociam se in Asiam recepit.

41. Pharnaces, rebus secundis elatus, quum de Caesare ea, quae optabat, speraret, Pontum omnibus copiis occupavit: ibique, et victor, et crudelissimus Rex, quum sibi fortunam paternam feliciore euentu destinaret, multa oppida expugnauit, bona ciuium Romanorum Ponticorumque diripuit, subplicita constituit in eos, qui aliquam formae atque aetatis commendationem habebant, ea, quae morte essent inferiora; Pontumque nullo defendente, paternum Regnum se recepisse glorians, obtinebat.

42. Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: quae prouincia superioribus mensibus re-tenta non tantum sine ignominia, sed etiam cum laude erat. Namque eo missus aestate cum duabus legionibus Q. Cornificius, Caesaris Quaestor pro Praetore, quamquam erat prouincia minime copiosa ad exercitus alendos et finitimo bello ac disensionibus vastata et confecta, tamen prudentia ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat, ne quo temere progrediretur, et recepit et defendit. Namque et

Putat scil. Ponticam legionem in duas acies fuisse diuisam.

magnis copiis. Alii *magnisque.* non male. Mox Clarke in cod. Regio et Iurin. in Meadiano reperere *praesentissimoque.*

in orbem. V. not. ad Af. 15. et Ind.

feliciore euentu. Nam pater eius, Mithridates, caesus fuerat. Vid. locos Dionis et Ap-

piani ad cap. 34. indicatos. *M.* Adde Florum 3, 5.

bona — diripuit. Hoc Amisenis in Ponto accidit. Appian. C. 2, 91. p. 484. Dio Cass. 42, 46. *M.*

morte miseriora. Iuuenes exsecuit. Appian. ibid. Vid. infra cap. 70. Multos quoque interfecit. Dio ibid. *M.*

obtinebat. Redibit scriptor ad res contra Pharnacem gestas a. 65. sqq. *M.*

castella complura, locis editis posita, quorum obportunitas castellanos in pellebat ad decursiones faciendas et bellum inferendum, expugnauit eaque praeda milites donauit: (quae etsi erat tenuis, tamen in tanta prouinciae desperatione erat grata, praesertim virtute parta:) et, quum Octavius ex fuga Pharsalici proelii magna classe in illum se sinum contulisset, paucis nauibus Iadertinorum, quorum semper in Rempublicam singulare constiterat officium, dispersis Octavianis nauibus erat positus, ut vel classe dimicare posset, adiunctis captiuis nauibus sociorum. Et, quum diuersissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium Caesar victor sequeretur, compluresque aduersarios in Illyricum propter Macedoniae propinquitatem se, reliquiis ex fuga conlectis, contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quae nuper erant conscriptae, profisceretur in Illyricum, coniunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum prouinciae inferretur, depelleret: sin ea non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret: omnem enim illam partem regionemque, viuo Cn. Pompeio, bellum instauraturam esse credebat.

43. Gabinius, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni ac difficili, siue copiosorem prouinciam existimans, siue multum fortunae victoris Caesaris tribuens, siue virtute et scientia sua confusus, quam saepe in bellis periclitatus, magnas res et secundas ductu auspicioque suo gesserat, neque prouinciae facultatibus subleuabatur, quae partim erat exinanita,

prouinciae desperatio, desperatio de alendo exercitu, quam efficiebat prouinciae vastitas et sterilitas. *M.*

quam — periclitatus. Vid. Ind. Clarke citra necessitatem e codd. quibusdam dedit *qua*. Alii *quibus*.

auspicioque. Codd. *ausuque*. Ast Lipsius margini adleuit *auspicioque*, de quo v. ipsum de mil. Rom. 2, 12. Idem probat Bentl. idem Oud. qui tamen vulg. seruauit. Emendatio dubia esse nequit. Notum est, a Gabi-

partim infidelis; neque nauibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus subportari poterat; magnisque difficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat: quumque durissimis tempestatibus propter inopiam castella aut oppida expugnare cogeretur, crebro incommoda accipiebat; adeoque est a barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod ciues Romani fortissimi fidelissimique incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo proelio duobus milibus militum amplius amissis, Centurionibus duodequadragenta, Tribunis quatuor, cum reliquis copiis Salonam se recepit; summaque ibi difficultate rerum omnium pressus, paucis mensibus morbo periit. Cuius et infelicitas viui, et subita mors in magnam spem Octauium adduxit prouinciae potiundae; quem tamen diutius in rebus secundis et fortuna, quae plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii et virtus Vatinii versari passa non est.

44. Vatinus Brundisii quum esset, cognitis rebus, quae gestae erant in Illyrico, quum crebris litteris Cornificii ad auxilium prouinciae ferendum euocaretur, et M. Octauium audiret cum barbaris foedera percussisse, compluribusque locis nostrorum militum obpugnare praesidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros; etsi, graui valetudine adfectus, vix corporis viribus animum sequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturae difficultatesque hiemis et subitae praeparationis. Nam, quum ipse paucas in portu naues longas haberet, litteras

nio Procons. Syriae Ptolemaeum in Regnum esse reductum.

quum durissimis. Hic incipit alia periodus, vnde legendum: *quumque duriss.* M. Bene monitum. Obseruat et Iurinius.

crebro. Sic codd. alii *crebra-*

in agmine, inter eundem, dum iter faciebar agmen. M.

morbo perit. Dio Cass. 42, 11 huius mortis, omninoque harum rerum mentionem obiter fecit. M. Ita et G. 3, 24. 7, 66. Cf. Seruius ad Virg. Aen. 1, 86 et 190. *Vatinus.* B. C. 3, 100. M.

in Achaïam ad Q. Kalenum misit, ut sibi classem mitteret. Quod quum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere inpetum Octavii non poterant; nauibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quamquam non satis iusta ad proeliandum, rostra inposuit. His adiunctis navibus longis et, numero classis aucto, militibus veteranis inpositis, quorum magnam copiam habebat ex omnibus legionibus, qui numero aegrorum relictii erant Brundisii, quum exercitus in Graeciam transportaretur, profectus est in Illyricum maritimasque nonnullas ciuitates, quae defecerant, Octauioque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio praeteruehebatur; nec sibi ullius rei moram necessitatemque iniungebat, quin, quam celerissime posset, ipsum Octauium persequeretur. Hunc, obpugnantem Epidaurum terra marique, ubi nostrorum erat praesidium, aduentu suo discedere ab obpugnatione coegit, praesidiumque nostrum recepit.

45. Octavius, quum Vatinius classem magna ex parte confectam ex nauculis actuariis habere cognovisset, confusus sua classe, substitit ad insulam Tauridem: qua regione Vatinius insequens nauigabat; non quod Octavius ibi restitisse sciret, sed quod eum longius progressum insequi decreuerat. Quum propius Tauridem accessisset, distensis suis nauibus, quod et tempestas erat turbulenta et nulla suspicio hostis, repente aduersam ad se venientem nauem, antemnis ad medium malum demissis, instructam propugnato-

His adiunctis. Pro lectione codd. sere omnium, *has adiunctas*, Clarkius scribendum esse, *ad has adiunctis nauibus longis*, bene monuit. M. Probat et Oud.

antemnae, id est, ligna transversa in summo malo, quibus velum adligatum est, nunc in medio malo figuntur, et sic de-

mittuntur ad inferiorem locum. Idem mox in altera classe fit tum, cum maxime proelium paratur. M.

parator, — *animis*. Cf. G. 8, 18. C. 3, 85.

fortuitae — *noluit*. Puto legendum: *fortuitae dimicationi rem committere maluit*. Hanc lectionem res ipsa necessariam

ribus animum aduertit. Quod vbi conspexit, celeriter vela subduci, demittique antemnas iubet et milites armari: et, vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quae primae naues sublequebantur, idem vt facerent, significabat. Parabant se Vatiniani, repente obpressi: parati deinceps Octauiani ex portu procedebant. Instruitur vtrunque acies; ordine disposita magis Octauiana, paratior militum animis Vatiniana.

46. Vatinius, quum animum aduerteret, neque nauium se magnitudine, neque numero parem esse, fortuitae dimicationis fortunae rem committere noluit. Itaque primus sua quinquerei in quadriremem ipsius Octauii inpetum fecit. Celerrime fortissimèque contra illo remigante, naues aduersae rostris concurrunt adeo vehementer, vt naus Octauiana, rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis proelium concurreturque ad Duces maxime: nam, quum suo quisque auxilium ferret, magnum comminus in angusto mari proelium factum est: quantoque coniunctis magis nauibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani; qui admiranda virtute ex suis nauibus in hostium naues transilire non dubitabant et, dimicatione aequata, longe superiores virtute, rem feliciter gerebant. Deprimitur ipsius Octauii quadriremis: multae praeterea capiuntur, aut rostris perforatae merguntur: propugnatores Octauiani partim in nauibus iugulantur, partim in mare praecipitantur. Ipse Octavius se in sca-

facit. Vulgata lectio, *parem esse futurae dimicationis, fortunae rem comm. maluit*, et ipsa ferri potest, et si non omnino commoda est: codices quidem illud *futurae dim.* non habent, sed *fortuitae dim.* et rursus seruant *fortunae*: duo non habent *fortuitae dimicationis*, sed *fortunae* seruant: vnde pu-

taui, *fortunae* esse interpretamentum *fortuitae dimicationis*; vtrumque saltem locum non habet. Variatur etiam in *maluit* et *noluit*. In hac confusione lectionum proposui, quid mihi verisimile videretur. Quilibet ipse iudicet. M. Bentleius etiam putat, *fort. dimicat.* esse e glossa a Leid. 1. abest.

pham confert: in quam plures quum confugerent, depressa scapha, vulneratus tamen adnatat ad suum myoparonem. Eo receptus, quum proelium nox dirueret, tempestate magna velis profugit. Sequuntur hunc suae naues nonnullae, quas casus ab illo periculo vindicarat.

47. At Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus, in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octauiana ad dimicandum processerat. Capit ex eo proelio penterem vnam, triremes duas, dicrotas octo, compluresque remiges Octavianos: posteroque ibi die, dum suas captiuasque naues reficeret, consumto, post diem tertium contendit in insulam Issam, quod eo se recepisse ex fuga credebat Octauium. Erat in ea nobilissimum regionum earum oppidum coniunctissimumque Octauio. Quo ut peruenit, oppidani subplices se Vatinio dederunt; comperitque, ipsum Octauium paruis paucisque nauigiis vento secundo regionem Graeciae petisse, inde ut Siciliam, deinde Africam caperet. Ita breui spatio, re praeclarissime gesta, provincia recepta et Cornificio reddita, classe aduersa-

myoparonem. Nonius 13, 6. *myoparo*, nauicula piratarum. Conf. Cic. Verr. 1, 34. Sallust. fragm. 1. 3. Val. Max. 2, 8, 5. Senec. Contr. 2. Scaliger derivat a simili muribus forma angusta, oblonga, et a *paren*, *varen*, *fahren*, nauigare.

velis profugit. Incertum est, utrum *velis*, an *vix* vera lectio sit, an utriusque verbum addititium. *M.* Godd. *velis vix*. Hinc Benth. *velit velis, remis*, ut Cic. Tusc. 3, 11. *omni contentione, velis, ut ita dicam, remisque fugiendo.*

penterem. Sic Scal. e codice suo. Cod. Leid. 2. *pentrem*. Contra alii et edd. *vet. pentremem*.

dicrota, navis biremis. a *πορτώ*, pullo. Neutro genere legitur apud Cic. ad Att. 5, 11. 16, 4. Cf. Scheffer de re nau. 2, 4.

consumto. Ita e cod. Noruic. legit Clarke, sequitur Oudend. Vulgo omissa voce *consumto* legitur *p. ibi die fuit*.

In ea. Cod. Noruic. et edd. *vet.* pro *in ea* inserunt *Macum*, quasi oppidi nomen, quod placet Dauisio et Clarkio.

regionem Graeciae petisse. Corcyram fugit. Dio Cass. 42, 11. *M.*

Palaepharsali. Strabo (lib. 9. p. 431) duas memorat Phalaros, *παλαρίαν καὶ νῆαν*, breui spatio distantes, et lib. 17. p. 796 dicit, Pompeium *Palaep-*

riorum ex illō totq̄ sinu expulsa, victor se Brundisium, incolumi exercitu et classe, recepit.

48. Iis autem temporibus, quibus Caesar ad Dyrhachium Pompeium obsidebat et Palaepharfali rem feliciter gerebat, Alexandriaeque quum periculo magno, tum etiam maiore periculi fama dimicabat, Q. Cassius Longinus, in Hispania pro Praetore prouinciae vltioris obtinendae causa relictus, siue consuetudine naturae suae, siue odio, quod in illam prouinciam susceperat Quaestor, ex insidiis ibi vulneratus, magnas odii sui fecerat accessiones; quod vel ex conscientia sua, (quum de se mutuo sentire prouinciam crederet,) vel multis signis et testimoniis eorum, qui difficulter odia disimulabant, animaduertere poterat; et compensare offensionem prouinciae exercitus amore cupiebat. Itaque, quum primum in vnum locum exercitum conduxit, HS centenos militibus est pollicitus: nec multo post, quum in Lusitania Medobregam oppidum montemque Herminium expugnasset, quo Medobregenses confugerant, ibique Imperator esset adpellatus, HS centenis milites donauit. Multa praeterea et magna praemia singulis concedere-

pharfalo fugisse Pelusium. Cf. Eutrop. 6, 16. Vt autem hi *Palaepharfalus* scribunt, sic noster et Luius (44, 1) *Palaepharfalus*. Cellar. De scriptura verbi diuersa vid. Oud. ad Front. 2, 3, 22: praefert autem scripturam *Palaepharfalus*. M.

Q. Cass. Longin. Cf. B. C. 3, 21. Distingendus est a L. Cass. Longino, de quo B. C. 3, 34. Cum his rebus Cassii Longini, vsque ad cap. 65 narratis, conf. Dio Cass. 42, 15. 16. M. Tō Q. addidit Oud. e codd. Mox al. *Propraetor*.

odii sui (in quo ipse erat apud alios) *fecerat access.* auxerat odium Hispanorum erga se. M.

mutuo sentire. Vt ipse odit Hispanos, sic hi vicissim eum oderunt. M.

multis signis. Alii *mutuis*, quidam *mutis*, quod probat Oud. vt alibi *muta suspiria*, *muti gestus*.

disimulabant. vulgo *disimulant*.

HS (sestertios) *centenos*. Sic codd. boni scribunt, *sestertios*: altera scriptura, *sestertia*, falsa est; nam modum excederet largitio. M. Multo magis peccat Vollius, qui legit *sestertium decies*. Vide not. ad Af. 87.

Medobregam. In titulo pontis Traiani apud Grut. p. 162, 3. occurrunt *Meidubrigenses*.

HS centenis mil. Auto HS

bat, quae speciosum reddebant praesentem exercitus amorem; paullatim tamen et occulte militarem disciplinam severitatemque minuebant.

49. Cassius, legionibus in hiberna dispositis, ad ius dicendum Cordubam se recepit; contractumque in ea aes alienum grauissimis oneribus prouinciae constituit exsoluere, et, vt largitionis postulat consuetudo, per causam liberalitatis speciosam plura largitori quaerebantur, pecuniae locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat. In gregem locupletium simultatum causae tenues coniiciebantur, neque vllum genus quaestus, aut magni et euidentis, aut minimi et sordidi, praetermittebatur, quo domus et tribunal Imperatoris vacaret. Nemo erat, qui modo aliquam iacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. Ita etiam magna sollicitudo periculorum ad iacturas et detrimenta rei familiaris adiungebatur.

50. Quibus de causis accidit, vt, quum Longinus Imperator eadem faceret, quae fecerat Quaestor, similia rursus de morte eius prouinciales consilia inirent. Horum odium confirmabant nonnulli familiares eius, qui, quum in illa societate versarentur rapinarum, nihilo minus oderant eum, cuius nomine peccabant, sibi que, quod rapuerant, acceptum referebant; quod interciderat, aut erat interpellatum, Cassio adsignabant. Quintam legionem nouam conscribit: augetur

codd. quidam addunt iterum, alii, iique boni, omittunt. Ergo fustulit Oud. quia Cassius nuper promiserat pecuniam, nunc re ipsa donat, ideoque non iterum donat. M.

in ea. Certe non in Corduba, sed in castris. Magnum vero fuisse, e duobus donatiis adparet; hinc Iurinius legi suadet ingens.

sibi exp. ferri. Cf. c. 56. M. simultatum causae. Rubenius in Electis 1, 32 volebat multarum. non opus; a simultatibus ad multas transitum. Latinus Latinus legebat simul et. causae.

in reos. Alii inter reos.

sibi — acc. ref. Ergo sic augebant suos redditus. Quod interc. — adsignabant. Ergo sic

odium et ex ipso dilectu et sumtu additae legionis: complentur equitum tria milia, maximisque ornantur inpenlis: nec prouinciae datur vlla requies.

51. Interim litteras accepit a Caesare, vt in Africam exercitum transiiceret, perque Mauritaniam ad fines Numidia perueniret; quod magna Cn. Pompeio Iuba Rex miserat auxilia maioraque missurus existimabatur. Quibus litteris acceptis, insolenti voluptate efferebatur, quod sibi nouarum prouinciarum et fertilissimi Regni tanta oblata esset facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones arcessendas auxiliaque adducenda; certis hominibus dat negotium, vt frumentum nauesque centum praepararentur pecuniaeque describerentur atque imperarentur; ne qua res, quum redisset, moraretur. Reditus eius fuit celerior omnium opinione: non enim labor aut vigilantia, cupienti praesertim aliquid, Cassio deerat.

52. Exercitu coacto in vnum locum, castris ad Cordubam positis, pro concione militibus exponit, quas res Caesaris iussu gerere deberet; polliceturque iis, quum in Mauritaniam transiecissent, HS centenos se daturum; quintam fore in Hispania legionem. Ex concione se Cordubam recepit, eoque ipso die tempore postmeridiano, quum in basilicam iret, quidam Minutius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quasi aliquid ab eo postularet, vt miles, ei transdit; deinde post Racilium, (nam is latus Cassii tege-

minuebant Cassii reditus. *Inter-*
cidit id, quod aliquis casu non
potest redigere in suam potesta-
tem: *interpellatur id*, quod
quo minus quis in potestatem
redigat, impeditur ab altero. *M.*
Pro *referebant* legitur vulgo *fe-*
rebant contra codd. et edd. vet.
ornantur, instruuntur rebus
necessariis. Vulgo *onerantur*:
sed hi equites non onerati sunt.

M. Cf. Festus v. *ornatus*. Iurini
malit *armantur*.

quintam. De hac v. not. ad
Af. 84.

temp. postmerid. Vulgo, *me-*
ridiana hora. *M.* Istud e
codd. ant.

latus tegebat. Sinistrum ho-
norationis tegebat, inferior. Cf.
Turneb. Adu. 14, 24. ad Hor.
Sat. 2, 5, 18.

bat) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco, quum se insinuasset, sinistra conripit versum dextraque bis ferit pugione. Clamore sublato, fit a coniuratis inpetus vniuersis. Munatius Flaccus proximum gladio transiicit lictorem: hoc interfecto, Q. Cassium Legatum vulnerat. Ibi T. Vassius et L. Mer-gilio, simili confidentia, Flaccum municipem suum adiuuant: erant enim omnes Italicenses. At ipsum Longinum L. Licinius Squillus inuolat iacentemque leuibus fauciat plagis.

53. Concurritur ad Cassium defendendum: semper enim berones compluresque euocatos cum telis secum habere consueuerat: a quibus ceteri intercluduntur, qui ad caedem faciendam sublequebantur: quo in numero fuit Calpurnius Saluianus et Manilius Tuscus. Minutius inter saxa, quae iacebant in itinere, fugiens obprimitur et, relato domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret, confectusne Cassius esset. L. Laterensis, quum id non dubitaret, adcurrit laetus in castra, militibus vernaculis et secundae legionis, quibus odio sciebat praecipue Cassium esse, gratulatur: tollitur a multitudine in tribunal, Praetor adpellatur: nemo enim aut in prouincia natus, aut vernaculae legionis miles, aut diuturnitate iam factus prouincialis, quo in numero erat secunda legio, non cum omni prouincia consenserat in odio Cassii; nam

conripit eum. Pro *eum* codd. habent *versus* aut *versum*, a quo Oud. bene efformat coniecturam, *auersum*. *M.* In ed. 2. recepit *versum*. Bentl. probat *auersum*. Perinde est.

Flaccus. Vulgo *Plancus* contra codd. *M.* Oudend. restituit *Flaccus*. Ita iam Perizonius in epp. editis a Burm. t. 4. epp. p. 788.

Italicenses, nati Italiae in prouincia Baetica, in qua Sci-

pio Punico bello debilitatos milites, ex Italia ortos, deposuerat. *Cellarius.*

Ad ipsum Long. Leg. *At* e cod. Louan. *M.* Cf. Heins. ad Ouid. Met. 13. 560.

berones. Sic codd. omnes, teste Oud.; sed verbum est corruptum. Alius voluit legi *Vat-tones*, alius *Digerones*: qui sunt Hispaniae populi. Multi maluerunt *barones*, quia scholiastes Persii (Sat. 5, 138) dixit, *baro-*

legiones tricesimam et vicesimam primam, paucis mensibus in Italia scriptas, Caesar adtribuerat Longino; quinta legio ibi nuper erat confecta.

54. Interim nunciatur Laterensi viuere Cassium. Quo nuncio dolore magis permotus, quam animo perturbatus, reficit se celeriter et ad Cassium visendum proficiscitur. Re cognita, tricesima legio signa Cordubam infert ad auxilium ferendum Imperatori suo: facit hoc idem vicesima prima: subsequitur has quinta. Quum duae legiones reliquae essent in castris; secundani veriti, ne soli relinquerentur atque ex eo, quid sensissent, iudicaretur, secuti sunt factum superiorum: permanfit in sententia legio vernacula, nec vlllo timore de gradu deiecta est.

55. Cassius eos, qui nominati erant conscii caedis, iubet comprehendi: legionem quintam in castra remittit, cohortibus triginta retentis. Indicio Minutii cognoscit, L. Racilium et L. Laterensem et Annium Scapulam, maximae dignitatis et gratiae prouincialem hominem, sibi que tam familiarem, quam Laterensem et Racilium, in eadem fuisse coniuratione. Nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici iubeat. Minutium libertis transdit excrucians; item Calpurnium Saluium, qui profitetur indicium coniuratorumque numerum auget; vere, vt quidam existimant; vt nonnulli queruntur, coactus. Iisdem cru-

nes lingua Gallorum dici seruos militum: sed fides esto penes ipsum scholiasten. Subscribo sententiae Gesneri in Thes. L. L. in v. *baro*, qui, Frustra, inquit, hoc verbum obtruditur Hirtio: praestat fateri, locum aut corruptum esse, aut non intelligi. Significatio verbi *baro*, nota nobis e scriptoribus antiquis, est haec, vt stupidus et fatuus homo eo exprimitur; illa, quam scholiastes Persii tradit, si est yota, est multo recentioris aeta-

tis. *M.* Defendit vsum vocis Pithoeus Adu. subf. 1, 8. et Rutgerius Lect. Venus. c. 25.

quae tacebant. Sic ben. Oud. e codd. Vulgo *taciebant*, item *taciebantur*.

paucis mensibus. Iurin. inserit ante.

iudicaretur. alii *indicaretur*. *profitetur* (libere proloquitur) *indiciu*. *M.*

vere, ex animi sententia, sine metu ac simulatione. *M.*

Rr

ciatibus adfectus L. Mergilio. Squillus nominat plures: quos Cassius interfici iubet, exceptis iis, qui se pecunia redemerunt: nam palam HS. LX cum Calpurnio paciscitur, et cum Q. Sextio L. Qui si maxime nocentes sunt multati, tamen periculum vitae dolorque vulnerum, pecuniae remissus, crudelitatem cum avaritia certasse significabat.

56. Aliquot post diebus litteras a Caesare missas accipit, quibus cognoscit, Pompeium, in acie victum, amissis copiis fugisse. Qua re cognita, mixtam dolore voluptatem capiebat. Victoriae nuncius laetitiam exprimebat; confectum bellum licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animi, vtrum nihil timere, an omnia licere mallet. Sanatis vulneribus, arcessit omnes, qui sibi pecunias expensas tulerant, acceptasque eas iubet referri: quibus parum videbatur inposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. Aequae autem Romanorum dilectum instituit, quos, ex omnibus conuentibus coloniisque conscriptos, transmarina militia perterritos, ad sacramenti redem-

adfectus — *plures*. Horum verborum incerta lectio est: editores putant, e vestigiis codd. legendum videri, *adfecti Mergilio et Squillus nominant pl.* Sed nec haec est certa manus Caesaris. *M.*

HS. X, decies sestertium: et mox *L*, quinquagies. Glandorpheus e Valer. Max. 9, 4, 1 pro numero X legi vult LX. *M.* Male codd. et edd. vet. *sestertis decem*. Summam a Valer. Maximo datam repetit Ioh. Sarisber. polier. 8, 15. Conf. et Gronou. de pec. vet. 4, 4. Dubia res vix esse potest.

Qui si maxime. Vulgo *Qui est m.*

pecunias (sic meliores libri: vulgo *pecunia*) *remissus*, i. e. imminutus propter pecuniam. *M.*

dolore. Alii *dolori*.

licentiam temporum, quam adferunt et permittunt tempora bellica. *M.*

dubius animi. Alius *animus*; sed istud Scal. e cod. suo.

tulerant, retulerant in tabulas rationum pecuniarum. Cf. c. 49. *M.*

Aequae — *quos*. Lectio est incerta. Pro *aeque* legitur *quem*, vel *equitum*, vel vulgo, *aequa ratione*: pro Romanorum habent quidam *Romae*; falso: nam ciues Romanos in conuentibus et coloniis Hispaniae conscripserunt: pro quos rursus, quosque. Vitium est in verbo *aeque*. *M.* Clarke seruat *Quem autem Romanorum*. Dauis. *Quin item R.* Sed vulg. quod habent boni codd. idem reddit.

conuentibus. vid. *lud.*

tionem vocabat. Magnum hoc fuit vectigal, maius tamen creabat odium. His rebus confectis, totum exercitum lultrat. Legiones, quas in Africam ducturus erat, et auxilia mittit ad traiectionem: ipse, classem, quam parabat, ut inspiceret, Hispalim accedit ibique moratur; propterea quod edictum tota provincia proposuerat, ut, quibus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent. Quae euocatio vehementer omnes turbauit.

57. Interim L. Titius, qui eo tempore Tribunus militum in legione vernacula fuerat, nunciat fama, legionem tricesimam, quam Q. Cassius Legatus simul ducebat, quum ad oppidum Leptim castra haberet, seditione facta, Centurionibus aliquot occisis, qui signa tolli non patiebantur, discessisse et ad secundam legionem contendisse, quae ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum quinque cohortibus vndeicesimanorum egreditur, mane peruenit. Ibi eum diem, ut, quid ageretur, perspiceret, moratus, Carmonam contendit. Hic, quum legio XXX, et XXXI

transmarina militia, in Africa. vid. c. 51. *M.*

totum exercitum. Libri boni, nouum exerc. sed altera lectio melior est. *M.*

nunciat (Cassio) fama, sola fama impulsus, res non explorata. Vidit sensum Dauius: qui non viderunt, ut Cellarius, hi addiderunt: *Tutto nunciat fama.* *M.* Emendat locum egregie Iurini. legendo, *eam* (vernaculam) a legione tricesima.

Leptim. Sic codd. Sed *Leptis*, ut nemo nescit, Africae urbs fuit: cf. B. C. 2, 38. Ergo unus dicit, legendum esse *Ilipa*; alter, *Ilurgim*; alius etiam in Hispania fuisse aliquam Leptin putat. Oudendorpius, dictis a Wesselingio ad Antonini itiner. p. 411 admonitus, *Laepam*: maluit: poterat addere,

Suritam ad illum locum voluisse legi *Laepam*. Quid, si fateamur, nos nescire? An plane necesse est, ut, ubi nihil potest effici, tamen quidvis tentetur? *M.* *Laepam magnam* Ptolem. 2, 4. habet; quae videtur esse *Ilipa* Strabonis l. 3. p. 141.

vndeicesimanorum. Legio vndeicesima non adfuit; sed II. XXX, XXI et V. ut patet e cap. 53. Scribe itaque cum Lipsio, *vndeicesimanorum*, vii apud Tacit. Ann. 1, 37. *Oud.* Sunt vndeicesimani, milites legionis primae et vicesimae, ut secundani dicuntur, et alia. *M.*

egreditur Cassius. Monuit *Oud. M.*

mane peruenit. Iurinius interlerit *Leptin*.

Carmonam. Sic Scalig. ex emendatione Rhellicani. Vulgo

Rr 2

et cohortes quatuor ex quinta legione totusque convenisset equitatus, audit, quatuor cohortes, a vernalis obpressas ad Obuculam, cum his ad secundam peruenisse legionem, omnesque ibi se coniunxisse et T. Thorium Italicensem Ducem delegisse. Celeriter habito consilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret, Q. Cassium Legatum Hispalim mittit. Paucis ei diebus adfertur, conuentum Cordubensem ab eo defecisse, Marcellumque aut voluntate, aut necessitate adductum, (namque id varie nunciabatur,) consentire cum Cordubensibus; duas cohortes legionis quintae, quae fuerant Cordubae in praesidio, idem facere. Cassius, his rebus incensus, movet castra et postero die Segouiam ad flumen Silicense venit. Ibi, habita concione, militum tentat animos: quos cognoscit, non sua, sed Caesaris absentis causa, sibi fidissimos esse nullumque periculum deprecaturus, dum per eos Caesari provincia restitueretur.

58. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit: ac, ne dissensionis initium natum seditionis militum suaeque videretur natura, simul ut contra Q. Cassium, qui Caesaris nomine maioribus viribus uti videbatur, aequae potentem obponeret dignitatem, Cn. Pompeio se provinciam recuperare velle palam dictitabat: et forsitan etiam hoc fecerit odio Caesaris et amore Pompeii, cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinebat; sed, id qua mente commotus fecerit, con-

Carbonam, Carbonem, Narbonem. Cf. c. 64.

ex quinta legione. Ita Davif. et Clarke ex codd. Legebatur prius *et V legio.*

Obuculam. Conf. Wessel. ad Anton. itin. p. 413.

consilio. Vulgo *concilio.*

Segouiam. Nulla in hoc tra-

ctu Segonia nota est; Sagontia autem, siue Saguntia Plinii, aut *Sayourris* Ptolemaei, infra Hispalim est Gades versus, inter Mundam et Nebrissam. *Cellar.*

flumen Silicense. In his locis nullum flumen Silicense; sed *Singulis* est Baeticae fluvius. *Dausins.*

ut videbatur. Iurina velis nill,

iectura sciri non potest; certe hoc prae se Thorius ferebat; milites adeo fatebantur; ut Cn. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent. Frequens legionibus conuentus obuiam prodit; neque tantum virorum, sed etiam matrum familias ac praetextatorum; deprecaturque, ne hostili aduentu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Caesarem ne facere cogerentur, orare.

59. Tanta multitudo precibus et lacrimis exercitus commotus quum videret, ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeii nomine et memoria; tamque omnibus Caesarianis, quam Pompeianis, Longinum esse in odio; neque se conuentum, neque M. Marcellum contra Caesaris causam posse perducere; nomen Pompeii ex scutis detraxerunt, Marcellum, qui se Caesaris causam defensurum profitebatur, Ducem adiciuerunt, Praetoremque adpellarunt et conuentum sibi adiunxerunt castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter quatuor milia passuum a Corduba, citra flumen Baetim, in oppidi conspectu, loco excelso facit castra; litteras ad Regem Bogudem in Mauritaniam et ad M. Lepidum Proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, subsidio sibi prouinciaeque Caesaris causa quamprimum veniret. Ipse hostili modo Cordubensium agros vastat, aedificia incendit.

60. Cuius rei deformitate atque indignitate legiones, quae Marcellum sibi Ducem ceperant, ad eum

sed, id qua — potest. Omnes codd. locum sic exhibent: sed id qua mente, communis erat coniectura: quae cum non sint integra, editores vulgatam lectionem efformarant; Oud. suspicatur, legi posse, sed id qua mente, non una erat coniectura. M. Hoc satis placet. Edd. vet. habent coniectura

sciri potest, ubi Aldus interponit non, quod secutus Scalig. cum aliis.

nomen — inscriptum. De hoc more egisse Lipsium (milit. Rom. in analect. ad 3, 2), monuit Dauisius: alia conlegit Fabricius ad Dion. Cass. 42, 15. M.

consensus. vid. Iad. M. M. Marcellum, cognomine

concurrerunt, vt in aciem educerentur, priusque confli-
gendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia
nobilissimae carissimaeque possessiones Cordubensium
in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque consume-
rentur. Marcellus, quum configere miserrimum pu-
taret, quod et victoris et victi detrimentum ad eum-
dem Caesarem esset redundaturum; neque suae pote-
statis esse; legiones Baetim transducit, atque aciem
instruit. Quum Cassium contra pro suis castris aciem
instruxisse loco superiore videret, caussa interposita,
quod is in aequum non descenderet, Marcellus mili-
tibus persuadet, vt se in castra recipiant. Itaque co-
pias reducere coepit. Cassius, quo bono valebat,
Marcellumque infirmum esse sciebat, adgressus equita-
tu legionarios se recipientes, complures nouissimos
in fluminis ripis interficit. Quum hoc detrimento,
quid transitus fluminis vitii difficultatisque haberet,
cognitum esset, Marcellus castra Baetim transfert,
crebroque vterque legiones in aciem educit; neque
tamen configitur propter locorum difficultates.

61. Erat copiis pedestribus multo firmior Marcel-
lus; habebat enim veteranas multisque proeliis ex-
pertas legiones. Cassius fidei magis, quam virtuti le-
gionum confidebat. Itaque, quum castra castris con-
lata essent et Marcellus locum idoneum castello ce-
pisset, quo prohibere aqua Cassianos posset; Longi-
nus, veritus, ne genere quodam obsidionis claudere-
tur in regionibus alienis sibi infestis, noctu silen-

Aeserninum, Quaestorem provin-
ciae. Dio Cass. l. l.

educerentur. Post hoc ver-
bum vulgo additur *orant*, quod
neque ad vsum loquendi opus
est, neque in codd. bonis exstat.
M.

suae pot. esse. Ita Scal. Sed
in codd. et edd. vet. *esset*, quod

male probat Iurin. sic enim *et*
suae non conueniret.

quo bono valebat. Sic libri
meliores: est ergo bonum, quo
valet, equestratus. Sed codd. alii,
quo bene valebat, quam lectio-
nem non spreuerim. Cellarius ve-
ro non debebat edere, *qui be-
ne valebat*, quasi hic quaerere-
tur, an vulneratus nuper Cassius

tie ex castris proficiscitur celerique itinere Vliam contendit: quod sibi fidele esse oppidum credebat, Ibi adeo coniuncta ponit moenibus castra, vt et loci natura, (namque Vlia in edito monte posita est,) et ipsa munitione vrbis vndique ab obpugnatione tutus esset. Hunc Marcellus insequitur et, quam proxime potest Vliam, castra castris confert; locorumque cognita natura, quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus, vt neque conflingeret, (cuius si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat,) neque vagari Cassium latius pateretur; ne plures civitates ea paterentur, quae passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis conlocatis, operibusque in circuitu oppidi continuatis, Vliam Cassiumque munitionibus clausit. Quae priusquam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: quem magno sibi vsui fore credebat, si pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione et inutilis necessarium consumeret frumentum.

62. Paucis diebus Cassii litteris acceptis, Rex Bogud cum copiis venit; adiungitque ei legionem, quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxilias Hispanorum. Namque, vt in ciuilibus disensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullae ciuitates rebus Cassii studebant, plures Marcellum fouebant. Accedit cum copiis Bogud ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur vtrimque

(cf. cap. 52.) conualuisset. *M.* Haec bonum fere simili modo sumitur, vt supra c. 12.

conlata. Alii male *conlocata.*

Cf. Ind. in *conferre.*

Vliam, oppidum Hispaniae vltioris seu Baeticae. Codd. habent *Vllam*; sed Ptolemaeus Οὐλία, quod e numis confirmat Spanhemius p. 901. Accedit ve-

tus inscriptio, *Ordo Reip. Vliensium*, apud Gruterum p. 271. n. 1. *Cellarius.* Cf. et Surita ad Anton. itin. p. 412.

adiungitque ei legionem etc. Iurinius malit *adi. et legioni — complures coh.*

Marcello fauebant. Codd. quidam, *Marcellum fouebant.*

acriter, crebroque id accidit, fortuna saepe ad vtrumque victoriam transferente; nec tamen vnumquam ab operibus depellitur Marcellus.

63. Interim Lepidus ex citeriore prouincia cum cohortibus legionariis XXXV, magnoque numero equitum et reliquorum auxiliorum, venit ea mente Vliam, vt sine vilo studio contentiones Cassii Marcellique componeret. Huic venienti sine dubitatione Marcellus se credit atque offert: Cassius contra suis se tenet praesidiis; siue eo, quod plus sibi iuris deberi, quam Marcello, existimabat; siue eo, quod, ne praeoccupatus animus Lepidi esset obsequio aduersarii, verabatur. Ponit ad Vliam castra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam diuisi. Ne pugnetur, interdicat: ad exeundum Cassium inuitat fidemque suam in re omni interponit. Quum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum quidue Lepido esset credendum; neque vllum exitum consilii sui reperiret, ille permaneret in sententia; postulat, vti munitiones disiicerentur sibi que liber exitus daretur. Non tantum induciis factis, sed prope iam constituta opera quum complanarent, custodiaeque munitionum essent deductae, auxilia Regis in id castellum Marcelli, quod proximum erat Regiis castris, neque opinantibus omnibus, (si tamen in omnibus fuit Cassius; nam de huius conscientia dubitabatur,) inpetum fecerunt compluresque ibi milites obpresserunt. Quod nisi celeriter, indigna-

M. Sic melius, quod repono cum Oud.

id accidit. Vulgo *vt.* Emendauit Oud. e codd.

Lepidus. Cf. c. 59. *M.*

sine vilo studio. Quidam addunt *tantum.* forsitan leg. *parium.*

Marcellus se credit. Dio Cassius 42, 15. Marcelli mores sic describit: eum voluisse ita se

gerere, vt, siue Caesar siue Pompeius obtinuisset, (quippe nondum fama victoriae Caesaris in Hispaniam perlata) vtrique fauile videretur. Et si vero Caesarem habuerit aliquamdiu obfensum, quoniam contra Longinum pugnarit; tamen ab eo tandem placato cultum honoratumque esse. *M.*

sed prope — complanarent. An, *sed prope iam constituta*

tione et auxilio Lepidi, proelium esset diremtum; maior calamitas esset accepta.

64. Quum iter Cassio patefactum esset, castra Marcellus cum Lepido coniungit. Lepidus eodem tempore Marcellusque Cordubam, Cassius cum suis, proficiscitur Carmonam. Sub idem tempus Trebonius Proconsul ad provinciam obtinendam venit. De cuius aduentu ut cognouit Cassius, legiones, quas secum habuerat, equitatumque in hiberna distribuit: ipse, omnibus suis rebus celeriter conreptis, Malacam contendit; ibique aduerso tempore nauigandi naues conscendit, ut ipse praedicabat, ne se Lepido et Trebonio et Marcello committeret; ut amici eius dictitabant, ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cuius magna pars ab eo defecerat; ut ceteri existimabant, ne pecunia illa, ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cuiusquam veniret. Progressus secunda, ut hiberna, tempestate, quum in Iberum flumen noctis vitandae causa se contulisset, inde paullo vehementiore tempestate nihilo periculosius se nauigaturum credens, profectus aduersis fluctibus, occurrentibus ostio fluminis, in ipsis faucibus, quum neque flectere nauim propter vim fluminis, neque directam tantis fluctibus tenere posset, demersa naui, periit.

65. Quum in Syriam Caesar ex Aegypto venisset atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque vrbanis animaduerneret, multa Romae

re, op. quum compl. h. e. cum prope de omni controuerfia iam consensissent et munitiones complanarent. Quod nisi placeat, opera prope constituta h. l. erunt, prope iam absoluta et perfecta. Erit igitur exemplis opus, quibus haec huius phraeos significatio confirmetur. M.

Carmonam. Conf. cap. 57. Male libri veteres Narbonem s. Narbonam exhibent: nec placet

Norba Rhellicani, longe hinc ad Tagum remota. Bene Scaliger, Carmonam, quem plures lecuti sunt. Cellarius.

Quum in Syriam —. Redi narratio ad c. 33. M.

multa Romae male —. v. Dio Cass. 42, 27—34. Magna fuit Antonii culpa, ut vrbs militibus, rapinis, caedibus, nequitisque omni plena esset. Conf. Plutarch. in Anton. c. 8, 9. M.

male et inutiliter administrari, neque ullam partem Reipublicae satis commode geri; quod et contentio-
nibus Tribunicis perniciosae seditiones orirentur et,
ambitione atque indulgentia Tribunorum militum et
qui legionibus praeerant, multa contra morem con-
suetudinemque militarem fierent, quae dissoluendae
disciplinae severitatisque essent; eaque omnia flagi-
tare aduentum suum videret: tamen praefendum
existimavit, quas in provincias regionesque venisset,
eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissen-
sionibus liberarentur, iura legesque acciperent, exter-
norum hostium metum deponerent. Haec in Syria,
Cilicia, Asia celeriter se confecturum sperabat, quod
hae provinciae nullo bello premebantur. In Bithynia
ac Ponto plus oneris videbat sibi impendere: non
enim excessisse Ponto Pharnacem audierat, neque ex-
cessurum putabat; quum secundo proelio vehemen-
ter esset inflatus, quod contra Domitium Calvinum
fecerat. Commoratus fere in omnibus civitatibus,
quae maiore sunt dignitate, praemia bene meritis et
viritim et publice tribuit: de controuersis veteribus
cognoscit ac statuit: Reges, tyrannos, Dynastas pro-
vinciae, finitimosque, qui omnes ad eum concurre-

inutiliter. noxie. Sic et Val.
Max. 7, 2, 14.

content. Tribunicis. Dila-
bellae et Trebellii. Dio Cass.
ibid. c. 29. M.

indulgentia. Codd. plerique
indiligentia. Bene. Exempla
vid. in Ind. M. Non male ta-
men *indulgentia* conuenit cum
ambitione. Nec ergo opus est
Bentleii insolentia vel *negli-*
gentia.

dissoluendae disciplinae. In-
trudunt vulgo *caussa.* quo non
opus. Sic et Terent. Ad. 2, 4,
6. Liu. 40, 29. dissoluendarum
religionum esse, quod Valer. M.
1, 1, 12. reddit ad soluendam

religionem pertinere. Conf. et
Priscian. 18. et not. ad C. 1, 82.

Pharnacem. Cf. c. 41. M.
putabat. alii sperabat.

finitimosque. Oudend. deleri
vult *que.* Recte. M.

Syriaeque. Enclitica occurrit
in codd.

eadem classe, qua venerat.
Atqui venerat Caesar itinere ter-
restri: cf. c. 33. Ergo scriptor,
nunc de classe loquens, sui obli-
tus est. Haec Dauisius monuit.
Fortasse potuisset dici, *eadem*
celeritate, ut cap. hoc extremo,
quia Caesar, cupidus Romam
redeundi, toto hoc itinere festi-
nauit. Cf. c. 71, 78. M. Mo-

rant, receptos in fidem, conditionibus inpositis provinciae tuendae ac defendendae, dimittit, et sibi et Populo Romano amicissimos.

66. Paucis diebus in ea provincia consumtis, Sex. Caesarem, amicum et necessarium suum, legionibus Syriaeque praeficit; ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam. Cuius provinciae ciuitates omnes euocat Tarsum, quod oppidum fere totius Ciliciae nobilissimum fortissimumque est. Ibi, rebus omnibus provinciae et finitimarum ciuitatum constitutis, cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum non diutius moratur; magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacae commoratus, venit Comana, vetustissimum et sanctissimum in Cappadocia Bellonae templum, quod tanta religione colitur, ut Sacerdos eius Deae maiestate, imperio et potentia secundus a Rege consensu gentis illius habeatur. Id homini nobilissimo Lycomedi Bithynio adiudicauit, qui, Regio Cappadocum genere ortus, propter aduersam fortunam maiorum suorum mutationemque generis, iure minime dubio, vetustate tamen intermisso, Sacerdotium id repetebat. Fratrem autem Ariobarzanis Ariarathen, quum bene meritus

nuerat Vflerius Ann. ad a. 3957. Iurinius leg. putat quo *Alexandriam venerat.*

Comana. Conf. c. 34. Hoc loco Comana Cappadociae intelliguntur. *Cellarius.* De regione et deliciis eius plura apud Strabonem lib. 12. p. 559; de templo pauca p. 536, 557; ubi Sacerdotis Comani Pontici et Cappadocis eandem religionem, eodemque ritus sacrorum esse docet. Ergo etiam licebit rhuc referre, quae p. 575 de Pontico Sacerdote traduntur, prohibitum esse a porcina carne, neque vllum in ea regione porcum alia esse. *M.*

Id (Sacerdotium) hom. nob. M.

Lycomedi. Sic, Oudendorpio teste, codd. plures, iique boni, et Strabo (12. p. 558). Contra Appianus (B. Mithr. c. 11. p. 254. ed. Steph.) Nicomedem adpellauit, ut Ciacconius et Dauisius monuerunt. Ad hanc nisi aliud argumentum accesserit, manebit lectio incerta. *M.* In nupera editione sua Appiani Schweighauserus reposuit *Lycomedi*, secutus Oudendorpium; contra Godwinus et Cellarius in nostro loco dedere *Nicomedi*.

generis. Iurin. mallet *gentis.* *Fratrem Ariob. Ariar.* De his Cic. ad D. 15, 2. *M.*

utrumque eorum de Republica esset, ne aut Regni hereditas Ariarathen sollicitaret, aut heres Regni terreret, Ariobarzani adtribuit, qui sub eius imperio ac ditione esset: ipse iter inceptum simili velocitate conficere coepit.

67. Quum propius Pontum finesque Gallograeciae accessisset, Deiotarus Tetrarches Gallograeciae tunc quidem paene totius, quod ei neque legibus, neque moribus concessum esse ceteri Tetrarchae contendebant, sine dubio autem Rex Armeniae minoris ab Senatu adpellatus, depositis Regiis insignibus, neque tantum priuato vestitu, sed etiam reorum habitu, subplex ad Caesarem venit, oratum, *ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quae nulla praesidia Caesaris habuisset, exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset: neque enim se iudicem*

Ariobarzani adtribuit. Ne turbas moueret Ariarathes, Caesar illum auctoritate sua maiori fratri, quem Senatus confirmaverat, subiecit. *Cellarius.* Potest tamen quaeri, in quo fuerit illud, quod vnum alteri subiecit, et in quantum subiecerit. Si nihil nisi fratri parere iussit, aut, ut quiesceret, cohortatus est: non est hoc praemium, bene de Republica merito viro dignum, et vereor, ut hic iussus, haec hortatio in omne tempus fuerit efficax quietis adminiculum. Accedit ad hanc ex ipsa re ortam dubitationem, quod teste Oudendorpio codd. omnes, praeter duos, paulo ante hanc lectionem exhibent: *Fratri autem Ariobarzani Ariarathi*: ut ipse ille vir doctus fateatur, se nolle de hoc loco pronunciare. Licet hinc coniecturam proponere? Quid, si legerimus: *Fratri autem Ariobarzani, Ariarathi, quum — terreret, adtribuit* (quosdam hic deleo verbum *Ariobarzani*) qui sub — essent

(pro esset). Ergo Caesar Ariarathi quassdam vrbes adtribuit, ut et ipse aliquid haberet, neque, etsi haberet ius successionis, ante tempus caperet Regnum; neque, si Ariobarzani heres filius natus esset, huic insidias strueret Ariarathes. Sic et hunc meritis vir praemium tulit, et, quia tulit, quiescere potuit. *M.* Meretur hic audiri Iurinius. Collatis quippe Cic. ep. ad Diu. 15, 2. et Phil. 2, 37. legi suadet: *Fratri a. Ariob. Ariarathi, quum — esset, ne aut — sollicitaret, aut h. R. terreret Ariobarzani, Armeniam minorem adtribuit, quae etc.* Cellarius ad vulgatum adfert locum ex G. 7, 90. Labieno *M. Sempronium adtribuisse* dicitur. parum commode.

inceptum. Alii coepum. *Deiotarus.* Cf. c. 34. *M.* ceteri Tetrarchae. Pompeius, victo Mithridate, Gallograeciam quatuor Tetrarchis distribuit (Appian. Mithridat. c. 114 p. 251), in his Deiotaro, cui praes, quam

debuisset esse controuersiarum Populi Romani, sed parere praesentibus imperiis.

68. Contra quem Caesar quum plurima sua commemorasset officia, quae Consul ei decretis publicis tribuisset; quumque defectionem eius nullam posse excusationem imprudentiae recipere coarguisset; quod homo tantae prudentiae ac diligentiae scire potuisset, quis urbem Italiamque teneret; ubi Senatus Populusque Romanus, ubi Resp. esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum Consul esset; tamen se concedere id factum superioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitiae, dignitati aetatique hominis, precibus eorum, qui frequenter concurrissent hospites atque amici Deiotari ad deprecandum; de controuersis Tetrarcharum postea se cogniturum esse dixit: Regium vesti-

ceteris, adsignauit, enumerata per partes a Strabone (12. p. 547), ut adeo ceteri querendi causam se habere existimarent. Cf. c. 78. *M.*

exercitiis imperitiisque. Moniet Oud. Marcellandum in epist. crit. p. 129 legendum censuisse, *excitatusque imperitiis*, h. e. euocatus Pompeii iussu; et hanc coniecturam probat. Probo et ipse: et fortasse adiuuant eam, quae in Cic. oratione pro Deiot. c. 4 et 5 leguntur. Certe vulgata lectio stare non potest. *M.* Iurin. harioletur: *arcessitusque* *exercitiisque imperitiis*.

quumque defectionem — coarguisset. Ostendit, Caesar Deiotaro, defectionem, qua nunc viatur Deiotarus, non recipere (admittere) posse excusationem imprudentiae, non posse admittere hoc, ut, quia per imprudentiam peccarit, excusandus videatur. Sic utcumque poterit hoc explicari; sed contorte tamen. Cum ergo pro *defectionem* quidam codd. habeant *defectio-*

nem; Deiotarus autem, ornatus quondam a Caesare beneficiis, eique tamen posthaec inimicus et Pompeii adiutor, commode dici possit a Caesare defecisse: libenter cum Clarkio hanc lectionem amplector. Sed ita quoque *eius* post verbum *excusationem* delendum erit. *M.* Sequor Clarkium. Idem placuerat Oudendorpio, qui tamen in ed. secunda vulgatum retinuit. *Plus* altero loco recte tollitur. *Mala* alii *suae*.

quis urbem It. ten. Is erat Caesar. *M.*

ubi Senatus — h. e. Senatum non fuisse in castris Pompeii, sed Romae. Fuerat enim nuper duplex Senatus; unus apud Pompeium, alter Romae, Caesari fauens. *M.*

Consul. Et hic erat Caesar. *M.*

tamen se. Male hic praepositur sed, ortum e praecedente *esset*. Boni codd. omittunt.

suis beneficiis. An *suis* delendum? Si ad Deiotarum refe-

tum ei restituit. Legionem autem, quam ex genere ciuium suorum Deiotarus armatura disciplinaque nostra constitutam habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere iussit.

69. Quum in Pontum venisset copiasque omnes in vnum locum coegisset, quae numero atque exercitatione bellorum mediocres erant, (excepta enim legione sexta, quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus periculisque functam, multisque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo deminutam, vt minus mille hominum in ea esset; reliquae erant tres legiones, vna Deiotari, duae, quae in eo proelio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant,) legati; a Pharnace missi, Caesarem adeunt atque imprimis deprecantur, *ne eius adventus hostilis esset: facturum enim omnia Pharnacem, quae imperata essent; maximeque commemorabant, nulla Pharnacem auxilia contra Caesarem Pompeio dare voluisse; quum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satisfecisset.*

70. Caesar respondit, *se fore aequissimum Pharnaci, si, quae polliceretur, repraesentaturus esset.* Monuit autem, vt solebat, mitibus verbis legatos, *ne quae Deiotarus sibi obiicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non mi-*

ratur, ad quem referendum est, debebat esse eius. *M.*

Legionem autem. Add. eam
• codd. *M.*

constitutam habebat. Cf. c.
34. *M.*

quam sec. addux. Conf. c.
33. *Cellartius.*

hominum. Alii hominibus.
scripsimus. cap. 40. M.

repraesent. vid. Ind. M. Cf.
et Curt. 6, 11, 33. Phaedri fab.

3, 2, 32
non fuissent in se off. Par-

ticulam non, etsi codd. seruant;
superfluum esse, agnouerunt interpretes omnes. Qui in Caesarem officiosus fuit, h. e. nullo copias contra eum Pompeio misit, ei tamen Caesar condonare nequit iniurias, prouinciis Populi Romani inlatas, quales Pharnaces intulerat Asiae, Armeniae, Cappadociae, Gallograeciae. M. Bene Clarkius negationem sustulit, inscitia librariorum intrusam. Testatur Ciacconius a libris quibusdam abesse. Delendam conleo.

fissent: nam se neque libentius facere quidquam, quam subplicibus ignoscere; neque provinciarum publicas iniurias condonare iis posse, qui fuissent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui prouidisset, ne vinceretur, quam sibi, cui Dii immortales victoriam tribuissent. Itaque se magnas et graues iniurias ciuium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci: nam neque interfectis amissam vitam, neque exsectis virilitatem restituere posse: quod quidem subplicium grauius morte ciues Romani subissent. Ponto vero decederet confestim, familiasque publicanorum remitteret, ceteraque restitueret sociis ciuibusque Romanis, quae penes eum essent. Si fecisset, iam tunc sibi mitteret munera ac dona, quae, bene rebus gestis, Imperatores ab amicis accipere consueissent: miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit.

71. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus, quum festinantem ac properantem Caesarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur, (nemini enim erat ignotum, plurimis de causis ad urbem Caesarem reuo-

nam neque — posse. vid. dicta ad c. 41. M.

amissam vitam. Dubitat temere Ruben. Elect. 1, 32, idne sit Latinum? et, quia Appianus Ciu. 2, 91. et Dio 42, 46. in ea re *Amisi* (urbis) meminero, ita hic quoque legi suadet. Sed obstant codd. et alibi quoque *vita amissa* occurrit. Phaedrus etiam fab. 3, 11. simili modo *damnam amissi corporis* obiectum eunucho refert.

properantem. In codd. omnibus est *praecurrentem*, sine sensu. *M.* De codd. Scaligeri et Cuiacii res dubia. In quodam legitur *procurrentem*. Priorem lectionem tuetur Goduinus, quia nil interfit inter *properare* et *festinare*. Contrarium docet Gellius a Catone 16, 14. Cicero etiam Phil. 9, 3. habet *properans festinansque*. deiu. sufficit saltem, Caesarem saepe synonyma iungere. V. not. ad G. 2, 20. 7. 30.

cari,) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa, frustrari coepit. Caesar, cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueuerat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret.

72. Zela est oppidum in Ponto, positu ipso, ut in plano loco, satis munitum: tumulus enim naturalis, veluti manu factus, excelsiore undique fastigio, sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido magni multique, intercisi vallibus, colles: quorum editissimus vnus, qui, propter victoriam Mithridatis et infelicitatem Triarii detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus paene coniunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem: nec multo longius milibus passuum tribus abest ab Zela. Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum feliciū castrorum reſectis operibus, copiis suis omnibus occupauit.

73. Caesar, quum ab hoste milia passuum quin-

Zela. Sic veteres libri, etiam Strabo (12. p. 560. Ζῆλα) et Ptolemaeus 5, 6. et Plutarchus in Caes. cap. 50. Stephanus Ζῆλα Armeniae, Ζηλα Cappadociae adtribuit. Quidam neutro genere, Plutarchus feminino dixit. Plinius H. N. 6, 3. *Ziela* scripsit. *Cellarius.* Dauisius addidit, apud Dionem Cass. 42, 47 Ζῆλαιον scribi. Oud. ad Wesselingii notas in Hieroclis synecdemum (p. 701 in Anton. itinerar.) lectores amandauit, ubi Zela in nostro loco defenditur, excluso altero Ziela. In Pliniano loco editio Harduini *Zela* habet. *M.*

vnus. Scotium vocat Appianus Mithr. c. 120.

Triarius, a Lucullo, Tigranem Armenium persequente, in Ponto relictus, ingenti clade a Mi-

thridate adstrictus est. Appian. B. Mithrid. cap. 89. p. 231. et c. 120. p. 254. Plutarch. Lucull. c. 35. *Cellarius.*

superioribus locis — oppido. Haec verba non suo loco posita, sed post verbum *nobilitatem* conlocanda puto. Porro *superioribus locis atque itineribus* suspicor dictum esse pro, *itineribus per superiora loca* s. iuga, ut adeo editissimus ille collis paene coniunctus fuerit oppido, quia iter ab eo inde ad oppidum vaeque fuit per superiora loca s. iuga. Sic et Wagnerus in versione Germanica expressit. *M.*

nec multo. Leg. *non m.* Procurrit ergo oratio in hunc modum: *quorum editissimus vnus, (qui, propter victoriam Mithridatis, inf. Tr. detrimentumque*

que castra posuisset videretque eas valles, quibus Regia castra munirentur, eodem interuallo sua castra munituras, si modo ea loca hostes priores non cepissent, quae multo erant propiora Regis castris; aggerem comportari iubet intra munitiones. Quo celeriter conlato, proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima luce, neque opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum proelium aduersus Triarium fecerat. Huc omnem comportatum aggerem e castris seruitia agerent iussit, ne quis ab opere miles discederet, quum spatio non amplius mille passuum intercisa vallis castra hostium diuideret ab opere incepto Caesaris castrorum.

74. Pharnaces, quum id repente prima luce animaduertisset, copias suas omnes pro castris insiruxit, quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis peruulgata militari credebat instrui Caesar; vel ad opus suum tardandum, quo plures in ar-

exercitus nostri, magnam in illis partibus habet nobilitatem.) superioribus locis atque itineribus paene coniunctus oppido, non multo — Zela. M.

Huc omnem — iussit. In his non habemus, opinor, genuinam manum scriptoris. Habent codd. alii *comportari*; alii *agerentur*; alii *agi*; alii *seruitiaque agi*. Quia tamen Oudendorpius sic, ut edidit, consensu MSS. legendum dicit: sequar hanc lectionem ita, ut *agerent* in *agere* mutem. *Agere aggerem*, rarior loquendi modus, significat, adferre, aduehere, quocumque modo fieri potest adportare materiam aggeris faciendi. *M.* Petauii codex, *agerent iussit*. Sic H. 27. *incon-*

derent iussit. Dein *agere aggerem* hic et H. 7. ut *agere vineas* G. 2, 12. Inepte Iulinius dabit *comportari aggerem per seruitia iussit*. Cellarius: *comportari aggerem e castris seruitia agi (inpelli) iussit*. Cf. Oud. ad Suet. Ner. c. 22.

intercisa vallis, h. e. interiecta. Sed *intercissum* non est interiectum; potius id dicitur *intercissum*, quod interuallo seiunctum et diuisum est ab altero. v. Ind. Aut ergo h. l. verbo abusus est scriptor; aut agnoscenda erit hypallage; aut, traiectionis verbis, legetur, *intercisa* (disiuncta) *castra hostium vallis diu.* *M.* Cf. et c. 72.

magis peru. mil. conf. Subaudi, quam quod reuera proelio decertare statuisset. Clark.

Ss

mis tenerentur; vel ad ostentationem Regiae fiduciae, ne munitione magis, quam manu, defendere locum Pharnaces videretur. Itaque deterritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces, impulsus siue loci felicitate; siue auspiciis et religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus; siue paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta; quum more operis quotidiani magnam illam seruorum multitudinem, quae aggerem portabat, militum esse credidisset; siue etiam fiducia veterani exercitus sui, quem XXII in acie conflixisse, et vicisse legati eius gloriabantur; simul contemptu exercitus nostri, quem pulsum a se, Domitio Duce, sciebat, inito consilio dimicandi, descendere praerupta valle coepit. Cuius aliquamdiu Caesar iridebat inanem ostentationem et eo loco militum coartationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset: quum interim Pharnaces eodem gradu, quo praerupta in proelium descenderat valle, adscendere aduersus arduum collem instructis copiis coepit.

75. Caesar, incredibili eius vel temeritate, vel

temere rē magis substitui iubet satis. Similis locus Af. 48.

fiducia veterani exercitus.
Codd. et edd. vet. inepte *fiducia veterana.*

quem XXII in acie conf.
Interitur vulgo, cum *legione XXII.* Sed ista duo verba absumt a tribus codicibus, quorum unus est ex optimis. Iam Scaliger tollenda censuerat verba. Tum est falsum, Pharnacem cum legione secunda et

vicesima conflixisse (conf. cap. 34. 40). Et, quae tandem esset gloriatio, vnam legionem vicisse? Monuerunt ergo viri docti, sensum esse hunc: quem vicies et bis in acie conflixisse gloriabantur. *M.* Vitium adeo manifestum Caesari male tribuitur. deleui auctoritate codicum.

sanus hostis. Tō hostis deleri vult Beul.

quo praerupta. — valle.

fiducia commotus, neque opinans inparatusque obpressus, eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere iubet, legiones obponit aciemque instruit: cuius rei subita trepidatio magnum terrorem adtulit nostris. Nondum ordinibus instructis, falcatae Regiae quadrigae permistos milites perturbant; quae tamen celeriter multitudine telorum obprimuntur. Insequitur has acies hostium et clamore sublato configitur, multum adiuuante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate: qui quum omnibus casibus belli interfunt, tum praecipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari.

76. Magno atque acri proelio comminus facto, dextro cornu, quo veterana legio sexta erat conlocata, initium victoriae natum est. Ab ea parte quum in procliue detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen, iisdem Diis adiuuantibus, sinistro cornu mediaque acie totae profligantur copiae Regis: quae quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter, gradu pulsae, premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina obpressis, qui velocitate effugere poterant, armis

Sic e coniectura quidem Oud. edidit; probabili tamen et felici, (vt in magna varietate lectionis) nec nimis recedente a codd. scriptura. In vulg. edd. est, *quo in praeruptam descendat vallem*, omillis verbis *in proelium*. M. Sed pluri codd. et edd. vet. haec verba habent.

ab operibus vocat. Iurinius *ab opere renocat.* Non opus. *falcatae quadrigae.* Liu.

37, 41. Curt. 4, 9. & 15. *Caesarius.* Adde Diod. Sic. 17, 53. p. 530.

casibus belli. Leg. *bellictis*, quia omnes codd. habent *bellis*. M. Bentlei. *subitis bellis*. frustra. Sic enim periret antithesis. Plantinus iam dedit *belli*.

Ab ea parte. Hic primus distinctionem maiorem posuit Dauius.

A. H I R T I I
D E
E L L O A F R I C A N O
L I B E R S I N G V L A R I S

tamen proiectis, vallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. At nostri, victoria elati, subire iniquum locum munitionesque adgredi non dubitarunt. Defendenti-
bus autem suis cohortibus castra, quas Pharnaces praesidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt potiti. Interfecta multitudo suorum, aut capta, Pharnaces cum paucis equitibus profugit: cui nisi castrorum obpugnatio facultatem adtulisset liberius profugiendi, viuis in Caesaris potestatem adductus esset.

77. Tali victoria toties victor Caesar incredibili est laetitia adfectus, quod maximum bellum tanta celeritate confecerat; quodque subiti periculi recordatio est laetior, quod victoria facilis ex difficillimis rebus acciderat. Ponto recepto, praeda omni Regia militibus condonata, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur; legionem sextam decedere ad praemia atque honores accipien-

inermes. Alii *inermi*, vt G. 1. 40. C. 1. 68.

toties victor. Glossam hoc sapit. Manutius malit legere *potitus*.

est laetitia adfectus. Illo quidem tempore vsus est nobilissima illa voce: *Veni, vidi, vici.* Plutarch. Caes. cap. 50. Dio Cass. 42, 48. Appian. B. C. 2, 91. p. 485. De celeritate confecti huius belli vid. Sueton. Iul. 35. M.

quodque — laetior. Vulgo: *eratque sub. peric. recordatione laetior;* ex emendatione. M. praepostera scil. Receptam lectionem iam in-

venias in cod. Regio et edd. vet.

Vinctiano. Ita nomen in titulis et numis legitur. *Vinctiae* gentis numos in Consularibus videsis apud Vaillant aliosque. Alii h. l. *Vinctiano*, alii *Minutio* habent. Mox vulgo reliquit.

in Asiam, provinciam Romanam, quae Proconsularis Asia dicta est. Cellarius.

distribuit. alii *disposuit.*

a quo — scripsimus. Alii quo. quod potest admitti. V. Curtius ad Sall. Iug. 21.

Scripsimus. c. 26. M.

Bospori, tractus, qui supra

dos in Italiam iubet auxilia Deiotari domum remittit: duas legiones cum Caesio Viniciano in Ponto relinquit.

78. Ita per Gallograeciam Bithyniamque in Asiam iter facit, omniumque earum prouinciarum de controuersis cognoscit et statuit, iura in Tetrarchas, Reges, ciuitates distribuit. Mithridatem Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque gestam in Aegypto supra scripsimus, Regio genere ortum, disciplinis etiam Regiis educatum, (nam Mithridates, Rex Asiae totius, propter nobilitatem Pergamo paruulum secum abspertauerat in castra multosque tenuerat annos) Regem Bospori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; prouinciasque Populi Romani a barbaris atque inimicis Regibus, interposito amicissimo Rege, muniuit. Eidem Tetrarchiam [legibus] Gallograecorum iure gentis et cognationis adiudicauit, occupatam et possessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen usquam

Pontum Euxinum a Bosporo Cimmerico ad Colchos excurrit, et Regnum Bosporanum vocatur, quem Pharnaces beneficio Pompeii, victo Mithridate patre, acceperat. *Callarius*. Appian. B. Mithr. c. 114. p. 251. *M.*

quod (Regnum) sub imper.
M.

[*legibus*]. Hoc verbum interpretes delendum censent, inclusitque vncis iam Calaubonus ad Strabon. 13. p. 625. Sed si Deiotaro neque legibus, neque moribus concessa fuit (c. 67): poterit dici legibus adiudicata alii. *M.*

iure gentis et cognationis.
Si Calaubonus l. d. verum vidit, mater Mithridatis huius fuit filia vnus e Tetrarchis Galliae. Conf. Victorium var. lect. 3. 23. *M.* Oudend. forsitan *iure gentis et legibus cognationis.*

occupatam et possessam.
Haud dubie fuit ea pars, quam cap. 67. ceteri Tetrarchae questi sunt Deiotaro neque legibus, neque moribus, concessam esse. Vnam quidem partem Gallograeciae paterno iure tenebat Deiotarus. vid. Strabo p. 547. Locum Cic. de Diuin. 2, 37. Calaubonus iam contulit. *M.*

diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerissimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

urban. seditionum. Conf. c. 65. M.

in Italiam — venit. His circiter temporibus, Pompeio devicto, Aegypto subacta Asiaque pacata, et metus et adulatio Romae decrevit Caesari non modo statuas, coronas, aliaque id genus plura; sed etiam summam potestatem de bello et pace statuendi, Con-

sulatum in quinquennium, Dictaturam in annum et plura, quae infinitam dominationem magis magisque firmarunt. Dio Call. 42, 19. 20. Quae vero Caesar tum maxime, victo Pharnace redux, egerit, quomodo pecunias convaleret, militem turbas sedauerit, plebem sibi conciliauerit, honores distribuerit, ea idem narrat ibid. c. 50. loq. M.

A. H I R T I I

D E

B E L L O A F R I C A N O

L I B E R S I N G V L A R I S

Incertum auctorem esse, didicimus a Suetonio in Iul. Caes. c. 56. Ergo nomina *Oppii, Hirtii, Caesaris*, in codicibus praefixa, vel incerta, vel falsa sunt. Cf. ad init. libri octavi de B. G. et libri de B. Alex. Iusto Lipfio (Elect. 2, '22) hic liber, ut Brantius monuit, inter pleraque Romana scripta simplicitate, puritate et omnis generis virtutibus eminere visus est, et dignior Caesare, quam ipsi illi commentarii de bello Gallico et civili. Cui sententiae equidem subscribere non sustineo, qui plura verba, a Caesaris oratione abhorrentia, anacolutha duriora, negligentiamque non gratam ei inesse sciam. vid. c. 25. Vel illud *interim* nonne ad taedium usque occurrit? Ac profecto, si quis recens a Caesaris commentariis ad hunc librum accesserit, is, opinor, diuersitatem non exiguam dictionis sentiet. Guischartus, qui non orationem, sed rem examinavit, et cuius sententiam suis locis indicaui, et si scriptoris peritiam agnoscit: tamen saepius de obscura breuitate conquestus est, multa examinaturis rem relictam esse censuit, et quaedam adeo alienae manus additamenta sibi reperisse visus est. *M.*

Et huic libro Hirtii nomen praefixit Oudendorpius more recepto; quumque vulgo ita citari soleat, idem mihi faciendum putavi. Guischartus censet, *Hirtii* hoc opus a *Iulio Caelso* subpletum et sub incudem reuocatum, qui hinc inde barbara miscuerit.

A. H I R T I I
D E
B E L L O A F R I C A N O
L I B E R S I N G V L A R I S

A R G V M E N T V M

Cap. 1. *Caesar in Africam profectus 2 — 6. Adrumetum frustra tentat. ad Ruspinam castra locat. 7. Illi Leptis se dedit, quo 8. auxilia conuocat. 9 — 11. de frumento sibi prospicit. 12 — 19. cum Labieno aliquoties confligit. 20. 21. in castris ad Ruspinam copias auget, arma, victum parat. 22. 23. Caponis, Pluciae Praefidis, hortatu Pompeius filius Mauritaniae, Bogudis Regnum, inuadit. Ascurum frustra obsidet.*
 Cap. 24. *Scipio, Labienus et Petreius copias iungunt. Caesar graui annonae laborat. 25. Iubam Regem, suis auxilio egressum, Sittius et Rex Bochas reuerti cogunt. 26. Caesar de aduentu suo Afros certiores reddit, auxilia parat. 27. Scipio elephantos condocet. 28. Titios fratres, a Virgilio captos, Scipio trucidat. 29. Leptim frustra obpugnat Labienus. 30 — 32. Pugnam cum Scipione vitat Caesar. Gaetulorum in partes suas trahit Numidasque. 33. Achilla ciuitate in deditiorem recepta a Messio et 34. Cercinā insula a Sallustio, frumento auxiliisque Caesar augetur. 35. Gaetuli, Scipionis speculatores, apud Caesarem remanent. Multi eius gentis ad eum transeunt. 36. Tifdra legatos de deditiōne ad eum mittit. Sittius castellum in Numidia vi expugnat.*
 Cap. 37 — 42. *Ad Ruspinam Caesar et Scipio dimicare tentant nec audent. 43. Confidius Achillae obsidionem deserit; Adrumetum se recipit. 44 — 46. Naues Caesaris ab hostibus interceptae. Veteranos captos, incassum sollicitatos, caedi iubet Scipio. 47. Saxea grandine subitoque imbre Caesariani vexantur. Pilorum cacumina ardent.*

De bello Africano. Alias Africo, vi C. 2, 32.

Cap. 48. Iuba ad Scipionem auxilia adducit. 49 — 52. Caesar prope Vsitam cum hoste prospere pugnat. 53. Legiones nona et decima ex Sicilia adueniunt. 54. Militares Praefectos cum dedecore ab exercitu remouet Caesar. 55. Contra Gaetulos descescentes Iuba partem exercitus in Regnum remittit. 56. 57. Caesariani cum Scipionis militibus colloquantur. Aquinio, cum Saserna confabulanti, silentium inponit Iuba. 58 — 64. Inter Vsitam et Adrumetum varia statim fortuna pugnatur; tandem victor euadit Caesar. 65 — 73. Frumentandi studio dimicatur. Zetam Caesar capit. suos, quo modo contra elephantos pugnandum, docet. 74. Vaccam oppidum, Caesari fauens, Iuba diripit deletque. 75 — 77. Ad Sarsuram accedit Caesar eamque capit. Mox et Thabenam. 78. Praelium ad Tegeam.

Cap. 79 — 88. Caesar, ad Thapsum victor, accedit ad Uticam, qua, Catone vi sibi inlata mortuo, potitur per L. Caesarem. 89 — 90. Ipse Q. Ligario vitam concedit. Uticam venit, incolarum partem multa adscit. 91. 92. Iubam Zamenfes oppido excludunt. 93. Confidius Tisdra fugit. Virgilius se dedit victori. 94. Iuba et Petreius voluntaria morte pereunt. 95. P. Sittius Saburam interficit, Iubae Praefectum. Faustus et Afranius pereunt. 96. Item Scipio ad Hipponem Regium. 97. Caesar Zamae et Uticae bona hostium vendit. Numidiam provinciam facit. Thapsitanis, Adrumetinis, Leptitanis, Tisdritanis multam inponit, ciuitates a rapina defendit. 98. Carales in Sardiniam, mox et Romam, transit.

Caesar itineribus iustis confectis, nullo die intermisso, a. d. XIII. Kal. Ian. Lilybaeum peruenit, statim-

itineribus iustis. vid. ad B. C. 3, 76. M.

a. d. XIII. Kal. Ian. Annus fuit 707 P. V. C. Temporis vero ratione tum vehementer perturbata, efficitur, hunc diem, qui nunc a. d. XIII. Kal. Ian. dicitur, fuisse e vera ratione tricesimum Septembris, ut Vsserius in Annal. ad a. m. 3958. et Guischartus (Mémoires militaires sur les Grecs et les Romains T. 2. p. 244), aliique plures monuerunt. Tractat autem Guischartus illo loco vniuersum hoc bellum Africanum permultis; repetenda partim narratione scriptoris nostri, partim ita omnibus examinandis ac

diudicandis, ut prudentia Caesaris et dexteritas adpareat, atque pluribus etiam locis huius libri lux adfundatur. M.

Guischarti duae editiones exstant, altera formae in 4to. à la Haye 2 Vol. 1758. altera in 8vo. Berlin 4 tom. 1774. Locus hic ex edit. 2da citatus in edit. priore existat t. 2. p. 179. Secutus tunc plane fuit Guischartus Vsserium, sed, re accuratius perpensa, in opere a. 1773 sub titulo Mémoires critiques et historiques sur plusieurs points d'antiquités militaires, Berolini emisso, p. 387. temporum horum rationem ex professo tractauit, ubi istum diem a. d. XIII.

que ostendit, sese naues velle conscendere, quum non amplius legionem tironum haberet vnam, equites vix sexcentos. Tabernaculum secundum litus ipsum constituit, vt prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi morae quidquam fore speraret, et vt omnes in dies horasque parati essent. Incidit per id tempus, vt tempestates ad nauigandum idoneas non haberet; nihilo tamen minus in nauibus remiges militesque continere et nullam praetermittere occasionem profectionis; quum praesertim ab incolis eius prouinciae nunciarentur aduersariorum copiae, equitatus infinitus, legiones Regiae quatuor, leuis armaturae magna vis, Scipionis legiones decem, elephanti CXX, classesque esse complures; tamen non deterrebatur, animoque et spe confidebat. Interim in dies et naues longae adaugeri et onerariae complures eodem concurrere et legiones tironum conuenire, in his veterana legio quinta, equitum ad duo milia.

2. Legionibus conlectis sex et equitum duobus milibus, vt quaeque prima legio venerat, in naues longas inponebatur; equites autem in onerarias. Ita maiorem partem nauium antecedere iussit et insulam peteret Aponianam, quae non abest a Lily-

Kal. Ian. ad vigesimum secundum Octobris refert. Respice ad Chronologiam praefationi nostrae subiunctam.

Lilybaeum. Vulgo in L. equites. Vulgo equitesque. vet. legio quinta. Haec legio, iudice Guischaro in *Mém. crit.* p. 317. ex iis fuit, quas suo sumtu Caesar conscripserat in Gallia teste Suetonio c. 24. qui eam Gallico vocabulo *Alaudam* dictam refert. Guischarus per iocum vel inuidiae faciendae causa sic nominatam perhibet. Apud Ciceronem id nomen iam occurrit *Phil.* 1, 8. 5, 5. ad *Att. ep.* 16, 8. Cf. et *Gruter.* p. 559.

insulam Aponianam. Clauario (*Sicil.* 2, 15) videtur *Aegusa* esse, vna e tribus, quae obiacent Lilybaeo. Alii *Paconiam* Ptolemaei putant esse, quae vero longius a Lilybaeo, et extra viam Africanam sita est. *Cellar.* In cod. Leid. primo *Aponianam* legitur, teste Oudend. Guischarus (*Mémoires militaires* T. 2. p. 247) esse putat eam, quae nunc Flavagnana dicitur. *M.*

quae non abest a Lilybaeo. Lectio corrupta et sine sensu. In quibusdam codd. ne additur quidem *non*; in aliis vero etiam *est* pro *abest* legitur. Sed nihil horum ferri potest. Ergo vel

baeo: ipse parum commoratus, bona paucorum vendit publice: deinde Allieno Praetori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus praecipit et de reliquo exercitu celeriter inponendo. Datis mandatis, ipse nauem conscendit a. d. VI Kal. Ian. et reliquas naves statim est consecutus. Ita vento certo celerique nauigio vectus, post diem quartam cum longis paucis nauibus in conspectum Africae venit: namque onerariae reliquae praeter paucas, vento dispersae atque errabundae, diuersa loca petierunt. Clupeam classe praeteruehitur, deinde Neapolim: complura praeterea castella et oppida non longe a mari relinquit.

3. Postquam Adrumetum accessit, ubi praesidium erat aduerlariorum, cui praeerat G. Confidius; et, a Clupeis secundum oram maritimam cum equitatu Adrumeti, Cn. Piso cum Maurorum circiter tribus milibus adparuit: ibi paullisper Caesar, ante portum commoratus, dum reliquae naues conuenirent, exponit exercitum; cuius numerus in praesentia fuit peditem III milia, equitum CL; castrisque ante oppidum positis, sine iniuria cuiusquam consedit; cohibetque omnes a praeda. Oppidani interim muros

cum Cluerio et Cellario legatur: quae non longe abest a Lilybaeo; vel cum Clacconio et Dauilio dicemus, in illo non latere numeri notam, quae distantiam insulae a Lilybaeo indicauerit. M. Sub particula non heic et apud Celsum p. 214. latere II M. i. e. duo milia vel duobus milibus suspicatur Dauili Heinlius I M. i. e. vno milario.

ipse parum comm. Sic codex Dauilii, idque videtur verum: vulgo, ibique commoratus: sed rursus unus codex omittit haec ibique commoratus; quidam ibique omittunt. M. Bentl. veli parumper.

inponendo. Datis. Tollit punctum Clarkius, ut sequentia iungat. non male, puto. Ast Oud. datis mandatis glossema esse putat.

a. d. VI. Kal. Jan. die XXXI. Octobris. V. Chronol.

ubi praesid. Sic e. codd. Goduinus et Oud. Vulgo ibi.

et, a Clupeis. Male coniunctionem damnat Dauilius.

Adrumeti, Cn. Piso. In mira codd. varietate legimus Adrumetum profectus Cn. Piso cum Mauris circ. — — Addidi verbum profectus; cetera omnia in codd. exstant. M. Contra Oud. arbitratur, cum equitatu Adrumeti (pro quo malis Adru-

armatis complent: ante portam frequentes confidunt ad se defendendum: quorum numerus duarum legionum intus erat. Caesar, circum oppidum vectus, natura loci perspecta, redit in castra. Non nemo culpae eius imprudentiaeque adsignabat, quod neque certum locum gubernatoribus praefectisque, quem peterent, praeceperat; neque, ut mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut in tempore, iis perlectis, locum certum peterent uniuersi. Quod minime Caesarem fefellerat: namque nullum portum terrae Africae, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium praesidio fore suspicabatur; sed fortuito oblatam occasionem egressus aucupabatur.

4. L. Plancus interim Legatus petit a Caesare, uti sibi daret facultatem cum Confidio agendi, si posset aliqua ratione perducere ad sanitatem. Itaque, data facultate, litteras conscribit et eas captiuo dat perferendas in oppidum ad Confidium. Quo simul atque captiuus peruenisset, litterasque, ut erat mandatum, Confidio porrigere coepisset, priusquam acciperet ille, *Vnde, inquit, istas?* Tum captiuus: *Imperatore a Caesare.* Tunc Confidius,

metino spectare ad Confidium; proinde post *Adrumetti* comma ponit. sequor. Iurinius legi suadet: a Cl. sec. or. m. Cn. Piso cum equitum Maur. c. tr. m. adp. omittis quae intersunt.

ibi paulisper. Male ante *ibi* distinctio maior erat posita, quam Oud. iustulit.

equitum CL. Alii *D.*

ante portam. Codd. male portum. Mox Iurinius consistunt.

neque certum locum — peterent. Hunc sententiam res ipsa facit necessarium: codices tamen circum loca pro certum locum, et quid pro quem exhibent. M.

ut mos ipsius consuetudoque. Alii more ipsius consuetudo.

fortuito. Ita Cic. de Offic. 1, 29. Plaut. Aulul. 2, 1, 41. Non ergo opus cum Oudend. ex Leidl. 1. reponere *fortuito casu.* Id non tolerabile videtur Iurinio obsequens *occasionem.*

Imperatore a Caesare. Sic Dauius quidem voluit legi, et ante eum, ut monuit Oud. iam Casp. Baribius (Aduers. 16, 6): sed non possum probare. Nam primo Latina consuetudo non fert hunc ordinem verborum. Quis, quaelo, interrogatus, a quo Catilina eiectus sit, responderit: Consule a Cicerone? Miror, talia scriptoribus obtrudi.

Vnus est, inquit, Scipio Imperator hoc tempore Populi Romani. Deinde in conspectu suo captivum statim interfici iubet litterasque nondum perlectas, sicut erant signatae, dat homini certo ad Scipionem perferendas.

5. Postquam, una nocte et die ad oppidum consumpta, neque responsum ullum a Considio dabatur; neque ei reliquae copiae succurrebant; neque equitatu abundabat; et ad oppidum obpugnandum non satis copiarum habebat et eas tironum; neque primo adventu conuulnerari exercitum volebat; et oppidi egregia munitio et difficilis ad obpugnandum erat accessus; et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis subpetias venire; non est visa ratio ad obpugnandum oppidum commorandi, ne, dum in ea re Caesar esset occupatus, circumventus a tergo ab equitatu hostium laboraret.

6. Itaque, castra quum mouere vellet, subito ex oppido erupit multitudo atque equitatus subsidio vno tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Inba ad stipendium accipiendum, castraque, unde Caesar egressus iter facere coeperat, occupant et eius agmen extremum insequi coeperunt. Quae res quum animaduersa esset, subito legionarii consistunt, et equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audacissime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus triginta Galli Maurorum

Deinde nullus codex habet *Imperatore*; sed in iis est vel *immo*, vel *ymo*. Rursus vulgata lectio, *Vento a Caesare*, nullo codice nititur; sed est ex emendatione. Equidem non video, quid illi *immo* faciam: suspicor tamen, post verba *Vnde istas?* aliquid excidisse. Scilicet, cum ille quaesisset: *Vnde istas?* et addidisset: *A Scipione?* (et poterat hoc quaerere, quia aliquem e suis militibus videbat) captivus respondit: *Immo a*

Caesare. Sic et responsio Considii apta erit, unum Scipionem esse Imperatorem; et, quia nunc comperit, eum captum ab hostibus esse, quia e Caesaris castris venerit, iubet illico interfici. *M.* Illud *imo* ortum videtur e voce *Imp.* quod visum Dauisio et Oudend. Sed Celsus simpliciter *a Caesare*. Hoc placet Cellario, qui occisum credit captivum, quod Considius suspicaretur de urbis traditione agere litteras.

equitum duo milia loco pellerent vrguerentque in oppidum. Postquam repulli et coniecti erant intra munitiones, Caesar iter constitutum ire contendit. Quod quum saepius facerent, et modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur: cohortibus paucis ex veteranis, quas secum habebat, in extremo agmine conlocatis, et parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere coepit. Ita, quanto longius ab oppido discedebatur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidae. Interim in itinere ex oppidis et castellis legationes venire, polliceri frumentum paratosque esse, quae imperasset, facere. Itaque eo die castra posuit ad oppidum Ruspina Kalendis Ianuariis.

7. Inde mouit et peruenit ad oppidum Leptin, liberam ciuitatem et immunem. Legati ex oppido veniunt obuiam; libenter se omnia facturos, quae vellet, pollicentur. Itaque, Centurionibus ad portas oppidi et custodiis inpositis, ne quis miles in oppidum introiret, aut iniuriam faceret cuipiam incolae, non longe ab oppido secundum litus facit castra. Eodem naues onerariae et longae nonnullae casu aduenerunt; reliquae, ut est ei nunciatum, incertae locorum Vticam versus petere viae sunt. Interim Caesar a mari non digredi, neque mediterranea petere propter nauium errorem, equitatumque in

Vnus — Romani. Ergo nulla Caesaris mandata agnosco. *M. signatae.* Sic et Valer. Max. 6, 5, 6. Nepos Pelop. 3, 2. *ironum.* Cf. c. 1. *M. accessus.* Alii *adscensus.* *ad stipend. accip.* a Scipione. cf. c. 8. *M.*

vrguerentque. Quidam codd. *fugarentque*, quod Oud. recte videtur glossema. *M.*

Kal. Ianuariis, h. e. die 13 Octobris anni P. V. C. 707, ut ad cap. 1. ex Viliariis annalibus.

monui. *M.* Potius V Nouembris. V. Chronol. Ceterum haec *Kal. Ian.* male ab aliis trahuntur ad sequentia. *Kalendas Ianuarias* intelliguntur anni 708. qui confusionis.

Leptin paruum esse, quia haec a Ptolemaeo vicina Ruspinae et Adrumeto dicitur, monuit Cellarius. Cf. ad B. C. 2, 38. *M.*

incertae locorum, nescientes, quae loca peterent: Caesar enim non constituerat certum locum, quem peterent, ut est c. 5. *M.*

navibus omnem continere, vt arbitror, ne agri vastarentur; aquam in naues iubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e navibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Caesarianis, adorti, multos iaculis conuulnerauerunt, nonnullos interfecerunt: latent enim in insidiis cum equis inter conualles et subito existunt, non vt in campo comminus depugnent.

8. Caesar interim in Sardiniam nuncios cum litteris et in reliquas prouincias finitimas dimisit, vt libi auxilia, commeatus, frumentum, simul atque litteras legissent, mittenda curarent; exoneratisque partim navibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad secundum commeatum arcessendum mittit. Interim cum decem navibus longis ad reliquas naues onerarias conquirendas, quae deerrassent, et simul mare tuendum ab hostibus iubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum Praetorem ad Cercinam insulam versus, quam aduersarii tenebant, cum parte navium ire iubet: quod ibi magnum numerum frumenti esse audiebat. Haec ita imperabat, ita unicuique praecipiebat, *vti, fieri posset nec ne, locum excusatio nullum haberet; nec moram tergiuersatio*. Ipse interea, ex perfugis et incolis cognitis conditionibus

continere. scil. coepit. Alii *contineri*. Sed v. et c. 25.

existunt. Reliquae lectiones, *existunt*, *exiunt*, sunt interpretamenta. M. Optimi codd. *existunt*. i. e. *comparent*. V. Ind. Iurinius velit *existunt* *non* *et*.

non vt — depugnent. Legimus: *non, vt in campo* (vt fieri solet in planicie), *comminus depugnant*. M. Bene, credo. Nam sermo est de more equitum Maurorum conueto.

secund. commeatum. v. Ind. M.

Interim cum decem nau. In verbo *interim* Dauilius et Clarkius latere putant nomen hominis, quem Caesar iussit proficisci. M. Hominis nomen, quod praecedenti *Rabirto* et seq. *Sallustio* respondet. forsan aderat *Vatinium*, de quo A. 44.

ita unicuique. Alii itaque. *vti, fieri — haberet*. Leg. cum Dauilio et Clarkio o cod. Regio: *vt, si fieri posset, ne* (immo, *nec*) *locum excusatio vllum haberet* —. M. Consentiunt et alii codd. et edd. vet. vt omnino credam ita legendum. Quaerit tamen Oud. quid

Scipionis, et. qui cum eo contra se bellum gerebant, miserari, (Regium enim equitatum Scipio ex prouincia Africa alebat,) tanta homines esse dementia, vt malint Regis esse vectigales, quam cum ciuibus in patria in suis fortunis esse incolumes.

9. Caesar a. d. III. Non. Ian. castra mouet: Leptique sex cohortium praesidio cum Saserna relicto, ipse rursus, vnde pridie venerat, Rulpinam cum reliquis copiis conuertit ibique, sarcinis exercitus relictis, ipse cum expedita manu proficiscitur circum villas frumentatum oppidanisque imperat, vt plaustra iumentaque omnia sequantur. Itaque magno frumenti inuento numero, Rulpinam redit. Hoc eum idcirco existimo fecisse, vt maritima oppida post se ne vacua relinqueret, praesidioque firmata ad classem receptacula muniret.

10. Itaque, ibi relicto P. Saserna; fratre eius, quem Lepti proximo oppido reliquerat, cum legione, iubet comportari ligna in oppidum quam plurima: ipse cum cohortibus septem, quae ex veteranis legionibus in classe cum Sulpicio et Vatinio rem gesserant, ex oppido Rulpina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab oppido milia passuum duo, ibique classem sub vespere cum ea copia conscendit. Omni-

tum singulare hic in Caesare notetur? Cf. c. 26.

loc. excus. nullum. Conf. cap. 26.

ex prouincia. Sic codd. Alii in pr. male.

vt malint. Ita codd. Vulgo mallent.

vectigales. Scipio Iubae stipendium ad equites alendos solvebat. Cf. c. 6. M.

a. d. III. Non. Ian. i. e. VII. Nou.

Hoc eum — fecisse. Codd. recepit. Ergo legetur cum Davilio: Huc eum — recepit se. M. Non spernit hoc Oud. Ipse

tamen suspicatur leg. *repetisse* hoc (oppidum).

ad classem recept. Leg. ad classis (vel classium) receptacula. M. Hoc probat Oudend. sed vulgatum retinet. Intellige: quo se recipere posset.

conscendit, omnibus — consilium, qui magno — sollicit. Sic locus distinguendus et legendus e cod. Davilii. *tristitia* e codd. reuocauit Oud. pro vulg. *tristitia*. M. Contra sentio cum Oud. distinguendum post *conscendit*. neque opus isto qui. Sic et alibi istruuntur ablatiui absolute. Cf. not. ad

T t

bus in exercitu insciis et requirentibus Imperatoris consilium, magno metu ac tristimonia sollicitabantur. Parua enim cum copia, et ea tironum, neque omni exposita, in Africa contra magnas copias, et insidiosae nationis, equitatumque innumerabilem, se expositos videbant; neque quidquam solatii in praesentia, neque auxilium in suorum consilio animum advertebant, nisi in ipsius Imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate; animum enim altum et erectum prae se gerebat. Huic adquiescebant homines, et in eius scientia et consilio omnia sibi procliua omnes fore sperabant.

11. Caesar, vna nocte in nauibus consumpta, iam caelo albente, quum proficisci conaretur, subito navium pars, de qua timebat, ex errore eodem conferebatur. Hac re cognita, Caesar celeriter de nauibus imperat omnes egredi atque armatos in litore reliquos aduenientes milites expectare. Itaque, sine mora nauibus eis in portum receptis, et aduectis militum equitumque copiis, rursus ad oppidum Ruspnam redit atque, ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis triginta frumentatum est profe-

G. 7, 4. et A. 17. vbi *his pulsus* — — *adphtcauerunt*. Dein apud Petron. c. 63. etiam legitur in *tristimonia* (vel *tristimonia*) *esse*. Citatur et ex Naevio apud Festum: *tristimonium* (*tristimoniam*) *destruat ex animo*.

et *insidiosae nat.* scil. et *cas* quidem *ins. n.*

vigore. Liu. 7, 4. *naturalis* *vigoris*.

procliua. Alii *procliva*.

ut nihil. Sic codices: vulgo, *no illi*. M. Terent. Andr. 1, 2, 30. *nihil me fallis*. vbi vid. Donat.

antecessores. Sueton. Vit. 17. *antecessores agminis*. Cf. Ind.

Hac re cognita, Caesar — Sequitur narratio, de qua Guichardi iudicium (Mém. milit. T. 2. p. 196. vel T. 2. p. 275) adscripti: *Tout le récit que fait Hirtius de cette action, est extrêmement embrouillé, et l'on ne peut le comprendre qu'après une longue méditation*. Paullo post (p. 288) scriptorem rursus dicit summam rei ita strinxisse, ut lectoribus multa cogitanda et explicanda relinqueret. Ac dedit ille vir doctus operam, ut, quoad fieri posset, peritis rei militaris omnem modum atque rationem rei gerendae demonstraret: sed cum suo cuidam aduersario non omnia probasset, vberius ea defen-

ctus. Ex eo est cognitum Caesaris consilium, illum cum classe nauibus onerariis, quae deerrassent, subsidio ire clam hostibus voluisse, ne casu imprudentes suae naues in classem aduersariorum inciderent: neque eam rem eos voluisse scire, qui in praesidiis relictis sui milites fuissent, uti nihil propter suorum paucitatem et hostium multitudinem metu deficerent.

12. Interim, quum iam Caesar progressus esset a castris circiter milia passuum tria, per speculatores et antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe ab se visas. Et hercule cum eo nuncio pulvis ingens conspici coeptus est. Hac re cognita, Caesar celeriter iubet equitatum vniuersum, cuius copiam habuit in praesentia non magnam, et sagittarios, quorum parvus numerus, ex castris arcessi, atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. Iamque, quum procul hostis conspici posset, milites in campo iubet galeari et ad pugnam parari. Quorum omnino numerus fuit triginta cohortium, cum equitibus quadringentis et sagittariis CL.

13. Hostes interim, quorum Dux erat Labienus,

dit in altero opere (*Mémoires critiques et historiques* T. 4. p. 180), ubi narrationem hanc a c. 12 usque ad 17 vertit et interpretatus est. *M.*

sagittarios — arcessi. Sic codd. boni. Addiderim erat post numerus. Vulgo: *sag. quorum parvus e castris exierat numerus, arc. M.* Alii *arcessi* ri. v. Ind.

ordinatim, ordinibus instructis, rangés en bataille. Guischartus (T. 4. p. 185 sqq.) *M.* Adde *Mém. crit.* p. 511. Inde *densi ordines, une bataille rangée sur beaucoup de profondeur*, cuius contrarium *rari ordines.*

galeari. In itinere galeas ad-

pendebant ad humerum dextrum ante pectus. Sic in columna Traiana listuntur.

cum equitibus CCCC. Guischart in *Mém. mil.* Vol. 2. p. 197. ch. 8. legi iubebat *MCCCC.* quia mox de vniuerso equitatu dixerat; habuerat autem in Sicilia MM equites et maxima pars aduenerat. Verum in *Mém. crit.* p. 511. firmat vulgatum, non intelligendum scil. nisi de iis equitibus, quos secum habuit prius, quam reliquos e castris arcessiuerat ob Labieni accessum.

sagittariis CL. Numerum CL felici coniectura addidit Oudendorpius, quia in codd. inter verba *sagittariis* et *Hostes* legitur et seu ei. *M.*

T t 2

et duo Pacidii, aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum, confertam; et inter eos leuis armaturae Numidas et sagittarios pedites interposuerant et ita condensauerant, vt procul Caesariani pedestres copias arbitrarentur; et dextrum ac sinistrum cornu magnis equitum copiis firmauerant. Interim Caesar aciem dirigit simplicem, vt poterat, propter paucitatem: sagittarios ante aciem constituit: equites dextro sinistroque cornu obponit, et ita praecipit, vt prouiderent, ne multitudine equitatus hostium circumuenirentur: existimabat enim, se cum pedestribus copiis, acie instructa dimicaturum.

14. Quum vtrunque expectatio fieret, neque Caesar se remoueret, et cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quam viribus, decernendum videret; subito aduersariorum equitatus sese extendere et in latitudinem promouere collesque complecti et Caesaris equitatum extenuare simulque ad circumeundum comparare se coeperunt. Caesariani equites eorum multitudinem aegre sustinebant. Acies interim mediae quum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis pedites Numidae leuis armaturae cum equitibus procurrunt et inter legionarios milites iacula coniiciunt. Hic, quum Caesariani in eos inpetum fecissent, illorum equites refugiebant: pedites interim resillebant, dum equites rursus, cursu renouato, peditibus suis succurrerent.

Pacidii. Alii Pacidet.

Caesar ac. dir. simpl. Il rangea ses troupes sur une seule ligne. Guischart. T. 4. p. 191. vel Vol. 2. p. 198. Cf. Al. B. c. 37. M.

se remoueret. Sic e codd. et edd. vet. emendauit Scaliger. Vulgo moueret.

colles complecti, ita circuire, vt essent simul colles in eo spatio, quod ille extensus equitatus occupabat. M.

equitatum extenuant, cogunt cum se extendere in latitudinem, ne sit amplius densus. M.

ex condensis turmis. Guischart h. l. intelligit totam aciem peditum equitumque. Mémoir. mil. T. 2. p. 200.

pedites Numidae. forsan *pedites* e glossa; nam in codd. quibusdam deest.

legion. milites. Sic cod. Davilii: reliqui codices et edd.

15. Caesar, nouo genere pugnae oblato, quum animum aduerteret, ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius ab signis persequuntur, latere nudato, a proximis Numidis iaculis vulnerabantur; equites autem hostium pilum militis cursu facile vitabant) edicit per ordines, ne quis miles ab signis quatuor pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, suorum multitudine confusus, Caesaris paucitatem circumire conatur: equites Iuliani pauci, multitudine hostium defessi, equis conuulneratis, paullatim cedere: hostis magis magisque iastare. Ita puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumuentis, Caesarisque copiis in orbem compulsis, intra cancellos omnes coniecti pugnare cogebantur.

16. Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie; simul suos cohortari, nonnumquam legionarios Caesaris ita adpellare: *Quid tu, inquit, miles tiro, tam feroculus es? Vos quoque iste verbis infatuauit. In magnum mehercule vos periculum impulit. Misereor vestri.* Tum miles: *Non sum,* inquit, *tiro, Labiene; sed de legione X veteranus.* Tum Labienus: *Non agnosco,* inquit, *signa decumanorum.* Tum miles: *Iam me, qui sim, intelliges:* simul cassidem de capite deiecit, vt cognosci ab eo posset, atque ita pilum, viribus contortum, dum in Labienum mittere contendit, equi grauit

vet. pedites. Sed et milites et pedites est recentius assumendum, M.

in orbem compulsis — pugnare. ex omni parte pugnare. se battre de fronts, sur ses flancs et sur ses derrieres. Guischart Mém. mil. Vol. 2. p. 202. Male reddiderant D'Ablancourt, Wailly etc.

intra cancellos coniecti, clincti, inclusi. — Atque hoc tem-

pus Caesari per omnem vitam vnum omnium periculosissimum fuit. M. Simili metaphora vitur Cic. pro Quinctio c. 10. et de Orat. I, 12.

Tum miles etc. Haec narratiuncula iure suspecta est Guischarto l. c. p. 203.

cognosci. Alii agnosci. Serrivius ad Aen. 8, 155. agnosci-mus novos; cognoscimus antiquos.

aduerso pectori adfixit, et ait: *Labiene, decumanum militem, qui te petit, scito esse.* Omnium tamen animi in terrorem coniecti, et maxime tironum: circumspicere enim Caesarem, neque amplius facere, nisi hostium iacula vitare.

17. Caesar interim consilio hostium cognito, iubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi, et alternis conuersis cohortibus; vt vna post alteram ante signa tenderet. Ita coronam hostium dextro sinistroque cornu mediam diuidit; et vnam partem ab altera exclusam equitibus intrinsecus adortus cum peditatu, telis coniectis in fugam vertit; neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit. Idem altera pars equitum peditumque Caesaris facit. His rebus gestis ac procul hostibus repulsis conuulneratisque, ad sua praesidia sese, sicut erat instructus, recipere coepit.

18. Interim M. Petreius et Cn. Piso cum equitibus Numidis MC electis, peditatuque eiusdem generis satis grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrunt. Atque hostes, suis ex terrore firmatis rursusque renouatis animis, legionarios, conuersis equitibus se recipientes, nouissimos adoriri et impedire coeperunt, quo minus in castra se reciperent. Hac re animad-

alternis — tenderet. Haec ego non intelligo propter ignorantem rei militaris. Diligenter rem exsecutus est Guischar-dus (Mém. mil. Vol. 2. p. 198 — 207. vel T. 2. p. 279 — 288), e cuius disputatione intellexi, nimiam breuitatem scriptoris necessario ei obscuram esse, qui rem ignorat. M. Praemissa praepositio et notat et quidem, vt c. 10.

adortus cum ped. Haec verba vulgo male seiunguntur.

ad sua praesidia. cap. 18 dicit, *ad castra.* M.

sicut erat instructus. Sicut habebat aciem instructam.

Cn. Piso. De hoc vid. Tacit. Ann. 2, 48.

MC. In omnibus eodd. CCC scriptum est. M. Ita et edd. vet. Med. 1478 et Ven. 1482 aliaeque. Contra Ven. 1517 habet MC. quod magis conuenit cum iis, quae cap. seq. narrantur.

Atque hostes. Alii *At.*

perseuer. q. cursum tardiora. Alii *tardiorum.* Sed *tardiora* bene Scal. e aod. Vrsini. Con-

versa, Caesar iubet signa conuerti et medio campo redintegrari proelium. Quum ab hostibus eodem modo pugnaretur, nec comminus ad manus rediretur, Caesarisque equites iumenta, ex nausea recenti, siti, languore, paucitate, vulneribus defatigata, ad insequendum hostem perseuerandumque cursum tardiora haberent, dieique pars exigua iam reliqua esset; cohortibus equitibus(que) circumdatis, cohortatus imperat, ut vno ictu contenderent, neque remitterent, donec ultra ultimos colles hostes repulissent atque eorum essent potiti. Itaque signo dato, quum iam hostes languide tela negligenterque mitterent, subito inmittit cohortes turmasque suorum: atque, puncto temporis hostibus nullo negotio campo pulsis, post collemque deiectis, nacti locum atque ibi paullisper commorati, ita uti erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque aduersarii, male accepti, tum demum se ad sua praesidia contulerunt.

19. Interim, ea re gesta et proelio diremto, ex aduersariis perfugae plures ex omni genere hominum, et praeterea intercepti hostium complures equites peditesque: ex quibus cognitum est hostium consilium, eos hac mente et conatu venisse, uti nouo

sentiunt et alii. *Perseuerare* etiam actiua accipitur. Iustin. 2, 6. *perseuerata inedia*. Cic. pro Quinctio 1, 24. *se ipsum id perseuerare*.

cohortibus equitibusque circumdatis. An, circumstantibus, cingentibus Caesarem? M. Oud. mallet *circumstitis*, si liceret per eod. ut C. 3, 94. *acies circumstita*. Istud quo additum *equitibus* esse a manu librarii, elare patet, iudice Guischarde p. 207. qui locum sic reddit: *chaque cohorte étoit flanquée de la cavalerie*. Verum in

Mém. crit. p. 525. istud. *qua* sensui non obistere censet, *qua* de re dubitare licet.

cohortatus. Addidit hoc e eod. Oud. Posset abesse. Idem mallet omitti *imperat*, ut, et legi *cohortatur*.

vno ictu, omnes vno eodemque ictu telorum, vna omnes, vno inpetu. M. V. Ind.

perfugae plures. Deest verbum, quo illud *perfugae* referatur. Oud. Gadius censet leg. *perfugere*, quod placet Oud. ni deleas et ante *praeterea*.

atque inusitato genere proelii tirones legionarii que pauci perturbati, Curionis exemplo, ab equitatu circumuenti obprimerentur: et ita Labienum dixisse pro concione, *tantam sese multitudinem auxiliorum aduersariis subministraturum, ut etiam caedendo in ipsa victoria defatigati vincerentur, atque a suis superarentur*: quippe qui sine illorum fide sibi conlideret; primum, quod audierat, Romae legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire; deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos fideles sibi iam effecisset, maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum levisque armaturae. Praeterea ex fuga proelioque Pompeiano Labienus, quos secum a Brundisio transportauerat, equites Germanos Gallosque, ibique postea ex hybridis libertinis seruisque conscripserat, armaverat equoque vti frenato condocuerat. Praeterea

tirones leg. Oud. leg. putat: *tirones legionarii paucique sagittarii, vel veterani.*

Curionis exemplo. B. Ciu. 2, 40. *Dausius.*

Labienum dix. Omnes codices habent *Iubam*. Sed Iuba aliquamdiu post venit. Cf. cap. 25. *M.* Edd. vet. etiam *Iubam*. Sed Ven. 1517 *Labienum* Celsus p. 218. *Iubam*, additque *novum genus victoriae et stultitia Regis cogitatio*. Dignior sane fuerit barbaro Rege quam Labieno, iudice Bentleio. Mihi videtur temporum ratio turbata et ea vox Iubae alia occasione audita.

quippe qui — — multitudine. Vix duo codices in lectione huius loci conspirant, ac singuli propemodum singulas varietates exhibent. Vulgatam, *in multitudine sibi confidere*, Oudendorpius dubitat latinitati consentaneam; et caret hic loquen-

di modus exemplis. Est ergo nihil certi a me quidem dici potest; tamen verbum *multitudine* sine dubio spurium est, et in prioribus verbis codices constanter habent, vel *qui non illorum*, vel *qui nullo illorum*. *M.* Vox *multitudine* a multis codd. abest. Optimus Leid. 1. habet *quippe quis in illorum fide sibi conf.* Unde Oud. conficit, *q. qui sine ill. fide sibi conf.* Cur autem sibi (viribus suis) confideret, ex seq. patet. Sequor. Vulgo legitur *q. qui in illorum sibi confideret multitudine*.

leg. vet. dissentire. Promissa illis praemia Caesar, nondum finito bello, dare noluerat. Inde Romae seditionem mouerant. Appian. 2, 92. p. 485. *M.*

Labienus. Nomen hoc e codd. addidit Oud. Habent et edd. Rom. Med. Vascos. etc. Contra deest in edd. Ven. 1482. et 1517. et in Aldinis, unde sequentes neglexerunt.

Regia auxilia, elephantibus centum et viginti, equitatusque innumerabilis: deinde, legiones conscriptae ex cuiusquemodi genere amplius duodecim. Hac spe atque ea audacia inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germanisque MDC, Numidarum sine frenis octo milibus, praeterea, Petreiano auxilio adhibito, equitibus MC, peditum ac levis armaturae quater tanto, sagittariis ac funditoribus hippotoxotisque compluribus. His copiis pridie Non. Ian. post diem tertium, quam Africam adtigit, in campis planissimis purissimisque ab hora diei quinta usque ad solis occasum est decertatum. In eo proelio Petreius graviter ictus ex acie recessit.

20. Caesar interim castra munire diligentius, praesidia firmare maioribus copiis, vallumque ab oppido Rulpina usque ad mare deducere et a castris alterum eodem, quo tutius vitro citroque commeare auxilia-

hybridis, ex patre Romano et matre peregrina natis. *Glandorpius*. Vox ista diuersimode scribitur. rectius forsan *hybridis* a Gr. ἵβρις, quod contumeliosa ista origo haberetur. Colerus nostro loco vocem *hybridis* tanquam glossema delendam censet, quo nomine reprehenditur ab Oud. ad Suet. Aug. cap. 19.

duodecim milibus. Verbum *milibus* stare non posse, post Liplium (Elect. 2, 22) monuit Cellarius: nam Labienus habuit legiones amplius duodecim. Sic pro *generis* cum quibusdam codd. legitur *gonere*, et intelligitur *hominum*. M. Scilicet legitur vulgo *ex cuiusque generis ampl. duod. milibus*. Sed *milibus* deest a codd. tribus citatis a Goduino et pro *generis* codd. Petau. et Noruic. habent *gonere*. Sic Cellarii lectio habet quo se tueatur, eamque recipio. Nec improbat Oud.

atque ea audacia. Tollatur ea, quod a tribus Oudendorpii codd. abest. M.

Numidarum sine frenis. Sic soliti. Cf. Sil. 1, 125.

quater tanto. Hoc dedit Clarke codd. firmavit Oud. ex aliis. Vulgo legebatur *tantis*.

pridie Non. Ian. Est dies 16 Octobris, ut Vsserius in Annal. p. 478 monuit. De causa vid. supra ad c. 1. M. Potius VIII Nouembris. Cf. Chronol.

Africam adtigit scil. Caesar: quod nomen h. l. male omissum est, ut omnino periodus tota perturbatur: *His copiis Labienus — est decertatum*. M. *Labienus — est decertatum*. Ἀναλόουδον, quale et c. 125. item C. 3, 19. Cui volupe fuerit, videat, quo modo totum hunc locum resingat lurinus.

commeari. Quidni potius e codd. *commeari auxiliaque*? sublati verbis, *sine periculo*. M.

que sine periculo sibi succurrere possent: tela tormentaue ex nauibus in castra comportare: remigum partem ex classe, Gallorum, Rhodiorum epibatarumque armare et in castra euocare, vti, si posset, eadem ratione, qua aduersarii, leuis armatura interiecta inter equites suos interponeretur: sagittariisque ex omnibus nauibus, lityreis, Syriis et cuiusque generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias: (audiebat enim, Scipionem post diem tertium eius diei, quo proelium factum erat, adpropinquare, copias suas cum Labieno et Petreio coniungere, cuius copiae legionum octo, et equitum trium milium esse nunciabantur) officinas ferrarias instruere, sagittas telaue, vti lierent complura, curare, glandes fundere, sudes comparare, litteras in Siciliam nunciosque mittere, vt sibi crates materiemque congererent ad arietes, cuius inopia in Africa esset: praeterea ferrum plumbumque mitteretur. Et animum etiam aduerteat, frumento se in Africa, nisi importatio, vti non posse: priore enim anno, propter aduersariorum dilectus, quod stipendiarii aratores milites essent facti, messem non esse factam: praeterea ex omni Africa frumentum aduersarios in pau-

comportare. scil. coeplis.

Syriis. Alii *Syris*, vt vulgo.

frequentabat. augebat, frequentes reddebat, sic Suet. Aug. 46. *Italiam XXVIII colonia- rum numero frequentauit.* Colum. R. R. 10, 213. *frequentet prole noua mundum.*

sagittas etc. Ita Terent. Andr. prol. *papulo vt placerent, quas fecisset, fabulas.* Syllepsis. Id quum non intelligerent, dederunt *sagittas.*

importatio. bene sic codd. Alii *importato.*

stipendiarii aratores, qui colunt agros ea lege, vt tributum annuum soluant. v. Ernasti

Clau. Cic. in Stipendiarius et Arator. M.

ea pauca. Tā ea addidit Oud. e codd.

aliqu. frum. num. Verbum numerum tolli vult Clarkius, quia verbo *aliquantum* boni auctores vix vt adiectiuo videntur: et abest a cod. Leid. primo; adscriptum tamen ab alia manu est. In plerisque vero codd. legitur *aliquantum num. frum.* quod verum puto, et, vt rarius, mutatum. Exempla conlegit Oud. ad B. C. 1, 67. *M.* Vbi codd. *aliquanto detrimento.*

ad ternas. Sic pro vulg. *alternas*, quod et cod. Leid. pr.

ca oppida et bene munita comportasse, omnemque regionem Africae exinanisse frumento: oppida, praeter ea pauca, quae ipsi suis praesidiis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri; et eorum incolas intra sua praesidia coegisse commigrare; agros desertos ac vastatos esse.

21. Hac necessitate Caesar coactus, priuatos ambiendo et blande adpellando aliquantulum frumenti numerum in sua praesidia congefferat et eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire et ad ternas cohortes in statione habere, propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum maximus numerus fuit, iubet in plostris deligatos Adrumetum deportari. Naues interim Caesaris onerariae errabundae male vagabantur, incertae locorum atque castrorum suorum: quas singulas scaphae aduersariorum complures adortae incendebant atque expugnabant. Hac re nunciata, Caesar classes circum insulas portusque disposuit; quo tutius commeatus subportari posset.

22. M. Cato interim, qui Uticae praeerat, Cn. Pompeium filium multis verbis adsidueque obiurgare non desistebat. *Tuus*, inquit, *pater istuc aetatis*

exhibet, scribi voluit Liplius (Mil. Rom. 5, 8, p. 262), quem secutus est Oud. Ceteri codd. vel *ad trans*, vel *ad tras*, vel *ad terras*, vel *alteras* habent. M. Praep. ad sic usurpatur et alibi. V. ad G. 8, 4.

deligatos, quorum vulnera fasciis deligata erant: nam *vulnus* et *membrum deligare* et e Cello notum est, et dixit Quintilianus 2, 17, 9 et alibi. Quidni ergo saucius dicatur *deligatus*? Miror, interpretes cogitasse de sauciis vel constrictis hostiliter, vel adligatis, ne excuterentur. Ceterum a paucis codd. abest hoc verbum. M.

incenderant atque expugna-

bant. Alii *incenderant atque expugnauerant.* Lipl. malebat *incenderant.*

Caesar. sic Clarke et Oud. e codd. et edd. vet. Vulgo *Caesari.*

M. Cato. Etiam hic post Pharsalicam pugnam in Africam effugit, interque Pompeianos semper fuit magnae auctoritatis. Sed cum oblatum sibi imperium non suscepisset, ne Scipioni Proconsuli eripuisse videretur; effecit, ut Pompeiani, non optimo duce Scipione vsi, eo facilius vincerentur. Uticam quidem, cui praeerat, egregie munivit, omni bellico apparatu instruxit, ducen-

quum esset et animaduertisset, Rempublicam ab audacibus sceleratisque civibus obpressam, bonosque aut interfectos, aut exsilio multatos, patria civitateque carere, gloria et animi magnitudine elatus, priuatus atque adolefcentulus, paterni exercitus reliquiis conlectis, paene obpressam funditus et deletam Italiam urbemque Romanam in libertatem vindicauit: idemque Siciliam, Africam¹, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate armis recepit. Quibus ex rebus sibi eam dignitatem, quae est per gentes clarissima notissimaque, conciliauit; adolefcentulusque atque Eques Romanus triumphauit. Atque ille non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti maiorum dignitate parata, neque tantis clientelis nominisque claritate praeditus, in Rempublicam est ingressus: tu contra, et patris nobilitate et dignitate et per te ipse satis animi magnitudine diligentiaque praeditus, nonne eniteris et proficisceris ad paternas clientelas, auxilium tibi Reique publicae atque optimo cuique efflagitatum?

23. His verbis hominis grauissimi incitatus adolefcentulus, cum nauiculis cuiusquemodi generis triginta, inibi paucis rostratis, profectus ab Vtica est in Mauritaniam, Regnumque Bogudis est ingressus; expeditoque exercitu, numero seruorum, liberorum, duorum milium, cuius partem inermem, partem armatam habuerat, ad oppidum Ascurum accedere coepit: in quo oppido praesidium² fuit Re-

doque bello Caesarem debilitari voluit; sed Scipio non obtemperauit. Plutarch. in Caton. c. 56. lqq. M.

ab audac. scel. civ. Mario, Cinna, Carbone. Cellar. Pro audacibus in codd. legitur vel arduis, vel nardiis, vel var-

duis. Ergo nescimus, quid scriptor ipse h. l. dederit. M.

clariss. notiss. Edd. vet. rarissima clarissimaeque.

triumphauit. Cic. Leg. Man. 12. 21. Cellarius.

parata. Deleri vult Scal. sed codd. seruant.

gium. Pompeio adueniente, oppidani, vsque eo palli propius accedere, donec ad ipsas portas ac murgum adpropinquaret, subito eruptione facta, prostratos pèrterritosque Pompeianos in mare passim natesque compulerunt. Ita re male gesta, Cn. Pompeius filius naues inde auertit, neque postea litus adtiguit classemque ad insulas Baleares versus conuertit.

24. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonstrauius, Vticae grandi praefidio relicto, profectus, primum Adrumeti castra ponit: deinde paucos dies ibi commoratus, noctu itinere facto, cum Petreii et Labieni copiis se coniungit: atque, vnīs castris factis, tria milia passuum longe confidunt. Equitatus interim eorum circum Caesaris munitiones vagari atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progressi essent, excipere; ita omnes aduersarios intra munitiones continere. Quare Caesariani graui annona sunt conflictati, ideo, quod nondum neque ab Sicilia, neque ab Sardinia commeatus subportatus erat; neque per anni tempus in mari classes sine periculo vagari poterant, neque amplius milia passuum sex terrae Africae quoquo versus tenebant pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti veterani milites equitesque, qui multa terra marique bella confecerant et periculis inopiaque saepe essent conflictati, algā e litore cōlecta et aqua dulci eluta et ita iumentis esurientibus data, vitam eorum producebant.

inibi paucis rostr. in quibus erant paucae rostratae. *M.* Iur. *velit in his vel in iis.*

numero seruorum. Cod. *Pe-*
tau. ad numerum, vt *G. 1, 15.*
propius accedere. Vulgo *in-*
ferunt eum, quod in variis codd.
deest.

vnīs castris. Codd. *Louan.*
aeriis. vnde *Heinſ alteris.* Cod.
Leid. bints.

tria milia passuum longe,
trium milium passuum intervallo
a Caesare. *Clarkius.*

et ita. Hae voculae in aliis
desunt.

25. Dum haec ita fierent, Rex Iuba, cognitis Caesaris difficultatibus copiarumque paucitate, non est visum, dari spatium conualescendi augendarumque eius opum. Itaque, comparatis equitum magnis pedumque copiis, subsidio suis, egressus e Regno, ire contendit. P. Sittius interim et Rex Bochas, coniunctis suis copiis, cognito Regis Iubae egressu, propius eius Regnum copias suas admouere, Cirtamque, oppidum eius Regni opulentissimum, adorti paucis diebus pugnando capiunt et praeterea duo oppida Gaetulorum: quibus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent idque sibi vacuum transderent conditionemque repudiassent, postea ab eis capti interfectique sunt omnes. Inde progressi, agros oppidaque vexare non desistunt. Quibus rebus cognitis, Iuba, quum iam non longe ab Scipione atque eius Ducibus abesset, capit consilium, satius esse, sibi suoque Regno subsidio ire, quam, dum alios adiuturus prolicisceretur, ipse suo Regno expulsus, forsitan utraque re expelleretur. Itaque rursus se recipere atque

Rex Iuba — non est visum. Perquam durum ἀναλόγου. *M.* Cf. not. ad c. 19. Ita et apud Plautum Poen. 3, 3, 46. *Tu, si te Dil amant, agere tuam rem occasio est.* In loco hoc nostro Cellarius legi iubet *Regi Iubae*. Recte, puto. sic planus erit periodi nexus.

P. Sittius, Italia pulsus, exilium in Mauritania tolerauit et collectis aliis exulibus ac manu quadam a Boccho impetrata, Caesari auxilio venit, nullo ab eo beneficio adfectus. Dio Cassius 43, 3. *Cellarius*.

Bochas. Hoc nomen, propter locos Dionis 43, 3. et Appiani Ciu. 2, 96. p. 488, recepit Oud. e codicibus, etsi in eisd. quibusdam *Bogud* legebatur. *M.* Huius mentio fit c. 23 et de B.

Al. c. 59. Sed hae sequendi meliores codd. cum auctoribus Graecis.

conditionemque repudiassent. Videt quidem vnusquisque, haec verba de oppidanis intelligenda esse; scriptor tamen non est diligens, qui in vna eademque periodo de diuersis subiectis, ut scholae loquuntur, tamquam de vno eodemque scribit, nec discrete significat, quid de quoque dicat. *M.*

satius esse etc. *Malit Oud. satius esse sibi, suo Regno—* *utraque re*, et Regno suo, et obportunitate auxilii aliis ferendi. *M.*

recipere. Sic boni codd. et ex more Hirtii. Cf. c. 71. *Vulgo recepit.*

auxilia etiam ab Scipione abduxit, sibi suisque rebus timens, elephantisque triginta relictis, suis finibus oppidisque subpetiās profectus est.

26. Caesar interim, quum de suo aduentu dubitatio in prouincia esset, neque quisquam crederet, ipsum, sed aliquem Legatum cum copiis in Africam venisse, conscriptis litteris circum prouinciam, omnes ciuitates facit de suo aduentu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profugere et in castra Caesaris deuenire et de aduersariorum eius crudelitate acerbitateque commemorare coeperunt. Quorum lacrimis querelisque Caesar commotus, quum antea constitisset in statiuis castris, aestate inita, cunctis copiis auxiliisque actis, bellum cum aduersariis suis gerere instituit, litterisque celeriter in Siciliam ad Allienum et Rabirium Postumum conscriptis et per catafscopum missis, *ut sine mora aut vlla excusatione hiemis ventorumque quam celerrime exercitus sibi transportaretur; Africam prouinciam perire funditusque pueri ab suis inimicis: quod nisi celeriter focis fo-*

constitisset. Alii *stare constituisse.* Liplius coniectabat *ae-*
stiuare constituisse.

copiis — actis. Hoc e tribus codd. recepit Oud. et defendit exemplo e libris de B. G. 8. 7. Ceteri codd. habent *agitis, ab-*
ctis, cogitatis, aggregatis; quaedam edd. *accltis.* Mihi placet cum Dauisio, *coactis.* M. Gronou. ad Liu. 6, 28. ex optimis membranis malit loco cit. e G. 8. 7. *ageret loco rō adduceret.*

litterisque cel. Delendum est *que.* De Allieno cf. c. 2. De Rabirio, c. 8. M. Encliticam delet Clarke.

catafscopum h. l. non puto esse hominem speculatorem et exploratorem; sed nauiglium spe-

culatorium, vt de B. G. 4, 26 dicitur. Non modo enim Gellius (N. A. 10, 26) inter nauigiorum genera nominat *catafscopium*, quod aut nihil differt a *catafscopo*, aut adeo, si Graeca origo (κατάσκοπος) spectetur, in *catafscopum* mutandum est; sed et Isidorus (Orig. 19, 1), *Scafa*, inquit, *quae κατάσκοπος, nauigium est, quod Latine speculatorium dicitur.* Hunc Isidori locum debeo Ciacconio ad h. l. Quod autem Ciceronis quoque locum (ad Att. 5, 11) huc referunt, id frustra fit, quia ibi non nisi ex quorundam emendatione *catafscopium* legitur. M. *aut vlla excusatione.* Nimum hoc omnino; sed moribus Caesaris satis conueniens. Cf. c. 8. Pro aut alii *ac.*

ret subuentum, praeter ipsam Africam terram nihil, ne tectum quidem, quo se reciperent, ab illorum scelere insidiisque reliquum futurum. Atque ipse in tanta erat festinatione et exspectatione, ut postero die, quam misisset litteras nunciumque in Siciliam, classem exercitumque morari diceret, dies noctesque oculos mentemque ad mare dispositos directosque haberet. Nec mirum: animaduertebat enim, villas exuri, agros vastari, pecus diripi, trucidari, oppida castellaque dirui deserique, principes ciuitatum aut interfici, aut in catenis teneri, liberos eorum obsidum nomine in seruitutem abripi; iis se in miseriis suamque fidem inplorantibus auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse. Milites interim in opere exercere, castra munire, turrets, castella facere molesque iacere in mare non intermittere.

27. Scipio interim elephantos hoc modo condocere facere instituit. Duas instruxit acies: vnā funditorum contra elephantos, quae quasi aduersariorum locum obtineret et contra eorum frontem aduersam lapillos minutos mitteret: deinde in ordinem elephantos constituit: post illos autem aciem suam instruxit, ut, quum ab aduersariis lapides mitti coepissent et elephantum perterriti se ad suos conuertissent, rursus a sua acie lapidibus missis, eos conuerterent aduersus hostem; quod aegre tardeque fiebat: rudes

Atque ipse. Sic boni codd. Alii coniunctionem omittunt.

dispositos. Alii *depositos*, ut Cic. Phil. 13, 11. *in — mentum mentemque deponeres.* et Horat. Od. 1, 36, 17. *oculos deponere in.*

trucidari. Vulgo *trucidarique*, cui vitio operarum in ed. Cellarii iungitur *oppida*. Cod. Petau. *homines trucidari.*

iis se in miseriis. Alii *iis se miseriis.*

lapillos minutos. Sic c. 54. *paruula caussula.* V. et Cic. Tusc. 3, 1. Cf. Sanctii Min. 1, 10. et Ind. in *paruulus*.

rudes elephantum, qui nondum proeliis interfuerunt, postquam longo demum tempore, et aegre quidem, potuerunt condoceri, tamen, cum ventum est ad proelium, et suis et hostili aciei sunt periculosi. Fortassis hic est sensus loci. Pro *rudes* habent

enim elephanti, multorum annorum doctrina vsuque vetusto vix edocti, tamen communi periculo in aciem producantur.

28. Dum haec ad Ruspinam ab utrisque Ducibus administrantur, C. Virgilius, Praetorius, qui Thapso oppido maritimo praeerat, quum animaduertisset, naues singulas cum exercitu Caesaris, incertas locorum, atque castrorum suorum, vagari, occasionem nactus, nauem, quam ibi habuit actuariam, militibus complet et sagittariis et eidem scaphas de navibus adiungit ac singulas naues Caesarianas confectari coepit. Et, quum plures adortus esset, pulsus fugatusque inde discessit. Sed quum nec sic desisteret periclitari, forte incidit in nauem, in qua erant duo Titii, Hispani adolescentes, Tribuni legionis quintae, quorum patrem Caesar in Senatum legerat, et cum his T. Salienus, Centurio legionis eiusdem, qui M. Messallam Legatum obsederat Messanae et seditiosissima oratione apud eum est usus; idemque pecuniam et ornamenta triumphi Caesaris retinenda et custodienda curauerat et ob has causas timebat ibi. Hic propter conscientiam peccatorum suorum persuasit adolescentibus, ne repugnarent seseque Virgilio transderent. Itaque deducti a Virgilio ad Scipionem, custodibus traditi et post diem tertium sunt interfecti. Qui quum ducerentur ad necem, petisse dicitur maior Titius a Centurionibus, uti se priorem,

quidam codd. *audes*; editiones vero *audere*. M. E bonis codd. Scal. recepit *rudes*.

Thapso. alii *Thapsi*.

adortus. Leg. e codd. vestigiis: *Et, quum plures adortus esset, pulsus — discessit. Sed quum nec sic desisteret*. M. Emendationem, Oud. probatam, recepi. Tò *esset* in omnibus codd. et edd. vet. legitur. *Discessit, sed q. nec sic des.* in

Leid. 1. Vulgo legitur *adortus, pulsus — discessisset, nec tamen desisteret*.

Titii. Vulgo *Titii*. Sed mox maior *Titius*.

Salienus. Cf. en 54. M. et *seditios*. — *est usus*. Delendum et atque *est* in hoc commate, propter codd. et ipsam seriem orationis. M. *idemque*. Alii *ideoque*.

pecuniam. Vulgo et *pec*
V v

quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile intrasse atque ita esse interfectos.

29. Turmae interim equitum, quae pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque Ducibus, quotidie minutis proeliis inter se depugnare non intermittunt: nonnumquam etiam Germani Gallique Labienani cum Caesaris equitibus, fide data, inter se conloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui praeerat Saserna cum cohortibus tribus, obpugnare, ac vi inrumpere conabatur: quod ab defensoribus, propter egregiam munitionem oppidi et tormentorum multitudinem, facile et sine periculo defendebatur. Quod ubi saepius eius equitatus facere non intermittebat et quum forte ante portam turma densa adstitisset; scorpionis accuratus misso, atque eorum Decurione percusso, et ad decumanam defixo, reliqui perterriti, fuga se in castra recipiunt. Quo facto postea sunt deterriti oppidum tentare.

30. Scipio interim fere quotidie non longe a suis castris passibus CCC. instruere aciem ac, maiore diei

ab utrisque Ducibus, ex partibus utriusque Ducis. Clarkius. Iurin. malit *partibus*. non opus.

depugnare. Sic codd. probi. V. Ind. Vulgo *pugnare*.

Saserna. Cf. c. 9. M.

cum coh. tribus. Supra cap. 9. sex habuisse narratur, sed tres potuere a Caesare alio esse abductae. Ceterum quidam habent *quatuor*.

et quum. Tò et reicit Iurinius.

scorpione. de B. G. 7, 25. M. Haec non est machina, sed telum ea missum. Cf. Gesner, in thes. L. L.

ad decumanam. Cum in quibusdam codd. legatur *ad terram*; in pluribus vero *ab decuma*, - a decumana, ad de-

cumam, de decuma: incertam esse lectionem intelligimus. Illi vehementer errant, qui *decumanam* interpretantur simpliciter scutum, quia scuta magna dicta fuerint decumana. Quasi vero, quia fluctus, pomum, et alia dicuntur decumana propter magnitudinem, ideo verbum decumana per se significet pomum, fluctum, et alia. Et quid scutum permagnum ad equitem? M.

reliqui perterriti — recipiunt. Guichardus (Mémoires milit. Vol. 2. p. 220. vel T. 2. p. 303) causam hanc fugiendi adpellat ridiculam, omninoque narrationem de hac obpugnatione cesset esse omni ex parte obcuram, et ab eodem interpolatam, a quo multos huius libri locos ita

parte consumpta, rursus se in castra recipere. Quod quum saepius fieret, neque ex Caesaris castris ququam prodiret, neque propius eius copias accederet; despecta patientia Caesaris exercitusque eius, vniuersis copiis productis elephantisque turritis triginta ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum peditumque multitudine, vno tempore progressus, haud ita longe a Caesaris castris constitit in campo.

31. Quibus rebus cognitis, Caesar iubet milites, qui extra munitiones processerant, quique pabulandi, aut lignandi, aut etiam muniendi gratia vallem petierant, quique ad eam rem opus erant, omnes intra munitiones minutatim modesteque sine tumultu aut terrore se recipere atque in opere consistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, praecipit, vt vsque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perueniret: quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent. Alii quoque equitatu edicit, vti suo quisque loco paratus arma-

corruptos esse addendo, detrahendo, explicando exillimat (p. 214), vt nullo modo potuerint vel a perito rei, vel a teste ac spectatore belli huius sic conscribi. *M.*

non longe. Leg. *non longius*, vt Dauisius monuit. *M.* Clarke negatiuam expunctam cupit. Oudend. hartiatur, *passus* CCC esse explicationem verborum *non longe*.

vnauerfis copis. Ante haec verba intruditur in codd. et edd. *vet. Iuba vel Iubae.* male. Is enim in Regnum se receperat.

quique pabul. — — *opus erant.* Haec non sunt satis perspicua; nec leguntur vbiuis eodem modo: *vallem* quidem codd. constanter habent, etsi in edd. quibusdam *vallum* legitur;

item *quique* altero loco in codd. scribitur, cum in edd. pallim quaeque legatur; sed deinde in codd. est, *ad eius rei opus erant*, aut *ad eam rem*, aut *ad ea*. Si vallem petierunt muniendi gratia, contulerunt se in eam, vt inde materiam valli et aggeria comportarent in castra. Verba, *quique ad eam rem opus erant*, Oud. intelligit de lixiis calonibusque, qui vna cum militibus extra munitiones processerint. Coharebit ergo, *milles, qui — processerant, quique — petierant*: ab his diuersi erunt ceteri, qui ad pabulandum lignandumque opus erant. *M.* Clarkius leg. suspicabatur, *vallum exterant.* nimis audacter.

vti suo q. loco. Vulgo *vti suo q. loco.* minus scite.

tusque praesto esset. At haec non ipse per se coram, quum de vallo prospectaretur; sed mirabili peritus scientia bellandi, in Praetorio sedens, per speculatores et nuncios imperabat, quae fieri volebat: animaduvertebat enim, quamquam magnis essent copiis aduersarii freti, tamen saepe a se fugatis, pulsis perterritisque, et concessam vitam, et ignota peccata; quibus rebus numquam tanta suppeteret ex ipsorum inertia conscientiaque animi victoriae fiducia, ut castra sua adoriri auderent. Praeterea ipsius nomen auctoritasque magna ex parte eorum exercitus minuebat audaciam: tum egregiae munitiones castrorum et valli fossarumque altitudo et extra vallum stili caeci, mirabilem in modum consiti, vel sine defensoribus aditum aduersariis prohibebant. Scorpionum, catapultarum, ceterorumque telorum, quae ad defendendum solent parari, magnam copiam habebat. Atque haec propter exercitus sui praesentis paucitatem et tirocinium praeparauerat; non, hostium vi et metu commotus, patientem se timidumque hostium opinioni praebebat. Neque idcirco copias, quamquam erant paucae tironumque, non educabat in aciem, quod victoriae suorum diffideret;

At haec. Malim cum edd. nonnullis, *ad haec*, i. e. praeterea. *M.*

prospectaretur. Alii *perspectabantur*, sed istud optimi codd. dant et edd. vet.

peritus scientia. Sic et Vitruv. 1, 1. *peritus artibus.* Lactant. Div. Inst. 5, 1. *omni genere litterarum peritus.* Nec ergo opus emendatione. Cf. et Gronov. ad Gall. 4, 8.

ignota peccata. condonata. Terent. Ad. 3, 4, 28. *ignotum est, tacitum est.*

quibus rebus, in quibus rebus, quae cum ita essent. *M.*

inertia, pulsi fugatique erant;

animi conscientia, veniam impetrauerant. *M.*

stili non videntur differre a stimulis et liliis, de B. G. 7, 73. descriptis: suntque *caeci*, quia non possunt cerni. v. Ind. *M. cocci.* ut apud Virg. Aen. 6, 30. *cocca vestigia.* Cf. Non. Marc. 6, 7.

patientem e c. 30. scribendum esse, Ciacconius docuit, etsi omnes codd. habent *sapientem*, quod est alienum ab h. l. *M. Celsus* etiam hic: *pauore sapientiam amplecti.*

gloria exsultatioque, gaudiens gloriatio. *M.*

in secundo comaeatu. vid. cap. 8. *M.*

sed referre arbitrabatur, cuiusmodi victoria esset futura: turpe enim sibi existimabat, tot rebus gestis tantisque exercitibus deuictis, tot tam claris victoriis partis, ab reliquis copiis aduersariorum suorum, ex fuga conlectis, se cruentam adeptum existimari victoriam. Itaque constituerat, gloriam exultationemque eorum pati, donec sibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo commeatu occurrisset.

32. Scipio interim, paullisper, vt ante dixi, in eo loco commoratus, vt quasi despexisse Caesarem videretur, paullatim reducit suas copias in castra et, concione aduocata, de terrore suo desperationeque exercitus Caesaris verba facit et, cohortatus suos, victoriam propriam se eis breui daturum pollicetur. Caesar iubet milites rursus ad opus redire et, per causam munitionum, tirones in labore defatigare non intermittit. Interim Numidae Gaetulique diffugere quotidie ex castris Scipionis et, partim in Regnum se conferre, partim, quod ipsi maioresque eorum beneficio C. Marii vti fuissent Caesaremque eius adfinem esse audiebant, in eius castra perfugere ceteruatim non intermittunt. Quorum ex numero electis hominibus inlustrioribus, Gaetulis, et litteris ad

de terrore suo. quem ipse Caesarianis incusserat. Sic Phaedrus 2, 3. *venatorum fugere necem.*

victoria propria, vt et c. 82 dicitur, est, si verbi vis spectetur, quae non communicatur cum hostibus, h. e. iis non contingit, nec contingere potest: si res et sensus, intelligitur ea, quae nobis eripi non potest, cuius spem alter habere non potest, ideoque nobis certa et explorata. Sic cap. 61 *gaudium proprium*, quod nobis tantum contingit, cuius non potest alter particeps fieri. Erit ergo interdu idem, quod *perpetuum*; sed neque in se, quasi haec es-

set significatio verbi, neque omnibus in locis. *M.*

Numidae. Hanc vocem glossae deberi putat Dauis. delumtam e cap. 35 et 61. i

beneficio C. Marii, in bello Iugurthino. *Cellarius.* Conf. cap. 35. *M.*

adfinem. V. Plut. in Mario c. 6. et in Caes. c. 1. Male rem negat Cellius p. 220.

electis hom. inlustr. Gaetulis. Verbum vltimum deleuerim. Omnino codd. et edd. multum variant, veluti qui pro ablatiuis semel exhibent accusatiuum, aut *electos homines*, aut *inlustrcs Getulos*, vt id quod vidit

suos ciues datis, cohortatus, vti manu facta se suosque defenderent et, ne suis inimicis aduersariisque dicto audientes essent, mittit.

33. Dum haec ad Ruspinam fiunt, legati ex Achilla, ciuitate libera, etiam vndique ad Caesarem veniunt, seque paratos, quaecumque imperasset et libenti animo facturos pollicentur: tantum orare et petere ab eo, vt sibi praesidium daret, quo tutius id et sine periculo facere possent: se et frumentum, et quaecumque res eis subpeteret, communis salutis gratia subministraturos. Quibus rebus facile a Caesare inpetratis, praesidioque dato, C. Messium, Aedilitia functum potestate, Achillam iubet proficisci. Quibus rebus cognitis, Confidius Longus, qui Adrumeti cum duabus legionibus et equitibus septingentis praeerat, celeriter, ibi parte praesidii relicta, cum octo cohortibus ad Achillam ire contendit. Messius, celerius itinere confecto, prior Achillam cum cohortibus peruenit. Confidius interim, quum ad urbem cum copiis accessisset et animaduertisset, praesidium

Ond.) Syntaxi succurrerent. Lectio, a viro illo docto recepta, est in tribus codd. bonis. *M.* Similis verborum structura *G.* 7, 4. et supra c. 18.

Achilla. Nusquam huius nominis ciuitas adparet in Africa. Non ergo dubitant eruditi, esse *Achollam* Strabonis (lib. 17. p. 831), Liuii (33, 48), Stephani, in eodem litore sitam, quo Ruspinam, Leptis, Thapsus. Accedit, quod et Strabo *Ἀσούτιον πόλιν* dicit. *Cellar.* In quibusdam edd. est *Acilla*. — Guichardus (Mém. mil. Vol. 2. p. 221. vel T. 2. p. 304.) ex ipsa re ac ratione itineris, quod Confidius hoc capite Adrumeto Achillam fecisse dicitur, negat, illam Achollam Strabonis posse h. l. intelligi. Adparet etiam e cap. 43, Achillam et

Adrumetum longe disitas fuisse et Achillam in vicinia Thapsi quaeri non posse. *M.* Ni fallor, succurrit hic Plinius 5, 4. qui procul a Thapso in Zeugitana triginta liberis oppidis adcesset *Acoltitanum*. Fuerit ergo duplex *Acholla* s. *Achilla* (nam et apud Liuium legebatur *Acyla* et apud Steph. *Achylla*) altera Strabonis, Liuii, Stephani in Syrtica et Byzacena; altera Caesaris et Plinii in Zeugitana; ista in litore; haec in interiore plaga. Haec erit, qua deserta per Regnum Iubae Adrumetum se recepisse Confidius scribitur c. 43.

etiam vndique. Nimis laxè hoc dictum videtur Phil. Rubenio (Elect. 2, 4): nec Fuluii Ursini codex, in quo *et iam* legitur, rem explicat. Quapropter coniicit Rubenius, *et in-*

Caesaris ibi esse, non ausus periculum suorum facere, nulla re gesta pro multitudine hominum, rursus Adrumetum se recipit: deinde, paucis post diebus equestribus copiis ab Labieno adductis, rursus Achillitanos, castris positos, obsidere coepit.

34. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum a Caesare cum classe demonstrauimus, Cercinam peruenit. Cuius aduentu C. Decimius, Quaeptorius, qui ibi cum grandi familiae suae praesidio praeerat commeatui, paruulum nauigium nactus conscendit ac se fugae commendat. Sallustius interim Praetor, a Cercinitanis receptus, magno numero frumenti inuento, naues onerarias, quarum ibi satis magna copia fuit, complet atque in castra ad Caesarem mittit. Allienus interim Proconsul e Lilybaeo in naues onerarias inponit legiones XIII et XIV et equites Gallos DCCC, funditorum sagittariorumque mille, ac secundum commeatum in Africam mittit ad Caesarem: quae naues, ventum secundum nactae, quarto die in portum ad Ruspinam,

mani legendum. *Cellar.* Probat iure Oudend.

paratos. Placet Dauillii coniectura, *parato*, vt ad animo referatur. *M.* Perperam teste Oud. omnes codd. habent *paratos*. Plinius certe fuerit *parato*. Sed Hirtius etiam G. 8, 13. habet *animo parati* et Al. 45. *paratior animis*. et infra c. 41. *paratum certo animo*. forsitan in nostro loco coniunctio et reicienda foret.

Achillam. Alii ad *Achillam*, vt G. 1, 6. ad *Geneuam*.

Confidius. Cf. c. 3. *M.* *periculum suorum facere.* Vulgata, *periculo suo rem facere*, ferri nequit. *M.* Emen dauit Oud. e codd. Cf. c. 79.

Achillitanos. Sic codd. et edd. vet. Plinio *Acolitani* dicendi. Apud Grut. p. 512, oc-

currunt *Aquillitani*, forsitan iidem cum nostris.

demonstrauimus. Conf. cap. 3. *M.*

C. Decimius. Alii *Decumius*, *Decius*. Dein post *Quaeptorius* addunt quidam *vir*. Non opus. *familiae suae.* seruos suos militiam facere iusserat, vt Cato seruorum dilectum habuit cap. 36, et saepenumero his temporibus factum est. *M.*

Cercinitanis. Sic cod. Petau. nam Cercina minor dicta *Cercinitis*. V. Plin. 5. 7. Vulgo *Cercinatibus*.

Allienus Proconsul. Sed c. 2. dictus est Praetor. Ergo ex compendio scribendi PR. videtur per errorem ortum esse verbum *Proconsul*. *M.*

secundum commeatum. Cf. cap. 8. *M.*

vbi Caesar castra habuerat, incolumes peruenerunt. Ita Caesar, duplici laetitia ac voluptate vno tempore auctus, frumento auxiliisque, tandem suis exhilaratis annonaque leuata, sollicitudinem deponit, legiones equitesque, ex nauibus egressos, iubet ex languore nausaeque reficere; dimissos in castella munitionesque disponit.

35. Quibus rebus Scipio, quique cum eo erant, commirari et requirere: C. Caesarem, qui ultro consuesset bellum inferre ac laceessere proelio, subito commutatum non sine magno consilio suspicabantur. Itaque ex eius patientia in magnum timorem coniecti, ex Gaetulis duos, quos arbitrabantur suis rebus amicissimos, magnis praemiis pollicitationibusque propositis, pro perfugis speculandi gratia in Caesaris castra mittunt. Qui simul ad eum sunt deducti, petierunt, ut sibi liceret sine periculo verba proloqui. Potestate facta, *Saepenumero, inquit, Imperator, complures Gaetuli, qui sumus clientes C. Marii et propemodum omnes ciues Romani, qui sunt in legione quarta et sexta, ad te volumus in tuaque praesidia confugere; sed custodiis equitum Numidarum, quo id sine periculo minus faceremus, impediabamur. Nunc, data facultate, pro speculatoribus missi ab Scipione, ad te cupidissime venimus, ut perspiceremus, num quae fossae aut insi-*

tandem suis exhil. — *equitesquo.* Sic Dauisius edidit, secutus suum codicem, in quo haec ipsa leguntur, praeterquam quod ibi *hilaratus*, et *annonaque leuata sollicitudine* existat. Vulgata lectio fuit: *tandem suis exhilaratis, annonaque leuata sollicitudine, deponit legiones, equitesque* — Sed, quod et Oud. monuit, *legiones deponere* quid erit? *M. reficere.* Iurin. praemitti vult *se. comites, intrari.* Pro his

duobus verbis legendum est e codd. quibusdam et edd. ant. *commirari. M.* Quidni sequamur codices? Oud. et hoc visum, etsi non receperit. Saltem id *comites* plane est otiosum. Nec obstat, quod alibi non legatur. Egregium sane et ἀνάλογον verbum est. Iurinius velit *commoti*, ut c. 57.

Potestate facta etc. Tota haec narratio suspecta est Guichardo.

C. Marii. Cf. c. 32. *M.*

dias elephantis ante castra portasque valli factae essent, simulque consilia vestra contra easdem bestias comparationemque pugnae cognosceremus atque ei renunciarem. Qui, conlaudati a Caesare stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur: quorum orationem celeriter veritas comprobavit. Namque postero die ex legionibus iis, quas Gaetuli nominauerunt, milites legionarii complures ab Scipione in castra Caesaris perfugerunt.

36. Dum haec ad Ruspinae geruntur, M. Cato, qui Vticae praeerat, dilectus quotidie libertinorum, Afrorum, seruorum denique et cuiusquemodi generis hominum, qui modo per aetatem arma ferre poterant, habere atque sub manum Scipionis in castra submittere non intermittit. Legati interim ex oppido Tisdracae, in quo tritici modium milia CCC comportata fuerant a negotiatoribus Italicis aratoribusque, ad Caesarem venere, *quantaque copia frumenti apud se sit*, docent; simulque orant, *ut sibi praesidium mittat, quo facilius et frumentum et copiae suae conferuentur.* Quibus Caesar in praesentia gratias agit *praesidiumque breui tempore se misurum* dixit; cohortatusque ad suos ciues iubet proficisci. P. Silius interim, cum copiis Numidiae fines ingressus, castellum, in monte loco munito locatum, in quod Iuba belli gerendi gratia et frumentum et

ab Scipione. Sic frequenter. V. c. 25. et passim.

veritas comprobauit. Dauid. mallet *exitus*. Sed et G. 5, 58. *fortuna comprobat.*

M. Cato. Cf. c. 22. M. *sub manum*, prompte, celeriter. Cf. Sueton. Aug. 49. M. Alii hic et apud Sueton. *sub manu*, ut apud Cic. ad fam. 10, 23. frequentius tamen dicitur *ad manum*.

Tisdracae. Alii *Tisdro*. M.

in quo. Alii *in quod*. Dein pro *modium* alii *modia* per adpositionem vel subaudito *ad*, ut C. 2, 18. Sed istud cod. Leid. 1. et Scal.

aratoribus. Cf. c. 20. M. *copiae suae.* *commeatus*, *cibaria*. V. Ind.

Silius. Cf. cap. 25. M. *castellum — locatum — est* *potius*. Sic codd. boni: vulgo, *castello locato*, ex emendatione non necessaria. *Potiri aliquid*, *tralatitium est*. Virum

res ceteras, quae ad bellum vsui solent esse, comportauerat; vi expugnando est potitus.

37. Caesar postquam legionibus veteranis duabus, equitatu, levique armatura, copias suas ex secundo commeatu auxerat, naues sex onerarias statim iubet Lilybaeum ad reliquum exercitum transportandum proficisci: ipse VI Kal. Febr. circiter vigilia prima imperat, speculatores adparitoresque omnes ut sibi praesto essent. Itaque, omnibus insciis neque suspicantibus, vigilia tertia iubet omnes legiones ex castris educi atque se consequi ad oppidum Ruspinae versus, in quo ipse praesidium habuit, et quod primum ad amicitiam eius accessit. Inde paruulam proclivitatem digressus, sinistra parte campi propter mare legiones ducit. Hic campus mirabili planitie patet milia passuum quindecim; quem iugum ingens, a mari ortum neque ita praealtum, velut theatri efficit speciem. In hoc iugo colles sunt excelsi pauci; in quibus singulae turres speculaeque singulae perueheres erant conlocatae: quarum apud ultimam praesidium et statio fuit Scipionis.

38. Postquam Caesar ad iugum, de quo docui, adscendit atque in vnumquemque collem turres caestellaeque facere coepit (atque ea minus semihora effecit) et postquam non ita longe ab ultimo colle turri-que fuit, quae proxima fuit castris aduersariorum,

in monte, an in montis loco scribendum sit, dubium est per codices, qui fere *montes* habent. *M.* In vulgata lectione durus nimium est ablativorum concursus.

VI. Kal. Febr. Is est sextus Nouembris dies, monente Vllorio in *Annal.* loco cit. ad c. 1. *M.* Sic et Guischard. Vol. 2. p. 227. Verum in *Mém. crit.* p. 388. ostendit, intelligendum esse *XXIX. Nouembris.*

paruulam proclivitatem. An, per para. procliu.? *M.*

conlocatae. Editio Ven. praemittit *ante.*

atque in vnumq. Vocem *atque* hic notare statim, ut alias nonnunquam (v. ad C. 2. 43) putat Dauis. vel deleri iubet, falsus eo, quod non adtendit, *negotium* continuari ad verba *paullisper commoratus.*

atque ea minus semihora effecit. Hoc propemodum incredibile est, etiam si singula ca-

in qua docui esse praesidium stationemque Numidarum; paullisper commoratus, perspectaque natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus adtribuit, brachiumque medio iugo ab eo loco, ad quem peruenerat, vsque ad eum, vnde egressus erat, iubet dirigi ac muniri. Quod postquam Scipio Labienusque animaduenterunt, equitatu omni ex castris educto acieque equestri instructa, a suis munitionibus circiter passus mille progrediuntur pedestremque copiam in secunda acie, minus passus CD a castris suis, constituunt.

39. Caesar in opere milites adhortari neque aduersariorum copiis moueri. Quum iam non amplius passuum MD inter hostium aciem suasque munitiones esse animaduertisset intellexissetque, ad inpediendos milites suos et ab opere depellendos hostem propius accedere, necesseque haberet, legiones a munitionibus deducere: imperat turmae Hispanorum, ad proximum collem propere adcurrerent praesidiumque inde deturbarent locumque caperent; eodemque iubet leuis armaturae paucos consequi subsidio. Qui missi celeriter, Numidas adorti, partim viuos capiunt, nonnullos equites fugientes conuulnerauerunt locoque sunt potiti. Postquam id Labienus animaduertit, quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope totum dextrum cornu auertit atque suis

stella singulis semihoris effecta dicamus, etiam si peruesteres turre, quae iam aderant, quodammodo reaedificatas aptatasque putemus. Guischartus (Mém. mil. Vol. 2. p. 228. vel T. 2. p. 314) haec verba censet adfuta, non modo propter difficultatem efficiendorum huiusmodi operum; sed et ideo, quia hoc spatium ne ad collem quidem perueniri poterit, nedum tanta opera perfici. *M.*

effecit. Male alii *efficit.*

castris aduersariorum. Haec *castra* sensu latiori sum? vult Guischart. Mém. mil. Vol. 2. p. 226. pro toto ambitu terrarum ab hostibus occupatarum et speciatim ea parte, quae proxima fuit Caesari.

brachium. vid. Ind. *M.*
ped. copiam. Sic Virg. 2, 564: Silius 11, 267. v. Ind.

ad prox. c. prop. adcurrerent. Vulgo *ut ad.* Sed coniunctio in codd. Scal. et Leid.

fugientibus subpetiās ire contendit. Quod vbi Caesar conspexit, Labienum ab suis copiis longius iam abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes inmisit.

40. Erat in eo campo, vbi ea res gerébatur, villa permagna, quatuor turribus exstructa, quae Labieni prospectum inpediebat, ne posset animum aduertere, ab equitatu Caesaris se intercludi. Itaque non prius vidit turmas Iulianas, quam suos caedi a tergo sensit. Ex qua re subito in terrorem conuerso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli Germanique, qui resisterant, ex superiore loco et post tergum circumuenti, fortiterque resistentes, conciduntur vniuersi. Quod vbi legiones Scipionis, quae pro castris erant instructae, animum aduerterunt: metu ac terrore obcaecatae, omnibus portis in sua castra fugere coeperunt. Postea, Scipione eiusque copiis campo collibusque exturbatis atque in castra compulsis, quum receptui Caesar cani iussisset equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset, campo purgato, animaduertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim eius auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti ad eum se contulerant; nonnulli, qui ex Curionis proelio capti conseruatiue parem gratiam in fide partienda praestare voluerant. Ho-

r. deficit. Cf. not. ad G. 4, 16. Pro *adcurrerent* alii *occurrerent*. Cf. Ind.

iam abscessisse. Oudend. id *iam* addidit e codd.

villa — turribus exstructa. Inde factum est, ut eiusmodi domus, in qua essent vna pluresue turres ad prospiciendum, ipsa quoque turris diceretur. v. Intt. Tibulli 1, 8, 19. Ernesti ad Sueton. Neron. c. 38. M.

Exemplo sunt *Turris Stratonis* in Palaestina, *Caesaris* in Apulia; *Libysonis* in Sardinia etc. *Curionis proelio*. B. C. 2, 40 sqq. M.

fide partienda. Partiebantur fidem, quia antea Curioni, adeoque partibus Caesaris, nunc Scipioni, adeoque Pompeianis se addixerant. Oud.

paratum certo animo. Vid. not. ad c. 33.

rum corpora, mirifica specie amplitudineque, caesa toto campo ac prostrata diuerse iacebant.

41. His rebus gestis, postero die Caesar ex omnibus praesidiis cohortes eduxit atque omnes suas copias in campo instruxit. Scipio, suis male acceptis, occisis conuulneratisque, intra suas continere se munitiones coepit. Caesar, instructa acie, secundum infimas iugi radices, propius munitiones leniter accessit. Iamque minus mille passuum ab oppido Vzitā, quod Scipio tenebat, aberant legiones Iulianae, quum Scipio, veritus, ne oppidum amitteret, vnde aquari reliquisque rebus subleuari eius exercitus consuevit, eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa ex instituto suo, prima equestri turmatim directa, elephantisque turritis interpositis armatisque, subpetias ire contendit. Quod ubi Caesar animaduertit, arbitratus, Scipionem ad dimicandum paratum ad se certo animo venire, in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit suamque aciem mediam eo oppido textit; dextrum sinistrumque cornu, ubi elephantis erant, in conspectu patenti aduersariorum constituit.

42. Quum iam prope solis occasum Caesar expectauisset, neque ex eo loco, quo constiterat, Scipionem progredi propius se animaduertisset; locoque magis se defendere, si res coegisset, quam in campo

quo p. ante commemorauit. Alii quem vel quod, sed boni codd. quo per Graecam anaptofin, cuius exempla dant Sanct. et Perizon. in Mineru. 4, 12. Vnum addo ex Plaut. Curt. 3, 49. Istum, quem quaeris, ego sum. Conf. et Pareus in Lex. Plaut. et not. mox ad c. 96.

ante oppidum constitit, non Caesar, sed Scipio. Cf. c. 42. Est ergo scriptoris negligentia,

quod non satis distinxit, nominibus addendis, de quo quidque diceretur. Sed talia plura sunt et in hoc libro et alibi. M. Lacunam subpleri iubet Clarke sic: at ille in eo loco. Rectius, litterula mutata, Ouidend. is eo loco. Sic vitium non Hirtii, sed librariorum esse videtur et locus erit sanatus.

patenti. Haec vox in quibusdam codd. deest.

comminus consistere audere; non est visa ratio propius accedendi eo die ad oppidum, quoniam ibi praesidium grande Numidarum esse cognouerat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibi que difficile factu esse intellexit, simul et oppidum vno tempore obpugnare, et in acie in cornu dextro ac sinistro ex iniquiore loco pugnare, praesertim quum milites a mane diei ieiuni sub armis stetissent defatigati. Itaque reductis suis copiis in castra, postero die propius eorum aciem instituit exporrigere munitiones.

43. Interim Confidius, qui Achillam octo cohortibus stipendiariis Numidis Gaetulisque obsidebat, ubi C. Messius cohortibus praeerat, diu multumque expertus, magnisque operibus saepe admotis, et iis ab oppidanis incensis, quum proficeret nihil, subito nuncio de equestri proelio adlato commotus, frumento, cuius in castris copiam habuerat, incenso, vino, oleo, ceterisque rebus, quae ad victum parari solent, corruptis, Achillam, quam obsidebat, deseruit atque, itinere per Regnum Iubae facto, copias cum Scipione partitus, Adrumetum se recepit.

44. Interea ex secundo commeatu, quem a Sicilia miserat Allienus, naus una, in qua fuerat Q. Cominius et L. Ticius Eques Romanus, ab residua classe quum errauisset delataque esset vento ad Thapson, a Virgilio scaphis nauculisque actuariis excepta est

in cornu. Alii *cornu*. Mox pro *ex iniquiore* alii *et iniq.* vel *et ex iniq.*

Confidius. c. 33. unde patet, vulgo male legi, *Achillam* et octo cohortes stipendiarias. *M.* Concrexit Dauid, e codd. Iurini putat legi, *cohortibus et stipendiariis.*

ubi C. Messius coh. praeerat. Leg. *ubi C. Messius praeerat.* Quiddam his in codd. additur, est interpolatio; addi-

tur autem sic, ut vel *ubi C. M. cohortibus pr.*, vel *ubi C. M. parte Caesaris cohortibus praeerat praesidio missis*, vel *ubi C. Messius qui coh. praeerat*, legatur. Comparetur modo cap. 33, et adparebit, illa esse adsumpta interpretantium marginalia. *M.*

Achillam — deseruit. Vid. ad cap. 33. *M.*

recepit. Alii *recepit.* *Allienus.* Cf. c. 34. *M.*

et ad Scipionem deducta. Item altera navis trieris ex eadem classe, errabunda ac tempestate ad Aegimurum delata, a classe Vari et M. Octanii est capta, in qua milites veterani cum vno Centurione et nonnulli tirones fuerunt: quos Varus, adseruatos sine contumelia, deducendos curauit ad Scipionem. Qui postquam ad eum peruenerunt et ante suggestum eius conlitterunt, *Non vestra*, inquit, *sponde vos certo scio, sed illius scelerati vestri Imperatoris impulsu et imperio coactos, oīues et optimum quemque nefarie consecrari. Quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem, si, id quod facere debetis, Rempublicam cum optimo quoque defendetis, certum est, vobis vitam et pecuniam donare. Quapropter, quid sentiatīs, proloquimini.*

45. Hac habita oratione, Scipio, quum existimasset, pro suo beneficio sine dubio ab iis gratias sibi actum iri, potestatem iis dicendi fecit. Ex eis Centurio legionis quartae decimae, *Pro tuo*, inquit, *summo beneficio, Scipio; tibi gratias ago, (non enim Imperatorem te adpello) quod mihi vitam incolūmitatemque, belli iure capto, polliceris: et forsan isto vterer beneficio, si non ei summum scelus adiungeretur. Egone contra Caesarem, Imperatorem meum, apud quem ordinem duxi, eiusque exercitum, pro cuius dignitate victoriaque amplius XXXVI annis depugnauī, aduersus armatusque*

Virgilius. Cf. c. 28. *M. trieris.* Sic cod. vet. Vulgo *triremis*.

defendētis. Sic cod. Vrsini. Vulgo *defenditis*.

amplius XXXVI annis. Quia vero Caesar nondum per sex et triginta annos exercitiis praefuerat, sed inde ab eius Praetura sedecim anni nunc effluerant: multi post Glandorpiū monuerunt, XVI legendum esse.

Aliis placuit, XIV legi. — De Centurione hoc cf. Valer. Max. 3, 8, 7. *M.* Vbi Centurio hic *Titus* in aliis codd., in aliis *Pontius* vocatur. Colerus inde *Tyrum Pontium* efficit. Ceterum, qui vulgatum numerum tacentur, non ad ipsū Caesarem, sed ad veteranum eius exercitum censent referendum. Ast XVI firmat Goduinus e cod. Victorii. Dein pro *annis* alii *annos*, parum refert.

consistam? Neque ego istud facturum sum. et te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor. Contra cuius enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. Elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse firmissimam, et constitua contra me: ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius decem sumam: tunc ex virtute nostra intelleges, quid ex tuis copiis sperare debeas.

46. Postquam haec Centurio praesenti animo adversus opinionem eius est locutus, ira percitus Scipio atque animi dolore incensus adruit Centurionibus, quid fieri vellet; atque ante pedes Centurionem interficit reliquosque veteranos a tironibus iubet secerni. *Abducite, inquit, istos nefario scelere contaminatos et caede civium saginatos.* Sic extra vallum deducti sunt et cruciabiliter interfecti. Tirones autem iubet inter legiones dispertiri et Cominium

cruciabiliter. Vox suspecta Dodwello in Diss. de Iulio Cello. sed ea iam usus Plautus Pseud. 4, 1, 40.

in sala. Ex hac phrasi auctorem Africanum et his temporibus iuniorem fuisse auguratur Dodwellus; verum sic place Corn. Nepos Them. 8. et Plin. 9. 44 (67).

longisque nautibus. Lorin. delet *longis*. hae scil. in statione erant, ut istis essent praesidio.

Virgiliarum signo confecto. Veteres dicunt, *sidus confectum* esse tum, cum certum cursum absoluit et, ad quam metam certo tempore pervenire et soles ut debet, ad eam pervenit. Sic a Plinio (H. N. 2, 41.) *sidus cum tempestatibus confecti* dicitur, h. e. tempestas esse tum, cum sidus certum cursum absoluit: ubi vid. Harduinus. Idem alibi (H. N. 16, 24. v. 36.) di-

cit: *Hoc argumento intelligitur sidus confectum*, h. e. solem pervenisse eo, quo com pervenit, *solstitium est.* (Poteram addere, loquendi modum fluxisse inde, quia etiam tempus anni certum, atque dies, veluti aequinoctium, solstitium, bruma, dicuntur confecta tum, cum dies, qui sensim, sensimque adpropinquavit, iam plane adest: ut Columella de re rust. 9. 14 aliquoties locutus est.) Igitur etiam haec verba: *Virgil. f. confecto*, significare debent, postquam Virgilias certum cursum absoluerant et ad metam certam pervenerant: et cum tempus, quo sidus conficitur, hominibus sit nota, qua aliquid adesse, aut futurum aut suscipiendum esse agnoscat, etiam h. l. talis nota a scriptore expressa est. Quem ergo cursum Virgilias illo tempore, quo haec procella ingruit, absoluerant?

cum Ticide in conspectum suum prohibet adduci. Quia ex re Caesar commotus, eos, quos in stationibus cum longis nauibus apud Thapsum custodiae causa in salvo esse iusserat, ut suis onerariis longisque nauibus praesidio essent, ob negligentiam ignominiae causa dimittendos ab exercitu, grauissimumque in eos edictum proponendum curauit.

47. Per id tempus fere Caesaris exercitui res accidit incredibilis auditu. Namque Virgiliarum signo confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbus cum faxea grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Caesar non, more superiorum Imperatorum, in hibernis exercitum continebat, sed in tertio quartoque die, procedendo

et ad quam metam venerant? et cuius rei nota fuit ille cursus absolutus? Scilicet peruenerant eo, ut mane, cum diluculo, occiderent. Nam procella haec, e vera ratione anni, in Nouembrem incidit (v. ad c. 37); et annus fuit sextus atque quadragesimus ante aeram christianam (v. Vsserii Annal. l. c. ad c. 37.); et regio, ubi res accidit, est Tunetanum et Algeriense Regnum. Iam docuerunt me periti, in illa regione, illo anno, die decimo Nouembris Virgiliae mane occidisse: et Guischardus (Mémoires militaires Vol. 2. p. 252. vel T. 2. p. 349) vndecimum Nouembris edit. Ergo hoc vno sensu nunc Virgiliae confectae dicuntur, quia ad hanc vaeque metam sui cursus peruenerant, ut cum diluculo occiderent. Sed et quaerendum est, quanam haec fuerit temporis notatio. Igitur veteres, quotiescumque de hoc occasu (matutino) Virgiliarum loquuntur (alius enim, praeter hunc, non est mensis Nouembri), toties hoc faciunt, e populari ratione, signum ineuntis hiemis. (vid. Plin. H. N. 18, 74. et tabulas in Pontederæ antiquitati-

bus Graecis ac Latinis p. 192. 339: ubi etiam p. 203 de hoc Virgiliarum occasu plura disseruntur.) Si quis ergo veterum aliquid euenisse dicat post hunc Virgiliarum occasum, idem est, ut si diceret, *sub initium hiemis*. Quare verbis his, *Virg. f. confecto*, tempus anni; et reliquis, *vigilia secunda*, tempus diei signatur. — Dauisius commendat disputationem Afhoni in bibl. liter. no. 8. art. 3. quam nancisci non potui. M. Guischardus in Mém. crit. p. 389. itidem XI. Nou. adsignat. *Virgiliae*, rectius *Vergiliae*. alias Pleiades. Loco nostro quidam codd. habent *vigiliarum*, quod Goduinus temere propugnat, quum sequatur *circ. vigilia secunda*.

faxea grandine. alii *saxorum*. Forſan pondus molesque grandinis cum faxis similitudinem hanc peperit. Notum de cetero Liuii et aliorum *lapidibus pluit*. Quid quod nostro aeuo lapidea pluvia sudo quoque coelo celebrata.

superiorum Imper. Marcland. in Explic. vet. auct. p. 279. legi mauult *sup. temporum*. Idem iam Glandorpio visum erat. M.

in tertio etc. Praeter morem

Xx

propiusque hostem accedendo, castra communiebat; opereque faciendo, milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Praeterea ita ex Sicilia exercitum transportauerat, ut, praeter ipsum militem et arma, neque vas, neque mancipium, neque ullam rem, quae usu militi esse consuevit, in naues imponi pateretur. In Africa autem non modo sibi quidquam non adquisierant aut parauerant; sed etiam propter annonae caritatem ante parata consumserant. Quibus rebus adtenuati, oppido perquam pauci sub pellibus adquiescebant: reliqui, ex vestimentis tentoriolis factis atque arundinibus scopisque contextis, permanebant. Itaque, subito imbre grandineque confecta, grauati pondere, tenebris aquaque omnes

hic intrusa praeposiuo. Clarke malit *quartoue*.

usu. Dativus pro *usui*. Cf. not. ad G. 1, 16.

In Africam. Sic quidem plures codices; sed malim nunc cum paucis, *in Africa*. Est scio, talia permutari; debet tamen esse modus et ratio permutationis: quae si non est, vitium est, non permutatio. *M.* Sequor Clarkium, qui vitium sustulit. Oud. in heic reddit per *intra*.

oppido perquam pauci. Pro his omnibus e cod. Leid. primo legetur, *quam pauci*, h. e. quam paucissimi. Exempla vid. in Ind. in *quam*. Hoc alius explicauit per *oppido pauci*; alius adscripto *perquam pauci*; e quibus interpretamentis male conflata est vulgata, *oppido perquam pauci*. *M.*

scopis. In Leidensi primo est *copis*, quod sensum non habet; in Leid. sec. *coriis*; sed paucis illo tempore pelles et coria subpetebant: in edd. ant. est *arundinum copis*, quae lectio utcumque ferri posset, nisi in codd. omnibus, praeter vnum,

arundinibus scriberetur. Est ergo verisimilis Liplii (de mil. Rom. 5, 5) opinio, cui videtur legendum: *arundinibus storiisque* (cf. B. C. 2, 9): id quod loco Liuii (30, 3) firmatur, ubi *Nemidae hibernacula arundine texunt, et storiis tegunt*. Vulgata vero lectio, *scopis*, monente Oudendorpio, Scaligero eiusque codici debetur, quam defendere velle malae foret sedulitatis. Scilicet dixerit aliquis, scopam esse plantam, descriptam a Plinio (H. N. 23. extr.), a Bauhino autem (in Pinace p. 470) ruscum generi adnumeratam, et Linneo ruscum aculeatum dictam; viderique homines fasciculis illius rusci usos ad differendas aut reuinciendas arundines. Sed plura hic dispicienda essent de solo natali et magnitudine plantae, antequam aliquid cum specie veri dici posset. Adquiescamus ergo Liplii coniectura et exemplo, quod e Liuiio protuli. *M.* Salmast. ad Spartianum Hadr. 10. emendabat *topis*, sed haec ex elegantiori hortorum cultu huc transferre nihil adinet. Sub *scopis*

subruti disiectique, nocte intempesta, ignibus extinctis rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra pallim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte quintae legionis pilorum cacumina sua sponte arserunt.

48. Rex interim Iuba, de equestri proelio Scipionis certior factus, euocatusque ab eodem litteris, praefecto Sabura cum parte exercitus contra Sitium relicto, ut secum ipse aliquid auctoritatis adderet exercitui Scipionis ad terrorem Caesaris, cum tribus legionibus equitibusque frenatis octingentis; Numidis sine frenis, peditibusque levis armaturae grandi numero, elephantisque triginta egressus e regno, ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum peruenit,

Hammerus noster, vir eruditus, naturalis historiae Professor, frondes, furculos, sarmenta, virgulta, ramalia intellegi autumat.

permanebant. pernoctabant.

Itaque, subito — nocte —. Milites non dici possunt *subruti*. Sunt et variae lectiones, veluti *grauata — omnia subruta disiectaque*, ut ad tentoria referatur: bene: vnus habet *tenebrarum*: vnus *aquamque*: pro omnes in tribus est *vel*. Ergo facile quidem adparet, tentoria grauata et subruta et disiecta esse pondere et aqua, militesque misere circumerrasse; sed ipsa verba scriptoris, ipsa series periodi et syntaxis non constat. Potuisset ita scribere, ut Oud. suspicatur: *Itaque — grauitis pondere tentoritis, aquarumque vi subruti disiectisque, omnes nocte —*: an ita scripserit, dubium est. *M.*

subito imbre. Ed. vet. *nimbo*. Cellius *nimbus lapideo imbre diffusus est*.

pilorum cacumina arserunt.

Frequens huius miraculi mentio apud veteres. V. Liu. 22, 25. 33, 26. Seneca Nat. Q. 1, 1.

Rationem physicam nunc vulgus nouit.

contra Sitium. Cf. c. 25. *M. ut secum — Caesaris.* Sic edidit Oud. quae etsi est lectio neque certa, nam ipse abest a codice bono; in alio, et ipso bono, *ad terrorem* legitur; in tribus non optimis *ac terrore* neque perspicua; tamen vir ille doctus multo prellius secutus est codicum vestigia, quam ceteri editores, qui varie interpolando hanc lectionem procuderant: *ut sic, quum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Caesaris liberaretur, cum tribus —.* Fortasse legi poterit: *ut secum aliquid auctoritatis accederet exercitui Scipionis ad terrorem Caesaris* *M.* Saltem ad terrorem restituendum est ex cod. Leid. 1. quod et Oudendorpio visum, etsi seruarit *ac terrorem*, vbi credo legendum fore *Caesari*, non *Caesaris*. Istud liberaretur intrusit Beroaldus ad sensum complendum.

leuis armaturae. Hoc Oud. e cod. Noruic. Cf. c. 14. 59. 69. Vulgo *leuis*. nullo sensu.

X x 2

castris Regiis seorsum positis, cum eis copiis, quas commemoravi, haud ita longe a Scipione confedit. (Erat in castris Caesaris superiori tempore magnus terror; et, expectatione copiarum Regiarum, exercitus eius magis suspensiore animo ante aduentum Iubae commovebatur: postquam vero castra castris contulit, despectis eius copiis, omnem terrorem deponit. Ita, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem praesens dimiserat.) Quo facto cuius facile fuit intellectu, Scipioni additum animum fiduciamque Regis aduentu: nam postero die vniuersas suas Regisque copias, cum elephantis sexaginta productas in aciem, quam speciosissime potuit, instruxit: ac, paullo longius progressus ab suis munitionibus, haud ita diu commoratus, se recepit in castra.

49. Caesar postquam animaduertit, Scipioni auxilia fere, quae expectasset, omnia conuenisse, neque moram pugnandi ullam fore, per iugum summum cum copiis progredi coepit et brachia protinus ducere et castella munire, propiusque Scipionem capiendo loca excelsa occupare, contendit. Aduersarii, magnitudine copiarum confisi, proximum collem occupauerunt atque ita longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem. Eiusdem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat et, quo propiore loco fuerat, eo celerius occurrerat.

50. Erat conuallis, satis magna latitudine, altitu-

Caesaris. In codd. quibusdam et edd. vet. male *Scipionis*.

et, expectatione — commovebatur. Huius quoque loci scriptura perturbata est. Legimus ductu codicum: *Erat — terror et expectatio cop. Regiarum; exercitusque eius suspensione animi ante adu. I. commovebatur. M.* Sic et Iurinius.

cuius fac. f. int. Oud. •

codd. addidit *cuius*. Alii intellectum.

capiendo. Fortasse delendum hoc verbum. Oud. Dauil. coniectabat *gradiendo*. Iurinius *accedendo*.

sibi progred. Leg. *ibi progrediendi*. Nam hostes non sibi, sed Caesari facultatem progrediendi eripuerunt: atqui hoc sensu dicendum fuisset *et, si scriptor pronomen voluisset addere*. Sed non addidit, cui facultas

dine praerupta, crebris locis speluncae in modum subrutis, quae erant transgredienda Caesari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perueniretur; vltraque eam conuallem oliuetum vetus, crebris arboribus condensum. Hic quum Labienus animaduertisset, Caesarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse esse conuallem oliuetumque transgredi, eorum locorum peritus in insidiis cum parte equitatus leuique armatura confedit: et praeterea post montem collesque equites in occulto conlocauerat, vt, quum ipse ex inproviso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet et, re duplici perturbatus Caesar eiusque exercitus, neque retro regrediundi, neque vltra procedendi oblata facultate, circumuentus concideretur. Caesar, equitatu ante praemisso, inscius insidiarum quum ad eum locum venisset, abusi sine obliti praeceptorum Labieni, sine veriti, ne in fossa ab equitibus obprimerentur, rari ac singuli de rupe prodire et summa petere collis: quos Caesaris equites consecuti partim interfecerunt, partim viuorum sunt potiti: deinde protinus collem petere contenderunt atque eum, decusso Labieni praesidio, celeriter occupauerunt. Labienus cum parte equitum vix fuga sibi peperit salutem.

51. Hac re per equites gesta, Caesar legionibus opera distribuit atque in eo colle, quo erat potitus, castra muniuit. Deinde ab suis maximis castris per

procedendi sit erepta, quia lector ipse potest intelligere. *M.* Putarim scriptum fuisse *illi*, vnde librarii oscitantia factum *ibi* et tandem repetita vltima littera vocis praeced. *sibi*. Aliis placet, pronomen relatiuum pro demonstratio poni. Qua de re v. Sanctius et Perizon. in *Min.* 2, 12. contra quos pugnat Clarke ad *G.* 1, 20 et ad *h. l.*

gratia. Hoc tolli vult Clarkius. *Idem collis* nunc est,

idem ille, quem Caesar occuparat, vt Clarkius vidit. *M.*

erant transgredienda. Alii *transeunda*. *icil. loca.* Male Scaliger *orant transgrediendae.*

abusi. Verbum corruptum. Glandorpheus eici vult. *M.* Davil. putat leg. *isti* vel *hostes*. Goduinus *Labieniani*. Sed tum pro *Labienti*, quod sequitur, dicturus fuisset Hirtius *Ducis sui*. Iurinius legi vult *Numidae*.

medium campum, e regione oppidi Vzitae, quod inter sua castra et Scipionis in planitie positum erat tenebaturque a Scipione, duo brachia instituit duci et ita erigere, ut ad angulum dextrum sinistrumque eius oppidi conuenirent. Id hac ratione opus instruebat, ut, quum propius oppidum copias admo- uisset, obpugnareque coepisset, tecta latera suis munitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumuentus, ab obpugnatione deterreretur; praeter- ea, quo facilius conloquia fieri possent et, si qui perfergere vellent, id quod antea saepe acciderat ma- gno cum eorum periculo, tum facile et sine periculo fieret. Voluit etiam experiri, quum propius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas causas, quod is locus depressus erat, puteique ibi complures fieri poterant: aqua- tione enim longa et angusta utebantur. Dum haec opera, quae ante dixi, fiebant a legionibus, interim pars acie ante opus instructa sub hoste stabat. Equi- tes barbari leuisque armaturae proeliis minutis com- minus dimicabant.

52. Caesar ab eo opere quum iam sub vespere copias in castra reduceret, magno incurfu, cum om- ni equitatu leuique armatura, Iuba, Scipio, Labie- nus, in legionarios inpetum fecerunt. Equites Cae- sariani, vi vniuersae subitaque hostium multitudinis pulsi, parumper cesserunt: quae res aliter aduersa-

erigere. Immo, *dirigere*, ut Lipsius vidit. Est autem *dirigere* h. l. nihil nisi certa linea et ad locum certum ducere, ut c. 56. *brachia promouere us- que ad locum.* M. Oud. in- verso ordine leg. putat *erigere et ita duci.* Dauil. *ducere*, sic et Iurin. Sed nota nostro et sueta ista variatio.

instruebat. Sic et G. 8, 41. *vineas et aggeres instruere.*

conloquia fieri possent. Cf.

cap. 56. De *aqu. angusta* vid. Iud.

utebantur. Sic codd. Vulgo *utebatur.*

pars acie, pro aciei, forma antiqua. M. Cf. G. 2, 23. Res ipsa intelligitur e c. 58.

armaturae. Iurin. *armatura.* Cf. not. ad c. 69.

in legionarios. Non in le- gionarios, sed in equites inpe- tum fecerunt, ut ex sequentibus

riis cecidit. Namque Caesar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit: equites autem, aduentu legionum animo addito, conuersis equis in Numidas, cupide insequentes dispersosque, inpetum fecerunt atque eos conuulneratos vsque in castra Regia repulerunt multosque ex iis interfecerunt. Quod ni in noctem proelium esset coniectum, pulvisque vento flatus omnium prospectu obfecisset, Iuba cum Labieno capti in potestatem Caesaris venissent, equitatusque cum leui armatura funditus ad internecionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus quarta et sexta Scipionis milites diffugere, partim in castra Caesaris, partim in quas quisque poterat regiones peruenire: itemque equites Curioniani, diffusi Scipioni eiusque copiis, complures se eodem conferebant.

53. Dum haec circum Vritam ab vtrisque Ducibus administrantur, legiones duae, nona et decima, ex Sicilia nauibus onerariis profectae, quum iam non longe a portu Ruspinae abessent, conspicatae naues Caesarianas, quae in statione apud Thapsum stabant, veriti, ne in aduersariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium, classem inciderent, imprudentes vela in altum dederunt ac, diu multumque iactati, tandem multis post diebus siti inopiaque confecti, ad Caesarem perueniunt.

54. Quibus legionibus expositis, memor in Italia

fit manifestum. Iulius Celsus p. 223, ut equitatum eius inuaderent. Vnde in equites vel equitatum rescribendum. Dauid. Recepit hoc Clarkius. Contra Oud. non mutat, ratus latere Iulianos, ut c. 40. legitur vel simile quid.

vento flatus. Infuetum flatus. Iurin. malit sublatius.

prospectu. Dat. antiquus, ut magistratu G. 1, 16. usu mox

cap. 47. Codd. quidam prospectibus. Alius prospectum abalisset, glossa.

Iuba cum Labieno capti. Syllepsis, cuius exempla dat Sponcius in Mineru. 4, 10. ubi et Perizon.

equites Curioniani. Cf. c. 40. M. Legebatur Curiani. Emendauit Lips. Elect. 2, 22.

conspicatae. Edd. vet. conspicati, per syllepsin.

pristinæ licentiæ militaris ac rapinarum certorum hominum, paruulam modo caussulam nactus Cæsar, quod C. Auienus, Tribunus militum decimæ legionis, nauem commeatu familia sua atque iumentis occupauisset, neque militem vnum ab Sicilia sustulisset, postero die de suggestu, conuocatis omnium legionum Tribunis Centurionibusque, *Maxime vellem, inquit, homines suæ petulantiae nimiaeque libertatis aliquando finem fecissent, meaeque lenitatis, modestiae, patientiaeque rationem habuissent. Sed quoniam ipsi sibi neque modum, neque terminum constituunt; quo ceteri dissimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam. C. Auiene, quod in Italia milites Populi Romani contra Rempublicam instigasti, rapinasque per municipia fecisti; quodque mihi Reiquepublicae inutilis fuisti, et pro militibus tuam familiam iumentaque in naues inposuisti; tuaque opera militibus tempore necessario Respublica caret; ob eas res ignominiae causa ab exercitu meo te remoueo, hodieque ex Africa abesse, et, quantum potest, proficisci iubeo. Itemque te, A. Fonteius, quod Tribunus militum seditiosus malusque ciuis fuisti, ab*

paruulam caussulam. sic c. 63. *nautiolum paruulum.* v. Ind.

nauem commeatu. Leg. *nauem pro comm.* Sensus est, ab Auieno nauem, loco commeatus, h. e. militum transportandorum (vid. Ind. in *commeatus*), repletam esse seruis eius ac iumentis. Sic mox disertis verbis: *pro militibus familiam iumentaque in naues inposuit.* Hanc emendationem puto esse certam, etli nemo de ea monuit. *M.* Recte sentire Morum, puto, modo codd. addicerent. Bentlei. iam coniectarat.

ab Sicilia sustulisset, inposuitos nauibus deduxisset. *M.*

se gerant. Hoc *se a bonis* codd. abesse testatur Gronovius Obseru. 4, 14. Sed alii boni seruant.

C. Auiene. Vet. edd. praemittunt *Quapropter.*

mil. P. R. contra Remp. Ex mente Gron. l. c. legi posset *milttes contra R. P. R.* Sed et Vell. 2, 16 habet *exercitus P. R.*

inutills. Sic pro noxio Terent. And. 1, 5, 5a. Ouid. Met. 13, 38. Nepos 2, 7. Cf. Sciopius Verisim. 1, 20.

tuaque opera, per id, quod tu fecisti. Hunc sensum qui non viderant, mox *militibusque edi-*

exercitu dimitto. T. Saliente, M. Tiro, C. Clustinas, quum, ordines in meo exercitu beneficio non virtute consecuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis, et magis in seditione concitandisque militibus aduersus vestrum Imperatorem, quam pudoris modestiaeque fueritis studiosiores; indignos vos esse arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis, missosque facio, et, quantum potest, abesse ex Africa iubeo. Itaque transdidit eos Centurionibus: et singulis non amplius singulos additos seruos in navi inponendos separatim curauit.

55. Gaetuli interim perfugae, quos cum litteris mandatisque a Caesare missos supra docuimus, ad suos ciues perueniunt; quorum auctoritate facile adducti, Caesarisque nomine persuasi, a Rege Iuba desciscunt celeriterque cuncti arma capiunt contraque Regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis, Iuba, distentus triplici bello, necessitateque coactus, de suis copiis, quas contra Caesarem adduxerat, sex cohortes in fines Regni sui mittit, quae essent praesidio contra Gaetulos.

56. Caesar, brachiis perfectis, promotisque vsque

derunt, quasi Respublica diceretur caruisse et opera studioque Auieni et militibus. *M.*

q. potest. Alii potes. Oud. malit pote, ut ap. Varronem, Ciceronem, poetas.

Saliente. Cf. c. 28. M.

in meo exerc. benef. Forlan in exercitu, meo beneficio.

aduersus vestrum Imperatorem. Hic puto excidisse verbum elaboraueritis, aut simile quid. Est autem concitandisque militibus scriptura codd. omnium, etli vulgata lectio erat concitandi milites. Porro aduersus vestrum est e Ciacconii emendatione, ante quem aduersario-

rum nostrorum s. vestrorum legebatur. M. Non opus subpleto verbo, ut sulciatur in seditione (concitanda); siquidem et Petronius c. 52. studiosus in argento. Bentl. velit et seditionis concitandique militis.

quant. potest. Hic rursus alii potestis. Oud. malit pote.

singulis non a. singulos. Alii singulos n. a. singulis additis seruis.

in navi. Sic codd. vel naue. Mihi videtur lineola supra vocalem omissa.

docuimus. cap. 32. M. necessitateque. Sic codd. Vulgo enclitica deest.

eo, quo telum ex oppido adiici non posset, castra munit: balistis scorpionibusque crebris ante frontem castrorum contraque oppidum conlocatis, defensores muri detertere non intermittit: eoque quinque legiones ex superioribus castris deducit. Qua facultate oblata, inlustriores, notissimique conspectum amicorum propinquorumque efflagitabant atque inter se conloquebantur. Quae res quid utilitatis haberet, Caesarem non fallebat. Namque Gaetuli ex equitatu Regio nobiliores, equitumque praefecti, quorum patres cum Mario ante meruerant, eiusque beneficio agris finibusque donati, post Sullae victoriam sub Hiempsalis Regis erant potestate dati, occasione capta, nocte, iam luminibus accensis, cum equis calanibusque suis circiter mille perfugiunt in Caesaris castra, quae erant in campo proxime Vzitae locata.

57. Quod postquam Scipio, quique cum eo erant, cognouerunt, quum commoti ex tali incommodo essent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Safer-

eo, quo. Sic Dauif. e codd. Alii eo ut vel eo quod.

aditici. Codd. et edd. vet. abtici, male. Cf. G. 4. 23.

Hiempsalis. Hic Hiempsalis II. est Iubae Regis pater. Cellar.

potestate dati, occas. capta. Leid. 1. et ed. Flor. accepta. Oud. coniecit scriptum fuisse data occasione, nocte. Sic et Bent. In lectione vulgata legendum foret potestatem.

proxime Vzitae locata. In omnibus codd. est, proxime locum Vzitae. Fortasse Hirtius nihil scripserat, nisi proxima, et cetera interpolando addita sunt, e quibus editores id, quod nunc in textu est, efformarunt. M.

sermonem nuncius ad se. Nuncius Scipioni refert sermonem Aquinii ad se, ad ipsum illum nuncium. Si verbis aliter positus legeretur, cum nth. m. eius sermonem ad se nuncius re-

ferret, omnia forent plana. Vidit sensum Clarkius. M.

sed restare — perageret. Haec sunt ipsa verba Aquinii. Dixit itaque: sed restabo — quasi vellet dicere: Mandet, quid velit, Scipio; non curo, sed persistam et manebo hic, ut reliqua peragam in conloquio. Oudendorp. In edd. vulg. est: referret, restaretque. Sed Oudend. bonos codd. secutus est. M. sed restare, ut. Alii diceretque ut, vel restaretque ut. Hoc Cellarius recepit, hoc sensu: tanquam Scipionis mandatum nuncius Aquinio attulerit, ut restaret et reliqua perageret. Dauif. coniectabat, prius scriptum fuisse ad Sc. i. e. ad Scipionem. E vulgato Bentl. expiscatur lectionem hanc: Q. n. m. etiam, nuncio ad Scipionem remeunte, restaret, ut —.

na conloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, *nihil adtinere, eum cum aduersariis conloqui.* Quum nihilo minus eius sermonem nuncius ad se referret, *sed restare, ut reliqua, quae vellet, perageret;* viator praeterea ab Iuba ad eum est missus, qui diceret, audiente Saferna: *Vetat te Rex conloqui.* Quo nuncio perterritus discessit et dicto audiens fuit Regi. Vsu venisse hoc ciui Romano, et ei, qui a Populo Romano honores accepisset; incolumi patria fortunisque omnibus, Iubae barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut, caesis eiusdem partis ciuibus, incolumem reuerti malle! Atque etiam superbius Iubae factum non in M. Aquinium, hominem nouum paruumque Senatorem, sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribus praestantem. Nam, quum Scipio sagulo purpureo ante Regis aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, *non oportere illum eodem uti vestitu, atque ipse vteretur.*

ciui Romano. Post haec verba edd. vulg. addunt *miror*, contra codd. optimos. Monuerunt Dauisius et Oud. infinitivum etiam h. l. absolute positum esse, ut in sermone admirantis et indignantis. Poterit ergo intelligi, *estne credibile, hoc usu venisse?* M. Simile exemplum ap. Iustinum 2, 14. Lucan. 5, 695. item supra G. 2, 27.

honores accepisset. Mox dicitur Senator. M.

eiusdem partis, in qua fuit ille ipse ciuis Romanus. *incolumem reuerti,* a Caesare servatum potius in patriam redire, quam Iubae benevolentiam captare. Sed Oud. monet, haec verba *caesis — malle* tantummodo in Leideni primo exstare; in aliis quibusdam et edd. primis esse *Caesaris* pro *caesis*, quod in se sensu caret; sed si

addatur, in aliis rursus duobus hoc verbum *Caesaris* legi, illa vero omnia, *et. part. ciu. inc. reu. m.*, penitus abesse, facile oritur suspicio interpolationis; estque nobis sensus horum verborum, *aut caesis — malle*, incertus. M.

Atque etiam — factum. Icil. exstat, narratur. M.

paruum Senatorem Dauisius noue dictum putat et librario tribuit, vultque *pedarium* Sen. legi, de quo Gell. N. A. 3, 18. Contra Oud. in Addendis bene defendit eo, quia Horatius in Epod. 4, 15. dixit, *in primis magnus Eques.* M.

sagulo purpureo, paludamento. Cf. B. G. 7, 88. — Plutarchus In Caton. c. 57. etiam notat superbiam Iubae, qui aliquando in conloquio cum Scipione et Catone suam sellam

Itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestitum transferret et Iubae, homini superbissimo inertissimoque, obtemperaret.

58. Postero die vniuersas omnium copias de castris omnibus educunt et, supercilium quoddam excelsum nacti, non longe a Caesaris castris aciem constituunt atque ibi consistunt. Caesar item producit copias celeriterque iis instructis ante suas munitiones, quae erant in campo, constitit; sine dubio existimans, vltro aduersarios, quum tam magnis copiis auxiliisque Regis essent praediti promptiusque prolisissent, ante se concursuros propiusque se accessuros. Equo circumvectus legionesque cohortatus, signo dato, accessum hostium aucupabatur: ipse enim a suis munitionibus longius non sine ratione non procedebat, quod in oppido Vzitae, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatae; eidem autem oppido ad dextrum latus eius cornu erat obpositum; verebaturque, ne, si praetergressus esset, ex oppido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderent. Praeterea haec quoque eum causa tardauit, quod erat locus quidam perineditus ante aciem Scipionis, quem suis inpedimento ad vltro occurrendum fore existimabat.

59. Non arbitror esse praetermittendum, quemadmodum exercitus vtriusque fuerint in aciem instructi.

mediam poni voluerit; a Catone tamen ita sit correctus, ut, transpositis tellis, Scipio medius sederet. Conqueritur idem Plutarchus de adulatione, qua Scipio captarit Iubae fauorem. *M. factum est.* Addunt alii *illico.*

Supercilium, locus editus, collis: Cf. Virg. Georg. 1, 108. et Gesneri thesaurum. Etiam Graeco sic dicitur *ὄψους*, de quo multis egit Wetstenius ad Euang. Lucae 4, 29. *M.*

eidem autem oppido etc. Iurin. haec ita refingit: *eid. a.*

oppido ad latus, dextrum eius cornu.

eum adorti. Iurin. coniicit *aperto.*

quemadmodum? — instructi. Hunc quoque locum tractauit Guischardus (Mém. mil. Vol. 2. p. 246. vel T. 2. p. 340), suamque explicationem ab aduersarii dubitationibus ita defendit (Mém. crit. et histor. p. 529. vel T. 4. p. 226), ut cap. 60. totum verteret et propemodum verbum de verbo interpretaretur, et in altero libro tabula aeri incisa illustraret. Inde ergo rei cognos-

Scipio hoc modo aciem direxit. Conlocabat in fronte suas et Iubae legiones: postea autem Numidas in subsidaria acie ita extenuatos et in longitudinem directos, ut procul simplex esse acies media ab legionariis militibus videretur; in cornibus autem duplex esse existimabatur. Elefantos dextro sinistroque cornu conlocauerat, aequalibus inter eos intervallis interiectis: post autem elefantos armaturas leues Numidasque substituerat auxiliares. Equitatum frenatum uniuersum in suo dextro cornu disposuerat; sinistrum enim cornu oppido Vzita claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi. Praeterea Numidas levisque armaturae infinitam multitudinem ad dextram partem suae aciei obposuerat, fere interiecto non minus mille passuum spatio; et ad collis radices magis adpulerat longiusque ab aduersariorum suisque copiis promouerat: id hoc consilio, ut, quum acies duae inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius eius equitatus circumuectus ex inproviso clauderet multitudine sua exercitum Caesaris atque perturbatum iaculis confingeret. Haec fuit ratio Scipionis eo die proeliandi.

60. Caesaris autem acies hoc modo fuit conlocata, ut ab sinistro eius cornu ordiar et ad dextrum perueniam. Habuit in sinistro cornu legionem VIII, VIII;

scendae studiosi adiuuentum sibi petent. *M.* Pro fuerint, quod codd. dant, alii fuerunt.

ab legionariis. Delendum est *ab.* Acies media Scipionis videbatur legionariis Caesaris esse simplex. *M.* Dauis. interpolata putat haec verba *ab leg. mil.* Clarke pro *ab* vult *ex.* Iurin. explicat *post legionarios milites.* Guisbardi explicationem. Vol. 2. p. 246. sequitur Morus.

Praeterea Numidas. Alii *Propterea vel Postea.*

ordiar — legionem. Haec ita sunt mutilata in codicibus,

ut necessario coniectura subueniendum fuerit lectioni. Eam ex parte protulit ingenium Rhellicani, quae est sensim recepta in ediciones. Res ipsa declarat, nihil aliud scribi ab Hirtio potuisse. Est autem in Leid. pr. *ordinaret peruentam. Habuit legionem IX, VIII in sinistro cornu, XX, XXXVIII, ceteris omissis.* In aliis est, *ordinaret ad dextrum legionem IX et VIII, in sinistro cornu XXX, XXXVIII.* Nec in reliquis numeris consentiunt codd. et edd. ant. Tum verba, *ipsum autem*

in dextro cornu XXX, XXVIII; XII; XIII, XXVIII. XXVI in media acie; ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere, in earum legionum parte cohortium conlocauerat; praeterea ex tironum legionibus paucas adiecerat. Tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, et vsque ad aciei suae mediam legionem porrexerat, et ita conlocauerat, ut sinistrum suum cornu triplex esset. Id eo consilio fecerat, quod suum dextrum latus munitionibus adiuuabatur; sinistrum autem, equitatus hostium multitudini ut resistere posset, laborabat, eodemque suum omnem equitatum contulerat: et, quod ei parum confidebat, praesidio his equitibus legionem quintam praemiserau leuemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios varie passimque, locis certis maximeque in cornibus, conlocauerat.

61. Sic utrorumque exercitus instructi, non plus passuum trecentorum interiecto spatio, quod forsitan ante id tempus acciderat nunquam, quin dimi-

— conlocauerat, quis non videt sensu destituta esse? Itaque Guischartus (Mém. milit. Vol. 2. p. 249. vel T. 2. p. 344. et Mém. crit. et hist. p. 530. vel T. 4. p. 257) dicit, ex hac diuersitate lectionum locum libi videri sic constituendum: *Habuit in sinistro cornu legionem IX, VIII. In dextro cornu XXX, XXVIII. In media acie XIII, XIII, XXVIII, XXVI. In media autem acie ipsum dextrum cornu; secundam aciem fere — conlocauerat.* Itaque verba, *in media acie*, a librariis altero loco omissa putat. Iam hanc lectionem, ab se constitutam, ita vertit: *La neuvieme et la huitieme étoient à l'alle gauche. La trentieme et la vingthuitieme à la droite. La treizieme, la quatorzieme, la vingt neuvieme, la vingt-sixieme dans*

le corps de bataille. Mais l'alle droite étoit encore comprise dans son corps de bataille, et il se seruoit de sa seconde ligne pour en former la droite à la place des cohortes qui avoient été attribuées au corps de bataille. Quodsi verbulum de lectione addere licet, in extremis verbis, *in ear. leg. par. coh. conlocauerat*, nondum esse lectionem genuinam puto. M. Rösch in Comment. über die Comment. des Cäsar. p. 308. consentit cum Guischarto *in media acie* bis legendum esse, verum negat octauam legionem adfuisse in acie, quippe quae cap. 62. demum aduenisse fertur cum septima. Itaque sic legi vult: *in sin. cornu leg. VIII et X (cf. c. 53); in d. c. XXX et XXIX; in m. acie XIII, XIV, XXVIII et XXVI. In m. autem acie etc.* Sed

caretur, a mane vsque ad horam decimam diei per-
 siterunt. Iamque Caesar dum exercitum reducere in-
 tra munitiones suas coepisset, subito vniuersus equi-
 tatus vltior Numidarum Gaetulorumque sine frenis
 ad dextram partem se mouere propiusque Caesaris
 castra, quae erant in colle, se conferre coepit; frena-
 tus autem Labieni eques in loco permanere legiones-
 que distingere: quum subito pars equitatus Caesaris
 cum leui armatura, contra Gaetulos iniussu ac teme-
 re longius progressi paludemque transgressi, multitu-
 dinem hostium pauci sustinere non potuerunt; leui-
 que armatura deserti ac pulsi conuulneratique, vno
 equite amisso, multis equis sauciis, leuis armaturae
 XXVII occisis, ad suos refugerunt. Quo secundo
 equestri proelio facto, Scipio laetus in castra nocte
 copias reduxit. Quod proprium gaudium bellantibus
 fortuna tribuere non decreuit: namque postero die
 Caesar cum parte equitatus sui Leptim, frumenti
 gratia, misit. In itinere praedatores equites Numidas

ipsum consulat lector. Alia pro-
 ponit Iurinius.

et vsque ad — porrexerat.
 Locum Guischardus (p. 530 vel
 Tom. 4. pag. 243) sic vertit:
Aiant transporté sa troisième
ligne à son aile gauche, il
prolongea cette aile jusqu' à
la légion qui partageoit la
gauche de son corps de ba-
taille. M. Lips. malebat: *ad*
acies suae mediae legiones.

adiuuabatur. Cellar. ex Vr-
 sini codice *adiuuaretur.* De
 turbato h. l. v. Oud.

praesidio — praemiserat, il
placa devant la cavalerie sa
cinquième légion pour la pro-
téger. Nec incommode confert
 Guischardus hanc Festi descri-
 ptionem: *Praesidium est, quod*
pro utilitate et salute alicuius
auxilii gratia praepositur; sub-
sidium, quod postpositum est ad

subueniendum laborantibus.
M.

forssitan. Sic codd. Vulgo
forte.

horam decimam. Est circiter
 tertia aut quarta pomeridiana.
 Mox pro *dum* legendum est
quum. M.

equitatus vltior, quem, vt
 est c. 59, Scipio longius a ce-
 teris copiis promouerat. *M.*

pars equitatus — progressi.
 Synthesis. Planè sic Sallust.
 lug. 60.

proprium gaudium. vid. ad
 c. 32. *M.* Praemissum Quod
 perperam damnat Scaliger; valet
 idem quod *sed*, iudice Dauisio.
 Verum nec hoc necesse. Rela-
 tiuum est et bene positum.

cum parte equit. Leg. *quum*
partem (sic quidam codd.) *equi-*
tatus — misisset (sic vnus cod.),
in itinere —. M. Idem placet

Gaetulosque ex inproviso adorti circiter centum partim occiderunt, partim viuorum potiti sunt. Caesar interim quotidie legiones in campum deducere atque opus facere vallumque et fossam per medium campum ducere, aduersariorumque excursionibus iter obficere non intermittit. Scipio item munitiones contra facere et, ne iugo a Caesare excluderetur, adpropere. Ita Duces vtrique et in operibus occupati erant et nihilo minus equestribus proeliis inter se quotidie dimicabant.

62. Interim Varus classem, quam antea Vticae hiemis gratia subduxerat, cognito legionis VII et VIII ex Sicilia aduentu, celeriter deducit illamque Gaetulis remigibus epibatisque complet; insidiandique gratia ab Vtica progressus, Adrumetum cum LV navibus peruenit. Cuius aduentus inscius Caesar, L. Cispium cum classe XXVII navium ad Thapsum versus in stationem, praesidii gratia commeatus sui, mittit:

Davilio. Vulgatum retinet Clarke, subaudito *militēs*. Oudend. subintelligit *frumentatores*. Verba *frumentis gratia* a codd. variis exulant.

iter obficere. Vel *iter deleo*, vel *ita lego*. Davilius. Idem sentit Oud. item Bentl. *Itineri hostium obficere* Sall. habet c. 52. Transitive dici posse censet Cellarius, quia pallius apud Lucret. 2, 155. *officiuntur corpuscula*. et 4, 767. *Corporis offensi sensus*.

ab Vtica. Adiecit Oudend. e codd.

ad Thapsum. Ita codd. vet. *promontorium*. edd. vet. praemittunt *proptus*.

nactus, cum classe navium longarum. Sic paulo ante. M.

Reliqua classis navium onerariarum. Sic dilerte paulo post. Aliis aliter videtur, quia verba *cum classe* in edd. quibusdam paulo ante ponuntur ante verbum

promontorium, et ante verbum *se* absunt, unde post alios Oud. sic legit: *Aquila, temp. lactus, cum classe promontorium sup. n. potuit. Atque ang. — nactus, se* (navem suam) *long. a p. rem. Reliqua — M. Ruben. Elect. 2, 4. non adtendit ad classis navium longarum et onerariarum discrimen; inde factum, ut contradictionem in hoc loco deprehendere sibi videretur.*

in oppido. alii *in oppidum*.

ex perfuga. alii *ex perfugis*.

ex Cothone. Verbum hoc etiam cap. 63 occurrit. Si Servium (ad Virg. Aen. 1, 425) et Festum (in *Cothones*, seu, ut quaedam edd. vitiose exhibent, *Catones*) audiamus, iuxta hunc portus in mari interiores, arte et manu facti, adpellantur *Cothones*; et iuxta Servium *Cothones* sunt portus non naturales, sed arte et manu facti:

itemque Q. Aquilam cum XIII nauibus longis Adrumetum eadem de causa praemittit. Cispus, quo erat missus, celeriter peruenit: Aquila, tempestate iactatus, promontorium superare non potuit, atque angulum quemdam tutum a tempestate nactus, cum classe se longius a prospectu remouit. Reliqua classis in salo ad Leptim, egressis remigibus passimque in litore vagantibus, partim in oppido victus sui mercandi gratia progressis, vacua a defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex perfuga cognitis, occasionem nactus, vigilia secunda Adrumeto ex Cothone egressus, cum primo mane Leptim vniuersa classe vectus, naues onerarias, quae longius a portu in salo stabant, incendit et penteres duas vacuas ab defensoribus, nullo repugnante, cepit.

63. Caesar interim celeriter per nuncios in castris, quum opera circuiret, certior factus, quae aberant a portu milia passuum sex, equo admissio, omnis om-

cuiusmodi fossitios portus Salmasius (ad Sofin. pag. 794) a Latinis fossas, a Graecis *καρδίας* dicere esse monstrat. Sin vltius quaeramus, non abhorret a vero coniectura Cellarii, (ad quam ipsam fere Salmasius inclinat) existimantibus, Adrumetum suum hoc nauale Cothonem dixisse, ad similitudinem Cothonis Carthaginiensis. Scilicet a Strabone (17. p. 832 lq.) scimus, vicinum fuisse Carthagini *τὸν Καθόν*, quam dicit esse insulam rotundam, canali cinctam, et vtriusque naualia habentem. Quem quidem locum Appianus (Punic. p. 57. ed. Steph.) sic describit: intra vnum portuum Carthaginiensem fuisse insulam, atque cum portum tum insulam habuisse crepidines, in quibus fuerint naualia. Satis ex his intelligi potest, qui fuerit Cothon Carthaginiensis, siue totum illud opus omnino; siue nauale, quod ibi fuit; siue ca-

halis dictus sit Cothon: potuit enim vsus verbi variari: nec mirum est, alios etiam, ob Carthaginiensis operis similitudinem, suum nauale Cothonem nominasse. His certiora de nomine non habeo; et sufficit, rem omnino intellexisse. Interpretes nostri loci locis Seruii, Festi et Strabonis iam vsu erant. Illud non bene fieri putem, si quis Graecum verbum *καθόν* compareret, et similitudinem figurae poculi suspiceretur nominis causam esse: quidni enim Carthaginiensis Cothon Punicum, aut omnino orientis verbum fuerit? id quod interpretibus Stephani Byz. in *Καρχηδών* iam in mentem venerat. — De situ loci Shawianum iter conferendum est T. 1. p. 237. M. Ed. Angl. p. 19. Ibi nomen ducitur a Phoenicio *katham*, incidere. Cf. et Bochartus Geogr. S. P. 2. 1, 24. cum pr. mane. Sic boni codd. *penteres*. Alii *pentiremes*, *pentereinos*.

Yy

nibus rebus, celeriter peruenit Leptim: ibique hortatus, omnes ut se naues consequerentur, primum ipse nauigiolum paruulum conscendit; in cursu Aquilam, multitudine nauigiorum perterritum atque trepidantem, nactus, hostium classem sequi coepit. Interim Varus, celeritate Caesaris audaciaque motus, cum vniuersa classe, conuersis nauibus, Adrumetum versus fugere contendit. Quem Caesar in milibus passuum quatuor consecutus, recuperata quinquetemi cum omnibus suis epibatis atque etiam hostium custodibus CXXX, in ea naue captis, triremem hostium proximam, quae in repugnando erat commorata, onustam remigum epibatarumque cepit; reliquae naues hostium promontorium superarunt atque Adrumetum in Cothonem se vniuersae contulerunt. Caesar eodem vento promontorium superare non potuit atque, in salo in ancoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumetum accedit ibique, nauibus onerariis, quae erant extra Cothonem, incensis, omnibusque reliquis aliis aut subductis, aut in Cothonem compulsis, paulisper commoratus, si forte vellent classe dimicare, rursus se recepit in castra.

64. In ea naue captus est P. Vestrius, Eques Romanus, et P. Ligarius, Afranianus, quem Caesar in Hispania cum reliquis dimiserat et postea se ad Pompeium contulerat; inde ex proelio effugerat in Africamque ad Varum venerat: quem ob periurium perfidiamque Caesar iussit necari; P. Vestrio autem, quod eius frater Romae pecuniam imperatam nume-

hortatus. Alii *moratus*; sed, ut monuit Oudend. huic celeritati Caesaris mora non conuenit. *M.* Vulgo *moratus* in codd. et edd. vet. Sed Noruic. cod. *hortatur*, vnde Clarke bene *hortatus*. Iurin. malit *neque moratus*. non ita male. tum Bentl.

post *consequerentur* addi iubet, *imperat*; ipse. non opus.

contendit. Alii *coepit*.

reliquis aliis. Delsuerim *alitis*. *M.*

Afranianus, qui sub Afranio, Pompeii Legato, in Hispania militauerat. *Cellarius*.

dimiserat. Conf. B. C. I,

rauerat et quod ipse suam causam Caesari probauerat, se, a Nasidii classe captum, quum ad necem duceretur, beneficio Vari esse seruatum, postea facultatem sibi nullam datam transeundi, ignouit.

65. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris et in omnibus fere villis sub terra specus condendi frumenti gratia clam habeant atque id propter bella maxime hostiumque subitum aduentum praeparent. Qua de re Caesar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones duas cum equitatu mittit ab castris suis milia passuum decem atque inde magno numero frumenti onustos recipit in castra. Quibus rebus cognitis, Labienus, progressus a suis castris milia passuum septem per iugum et collem, per quem Caesar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit; atque ipse quotidie, existimans, Caesarem eadem saepe frumentandi gratia com meaturum, cum magno equitatu leuique armatura insidiaturus locis idoneis confedit.

66. Caesar interim de insidiis Labieni ex perfugis certior factus, paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano instituto, saepe idem faciendo, in negligentiam adducerentur, subito mane imperat, porta decumana legiones se octo veteranas cum parte equitatus sequi; atque, equitibus praemissis, neque opinantes insidiatores subito, in conuallibus latentes, leui armatura concidit circiter quingentos; reliquos in fugam turpissimam coniecit. Interim Labienus cum yniuerso equitatu fugientibus suis subpetias occurrit.

86. 87. M. et postea. subdi qui.

a Nas. classe. Sic Oud. e cod. Vrlini. Vulgo praepositio deest.

Nasidii. Cf. B. C. 2, 3. M.

recepit. Alii recepit, sueta variatione temporis.

atque ipse. Hic male interponunt ibi contra codd. bonos et edd. vet.

confedit. Alii confidet. melius confidit. ut 7, 58. 79. Oud. octo veteranas. Caesar modo septem veteranas secum habebat. legendum ergo putat Iulinius VII vel III vel IV.

Xy 2

Cuius vim multitudinis quum equites pauci Caesariani iam sustinere non possent, Caesar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto perterritus Labieno ac retardato, suos equites recepit incolumes. Postero die Iuba Numidas eos, qui, loco amisso, fuga se receperant in castra, in cruce omnes sublixit.

67. Caesar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in castra conducit; atque praesidio Lepti, Ruspinae, Achillae relicto, Cispio Aquilaeque classe transdita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum mari obsiderent, ipse castris incensis, quarta noctis vigilia, acie instructa, impedimentis in sinistra parte conlocatis, ex eo loco proficiscitur et peruenit ad oppidum Agar; quod a Gaetulis saepe antea obpugnatum summaque vi per ipsos oppidanos erat defensum. Ibi in campo castris vnis positis, ipse frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus, magno inuento hordei, olei, vini, fici numero, pauco tritici, atque recreato exercitu, redit in castra. Scipio interim, cognito Caesaris discessu, cum vniuersis copiis per iugum Caesarem subsequi coepit atque ab eius castris milia passuum sex longe, trinis castris dispartitis copiis, confedit.

68. Oppidum erat Zeta, quod aberat ab Scipione milia passuum decem, ad eius regionem et partem castrorum conlocatum, a Caesare autem diuersum ac

Cispio Aquilaeque. Cf. c. 62. *M.*

pauco tritici. Insolens hoc. Cod. Doru. habet *parum*, Leid. *1. paruo.*

milia passuum sex. Iurinius vult octo ob ea, quae sequenti capite traduntur; verum non ita praecise ista definienda sunt.

ad eius regionem — conlocatum. Haec mihi non sunt sa-

tis perspicua; puto tamen commode versa esse in itinere Shawiano T. 1. p. 265. (ed. Angl. p. 116.) *Zeta étoit située près du territoire de Scipion, et près de laquelle il y avoit un corps de son armée. M.* Nomen a *zeit*, oliua, quasi oliuetum, deriuatur. Cf. Bochart. l. c. ad c. 62. et supra c. 50. In codd. *Zetta.* *conlocatis.* Rectius forsan

remotum, quod erat ab eo longe milia passuum XVIII. Huc Scipio legiones duas frumentandi gratia misit. Quod postquam Caesar ex perfuga cognovit, castris ex campo in collem ac tutiora loca conlocatis, atque ibi praesidio relicto, ipse quarta vigilia egressus, praeter hostium castra proficiscitur cum copiis et oppidum potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari et, quum eo contendere conaretur, animaduertit, copias hostium iis legionibus occurrere subpetias. Quae res eius inpetum retardauit. Itaque, capto C. Mutio Regino, Equite Romano, Scipionis familiarissimo, qui ei oppido praeerat, et P. Atrio, Equite Romano de conuentu Uticensi, et camelis duobus et viginti Regis adductis, praesidio ibi cum Oppio Legato relicto, ipse se recipere coepit ad castra.

69. Quum iam non longe a castris Scipionis abesset, quae eum necesse erat praetergredi, Labienus Afraniusque, cum omni equitatu leuique armatura ex insidiis adorti, agmini eius extremo se obferunt, atque ex collibus primis existunt. Quod postquam Caesar animaduertit, equitibus suis hostium vi obpositis, sarcinas legionarios in aceruum iubet comportare atque celeriter signa hostibus inferre. Quod postquam coeptum est fieri, primo inpetu legionum equitatus et levis armatura hostium nullo negotio loco pulsa et deiecta est de colle. Quum iam Caesar exi-

conlatis, ut Al. 61. vbi codd. quoque habent conlocata.

Mutio Regino. Variatur hic mire. *Mincio, Minnio, Ninnio* etc. Rectius forsitan *Mucius* scriberetur. *Regini* meminit Cic. ad Att. 10, 12. alias *Basilus* vel *Basillus* vocatur. vid. Orosius 6, 15.

adductis. Iurinius malit *abductis*, bene.

adorti. Dauid. malebat *oborti.* Iurinius *coorti.* non opus. *existunt.* Alii *exeunt.* Sed vid. Ind.

coll. primis. Anproximis? *M. sarcinas.* Intellige non impedimenta legionum, quibus in hac expeditione non fuit opus, sed sarcinas frumenti et aliorum cibariorum, quibus erat potius Zetae. Sic Guischart *Mém. milit.* Vol. 2. p. 261.

stimasset, hostes pullos deterritosque finem laceffendi facturos, et iter coeptum pergere coepisset; iterum celeriter ex proximis collibus erumpunt atque eadem ratione, qua ante dixi, in Caesaris legionarios impetum faciunt Numidae levisque armaturae, mirabili velocitate praediti, qui inter equites pugnabant et vna pariterque cum equitibus accurrere et refugere consueuerant. Quum hoc saepius facerent et Iulianos proficiscentes insequerentur et refugerent, stantes propius non accederent et singulari genere pugnae vterentur, eosque iaculis conuulnerare satis esse existimarent; Caesar intellexit, nihil aliud illos conari, nisi vt se cogerent, castra in eo loco ponere, vbi omnino aquae nihil esset; vt exercitus eius ieiunus, qui a quarta vigilia vsque ad horam decimam diei nihil gustasset, ac iumenta siti perirent.

70. Quum iam ad solis occasum esset, et non totos centum passus in horam [IV] esset progressus; equitatu suo propter equorum interitum extremo agmine remoto, legiones inuicem ad extremum agmen euocabat. Ita vim hostium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copiae dextra sinistraq; per colles praescurrere coronaeque in modum cingere multitudine sua Caesaris copias; pars agmen extremum insequi. Caesaris autem non amplius tres aut

levisque armaturae. Edd. vet. *levis.* Codd. quidam *armatura.* Alterutrum rectius. Cf. not. ad c. 51.

et refugerent. Fortassis excidit aliquid, legendumque est, *conuersos refugerent.* Cf. c. 70. Sic tria dicuntur, quae dicenda erant: insequuntur proficiscentes, refugunt conuersos, non accedunt propius stantes. Edd. vulg. habent, *instantes*, vt *refugere instantes* cohaereat; a correctione. M.

horam decimam. Ea est circiter quarta pomeridiana. M.

in horam [IV]. Haec esset circiter decima antemeridiana. Quorsum ergo diceret, quousque mane Caesar esset progressus, cum iam esset ad solis occasum? Verissima lectio est codd. Leidensis primi et Scaligerani, *in horam*, h. e. in horas singulas, et numeri nota delenda est. Alii habent *in horis IV*, quod et ipsum ferri potest: est enim,

quatuor milites veterani si se conuertissent et pila viribus contorta in Numidas infestos coniecissent, amplius duum milium numero ad vnum terga vertebant ac rursus ad aciem passim, conuersis equis, se conligebant atque in spatio consequebantur et iacula in legionarios coniciebant. Ita Caesar, modo procedendo, modo resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad vnum in castris incolumes, saucis decem factis, reduxit. Labienus, circiter trecentis amissis, multis vulneratis ac defessis instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis, quos ante castra in acie terroris gratia in conspectu Caesaris conlocaverat, reducit in castra.

71. Caesar contra eiusmodi hostium genera copias suas, non ut Imperator exercitum veteranum victoremque maximis rebus gestis, sed ut lanista tirones gladiatores condocere: quo pede se reciperent ab hoste, et quemadmodum obuersi aduersariis, et in quantulo spatio resisterent; modo procurrerent, modo recederent comminarenturque inpetum; ac prope, quo loco et quemadmodum tela mitterent, praecipit. Mirifice enim hostium levis armatura anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat: quia et equites deterrebat proelium inire propter equorum interitum, quod eos faculis interliciebant; et legiona-

intra spatium quatuor horarum.
M.

extremo agmine remoto, ex agmine extremo remouet, discedere iubet. — Etiam in hoc capite, omninoque hac narratione c. 68 — 71. Gulichardus sibi visus est manum interpolatricem detexisse: negat enim, haec ita, ut scripta sunt, ab homine militaris rei perito scribi, ac non fieri quidem sic potuisse. vid. Mémoires milit. Vol. 2. p. 262. T. 2. p. 362. M.

in castris, Sic codd. Rectius foret in castra, ut edidit Vascos. et Steph.

praecipit. Alii praeciperet, praeciperent, unde Dauil. vult praecipere, ut respondeat rō condocere, sed solemnis Hirtio temporum variatio.

interficiebant — defatigabant. Pluralis pendet a collectiuo. Scal. e cod. suo et Vrsini dat interficiebat — defatigabat.

rium militem defatigabant propter velocitatem: gravis enim armaturae miles simul atque ab his infectatus confiterat, in eosque inpetum fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant.

72. Quibus ex rebus Caesar vehementer commovebatur; quia, quodcumque proelium quoties erat commissum, equitatu suo sine legionario milite hostium equitatu leuique armaturae eorum nullo modo par esse poterat. Sollicitabatur autem his rebus, quod nondum hostium legiones cognouerat, et quonam modo sustinere se posset ab eorum equitatu leuique armatura, quae erat mirifica, si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam haec causa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos detinebat in terrore: cui vni rei tamen inuenerat remedium. Namque elephantos ex Italia transportari iusserat, quo et miles noster speciemque et virtutem bestiae cognosceret et cui parti corporis eius telum facile adigi posset; ornatusque ac loricatus quum esset elephante, quae pars eius corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo tela conicerentur; praeterea, ut iumenta bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine capta non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus: nam et milites

infectatus. Sic *sector* passius accipitur. V. Vossius de anal. 3, 6.

Quibus ex rebus — quoties —. Quaecumque hic occurrunt variae lectiones, (vel abest *quia*, vel *commotus* legitur, vel *veh. comm.* *quia quodc.* omittitur) eae sunt vel ab emendandi studio, vel, ut omissio plurium verborum, a festinatione librarii. *M.*

autem. Davif. malit *item.*
ex Italia. Sic scribendum esse, Ciacconius ad h. l. et Liplius (Elect. 2, 22) doquerunt: nam constantem codd. et vet. edd. lectionem, *in Italiam*, red-

arguit non modo res ipsa, sed et locus Dionis Cassii (43. 4), ubi disertis verbis est, Caesarem et milites et elephantos *ex Italia* arcellisse. Hoc omnes fere interpretes monuerunt. *M.* Operam ludit Godwinus, qui vitiosam lectionem propugnat.

adigi posset. Sic bene codd. et edd. vet. Male Scal. *aditci.* *sine tegmine.* Videtur interpretamentum. *M.*

captarum. Si elephantum capti erant a Caesare, cur ex Italia transportat? Leg. e cod. Davif. *capta*: sic iumenta dicuntur capta esse consuetudine, ne reformidarent bestias. *M.* Bene

bestias manibus pertractabant earumque tarditatem cognoscebant, equitesque in eos pila praepilata conieciunt; atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat.

73. Ob has causas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Caesar, tardiorque et consideratior erat factus et ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excefferat. Nec mirum. Copias enim habebat in Gallia, bellare consueta locis campestribus, et contra Gallos, homines apertos minimeque insidiosos, qui per virtutem, non per dolum, dimicare consueverunt: tum autem erat ei laborandum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere et, quid sequi, quid vitare conveniret. Itaque, quo haec celerius conciperent, dabat operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed per causam frumentandi huc atque illuc raptaret: ideo quod hostium copias ab se suoque vestigio non discessuras existimabat. Atque post diem tertium productas adducit suas copias sicut instruxerat, propter hostium castra praetergressus, aequo loco inuitat ad dimicandum. Postquam eos abhorreere videt, reducit sub velperum legiones in castra.

74. Legati interim ex oppido Vacca, quod finitu-

lic Morus et Bentl. Male *capta* referunt alii ad *consuetudine*.

largiter erat consecutus. Vel intelligitur, vel addetur, quod optauerat. Monuit Cellarius. M. Scal. delenda putat haec, quibus ex rebus. Davif. malit quibus haec rebus. Clarke ellipticam locutionem elegantem pronuntiat.

praepilata, non cuspidem praefixa, sed obtuso acumine, et instar pilae rotundo. Lipsii Poliorc. 4, 4. Cellar. Eo sensu *praepilata* dicit missilia Liu. 26, 51. et *hastas praepilatas* Plin. 8, 6. Idem 9, 30 (51) metaphorice *cornua locustarum praepilata*

dicit et Quinct. 5, 12, 17. *declamationes praepilatas* exercitii gratia institutas.

patientia bestiarum, dum coguntur equi petiti indolentia bestiarum, adducuntur in consuetudinem earum. M. In codd. variis et edd. vet. legitur *atque in cons. equos ipsarum bestiarum add. sensu vel sic satis apto.*

non per dolum. Multos tamen Gallorum dolos ipse Caesar in suis commentariis descripsit. M.

Vacca. Urbs Africae propriae discernenda ab alia cognomine in Numidia, de qua Sallust. lug. 29. 47.

num fuit Zetae, cuius Caesarem potitum esse demonstraui-
mus, veniunt; petunt et obsecrant, *ut sibi praesidium mittat; se res complures, quae utiles bello sint, administraturos.* Per idem tempus, Deorum voluntate studioque erga Caesarem, transfuga suos ciues facit certiores, *Iubam Regem celeriter cum copiis suis, antequam Caesaris praesidium eo perveniret, ad oppidum adcurrisse atque, adueniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque eius oppidi incolis ad unum interfectis, dedisse oppidum diripiendum delendumque militibus.*

75. Caesar interim, lustrato exercitu a. d. XII Kal. Apriles, postero die productis vniuersis copiis, progressus a suis castris milia passuum quinque, a Scipionis circiter duum milium interiecto spatio, in acie constitit. Postquam latis diisque aduersarios, a se ad dimicandum inuitatos, superfedere pugnae animadvertit, reducit copias. Postero die castra mouet atque iter ad oppidum Sarsuram, vbi Scipio Numidarum habuerat praesidium frumentumque comportauerat, ire contendit. Quod vbi Labienus animaduertit, cum equitatu leuique armatura agmen eius extremum carpere coepit: atque ita lixarum mercato-

Zetae. Codd. et edd. vet. *Zettas*, pro quo ante Scal. legabatur *Valtas*.

demonstrauimus. c. 68. *M.*

Deorum. Vulgo, *de eorum*, sine sensu: et *Deorum* codd. satis firmant. *M.* Consert Dauid. hunc locum cum Al. c. 75. et mox cum c. 82. Non tamen video, quomodo haec cum narrato Vaccensium tristi fato conueniant. Iurinius ideo legi optat: *de eorum* vol. *stud. que erga C. transfuga Scipionem facit cert.* cum post *adcurrisse* addi iubet *cognitum est* vel quid simile.

Lipsius El. 2, 22. locum interpolatum iudicabat.

suos ciues, h. e. Vaccenses legatos, qui cum Caesare erant. *Cellarias.*

a. d. XII. Kal. Apr. Est dies 21. Ianuarii iuxta Vlleri Annales ad a. m. 3958. Sed ex ratione Guilchardi in Mém. milit. Vol. 2. p. 266. vel Tom. a. p. 368. erit dies 17. Decembris. vid. ad cap. 1. *M.* Sed in Mém. crit. p. 390. XII. Febr. ponit.

progressus. Sic Rhellicartus voluit legi, et editores e codd. quibusdam receperunt: nam al-

rumque, qui plovris merces portabant, interceptis sarcinis, addito animo, propius audaciusque accedit ad legiones; quod existimabat, milites sub onere ac sub sarcinis defatigatos pugnare non posse. Quares Caesarem non fefellerat: namque expeditos ex singulis legionibus tricenos milites esse iusserat. Itaque eos, in equitatum Labieni inmissos, turmis suorum subpetias mittit. Tum Labienus, conuersis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere, multis eius occisis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad sua se recipiunt signa atque iter inceptum ire coeperunt. Labienus per iugum summum collis dextrorsus procul subsequi non desistit.

76. Postquam Caesar ad oppidum Sarsuram venit, inspectantibus aduersariis interfecto praesidio Scipionis, quum suis auxilium ferre non auderent, fortiter repugnante P. Cornelio, euocato Scipionis, qui ibi praeerat, atque a multitudine circumuento interfectoque, oppido potitur; atque ibi frumento exercitui dato, postero die ad oppidum Tisdrum peruenit, in quo Confidius per id tempus fuerat cum grandi praesidio cohorteque sua gladiatorum. Caesar, oppidi natura perspecta, atque inopia ab obpugna-

terum, *processus*, quod plerique codd. habent, in illius aetate scriptore vix defendi potest, etsi Cellarius et Scribonio Largo defendit, qui *processam* aetatem dixerat. M. Sall. etiam Lug. 21. eo *processum* (est).

superfedere pugnae. Leg. *pugna*, ut Latinitas flagitat. *Dauisius*.

iter — ire. Sic et c. 6. et mox hoc ipso capite.

Sarsuram. Codd. quidam *Sasuram*. Differt omnino a *Sasura* Ptolemaei 4, 3. Conf. Cellarius N. O. A. 4, 4, 1, 29. *habuerat praesidium*. Leg. e

cod. *Dauis*. *habebat*: nam eo ipso tempore praesidium ibi erat. c. 76. *Dauisius*. Verum et alibi plusquamperfectum pro imperfecto positum reperitur, ut c. 76. 88. 89.

sub sarcinis. Sic et G. 3, 24. *procul subsequi*. Vulgo, *procul milites subsequi*. M. contra codd. et edd. ver.

P. Cornelio, euocato Scip. Iurinius P. Cornelio Scipione euocato.

atque inopia. Lipsius (Elect. 2, 22) *aquae inopia* legi vult, quod locus castrorum, de qua

tione eius deterritus, protinus profectus circiter milia passuum quatuor ad aquam facit castra atque, inde quarto die egressus, redit rursus ad ea castra, quae ad Agar habuerat. Idem facit Scipio atque in antiqua castra copias reducit.

77. Thabenenses interim, qui sub ditione et potestate Iubae esse consueverant, in extrema eius Regni regione maritima locati, interfecto Regio praesidio, legatos ad Caesarem mittunt; rem a se gestam docent; petunt orantque, ut suis fortunis Populus Romanus, quod bene meriti essent, auxilium ferret. Caesar, eorum consilio probato, Marcium Crispum Tribunum cum cohorte et sagittariis tormentisque compluribus praesidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad milia IV, equites CD, funditores sagittarii que mille, uno commeatu Caesari occurrerunt. Itaque cum his copiis et omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, octo milibus passuum ab suis castris, ab Scipionis vero quatuor milibus passuum longe constitit in campo.

78. Erat oppidum infra castra Scipionis, nomine Tegea, ubi praesidium equestre circiter CD numero habere consueverat. Eo equitatu dextra sinistraque di-

proxime dicitur, suadet. *Cellar.* Alii intelligunt inopiam rerum ad obpugnandum necessariorum.

facit. Alii *fecit.*

rem a se gestam. Haec est coniectura Lipsii Elect. 2, 22. Omnes codices, *rem male gestam*: inepte prorsus. *Dausius.* Codd. Reg. et Vossii firman coniecturam Lipsii. Emendatum iam dedere Valcos. Gryph. etc.

Pop. Rom. Legebatur male praefecto vel de Populo Rom. Emendavit R. Steph. e codd.

Marcium. Sic edd. Valcos.

et Steph. Sic et Cic. Phil. 11, 12. et Vell. 2, 69. Apud Appianum C. 3, 77. erat *Minucius*. Mendum iustulit eruditus editor nostras.

commeatu dato, data venia ad suos vel alio abeundi a signis. *Cellar.* Mox *unus commeatus* est, multitudo una venientium, *et Transport. M.*

octo mil. p. — *quatuor mil. p.* Iurin. legi iubet *sex — duobus* et hoc praeceperat c. 75. Sed certe non est operae pretium ad haec minuta descendere. In numero *IV* variant codd.

recto ab oppidi lateribus, ipse, legionibus ex castris eductis atque in iugo inferiore instructis, non longius fere mile passus ab suis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in vno loco Scipio commorabatur et tempus diei in otio consumebatur; Caesar equitum turmas suorum iubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; leuemque armaturam, sagittarios funditoresque eodem submittit. Quod ubi coeptum est fieri et equis concitatis Iuliani inpetum fecissent; Pacidius suos equites exporrigere coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Iulianas circumfundi et nihilo minus fortissime acerrimeque pugnare. Quod ubi Caesar animaduertit, trecentos, quos ex legionibus habere expeditos consueuerat, ex proxima legione, quae ei proelio in acie constiterat, iubet equitatu succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere laucisque ac defatigatis integros recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Iuliani CD vim hostium, ad quatuor milia numero, sustinere non poterant et a leui armatura Numidarum vulnerabantur minutatimque cedebant; Caesar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto sui sublati vniuersi, in hostes impressione facta, in fugam aduer-

Typographi vitio Oud. editio recentior habet IX.

Tegea. Non est eadem cum *Tege* Ptolem. v. Cellarius l. c.

CD numero. Egregie hoc sic constituit Davif. In quibusdam coll. legitur MM lue duo milia, in aliis deest numero.

circumfundi. Sic e codd. Oud. edidit. Est idem, quod circumfundere se circa turmas. Vulgo, *circumfundere*. M. Infinitius loco gerundii non raro. V. G. 7, 26 et 71. Dein accuratius pro datiuo, ut C. 3, 61.

praesidia circumduxit. Ouid. Metam. 4, 360. iuuenem circumfunditur.

quos ex legionibus — consueuerat. vid. c. 75. M.

ex proxima leg. — constiterat. Leg. ex legione, quae proxima et proelio in ac. const. Proelium est illa velitatio equestris, quae nunc fit. Ergo legionem, quae in acie (instructa) stat proxima illi velitationi, iubet Caesar succurrere equitatu. M. Pro proelio alii praesidio.

sublati, animo elati. M.

sarios dederunt, multis occisis, compluribus vulneratis: infecuti per tria milia passuum, vsque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt. Caesar in horam decimam commoratus, sicut erat instructus, se ad sua castra recepit, omnibus incolumibus: in quo proelio Pacidius, grauius pilo per cassidem caput ictus, compluresque Duces, ac fortissimus quisque, interfecti vulneratique sunt.

79. Postquam nulla conditione cogere aduersarios poterat, ut in aequum locum descenderent legionumque periculum facerent; neque ipse propius hostem castra ponere propter aquae penuriam se posse animaduertebat; aduersarios non eorum virtute confidere, sed aquarum inopia fretos despicere se intellexit: pridie Non. Apr. tertia vigilia egressus ab Agar, XVI milia nocte progressus, ad Thapsum, ubi Virgilius cum grandi praesidio praeerat, castra ponit, oppidumque eo die circumuenire coepit locaque idonea obportunaque complura praesidiis occupare; hostes ne intrare ad se ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Caesaris consiliis, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus fidissimos suis rebus Thapsitanos et Virgilium amitteret, confestim Caesarem per superiora loca consecutus, milia passuum octo a Thapso binis castris consedit.

caput ictus. Graecismus.

animaduertebat. Sic codd.

Petau. et Noruic. Vulgo *animaduerteteret.* Dein Iurinius legi vult *et aduersarios.*

non eorum virtute, non sua ipsorum virt. *Cellar.* Non hic sua legitur, quia ad Caesarem referri posse videbatur.

aq. inopia. Alii *copla,* scilicet a parte Scipionis.

pridie Non. Apr. Vlierius in Annal. l. cit. ad cap. 75. haec

quarto Februarii diei assignat. M. Guischart XXVto eius mensis.

XVI milia. Addunt vulgo *passuum,* quod a Leid. 1. et Petau. abest.

amitteret. Alii *desereret,* glossa. Iurin. *abiceret.*

consedit. Alii *contendit.*

stagnum salinarum. Ambitum eius definit iuneris Shawiani descriptio Tom. 1. p. 244. M. Ed. Angl. p. 147.

80. Erat stagnum salinarum, inter quod et mare angustiae quaedam non amplius mille et quingentos passus intererant; quas Scipio intrare et Thaplitanis auxilium ferre conabatur: quod futurum Caesarem non fefellerat. Namque pridie in eo loco castellum munito, ibique trino praesidio relicto, ipse cum reliquis copiis lunatis castris Thapsum operibus circummunivit. Scipio interim, exclusus ab incepto itinere, supra stagnum, postero die et nocte confecto, coelo albente, non longe a castris praesidioque, quod supra commemorauimus, MO passibus, ad mare versus confedit et castra munire coepit. Quod postquam Caesari nunciatum est, milite ab opere deducto, castris praesidio Asprenate Proconsule cum legionibus duabus relicto, ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit: classisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naues iubet post hostium tergum quam maxime ad litus adpelli signumque suum obseruare; quo signo dato, subito clamore facto, ex inprovisis hostibus auerlis incuterent terrorem, ut perturbati ac perterriti respicere post terga cogerentur.

81. Quo postquam Caesar peruenit et animaduertit aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu conlocatos et nihilo minus partem militum castra non ignauiter munire; ipse, acie triplici

trino praesidio. Lectio incerta: quidam libri scripti et editi pro *trino* exhibent *magna*; Scaligeri codex habet *III*; et Leid. pr. *cohortibus tribus*. Ergo putat Oud. legi posse, *cohortium trium praesidio*. *M.* confecto. Vulgo, *confecta*. Mox pro *passibus* legetur *passus*. *M.*

non longe. Negationem tollit Clarke. Dauil. malit *longius*, retenta negatione.

milite ab op. deducto. Sic

codd. Sed vulgo *millies ab op. deductos*.

Proconsule dicitur, qui Proconsulari imperio est, licet modo sit Propraetor. Sic c. 87. Et ita saepe *Propraetore* de Quaestore, vel eo, qui nullum gerit magistratum. *Oud.*

aciem pro vallo Scip. Clarcius cum Glandorpio addi vult *instructam*; sed subauditur. Alia e varietate codicum excusant. Vulgata lectio bene habet.

conspicata, legione decima secundaque dextro cornu, octava et nona sinistro, obpositis quinque legionibus in quarta acie, ante ipsa cornua quinque cohortibus contra bestias conlocatis, sagittariis, funditoribus in utrisque cornibus dispositis, leuique armatura inter equites interiecta, ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum proeliaque superiora commemorans blandeque adpellans, animos eorum excitabat. Tirones autem, qui numquam in acie dimicassent, hortabatur, *ut veteranorum virtutem aemularentur, eorumque famam, nomen, locumque, victoria partem, cuperent possidere.*

82. Itaque in circumeundo exercitum animadversit, hostes circa vallum trepidare, atque vitro citroque pauidos concurrere et, modo se intra portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire. Quum idem a pluribus animaduerti coeptum esset; subito Legati euocatique obsecrare Caesarem, *ne dubitaret signum dare: victoriam sibi propriam a Diis immortalibus portendi.* Dubitante Caesare atque eorum studio cupiditatieque resistente, sibi, eruptione pugnari, non placere clamitante, et etiam atque etiam aciem sustentante, subito dextro cornu, iniussu Caesaris, tubicen a militibus coactus canere coepit. Quo facto, ab vniuersis cohortibus signa in hostem coepere inferri; quum Centuriones pectore aduerso resisterent vique continerent milites, ne iniussu Imperatoris concurrerent, nec quidquam proficerent.

secundaque. Iarin. dat *septimaque*, quia *secunda* non erat in Africa.

obpositis quinque legionibus. Nunc addendum esse *in media acie*, et sic pergendum, *in quarta acie ante ipsa — conlocatis*, ostendit Guilchardus. vid. Mémoires crit. et histor. T. 4. p. 238. Sed iam ante eum hoc monuerat Glandorpius ad h. l.

Ceteri interpretes omnes neglexerant. M. Discedit ab hac sententia Roersch in opere laud. p. 114. et verbis *in quarta acie*, quae inepte heic polita censet, substituit *in media acie*. tum pergit *ad ipsa c.* quod habent edd. vet.

victoriam propr. v. c. 32. M. eruptione. Probat Oud. coniecturam Schellii ad Hygin. p.

83. Quod postquam Caesar intellexit, incitatis militum animis resisti nullo modo posse, signo Felicitatis dato, equo admissio, in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores sagittariiue concita tela in elephantos frequentes iniiciunt. Quo facto, bestiae, stridore fundarum lapidumque deterritae, sese conuertere et suos post se frequentes stipatosque proterere et in portas valli semifactas ruere contendunt. Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, praesidio deserti, principes fugiunt. Ita celeriter bestiis circumiatis, legiones vallo hostium sunt potitae et, paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, vnde pridie erant egressi, confugiunt.

84. Non videtur esse praetermittendum de virtute militis veterani quintae legionis. Nam, quum in sinistro cornu elephanta, vulnere ictus et dolore concitatus, in lixam inermem inpetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus, pondere suo, proboscide erecta vibrantique, stridore maximo premeret atque enecaret, miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiae obferret. Quem postquam elephanta ad se telo infesto venire animaduertit, relicto cadauere, militem proboscide circumdat atque in sublime extollit armatum. Qui in eiusmodi periculo quum constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, qua erat circumdatus, caedere, quantum viribus poterat, non destitit: quo dolore adductus

41. *inruptione*, quia Caesar iam e castris exierat. *M.*

signo Felic. dato. Tesseram suis dedit verbum *Felicitas.* *Cellarius.*

fundarum lapidumque. Cod. Doru. et edd. vet. *fundarum saxorum plumbique.*

deterritae. Alii *perterritae.* cum *elephantis* etc. Sic codd. vet. In aliis cum deest; vnde

editores *praesidio* trahunt ad *erant*, vt *elephantis* sit datiuus. *quintae legionis.* Conf. not. ad c. 2.

proboscide. Codd. quidam *promuscide.* Sic et in codd. Plinii.

armatum. Alii *armatus.* perinde est.

qua erat circumd. bene. refertur ad proboscidem. Alii *quo.*

Z z

elephantus, milite abiecto, maximo cum stridore cursuque conuersus ad reliquas bestias se recepit.

85. Interim Thapsi qui erant praesidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt et, siue ut suis subsidio occurrerent, siue ut, oppido deserto, fuga salutem sibi pararent, egrediuntur; atque ita per mare vmbilici sine ingressi, terram petebant: qui a seruitiis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram adtingere, rursus se in oppidum receperunt. Interim, Scipionis copiis prostratis passimque toto campo fugientibus, confestim Caesaris legiones consequi, spatiumque se non dare conligendi. Qui postquam ad ea castra, quae petebant, perfugerunt, ut, relictis castris, rursus sese defenderent, Ducem aliquem requirunt, quem respicerent, cuius auctoritate imperioque rem gererent. Qui postquam animaduenerunt, neminem esse ibi praesidio, protinus, armis abiectis, in Regia castra fugere contendunt. Quo postquam peruenerunt, ea quoque ab Iulianis teneri vident. Desperata salute, in quodam colle consistunt atque, armis demissis, salutationem more militari faciunt. Quibus miseris ea res paruo praesidio fuit. Namque milites veterani, ira et dolore incensi, non modo, ut parcerent hosti, non poterant adduci, sed etiam ex suo exercitu inlustres vrba-

pararent. Alii *pararent*, ut cap. 50.

umbilici sine. Conf. Ind. in *finis.* M. i. e. tenuis. V. not. ad G. 7, 47.

a seruitiis. a seruis. Sic Sall. Cat. 24. Flor. 3, 21, 11.

Ducem requirunt. Nam Afranius, Scipio, alii, auferant. Cf. cap. 91. 96. Dio Call. 43, 9. 10. M.

armis abiectis, non omnibus; sed quae impedimento fugae erant, scuto maxime: nam sequitur, *armis demissis sal. fac.* Ergo ha-

buerunt adhuc quaedam arma. Cellarius.

ea quoque. Sic codd. et edd. vet. Alii addunt *ipsi*, unde Oud. coniectat leg. *ipsa*.

armis demissis. Male alii *demissis.* De ista salutatione vid. Isidor. Orig. 1, 35. Cf. Lucan. 4, 173. Stat. Theb. 12, 401.

auctores moderandae irae conseruandorumque hostium. Vide rat sensum Rhellicanus. M.

impunitatis spe est in codd. Noruic. et Peisau. Vulgo neglexerunt *spe*, et *impunitate* posuerunt. — De insigni hoc proelio

nos, quos auctores adpellabant, complures aut vulnerarunt, aut interfecerunt: in quo numero fuit Tullius Rufus, Quæstorius, qui, pilo transiectus consulto a milite, interiit: item Pompeius Rufus, brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Caesarem adcurrisset, interfectus esset. Quo facto complures Equites Romani Senatoresque perterriti ex proelio se receperunt, ne a militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi adsumissent immoderate peccandi, impunitatis propter maximas res gestas spe, ipsi quoque interficerentur. Itaque ii omnes Scipionis milites, quum fidem Caesaris inplorarent, inspectante ipso Caesare et a militibus deprecante, eis vti parcerent, ad vnum sunt interfecti.

86. Caesar trinis castris potitus, occisisque hostium decem milibus fugatisque compluribus, se recepit, quinquaginta militibus amissis, paucis faucibus, in castra ac statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit, elephantosque LXIV ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit: id hoc consilio, si posset Virgilius, quique cum eo obsidebantur, rei male gestae suorum indicio a pertinacia deduci. Deinde ipse Virgilium adpellavit inuitavitque ad deditionem suamque lenitatem et clementiam commemoravit. Quem

cf. Plutarch. Caes. c. 53. qui ab aliis negare tradit, Caesarem ipsi conflictui interfuisse, quoniam tum maxime, cum aciem instruxerit, conreptus epileptico morbo deportatus sit in locum remotum. Appianus (2, 96. p. 488) vix operæ pretium fecit: adeo paucis verbis tantam rem complexus est. Etiam Dio Cassius (43, 7. 8.) festinat. Guischartus (Mém. milit. Vol. 2. p. 274. vel T. 2. p. 380) queritur, Hirtium, aut quicumque demum libri huius auctor fuerit, in hoc proelio describendo non

satis diligentem fuisse: adpersis enim quibusdam minutis, neglectoque eorum indicio, unde de tota re iudicium ferri posset, esse effectum, ut non nisi aliquid de hoc proelio cognosceremus. *M. it omnes milites.* In variis edd. *ii* male deest.

trinis castris Afranii, Iubae, Scipionis. Plutarch. d. l. sic describit: Scipionem constitisse ad lacum (conf. c. 80), et reliquisse in castris aliis Iubam (cf. c. 85), in aliis Afranium (quod factum esse tum videtur, cum Thapsum movit, cap. 78. extr. castra vero

Z z 2

postquam animaduertit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Postero die, Diuina re facta, concione aduocata, in conspectu oppidanorum milites conlaudat: totumque exercitum veteranum donauit, praemia fortissimo cuique ac bene merenti pro gestu tribuit: ac statim inde digressus, Rebilo Proconsule cum tribus ad Thapsum legionibus et Ca. Domitio cum duabus Tisdræ, vbi Confidius praeerat, ad obsidendum relictis, M. Messalla Vticam ante praemisso cum equitatu, ipse eodem iter facere contendit.

87. Equites interim Scipionis, qui ex proelio fugerant, quum Vticam versus iter facerent, perueniunt ad oppidum Paradae. Vbi quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Caesaris praecurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coaceruatis omnibusque rebus eorum congestis, ignem subiiciunt atque eius oppidi incolae cuiusque generis aetatisque viuos constrictosque in flammam coniiciunt atque ita acerbissimo adficiunt subpicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod in Vticensibus propter beneficium legis Iuliae parum suis partibus prae-

videntur intelligi, vnde pridie erant egressi. c. 83. extr.) *M.*

recessit. Alii *discessit*, quod praeferunt Clarke et Oud. quia Caesar progrediens urbem reliquit oblesam.

Rebilo. Alii *Rebullo*, *Rebillo* etc. Notus C. *Cantinius Rebilus*, Legatus in Gallia. G. 7, 83.

Proconsule. cf. ad c. 80. *M.*

Vticam — contendit. Ardebat enim Caesar cupiditate Catonis, qui Vticae praeerat, viui capiendi (Plutarch. Caes. 54): et confugerant Vticam permulti e Scipionis exercitu (vid. mox c. 88. et Dio Cassius 43, 10). *M.*

Paradae. Alii *Pakadam*. Stra-

bo l. 17. p. 831. Παράν, Cellas *Paradam* vocat.

quod *Vticensibus* — *parum in suis partibus* — *Leg. quod in Vtic. — parum suis partibus.* Hanc admonitionem Faerni protulit Ciacconius; Clarkius et Oud. probant; et loquitur ipsa res. *M.* In re tam manifesta quid adinet errorem seruare intactum? transposita praepositione vicus sanauit. Lipsius iam notarat.

propter *benef. leg. Iuliae* de libertate, ciuitatibus prouinciarum antea liberis conseruanda. Cic. in Pison. c. 16: *Legis Caesaris iustissima atque optima populi liberi plane et vere*

fidii esse existimauerat, plebem inermem oppido eiecerat et ante portam Bellicam castris fossaque paruula dumtaxat munierat, ibique custodiis circumdatis, habitare coegerat: senatum autem oppidi custodia tenebat. Eorum castra ii equites adorti expugnare coeperunt, ideo quod eos partibus Caesaris fauisse sciebant, vt, eis interfectis, eorum perniciē dolorem suum vlcerentur. Vticenses, animo addito ex Caesaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque posteaquam castra non potuerant potiri, Vticam se in oppidum coniecerunt atque ibi multos Vticenses interfecerunt domosque eorum expugnauerunt ac diripuerunt. Quibus quum Cato persuadere nulla ratione quiret, vt secum oppidum defenderent et caede rapinisque desisterent; et, quid sibi vellent, sciret; sedandae eorum inopportunitatis gratia singulis HS C. dinisit. Idem Sulla Faustus fecit ac de sua pecunia largitus est: vnaque eum iis ab Vtica proficiscitur atque in Regnum ire contendit.

88. Complures interim ex fuga Vticam perueniunt. Quos omnes Cato conuocatos, vna cum trecentis, qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, hortatur, vt seruitia manumitterent oppidum-

erant liberi. Sic post Rhellicanum Cellarius h. l. explicat. Sperabant igitur, vt Fabricius ad Dion. Cass. 43, 10 dicit, se libertatem lege Caesaris seruaturae. *M.*

existimauerat. Alii *existimaret* vel *existimabat.*

expugnare. Potius *obpugnare.* Iurinius.

castra — potiri. Alii *castris.*

quum Cato — quiret. Quoddam de his sunt in Plutarch. Caton. c. 62. 63. *M.*

HS C. Non est in antiquis libris *HS*; vix tamen intelligi potest aliud, quam *sestertios centum*, idque confirmat Petau.

codex, in quo *C. sestertia* legitur, quod tamen modum excedit. *M.* Cf. not. ad Al. 48.

in Regnum. H. l. Regnum pro Regno Iubae *zar' i'fox* ponitur, vt c. 92. 93. *Danfs.* Ergo neque Regnum Iubae legendum, neque Iubae pro tre ponendum est. *Conf.* ad cap. 95. *M.*

cum trecentis. Erant Romani ciues, in Africa mercaturam et foenus exercentes, quorum consilio et opera Cato utebatur. Cf. c. 90. Plutarch. Cat. cap. 59. 61. *Cellar.* Omnino Plutarchus illo loco studia conatusque Catonis et omnem rem diligenter persecutus est. *M.*

postquam animaduertit responsum sibi non dare, ab oppido recessit. Postero die, Diuina re facta, concione aduocata, in conspectu oppidanorum milites conlaudat: totumque exercitum veteranum donauit, praemia fortissimo cuique ac bene merenti pro suggestu tribuit: ac statim inde digressus, Rebilo Proconsule cum tribus ad Thapsum legionibus et Ca. Domitio cum duabus Tisdræ, vbi Confidius praeerat, ad obsidendam relictis, M. Messalla Vticam ante praemisso cum equitatu, ipse eodem iter facere contendit.

87. Equites interim Scipionis, qui ex proelio fugerant, quum Vticam versus iter facerent, perueniunt ad oppidum Paradae. Vbi quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Caesaris praecurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coaceruatis omnibusque rebus eorum congestis, ignem subiiciunt atque eius oppidi incolas cuiusque generis aetatisque viuos constrictosque in flammam coniiciunt atque ita acerbissimo adficiunt supplicio: deinde protinus Vticam perueniunt. Superiore tempore M. Cato, quod in Vticensibus propter beneficium legis Iuliae parum suis partibus prae-

videntur intelligi, vnde pridie erant egressi. c. 83. extr.) *M.*

recessit. Alii *discessit*, quod praeferunt Clarke et Oud. quia Caesar progrediens urbem reliquit obsessam.

Rebilo. Alii *Rebillo*, *Rebillo* etc. Notus C. *Cantinius Rebilius*, Legatus in Gallia. G. 7, 83.

Proconsule. cf. ad c. 80. *M.* *Vticam* — *contendit.* Ardebat enim Caesar cupiditate Catonis, qui Vticae praeerat, viui capiendi (Plutarch. Caes. 54): et confugerant Vticam permulti e Scipionis exercitu (vid. mox c. 88. et Dio Callius 43, 10). *M.*

Paradae. Alii *Paxadam*. Strabo

l. 17. p. 831. Παράν, Callus *Pardam* vocat.

quod *Vticensibus* — *parum in suis partibus* — *Leg. quod in Vtic. — parum suis partibus.* Hanc admonitionem Faerni protulit Ciacconius; Clarkius et Oud. probant; et loquitur ipsa res. *M.* In re tam manifesta quid adinet errorem seruare intactum? transposita praepositione vicus sanauit. Lipsius iam notarat.

propter benef. leg. Iulias de libertate, ciuitatibus prouinciarum antea liberis conseruanda. Cic. in Pison. c. 16: *Legis Caesaris iustissima atque optima populi liberi plane et vere*

fidii esse existimauerat, plebem inermem oppido eiec-
cerat et ante portam Bellicam castris fossaque paruula
dumtaxat munierat, ibique custodiis circumdatis, ha-
bitare coegerat: senatum autem oppidi custodia te-
nebat. Eorum castra ii equites adorti expugnare coe-
perunt, ideo quod eos partibus Caesaris fauisse scie-
bant, vt, eis interfectis, eorum perniciæ dolorem
suum vlscerentur. Vticenses, animo addito ex Cae-
saris victoria, lapidibus fustibusque equites repule-
runt. Itaque posteaquam castra non potuerant poti-
ri, Vticam se in oppidum coniecerunt atque ibi mul-
tos Vticenses interfecerunt domosque eorum expu-
gnauerunt ac diripuerunt. Quibus quum Cato per-
suadere nulla ratione quiret, vt secum oppidum de-
fenderent et caede rapinisque desisterent; et, quid
sibi vellent, sciret; sedandæ eorum inopportunitatis
gratia singulis HS C diuinit. Idem Sulla Faustus fecit
ac de sua pecunia largitus est: vnaque eum iis ab
Vtica proficiscitur atque in Regnum ire contendit.

88. Complures interim ex fuga Vticam perueniunt.
Quos omnes Cato conuocatos, vna cum trecentis,
qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contule-
rant, hortatur, vt seruitia manumitterent oppidum-

erant liberi. Sic post Rhelli-
canum Cellarius h. l. explicat.
Sperabant igitur, vt Fabricius ad
Dion. Cass. 43, 10 dicit, se li-
bertatem lege Caesaris seruatu-
ros. *M.*

existimauerat. Alii *existima-
ret* vel *existimabat.*

expugnare. Potius *obpugna-
re.* Iurinius.

castra — potiri. Alii *castris.*
quum Cato — quiret. Quae-
dam de his sunt in Plutarch.
Caton. c. 62. 63. *M.*

HS C. Non est in antiquis
libris *HS*; vix tamen intelligi
potest aliud, quam *sestertios*
centum, idque confirmat Petau.

codex, in quo *C, sestertia* le-
gitur, quod tamen modum ex-
cedit. *M.* Cf. not. ad Al. 48.

in Regnum. H. l. Regnum
pro Regno Iubae nar' *ἰσχυρὸν*
ponitur, vt c. 92. 93. *Dauisf.*
Ergo neque Regnum Iubae le-
gendum, neque Iubae pro *ire*
ponendum est. Conf. ad cap.
95. *M.*

cum trecentis. Erant Romani
ciues, in Africa mercaturam et
foenus exercentes, quorum con-
silio et opera Cato utebatur.
Cf. c. 90. Plutarch. Cat. cap.
59. 61. *Cellar.* Omnino Plu-
tarchus illo loco studia conatus-
que Catonis et omnem rem di-
ligenter persecutus est. *M.*

que defenderent. Quorum quum partem adfentire, partim animum mentemque perterritam atque in fugam destinatam habere intellexisset; amplius de ea re agere destitit nauesque iis adtribuit, vt, in quas quisque partes vellet, proficisceretur. Ipse, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Caesari, qui tum ei pro Quaestore fuerat, commendatis, et sine suspicione, vultu atque sermone, quo superiore tempore vsus fuerat, quum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit atque ita se transiecit. Qui quum anima nondum exspirata concidisset et, inpetu factor in cubiculum ex suspicione, medicus familiaresque continere atque vulnus obligare coepissent, ipse suis manibus vulnus crudelissime diuellit atque animo praesenti se interemit. Quem Vticeses, quamquam oderant partium gratia, tamen propter eius singularem integritatem et, quod dissimillimus reliquorum Ducum fuerat, quodque Vticam mirificis operibus munierat turresque auxerat, sepultura adficiunt. Quo interfecto, L. Caesar, aliquid sibi ex ea re auxilii ratus, conuocato populo, concione habitata, cohortatur omnes, vt portae aperirentur: se in

in fugam. Vulgo male *in fuga.* contra codd. bonos et add. vet.

ita se transiecit. De morte Catonis vtiq; legendus Plutarchus d. l. cap. 67 sqq. Nemp curatis omnibus publicis priuatisque negotiis, balneo vtitur; tum coena, in qua cum philosophis multa de sapientis libertate disputat; sic cubitum, it. Ibi gladio desiderato, quem filius remouerat, (nam multa erat suspicio necis, quam Cato inferre sibi moliretur) tamdiu seruis instat, donec ei adferatur, atque vnum seruorum recusantium pugno percutit. Dum ergo Platonis Phaedonem legit, obdormiscit; expergefactus varia man-

dat, remotisque omnibus tandem se transiecit. *M.*

Qui quum. Alii *Qui dum.* minus recte.

concidisset. E lecto decedit, quia vulnus non satis alte descendit in ventrem. Ergo strepitus acciuit eos, qui ante cubiculum erant. *M.*

continere scil. vulnus. Cod. Noruic. *cum tenere.* vnde Danif. *eum tenere.* Quod mox sequitur *vulnus*, deleri vult Iurinius.

se interemit, non repetito ictu; sed quia fascias et vulnus diuulserat. Conferri potest Appianus 3, 98. p. 489. sq. Dio Cass. 43, 11. qui eum cognomen Vticensis tulisse addit, quia et

C. Caesaris clementia magnam spem habere. Itaque, portis patefactis, Vtica egressus, Caesari Imperatori obuiam proficiscitur. Messalla, vt erat imperatum, Vticam peruenit omnibusque portis custodias ponit.

89. Caesar interim, a Thapso progressus, Vicitam peruenit, vbi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum ceterarumque rerum, cum paruo praesidio habuerat. Id adueniens potitur: deinde Adrumetum peruenit. Quo quum sine mora introisset, armis, frumento pecuniaque considerata, Q. Ligario, C. Confidio filio, qui tum ibi fuerant, vitam concessit. Deinde eodem die Adrumeto egressus, Livineio Regulo ibi cum legione relicto, Vticam ire contendit. Cui in itinere fit obuius L. Caesar et subito se ad genua proiecit vitamque sibi, neque amplius quidquam, deprecatur: cui Caesar facile et pro sua natura, et pro instituto, concessit: item Caecinae, C. Ateio, P. Atrio, L. Cellae, patri et filio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis filio, Damasippique liberis ex sua consuetudine tribuit; circiterque luminibus accensis Vticam peruenit atque extra oppidum ea nocte mansit.

Vticae obiit, et ab Vticensibus publice sepultus est. Reliquos scriptores multos nominare, non adinet. *M.*

auxerat. Ed. Ven. *euxerat.* Bentl. malit *turribus auxerat.*

L. Caesar — pararet. Optime Petauianus: *L. Caesar, aliquid sibi ex ea re auxilii ratus:* quod reponendum arbitror. *Oud.* In aliis quibusdam est: *vt aliquid sibi ea res auxiliaretur.* Vulgata est e cod. Vrsini, et est vera. *M.* *Oud.* in edit. secunda lectionem, quae placuerat, exhibet. Melior videtur quam vulgata, quae sic habet: *vt aliquid sibi ex ea re auxilii pararet.* sequor *Oud.*

C. Caesaris. Praenomen addidit *Oud.* e codd.

Messalla. Cf. c. 86. *M.*

Vicitam. Videtur esse Ptolemaei *Ὀυκίνη*, oppidum mediterraneum. *Cellar.*

Q. Ligario, pro quo Ciceronis oratio exstat. *Cellarius.* Mox alii male *Confidit.* Tum fuerant *Dauis.* e cod. *Nornic.* consentiunt alii. Vulgo *fuerat.*

item Caecinae. Leg. *idem:* nam sequitur *tribuit.* Mox *noctem* post *circiterque* a plurimis libris abest. *M.* Additum ab iis, qui non adtenderant, *circiter* etiam aduerbialiter poni posse. Sed sic iam Caesar G. 2, 32. Cf. Sall. Cat. 56. Varro R. R. 3, 10. vbi *circiter* duo-

90. Postero die mane in oppidum introiit; con-
 cioneque aduocata, Uticenses incolas cohortatus, gra-
 tias pro eorum erga se studio agit; ciues autem Ro-
 manos negotiatores et eos, qui inter trecentos pecu-
 nias contulerant Varo et Scipioni, multis verbis ac-
 cusatos, de eorum sceleribus longiore habita oratio-
 ne, ad extremum, vt sine metu prodirent, edicit:
se eis dumtaxat vitam concessurum; bona quidem
eorum se venditurum, ita tamen, qui eorum bona
sua redemisset, se bonorum venditionem inductu-
rum et pecuniam multae nomine relaturum, vt in-
columitatem retinere posset. Quibus metu exsangui-
 bus de vitaeque ex suo promerito desperantibus, su-
 bito oblata salute, libentes cupidique conditionem
 acceperunt: petieruntque a Caesare, vt vniuersis tre-
 centis vno nomine pecuniam imperaret. Itaque his
 millies sestertio his inposito, vt per triennium sex pen-
 sionibus Populo Romano soluerent, nullo eorum re-
 cusante ac se eodem die demum natos praedicantes,
 laeti gratias agunt Caesari.

91. Rex interim Iuba, vt ex proelio fugerat, vna
 cum Petreio interdum in villis latitando, tandem, no-
 cturnis itineribus confectis, in Regnum peruenit at-
 que ad oppidum Zamam, vbi ipse domicilium, con-

his mensibus. Deleui ergo no-
 tem secutus codd. cum Oud.
 De tempore Censorinus ita cap.
 24: *Post id sequitur tempus,*
quod dicimus luminibus ac-
censis; antiqui prima face di-
cebant.

in oppidum introiit. Sic codd.

trecentos. Cf. c. 88. *M.*

ita tamen, qui. Vulgo, *ita*
tamen, vt, qui —. Sed vt au-
 ctoribus codd. quibusdam bonis
 et edd. antiquioribus sustulit
 Oud. nec admittit syntaxis. Le-
 gerim: *ita tamen, si quis* —. *M.*
 Incepta foret repetitio particulae

vt, quae in fine periodi recurrit,
vbi male vulgo legitur possent.

bona sua. Leg. *bona ipse*
sua, quia codd. boni et edd.
 vet. habent, *bona ipsa sua.*
 Monuerunt Clarkius et Oudend.
M.

inducturum, aboliturum. Vt
 enim, qui scripsit, scriptum sti-
 lo conuerso inducit, h. e. de-
 let: sic, qui decreuit, decretum
 inducit, h. e. inritum facit et
 abolet. Habent autem, teste
 Oud., codd. optimi *inducturum,*
 pro quo in aliis est *indicturum,*
 sensu plane contrario. *M.*

inges, liberosque habebat, quo ex cuncto Regno omnem pecuniam carissimasque res comportauerat, quodque inito bello operibus maximis munierat, accedit. Quem oppidani, antea rumore exoptato de Caesaris victoria audito, ob has causas oppido prohibuerunt, quod, bello contra Populum Romanum suscepto, in oppido Zamae lignis congestis, maximam in medio foro pyram construxerat; ut, si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coaceruatis, dehinc ciuibus cunctis interfectis eodemque proiectis, igne subiecto, tum demum se ipse insuper interficeret atque vna cum liberis, coniugibus, ciuibus, cunctaque gaza Regia cremaretur. Postquam Iuba ante portas diu multumque primo minis pro imperio egisset cum Zamenibus; deinde, quum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orasset, uti se ad suos Deos penates admitterent; ubi eos in sententia perstare animaduertit, nec minis nec precibus suis moueri, quo magis se reciperent; tertio petit ab eis, ut sibi coniuges liberosque redderent, ut secum eos absportaret. Postquam sibi nihil omnino oppidanos responsi reddere animaduertit, nulla re ab iis inpetrata, ab Zama discedit, atque ad villam suam cum M. Petreio paucisque equitibus se confert.

incolumitatem, vitam. Sic et c. 95. M.

bis millies. Absit *bis* a codd. bonis: erit ergo hoc incertum. Illud constat, alteram lectionem, *mille sestertils inpositis*, falsam esse, quia summa foret nunc perexigua. Gronouio (de sestert. 2, 3.) legendum videtur, *millies sestertio his (vel bis) inposito*. Cf. Græuius ad Cic. ad Div. 11, 10. *M.* Verior et moderatior summa videtur. Oud. si deleatur *bis*.

se eodem die d. n. Bentl. bene malit *se eo demum die n.* Cicero reditus sui diem na-

talem dicit in Or. pro red. 11. et ad Att. 3, 20. et *παλιγγενεσιαν* ad Att. 6, 6.

Zamam. Alii *Zamae*.

Q. oppidani, antea etc. Sic codd. boni. Vulgo *το antea* legitur ante *oppidani*.

Zamae. Alii *Zama*.

interficeret. Celsus *superlaceret.* Bentl. *inticeret*.

gaza. Vox Persica. v. Seru. ad Virg. Aen. 1, 123. et 2, 763. ubi male negat in plurali quoque usurpari. Cf. Horat. Od. 1, 29.

92. Zamenfes interim legatos de iis rebus ad Caesarem Vticam mittunt petuntque ab eo, *vti ante, quam Rex manum conligeret, seseque obpugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita subpeteret, oppidum seque ei referuare.* Legatos conlaudatos Caesar domum iubet antecedere *ad unum* aduentum praenunciare. Ipse, postero die Vtica egressus, cum equitatu in Regnum ire contendit. Interim in itinere ex Regiis copiis Duces complures ad Caesarem veniunt orantque, vt sibi ignoscatur. Quibus supplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate clementiaque, propemodum omnes Regni equites Zamam perueniunt ad Caesarem ab eoque sunt metu periculoque liberati.

93. Dum haec vtroque geruntur, Confidius, qui Tisdræ cum familia sua, gladiatoria manu, Gaetulisque praeerat, cognita caede suorum, Domitiique et legionum aduentu perterritus, desperata salute, oppidum deserit seque clam cum paucis barbaris pecunia cautius subducit atque in Regnum fugere contendit; quem Gaetuli, sui comites, in itinere, praedae cupidi, concidunt seque in quascumque potuerunt partes conferunt. C. interim Virgilius, postquam

venia data, Zamam perueniunt. Iurinus manu peruenit, scil. Caesare rectius, credo.

Confidius. c. 86. M.

Domitiique adu. Cf. c. 86.

Virgilius. ibid. M.

intulisse. Alii adtulisse.

Sitine. c. 30. 48. M.

nullas, quae sibi. Sic codd.

et codd. vet. Sed recentiores qui.

Rid. 1. ita: nullas; ipse sibi

quique lib. a Can.

Sic Rubenius (Elect.

conatus emen-

ditibus Dauisio et

erat et Gruterus).

vt sic legatur,

2. 69) audiamus,

quem Cellarius contulit; sine Appianum (C. 2, 100. p. 490), qui Iubam et Petreium in coenaculo (ἐν τῷ διατῷ) mutuis se caedibus interemisse dicit. M. Mutuam caedem testantur et M. Seneca Suas. 7. et L. Seneca de Provid. 2. Contra in Liuiam epitome 114. et apud Florum l. 1c. Petreius Iubam seque interfocisse scribitur. Vnde in nostro loco Rubenius reponebat Iubam Petreius. Sed in re incerta nil mutandum. Quid, quod Sextus Rufus in breuiario c. 4. Iubam mortem sibi propria manu consciuisse dicit? Porro bene Barthius Adu. 16, 6. monet,

terra marique clausus se nihil proficere intellexit, suosque aut interfectos aut fugatos, M. Catonem Vticae sibi ipsum manus intulisse, Regem vagum ab suisque desertum ab omnibus adspernari, Saburam eiusque copias ab Sitio esse deletas, Vticae Caesarem sine mora receptum, de tanto exercitu reliquias esse nullas, quae sibi suisque liberis prodesse; a Caninio Proconsule, qui eum obsidebat, fidē accepta, seque et sua omnia et oppidum Proconsuli transdit.

94. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, quum iam coenatus esset cum Petreio, vt per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque firmior inbecillio-rem Iuba Petreium facile ferro consumsit. Deinde ipse sibi quum conaretur gladio transiicere pectus, nec posset, precibus a seruo suo inpetrauit, vt se interficeret, idque obtinuit.

95. P. Sittius interim, pulso exercitu Saburae, Praefecti Iubae, ipsoque interfecto, quum iter cum paucis per Mauritaniam ad Caesarem faceret, forte incidit in Faustum Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterque in Hispaniam intendebant et erant numero circiter MD. Itaque celeriter nocturno tempore insidiis dispositis, eos

Petreium inbecillio-rem dici in loco nostro et *firmiorem Iubam*; vnde mirum non sit, si iste ab hoc *consumtus ferro* dicatur. Redeo ad *coenatus*. Hoc temere damnat Scaliger. Muretus dabat q. iam omnia conatus effecit. Glandorp et Goduinus reponebant *conuiatus*.

inpetrauit, inpetrare coepit: alias redundarent verba, *idque obtinuit*. M.

in Faustum. Conf. cap. 87 extr. M.

qua Vticam diripuerant. An, quae Vticam diripuerat? Nam si Sulla Faustus huic manui equitum de sua pecunia largitus

est, ne diriperent Vticam (cap. 87): non dici potest ipse per hos equites diripuisse Vticam. M. Imo vero Vticae direptae nusquam heic mentio; itaque graue vlcus huic loco inhaerere videtur. Accedit, quod et sequentia parum apte cohaereant.

iter in Hispaniam. Sed c. 87. in Iubae Regnum se contulisse hi omnes dicuntur: et hoc postulat res, quia, profecti Vtica, nunc obuiam sunt aduersariis in Mauritaniam. Quare cum codex Leid. primus, qui est e melioribus, non habeat haec verba, *iterque in H. int.*, iure ea possunt suspecta dici. Nolui

92. Zamenfes interim legatos de iis rebus ad Caesarem Vticam mittunt petuntque ab eo, *vti antea, quam Rex manum conligeret, seseque obpugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita subpeteret, oppidum seque ei reseruare.* Legatos conlaudatos Caesar domum iubet antecedere ac suum aduentum praenunciare. Ipse, postero die Vtica egressus, cum equitatu in Regnum ire contendit. Interim in itinere ex Regiis copiis Duces complures ad Caesarem veniunt orantque, vt sibi ignoscatur. Quibus supplicibus venia data, Zamam perueniunt. Rumore interim perlato de eius lenitate clementiaque, propemodum omnes Regni equites Zamam perueniunt ad Caesarem ab eoque sunt metu periculoque liberati.

93. Dum haec vtroque geruntur, Considius, qui Tisdrae cum familia sua, gladiatoria manu, Gaetulisque praeerat, cognita caede suorum, Domitiique et legionum aduentu perterritus, desperata salute, oppidum deserit seque clam cum paucis barbaris pecunia onustus subducit atque in Regnum fugere contendit; quem Gaetuli, sui comites, in itinere, praedae cupidi, concidunt seque in quascumque potuerunt partes conferunt. C. interim Virgilius, postquam

venia data, Zamam perueniunt. Iurinius mauult *peruenit*, scil. Caesar. rectius, credo.

Considius. c. 86. *M.*

Domitiique adu. Cf. c. 86.

Virgilius. ibid. *M.*

intulisse. Alii *adiulisse.*

Stius. c. 36. 48. *M.*

nullas, quae sibi. Sic codd. et edd. vet. Sed recentiores qui. Leid. 1. ita: *nullas; ipse sibi suisque lib, a Can.*

coenatus. Sic Rubenius (Elect. 1, 10) vulgatum *conatus* emendauit, probantibus Dauisio et Oud. (coniectarai et Gruterus). Et est necesse, vt sic legatur, siue Florum (4, 2, 69) audiamus,

quem Cellarius contulit; siue Appianum (C. 2, 100. p. 490), qui Iubam et Petreium in coenaculo (ἐν τῇ διαίτῃ) mutuis se caedibus interemisse dicit. *M.* Mutuam caedem testantur et *M.* Seneca Suas. 7. et L. Seneca de Prouid. 2. Contra in Liuiana epitome 114. et apud Florum l. 1c. Petreius Iubam seque interfecisse scribitur. Vnde in nostro loco Rubenius reponebat *Iubam Petreius.* Sed in re incerta nil mutandum. Quid, quod Sextus Rufus in breuiario c. 4. *Iubam mortem sibi propria manu consciuisse* dicit? Porro bene Barthius Adu. 16, 6. monet,

terra marique clausus se nihil proficere intellexit, suosque aut interfectos aut fugatos, M. Catonem Vticae sibi ipsum manus intulisse, Regem vagum ab suisque desertum ab omnibus adspernari, Saburam eiusque copias ab Sitio esse deletas, Vticae Caesarem sine mora receptum, de tanto exercitu reliquias esse nullas, quae sibi suisque liberis prodesse; a Caninio Proconsule, qui eum obsidebat, fidē accepta, seque et sua omnia et oppidum Proconsuli transdit.

94. Rex interim Iuba, ab omnibus ciuitatibus exclusus, desperata salute, quum iam coenatus esset cum Petreio, ut per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque firmior inbecillio-rem Iuba Petreium facile ferro consumsit. Deinde ipse sibi quum conaretur gladio transiicere pectus, nec posset, precibus a seruo suo inpetrauit, ut se interficeret, idque obtinuit.

95. P. Silius interim, pulso exercitu Saburae, Praefecti Iubae, ipsoque interfecto, quum iter cum paucis per Mauritaniam ad Caesarem faceret, forte incidit in Faustum Afraniumque, qui eam manum habebant, qua Vticam diripuerant, iterque in Hispaniam intendebant et erant numero circiter MD. Itaque celeriter nocturno tempore insidiis dispositis, eos

Petreium inbecillio-rem dici in loco nostro et *firmiorem Iubam*; vnde mirum non sit, si iste ab hoc *consumtus ferro* dicatur. Redeo ad *coenatus*. Hoc temere damnat Scaliger. Muretus dabat *q. iam omnia conatus esset*. Glandorp et Goduinus reponerant *conuolatus*.

inpetrauit, inpetrare coepit: alias redundarent verba, *idque obtinuit*. M.

in Faustum. Conf. cap. 87 extr. M.

qua Vticam diripuerant. An, *quae Vticam diripuerat*? Nam si Sulla Faustus huic manui equitum de sua pecunia largitus

est, ne diriperent Vticam (cap. 87): non dici potest ipse per hos equites diripuisse Vticam. M. Imo vero Vticae direptae nusquam heic mentio; itaque graue vlcus huic loco inhaerere videtur. Accedit, quod et sequentia parum apte cohaereant.

iter in Hispaniam. Sed c. 87. in Iubae Regnum se contulisse hi omnes dicuntur: et hoc postulat res, quia, profecti Vtica, nunc obuiam sunt aduersariis in Mauritaniam. Quare cum codex Leid. primus, qui est e melioribus, non habeat haec verba, *iterque in H. int.*, iure ea possunt suspecta dici. Noli

prima luce adortus, praeter paucos equites, qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit, aut in deditionem accipit; Afranium et Faustum viuos capit cum coniuge et liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus et Afranius interficiuntur; Pompeiae cum Fausti liberis Caesar incolumitatem suaeque omnia concessit.

96. Scipio interim cum Damasippo et Torquato et Plaetorio Rustiano, nauibus longis, diu multumque iactati, quum Hispaniam peterent, ad Hipponem Regium deferuntur, vbi classis P. Sittii per id tempus erat: a qua pauciora ab amplioribus circumuenta navigia deprimuntur; ibique Scipio cum quibus paullo ante nominaui, interfuit.

97. Caesar interim, Zamae auctione Regia facta bonisque eorum venditis, qui ciues Romani contra Populum Romanum arma tulerant, praemiisque Zamenlibus, qui de Rege excludendo consilium ceperant, tributis, vectigalibusque Regiis abrogatis, ex Regnoque prouincia facta, atque ibi Crispo Sallustio Proconsule cum imperio relicto, ipse Zama egressus

haec praetermittere, quia nemo monuit; vt alii quoque quaerant. *M.*

dissensione in exercitu orta. Sed Florus (4, 2, 90) et Eutropius (6, 18) Caesaris iussui tribuunt. Suetonius (Iul. c. 75) dubitat. *Cellarius.*

Pompeiae. Est Pompeii Magni filia, quae Fausto, Sullae Dictatoris filio, nupserat. *Cellar.* Appianus C. 2, 100. p. 490. *M.*

Pl. Rustiano. Vrinus mallet *Cestiano*, quia Plaet. Cestianus in N. N. famil. occurrit; sed is in partibus Caesaris stetit. V. Al. c. 24. Glandorp. in onomastico *Rusticianum* dicit. In codd. quibusdam legitur *Rustictano* vel *Rusciano*.

Hispaniam peterent. Ibi Pom-

peius filius erat, conligens copias, aduersus Caesarem. Dio Cass. 43, 9. *M.*

cum quibus. Graecismus. Sic Oud. e Leid. 1. Ita C. 3, 15. *Cum essent in quibus demonstrant angustias.* Cf. et notata supra ad c. 41.

interfuit. Se ita confodit, vt inter ictum corpus in mare praecipitaretur. Appian. l. c. *M.*

contra Populum Romanum. h. e. contra Caesarem. *M.*

abrogatis. Leid. 1. offert *erogatis*, i. e. in pensis in illos ad praemia. Id vnice verum pronuntiat Oud. In ed. tamen secunda retinuit vulgatum.

Sallustio. Cf. cap. 34. Est autem is, cuius historia belli Catil. et Iug. hodiernum exstat. Prouinciam foede expilauit per-

Vticam se recepit. Ibi bonis venditis eorum, qui sub Iuba Petreioque ordines duxerant, item Thapfitanis HS vicefies, conuentui eorum HS tricefies; A drumetinis HS tricefies, conuentui eorum HS quinquagies, multae nomine inponit: ciuitates bonaque eorum ab omni iniuria rapinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis bona Iuba diriperat, et ad Senatum questi per legatos, atque arbitris a Senatu datis sua receperant, tricies centenis milibus pondo olei in annos singulos multat, ideo quod initio, per disensionem principum, societatem cum Iuba inierant eumque armis, militibus, pecunia iuuerant. Tisdritanos, propter humilitatem ciuitatis, certo numero frumenti multat.

98. His rebus gestis, Idibus Iun. Vticae classem conscendit et post diem tertium Carales in Sardiniam peruenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium eiusque classem receperant, copiisque iuuerant, HS centies multat; et pro decumis octauas pendere iubet bonaque paucorum vendit et ante diem III. Kal. Quinct. naues conscendit; et a Caralibus secundum terram

petusque famae maculam ad-
lperfit. Dio Cass. 43, 9. Conf.
Fabricii bibl. latin. lib. 1. cap.
9. M. Edd. vet. addunt P.
R. Proconsule.

item, similiter. Nempe hos
quoque poena adfecit. M. Alii
itemque. In multis codd. deest
et abesse commodè potest, ni
quid hic, quod cum Clarkio pu-
tat Oud. deficiat.

HS vicefies. Vulgo HS XX
milia, Quia vero codd. et edd.
primae non habent illud *milia*,
sed tantum notas numerorum:
post Gland. Oud. edidit *vice-*
fies, *tricefies* etc. laudauitque
Gronouii locum de pec. vet.
3, 2. M.

A drumetinis. Sic Leid. 1.
Vulgo A drumetantis. Sed alte-
ra forma sueta scriptoribus et

lapidibus. Cf. Grut. thes. inscr.
p. 362 et 1092.

Leptitanos. Conf. B. C. 2,
38. M.

et ad Senatum. Leg. et qui
ad Senatum. Deinde deleuerim
atque. M. Omnino sic planior
locus foret. Oud. putat subau-
diri qui, et citat c. 68. et G.
4, 3. tum cod. Cuiac. habet
arbitrio a S. dato.

pondo. Sic Ciaccor. bene.
Vulgo ponderis vel ponderibus.
Cf. Gronou. de pec. vet. 2, 5.

Idibus Iun. die 14. Aprilis.
Mox ante d. III. Kal. Quinct.
est dies 29. Aprilis. vid. Vsserii
Annales l. c. ad cap. 75. M.
Guifhard Mém. crit. p. 392.
adsignat VI. et XXI. Maii. Ce-
terum codd. antiquiores habent
ante diem IV. Kal. Quinct.

prouectus, duodetricesimo die, eo quod tempestatibus in portubus cohibebatur, ad urbem Romam venit.

prouectus. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *profectus*.

Romam venit. Ibi quatuor triumphos egit, de Gallis, Pharnace, Aegypto, Iuba (Appianus C. 2, 101. p. 491. Vellei. Pat. 2, 56. Dio Cass. 43, 19): Senatum, milites et populum oratione (Dio ibid. 15 — 19), praemiis, largitionibus, ludis deleuit: cenlum egit (Plutarch. Caes. 55): alios honores, propemodum nimios, sibi decretos accepit, alios plane inmodicos declinavit (Dio Cass. 43, 14): multis de causis clementiae laudem tulit: perturbatam denique temporum annorumque rationem digessit (Fabricius ad Dion. Cass. 43, 26). Interea praemisit C. Didium cum classe in Hispaniam aduersus Pompeii filios (Dio 43, 14. 28). — Equidem ut in hoc quoque Africano bello Caesaris prudentiam, celeritatem, patientiam et fortitudinem admiror, ita tamen pensitisco, eum fortunae illo tempore permultum debuisse: adeo nihil bene cessit eius aduersariis; adeo saepe, cum videretur vel propter copiarum paucitatem, vel rerum temporumque difficultatem, facile penitusque deleri posse, saluus euasit. Sed nimirum placuerat prouidentiae Diuinae, hanc Romanarum rerum conuersionem hoc potissimum tempore efficere. — Liceat hoc quoque monere, multa esse in Shawiani iueneris

descriptione, quae huius libri geographiam inlustrent, maxime ubi T. 1. de Regno Tunetano exponitur: unde haec excerpti: Adrumetum non esse hodiernum *Hamamet*, sed potius *Herkla* (p. 204. 237); Sarsuram esse nunc *Surseff* (p. 265), Ruspinam vero *Sahaleel* (p. 242); Agar cum *Boohadiar*, Leptin paruum cum *Lemta*, Thapsum cum *Demass* (p. 243), Cercinam cum *Querkyne* (p. 248); Zetam cum *Menzil*, Vaccam cum *Monzil Heire* (p. 264), Tegeam cum *Iimmel* (p. 265), Tisdram cum *Iemmo* (p. 266) comparari posse. — Vnum addam: si quis cum extremis praefertim huius libri, satis illis ad similitudinem Caesarianae orationis compositis, comparauerit caput 19 aut 25, vel alium locum, ab illa facilitate longe remotum, hunc miraturum esse, vnius eiusdemque scriptoris in eodem libro tam diuersum reperiri genus dicendi; aut adeo in suspicionem additamentorum mutationumue venturum, quarum causa hodie quidem detegi nequeat. Legi poterit Dodwelli disertatio de auctore huius libri, quam huic editioni praemittendam curavi. *M.* Plut. in Caes. c. 55. tres triumphos Caesaris refert; Vell. l. c. quinque. Loca ex Shawiano itinere citata leguntur in ed. Anglica inde a p. 105 ad p. 117. *Vaccam* nunc *Bejam* dici refert p. 92.

DE
BELLO HISPANIËNSI
LIBER SINGVLARIS
INCERTI AVCTORIS

Iam Suetonii aetate lectum esse librum de bello Hispaniensi, certum est (Sueton. Iul. c. 56). Credibile etiam sit e loco Suetonio, huius libri eundem fuisse auctorem, qui de bello Alexandrino, Africano, et de Gallici belli extremis scripserat. Sed illud non credibile est, librum de bello Hispaniensi eum, qui hodie circumfertur, sic, ut circumfertur, ab auctore ceterorum librorum confectum esse: tanta est dissimilitudo et orationis, et modi, quo singula narrantur. Etiam si enim passim probabilior oratio est, ut c. 15 et 17: tamen pleraque adeo inculta sunt, ut auctorem, quem Oud. ad c. 22. ineptulum dicit, aut non potuisse, aut noluisse bene scribere adpareat. Ac minuitur quidem auctoris culpa eo, quod liber adeo deprauatus est, ut permulti loci plane non, complures vix intelligi possint, haud paucorum lectio omnino incerta sit, atque Iulius Celsus, qui de vita Caesaris scripsit, passim expedire se non potuerit: multa enim vitio scriptorum confusa vix intelligi posse queritur (p. 241), eaque de causa multa ab se praeterita esse fatetur (p. 246). Verum ibi quoque, ubi corruptio nulla est, non magna scriptoris facultas elucet. Rursus modus narrandi est is, ut, grauioribus fere neglectis, ea, quae scire paucorum intererat, consignata reperiantur: ut auctor existimasse videatur, quae ipsi nota fuerint, eadem lectoribus, vel procul monstrata, eodem modo perspicua fore: ut digna denique sit oratio teste et spectatore rerum occupato, qui in tabulas suas retulerit quotidie res, sibi memorabiles visas; ceterum eas in ordinem redigere, iustaque orationis forma induere, non operae pretium duxerit. Fieri ergo potuit, ut antiquus ille et genuinus de Hispaniensi bello liber, quem Suetonius legit, ab aliquo in breuem summam contractus mutilatusque ad posteros veniret; aut ut plane intercideret, et alius cuiusdam hominis ephemerides de hoc bello seruariantur. Cum autem in hoc libro, qui non tironibus ad elementa linguae discenda, sed prouectoribus ad exercitationem diligentiae, iudicii et laboris proponendus est, neque lectores historiae studiosos magnopere aut alliciet, aut tenebit, sed cum in libro tali fere vnum illud quaeratur, quid a scriptoris manu sit; cur id nesciamus; ubi codicibus destituamur; vtrum spes inueniendi reliqua, an praecisa sit: omnes propemodum animaduersiones lectionis varietati destinaui, non neglecta tamen illustratione rei ex aliis historiae scriptoribus; etsi omnes, praeter Dionem Cassium, in his rebus breuiores fuerunt. Intelligent ergo harum rerum studiosi, codices duos antiquos et bonos, Petauanum et Noruicensem, non modo vbiuis fere consentire; sed et veram ut plurimum lectionem continere, e qua quomodo ceterae deprauatae sint, interdum facile cognoscitur: quamquam alibi tanta est diuersitas horum codicum ac ceterorum, ut haud dubie duplex fons fuisse videatur, e quo diuersi recensionum velut riui fluxerint. *M.*

Suetonius l. c. Oppium vel Hirium auctorem nominat: Vossius de hist. Lat. c. 13. Balbo vel Oppio librum adscribit. Godwinus Afrum quem vel Syrum militem auctorem esse putat; sed Latinitas pura obstat, iudice Scaligero in proleg. in Manilium. Balbi *ephemeridis* meminit Sidonius ep. 9, 14.

LIBER SINGULARIS DE BELLO HISPANIENSI

QVOD ADVERSVS POMPEII FILIOS GESTVM EST

ARGVMENTVM

Cap. 1. Cn. Pompeius iunior vltiore Hispania potitur; Caesar muneribus dandis detinetur in Italia. 2. Hic in Hispaniam venit, inuitatur a Cordubensibus. 3. 4. Sextus Pompeius Cordubam tenet, Vliam obpugnat; mox, hac missa, ad Cordubam, cui Caesar inminet, iter facit. 5 — 19. Caesar Baetim ponte iungit, ad quem proelio facto Ateguam obpugnat. Proelia ad flumen Salsum et ad Cordubam. Tandem Ategua potitur Caesar et Imperator adpellatur.

Cap. 20. 21. Pompeius castra mouet Vcabin. Caesar castra castris confert. 22. Pompeii crudelitas refertur Bursaulensibus. 23. Fit pugna. 24. Ab Soricaria utrorumque conueniunt copiae. Vincit Caesar. 25. Antifitii Turpionis et Q. Pompeii Nigri solitaria pugna. 26. Equites Romani ad Caesarem transfugiunt.

Cap. 27 — 31. Caesar castra ad Mundam constituit. Committitur acre proelium: pereunt Labienus et Attius Varus. 32. Hostes Mundam se recipiunt, Caesar eos circumvallat: Cn. Pompeius tendit Carteiam. 33. Caesar ad Cordubam venit, ubi Scapula, seditionis caput, structa pyra, se cremat. 34. Caesar oppido potitur; itemque 35. 36. Hispali. 37. Carteiae seditione orta, Caesaris naues incendit Didius. 38. 39. Saucius Pompeius profugit et caeditur. Caput eius Caesari adfertur Gadibus. 40. Didius interficitur. Caesar Gadibus ad Hispalin recurrit. 41. Capitur Munda et Vrsao. 42. Verba Caesar facit ad Hispalenses.

Aaa

Pharnace superato, Africa recepta, qui ex iis proeliis cum adolescente Cn. Pompeio profugissent, quum et vltioris Hispaniae potitus esset, dum Caesar muneribus dandis in Italia detinetur, quo facilius praesidia contra compararet Pompeius, in fidem vnius cuiusque ciuitatis confugere coepit. Ita partim precibus, partim vi, bene magna comparata manu, provinciam vastare. Quibus in rebus nonnullae ciuitates sua sponte auxilia mittebant, item nonnullae portas

Pharnace superato. Cf. B. Al. c. 76. Quod autem in cod. Leid. pr. est, *Scipione superato*, hoc virum vulgato praeseram, an emendationi potius tribuam, non satis scio. Si *Scipione superato* legitur, optime cohaeret cum superiore libro extremo, vbi de Scipione victo et Africa recepta narratum est. Sin Scipionis nomen ab emendatione eius est, qui non tam ad remotiora (B. Al. 76), quam proxima respiciendum esse existimaverit, ideoque *Pharnace superato*, antiquior lectio videtur: fortasse cum Dauisio dici poterit, breuiter h. l. repeti, quae nuper Alexandrino bello in Ponto, et nuperrime in Africa gesta sint. Sed praeplacet Leidensis libri, eiusque boni, lectio. Cur enim scriptor, si summam rerum gestarum repetere voluit, neglecto bello Alexandrino grauiore, videatur bellum, in Ponto gestum, idque et conatu et effectum multo expeditius, nominare voluisse? M. Librum male quidam ἀνέφαλον esse volunt.

qui ex iis proeliis — profugissent. Ex his proeliis, quibus Africa recepta est, nemo cum Pompeio effugit: nam Pompeius iam ante proelium ad Thapsum, quo Scipio victus est (B. Afr. c. 83. seqq.), discesserat, ut mox dicam. Sed ex his proeliis

multi ad hunc Pompeium in Hispaniam fugerunt. Et sic vertit Wagnerus. — Deinde, quid fecerunt hi, qui profugerant? Non sequitur verbum, quod referatur ad hos, qui profugerant, possumque est hoc comma sine nexu. Nam quod infra sequitur *vastare*, id non ad hos, sed ipsum Pompeium pertinet. — Denique, quod vitur coniunctiuo *profugissent*, id saepe fit ab hoc scriptore hoc modo, (ut c. 13. *Valgius, cuius frater in castris fuisset.* c. 19. *turris, quae nostra fuisset.* c. 32. *Pompeius, qui Cordubae fuisset.*) vbi nulla caussa coniunctiuusurpandi adparet. Exemplum Cellarius ad c. 11. conlegerat. M. Clarke subpleri vult cum iis, qui — *profugissent*. Gruterus in cod. Petau. inuenit cum multi ex. Hoc ego recipiendum et totum locum paucis mutatis ita retingendum puto: cum multi ex iis proeliis ad adolescentem Cn. Pompeium profugissent, qui vltioris H. potitus esset, Caesar mun. dandis in It. detinetur. Pompeius, quo fac. praesidia contra (istum) compararet, in fidem vn. ciu. conf. coepit. Ita non amplius erit huius oratio. Cn. Pompeio. Hic, taedio rei ab se male gestae, Africa relicta, ad Baleares insulas se con-

contra cludebant. Ex quibus si qua oppida vi cēperat, quum aliquis ex ea ciuitate optime de Cn. Pompeio meritis ciuis esset, propter pecuniae magnitudinem aliqua ei inferebatur caussa, vt, eo de medio sublato, ex eius pecunia latronum largitio fieret. Ita paucis commodis hoste hortato, maiores augebantur copiae. Ob hoc crebris nunciis in Italiam missis, ciuitates contrariae Pompeio auxilia sibi postulabant.

2. C. Caesar Dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confectis, quum celeri festinatione ad

verterat (B. Afr. 22. 23), vt Hispaniae opibus videretur, in qua permulti Pompeiani supererant, atque etiam exercitus contra Caesarem comparabatur. Sed morbo conreptus in insulis illis aliquamdiu haerere coactus est. A quo morbo postquam conuauerat, in Hispaniam venit, estque magnis hominum studiis exceptus, et Imperator salutatus. Dio Cass. 43. 29. 30. *M.*

ulterioris Hispaniae potitus. Legendus est Dio Cass. 43. 28 — 32. *M.*

muneribus dandis. vid. ad cap. ult. de B. Afr. *M.*

destinetur. Codd. Leid. *desinere* vt. minus bene. Alii *desinere* vt. pessime.

in fidem — coepit. Et hoc a Dione Cassio describitur, et Iulius Celsus in vita Caes. p. 238. sic loquitur: *precando, fortunam suam miserando, patris memoriam renouando.* *M.*

vastare. Qui ei fauere volebant, hos quocumque modo in suam potestatem redegit. Dio Cass. 43. 30. — Post *vastare* vulgo additur *coepit.* *M.* Non habent codd.

item simpliciter nequit, vt porro, rursus, etiam. *M.*

portas contra cludebant. Abest *contra* a vulg. Sed cf. c. 27. *M.* Restituit e codd. Clarke. Sed superius *contra* recte

ab editoribus quibusdam esse reiectum, vult Oud. Mea quoque pace ibi omitti posset *contra (istum).* *Cludebant* Scalig. e cod. suo et Vrlini.

quum aliquis ex ea ciuitate. etiamli quis de Cn. Pomp. patre) bene meritis esset. *M.* Potius de C. Caesare legendum putat Oudend. cui totus nexus fauet.

inferebatur caussa. Phaedr. fab. 1. *turgit causam intulit.*

Ita paucis commodis. An, *ita haud paucis commodis?* *M.*

hoste hortato. Quisquis erat hostis Caesaris, adiciebatur his commodis, vt se Pompeianis aggregaret. *M.* Barbariem in hortato agnoscunt. Contra sentit Gellius 15. 13. Cf. et Vossius de Analog. 3. 6. Nulla defensione dignum iudicat Bentleius.

Ob hoc recepit Oud. quia in Petau. cod. sic est, in aliis tantum hoc. Vulgo ideoque. *M.*

nunciis in Italiam missis. Legati Caesaris, in Hispaniam praemissi (c. 2), eum monebant, vt aduentum acceleraret. Dio Cass. 43. 31. *M.*

designatus IV. Omnes codd. *designatus Dictator IV*, praeter Petauianum, in quo tantummodo C. Caesar Dictator IV legitur. Oud. videtur legendum:

Aaa 2

bellum conficiendum in Hispaniam venisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Caesari obuiam veniunt: a quibus nunciabatur, *nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse, quod nec opinantibus aduersariis eius prouinciae potitus esset, simulque tabellarii capti essent, qui a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, quo certiore Cn. Pompeium de Caesaris aduentu facerent.* Multa praeterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos Legatos ante exercitui praefecerat, Q. Pedium et Q. Fabium Maximum, de suo aduentu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex prouincia fecissent, praesidio mitterent. Ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, adpropinquauit, neque, ut ipse voluit, equitatum sibi praesidio habuit.

3. Erat idem temporis Sextus Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubam tenebat, quod eius prouinciae caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vliam oppidum obpugnabat, et fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito Caesaris aduentu, legati, clam praesidia

Dictator III, designatus Consul IV: et hoc confirmat locus Plutarchi in Caes. cap. 56. M. Cf. Pighium ad n. 708. et numos Caesaris.

multis itineribus — venisset. Lectio haec non est satis certa, et eius tanta varietas, ut ne constitui quidem possit. Res est haec, ut Dio Cass. 43, 32. et Appianus C. 2, 108. p. 492. tradunt, tam inusitatam itineris celeritatem fuisse, ut Caesar, relicta in itinere parte exercitus, longissimam viam vicesimo septimo die absolueret, omnibusque inprovisus adesset. M. Coniicit Oud. *multis in urbe rebus ante confectis.* Codd. *venisset.* Vulgo *conuenisset.*

discesserant, defecerant. M.

eius prouinciae. Sic codd. Vulgo *prouincia.*

simulque captos tabellarios, qui —. Sic Oud. Sed vellem, seruasset lectionem codd. Noru. et Petau. quae est haec: *simulque tabellarii capti essent, qui — dispos. erant, ut cert.* Sed vulgata, *simulque, quod tabellarii a Cn. P. — — locis essent, qui,* et manca et sensu destituta est. M. Lectionem istam codd. recepi; nec ea mutata erat opus. Vulgata ineptam rationem dat, cur Corduba capi posset, *quod tabellarii essent dispositi, qui de Caesaris aduentu Pompeium facerent certiores.*

ut, quem sibi — —. Codd. Petau. et Noruic. exhibent: *ut*

Cn. Pompeii, Caesarem quum adissent, petere coeperunt, vti sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Caesar eam ciuitatem omni tempore optime de Populo Romano meritam esse sciens, celeriter sex cohortes secunda vigilia iubet proficisci parique equites numero: quibus praefecit hominem eius prouinciae notum, et non parum scientem, L. Iunium Paecum. Qui quum ad Cn. Pompeii praesidia venisset, incidit idem temporis, vt tempestate aduersa vehementique vento adflicaretur aditus: quem vis tempestatis ita obscurabat, vt vix proximum agnoscere posses. Cuius incommodum summam vtilitatem ipsis praebebat. Ita, quum ad eum locum venerunt, iubet binos equites incedere et recta per aduersariorum praesidia ad oppidum contendere: mediisque eorum praesidiis quum quaereretur, qui essent, vnus ex nostris respondit: *vt sileat verbum facere; nam id temporis conari ad murum accedere, vt oppidum capiant: et partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam praestare, partim illo responso deterrebantur.* Quum ad portam adpropin-

sibi cum equitatu, qui ex prouincia fuisset, praesidio essent. Ac ita lego. *Dauisius.* Vulgatum confirmat Doruillianus, quod non temere muto. *Oud.* Ceteri codd. valde discrepant. *M.*

neque, vt ipse. Vulgo atque, *vt ipse*, contra libros bonos et ipsam rem. *M.*

Vllam. Sic NN. et lapides. Contra codd. male *Vllam.*

clam praesidia. Sic Scal. et codd. Sic et Plautus et Terentius. Alii *praesidio.*

sex cohortes. Sic codd. et add. vet. Vulgo *XI.*

notum. peritum. Sic Phaedrus 1, 11. *ignotos fallit, notis est derisui.* Plautus Pseud. 2, 4, 29. *noni, notis praedicat.*

adflicaretur: quem vis —.

In Leid. sic est, *aditusquo vis.* Ciacconius ait, in suo etiam addi *aditus.* Opinor legendum, *adflicaretur aditus, quem —.* Haec sunt verba Oud. qui mox mauult *posses.* *M.* Quia Doruillii codex habet *possis.* Vulgo legitur *posset.* In locis adeo corruptis lequendi sunt codices, quantum potest, maxime.

iubet binos equ. incedere.

Res est plana. Altera lectio, *conscendere*, videtur ab iis inuenta, qui equitem *incedentem* ferre non possent; nec poterit defendi, nisi cum Heinlio legatur, *iubet binos* (equitem cum pedite) *equum conscendere*, vt c. 4. *M.*

respondit: vt —. Miram Latinitatem! *M.* Barbaries mera.

bellum conficiendum in Hispaniam venisset, legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Caesari obuiam veniunt: a quibus nunciabatur, *nocturno tempore oppidum Cordubam capi posse, quod nec opinantibus aduersariis eius prouinciae potitus esset, simulque tabellarii capti essent, qui a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis essent, quo certiore Cn. Pompeium de Caesaris aduentu facerent.* Multa praeterea verisimilia proponebant. Quibus rebus adductus, quos Legatos ante exercitui praefecerat, Q. Pedium et Q. Fabium Maximum, de suo aduentu facit certiores, ut, quem sibi equitatum ex prouincia fecissent, praesidio mitterent. Ad quos celerius, quam ipsi opinati sunt, adpropinquauit, neque, ut ipse voluit, equitatum sibi praesidio habuit.

3. Erat idem temporis Sextus Pompeius frater, qui cum praesidio Cordubam tenebat, quod eius prouinciae caput esse existimabatur: ipse autem Cn. Pompeius adolescens Vliam oppidum obpugnabat, et fere iam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito Caesaris aduentu, legati, clam praesidia

Dictator III, designatus Consul IV: et hoc confirmat locus Plutarchi in Caes. cap. 56. M. Cf. Pighium ad a. 708. et numos, Caesaris.

multis itineribus — venisset. Lectio haec non est satis certa, et eius tanta varietas, ut ne constitui quidem possit. Res est haec, ut Dio Cass. 43, 3a. et Appianus C. 2, 108. p. 492. tradunt, tam inusitatam itineris celeritatem fuisse, ut Caesar, relicta in itinere parte exercitus, longissimam viam vicesimo septimo die absolueret, omnibusque inprovisus adesset. *M.* Coniicit Oud. *multis in urbe rebus ante confectis.* Codd. *venisset.* Vulgo *conuenisset.*

discesserant, desecerant. M.

eius prouinciae. Sic codd. Vulgo *prouincia.*

simulque captos tabellarios, qui —. Sic Oud. Sed vellem, seruasset lectionem codd. Noru. et Petau. quae est haec: *simulque tabellarii capti essent, qui — dispos. erant, ut cert.* Sed vulgata, *simulque, quod tabellarii a Cn. P. — — totis essent, qui,* et manca et sensu destituta est. *M.* Lectionem istam codd. recepi; nec ea mutata erat opus. Vulgata ineptam rationem dat, cur Corduba capi posset, *quod tabellarii essent dispositi, qui de Caesaris aduentu Pompeium facerent certiore.*

ut, quem sibi — —. Codd. Petau. et Noruic. exhibent: *ut*

Cn. Pompeii, Caesarem quum adissent, petere coeperunt, vti sibi primo quoque tempore subsidium mitteret. Caesar eam ciuitatem omni tempore optime de Populo Romano meritam esse sciens, celeriter sex cohortes secunda vigilia iubet proficisci parique equites numero: quibus praefecit hominem eius prouinciae notum, et non parum scientem, L. Iunium Paecum. Qui quum ad Cn. Pompeii praesidia venisset, incidit idem temporis, vt tempestate aduersa vehementique vento affligeretur aditus: quem vis tempestatis ita obscurabat, vt vix proximum agnoscere posses. Cuius incommodum summam vtilitatem ipsis praebebat. Ita, quum ad eum locum venerunt, iubet binos equites incedere et recta per aduersariorum praesidia ad oppidum contendere: mediisque eorum praesidiis quum quaereretur, qui essent, vnus ex nostris respondit: *vt sileat verbum facere; nam id temporis conari ad murum accedere, vt oppidum capiant: et partim tempestate inpediti vigiles non poterant diligentiam praestare, partim illo responso deterrebantur.* Quum ad portam adpropin-

sibi cum equitatu, qui ex prouincia fuisset, praesidio essent. Ac ita lego. *Danisius.* Vulgatum confirmat Doruillianus, quod non temere muto. *Oud.* Ceteri codd. valde discrepant. *M.*

neque, vt ipse. Vulgo atque, *vt ipse*, contra libros bonos et ipsam rem. *M.*

Vllam. Sic NN. et lapides. Contra codd. male *Vllam.*

clam praesidia. Sic Scal. e codd. Sic et Plautus et Terentius. Alii *praesidio.*

sex cohortes. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *XI.*

notum. peritum. Sic Phaedrus 1, 11. *ignotos fallit, notis est derisus.* Plautus Pseud. 2, 4, 29. *nou, notis praedicat.*

adfligeretur: quem vis —.

In Leid. sic est, *aditusquo vis.* Ciacconius ait, in suo etiam *aditus.* Opinor legendum, *adfligeretur aditus, quem —.* Haec sunt verba Oud. qui mox mauult *posses.* *M.* Quia Doruillii codex habet *possis.* Vulgo legitur *posset.* In locis adeo corruptis legendi sunt codices, quantum potest, maxime.

iubet binos equ. incedere.

Res est plana. Altera lectio, *conscendere*, videtur ab iis inuenta, qui equitem *incedentem* ferre non possent; nec poterit defendi, nisi cum Heinio legatur, *iubet binos* (equitem cum pedite) *equum conscendere*, vt c. 4. *M.*

respondit: vt —. Miram Latinitatem! *M.* Barbaries mera.

quaissent: signo dato, ab oppidanis sunt recepti, et pedites equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim, qui remansere, eruptionem in aduersariorum castra fecerunt. Sic illud quum inscientibus accidisset, existimabat magna pars hominum, qui in iis castris fuissent, se prope captos esse.

4. Hoc misso ad Vliam praesidio, Caesar, ut Pompeium ab ea obpugnatione deduceret, ad Cordubam contendit; ex quo itinere loricatos viros fortes cum equitatu ante praemisit: qui, simul in conspectum oppidi se dederunt, in equis recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animum aduerti. Adpropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum quum exissent, loricati, ut supra scripsimus, ex equis descenderunt et magnum proelium fecerunt, sic uti ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sextus Pompeius litteras fratri misit, ut celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Caesar Cordubam caperet, quam ipse illo venisset. Ita Cn. Pompeius, Vlia prope capta, litteris fratris excitus, cum copiis ad Cordubam iter facere coepit.

5. Caesar, quum ad flumen Baetim venisset, ne-

partim, qui remansere. An, passim, qui remanerent? Sed nihil efficitur emendatione. Tanta est varietas verborum, sunt recepti — eruptionem, ut nihil definiri possit. *M.*

In equis recip. Leg. in equos recip. Equites receperunt viros loricatos in equos suos. Lege modo ea, quae sequuntur. Propter varietatem lectionis poterit etiam, *equis recipiuntur*, legi, modo sensu hoc, ut sit, in equos. *M.* Rectius hoc, quam quod vult Goduinus, *ex equis*. Alii codd. cum *equis*.

corbes demisit. De hac ratione faciendi pontis apud veteres multa disputauit Guilfchar-

us (Mém. crit. et hist. p. 48. vel T. I. p. 116) ubi p. 124. et noster locus tractatur, et ex Arriano (de exp. Alex. 5. 7. p. 327. ed. Blanc.) et Suida in Ζεύγμα illustratur. Scilicet, ut paucissimis summam Eunapii loci apud Suidam tradam, corbes illi loco ancorarum fuerunt. Nam demissi ex naue in fluuium, adligati sunt fune ex naui, ut fere ancora ex naui adligata esse solet. Sic conficitur serie nauium, per flumen deinceps nexarum, pons temporarius. *M.*

Tenebant — bipartito. Haec, quia sunt corrupta, non possunt intelligi. Absunt adeo haec omnia a cod. Regio, Noruicensi,

que propter altitudinem fluminis transire posset, lapidibus corbes plenos demisit. Ita insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. Tenebant aduersus oppidum e regione pontis trabes, vt supra scripsimus, bipartito. Huc quum Pompeius cum suis copiis venisset, ex aduerso pari ratione castra ponit. Caesar, vt eum ab oppido commeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere coepit. Pari idem conditione Pompeius. Hic inter Duces duos fit contentio, vter prius pontem occuparet: ex qua contentione quotidiana minuta proelia fiebant, vt modo hi, modo illi superiores discederent. Quae res quum ad maiorem contentionem venisset, ab vtrisque comminus pugna inita, dum cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur et fluminis ripas adpropinquantes coangustati praecipitabantur. Hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumultis exaequabant. Ita diebus pluribus cupiebat Caesar, si qua conditione posset, aduersarios in aequum locum deducere et primo quoque tempore de bello decernere.

6. Id quum animaduertisset aduersarios minime velle, quos ideo a via retraxerat, vt in aequum de-

Petauiano. *Tendebant* in quibusdam edd. (quod alijs esse vult, *in tentoriis erant*; alius trabes tendere coniungit) est ab emendatione. *M.* Dauis. *tendebant* — *tripartito*. illud iam ed. Steph. hoc cod. Thuanus. Clarke *tenebant* — *castra tripartito*. Sed Leid. 1. *tenebat*, quod praefert Oud. relatum ad Caes. legitque *tenebat* — *castra* — *tripartito*.

vt supra scripsimus. i. e. mox. Sic bene cohaerent omnia. Ceterum tota periodus in alijs desinit.

Pari idem. Leg. cum Vrsino, *item*. *M.* Sed *idem* intelligitur, quod Caesar.

vt. Alii *qui, quis*. Conf. Vossius Anal. 4, 2.

pugna inita, dum. Leg. e cod. Noruic. *pugna fiebat, in qua dum* —. Haec lectio est dupliciter corrupta: nam, omisso *fiebat*, transit in *qua in iniqua*, et hoc Ciacconius in *inita* mutauit. *M.* Ita iam Vascosanus.

Id quum. Hoc *id* e codd. et edd. vet. addidit Dauis.

a via retraxerat. Reclamantibus omnibus, quos viderim, libris, lego, *ab Vlia retr.* Haec sunt Ciacconii verba. Cf. c. 4. *M.* Oud. legi luadet quos *Cordubam ab Vlia retraxerat*.

duceret, copiis flumen transductis, noctu iubet ignes fieri magnos. Ita firmissimum eius praesidium Ateguam proficiscitur. Id quum Pompeius ex perfugis rescisset, ea die per viarum angustias carra complura multosque lanistas retraxit et ad Cordubam se recepit. Caesar munitionibus Ateguam obpugnare et brachia circumducere coepit. Cuius rei Pompeio quum nuncius esset adlatus, eo die proficiscitur. Cuius in aduentum, praesidii causa, Caesar complura castella occupauit, partim vbi equitatus, partim vbi pedestris copia in statione et in excubitu castris praesidio esse possent. Hic in adventu Pompeii incidit, vt matutino tempore nebula esset crassissima. Itaque in illa obscuracione cum aliquot cohortibus et equitum turmis circumcludunt Caesaris equites et concidunt, sic, vt vix in ea caede pauci effugerent.

7. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius et trans flumen Salsum per conualles castra inter duo oppida, Ateguam et Vcubim, in monte constituit. Caesar in munitionibus ceterisque, quae ad oppidum

Ita firmissimum — id est, vt ego quidem existimo: Caesar Ateguam, quod erat firmissimum Pompeii praesidium, proficiscitur. *Clarkius*. De hac obsidione v. Frontin. 3, 14.

per viarum angust. MS. Noruic. exhibet: *per viar. difficultatem et angustias*, quae sana et sincera est lectio. *Dauisus*. Et ex hac ceterae omnes sunt deprauatae, veluti, *ea die nactus facultatem angust.* aut, *ea die nactus facultatem per viarum angustias.* M.

multosque lanistas. Sic codd. et edd. priores, teste Oud. Ac saepe sunt in libris de ciuili bello familiae gladiatoriae commemoratae, quas vnus et alter coegerat militiam facere; sed quorum etiam lanistae? Nam nunc milites erant, neque ad rem gla-

dioriam exercebantur. Et quorum multi lanistae? Et cur horum nominatim mentio fit? Praefero igitur vulgatum, *multasque balistas*, a quocumque demum inuectum sit. Lipsius *lixas* voluit legi. M.

partim vbi equitatus, partim vbi. Sic tres codd. boni. Ceterae lectiones ex hac detortae sunt. M.

pedestris copia. Sic Dauis. et cod. Noru. Vulgo *pedestres copiae*.

circumcludunt. Ambiguum est, vtrum Pompeiani Caesaris equites circumcluserint, an Caesariani Pompeianos. At cum praecedentia, tum subsequencia, magis arguunt, Pompeianos a Caesarianis concisos esse. Modo enim ait, castella a Caesare in

obpugnandum opus fuerunt, aggerem vineasque agere instituit. Haec loca sunt montuosa et natura edita ad rem militarem; quae planities diuiduntur Salso flumine, proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo milia. Ex ea regione oppidi in montibus castra habuit Pompeius, in conspectu utrorumque oppidorum, neque suis ausus est subsidio venire. Aquilas et signa habuit tredecim legionum; sed, ex quibus aliquid firmamenti se existimabat habere, duae fuerunt vernaculae, quae a Trebonio transfugerant; una, facta ex coloniis, quae fuerunt in his regionibus; quarta fuit Atrianiana ex Africa, quam secum adduxerat; reliquae ex fugitiuis auxiliares consistebant: nam, de leui armatura et equitatu, longe et virtute et numero nostri erant superiores.

8. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompeius, quod loca sunt edita et ad castrorum munitiones non parum idonea. Nam fere totius ulterioris Hispaniae regio, propter terrae fecunditatem, inopem difficilemque habet obpugnationem et non

hoc occupata esse, ut Pompeii insultum reprimeret: mox subiungitur, Pompeium fugisse, quod minime facturus fuerat, si qualicumque victoria potitus esset. *Rhellicanus*. Quare sub initium periodi legetur, *eum* (non, *cum*) *aliquot coh. vt*, Goduinus monuit. Sed, si hic sensus est, plane repugnat loco Dionis Cass. 43, 33. qui Pompeio feliciter cessisse conatum narrat. *M.*

aggerem vineasque agere. Cf. not. ad G. 2, 12. A. 73.

natura edita ad rem militarem. Hoc ipse scriptor c. 8 explicat, dum plenius dicit. *M.*

vernaculae. Caesari victori traditae erant (de B. C. 2, 20), qui eis Longinum praefecit et, hoc mortuo, Trebonium: a quo defecerunt et rursus causam

Pompeii tueri susceperunt. Dio Cass. 43, 29. *M.* Iurinius legendum putat *duae fuerunt* (scil. veteranae), *quae a Trebonio transfugerant* (v. A. 64) *et vernacula*, de qua deinceps c. 10. 12. 20.

ex fugitiuis auxiliares consist. Barbara locutio, iudice Dodwelto. Dauil. malit *in*. Sed praepositio posset abesse. Iurinat *ex fugitiuis et auxiliariibus constabant.*

de leui armatura, quod adtinet leuem armat. *M.*

propter terrae fecunditatem. Monuit Dauisius, praeeunte Lipsio, *infecunditatem*, et paulo post *non nimis copiosam aqu.* legendum videri, et confert Strabon. l. 3. in. *M.* Si *fecunditatem* retinere malis, intelligi

minus copiosam aquationem. Hic etiam propter barbarorum crebras excursions omnia loca, quae sunt ab oppidis remota, turribus et munitionibus retinentur et, sicut in Africa, rudere, non tegulis teguntur; simulque in his habent speculas et propter altitudinem longe lateque prospiciunt. Item oppidorum magna pars eius provinciae montibus fere munita et natura excellentibus locis est constituta, ut simul aditus adscensusque habeat difficiles. Ita ab obpugnationibus natura loci distinentur, ut ciuitates Hispaniae non facile ab hoste capiantur: id quod in hoc contigit bello. Nam, ubi inter Ateguam et Vcubim, quae oppida supra sunt scripta, Pompeius habuit castra constituta in conspectu duorum oppidorum, ab suis castris circiter milia passuum quatuor grumus est excellens natura, qui adpellatur castra Postumiana: ibi praesidii causa castellum Caesar habuit constitutum.

9. Pompeius, qui eodem iugo tegebatur loci natura et, quod remotum erat a castris Caesaris, animaduvertebat loci difficultatem, et, quod flumine Salso intercludebatur, non esse commissurum Caesarem, ut in tanta loci difficultate ad subsidium submitten-

potest de terra glebosa, frumento, frugibus ferendis apta, aggeribus struendis minus idonea. Oud.

retinentur ab incolis in potestate, defenduntur. M.

rudere. B. Alex. c. 1. M.

distinentur hostes. M.

ab hoste. Alii ab hostibus.

id quod in h. contigit bello. Sic Clarke e codd. Cf. not. ad C. 3, 43. Vulgo quod accidit.

grumus. V. Ind. Etymon Nominus Marc. ducit a congerie et aggerem interpretatur. Grumorum tumulos dicit Vitruv. 8, 3. V. et infra c. 24.

qui eodem. Alii quod.

intercludebatur. Post verbum hoc intelligendum erit, putabat, quod eruumdum est e superiore animaduvertebat. M.

ad subsidium submittendum se mitteret. Mira loquendi ratio, cum potius demittere se ad duram conditionem dicatur, qui difficilem rem suscipit, seque periculo exponit. Sed in cod. Noru. et Petau. legitur, ad subsidium veniret; quamquam nec hoc satis Latinum est. M. Alii committendum. se mitteret. fere ut Germ. sich anschicken. Alias ferre se, dare se, reportare se. Cf. cap. 4. Sed aliud hic latet, Oud. iudice.

castellum obp. coepit etc. Haec

dum se mitteret. Ista fretus opinione, tertia vigilia profectus, castellum obpugnare coepit, ut laborantibus succurreret. Nostri, quum adpropinquassent, clamore repentino telorumque multitudine iactus facere coeperunt, uti magnam partem hominum vulneribus adficerent. Quo peracto, quum ex castello repugnare coepissent, et maioribus castris Caesaris nuncius esset adlatus, cum tribus legionibus est profectus et, quum ad eos adpropinquasset, fuga perterriti multi sunt interfecti, complures capti; in quibus duo * multi praeterea armis exuti fugerunt; quorum scuta sunt relata octoginta.

10. Insequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit. Is signa Saguntinorum retulit quinque, quae ab oppidanis cepit. Suo loco praeteritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Caesarem venissent. Ea nocte Pompeius castra sua incendit et ad Cordubam versus iter facere coepit. Rex, nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat, dum cupidius agmen aduersariorum insequitur, a vernaculis legionariis exceptus est et interfectus.

11. Postero die equites nostri longius ad Cordu-

ita scripta sunt, ut non satis appareat, quis, quid, quomodo fecerit aut perperit sit. Omnes explicationes non tam in verbis sunt, quam inportatae. *castellum* ut est Caesarianorum, ita qui sunt *laborantes*, et ubi, ex verbis non potest cognosci. *Nostri* sunt, obfessi a Pompeio. Ergo, quum *adpropinquassent* non ad nostros, sed Pompeianos referendum est, quum *Pompeiani adprop.* nisi *Nostri* quum *adpropinquasset* legere malimus. *M.* Clarke explicat ita: *Castellum* (Caesaris) *obpugnare coepit Pompeius, ut laborantibus* (Ateguanis a Caesare obfessis) *succurreret. Nostri* (in castello), *quum adpropinquassent* (Pom-

peiani) etc. p. p. legi vult *maioribus castris Caesaris*.

*duo * multi.* Videtur excidisse *Tribuni* vel *Centuriones* vel quid simile.

Saguntinorum. Ergone hos in itinere obprellit? *M.*

Suo loco — venissent. Inexplicabilis locus. Alii habent *praeteritus* aut *perterritus*. Asprenas quidam B. Afr. c. 8. commemoratus est. *M.* Scalig. dedit *praeteritus* e cod. Vrsini. Mox *sua* adiecit Oud. e codd. et edd. vet.

vernaculi sunt Pompeiani: c. 7. Ergo ille Rex Indo Caesarem adiuvit. *M.*

ham versus persecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant; ex iis capti L cum iumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius, Tribunus militum qui fuisset Pompeii, ad nos transfugit, et noctis tertia vigilia in oppido acerrime pugnatum est, ignemque multum miserunt, sic vt omne genus, quibus ignis per iactus solitus est mitti, exerceretur. Hoc praeterito tempore, C. Fundanius, Eques Romanus, ex castris adversariorum ad nos transfugit.

12. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt, se servos esse. Quum venirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio et Pedio fuerant et a Trebonio transfugerant. Eis ad ignoscendum nulla est data facultas et a militibus nostris interfecti sunt. Idem temporis capti tabellarii, qui a Corduba ad Pompeium missi erant perperamque ad castra nostra peruenerant, praecilis manibus missi sunt facti. Pari consuetudine, vigilia secunda ex oppido ignem multum telorumque multitudinem iactando, bene magnum tempus consumlerunt compluresque vulneribus adfecerunt. Praeterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, quum in opere nostri distenti essent acriterque pugnare coeperunt: quorum vis repressa a

persecuti. Sic codd. et edd. vet. Alii *persecuti.*

in oppido. Ategua. Forſan leg. *ex oppido.*

omne genus (telorum), *quibus* —. Cf. B. Al. 14. de mallo. M. Verbum *exercetur* dedit Dauif. e cod. Noruic. et e Petau. Ond. Alii, omiſſo verbo, legunt *sicut et omne genus*. In voce quibus est synthesis.

cum Fabio. Alii *Badio, Badio* etc. Dein leg. forſan *cum Trebonio.*

Idem temporis. Sic codd. et

c. 3 et 20. Vulgo *Eodem tempore.*

Pari consuetudine, qua et antea vſi erant, c. 11.

superiore loco defend. ipsa altitudo loci, e quo pugnabant, defensionem eorum faciliorem reddebat aduersus hostes, in inferiore loco urbem obpugnantes. M.

It, quum. Sic Dauif. e cod. Noru. Legebatur prius *L*, i. e. quinquaginta.

tamen virtute — repulsi —. Nihil deest; quaedam potius redundant. Legerim: *tamen virt. mil. nostrorum, qui in-*

nostris, etsi oppidani superiore loco defendebantur. si, quum eruptionem facere coepissent, tamen virtute militum nostrorum, qui inferiore loco premebantur, repulsi aduersarii bene multis vulneribus adfecti in oppidum se contulerunt.

13. Postero die Pompeius ex castris suis brachium coepit ad flumen Sallum ducere: et, quum nostri equites pauci in statione fuissent a pluribus reperti, de statione sunt deiecti et occisi tres. Eo die A. Valgius, Senatoris filius, cuius frater in castris Pompeii fuisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit et fugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus et interfectus est: idemque temporis glans missa est, inscripta, *quo die ad oppidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum*. Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum ascendere et oppidum potiri posse se sperant, postero die ad murum opus facere coeperunt et bene magna prioris muri pars deiecta est. * Quo facto ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conseruati, missos facere loricatos, quique praesidii causa praepositi oppido a Pompeio essent, orabant. Quibus respondit Caesar, *se condiciones dare, non accipere, consueuisse*. Qui quum in oppidum reuertissent, relato responso, clamore sublato, omni genere telo-

feriore loco premebantur, repulsi aduers. — M. Recte. Sic dedi. Legebatur ita: *nostrorum* * qui, etsi et ante repulsi repetebatur tamen, otiose. Clarke lacunam replendam putabat verbo *reliciebantur* vel simili. *ducere*. Sic Norwic. et Petau. cod. Alii *facere*. Vtrumque recte dicitur. M.

glans. Cf. not. ad G. 5, 43. *sese* — *positurum*. Is, qui glandem inscripserat, de se vxo scripserat: *Scutum ponam*: poteratque ex vnius professione coniectura de reliquorum voluntate

simili fieri. Non male tamen Lipsio placuit: *posituros*. M.

sperant. Alii *sperarent*.

deiecta est. Quia in reliquis huius loci modus rei gestae non satis adpareret, haud dubie h. l. aliquid excidit. Inde asteriscus in edit. Oud. M.

conseruati. Capti et ab oppidanis conseruati.

Qui quum. Alii *Illi*, forsan *Il quum*. Mox alii *reuerfi essent*. Cod. Noru. *oppido reuertissent*, eodem sensu. Sic c. 16: *oppido represserunt*.

rum emisso, pugnare pro muro toto coeperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin eruptionem eo die essent facturi. Ita corona circumdata, pugnatum est aliquamdiu vehementissime, simulque ballista missa a nostris turrem deiecit: qua aduersariorum, qui in ea turre fuerant, quinque deiecti sunt et puer, qui ballistam solitus erat obseruare.

14. Eo praeterito tempore, Pompeius trans flumen Sallum castellum constituit: neque a nostris prohibitus, falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. Item insequenti die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant, aliquot turmae cum leui armatura, inpetu facto, loco sunt deiectae et, propter paucitatem nostrorum equitum, simul cum leui armatura inter turmas aduersariorum protritae. Hoc in conspectu vtrorumque castrorum gerebatur: et maiore Pompeiani exultabant gloria, longius quod, nostris cedentibus, prosequi coepissent. Qui quum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consueissent, ex simili virtute clamore facto, auersati sunt proelium facere.

15. Fere apud exercitus haec est equestris proelii consuetudo: quum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite congreditur, nequaquam par ha-

falsaque. Potius *falsa* e Noruic. et Petau. cod. *M.*

simul cum leui armatura. Sic libri boni. Vulgo *simulque* l. a. male. *M.* Hic verba *simul cum leui armatura* abundare videntur, e superioribus repetita.

aliquo loco. Lips. malit *quo loco.*

recepti. Glandorpius malit *excepti.*

ex simili virtute. Quid hoc

libi vult? Vtrum ad superiora referendum, *nostrum eos exceperunt simili virtute*, non cesserunt iis? An clamorem dicuntur sustulisse propter similem nostrorum virtutem? quia nostros videbant et ipsos audere aliquid. *M.*

equitibus — venissent. Glandorp. addi volebat *auxilio*. Vossius dabat *subuenissent*. Sed Oud. notat, *alicui venire pro aduenire* in vtramque partem sumi. Iustia. 15, 4. *Ptolemaeo*

betur. Id quod in hoc accidit certamine. Quum pedites, ex leui armatura lecti, ad pugnam, equitibus nostris nec opinantibus, venissent, idque in proelio animaduersum esset, complures ex equis descenderunt. Ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre proelium facere coepit, vsque eo, vt caedem proxime a vallo fecerint. In quo proelio aduersariorum ceciderunt CXXIII, compluresque armis exuti, multi vulneribus adfecti in castra sunt redacti: nostri ceciderunt III; faucii XII pedites, equites V. Eius diei insequenti tempore, pristina consuetudine pro muro pugnari coeptum est. Cum bene magnam multitudinem telorum ignemque nostris defendentibus iniecissent, nefandum crudelissimumque facinus sunt adgressi, in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, iugulare et de muro praecipites mittere coeperunt, sicuti apud barbaros: quod post hominum memoriam numquam est factum.

16. Huius diei extremo tempore a Pompeianis et clam nostros tabellarius est missus, vt ea nocte turres aggeremque incenderent et tertia vigilia eruptionem facerent. Ita igne telorumque multitudine iacta, quum bene magnam partem muri consumsissent, portam, quae e regione et in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt copiaque totae eruptionem fecerunt secumque extulerunt calcatas ad fossas com-

Africae pars forte venit. Phaedrus fab. 2. matus no venit malum.

redacti. Sic et c. 34. *Leid.*
1. *reducti.* Heinsius volebat *re-*
lecti.

hospites. ciues, qui eos receperant.

[ad] *nostros tabellarius.* Hoc ad sensu plane nullo additur, quara necessario reiiciendum est. Mens auctoris manifesta est: a *Pompeianis* (Pompeii exercitu extra urbem) *clam nostros ta-*

bellarius (in' oppidum) *missus est.* Haec sunt Clarkii ad li. I. verba, quem secuti sunt Dauisius et Oud. Videtur Cellarius quoque sensisse, in cuius editione est: *a Pompeianis et clam nostros.* M. Cellarium sequor. Putidum est, grauissimos errores seruare. *calcatas.* Adparet, verbum esse deprauatum. In plerisque exemplaribus adscriptum est ad marginem, *crates*, quod vocabulum, vtpote rei militaris, huic loco recte quadrat. *Glandorp.*

plendas et harpagones ad'casas, quae stramentitiae ab nostris hibernorum caussa aedificatae erant, di-
ruendas et incendendas; praeterea argentum et ve-
stimenta, vt, dum nostri in praeda detinerentur,
illi, caede facta, ad praesidia Pompeii se reciperent:
nam, quod existimabat, eos posse conatum efficere,
nocte tota vltra ibat flumen Sallum in acie. Quod
factum licet nec opinantibus nostris esset gestum, ta-
men, virtute freti, repullos multisque vulneribus ad-
fectos oppido represserunt praedaeque et armis eorum
sunt potiti viuosque aliquos ceperunt, qui postero
die sunt interfecti. Eodemque tempore transfuga
nunciauit ex oppido, Iunium, qui in cuniculo fuis-
set, iugulatione oppidanorum facta clamasse, *faci-
nus se nefandum et scelus fecisse: nam eos nihil
meruisse, quare tali poena adficerentur, qui eos
ad aras et focos suos receperant; eosque hospitium
scelere contaminasse: multa praeterea dixisse: qua
oratione deterritos, amplius iugulationem non fecisse.*

17. Ita postero die Tullius Legatus cum Catone
Lusitano venit et apud Caesarem verba fecit: *Vti-
nam quidem Dii immortales fecissent, vt tuus po-*

Et hoc verius videtur, quam
culcitas, quod Dauius reponi
voluit. *M. Calcata* est mate-
ria, sabulo, glarea et calce con-
stans. Sic I. C. H. in Misc.
Lips. nouis Vol. 3. p. 1666.
Addit, Tongris olim *altam cal-
catam* dicam esse viam Roma-
nam admirandi operis, siue
la haute chaussée. Praestat haec
iis, quae Oudend. adfert ad
culcitas.

stramentitiae. Sic Scal. e
eod. Vrsini. Vulgo *stramentis*,
vt 8, 5.

existimabat. Pompeius. Mo-
nuit Clarkius. *M.*

ibat. An, *stabat*? Sic et
Wagnerus vertit. *M.* Foran
pro procedebat.

oppido represserunt, i. e. in
oppidum, vt Virg. 5, 451. *it
clamor coelo*.

iugulatione facta. Cic. pro
Caecina c. 14. *occisio facta*.

cum Catone Lus. Fortasse
legendum, *cum C. Antonio Lus.*
Illius enim c. 18, vt comitis
Tullii, meminit. *Glandorpins*.
Recepit C. Antonio Clarkius.
bene, credo. Sed et Cellius ha-
bet *Catone* et codd. omnes. tum
sequentis capitis initium mira
confusione laborat.

qui neque — victoriam. Hoc
acumen non satis capio. Iulius
Cellus p. 140. initium et finem
huius orationis reperit, deinde
addit: *Multa praeter haec lo-
cutus est, quae scriptorum vi-*

tius miles, quam Cn. Pompeii, factus essem et hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate, praestarem: cuius funestae laudes quippe ad hanc fortunam reciderunt, ut ciues Romani, indigentes praesidii, et propter patriae luctuosam perniciem dedamur hostium numero: qui neque in illius prospera acie primam fortunam, neque in aduersa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot inpetus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiatorum ictus telorumque missus expectantes, victi et deserti a Pompeio, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposcimus; petimusque, ut qualem te gentibus praestitisti, similem te in ciuium deditioe praestes. Et qualem, ait, gentibus me praestiti, similem in ciuium deditioe praestabo.

18. Remissis legatis, quum ad portam venisset Tib. Tullius et quum eum introeuntem C. Antonius insectus non esset, reuertit ad portam et hominem apprehendit. Quod Tiberius quum fieri animaduertit, sinu pugionem eduxit et manum eius incidit. Ita refugerunt ad Caesarem. Eodemque tempore signifer

tio confusa viz intelligi possint. M.

gentibus exteris, Ponto, Aegypto, Gallograeciae. M.

Et qualem, ait, — praestabo. Haec omnia Dauilius deum e Thuaneo codice inseruit, reperitque etiam Clarkius in Regio. Sed et superiora in duobus codd. aliter leguntur: in Petau. est: oramusque, ut clementiam, quam victis gentibus praebuisti, calamitosus ciuibus tuis non deneges. Cui Caesar, se non acerbiorum in ciues futurum, quam in hostes venia donatos fuerit, respondit. Haec eadem Noruic. cod. sic exhibet: ut clem. — acerbiorum in ciues fugatis: ceteris plane omillis. Non-

ne ergo haec omnia additamenta post verbum deposcimus spuria iudicanda erunt? M.

Remissis legatis — ad Caesarem. Miram profecto rem, si sic gesta sit. Hanc obscuritatem bene disiecit codex ille Dauilii, in quo sic legitur: Remissis legatis, quum ad portam venissent, Tib. Tullius, quum introeuntem C. Antonium secutus non esset, reuertit ad portam (scil. Antonius) — animaduertit, sinu pugionem eduxit —. Sed et porro refugit legendum est. M. Codd. Noru. et Petau. venissent. Reliqua bene Dauilius constituit. Sequeretur, ni cum Cellario motuerem, ne quid desit.

sinu pug. eduxit. Ita codd. Bbb

de legione prima transfugit et nunciauit, quo die equestre proelium factum esset, e suo signo perisse homines XXXV, neque licere castris Cn. Pompeii nunciari neque dici, perisse quemquam. Seruus, cuius dominus in Caesaris castris fuisset, vxoremque et filium in oppido reliquerat, dominum iugulauit et ita clam a Caesaris praesidiis in Pompeii castra discessit et indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Caesar, quae in oppido ad defendendum compararentur. Ita litteris acceptis, quum in oppidum reuertissent, qui mittere glandem inscriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugae nunciarunt, quam Pompeius concionem habuisset: *quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducerent ad mare versum: vnum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugae ostenderent*: eum, qui ita locutus esset, iugulatum. Eodem tempore tabellarii eius deprehenso, qui ad oppidum veniebant, quorum literas Caesar oppidanis obiecit et, qui vitam sibi peteret, iussit turrem ligneam oppidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum. Quod difficile erat fa-

laudati. Vulgo *simulque pug. eduxisset, manum*. Inde Oud. *simul pug. eduxit et*. Sed praestat lectio optimorum codd. probata Clarkio et Dauisio.

suo signo. Leg. *e suo signo*, h. e. manipulo. *M.* Bene monitum. sequor.

fuisset — reliquerat. Quanta haec est scribendi negligentia! *M.*

glande scriptum: vt cap. 13. *M.* Hic mentio omissa videtur eius, qui glandem misit; nam seruus id non fecerit; aut pro Caesar scribendum *Pompeius*, quod Clarkio placet, ni quid desit.

Caesar. Cur vero non dixit

ipse Caesari tum, cum in eius castris fuit? *M.*

litteris acceptis. Quis accipit? Vnde? Quales? *M.*

qui mittere — solebant. Ergo nunc plures mittebant? Mihi totus locus obscurus est: nihil satis distincte narratum reperire possum. Multa hic exciderunt, aut scriptor scribere quidem voluit, sed non potuit. *M.* Alii *scriptam*.

descenderent, — ostenderent. Videtur numerus singularis e duobus codd. semper conspirantibus recipiendus. *M.*

eum, qui. Sic Oud. e codd. Vulgo *tum*.

obiecit. Codd. quidam *ab-*

ctu, ut eam turrem sine periculo quis incenderet. Ita * facturus de ligno, quum propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciavit, Pompeium et Labienum de iugulatione oppidanorum indignatos esse.

19. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quae nostra fuisset, ab imo vitium fecit, usque ad tabulatum secundum et tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, et turrim nostram, ut superiorem, incenderunt, idcirco, quod ventum oppidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se deiecit et ad nos transfiliit dixitque, *se cum familia constitutum habuisse, ut una transfugerent ad Caesarem; illam obpressam et iugulatam.* Hoc praeterea tempore tabellae de muro sunt deiectae, in quibus scriptum est inuentum: *L. Minatius Caesari. Si mihi vitam tribues, quoniam ab Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi praestiti, tali virtute et constantia futurum me in te praestabo.* Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Caesarem adierunt, *si sibi vitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dedituros.* Quibus respondit, *se* *Ca-*

tecit, quod praefert Oud. eo sensu, quo G. 5, 48.

*Ita * facturus de ligno.* Res quidem vicumque potest intelligi, aliquem ita facere, h. e. ligneam turrem incendere voluisse; sed nec vulgata lectio Latina, nec scriptura codicum, *ita fune crure de ligno*, sana est. M. Davis. coniicit: *Ita facturus turri lignae quum propius access.* Lips. delebat *de ligno*. hoc mihi placet.

ut superiorem. An, ut eam, de qua ante dictum est? Sed ea non incensa est. Quo sensu igitur superior dicitur? M.

cum familia. Leg. *famula*, quia in Iul. Celsi p. 241. est,

cum ancilla. Monuit Davisius. M. Phaedrus tamen etiam familiam de vno seruo, 3, 19.

Minatius. Hunc Pompeius praefecerat urbis praesidio. Dio Cass. 43, 33. Add. Valer. Max. 9, 2, 4. ubi culpa omnis erga Ateguam crudelitatis, cuius exempla scriptor noster hactenus passim exposuit, in hunc Minatium Flaccum confertur. Aliis falso *Minutius*. M. Aliis *Munatius*. Sed v. Perizonii epistolam in Sylloge Burmanni t. 4. p. 788.

tribues. Sic codd. Vulgo *tribuis*.

futurum. poterat abesse. M. Vulgo additur *esse*.

Bbb 2

de legione prima transfugit et nunciauit, quo die equestre proelium factum esset, e suo signo perisse homines XXXV, neque licere castris Cn. Pompeii nunciari neque dici, perisse quemquam. Seruus, cuius dominus in Caesaris castris fuisset, vxoremque et filium in oppido reliquerat, dominum iugulauit et ita clam a Caesaris praesidiis in Pompeii castra discessit et indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Caesar, quae in oppido ad defendendum compararentur. Ita litteris acceptis, quum in oppidum reuertissent, qui mittere glandem inscriptam solebant, insequenti tempore duo Lusitani fratres transfugae nunciarunt, quam Pompeius concionem habuisset: *quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex aduersariorum conspectu se deducerent ad mare versum: vnum respondisse, ut potius ad dimicandum descenderent, quam signum fugae ostenderent*: eum, qui ita locutus esset, iugulatum. Eodem tempore tabellarii eius deprehensi, qui ad oppidum veniebant, quorum litteras Caesar oppidanis obiecit et, qui vitam sibi peteret, iussit turrem ligneam oppidanorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum. Quod difficile erat fa-

laudati. Vulgo *simulque pug. eduxisset, manum*. Inde Oud. *simul pug. eduxit et*. Sed praestat lectio optimorum codd. probata Clarkio et Dauisio.

suo signo. Leg. *e suo signo*, h. e. manipulo. M. Bene monitum. sequor.

fuisse — *reliquerat*. Quanta haec est scribendi negligentia! M.

glande scriptum: vt cap. 13. M. Hic mentio omissa videtur eius, qui glandem misit; nam seruus id non fecerit; aut pro Caesar scribendum Pompeius, quod Clarkio placet, ni quid desit.

Caesar. Cur vero non dixit

ipse Caesari tum, cum in eius castris fuit? M.

litteris acceptis. Quis accipit? Vnde? Quales? M.

qui mittere — *solebant*. Ergo nunc plures mittebant? Mihi totus locus obcurus est: nihil satis distincte narratum reperire possum. Multa hic exciderunt, aut scriptor scribere quidem voluit, sed non potuit. M. Alii *scriptam*.

descenderent, — *ostenderent*. Videtur numerus singularis e duobus codd. semper conspirantibus recipiendus. M.

eum, qui. Sic Oud. e codd. Vulgo *tum*.

obieci. Codd. quidam ab-

ctu, vt eam turrem sine periculo quis incenderet. Ita * facturus de ligno, quum propius accessisset, ab oppidanis est occisus. Eadem nocte transfuga nunciavit, Pompeium et Labienum de iugulatione oppidanorum indignatos esse.

19. Vigilia secunda propter multitudinem telorum turris lignea, quae nostra fuisset, ab imo vitium fecit, vsque ad tabulatum secundum et tertium. Eodem tempore pro muro pugnatum acerrime, et turrim nostram, vt superiorem, incenderunt, idcirco, quod ventum oppidani secundum habuerunt. Insequenti luce materfamilias de muro se deiecit et ad nos transfiliit dixitque, *se cum familia constitutum habuisse, vt vna transfugerent ad Caesarem; illam obpressam et iugulatam.* Hoc praeterea tempore tabellae de muro sunt deiectae, in quibus scriptum est inuentum: *L. Minatius Caesari. Si mihi vitam tribues, quoniam ab Cn. Pompeio sum desertus, qualem me illi praestiti, tali virtute et constantia futurum me in te praestabo.* Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Caesarem adierunt, *si sibi vitam concederet, sese insequenti die oppidum esse dedituros.* Quibus respondit, *se* *Ca-*

tecit, quod praefert Oud. eo sensu, quo G. 5, 48.

*Ita * facturus de ligno.* Res quidem vicumque potest intelligi, aliquem ita facere, h. e. ligneam turrem incendere voluisse; sed nec vulgata lectio Latina, nec scriptura codicum, *ita fune crure de ligno*, sana est. M. Davif. coniicit: *Ita facturus turri lignae quum propius access.* Lips. deiebat *de ligno*. hoc mihi placet.

vt superiorem. An, vt eam, de qua ante dictum est? Sed ea non incensa est. Quo sensu igitur superior dicitur? M.

cum familia. Leg. *famula*, quia in Iul. Cello p. 241. est,

cum ancilla. Monuit Davifius. M. Phaedrus tamen etiam familiam de vno seruo, 3, 19.

Minatius. Hunc Pompeius praefecerat vrbico praesidio. Dio Cass. 43, 33. Add. Valer. Max. 9, 2, 4. vbi culpa omnis erga Ateguam crudelitatis, cuius exempla scriptor noster hactenus passim exposuit, in hunc Minatium Flaccum confertur. Aliis falso *Minutius*. M. Aliis *Munatius*. Sed v. Perizonii epistolam in Sylloge Burmanni t. 4. p. 788.

tribues. Sic codd. Vulgo *tribuis*.

futurum. poterat abesse. M. Vulgo additur *esse*.

Bbb 2

sarem esse fidemque praestaturum. Ita, ante diem XI. Kalend. Martii oppido potitus, Imperator est appellatus.

20. Quod Pompeius ex perfugis quum deditioem oppidi factam esse scisset, castra mouit Vcubim versus, et circum ea loca castella disposuit et munitionibus se continere coepit. Caesar mouit et propius castra castris contulit. Eodem tempore mane loricatorum unus ex legione vernacula ad nos transfugit et nuntiavit, Pompeium oppidanos Vcubenses conuocasse eisque ita imperauisse, vt, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium itemque aduersariorum victoriae fautores. Hoc praeterito tempore, in oppido, quod fuit captum, seruus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstrauius, dominum iugulasse: is viuus est combustus. Idemque temporis Centuriones loricati octo ad Caesarem transfugerunt ex legione vernacula, et equites nostri cum aduersariorum equitibus congressi sunt et saucii aliquot occiderunt ex leui armatura. Ea nocte speculatores prehensi serui tres et vnus ex legione vernacula. Serui sunt in crucem sublati, militi ceruices abscisae.

21. Postero die equites cum leui armatura ex aduersariorum castris ad nos transfugerunt. Et eo tempore circiter XI equites ad aquatores nostros excu-

praestaturum. Sic codd. et edd. vet. Vulgo *praestitutum.* Alii *praebitutum.*

Imperator. vid. ad B. C. 2, 26. M.

Quod Pomp. Vulgo, *Et Pomp.* Sed quod est, in quo, qua in te, et nequitur cum illo quum, vt quod si, quod nisi. v. Ind. M.

et circum ea l. Sic codd. Vulgo male *sed.*

ita imperauisse. Sic codd. et edd. vet.

Hoc praet. temp. Sic et c. 21 et 14, et mox 22.

in opp. quod fuit captum. Est Ategua, quam scriptor ab Vcubi discerni vult. — De seruo erat cap. 15. 16. M.

in crucem. Alii *in cruce.*

militi. Cod. Vrsini *militibus.* Sed vnus modo captus miles. Tamen *ceruices* plurali numero dici possunt. Sic Terent. Heaut. 2, 2, 131. Imo olim nequidem singulari dicebatur *cervix.* V. Quinctil. 8, 13, 35. et Varro L. 7, 5 et 19.

Ex equitibus. In Leideni primo est, *e quibus.* M.

currerunt, nonnullos interfecerunt, item alios viuos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites VIII. Insequenti die Pompeius securi percussit homines LXXIII, qui dicebantur esse fautores Caesaris victoriae: reliquos in oppidum iussit deduci, ex quibus effugerunt CXX et ad Caesarem venerunt.

22. Hoc praeterito tempore, qui in oppido Ategua Bursauolenses capti sunt, legati profecti sunt cum nostris, vti rem gestam Bursauolensibus referrent, quid sperarent de Cn. Pompeio, quum viderent hospites iugulari, praeterea multa scelera ab iis fieri, qui praelidii causa ab his reciperentur. Qui quum ad oppidum venissent, nostri, qui fuissent equites Romani et Senatores, non sunt ausi introire in oppidum, praeterquam qui eius ciuitatis fuissent. Quorum responsis vltro citroque acceptis et redditis, quum ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de praesidio insecuti ex auersione legatos iugularunt: duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Caesari rem gestam detulerunt et speculatores ad oppidum Ateguam miserunt. Qui quum certum comperissent legatorum responsa, ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent, ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos iugulasset, lapidare et ei manus intentare coeperunt: illius opera se perisse. Ita vix

in oppidum. Intellige *Vcubim*. Alii *versus opp.*

Bursauolenses. Ciaccon. vult *Vrsuonenses* ex cap. 26. *Vrsuonenses* Glandorp. a Plinio 3, 1.

Hospites iugulari. c. 15. *M.*
ab iis, qui — reciperentur,
vt a Munatio. vid. ad cap. 19. *M.*

ad oppidum? scil. *Bursauolam*. Rhellicanus intelligebat *Ateguam*, sed inde venerant.

qui fuissent. Voluit dicere, *qui erant.* *M.*

ad nostros, qui extra opp.

fuissent, qui subsisterant extra oppidum. *M.*

miserunt. Bursauolenses miserunt speculatores Ateguam. Hunc sensum postulat series narrationis. Sed pessime neglexit scriptor dicere, *quis* miserit speculatores. *M.*

Qui quum certum comperissent de legatorum responsis, siue de his, quae ipsi nuper cum legatis essent conlocuti, ita gesta esse omnia. — Hic est sensus, aut saltem debet esse. *M.*

se perisse. subaudi *dicentes*:

periculo liberatus petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Caesarem proficisci: illi se satisfacturum. Potestate data, quum inde esset profectus, praesidio comparato, quum bene magnam manum fecisset et nocturno tempore per fallaciam in oppidum esset receptus, iugulationem magnam facit; principibusque, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, oppidum in suam potestatem recipit. Hoc praeterito tempore, serui transfugae nunciauerunt, oppidanorum bona vendi, nec cui extra vallum licere exire, nisi discinctum; idcircoque, ex quo die oppidum Ategua esset captum, metu conterritos complures profugere in Baeturiam, neque sibi ullam spem victoriae propositam habere: et, si qui ex nostris transfugerit, in leuem armaturam coniici eumque non amplius XVI accipere.

23. Insequenti tempore Caesar castris castra contulit et brachium ad flumen Salsum ducere coepit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco aduersariorum decucurrerunt: nec detinentibus nostris, multis telis iniectis complures vulneribus adfecere. Hic tamen, ut ait Ennius, *Nostris cessere parumper*. Itaque praeter consuetudinem quum a nostris animaduersum esset, cedere, Centu-

recepti. Alii recepit.

vendere. Boni codd. habent *vendi*. Recte. *M.* Recepi.

nec cui. Sic Dauis. bene. Vulgo *ne*. Tum Dauis. Heinl. alii *discincto*. Erat id alias inter poenas militares. *V.* Liplius de mil. Rom. 5. 18.

idcircoque. Alii *idcirco quod*.

et, si qui. Hoc et ex Vossii codice dedit Clarke post Glandorp. Vulgo *ut*.

non amplius XVI (alibus) *accipere* (haud dubie, in diem). Asses intelligi, ubi de militari stipendio sermo est, constat.

vid. Taciti Ann. 1. 17. Liplii Excursus ad h. l. siue potius Liplii Electa 1. 2. An numerus XVI sit genuinus; cur ut exiguus h. l. tradatur; ea esse omnia obscura, ex ipso illo Liplii loco intelligitur. *M.*

nec detinentibus nostris. Puto sensum esse, quum nostri eos detinere s. prohibere non possent. *Al. desinentibus:* sic sensus erit, quem Glandorpius vidit, Caesarianos non desisse s. perstitisse in muniendo. Et hoc verius est. *M.* Bentl. *renitentibus*.

Hic tamen — parumper. Sic

riones ex legione quinta flumen transgressi duo restituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures quum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. Ita, quum is compar proelium facere coepisset et, quum vndique se circumueniri animum aduertisset, parumper ingressus, pedem obfendit. Huius concidentis viri casu passim audito, quum complures aduersariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco aduersarios ad valum agere coeperunt. Ita, dum cupidius intra praesidia illorum student caedem facere, a turmis et leui armatura sunt interclusi. Quorum nisi summa virtus fuisset, viui capti essent: nam et munitione praesidii ita coangustabantur, vt eques, spatio intercluso, vix se defendere posset. Ex his vtroque genere pugnae complures sunt vulneribus adfecti, in quis etiam Clodius Aquitius: inter quos ita comminus est pugnatum, vt ex nostris, praeter duos Centuriones, sit nemo desideratus, gloria se efferentes.

24. Postero die ab Soricaria vtrorumque conuenere copiae. Nostri brachia ducere coeperunt. Pompeius quum animaduerneret, castello se excludi Aspauia, quod est ab Vcubi milia passuum V, haec res necessario deuocabat, vt ad dimicandum descenderet: ne-

Leidenlis primus, nisi quod pro *tamen* est *dum*. Ceteri codd. sunt valde deprauati. Si quis cum Glandorpio *Hic tum* malit, erit dictum, vt *ibi tum* apud Ciceronem, vbi narrat, et transit ad aliud. *M.*

Ita, quum is —. Vitium est in verbo *is*, pro quo duo codd. habent *eis*. Sed ne sic quidem constat de sensu. Glandorpius maluit *alter* pro *ita*. *M.* Lippius malit *vnus*. Oud. *Quum vnus eis compar.*

viri casu passim audito. Pro his est in tribus bonis codd. *temporis aquari fortis insignia*.

Quis haec extricet? Saltem talia incredibilem huius libri corruptionem et perantiquam arguant. *M.*

interiore loco. Fortasse, ex *inferiore loco*. *M.*

a turmis. Sic codd. Alii *et turmis*.

eques — *posset*. Alii *equites* — *posset*.

Aquitius. Alii *Arquitius*. *Aquitius*.

vtrorumque. Alii *vtraeque*. *deuocabat*. Ita libri boni.

Vulgo, *vocabat*. *M.* Sic Phaedrus 1, 20. in re periculosa aptum verbum.

que tamen aequo loco sui potestatem faciebat, sed ex grumo excellum tumulum capiebat, vsque eo, vt necessario cogeretur iniquum locum subire. Quo [de] facto, quum vtrorumque copiae tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, deiectique planitie. Quae res secundum nostris efficiebat proelium. Vndique autem cedentibus aduersariis, nostri magna in caede versabantur. Quibus mons, non virtus, saluti fuit: quo subsidio tunc, nisi aduersperasset, a paucioribus nostris omnique auxilio priuati essent: nam ceciderunt ex leui armatura CCCXXIII, ex legionariis CXXXVIII, praeterquam quorum arma et spolia sunt adlata. Ita pridie duorum Centurionum interitio hac aduersariorum poena est litata.

25. Insequenti die, pari consuetudine quum ad eundem locum eius praesidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto: nam, praeter equites, nullo loco aequo se committere audebant. Quum nostri in opere essent, equitum copiae concursus facere coeperunt: simulque vociferantibus legionariis, quum locum efflagitarent, vt consueti insequi existimare possent, se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili conualle bene longe sunt egressi et planitie iniquiore loco constiterunt. Illi tamen procul dubio

grumo. V. not. ad c. 8.

planitie. An prisca forma pro *planitie*? h. e. in planitiem. Certe hic est sensus. Dauilius *planitiae* eodem sensu maluit. M. Vt Virg. *it clamor coelo*. Cf. c. 13 et 16.

nostri magna. Verbum *nostri* dubium est, quia omnes Oud. codd. habent: *non parum magna* —. Ergo legerim: *Vnd. a. ced. aduersariis, non parum magna in c. versabantur* (aduersarii caedebantur), *quibus* —. Syntaxis esse debebat, *cedentes aduersarii versabantur*: sed saepe sic ablatiui ab-

solute ponuntur, vt h. l., et passim monuerunt interpretes. M.

Quibus mons. Glandorp. et Goduinus malunt leg. *Hostibus. omnique auxilio*. Haec delenda sunt. M.

praeterquam. Alii *praeter*. vt G. 1, 5.

interitio dixit etiam Cic. Verr. 3, 54. Legerim: *ita pridie facta duorum Cent. int.* —. M.

nullo loco aequo. An nulli? vt sit nominatiuus: *nulli, praeter equites*. M.

et planit. in loco. Fortasse legendum, *et in planitiei aequiore loco*. Varietas est mul-

ad congregandum in aequum locum non sunt ausi descendere, praeter vnum Antistium Turpionem, qui, fidens viribus, ex aduersariis sibi parem esse neminem agitare coepit. Hic, ut fertur Achillis Memnonisque congressus, Q. Pompeius Niger, Eques Romanus Italicensis, ex acie nostra ad congregandum progressus est. Quoniam ferocitas Antistii omnium mentes conuerterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositae: nam inter bellatores principes dubia erat posita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita auidi cupidique suarum quisque partium, * expertorum virorum fautorumque voluntas habebatur. Quorum virtute alacri quum ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorumque laudis insignis praefulgens opus caelatum, quorum * pugna esset prope profecto directa, nisi propter equitum * concessum, ut supra demonstrauimus, leuis armatura praesidii causa non longe ab opere castrorum constitisset. Ut nostros equites in receptu, dum ad castra redeunt, aduersarii cupidius sunt insēcuti, vniuersi, clamore facto, inpetum dederunt. Ita metu perterriti, quum in fuga essent, multis amissis, in castra se recipiunt.

26. Caesar ob virtutem turmae Cassianae donauit

tiplex, videturque res ipsa sequenda esse. *M.*

procul dubio coniunxerim cum descendere, ut sit, sine mora et cunctatione descendere. *M.*

praeter vnum Antistium. Ed. Ven. *vnus Antistius Turpio f. d. vir.*

agitare, iactare. Sic codd. boni. Vulgo *cogitare*, quod est interpretamentum. *M.* Curt. 6, 4. eo sensu *agitare* dixit. Sic et Plin. pan. c. 4. Flor. 4, 2, 83.

Achillis Memnon. Horum singulare certamen ad Troiam, quo Memnon periit, copiose descriptum est a Quinto Calabro Paralipom. 2, 395 seqq. Adigit

etiam Dictys Cretensis 4, 6. *Cellar.* Haec comparatio claudicat. Aptior foret Aiakis et Hectoris, iudice Bentleio. Post vocem *congressus* punctum recte iustulit Quid.

acies sunt dispositae, stabant instructae, sed spectandi causa, ut Liu. 1, 25. qui locus omnino quaedam habet huic nostro similia, ut nominatim *factores*, qui fauentes spectant. — Sed locus est foede laceratus. *M.* Nec operae pretium est varietatem codicum referre. Exhibet eam Oudend.

concessum. An, *concursum*? Sic supra dixit. *M.*

milia XIII. et Praefecto torques aureos V et leui armaturae milia X. Hoc die A. Baebius et C. Flavius et A. Trebellius, Equites Romani Astenses, argento prope tecti equites ad Caesarem transfugerunt; qui nunciarunt, Equites Romanos coniurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, vt transitionem facerent; serui indicio omnes in custodiam esse coniectos, e quibus, occasione capta, se transfugisse. Item hoc die litterae sunt deprehensae, quas mittebat Vrfaonem Cn. Pompeius. *S. V. G. E. V. Et si, prout nostra felicitas, ex sententia aduersarios adhuc propulsos habemus, tamen, si aequo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio fert, bellum coniecissim. Sed exercitum citronem non audent in campum deducere, nostrisque adhuc freti praesidiis bellum ducunt; nam singulas ciuitates circumfederunt; inde sibi commeatus capiunt. Quare et ciuitates nostrarum partium conseruabo et bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes in animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu priuati, necessario ad dimicandum descendent.*

27. Insequenti tempore quum nostri temere in opere distenti essent, equites in oliueto, dum lignantur, interfecti sunt aliquot. Serui transfugerunt, qui nunciauere, a. d. III. Nonarum Martii proelium, ad

tecti equites. Leg. *tectis equis* cum Glandorpio, aut *tecti equos* cum codice Dauisii. *M.* Hoc recepit Clarke.

Vrfaonem. Plin. 3, 1. *Vrfo* dicta colonia, quae *Genua Vrbanorum.* Grut. p. 259. *Resp. Vrsonensium.* Cf. c. 22.

S. V. G. E. V. Si valetis, gaudeo: ego valeo. *M.* Sic Dolabella in Epp. Cic. 9, 9.

prout nostra felicitas, quae nostra est felicitas. *M.*

opinio fert. Sic cod. Noru. et ed. Rom. *Vulgo est vel ferro est.*

nostris — praesidiis, nostris adminiculis belli gerendi, v. c. commeatu, quibus insidiantur, sperant se ducturos bellum. *M.* *circumfederunt.* Ita Oud. e codd. et edd. vet. *Vulgo circumfidunt.*

in animo habeo. *Vulgo animo. proelium, ad Sorit.* v. c. 24. Ergo vel *Soricaria*, vel *Soritta* utroque loco ponendum erit. — Syntaxis loci est durior. *M.* *Vulgo proelio.* Alii *proelium affore.*

contra — constitit. *Vulgo circa.* Alii *constituit.*

Soritam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum et Attium Varum circum castella praeesse. Eo die Pompeius castra mouit et contra Hispalim in oliueto constitit. Caesar, priusquam eodem est profectus, luna hora circiter VI. visa est. Ita caltris motis Vcubim, Pompeius praesidium, quod reliquit, iussit incenderent et, deusto oppido, in castra maiora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponte oppidum quum obpugnare coepisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam contraque Pompeium castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra sua praesidia portas clausisset, incendit; milesque, qui fratrem suum in castris iugulasset, interceptus est a nostris et fusti percussus. Hinc itinere facto, in campum Mundensem quum esset ventum, castra contra Pompeium constituit.

28, Sequenti die quum iter facere Caesar cum copiis vellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de tertia vigilia in acie stetisse. Hoc nuncio adlato, vexillum proposuit. Idcirco enim copias eduxerat, quod Versaonensium ciuitati fuissent fautores: antea literas miserat, *Caesarem nolle in conuallem descendere, quod maiorem partem exercitus tironem haberet*. Hae litterae vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita, hac opinione fretus,

hora VI. Est ipse meridies. Narratur, vt prodigium. *M.*

iussit incend. Sic vnus cod. Alii *iussit vt incend.* Alii *iussit incendi.* Nomina vrbium, quae sequuntur, corrupta sunt. *Carula* placet Wesselingio ad Antonini itiner. p. 410. *M.*

contraque. Sic Clarkius e codd. Vulgo copula deest. *fusti percussus.* De fustuario v. Polyb. 6, 35.

vexillum. vid. Ind. *M.*

quod Versaonensium ciuitatis qui fuissent fautores. Sic legendum puto. Sensus est, mi-

serat literas his ciuitatis Vrs. (in ciuitate Vrs.), qui huius ciuitatis fautores Pompeii fuissent, h. e. erant, vt solet hic scriptor loqui. De litteris est c. 26. Ergo utroque loco vel *Vrsaon.* vel *Versaon.* legetur; sed prius est rectius. Quia vero edd. vet. *Fausto* ante verbum *antea* inserunt, maluit Oud. quod, qui *Vrsaon.* praefuisset, *Fausto*, *antea* l. m. Nihil certum est in hoc libro. *M.* V. not. ad c. 26.

exercitus tironem. Vulgo *exercitum*, vt cap. 26. Alii *tironum*.

totum se facere posse existimabat: etenim et natura loci defendebatur et ipsius oppidi munitione, vbi castra habuit constituta. Namque, vt superius demonstrauimus, loca excellentia tumultis contineri; interim nulla planities diuidit.

29. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Planities inter vtraque castra intercedebat, circiter milia passuum quinque, vt auxilia Pompeii duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi et loci natura. Hinc dirigens proxima planities aequabatur, cuius decursum antecedeat riuus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem: nam palustri et voraginoso solo currens erat ad dextrum. Et Caesar, quum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planitie in aequum ad dimicandum aduersarii procederent. Hoc erat in omnium conspectu. Huc accedebat, vt locus illa planitie equitatum ornaret, et diei solisque serenitas; vt mirificum et optandum tempus prope ab Diis immortalibus illud tributum esset ad proelium committendum. Nostri laetari, nonnulli etiam timere, quod in eum locum res fortunaeque omnium deducerentur, vt, quidquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt, id quod aduersarios existimabamus esse facturos; qui ta-

totum facere, facere, quae vellet. Duker. de Latin. Iuriscons. p. 353. *Ouidend.* Scil. ea locutio apud Vlpianum occurrit. Apud Petronium c. 37. *Trimachionis sapientia est.*

Namque — diuidit. Et haec corrupta sunt. *M.* Respice ad C. 1, 43. et Af. 51. Mira h. l. est lectionis varietas.

planities aequabatur, aequa erat s. aequa procurrebat. Quid sit dirigens, nescio. *M.* Puto, directa, directa.

currens erat (vulg. *currebat*)

ad dextrum (vulgo *dextram partem*) *Et.* Pro *partem Et* in codd. est *id quod.* Ergo legetur: *currens erat ad dextrum.* Quod *Caes.* quum *ac. dir.* Sic quod quum coniungitur. v. Ind. in quod. *M.* Vltus participii cum verbo substantiuo etiam optimis scriptoribus notus. vid. Cic. Orat. c. 13.

ornaret. Res postulat, *adiuaret,* aut simile verbum. *M.* Credo, *iuuaret.*

ab Diis immortal. Cf. A. c. 75. et Af. 74. et 82.

men a munitione oppidi mille passibus longius non audebant procedere: in quo sibi prope murum aduersarii proeliandum constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum aequitas loci aduersarios efflagitabat, vt tali conditione contenderent ad victoriam: neque tamen illi a sua consuetudine decedebant, vt aut ab excelso loco, aut ab oppido, discederent. Nostri pede presso propius riuum quum adpropinquassent, aduersarii patrocinari loco iniquo non desinunt.

30. Erat acies XIII aquilis constituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum leui armatura milibus sex: praeterea auxiliares accedebant prope alterum tantum. Nostri praesidia LXXX cohortibus et VIII milibus equitum. Ita, quum in extrema planitie iniquum in locum nostri adpropinquassent, paratus hostis erat superior, vt transeundi superius iter vehementer esset periculosum. Quod quum a Caesare esset animaduersum, ne quid temere culpa sua secus admitteretur, eum locum definire coepit. Quod quum hominum auribus esset obiectum, molestie et acerbe accipiebant, se impediri, quo minus proelium conficere possent. Haec mora aduersarios alacriores efficiebat, Caesaris copias timore impediri ad commitendum proelium. Ita se efferentes iniquo loco, sui

casus. Sic edidisse Scaligerum, monet Oud.: nam in codd. est *causas, curas, cras.* Quaedam edd. *p. hor. castris fieret.* *M.*

id quod. Alii *idque.*

in quo. An, *quod?* vt sit, quia. *M.* Mox *proeliandum* e cod. Noruic. dedit Dauif. e Petau. recepit Oud. Vulgo deest.

decedebant. Sic cod. Reg. Vulgo *discedebant.* Emendauit Dauif.

patrocinari (sibi) *loco in.* *M.* *Nostri praesidia* (noster exer-

citus constitutus erat, h. e. constabat) *LXXX cohort.* *M.* Codd. quidam *cohortes* et *millia.*

transeundi. Duo illi codd. boni, fere conspirantes in hoc libro, habent *transtra.* *M.* Alii *transeundum.*

secus ac voluerat, contra spem et expectationem. *M.* Scalig. *sequius.*

locum definire erit, hunc locum facere et constituere terminum, ad quem vsque progrediantur. *M.*

potestatem faciebant, ut magno tamen periculo accessus eorum haberetur. Hic decumani suum locum, cornu dextrum, tenebant, sinistrum tertia et quinta legio itemque cetera auxilia et equitatus. Proelium clamore facto committitur.

31. Hic etsi virtute nostri antecedeabant, aduersarii se e loco superiore defendebant acerrime, et vehemens fiebat ab utrisque clamor telorumque missu concursus, sic, ut prope nostri diffiderent victoriae: congressus enim et clamor, quibus rebus maxime hostes conterrentur, in conlatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugnae, quum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu fixa cumulatur et concidit aduersariorum multitudo. Dextrum demonstrauius decumanos cornu tenuisse: qui, etsi erant pauci, tamen propter virtutem magno aduersarios timore eorum opera adiciebant, quod a suo loco hostes vehementer premere coeperunt, ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparent, legio aduersariorum transduci coepta sit ad dextrum. Quae simul est mota, equitatus Caesaris sinistrum cornu premere coepit. At ii eximia virtute proelium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniundi

ut magno — haberetur, ut, quamuis ad eos Caesariani accedere possent, at magno tamen id cum periculo fieret. *Clarkius.* Dauil. e codd. Noruic. *magno cum periculo.*

decumani. legio decima, quam Caesar maximi faciebat. v. G. 1, 40.

se — defendebant. Sic codd. Noru. et Petau. Alii *defenduntur.*

missu. Vulgo male *missus.*

diffiderent victoriae. De summa Caesaris in hoc proelio inopia et desperatione Plutarchus (Caes. cap. 56) haec narrat: vix ab eo milites compelli potuisse, ut perleuerarent in proelio, ipsum-

que dixisse, alias se de victoria, hoc die de vita certasse. Conf. Vellei. Paterc. 2, 55. Florus 4, 2, 82. Sueton. Iul. 36. Eadem leguntur in Appian. Ciu. 2, 104. p. 493. sed graui errore dicuntur ad Cordubam accidisse, pro quo, in reliqua Appiani diligentia, πρὸς Μούδαυ necessario ponendum est: nam non modo ceteri omnes sic referunt, et constet ex omni historia, sed ipse Appianus dicit, hoc proelium commissum esse, postquam Pompeius Caesari metum et ignauiam exprobrauerat. Atqui hoc factum est per illas literas, de quibus paulo ante (c. 26), et quibus scriptor noster (c. 28) irritatum ad

non daretur. Ita, quum clamori esset intermixtus gemitus, gladiatorumque crepitus auribus oblatuſ, imperitorum mentes timore praepediebat. Hic, vt ait Ennius, *Pes pede premitur, armis teruntur arma*, aduerſariosque vehementiſſime pugnantes noſtri agere coeperunt; quibus oppidum fuit ſubſidio. Ita ipliſ Liberalibuſ fuſi fugatique non ſuperſuiſſent, niſi in eum locum confugiſſent, ex quo erant egreſſi. In quo proelio ceciderunt milia hominum circiter XXX et ſi quid amplius: praeterea Labienus, Attiuſ Varus; quibus occiſiſ vtriſque ſunus eſt factum: itemque equiteſ Romani, partim ex vrbe, partim ex provincia, ad milia III. Noſtri deſiderati ad hominum mile, partim peditum; partim equitum, ſaucii ad quingentos. Aduerſariorum aquilae ſunt ablatae XIII et ſigna et falceſ: praeterea Duceſ belli XVII capti ſunt. Hoſ habuit reſ exituſ.

32. Ex fuga hac quum oppidum Mundam ſibi conſtituiſſent praefidium, noſtri cogeabantur neceſſario eoſ circumuaſſare. Ex hoſtium armis pro ceſpite cadauera conlocabantur, ſcuta et pila pro vallo, * inſuper occiſi et gladii et mucroneſ et capita hominum ordinata, ad oppidum conuerſa vniuerſa hoſtium ti-

proelium eſſe Caefarem monuit. Ergo Appianuſ de *Mundenſi* pugna egiſt. Copioſuſ eſt de hoc proelio Dio Caſſ. 43, 36. 37. 38. *M.*

Itaque ex utroque genere. Delendum ex. Senſuſ eſt: in utroque genere pugnae, pedituſtri et equeſtri, parem emiſiſſe virtutem; ſed Caefarianoſ pilis viciſſe, h. e. pedites ſ. legioneſ Caefariſ viciſſe. *M.*

a ſuo loco. Codd. et edd. vet. habent praepoſitionem, a recentioribuſ omiſſam.

occuparent in libris bonis: recte: occuparentur in vulgatiſ edd. pleriſque. M.

crepitus. Leid. 1. *ſtreptuſ.*

Sed *crepitus* bene de armis. V. Oud. ad Obſeq. de prodig. c. 104.

timore. Alii *timor.* non male.

Pes pede —. Brantiuſ Homerum (*Iliad.* 13, 131) et Virgiliuſ (*Aen.* 10, 361) iam comparauit. Cui non dictuſ Hylaſ? *M.* Pauluſ Merula in fragm. Ennii h. l. metrum reſtituere laborat; ſed ad hoc in ſoluta oratione non ſemper adtenditur.

ipſiſ Liberalibuſ. Sic et Cic. ep. ad Diu. 12, 25. Incidebant in XVI. Kal. Apr. Cf. Ouid. Faſt. 3, 713.

Ex hoſtium armis — *coeperunt.* Haec ſunt miſere diſcerpta. Scimuſ e Dione Caſſio

morem, virtutisque insignia * proposita viderent, et vallo circumcluderentur aduersarii. * Ita Galli tragulis iaculisque oppidum ex hostium cadaueribus sunt circumplexi, obpugnare coeperunt. Ex hoc proelio Valerius adolescens Cordubam cum paucis equitibus fugit, Sex. Pompeio, qui Cordubae fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio, quos equites secum habuit, his, quod habuit secum pecuniae, distribuit; et oppidanis dixit, *se de pace ad Caesarem proficisci*; et secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis nonnullisque peditibus ad nauale praesidium parte altera Carteiam contendit, quod oppidum abest a Corduba milia passuum CLXX. Quo quum ad octauum miliarium venisset, P. Caluitius, qui castris antea Pompeii praepositus esset, eius verbis nuncium mittit, *quum minus belle haberet, ut mitterent lecticam, qua in oppidum deferri possit*. Litteris missis, Pompeius Carteiam defertur. Qui illarum partium fautores essent, conueniunt in domum, quo erat delatus, (qui arbitrati sunt clanculum venisse,) ut ab eo, quae

(43. 38), congesta esse cadauera, ut, veluti vallum circa oppidum, coaceruarentur: ex Appiano c. 105. (p. 493), cadauera hastis adfixa esse terrae circa oppidum. *M.* Conf. Florus 4, 2, 85. Val. Max. 7, 6, 5. Cellus p. 245.

fugit. Sic boni codd. Vulgo *fugiens*.

Cognito hoc negotio, quos equites secum habuit, his, quod habuit secum pecuniae, distribuit. Sic legendum e Noruic. et Petsu. *M.* Ita restitui locum. Legitur vulgo: *quos equites quod pec. secum habuit.*

mitterent lectioam. Sic codd. Vulgo *mitteret*. male. Subaudi *Cartetenses*.

clanculum. Lipsius coniectabat *Caluitium*, de quo mox.

vellet. Sic codd. Vulgo male *vellent*.

Munda munit. circumdata. Editores nomen *Munda* contra codd. addiderunt. Bene, si historiam spectes: etsi fortasse non opus fuit: nam e cap. 32. satis intelligitur, post proelium Munda esse cinctam. *M.*

Scapula iam ante, quam Cn. Pompeius in Hispaniam venerat, audita Scipionis ad Thapsum clade, a militibus in Hispania lectus est cum Aponio Dux, omnemque Hispaniam Baeticam a Caesare abduxit, posthaec se cum Pompeio coniunxit. Dio

vellet, de bello requirerent. Quum frequentia convenisset, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit.

33. Caesar, ex proelio Munda munitione circumdata, Cordubam venit. Qui ex caede eo refugerant, pontem occupauerunt. Quum eo esset ventum, conviciari coeperunt, *nos ex proelio paucos superesse: quo confugeremus?* Ita pugnare coeperunt de ponte. Caesar flumen transiecit et castra posuit. Scapula, totius seditionis familiae et libertinorum caput, ex proelio Cordubam quum venisset, familiam et libertos conuocavit, pyram sibi exstruxit, coenam adferri quam optimam imperavit, item optimis insternendum vestimentis: pecuniam et argentum in praesentia familiae donavit. Ipse de tempore coenavit, resinam et nardum idemtidem sibi infundit. Ita novissimo tempore servum iussit et libertum, qui fuisset eius concubinus, alterum se iugulare, alterum pyram incendere.

34. Oppidani autem, simul Caesar castra contra oppidum posuit, discordare coeperunt vsque eo, ut

Cass. 43, 29. 30. v. Cic. ad D. 9, 13. *Familia* sunt servi. *M. optimam*. Codd. fere *optimam* habent manifesto errore. Conf. Ind. in *quam*. *M.*

insternendam. Leg. e bonis libris, *insternendum*, ut sit impersonale, *imperavit*, ut *insterneretur*. Alia lectio, *superadditis*, est interpretamentum. Vestimenta sunt h. l. tapetes tricliniorum, vestes stragulae. *M.*

de tempore, ante vespereum, quod alibi est *de die coenare*: unde tempestiva convivia. *M.*

resinam et nardum. In aliis est, *vinum et nardum*; in aliis, *vinum, resinam et nardum*; in aliis *sicam* vel *sitam*. Haec de lectione incerta: pauca de re,

si modo de tantula re dicere operae pretium est. Si vinum et resina coniungatur, vinum resinatum intelligetur, quod Plinius (H. N. 14, 24. 16, 22. et 23, 24) esse dicit resina et pice conditum mitigatumque. Sed non puto dici h. l. vini genus; verum Scapulam capiti infudisse vnguentum, ut eo delicatius coenaret; et, neglecto verbo *vinum*, describi resinam et nardum, h. e. resinam nardi, adeoque vnguentum nardinum resinolius. Si quis in illo *sicam* tricare velit, poterit *spicam* legere, ut spica et nardus sit *spica nardi*, intelligaturque vnguentum, e spica nardi expressum. — De interitu Scapulae verbo dixit Ap-

Ccc

clamor in castra nostra perueniret fere, inter Caesarianos et inter Pompeianos. Erant hic legiones, quae ex perfugis conscriptae; partim oppidanorum serui, qui erant a Sex. Pompeio manumissi, tunc in Caesaris aduentum descendere coeperunt. Legio XIII oppidum defendere coepit: nam, quum iam repugnarent, turres ex parte et murum occuparunt. Denuo legatos ad Caesarem mittunt, ut sibi legiones subsidio intromitteret. Hoc quum animaduernerent homines fugitiui, oppidum incendere coeperunt. Qui superati a nostris sunt interfecti, hominum milia XXII, praeterquam extra murum qui perierunt. Ita Caesar oppido potitus. Dum hic detinetur, ex proelio quos circummunitos superius demonstrauius, eruptionem fecerunt et, bene multis interfectis, in oppidum sunt redacti.

35. Caesar Hispalim quum contendisset, legati deprecatum venerunt. Ita quum oppidum sese tueri dixisset, Caninium Legatum cum praesidio intromittit. Ipse castra ad oppidum ponit. Erat bene magnum intra Pompeianarum partium praesidium, quod Ca-

Appianus l. c. *M.* Oudend. malit pro *sicam* legere *stactam* vel *stactam resinam* i. e. stillaticiam.

perueniret fere. Sic bene ad id verbum retulit Oud.

conscriptae. Add. *fuerant* o cod. Noruic. *Dautsius.*

in Caesaris aduentum descendere. Quid hoc est? Ex loco Dionis Cassii 43. 39. video, oppidanos Caesari fauisse, manumissos ei restitisse et oppidum defendisse. Ergo saltem *descendere in defendere* mutandum est; sed plura essent porro mutanda, ut orationi sensus per-

spicius tribui posset. Sufficit rem indicasse. *M.*

superius demonstr. cap. 35. Sunt Mundenfes. *M.*

redacti. Ita et c. 15.

Ita quum opp. E codd. sic legendum: *Ita ad oppidum tuendum Can. leg. M. Tueri. praesens pro futuro.* V. not. ad G. 2, 32.

Erat bene — proficiscitur. Et haec, mire in codd. variata, sic utcumque constituerunt viri docti. Rem adigit Dio Cass. 43. 39. Quilibet videt, recepto Caesaris praesidio, Philonem clam profectum esse ad conligendum exercitum, eoque conlecto

faris praesidium receptum indignaretur clam quemdam Philonem, illum, qui Pompeianarum partium fuisset defensor acerrimus. Is tota Lusitania notissimus erat. Hic clam praesidia Lusitaniam proficiscitur et Caecilium Nigrum, hominem barbarum, ad Lenium conuenit; qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Rursus in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur; praesidium vigilesque iugulant, portas praeccludunt, de integro pugnare coeperunt.

36. Dum haec geruntur, legati Carteienses renunciarunt, quod Pompeium in potestatem haberent. Quod ante Caesari portas praecclusissent, illo beneficio suum maleficio existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispali pugnare nullo tempore desistebant. Quod Caesar quum animaduerneret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditii incenderent et moenia delerent, ita consilio habito noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere: id quod consulto non existimabant fieri. Ita erumpendo naues, quae ad Baetim flumen fuissent, incendunt. Nostri dum in-

reuersum noctu caedem Caesarianorum fecisse. *M.* Pro *intra* alii *intus*.

clam praesidia. Alii *praesidio*. Tum alii *in Lusitaniam*.

nomine Barbarum. Leg. *hominem barbarum*. Sic Glandorp. et Manutius ad h. l. *M.* Recte. recipio.

Rursus. Clarke & codd. *Reversus*.

Pompeium in potestatem haberent. Cf. c. 32. *M.* Insolens constructio quod — haberent. h. l. tantum occurrit in his libris; nam C. 1, 26. alia significatione venit.

Hispali pugnare. Sic Noru.

et Petau. Vulgo, *Hispalim obpugnare*: falso. Nam Lusitani in urbe erant, eamque defendebant; ut cap. 35. narratum est. Monuerat hoc etiam Cellarius post Goduinum. *M.* Glandorp. emendabat *Hispalim propugnare*.

ut homines perd. incend. h. e. futurum esse, ut homines perditii incenderent. *M.*

patitur — facere. Dio Cass. 43, 39. Ἀμελέστερον προσεδρεύων ὁ Καῖσαρ, ἐλπὶδα εἶπαι ὡς καὶ διαφύγειν δυνησομένοις παρίσχε' καὶ τοῦτου περὶ τοῦ δὴ τοὺς ἐκ τοῦ τεύχους ἐξίοντάς, ἐκείνους ἐλόχιζε καὶ ἀπώλλυε. *M.*

erumpendo. Sic Leid. 1.

Ccc 2

~~etiam~~ illi profugiunt et ab equitibus
~~conspicuntur~~ (sic facto, oppido recuperato, Astam
~~de terra cepit~~ ex qua ciuitate legati ad deditio-
~~nem venerunt~~ Mundenfesque, qui ex proelio in op-
~~pidum confluxerant~~, quum diutius circumfiderentur,
~~hinc multi~~ deditiōnem faciunt et, quum essent in le-
~~gionem~~ distributi, coniurant inter se, vt noctu signo
~~dato~~ qui in oppido fuissent, eruptionem facerent:
~~illi eodem~~ in caltris administrarent. Hac re cognita,
 insequent nocte vigilia tertia tessera data, extra val-
 lum omnes sunt concisi.

5. Carteienses Duces, dum Caesar in itinere re-
 liqua oppida obpugnat, propter Pompeium dissentire
 conperunt. Pars erat, quae legatos ad Caesarem mi-
 serat, pars, qui Pompeianarum partium fautores es-
 sent. Seditione concitata, portas occupant: caedes
 fit magna: saucius Pompeius naues XX occupat lon-
 gas et profugit. Didius, qui Gadibus classi praefuis-
 set, (ad quem simul nuncius adlatus est, confestim
 sequi coepit: partim peditatus et equitatus ad perse-
 quendum celeriter iter faciebant:) item quarto die,
 nauigatione confecta, consequitur eos. Quod inpa-
 rati a Carteia profecti sine aqua fuissent, ad terram

Vulgo male *intrumpendo*: Vid.
 not. ad G. 7, 69.

detinentur. alii distinentur.

Carteienses Duces. Olim in
 edd. erat hoc nexum cum supe-
 riore capite, et legebatur hoc
 modo: *omnes sunt concisi*
Mundenfes Duces. Caesar in
itinere — obpugnat, quae pr.
P. d. coep. Sed Dauisium co-
 dex Noruic. admonuit, vt inde
 ederet: *omnes sunt concisi.*
Carteienses, dum Caesar —
obpugnat, propter —. Idem
 Petau. et Leid. pr. protulit
 ad. nisi quod hi *Cartoienses*

Duces, vno verbo auctiorem
 locum, exhibent. Et sic iam
 Cellarius ediderat, continitque
 historiae. *M.*

pars, qui. Synthesis. E con-
 iectura Glandorpri dederat Sca-
 liger. firmavit Oudend. e codd.
 Leid.

Gadis. Leg. Gadibus, vt alii
 monuerunt. Didius classi Cae-
 saris praefuit. cf. c. 40. et Dio
 Cass. 43, 18. 20. Quae sequun-
 tur, in *partim* et *item* non vi-
 dentur scripturae vitio carere.
Consequitur eos: forsan *eas*;
 scil. naues Pompeii. *M.* Alii

adplicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit et locum quemdam munitum natura occupat.

38. Equites et cohortes, quae ad persequendum missae essent, speculatoribus ante missis certiores fiunt: diem et noctem iter faciunt. Pompeius humeró et sinistro crure vehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorsisset: quae res maxime impediēbat. Ita lectica a turre, qua esset adlatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, quum a Caesaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatus cohortibusque circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter suos a nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura, quem ceperat sibi Pompeius, quamvis magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent, subeunt. In aduentu nostri depelluntur telis: quibus cedentibus, cupidius insequantur aduersarii et confestim tardabant ab accessu. Hoc saepius facto, animaduertebatur, nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire instituit, pariter autem et celeri festinatione circummunitiones in iugo

insequantur, Cap. 39. et 40. legitur etiam *Gadibus*.

peditatus et equitatus — iter faciebant. Sic codd. Vulgo *peditatibus et equitatibus — iter faciens*.

quae — missae. Alii *qui — missi*.

Ita lectica. In Noru. et Petau. tantum haec leguntur: *ita in lectica ferebatur*. Fortasse sensus est, lecticam a turre (villa: v. ad B. Afr. 40) adlatam esse, et in ea Pompeium gestatum, quasi scriptum fuerit: *Ita, lectica*

a turre qua esset adlata, in ea ferebatur. Sed non est tanti, quaerere. Conf. cap. 32. *M*.

Lusitanus, milites Lusitani, Pompeium stipantes. Cf. cap. 40. *Clarkius*.

difficultas. God. Noruic. *difficilis*.

Nam idcirco —. Haec usque ad finem capituli obscura, et varie deprauata sunt. *M*.

munitum locum. Alii *ad munitum locum*.

Opere circummun. inst. Codd.

cendio detinentur, illi profugiunt et ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere coepit, ex qua ciuitate legati ad deditiōnem venerunt, Mundenſesque, qui ex proelio in oppidum confugerant, quum diutius circumſiderentur, bene multi deditiōnem faciunt et, quum eſſent in legiōnem diſtributi, coniurant inter ſe, vt noctu ſigno dato, qui in oppido fuiſſent, eruptionem facerent: illi caedem in caltris adminiſtrarent. Hac re cognita, inſequenti nocte vigilia tertia teſſera data, extra valum omnes ſunt conciſi.

37. Carteienſes Duces, dum Caſar in itinere reliqua oppida obpugnat, propter Pompeium diſſentire coeperunt. Pars erat, quae legatos ad Caſarem miſerat, pars, qui Pompeianarum partium fautores eſſent. Seditione concitata, portas occupant: caedes ſit magna: ſaucius Pompeius naues XX occupat longas et profugit. Didius, qui Gadibus claſſi praefuiſſet, (ad quem ſimul nuncius adlatus eſt, conſeſſim ſequi coepit: partim peditatus et equitatus ad perſequendum celeriter iter faciebant:) item quarto die, nauigatione conſecta, conſequitur eos. Quod inparati a Carteia proſecti ſine aqua fuiſſent, ad terram

Vulgo male *intrumpendo*: Vid. not. ad G. 7, 69.

detinentur. alii diſtinentur.

Carteienſes Duces. Olim in edd. erat hoc nexum cum ſupiore capite, et legebatur hoc modo: *omnes ſunt conciſi Mundenſes Duces. Caſar in itinere — obpugnat, quae pr. P. d. coep.* Sed Dauſium codex Noruic. admonuit, vt inde ederet: *omnes ſunt conciſi. Carteienſes, dum Caſar — obpugnat, propter —.* Idem ex Petau. et Leid. pr. protulit Oud. niſi quod hi *Carteienſes*

Duces, vno verbo auctiorem locum, exhibent. Et ſic iam Cellarius ediderat, conuenitque hiſtoriae. *M.*

pars, qui. Syntheſis. E coniectura Glandorpii dederat Scalliger. firmavit Oudend. e codd. Leid.

Gadis. Leg. Gadibus, vt alii monuerunt. Didius claſſi Caſaris praefuit. cf. c. 40. et Dio Caſſ. 43, 18. 20. Quae ſequuntur, in *partim* et *item* non videntur ſcripturae vitio carere. *Conſequitur eos*: forſan *eas*; ſcil. naues Pompeii. *M.* Alii

adplicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naues incendit, nonnullas capit. Pompeius cum paucis profugit et locum quemdam munitum naturā occupat.

38. Equites et cohortes, quae ad persequendum missae essent, speculatoribus ante missis certiores fiunt: diem et noctem iter faciunt. Pompeius humerō et sinistro crure vehementer erat saucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorfisset: quae res maxime impediēbat. Ita lectica a turre, qua esset adlatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, quum a Caesaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatus cohortibusque circumcluditur. Erat accessus loci difficultas. Nam idcirco, quod propter suos a nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitum locum natura, quem ceperat sibi Pompeius, quamvis magna multitudine deducti homines ex superiore loco defendere possent, subeunt. In aduentu nostri depelluntur telis: quibus cedentibus, cupidius insequēbantur aduersarii et confestim tardabant ab accessu. Hoc saepius facto, animaduertebatur, nostro magno id fieri periculo. Opere circummunire instituit, pari autem et celeri festinatione circummunitiones in iugo

insequuntur, Cap. 39. et 40. legitur etiam *Gadibus*.

peditatus et equitatus — iter faciebant. Sic codd. Vulgo *peditatibus et equitatibus — iter faciens*.

quae — missae. Alii *qui — missi*.

Ita lectica. In Noru. et Petau. tantum haec leguntur: *ita in lectica ferebatur*. Fortasse sensus est, lecticam a turre (villa: v. ad B. Afr. 40) adlatam esse, et in ea Pompeium gestatum, quasi scriptum fuerit: *Ita, le-*

ctica a turre quae esset adlata, in ea ferebatur. Sed non est tanti, quaerere. Conf. cap. 32. *M*.

Lusitanus, milites Lusitani, Pompeium stipantes. Cf. cap. 40. *Clarkius*.

difficultas. God. Noruic. *difficilis*.

Nam idcirco —. Haec usque ad finem capituli obscura, et varie deprauata sunt. *M*.

munitum locum. Alii *ad munitum locum*.

Opere circummun. inst. Codd.

dirigunt, vt aequo pede cum aduerfariis congredi possent. A quibus quum animaduersum esset, fuga sibi praesidium capiunt.

39. Pompeius, vt supra demonstrauius, saucius et intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem neque equo, neque vehiculo saluti suae praesidium parare poterat. Caedes a nostris vndique administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxiliis. Ad conuallem autem atque exesum locum, vt in speluncam, Pompeius se occultare coepit, vt a nostris non facile inueniretur, nisi captiuorum indicio. Ita ibi interficitur. Quum Caesar Gadibus fuisset, Hispalim pridie Id. Aprilis caput adlatum et populo datum est in conspectum.

40. Interfecto Cn. Pompeio adolescente, Didius, quem supra demonstrauius, illa adfectus laetitia, proximo se recepit castello nonnullasque naues ad reliendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna superuerunt, ad signum se receperunt et, bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic enim non aberat diligentia ad naues tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones eliciebatur: et sic prope quotidianis pugnis ini-

quidam praemittunt *Loca capta*. E glossa esse putat Oud.

exclusa munitione. Res postulabat hunc sensum, munitionem, in qua Pompeius latuerit, expugnatam et Pompeium ea exclusum esse. In iis, quae sequuntur, consentiunt et reliqui scriptores, Pompeium latitantem detectum caesumque esse. Dio Cass. 43, 40. Appian. l. c. M.

vt in speluncam. Sic codd. Alii *vt speluncam* vel *in spelunca*. Mox ibi interficitur. A Caesonio (Καίωνος Δείκωνος

vocat Dio 43, 40.) Caesaris Legato, apud Lauronem oppidum caesum scribunt Florus 4, 2, 86. et Cellus p. 245.

Gadibus fuisset. Sic codd. boni: altera lectio, *cum Caesar gradiebatur Hispalim*, etiam ferri potest. M.

Lusitani. Cf. c. 36.

eliciebatur. Hoc pro vulg. *eliciebatur* Glandorpius restituit. M.

repeterent. Legendum esse

dias ponunt et tripartito signa distribuunt. Erant parati, qui naues incenderent, incensusque, qui subsidium repeterent. Ii sic dispositi erant, vt a nullo conspecti omnium ad pugnam contenderent. Ita, quum ex castello Didius ad propellendum processisset, cum cœpiis, signum a Lusitanis tollitur, naues incenduntur, simulque, qui in castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiae clamore sublato circumueeniunt. Didius, magna cum virtute cum compluribus interficitur: nonnulli ea pugna scaphas, quae ad litus fuerant, occupant: item complures nando ad naues, quae in salo fuerunt, se recipiunt: ancoris sublati, pelagus remis petere coeperunt. Quae res eorum vitae subsidio fuit. Lusitani praeda potiuntur. Caesar Gadibus rursus ad Hispalim recurrit.

41. Fabius Maximus, quem ipse ad Mundam ad praesidium obpugnandum reliquerat operibus assiduus, hostesque circum sese interclusi, inter se decernere, facta caede bene magna, * eruptionem faciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non praetermittunt et reliquos viuos capiunt, XIII milia, ac deinde Vrlaonem proficiscuntur: quod oppidum ma-

repellerent, Glandorpius vidit. Idem mox pro *omnium* ponit *omnino*. *M.* Desunt haec *incensusque* — *repeterent* ab edd. vet. Vnde lacunam hic esse suspicatur Oud. vel vlcus. Id. ni sit, probat coniecturam Glandorpii. Mox pro *conspectu* vulgo *conspectu*.

in castello. Vtique leg. *in castello*. *M.* Sic cod. Noru. Sed Oudend. retinet vulg. cum Clarkio. Distinguntur hic, vt putat, ab iis, qui ex castello iam cum Didio processissent.

Gadibus. Alii *a Gadibus*.

ad Mundam praef. obp. Leg. *Mundae ad praef. obp.* Vidit Dauisius; praeiuerat Glandorpius. De re conf. cap. 32. *M.* Edd. vet. *quem ipse ad praef. obp. reliq.* Vulgo *ad Mundam*, ineptum, ni legas *ad Mundam ad praef.* quod ita recepi. *ad Mundam* habet Leid. prim.

hostesque — *faciunt*. Mutilata sunt haec omnia. *M.*

Vrlaonem. Cod. Doru. *Vrlaonem*. Cf. not. ad c. 26.

gna munitione continebatur, sic, vt ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus, ab obpugnando hoste abuerteret. Huc accedebat, vt aqua, praeterquam in ipso oppido Munda, circumcirca nusquam reperiretur propius milia passuum octo. Quae res magno erat adiumento oppidanis. Tum praeterea accedebat, vt agger materiesque, vnde solitae sunt tures agi, propius milia passuum VI non reperiiebantur. Ac Pompeius, vt oppidi obpugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum succisam intro congestit. Ita necessario deducebantur nostri, vt a Munda, quam proxime ceperant, materiem illo deportarent.

42. Dum haec ad Mundam geruntur et Vrsanem, Caesar, quum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione aduocata, commemorat, initio *Quaesturae suae eam prouinciam ex omnibus prouinciis peculiarem sibi constituisse et, quae potuisset eo tempore, beneficia largitum esse. Insequenti Praetura ampliato honore, vectigalia, quae Metellus inposuisset, a Senatu petisse et eis pecuniis prouinciam liberaffe: simulque, patrocinio sus-*

ad obpugnandum hostem. Leg. cum Goduino et Cellario, *ab obpugnando.* Pro *appeteret*, quod in codd. est, bene editores *auerteret* posuerunt. *M.* Vulgatum male defendit Clarkius. Emendationem recepi.

vt aqua — octo. Sic Oud. sed alii exhibuerant: *quod aqua, praeterquam in ipso oppido, non erat: nam circumcirca. rivus nusquam reperiiebatur —.* *M.* Oudend. secutus est codd. Noru. et Petau. *Vt pro quod* mox iterum occurrit, et quidem

cum indicatuo. *Ritus* abest ab edd. vet.

agi. Res fieri postulat. *M.*

reperiiebantur. Huius syntaxeos culpam scriptori ipsi nemo, opinor, tribuet. *M.*

oppidi obpugnat. Saltem *propugnationem* legetur, vt multi dixerunt. *M.* Codd. omnes habent *ad oppidum.* Latere quid putat Oud. Forte pro *tutorem* legendum *lentorem, diuturniorem.*

Quaesturae suae. Sueton. Iul.

cepto, multis legationibus ab se in Senatum inductis, simul publicas priuatasque causas, multorum inimicitiis susceptis, defendisse: suo item in Consulatu absentem, quae potuisset, commoda prouinciae tribuisse: eorum omnium commodorum esse et inmemores et ingratos in se et in Populum Romanum, hoc bello et in praeterito tempore cognosse. Vos, iure gentium et ciuium Romanorum institutis cognitis, more barbarorum, Populi Romani magistratibus sacrosanctis manus semel et saepius adtulistis; et luce clara Cassium in medio foro nefas interficere voluistis. Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desitae Populi Romani in hac prouincia haberi. Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur. Ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem ullo tempore retinere potuistis. Priuatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a vobis receptus, fasces imperiumque sibi adripuit: multis interfectis ciuibus, auxilia contra Populum Romanum comparauit: agros prouinciamque vestro impulsu depopulauit. In quo vos victores existimabatis? An, me dele-

c. 7. De Praetura ibid. c. 18. Cellarius.

legationibus. Vulgo male, *legibus.* M. Contra codd. et edd. vet.

publ. priuatasque causas. Codd. et edd. vet. *publicis priuatisque causis*, vbi subintelligendum prouinciam defendisse.

et ingratos. Codd. quidam addunt eos.

iure gentium. Hic inuitis codd. et edd. vet. intrudunt inquit.

semel et saepius. Sic codd. Sed vulgo, *saepe et saepius.* M.

Cassium. vid. B. Al. 52. M. *desitae.* Sic codd. Petau. et Scaligeri. Vulgo *desint.*

imperium adripuit. Dio Cass. 43, 30. M.

prouinciamque. Sic Oud. e codd. et edd. vet. Vulgo *vestramque prouinciam.*

In quo vos —. Quibus in rebus, quae cum ita essent, num vos victores fore sperabatis? M. Scäl. male in quos.

*to, non animum aduertebatis, decem habere legiones Populum Romanum, quae non solum vobis obsistere, sed etiam coelum diruere possent? quarum laudibus et virtute * * **

animum aduertebatis. Vulgo *animaduertebatis.* \

legiones. Codd. varii *lectas* quidem *legiones.*

coelum diruere. Haec iactantia est à Caesaris ingenio alienissima, et sunt haec verba rectius adfuta. Similiter in quibusdam libris antiquis inepte adfuitur: quarum laudibus et virtute *totus in orbe terrarum mundus exsultat.* Ceterum plures codices verbo indicant, multa hic deesse, ut adeo hic de

bello Hispaniensi liber omnibus modis mutilus sit. — His rebus gestis, Caesar eas Hispaniae civitates, quae ipsum adiuuerant, agris, immunitate, iure ciuitatis ornauit; inimicas agris priuauit, iisque grauiora tributa constituit. Romam reuersus mense Octobri anni 709. P. V. C. (Vellei. Paterc. 2, 56), non sine inuidia de *clutibus* victis triumphauit, cum antea (B. Afr. cap. vlt.) non nisi de exteris triumphos agere solitus fuisset. Dio Cassius 43, 39--43. M.

C. IVLII CAESARIS
F R A G M E N T A

C. IVLII CAESARIS

F R A G M E N T A

EX LIBRIS EPISTOLARVM AD M. T. CICERONEM.

CAESAR IMP. S. D. CICERONI IMP.

Quum Furnium nostrum tantum vidissem, neque loqui neque audire me commode potuisset, quum properarem, atque essem in itinere, praemissis iam legionibus: praeterire tamen non potui, quin et scriberem ad te et illum mitterem, gratiasque agerem. etsi hoc officium et feci saepe, et saepius mihi facturus videor: ita de me mereris. in primis a te peto, quoniam confido me celeriter ad urbem venturum, ut te ibi videam; ut tuo consilio, gratia, dignitate, ope omnium rerum uti possim. Ad propositum revertar: festinationi meae breuitatique litterarum ignoscas: reliqua ex Furnio cognoscas. Vale. *Ex Cic. ad Attic. 9, 6.*

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S.

Recte auguraris de me (bene enim tibi cognitus sum) nihil a me abesse longius crudelitate. atque ego quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum, meum factum probari abs te, triumpho gaudio: neque illud me mouet, quod ii, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent. nihil enim malo, quam et me mei similem esse, et illos sui. Tu velim mihi ad urbem praesto sis, ut tuis consiliis atque opibus, ut consueui, in omnibus rebus utar. Dolabella tuo nihil mihi scito esse iu-

cundius, hanc adeo habeo gratiam illi: neque enim aliter facere potuit. tanta eius humanitas, is sensus, ea in me est beneuolentia. Vale. *Ex Cic. ad Attic.* 9, 16.

Reperitur et apud Iul. Celsum p. 186. Porro cf. C. 1, 23. 84. et Cic. ad Attic. 10, 4.

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S.

Etsi te nihil temere, nihil imprudenter facturum iudicaram, tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimaui, et pro nostra beniuolentia petendum, ne quo progredereis proclinata iam re, qua integra etiam progrediendum tibi non existimasses. namque et amicitiae grauiorem iniuriam feceris, et tibi minus commode consulueris, si non fortunae obsecutus videbere (omnia enim secundissima nobis, aduersissima illis accidisse videntur) nec causam secutus (eadem enim tum fuit, quum ab eorum consiliis abesse iudicasti,) sed meum aliquod factum condemnasse: quo mihi grauius abs te nihil accidere potest: quod ne facias, pro iure nostrae amicitiae a te peto. Postremo, quid viro bono et quieto et bono ciui magis conuenit, quam abesse a ciuilibus controversiis? quod nonnulli quum probarent, periculi causa sequi non potuerunt; tu, explorato et vitae meae testimonio, et amicitiae iudicio, neque tutius, neque honestius reperiens quidquam, quam ab omni contentione abesse. XV. Kal. Mai. ex itinere. Vale. *Ex Cic. ad Attic.* 10, 8.

V. et ep. ad Att. 10, 9.

M. Orfium quem mihi commendas, vel Regem Galliae faciam, vel Leptae Legatum: si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem. *Ex Cic. ad Fam.* 7, 5.

Turnebus vel Leptae delega; Lambinus vel Leptae delegabo. Rutgersius V. L. 1, 5. vel Leptide legatum.

Neque pro cauto ac diligente se castris continuit.
Ex Charif. l. 1. col. 101. edit. Putschii.

Quid quaeris, quid Caesar ad me scripserit? quod
 saepe, gratissimum sibi esse, quod quierim: oratque
 in eo ut perseuerem. *Ex Cic. ad Attic. 8, 11.*

De Tribunatu quod scribis, ego vero nominatim
 petui Curtio, et mihi ipse Caesar nominatim Curtio
 paratum esse rescriptit. *Ex Cic. ad Quintum fr.*
3, 1, 3.

Quod quidem propemodum videor ex Caesaris
 litteris ipsius voluntate facere posse: qui negat neque
 honestius neque tutius mihi quidquam esse, quam ab
 omni contentione abesse. *Ex Cic. ad Attic. 10, 9.*

Caesar mihi ignoscit per litteras, quod non ve-
 nerim seseque in optimam partem id accipere dicit.
 Facile patior, quod scribit, secum Tullium et Ser-
 vium questos esse, quia non idem sibi quod mihi re-
 misisset. — sed tamen exemplum misi ad te Caesaris
 litterarum. *Ex Cic. ad Attic. 10, 3.*

Sestius apud me fuit et Theopompus, pridie ve-
 nisse a Caesare narrabat litteras: hoc scribere, sibi
 certum esse Romae manere: causamque eam adscri-
 bere, quae erat in epistola, ne se absente leges suae
 negligerentur, sicut esset neglecta sumptuaria. *Ex Cic.*
ad Attic. 13, 7.

Conf. de lege sumptuaria Sueton. Iul. cap. 43. et Cic. ad
 fam. 9, 15.

Sed heus tu, celari videor a te, quomodonam,
 mi frater, de nostris versibus Caesar? Nam primum
 librum se legisse scripsit ad me ante: et prima, sic,
 ut neget se ne Graeca quidem meliora legisse. Reli-
 qua ad quemdam locum *παρρησια*, hoc enim utitur
 verbo etc. *Ex Cic. ad Quintum fr. 2, 16.*

inscriptio quidem alia aliae locum et nomen teneret; sed in legendo locus cuique suus et potestas restitueretur, — est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Caesaris scriptarum. *Ex Gellio 17, 9.*

Steganographiae hoc specimen est, a qua differt prorsus tachygraphia, quae in notis Tironis et Senecae spectatur. Opus Probi Grammatici, de quo hic sermo, non confundendum est cum eius libello *de notis Romanorum*, qui aenum tulit.

EX EPISTOLA AD Q. PEDIVM.

CAESAR Q. PEDIO S.

Pompeius se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum et multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab utroque portus cornu moles iacimus, ut aut illum quam primum transiicere, quod habet Brundulii copiarum, cogamus, aut exitu prohibeamus. *Ex Cic. ad Attic. 9, 14.*

Cf. Iulium Celsum p. 188.

EX EPISTOLA AD PISONEM.

Locellum tibi signatum remisi. *Ex Char. lib. 1, col. 60.*

EX LIBRO EPISTOLARVM AD ANTONIVM.

Nam ad me misit Antonius exemplum Caesaris ad se litterarum, in quibus erat, se audiuisse Catonem et L. Metellum in Italiam venisse, Romae ut essent palam: id sibi non placere; ne qui motus ex eo fierent: prohiberique omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset. deque eo vehementius erat scriptum. *Ex Cic. ad Attic. 11, 7.*

EX LIBRO EPISTOLARVM AD SERVILIUM.

P. Sequilus pater ex litteris, quas sibi a Caesare missas esse dicebat, significat valde te sibi gratum fecisse, quod de sua voluntate erga Caesarem humanif-

sime diligentissimeque locutus esses. *Ex Cic. ad Quintum fr. 3, 1, 6.*

DE C. IVLII CAESARIS EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epistolae quoque eius ad Senatum exstant: quas primus videtur ad paginas, et formam memorialis libelli conuertisse: cum antea Consules et Duces non nisi transuersa charta mitterent scriptas. exstant et ad Ciceronem; item ad familiares, domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, ut nullum verbum effici posset: quae si quis inuestigare et persequi vellet, quartam elementorum litteram, id est, *D* pro *A*, et perinde reliquas commutet. *Ex Suet. in Caes. c. 56.*

Scribere, et legere simul, dictare et audire solitum accepimus. epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut, si nihil aliud ageret, septenas. *Ex Plin. 7, 25.*

Non dubito, quin tuis (*Caesarem adloquitur*) litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum (*Deiotarum*) Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omni sollicitudine abstraxerit: iubes enim eum *bene sperare et bono esse animo*, quod scio te non frustra scribere solere. *Apud Ciceronem in Orat. pro Deiotaro c. 14.*

Πομπήιος — ἐκέλευε τοῖς παροῖς etc. Appianus Ciu. 2, 79. refert strategema Pompeii, de quo apud Caesarem C. 3, 92. idque in litteris suis Caesarem inprobasse scribit:

Quam (*Britanniam*) Caesar, ille auctor vestri nominis, quum Romanorum primus intrasset, alium se orbem terrarum scripsit reperisse, tantae magnitudinis arbitratus, ut non circumfusa Oceano, sed complexa ipsum Oceanum videretur. *Ex Eumenii in Panegyri. Constantii Caes. c. 11.*

D d d 2

Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησαν ἱππαζόμενοι τὰς ἐπιστολάς ὑπαγορεύειν καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν· ὡς δὲ Ὀππιδὸς Φησι, καὶ πλείοσι. λέγεται δὲ καὶ τὰ διὰ γραμμάτων τοῖς Φίλοις ὁμιλεῖν, Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι. *Ex Plutarcho in Caes. c. 17.*

EX ORATIONIBVS IN FVNERE IVLIAE ET CORNELIAE.

Quaestor Iuliam amitam, vxoremque Corneliam, defunctas laudauit e more pro rostris. sed in amitae quidem laudatione de eius ac patris sui origine sic refert: *Amitae meae Iuliae maternum genus ab Regibus ortum, paternum cum Diis immortalibus coniunctum est; nam ab Anco Marcio sunt Marcii Reges: quo nomine fuit mater; a Venere Iulii, cuius gentis familia est nostra. Est ergo in genere et sanctitas Regum, qui plurimum inter homines pollent, et caerimonia Deorum, quorum ipsi in potestate sunt Reges. Ex Sueton. c. 6.*

Ὅτε τῆς Μαρίου γυναικὸς ἀποθανούσης, ἀδελφιδῶς ὦν αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθε καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίου προθέσθαι. *Ex Plutarcho in Caesare c. 5. qui addit: τὸ μὲν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέρας λόγους ἐπιταφίους διαξέναι, πάτριον ἦν Ῥωμαίοις· νέαις δ' οὐκ ὦν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπε Καῖσαρ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης.*

EX ORAT. PRO BITHYNIS.

C. Caesar Pont. Max. in oratione, quam pro Bithynis dixit, hoc principio vsus est. *Vel pro hospitio Regis Nicomedis, vel pro horum necessitate, quorum res agitur, refugere hoc munus, M. Vinici, non potui: nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur; neque clientes sine summa infamia deferi possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus. Ex Gellio 5, 13.*

Quid ergo? *syngraphae non sunt, sed res aliena est. Ex Iulio Rufiniano de figuris. Edit. Rhetorum Capperon. p. 30.*

EX ORAT. PRO LEGE PLAVTIA.

Reperi tamen in oratione C. Caesaris, qua Plautiam rogationem suavit, *necessitatem* dictam pro *necessitudine*, id est, iure adfinitatis. verba haec sunt: *Equidem mihi videor pro nostra necessitate, non labore, non opera, non industria defuisse. Ex Gell. 13, 3. et Nonio in voce Necessitas, 4, 323.*

EX ORAT. IN CN. DOLABELLAM.

Caesar in Dolabellam actionis III. *ibi isti, quorum in aedibus fanisque posita, et honori erant, et ornatu.* In libris quoque Analogicis omnia istiusmodi sine i littera dicenda censet. *Ex Gell. 4, 16.*

Nono decimo aetatis anno L. Crassus C. Carbonem, vno et vigesimo Caesar Dolabellam, altero et vigesimo Asinius Pollio Catonem, non multo aetatem antecedens Calvus Vatinius, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. *Ex Dialogo de oratoribus c. 34.*

Caeterum composita seditione civili, Cornelium Dolabellam Consularem et triumphalem virum, repetundarum postulavit, absolutoque Rhodum secedere statuit. *Ex Sueton. c. 4.*

Diuus quoque Iulius, quam coelestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columnen, vim facundiae propriae expressit, dicendo in adculpatione Cn. Dolabellae, quem reum agit, extorqueri sibi causam optimam L. Cottae patrocinio. *Ex Valer. Max. 8, 9.*

Ne forte erretis et eundem hunc Cn. Dolabellam putetis esse, in quem C. Caesaris orationes le-

gitis, scire vos oportet, duos eodem tempore fuisse — Dolabellas: horum alterum Caesar accusavit, nec damnavit. *Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.*

Significat et Caesarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus non est quantum oportuit per Hortensii gratiam etc. *Ex Pediano in Diuin.*

Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥώμην Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. ὁ μὲν οὖν Δολαβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην. *Ex Plut. in Caes. c. 4.*

EX ORAT. AD MILITES.

Fama vero hostilium copiarum perterritos, non negando minuendoue, sed insuper amplificando ementiendoque confirmabat. itaque quum expectatio adventus Iubae terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, *paucissimis his diebus Regem adfuturam cum X legionibus, equitum XXX, levis armaturae C millibus, elephantisque CCC. Proinde desinant quidam quaerere ultra, aut opinari: mihi que, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima naue inpositos quocumque vento in quascumque terras iubebo auehi.* *Ex Suet. cap. 66.*

C. Caesar apud milites de *incommodis eorum: *Non frustrabo vos, milites.* *Ex Diomedis l. 1. col. 395.*

* Alias commodis.

EX ORAT. PRO DECIO SAMNITE.

Nec forte quisquam aut Caesaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro Rege, ceterosque cuiusdam lentitudinis ac teporis libros legit, etc. *Ex Auctore Dial. de orator. c. 21.*

EX ORAT. PRO SEXTILIO.

Quo enim nimbo, qua procella verborum, in-
pium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Caesa-
rem, a quo cum studiose, tum etiam feliciter, gra-
vissimi criminis reus defensus fuerat, etc. *Ex Val.*
Max. 5, 3, 3.

EX ORAT. DE CONIVRATIS.

Catonem primum sententiam putat de animaduer-
sione dixisse, quam omnes ante dixerant praeter Cae-
sarem; et quum ipsius Caesaris tam severa fuerit,
qui tum Praetorio loco dixerit, etc. *Ex Cic. ad*
Attic. 12, 21,

Sed Caesar, ubi ad eum peruentum est, rogatus
sententiam a Consule, huiusmodi verba locutus est:
Omnes homines, etc. *Ex Sallust. Cat. c.* 51.

Cf. de hac oratione et Plut. in Caes. c. 7. et Ioh. Sarisber.
in policrat. 5, 12.

DE C. IVLII CAESARIS ORATIONIBVS
TESTIMONIA.

Tum Brutus: Orationes quidem eius mihi vehe-
menter probantur, complures autem legi etc. *Ex*
Cic. in Bruto c. 75.

Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quae-
dam feruntur, ut *pro Q. Metello*, quam non inme-
rito Augustus existimat magis ab actuariis exceptam,
male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso
editam. nam in quibusdam exemplaribus inuenio ne
inscriptam quidem *pro Metello*, sed *quam scripsit*
Metello, quum ex persona Caesaris sermo sit, Me-
tellum seque aduersus communium obtrektorum cri-
minationes purgantis. *Apud milites* quoque in *Hi-*
spania idem Augustus orationem esse vix eius putat.
quae tamen duplex fertur, vna quasi priore habita
proelio, altera posteriore, quo Asinius Pollio ne tem-

pus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incurfione. *Ex Sueton. c. 55.*

EX LIBRIS IN CATONEM.

Reliquit et de *Analogia* duos libros, et *Anticatones* totidem. *Suet. c. 56.*

EX LIB. I.

Caesar in *Anticatone* priore: *Vno enim excepto, quem alius modi atque omnis natura finxit, subdolisque habet caros. Priscianus bis l. 6. 7 et 13.*

INCERTA EX HISDEM.

Erunt officia antelucana, in quae incidere impune ne Catoni quidem licuit. quem tamen C. Caesar ita reprehendit, ut laudet. describit enim eos, quibus obuius fuerit, cum caput ebrii retexissent, erubuisse, deinde adiicit: *putares non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos.* Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius tam venerabilis erat? nostrae tamen coenae ut adparatus et impendii, sic temporis modus constet. neque enim hi sumus, quos vituperare ne inimici quidem possint, nisi ut simul laudent. *Ex Plin. epist. 3, 12.*

C. etiam Caesar, grauis auctor linguae Latinae, in *Anticatone*: *Vnius, inquit, adrogantiae, superbiaeque dominatuque.* *Ex Gell. 4, 16.*

DE C. IVLII CAESARIS IN CATONEM SCRIPTIS TESTIMONIA.

Qualis futura sit Caesaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit, in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis: itaque misi librum ad Muscam, ut tuis librariis daret; volo enim diuulgari. *Ex Cic. ad Attic. 12, 40.*

Hirtii epistolam si legeris, quae mihi quasi πρό-
πλασμα videtur eius vituperationis, quam Caesar scrip-
sit de Catone. *Ex Cic. ad Attic. 12, 41.*

Quum mihi Balbus nuper in Lanuvino dixisset,
se et Oppium scripsisse ad Caesarem, me legisse libros
contra Catonem, et vehementer probasse. *Ex Cic.
ad Attic. 13, 50.*

Quibus omnibus generibus usus est nimis impu-
denter Caesar contra Catonem meum. *Ex Cic. in
Topic. c. 25.*

M. Ciceronis libro, quo Catonem coelo aequa-
vit, quid aliud Dictator Caesar, quam rescripta ora-
tione velut apud iudices, respondit? *Ex Tac. An-
nal. 4, 34.*

Hisque usum C. Caesarem in vituperando Catone
notauerit * Cicero. *Ex Quint. 3, 7, 28.*

* in *Topicis.*

Vt Catonem Tullius laudans: et duobus volumi-
nibus Caesar accusans. *Ex Mart. Capell. lib. 5.*

- - - quam sint duo Caesaris *Anticatones.*
Ex Iuven. Sat. 6, 337.

Caesar bello civili, cognita Catonis morte, cuius
virtutem dialogo illo, qui inscribitur *Cato*, Cicero
etiam laudavit, libros duos famosissimos in vitam Ca-
tonis edidit, quos *Anticatones* inscripsit: *Vetus schol.
ad Iuven. Sat. 6, 337.*

De illis Anticatonibus plura tradit Plut. in Caesare c. 54.

EX LIBRIS DE ANALOGIA.

AD M. T. CICERONEM.

Reliquit et de *Analogia* duos libros, etc. *Ex
Suet. c. 56.*

EX LIB. I.

Quin etiam in maximis occupationibus quum ad te ipsum, inquit, in me intuens, de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, *verborum delectum originem esse eloquentiae*, tribueritque, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, quum hunc nomine esset adfatus: *at, si cogitata praeclare eloqui possent, non nulli studio et usu laborauerunt, cuius te paene principem copiae atque inuentorem, bene de nomine ac dignitate Populi Romani meritum esse existimare debemus.*) hunc facilem et quotidianum noluisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, amice, hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inuentorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de Populi Romani nomine et dignitate. *Ex Cio. in Bruto c. 72.*

C. Caesar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeii socer, a quo familia et adpellatio Caesarum deinceps propagata est, vir ingenii praecellentis, sermonis praeter alios suae aetatis castissimi, in libris, quos ad M. Ciceronem de *Analogia* conscripsit, *arenas* vitiose dici existimabat, quod *arena* numquam multitudinis numero adpellanda sit, sicuti neque *coelum*, neque *triticum*. contra autem *quadrigas*, etiam si currus vnus equorum quatuor iunctorum vnum sit, pluratiuo semper numero dicendas putat, sicut *arma*, et *moenia*, et *comitia*, et *inimicitias* etc. *Paullo post*: Tunc prolato libro de *Analogia* primo verba haec ex eo pauca memoriae mandavi, nam quum praedixisset, neque *coelum*, *triticum*ue, neque *arenam* multitudinis significationem pati: *Num tu*, inquit, *harum rerum natura accidere arbitraris, quod vnam terram et plures terras, et urbem et vrbes,*

et imperium et imperia dicamus? neque quadrigas in unam nominis figuram redigere, neque arenam in multitudinis adpellationem conuertere possumus? Ex Gell. 19, 8.

Atque id, quod a C. Caesare, excellentis ingenii ac prouidentiae (ita Gellius; Macrobius prudentiae) viro in primo *de Analogia* libro scriptum est, habet semper in memoria atque in pectore, *ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum. Ex Gell. 1, 10. et Macrob. Saturn. 1, 5.*

EX LIB. II.

C. Caesar in libro *de Analogia* secundo, huius die et huius specie dicendum putat. *Ex Gell. 9, 14.*

Exempla vide 2, 23.

Panium Caesar *de Analogia* libro secundo dici debere ait, sed Verrius contra. nam *i* detracta panum ait dici debere. *Ex Charif. lib. 1. col. 69.*

Caesar *de Analogia* secundo: *fagos, populos, vlnos. Ex Charif. lib. 1. col. 104.*

Caesar *de Analogia* secundo *turbonem*, non *turbinem*, etiam in tempestate dici debere ait, ut Cato Catonis, non ut homo hominis. *Ex Charif. lib. 1. col. 117.*

Lacer an laceris etc. Caesar *de Analogia* secundo, nec non Valgius de rebus per epistolam quaelitis. *Ex Charif. lib. 1. col. 109.*

Is homo, *idem* compositum facit, nisi quia Caesar libro secundo (*de Analogia*) singulariter *idem*, pluraliter *iidem* dicendum adfirmat. sed consuetudo hoc non seruat. *Ex Char. lib. 1.*

EX HISDEM, NON DISTINCTO LIBRO.

C. Caesar, grauis auctor linguae Latinae, in libris *Analogicis* omnia istiusmodi (*puta Senatu, victu, aspectu, etc.*) sine *i* littera dicenda censet. *Ex Gell.* 4, 16.

Hic et haec Samnis, huius Samnitis: sic Caesar *de Analogia.* *Ex Prisc. lib. 6. col. 707.*

Partum. Caesar *de Analogicis* harum partum. *Ex Char. lib. 1. col. 114.*

EX HISDEM, VTI VEROSIMILE EST, NON ADSCRIPTO TAMEN VBI LAVDANTVR LIBRO.

Mihi autem placet Latinam rationem sequi, quousque patitur decor. neque enim iam *Calypsonem* dixerim, vt *Iunonem*: quamquam secutus antiquos C. Caesar vitur hac ratione declinandi. *Quint. 1, 5, 63.*

M. Tullius et C. Caesar *mordeo memordi, pungo pepugi, spondeo spepondi* dixerunt. *Gell. 7, 9.*

C. Caesar ait, *L* littera nominatiuq singulari neutra finita nomina eandem definitionem capere, quam capiant *E* littera terminata, *huic animali et ab hoc animali: huic puteali et ab hoc puteali.* *Char. lib. 1. col. 95.*

Aplustre. Omnium nominum, quae sunt neutri generis et in *E* terminantur, ait Plinius, Caesarem scille eisdem esse ablatiuos, quales sunt datiuu singulares. *Char. lib. 1. col. 98.*

AR litteris nomina neutralia terminata, ait Caesar, quod datiuo et ablatiuo pari iure funguntur, vt idem Plinius scribit. *Char. lib. 1. col. 98.*

Iubar. Plinius ait inter cetera etiam istud Caesarem dedisse praeceptum, quod neutra nomina *AR*

nominatio clausa, per *I* dativum ablativumque singularis ostendant: *iubar* tamen et *far* ab hac regula dissidere, nam *huic iubari* dicimus, *ab hoc iubare*, et *huic farri*, *ab hoc farre*. *Char. lib. 1. col. 108.*

Ac ne illa ratio recepta est, quam Caesar ponit in femininis, ut *puppin*, *restim*, *peluim*, hoc enim modo et *ab hoc cani*, et *ab hoc cane*. *Char. lib. 1.*

Tribus *iii* iunctis qualis posset syllaba pronunciari? non postremum *i* pro vocali accipiendum, quod Caesari artis Grammaticae doctissimo placitum fuisse a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. *Priscian. lib. 1. col. 545.*

In ed. Putschii legitur nam postremum.

V loco consonantis posita, eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Aeoles digamma *F*, pro quo Caesar hanc figuram *Y* scribere voluit. quod quamvis recte visum est, tamen consuetudo antiqua superavit. *Prisc. lib. 1. col. 545.*

Legi heic praecipit A. Schottus Obs. hist. 3, 15. pro quo *Cl. Caesar* etc. quandoquidem Quintil. 1, 76 27. istud inventum clarissimis verbis Claudio adtribuit. Conf. notata ad Taciti Ann. 11, 14. Adeoque is Prisciani locus huc non pertinet.

Haec pollis, pollinis. sic Charisius. Probus autem et Caesar, *hoc pollen, pollinis* declinauerunt. *Prisc. lib. 6. col. 708.*

Praeterea Caesar declinat *pubis, puberis*: Probus, *pubes, puberis*: quidam *puber, puberis*. *Prisc. lib. 6. col. 707.*

Quamvis Caesar non incongrue protulit *ens* a verbo *sum, es, est*. *Prisc. lib. 18.*

Hoc *lutum* atque *macellum* singulari exire memento, licet Ennius ista *macella* dicat et Caesar *luta*. *Ex Capro.*

Lacrumae an *lacrimae*, *maxumus* an *maximus*, et si quae similia sunt, scribi debeant, quaesitum. Terentius Varro tradidit Caesarem per *i* eiusmodi verba solitum esse enunciare et scribere, inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam. Sed ego in antiquiorum, etc. *Cassiodorus ex Annaeo Cornuto de Orthographia. col. 2284. Cf. Quintil. 1, 7.*

Varie etiam scriptitatum est, *mancupium*, *aucupium*, *manubiae*, siquidem C. Caesar per *i* scripsit, ut apparet ex titulis ipsius. *Ex Velio de Orthogr. col. 2228.*

An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis huius (*Grammaticae*) diligentissimus fuit, et in filio, ut in Epistolis adparet, recte loquendi vsque quaque asper quoque exactor? Aut vim C. Caesaris fregerunt editi *de Analogia* libri? *Quint. lib. 1, 7, 34.*

APOPHTHEGMATA.

Sed tamen ipse Caesar habet peracre iudicium: et, ut Servius frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret, *hic versus Plauti non est, hic est*, quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, et consuetudine legendi: sic audio Caesarem, quum volumina iam confecerit *Ἀποφθγματων*, si quid adferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reicere solere; quod eo nunc magis facit, quia viuunt necum fere quotidie illius familiares. Incidunt autem in sermone vario multa, quae fortasse illis, quos dixi, nec inlitterata, nec insulla esse videantur. Haec ad illum cum reliquis actis perferuntur. Ita enim ipse mandauit. Sic fit, ut, si quid praeterea de me audiat, non audiendum putet. *Cic. ad Fam. 9, 16.*

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur et a puero et ab adolescentulo quaedam scripta etc. item *Dicta collectanea*, quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. *Suet. c. 56.*

EPHEMERIDES.

C. Iulius Caesar quum dimicaret in Gallia et ab hoste raptus equo eius portaretur armatus, occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset: et insultans ait **Cecos Caesar*, quod Gallorum lingua, *demitte*, significat: et ita factum est, vt dimitteretur. Hoc autem ipse Caesar in *Ephemeride* sua dicit, vbi propriam commemorat felicitatem. *Seru. in Aen. Virg. 11, 743.*

* *Alias, Cetos Caesar. Seruius P. Danielis, Caesar Caesar. quod quid velis, docti examinent. Seal.*

Ex quo fonte hanc narratiunculam hauserit Seruius, non constat. De sensu dicti, quod Gallo tribuitur, certarunt haud ita pridem duo viri eruditi, mihi ambo amicissimi, ambo e minore Britannia oriundi, Celticae linguae periti. Scilicet clar. le Brigant, cuius *Eléments de la langue des Celtes Gomerites ou Bretons* ipse a. 1779 heic Argentorati typis edenda curauit, in *Dissertation sur les Celtes Brigantes* (8. 1762.) legendum praecipiebat *cetos Cesar* pro *chetò Cesar* vel *chtò Cesar*, i. e. en Caesarem! Contra vir quondam strenuus, quem ad G. 1, 6. excitaui, de la Tour d'Auvergne-Corret, militaris Praefectus, legi iubebat *sko Cesar*, i. e. occide Caesarem. Tandem vero le Brigant ad sensum vocis, quem ipse Seruius subpeditat, re undum censuit, inque litteris ad laudatum sodalem suum datis et mecum communicariis harriolatus est, non bene verbum percepisse Caesarem; dixisse nempe hostem *lostk Cesar*, dimitte, *laisse Cesar*.

LIBRI AVSPICIORVM.

Sed contra Iulius Caesar XVI. *Auspiciorum* libro negat nundinis concionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. *Macrob. Sat. 1, 16.*

AVGVRALIA.

Caesar in *Auguralibus*: *Si sincera pecus erat. Prisc. lib. 6. col. 719.*

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentiae duntaxat adolescens adhuc Strabonis Caesar secutus videtur: cuius etiam ex Oratione, quae inscribitur *Pro Sardis*, ad verbum nonnulla transtulit in *Diuinationem* suam. *Suet. c. 55.*

ASTRONOMICA.

Nam Iulius Caesar vt *Siderum motus*, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptiis disciplinis hausit: ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, vt ad solis cursum finiendi anni tempus extenderet. *Macrobian. Saturn. 1, 16. cf. et c., 14.*

Tres autem fuere sectae, Chaldaea, Aegyptia, Graeca: his addit apud nos quartam Caesar Dictator, annos ad solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat. *Ex Plin. 18, 25 (57).*

A Bruma in Fauonium Caesari nobilia sidera significant: III. Kal. Ian. matutino Canis occidens. *Paullo post*: Pridie Non. Ian. Caesari Delphinus matutino exoritur, et postero die Fidicula, quo Aegypto Sagitta vesperi occidit. *Paullo post*: A Fauonio in aequinoctium vernum Caesari significat XIV. Kal. Martii triduum varie, et VIII. Kal. Hirundinis visu, et postero die Arcturi exortu vespertino. it. III. Non. Mart. Caesar Cancri exortu id fieri obseruauit. *Paullo post*: Caesar et Idus Martias ferales sibi adnotauit Scorpionis occasu. *Paullo post*: Aequinoctium vernum a. d. VIII. Kal. Apr. peragi videtur. Ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum Caesari significant Kalendae Apr. III. Nonas Apr. in Attica Vergiliae vesperi occultantur: eadem postridie in Boeotia; Caesari autem et Chaldaeis, Nonis. *Paullo post*: Caesari VI. Idus significatur imber Librae occasu. XIV. Kal. Maii Aegypto Suculae occidunt vesperi, sidus vehemens, et terra marique turbidum, XVI. Atticae, XV. Caesari, continuoque triduo significabat. *Paullo post*: VI. Nonas Maii Caesari Suculae matutino exoriuntur. et VIII. Idus Capella pluuiialis. *Ex Plin. 18, 26 (64).*

A Vergiliarum exortu significant Caesari postridie Arcturi occasus matutinus: III. Id. Maii Fidiculae exortus. XII. Kal. Iunii Capella vesperi occidens et in

Attica Canis. XI. Kal. Caesari Orionis gladius occidere incipit. III. Non. Iunii Caesari, et Assyriae Aquila vesperti oritur, etc. XI. Kal. eiusdem Orionis gladius Caesari occidere incipit. *Ex Plin.* 18, 27 (67).

A Solstitio ad Fidiculae occasum VI. Kal. Iunii (al. Iulii) Caesari Orion exoritur. *Paullo post*: XIII. Kal. Augusti, Aegypto Aquila occidit matutino, Etesiarumque prodromi status incipiunt, quod Caesar X. Kal. sentire Italiam existimavit. *Paullo post*: Aquila Atticae matutino occidit III. Kal. regia in pectore Leonis stella matutino Caesari inmergitur. *Ex Plin.* 18, 28 (68).

DE SIDERIBVS

etiam aliquid poeticum edidit.

Sed nec aliquis paene Latinorum de hac arte Institutionis libros scripsit, nisi paucos versus Iulius Caesar, et ipsos tamen de alieno opere mutuatus. *Iul. Firmicus Mathes. lib. 2. ineunte.*

Exsecutus est etiam horum siderum numerum Graece Aratus, poeta disertissimus, Latine vero Caesar, et decus eloquentiae Tullius. Sed hi tantum nomina ipsorum et ortus, non autem apotelesmatum auctoritatem ediderunt: ita ut mihi videantur non aliqua Astrologiae scientia, sed poetica potius elati licentia, docilis sermonis studia protulisse. *Iul. Firm.* 8, 5.

POEMATA.

Reliquit et de Analogia libros duos et Anticatonnes totidem, ac praeterea *Poema*, quod inscribitur *Iter*. Quorum librorum primos in transitu Alpium, quum ex citeriore Gallia, conuentibus peractis, ad exercitum rediret: sequentes sub tempus Mundensis proelii fecit: nouissimum, dum ab Vrbe in Hispaniam vltiorem * IIII et XX die peruenit. *Suet. c. 56.*

* VII et XX legit ex Strabone et Appian. Casaubonus.

Feruntur et a puero et ab adolescentulo quaedam scripta; vt *Laudes Herculis*, *tragoedia Oedipus* etc. quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. *Sueton. ibid.*

Olus quoque siluestre est trium foliorum, D. Iulii carminibus praecipue iocisque militaribus celebratum. alternis quippe versibus exprobrauere, *lapsana* se vixisse apud Dyrrhachium, praemiorum parsimoniam cauillantes. Est autem id *cyma siluestris*. *Plin. 19, 8 (41).*

Donatus in vita Terentii hos sub C. Iulii Caesaris nomine versus producit:

Tu quoque, tu in summis, o dimidiate Menander,
Poneris, et merito, puri sermonis amator.
Lenibus atque vtinam scriptis adiuncta foret vis
Comica: vt aequato virtus polleret honore
Cum Graecis; neque in hac despectus parte iaceres.
Vnum hoc maceror et doleo tibi deesse, Terenti.

Sequens etiam Epigramma C. Iulio Caesari quidam inscribunt, alii Germanico.

Thrax puer adstricto glacie dum ludit in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.
Dumque imae partes rapido traherentur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput;
Orba quod inuentum mater dum conderet vrna,
Hoc peperit flammis, caetera, dixit, aquis.

Illud vero distichon:

Feltria perpetuo niuium damnata rigore.
Terra mihi posthac non habitanda, vale.
falso Caesari inscriptum est, etsi quidam in membrana, alii in saxo exstare dicant.

INCERTA.

Vnguenta dicuntur a locis, vt Telinum, cuius Iulius Caesar meminit, dicens: *Corpusque suauis Teli-*

no vnguimus. Hoc conficiebatur in insula Telo, quae est vna ex Cycladibus, etc. Isidorus Orig. 4, 12.

Telon insulam Sporadibus accenset Strabo l. 10. p. 488. Itaque apud Isidorum legi oportet aut *Delino* — *Delo*, aut ex *Sporadibus*.

* *Insertum hoc ab Vrsino fragmentis de Analogia: ut et illud ex Nonio in voce Cinis, nec non, locus Plinii ex lib. 7, 3. ubi adloquitur M. T. Ciceronem. Quid habuerit caussae, cur hoc fecerit, comminisci non potui. Quocirca inter INCERTA referendum duxi. Nisi quis potius Caesari Straboni, non Dictatori, tribuendum arbitretur. Si ad hunc modum addita vna vocula scripseris, erit integer Senarius.*

Corpusque suaui Telini vngvine vnguimus.

Idem Vrsinus ex Prisciani lib. 8. fragmentum hoc, „C. Caesar, quae res augurantur οἰωνοποιεῖται.“ ad Auguralia transtulerat. ego praetermissi, quum isto Prisciani loco non Caius Caesar, sed Lucius Caesar legatur. Non est quod corruptum aliquis existimet. Citatur nominatim L. Caesar a Festo, in voce Maiorem. Ex eodem fortassis est, quod apud Seruium nuper ex Petri Danielis et Fuldanae bibliothecae membranis eaitum habemus, Commentario ad Aeneidos Virgilii 1, 2. Occiso, inquit, Mezentio, Ascanium, sicut I. Caesar (verosimile mihi sit legendum L. Caesar) scribit, Iulum coeptum vocari dicunt, vel quasi ἰσθόλον, id est, sagittandi peritum, vel a prima barbae lanugine, quam ἰούλον Graeci dicunt, quae ei tempore victoriae nascebatur. Haec ibi. Similiter expunxi quod inter fragmenta Epistolarum legebatur:

„Vespera fatigatus, luce dormitans.“

Non enim apud Charisium lib. 2. vnde haec descripta sunt, nominatur Iulius Caesar, sed Aurelius Caesar. lib. 11. Epistolarum ad Prontonem. Qua comperto, auctoritatem cuius Romani insuper habui. Sed quid spuris his diutius inmoror, quin legitima, si qua porro restant, fragmenta conligo? Seal.

Apud Caesarem et Catullum et Caluum lectum est: *Quum iam fulua cinis fueris. Nonius in voce Cinis. 3, 57.*

Salve primus omnium parens patriae appellate, primus in toga triumphum linguaeque lauream merite et facundiae Latinarumque litterarum parens: atque (vt Dictator Caesar hostis quondam tuus te descripsit) omnium triumphorum lauream apte maiorem, quanto plus est ingenii Romani terminos in tantum promouisse, quam imperii. *Plin. 7, 30.*

Cicero caussarum XIII.: *Re vendita iterum emta.*

E e e 2

unde manifestum sit *verita* non dici, sed aut *venundata*, aut *vendita*, ut Cicero. *C. Caesar: Possessiones redimi, eas postea pluris venditas. Diomedes lib. 1. col. 366.*

Esseda, vehiculi vel currus genus, quo soliti sunt pugnare Galli. Caesar testis est libro ad Ciceronem III.: *Multa millia equitum atque essedariorum habet.* Hinc et gladiatores essedarii dicuntur, qui curru certant. *Iunius Philargyrus in Georg. Virg. 3, 204.*

Augustus quoque in epistolis ad C. Caesarem scriptis emendat, quod is *calidum* dicere quam *caldum* (in libris forte de *Analogia*) malit: non quia illud non sit Latinum, sed quia sit odiosum, et, ut ipse Graeco verbo significavit, *πρῆλεπον*. *Quintil. 1, 6, 19.*
odiosum, quia adfectionis esse putabatur.

C. IVLII CAESARIS DICTA.

Tu, quaeso, quidquid novi (multa autem exspecto) scribere ne pigresce: in his, de Sexto latine certum? maxime autem de Bruto nostro: de quo quidem ille, ad quem diuersti, Caesarem solitum dicere: *Magni refert, hic quid velit; sed quidquid volt, valde volt.* idque eum animaduertisse, quum pro Deiotaro Niceae dixerit, valde vehementer eum visum et libere dicere. *Cic. ad Attic. 14, 1.*

Proxime quum Sestii rogatu apud eum fuisset expectaremque sedens, quoad vocarer, dixisse eum: *Ego dubitem, quin summo in odio sim, quum M. Cicero sedeat, nec suo commodo me conuenire possit? Atqui, si quisquam est facilis, hic est. tamen non dubito, quin me male oderit.* *Cic. ibidem.*

Aiebat, Caesarem secum, quo tempore Sestii rogatu veni ad eum, quum expectarem sedens, dixisse: *Ego nunc tam sim stultus, ut hunc ipsum, facilem hominem, putem mihi esse amicum, quum tamdiu sedens meum commodum expectet?* *Cic. ad Att. 14, 2.*

Quo gaudio elatus, non temperauit, quin paucos post dies frequenti curia iactaret, inuitis et gementibus aduersariis adeptum se quae concupisset: proinde ex eo insultaturum omnium capitibus: ac, negante quodam per contumeliam, *Facile hoc ulli feminae fore: responderit quasi adludens: in Assyria quoque regnasse Semiramis; magnamque Asiae partem Amazonas tenuisse quondam.* Suet. c. 22.

Pharsalica acie caelos profligatosque aduersarios prospicientem, haec eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: *Hoc voluerunt; tantis rebus gestis C. Caesar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petissem.* Suet. c. 30.

Consecutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui prouinciae eius finis erat, paullulum constitit ac reputans, quantum moliretur, conuersus ad proximos, *Etiam nunc, inquit, regredi possumus. quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.* Suet. c. 31.

Cunctanti ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine et forma etc. Tunc Caesar, *Eatur, inquit, quo Deorum ostenta et inimicorum iniquitas vocat. Iacta alea est, inquit.* Suet. c. 32.

Romam iter conuertit: adpellatisque de Rep. patribus validissimas Pompeii copias, quae sub tribus Legatis, M. Petreio et L. Afranio et M. Varrone in Hispania erant, inuasit; professus ante inter suos, *Ire se ad exercitum sine duce et inde reuersurum ad ducem sine exercitu.* Suet. c. 34.

Prolapsus in egressu naui, verso ad melius omine, *Teneo te, inquit, Africa.* Suet. c. 59. Cf. Front. 1, 12, 2.

Caesar dicebat, idem esse sibi consilium aduersus hostem, quod plerisque medicis contra vitia corporum, fame potius quam ferro superandi. Front. Strat. 4, 7, 1.

Quum expectatio aduentus Iubae terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, *Scitote, inquit, paucissimis his diebus Regem adfuturum cum X legionibus, equitum XXX, levis armaturae C milibus, elephantis CCC. Proinde desinant quidam quaerere ultra, aut opinari: mihique, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima naue inpositos quocumque vento in quascumque terras iubebo auehi.* Suet. c. 66.

lactare solitus, *milites suos etiam vnguentatos bene pugnare posse: nec milites eos pro concione, sed blandiori nomine commilitones adpellabat.* Suet. c. 67. cf. Polyæn. 8, 23, 22.

Quosdam infimi generis ad amplissimos honores prouexit. Quum ob id culparetur, professus est palam, *si grassatorum et sicariorum ope in tuenda sua dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum.* Suet. c. 72.

Interrogatus, cur repudiasset vxorem, *Quoniam, inquit, meos tam suspicione, quam crimine iudico carere oportere.* Suet. c. 74.

Acie Pharfalica proclamauit, *ut ciuibus parcere- tur.* Suet. c. 75.

Nolleque, vt Caesar dictator aiebat, *miserum esse instrumentum senectuti recordationem crudelitatis.* Amm. Marcell. 29, 2.

Varia Graeca inserit Oudend. desumpta ex Plut. et Appiano.

Nec minoris inpotentiae voces propalam edebat, vt T. Ampius scribit: *Nihil esse Rempublicam, adpellationem modo sine corpore ac specie. Sullam nescisse litteras, qui Dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius iam loqui secum ac pro legibus habere quae dicat.* Suet. c. 77.

Eoque adrogantiae progressus est, vt, haruspice

tristia et sine corde exta sacro quodam nuntiante, *Futura*, diceret, *laetiora, quum vellet: nec pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset.* Suet. ib.

Triumphanti et subsellia Tribunitia praeteruehenti sibi vnum e collegio Pontium Aquilam non adsurrexisset, adeo indignatus, vt proclamauerit: *Repete ergo a me, Aquila, Rempublicam Tribunus*, nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione, polliceri, *Si tamen per Pontium Aquilam licuerit.* Suet. c. 78.

Plebei Regem se salutanti, *Caesarem se, non Regem esse* respondit. Suet. c. 79.

De quo genere optime C. Caesarem praetextatum adhuc accepimus dixisse: *Si cantas, male cantas; si legis, cantas.* Quintil. 1, 8.

Elenandi ratio est duplex, vt aut veniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Caesar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpicianae, quod ipse se passum pro Caesare pugnantem gloriabatur, *Numquam fugiens respexeris*, inquit. Aut crimen obiectum, vt Cicero, etc. Quint. 6, 3, 75.

Est et illa ex ironia fictio, qua vsus est C. Caesar. Nam quum testis diceret, a reo femina sua ferro petita, et esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: *Quid enim faceret*, inquit, *quum tu galeam et loricaam haberes?* Quintil. ib. 91.

Sic fac existimes, post has misérias, id est, postquam armis disceptari coeptum est de iure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam et ipse Caesar, adcusata acerbitate Marcelli (sic enim adpellabat) laudataque honorificentissime et aequitate tua, et prudentia, repente praeter spem dixit, se Senatui roganti de Marcello, ne * hominis quidem caussa ne-

Quum expectatio aduentus Iubae terribilis esset, conuocatis ad concionem militibus, Scitote, inquit, *paucissimis his diebus Regem adfuturum cum X legionibus, equitum XXX, levis armaturae C milibus, elephantis CCC. Proinde desinant quidam quaerere ultra, aut opinari: mihi quae, qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima naue inpositos quocumque vento in quascumque terras iubebo auehi.* Suet. c. 66.

Iactare solitus, *milites suos etiam vnguentatos bene pugnare posse: nec milites eos pro concione, sed blandiori nomine commilitones adpellabat.* Suet. c. 67. cf. Polyaen. 8, 23, 22.

Quosdam infimi generis ad amplissimos honores prouexit. Quum ob id culparetur, professus est palam, *si grassatorum et sicariorum ope in tuenda sua dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum.* Suet. c. 72.

Interrogatus, cur repudiasset uxorem, Quoniam, inquit, *meos tam suspicione, quam crimine iudico carere oportere.* Suet. c. 74.

Acie Pharsalica proclamauit, *ut ciuibus parcere-
tur.* Suet. c. 75.

Nosseque, ut Caesar dictator aiebat, *miserum esse instrumentum senectuti recordationem crudelitatis.* Amm. Marcell. 29, 2.

Varia Graeca inserit Oudend. desumpta ex Plut. et Appiano.

Nec minoris inpotentiae voces propalam edebat, ut T. Ampius scribit: *Nihil esse Rempublicam, adpellationem modo sine corpore ac specie. Sullam nescisse litteras, qui Dictaturam deposuerit. De bere homines consideratius iam loqui secum ac pro legibus habere quae dicat.* Suet. c. 77.

Eoque adrogantiae progressus est, ut, haruspice

tristia et sine corde exta sacro quodam nuntiante, *Futura*, diceret, *laetiora, quum vellet: nec pro ostento ducendum, si pecudi cor defuisset.* Suet. ib.

Triumphanti et subsellia Tribunitia praeteruehenti sibi vnum e collegio Pontium Aquilam non adsurrexisse, adeo indignatus, vt proclamauerit: *Repete ergo a me, Aquila, Rempublicam Tribunus*, nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione, polliceri, *Si tamen per Pontium Aquilam licuerit.* Suet. c. 78.

Plebei Regem se salutanti, *Caesarem se, non Regem esse* respondit. Suet. c. 79.

De quo genere optime C. Caesarem praetextatum adhuc accepimus dixisse: *Si cantas, male cantas; si legis, cantas.* Quintil. 1, 8.

Elenandi ratio est duplex, vt aut veniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Caesar Pomponio ostendenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpicianae, quod ipse se passum pro Caesare pugnantem gloriabatur, *Numquam fugiens respexeris*, inquit. Aut crimen obiectum, vt Cicero, etc. Quint. 6, 3, 75.

Est et illa ex ironia fictio, qua vsus est C. Caesar. Nam quum testis diceret, a reo femina sua ferro petita, et esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset: *Quid enim faceret*, inquit, *quum tu galeam et loricaam haberes?* Quintil. ib. 91.

Sic fac existimes, post has misérias, id est, postquam armis disceptari coeptum est de iure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. Nam et ipse Caesar, adculata acerbitate Marcelli (sic enim adpellabat) laudataque honorificentissime et aequitate tua, et prudentia, repente praeter spem dixit, se Senatui roganti de Marcello, ne * hominis quidem causa ne-

gaturum. *Cic. ad Famil. 4, 4. ad Scr. Sulpicium.*

* Sic Victorius edidit, eumque secutus Lambinus, cui tamen ominis legendum videtur. ipsum vide.

Demetrio Megae Siculo Dolabella rogatu meo ciuitatem a Caesare impetrauit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Quumque propter quosdam sordidos homines, qui Caesaris beneficia vendebant, tabulam, in qua nomina ciuitate donatorum incisa essent, reuelli iussisset: eidem Dolabellae, me audiente, Caesar dixit: *Nihil esse, quod de Mega vereretur; beneficium suum in eo manere.* *Cic. ad Fam. 13, 36. ad Acilium.*

DE C. IVLIO CAESARE.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare et ipse ita iudico, et de hoc huius generis acerrimo aestimatore saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, vt dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen vt esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, et iis quidem reconditis et exquisitis — est consecutus, etc. *Ex Cic. in Bruto c. 72.*

Sed perge, Pomponi, de Caesare, et redde quae restant. Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris etc. Caesar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum, quae, etiam si orator non sis, et sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit, illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas conlocare in bono lumine; hanc quum habeat praecipuam laudem in communibus, non video, cui debeat cedere: splendidam quamdam minimeque veteratorem rationem dicendi tenet, voce, motu, forma

etiam magnifica, et generosa quodammodo. Tum Brutus: Orationes quidem eius etc. atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste delecta. sed, dum voluit alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit, etc. *Ex Cic. in Bruto c. 74sq.*

Quid? oratorum quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior, aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? *Ex Cic. ad Cor. Nepot. Suet. c. 55.*

Sed bene loquendi de Catulis opinio non minor: sale vero et facetiis Caesar vicit omnes. *Ex Cic. de offic. 1, 37.*

Reliquit et rerum suarum Commentarios Gallici civilisque belli Pompeiani. nam Alexandrini, Africique et Hispaniensis incertus auctor est. alii enim Oppium putant, alii Hirtium: qui etiam Gallici belli nouissimum imperfectumque librum subpleuerit. *Paulo post: Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat; quum Caesar pleraque et quae per alios erant gesta, temere crediderit; et quae per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus, perperam ediderit, existimatque rescripturum et correcturum fuisse. Ex Suet. in Caes. c. 56.*

C. vero Caesar si tantum foro vacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellauit, adpareat; exornat tamen haec omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia. *Ex Quintil. 10, 1, 114.*

Quid tamen noceret, vim Caesaris, asperitatem Coelii, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdam in locis adsumere? *Ex Quint. 10, 2, 25.*

Hinc vim Caesaris, indolem Coelii, subtilitatem Callidii, grauitatem Bruti, acumen Sulpicii, acerbitatem Cassii, diligentiam Pollionis, dignitatem Messallae, sanctitatem Calui reperiemus. *Ex Quint. 12, 10, 11.*

Adstrictior Caluus, numerosior Asinius, splendidior Caesar, amarior Coelius, grauior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero. *Ex Dialogo de Orat. c. 25.*

Λέγεται δὲ καὶ Φῶναι πρὸς λόγους πολιτικοὺς ὁ Καῖσαρ ἄριστα, καὶ διακονῆσαι Φιλοτιμώτατα τὴν Φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδηρίτως ἔχειν etc. *Ex Plut. in Caes. c. 3.*

Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συγγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπεν. *Ex Plut. ib. c. 4.*

Ac mihi ex Graecis orationes Lysiae ostentat; ex nostris Gracchorum Catonisque, quorum sane plurimae sunt circumcisae et breues. Ego Lysiae Demosthenem, Aelchinem, Hyperidem, multosque praeter ea; Gracchis et Catoni Pollionem, Caesarem, Coelium, inprimis M. Tullium obpono, cuius oratio optima fertur esse, quae maxima. *Ex Plin. ep. 1, 20.*

Sed ego verear, ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Caluum, Asinium Pollionem, M. Messallam, etc. Diuum Iulium, Diuum Augustum, Diuum Neruam, T. Caesarem, etc. *Ex Plin. ep. 5, 3.*

MANTISSA. OBSERVATIONVM.

MANTISSA OBSERVATIONVM AD BELLVM GALLICVM.

1, 1. *Quae est ad Hispaniam.* Iurinius, *quae adluit Hispaniam.* citra necessitatem.

1, 8. *qui in flumen Rhodanum influit.* Vel *quá* hic legendum, vel *qui* eo sensu accipiendum, prorsus mihi persuadeo. Nihili est emendatio proposita a Rhemano et recepta ab aliis, *quem flumen Rhodanum influit.* Falluntur tamen, qui *flumen Rhodanum* nominandi casu dici non posse volunt. Sic enim et Horatius in *Arte poet.* v. 18. *flumen Rhenum* dicit et *Od.* 4, 4, 38. *flumen Metaurum.* Verum hic non est his locus.

De Muro Caesaris ducto a lacu Lemanno ad Iuram. Cardo rei versatur in quaestione, prope Geneuam, an paullo superius, ductus sit murus. Hoc posterius placuit Sponio in *histoire de Geneve* L. 1. ubi muri eius rudera superesse perhibet inter Gingin prope Noiodunum (*Nyon*) et lacum. Contra Butinus, medicus Geneuensis, in disertatione *sur le lieu, où passoient les lignes, que Jules César fit faire près de Geneve* etc. addita tomo secundo operis Sponiani (edit. 4. a. 1730.) docet et schemate inlustrat a Geneva ad Clusam perductum sic murum siue maceriam potius vel vallum, montemque, quod eram hariolatus, cui nomen hodie *le Wache*, cis Rhodanum, tum Iurae partem constituisse statuit. unde nec loco mouenda verba, quod quidam voluere, *qui* (Iura) *fines Sequanorum ab Heluetiis diuidit,* Idem

porro Butinus non nimiam esse arbitratur longitudinem *decem nouem millium passuum*, quae summa sic Caesari restituenda videtur. Habet etiam Graecus interpres centum quinquaginta duo stadia, quae ad decies nouies mille passus redeunt. Contra codex Leid. 1. non dat nisi *decem*.

1, 10. *Gratipoli*; Polypenus 8, 2. rōi meminit; sed perperam tradit, Caesarem sine pugna Alpes transgressum.

1, 13. *contenderent* — *niterentur*. Glossatori deberi prius verbum statuunt Gruterus, Dauisius, Oudendorpius. Bentleius legendum suadet *niterentur et contenderent*.

1, 14. *legati Heluetii*. Ciaccon. et Gruterus e margine inrepsisse putant, idemque et Oudend. et Bentleius; ipsos enim adloquitur Caesar.

1, 17. *si iam princ.* Iurinius malit *si ipsi*. sed *ipsi* mox praecessit.

neque dubitare debeant Iurin. velit *neque dubitari debere*.

1, 23. *existimauit*. Iurin. *existimans*.

proelium non commouissent. Gellius 9, 13. *proelio commoto*. Oud.

1, 26. *mataras*. Lil. Gyraldus dialog. XII. in Gruteri lamp. Vol. 2. p. 419. docet legendum *materas*, ut Nonius habet. Apud Hesychium, ubi est: *μαδάρις τὰ πλατύτερα λόγχα τῶν κρεάτων*; Palmerius bene emendat *τῶν δοράτων*.

1, 27. *prima nocte*. Adde ad notam: Af. 47. *circiter vigilia secunda noctis*. 67. *quarta noctis vigilia*. Oudend.

1, 29. *litteris Graecis*. Scaliger ep. 1, 16. censet, quosdam, litteras Graecas a Massiliensibus edoctos, hanc summam Graece perscripsisse clanculum, ne reliquis Gallis et finitimis nota foret.

confectae. Is, quem hic indigitat Oudend. Bentleius est.

1, 31. *qui ante fuerant ad Caesarem*. Verba, *qui ante fuerant*, Ciacconio et Scaligero perperam videntur

delenda; nec melius Faernus volebat *qui ante iuerant*; Bentleius *venerant*. De praepos. *ad pro apud* v. Drakenb. ad Liu. 7, 7.

secreto in occulto. Posterius reiiicit Bentleius.

sepe Caesari ad pedes proiecerunt. Sic Sueton. Domit. 4. *ante pedes ei stabat*. Petron. c. 97. *ad genua Ascylo procubui*, vbi vulgo *Ascyli*. Burm.

ad Magetobriam. Litteris ad me datis Diuione m. Martio a. XII. C. 1804. narravit vir optimus Lescheuin, ansam urnae, de qua dictum, eam esse, quae ad Blondellum pertinuerit, ipsique sit ablata. Vir ille doctus in *Magazin Encyclop. de Millin* a. 9. t. 4. p. 233. refert, occasionem detegendi fragmenti datam esse ex studio eorum, qui in fluuii exsiccati alueo lapides ad aedificia struenda aptos quaerere. Fragmentum ipsum non erat latius, quam requirebatur ad exhibendam vocem MAGETOB. Id Blondellus ipse declarauit in *Mag. Enc.* l. c. Omnis generis monumenta tum in lucem protracta ibi recensentur.

1, 33. *praef. quum Sequanos a prouincia nostra Rhodanus diuideret*. Inconcinna haec videntur Bentleio et aliam manum prodere.

1, 34. *utriusque conloquio — utriusque rebus*. prius *utriusque* deleri iubet Bentleius; sed saepius ita voces repetit noster.

molimento. Sic Lambinus ad Cic. pro l. Man. c. 6.

1, 36. *longe — afuturum*. Salmas. ad Flor. 2, 6, 34. legi heic malit *futurum*, vt apud Virgil. Aen. 12, 52. Cf. et Gronou. ad Sen. Hippol. v. 974.

1, 38. *profecisse*. Oud. hanc emendationem inprobat. Bentl. malit *profectum esse*.

1, 39. *secuti non magnum* etc. Hanc lectionem a me receptam Bentleio quoque in mentem venisse video.

1, 47. *ex suis legatis aliquem*. Idem dubium de hac voce *legatis* monet et Bentleius, quam expungi iubet.

longinqua. Ciacconii *longa iam* displicet Gronouio Obf. 4, 11. p. 168.

- 1, 52. *hostium* — in *hostes* etc. Frequens repetitio vocis eiusdem male habet Bentleium, qui deleri iubet *hostium* et, vbi iterum occurrit, in *hostes* expungi vel hic legi *in eos*.
- 1, 53. *quam peruenerint*. Sic Oud. vulg. *peruenerunt*. Bendl. praefert *peruenirent*. *repererunt*. Heinsl. volebat *pepererunt*, quod placet Bentleio. Ex Ouidio docet Oud. *inuenta* et *reperta* nonnunquam iungi.
- 2, 1. in *imperio nostro*. Oud. in addendis praefert *imperio nostro*, et hoc editio eius posterior exhibet.
- 2, 5. *vidit*. Huic verbo delendo, vt ipsi videtur, Iurius substituit *ultro*, sine necessitate.
- 2, 7. *discessit*. V. Gronou. ad Liu. 4, 52.
- 2, 13. *Bratuspantium*. Salua res est. Disertatio illa auctore Bonamy extat in *Mémoires de l'Acad. des Inscr. de Paris* t. 28. p. 463. Cf. et Wesseling. ad Antonini itiner. p. 380. Docet vero Bonamy, inter plures vrbes, in quibus veterem istam quaesiuere eruditi, duas esse, quae considerari potissimum mereantur, scilicet *Beauvais* et *Breteuil*. Pro isto stat Hadr. Valesius,* ex ea ratione, quod Bellouacorum caput fuisse ex dictis Caesaris adparere videatur, cui mox nomen Caesaromagi sit datum; pro Britolio contra siue Britogilo, hodie Breteuil, Mabillonius in Annal. Benedict. Ord. t. 4. p. 353. Huic adstipulatur Bonamy, qui Bratuspantium non a Pharamundo, quod non nemi visum, sed a Caesare ipso destructum fuisse arbitratur. Ex eius cineribus surrexisse Britolium. In huius quippe vicinia a multis retro saeculis ad nostra tempora multa monumenta eruuntur. Medium est oppidum duas inter stratas siue vias Romanas et regio illi proxima ab adcolis hodieque vocatur *Bransuspans*.
- 2, 17. *ramis enatis*. Graecus interpres ita certe non legit; habet πολλοὺς κλάδους ἐνσφύτουςαν. Bendl. conii-cit legendum *ramis* (forlan *palis*) *destinatis* vel *depactis*. Scilicet ramos pro stipitibus vel perticis accipit,

- 2, 19. *porrecta ac loca aperta*. Addit hic „Oud. si in codd. idoneis abesset *loca*, facile paterer, sed tum pro *ac* legendum *atque*. Non enim *ac* ante vocalem poni debet.“ V. Burm. ad Sueton. Iul. 26. et Calig. 3. item Oud. ad 6, 38.
- 2, 20. *quod erat — oporteret*. Haec glossam sapiunt Bentleio ob sequentia.
- 2, 25. *desertos*. Iurinius coniicit *desectos*, vt 3, 4.
- 2, 27. *omnibus in locis pugnae se l. m. praeferrent*. Sic Oud. e codd. et sic quoque Graecus interpres. Vulgo erat *o. in l. pugnabant, quo se — praef.*
- 2, 28. *despectusque*. Iurin. malit *deiectusque*, non male. Sic 2, 8. et 22. Mox pro *reliquerunt* malit e cod. Meadiano et edd. vet. *reliquerant*.
- 3, 2. *legionem, neque eam plen.* Iurin. subplet *leg. unam neque eam plen.* et sic Graecus ἐνὸς τάγματος.
- 3, 4. *gaesaque*. Cf. Muretus V. L. 10, 15. vbi iubet verba *neque ullum fr. telum ex l. sup. mittere* ponere statim post coniicere.
- 3, 9. *inscientiam*. Cf. mox not. ad c. 19.
- 3, 12. *quod bis accidit* etc. Posset admitti lectio Oxon. cod. *quod accidit semper horarum XII spatio*, omisso *bis*. Sic Iurinius.
- 3, 13. *scopulis*. Cum emendatione *copulis* Bentleius apte comparat Plautum in Epid. 5, 1, 11. *per urbem quaeritant me duo senes, in manibus gestantes secuncias. lege semuncias vel fescuncias*.
- 3, 14. *expectandum*. V. Oud. item Drakenb. ad Silium 15, 105.
- 3, 15. *malacia*. Cf. Schottus ad Aurel. Victor. V. Ill. c. 22.
- 3, 19. *inscientia*. Cf. Gronou. ad Liu. 22, 25. *reliquos — reliquerunt*. Intrusa haec a scioſo statuit Bentleius.
- 3, 20. *ex his regionibus*. Vulgatum hoc defendit Gronou. ad Liu. 25, 27. contra ea verba delenda censet Bentleius.

- 3, 21. *secturae*. e glossa videtur Bentleio adiectum. Graecus habet χαλκιδων.
- 3, 24. *tutius esse arbitrabatur*. Bentr. malit *fatius*, vt Graecus βέλτιον. Mox idem praefert *agmine* et *opinionem timoris*.
- 3, 26. *intritae*. Bentr. vulgatum reponi suadet.
- 4, 2. *inportatitiis*. Seruat Bentr. *inportatis* et delet *his*.
- 4, 3. *et paullo quam* etc. Bentr. dat *et paullo quam sunt ei. gen. ceteri* (vel *ceteris*) *humaniores*, omiffa copula. Sic et Graecus.
- 4, 5. *rumoribus feruiant*. Displicet repetitio vocis Bentr. leio, qui substitui vult *sermunculis* vel *insurrectionibus*. inepte. satis notum habere debebat hunc repetitionis vsum in Caesare. Cf. Oud. ad Suet. Tit. c. 6. Idem ad c. 4, 16. obseruandum contra Bentr.
- 4, 17. De *ponte Rheni* cf. Magius in Grut. lamp. 5, 2. p. 1438.
- pro pariete*. Non satisfacere sibi profitetur Oud. in addendis ea, quae ad h. l. tradiderat, nec tamen habet certiora. Lectionem istam *pro pariete* propugnat et Victorius V. L. 32, 18.
- 4, 18. De loco, quo pontem struxit Caesar, v. Minola l. c. ad G. 1, 31.
- 4, 21. *Volusenum, cum*. Vt heic distinxi phrasin, ita plane iubet Bentr. qui praeterea addit *eum cum* — sed hoc non opus.
- 4, 22. *Quicquid praet. nauium longarum habebat*. Tē *longarum* deleri vult Iurinius; nec Graecus habet. — Mox de *portu Icoio* v. et Fabric. bibl. Lat. Vol. 1.
- 4, 23. *montibus angustis*. Iurinius coniecit *abruptis*. Fere sic Celsus.
- 4, 25. *proximis primis nauibus*. Oud. etiam in addendis alteram istarum vocum glossema censet. Iurinius coniecat *proximi ex primis nauibus*.
- 4, 26. *in vniuersos*. Addit Iurin. his obponi paullo *ante singulares*.

- 4, 28. *aduersa nocte*. Bene exponitur in Ind. Frustra Iurinius malit *intempesta*,
- 4, 29. *qui dies*. Sic Horat. ode 4, 11, 14.
- 4, 32. *adpellabatur*. al. *adpellatur*.
- 4, 33. *curtus conlocant*. Adstipulatur Iurinius. Oud. in addendis probat Hotomanni coniecturam *se et currus*.
- 4, 35. *adflictis*. Iurin. praefert vulg. *aedificiis*, vt c. 38.
- 5, 8. *pari numero — quem*. Iurin. velit *atque* vel *atque quem*.
- 5, 11. *Cassiellauno*. Apud Dionem 40, 2. male erat *καὶ Σουέλλαν τὸν*, vnde Reimarus nomen viri restituit. Polyaeus 8, 23, 5. habet *Κασόλαυλον*, corrupte. Mentio huius Regis fit apud Galfredum Monmuth. in Hist. Britonum L. 1. p. 25. ed. Paris. et L. 4. c. 2. ed. Commel. p. 25. vbi epistola eius ad I. Caesarem, certe non genuina. Multo minus antiquitatem spirat epistola Regum Scotorum Pictorumque nomine ad Caesarem scripta, apud Ioh. Fordun. L. 2. Scotochronici in Collect. Th. Galei.
- 5, 12. *annulis ferreis*. Bentleius conilicit *clauulis*.
- 5, 13. *alter angulus*. Marklandus, referente Bentleio, monebat leg. *altior* i. e. magis septemtrionalis.
- 5, 15. *perterritis*. Forſan *praetentatis*. v. Burmann. ad Ouid. Met. 14, 189. Veget. 1, 8. *tiro exercitio praetentandus*. Oud.
- 5, 18. *atque eo inpetu*. Elicienda haec putat Bentleius post Gruterum.
- 5, 21. *locum*. Retinet Oud. Cf. et Salmas. ad Tertull. de pallio p. 193.
- 5, 27. *habere se nunc* etc. Iurin. ita locum reſingi ſua- det: *habere nunc se rationem officii: pro beneficiis Caesaris monere Titurium: pro hospitio orare*.
- 5, 28. *quantasuis magnas*. Bentl. *quamuis magnas*.
- 5, 35. *in aduersum os*. Nil mutandum pronuntiat Oud. in addendis.

- 5, 38. *neque noctem* etc. Praemitti iubet Iurini~~ter~~, ut 1, 26. 7, 9. sed non necesse est auctorem semper chorda oberrare eadem.
- 5, 43. *demigrandi caussa*. Exponunt *deferendi caussa castra*; sed hoc ne fieri quidem poterat, inclusi quippe fuere. Recte monet Iurinius, verba quae sequuntur, *sed paene ne respiceret quidem quisquam*, referenda esse ad impedimenta et fortunas conflagrantes. Non ergo dubium, quin aliud hic scriptum fuerit. Ciacconius suspicatur *restringendi*, Iurinius *demendi*, *detrahendi*, *adripiendi*, ut c. 35. Addendum foret *quicquam*. Mihi N. L. Forſan *demigrare* simpliciter eſi loco cedere.
- 6, 1. *Consulis sacramento*. Vox *Consulis* glossa videtur Bentleio.
- 6, 5. *quod meruerat*. Faernus conieciabat, *quod in eum erat*. Graecus de merito odio nihil.
- congrēdi*. animo pacifico. Sic plane Livius 38, 25. Corn. Nepos Dat. 11. et Cicero passim. Nodum quae-runt in scirpo Bentl. et Iurinius, quorum hic dubium mouet, alter substitui iubet *ad Tr. confugere*.
- 6, 9. *pontem instituit*. Hunc pontem supra urbem *Cunostein-Engers* in Electoratu olim Treuirensi structum fuisse volunt. Eius rudera in editiore Rheni ripa delineauit in Antiquitatibus Saynenſibus L. B. a Reiffenberg. Vid. Hontheim in prodromo historiae Treuirensis. Cf. Minola in op. laud. ad G. 1, 31. p. 204. Aliis aliud placuisse notum.
- 6, 13. *constituunt* — *constituunt*. Iterum haec repetitio male habet Bentleium. sine caussa. Sic quoque mox c. 18. *reliquis* — *reliquis*. Negligentia haec in Caesare ferenda est.
- in loco consecrato*. *In luco* iam olim bene legit Il. Casaubonus in praef. ad Diog. Laert. Haec Ond. in addendis.
- 6, 17. *quae superauerint*. Iurin. velit *qui sup.*

- 6, 18. *a Dile patre prognatos*. De hac ineptia v. Gebauerus in vestigiis iuris German. antiqui. 8. Goett. 1766. Disf. 6. p. 190.
- 6, 19. *iustis funeribus* etc. Marklandus coniciebat *quos a viuis dilectos esse constabat, mutuis vulneribus confecti* (scil. ad rogam depugnantes). Placet hoc eximie Bentleio, qui vero malit *a quibusque*. Contra istud commentum Marklandi reiecit Oud. ad Suet. Aug. c. 19. et, quod olim improbarat ipse in loco nostro, propugnat *iustis funeribus*, inductus exemplo Plinii et Aufonii in praefat. parent. *condita funere iusto* et carm. 9. *iusto funere fletos*.
- 6, 21. *neque Druides habent*. De dissensu Caesaris et Taciti videri potest Gebauerus l. c. p. 178.
- rhenonum* alias *renum*. Carrio ant. lect. 3, 2. in Grut. lamp. Vol. 3. p. 58. iam defendit *rhenonum*.
- 6, 22. *ne adcuratius ad frigora* etc. Iurin. velit *quam ad frigora*, satis hoc vero simile.
- 6, 23. *ab iniuria prohibent*. Cit. pro l. Man. 7. *a quo periculo prohibete R. P.*
- 6, 29. *ad bellum Amb. profectus*. Tò *profectus* male omisit Scaliger. Bentleius vult *profecturus*. non opus.
- 6, 33. *Aduatucis adiacet*. Cf. Drakenb. ad Liu. 7, 12. *Scaldem*. Pro *Sabi* heic pugnat I. C. H. l. c. p. 657. Cf. Alting. in descr. Frisiae F. 19. Pithoeus Aduers. subl. 2, 5.
- 6, 34. *confici — interfici*. Hoc Bentleii deliculae aures non ferunt. dabat *intercipi*.
- 6, 35. *pons erat perfectus*. i. e. factus. cf. 7, 56. Bentl. pro *imperfectus*, quod alii heic legunt, volebat *interruptus, interscissus*. verum ita grassari non licet.
- 6, 36. *in mil. pass. III*. Libens deleteret Bentl. nec Graecus habet.
- 6, 38. *ad Caesarem*. Respice ad notata ad 1, 31. *animus*. non *anima*. Apud Nepotem contra in Eumene 4. *quam alterum anima reliquerit*.
- 6, 42. *indicaui*. Graecus ἔγνω.

7, 11. *ut q. p. iter conficeret.* Pro *conficeret* Oud. coniectat leg. *conferet*, ut e. 58. Hinc Bentl. consue-
ta audacia *ut quam maturrime res conferet.*

7, 20. *sua salute.* Davis. et Clarke *sua laude.* Bentl. *sua utilitate*, sane inepte.

7, 27. *adscendissent.* Adde omnino Oud. ad Suet. Iul. 61.

7, 29. *sanaturum.* forsan *farciturum* Bentl.

7, 30. *providere.* E longinquo videre. v. Oud. ad Suet. Aug. 10.

7, 33. *detrimento sum.* Bentl. forsan *detrimento sibi fore.*

intermissis magistratibus. e mente Iurinii intellig. *vacantibus.*

7, 35. *captis quibusque cohortibus.* Bentl. volebat *exemptis quibusdam cohortibus.* Iurinius Clarkii emendationem *demptis quibusdam coh.* probat et Vossii explicationem reiicit.

7, 36. *tamen silentio noctis.* Iurinius velit *itaque s. n.*

7, 37. *disceptatorem.* Vtitur hac voce Plautus Mostell. 5, 2, 16. Cf. Gron. ad Liu. 38, 35.

7, 39. *perduxerat.* Dounaeus ad Demosth. or. de pace p. 134. *mallet heic produxerat.* cf. Burm. ad Suet. Claud. 4.

7, 45. *impedimentorum.* Ciaccon. frustra coniicit *iumentorum.*

aeque iis stram. detrudere. Praepositio mox additur, mox deficit. v. Oudend. ad Suet. Dom. 10. cf. Cic. ad Q. Fr. 1, 1. *perperam* ergo negat D. Vossius *detrudere* ex esse Latinum.

paullo progr. inf. Sic codd. vulgo *paullum.* Sed cf. et c. 51. 60. item Corte ad Sallust. Jug. 106. Burm. ad Ouid. ex P. 3, 4, 47. *vbi post tanto.*

7, 47. *qua tum erat comitatus.* Oud. coniiciebat *conoomitatus.*

7, 50. *dextris humeris exsertis.* Grassatur in hunc locum Bentleius legitque *scutis in humeros reiectis,*

quod inigne pacatis. Iurinius modestior *dextris insermibus exsertis*. Videri potest et Parrhasius in Grut. Lamp. Vol. i. p. 799.

7, 51. *constiterunt*. alii *exstiterunt*. bene. v. Ind.

7, 53. *ad extremum oratione*. In posteriore editione Oud. dedit *ad extremam orationem*. quod boni codd. habent.

7, 54. *redissent*. Mauult Bentl. *redisse*, non male.

7, 55. *aut itineris causa*. Bentl. *aut animi causa*. heus et ohe!

iniiciendi timoris. Bentl. *incutiendi*. quasi non perinde foret.

aut — excludere. Iurin. legi vult *aut in Prouinciam compellere*.

7, 56. *id nemo tunc* etc. Iurin. seruandum vulgatum iudicat, *id ne tum quidem nec. faciendum existimabat*, scil. cognita Aeduorum defectione eorumque custodiis in ripa Ligeris dispositis. Tum vero pergit ita: *quin infamia — inpediebat, tum maxime, quod abs se intercluso Labieno — timebat*. Ipse etiam Agendico nullo modo hic stare posse videt. Vir doctus Ioh. Rod. Schnell in Specimine obseruat, in Caesaris comm. 4. Bas. 1789. itidem seruari vult vulgatum, sic quidem, vt post *existimabat* ponatur distinctio maior. Tum autem pergendum foret, vt legebatur prius: *Quum infamia* etc.

7, 58. *praefecti a palude*. Bentl. forsan *obiecta palude*; Iurinius *relicta palude*.

7, 65. *a Trib. mil.* Coniunctionem *sed et* respuit quoque Iurinius, nec Graecus habet.

7, 67. *pugnatur una tunc*. Iurin. p. *uno tempore*. frustra.

7, 68. *quod equitatu — pulsi*. Graecus *quod eorum equitatus — pulsus*. et hoc velit Iurinius.

7, 73. *Itaque truncis arb.* Simile quid narrat Plut. in Pomp. c. 62.

7, 75. *Suessionibus*. alii *Suessonibus*. v. Cellarius.

- 7, 77. *hominum millibus — interfectis* etc. Sic Cic. pro l. Man. 5. Non opus ergo ponere *in h. m. nam quid illi* etc. Iurin. *nunquid illud huic simile bello fuit?* cui lectioni fauere dicit superiora *nequaquam pari bello.*
- finibus quidem.* Displicet hoc *quidem* Bentleio, qui post *excesserunt* addit *tamen.*
- 7, 79. *abditas.* Iurin. *abductas.* Sic Graecus ἀνεχάρπται et sic iam Oud. coniecerat ex codicis Petau. *abductas.* Verum *abdere* etiam est remouere, vt apud Tibullum 2, 1, 89. Cf. Gronou. de pec. vet. 4, 8. Ergo nil mutandum.
- 7, 80. *una in parte.* fortasse *sua in parte.* Sic fere Graecus.
- 7, 84. *a castris.* I. C. H. defendit Glareani *raistros* l. c. p. 666.
- 7, 86. *subsidio labor. mittit.* In animo habuit Oud. *submittit.* cui fulciendo in addendis adlegat Drakenb. ad Liu. 6, 6. *Populos iuuentutem submisisse.*
- 7, 88. *hostes proelium committunt.* Iurin. vult *nostri p.c. excipit — clamor.* Cod. Reg. item editio Rom. et Ven. *excipitur.*
- 8, 3. *disiectisque.* v. Heinsl. ad Ouid. Metam. 3, 726.
- 8, 4. *praedae nomine.* Sic et 7, 89. et Suet. Iul. 48.
- 8, 5. *in tecta — contegit.* Bendl. malit *compegit.*
- 8, 9. *portis fores inposuit.* Ineptum hoc videtur Iurinio, adeoque legi iubet *ericios inposuit*, vt 3, 67. Verum et Liu. 1, 14. et 28, 6. *fores a porta distinguit.*
- 8, 12. *insidias — insidiis.* Suo more hic argutatur Bentleius.
- 8, 13. *pudore.* Non probat Bentleius.
- 8, 14. *viribus inferiores.* Sic et Ouid. Metam. 4, 652. *palude inpedita* etc. Bendl. velit *cum p. inp. a castris castra diuidi animaduverteret.*
- 8, 17. *conlocarat.* Iurin. *conlocaret.* nondum enim id factum erat, sed futurum. bene.

8, 19. *excedere proelio — petere — potuit adduci.*
Intricata sententia. Bentl. velit *excederet — peteret*
— *posset*. Ita iam fere Morus.

inuitantibus nostris, ad dedit. etc. Ita rectius omnino distinguit Iurinius.

8, 23. *vel ut insueta* etc. In addendis Oud. Clarkii lectionem probat et in ed. poster. repraesentat. Contra Iurinius *vel ut insueta re* ex oscitantia librariorum ortum esse ex *vellet interficere* — et *permotus ex primo ictu vel ex prohibitus* perhibet. Locum ergo sic refingit: *quum — adripuisset; et Centurio vellet hom. interf. celeriter a famil. Commis prohibitus conficere non potuit* etc.

8, 24. *diffugere.* Sic et c. 35.

in illis regionibus praeerat. Sic Ciu. 3, 38. *Lissi praeerat.*

8, 25. *cultu et feritate.* Potius *incultu*, qua voce vsus Sallustius.

8, 32. *consistunt in agris.* Oud. forsan *considunt vel considerunt*. Sed in addendis, „ne muta, inquit; quietam sedem notat post vaga latrocinia. Cf. Burm. ad Ouid. Met. 11, 407.“

8, 38. *qui omnia pericula* etc. Bentl. ita: *qui omnia per. et detrimenta belli Gutiuato accepta referebat.*

8, 41. *aggeres instruere.* Iurin. *aggerem*. Cf. Ind. et Scaer. ad Veget. 2, 11. *vbi instructores.* Sic et b. Af. c. 20. *officinas ferrarias instruere.*

ab vineis agunt etc. Paulo aliter Iurin. *cuniculos aggere et vineis tectos agunt ad caput fontis.* Magis etiam abludit Bentl. *tectos cuniculos pluteis agunt ad c. f.*

8, 46. *Prouinciae illius.* forsan, de qua ante dictum. Bentl. malit *vnus*.

8, 48. *nullas res Galliae.* Edd. vet. *nullas habet Galliae magnopere res gestas.*

8, 49. *praemiis adficiendo.* Bentl. *adliciendo.*

8, 50. *in seq. anni — petitione.* Bentl. *petitionem.*

8, 52. *obtinari*. Bentr. *obtentum iri*.

pollicitus. Quaerit Bentr. quid sit *pollicitus*? hoc clarum, fore liberam ciuitatem, si discedat vterque ab armis.

iusserunt — *discesserunt*. Locus, cui medela vix adferri potest; adeo male cohaerent dicta. Pro *iusserunt* rectius ad sensum foret *obstiterunt*, *impedierunt*. Dein Iurinius, sublato parentheseos signo, coniicit *rem morando discusserunt*. Verum non adparet, quomodo cum hoc cohaereant sequentia. Si *discesserunt* legas, non de illa discessione intelligi debet, cuius mox mentio facta, sed simpliciter significabit abierunt.

8, 54. *suorum se expoliari*. Eadem, quae Morus, Bentr. hic sentit.

8, 55. *belli gerendi*. Bentr. *bello agendi*.

AD BELLVM CIVILE.

1, 39. *Caesar legiones in H. praemiserat*. Numerum legionum heic deesse adparet. Subplet *quatuor* Iurinius ex c. 40. Ciacconius legerat *leg. in H. praem. sex, auxilia peditum* etc. Guischart in *Guerre de César en Espagne (Mém. critiq. p. 27.)* legit *praemiserat quinque, ad sex millia* etc. Eum numerum in cod. MS. reperisse ait Ciacconium, quod in notis huius in éditione Iungermanni non inuenio.

Hinc opt. generis hom. Guischart l. c. addit quoque *M* et deinceps ante *audierat* praemittit *postquam*.

1, 40. *Huc — congressae*. Ad hos pontes. Guischart l. c.

praesidio proprio i. e. perpetuo. Guischart p. 53. Cf. Ind.

Fabius ult. ponte etc. Male tum ab hostibus habitum refert Dio 41, 20.

- 1, 46. *ex primo hastato*. Guischart p. 118. etiam reddit, qui antehac primus hastatus fuerat. Sic 3, 91. occurrit *Crastinus, qui olim primum pilum duxerat*. Ita in lapidibus occurrunt *ex Praefecto, exoptio, exsignifer*. V. Muratori thes. inscr. 1980, 5. 788, 5. Grut. 1159, 14. Sub Caesare ista antiqua distinctio in hastatos, principes, triarios, non amplius erat in vſu.
- 1, 81. *castra castris conuertunt*. Guischart *conferunt. ils approchent leur camp de celui de César*. p. 250. Cf. G. 8, 9.
- 1, 84. *ne ad ultimum subplicium progr. nec, habeant*. Monet I. Rod. Schnell. in spec. cit. ad G. 7, 56. subplicii victis ciuili bello hostibus intentati inflictive nec in Caesaris responſo, nec in vniuerſa eiusdem Imperatoris historia comparere vestigia. Adhaec subplicio coërcendi victos in Hispania Pompeianos caſſam fuiſſe nullam. Dat ergo ex ingenio *ne ad ultima subplicum prog. nec. hab.* Satis ingenioſe. Stabiliendae ſententiae prouocat ad locum fere ſimilem Al. c. 7. et Liu. 1, 48. et 2, 28. et ad phraſin notam τὰ ἑσχατὰ παθάν.
- 2, 1. *qua est aditus — Rhodani* etc. Scaligeri iudicium ſuum heic facit I. Rod. Schnell, vel, ſi quis malit, pro *adigit* ſuadet leg. *adit*, quia in codice quodam citato ab Oud. eſt *agit*.
- 2, 29. *Ciuile bellum* etc. Coniecturis ſuis locum reſtituere parat Schnellius hoc modo: *Ciuile bellum; genus hominum, cui quod liberet, liceret facere et ſequi. Quid vellent legiones eae, quae paullo ante apud aduerſarios fuerant, (nam etiam Caefuris beneficium mutauerat conſuetudo) quin offeratur? Municipia eadem diuerſis partibus coniuncta: plerique enim ex Marſis Pelignisque venerant, auditosque ſuperiore nocte in contuberniis militum ſermones grauius accipiebant* etc.
- 3, 8. *neque ſubſidium*. Dictis ad h. l. adde: Oud. coniectabat leg. *ne quod ſubſidium expectantis in Caefaris complexum venire poſſet*. Schnellius: *ne quod*

subf. expectanti Caesaris (vel expectantis Caesaris) in conspectum venire posset. Bibulus quippe timebat, ne subsidiariae naues ex secundo Caesaris commeatu custodiam eius elaberentur.

3, 29. *Expositis omnib. copiis.* Mecum facit Schnellius.

3, 48. De *chara* Caesaris consultus a me vir doctus Frid. Lud. Hammer, historiae naturalis Professor, immortalis nostri Ioh. Hermanni gener, sequentia me docuit. Fuerit fortasse intelligendus butomus umbellatus siue iuncus floridus Tournefortii (*die Blumenbinse, le jonc fleuri*), qui nostris in oris rarior, Hungaris *virago kaka* audit. Caulis eius coronatur eleganti flore umbelliformi, vnde fortasse nomen eius e Graeco fonte ductum. Radix eius bulbosa teste Pallasio aliisque a Kalmukis, Jakutis variisque per Russiam, nec non quibusdam Europae Orientalis gentibus, nunc recens, nunc super cineres tosta et butyro lita, aliisque parata modis, comeditur. Panis quoque ex ea confici posset. Amarorem eius adfuso temperasse lacte videntur Caesaris milites. Haec coniectura cui non adriferit, cum Weinmanno (*de chara Caesaris*) carum carui Linnei (*Mattenkümmel, le carvi*) aut chaerophyllum aliamue huius generis speciem adhibitam fuisse statuere, cuius bulbi etsi minores cibi loco esse possunt. Cari carui ceterum radix admodum crassa diuersis locis abundat, maxime in Caria, quae nomen dedisse posset, itemque in Australibus Europae plagis. Nec deerunt, quibus Caesaris *chara* daucus carota vel pastinaca sativa Linnei videatur vel raphanus raphanistrum Linnei (*la ravanelle, radis sauvage, Hederich*). Panisne ex hoc scil. raphano parari queat, inquirendum. Culinarium eius usum hodieque vigere, docet Reuss in compendio botanico, qua de re dubitabat cel. Hermannus noster; secus etiam censere Weinmannum idem notauit. Linnei *chara* nullo modo admitti potest. Quicquid horum a Caesare adhibitum arbitraris, mirum videbitur,

radicum istarum tantam fuisse copiam, ut alendo exercitui potuerit sufficere. Ceterum praeter radicem, de qua hic, Caesaris milites quoque apud Dyrrhachium vixisse lapsana, olere siluestri, Plinius refert 19, 8 (41), ni forsan hanc ipsam cum chara confundat.

- 3, 83. *quod gestum in Hispania diceret.* Schnellius scribendum autumat: *quod rem male gestam in H. diceret.* Respici scil. ad deditionem Afraniani exercitus in Hispania factam.

AD BELLVM ALEXANDRINVM.

- c. 22. *procurr. et erump. Alex. * * man. comprehendi.* Iurinius atque Schnellius sublato lacunae signo legunt *conferendi. Tum operibus.*
- c. 35. *cuius itineris etc.* Schnellius haec ita legi suadet: *cuius itineris secutus erat obportunitates? vel cuius it. habebat compertas obportunitates?*

AD BELLVM AFRICANVM.

- c. 3. *et a Clupeis seo. oram mar. cum eq. etc.* Schnellius suspicatur leg. *et omisso, a Cl. sec. oram mar. cum eq. M. Petreius et Cn. Piso cum Mauris circ. III. mill. adparent.* fere ut c. 18.
- c. 17. *alternis — tenderet.* Unica litterula sublata mōdetur Schnellius huic loco sic: *ut una post, altera ante signa tenderet.* Ita iam vertit d'Ablancourt.
- c. 47. *Virgiliarum signo confecto.* Plin. 2, 47. *Virgiliarum occasus hiemem inchoat; quod tempus in III. Idus Nou. incidere consuevit.* Quid ea dicendi forma sibi velit, ex eius loco citato ex c. 41. patet. Non autem hic eam ex ratione astronomica praecise intelligendam esse, sed sensu latiore pro indicatione anni temporis siue hiemis, non est dubium. V. de la Nauze *Mém. sur le calendrier romain.* in *Mém. de l'Acad. de Inscr.* Vol. 23. et Guischard in *Mém. crit.* p. 389.
- cum saxea grandine.* Nostro aevo id meteoron(rur-

sus celebratum est. In hanc rem conferri meretur *Relation d'un voyage fait dans le département de l'Orne, pour constater la réalité d'un meteore observé à l'Aigle le 6 floréal An XI. par I. B. Biot.* 4. Paris XI.

AD BELLVM HISPANIENSE.

- c. 6. *circumcludunt* etc. Schnellio potior videtur auctoritas Dionis, quam et secuti sunt vulgo interpretes vernaculi.
- c. 12. *quum venirent, cogniti sunt a mil. qui antea cum Fabio et Pedio fuerant.* Non ad milites respicere videtur Schnellio pronomen relatiuum, sed ad eos qui venerant, vt sit sensus: *cogniti sunt a militibus, utpote qui (gnaris militibus nostris) antea cum Fabio et Pedio fuerant.* Suadet hunc sensum fragmentum e codice Cuiacii, a Goduino subiunctum bello Hispaniensi, vbi haec: *Per hos dies a Caesarianis duo pedites capti sunt, qui se seruos dicerent. Non licuit in his Caesari suam consuetudinem seruare. Antequam — intersecti sunt.*
- c. 13. *et bene magna prioris muri* etc. Malit Schnellius *propioris.*
- c. 17. *qui neque — primam fortunam* etc. Schnellius *primum.*
- c. 25. *quum nostri in opere essent* etc. Schnellius hoc pacto textum constituit: *Quum nostri in opere essent, equitum copiae concursus facere coeperunt, vt consuetum sequi existimari possent; simulque vociferantibus* etc. et mox: *ita auda, cuique suarum quippe partium, expertorum virorum fautorumque voluntas habebatur* (ni rectius forte, *alebatur*).
- c. 31. *vt ad subsidium, ne ab latere* etc. Cum Glandorpio heic Schnellius *ad dextrum* mutat in *a dextro* et mox legit *dextrum cornu premere coepit.* Conspirat versio d'Ablancurtii.
- c. 33. *nardum.* Conferri meretur de *spica nardi* veterum disertatio W. Jones, quae extat inter eius *dissertations relating to the history and antiquities etc. of Asia.* Lond. 1792. Germanice e versione I. Chr. Fick edidit I. Fr. Kleucker. 8. Riga 1795.

I N D I C E S.

INDEX HISTORICVS

Numeri, quibus littera nulla praeposita est, ad libros de Gallico referantur: C. ad bello Civile; A. ad Alexandrinum; Af. ad Africanum; H. ad Hispaniense.

A

Acarmania Caesari subiecta C. 3. 55
 Acco, Senonum princeps 6, 4.
 44
 Achaia C. 3, 55
 Achilla, vrbs duplex, mediteranea et mariuma Af. 33. 43
 Achilles, aulicus Aegyptiacus C. 3, 104. 108. 110. A. 4
 Achillis et Memnonis congressus H. 25
 M. Acilius, Legatus C. 3, 39. 40
 Actius Pelignus C. 1, 18
 Actius Rufus C. 3, 83
 Actius Varus C. 1, 12. 31. 2, 23. 25. 33. 35. 3, 12. H. 27. 31
 Adbucillus C. 3, 59
 Adeantuannus 3, 22
 Admagetobria 1, 31
 Adrumetum C. 2, 23. Af. 3. 89. 97
 Aduatuca, castellum 6, 32. 35
 Aduatici 2, 4. 16. 29. 31. 5, 38. 39. 56. 6, 2. 33
 Aeduorum res cum Ariouisto 1, 33. cum Aruernis 1, 31. cum Biturigibus 7, 5. cum Heluetiis 1, 11. 14. cum Sequanis 6, 12. cum Romanis 1, 11. 16. 32. 35. 43. 5, 7. 54. 6, 4. 7, 32. 54. 63. Eorum lex de magistratibus 7, 33. clientes 1, 31. 7, 75

Aeginium opp. C. 3, 79
 Aegus Allobrox C. 3, 59. 60
 Aegypti munimenta A. 26
 L. Aemilius 1, 23
 Aes apud Britannos non nascitur 5, 12
 Aetolia C. 3, 35
 Afraniana legio H. 7
 Afranii et Petreii res C. 1, 37. 38. 3, 83
 Agar, vrbs Af. 67. 76
 Agendicum opp. 6, 44. 7, 10
 Alba, vrbs C. 1, 15
 Albici C. 1, 34. 56. 57. 2, 2
 Alces, ferae 6, 27
 Alefia vrbs 7, 68, 69. 72 sqq. 8, 34. C. 3, 47
 Alexandria A. 1. 5. C. 3, 111
 Alexandrini belli initia C. 3, 113
 Alexandrinorum indoles C. 3, 110. A. 2. 3. 24
 Allienus Siciliae Praetor Af. 2. 34
 Allobroges 1, 6. 11. 28. 7, 64
 Alpes 1, 10. 3, 1
 Amagetobria 1, 31
 Amantia C. 3, 40
 Amanus mons C. 3, 31
 Ambacti Gallorum 6, 15
 Ambarri 1, 11
 Ambialiti 3, 9
 Ambiani 2, 4. 15
 Ambibari 7, 75
 G g g

- Ambiorix 5, 24. 27. 34. 6, 2.
 5. 29. 30. 8, 24
 Ambiuareti 7, 75
 Ambiuariti 4, 9
 Ambracia C. 3, 36
 Amphiloichi C. 3, 55
 T. Ampius C. 3, 105
 Ana, fluuius C. 1, 38
 Anartes 6, 25
 Ancalites pop. Britann. 5, 21
 Ancona C. 1, 11
 Andes 2, 35. 3, 7. 7, 4
 Androthene C. 3, 80
 Annii Scapula A. 55
 Antebrogii 2, 3
 Antiochus Commagenus C. 3, 4
 Antistius Turpio H. 25
 C. Antistius Rheginus 6, 1
 M. Antonius Caesarianus 7, 81.
 8, 2. 50. 3, 24. 29. 40. C.
 1, 2
 Apollonia C. 3, 11. 12. 75. 79
 Aponiana insula Af. 2
 Apfus flumen C. 3, 13
 Apulia C. 1, 23. 3, 2
 Q. Aquila Af. 62
 Aquilaria C. 2, 23
 Aquileia 1, 10
 M. Aquinius Af. 57
 Aquitania 1, 1. 39. 3, 20. 21.
 27. 8, 46
 Aquitius H. 23
 Arar fl. 1, 12.
 Arduenna silua 5, 3. 6. 29.
 Arecomici Volcae 7, 46. C. 1,
 35
 Arelate C. 1, 36
 Arguetius H. 10
 Ariarathes A. 66
 Ariminum C. 1, 8
 Ariobarzanes C. 3, 4
 Ariouistus 1, 31 sqq. proelium
 cum eo 1, 52. 5, 19. 6, 12
 M. Arilius 7, 42
 Armatum concilium 5, 56
 Armenia minor A. 67
 Armoricae ciuitates 5, 53. 7, 75.
 8, 31
 C. Arpinus 5, 27
 Arretium C. 1, 11
 Arlinoe Regina A. 4
 Aruerni 1, 31. 45. 7, 7
 Asculum C. 1, 16
 Ascurum Af. 23
 Asparagium C. 3, 30
 Aspauia H. 24
 Asprenas Af. 80
 Asta H. 36
 Ategua H. 8. 22
 C. Ateius Af. 89
 Atrebatas 2, 4. 16. 23. 7, 75.
 Q. Atrius 5, 9
 Attius. v. Actius
 Auaricum 7, 13. 31. 47
 C. Auienus Af. 54
 Auleri Eburones, Cergomani.
 Brannouices 2, 34. 3, 17.
 7, 75
 L. Aurunculeius 2, 11. 5, 24.
 28. 36. 37
 Aufci 3, 27
 Ausetani C. 1, 60
 Auximum C. 1, 15
 Axona 2, 5. 9

 B.
 Bacenis silua 6, 10
 Baculus 2, 25
 Baetis fl. A. 59. 60. H. 5
 Baeturia H. 22
 Bagrada fl. C. 2, 38
 Baleares insulae Af. 23
 T. Baluentius 5, 35
 Batauorum insula 4, 10
 Belgae 1, 1. 2, 1. 4. 10. 11.
 5, 12. 8, 54
 Belgium 5, 24. 25. 46. 8, 46
 Bellica porta Vticae C. 2, 25.
 Af. 87
 Bellocassi 7, 75
 Bellonae templum Commagenum
 A. 66
 Bellouaci 2, 4. 13. 7, 59. 75.
 8, 7. 14
 Berones A. 53
 Bessi C. 3, 4
 Bibracte 1, 23. 7, 55. 63
 Bibrax 2, 6
 Bibroci 5, 21
 M. Bibulus C. 3, 5. 7. 8. 14.
 16. 18. 110
 Bigerriones 3, 27
 Bituriges 8, 3. A. 7
 Biuius Curius C. 1, 24
 Roduognatus 2, 23
 Bogud A. 59. 60. Af. 23. 25
 Boia 7, 14

Boii 1, 5. 25. 28
 Bosporus A. 78
 Braunovii et Brannonices 7, 75
 Bratuspantium 2, 13. Cf. et Mantiffam.
 Britannia 4, 31. 5, 8. 12. 6, 13. oppida Brit. qualia 5, 21. Reges quatuor 5, 22
 Brundisium C. 1, 24. 26. 3, 2. 24
 Brutus 7, 9. C. 2, 3. 5. 6. 22
 Bullis, vrbs C. 3, 12. 40
 Burlauolenses H. 22
 Buthrotum C. 3, 16

C.

Cabillonum 7, 42. 90
 Caburus 7, 65
 Cadaueribus circumuallatur vrbs H. 32
 Cadetes 7, 75
 Cadurci 7, 4. 75
 T. Caecilius Centurio C. 1, 46
 Caecilius Niger H. 35
 Caecina Af. 89
 Caeraeli 2, 4
 C. Caesar contra Adnatucos 2, 16. 17. 29. Alexandrinos C. 3, 111. Ambianos 2, 18. Ariouistum 1, 33. Belgas 2, 2. Belouacos 2, 13. Britannos 4, 20. 5, 8. Germanos 4, 6. 14. Aeduos 7, 40. Labienum Af. 14. Massilienses C. 1, 35. Neruios 2, 17. 5, 46. Pharnacem A. 71. Scipionem Af. 1. 4. 34. Sotiates 3, 20. Sueffiones 2, 12. Venetos 3, 9. Vercingetorigem 7, 7
 C. Caesar Antonio adest in petendo auguratu 8, 50. Deiotaro ignoscit A. 68. Pompeio conciliari vult C. 1, 26. 3, 10. 16. 17. 57. ad Scipionem de pace mandata dat C. 3, 57. nando euadit A. 21
 C. Caesar Dictator C. 2, 21. 3, 2. H. 2
 C. Caesar ad Alesiam 7, 69. 72. ad Alexandriam A. 1, 2. ad Brundisium C. 1, 25. ad Ilerdam C. 1, 41. ad Massiliam C. 2, 15. ad Dyrrhachium C. 3, 43. ad Pharum A. 19. ad

Vzitam Af. 41. cum Afranio pugnatur C. 1, 41
 L. Caesar 7, 65. C. 1, 8. Af. 89
 Sextus Caesar C. 2, 20. A. 66
 Calagurritani C. 1, 60
 Calenus C. 3, 14. Calenus Fufius C. 1, 87. Calenus Legatus 8, 39
 Caletes 2, 4. 8, 7
 M. Calidius C. 1, 2
 Calpurnius Saluianus A. 53
 C. Caluiscus Sab. C. 3, 34
 Calydon C. 3, 35
 Camerinum C. 1, 15
 Camulogenus 7, 57. 62
 Candavia C. 3, 11. 79
 C. Caninius 8, 33
 Caninius Rebilus C. 1, 26. 2, 34
 Canopus A. 25
 Cantabri C. 1, 38
 Cantium Britanniae 5, 13. 22
 L. Canuleius C. 3, 42
 Canusium C. 1, 24
 Cappadoces in exercitu Pompeii C. 3, 4. cf. A. 34
 Capua C. 1, 10. 14
 Carales Af. 98
 Caralitani C. 1, 30
 Carmona A. 57
 Carmonenses C. 2, 19
 Carnutes 5, 25. 56. 6, 2. 4. 7, 2. 8, 31
 Carruca H. 27
 Carfulenus A. 31
 Carteia H. 32
 Caruilus 5, 22
 Cassi, populus 5, 21
 Cassivellaunus 5, 11. 18
 L. Cassius Consul, ab Heluetiis victus 1, 7. 12
 L. Cassius Longinus C. 3, 36. 74. A. 48. 52. 53. 54. 60. eius obitus A. 64
 Cassius, Pompeianus C. 3, 5. 101
 Casticus, Sequanus 1, 3
 Castor Tarcodarius C. 3, 4
 Castra Cornelia C. 2, 24. 37
 Castra Posthumiana, locus H. 8
 Castulonensis saltus C. 1, 38
 Catamantales 1, 3
 Catiolcus 5, 24. 6, 31
 G g g 2

- Cato Vticensis Caesaris hostis C.**
 1, 4. 30. 32. Af. 22. 36. eius
 mors Af. 88.
Caturiges 1, 10
Cavarillus 7, 67
Cavarinus 5, 54. 6, 5
L. Cella Af. 89
Celtae 1, 1
Celtiberia 1, 61. 38
Celtillus 7, 4
Cenimagni 5, 21
Centrones 1, 10. 5, 39
Ceraunii C. 3, 6
Cercina Af. 8. 34
Ceuenna 7, 8
Centrones 5, 39
Chara, radix C. 3, 48
Cherronefus apud Aegyptum A.
 10
Cherufci 6, 10
Cicero, Legatus Caesaris 5, 39.
 40. 43. 48. 6, 36
Cilicia C. 3, 102. A. 65. 66
Cimberius 1, 37
Cimbri 1, 33. 40. 7, 77
Cinga, fluuius C. 1, 48
Cingetorix 5, 3. 45. 56. 57. 6, 8
Cingulum C. 1, 15
Cirta Af. 25
Cisalpinga Gallia 6, 1
Cispius Af. 67
Classis Pompeii C. 3, 5. **Caesa-**
ris C. 3, 7. **Caesariana in-**
cenditur C. 3, 101. **classis Gal-**
lorum 3, 14
Cleopatra C. 3, 103. A. 33
Clodii caedes 7, 1. C. 3, 23
Clodius Aquitius H. 23
A. Clodius C. 3, 90
Clupea C. 2, 23. Af. 2, 3
C. Clusinas Af. 54
Cocolates 3, 27
M. Coelius Rufus Tribunus pl.
C. 3, 20. 21. 22
Coelius Vinicianus A. 77
Colonicæ cohortes C. 2, 19
Colonorum delectus C. 1, 14
Comana A. 34. 56. 66
Cominius Af. 46
Commius Atrebas 4, 21. 27. 35.
 6, 6. 7, 76. 8, 6. 23. 47. 48
Concilium armatum 5, 56
Condrusi 1, 6. 2, 4. 4, 6. 6,
 32
Conetodunus 7, 5
Confluens Mosae et Rheni 4, 15
C. Condidius Longus 2, 23. Af.
 3, 4. 33. 43. 95
Conuictolitane 7, 32. 33. 55.
 67
Q. Coponius C. 3, 26
Corduba C. 2, 19. A. 49. 57.
 H. 3, 4
Corfinium C. 1, 16
Corneliana castra, locus Africae
 C. 2, 24. 37
Cornelius Balbus C. 3, 19
Cornificius A. 42
Correus 8, 6. 19
Cosa, vrbs C. 3, 22
Cofanus sinus C. 1, 34
Cotho Af. 62
Cotta Aurunculeius 5, 33
Cotuatus 7, 3
Cotus, Aeduus 7, 32. 33. 67
Cotys, Thrax C. 3, 4. 36
M. Crassus 1, 21. 3, 31
P. Crassus 2, 34. 3, 20
Crastinus, Centurio 3, 91. 99
Cretes sagittarii Af. 32
Crispus Af. 77
Critognatus 7, 77
Curio, Trib. pl. 8, 52. C. 1,
 3. 23. 2, 42
Curioniani Af. 40. 52
Curiosolitae 2, 34. 3, 7. 7, 75
Cyclades C. 3, 3
Cyprus C. 3, 102
 D.
Daci 6, 25
Damasippus Af. 39. 96
Danubius 6, 25
Dardani C. 3, 4
Decetia 7, 33
L. Decidius Saxa C. 1, 66
C. Decimius Af. 34
Decimus Brutus 3, 11. C. 1, 36.
 56
D. Laelius C. 3, 5. 40. 100
Decumana Af. 29
Decumani H. 30
Deiotarus C. 3, 4. A. 54. 67.
 70. 78
Delphi C. 3, 55
Delta Aegypti A. 27
Deuoti f. Soldurii 3, 22
Diablintes 3, 9

Diana Ephesia C. 3, 32. 105
 Didius H. 37. 40
 Dii Gallorum 6, 17. Germano-
 rum 6, 21
 Dioscorides Aegyptius C. 3, 109
 Diuico 1, 13
 Diuitiacus 1, 3. 16. 18. 19. 41.
 51. 2, 4. 5. 6, 12
 Domicilia Gallorum 6, 14
 Domitius Ahenobarbus C. 1, 15.
 19. 34. 56. C. 2, 22
 Cn. Domitius Calvinus C. 2, 42.
 3, 34. 78. A. 34. 86
 L. Domitius C. 1, 6. 23. 2, 22.
 3, 83. 99
 Donilaus C. 3, 4
 Drappes 8, 30. 44
 Druides 6, 13
 Dubis 1, 38
 Dumpacus 8, 26. 31
 Dumnorix 1, 3. 9. 5, 6. 7
 Duracius 8, 26
 Durocorturum 2, 3. 6, 4. 44
 Dynastae A. 65
 Dyrrhachium C. 3, 13. 14. 41.
 57. 71. 72. 89

E.

Eburones 2, 4. 4, 6. 5, 28. 6,
 24. 34. 36. 43
 Eburonices 3, 17
 Elauer, flumen 7, 34
 Elephantii, in proeliis Af. 27.
 48. 72. 83. 84
 Eleutheri 7, 75
 Elis C. 3, 105
 Elusates 3, 27
 Enipeus C. 3, 88. in nota.
 Eunius poeta H. 23. 31
 Epasnactus 8, 44
 Ephippia Sueuis contemta 4, 2
 Epidaurus C. 3, 12. 42. A. 44
 Epirus G. 3, 80
 Epistola, telo alligata mittitur
 5, 48
 Eporedirix 7, 38. 39. 54. 63.
 67
 M. Eppius Af. 89
 Equites Galli 6, 15
 Equites Germani pedibus proe-
 liantur 4, 2
 Eratosthenes geographus 6, 24
 Ergastula soluuntur C. 3, 22
 Effeda 4, 24. 33

Effui 5, 24
 Esubii 3, 7
 Euphranor A. 15. 25

F.

C. Fabius Legatus C. 1, 37. 40.
 Centurio 7, 47. Pelignus C.
 2, 35. Maximus 1, 45
 L. Fabius Centurio 7, 47. 50
 Factiones Gallorum 6, 12
 Fagum Britannia non habet 5,
 12
 Fanum, oppidum C. 1, 11
 M. Fauonius C. 3, 36
 Faustus Sulla C. 1, 6. Af. 95
 Felginas C. 5, 71
 Feminae Germanorum fatidicae
 1, 50
 Ferrariae Biturigum 7, 22
 Ferrariae officinae Pompeii Af.
 20
 Ferrum in Britannia non nasci-
 tur 5, 12
 C. Flavius 5, 24. 8, 27. C. 1,
 37
 A. Fonteius Af. 54
 Frentani C. 1, 23
 Fufius Calenus C. 3, 8. 55
 Fugitiui a saltu Pyrenaeo C. 3,
 19
 Q. Fulginius C. 1, 46
 Fulnius Posthumus C. 3, 63
 C. Fundanius H. 11
 Funera Gallorum 6, 19
 C. Fulius Cotta 7, 3

G.

Gabali 7, 64. 75
 Gabiniani milites C. 3, 4. 103.
 110
 A. Gabinius C. 3, 4
 Gabinius, Illyrici praefes A. 42
 Gabinius Ptolemaeum restituit
 C. 3, 103. A. 3
 Gades H. 37
 Gaditani C. 2, 18
 Gaetuli Af. 25. 32. 35. 55. 61.
 93
 Galba, Legatus 3, 1
 Galba, Suellionum Rex 2, 4.
 13
 Galliae diuisio 1, 1. mores et
 disciplina 1, 31. 6, 11. Gal-
 lia disciplinam a Britannis pe-
 uit 6, 13. Graecis literis vi-

- tur 6, 16. Gallorum corpora
 procera 2, 30. Af. 40. religio
 6, 16. factiones 6, 12. Dru-
 ides et equites 6, 13. coniugia
 6, 19. Gallicae naues 3, 13.
 Gallici muri 7, 23
 Gallograecia A. 67
 C. Gallonius C. 2, 18
 Ganymedes, aulicus Aegypt. A.
 4. 23. 33
 Garumna, fluuius 1, 1
 Garumini 3, 27
 Geiduni 5, 39
 Genabum 7, 3. 11. 28. 8, 5
 Geneua 1, 7
 Genulium C. 3, 75. 76
 Gergouia in Aruernis 7, 4. 34.
 36
 Gergouia in Boiis 7, 9
 Germaniae mores 4, 1. 6, 11.
 21 sqq. populi plures 2, 4.
 sortes et vaticinationes 1, 50.
 Germani in Galliam transeunt
 1, 31. 4, 16. eorum corpora
 procera 1, 39. hospitalitas 6,
 23. aciei ratio 1, 51. equestre
 proelium 1, 45. 4, 2. 7, 18.
 8, 36. in Caesaris exercitu 7,
 13. Af. 29. a Caesare vincun-
 tur 1, 53. 4, 12. 14
 Glandes fulae Af. 20
 Glans inscripta pro epistola mit-
 titur H. 13. 18
 Glassto se inficiunt Britanni 5, 14
 Gobanitio 7, 4
 Gomphi expugnati C. 3, 80
 Gorduni 5, 39
 Graecis literis Galli vtuntur. 1,
 29. 6, 14. Neruii Graece ne-
 sciunt 5, 48
 Graioceli 1, 10
 Grando faxea ingens Af. 47
 Granus C. 3, 71
 Grudii 5, 39
 Guturuatus 8, 38

 H.
 Haliacmon, fluuius C. 3, 36
 Harudes 1, 31. 37. 51
 Heluetiorum virtus 1, 1. pagi
 1, 12. mos in iudiciis 1, 4.
 victoria de Romanis 7, 4. ipsi
 vincuntur 1, 12. 26. Graecis
 literis vtuntur 1, 29
 Heluii 7, 7. 75. C. 1, 35
 Heraclea Sentica C. 3. 79
 Herculis sanum Gaditanum C.
 2, 18. 21
 Hercynia silua 6, 24
 Herminius mons A. 48
 Hibernia 5, 13
 Hiempfal Af. 56
 Hippo regius Af. 96
 L. Hirrus C. 1, 15. 3, 82
 Hispalis C. 2, 18. 20. H. 27.
 35. 36. 42.
 Hispaniae duae pacatae C. 3,
 73
 Hispaniae fecunditas H. 8, 1
 Hispanorum pugna C. 1, 44
 Homines immolantur 6, 16

 I.
 Iacetani C. 1, 60
 Iadertini A. 42
 Iberus C. 1, 60
 Iccius Gallus 2, 3
 Iccius portus 4, 23
 Igilium C. 1, 34
 Iguuium C. 1, 12
 Ilerda C. 1, 41. 43. 45
 Illurgauonenses C. 1, 60
 Illyricum 2, 35. 3, 7. A. 42
 Imanuentius 5, 20
 Imperatoris adpellatio C. 2, 26
 Induciomarus 5, 3. 26. 53. 55.
 58
 Intercessio Tribunitia C. 1, 5. 7
 Ista C. 3, 9
 Isthmus C. 3, 55
 Italica Hispaniae C. 2, 20. Ita-
 licenses A. 52. H. 25
 Itius portus. v. Iccius.
 Ityrei Af. 20
 Iuba C. 2, 25. A. 5. 51. Af.
 25. 30. C. 2, 26. vincit Cu-
 rionem C. 2, 42. crudelis C.
 2, 44. Af. 66. 74. superbus
 Af. 57. moritur Af. 94. eius
 Regum publicatur C. 2, 25.
 Cf. Af. 25. 36. 55. 91
 Q. Iunius Hispanus 5, 27
 L. Iunius Paciecus H. 3
 Iura mons 1, 2. 6

 L.
 Laberius 5, 15
 T. Labienus, Caesaris Legatus

- 1, 21. 5, 58. 6, 7. 7, 60.
 62. ad deferendum Caesarem
 sollicitatur 8, 52. ad Pompe-
 ium deficit C. 3, 13. crudelis
 in Caesarianos C. 3, 71. pu-
 gnat cum Caesare Af. 13. fu-
 gatur Af. 40. 50. 69. 75.
 moritur H. 31. ab eo Cingul-
 um aedificatum est C. 1, 15
Lacus Lemannus 1, 2. 8
Larinates C. 1, 23
Larissa C. 3, 80. 97
L. Laterensis A. 55
Latinae feriae C. 3, 2
Latobrigi 1, 5. 28. 29
Legatus pro Praetore 1, 21
Legati Caesaris, Antistius 6, 1.
 7, 83. M. Antonius 7, 81.
 Cotta 2, 11. 4, 22. Calenus
 8, 39. Caninius Rebilus 8, 24.
 Q. Cicero 5, 24. C. Fabius
 5, 24. 8, 24. Ser. Galba 3, 1.
 Labienus 1, 10. 21. Qu. Pe-
 dius 2, 2. Munat. Plancus 5,
 24. 25. L. Roscius 5, 53. T.
 Sextius 6, 1. M. Silanus ibid.
 Titurius Sabinus 2, 5. 3, 17.
 4, 22. Sulpicius Rufus 4, 23.
 C. Trebonius 7, 81. 8, 46.
 Vatinius 8, 46
Legiones: gemella C. 3, 4. se-
 cunda A. 53. 57. tertia H. 80.
 quinta Af. 1, 84. H. 30. se-
 ptima 4, 32. octava C. 3, 89.
 nona C. 3, 67. 71. 89. Af.
 60. decima, fortissima 1, 40.
 H. 30. vndecima 8, 8. deci-
 ma tertia 7, 51. C. 1, 7. Af.
 60. decima quarta Af. 60.
 vigesima secunda A. 74. vige-
 sima sexta A. 40. Af. 60. vi-
 gesima septima C. 3, 28. 34.
 vigesima octava Af. 60. trice-
 sima A. 53. Af. 60. tricesima
 sexta A. 40. septima A. 9.
 vernacula C. 2, 30. veterana
 C. 2, 28. Af. 1, 84
Lemannus lacus 1, 2
Lemouices 7, 4
Lenium H. 55
L. Lentulus C. 1, 15. 23
L. Lentulus Consul 8, 50. C.
 1, 1. 4, 14. C. 3, 83. 104
Lentulus Marcellinus C. 3, 62
M. Lepidus 2, 81. A. 59
Lepontii 4, 10
Leptis C. 2, 38. Af. 7, 10. 29.
 97. A. 57
Leuaci 5, 39
Leuci 1, 40
Lex Iulia C. 1, 14
Lexouii 3, 9. 11. 17
Lex Pompeia de ambitu C. 3, 1
Leges Coeliae C. 3, 20. 21
Liberalia, festi dies H. 31
Libertini, militiae adscripti Af.
 19
Libo C. 3, 5. 16. 23. 24
Liburnica classis C. 3, 5
Licinius Damasippus C. 2, 44
L. Licinius Squillus A. 52
Ligarius Af. 64. 89
Liger, fluvius 3, 9. 7, 5. 55
Lilium, munimentum 7, 73
Lilybaeum Af. 1, 37
Limonum 8, 26
Lingones 1, 26. 40. 4, 10. 6,
 44. 7, 9
Liscus 1, 16. 17
Lisius C. 3, 26
Litauicus 7, 37 sqq. 54
Liuius Regulus Af. 89
Longinus A. 48
Lucani C. 1, 30
Lucanius 5, 35
L. Luceius C. 3, 18
Luceria C. 1, 24
Lucretius Vespillo C. 3, 7
Lucterius Cadurcus 7, 5. 8. 30
 seq.
Lugetorix 5, 22
Luna, causa aestus marini 4,
 29. ante lunam nouam Ger-
 mani non pugnant 1, 50
Lusitania C. 1, 38. A. 51
Lusitani C. 1, 48. H. 36
Lutetia Parisiorum 6, 3. 7, 58
Lycomedes A. 66
 M.
Macedones in exercitu Pompeii
 C. 3, 4
Macedoniae pars libera C. 3, 34
Machinae Alexandrinae A. 2
Magetobria 1, 31
Cn. Magius Cremonensis C. 1,
 24. 26
Malaca vrbs A. 64
Malchus Nabataeus A. 1
Mandubii 7, 68. 78

- Mandubratius 5, 20
 L. Manilius 3, 20. A. 53
 L. Manlius C. 1, 24
 C. Marcellus 8, 53. 57. C. 3, 5.
 M. Marcellus C. 1, 2, A. 59 sq.
 Marcus Crispus Af. 77
 Marcomanni 1, 51
 C. Marius 1, 40. Af. 32. 35
 Marrucini C. 1, 23. 2, 34
 Mars 6, 17
 Marfi C. 1, 15. 26. 2, 27
 Massilienses C. 1, 54 sqq. 56
 sqq. C. 2, 22. Eorum quin-
 decim primi C. 1, 35
 Matisco 7, 90
 Matrona flumen 1, 1
 Mauri equites Af. 7
 Mauritania Af. 22. C. 1, 6. 39
 Mazaca A. 66
 Mediomatrici 4, 10. 7, 75
 Medobrega A. 48
 Meldae 5, 5
 Melodunum 7, 58
 Menapii 2, 4. 3, 9. 10. 4, 4.
 6, 2. 6
 Menedemus, Macedo 3, 34
 Mercurius Gallorum 6, 17
 L. Mergilio A. 55
 M. Messala 1, 2. 35. cf. Af.
 28. 88
 Messana C. 2, 3. 3, 101
 C. Messius Af. 33
 L. Metellus C. 1, 33
 Metiofedum 7, 58. 61
 Metropolis, nomen proprium
 C. 3, 80
 M. Mettius 1, 47. 53
 Milo C. 3, 21. 23
 L. Minacius H. 19
 Minervae Gallorum 6, 12. Eius
 templum C. 3, 105
 L. Minucius Basilus 6, 29
 Minucius Rufus C. 3, 7
 Minucius Silo A. 52
 Mithridates Pergamenus A. 26.
 27. 28. Rex Bospori consti-
 tuitur 78
 Mona insula 5, 13
 Monomachia H. 25
 Morini 2, 4. 3, 9. 28. 4, 22.
 Caesarem oppugnant 4, 37.
 vincuntur 1, 38. Atrebatibus
 attribuuntur 7, 76. ab his in
 Britanniam brevis traiectus 4,
 20
 Moritasgus 5, 54
 Mosa, flumen 4, 10
 Mulieres Germanicae in proe-
 liis 1, 51. cf. c. 50. Gallicae
 7, 48
 L. Munatius Plancus A. 52
 Munda vrbs H. 32. 33. 41. cam-
 pus Mundenfis H. 27. cf. c.
 36
 Muri Gallici 7, 23
 Musculus, machina 7, 84. C. 2,
 10
 C. Mutius Reginus Af. 68
 Myoparo A. 46
 Mytilene C. 3, 102
 N.
 Nabataea A. 1
 Nannetes 3, 9
 Nantuates 3, 1. 4, 10. ubi po-
 tius Sarunotes.
 Narbo, vrbs 3, 20. 7, 7
 L. Nasidii classis Af. 64. 98. C.
 2, 3. 7
 Nasua Suevus 1, 37
 Nauale certamen Rom. et Gall.
 5, 13. Massil. et Caesar. C.
 2, 6. Vatinius et Octavii A. 46
 Nauium Gallicarum forma 3, 13
 Naupactus C. 3, 35
 Neapolis Ital. C. 3, 21. Zeug-
 tana Af. 2
 Nemetes 1, 51
 Nemetocenna 8, 46. 52
 Nero, pater imperatoris A. 25
 Neruii 2, 17. feroces 1, 4.
 Graece nesciunt 5, 48. Cice-
 ronem obsident atque fugiunt
 5, 42. eorum clientes 5, 39.
 mores 2, 15. 5, 51. multitu-
 do 5, 42. rebellio 2, 17. 18.
 5, 39. deditio 2, 27. 6, 3
 Nicomedes Bithynus A. 66
 Nicopolis A. 36
 Nili aqua turbida A. 5
 Nitiobriges 7, 7. 31
 Noctem diei praepouunt Galli
 in numerando 6, 18
 Noctes in Britannia breues 5,
 13
 Nocturna Gallorum concilia 5,
 53
 Noreia vrbs 1, 5
 Noricus ager 1, 5. Rex Nori-
 cus C. 1, 18

Nouiodunum Sueffionum 2, 12.
Biturigum 7, 12. Aeduorum
7, 55

Nox dierum triginta in insulis
Britann. 5, 13

Numenius Heluetius 1, 7

Numidae sagittarii 2, 7. in Sci-
pionis exercitu Af. 32. Cu-
rionem fallunt C. 2, 41. ce-
lerissimi Af. 69. equis sine fre-
nis vtuntur Af. 61. vincuntur
C. 2, 25. 38. a Iuba in cru-
cem tolluntur Af. 66

Nymphaeum C. 3, 26

O.

Obucula A. 57

Ocelum 1, 10

M. Octavius Pompeianus oppu-
gnatur C. 3, 9. cum Vatinius
proeliatur A. 45. 46

Octodurus vicus 3, 1. 6

Octogesa C. 1, 61

Ollouico, Rex Nitiobrigum 7,
31

M. Opimius C. 3, 38

Oppidi Britannici ratio et mo-
dus 5, 21

Oppius, Caesaris Legatus Af. 68

Orchomenus opp. C. 3, 55

Orcinia filua 6, 24

Orgetorix Heluetius 1, 2. 3. 26.
moritur 1, 4

Oricum oppidum C. 3, 11. 12.
78. 8. 4. 40

Osenses C. 1, 60

Osismii 2, 34. 3, 9. 7, 75

Otacilius Crassus C. 3, 28

P.

Pacidius Pompeianus A. 78

Paemani 2, 4

Pagi Heluetiorum 1, 12. Sueuo-
rum 1, 37. 4, 1. pagi Tiguri-
ni robur 1, 12

Palaepharfalica victoria A. 48

Palaeſte C. 3, 6

Palma e pauimento enata C. 3,
105

Paludamenti color 7, 88. Af. 57

Paludes Morinorum 4, 38

Parada vrbs Af. 87

Paraetonium A. 8

Parisii 6, 3

Parthi 3, 31

Parthicum bellum molitur Cae-
ſar 8, 54

Parthini C. 3, 11. 41. 42

Q. Patifius A. 34

L. Paullus 8, 48

Pedites Germani inter equites
proeliantur 1, 48. 7, 65. cf.
8, 19. 36. Af. 69

Q. Pedius 11, 2. 11. C. 3, 22.
H. 2

Peligni C. 1, 15

Pelles pro velis 3, 13. pelles ve-
ſtitus Suenorum 4, 1. 6, 21

Pelusium adit Pompeius C. 3,
103. capit Mithridates A. 26

Petra, locus C. 3, 42

M. Petreius, Pompeianus C.
1, 38. 75. 76. A. 19. 34. Af.
91. 94

M. Petreius Centurio 7, 50

Petrocorii 7, 75

L. Petrosidius 5, 37

Pharnacis res A. 34. clades A.
76

Pharsalus C. 3, 6

Pharus C. 3, 112. Pharitae A.
14. 17

Philippus trib. pl. C. 1, 6

Philo Pompeianus H. 35

Picenus ager C. 1, 12

Pictones 3, 11. 8, 26. 7, 4

Pirustae 5, 1

Pisaurum C. 1, 11. 12

Piso Aquitanus 4, 12

L. Piso Cenſor C. 1, 3

L. Piso 1, 12

M. Piso 1, 2. 35

C. Plaetorius Ruſtianus Af. 96

L. Plancus C. 1, 40. Af. 4

Pleuſioſii 5, 39

M. Plotius C. 3, 19

Plumbum album Britanniae 5,
12

Pompeia lex de ambitu C. 3, 1

Pompeia, filia Pompeii M. Af.
95

Cn. Pompeius filius C. 3, 40.
H. 1 lqq. vincitur H. 32

Cn. Pompeius Caesaris amicus
6, 1. Caesari inſeſtus 8, 53.

55. C. 1, 3. adrogans C. 1,

32. 44. gratioſus apud Sena-

tum C. 1, 14. apud Hiſpanos

C. 2, 18. exercitum cogit C.

1, 3. 4. 5. Dyrrhachio exclu-

- ditur C. 1, 42. vincitur C. 3,
 94. eius castra expugnata C.
 3, 96. interficitur C. 3, 104
 Pompeius Rufus Af. 85
 Q. Pompeius Niger H. 25
 Cn. Pompeius, Titurii interpres
 5, 36
 Sextus Pompeius H. 3, 4
 M. Pomponius Caesarianus C. 3,
 101
 Pons in Rheno factus 4, 17. 6,
 9. C. 1, 54
 Pontus a Pharnacé occupatus
 A. 41. a Caesare recipitur A.
 77
 Portenta C. 3, 105
 Portus Iccius 4, 25. superior 4,
 18. vltior 4, 23
 Postumiana castra H. 8
 Pothinus, Procurator Aegypti
 C. 3, 108
 Praeciani C. 3, 27
 Preteus C. 3, 35
 Ptolemaei patris testamentum C.
 3, 103. 108. A. 33
 Ptolemaeus puer et Cleopatra
 C. 3, 107. a Caesare tenetur
 C. 3, 109. vincitur A. 30. oc-
 ciditur A. 31. ad eum Pom-
 peius fugit C. 3, 103
 T. Pulcio C. 3, 67
 T. Pulio 5, 44
 L. Pupius C. 1, 13
 Putei a Caesare effossi A. 9
 Pyrenaei montes 1, 1
 Pyrenaeus saltus C. 1, 37. 3,
 19

 Q.
 Quadrigae falcatae Pharnacis A.
 75

 R.
 Rabirius Posthumus Af. 8
 L. Racilius A. 52. 55
 Rascipolis, Pompeianae factio-
 nis C. 3, 4
 Rauenna C. 1, 5
 Rauraci 1, 5. 6, 25. 7, 75
 T. Rebilus C. 2, 34
 Reges a Sen. Rom. adpellati
 1, 3. 43. C. 1, 4
 Remi s. Rhemi 2, 3. eorum
 cum Caesare amicitia 5, 54.
 6, 4. 7, 63. cf. 8, 12
 Rhedones 2, 34. 7, 75
 Rheni fluvii natura 4, 10. 16.
 ponte iunctus 4, 17. 6, 9
 Rhodanus 1, 1
 Rhodia classis C. 3, 5. A. 11
 Ros pellibus excipitur C. 3, 15
 Roscius Allobrox C. 3, 59
 L. Roscius, Legatus 5, 24. 53.
 C. 1, 10
 L. Rubrius C. 1, 23
 M. Rufus Quaestor C. 2, 23.
 43
 Rulpina Af. 6. 33. 53
 Ruteni 1, 45. 7, 7. 75
 Rutilius Lupus C. 1, 2

 S.
 Q. Sabinus C. 3, 55
 Sabis flumen 2, 16. 18
 Sabura, Dux Iubae C. 2, 38.
 40. 95. Af. 48
 Sacerdotes Galli 6, 13
 Sacratuir C. 3, 71
 Sadales Thrax C. 3, 4
 Saguntum captum H. 10
 T. Salienus Af. 28. 54
 Salinarum stagnum Af. 80
 Salona vrbs C. 3, 8. 9. A. 43
 C. Sallustii res Af. 8. 34. 97
 Salsum, flumen H. 9
 Salutatio militaris Af. 85
 Samarobrina 5, 24. 46. 53
 Santones 1, 10. 3, 11
 Sardinia C. 1, 30
 Sarfura oppidum Af. 75
 C. Saferna Af. 9. 10. 29
 Saturninus et Gracchus C. 1, 7
 Saxea grando Af. 47
 Scaeva, Centurio C. 3, 53
 Scaldis flumen 6, 33
 Scapula seditiosus H. 33
 Scipio vestitum iussu Iubae mu-
 tat Af. 57. Imperatorem se
 adpellat C. 3, 31. Af. 4.
 Pompeio fauet C. 3, 4. 7. 82.
 auarissimus C. 3, 31. 32. cru-
 delis Af. 46. eius copiae A.
 1. elephantum condocerunt A.
 27. victoria Af. 61. fuga C.
 3, 37. clades Af. 52. mors
 Af. 96
 Scorpio, machina 7, 25. Af. 31
 Scribonius Libo C. 1, 26. 3, 5. 16
 Scuta e cortice facta C. 2, 33.
 caelata H. 25

Sedulius Lemouix 7, 88
 Seduni 3, 1
 Sedulii 1, 51
 Segni 6, 32
 Segonax Rex 5, 22
 Segontiaci 5, 21
 Segouia Baetica A. 57
 Segusiani 1, 10. 7, 64
 Senatus Rom. extra urbem C.
 1, 6. in Caesaris potestatem
 redigitur C. 1, 23
 Senatusconsultum contra Caesa-
 rem 8, 53. 54. C. 1, 5. 7
 Senones 5, 54. 56. 6, 4
 L. Septimius Pomp. percussor
 C. 3, 104
 Sequana 1, 1
 Sequani 1, 9. 31. 32. 33. 35.
 Germanos in Galliam inui-
 tant 6, 12
 Serapion Alexandrinus C. 3, 109
 Sergius Galba 3, 1. 11. 8, 50
 Q. Sertorius 3, 23
 L. Sertorius C. 1, 61
 Serui armantur C. 1, 24. ma-
 numittuntur, vt arma capiant
 C. 3, 9
 Seruilis tumultus 1, 40
 Seruilis Consul C. 3, 21
 Seruius Sulpicius C. 2, 4
 Seluuii 2, 34
 T. Sextius 6, 1. 7, 49. 90
 Sibuzates 3, 27
 Sicilia et Sardinia a Caesare re-
 ciipiuntur C. 1, 30
 Sicoris fluuius C. 1, 40. 48. 63
 Sigambri 4, 16. 18
 Signorum militarium conferen-
 dorum mos Gallicus 7, 2
 M. Silanus 6, 1
 Silicense flumen A. 57
 T. Silius 3, 7
 Silius Iubae fines inuadit Af.
 36. cf. 48. 93. 95
 Soldurii 3, 22
 Soricaria H. 24
 Soritia H. 27
 Sortes mulierum Germanar. 1,
 50
 Sotiates 3, 20. 21
 Squillus A. 55
 L. Staberius C. 3, 12
 Statius Murcus C. 3, 15
 Stilus coecus in munitione Af.
 31

Stimuli in munitione 7, 73
 Stipendium duplex bene meri-
 torum C. 3, 53
 Stipendium victis imponitur 1,
 44
 Storiæ C. 2, 9
 Suesiones 2, 3. 13. 8, 6
 Sueuorum pagi 1, 37. cf. 1, 51.
 54. Rhenum transire volunt
 1, 37. bellicosi 3, 7. 4, 1. cf.
 4, 19
 Sulcitanorum mulcta Af. 98
 P. Sulla C. 3, 51
 Sulla Faustus Af. 87
 Sulmonenses C. 1, 18
 Sulpicius Legatus Caesaris C. 1,
 74
 Supplicatio XV dierum 2, 35.
 XX dierum 4, 38
 Supplicia more Gallorum 6, 16
 Supplicum ritus A. 32
 Surus Aeduus 8, 45
 L. Sylla 1, 21
 Syriacæ res Caesaris A. 65
 T.
 Tabulae Graecæ Heluetior. 1,
 29
 Tabulae nouae C. 3, 1. 21
 Taleae 7, 73
 Tamesis fluuius 5, 11. 18
 Tarbelli 3, 27
 Tarcondarius Castor C. 3, 4
 Tarraconenses C. 1, 60. 2, 21
 Tarsus Ciliciae A. 66
 Tarusates 3, 23. 27
 Tasgetius 5, 25
 Tauris inf. A. 44
 Taurois C. 2, 4
 Taxi arboris venenum 6, 31
 Taximagulus 5, 22
 Tectosages Volcae 6, 24
 Tegea Af. 78
 Tenchteri 4, 1
 Tergestini 8, 24
 T. Terrasidius 3, 8
 Testamenta militaria 1, 39
 Testamentum Ptolemaei Aeg. C.
 3, 108. A. 33
 Tetrarchia Deiotari A. 78
 Teutomatus 7, 31. 46
 Teutoni 1, 33. 40. 2, 4. 7, 77
 Thabenenses Af. 77
 Thapsus vrbs Af. 28. 44. 46.
 79. 97

- Thebae Boeot. C. 3. 55
 Theophanes C. 3. 18
 Thermus Praetor C. 1. 12
 Theffalia C. 3. 36. 81
 Theffali in copiis Pomp. C. 3.
 5. 34
 T. Thorius A. 57
 Thurii C. 3. 21. 22
 Tib. Nero A. 25
 L. Tiburtius C. 3. 19
 L. Ticida Af. 44. 46
 Tigrinus pagus 1. 12
 M. Tiro Af. 54
 Tisdra f. Tisdrus Af. 36. 76. 86.
 93. 97
 L. Titius A. 57
 Titurius Sabinus 5. 33
 Togata Gallia 8. 24. 52
 Tolosa 3. 20
 Tolosates 1. 10. 3. 20. 7. 7
 L. Torquatus C. 3. 11. Af. 96
 Torques aureus, praemium H.
 26
 Tralles C. 3. 105
 Transrhenani 2. 35. 4. 16
 A. Trebellius H. 26
 M. Trebius Gallus 3. 7
 C. Trebonius Legatus 5. 17.
 24. 6. 40. 7. 11. 81. 8. 46.
 Proconsul A. 64. Cf. C. 1.
 36. 3. 20. 21
 Treuir 1. 37. 3. 11. equitatu
 praestant 2. 24. 5. 3. Ger-
 manos sollicitant 5. 2. 55. fe-
 roces 8. 25. eorum clades 6.
 8. 7. 63. 8. 45
 C. Triarius C. 3. 5. 92
 Triboci f. Tribuci 1. 51. 4. 10
 Tribuni cohortium C. 2. 20
 Trinobantes 5. 20. 21
 Tubero C. 1. 31
 Tulingi 1. 5
 Tib. Tullius Legatus H. 17. 18
 Turinum C. 3. 21. 22
 Tyrones 2. 35. 7. 4. 75. 8. 46
 Tuticanus C. 3. 71

 V.
 Vacca vrbs Af. 74
 Vahalis 4. 10
 Valerius C. 1. 30. 3. 53
 Valerius Praeconinus 3. 20
 C. Valerius Caburus 1. 47. 7. 65
 C. Valerius Procillus 1. 19.
 47. 53
 C. Valerius Flaccus 1. 47
 C. Valerius Donotaurus 7. 65
 A. Valgius H. 13
 Vangiones 1. 51
 L. Varenus 5. 44
 A. Varro C. 1. 38. 2. 19. 20
 M. Varro 2. 17
 Varus fluvius C. 1. 86. 87
 Q. Varus in Africa Af. 64. eius
 res cum Iuba C. 2. 34. 37.
 44. Af. 63
 S. Quintilius Varus C. 1. 23-
 2. 28
 T. Vassius A. 52
 Vatinius 8. 46. C. 3. 100. A.
 41. 46
 Vbii 1. 54. 4. 3. 16. 19. 6. 9
 Vcubis H. 7
 Veitelliacus 7. 32
 Q. Velaius 3. 7
 Velauni 7. 75
 Vellaunodunum 7. 11
 Velocasses 2. 4. 8. 7
 Venetia Gall. 3. 9
 Veneti Gall. 2. 34. 3. 8. 16. 7.
 75. 4. 21
 Ventilponte vrbs H. 27
 Veragri 3. 1
 Verbigenus pagus 1. 27
 Vercingetorix 7. 4. 8. 20. 28.
 lqq. 89
 Vergasillaunus 7. 76. 83. 88
 Vergiliarum sidus Af. 47
 C. Vergilius Thapso praefectus
 Af. 28. 79. 93
 Vergobretus magistratus Aeduo-
 rum summus 1. 16
 Veromandui 2. 4
 Vertico 5. 45. 49
 Vertiscus 8. 12
 Verudoctius 1. 7
 Vefontio 1. 38
 Vettones C. 1. 58
 Vexilli proponendi mos 2. 20
 Vibo C. 3. 101
 L. Vibullius Rufus C. 1. 15.
 23. 34
 Vienna 7. 9
 Viridumarus 7. 38. 40. 54. 63
 Viridoux 3. 17
 Vlcilles Pompeianus C. 1. 15
 Vlia oppidum A. 61. H. 3
 Vnelli 2. 34. 3. 7. 11. 17. 7.
 75

- Vocates 3, 23. 27
 Vocio, Noricorum rex 1, 53
 Vocontii 1, 18
 Volcae Arecomici 7, 7. C. 1,
 35. Tectosages 6, 24
 C. Volcatius Tullus 6, 29
 C. Volusenus 3, 5. 4, 21. 8,
 23. 48. C. 3, 60
 Vofegus 4, 10
 Vrbigenus pagus 1, 27
 Vrsao, oppidum H. 41. cf. 28
 Vrus, fera 6, 28
 Viceta Af. 89
 Vvipetes 4, 1. 16
 Vtica C. 1, 31. 2, 24. 36. Af.
 7. 87. 88
 Vtrium vñus in bello C. 1, 48
 Vxellodunum, oppidum 8, 32.
 40. 43
 Vzita, oppidum Af. 41. 51. 56.
 58
 Z.
 Zama, oppidum Af. 91. 92
 Zela vel Ziela Ponti A. 72
 Zetta vel Zeta Af. 68

N O M I N A

P O P U L O R U M, O P P I D O R U M, F L U V I O R U M E T C.

QVAE APVD CAESAREM REPERIVNTVR,

A S. CLARKIO ORDINE ALPHABETICO DIGESTA.

A.

- A**carmania, regio Epiri. *Car-*
nia
Achaia, reg. Peloponnesi. *le*
Duché de Clarence
Acilla, *sive* Achilla, *sive* Achol-
la, vrbs Africae duplex, me-
diterranea et maritima; haec
hodie *Elalia*. Shaw
Adduasdubis. *vid.* Dubis
Adrumetum, oppid. Afr. *Toul-*
ba, sive Mahometta. Potius
Hercla. Shaw
Aduatuca *postea* Tungri, *Ton-*
gern
Aduatici. Eorum oppidum *Fa-*
lais sur la Méhaigne. D'
Anville
Aedui, pop. Galliae. *l'Autunois*
Aegimurus, insula maris Africi.
la Galetta
Aeginium, oppid. Thessaliae
Aegyptus
Aetolia, regio Graeciae. *Arti-*
nia, al. il Despotato
Agar, oppid. Africae. *Boo-Had-*
jar. Shaw
Agendicum, vrbs Senonum. *Sens*
Alba, oppid. Latii in Italia.
Albano
Albici, pop. Galliae. Qui sint,
nescitur. Quibusdam, *ceux*
de Viviers
Alesia, *sive* Alexia. Mandubio-
rum oppidum: *Alise. vide*
Mandubii
Alexandria, vrbs Aegypti. *Scan-*
deria
Allobroges, *Sabandi*
Alpes. *Montes*
Amagetobria, vrbs Gall. V.
Mantissam
Amantia, oppid. Macedoniae.
Porto Ragusco
Amanus, mons Syriae. *Monte*
di Scanderona
Ambarri, pop. Galliae. Sedes
horum ad Ararim supra Segu-
lianos. *dans la Bresse*. D'
Anvill.
Ambialites, pop. Galliae. *Ceux*
de Lamballe en Bretagne.
Sed creditur corruptum ex
Ambiani
Ambianum, oppidum Belgarum.
Amiens
Ambibari, pop. Galliae. *Ceux*
d'Ambie en Normandie
Ambiuareti, pop. Galliae. *Le*
Vivarais
Ambiuariti, *Brabantini*. Incer-
tum
Ambracia, vrbs Epiri. *l'Arta*
Amphilochi, pop. Epiri. *Anfi-*
loca
Amphipolis, vrbs Macedoniae.
Christopolis seu Emboli

- Anartes**, pop. Germaniae. *Walachti, Scruii, Bulgari*. Incertum
Anas, fluu. Hispan. *Guadiana* siue *Rio Roydera*
Ancalites, Britanni. *The hundred of Henley*, Camdeno
Ancona, vrbs Italiae. *Ancona*
Andes, pop. Galliae. *Le Duché d'Anjou*
Antiochia, vrbs Syriae. *Antachia*
Antuates. vide *Nantuates*
Apollonia, vrbs Macedoniae. *Piergo*
Apollinis promontorium in Africa, *ras Zebib*
Aponiana. Insula prope Lilybaeum, promontorium Siciliae. Sed lectio incerta. B. Afr. 2
Aplus, fluu. Macedoniae. *Aspro*. Al. *Vreo*. Al. *Spirnaza*
Apulia, reg. Italiae. *Puglia*
Aquilaria, opp. Africae, prope Clapeam. *Lowhareah*. Shaw
Aquileia, vrbs Italiae. *Aquilegia*
Aquitania, regio Galliae. *Quinens*
Arar, fluu. Galliae. *Le Saone*
Arduenna, filua. *Forêt d'Ardenne*
Arecomici. vide *Volcae*
Arelate, vrbs Galliae. *Arles*
Ariminum, vrbs Italiae. *Rimini*
Armenia minor, regio Asiae. *Ataduli*
Armoricae ciuitates. *La Bretagne*
Arretium, vrbs Etruriae in Italia. *Arezzo*
Aruerni, pop. Galliae. *Le Pays d'Auvergne*
Asculum, opp. in agro Piceno. *Ascoli*
Ascurum, oppid. maritum. Mauritaniae
Asparagium, oppid. Macedoniae
Aspauia, oppid. Hispan. Baet. *Espejo*
Asta, oppid. Hispan. Baet. Vnde *Astensis*. *Massa de Asta*. Al. *Xerez de la Frontera*
Ategua, oppid. Hispan. Baet. *Tebala Veja* vel *Tegua*
Atrebatas, pop. Galliae. *Le Pays d'Artois*
Auaricum, vrbs Aquitaniae. *Bourges*
Aulerci Eburouices, pop. Galliae. *Le Pays d'Eureux, en Normandie*
Aulerci Diablintes, pop. Galliae. Regio dicta *le Perche*
Aulerci Genomanni, pop. Galliae. *Le Pays du Maine*
Aulerci Brannouices, pop. Galliae. *Le Briennois*
Ausci, pop. Galliae. *Ceux d'Auch* vel *Aux en Gascogne*
Aufetani, pop. Hispaniae sub Pyrenaeis
Auximum, oppid. Italiae. *Osimo* siue *Osimo*
Axona, fluu. Gall. Belg. *Aisne*

B.

Bacenis, filua German. *Thüringer Wald*. Al. *der Harz-Wald*
Baetis, fluu. Hispan. *Guadalquivir*
Baeturia. *Estremadura* Lusitaniae
Bagrada, fluu. Africae, prope Vticam. *Mé-jorda*. Shaw
Balears insulae. *Majorca* et *Minorca*
Bataurorum insula, pars Geldriae. *Betuwe*
Belgae. *Les Pays Bas*
Bellocassi. siue *Velocasses* vel *Veliocasses*, pop. Galliae. *Le Pais de Bayeux en Normandie*. Al. *le Vexin*. sic D'Anv.
Bellouaci, pop. Galliae. *Le Beauvaisis*
Belli, pop. Thraciae
Betones, siue *Berones*, pop. Hispan. *Tarracon*. *Brtones*
Bibracte, vrbs Aeduerum. *Be-ray d'Autun*. Al. *Beurect*. Al. *Beaulne*. Sanfon dat *Fimes*. V. *Mém. de l'Acad.* 28. *D'Anville Autun*
Bibrax, Rhemorum oppid. *Bratne* siue *Bresne*. Al. *Bray*. D'Anv. *Bievre*
Bibroci, Britanni. *The hundred of Bray* Camdeno

Gergoula, Roiorum et Aruernorum, vrbes Galliae. Rudera posterioris in monte *Gorgoie*. D'Anv.

Germania

Getuli, pop. Africae

Gomphi, opp. Thessaliae. *Gonfi*

Gorduni, pop. Belgii. *Gandavenses*. Al. *ceux de Courtray*. Incertum

Craioceli. *vide* Garoceli

Grudii, Neruiorum clientes, pop.

Belgii. *Ceux de Bruges*. Al. *de Louvain*. *Terre de Groude*. D'Anv.

H.

Haliacmon, fluu. Macedoniae

Harudes, pop. Germaniae. Nescitur

Heluetii. *Les Suisses*

Heluii, pop. Galliae. *Le pays de Vivarez*

Heraclea Sentica, oppid. Macedoniae

Hercynia silua, in Germania. *Forêt de Bohème et de la Saxe*. Olim multo amplior

Herminius, mons Lusitaniae. *Monte Armino*. Al. *Monte della Stella*

Hibernia

Hippo, vrbs Africae. *Bona*

Hispalis, vrbs Hisp. Baet. *Sevilla*

Hispania

I.

Iacetani. *vide* Lacetani

Iadertini (*sive* Hiadertini), ladera, vrbs Illyrici. *Zara*

Iberus, fluu. Hispan. Tarracon. *Ebro*

Iccius *sive* Itius portus, oppid. Galliae. *Vissent*, *sive* *Wasant*. Al. *Calats*

Igilium. *Il Giglio*: *l'Isle de Lys*, in mari Tyrrheno

Iguuium, vrbs Umbriae, in Italia. *Gubio*

Ilerda, vrbs Hispan. Tarracon. *Lerida*

Ilurgauonenfes, pop. Hispan. prope Iberum

Illyricum. *Sclavonia, Dalmatia* etc.

Ilurgis, opp. Hispan. Baet. *Il-lora*

Ilia, insula maris Illyrici. *Lissa* Italia

Italica, vrbs Hispan. Baet. Vnde Italicensis. *Sevilla la veja*.

Al. *Alcala del Rio*

Ityrea *sive* Iuraea, reg. Palaestinae

Iura, mons Gall. *Le Mont Jura*

L.

Lacetani, pop. Hispan. sub Pyrenaeis

Larinates, Larinum, vrbs Italiae. *Larino*

Larissa, vrbs Thessaliae. *Larizza*

Latobriges *sive* Latobrigi. Nescitur. *Dans le Brisgau*. Al. *à Lausanne*. Al. *dans le Valais*

Lemanus lacus. *Le Lac de Geneve*

Lemonum. *vid.* Limonum

Lemouices, pop. Galliae. *Le Limosin*

Lemouices Armorici. *Ceux de St. Paul de Leon*

Lenium, opp. Lusitaniae. Nescitur

Lepontii, incolae vallis Lepontinae, inter Alpes. *Val Leventina*

Leptis, oppid. Africae. *Lebeda* *sive* *Lepeda*

Leuaci, pop. Belgii. Incertum

Leuci, pop. Galliae Belgicae. *Le Toulous*

Lexouii, pop. Galliae. *Lisieux en Normandie*. *Le Lieuvin*

Liburni, pop. Illyrici

Ligeris, fluu. Galliae. *La Loire*

Lilybeum, promont. Siciliae. *Capo Coco*. Al. *Capo Boso*

Limo *sive* Limonum, postea *Pictavus*, vrbs Gall. *Poitiers*

Lingones, pop. Galliae. *Ceux de Langres*

Lissus, vrbs Macedoniae. *Alessio*

Lucani, pop. Italiae.

Luceria, vrbs Italiae. *Lucera*

Lusitania. *Portugal*

Lutetia. *Paris*

M.

Macedonia
Magetrobia *sive* Amagetrobia, vrbs Galliae. Incertum
Malaca, vrbs Hispan. Baet. *Malaga*
Mandubii, pop. Galliae. *vide* Alexia. *L'Auxois en Bourgogne*
Marcomanni, popul. Germaniae. *Mark. Al. Bohemia*
Marrucini, popul. Aprutii, in Italia
Marfi, pop. Italiae. *Ducato de Marfi*
Massilia, vrbs Galliae. *Marseille*
Marisco, vrbs Galliae. *Mâcon*
Matrona, fluu. Gall. *La Marne*
Mauritania, reg. Africae. *Barbaria. Fez et Marocco*
Mazaca, vrbs Cappadociae. *Tifaria*
Mediomatrices. *Ceux de la Lorraine*
Medobrega, vrbs Lusitan. *Armenna*
Meldae. *Ceux de Meaux. Sed creditur corruptum ex Belgae*
Melodunum, oppid. Galliae, supra Lutetiam. *Melun*
Menapii, pop. Germaniae, in ora Flandriae maritima. Nomen populi substitit sub Francis in pago *Menapisco*. Olim late Rhenum inter et Scaldim habitabant, dein Brabantiae partem borealem tenuere
Messana, vrbs Siciliae. *Messina*
Metiofedum, oppid. Galliae ad Sequanam infra Lutetiam. *Corbeil. potius Maudon*
Metropolis, vrbs Thessaliae, inter Pharsalum et Gomphos
Mitylena, vrbs Lesbi ins. *Mettelin*
Mon, insula. *Man. Al. Anglesey*, minus recte
Morini, i. e. maritimi, pop. Galliae. *Ceux de Terrouanne en Artois et du Boulonois*
Mosa, fluu. Galliae Belgicae. *La Meuse*
Munda, vrbs Hispan. *Monda. Al. Ronda la Veja*

N.

Nabataei, pop. Arabiae
Nannetes, pop. Galliae. *Ceux de Nantes*
Nantuates, pop. Galliae. Incertum, *L'occident du Valais*
Narbo, vrbs Galliae. *Narbonne*
Naupactus, vrbs Aetoliae. *Le-panto*
Neapolis. *Napoli*, vrbs Italiae
Neapolis, vrbs Africae, inter Clupeam et Adrumetum
Nemetes, pop. German. *Ceux de Spire*
Nemetocenna, oppid. Belgii. Incertum. Quibusdam *Arras*
Neruli. *Ils occupoient le Hainault et depuis Tournai jusqu'à la mer. Le port du tractus Neruicanus étoit gardé par la milice Nervienne*
Nicopolis, oppid. Armeniae min. *Gianich. Al. Chiorm*
Nilus, fluu. *le Nil*
Nitiobriges, pop. Galliae. *l'Aginois*
Noricum *sive* Noreia, vrbs Germaniae. *Nuremberg*. Incertum
Noricum Regnum, vbi est Austriae pars. Salisburgum, Stiria, Carinthia
Nouiodunum Aeduarum. *Nevers*
Nouiodunum Belgarum. *Noyon*
Nouiodunum Biturigum. *Neuvy* *sive Neufry*
Nouiodunum Suellionum. *Soissons*
Numidae, pop. Africae
Nymphaeum, promontorium Macedoniae, in confinibus Illyrici

O.

Obucula, oppid. Hispan. Baet. Incertum
Ocelum, oppid. Alpinum Galliae. *Exilles. Al. Oulx*, rectius *Uxéau*
Octodurus, oppid. Heluet. *Martignach, Martigny, St. Maurice*
H h h 2

Octogesa, oppid. Hispan. Tarracon. *Mequinenza*

Orchomenus, oppid. Bosotiae. *Orcomeno*

Oricum, oppid. Epiri. *Orco* siue *Orcha*

Oscenses, popul. Hispan. Tarracon.

Osismii, pop. Galliae. *Quimper et Léon, Tréguier et S. Brieu. D'Anv.*

P.

Paemani. *Ceux de Pemont*, in territorio Leodiensi. Inde medio aevo *Famenna* vel *Falmenna*, hodie *Famenne* vel *Famine. D'Anv.*

Palaepharfalus. *vide* Pharfalus

Palaeste, oppid. Epiri, prope Oricum

Parada, oppid. Africae, non longe ab Vüca

Paraetionium, vrbs Afr. marit. *Alberton* siue *Berton*

Parisi. *l'Isle de France*

Parthi, pop. Asiae

Parthini, pop. Macedoniae

Peligni, popul. Italiae, in Aprutio

Pelusium, vrbs Aegypti. *Belbats*
Pergamus, vrbs Mysiae. *Pergamo*

Petra, oppid. Macedoniae

Petrogorii, reg. Galliae. *le Perigord*

Pharfalus, vrbs Thessaliae. *Farfa*

Pharus, olim insula Aegypti. *Farion*

Picenum, reg. Italiae. *La Marca d'Ancona*

Pictomes, pop. Galliae. *Le pays de Poitou*

Pirustae, pop. Illyrici. *Albanesi. Incertum*

Pisaurum, vrbs Umbriae in Italia. *Pesaro*

Pleumosii, pop. Belg. circa Tornacum. Incertum

Pontus, reg. Asiae, ad mare Euxinum

Posthumiana castra. *vide* Castra

Preciani, pop. Galliae. *Precini. Incertum*

Prouincia Romanorum. *La Provence*

Ptolemais, alias *Acon*, vrbs Syriae. *St. Jean d'Acre*

Pyrenaei montes

R.

Rauenna, vrbs Italiae. *Ravenna*

Rauraci, pop. Heluetiis finitimus. *Ceux de Bâle*

Rhedones, pop. Galliae. *Ceux de Rennes en Bretagne*

Rhemi, popul. Galliae. *Le Remois*

Rhenus, fluu. *Le Rheln*

Rhodanus, fluu. Galliae. *Le Rhône*

Rhodii. *Ceux de Rhodes*

Roma

Ruspina, vrbs Africae marit. *Soufa. Sahalocl. Shaw.*

Rutheni, pop. Galliae. *La Rouergue; le Rhodais*

S.

Sabis, fluu. Belgii. *Sambre*

Saguntini, pop. Hispan. Tarracon. *Morviedro*

Salona, vrbs Dalmatiae. *Salona. Al. Spalatro*

Salsum, fluu. Hispan. Baet. Rio *Salado* siue *Guadajos*

Samarobriua, pagus Galliae Belgiae. *Amiens*

Santones, pop. Galliae. *La Saintonge*

Sardinia, insula. *Sardegna*

Sarfa, oppid. Africae. *Surseff. Shaw.*

Sarunetes. *Sargans*

Scaldis, fluu. Belgii. *L'Escaut; Schelde*

Seduni, pop. Galliae. *Le haut Valais*

Sedusii, pop. Germaniae. *Ne- scitur*

- Segni**, pop. Belgii. Vbi hodie *Ciney* vel *Signet*. D'Anv.
Segontiaci, Britanni. Incertum
Segouia, vrbs Hispan. Baeticae.
Segovia la menor
Seguliani, pop. Gall. *Le Lyonnais*
Senones, pop. Galliae. *Le Senonais*
Sequana, fluu. Galliae. *La Seine*
Sequani, pop. Galliae. *La Franche Comté*
Seluuii, pop. Galliae. *Ceux de Seex*. Incertum
Sibutzates, pop. Galliae. *Le pays de Buch*. Incertum
Sicilia, insula
Sicoris, fluu. Cataloniae. *Segre*
Sigambri siue Sicambri, popul. Germaniae. Nescitur. *Pays entre la Steg et la Lippe*
Silicensis, fluu. Hispan. Baet. *Rio de las Algamtdas*. Al. creditur corruptum ex *Singult*; *Xenil*
Soricaria, oppid. Hispan. Nescitur
Soritia, oppid. Hispan. Nescitur
Sotiates vel Sontiates, popul. Gall. *Solz. Le pays alentour d'Atre*
Suessiones, pop. Galliae. *Le Seissonnois*
Sueui, pop. Germaniae. *Schwaben*
Sulcitani, pop. Sardiniae
Sulmo, vrbs Italiae. *Sulmona*
Syria

T.

- Tamesis**, fluu. Britann. *Thames*
Tarbelli, pop. Galliae, prope Pyrenaeos montes. *Ceux d'Aqs et de Bayonne au pays de Labourd*
Tarracina, oppid. Italiae
Tarraconenses, Tarraco, vrbs Hispan. *Tarragone*
Tarsus, vrbs Ciliciae. *Tarso*
Tarusates, pop. Galliae. *Le Tour-san*. Incertum

- Tauris**, insula in mari Illyrico. Nescitur
Taurois, castellum prope Massiliam. B. C. 2, 4
Tectolages vide Volcae
Tegea, oppid. Africae. Nescitur
Tenchtheri, pop. German. Nescitur
Tergestini. *Ceux de Trieste*. In confinibus Istriae et Carnorum
Teutoni, pop. German. *Teutsche*
Thabena, vrbs Africae
Thapsus, oppid. Africae marit.
Thebae, vrbs Boeotiae. *Tibasiue Stibes*
Thessalia, regio Macedoniae
Thurii siue Turii, pop. Italiae. *Torre Brodogneto*
Tigurinus pagus. *Canton de Zurich*. Al. *ceux d'Avenches, de Fribourg et d'Orbe*
Tifdra siue Tifdrus, vrbs Africae. *Cairoan. Jemme. Shaw.*
Tolofates, pop. Galliae. *Ceux de Toulouse*
Tralles, vrbs Asiae min. in Lydia. *Chora* potius *Sultan hissar*
Treveri. *Le Trevirois; ceux de Trier*
Triboces siue Tribocci, pop. Germaniae. *Alsace*
Tanobantes, pop. Britanniae. *Middlesex*
Tulingi, pop. Germaniae. Incertum
Turinus ager. vide *Thurii*
Turones, pop. Galliae. *La Touraine*

V.

- Vacca**, opp. Africae. *Beja. Shaw.*
Vahalis siue Walis, fluuius, pars Rheni. *Wael*
Vangiones, popul. Germaniae. *Worms*
Varus, fluu. Galliae. *Le Var*
Vbii, pop. Germaniae. *Ceux de Cologne*
Vcubis, oppid. Hispaniae Baet. *Lucubi*
Velauni, pop. Galliae. *Le Velai*
Vellaunodunum, oppid. Galliae. *Auxerre. Al. Costean Lun-*

- don. Al. Villeneuve en Lorraine. Al. Veron. potius Beaune. D'Anv.*
 Velocasses. *vide* Bellocasses
 Veneti, pop. Galliae. *Vannes en Bretagne*
 Ventisponde, oppid. Hispaniae, Nescitur
 Veragri, pop. Galliae. *Le pays de Gavot. Al. Chablois. potius la partie mérid. du Valais*
 Verbigenus *sive* Vrbigenus pagus, pop. Heluet. *Le pays alentour d'Orbe. potius le pays de Soleure*
 Veromandui, pop. Galliae. *Le Vermandois*
 Versaonenses. *vide* Vrsao
 Vefontio, vrbs Galliae. *Besançon*
 Vettones, pop. Hispan. *Extremadura*
 Vibo ad fretum, oppid. Italiae, prope fretum Siculum
 Vienna, vrbs Galliae Narbonensis. *Vienne en Dauphiné*
 Vlia, opp. Hisp. Baet. *Monte mayor. Al. Faena. Al. Vella*
 Vnelli, pop. Galliae. *Le Contentin, ab opp. Constantia*
 Vocates, pop. Galliae, in finibus Lapurdensium. *Bucks. Incertum*
 Vocontii, pop. Galliae. *Ceux de Die en Dauphiné, et de Vaison au Comtat de Venaissin*
 Vogelius. *Les Vêges*
 Volcae Arecomici et Tectosages, pop. Galliae. *Le bas et le haut Languedoc*
 Vrsao, opp. Hisp. Baet. *Offuna*
 Vsceta, opp. Afr. Nescitur
 Vsiptetes, pop. Germaniae. Incertum
 Vtica, vrbs Africae. *Riferte*
 Vxellodunum, oppidum Galliae. Incertum. *Quibusdam Issodon*
 Vzita, oppid. Afr. Incertum

X.

 Xantones. *vide* Santones

Z.

 Zama, vrbs Africae. *Zamora*
 Zeta, vrbs Africae marit. *Zerbi. Menzil. Shaw.*
 Ziela *sive* Zela, vrbs Ponti

INDEX LATINITATIS

Litera A, numeris praefixa, refertur ad librum de Bello Alexandrino: litera C. ad libros de Bello Ciuili: literae Af. ad librum de Bello Africano: litera H. ad librum de Hispaniensi Bello. Numeri, quibus nulla litera praefixa est, pertinent ad libros de Bello Gallico.

A.

A porta, ea parte, qua porta est 6, 37. Sic a nouissimo agmine 1, 23. ab labris 6, 28. ab Sequantis 1, 1. a Delta, ea parte, qua Delta incipit A. 27. item ab ramis, ea parte, qua rami incipiunt 7, 73. ab (ex) aliqua re cognoscere, vt e signo 1. 22. a domo ducere 1, 53. vnus ab (ex) nouissimis 2, 25. ab re frumentaria (ratione rei fr.) laborare 7, 10. a duobus milibus passuum, intervallo duorum milium p. remoti 5, 31. 6, 7

A, ab loco genitiui 5, 54. imperia a P. R. C. 1, 1. literae a C. Caesare. 3, 36. a M. Fauonio.

Abditus. (remotus) ab aliquo loco 7, 79

Abeſſe, non longe adest, quin 3, 18. 5, 2. longe mihi adest haec res, nihil mihi prod-est 1, 36: nam quod nobis adest, quod in promptu et ad manum est, id est vtile, et habet aliquid adiumenti. Exempla collegerunt ad h. l. Ciacconius et Oudendorpius.

Abicere, in locum destinatum traicere 5, 48. Cf. H. 18

Abiunctus, separatus, remotus ab altero. vid. ad 7, 56

Abripere quid ab aliquo C. 1, 2. Quod plerique codd. h. l. corripere habent, id videtur a correctoribus esse.

Abrogare alicui fidem, eum non dignum fide habere, ei nihil credere 6, 23

Abstinere se cibo 8, 44

Acceptas referre pecunias, scribere in tabulis, pecunias alicui solutas nunc redditas domino esse A. 56

Accidere, telum accidit nauti, adlabitur ad eam, eam ferit 3, 14. 25. species accidit alicui, oculis eius offertur 8, 8. male alicui accidit, de exitu, quem res habet 1, 31

Accipere calamitatem 1, 31. detrimentum 5, 22. iniuriam ab aliquo 2, 33. dolorem ex aliqua re A. 25. orationem alterius, probare 5, 11. in deditionem 1, 28. male accipit Af. 18. 41

Accisae copiae, imminutae, debilitatae 8, 31

Accurate aedificare, cum cura et diligentia 6, 22. Opponitur calis, ad tempus structis.

Aconſare aliquem, de eo con-queri 1, 16

Actes oculorum, splendor eorum, alteri adfulgens 1, 39. *acie triplici instructa venit*, en trois colonnes 1, 49. 4, 14. C. 1, 41. et omnino c. 64. vid. Mémoires crit. et histor. par Guischard, p. 54 et 87. vel T. 1. p. 191. *aciem simplicem dirigere*, milites ita in acie collocare, ut unus tantum ordo sit A. 37. Af. 13. *Actuaria navis remis impellitur* 5, 1. C. 1, 27. A. 9. 44. Af. 28. Est *intus* nos. vid. Gellius N. A. 10, 26.

Ad, motus ad usum expeditus, quod ad usum attinet 4, 25. *ad spem*, quod ad eam attinet C. 1, 29. *nullum tempus intermittitur ad laborem*, quo non labor fiat 5, 11. 40. *impedimento est ad pugnam*, quo minus possint pugnare 1, 25. *ad numerum* (praescriptum) 5, 20. *esse ad* (apud) *aliquem* 1, 31. ubi interpretes multa exempla conlegerunt. *Legatus ad* (apud) *omnes sanctus innotolatusque* 3, 9. *magna opinto ad* (apud) *omnes nationes* 4, 16. *electi ad perniciem*, propter eam, ratione eius habita C. 3, 84. *ad hunc modum locuti sunt* 2, 31. *ad*, vocabulis numerorum iunctum, est *circa* 1, 5. *numero ad duodecim*. Sed pluribus modis variatur syntaxis: nam 1, 15. legitur, *equitatus ad numerum quatuor militum*: rursus 2, 33. est, *occis ad hominum militibus quatuor*, quocum Cellarius contulit e Sueton. Iul. c. 20. haec verba, *ad viginti militibus ciuitum diuisit*. Rursus de B. G. 3, 53. *ad duorum militum numero ceciderunt*. v. intt. ad h. l. In tanta varietate, quae sermoni vitae communis debetur, nihil temere corrigendum, et ad certas regulas reuocandum est.

Adaequare 6, 12. verbum neutrum.

Adaequare C. 1, 86, et *adaquare* 8, 41, pro simpl. *aquare*.

Adcommodare, aptare, adligare 2, 21

Addicere bona in publicum, aerario addicere C. 2, 18

Adducere se in consuetudinem, aduofacere se 4, 1. Sed 3, 14. *adducere* est ad se trahere, rem versus pectus incurvare, ut qui neruum arcus adducunt.

Adequare ad locum 1, 46

Adfici difficultate 7, 6. 17. cum, ut est 7, 10. res difficultatem consilii capiendi adfert.

Adfirmatio, certissima promissio 7, 30

Adfligare, tempestas adfligit (vexat) *naues* 4, 29. *adfligari*, velut haerentem teneri 3, 12

Adfligitus, prostratus 6, 27. *adfligitas naues*, collisae et fractae 5, 10

Adfigere, vexare, vastare, aut potius euertere, humi profternere 4, 35. *adfigere arborum*, humi profternere 6, 27

Adgregare se aliis, socium et comitem se adiungere 4, 26. *adgr. se ad alicuius amicitiam* 6, 12

Adhibere aliquem, ut testis sit 1, 20. *adhibitis omnibus*, cum omnibus 4, 13

Adigere telum aliquo C. 3, 51. 56. *adigere aliquem* (ad) *iusturandum*, postulare ut iuret C. 1, 76. 2, 18. Hac in formula loquendi omittitur fere rō *ad, fistuca adigere* 4, 17

Adicere telum in litus 4, 23. Cf. 2, 21. 3, 13. 14. in his locis est, iacere usque ad certum terminum. *Adicere aggerem ad munitiones hostium*, eum facere prope castra 5, 9

Adire in ius ad magistratum C. 1, 87

Aditus sermonis, occasio et venia adeundi alterum et cum eo conloquendi 5, 41. *aditus ad conandum*, occasio C. 1, 31. *aditum non habere ad aliquem*, nullis meritis esse, ob quæ precari sustineas 1, 43. *aditus commendationis ad aliquem*, venia adeundi, seque alteri commendandi C. 1, 74

Adiuuare, hoc adiunat ad illud 5, 1

Adlegere 6, 13.

Admaturare 7, 54

Administrare naves, gubernando, remigando 4, 29. C. 3, 14. A. 21. *administrare classem* C. 3, 18. *administrare imperia omnia*, omnia iubere et constituere 2, 22. *adm. caedem*, patrare H. 36

Administratio portus tribuitur ei, qui portu vitur, vt vult C. 1, 25

Admittere equum, ei frena dare C. 2, 34. *admissus equus*, concitatus 1, 22. Af. 63

Admodum ante numerorum vocabula est, circiter 5, 40

Adoriri, adgredi 1, 40. 2, 11. Est surgere, vt alterum inuadere.

Adpellare, in iure C. 3, 20. *adpellare et cohortari*, adpellando cohortari 5, 33

Adpetere, adpetit dies, 6, 35. lux, 7, 82, adpropinquat.

Adplicare se ad arborem, reclinare 6, 27. Hinc *adplicare nauem loco*, adpellere A. 17, et *adplicata ad terram navis* C. 3, 101

Adprehendere locum, eum sibi vindicare, occupare G. 3, 112

Adquiescere alicui Af. 10

Adsciscere sibi socios 1, 5

Adseruare portam, custodire C. 1, 21. Hinc ibidem, *exilius occultos adseruare*, obseruare, ne his locus detur.

Adspernari pass. Af. 93

Aduersus collis 2, 8. *aduersum* os, conuersum ad hostes 5,

35. *aduersi vulnerantur*, os et pectus vulnerantur A. 30. *aduersa nox*, inimica, contraria inceptis 4, 28

Aduertere, animaduvertere C. 1, 81. A. 30. *aduvertere animum* (ad) aliquid 1, 24. cf. animus.

Adytum definitur C. 3, 105

Aequaliter decliuus 2, 18

Aerarium sanctius C. 1, 14. pecunia, in eo reposita, ad vltimos casus seruabatur. Liv. 27, 10

Aeraria sectura 3, 21

Aes, eius vsus in fabricandis navibus 4, 31. *aerata navis*, quæ rostrum aeratum habet, aut aereis clauis compacta, omninoque aere munita, fortasse etiam laminis aereis tecta est, vt hodie nonnunquam cupro teguntur et muniuntur C. 2, 3. Veget. de re milit. 5, 4. *utilius consinguntur* (nauigia Liburna) *clauis aereis*, quam ferreis.

Aestina (castra) opponuntur *hibernis* 8, 6. 46

Aestuarium 2, 28. 3, 9

Aestus, fluxus et refluxus maris 4, 29. 5, 1. fluxus maris 4, 23. *aestus insulas efficere* solet 6, 31. *aestus* (fluxus maris) *ex alto* (mari) *se incitat*, irruiat cum vi 3, 12. *aestus minuit* (se) ibid. cf. *decessus*.

Africus, ventus, inter occidentem et meridiem spirans 5, 8

Ager Helueticus, quidquid terrarum est Helueticæ ditionis 1, 2

Agere cuniculos 3, 21. 8, 41.

agere aggerem A. 73. H. 7.

vineas 2, 12. H. 7. *agere*

copias, ducere 8, 7. Af. 26.

Virg. Aen. 5, 833. *agere bellum*, gerere 3, 28. *agere*

sublicas, adigere 4, 17. cf. *subluca*. Illo auctore et agente,

dicitur de eo, qui interpres

duorum et sequester est C. 1,

26. *agere*, cogitare, de bello C. 1, 26
- Agger*, terra egesta, quae una cum fossa castra cingit munimenti causa 3, 5. Sed et alius agger est, qui iactitur 2, 12. aut exstruitur 2, 30. aut instruitur 2, 41. cum terra egeritur et accumulatur, ut in ea ponantur promouebanturque machinae oppugnandarum urbium, ut 2, 30. *aggere exstructo turris constituitur*. Cf. 3, 21. C. 2, 1. *aggerem ferre, petere, comportare, conferre*, i. e. lapides, palos, cespites conferre, unde agger fit: nam terra egesta habet ligna infixi, ut densetur 3, 25. C. 1, 42. A. 73. *aggere vestire*, terra accumulata obruere 7, 23. *aggere* (congesta terra), *paludem explorare* 7, 58. 85. 86. C. 1, 40. *aggerem* (terram congestam) *intocere* *trabibus*, ut pons fiat A. 29. Cf. *adocere*. *Aggerem agere* vid. ad A. 73. H. 7
- Agitare rem*, de ea cogitare, deliberare, colloqui 7, 2.
- Agmen*, exercitus itor faciens: unde in agmine *dimicare*, in itinere A. 43. *agmine impediri*, qui, quoniam agmine incedunt, non expediti sunt ad proelium 3, 24. 7, 66. *agmen quadratum* vid. 8, 8. *longissimum*, opponitur conferto 5, 30. Cf. cap. 33. *longitudo agminis*. *novissimum*, extremum 1, 15
- Alarii*, pedites et equites sociorum, qui in alis pugnant 1, 51. ubi a militibus legionariis, i. e. Romanis, distinguuntur alarii s. socii. *alariae cohortes* C. 1, 73. ubi cohortes (pedites alariae a cohortibus Romanis s. legionariis distinguuntur. Similiter C. 1, 83. 2, 18. Omnes viri docti laudant et probant, quae de alis in exercitu Romano disputavit Schelius ad Hygin. de castramet. p. 66. et Lipsius de milit. 2, 7. Add. Drakenborch. ad Liu. 10, 40. Confectum est, equites alarios esse equites sociorum, cohortes alarias vero pedites sociorum. cf. Gein. Thes.
- Alere aliquem*, ei alimenta curare, agrum eius causa colere 4, 1. *alere civitatem*, humaniter sustentare et adiuuare 7, 33
- Alienata mens* tribuitur ei, qui mentis non est compos 6, 41
- Allenus* (non opportunus) locus 1, 15
- Alius; unus, alius, tertius* 1, 1. Interdum omittitur *alius* in alterutro commate, ubi his ponendum erat 1, 8
- Altitudo parva fluvi* 1, 8
- Aluta*, pellis bestiarum, arte tractata, ut mollior et tenuior fiat 3, 13. Hinc corii tenuioris genus est.
- Ambaci* 6, 15
- Ambulatoria turris* A. 2. Impositae fuerunt rotis, quatum ope promoueri e loco in locum poterant. Descripsit Vegetius de re mil. 4, 17. Lipsius Poliorc. 1, 4. 2, 4
- Amentum tragulae*, lorum, tragulae adfixum, cuius ope tragula vehementius vibrata longius mittitur, et altius infligitur corpori 5, 48
- Amittere superiorem locum*, deici monte, eum non obtinere posse 8, 13
- Amplitudo cornuum* 6, 28
- Amplius* (plus) *obsidum* 6, 9
- Amplius genere et copis* 6, 15. *amplum convivium* 6, 28. *amplior ordo*, una e priuvis legionis centuriis C. 1, 77. *amplae copiae*, exercitus magnus 5, 19. *ampla munera* 1, 43
- Anceps proelium*, cum et a fronte et a tergo hostis instat 7, 76. Alibi est graue, periculosum, de cuius exitu diu dubitatur.
- Anthora, in anchoris expectare* 4, 23. *in anchoris com-*

morari Af. 63. *ad anchoram consistere* C. 3, 103. *regio habet locos egregios ad tenendas anchoras* A. 9

Anguste pabulari, exiguo circuitu C. 1, 59. *anguste ut frumento*, penuria laborare C. 3, 16. *naues anguste transportant multos*, vix capiunt illam multitudinem, iusto plures in vna naue densandi sunt C. 3, 2: vnde *angustius milites collocare*, plures in eadem naui, quam pro capacitate naui 5, 23. *angustius prouenerat frumentum*, parcius 5, 24

Angusti montes, vid. ad 4, 28. *angusta castra*, exiguo ambitu 4, 30. *angusta aquatio*, cum non multum aquae reperiunt aquantes Af. 51

Animum aduertere aliquid videtur Caesar maluisse, quam animaduvertere 1, 24. 4, 12. Graeu. ad Cic. offic. 2, 19. Negat Bentleius, ita dici posse, ad Cic. Tusc. 5, 23. Sed satis defenderunt interpretes Caesaris, et tot locos corruptos existimare velle, nimium fuerit. Quidni ea ellipsis usitata fuisse dicatur, *animum aduertere* (ad) *aliquid*? aut cur non *animum vortere ad aliquid* mutatum videatur in *animum aduertere aliquid*?

Animus, *animi* (delectandi) *causa* 5, 12. cf. *relinquere*.

Annotina naui, superiore anno structa 5, 8

Antecessores in re militari, pars exercitus praemissa, ad curanda et prospicienda, quae secuturo exercitui necessaria sunt Af. 12. Turneb. Aduers. 24, 16

Antecursores exercitus C. 1, 16. 3, 36. sunt iidem, qui *antecessores*.

Antenna, lignum transversum, per malum naui transiectum, ut funes et vela ex eo nectantur 3, 14. A. 45

Antesignani C. 3, 75. 84. qui in cohorte ante signa locati. distinguuntur a *prosignantibus*, qui in secunda acie stabant. V. Frontinus Strat. 2, 3, 17. cf. Guischard Mém. crit. p. 108

Apertum corpus, nudum 4, 1. *apertus humerus*, scuto non tectus C. 2, 35. *aperta naui* A. 11. 13. *oppon. constatae* aut *tectae*. *apertum castrorum latus*, ubi nulli sunt defensores 2, 23. *apertus locus*, non siluosus 1, 41. 2, 18. 7, 18. *apertus campus*, planities 3, 26. *apertum et planum litus* 4, 23. 5, 9. *apertum latus*, nullo monte aut munimento tectum 4, 25. *apertum mare* 3, 8. 9. 12. *apertus cuniculus* 7, 22

Aqua, mensura ex aqua 5, 13. *Aquatio* 4, 11. *aquator* H. 21. *aquari* C. 1, 68. 73. 78. H. 37

Aratores Af. 20. 36

Arcano aduerb. C. 1, 19. Sic ibi in codd. scribitur.

Arcessire 1, 31. 5, 11. ubi *arcessiri*, ut apud Colum. 9, 8. *laceffiri*.

Ardet animus ad ulciscendum 6, 34

Aridum, terra continens 4, 29

Artes, trabs, ferro praefixa, qua muros quassant 2, 32

Argilla fusilis 5, 43

Arma naui 3, 14. siue *armamenta* 4, 29. quidquid ad eam instruendam pertinet. Similiter *armare naues*, adparare, instruere necessariis rebus 3, 13. 5, 1. C. 1, 56. et *armare elephantum* Af. 41

Arta silua, arboribus densissima 7, 18

Artificium opponitur virtuti C. 1, 58. Af. 14

Arx, rudiore structura sic instituta fuit, ut aliquis mons muro cingeretur. Ea ergo fuit arx 1, 38

Afferes, signa tenuiora, quam

trabes esse solent, ut si trabes disiectae essent in tigna tenuiora. Vtūque verti poterit *starke Stangen, des perches épaisses* C. 2, 2. A. 13. cf. Liu. 38, 4. *asserēs falcati*. cf. Tacit. H. 4, 30. ubi *asserēs* et *trabes*.
At refertur ad *si*, et est *tamen*, *saltem* 1, 43.
Atque, est hoc loco aedificium non dissimile atque altero, non aliter atque altero loco structum, non dissimile his, quae sunt in altero loco A. 18. *uitur veste eadem, atque alter* Af. 57. cf. *par. atque* pro statim ex mente Marklandi C. 1, 24. 2, 42. cf. not. ad Af. 38. pro at, vero 4, 25. C. 2, 29.
Attingere locum, ei finitimum esse 4, 3.
Atributus. Cf. *Praefecti equ. Auctor* 1, 43.
Auctor caedis, cuius suasu, hortatu, opera, caedes fit 5, 25.
Auctoritas, cohortatio eius, qui persuadet 1, 3. exemplum 3, 8.
Aucupari, expectare et observare, donec fiat Af. 58.
Audacter, sine metu 1, 18.
Auditio, sermo, rumor 4, 5. 7. 42.
Auersus, fugiens 1, 26. 2, 26. *auersi vulnerantur*, a tergo A. 30.
Auerrere flumen fossis C. 1, 61. *auerrere iter ab hoste*, eum non diutius insequi 1, 23. *auerrere iter ab loco*, contendere aliorum 1, 16.
Auxiliarius 8, 5.
Auxilium hortandi deest, deest aliquid, quod cohortationi vim addat, eam efficacem reddat A. 10.
Axis vel affis C. 2, 9.

B.

Balista, machina bellica, quae trabes et asses, et lapides, omnino ut tela maxima, summa vi mittuntur. Veget. de

re mil. 4, 42. C. 2, 2. ut Tac. A. 2, 20. missae e tormentis hastae. H. 13.
Basilica, publicum aedificium, magnifice exstructum, praefertim columnis s. porticibus exornatum, in quo, praeter alia, iudicia habentur A. 52.
Belle, minus belle habet, de agroto H. 32.
Bellum agere 3, 28. *bellum facere* 3, 29. 7, 2.
Bene magnus H. 1, 4. et saepissime in hoc libro.
Beneficarii milites, qui beneficio ducis vacationem a duriori militiae labore habent C. 1, 75. 3, 88. Est ergo genus honestioris militiae. Vegetius de re m. 2, 7. cum eos dixisset inde adpellatos, quod beneficio tribunorum promoverentur (ad altiorum locum), refert eos inter milites, qui privilegiis muniri solent. Cf. Lips. de milit. Rom. 5, 6. Quisard Mémoires crit. et hist. T. 2. p. 190.
Berones A. 53. Sed lectio dubia est.
Bipedalis trabs 4, 17.
Bonitas agrorum 1, 28.
Bonum, dos A. 12.
Brachium est genus munitionis, v. c. aggeris, fossae, ut plurimum reliquae munitioni superadditum, ita coniungens duos locos, ut ab vno procedat transversum ad alterum A. 30. Af. 38. (qui locus omnino videndus) 49. 51. H. 5. 6. 13. Dicitur brachium duci. v. Lipsius Poliorc. 2, 2. Drakenborch. ad Liu. 22, 52.
Breuitas, parua corporis statura 2, 30. Ex hoc loco verbum repaui Vegetius de r. m. 1, 1.

C.

Cadit, accidit, evenit A. 11.
Caccum vallum, sudes et stipites, aut fossam defixi, iidemque terra obiecti, ne cerni possint C. 1, 28. cf. c. 27.

- caecus filius*, occultus Af. 31. Ergo in talibus *caecum* est, quod cerni non potest, metonymice.
- Caelatum opus*, H. 25. constat figuris sculptis, quae alicui rei, ut h. l. scuto, illigantur s. alliguntur. Est verb etiam omnino opus, quod figuras inculptas habet.
- Cacruleus color* 5, 14
- Calones* 6, 36. dicuntur c. 37. mercatores. cf. C. 1, 52
- Capere locum* 5, 8. et *portum* 4, 36. in eum venire. Sed *capere locum* 3, 23. eligere. *coeperat opinionem*, consecuta erat 8, 8. *capere damnum de re aliqua* 8, 30
- Caprea* 6, 27
- Capreolus* C. 2, 10
- Captus* subst. 4, 3. *ut est captus Germanorum*, ut pro ipsorum natura, indole, institutis, fieri potest et solet, ut inter eos locum habet.
- Caput fluminis*, ostium 4, 10. *fontis*, origo, initium 8, 41. *signi*, extremitas C. 2, 9. *capita*, ipsi homines 1, 29
- Carina*, infima trabs navis, fundus 3, 13. C. 1, 54
- Carpere agmen*, insectando minuire, pallim interficere et capere C. 1, 63. 68. cf. c. 64. ubi idem agmen *proelio premi* dicitur, et c. 78. *carpere et impedire*.
- Carrus* 1, 3. 4, 14. 6, 24. aut *carrum* H. 6. est vehiculum Gallorum et Germanorum.
- Casa* 5, 43
- Castellani*, praesidium castelli A. 42
- Castellum*. vid. ad 7, 69. C. 3, 43
- Castigare*, gravius reprehendere C. 1, 3. 3, 57
- Castra*, hiberna 3, 3. *castra navalia*, in quibus et tentoria sunt, et naues subductae, vno vallo comprehensae 5, 22. cf. 5, 11. *quintis castris eo peruenit*, quinto die, cum quinquies milites sub tentoriis noctu fuissent 7, 36. vid. Ciacconius ad h. l. *castra statua*, in quibus aliquamdiu morantur C. 3, 30. 37. Af. 26. Cf. Lips. de mil. rom. 5, 1. *castra* sensu latissimo Af. 38
- Casus*, *casu magno accidit*, pro quo paulo post legitur, *magnae fuit fortunae* v. 30. Cf. ibid. c. 35 C. 2, 5
- Catapulta*, machina bellica, unde lapides torquentur Af. 31. C. 2, 9. Cf. Vitruv. 10, 15 sqq.
- Catafropus*, κατάφρωνος, vid. ad Af. 26
- Causa*, in eadem causa (conditione) fuerunt 4, 4. Omittitur post genitivos. ut cum dicitur, *destruendi operis causa* A. 17. 5, 8. vid. Oudendorp. ad 4, 1. Sic et Graeci omittunt *ἐν τῇ*. Cf. C. 1, 82. A. 65
- Caulula parvula* Af. 54
- Celeberrimus locus*, hominibus abundans A. 2
- Census*, quo hominum numerus initur 1, 29
- Cento*, vilior pannus, quo quid tegitur C. 2, 9. 10. C. 3, 44
- Cerimonia gravis* 7, 2
- Certus ventus*, ex eadem plaga spirans, qui non mutatur in horas Af. 2
- Cerulces*, numero plurali pro singulari, ut antiquissimi plerumque usurparunt H. 20
- Cervus* in re militari 7, 72
- Cetratus* C. 1, 39. 48. qui gestat cetrum, h. e. scutum lorium, idque levius. Seru. ad Virg. Aen. 7, 732
- Chara*, radix quaedam C. 3, 48. Sed lectio est incerta.
- Cibaria molita*, farina 1, 5. In gr. metaphrasi ἀλφίται. Contra Liu. 21, 49. *cib. cocta*.
- Cippus* 7, 43. Pr. est truncus erectus, deinde columella, lapis erectus, in sepulcris, terminis agrorum.
- Circinus*, instrumentum, quo circulus describitur 1, 38

- Circiter*, aduerbium 2, 32. Af. 89
Circulari dicuntur, qui consistunt in circulis colloquendi causa C. 1, 64. Cic. Brut. c. 54
Circumcidere cespitem feramentis 5, 42. *circumcissus collis*, ἀπότομος, steil 7, 36
Circumcludere argento 6, 28
Circumdare palude silua 8, 7. Sic et alias *circumdare*, vt oppido munitiones 8, 34. *multitudinem* Af. 74
Circumiicere milites moenibus 2, 5
Circumiri, passiuè 3, 25. C. 3, 94. Af. 14. 83
Circummunire 2, 30. *circumunitio* C. 1, 19
Circumscribere aliquem, coercere, ne suo iure, suaeque libertate possit uti C. 1, 32
Circumspicere se, respicere ad se, prospicere sibi Af. 47
Circumuenire urbem vallo, cingere C. 1, 18. Sic h. l. codd.
Citatus, celer 4, 10. *citatim*, celeriter itinere Af. 80
Ciuitas, der Staat, l'État 1, 2: nam ciuitates Gallicae in pagos sunt diuisae, pagi continent oppida. Sic et *ciuitas Arnernorum* 7, 4 etc.
Clam aliquem, H. 3. et saepe alibi.
Classem facere, parare 4, 21
Classariis, milites in classe A. 30
Classicum in re militari est signum, quod tuba datur aut cornu, non semper proelii committendi, sed et aliorum negotiorum. Vbi autem datur, ibi necesse est imperatorem praesentem esse: est enim signum imperii C. 3, 82. Veget. de re mil. 2, 22
Claudere, *acies clauditur oppido*, finitur prope muros, non potest ulterius extendi, tegiturque muro Af. 59. Veget. de r. m. 3, 6. *impedimenta a lateribus claudero* (tegere) manu armatorum.
Clementer ius dicere, lenissime C. 3, 20. *clementia*, lenitas punientis 2, 14
Clients. Cum multi homines in Gallia clientes vnus dicuntur, sunt iidem, qui alio nomine ambacti et soldurii appellantur 6, 15. Atque hos etiam 6, 19. puto intelligi. Sed cum integrae gentes dicuntur alterius gentis clientes, intelligendi sunt socii, et qui sub alterius gentis imperio sunt 5, 39. qui in eius fide sunt 6, 4. se ad amicitiam eius adgregarunt 6, 12. Cf. inuicem 1, 31 et 6, 12. Vbi eadem res describitur. Hinc *clientelae* Aeduorum 6, 12. sunt socii eorum.
Coactu alicuius aliquid facere 5, 27
Coactum (opus), e lana aut potius pilis, arte densatis, τὸ πλῆκτὸν C. 3, 44. (*Matratzen von Haaren*.)
Coagmentum lapidum C. 3, 105
Cogere, congregare 2, 5. *naues* 3, 9. *milites* 1, 5. quod 1, 4. est *conducere*.
Cognitus virtute 1, 28
Cognoscere iter, de exploratoribus 1, 21. *controuersias* de proconsulis iurisdictione 8, 46
Cohors Praetoria, quam veluti suam sibi delegit Praetor, i. e. lumen dux, vt proxima ei sit 1, 40. Res exemplo illustratur 1, 42. Cf. Liu. 2, 20. *Dictator cohorti suae, quam delectam manum praesidit causa circa se habebat, dat signum. Cohors legionaria*, quae peditibus constat 3, 11
Collatio, comparatio 8, 8
Collatus (armorum), ipsa pignora H. 31
Collocare alicui mulierem 1, 18. ibid. *nuptum collocare. Rem colloc.* 3, 4. vid. not.
Colonicae cohortes. vid. ad C. 2, 19. cf. H. 7

Colonus C. 1, 34. Est homo liber, cui dominus fundi aliquam sui fundi partem colendam mercede elocat. Cf. 1, 56. vbi coloni pastoresque dicuntur coniunctim, et si pastores sunt serui. cf. c. 57

Columnarium C. 3, 32

Comitatus, eine Caravane C. 1, 48. 51. 54. Sic verti potest *ἡ συνοδία* in euang. Luc. 2, 44

Comitalis dies C. 1, 5

Commearo, ire et redire 7, 36. de mercatoribus 1, 1

Commeatus, significat interdum omnes eos, qui vna meant, commeant, aut qui vna navibus transportantur (ein Transport) 5, 23. A. 25. A. 8. vbi *secundus commeatus* dicitur, 31. 34. 37. 44. *commeatus datus*, venia absentiae Af. 77

Comminari Af. 71

Comminus s. cominus, e propinquo 1, 52. Veget. de r. m. 3, 23. explicat, *manu ad manum*.

Commirari Af. 35

Commode pugnare, sine impedimento 1, 25

Communis lex 5, 56

Comparatio pugnae, adparatus, praeparatio Af. 35. Liu. 1, 36. Sic *fugam comparare*, adparare 4, 18

Compendium, lucrum 7, 43. C. 3, 32

Complecti locum (opere), circummunire 7, 72. C. 3, 112. *complexus loca praemunit*, ambitum s. spatium, in quo sunt illa loca, munit. Sic *complexi colles* Af. 14

Complere, his rebus completis, perfectis C. 3, 46

Complexus, in complaxum alicuius venire C. 3, 8. vid. not.

Complures, multi 1, 18. 2, 17. 4, 4. Sic differt a verbo *plures*.

Compositio controuersiarum C. 1, 26. 32. C. 3, 15. 17

Comprehendere ignem, de stramine 5, 45. *comprehendere aliquem*, eius manum prehendere rogandi causa 5, 31

Comprimere lacrimas alicuius, consolando A. 24

Conata, orum 1, 3

Concedere factum beneficii, veniam facti dare propter beneficia A. 68

Concertare, certare 6, 5

Concessu alicuius 7, 20

Concidere animis, animum abiicere, minus spei habere 8, 19

Concidere, occidere 1, 12. 2, 11. *via concisa*, passim impedita 3, 9

Conciliare aliquem alicui (favorem alicuius) 5, 4. *conciliari alicui* 8, 52

Concillium, conuentus 1, 18. 30

Concionari cum aliquo, apud aliquem 7, 47

Concipere (animo), capere, discere Af. 63. *flammam C.* 2, 14

Concitatio, irritatio ad tumultus C. 3, 106

Concitor multitudinis 8, 21. *concitor belli* 8, 38

Conclamare, clamare, de vno 1, 47. vbi interpretes plura exempla collegerunt. *conclamare ad arma* (capienda) C. 1, 69. *conclamare (ad) vasa* (colligenda), clamare et strepitum facere vasorum colligendorum causa C. 1, 66. 3, 37. 75. *conclamare victoriam* 5, 37

Conclusio, obsidio C. 2, 22

conclusum mare, non late patens, angustum, vt fretum 3, 9. cf. ibid. c. 8

Concrepare armis 7, 21. Mos Gallicus, cum armis collidendis s. complodendis strepitum cient, vt hostibus terrorem iniiciant.

Concubitus H. 33

Concurrere contra aliquem Af. 6

- Concursus nautum*, quae procella colliduntur 5; 10
Condensus, densus Af. 50
Conditio seruitutis, vitae ratio, qua quis est seruus 3, 10. vt *conditio iuris et libertatis*, vitae ratio externa, quae constat iure et libertate 1, 28. *bona conditio* (unter vortheilhaftem Umständen) *confingere* C. 1, 85. *pari conditio*ne, eodem consilio H. 5
Condocefacere tirones Af. 71. *bestias* Af. 27. abrichten.
Condocere, consuefacere Af. 19
Condonare, donare 8, 4. *cond. iniuriam precibus*, quia alter precatus est, veniam dare 1, 20. *cond. iniur. fratri*, veniam dare propter fratrem. ibid.
Conducere homines, congregare, συνάγειν 2, 1. 2. cf. 1, 4
Conferre timorem in simulationem 1, 40. vid. not. *conf. aliquid in tempus longius*, differre ibid. Nimirum is *confert aliquid in tempus aliud*, qui decernit rem alio tempore facere. *Conferre castra oppido*, iuxta oppidum ponere A. 37: quod ib. c. 37. est, *contuncta moentibus castra ponere*. Sic *castra castris conferre*, propinqua e regione ponere 8, 9. C. 3, 79. et omnino A. 61 bis. 68. H. 20. 23
Conferta (densa) *actes* 1, 24
Conficere numerum militum 2, 4. *conficere obsides*, numerum obsidum 8, 23. *conficere* (consignare) *tabulas literis graecis* 1, 29. *confecta vigilia*, finita 7, 3. *confectus dies*, finitus Af. 83. *sidus confectum*, vid. ad Af. 47. *confectus aetate*, debilitatus 7, 57
Confidere sibi in aliqua re Af. 19. si lectio certa est.
Conferri, fieri 7, 58
Configere clauis 5, 13. *configere turrin*, construere, componere fabricando A. 2
Confirmare, persuadere 1, 3. *confirmare se*, firmiter sibi proponere 2, 19. *confirmare animos verbis*, consolari, vt adquiescant 1, 33. *confirmare aliquem libertati*, ei concedere, vt fruatur libertate: si lectio vera est C. 1, 14. *confirmare se auxiliis*, sibi robur addere C. 1, 29. *confirmatis rebus*, constitutis, confectis 6, 6
Conflatum bellum, subinde ortum 8, 6. A. 1
Confluens Mosae et Rhent 4, 15. locus, vbi confluunt.
Confugere in fidem alicuius H. 1
Congredi aliquo C. 1, 40
Conitcere homines in locum, eo ducere, vt ibi tuti sint et abditi 2, 16. cf. ad 8, 5. Sic 6, 40. *conitci in manipulos*, recipere se eo, vt sint tuti. Sed 3, 24. simpliciter est, collocare aliquo loco, locum iis adsignare. *Conitci in noctem* dicitur is, quem post diuturnum itineris errorem nox tandem opprimit C. 3, 28. *connectum in noctem proelium*, eo vsque tractum Af. 52
Contingere noctem diei, de eo, qui diu noctuque sine intermissione iter facit C. 3, 13. *regio, oceano contincta*, finitima, contermina 8, 46
Conturare de militibus 7, 1
Conligata scuta, quae cohaerent, quia plura vno pilo transfixa sunt 1, 25
Conquisitor militum A. 2
Consanguinei populi, quorum alter ab altero in coloniam missus est, aut qui mutuum habent connubii ius 1, 11. 2, 3
Consendere in naues 5, 7
Conscius mei, qui mecum eandem rem nouit, consiliorum particeps C. 3, 108
Consequi, praeueuntes sequi, vt accedas ad eos 1, 13. *conf. naues*, ad eas venire, eas assequi A. 20

Considere dicitur exercitus, vbi castra ponit 1, 48. 3, 17. 5, 9. *Consiliari*, consultare C. 1, 19. 73. Sic in codd. omnibus scribitur priore in loco, in posteriore quidam habent *consultare*.

Consilium ineunt rebellare (rebellandi 8, 44. *consilium capit profugere* 7, 26. *consilium capit dimittere* 7, 71. *consilium*, coetus deliberantium 3, 3. 23. 5, 28. 31. it. 1, 40., vbi militare consilium s. Praetorium intelligitur. In his locis plerumque est var. lect. *concilium*; sed hoc significat quemlibet coetum; *consilium* vero est multitudo deliberantium. *Consilio publico*, totius civitatis consensu 5, 1.

Consimilis, similis 2, 11. 5, 12.

Consistere aliquo loco, ibi morari, vt peregrinum 7, 3. *consistere in re*, perleuerare, persistere in sententia de hac re 5, 36. *in opere* Af. 31. *in misericordia* C. 1, 85.

Conspirati, coartati C. 3, 46.

Constanter nunciant, qui omnes magno cum consensu nunciant 2, 2. Hinc *constat inter omnes*, omnes idem dicunt 7, 44.

Consternere paludem ponte 8, 24. *pontes consternuntur*, trabes inponuntur in modum pontis 8, 9.

Constituere diem cum aliquo 1, 8. *constituere oppidum*, efficere, vt meliore sit, quam antea, conditione C. 1, 15. *turres* 2, 12.

Constrata nauts C. 2, 23. 3, 7. A. 11. cf. *tectus*.

Consuesco. Perfectum *consuevit* (sc. me) est, soleo 1, 14. 43. 5, 7.

Contabulatio, tabulati extractio, s. tabularum conlocatio super tignis transuersis C. 2, 9. Synon. est *contignatio*. Ergo *contabulare turres* 5, 40. Liu. 24, 34. est facere, vt

sint in turribus summis contabulationes s. tabulata (*Böden, des planchers de différens diages*) in quibus milites, pugnantes e turri, consistunt. Fortassis etiam *contabulare turres* interdum est id, quod 8, 9 legitur, *pontibus transectis constratisque coniungere turres*. Alibi, 7, 22. *murum turribus contabulare*, videtur significare, murum turribus contabulatis cingere.

Contegere scaphas cratibus et pluteis C. 3, 24. *contegere naues*, quo consilio fiat, traditur C. 2, 4. cf. *tectus. contegere arma*, C. 2, 14. cf. B. G. 2, 21.

Contendo ire in locum 1, 23. *contendo aliquid, efficere volo* 4, 17.

Contestari Deos 4, 25.

Contexere tigna 4, 17.

Continenter, sine intermissione 1, 26. 3, 5.

Continens. Ita simpliciter appellat Caesar Galliam, cum in Britannia est, eamque Britanniae obponit. vid. ad 4, 38 et 5, 20. *continens inpetus*, continuus 7, 38. *continentes silvae*, continuae, tractus siluarum 3, 28. sic et *continentes paludes* 6, 31. *continens flamma*, quae non intermittit 8, 15. *collis continens ripae* C. 1, 54. citra omnem dubitationem significat, cohaerens cum ripa, ideoque contiguus, vicinus. *continentes dies*, sequentes deinceps 3, 84.

Continere, coercere 8, 2. 46. *contineri*, includi 1, 2. C. 2, 23. *Gallia continetur flumine Oc. Belg.*, hi sunt termini, intra quos est, quibus includitur 1, 1. *Vicus continetur* (includitur, cingitur) *montibus* 3, 1. *Mare continetur montibus*, montes sunt ad mare circumcirca 4, 23. *Pons continet oppidum*, tan-

- git oppidum, ei vicinus est 7, 11. Maluit tamen Oudendorpius h. l. *contingebat*, et Ruhnkemius ad Vell. Paterc. p. 12 significationem Latinis inauditam dicit, si quis *continere* interpretetur *contingere*. *Mons continet spatium*, occupat, in eo est 1, 38. *Agger non potest contineri altiore aqua*, durare non potest, cum altior aqua est C. 1, 25. sed vid. notas.
- Continuatio imbrium* 3, 29
- Contra atque*, secus ac 4, 13. C. 3, 12. *contra*, e regione 3, 9. 7, 62. *contra hostem consistere* 2, 17. *portas contra aliquem claudere* H. 27
- Contrahere castra*, facere angusta, minoris ambitus 51 49. 7, 40. cf. *angustus*
- Contraria alicui ciuitas*, hostilis H. 1
- Contributa ciuitas cum alta ciuitate*, ei adtributa, cum ea coniuncta sic, ut ab ea, ut maiore, pendeat (*dazugeschlagen*) C. 1, 60
- Contubernium* C. 3, 76
- Contumelia*, quam naui perfert 3, 13. i. e. vis, quam infert tempestas, scopulus, hostis. Similiter dicitur iniuria f. inclementia tempestatis.
- Conualescere*, vires capere, de hoste debilitato Af. 25
- Conuenae*, colluuius hominum A. 24. *συγκλυδες*.
- Conuentus* (1, 54. 5, 1. et alibi) sunt conuentus hominum prouincialium in certas vrbes, quae et ipsae *conuentus* dicuntur (8, 46), et e primariis prouinciis urbibus sunt, ut coram Proconsule, per prouinciam iurisdictionis causa iter faciente, et in certis illis urbibus ius dicente, in foro compareant. *tenir les assises, assembler les états*. Cum autem non oppida dicuntur conuentus, sed *conuentus oppidorum quorumcumque prouincialium*, tum sunt ciues Romani, qui, praeter indigenas
- f. inquilinos, aliqua de causa in oppidum conuenerunt, ut ibi habitent, negotientur, ibique commorentur. Sic *conuentus Vticensis* Af. 68. C. 2, 19. it. Af. 97 et 90. ubi incolae Vticenses distinguuntur a Romanis negotiatoribus. *Conuentus portas claudit* C. 2, 19. cf. c. 21, ubi ciues Romani hoc fecisse dicuntur. Similiter 7, 55. C. 1, 14. 3, 9. 21. 29. 32. 40. A. 57. 58. Cf. Gronou. Obseru. 3, 22
- Conuertere iter*, aliorum ire 1, 23. Hinc *conuertere signa*, aliorum ferre 1, 25. et *signa conuersa in hostes inferre* 2, 26. *conuersus ad hostem*, versus hostem 3, 29. *conuersa mens*, mutata 1, 41. *conuertere castra castris* C. 1, 81
- Conuicium*, clamores C. 1, 2
- Convincere*, auaritia constingitur, aliquis conv. auaritia 1, 40
- Conuulnerare*, vulnerare Af. 6. 7. et saepe in libris de B. Af. et H.
- Copia*, multitudo hominum 1, 48. Af. 10, ubi *copia parua* dicitur. *copia expedita* Af. 80. *copia pedestris* Af. 10. 38. H. 6. vid. Dauis. ad C. 1, 45. et Victor. ad Cic. ad Att. ep. 8, 12
- Coptae*, facultates, comestus, frumentum, alimenta 1, 31. 2, 10. 4, 4. Af. 36. Sic et Tac. Ann. 1, 68. Florus 4, 2, 39
- Copiosus ad alendos homines locus*, victu abundans A. 42. *copiosum oppidum*, rebus omnibus abundans 1, 23
- Copulas*, vid. ad 3, 13
- Coronae*, vid. ad 8, 9. *corona hostium*, acies, cingens inclusos Af. 17. cf. c. 70. *corona cingere*, circumdare 7, 72. *corona* in obsidione urbis H. 13. *serui sub corona venditi*, i. e. bello capti et venditi 3, 16: nam antiquitus bello capti coronis induti vendebantur.

tur, quo signo adparebat, haec venalia mancipia bello capta esse. Gell. N. A. 7, 4
Corruptus conuicio, grauiter oburgatus C. 1, 2
Corripere, capere C. 1, 66. comprehendere C. 3, 109
Corruptus macie, macilentus C. 3, 58
Cornu ventus, e regione ea, quae inter occidentem et septentriones est, spirans 5, 7
Cothon Af. 62. 63
Crates, opus plexile e viminibus 4, 17. 5, 40. 7, 81
Crescere per aliquem, maiores opes accipere 1, 20. *crescit flumen ex niuib.* 7, 55
Cruciabiliter Af. 46. Caesar sollet dicere, *cum cruciatu*
Cruciatu, supplicium cum cruciatu, cum excruciatum tormentis interficiunt 6, 17. cf. 6, 19. Sed 1, 31. *cruc.* et *supplicium* synon. sunt
Cultus, vitae genus humanius 1, 31. ibidem *consuetudo victus* dicitur. Vitae ratio, ab omni ruditate remota 1, 1
Cunctum (vniuersum) *Regnum* Af. 91
Cuneus, genus aciei, cum milites in formam cunei consistunt 6, 40. 8, 14. Hinc *cuneatim consistere* 7, 27
Cuniculus 3, 21. *cuniculus aperius* 7, 22
Cupa, dolii genus 8, 42. C. 2, 11
Cupere alicui 1, 18. quod apud Cic. est, *omnia alicuius causa velle*
Cursum tenere, in eadem via, quam institeras, manere, ab ea non demoueri 4, 28. 5, 5. 8. Oppon. *retici*
Custodia, de militari praesidio 2, 29. 4, 4

D.

Dare aliquem in fugam 2, 23. *dare* (concedere) *alicui iter per locum* 1, 8. *malum malo dat remedium*, continet remedium, sit remed. C. 1, 81. *datur alicui du-*

bitatio, est, cur aliquis dubitet 1, 14. *dare iusturandum*, iurare 7, 2. *dare inter se fidem et iusiurandum*, iureiurando sibi inulcem promittere, coniurare 1, 3. *dare manus* (victas), cedere alteri 5, 31

De tertia vigilia, paulo post initium eius, magna eius parte reliqua 1, 12, vt 2, 7, *de media nocte*, et Horat. Epist. 1, 2, 32, *de nocte*. Non omnibus tamen in locis ita intelligi potest

Decedere alicui via 6, 13
Decernere, pugnare C. 3, 41. Af. 14. H. 41

Decertare, certare 8, 7

Decessus aestus, refluxus maris, quod ultra litora effusum fuerat 3, 13

Decumana porta, porta castrorum, ab hostibus auersa, ceterisque maior 2, 24. 3, 25. *decumani*, decimae legionis milites Af. 16. H. 30

Decurtones, municipiorum Senatores C. 1, 13. 23. De his nuperrime diligenter exposuit Georg. Henr. Martini in Pro-pemptico p. 30 sqq. *Decurio* turmae equestris, qui ei praest, vt Centurio centuriae, 1, 23. Af. 29. Veget. de re mil. 2, 14

Decurrere in portum Af. 3

Decursio, incurio hostilis in agros 8, 24. A. 42. Saepius dicitur *incurio*

Decutere praesidium colle Af. 50. *Vsitatus deiicere*

Dedere se, se, res suas ac vitam plane permittere arbitrio et clementiae victoris: vnde *deditio* et *dediticiti*: 1, 27. et *in deditiōnem venire*, de qua forma loquendi egit Verheyk ad Eutrop. 2, 2. *dedere se amicitiae alterius* 3, 22. quod ibidem est, *deuouere*

Deducere naues e litore in mare, ἀναγαγεῖν 5, 2. Af. 62. l i i 2

- cf. *subducere*. *deducere se e conspectu* H. 18. *deduct in aliquem casum* 2, 31. *deduct in periculum* C. 1, 19. *deducere rem* C. 4, 62. 70. *deducere* *introducere* C. 1, 19. 3, 31. G. 4, 22. 7, 68
- Deductus praemio*, vid. ad 7, 37. C. 1, 7
- Deesse occasione*, ea non vti, committere aliquid, quare manibus elabatur C. 3, 79
- Defendere bellum*, arcere, prohibere, se ab iniuriis et impetu belli defendere 1, 44. 6, 23. *defendere hostem a loco*, arcere 8, 9
- Defensores*, sublicae, veluti paries contra fluminis vim infixae 4, 17
- Defect a viribus* C. 3, 64: sic enim, cum praepositione *a*, h. l. codices. Vltatius omititur *a*. Inde *defectus* (viribus), fatigatus C. 3, 40. *res deficit alicui* 3, 5. *deficit naus*, quae rimas egit, ut prouehi nequeat A. 13
- Definire, definiri locum*, qui eum facit terminum, ultra quem non procedatur 7, 81. H. 30
- Deformata urbs incendiis* A. 24
- Delectus*, substant. 2, 8. 22
- Delectus*, qui caelus procubuit 2, 27. C. 1, 46. *delectus spe* 1, 8. *delectus opinione* 5, 48. *delectus locus*, inferior, ad radices collis C. 1, 46. Sic et *deductus* et *dēmissus* dicitur
- Delict dicitur naus*, quae deorsum fertur 4, 28. cf. 4, 36. *infra dolatae sunt naues*. *delicere praesidium*, pellere C. 3, 23. *delicere aliquem* (equo) 4, 12
- Delegare* (tribuere) *allicat causam*, conicere culpam in eum 8, 22. Liv. 9, 29, *delegare ministertum alicui*, ab se amoliri, et in alium transferre
- Delibratus*, decorticatus 7, 73
- Deligare* (adligare) *ad ripam* 1, 53. *deligare sancios* Af. 21
- Demigrare de oppidis* 4, 19
- Deminuere de voluptate* 1, 53
- Deminutio capitis* C. 2, 32
- Demissus locus*, humilis 7, 72. C. 3, 49. vbi oppon. *edius*. *demissa ripa*, non alta A. 29
- Demittere castra e monte in vallem* 8, 36. *demittere se animo*, abiicere animum 7, 29. *demittere arma*, das *Gewehr strecken*, *mettre bas les armes* Af. 85
- Demonstrare*, narrare, indicare 1, 11. 5, 38. *sexcenties est in his libris, quod anica demonstrauimus*, pro *diximus*
- Demorari iter*, morari, impedire 3, 6
- Demotus* (loco), cedere coactus C. 2, 32
- Denarius*, tres circiter grossi nostri C. 1, 52
- Denique*, in summa, vno verbo 7, 64. Sic quoque 2, 33. Tacit. Ann. 1, 26. 28
- Deperdere*, perdere, amittere 1, 43. 3, 28
- Deponere* (detrahere) *onera iumentis* C. 1, 50
- Depopulare* H. 42. *dopopulatus* pass. 1, 11
- Deprecari dominum*, precando placare, veniam ab eo petere A. 32. *deprecari sibi vitam* Af. 89
- Deprecator*, qui nobis aliquem conciliat, pro nobis intercedit 1, 9. 6, 4
- Deprimere nauem*, facere, ut mergatur C. 1, 58. 2, 6. *deprimere fossam*, fodere, *sacere* 8, 9. 40. *deprimi*, obteri et proculcari C. 2, 45. *vallis in altitudinem depressa*, profunda 8, 9
- Depugnare*, pugnare 7, 28. Af. 7, 29. 45. *Nepos Them.* 4
- Derectus* v. c. paries, qui ad perpendicularum factus est, li-

- nea perpendiculari descendit 4, 17. 8, 9. cf. *directus*
- Describere vecturas*, singulis praescribere; quid et quantum vehant C. 3, 41. *describere pecunias*, singulis praescribere, quid et quantum soluant A. 51
- Defecare aures* 7, 4. Saepius dicitur refecare, praefecare
- Deferere se*, ab sua indole recedere, sui dissimilem esse C. 1, 75
- Desiderare*, cupere, adpetere 4, 2. Plerumque est, cum aegritudinis sensu cupio id recuperare, quod habui, sed amisi
- Designare aliquem oratione*, sic describere, ut agnolci possit 1, 18
- Desilire* (de equo) *ad pedes* 4, 12
- Despectus* e loco edito in inferiorem 3, 14. *mons despectum habet*, ex eo despicitur potest 2, 29. Contra *prospectus* fere est, cum *recta* per loca patentia oculus fertur
- Desperare aliquid* 2, 24. *re aliqua* 3, 12. *desperatus* homo, perditus, pessimus 7, 3
- Despoliare*, spoliare 2, 31
- Destinare*, figere, firmare, ut *ratem ancoris* C. 1, 25. *antennas ad malum destinare*, adligare 3, 14. rem prehensam immotam tenere 7, 22. ubi vid. Ciacconius. Cf. Bergerus de nat. pulcr. orat. p. 461. Hinc fluxit metaphoram, eum destinare est decernere, constituere, ut certum sit, ut Graecorum *πέννυε*, *constitutum est*
- Destinata mens in fugam* Af. 88
- Destitutus* 1, 16
- Destringere gladium* 1, 25. Non, *distringere*
- Desuper vulnerare*, cum aduersarius eum, qui ex aduerso stat, non recta ferit; sed pedum digitis leuatus super scutum ictum infert ei 1, 52
- Detendere tabernacula* C. 3, 85. Pr. *tentoria detenduntur*
- Detergere remos* C. 1, 58. A. 15
- Detestari precibus*, diris deuovere 6, 30
- Detrahere equites equis*, iubere descendere 1, 42
- Detrimentosus* 7, 33. Verbum alibi non occurrere, multi monuerunt, volueruntque corrigi, et legitur pro eo in codd. duobus *detrimento suo*, aut in vno *detrimentum summum*. Prior lectio est nihili, altera ferri potest. Sed si verbum hoc analogiae conuenit, quidni Caesar videatur hoc poluisse? Formatum est, ut *portentosus a portentum*
- Denehere* (in) *equis milites*, equitantes s. equo insidentes in locum deducere 1, 43. Non est, *ex alto in planiciem*
- Denocare fortunas in dubium*, vocare in dubium, periculo exponere 6, 7
- Deuotus* 3, 22
- Deurere oppidum*, comburere H. 27
- Dicere* (definire, constituere) *diem* 1, 6. *dicere locum colloquio* 1, 34. cf. *sacramentum*
- Dicrota naui*, biremis, *δίχροτος* A. 47
- Dictio, causas dicto*, defensio 1, 4. Sic *testamenti factio* et alia
- Diducere*, in partes exiguas diuidere 3, 23
- Differtus*, passim repletus C. 3, 32
- Difficilis* (aditu) *palus* 7, 19
- Diludicata fortuna*, non amplius dubia et anceps C. 2, 32
- Dilectus militum* 6, 1. C. 1, 6. Ita fere codd. Caesaria, non, *delectus*
- Dimittere principatum* 6, 12. *auctoritatem* Af. 48. *oppi-*

dum 8, 5. *spem* C. 1, 73. In his locis est idem quod *amittere*. Cf. Cic. Tusc. 1, 6. morte *fortunas dimittere*. *dimittere* *oppugnationem*, omittere, relinquere 7, 17. C. 3, 73. *dimittere ripas*, relinquere; ab iis discedere 5, 18. *dimittere iracundiam Reipublicae*, eius causa deponere iras C. 1, 7

Directus locus C. 1, 45. *directa trabs* 7, 23. *directum latius fossae* 7, 72. 8, 9. (nisi fortasse in his locis *derectus* legendum est.) *directum iter* C. 5, 79. *directa platea* A. 2. *Directum* est, quod linea recta procurrit l. extenditur, *gerade*, *tout droit*; sed *derectum* dicunt, quod linea perpendiculari descendit, *senkrecht*. Hinc *directum cornu* 6, 26. *curuato* opponitur, vt Cic. N. D. 2, 57. *iter directum et flexuosum*, et Veget. de r. m. 3, 6. *tuba directa est*, *bucina in semet flectitur*. Ouid. Metam. 1, 98

Dirigere opera, in obsidione, follas v. c. et aggerem producere ad locum aliquem 7, 28. *dirigere aciem mira longitudine* Af. 13. quod c. 17. est, *porrigere aciem in longitudinem*. Conf. c. 51. 78

Discedere, *spes discedit altui*, euanelcit ex animo 2, 7

Disceptator, qui litem dirimit, iudex 7, 37

Disciplina Druidum 6, 13. *habere incommodum pro disciplina et praeceptis*, ex eo discere cautius mercari C. 3, 10

Discludere trabes, *distinere*, ne conuergant 4, 17. *mons hos ab illis discludit*, disiungit, *Dintermedius* est 7, 8

Discutere niuem altam 7, 8 *discutere* omnino est coniuncta disiungere, vt sol nubes discit. Hinc *discutere aciem* 1, 24. cf. *perfringere*. *Dis-*

iecti, *sparsi*, *palantes* 3, 20. et 8, 3. *nondum collecti*. *Distecta pabulatio*, vid. ad 8, 7. *Distecta aedificia*, non continuata, aut vno loco multa, sed passim aedificata 8, 10

Dispar proelium, quo pedites cum equitibus confidunt 5, 16

Disparare, disiungere, separare, vid. ad 7, 28

Disponere (diuersis iisque certis locis ponere) *praesidia* 1, 8. vnde *equites dispositi* C. 3, 101. per quos nuncius adfertur

Distinere multitudinem, impedire, ne plures eundem in locum conueniant 2, 5. 3, 11. A. 17. Hinc *distineri ab oppugnatione*, prohiberi, defendi, ne possis oppugnare H. 8. et *distentus* (ab aliis negotiis abstractus et totus occupatus) *in munitione* H. 11. *Distensae naues*, quae tempestate dislocantur, ne vna vehantur A. 45. *distinere victoriam*, obliuio suo non pati eam esse continuam et solidam 7, 37

Distribuire exercitui hiberna 8, 54

Diuersum proelium, diuersis in locis 8, 19

Docere, pluribus dicere 1, 43

Doctrina, ars et peritia nauium administrandarum A. 15

Documentum constituere, exemplum poenae edere in aliquem Af. 54

Dolabratus 7, 73. Sed verbum dubium est

Domesticum iudicium, internus sensus e factis ortus C. 3, 60

Domum concursus C. 1, 53. *domum reditio* 1, 5

Dorsum montis aequum, planities in summo monte 7, 44

Ducere bellum, protrahere 1, 38. *ducere bellum in hiemem* C. 1, 61. *ducere bellum longius* 7, 11. H. 8. *ducere ali-*

quem, promittendo efficere, ut frustra expectet 1, 16. *Ibidem ducere diem ex die*, rem ab uno die in alium differre

Durum, valde periculosum et molestum 5, 29

Duumviri municipii, summi magistratus C. 1, 25. 30

E.

Edere in aliquem omnia exempla et cruciatus 1, 31

Editus locus, altior, ut collis, tumulus

Effarcire 7, 23

Efferre se gloria, eminere velle studio gloriae H. 23. *efferre in vulgus* 1, 46. 6, 13. *efferri iracundia* 8, 19. *studio* C. 1, 45. *gloria* C. 3, 79. *laetitia* 8, 29

Efficere spatium cursu et virtibus, absolovere 4, 35. *efficere numerum militum* 7, 4. cf. *conficere*

Effodere domum, vi aperire, aufbrechen, faire effraction C. 3, 42

Effundere se in agros, per eos spargi, vagari 5, 19

Elicere se ex silvis, inde eruptionem facere 5, 15. *elicere se ex oppido* 5, 21. et *ex castris* 4, 15. inde aufugere, ut Liv. 1, 40. *foras se elicere. elicere navem in terram*, adpellere C. 3, 25. 28. *elicitur navis in litore* (in litus) *tempestate* 5, 10. cf. *elidere*

Elidere, naues tempestate eliduntur, ad litus et scopulos adliduntur C. 3, 27

Eludere aliquem, eius conata irrita reddere C. 1, 58

Emigrare domo 1, 31

Emittere pilum 2, 23

Emolumentum 1, 34

Enim, enimvero 5, 7. C. 1, 81. C. 2, 32. Gron. ad Liv. 34, 32

Enunciaré, quod clam fuerat gestum, elcqui palam 1, 4.

17

Ephippiatus eques, qui ephippio vitur 4, 2

Epibata A. 11. Af. 20. 62. Est verbum graecum ὁ ἐπιβάτης, quod ex etymologia significat eum, qui conscendit nauem; sed ex usu loquendi nominatum militem classarium, qui e naui pugnât, oppositum ceteris, qui in naue sunt. vid. Duckerus ad Thucyd. 6, 43

Ergastulum soluere, locum in villa, in quo inclusi sunt gladiatores, aperire, eos educere ad bellum C. 3, 22

Ericius C. 3, 67

Eripere (liberare) *se, ne* — 1, 4. *eripere e periculo* 4, 12

Erumperé se portis, eruptionem inde facere C. 2, 14. cf. *ellicere, incitare. Erumpere iram in aliquem* C. 3, 8. Gronov. ad Liv. 36, 7

Esse, quantum in ratione est 8. 6. *esse summi laboris*, laborem terre posse 4, 2

Essedum 4, 33. 5, 9. *essedarius* 4, 24. Quantum e primo loco iudicare licet, currus bellicus fuit, qui nihil nisi rotis impositam sellam (διφρον) habuit, in qua miles et auriga sederent. Fortasse similia fuerunt bigis et quadrigis Circensibus

Et item, atque etiam 1, 29. 3, 5

Etesiae C. 3, 107.

Etiám ante comparatiuos, ut etiam libentius, etiam gravius 1, 16. C. 1, 53. A. 71. Respondet graeco ἔτι. Vulgo *adhuc libentius* dicunt, sed hoc nullo modo ferri potest

Euentus navium 4, 31. *fortunarum* C. 2, 5

Euidens quæstus, insignis, quem facere operæ pretium est A. 49. Oppon. *sordidus*

Euocati, qui in re militari *καὶ ἐξ ὧν* dicuntur, sunt, qui iustis stipendiis factis honeste missi fuerant, sed denuo rogati inuitatique sunt, ut rur-

- sus militiam faciant. Sic Dio
 Cass. 45, 12. describit. 7, 65.
 C. 1, 3, 17, ubi pari sunt ho-
 nore cum Centurionibus. C.
 1, 27, ubi Vossius eos a Cen-
 turionibus diuersos fuisse doc-
 cet. C. 1, 85, ubi aetate
 confecti bellisque superioribus
 probati euocantur. C. 3, 88.
 91. Af. 76
- Ex, soror ex matre** 1, 18. *dies*
ex die, alius post alium 1,
 16. *ex vinculis causam dice-*
re, vinctum catenis 1, 4. *ex*
equo colloqui 1, 43. *ex in-*
sidiis ponere, insidiandi cau-
 sa 3, 20. *ex proelio*, post
 proelium H. 34. *ex Praetura*,
 post Praeturam C. 1, 22. 31.
 85. *ex rupibus*, iis superatis
 C. 1, 70. *ex usu est*, utile
 est 1, 50. *ex usu alicuius*
accidit, utiliter ei 1, 30.
Aquitanta aestimanda ex
tertia parte Galliae, habenda
 pro t. p. G. 3, 20. *prae-*
ruptus ex adscensu locus,
 ibi, ubi adscenditur 7, 86.
ex itinere adgredi, inter
 eundem, in itinere 1, 25. *ex*
itin. oppugnare, in transitu,
 ita ut non diu moreris, non
 multum temporis impendas
 2, 6. 12. Est Graecum *ἐξ*
ἰσθδου. ex itinere reuerit, in
 medio itinere, antequam ve-
 neris eo, quo volueras 2, 29
- Exacta aestas**, finita 3, 28
- Exaggerare mortem mortis**, cae-
 dem aliam super aliam facere,
 et ita augere caedes et cada-
 vera H. 5
- Exagitare**, e loco alio in alium
 pellere, aut omnino vexare
 4, 1
- Exanimatus cursu**, qui omnem
 fere spiritum effudit 2, 23.
 3, 19
- Exaudire**, sonum procul audire
 7, 61. C. 3, 87
- Excedere e consuetudine**, eam
 deponere Af. 73. cf. *Orbis*
- Exceptare aliquem** attollendi
 causa 7, 47
- Excidere portas**, perrumpere
 7, 50. *excidere feram*, ca-
 pere 8, 28
- Excipere, naus excipit vadum**,
 vid. ad 3, 13
- Excitare turres**, erigere 3, 14
- Excubitus**, excubiae H. 6. Ve-
 get. de r. m. 3, 8
- Exculcare**, conculcando replere
 7, 73
- Excursionem facere** 2, 30
- Excursus**, de acie, procursus
 quorundam ex acie versus ho-
 stem, ut primi impetum fa-
 ciant C. 3, 92
- Exemplum tabularum testa-**
menti, Abschrift, copie C.
 3, 108. Ergo *tabulae eodem*
exemplo sunt, eine gleichlau-
tende Abschrift des Testa-
ments. Cf. Edere
- Exercitata bellis regio** 8, 25
- Exercitus**, pedites 7, 61
- Exiguus habere frumentum**, cum
 parcius diuidendum est, cum
 aegre sufficit 7, 71
- Exiguitas temporis** 2, 21. 33.
exiguitas copiarum, numerus
 exiguus 3, 23. *exiguitas pel-*
lis, breuitas 4, 1
- Eximia opinio** 2, 8
- Existere**, adparere C. 3, 105.
 Af. 7. 68
- Existimare**, pro aestimare, h.
 e. diiudicare, statuere C. 3,
 102
- Expedire naues**, ut ad proelium
 paratae sint C. 2, 4. *expedi-*
re rem frumentariam, eius
 difficultatem minuere C. 1, 54
- Expeditus motus**, facillimus 4,
 25. *expeditus omnibus mem-*
bris, qui nihil gestat nec hu-
 mero, nec manu etc. 4, 24.
expediti, qui nihil nisi arma
 gestant 1, 49. 2, 19. it. qui
 sine impedimentis iter faciunt
 6, 25. 8, 14. C. 3, 6. ubi
 sic explicatur: *sine mancipiis*
et impedimentis. Iter ex-
ped. in quo nulla occurrunt
 impedimenta 1, 6. *locus ex-*
peditus C. 1, 27

Expellit re, de eo, qui spe et consilio excidit Af. 25

Expensas alicui ferre pecunias, scribere in tabulis expensarum, solutas esse alicui pecunias A. 49. 56

Experiri, sc. quid possint 1, 44. *experiri euentum*, vfu et experiendo cognoscere, qualis sit 3, 3. *experiri auxilium* 3, 5

Explere, *expletur iusta altitudo* 7, 23

Explicare rem frumentariam, modum eius comparandae faciliorem reddere 8, 4. *explicare sumtus*, remouere difficultates sumtuum faciendorum, curare, vt sumtus commode fieri possint A. 34. Similiter *explicare consilium* et *explicitum consilium*, facile effectu, paucis difficultatibus obseptum, *synopsis* C. 1, 78. Sed C. 3, 78. *explicitabat consilium rei totius his rationibus*, i. e. omnem rem, causis agendi probe cogitatis; sic instituebat. Nempe consilium agendi difficultatibus impeditum est, cum fieri possit, vt alio atque alio modo agendum sit: has difficultates multiplicemque belli gerendi rationem sigillatim cogitando rem *expedimus* et *explicitamus*, dum, quid et quare agendum sit, cogitamus. *Explicatur acies*, cum sic instruitur, vt in iustam latitudinem extensi sint ordines, non eo amplius modo, quo in itinere aut angustiis fuerant C. 2, 26. 3, 93. it. C. 1, 58. est idem, quod *producere longius in latiore spatio*. *Agmen explicare*, confusam turbam quodam ordine disponere 9, 14

Explicitior, comparatiuus rarus C. 1, 78

Exporrigere equites in longitudinem Af. 78. i. e. aciem explicare. *Exporrigere munitiones*, extendere Af. 42

Exprimere (alicui), *vocem* 1, 32. *exprimere aquam machinationibus e mari* A. 5. *agger exprimit turres alius* 7, 22

Exquirere, explorare 1, 41. *exquirere sententias*, rogare 3, 3

Exsequi ius suum, defendere, tueri, ne amittatur 1, 4

Exsertus humerus, non tectus veste 7, 50

Exspoliare honorem alicuius, eum priuare honore 8, 50

Extendere se (progredi) *magnis itineribus* C. 3, 77

Extenuare equites, eo redigere, vt diducti stent, non densi Af. 14. *acies extenuata*, in latitudinem magis, quam longitudinem directa Af. 59

Exterrere, terrere C. 1, 41. 2, 4

Extra (contra, praeter) *consuetudinem* C. 3, 85. Sic apud Horat. *extra numerum et modum agere*

Extrahere diem dicendo, absumere eum dicendo ad solis vsque occasum C. 1, 32. cf. c. 33. *extrahtur tempus*, quod cunctando elabitur 5, 22

Extremus casus, quo nullus esse magis aduersus potest 3, 5. *extremae res*, de quibus se res actum est 2, 25

Extrusum mare, cui accessus, aggere opposito, interclusus est 3, 12

Exturbare Af. 40

Exercere aliquem armis 3, 6

F.

Fabri legionum 5, 11. quorum originem Liu. 1, 43. descripsit, munus autem Veget. de r. m. 2, 11. Hinc Praefectus *fabrum* C. 1, 24

Facere castra 1, 48. A. 49. *conturationem*, eius auctorem esse 1, 2. Sed 8, 1. est coniurare. *sementem* 1, 3. *salutationem* Af. 85. *pacem* 1, 13. *proelium* 1, 18. *pontem in flumine* 1, 13. *ma-*

- gnam iugulationem* H. 22. *cohortes*, legere, colligere, sibi comparare C. 3, 87. Sic *f. sibi milites ex prouincia* H. 2. et *legio facta ex colonis*, ibid. 7. *f. classem*, aedificare et instruere 4, 21. *f. bellum* 3, 29. et *facere alicui bellum*, moliri et suscipere contra aliquem 5, 28. Sic 7, 2
- Facultas pugnare* (pro gerundio) Af. 78. cf. *consilium*. *Facultates Italiae*, numerus militum 6, 1
- Facultas*, copia 1, 38. 3, 9
- Falcata quadriga* A. 75
- Falces murales* videntur fuisse conti, praefixi ferro, in falcis formam incuruato, vt murus, iis iniectis, dirueretur 3, 14. (Strabo, de eadem re loquens, *δορυδένερα* adpellat) 5, 42. 7, 22. 84. 86. quo loco earum vltus describitur. A. 75
- Fallere*, hoc eum *fefellit*, hoc ei per ignorantiam aut negligentiam accidit, ei infcio et parum cogitanti obrepfit Af. 3
- Familia*, serui 1, 4. Sic *familia gladiatoria*, serui, qui sunt gladiatores C. 3, 21. *mater familiae* aut *familias* 1, 50. 7, 26. 47. C. 2, 4. *pater familiae* aut *familias* 6, 19
- Fas*, quod per religionem diuinasque leges licet 1, 50
- Fastigatus collis*, a latiore bali in acutius cacumen surgens. Omnino est *proclinalum* C. 2, 10. 2, 8. vid. etiam ad 4, 16
- Fastigium infimam* 7, 73. vid. not.
- Fauces portus*, aditus C. 1, 25. angustiae A. 36
- Felicitas consequitur* (comitatur) *aliquem* 8, 31
- Fenestra*, foramen in parieto relictum C. 2, 9
- Feriae Latinae* C. 3, 2. Est commune sacrum omnium lociorum Latinorum ad vincendam conseruandamque eorum societatem, in monte Albano celebrari solitum, quo nondum peracto, non licuit consuli ad bellum proficisci. Liu. 21, 63. 22, 4
- Feroculus*, inepte ferox, adfectans ferociam Af. 16
- Ferrariae* sc. fodinae 7, 22
- Ferre alicui conditionem*, offerre, deliberandam proponere 4, 11. *ferro aliquid omnibus sermonibus* C. 2, 17. *uentus fert nauem aliquo* 3, 15. *ferro ad populum* C. 1, 6
- Feruefacta iacula* 5, 43
- Ferus*, nullo vitae cultu, asperior 2, 15
- Fibula* 4, 17
- Fidelitas* 8, 46
- Fides angusta*, cum nemo suas pecunias alteri mutuas dare vult, quia nemo par est solvendo C. 3, 1. *fidem alterius sequi*, ei se permittere 4, 21
- Fiduciaria opera* C. 2, 17. *Regnum fiductarium* A. 23
- Fingere vultum*, fictam s. simulatam fiduciam vultu prae se ferre et metum hilaritate vultus tegere 1, 39. *die Mlene in der Gewalt haben*. Hinc *vultus falsus* Tac. A. 3, 3
- Fines Treuironum*, ipsa terra, ipsum regnum 5, 3. *quem ad finem*, quousque, de loco 2, 19. *pectoris sine*, pectore tenus 7, 47. Sic *umbilici sine* Af. 85
- Finire siluam*, mensura definire latitudinem 6, 25. *f. temporis spatia*, metiri, definire 6, 18
- Firmitudo operis*, de ponte 4, 17
- Firmus populus* 1, 3. et *firma ciuitas* 5, 19. potens, quae non facile vinci potest. *Firma cohors* C. 3, 88. quae 7, 60. plenius dicitur *firma* (valida) *ad dimicandum cohors*. *Fistuca* 4, 17
- Fores*, quae portam claudunt, *die Thüren der Thore* 8, 9

Forma, typus, ad quem quid imitando exprimitur 5, 1. cf. *modus*.

Fors (casus, fortuna) offert 2, 21

Forte lignum, durum C. 2, 2. *fortis pons* A. 19. Cf. *Veget.* 1, 24. Alias fortis refertur magis ad animum

Fortiter dicere sententiam, nullo timore impeditum C. 1, 1

Fractus, debilitatus 1, 81

Fratres et consanguinei, de duobus populis 2, 3. cf. *Consanguineus*; *Necessarius*.

Fraudare stipendium equitum, in eo fraudem facere, equites eo fraudare C. 3, 59

Fremitus, clamor 4, 14

Frequentare copias militibus, earum numerum augere additis militibus Af. 20

Frons pontis, pars hostibus aduersa 8, 9. montis 2, 8

Fructuosus locus, fertilis, secundus 1, 30

Fructus agrorum 1, 28. *Vsitatus*, *fruges*.

Fruentarius locus, unde frumenti copia est 1, 10. *frumentarii*, qui frumentum adportant 8, 35

Frustra mittere telum, quod non ferit aduersarium 3, 4

Fugitivus sc. miles 1, 23

Fundere, vincere proelio, efficere, ut diffugiant 1, 44. *fundere glandes*, *schmelzen*, *gießen* Af. 20

Funditor 2, 7

Fusilis argilla 5, 43

Fustuarius H. 27

G.

Gaesum 3, 4

Galea. Cf. *Induero*.

Galeati, galea indui Af. 12

Gemella legio C. 3, 4

Generatim, per gentes sc. nationes, singulae gentes et nationes singulatim 1, 51. ubi in metaphr. gr. est κατά φυλάς. Cf. 7, 19. et Homer. Iliad. 2, 362. ubi κατά φύλα et κατά φρήτας est generatim, lin-

gulos populos et singulas gentes singulatim. Explicatur hoc 7, 28. aliis verbis, *cuique civitati sua pars castrorum obvenerat*; erant ergo generatim distributi per castra — Per singula genera hominum et rerum, C. 3, 32. *Gen. gratias agere*, singulis auditorum generibus C. 2, 21: nam deinceps enumerantur singula eorum genera, quibus gratias egit

Genus, gens, natio 4, 3. 7, 22. *Gerere*, geritur (fit) in castris 1, 17. *quae de eo gesta erant*, ei acciderant 8, 59. vid. not. *prae se gerere* Af. 10

Glaus, globulus, qui funda mitti solet 5, 43. 7, 81. Af. 20. Interdum literis inscripta mittebatur H. 13

Grando saxea, a magnitudine concretorum globulorum Af. 47

Gratiam referre, in partem deteriorum, male gratum esse 1, 35. *gratiam* (favorem, amorem) *alicuius velle* 4, 7

Gravis fortuna, de magna miseria 1, 32. *gravior aetas*, de senectute 3, 16. *grave quid statuere*, de poena 1, 20. *grave nauigium*, onustum 5, 7

Gravitas ciuitatis, opes, quae ei dignitatem conciliant 4, 3

Graviter, verbis iis, quae rei magnitudinem demonstrant 1, 16. *graviter de aliquo iudicare* C. 2, 32. *graviter discernere*, de asperitate sententiae C. 1, 15

Grumus, collis H. 8. Caesar *terreum tumulum* adpellare solet. Festus; *Grumus*, *terras collectio*, *minor tumulo*: quae verba locum alterum H. 24. illustrant.

H.

Habeo coactum 1, 15. *habeo redemptum* 1, 18. *habeo necesse hoc facere* Af. 39. *habeo iter aliquo*, possum eo

- iter facere C. 3, 11. contendere eo C. 1, 51. C. 3, 106. *non habuit* (putavit) *dubium* H. 29. *res habet celerem et instabilem motum*, mutatur celerrime 4, 23. cf. *Processus*. *Harpago* 7, 81. C. 1, 57. H. 16. contus, vincto ferreo praefixus, auctore Livio 30, 10. cf. 24, 34. Inseruiunt harpagones muris diruendis, et navibus attrahendis. Videntur quodammodo, si non vfu, at fabrica a *manu ferrea* differre; etsi mihi quidem non constat de discrimine. Plinius H. N. 9, 57 exte et Caesar B. C. 1, 57. utrumque verbum coniunxerunt, quod non videntur commode fecisse, si haec duo simpliciter eandem rem indicarent. Cf. Frontin. Strateg. 2, 3, 24. *Hastatus primus*, primus ordo (centuria) hastatorum C. 1, 46. Constabat autem legio olim hastatis, principibus, triariis. Liu. 8, 8. *Hibridus libertinus* Af. 19. *Hippotoxotae*, sagittarii equites C. 3, 4. Af. 19. *Homo adolescens* 6, 28. *homo Gallus* 2, 30. *homo honestus* 1, 53. *homines*, pedites C. 2, 39. *Honesto*, non ignominiose Af. 31. *Honestus*, qui summo loco est in ciuitate 1, 53. nobili familia ortus, vt Senatoria, Equestri C. 1, 51. 2, 5. *honestus miles* C. 1, 20. *Horae diei* 1, 26. *Hortari* pass. H. 1. Gell. N. A. 15, 13. *Hortatio* A. 10. *Humanitas gentis*, mores non barbari, non feris digni, sed quales sunt gentium culturarum 1, 1. *Humilitas* est eius, qui, fractus ultimis miseriis, subiectissimo loquitur C. 1, 85. Item eius, qui viribus inferior est altero 5, 27. Hinc *ciuitas humilis* 4, 3, 5, 28. cui *ampla et fortunata* 7, 54. opponitur. Πόλις ταπεινή, Isocr. Paneg. c. 26.
- I.
- Iacere*. Cf. *agger*. *Iactare*, liberius et, palam dicere, vt innotescat 1, 18. *iactare brachium*, vehementius mouere 1, 25. *Iactura* (pecuniarum), de profusa largitione 6, 12. C. 3, 112. Sic Graeci dicunt *πρότεσθα*, de honesta etiam liberalitate: Thuc. 2, 43. et *πρότερος* Xen. Mem. 3, 1, 6. *Ictus pilorum* 1, 25. *scorpionis* 7, 25. *gladiorum* H. 17. *uno ictu contundere* Af. 18. *Idoneum*, opportunum, vtile 4, 21. *Ignotum peccatum*, condonatum Af. 31. *Illigata*, inuicem colligata 4, 17. *Impedimenta*, animalia, quae gestant impedimenta, et in impedimentis sunt 7, 45. *Impedire*, palus impedit locum, reddit iter per locum difficile 7, 57. Hinc *impeditus locus*, siluis paludibusque plenus 3, 28. *imp. silua*, ad quam propter paludes difficulter adiri potest 5, 21. *imp. manus*, quae aliquid prehensum tenet 1, 25. *imp. nautigatio*, difficilis 3, 9. *Impediti*, in flumine haerentes 2, 23 et 9. cf. ibid. c. 10. *in medio flumine tardius ire*. Rursus 4, 26. qui in aqua haerentes firmiter insistere nequeunt: item 1, 12. qui, flumine traiciendo occupati, ad proelium non parati sunt. *Animus impeditus* 5, 7. *Imperare*, arma imperat, qui armatos ad bellum conuenire iubet C. 1, 5. *militis imperat*, qui eos mitti s. exhiberi iubet 1, 7.

- Imperator* post victoriam adpellatus C. 2, 26. H. 19. vid. Tac. A. 3, 74
- Imperia noua*, cum forma civitatis mutatur, alius Rex eligitur 2, 1
- Imperitus*, imprudens C. 1, 86
- Impetrare*, rogata accipere 1, 9
- Implorare auxilium ab aliquo* 1, 31
- Importare* de mercibus, *importieren* 1, 1. 4, 2. *importaticium frumentum* Af. 20. Cf. 4, 2 C. 3, 42
- Importunitas* Af. 87
- Impotenter regnare* A. 33
- Impressionem* (impetum) facere in aliquem Af. 78
- Imprudens*, nescius 3, 29
- Impubes* 6, 21
- In quatuor millibus passuum*, intra qu. m. Af. 63. cf. 5, 24. 6, 36. Af. 47. *in circuitum oppidi*, circa opp. 8, 33. *in potestatem habere* C. 1, 25. *in spatio*, per aliquod intervallum Af. 70. *in colloquium venire* 1, 35
- Inaedificare, drambauen, draufbauen, bâtir à côté ou par dessus* 8, 9. ibi, illo loco aedificata 8, 5. *inaed. plateas, verbauen, zubauen, verschütten, boucher une rue par un édifice*, ne aditus pateat C. 1, 27. *hart drun anbauen, bâtir tout à côté* C. 2, 16
- Inaequare*, aequare C. 1, 27
- Incertus* (ratione) loci, qui nescit, quem locum petat Af. 7
- Incidere arbores*, ut inflecti possint 2, 17
- Incidit malum alicui* 8, 12. error C. 3, 13. *incidit*, accidit Af. 1
- Incitare navem remis* 4, 25. *incitare cursum* 2, 26. *inc. se ex aliquo loco*, ex eo celerius prodire C. 2, 14. *inc. se in aliquem*, irruere C. 2, 6. 3, 24. *vis aquae se incitat*, aqua cum vi irruit 4, 17. cf. *Aestus*. *Res incitat* (sugget) cogitationes *stimulas* 8, 10. de homine arroganti. *Incitatur aliquis ad arrogantiam* 8, 12
- Incitatus equus* 4, 12
- Incolere*, frequenter de habitatione 1, 1. 5, 2, 3. 4, 1. 20
- Increptare*, obiurgare 2, 15. ibid. c. 30. vanitatem et stultitiam alicui exprobrare.
- Incurssiones* 5, 1. 6, 10
- Incusare*, exprobrare alicui 1, 40
- Indago*, rete, quo silvae v. e. a venatoribus cinguntur 8, 18
- Indicare concessum in diem certam* 1, 30
- Indignitates*, iniuriae maximae, quibus non dignus erat alter 2, 14
- Indiligentia* eius est, qui nullo studio rem agit 7, 17. C. 3, 8. cf. A. 65. ubi sic legendum est. *Indiligens* 7, 71. *indiliger* 2, 33
- Inducere scutum pelle loco ferreae laminae* 2, 53. vid. ad Af. 90
- Induere galeam*, capiti imponere 2, 21. cf. Virg. Aen. 2, 393. 5, 674. Hactenus milites Caesaris castra munierant, ubi non opus fuit galeis; nunc ita repente conflegendum est, ut ne tempus quidem supersit galeis e tentorio petendis et capiti imponendis. Similiter aliquis apud Gell. N. A. 7, 4 dixit, *cōrona indutus*. *Induere se vallis*, irretiri 7, 73. 82
- Indulgere*, benignum esse 7, 40
- Industrie* 7, 60. C. 3, 95
- Inermus* 1, 40
- Insatiare*, stultum reddere Af. 16
- Inferior animo*, qui minore est virtute et fiducia, quam alter 2, 8. 3, 24. *actato aut viribus* 8, 14. *inferiores vrbis partes*, die Niederstadt, la partie basse de la ville C. 3, 112
- Inferre merces extrinsecus*, non matas domi 2, 15. *inferre signa*, in hostem ferre 1, 15.

- specm* 2, 25. *cunctationem*, *moram* A. 2. *inf. alicui vulnus* 1, 50. cf. *Vulnus*. *Causam inferre*, ea vti, eam commemorare 1, 39. *causam alicui inferre*, culpam conuicere in eum, comminisci crimen, quod obiciatur ei H. 1. *inferre aliquem in equum*, imponere equo, *εισβάσσειν*, 6, 30
- Inficere*, tingere 5, 14
- Infidelitas* 8, 23. C. 2, 33
- Infirma arbor*, accisa 6, 27
- Infirmitas animi*, mobilitas 4, 5. 13
- Inflari* (fastu) 8, 10. 12. Sueton. Ner. 37. *inflatus*, incitatus C. 3, 108
- Inflate loqui*, ita, vt res verbis augeatur C. 2, 17. 39. 3, 79
- Infra*, in locum inferiorem 4, 36. *infra elephantos*, minor elephantis 6, 28
- Insulae*, vittae f. fasciae lancae, ramo oleagino adligatae C. 2, 12. Liu. 30, 36. Talem ramum gestare, fuit signum supplicis.
- Ingressi intra fines* 2, 4. *ingressus in eam orationem*, qui in hanc sententiam dixerat C. 1, 2
- Inibi* Af. 23
- Inicere studium*, excitare, commouere in animo 1, 46
- Iniquitas rerum*, difficultas a multitudine incommodorum 2, 22
- Iniquus locus* 2, 10
- Inire bellum*, incipere 8, 1
- Inta aestate*, cum vix coepisset, prima aest. 2, 2
- Intingere tanq. onus* 8, 49. C. 1, 4
- Iniuria*, passiue, 1, 20. 30. 7, 38
- Iniussu meo*, *iniussu alicuius* 1, 19
- Inlucet*, lucefcit C. 1, 23
- Innata menti cupiditas*, persuadendo nata f. orta in animo 1, 41. quod ibid. c. 46. est, *studium narrando inie-*
- ctum*. *Innatum naturaliter*, ab ipsa natura menti inditum C. 3, 92. Ergo *innatum* apud Caelarem est, quocumque modo inlatum in animum, quod animo quacumque de causa inhaeret.
- Innocentia* est eius, qui ab auaritia sibi temperat, ne iniuste agat 1, 40. Cic. Leg. Man. 13
- Inscientia* 3, 19. *inscientia locorum* 3, 9. *inscientia usus*, ignoratio modi, quo modo re vtendum sit 3, 13
- Insectatus*, passiue Af. 71
- Inseruire alicui rei*, ei operam dare A. 12
- Insidiae*, fraudes 1, 13
- Insigne*, signum 7, 50. *insigne nauis Praetoriae* C. 2, 6. *insignia galearum*, ornamenta aduenticia, vt galeae fulgerent eo magis 2, 21. 7, 45. Etiam 1, 22. intelligenda sunt armorum ornamenta. Tales sunt apud Tac. Ann. 1, 24. milites seditiosi, non fulgentes insignibus, h. e. non addiderunt galeis et armis suis ornamenta, quia volebant miser et moesti videri. Liplius tamen in Excurso ad illum locum aliam interpretationem secutus est
- Insistere rationem pugnae* 3, 14. vt *insistere viam*. Terent. Phorm. 1, 4, 15. *Animo insistere* (incumbere) *in aliquid* 6, 5
- Insolens*, qui inflatus animo, petulantius et superbius se gerit 8, 13. oppon. *timidus*. Sed *belli insolens* C. 2, 36. ei non adsuetus. cf. *Insolitus*. Sallust. C. 3. *animus malarum artium insolens*. *Insolens voluptas*, inusitata A. 51
- Insolenter gloriari*, cum aliorum contumelia et irridione 1, 14. *insolenter insequi* C. 1, 45. A. 27. cf. *Intoleranter*. *Insolentia*, *ύβρις* C. 1, 32

Insolitus ad laborem exercitus, non adsuetus labori C. 3, 85. insolita constructio

Instabilis motus tribuitur rei, quae non diu eadem manet, sed omnibus horae momentis mutatur 4, 23

Instar, similitudo, praesertim ratione magnitudinis et multitudinis. Hinc A. 19. *instar trium cohortium*, numerus, tres cohortes aequans, numerus tantus, quantus est trium fere cohortium, h. e. tres circiter cohortes.

Instituere remiges ex aliquo loco, arcessere, comparare 3, 9. *instituere aciem*, instruere 3, 24. 4, 14. Sic A. 37. *pariem copiarum instituit*, instruxit, ut acies esset. *machinationem* 2, 30. *pontem* 4, 18. C. 1, 54. *naues* 5, 11. *turres*, *testudines*, *munitiones* 5, 52. *fossas* C. 3, 46. *officinas ferrarias* Af. 20. *ut instituerat*, ut solebat 6, 3. 44

Instruere tigna parietis, struendo inferere parieti, *einmauern* C. 2, 9. *instruere aggeres*, struere 8, 41. cf. *Agger naues*, armamentis ornare et quibus opus 5, 2. 5. C. 3, 100

Instrumentum hibernorum, suppellex, vasa 5, 31

Insuesfactus, aduesfactus 4, 24

Integere 7, 73. C. 1, 25. Cf. not. ad *obtectus* C. 3, 19

Integrum A. 35. definitur, quod ita est, ut fuit. *Vires integrae*, nondum imminutae pugnando 3, 4. aut currendo et laborando 3, 19. Hinc *integri desellis opponuntur* 5, 16. 7, 41. Af. 78. *integer locus*, nondum exhaustus pabulando C. 1, 49. *Omnia sunt integra ad pacem*, nihil est in villa re impediendi, quo minus pax fiat C. 1, 85. cf. C. 2, 42

Intelligitur signum aliqua re 8, 3

Intendere, conari 3, 26

Inter (per) tredecim annos 1. 36. ut Liv. 1, 10. *inter tot annos*, in decursu tot annorum. *Inter manus* C. 2, 2

Intercidere, tugum valle a castris intercisa, diuisum 8, 14. *colles vallibus intereisi*, diuisi, disiuncti A. 72. cf. ad A. 73

Intercipere pila, excipere, arripere 2, 27

Intercludi re frumentaria, arceri ab iis locis, unde frumentum peti poterat 1, 25

Interdicere alicui re aliqua 1, 46. *interdicere aqua et igni*, in exilium mittere 6, 44. Sed 5, 58. *interdicere* est iubere, edicere

Interdicere, interponere, immiscere 7, 36. *interdicere sentes arboribus* 2, 17

Interior, vid. ad 2, 2. cf. 5, 12. 13. 14. *interiores*, qui intra moenia sunt 7, 82

Intere de re inanimata, de navibus C. 1, 58. C. 3, 27. A. 21. *de usu tormentorum* C. 2, 16

Interitio, interitus, caedes H. 24

Intermittere tempus a labore (vacuum) C. 1, 32. cf. *Ad. intermittunt subouantes*, desinunt accedere, *ναύωνται ἡγοσσομένης* 2, 25. *flumen intermitte*, vacuum spatium relinquit, quod aqua non offusum est 1, 38. *intermissum spatium*, interuallum 7, 72. *intermissa vallis*, intermedia 8, 9. *intermisso triduo*, tribus diebus elapsis 1, 27. ut nocte *intermissa*, interea dum nox labitur. ibid. *intermissa collibus planities*, media inter colles, interiecta, non tecta colle 7, 70. cf. ibid. c. 17. *intermissae* (distantes, sic paulo ante) *paribus spatii trabes* 7, 23. quae hypallage

est: nam spatia s. interualla
intermittuntur s. relinquuntur.
Internecto, omnium omnino in-
teritus et caedes 1, 13. 2, 28
Interpellare, vid. ad A. 50
Interponere moram 4, 9. *in-*
terponere causam, proferre
causam, quae rem impedi-
at, excusatione vti 1, 42. *inter-*
ponere alicui fidem, ei fidem
facere iurando, obtestando 5,
6. *interposita suspicio*, in-
iecta, excitata ab aliis 4, 31
Interrumpere pontem, rescin-
dere 7, 19
Interscindere pontem, rescin-
dere 2, 9. *interscindere ag-*
gerem, eius partem diruere
7, 24
Intexam viminibus scutum,
textum e viminibus 2, 33
Intoleranter sequi, acerrime, vt
alter vehementiam sequentis
vix ferre possit 7, 51
Intorsit aliquis talum, talus
eius luxatus est H. 38. *intor-*
tus talus, ibid. 39
Inritus ab labore, non attri-
tus s. debilitatus labore 3, 26
Inuenire ex aliquo, cognosce-
re, quaerendo comperire 2,
16
Inuisus, non ante oculos posi-
tus C. 2, 4
Inuitare C. 1, 74
Inuolare in aliquem A. 52
Inutilis ad pugnam, de pueris
2, 16. noxius Af. 54. *inutili-*
ter, damnoſe A. 65
Irridicule, non irridichilo, sa-
tis facete 1, 42
Irrumpere pontem, occupare
C. 1, 16
Ita, non ita multum 5, 47
Iter tre Af. 6, 75
Iterum, secundum 1, 44
Iudicia reddere in aliquem,
de eo, qui ius dicit C. 2, 18
Iugum currus, locus, quo cur-
rus remoni iungitur 4, 33.
sub iugum mittere, ritus con-
tumeliosus, quo indicatur, ho-
ſtes victos et in ſeruitutem

reductos esse 1, 7. 12. De-
ſcripſit Liuius 3, 28. cf. 9,
5. 6

Iungere equum equo, proxime
aliquem adequitate 8, 48

Iuniores, qui aetatem milita-
rem habent 7, 1. C. 3, 102.
Liv. 1, 43. Dionys. Halic. p.
221. ed. Sylb. ſic definit, qui
nondum attigerunt annum ae-
tatis quintum et quadrageſi-
mum.

Ius. cf. *Adire*

Iuſta cauſa, idonea, propter
quam meremur, vt aliquid
ſiat 1, 43. *iuſtum dici iter*,
vid. ad C. 3, 76

Iuſta funebria 6, 19. Cf. Man-
uſſam

L.

Labor operis, moleſtia munien-
di et oppugnandi 7, 20. 28

Laborantes, qui periculum vix
prohibere poſſunt 1, 52. *la-*
bōrat animo, quouis modo
curat et cogitat 7, 31

Labra ſoffas 7, 72. et poculi
6, 28. ſunt margines

Laceſſere haſtem proelio, ſagit-
tis iaculisque coniciendis aut
adequitando irritare hoſtem et
cogere, vt ſe defendat 1, 15.
23. *laceſſere proelium*, la-
ceſſere hoſtes ad proelium 4,
34

Lactatio 5, 52

Languidas, timidus A. 25

Laniſta, gladiatorum magiſter
Af. 71. H. 6

Largiter poſſe, multum valere
1, 18. in gr. metaphr. eſt.
πλεῖστον δύναται. *largiter con-*
ſequet, Af. 72

Laureatae literae et faſces C.
3, 71

Lazare actem, ita milites col-
locare, vt ne amplius denſi
ſtint 2, 25

Legatus, proximus ab Imperato-
re Dux, qui, eo ablente et
nomine eius, res gerit 1, 10.
Eius officia C. 3, 51. hiber-
nis praecitur 1, 54. cum

praesidio relinquitur 3, 6.
Quid ei absente imperatore
non liceat 3, 17. *Legatus*
pro Praetore 1, 21

Lenitas fluminis labentis 1, 12

Leniter fastigatus 2, 8. *adclivis*
2, 29. 7, 19. C. 2, 24. 29. *le-*
niter (pedetentim) iter face-
re Af. 6

Lenunculus, paruum navigium
C. 2, 43

Lex. vid. ad 1, 3

Liberaliter, vt decet hominem
magno animo 4, 21. vt decet
eum, qui beneficii magnitudi-
nem agnouit 2, 5. *liberaliter*
respondere, comiter, benigne,
humaniter C. 3, 104

Libra, ad libram factum. vid.
ad C. 3, 40

Librilia 7, 81

Lignator, qui ligna colligit in
vsus valli 5, 26. Vnde *ligna-*
tio 5, 39

Lilium, in munitione 7, 73

Lingula 3, 12

Lintres 1, 53. paulo post na-
viculae dicuntur C. 1, 28. In-
terdum iunguntur in modum
pontis 1, 12

Liquefscens aqua, quae, excre-
to sensim limo, liquida et
limpida fit A. 3. Ibidem aqua
dicitur *subsiderere*, cuius limus
subsedit

Lis, litem aestimare, consti-
tuere, quanti sit damnum, ab
altero datum 5, 1. *Lis* ergo
est id, de quo orta est con-
trouersia, res violata

Litare, caedes litatur (expiat-
ur, luitur) poena H. 24

Locus dignitatis 5, 44. *locum*
(altum) amicitiae tenere apud
aliquem 1, 20. loco argumen-
ti habere C. 1, 67

Longe abesse 1, 36. C. 2, 37.
considerare a . . . 5, 47. Af.
34. *castra ponere a* . . . A.
36

Longinqua consuetudo 1, 47.
et *longinqua obsidio* 5, 29.

C. 3, 80. est diuturna. *Lon-*
ginitas temporis C. 1, 29
Longurulus s. *longurium*, con-
tus longior 3, 14. 4, 17. 7,
84. C. 2, 11

Lorica turrium 5, 40. *valli* 7,
72. cf. *pluteus*

Loricatus elephantis A. 72

Loricula valli 8, 9. *turris* ibid.

Lucrifacere maleficium benefi-
cio, efficere, ne maleficium
noceat, damnum malefici
amoliri H. 35

Ludus, in quo gladiatores a la-
nistis erudiebantur C. 1, 14

Lunata castra, in lunae (semi-
circuli) formam posita Af. 89

M.

Maceria, sepimentum 7, 69.

In Gr. metaphr. est *τεῖχος*

Machinatio, machina 2, 31.
4, 17

Magister nauis, qui curam et
administrationem nauis habet
C. 2, 43

Magnitudo venti 5, 43. *magni-*
tudo copiarum, multitudo
A. 26

Magno opere, magnopere 1,
13. Solet post *nilil*, *nullus*,
ullus, *quidquam* poni, rei
minuendae causa. *magnae fuit*
fortunae 6, 30

Malacia 3, 15. cum mare nul-
lo, vel lenioris aurae statu
commouetur

Maleficium, iniuria s. damnum,
quod hostes hostium agris op-
pidisque inferunt 1, 7. 9. C.
1, 22. C. 2, 20. το *ναυαγ-*
γισιν

Malleolus A. 14

Malus, tignum longius 7, 22

Mandare se fugae 1, 12. 2, 24

Mandata, quod alicui commis-
sum est 4, 27

Mane diet Af. 42

Manipulus, duabus centuriis
constat 2, 25. *Manipulares*
7, 50

Manus, hominum multitudo 1,
37. 2, 2. 3, 11. *manus ser-*

K k k

est: nam spatia s. interualla intermittuntur s. relinquuntur.
Internecio, omnium omnino interitus et caedes 1, 13. 2, 28
Interpellare, vid. ad A. 50
Interponere moram 4, 9. *interponere causam*, proferre causam, quae rem impediatur, excusatione vti 1, 42. *interponere alicui fidem*, ei fidem facere iurando, obtestando 5, 6. *interposita suspicio*, iniecta, excitata ab aliis 4, 31
Interrompere pontem, rescindere 7, 19
Interscindere pontem, rescindere 2, 9. *interscindere aggerem*, eius partem diruere 7, 24
Intextum viminibus scutum, textum e viminibus 2, 33
Intoleranter sequi, acerrime, vt alter vehementiam sequentis vix ferre possit 7, 51
Intorsit aliquis talum, talus eius luxatus est H. 38. *intortus talus*, ibid. 39
Intritus ab labore, non attritus s. debilitatus labore 3, 26
Inuenire ex aliquo, cognoscere, quaerendo comperire 2, 16
Inuisus, non ante oculos positus C. 2, 4
Inuitare C. 1, 74
Inuolare in aliquem A. 52
Inutilis ad pugnam, de pueris 2, 16. noxius Af. 54. *inutiliter*, damnose A. 65
Irridicule, non irridicule, satis facete 1, 42
Irrumpere pontem, occupare C. 1, 16
Ita, non ita multum 5, 47
Iter ire Af. 6, 75
Iterum, secundum 1, 44
Iudicia reddere in aliquem, de eo, qui ius dicit C. 2, 18
Iugum currus, locus, quo currus remoni iungitur 4, 33. *sub iugum mittere*, ritus contumeliosus, quo indicatur, hostes victos et in seruitutem

reductos esse 1, 7. 12. Descripsit Liuius 3, 28. cf. 9, 5. 6
Iungere equum equo, proxime aliquem adequitare 8, 48
Iuniores, qui aetatem militarem habent 7, 1. C. 3, 102. Liv. 1, 43. Dionys. Halic. p. 221. ed. Sylb. sic definit, qui nondum attigerunt annum aetatis quintum et quadragesimum.
Ius, cf. *Adire*
Iusta causa, idonea, propter quam meremur, vt aliquid fiat 1, 43. *iustum dici iter*, vid. ad C. 3, 76
Iusta funebria 6, 19. Cf. *Manuissam*

L.

Labor operis, molestia munienti et oppugnandi 7, 20. 28
Laborantes, qui periculum vix prohibere possunt 1, 52. *laborat animo*, quouis modo curat et cogitat 7, 31
Labra fossae 7, 72. et *poculi* 6, 28. Iunt *margines*
Lacessere hostem proelio, sagittis iaculisque coniciendis aut adequitando irritare hostem et cogere, vt se defendat 1, 15. 23. *lacessere proelium*, lacessere hostes ad proelium 4, 34
Laetatio 5, 52
Languidus, timidus A. 25
Lanista, gladiatorum magister Af. 71. H. 6
Largiter posse, multum valere 1, 18. in gr. metaphr. eli. *πλεῖστον δύναται*. *largiter consequi*, Af. 72
Laureatae litterae et fascis C. 3, 71
Laxare aciem, ita milites collocare, vt ne amplius densi fient 2, 25
Legatus, proximus ab Imperatore Dux, qui, eo absente et nomine eius, res gerit 1, 10. Eius officia C. 3, 51. hibernis praeficitur 1, 54. cum

- praesidio relinquitur 2, 6.
 Quid ei ablente imperatore
 non liceat 3, 17. *Legatus*
pro Praetore 1, 21
Lenitas fluminis labentis 1, 12
Leniter fastigatus 2, 8. *adclitus*
 2, 29. 7, 19. C. 2, 24. 29. *le-*
niter (pedetentim) *iter face-*
re Af. 6
Lenunculus, paruum nauigium
 C. 2, 43
Lex. vid. ad 1, 3
Liberaliter, vt decet hominem
 magno animo 4, 21. vt decet
 eum, qui beneficii magnitudi-
 nem agnouit 2, 5. *liberaliter*
respondere, comiter, benigne,
 humaniter C. 3, 104
Libra, ad *libram factum*. vid.
 ad C. 3, 40
Librilia 7, 81
Lignator, qui ligna colligit in
 vsus valli 5, 26. Vnde *ligna-*
lio 5, 39
Lilium, in munitione 7, 73
Lingula 3, 12
Lintres 1, 53. paulo post na-
 viculae dicuntur C. 1, 28. In-
 terdum iunguntur in modum
 pontis 1, 12
Liquescens aqua, quae, excre-
 to sensim limo, liquida et
 limpida fit A. 3. Ibidem aqua
 dicitur *subsider*, cuius limus
 subsidit
Lis, *litem aestimare*, consti-
 tuere, quanti sit damnum, ab
 altero datum 5, 1. *Lis* ergo
 est id, de quo orta est con-
 trouersia, res violata
Litare, *caedes litatur* (expiat-
 ur, luitur) *poena* H. 24
Locus dignitatis 5, 44. *locum*
 (altum) *amicitiae tenere apud*
aliquem 1, 20. *loco argumen-*
ti habere C. 1, 67
Longe abesse 1, 36. C. 2, 37.
considerare a . . . 5, 47. Af.
 34. *castra ponere a . . .* A.
 36
Longin- 10 1, 47.
 10 5, 29.
 C. 3. -80. est diu:urna. *Lon-*
ginitas temporis C. 1, 29
Longurius s. *longurium*, con-
 tus longior 3, 14. 4, 17. 7,
 84. C. 2, 11
Lorica turrium 5, 40. *valli* 7,
 72. cf. *pluteus*
Loricatus elephantus A. 72
Loricula valli 8, 9. *turris* ibid.
Lucrifacere maleficium benefi-
cio, efficere, ne maleficium
 noceat, damnum malefici
 amoliri H. 35
Ludus, in quo gladiatores a la-
 nistis erudiebantur C. 1, 14
Lunata castra, in lunae (semi-
 circuli) formam posita Af. 80
 M.
Maceria, sepimentum 7, 69.
 In Gr. metaphr. est *reixes*
Machinatio, machina 2, 31.
 4, 17
Magister nauis, qui curam et
 administrationem nauis habet
 C. 2, 43
Magnitudo venti 5, 43. *magni-*
tudo copiarum, multitudo
 A. 26
Magno opere, magnopere 1,
 13. Solet post *nilil, nullus,*
vllus, quidquam poni, rei
 minuendae causa. *magnae fuit*
fortunae 6, 30
Malacia 3, 15. cum mare nul-
 lo, vel lenioris aerae statu
 commouetur
Maleficium, iniuria s. damnum,
 quod hostes hostium agris op-
 pidisque inferunt 1, 7. 9. C.
 1, 22. C. 2, 20. *το κακω-*
γειν
Malleolus A. 14
Malus, tignum longius 7, 22
Mandare se fugae 1, 12. 2, 24
Mandata, quod alicui commis-
 sum est 4, 27
Mans diei Af. 42
Manipulus, duabus centuriis
 constat 2, 25. *Manipulares*
 7, 50
Manus, hominum multitudo 1,
 37. 2, 2. 3, 11. *manus sfer-*
 K k k

- rea* C. 1, 57. Eius usus ib. c. 58. et C. 2, 6. indicatur. cf. *karpago*. *Manu* (opere, arte) *munitus* 3, 23. 5, 57. *manus dare*, victum se conferri, non resistere diutius 5, 30. *sub manum mittere*, celeriter m. Af. 36. cf. Sueton. Aug. 49. *inter manus* C. 2, 2
- Mare Oceanum*, Oceanus 3, 7. Sic et Tacitus locutus est An. 1, 9. et Pompon. Mela 2, 6. Sed hos aliosque locos collegit Dauisius ad locum Caesaris
- Matara* 1, 26
- Materia, materles*, arbores in siluis 5, 12. Sed 3, 29. sunt arbores caesae. *materia bipedalis*, tigna bipedalia C. 2, 10
- Materlari*, ligna colligere 7, 73
- Matura hiems* 4, 20
- Maturrime* 1, 33
- Memoria* (tempore) *patrum* 1, 12. 2, 4. paulo supra hanc memoriam, paulo ante haec tempora 6, 19. cf. *studere*
- Mensura ex aqua* 5, 13
- Merces*, quidquid copiis auxiliaribus stipendii loco datur 1, 31
- Merere odium*, inuisum aliis reddi. etiam inuito 6, 5. *merere* (stipendia) 7, 17
- Metata castra* pass. 8, 15
- Metiri militibus frumentum* 1, 16
- Milites*, pedites 5, 10. C. 2, 41
- Minime saepe*, raro 1, 1. *minime omnes*, pauci 1, 29. concl. 22
- Minuere*. cf. *aestus*. *Controuersias minuere*, dirimere 5, 26. 6, 23. *desidiam*, tollere 6, 23
- Minuatim*, singulatim et lente Af. 31. 78
- Misera memorta*, tristis 8, 34
- Miserari*, verbis conqueri et lugere 1, 39: unde *miseratio*, oratio, misericordiam commovens C. 1, 85
- Missio* de militibus, *der Abschied*, le congé C. 1, 86
- Mittere se ad aliquid agendum* H. 9. *mittere* (dare) *signum timoris* C. 1, 71. *missa contumax*, de diuortio 1, 53
- Mobilis in consiliis capendis*, inconstans et varius 4, 5
- Mobilitas animi*, inconstantia 2, 1. *mobilitas equitum*, celeritas 4, 33
- Mobiliter*, vt numquam agere desinas, omnibusque in locis verberis A. 17. *mobilitate excitari ad bellum*, sic excitari, vt repente a pacis consiliis ad arma transeas, h. e. facillime impelli ad arma capienda 3, 10. cf. cap. 8. *subita et repentina consilia*.
- Modestia militum*, obedientia 7, 52. *modeste* Af. 31. de his, qui non sunt perturbati, non tumultuarie opus agunt.
- Modus et forma aedificandi*, *das Modell*, le modele 5, 1
- Molle litus*, nullus collibus asperum et inuium 5, 9. cf. *mollire cliuam* 7, 46
- Momentum*, quidquid efficit et confert, vt aliquid fiat, cuius est magna vis et dignitas, magnum item pretium: *tempus magnum ad salutem momentum adfert*, multum confert ad sal. C. 1, 51. *momento leui rem aestimare*, parui facere, quasi nihil pertineat ad salutem et opes ciuitatis 7, 39. cf. ad 7, 85. et C. 1, 21
- Montuosus* C. 1, 66. Sic codices; non *montosus* C. 3, 42. H. 7
- Moror* (cunctor) *aliquid facere* 8, 34
- Mos et exemplum populi*, mos maiorum 1, 8
- Motus fortunae*, commutatio C. 2, 17
- Mouere se*, de homine mutabili C. 2, 16. cf. *mobilis*. *mouere subaudito castra* Af. 7. sed plene 1, 40
- Multa nox* 1, 26. *multo die*,

de tempore, quod primam lucem lequitur 1, 22. *multa lingua Gallica uti*, Gallico satis doctum esse 1, 47
Munire se, praesidio se tueri 1, 44. *munire castra*, vallo et fossa cingere 1, 49. *munire montem*, vallo et fossa 1, 24. *munire iter*, reddere expeditum 7, 58
Munitio operis, opus (murus), quo locus munitus est, ne iter pateat 1, 8
Murale pilum 5, 40. 7, 82. cf. *falx*
Musculus, machina bellica, sub qua steterunt, qui muros aut vallum oppugnaverunt. Veget. de re mil. 4, 16. Commemoratur a Caesare 7, 84. C. 2, 10. ubi multis describitur, et si hunc musculum puto multo artificiosius structum fuisse eo, quo Galli (7, 84.) vsi sunt. Occurrit etiam C. 3, 80. A. 1
Myoparo, genus nauigii velocissimi, quod veteres grammatici dicunt ad piraticam faciendam structum fuisse A. 46

N.

Nasci, collis nascitur, surgit, attollit se, 2, 18
Natura loci, litus, quem ipsa natura talem esse voluit 1, 2. *secundum naturam fluminis*, dem *Strome nach* 4, 17. Itaque natura fluminis est cursus naturalis. *Ea rerum natura erat*, de ponte aedificato, opus per naturam rerum ita comparatum (firmum) erat 4, 17
Naturaliter A. 8
Nauale, locus, ubi subductae naues stant, aut naues fabricantur C. 2, 1. 3, 4. 22
Naualia castra 5, 22. classis, vno loco congregata
Nauis longa, bellica 3, 9. 4, 21. 25. *oneraria*, mercibus vehendis destinata 4, 22. 25. *instructa* 5, 2. *lecta pellibus* C. 3, 15

Ne, ne, encliticum, pro *utrum*, an 7, 14
Necessarium tempus, quo necesse est aliquid facere aut pati 1, 16. *necessarii populi* iidem, qui consanguinei
Necessario coactus, necessitate coactus 1, 17
Necessitates C. 1, 17
Necessitudo, gratia et amicitia, quae alterum nobis obstringit 8, 53
Necubi, ne alicubi 7, 35
Negligere iniurias, non punire 1, 35
Negotiari, de Equitibus Rom. in prouinciis, pecuniaria re quaestum facientibus 7, 3. C. 3, 103. Vnde *negotatores* ibid. et Af. 36. Cf. Ernelli disp. de negotiatoribus Romanis, in eius opusc. philol. et crit.
Negotium, non est quidquam negotii, non est difficile 2, 17. *magno negotio*, multa cum difficultate A. 8
Neque — et 4, 29. 5, 19. A. 38. Cf. C. 3, 28. 60
Nequidquam, frustra 8, 19
Nerui, potestas eius, qui in magna auctoritate est 1, 20
Neu, neu, pro *ne* vel, vel 7, 14
Nisi si 1, 31. *Si* redundat
Nodi crurum sunt eo loco, quo articuli nexi sunt, qui veluti nodo iuncti videntur 6, 27. Etiam caulium nodi sunt, quo loco plurium vasorum plexus et ganglion est, et duae partes nodo coniungi videntur
Nomen dare (militiae) C. 3, 110
Nominatim, nominibus singulorum positus 1, 29
Non modo (non), sed ne quidem 2, 17. 3, 4. 8, 33
Notus regionis, peritus regionis H. 3. Ergo *natus* h. l. est, qui nouit
Nouus aduentus, inopinatus C. 3, 63. *novissimum* (vltimum)
 K k k 2

agmen 1, 15. unde *novissimi* 1, 25
Nudata defensoribus castra 2, 6. 3, 4. Hinc per ellipsin *nudata castra* 2, 23
Nudum corpus, scuto non tectum 1, 25
Numerus: obsidum numero, h. e. loco 5, 27. *hostium numero* 6, 6. *legatorum numero* C. 2, 44
Nummi sunt iidem, qui *sester-tii* 8, 4
Nuper de intervallo aliquot annorum 1, 40
Nutritus pueri, cui cura pueri educandi demandata est C. 3, 108. 112. Al. 4

O.

Obaeratus, debitor 1, 4
Obducere fossam ab latere 2, 8
Obiectatio, exprobratio C. 3, 60
Obiicere (iungere) *tumenta turri*, ut curru, plane ut in nostro sermone, *Pferde vorlegen* A. 2. *opponere* 1, 26
Obscuratio nebulae H. 6
Obsequium A. 63. et *obsequentia* 7, 29. est eius, qui alterius voluntati consiliisque facile se accommodat
Obseruare (reuereri) *alterius iudicium*, non recedere ab eo, quod iudicavit alter 1, 45
Obstinate negare 5, 6
Obstruere portas cespitiibus 5, 51
Obtectus, tectus, bene protectus C. 3, 19
Obtinere, incolere, tenere 1, 1. in potestate (perpetuo) tenere 1, 17. *obtinere Regnum* 1, 3. quod ibidem est, habere. cf. 1, 18
Occultus, in occulto 1, 31. v. not.
Occupare Regnum, Regiam potestatem sibi vindicare 1, 3. *occupatur* (repletur) *porta multitudine* C. 2, 35
Occupatio C. 3, 23

Occupatus et sublatu est C. 5, 109. vid. not. Est autem *occupare aliquem* idem, quod *praeuenire*, ideoque citius agendo, quam alter potest, impedire, quo minus alter faciat aut patiatur aliquid. Nisi *occupatum* h. l. velimus correptum, arreptum a suis intelligere, quo sui potiti sunt
Occurrere, celeriter adesse, advolare 3, 4. 7, 24. *suppetias* Af. 66. *rebus*, casu in eas incidere, iisque negotiis improvise impediri 3, 6. Hinc *occurrere bello*, eo implicari 4, 6. *occurrit iis ad animum*, subit eos cogitatio, in animum iis venit 7, 85

Oceannus. cf. mare

Offendere, non prospere rem gerere C. 3, 72. *offenditur*, incidit aliquid aduersi 6, 36. *offendere in aliquo* C. 2, 32
Offensio, infaustus successus, contra quam speraueramus C. 3, 47. odium, in quo quis est C. 3, 60. A. 48. *offensio animi* 1, 19
Offerre, fors offert 2, 21
Officere excursioni, eam impedire Af. 61
Officium maritimum, cura totius classis C. 3, 5. *Esse in officio* 5, 3. quod ibidem c. 4. est, *permanere in officio*. Sed *offic. praestare* 8, 50. est, *Gefälligkeit erweisen*. Sic A. 70. officium est gratificatio, unde ibidem *officiosus*, qui alteri gratum facit
Omittere alterius consilium, negligere, eo non uti 2, 17
Omnino (si omnem summam computes) *vnus* 1, 7. *omnino duo* 1, 6. sed 4, 38. *omnino duae* sunt, ex omni numero tantum duae
Onus naui, naui permagna 3, 13
Optima cocna H. 53
Opportunitates, situs opportunus, commoda cum situ coniuncta 3, 12

- pus*, aedificatio 3, 3. opificium, ἔργον, vt Minerua Ἐργάνη dicitur 6, 17. munitio castrorum 1, 49. murus et fossa ducta 1, 8. Hinc *opera*, circumuallatio 8, 40. et *opera administrare*, urbem circumuallare 8, 37. *opera*, res gestae C. 1, 32. H. 31. machinae oppugnandarum urbium 2, 12. cf. *labor*.
- Opus est facere aliquid* 7, 54
- Orare cum aliquo*, per preces agere cum eo, cum precari C. 1, 22
- Orbis* in proelio Af. 15. orbem faciunt 4, 37. aut in orbem consistunt 5, 33. aut in orbem pugnant A. 40. qui, ubi ab hostibus cincti sunt, iis quaquaersum frontem obuertunt, vt ex omnibus partibus pugnent. Interdum, sic in orbem pugnant, vt vna cohors paululum procurreret aduersus hostem 5, 34. siue excederet ex orbe 5, 35
- Ordinatum*, ordinibus instructis, Af. 12
- Ordo*, centuria 1, 40. 41. C. 1, 13. 2, 28. Hinc *ordines primi* 5, 28. 44. centuriae primae alicuius legionis; et *inferiores*, quibus opponuntur *superiores* 6, 40: et *infimi* C. 2, 35. quibus *honesti* opponuntur. Cf. *amplus*. *Spes ordinis* olim ducendi, facit iis spem, fore vt ordini s. centuriae praeficiantur C. 1, 3. Sed 5, 30. 6, 7. *ordo primus* est per metonymiam, Centurio primi ordinis. Rursus *ordines*, series militum in acie 4, 53. et *primi ordines*, qui primum in acie locum occupant. *Ordines* (strata) *caespitum* 5, 51. *ordines* (strata) *cratium* C. 2, 2
- Oriri*, Belgae oriuntur ab extremis finibus G. ibi est initium Belgiae 1, 1
- Ornamenta elephantorum*, adparatus omnis, quo instrui solent Af. 86: Ibidem *ornatus elephantus*
- Ornare equites*, instruere rebus, ad equestrem militiam necessariis A. 50. Vnde *ornata omni genere armorum nauis* 3, 14
- Ostendere*, significare 1, 8. 19. C. 1, 6
- Ostentare aliquem* 5, 41
- Ostiarium* C. 3, 32
- Otium*, pax, tranquillitas. *ad otium profici* 7, 66. *ad otium deduct* C. 1, 6. *diuurnitas otii* C. 2, 36
- P.
- Pabulum*, alimenta iumentorum 1, 16. Hinc *pabulari*, conquirere *pabulum* 1, 15. 8, 10. et *pabulatio*
- Pacatus*, coactus pacem facere et seruare, et quiescere 1, 6. 2, 1
- Pagus*, pars ciuitatis 1, 12. 37. 6, 11. Et 1, 12. permutantur inuicem *pagus Helueticus* et *pars ciuitatis Helueticae*. Metaphrastēs graecus Φυλάς interpretatus est
- Paludamenti color* 7, 88. Af. 57
- Panicum* C. 2, 22. Omnino est gramen, ferens spicam, seminibus s. granulis locupletatam, e quibus, vt e milio (Hirsē, Schwaden), cibus parari potest varius
- Par atque* 1, 28. vt *pariter ac Paratus*, animo adfectus, sic *paratus*, eo animo C. 1, 75. cf. 8, 28
- Parentare*, in mortui honorem sacra facere, vt placetur: vnde 7, 7. mortuum caede alterius vlcisci
- Pariter*, simul, eodem tempore C. 3, 52. Sic et Iustin. 17, 2. Sall. Iug. 68
- Pars*, regio 4, 31. ciuitas, natio 3, 10. *meae partes constants in misericordia* C. 1, 85

- Partim*, item H. 37. *Partim*, et A. 29
- Parvulus*. hoc diminutivum frequens occurrit 5, 50. 52. 8, 13. C. 3, 72. 104. Af. 37. 54. 63. 87
- Parvus* *Sendtor* Af. 57
- Patefacere iter*, facere, ut per locum et in eum libere commeari liceat mercandi causa 3, 1
- Patens*. locus, non munitus 1, 10
- Pater familiae* 6, 19
- Patiens* Af. 31. *Patientia*, si quis parco victu et duro vitae genere vitur 6, 24
- Patrocinari* H. 29
- Paucus numerus* Af. 67
- Pavimentum* C. 3, 105. A. 1
- Paulatim adclius* 2, 8. 3, 19. *paulatim distributus*, in exiguas partes 8, 15
- Paulo*, non sequente comparativo 7, 45. *paulo infra* 4, 36. *Vsitatus est*, paulo inferiorius
- Peccare*, de iniuria, quae alteri fit 1, 47
- Pedalis*, aequans magnitudinem pedis 3, 13
- Pedes et passus* confunduntur, quia in codd. saepe littera p indicantur. v. Guischard Mém. crit. p. 253. ad Af. 61
- Pedestre*, terrestre C. 2, 32. A. 26. oppon. maritimo
- Pellis*, milites sub pellibus, in tentoriis, pellibus enim tentoria integuntur 3, 29. *sub pellibus hiemare* C. 3, 13
- Pensio* Af. 90
- Penteris*, πεντήκοντος, quinquemmis A. 47. Af. 62. et c. 63. dicitur illa ipsa quinquemmis
- Per se*, ipse 5, 33. *per concilium*, tempore concilii 6, 21. *per fidem falli* 1, 46. *per manus tradere* C. 1, 68. *per manus* (manibus) trahere 6, 38
- Peragitare* C. 1, 80. quod alibi est, *hostem premere*
- Percipere*. vid. *usus*
- Perdiscere*, penitus memoriae mandare 6, 14
- Perducere murum* 1, 8. *res ad exitum perducta casum* 3, 5
- Perendinus dies* 5, 30
- Perforare nauem* A. 25
- Perfringere aciem*, efficere, ut confertim stantes discedant 1, 25
- Periclitari* (experiri), quid aliquis possit 7, 36. ut periculum hostis facere, cognoscere velle, experiri, quam validus sit 1, 40. Cf. et 2, 8. A. 13. *periclitari fortunam* C. 3, 10. A. 16. 43
- Peritus scientia* Af. 31
- Permittere se in potestatem alicuius* 2, 3. *permittere se in aliquem*, se immittere, irruere 8, 48. *permittere tela*, usque ad metam mittere 8, 9
- Perpendiculum*, ad perpendiculum directum tignum 4, 17. cf. *directus*
- Perperam*, imprudenter, suo cum damno H. 11
- Perpetua silva*, continua 6, 5. *perpetuae stationes*, quae se invicem contingunt C. 1, 21. *perpetuus in longitudinem* 7, 23
- Perscribitur Senatus consultum* C. 1, 5. *es wird niedergeschrieben*. Cf. Ernest. Cl. Cic.
- Persequi bella*, gerere, administrare 8, 1
- Perseuerare cursum*, continuare Af. 18
- Persuadere alicui praemiis* 3, 18
- Pertendere ad locum*, eo contendere A. 30
- Pertentare*, exacte tentare A. 17
- Pertinere*, *Aquitania pertinet ad montes*, extenditur, porrigitur usque ad montes, qui eius termini sunt 1, 1. 6. 3, 1. C. 3, 49. *silva pertinet introrsus* 6, 10. *hoc pertinet eodem*, sit aut dicitur eodem consilio, eandem vim habet 1, 14. 4, 11

Petere fugam in locum 2, 24. *petit propinquitatem fluminis*, qui solet ad ripas aedificare 6, 30
Phalanga C. 2, 10. Cf. Harles in ind. Theocrit. in v. *εστ-σπαρα*

Phalanx 1, 24. 52

Pietas, amor patriae 5, 27. Cf. Cic. de inuent. 2, 22

Pilum 1, 25. Polybii aetate (hic enim descriplit 6, 21) hastile ligneum trium cubitorum fuit, ferro eiusdem longitudinis ita praefixum, ut ferrum in medio hastili inciperet. Vegetius de re m. 1, 20. pro temporum diuersitate ferrum trigonum et pedale fuisse tradit. Hinc adparebit, quare apud Caesarem 1, 52. *pila abiecta* sint a militibus. Cf. *murale*

Pilus, *primus pilus*, primus ordo (centuria) triariorum, qui pilis pugnant 3, 5. Sed 2, 25. *primus pilus*, si lectio bene habet, significat Centurionem primi pili (C. 1, 13) s. primipilarem, h. e. centurionem, qui primum pilum ducit 5, 35. cf. etiam ad 5, 30. et ad C. 3, 64. et ordo *primus*

Pinna 5, 40. 7, 72

Plebes, *plebel* 6, 13

Plena legio 3, 2. (*completa*).

Plene perfectus 3, 3. de aedificando. Cic. de diuin. 2, 1. *plene cumulateque perfecta quaestio*, omni ex parte absoluta. *Plenius aliquid perscribere*, augere verbis, maius, quam reuera est, describere Cf. 1, 53. cf. *inflato*

Plumbum, album, stannum 5, 12

Pluries C. 1, 79. v. not

Plus minus, circiter, fortasse paulo plus, aut paulo minus 8, 20

Pluteus, cum est machina per se, (vt C. 2, 9. *pluteos abducere ad alium locum*) est opus plexile e viminibus, non absumile cratibus, quo miles murum oppugnans, contegere

se solebat. Festus, *Plutei*, inquit, *crates corto crudo intentae, quae solebant adponi militibus, opus facientibus*. Descripsit Vegetius de re m. 4, 15. rotulisque subiectis eos promoueri potuisse tradidit. Sed cum plutei adduntur s. imponuntur vallo 7, 41. 72. videntur tabulae fuisse, vallo tecti instar impositae. Idem Festus: *Nunc etiam tabulae, quibus quid praefepitur, eodem nomine (plutei) dicuntur*. Sic ceperim turrium *pluteos* 7, 25. h. e. turrium tecta e tabulis, *στέγη*, vt metaphr. Graec. expressit. Intelligitur etiam, quare 7, 72. *plutei aggeris* adpellentur lorica eius: lorica enim est, quidquid rem praefepit. C. 1, 25. opus protegitur *cratibus et pluteis*

Pollicitatio 3, 18

Ponere, exponere, narrando ob oculos ponere C. 3, 79. *ponere alicui custodes*, constituere, qui eum diligenter obseruent 1, 20

Pons interruptitur 7, 19. *interfcinditur* 2, 9. *est in flumine* 2, 5

Ponto C. 3, 29

Porrectum, quod in longitudinem extensum est, s. procurrit 2, 19

Porticus in re militari sunt vineae C. 2, 2. Vt enim porticus constat columnis, tecto imposito iunctis: sic vinea constat trabibus, tecto imposito iunctis. *galerie couverte de grosses poutres* Guischart Mém. milit. Vol. 2. p. 21

Portorium, vectigal, quod in portu soluitur: tum omnino, quod pro mercibus importatis aut pro venia transeundi aliquam regionem soluitur 1, 18. 3, 1

Porius. Cf. *capere*

Positus (situs) *oppidi* A. 72

Post paululum, paulo post 7, 50

est: nam spatia s. interualla intermittuntur s. relinquuntur.

Internectio, omnium omnino interitus et caedes 1, 13. 2, 28

Interpellare, vid. ad A. 50

Interponere moram 4, 9. *interponere causam*, proferre causam, quae rem impediatur, excusatione vti 1, 42. *interponere alicui fidem*, ei fidem facere iurando, obtestando 5, 6. *interposita suspicio*, iniecia, excitata ab aliis 4, 31

Interrumpere pontem, rescindere 7, 19

Interfcindere pontem, rescindere 2, 9. *interfcindere aggerem*, eius partem diruere 7, 24

Intexam viminibus scutum, textum e viminibus 2, 33

Intoleranter sequi, acerrime, vt alter vehementiam sequentis vix ferre possit 7, 51

Intorsit aliquis talum, talus eius luxatus est H. 38. *intortus talus*, ibid. 39

Inritus ab labore, non attritus s. debilitatus labore 3, 26

Inuenire ex aliquo, cognoscere, quaerendo comperire 2, 16

Inuisus, non ante oculos positus C. 2, 4

Inuitare C. 1, 74

Inuolare in aliquem A. 52

Inutilis ad pugnam, de pueris 2, 16. noxius Af. 54. *inutiliter*, damnose A. 65

Irridicule, non *irridicula*, satis facete 1, 42

Irrumpere pontem, occupare C. 1, 16

Ita, non *ita* multum 5, 47

Iter ire Af. 6, 75

Iterum, secundum 1, 44

Iudicia reddere in aliquem, de eo, qui ius dicit C. 2, 18

Iugum currus, locus, quo curus remoni iungitur 4, 33. *sub iugum mittere*, ritus contumeliosus, quo indicatur, hostes victos et in seruitutem

redactos esse 1, 7. 12. Descripsit Liuius 3, 28. cf. 9, 5. 6

Iungere equum equo, proxime aliquem adequitare 8, 48

Iuniores, qui aetatem militarem habent 7, 1. C. 3, 102. Liv. 1, 43. Dionys. Halic. p. 221. ed. Sylb. sic definit, qui nondum attigerunt annum aetatis quintum et quadragesimum.

Ius. cf. *Adire*

Iusta causa, idonea, propter quam meremur, vt aliquid fiat 1, 43. *iustum dici iter*, vid. ad C. 3, 76

Iusta funcbria 6, 19. Cf. Manuillam

L.

Labor operis, molestia munienti et oppugnandi 7, 20. 28

Laborantes, qui periculum vix prohibere possunt 1, 52. *laborat animo*, quouis modo curat et cogitat 7, 31

Labra fossae 7, 72. et *poculi* 6, 28. iunt margines

Lacessere hostem proelio, sagittis iaculisque coniciendis aut adequitando irritare hostem et cogere, vt se defendat 1, 15. 23. *ladesere proelium*, lacessere hostes ad proelium 4, 34

Lactatio 5, 52

Languidus, timidus A. 25

Lanista, gladiatorum magister Af. 71. H. 6

Largiter posse, multum valere 1, 18. in gr. metaphr. est, *πλεῖστον δύναται*. *largiter consequi*, Af. 72

Laureatae literae et fasces C. 3, 71

Lazare aciem, ita milites collocare, vt ne amplius densi fient 2, 25

Legatus, proximus ab Imperatore Dux, qui, eo absente et nomine eius, res gerit 1, 10. Eius officia C. 3, 51. hibernis praecitur 1, 54. cum

- praesidio relinquitur 2, 6.
 Quid ei absente imperatore non liceat 3, 17. *Legatus pro Praetore* 1, 21
- Lenitas* fluminis labentis 1, 12
Leniter fastigatus 2, 8. *adclivis* 2, 29. 7, 19. C. 2, 24. 29. *leniter* (pedetentim) iter facere Af. 6
- Lenunculus*, paruum navigium C. 2, 43
- Lex*. vid. ad 1, 3
- Liberaliter*, ut decet hominem magno animo 4, 21. ut decet eum, qui beneficii magnitudinem agnuit 2, 5. *liberaliter respondere*, comiter, benigne, humaniter C. 3, 104
- Libra*, ad libram factum. vid. ad C. 3, 40
- Librilia* 7, 81
- Lignator*, qui ligna colligit in usus valli 5, 26. Vnde *lignatio* 5, 39
- Lilium*, in munitione 7, 73
- Lingula* 3, 12
- Lintres* 1, 53. paulo post naviculae dicuntur C. 1, 28. Interdum iunguntur in modum pontis 1, 12
- Liquescens aqua*, quae, excreto sensim limo, liquida et limpida fit A. 3. Ibidem aqua dicitur *subsiderere*, cuius limus subsidit
- Lis*, *liton aestimare*, constituere, quanti sit damnum, ab altero datum 5, 1. *Lis* ergo est id, de quo orta est controversia, res violata
- Litare*, caedes litatur (expiatur, luitur) poena H. 24
- Locus dignitatis* 5, 44. *locum* (altum) amicitiae tenere apud aliquem 1, 20. loco argumenti habere C. 1, 67
- Longe abesse* 1, 36. C. 2, 37. *considerare a . . .* 5, 47. Af. 34. *castra ponere a . . .* A. 36
- Longinqua consuetudo* 1, 47. et *longinqua obsidio* 5, 29. C. 3, 80. est diuturna. *Longinquitas temporis* C. 1, 29
- Longurium* s. *longurium*, contus longior 3, 14. 4, 17. 7, 84. C. 2, 11
- Lorica turrium* 5, 40. *valli* 7, 72. cf. *pluteus*
- Loricatus elephantus* A. 72
- Loricula valli* 8, 9. *turris* ibid.
- Lucrifacere maleficium beneficium*, efficere, ne maleficium noceat, damnum maleficium amoliri H. 35
- Ludus*, in quo gladiatores a la-nistis erudiebantur C. 1, 14
- Lunata castra*, in lunae (semicirculi) formam posita Af. 89
- M.
- Macerta*, sepimentum 7, 69. In Gr. metaphr. est *τεῖχος*
- Machinatio*, machina 2, 31. 4, 17
- Magister navis*, qui curam et administrationem navis habet C. 2, 43
- Magnitudo venti* 5, 43. *magnitudo copiarum*, multitudo A. 26
- Magno opere*, magnopere 1, 13. Solet post *nilil, nullus, vllus, quidquam* poni, rei minuendae causa. *magnae fuit fortunae* 6, 30
- Malacia* 3, 15. cum mare nullo, vel lenioris aerae flatu commouetur
- Maleficium*, iniuria s. damnum, quod hostes hostium agris oppidisque inferunt 1, 7. 9. C. 1, 22. C. 2, 20. τὸ κακόν
- Malleolus* A. 14
- Malus*, tignum longius 7, 22
- Mandare se fugae* 1, 12. 2, 24
- Mandata*, quod alicui commissum est 4, 27
- Mane diet* Af. 42
- Manipulus*, duabus centuriis constat 2, 25. *Manipulares* 7, 50
- Manus*, hominum multitudo 1, 37. 2, 2. 3, 11. *manus sfer*
 K k k

- roa* C. 1, 57. Eius usus ib. c. 58. et C. 2, 6. indicatur. cf. *karpago*. *Manu* (opere, arte) *munitus* 3, 23. 5, 57. *manus dare*, victum se confiteri, non resistere diutius 5, 30. *sub manum mittere*, celeriter m. Af. 36. cf. Sueton. Aug. 49. *inter manus* C. 2, 2
- Mare Oceanum*, Oceanus 3, 7. Sic et Tacitus locutus est An. 1, 9. et Pompon. Mela 2, 6. Sed hos aliosque locos collegit Dauisius ad locum Caesaris
- Matara* 1, 26
- Materia, materles*, arbores in siluis 5, 12. Sed 3, 29. sunt arbores caesae. *materia bipedalis*, iigna bipedalia C. 2, 10
- Materlart*, ligna colligere 7, 73
- Matura hiems* 4, 20
- Maturrime* 1, 33
- Memoria* (tempore) *patrum* 1, 12. 2, 4. paulo supra hanc *memoriam*, paulo ante haec tempora 6, 19. cf. *studere*
- Mensura ex aqua* 5, 13
- Merces*, quidquid copiis auxiliaribus stipendii loco datur 1, 31
- Merere odium*, inuisum aliis reddi. etiam inuito 6, 5. *merere* (stipendia) 7, 17
- Metata castra pass.* 8, 15
- Metri militibus frumentum* 1, 16
- Milites*, pedites 5, 10. C. 2, 41
- Minime saepe*, raro 1, 1. *minime omnes*, pauci 1, 29. concl. 22
- Minuere*. cf. *aestus*. *Controuersias minuere*, dirimere 5, 26. 6, 23. *desidiam*, tollere 6, 23
- Minuatim*, singulatim et lente Af. 31. 78
- Misera memoria*, tristis 8, 34
- Miserart*, verbis conqueri et lugere 1, 39: unde *miseratio*, oratio, misericordiam commouens C. 1, 85
- Missio de militibus*, *der Abschied*, *le congé* C. 1, 86
- Mittere se ad aliquid agendum* H. 9. *mittere* dare) *signum timoris* C. 1, 71. *missu contux*, de diuortio 1, 53
- Mobilis in consiliis capendis*, inconstans et varius 4, 5
- Mobilitas animi*, inconstantia 2, 1. *mobilitas equitum*, celeritas 4, 33
- Mobiliter*, vt numquam agere desinas, omnibusque in locis verferis A. 17. *mobilitate excitari ad bellum*, sic excitari, vt repente a pacis consiliis ad arma transeas, h. e. facillime impelli ad arma capienda 3, 10. cf. cap. 8. *subita et repentina consilia*.
- Modestia militum*, obedientia 7, 52. *modeste* Af. 31. de his, qui non sunt perturbati, non tumultuarie opus agunt.
- Modus et forma aedificandi*, *das Modell*, *le modele* 5, 1
- Molle litus*, nullus collibus asperum et inuium 5, 9. cf. *mollire cliuam* 7, 46
- Momentum*, quidquid efficit et confert, vt aliquid fiat, cuius est magna vis et dignitas, magnum item pretium: *tempus magnum ad salutem momentum adfert*, multum confert ad sal. C. 1, 51. *momento leui rem aestimare*, parui facere, quasi nihil pertineat ad salutem et opes ciuitatis 7, 39. cf. ad 7, 85. et C. 1, 21
- Montuosus* C. 1, 66. Sic codices; non *montosus* C. 3, 42. H. 7
- Moror* (cunctor) *aliquid facere* 8, 34
- Mos et exemplum populi*, mos maiorum 1, 8
- Motus fortunae*, commutatio C. 2, 17
- Mouere se*, de homine mutabili C. 2, 16. cf. *mobilis*. *mouere subaudito castra* Af. 7. sed plene 1, 40
- Multa nox* 1, 26. *multo die*,

de tempore, quod primam lucem sequitur 1, 22. *multa lingua Gallica uti*, Gallico satis doctum esse 1, 47
Munire se, praesidio se tueri 1, 44. *munire castra*, vallo et fossa cingere 1, 49. *munire montem*, vallo et fossa 1, 24. *munire iter*, reddere expeditum 7, 58
Munitio operis, opus (murus), quo locus munitus est, ne iter pateat 1, 8
Murale pilum 5, 40. 7, 82. cf. *falx*
Musculus, machina bellica, sub qua steterunt, qui muros aut vallum oppugnaverunt. Veget. de re mil. 4, 16. Commemoratur a Caesare 7, 84. C. 2, 10. ubi multis describitur, et si hunc musculum puto multo artificiosius structum fuisse eo, quo Galli (7, 84.) vsi sunt. Occurrit etiam C. 3, 80. A. 1
Myoparo, genus nauigii velocissimi, quod veteres grammatici dicunt ad piraticam faciendam structum fuisse A. 46

N.

Nasci, *collis nascitur*, surgit, attollit se, 2, 18
Natura loci, litus, quem ipsa natura talem esse voluit 1, 2. *secundum naturam fluminis, dem Strome nach* 4, 17. Itaque natura fluminis est cursus naturalis. *Ea rerum natura erat*, de ponte aedificato, opus per naturam rerum ita comparatum (firmum) erat 4, 17
Naturaliter A. 8
Nduale, locus, ubi subductae naues stant, aut naues fabricantur C. 2, 1. 3, 4. 22
Naualia castra 5, 22. *classis*, vno loco congregata
Nauis longa, bellica 3, 9. 4, 21. 25. *oneraria*, mercibus vehendis destinata 4, 22. 25. *instructa* 5, 2. *lecta pellibus* C. 3, 15

Ne, ne, encliticum, pro virum, an 7, 14
Necessarium tempus, quo necesse est aliquid facere aut pati 1, 16. *necessarii populi* iidem, qui consanguinei
Necessario coactus, necessitate coactus 1, 17
Necessitates C. 1, 17
Necessitudo, gratia et amicitia, quae alterum nobis obstringit 8, 53
Necubi, ne alicubi 7, 35
Negligere iniurias, non punire 1, 35
Negotarii, de Equitibus Rom. in prouinciis, pecuniaria re quaestum facientibus 7, 3. C. 3, 103. Vnde *negotiatores* ibid. et Af. 36. Cf. Ernesti disp. de negotiatoribus Romanis, in eius opuscul. philol. et crit.
Negotium, non est quidquam negotii, non est difficile 2, 17. *magno negotio*, multa cum difficultate A. 8
Neque — et 4, 29. 5, 19. A. 38. Cf. C. 3, 28. 60
Nequidquam, frustra 8, 19
Nerui, potestas eius, qui in magna auctoritate est 1, 20
Neu, neu, pro ne, vel, vel 7, 14
Nisi si 1, 31. *Si* redundat
Nodi crurum sunt eo loco, quo articuli nexi sunt, qui veluti nodo iuncti videntur 6, 27. Etiam caulium nodi sunt, quo loco plurium vasorum plexus et ganglion est, et duae partes nodo coniungi videntur
Nomen dare (militiae) C. 3, 110
Nominatim, nominibus singulorum positis 1, 29
Non modo (non), sed ne quidem 2, 17. 3, 4. 8, 33
Notus regionis, peritus regionis H. 3. Ergo *natus* h. l. est, qui nouit
Nouus aduentus, inopinatus C. 3, 63. *nouissimum* (vltimum)
 K k k 2

agmen 1, 15. vnde nouissimi
1, 25
Nudata defensoribus castra 2,
6. 3, 4. Hinc per ellipsin nu-
data castra 2, 23
Nudum corpus, scuto non te-
ctum 1, 25
Numerus: obsidum numero, h.
e. loco 5, 27. *hostium nu-
mero* 6, 6. *legatorum nume-
ro* C. 2, 44
Nummi sunt iidem, qui sester-
tii 8, 4
Nuper de interuallo aliquot an-
norum 1, 40
Nutritius pueri, cui cura pueri
educandi demandata est C. 3,
108. 112. Al. 4

O.

Obaeratus, debitor 1, 4
Obducere fossam ab latere 2, 8
Obiectatio, exprobratio C. 3,
60
Obiicere (iungere) *tumenta tur-
ri*, vt curruj, plane vt in
nostro sermone, *Pferde vor-
legen* A. 2. opponere 1, 26
Obscuratio nebulae H. 6
Obsequium A. 63. et *obsequen-
tia* 7, 29. est eius, qui alte-
rius voluntati consiliisque fa-
cile se accommodat
Obseruare (reuereri) *alterius
iudicium*, non recedere ab eo,
quod iudicauit alter 1, 45
Obstinate negare 5, 6
Obstruere portas caespitibus 5,
51
Obtectus, tectus, bene prote-
ctus C. 3, 19
Obtinere, incolere, tenere 1,
1. in potestate (perpetuo) te-
nere 1, 17. *obtinere Regnum*
1, 3. quod ibidem est, habe-
re. cf. 1, 18
Occultus, in occulto 1, 31. v.
not.
Occupare Regnum, Regiam po-
testatem sibi vindicare 1, 3.
occupatur (repletur) *porta
multitudine* C. 2, 35
Occupatio C. 3, 23

Occupatus et sublatu est C. 3,
109. vid. not. Est autem oc-
cupare aliquem idem, quod
praeuenire, ideoque citius
agendo, quam alter potest,
impedire, quo minus alter fa-
ciat aut patiatu aliquid. Nisi
occupatum h. l. velimus cor-
reptum, arreptum a suis in-
telligere, quo sui potiti sunt
Occurrere, celeriter adesse, ad-
volare 3, 4. 7, 24. *suppetias*
Af. 66. *rebus*, casu in eas in-
cidere, iisque negotiis impro-
viso impediri 3, 6. Hinc oc-
currere bello, eo implicari 4,
6. *occurrit iis ad animum*,
subit eos cogitatio, in ani-
mum iis venit 7, 85

Oceannus. cf. mare

Offendere, non prospere rem
gerere C. 3, 72. *offenditur*,
incidit aliquid aduersi 6, 36.
offendere in aliquo C. 2, 32

Offensio, infaustus successus,
contra quam speraueramus C.
3, 47. odium, in quo quis est
C. 3, 60. A. 48. *offensio ani-
mi* 1, 19

Offerre, fors offert 2, 21

Officere excursioni, eam impe-
dire Af. 61

Officium maritimum, cura to-
tius classis C. 3, 5. *Esse in
officio* 5, 3. quod ibidem c.
4. est, *permanere in officio*.
Sed *offic. praestare* 8, 50.
est, *Gefälligkeit erweisen*.
Sic A. 70. officium est gratifi-
catio, vnde ibidem *officiosus*,
qui alteri gratum facit

Omittere alterius consilium, ne-
gligere, eo non vti 2, 17

Omnino (si omnem summam
computes) *vnus* 1, 7. *omni-
no duo* 1, 6. sed 4, 38. *omni-
no duae* sunt, ex omni nu-
mero tantum duae

Onus naui, naui permagna 3,
13

Optima coena H. 33

Opportunitates, litus opportu-
nus, commoda cum situ con-
iuncta 3, 12

- pus**, aedificatio 3, 3. opificium, ἔργον, vt Minerua Ἐργάνη dicitur 6, 17. munitio castrorum 1, 49. murus, et fossa ducta 1, 8. Hinc *opera*, circumuallatio 8, 40. et *opera administrare*, urbem circumuallare 8, 37. *opera*, res gestae C. 1, 32. H. 31. machinae oppugnandarum urbium 2, 12. cf. *labor*.
- Opus est facere aliquid** 7, 54
- Orare cum aliquo**, per preces agere cum eo, eum precari C. 1, 22
- Orbis** in proelio Af. 15. *orbem faciunt* 4, 37. aut *in orbem consistunt* 5, 33. aut *in orbem pugnant* A. 40. qui, ubi ab hostibus cincti sunt, iis quaquaueersum frontem ohuertunt, vt ex omnibus partibus pugnent. Interdum, sic in orbem pugnant, vt vna cohors paululum *procurreret* aduersus hostem 5, 34. siue *excederet ex orbe* 5, 35
- Ordinatum**, ordinibus instructis, Af. 12
- Ordo**, centuria 1, 40. 41. C. 1, 13. 2, 28. Hinc *ordines primi* 5, 28. 44. centuriae primae alicuius legionis; et *inferiores*, quibus opponuntur *superiores* 6, 40: et *infimi* C. 2, 35. quibus *honesti* opponuntur. Cf. *amplius*. *Spes ordinis* olim ducendi, facit iis spem, fore vt ordini s. centuriae praeficiantur C. 1, 3. Sed 5, 30. 6, 7. *ordo primus* est per metonymiam, Centurio primi ordinis. Rursus *ordines*, series militum in acie 4, 33. et *primi ordines*, qui primum in acie locum occupant. *Ordines* (strata) *cesspitum* 5, 51. *ordines* (strata) *cratum* C. 2, 2
- Oriri**, Belgae oriuntur ab extremis finibus G. ibi est initium Belgiae 1, 1
- Ornamenta elephantorum**, adparatus omnis, quo instrui solent Af. 86. Ibidem *ornatus elephantus*
- Ornare equites**, instruere rebus, ad equestrem militiam necessariis A. 50. Vnde *ornata omni genere armorum nauis* 3, 14
- Ostendere**, significare 1, 8. 19. C. 1, 6
- Ostentare aliquem** 5, 41
- Ostiarium** C. 3, 32
- Otium**, pax, tranquillitas. *ad otium profici* 7, 66. *ad otium deducti* C. 1, 6. *diu, iurnitas otii* C. 2, 36
- P.
- Pabulum**, alimenta iumentorum 1, 16. Hinc *pabulari*, *conquirere pabulum* 1, 15. 8, 10. et *pabulatio*
- Pacatus**, coactus pacem facere et seruare, et quiescere 1, 6. 2, 1
- Pagus**, pars ciuitatis 1, 12. 37. 6, 11. Et 1, 12. permutantur inuicem *pagus Helueticus* et *pars ciuitatis Helueticae*. Metaphrastes graecus Φυλάς interpretatus est
- Paludamenti color** 7, 88. Af. 57
- Panicum** C. 2, 22. Omnino est gramen, ferens spicam, seminibus s. granulis locupletatum, e quibus, vt e milio (*Hirsen, Schwaden*), cibus parari potest varius
- Par atque** 1, 28. vt *pariter ac Paratus*, animo adfectus, sic *paratus*, eo animo C. 1, 75. cf. 8, 28
- Parentare**, in mortui honorem sacra facere, vt placetur: vnde 7, 7. mortuum caede alterius vlscisci
- Pariter**, simul, eodem tempore C. 3, 52. Sic et Iustin. 17, 2. Sall. Iug. 68
- Pars**, regio 4, 31. ciuitas, natio 3, 10. *meae partes constant in misericordia* C. 1, 85

- Partim, item* H. 37. *Partim, et* A. 29
- Paruulus*, hoc diminutivum frequens occurrit 5, 50. 52. 8, 13. C. 3, 72. 104. Af. 37. 54. 63. 87
- Paruus Sendtor* Af. 57
- Patefacere iter*, facere, ut per locum et in eum libere commovere liceat mercandi causa 3, 1
- Patens. locus*, non munitus 1, 10
- Pater famillae* 6, 19
- Patiens* Af. 31. *Patientia*, si quis parco victu et duro vitae genere vitur 6, 24
- Patrocinari* H. 29
- Paucus numerus* Af. 67
- Pauimentum* C. 3, 105. A. 1
- Paulatim adclitus* 2, 8. 3, 19. *paulatim distributus*, in exiguas partes 8, 15
- Paulo*, non sequente comparatio 7, 45. *paulo infra* 4, 36. *Vitatus* est, paulo inferiorius
- Peccare*, de iniuria, quae alteri fit 1, 47
- Pedalis*, aequans magnitudinem pedis 3, 13
- Pedes et passus* confunduntur, quia in codd. saepe littera p indicantur. v. Guischart Mém. crit. p. 253. ad Af. 61
- Pedestre*, terrestre C. 2, 32. A. 26. oppon. maritimo
- Pellis, milites sub pellibus*, in tentoriis, pellibus enim tentoria integuntur 3, 29. *sub pellibus hiemare* C. 3, 13
- Pensio* Af. 90
- Penteris, πεντήκοντος*, quinquagemis A. 47. Af. 62. et c. 63. dicitur illa ipsa quinquagemis
- Per se*, ipse 5, 33. *per concilium*, tempore concilii 6, 21. *per fidem falli* 1, 46. *per manus tradere* C. 1, 68. *per manus* (manibus) trahere 6, 38
- Peragitare* C. 1, 80. quod alibi est, *hostem premere*
- Percipere*. vid. *usus*
- Perdiscere*, penitus memoriae mandare 6, 14
- Perducere murum* 1, 8. *res ad exiremum perducta casum* 3, 5
- Perendinus dies* 5, 30
- Perforare nauem* A. 25
- Perfringere aciem*, efficere, ut confectum stantes discedant 1, 25
- Periclitari* (experiri), quid aliquis possit 7, 36. ut *periculum hostis facere*, cognoscere velle, experiri, quam validus sit 1, 40. Cf. et 2, 8. A. 13. *periclitari fortunam* C. 3, 10. A. 16. 43
- Peritus scientia* Af. 31
- Permittere se in potestatem altius* 2, 3. *permittere se in aliquem*, se immittere, irruere 8, 48. *permittere tela*, usque ad metam mittere 8, 9
- Perpendiculum, ad perpendiculum directum signum* 4, 17. cf. *directus*
- Perperam*, imprudenter, suum cum damno H. 11
- Perpetua silva*, continua 6, 5. *perpetuae stationes*, quae se invicem contingunt C. 1, 21. *perpetuus in longitudinem* 7, 23
- Perscribitur Senatus consultum* C. 1, 5. *es wird niedergeschrieben*. Cf. Ernest. Cl. Cic.
- Persequi bella*, gerere, administrare 8, 1
- Perseuerare cursum*, continuare Af. 18
- Persuadere alicui praemiss* 3, 18
- Pertendere ad locum*, eo contendere A. 30
- Pertentare*, exacte tentare A. 17
- Pertinere, Aquitania pertinet ad montes*, extenditur, porrigitur usque ad montes, qui eius termini sunt 1, 1. 6. 3, 1. C. 3, 49. *silva pertinet introrsus* 6, 10. *hoc pertinet eodem*, fit aut dicitur eodem consilio, eandem vim habet 1, 14. 4, 11

Petere fugam in locum 2, 24. *petit propinquitatem fluminis*, qui solet ad ripas aedificare 6, 30
Phalanga C. 2, 10. Cf. Harles in ind. Theocrit. in v. *ἰστ-σπαρα*

Phalanx 1, 24. 52

Pietas, amor patriae 5, 27. Cf. Cic. de inuent. 2, 22

Pilum 1, 25. Polybii aetate (hic enim descripsit 6, 21) hastile ligneum trium cubitorum fuit, ferro eiusdem longitudinis ita praefixum, ut ferrum in medio hastili inciperet. Vegetius de re. m. 1, 20. pro temporum diuersitate ferrum trigonum et pedale fuisse tradit. Hinc adparebit, quare apud Caesarem 1, 52. *pila abiecta* sint a militibus. Cf. *murale*

Pilus, *primus pilus*, primus ordo (centuria) triariorum, qui pilis pugnant 3, 5. Sed 2, 25. *primus pilus*, si lectio bene habet, significat Centurionem primi pili (C. 1, 13) s. primpilarem, h. e. centurionem, qui *primum pilum ducit* 5, 35. cf. etiam ad 5, 30. et ad C. 3, 64. et ordo *primus*

Pinna 5, 40. 7, 72

Plebes, *plebei* 6, 13

Plena legio 3, 2. (completa).

Plene perfectus 3, 3. de aedificando. Cic. de diuin. 2, 1. *plene cumulateque perfecta quaestio*, omni ex parte absoluta. *Plenius aliquid perscribere*, augere verbis, maius, quam reuera est, describere Cf. 1, 53. cf. *inflato*

Plumbum, album, stannum 5, 12

Pluries C. 1, 79. v. not

Plus minus, circiter, fortasse paulo plus, aut paulo minus 8, 20

Pluteus, cum est machina per se, (vt C. 2, 9. *pluteos abducere ad alium locum*) est opus plexile et viminibus, non absumile cratibus, quo miles, murum oppugnans, contegere

se solebat. Festus, *Plutei*, inquit, *crates corto crudo intentae, quae solebant adponi militibus, opus facientibus*. Descripsit Vegetius de re m. 4, 15. rotulisque subiectis eos promoueri potuisse tradidit. Sed cum plutei adduntur s. imponuntur vallo 7, 41. 72. videntur tabulae fuisse, vallo tecti instar impositae. Idem Festus: *Nunc etiam tabulae, quibus quid praesepitur, eodem nomine (plutei) dicuntur*. Sic ceperim *turrium pluteos* 7, 25. h. e. turrium tecta e tabulis, *στυλ*, vt metaphr. Grasc. expressit. Intelligitur etiam, quare 7, 72. *plutei aggeris adpellentur lorica eius*: lorica enim est, quidquid rem praesepit. C. 1, 25. opus protegatur *cratibus et pluteis*

Pollitatio 3, 18

Ponere, exponere, narrando ob oculos ponere C. 3, 79. *ponere alicui custodes*, constituere, qui eum diligenter obseruent 1, 20

Pons interruptitur 7, 19. *interfcinditur* 2, 9. *est in flumine* 2, 5

Ponto C. 3, 29

Porrectum, quod in longitudinem extensum est, s. procurrit 2, 19

Porticus in re militari sunt vineae C. 2, 2. Vt enim porticus constat columnis, tecto imposito iunctis: sic vinea constat trabibus, tecto imposito iunctis. *galerie couverte de grosses poutres* Guischart Mém. milit. Vol. 2. p. 21

Portorium, vectigal, quod in portu soluitur: tum omnino, quod pro mercibus importatis aut pro venia transeundi aliquam regionem soluitur 1, 18. 3, 1

Portus. Cf. *capere*

Positus (situs) *oppidi* A. 72

Post paulum, paulo post 7, 50

Posteritas, fama apud posteros.

C. 1, 13

Postulare de eo, qui alterum implorat 1, 31

Potentatus 1, 31

Potestatem sui facere hostibus, offerre se iis, non detrectare proelium 1, 40. 50. cf. 1, 48. *pro castris*. — *deesset*

Potiri aliquid Af. 36. *potiri alicuius* Af. 50

Praecacutus 2, 29

Praecavere, ne quid fiat 1, 38

Praecepta Ducis, quid faciendum sit, militibus praescribunt, *die Ordre* 6, 36. 8, 28. cf. 1, 22. *ut Tribuno a Caesare praeeptum erat*. Sed aliter *praecepta amicorum et propinquorum* C. 2, 6. 7. ubi sunt adhortantium voces.

Praecipere pecuniam, ante diem praefinitam accipere, aut solui iubere C. 3, 31. *praecipere laetitiam*, ante sentire 8, 51

Praecipitare, hiems praecipitavit (se), fere tota transit C. 3, 25

Praedicare, narrare 4, 34. C. 1, 32. dicere, asseuerare C. 3, 106

Praeducere murum 7, 46. *ut praetendere, praetexere*

Praeesse, v. ad 8, 24. cf. C. 3, 12. 28. Af. 33. Ponitur ergo *praesse*, omisso datiuo, quo indicetur id, cui, quis praesit.

Praefecti equitum, qui saepe commemorantur, ut 3, 26. 4, 11. 7, 66. videntur etiam quibusdam in locis intelligendi, ubi simpliciter *Praefecti* dicuntur, ut 1, 39. 5, 7. Fuerunt autem Legatis attributi 8, 48. h. e. cum iis mitti consueverunt, ut illi peditibus, hi equitibus praessent. Sed 4, 22. curam navium habent cum Legatis et Quaestore. Add. Af. 3. Cf. *Faber*

Praefectura, munus Praefecti 8, 12. Aliter C. 1, 15: nam h. l. est oppidum Italiae, a

coloniis et municipiis diuersum, quod non habebat suum magistratum, sed in quod quotannis Roma mittebantur Praefecti iuris dicundi causa. vid. Festus in h. v.

Praeferre se alicui, praestantius et fortius se gerere 2, 27

Praeludicium C. 2, 32

Praemetuere 7, 49

Praeoccupare 6, 41. 7, 26. C. 2, 17. 34. 42. A. 4. 63

Praecipitare, malle 1, 25

Praepilatus Af. 72

Praerupta ripa 6, 7

Praescriptio honesta, excusatio honesta, nomen honestum, quod praetexitur turpitudini C. 3, 32. Vulgo dicunt titulum honestum

Praesidia, exercitus H. 27. copiae auxiliares A. 25. ipsa acies H. 30. castra Af. 17. 18. H. 23 fin. Hinc *in praesidiis* (castris, exercitu) *alicuius esse* A. 23. 33. Locus, ubi praesidium collocatur 6, 33. 34. C. 3, 45. 49. *praesidio literarum*, literis s. scriptura, quae memoriae est adiumento, ne omnia ediscenda sint 6, 14. *praesidium sibi capere fuga*, fuga salutem petere H. 38. *amicitia praesidio mihi est*, bona et iura mea mihi conseruat atque augeat 1, 44. *praesidium* (Succursus) *mittere* H. 4

Praestaturus H. 19

Praestolari expectare C. 2, 23

Praetextati, pueri, qui nondum virilem togam sumserunt A. 58

Praetor Thessaliae C. 3, 80

Praetorium, pars castrorum, ubi ducis summi tentorium est C. 1, 76. ipsum tentorium summi Ducis C. 3, 82. 94. cf. *cohors*

Praeuallare locum A. 19. valium praeducere, oppositum illi loco, ante locum illum ducere.

Praeuertere alicui res, occurrere, cauere, ne fiat 7, 33

Praenum iumentum, vile, inutile.

4, 2

Proces, dirae, imprecationes 6, 30

Prehensio, genus machinae C. 2, 9

Premere, vexare, in angustias redigere, magnis molestiis adficere, vt cum euntes inuadimus 5, 32. aut fugientibus instamus 2, 24. quod cap. sq. in eadem re est *urgere*. *Premere hostem* 1, 52. *premere haesitantem* 7, 19. *pr. obfisione* C. 3, 9. *pr. aliquem bello* 4, 1. *pr. proelio* C. 1, 64. *pr. telis* 5, 43. *premi re frumentaria*, inopia frumenti laborare 5, 28. *premi angustis ab aliquo*, in angustias redactum vexari 3, 18

Primus. Cf. *Pilus*

Princeps, primus 1, 12. qui summa inter suos est auctoritate et dignitate 1, 19. cf. *honestus*. *Princeps consilii*, auctor et suator 2, 14. *princeps belli inferendi*, qui initium b. inf. fecit 5, 54. 7, 2. *princeps prior in re militari* C. 3, 64. *princeps sceleris* 8, 38

Principatum factionis tenere, eius principem esse 1, 31

Pristinus, pridianus 4, 14

Pro scalere (pro eius magnitudine) *ulcisci* 1, 14. *pro castris* (ante castra) *producere* 1, 48. 4, 35. *pro perfuga*, tamquam perf. 3, 18. Af. 35. *facit hoc pro amico*, tamquam amicus C. 3, 109. *pro sano facit*, vt sanus et sapiens 5, 7. *pro viso* (vt visum) *renunciat*, quod non vidit 1, 22. *pro occiso sublatu* C. 3, 109. cf. C. 110. *pro suo periculo* C. 3, 110

Probare, persuadere 1, 3. *pr. virtutem*, efficere, vt spectata sit 5, 44

Processus, virtus habet processum, virtus est causa, vt procedamus, vterius progrediamur, h. e. virtute proficitur aliquid A. 29

Proclinata res, inclinata, vergens ad interitum 7, 42

Proclive (facile) *ei est hoc facere* C. 1, 48. *proclive* (ad efficiendum), facile Af. 10

Procliuitas, locus decliuus Af. 37

Procurrere, C. 1, 43, 44. 2, 34. Cf. *orbis*

Prodere aliquem C. 1, 74. 76. vnde *proditus et conseruatus* C. 2, 32. opponuntur. Cf. *prolicere*. *Pr. memoria* 5, 12. *prodere* (ad posteros propagare) *memoriae* 6, 26. *memoriam* 1, 13

Producere copias e castris ad proelium 3, 17. *prod. actem* C. 1, 58. idem quod *explicare*. *Producere aliquem longius*, allicere fraude, vt longius progrediatur 8, 48. allicere, vt veniat C. 3, 104

Proferre, vterius prouehere 8, 41

Proficere, satis profectum est ad laudem, satis factum est ad laudem 4, 19

Profiteri indicium, libere et sine haesitatione indicare reos A. 55

Prohibere finibus, arcere 1, 1. *pabulationibus* 1, 15. *commatu* 1, 49. *prohibere se ab iniuria*, ea abstinere, ne alii inferas iniuriam 2, 28

Prolicere aliquem, saluti eius non consulere, eum pati in miseras incidere C. 1, 20. 30. 2, 32. *pr. se ex nani*, desiliere 4, 25. *prolicere lacrimas* A. 24. *synon. profundere*

Proinde ac C. 3, 1. 72

Prolatio diei, dilatio C. 3, 32

Proluere tempestas (pluuia) *proluit nives* C. 1, 48

Promeritum, ex promerito Af. 90

Promouere castra 1, 48

Pronunciare, enarrare 4, 5. *proloqui* C. 2, 12. *signum pronunciare*, verbis indicare, nunc esse tempus, clamando signum dare 8, 15. *pronua-*

ciatur, indicitur militibus (iter) 5, 31

Pronus 4, 17

Propellere, repellere 1, 15

Propria victoria Af. 32. 82.

proprium gaudium Af. 91.

propr. praesidium C. 1, 40

Propter (pone) *mare iter facere* Af. 37., *propter castra praeteregressus*, pone, praeter Af. 73

Prora erecta, altior 3, 13

Proruere munitiones, diruere vallum et aggerem 3, 20

Prosequi aliquem verbis benigne 2, 5. pro persequi 5, 9. C. 1, 69. 8, 41. A. 25

Prospectus, locus, vnde prospici potest A. 15

Proteri, pedibus conculcari 8, 48

Proteritus 5, 58. idem quod *territus*

Proturbare, propellendo removere 2, 19. vt *pede proturbare aliquem*

Prouentus, id quod fit, accidit, casus C. 2, 38. *superioris temporis prouentus*, quae ei antea feliciter euenerant 7, 29. Sic res *prouent*, quae prospere cellit, Tac. Ann. 1, 20. vbi Ernesti quaedam exempla collegit. Sed 7, 80. est simpliciter euentus

Providere aliquid, curare, vt adsit 2, 2. e longinquo videre 7, 30

Prouincias (munera) *partiri* 8, 35

Prouolare e siluis 2, 19

Prout C. 3, 61

Proxime, de tempore praeterito nuperrimo 1, 24

Proximus (ad) *mare* 3, 7

Publicare Regnum, lege ereptum Regi vindicare Populo Romano et aerario addicere C. 2, 25

Publice polliceri, consensu et nomine totius ciuitatis 1, 16

Publicus, qui munere publico fungitur 6, 13. si vera lectio est. *publicam*, aerarium C. 2, 18

Pudens, verecundus C. 2, 31

Purgatus alicui, excusatus 1, 28

Purus campus, nullis arboribus arbutisue confitus Af. 19

Q.

Quadratum agmen 8, 8

Quam ante posituum, *quam late* 6, 26. *quam optimus* H. 33. *quam magnus*, perquam magnus C. 1, 55. cf. 8, 11. Af. 47. *quam* omissum in comparatione post *amplius*, *minus* etc. 4, 12. 8, 10. C. 3, 99. Af. 1, 38

Qui, si qui, pro si quis 1, 48. 6, 13

Quin, qui non, quod non A. 7

Quincunx 7, 73. In figura quincuncis maxime spectatur series plurium rerum, ita deinceps collocatarum, vt vbique figura literae V efficiatur, quae est nota numeri quinarum.

Quoad, donec 4, 11. 12

Quod, nuntiarunt, quod haberent H. 36. *quod nisi* 7, 88. A. 11. 27. 63. Af. 26. redundante *quod*, vt in *quod si*. *Quod quum*, qua in re quum C. 3, 68. H. 20. 36

Quum primum, simul ac 2, 2. 3, 9

R.

Raptim, celeriter C. 1, 5. vbi vulgo *ruptim*

Rari 5, 16. oppon. *conferti*

Ratio belli (gerendi), disciplina bellica 4, 1. *rationem inire*, modum excogitare 7, 24. *ratio insequendi* C. 1, 30. *non maiore ratione* (prudencia, consilio) *bellum administrari potest* 7, 21. *ea ratione*, ideo 1, 28

Ratis, trabes plures, in pontis modum iunctae, sed nullis sublicis mixtae, vt, si nullus pons in flumine sit, hic temporarius pons immittatur aquae et ad alteram ripam transeat 1, 8. 12. cf. Liu. 21, 28

Receptus, facultas reuertendi
4, 33. *receptum habeo ad aliquem*, possum me ad eum conferre C. 1, 1

Recidere potest casus ad aliquem, potest ei res accidere, rei expositus est 7, 1

Recipere se, vires colligere, de faucio 3, 4. *animum colligere* 4, 27. *vt recipere se ex pauore* 2, 12. 4, 34. *ex fuga* 2, 12. 7, 20 etc. *recipere defessos*, recreare, ἀναπαύειν C. 1, 45. *res recipit* (admittit, capit) *casum*, potest exitum in vtramque partem habere C. 3, 51. *res recipit multos casus*, exposita est multis vicissitudinibus C. 1, 78. *recipere* etiam est, in se suscipere, polliceri C. 3, 17. vnde C. 3, 8. *recipio alicui*, recipio in me, me alicui aliquid praestitutum, promitto alicui

Reconcinnare, collapsa reaedificare, ruinae detrimentis mederi C. 2, 15. Synon. c. 16. est, *reficere*

Redemptio sacramenti, cum aliquis necessitatem militandi redimit A. 56

Redigere, (reddere) *infirmum* 4, 3. *vt redigere quid facile e difficili* 2, 27. *redigi* (repelli) *in castra* H. 15. *vt redigi in oppidum* H. 54

Redimere (emere) *amicitiam alicuius morte alterius* 1, 44

Redintegrare animum 2, 25. 27. *redintegrare copias diminutas*, supplere 7, 31

Redire ad gladios, eos stringere C. 3, 93

Reditio domum 1, 5

Reducere. vid. ad 7, 72

Referre de Republica C. 1, 1. *referre pecuniam multae nomine, das Geld als Strafe in Einnahme bringen* Af. 90

Reficere copias, inminutas supplere C. 3, 87

Reges, Rex et soror eius. vid. ad C. 3, 107

Regio agri, solum 7, 13

Regnum occupare, tyrannidem adfectare 1, 3

Regula C. 2, 10

Reiicere (repellere) *equitatum* 1, 24. Sic *reiicere in urbem* 2, 33. *reiici tempestate*, de nauibus 5, 5. 23. cf. *curfus*
Relanguescere, *rel. animus*, vires amittit 2, 15

Religare, figere, fixum tenere, ne possit elabi C. 2, 6. *adligare* C. 2, 9

Religio iurisiurandi, officii necessitas (obligatio), quam efficit iusiurandum C. 1, 76. *religiones*, omina, auspicia 5, 6. cf. ad 6, 37. Dicitur autem numero plurali *religiones*, quia omnes omnino caerimoniae et modi colendorum deorum, quos pagana religio habuit, simul intelliguntur, suntque adeo *religiones*, omnes partes religionis. *Sacrorum religione aliquem precari*, per valorum sacrorum religionem et sanctitatem alicui reuerentiam iniicere, et ei ita rem persuadere A. 32

Relinquere, *animus eum relinquit* 6, 38. vnde vulgo *animi deliquium*

Reliquum, *nihil sibi reliqui fecerunt*, nihil, quod facerent, reliquerunt 2, 26

Remittere alicui, concedere ei, permittere, non vrguere, non pugnare de re 7, 20. *remittere dolorem pecuniae*, propter pecuniam acceptam A. 55. cf. *condonare*

Remollescere, mollescere 4, 2

Rempubicam gerere de militibus C. 1, 6

Remulcus, funis, quo naus religata alteri trahitur. Fortassis etiam omnis machinatio, ad trabendam hoc modo navem religatam, remulcus dicta est C. 2, 23. 3, 40. ad quem locum Vossius, fortasse iusto operosius, disputat. A. 11. Res perspicue intelligi potest e Polyb. 1, 27. coll. c. 26. nam naues, ex aliis

ope funium religatae, dicuntur ab his *ῥυμλιῶσαι*, remulco trahi.

Renouatus animus post terrorem Af. 18

Renumerare, wieder zuzählen C. 3, 53

Renunciare, nunciare 1, 10. H. 35

Reperire, comperire 1, 18. 2, 14. *reperire* (adquirere, parare) *sibi salutem* 1, 53. Sic et Graece, *εὐεσθαι ἀγαθόν*. vid. Valkenaer. ad Herodot. 9, 6

Repetere, denuo petere 3, 49

Reportare se ad aliquem, reuerti H. 40

Repraesentare, facere ante constitutam diem 1, 40. facere illico, sine mora, (vt res ipsa et veritas statim adpareat) A. 70

Reprimere fugam, fugiendi finem facere 3, 14

Rescindere pontem 1, 7. 4, 19

Rescribere pedites ad equum, e catalogo peditum in equitum catalogum transcribere, equitibus accensere, equitum loco iis vt 1, 42

Refina H. 33

Respuere conditionem, non probare 1, 42

Restagnare, stagnis plenum esse C. 2, 24

Restitui proelium dicitur, cum, qui propemodum fuerant victi, se colligunt, et proelium instaurant 1, 53

Restituius in antiquum locum honoris 1, 18

Retineri. vid. ad H. 8

Retorqueri, retrorsum ire C. 1, 69

Reuincire ancoram, adligare 3, 13. *reuincire trabes*, copulando firmare 4, 17. 7, 23. cf. 7, 73. vbi est, figere, firmare

Reuocare, auocare 3, 17

Rheda, minus vehiculum Gallorum et Germanorum 1, 51

Rhenonas 6, 21, et not. ad c. 26

Rogare. Cf. *sacramentum*

Rostra imponere nauibus ac ciuicis A. 44. *discutere*, frangere A. 46

Rudus A. 1. H. 8

Rutina, casus eorum, qui alius super alium praecipitantur A. 31

S.

Sacramentum est iusiurandum militare. Hinc *sacramento* milites rogare, liue, vt est apud Festum, *interrogare*, significat rogare, an velint iurati nomen dare militiae 6, 1. Liu. 32, 26. 35, 2. 40, 26. Hinc miles *dicit sacramentum* C. 1, 23. aut (secundum alios) *dicit sacramento* C. 1, 86. h. e. interpolito sacramento dicit, se esse velle militem, seu vno verbo, iurat

Sagulum, sagum 5, 42. Vestimentum militare, quod ceteris vestibus superinduebatur

Salum, mare Af. 46

Sanctire, munire rem, vel poenis constituendis, vel iurandi religione, vt rata sit, a nemine mutetur 1, 30. *sanctum* (sancitum) legibus 6, 20

Sanitas, sana mens 1, 42

Sarcina. Cf. *sub. Sarcinaria iumenta* C. 1, 81. *sarcinae legionum* Af. 69

Satagere, bene multum laborare in re difficili Af. 78

Satisfacere alicui, excusare se alteri 1, 41. 5, 54. ea vt defensione, qua alter adquiescit A. 69. H. 22

Satisfactio est eorum, qui sui purgandi causa legatos miserant 6, 9. *satisfactionem accipere*, excusatione adquiescere 1, 41

Scapha nauts, das Boot 4, 26

Scelus concipere in se C. 1, 74

Seindere vallum, vallos aggeri s. vallo infixos reuelleri, vt via pateat 3, 5. 5, 51

Scindulae 8, 42. sunt tabellae lignae, quibus tecta aedium solent tegi (e. c. *Schindeln*, *Spähne*). Scribitur etiam *scandulae*

Scopae Af. 47

Scorpio, machina bellica 7, 25.

Af. 29. 31. *scorpio ante castra posuit* Af. 56

Scrobs, fouea 7, 73

Scutula C. 3, 40

Scutum: eius formandi ratio 2, 33. eius tegumenta 2, 21

Sectio 2, 33. cf. *corona*

Sectura aeraria, de metalli fodina 3, 21

Secundanus, secundae legionis miles A. 57

Secundiores res 1, 14. *secundius proelium* 2, 9

Secundum (pone) *radices montis* Af. 41. et *sec. litus* ibid. 1, 7. *sec. flumen*, ad ripas fluminis (*an dem Ufer hin*)

2, 18. 7, 34. *sec. mare* C.

3, 65. *am Meere hin*: ut

sec. oram maritimam Af. 3.

secundum ea, post ea 1, 33

Secundus, *flumen secundum* oppon. aduerso 7, 58. 60

Seducere, seiungere ab alterius amicitia C. 1, 6

Sementis magna, cum multi agri conferuntur 1, 3

Semifacta porta Af. 83

Semihora Af. 38

Sentire, *hostes ex fremitu* *senferant de profectione* 5, 32

Separatus ager, qui alicui propius adsignatus est, non communis aliis 4, 1. Additur *primatus*

Septem triones 1, 1. 4, 20. 7, 83

Sequi commutationem aestus, ei se accommodare 5, 8. *sequi posse animum viribus corporis*, corpore tantum valere, quantum animo A. 44

Sero, *serissime* C. 3, 75

Seruare, custodire 2, 33. *seruare* (obseruare) *iter* 5, 19

Seruire rumoribus, iis se accommodare, eos in consiliis capiendis sequi 4, 5

Servitia, serui Af. 85. 88

Servitus eorum, qui imperio alterius parent 1, 33

Sesquipedalis, aequans pedem cum dimidio 4, 17

Senum, pinguedo bestiarum, ad domesticos usus parata 7, 25. 8, 42

Sexcenaria cohors C. 3, 4. Drakenborg. ad Liu. 7, 7

Si: *conantur*, *si* (num) *possint* 1, 8. 2, 9. C. 1, 83. 2, 54. 3, 75. 85. Graeco more pro *an*. *Si* pro *sin* C. 2, 5. 3, 17. 78. G. 7, 66. *sin*, si vero, si contra ea 1, 13

Signata tabella, obliquata Af. 3

Significare alicui de re aliqua 7, 26. Sueton. Iul. 9

Significatio, indicium voluntatis per signa externa C. 1, 86. Hinc *significationem facere* 2, 33

Signum dare, de tessera 2, 20.

Af. 83. *sign. tuba dare* 2,

20. *signum*, manipulus ipse

H. 18. Sed *signa ferre* est,

e castris propius hostem pro-

ficilci 1, 59. *cum signis ire*,

cum vniuerso exercitu Af. 77

Sileo verbum facere, ne hisco

quidem H. 3. insolitum plane

Simplex acies, vna series, vnus

ordo militum Af. 59. Conf.

acies, ubi alia exempla colle-

cta sunt

Simul, simul ac 4, 26. *simul*,

simul, ἀμα μὲν, ἀμα δὲ 4,

13

Singularis homo, vnus, ut cum

singuli singulatim eunt per

angustias 7, 8. cf. 4, 26

Societas publicanorum C. 3,

103

Soluere sc. naues 4, 23: plene

legitur 4, 36. Sed et *namis*

soluti (se), cum proficiscitur

4, 28

Solum agri, *Grund und Bo-*

den 1, 11

Sors incommodi 8, 1. *sors ma-*

li 8, 12. malum, quod alicui

accidit, mali pars, ei desti-

nata, μοῖρα

- ope funium religatae, dicuntur ab his *ῥυμυλνῖται*, remulco trahi.
- Renouatus animus* post terrorem Af. 18
- Renumerare*, wieder zuzählen C. 3. 53
- Renunciare*, nunciare 1, 10. H. 35
- Reperire*, comperire 1, 18. 2, 14. *reperire* (acquirere, parare) *sibi salutem* 1, 53. Sic et Graece, *εὐρεῖν αἰσάν*. vid. Valkenaer. ad Herodot. 9, 6
- Repetere*, denuo petere 5, 49
- Reportare se ad aliquem*, reuerti H. 40
- Repraesentare*, facere ante constitutam diem 1, 40. facere illico, sine mora, (vt res ipsa et veritas statim adpareat) A. 70
- Reprimere fugam*, fugiendi finem facere 3, 14
- Rescindere pontem* 1, 7. 4, 19
- Rescribere pedites ad equum*, e catalogo peditum in equitum catalogum transcribere, equitibus accensere, equitum loco iis vt 1, 42
- Resina* H. 33
- Respuere conditionem*, non probare 1, 42
- Restagnare*, stagnis plenum esse C. 2, 24
- Restitui proelium* dicitur, cum, qui propemodum fuerant victi, se colligunt, et proelium instaurant 1, 53
- Restituius in antiquum locum honoris* 1, 18
- Retineri*. vid. ad H. 8
- Retorqueri*, retrorsum ire C. 1, 69
- Reuincire ancoram*, adligare 3, 13. *reuincire trabes*, copulando firmare 4, 17. 7, 23. cf. 7, 73. vbi est, figere, firmare
- Reuocare*, auocare 3, 17
- Rheda*, minus vehiculum Gallorum et Germanorum 1, 51
- Rhonoras* 6, 21. et not. ad c. 26
- Rogare*. Cf. *sacramentum*
- Roftra imponere nauibus ac ciuatis* A. 44. *discutere*, frangere A. 46
- Rudus* A. 1. H. 8
- Ruina*, casus eorum, qui alius super alium praecipitantur A. 31
- S.
- Sacramentum* est iniurandum militare. Hinc *sacramento milites rogare*, liue, vt est apud Festum, *interrogare*, significat rogare, an velint iurati nomen dare militiae 6, 1. Liu. 32, 26. 35, 2. 40, 26. Hinc miles *dicit sacramentum* C. 1, 23. aut (secundum alios) *dicit sacramento* C. 1, 86. h. e. interposito sacramento dicit, se esse velle militem, seu vno verbo, iurat
- Sagulum*, sagum 5, 42. Vestimentum militare, quod ceteris vestibus superinduebatur
- Salum*, mare Af. 46
- Sancire*, munire rem, vel poenis constituendis, vel iurandi religione, vt rata sit, a nemine mutetur 1, 30. *sancitum* (sancitum) legibus 6, 20
- Sanitas*, sana mens 1, 42
- Sarcina*. Cf. *sub. Sarcinaria iumenta* C. 1, 81. *sarcinae legionum* Af. 69
- Satagere*, bene multum laborare in re difficili Af. 78
- Satisfacere alicui*, excusare se alteri 1, 41. 5, 54. ea vt defensione, qua alter adquiescit A. 69. H. 22
- Satisfactio* est eorum, qui sui purgandi causa legatos miserant 6, 9. *satisfactionem accipere*, excusatione adquiescere 1, 41
- Scapha nauis*, das Boot 4, 26
- Scelus concipere in se* C. 1, 74
- Seindere vallum*, vallos aggeri s. vallo infixos reuellere, vt via pateat 3, 5. 5, 51

Scindulae 8. 42. sunt tabellae lignae, quibus tecta aedium solent tegi (e. c. *Schindeln*, *Spähne*). Scribitur etiam *scandulae*

Scopae Af. 47

Scorpio, machina bellica 7, 25.

Af. 29. 31. *scorpio ante castra posuit* Af. 56

Scrobs, fouea 7, 73

Scutula C. 3, 40

Scutum: eius formandi ratio 2, 33. eius tegumenta 2, 21

Sectio 2, 33. cf. *corona*

Sectura aeraria, de metalli fodina 3, 21

Secundanus, secundae legionis miles A. 57

Secundiores res 1, 14. *secundus proelium* 2, 9

Secundum (pone) *radices montis* Af. 41. et *sec. litus* ibid.

1, 7. *sec. flumen*, ad ripas fluminis (*an dem Ufer hin*)

2, 18. 7, 34. *sec. mare* C. 3, 65. *am Meere hin*: ut

sec. oram maritimam Af. 3. *secundum ea*, post ea 1, 33

Secundus, *flumen secundum* oppon. aduerso 7, 58. 60

Seducere, seiungere ab alterius amicitia C. 1, 6

Sementis magna, cum multi agri conferuntur 1, 3

Semifacia porta Af. 83

Semihora Af. 38

Sentire, *hostes ex fremitu* *inserunt de profectione* 5, 32

Separatus ager, qui alicui proprius assignatus est, non communis aliis 4, 1. Additur *priuatus*

Septem triones 1, 1. 4, 20. 7, 83

Sequi commutationem aestus, ei se accommodare 5, 8. *se-*

qui posse animum virtus corporis, corpore tantum valere, quantum animo A. 44

Sero, *serissime* C. 3, 75

Seruare, custodire 2, 33. *seruare* (obseruare) *iter* 5, 19.

Seruire rumoribus, iis se accommodare, eos in consiliis capiendis sequi 4, 5

Seruitia, serui Af. 85. 88

Seruitus eorum, qui imperio alterius parent 1, 33

Sesquipedalis, aequans pedem cum dimidio 4, 17

Seuum, pinguedo bestiarum, ad domesticos vsus parata 7, 25.

8, 42

Sexcenaria cohors C. 3, 4. *Drakenborg*. ad Liu. 7, 7

Si: *conantur, si* (num) *possint* 1, 8. 2, 9. C. 1, 83. 2, 54.

3, 75. 85. Graeco more pro an. *Si pro sin* C. 2, 5. 3,

17. 78. G. 7, 66. *sin*, si vero, si contra ea 1, 13

Signata tabella, obliquata Af. 3

Significare alicui de re aliqua 7, 26. Sueton. Iul. 9

Significatio, indicium voluntatis per signa externa C. 1,

86. Hinc *significationem facere* 2, 33

Signum dare, de tessera 2, 20. Af. 83. *sign. tuba dare* 2,

20. *signum*, manipulus ipse H. 18. Sed *signa ferre* est,

e castris propius hostem proficisci 1, 59. *cum signis ire*,

cum vniuerso exercitu Af. 77

Sileo verbum facere, ne hisco quidem H. 3. insolitum plane

Simplex acies, vna series, vnus ordo militum Af. 59. Conf.

acies, vbi alia exempla collecta sunt

Simul, simul ac 4, 26. *simul*, *σμα μὲν*, *σμα δὲ* 4,

13

Singularis homo, vnus, ut cum singuli singulatim eunt per

angustias 7, 8. cf. 4, 26

Societas publicanorum C. 3, 103

Soluere sc. naues 4, 23: plene legitur 4, 36. Sed et *nauis*

soluit (se), cum proficiscitur 4, 28

Solum agri, *Grund und Boden* 1, 11

Sors incommodi 8, 1. *sors mali* 8, 12. malum, quod alicui

accidit, mali pars, ei destinata; *μοῖρα*

- Spectarium donum* C. 3, 53.
 si lectio vera est
- Spectose instruere aciem* Af. 48
- Spectare in* (versus) *septemtriones* 1, 1. *spectare*, reuereri, curare 2, 20. 5, 29. 44. C. 3, 43
- Speculatorium nauigium*. Cf. *catafscopus*
- Specus* de canali subterraneo A. 5. cf. ad C. 3, 49
- Spiritus*, sensus animi, fastu ferociaque pleni C. 3, 72. unde *spiritus sumere* 1, 33. 2, 4
- Stabilitas pedum*, tardior motus 4, 33. cf. *mobilitas*
- Statumina*, costae nauium, quae, vt statumina, (i. e. pedamenta s. adminicula, quibus vites fulciuntur) e carinae utroque latere adfixae sunt C. 1, 54
- Status commodus rerum* 7, 6. *res est eo statu* 6, 12
- Stilus caecus*, in castrorum munitione Af. 31
- Stimulus* in obsidione 7, 73
- Stipendium*, tributum, quod victi soluunt 1, 36. 44: unde *stipendiarius populus* 1, 30. 36. v. ad Af. 20. *stip. octauum*, annus octauus, quo quis miles est 8, 8
- Storia* vel *storea*, vulgo tegetes e iuncis aut similibus, sed C. 2, 9 e funibus ancorariis. a *στέρι*, sternere.
- Stramenta mulorum*, sarcinae iis impositae, clitellae, ea, quibus muli internuntur 7, 45. vid. exempla quaedam ex Apuleio apud Ciacconium et Oudendorp. ad h. l. Lectio tamen dubia est, et voluit Vrlinus legi *ferramenta*, male: Hotomannus *strata*, quod ferri potest
- Stramenticia casa* H. 16
- Stratum* (mensis) *coenaculum*, vid. ad C. 3, 96
- Struere copias*, aciem instruere C. 3, 37. cf. Oudendorp. ad C. 1, 43
- Studere memoriae*, eam exercere 6, 14
- Sub sarcinis esse* 2, 17. 3, 24. Af. 75. aut *sub onere esse* C. 1, 66. de militibus, qui sarcinas gestant. *Sub armis*, armatus, in armis C. 1, 41. 42. *sub septem trionibus positus*, in plaga septemtr. 1, 16. *sub vexillo mitti*, cum vexillo, quod praefertur 6, 36. *sub hoste* Af. 51. videtur esse, prope hostem. Sic *sub vallo*, ad, prope vallum 6, 37. cf. *manus. pellis*
- Subducere in collem*, sursum ducere 1, 22. 24. *subd. naues in aridum*, aut simpliciter, *subd. naues vel classsem*, ἀνάγειν 4, 29. 5, 1. 11. Af. 62. cf. *deducere*.
- Subesse*, propinquum esse 1, 25. 5, 29. C. 1, 65
- Subfodere equum*, equum alterius hasta aut stimulo pungeri, vt ferociat et calcitret, felloremque excutiat 4, 12
- Subiecta Armenia Regno Pharnacis*, vicina A. 35
- Subiectissimo loqui*, infra dignitatem, humiliter C. 1, 84
- Subiicere*, subornare C. 1, 33. inter duas res medium quid transiicere 1, 26. *subi. legiones castris*, proxime castra ducere C. 3, 37. 56. *sub. aciem collibus*, ad collium radices adducere C. 3, 84. *subi. se loco*, ad eum accedere C. 3, 85. *subi. nauigationem hiemi*, exponere iter calibus hiemis incertis 4, 36
- Subire*, accedere 2, 25. 8, 15. cf. *succedere*
- Subitum consilium* 3, 8
- Subleuatus tuba equi*, qui, prehensa iuba, attollitur, et ex ea pendens ab equo portatur 1, 48
- Sublica*, trabs, solo infixae, fulcrum pontis 4, 17
- Subluere*, ima parte adluere, vt montem fluius subluit 7, 69. C. 3, 97

Submissus, qui nihil audet, et patienter imperium perfert 8, 31

Submittere subsidium 2, 25. *subm subsidio* 2, 6. (vbi c. 7. permutatur, *mittere subsidio*) 5, 58

Submotti, discedere coacti 1, 25

Subruere mutum, caedere dolabra; donec collabatur 2, 6. Dolabra est genus securis, v. Intt. Flori ad 4, 10. ed. Graev.

Subsidiari, subsidio ire, in subsidiis esse 8, 13

Subsidium, qui auxilio mittuntur iis, quorum vires non sufficiunt 1, 52. cf. omnino 2, 6. *Subsidia collocare* 2, 22. *subsidium ferre alicui*, auxilio venire 2, 26

Subsistere, esse rei parem (vt qui onus subiit, substituit), esse idoneum et satis validum, durare posse 5, 10. v. Gronov. ad Liv. 27, 7

Substructiones theatri, parietes magni C. 2, 25

Subuehere nauibus, aduehere 1, 16: vnde *subuectio frumentum* 7, 10. *νομιδή*

Succedere, insequi 1, 25. Hinc 4, 3. *its Vbi succedunt*, sinitimi sunt. *Succ. portas*, ad eas accedere 2, 6. 8, 41. vnde *successus* 2, 20. *succed. munitionibus*, adpropinquare A. 27. 29. *mare succedit*, accedit magis magisque ad hos, qui sunt in continenti, *es nähert sich*; breuius, expanditur litore toto C. 2, 24

Succidere arbores 5, 9. *succidere frumenta* 4, 19. 37

Sudes, pali, fustes 5, 18

Suffigere in cruce Af. 66

Sumere tempus ad deliberandum 1, 7. *sumere frumentum ex agris*, comportare 1, 16. *f. quid argumenti loco*, eo vti loco argumenti C. 1, 67. *f. laborem*, suscipere 3, 14. *f. arrogantiam*, fieri arrogantem 1, 33

Summa rerum, id, vnde iam omnia pendent C. 1, 21. Hoc quid sit, singulis in locis definiendum est. Sed C. 3, 51. est, *das Ganze*. *Summa totius belli*, quidquid ad administrandum bellum pertinet 1, 41. 2, 4. ibid. synon. est, *imperium totius b.* *Summa exercitus*, totus exercitus 6, 34. Sed C. 1, 67. est, *das Heer im Ganzen*, vt ibid. c. 82. *summa victoriae*, *der Sieg im Ganzen*

Summo cupere, vehementissime C. 3, 15

Summus mons, cacumen 1, 21. *summa voluntas* (beneuolentia) *in aliquem* 1, 19. Sed C. 3, 16. est acerrima cupiditas. *Summae res*, quae alibi est summa rerum 1, 34. *summae copiae* 5, 17. numerosissime. Gronov. ad Liv. 38, 50. sic explicat: omnis exercitus, omnes vires adunatae, sic vt summa res semel agatur. *Bellum summum* 8, 6. gravissimum, difficillimum

Superare, sine accusat. esse superiorem, victorem 1, 40. *vita superare* (aliquem), *überleben* 6, 19. Tac. Ann. 1, 17

Supercilium, collis Af. 58

Superior aetas, senectus, ultra iuventutem s. militarem aetatem proecta C. 2, 5. *superiores vrbis partes*, die *Oberstadt* C. 3, 112. *superiora loca*, colles 1, 10. 23. 2, 23. 3, 3. cf. 3, 2. vbi *montes* dicebantur. 4, 23

Supersedere aliqua re, eam omittere, intactam relinquere 2, 8. Af. 75

Suppetere, *suppetit copla*, ad manum est, parata est 1, 3

Suppetias (ad supp. ferendas) *proficisci* Af. 25. *supp. venire* Af. 5. *tre* Af. 39. *occurrere* Af. 66. 68

Supplicatio, dies festi, vel ad gratias Diis agendas, vel ad

eorum iram auertendam (Liv. 22, 1.); quibus diebus omnia totius urbis templa cuius patent, numinibusque sacra omnis generis et lectisternia fiunt 2, 35

Supplicium pati, de iis, qui, deditione facta, multam subeunt ignominiam C. 2, 30. ultima miseria famis et inopiae, quam quis fert, et interpretatur poenam suam C. 1, 84. Ib. est *ad ultimum supplicium progredi*, se ipsum prae desperatione omnium rerum interficere. cf. ad C. 1, 81

Supportare, adportare 1, 39. 48. cf. 2, 5. ubi *portare* posuit.

Supprimere iter, coeptum iter omittere C. 1, 66. *suppr. insequentem*, reprimere, remorari C. 1, 45. unde *suppressus*, impeditus, cui mora obiecta est 8, 42

Sustentare, retinere, cohibere impetum Af. 82. *f. bellum*, gravitatem eius et difficultatem perferre posse 2, 14

Sustinere, perferre 4, 11. *durare* C. 1, 71. *sust. impetum* 1, 24. *sust. equum*, retinere 4, 33. *sust. se*, sc. stantem et erectum 2, 25. *premi ab hoste*, et aegre *sustinere* (eum) 4, 32. *sust. se ab aliquo*, se tueri Af. 72. *utres sustinent* (labores) C. 1, 71. cf. Oudendorp. ad 2, 25

T.

Tabellae signatae Af. 3

Tabulae novae C. 3, 1. seu novae rationes pecuniarum debitarum et creditarum (*neue Rechnungs- oder Schulbücher*) lege conficiebantur, si quando fides publica (*der Credit*) laboraret; remittebatur enim lege debitoribus aliquid, ut omnes in civitate debitores minorem summam, quam quantam mutuo sumserant, in

libros rationum novos referrent, minusque soluerent. Dicuntur Gr. *χρεῖν ἀνοικοναί* et *ἐπιστάσια*. Cum ergo Caesar id nunc fieri noller (Appian. Civ. 2, 48. p. 458.): non legem ea de re tulit, sed arbitros constituit, qui, aestimatione facta, ex aequo et bono de debitis creditisque statuerent. Sed Coelius legem de hac re tulit C. 3, 21

Tabulatum fit e tabulis, quae transversis tignis imponuntur 6, 29. cf. *turris* et *contabulatio*

Talea, ramus recisus, qui terra defoditur. Ad huius similitudinem *taleae* 7, 73. dicuntur. Cf. 5, 12

Tametsi — *tamen* 1, 30. 7, 43. 50. 8, 20. C. 3, 67. *tamen etsi* — *tamen* 8, 10. v. Oudend. ad 5, 34

Tantum, tam parum, *praesidit* 6, 35. *navium* C. 3, 2

Tardari, depon. C. 2, 43. etli cod. optimus ibi habet, *tardarent*

Taxus, arbor, cuius baccas acriorem letiferumque succum habent 6, 31

Tecta navis, quae tabulis tegitur, i. tabulata habet, e quibus milites pugnent et sub quibus remiges tuti sint C. 1, 56. 2, 4. Eadem est *constrata*, *consecta*, *κατάφρατος*. Polyb. 1, 20. Oppon. *aperta*. Cf. Ernesti Cl. Cic. in *aphractus*

Tegere latus A. 52

Tegimenta scutorum 2, 21. *galearum* C. 3, 62

Temerarius, fors falsarius, qui fidem temerat A. 7

Temere, non temere, non facile 4, 20

Tempestates, coelum turbidum, quo mare non est navigabile 3, 12. A. 3

Tempus anni, dies 7, 16. et passim, i. e. momenta, horae

Tendere, in tentoriis esse 6, 37
Tenere montem 1, 22: *t. se castris* 1, 40. *teneri* (ad officium praestandum) *iureiurando* 1, 31. *locus egregius ad tenendas ancoras*, iactas ancoras firmiter retinet A. 9. cf. *curfus*

Tentare fortunam belli, permittere incerto eventui 1, 36

Tenne fastigium, non latum cacumen C. 1. 45

Tenuitas, paupertas 7, 17

Terra Gallia 1, 30. vt Liv. 38, 58. terra Hispania

Terreus tumulus 1, 43. γεωλοφος. In omnibus fere codd. scribitur h. l. *terrenus*

Testata virtus, omnibus conspicua 8, 42. *testata poena* 8, 44

Testudo, (quod omnino est conclauae cameratum, et genus tecti concaui conclauium,) fit in re militari, cum milites scuta capitibus imponunt, ne telis conici possint 2, 6. 5, 9. Sed 5, 43. C. 2, 2. est machina oppugnandarum urbium, constans trabibus parallelis, quibus tectum impositum est, quod milites subtus stantes defendit ab ictu telorum

Tolerare vitam, molestius vivere in inopia, modo vita conseruetur 7, 77. κατεργεν.

Tol. equos, in magna penuria eos utcumque sustentare C. 3, 49. 58. Af. 24. *tol. famem fructibus*, utcumque minuere 1, 28

Tollere, navis sustulit (excepit, continet, fert) *homines* 4, 28. C. 3, 28

Tormentum, machina, cuius ope tela, lapides praesertim, in hostes et muros mittuntur 2, 8. 4, 25. *t. adigere* C. 3, 51. 56. *t. mittere* C. 2, 9. extr. 3, 51: ubi *tormentum* aut est id, quod torquetur, ipsum telum; aut potius *tormenta mittere* dicitur per

compendium, pro, ope tormenti telum mittere. v. Clark. et Oudendorp. ad posteriorem locum. Sic *telis tormentisque defendere* C. 2, 11. videtur esse, telis, e tormento missis: et C. 3, 51. *telum tormentumue mittere*, tormento telum mittere. Et sic H. 13. *balista mittitur*, telum ope balistae mittitur. C. 3, 56. per codd. incertum est, *utrum telum tormento adigere*, an *telum tormentumue ad.* legendum sit. Sed 7, 22 et C. 3, 9. sunt funes contorti

Totae copiae C. 3, 42. Al. 76.

tota Gallia 5, 55. *prouincia* 7, 1. *Italia* C. 3, 1. *auxilia Regis* C. 2, 26. *todo muro* 7, 24. *opere* 7, 72

Tragula, genus iaculi 1, 26. 5, 35. 48. C. 1, 57. Lipii Poliorcet. 4, 4

Traiectus, locus, vnde traicitur mare A. 56

Transcurrere de nauibus C. 1, 58

Transferre se ad alium vestitum, mutare vestes Af. 57

Transiicere milites flumen, transducere, iubere transire C. 1, 54. 55. 83

Transmissus, traiectus, subst. 5, 2. 13

Transportare exercitum Rhen. 4, 16

Transcendere vallem, multa cum molestia ire per vallem C. 1, 68

Transra, trabes confixae, in quibus remiges sedent 3, 13

Transuersarium tignum, transversum C. 2, 15

Tribunus cohortis C. 2, 20

Trichila C. 3, 96

Trieris navis, τριήρης, triremis Af. 44

Trini, tres 1, 53

Triquetrus 5, 13

Tristimonia Af. 10

Tumultuari pass. 7, 61

Tumultuarii milites, raptim collecti A. 34

Turris villae Af. 40. *turres* in re militari, quas descripsit Vegetius 4, 7. constant trabibus; plura habent tabulata, ut quatuor 6, 29. in quibus oppugnantes sic diuisi sunt, ut in summo sint, qui tela mittunt, in inferioribus, qui murum quatunt, et ponte, qui est in turri, transeunt in muros; altissimae interdum sunt, ut muros superent; quadratae potius, quam rotundae; constituuntur in aggere, ut promoueri possint et altiores sint 2, 30. *turris ambulatoria*, quae rotis subiectis e loco in locum transferatur s. promouetur A. 2. Exiguas fuisse, quae 5, 40. commemorantur, e celeritate aedificandi adparet

Turritus elephantus Af. 30
Tutari inopiam, ab ea tutos praestare homines C. 1, 52.
Sic defendere tela, aestum (ab aliquo)

V.

Vacare, agri vacant incolis et cultu 4, 3

Vacuus, nullo certo negotio occupatus A. 2

Vadimonium, tenetur vadimonio, qui, datis vadibus, in iudicio comparere obstrictus est A. 49

Vadum, locus fluminis, ubi transiri potest 1, 6. cf. c. 8. loca, non altis aquis offusa 3, 12. Vnde *vadosum mare*, non profundum C. 1, 25

Valles, is 7, 47. v. Oudend. ad h. l. de hac forma nominatiui

Vallus, palus 7, 73. cf. *scindere*. Sed C. 3, 63. et A. 2. *vallus* est pro neutro, *valium*, positum

Vastare terram ciniibus, pecore, vacuefacere 8, 24. Virg. Aen. 8, 8. *vastant cultoribus agros*

Vectigalis, qui vectigal soluere tenetur 3, 8

Vectis, contus, ad leuanda et promouenda onera C. 2, 11. (cfr. *Hebebaum, un levier*)

Vectoria nauis, oneribus vehendis destinata 5, 8. cf. Suet. Iul. 63

Vecturae, Führen C. 3, 32. 42

Velle aliquem aliquid, ab eo postulare 1, 34

Ventre in spem, concipere spem 3, 6. *venire in craciatum* 1, 31

Vereri alicui, sollicitum esse de aliquo, ne damnum capiat 5, 9

Vergobretus 1, 16

Vernacula legio, quae constat indigenis A. 53. 54. H. 20

Versare, fortuna eos sic versauit in certamine, effecit, ut modo hoc, modo illud iis accideret, ut per vices auxilio egerent, et auxilium ferrent 5, 44

Versus, oppidum versus petere Af. 7. *ad insulam versus* Af. 8. *ad Oceanum versus* 6, 32

Verum, aequum 4, 8

Verutum 5, 44. Est genus iaculi

Vestigium temporis, punctum temporis 7, 25. C. 2, 26. Cf. Cic. in Pis. c. 9. *e vestigio*, statim, ut *ex templo* 4, 5. C. 2, 12. *eodem vestigio* C. 2, 7

Vestire trabes aggere, obtegere, obruere terra 7, 23

Vexillum proponere ante proelium 2, 20. H. 27. et *vexillo signum dare* C. 3, 89. A. 45. Vexillum est velum minus, tela, linteum, e conto suspensum, idque rubrum, quod proponitur in tentorio summi ducis (Praetorio), ut undique conspici possit. Sed et praefertur militibus, in expeditionem proficiscentibus: vnde *sub vexillo mitti* 6, 30

Viae castrorum, intervalla inter ordines tentoriorum 5, 49

Viator, qui in itinere est 5, 5

Vicus urbis, numerus certus aedificiorum vicinorum C. 1, 27

Vigiles castrorum, excubitores 8, 35

Vindicare (vindicta vti) *in aliquem* 3, 16. Veget. de r. m. 1, 1

Vinea constat lignis tenuioribus, imposito tecto iunctis, quod tectum tabulis, viminibus cratibusque contextitur, sub quo tui stant, qui murum subruunt 2, 12. 30. 3, 21. 7, 27. *une galerie*. Adparet ex his, quare contexta viminibus dicatur C. 2, 2. quod ad eius tectum referendum est, quamquam etiam latera viminibus obstructa sunt. Veget. de re mil. 4, 15. *vinea agitur*, cum in aggere promouetur

Vinum, eius effectus 2, 15. 4, 2

Virgiliae, sidus, alio nomine Pleiades Af. 47

Virilitas, erepta exlecto A. 70

Virtus, bellica fortitudo 1, 1. 2, 15. *virtus elephantis*, robur et dexteritas Af. 72

Vis (copia) *magna pulueris* C. 2, 26. similiter *vis magna aquae* A. 9. *passive* C. 1, 110

Vitium sentinae, vitiosa exhalatio C. 3, 28. *turris fecit vitium*, labefactata et concussa hiare coepit H. 19

Pitrum Britannorum 5, 14

Ultima natio, remotissima 3, 27

Vnus, in *vna* (sola) *virtute* 2, 33. 3, 13. *vnus*, quidam 2,

25. 5, 45. *vna* (aliqua) *vallis* C. 2, 27. In plurali, *vna castra* C. 1, 74

Vocabula armamentorum, nomina C. 1, 58

Voluntarii (focii) 5, 56

Voluntate alicuius aliquid facere 1, 7

Vox, de integra formula solemni C. 1, 6. *voces*, rumores 1, 39

Urbana dignitas, quam quis habet in vrbe C. 3, 83. Oppon. militari. *Urbanae litterae*, Roma missae A. 65

Vrus, der wilde Ochs, der Auerochs, le busle 6, 25

Vsus (exercitatio) *in castris* 1, 39. *vsus est*, opus est 4, 2. 6, 15. *vsui est*, opus est 5, 1. *vsus venit*, incipit opus esse 7, 80. *vsus adest*, necessitas incidit C. 3, 84. *vsu venire*, euenire 7, 8. *vsu* (experientiam) *percepit*, adeptus est 6, 40. C. 3, 84

Vt, *vti*, frequenter omittitur 4, 16. 21. 5, 58. 7, 63. 8, 20. Af. 39

Vterque vtrique insidiatur A. 4. *Vterque* plur. numero de duabus mulieribus, *vtraeque mulieres*, i. e. ambae 1, 53

Vt pace, ea frui perpetua 1, 44. *vt suis legibus* de eo, cui victor nullas imponit leges, *αὐτόνομον εἶναι* 1, 45

Vulgo, ab omnibus et vbique 1, 39

Vulnus inferre 1, 50. vt Veget. de re mil. 1, 16. *vulnus* importare alicui

I N D E X

RERVM ET VERBORVM MEMORABILIVM
DE QVIBVS IN NOTIS ADMONITVM EST
AD LOCA INDICATA.

A.

Aborigines, quanam sint 6, 18
Accidere, pro offerri, afficere 8, 8
Achilla vrbs Af. 33
Aestuarium 2, 28
Agere aggerem, rar. A. 73
Agere bellum, rar. 3, 28
Agmen quadratum 8, 8
Alces, animalia 6, 27
Alrunae Germ. 1, 50
Amantini C. 3, 34
Ambacti 6† 15. Scripsit de his van Citters in Specimine iuris publici de toparchiis et ambactis, quod Traiecti 1774 prodiit.
Ambiatini 4, 9
Amissa vita A. 70
Antemnae A. 45
Arduenna 6, 29
Armoricae ciuitates 5, 53
Asses soluuntur militibus stipendium H. 22
Augere praesidia 8, 37
Auguria ex homine immolato capta 6, 16
Aurinia 1, 50

B.

Beleares 2, 7
Baro A. 53
Belenus 6, 17
Bosporus A. 78

C.

Caleata H. 16
Capitis deminutio 2, 32
Capreoli C. 2, 10

Caput fluminis pro ostio flum. 4, 10
Carabus C. 1, 54
Castra statua C. 3, 37. Af. 25
Catafropus Af. 26
Causa, pro re 6, 23
Celtae 1, 1
Celtica nomina 1, 16. 3, 17. 5, 3. 7, 76
Cerui, instrumentum bellicum 7, 72
Chara, radix C. 3, 48. Cf. Mantissam
Cilices C. 3, 19
Columnarium C. 3, 32
Comana Cappadociae A. 66
Comana, vrbs Ponti A. 34
Communicare cum aliquo C. 3, 18
Compendium C. 3, 32
Compluries C. 1, 79
Coniungere turres 8, 9
Coniurare, i. e. simul iurare 7, 1
Conspirari C. 3, 46
Contabulare murum turribus 7, 22
Copulae nauium 3, 13
Corbium vsus in ponte faciendo H. 5
Cornua pro poculis 6, 28
Coronae 8, 9
Cosa, Etrur. opp. C. 3, 22
Cothon Af. 62

D.

Defensores trabes 4, 17
Deligare vulnus Af. 21

Detergere remos transcurrando
C. 1, 58

Deuoti, f. Soldurii 3, 22

Dicrota A. 47

Disparare, separare 7, 28

Disensus Caesaris et Tac. in
descript. Germ. 6, 21

Dolare 7, 73

Druidae Gallorum 6, 13. differunt
a sacerdotibus Germ. 6, 21

E.

Eleutheri Cadurci 7, 75

Emolimentum 1, 34

Eporedirix 7, 38. 67

Ericius C. 3, 67

Excipere vada 3, 13

F.

Falces murales 3, 14

Familia 3, 14

Fibulae 4, 17

Fiduciarium regnum C. 1, 75

Fistuca, machina 4, 17

Fusilis argilla 5, 43

G.

Gaesa, iaculorum genus 3, 4

Gallica numina graecis et lat.
nominibus appellata 6, 17 sq.

Gallorum temporis definiendi
ratio 6, 18

Genus, flum. C. 3, 75

Germanorum fatidicae mulieres
1, 50. religio, Dii, sacrificia 6,
21. phalanx 1, 24

Glandes ex argilla fusili feruen-
tes 5, 43

Glandes e plumbo 5, 43

Graecarum literarum vsus apud
Gall. 1, 29. 6, 13

Gratia, quomodo dicatur a bo-
nis script. 6, 15

H.

Hefus 6, 17

Horarum apud veteres descri-
ptio 1, 26

I.

Immortalitas animorum iuxta
Druidas 6, 14

Imperatoris appellatio C. 2, 26

Imperfecti temporis vsus post
praefens 1, 3

Impotens A. 33

Iniuria, passivae C. 1, 110

Inscitia 3, 9. 19

Integer C. 2, 42

Inutilis, noxius Af. 54

Iussa facere 6, 19

Iustum iter diei C. 3, 76

L.

Laetatio, pro laetitia 5, 52

Lapsana C. 3, 48

Lateritium opus C. 2, 9

Legatus pro Praetore 1, 21

Lenunculus C. 2, 43

Leptis A. 57. Af. 7

Libera Macedoniae pars C. 3, 34

Libra, ad libram factum C. 3, 40

Librilla, instrument. bell. 7, 81

Lingula, f. lingua 3, 12

Loricae ex cratibus 5, 40

Loricula 8, 9

M.

Magetobria 1, 31. Cf. Man-
tillam

Malleoli igniti A. 14

Matara, teli gallici genus 1, 26.

Cf. Mantillam

Metellus Scipio C. 3, 31

Metempsychosis 6, 14

Moeris, lacus A. 27

Murus Caesaris 1, 8. Cf. et
Mantillam

Myoparo A. 46

N.

Nardum H. 33. in Mantilla

Ne duplex pro *Vtrum et an* 7,
15

Noctes numerant Galli, non
dies 6, 18

Non studere alicui rei 6, 22

O.

Orare (agere) cum aliquo C.
1, 22

Orestae C. 3, 34

Oricia C. 3, 78

Ostiarium C. 3, 32

P.

Pagi et partes 6, 11

Pagus 1, 37

Palaepharfalus A. 48

Palangae C. 2, 10

Panicum C. 3, 47
 Panyasus C. 3, 75
 Pauimentum C. 3, 105. A. 1
 Phalangae C. 2, 10
 Pinnae 5, 40
 Pons in Rheno 4, 17. 6, 9. 35.
 Cf. Mantissam
 Portenta C. 3, 105. Af. 47
 Potentatus, rar. 1, 31
 Praecipere C. 3, 13
 Praedicare / narrare 1, 32
 Praeudicium quid sit C. 2, 32
 Preces, pro Imprecatione 6, 31
 Prehensio, machinae genus C.
 2, 9
 Primus pilus 2, 25. C. 3, 53
 Princeps prior C. 3, 64
 Proconsul, quisquis est imperio
 proconsulari, etsi non fuit
 consul Af. 80
 Proelium impar A. 29
 Pronunciare sententiam C. 1, 2
 Propria victoria Af. 32
 Pudentes, quinam sint C. 2, 31

R.

Regulae C. 2, 10
 Religio Gall. 6, 17
 Rescribere 1, 42
 Resina et nardus H. 33
 Rheno animal 6, 21. 26
 Rudus A. 1

S.

Sacerdotium, Auguratus 8, 50
 Sallyes C. 1, 35
 Scopae Af. 47
 Scorpio, machina bellica 7, 25.
 Af. 29. 56
 Scuta capitibus imposita 1, 25.
 A. 20
 Scutulae, machina bellica C.
 3, 40
 Secare bona 2, 33
 Sectionem vendere 2, 33
 Secturae 3, 21
 Sedere in acie 8, 15
 Serillime C. 3, 75
 Soldurii 3, 22. Prodierunt Bre-
 mae 1775. Io. Petri Ancher-
 senii opuscula minora, ubi
 T. 2. et 3. de Solduriis pro-
 lixè disputatur

Sordida vestis A. 52
 Sors C. 3, 32
 Sortes 1, 47
 Speciaria dona C. 3, 53
 Specus, canales C. 3, 49. A. 5
 Storia C. 2, 9
 Supplicatio 2, 35
 Supplicium C. 1, 81

T.

Tegimenta scutorum 2, 21.
 Telta feruens 5, 43
 Theologia Gallorum 6, 16. Scri-
 psit Moeserus de veterum
 Gallorum et Germanorum
 theologia mystica et populari,
 qui libellus Osnabrugi 1749-
 4. prodit. In eo, ut vno
 vitar, existimat, Caesarem, de
 migratione animorum loquen-
 tem (B. G. 6, 14), de po-
 pulari theologia loqui, Pom-
 ponium Melam (3, 2) in ea
 re sequi mysticam theologiam
 Thericlea C. 3, 96
 Togata Gallia, unde nomen ha-
 beat 8, 24
 Tormentum C. 3, 51. 56
 Totum facere H. 23
 Trichilae C. 3, 96
 Turres ad libram factae C. 3,
 40

V.

Velauniorum manus symbolica
 7, 75
 Veleda 1, 50
 Venire in complexum alicuius,
 (proelio confligere) C. 3, 8
 Verbigenus pagus 1, 27
 Vexillum proelii signum 2, 20
 Victimae humanae 6, 16
 Vinum refinatum H. 33
 Virgiliarum occasus, initium
 hiemis Af. 47
 Vis, passivae C. 3, 110
 Vitrum 5, 14
 Vsu manuque C. 3, 86
 Vtricularii C. 1, 48

Z.

Zela, oppid. Ponti A. 72
 Zeta, oppid. Af. 68

GRAMMATICALIA.

Archaismi declinationum

alterae pro alterius 5, 27
acie, planitie pro aciei, planitiei 2, 23. Af. 51. H. 24.
 Cf. Berger de nat. pulcrit.
 orationis p. 414
magistratu pro magistratui 1,
 16. *casu* pro calui 6, 42.
 sic et *consensu* 7, 29
equitatus in plurali C. 1,
 61

In verbis

variatio modi frequens. V. 2,
 10. 5, 1. 2. 11. 49. 6, 9.
 7, 4. 12. 8, 2 etc.
 variatio temporis. 5, 2. C. 1,
 18. 41. 2, 26. Af. 75. 76.
 88. 89 etc.
 infinitivus loco gerundii 7, 26.
 71. Af. 78.
 infinitivus admirantis 2, 27.
 Af. 57

Antiptosis in pronomine Af. 41.
 96

Ἀναπόλουθον Af. 19. sublatum
 C. 3, 19

Soloecismus. *in conspectu venire* 4, 12. C. 2, 27. 3, 109
 etc. *ex fugitiuis consistebant*
 H. 7. *ut sileat verbum facere*
 H. 3. V. et hotata ad H.
 20. dein *intus* pro intro C.
 3, 26. Cf. Quinct. 1, 5, 50

Synthesis in numero 6, 11. C.
 1, 2. A. 30. Af. 6. in genere
 H. 37.

Ellipsis τοῦ *caussa*. v. Ind. I.a.
 tinitatis

Synonymia et exergasia et repetitio
 eiusdem vocis vel cognatae frequens,
 ut *inuentis* — *repererunt* 1, 53.
permissurum — *permitteret* 5,
 3. *confici* — *interfici* 6, 34.
adductus — *deduxi* 7, 50.
 Cf. et 4, 16. 6, 13. 7, 55.
 8, 12. 15. A. 71

Hendiadys. *exempla cruciatusque* 1, 31

E M E N D A N D A.

- pag. 7. l. 8. ab vlt. leg. *Publio*.
 14. l. 8. restitue *decem nouem* et cf. dicta ad h. l.
 in *Mantissa*.
 29. l. vlt. lege *Carrio Ant. Lect. 3, 2*.
 72. l. 14. ab vlt. dele in nota *quae lucem nunquam*
 vidit et confer *Mantissam* obseru. ad h. l.
 89. l. 10. ab vlt. lege *Sotiates*.
 95. in medio lege *primum*.
 108. l. 4. ab vlt. lege *iudice*.
 119. l. 9. ab vlt. lege *Browerus*.
 l. 17. ab vlt. lege *Condruforum*.
 129. l. 13. ab vlt. lege *in siluis*.
 159. l. 9. ab vlt. lege *dediderunt*.
 185. l. 17. ab vlt. lege *adeat*.
 244. l. 10. ab vlt. lege *Agedincum*.
 251. in medio lege *mollitiem*.
 256. l. 5. lege *consumta*.
 342. l. 4. lege *Ipsi*.
 390. l. 6. lege *Auximum*.
 394. in medio lege *Masfiliae*.
 413. l. 5. ab vlt. lege *conreptis*.
 465. post med. lege *castrorum*.
 477. l. 9. ab vlt. vbi legitur *Octobri Iuliano*, adde
 secundum Gulschardum Nouembri Iuliano. Vi-
 de tabulam chronologicam post dissertationem
 Dodwelli positam.
 488. l. 3. lege *confecto*.
 516. l. 9. lege *conquisitum*.
 561. l. 11. ab vlt. lege *την*.

pag. 853. l. 29. lege *ceux de Treves*.

856. l. 27. ad *Adflictus* adde *opes* 8, 21.

861. l. 10. ab vlt. ad *Chara* adde *cf. mantiffam p. 828*.

862. l. 22. ab vlt. ad *Civitas* adde *et opponitur vrbi*.

862. l. 21. ab vlt. dele *saepe*.

867. l. 8. ab vlt. ad *Custodia* adde 7, 78.

867. l. 30. pro *nuperrime* lege *antehac*.

868. l. 27. ad *Denarius* adde *seize sols*.

868. l. 20. ab vlt. lege *depopulatus*.

869. l. 5. ab vlt. ad *Destringere gladium* adde 8, 23.

874. l. 14. ab vlt. lege 2, 8. C. 2, 10.

875. l. 5. ad *Fors* adde *tulit* 8, 19.

875. l. 22. ad *Glans* adde *H. 13. 18*.

884. l. 8. ab vlt. ad *Obtinere* adde *perseuerare intonendo C. 3, 17*.

890. l. 11. ad *Propter* adde *praeter vel prope Af. 73*.

890. l. 17. lege 8, 41. C. 1, 69.

890. l. 23. ad *Proteritus* adde *et in fugam coniectus*.

892. l. 27. ad *Salum* adde 62.

896. l. 8. ab vlt. lege *Schuldbücher*.

900. l. 3. ab vlt. lege *Calcata*.

901. l. 19. lege *Familia C. 1, 75*.

901. l. 21. lege *Fiduciarium regnum A. 23*.

902. l. 1. lege *Sordida vestis A. 32*.

903. l. 2. dele *V*.

903. l. 5. post *temporis* adde 1, 3.

pag. IX. l. 8. lege *Ep. 16, 11*.

XIX. l. 7. col. 3, pro 48 pone 704. paulloque inferius pro 49
pone 705.

XXIII. med. lege *XII Kal. Sext*.

XXIV. med. lege:

Thapsum obpugnare parat	pr. Nonas Apr.	26 Febr.
proelium ad Thapsum	VII Id. Apr.	1 Mart.
potitur Vtica etc.	Kal. Iunii	24 Apr.

II.

EMENDANDA ET ADDENDA

AD

IVLIVM CAESAREM OBERLINI.

pag. 483. l. 3. lege *confecto*.

641. l. 17. ab vlt. lege *seruitinque*.

704. l. 13. ab vlt. lege *corporeis*.

732. l. 7. ab vlt. lege *in NN*.

737. in medio lege *Vcubim*.

766. l. 9. ab vlt. lege *vestes, stragulae*.

795. in medio lege *Exempla vide de b. Gall. 2, 23. Af. 51. H. 24.*

817. l. 1. lege *Addit hic Oud. „fi.*

828. in medio lege *Weinmanno 8. Carlsruh 1769.*

840. l. 6. lege *L. Munatius Flaccus*.

844. l. 20. lege *Q. Velanius*.

848. post *Cadurci* adde *Caeraesi. Glandorp locat ad arcem Serey inter Holium et Leodium; D'Anville memoriam eius superesse statuit in fluito Chiers in tractu Bulltonensi.*

849. post *Coreyra*, inf. adde *Coreyra nigra, ad Illyricum*.

849. l. 26. lege *Creta, isle de Candie*.

849. l. 13. ab vlt. lege *sur la Loire*.

850. l. 11. lege *Dalmatia*.

850. l. 10. lege *Ityraea*.

850. l. 36. lege *sive Lempta*.

850. l. 10. ab vlt. lege *Capo di Boco*.

851. l. 3. lege *Magetobria sive Amagetobria*.

851. l. 19. lege *Mauretania — la Barbarie*.

851. l. 11. ab vlt. lege *Mitylenae*.

851. l. vlt. lege *Monda la vicia*.

851. l. 16. ab vlt. ad *Nouiodunum Biturigum* adde *potius Nouan D'Any*.

852. l. 17. ab vlt. lege *Petrocorit*.

852. l. 13 sq. ab vlt. lege *Belgicae*.

853. l. 2. lege *vel Chiney. D'Anv.*

853. l. 31. lege *Sotz*.

853. l. 19 sqq. lege *Tigurinus pagus. ceux d'Avenches, de Fribourg et d'Orbe. respice ad 1, 27.*

853. l. 27. lege *Sultan-hissar*.

1418

14

